

- Digitalisierte Fassung im Format PDF -

Waare Oeffnungen der Pflanzen

Abraham Munting

Die Digitalisierung dieses Werkes erfolgte im Rahmen des Projektes BioLib (www.BioLib.de).

Die Bilddateien wurden im Rahmen des Projektes Virtuelle Fachbibliothek Biologie (ViFaBio) durch die [Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg \(Frankfurt am Main\)](#) in das Format PDF überführt, archiviert und zugänglich gemacht.

Amey

WAARE OEFFENING
D E R
PLANTEN.

Beschreeven door

ABRAHAMUS MUNTING.

OP DEN T Y T E L P R E N T.

*D*E Gulle Neerstigheid, door Leersucht aengedreeven,
 Smeekt d' Eedele Natuur, om haar verborgen Schat.
 Ons milde Moeder schenkt de Sluutel van het leeven,
 En seyt: Leergierige, al wat mijn Rijk omvat.
 Van Oosten tot het West, van Zuid tot Noorder Poolen,
 Dat leert mijn wakkre Zoon, d' Heer Munting in dees bláàn.
 Leest ende herleest hem vry, ja gaet by hem ter Schoolen,
 Sijn schrandre Geest die leert wat nut is, wat kan scháàn,
 Wat dat de Middel Riem, de Tijden van de Jaaren,
 De Groote Lichten doen, Hoofst stoffen, Rym en Mist;
 Wat Tijd of Ontijd is tot zaaijen of tot paaren.
 Hier in is't al gezeit, wat ik te zeggen wist.

P. M.

I D E M L A T I N E.

*C*andida Sedulitas, Studio comitante, Parentis
 Naturæ arcanas Nobilis ambit opes:
 Nostra Parens Clavem donat largissima Vitæ,
 Et, Studiosa, meus quod capit axis, ait,
 Quicquid habet Boreas, quicquid Nothus, Euris & Auster,
 Hisce meus folijs *Filius* Author habet.
 Hunc lege, & hunc relege, & bis perlege, térve, quatérve,
 Quæ profint, & quæ sint nocitura docet.
 Quid sit *Zodiacus*, quid *Sol*, quid *Luna*, quid *Anni*
Tempora, quid *Coeli* posse *Elementa* putes,
 Tempore quo *Semen* furgat; quo tempore *Messis*,
 Hac Nuce, ceu puncto singula *Mundus* habet.

Bibliotheek
 Landbouwhogeschool

W. G.

T Y

DE Gu
Sm
Ons milde
En seyt
Van Oosten
Dat leen
Leest ende
Sijn schyn
Wat dat de
De Groo
Wat Tijd
Hier in

I

CAndid
Nat
Nostra Pa
Et, Stu
Quicquid h
Hisce m
Hunc lege,
Quæ pro
Quid sit Zo
Tempora
Tempore q
Hac Nuc

t Amsterdam, by Jan Rieuwertsz Boekverkoper. An^o 1672

Copie van 't Octroy.

DE Staten van Hollandt ende Westvrieslandt. Doen te weeten, Alsoo Ons vertoont is by Ian Rieuwerts Boeckverkooper, woonende tot Amsterdam, hoe dat hy Suppliant op swaere kosten hadde doen drucken seecker Boeck, genaemt, Waere Oeffening der Planten &c. beschreeven door Abrahamus Munting, der Medicine Doctor ende Professor Botanices in de Accademie van Stadt Groeningen ende Ommelanden, ende daer toe laten snijden veertig kopere Plaeten. Ende alsoo hy Suppliant beducht was, dat yemand anders het selve Boeck mochte komen naete drucken, ende hy daer door groote schade soude lyden. Soo versoght hy Suppliant gansch oodmoedelick, dat het Onse goede geliefte zyn mochte, hem Suppliant, daer over te verleenen Ons Octroy voor den tyd van vyfthien Iaren in communiforma. Soo ist, Dat Wy de saecke ende 't versoek voorschreeven overgemerckt hebbende, ende geneegen weesende ter beede van den Suppliant, uyt Onse rechte wetenschap, souveraine maght ende autoriteyt, den Suppliant geautoriseert ende geoctroijeert hebben, autoriseeren en Octroyeren den selven mits desen, ten eynde hy het voorgemelte Boeck geduyrende den tyd van vyfthien eerstkomende Iaren, in Onsen Lande van Hollandt ende Westvrieslandt alleen sal mogen drucken, doen drucken uytgeeven ende verkoopen. Verbiedende allen ende eenen yegelycken het selve Boeck naer te drucken, ofte elders naer gedrukt binnen den selven Onsen Lande te brengen, uyt te geeven ofte te verkoopen, op verbeurte van alle de naer gedruckte, ingebrachte, ofte verkochte exemplaren, ende een boete van ses hondert guldens daerenboven te verbeuren, t' appliceren, een depart voor den Officier die de calangie doen sal, een depart voor den Armen der plaetse daer het casus voorvallen sal, ende 't resterende depart voor den Suppliant; Alles indien verstande, dat Wy den Suppliant met desen Onsen Octroye alleen willende gratificeren, tot verhoedinge van sijn schaede, door het naedrucken van 't voorschreeven Boeck, daer door in eenigen deelen verstaen, den inhouden van dien te autoriseren, ofte te advoueren: Ende veel min het selve onder Onse protectie ende bescherminge eenigh meerder credit, aensien ofte reputatie te geeven; Nemaer den Suppliant in cas daer in yets onbehoorlycx soude mogen inslueren, alle het selve tot sijnen laste sal gehouden wesen te verantwoorden: Tot dien eynde wel expresselyck begeerende, dat by aldien hy desen Onsen Octroye voor het selve Boeck sal willen stellen, daer van geene geabbrevieerde ofte gecontraheerde mentie sal mogen maecken, nemaer gehouden sal wesen het selve Octroy in 't geheel ende sonder eenige omiffie daer voor te drucken, ofte te doen drucken, op pæne van het effect van dien te verliefen. Lastende allen ende eenen yegelycken dien het aengaen magh haer daer naer te reguleren. Gedaen in den Hage onder Onsen grooten Zegele hier aen doen hangen den XXI. September in 't Iaer Ons Heeren ende Salighmaeckers, duysent ses hondert een ende seventigh.

Onder stont

JOHAN DE WITT vt
1671.

Ter ordonnantie van de Staten
SIMON van BEAUMONT.

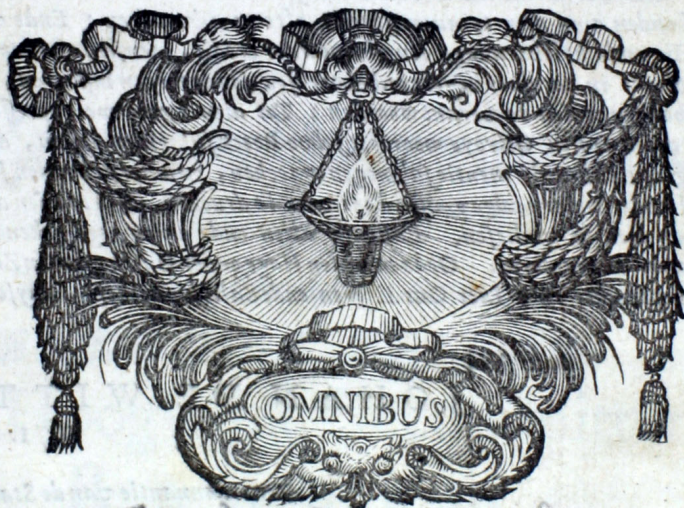
Q 1032 335212R

WAARE OEFFENING D E R P L A N T E N , W A A R I N

De rechte Aart, Natuire, en verborgene eigenschappen der
BOOMEN , HEESTEREN , KRUIDEN , ende BLOEMEN ,
Door een veeljarige onderzoekinge, zelfs gevonden ; Als meede op wat ma-
niere zy, in onze Neder- en Hoog-duitsche Landen, gezaait, geplant,
bewaart, ende, door het geheele Jaar, geregeert moeten
zijn, kenbaar gemaakt worden.

Beschreeven door
A B R A H A M U S M U N T I N G ,
der Med: Doctor , ende PROFESSOR BOTANICES in
d' Academie van Stad Groningen en Ommelanden.

Met 40. Kopere Platen van de Raarste Planten vergiert.

35N 125043-01
T' A M S T E R D A M ,

Voor JAN RIEUWERTSZ. Boekverkooper, in Dirk van Affen-
steeg, in't Martelaarsboek, in't Jaar 1672.

Met Privilegie.

Eedele Moogende Hoogwijze Heeren
Borgemeesteren ende Raad der Stad

G R O N I N G E N.

B O R G E M E E S T E R E N.

HENRIC WERUMEUS. WARMOLT ACKEMA.

HENRIC CLUVINGE. ARN. van NIJEVEEN.

R A A D S H E E R E N.

LUDOLPH CONDEERS. EGBERT HORENKEN.

TIAERT GERLACIUS. WARNERUS EMMEN.

JOHAN DREWS. HENRIC MUNTINGH.

JOHAN ISBRANDTS. SCATO GOCKINGHA.

RUD. CHRISTOPHORI. JOHAN VERRUCI.

ANDREAS LUDOLPHI. JOHAN EECK.

S Y N D I C U S.

S E C R E T A R I E N.

REYNOUDT CLINGE. HENRIC SWARTE.

JOHAN TAMMEN.

A L S M E D E

Eedele Moogende Hoogwijze Heeren
der O M M E L A N D E N

Tusschen d' Eems en Laauwers.

E N D E D E R Z E L F D E

Eedele Hoogwijze Gecommitterde

R A A D E N.

BERNARD CONDEERS *van* VERWOU, *Ridder van de*
Ordre van Sint Michiel, Heer tot Fraem, Huisinga, Star-

CLAES SEKEMA, *Hovelink tot Oldekerk, Grietman van
Westerdeel-langewold, ook van de Ooster en Wester Ruigewaart.*

S E C R E T A R I E N.

ATHO RHIEMERSMA, *Hoofdling tot Grijskerke, Wester-
dijken, Noordhorn ende Lutkegast.*

JOHAN RINGHEL, *Hoofdling in Westerdeel-langewold,
Dorquert ende Leegkerke.*

M Y N H E E R E N

Ier komt zich *Deze*, als een zeer geringe Schat, voor d' Oogen van *Uwe Eedele Moogende* dienstwillig presenteeren, waar toe een drijvende lust tot de loflijke, doch werkelijke hanteeringe, en hooggeachte kennisse der Kruiden en Boomen, als ook haar inwendige aangeboorene kracht (twee scherpe spooren) te doorgronden, my aangeprikkelt hebben. Twijfelen *Uwe Eedele Moogende* wie't is? De blanke en zuivere *Lelie Bloemen*, d'aangename couleur der welriekende *Roosen*, de bevallige geur der schoone *Angelieren*, de dierbaar geachte *Jasmyn*, de zienswaardige wonderverwen der veelvoudige *Anemones*, en hooggepreesene *Ranunculen*, daar zy haar schoot meede gevult heeft, zullen getuigen dat ik de rechte *Oeffeninge der Planten*, door naerstige onderzoekinge veeler jaaren zelfs gevonden, *Uwe Eedele Moogende* voor doe stellen, ende onderdaaniglijk opofferen: Niet twijfelende of zal by *Uwe Eedele Moogende* een goed gehoor verkrijgen, en aangenoomen worden: Vermits *Deze* Niemant noodwendiger dan *Uwe Eed: Moogende* op te draagen toe komt, zijnde daar toe meest alle, als van *Nature*,

re, gebooren, ja zelfs de handen, in d' oopene Lucht, aan 't werk te slaan, ende de Land- als Hof-bouwery, te hanteeren gewent; Volgende, met lust, daar in de oude Heldendaden der *Voorvaderen*, en *Machtige Princen*, van de welke de Historien overvloedig getuigen: Welke noch moeite, noch onkosten, tot de zelfde aan te wenden zich geschaamt ende ontzien hebben: Vermits men daar in bemerkt, niet alleen de wonderwerken van den Almoogenden God, doende voortbrengen, na zijn eeuwige wille en Godlijk believen, uit een klein en qualijk zichtbaar Zaadken, zoo veel schoone couleuren der welriekende Kruiden en Bloemen, zulke hooge, dikke, en langleevende Boomen, wiens onderscheidelijke veranderinge der welsmaakende Vruchten, de Mensch niet alleen tot onderhoud zijns leevens verstrekt: Maar ook wiens schaduwe voor der Zonnen warmte, zoo aangenaam is, onder welke men veilig rustende, de versterkende en vermaaklijke groenheit der Kruiden, die met haar veelvoudige schoone couleuren de Aerde zoo heerlijk verqieren, aanschouwen mag.

Geeven ook haare bevallige Bladeren, door een zachte Lucht beweegt wordende, dikwijls zoo een teeder en aangenaam geluit, dat zy daar in het lieflijk gezang der Vogelen voor een klein gedeelte schijnen na te bootzen; Buigen ook van selfs, de swaar met Vrucht gelaadene Takken, als voor haar Heer en Meester, om hem de zelfde vrywillig te presenteeren, needer, niet tegenstaande door de zelfde de Vogelen om haar voedend aas te verkrijgen, al vliegende sweeven, ende op haar Takken rustende, zoo lieflijk queelen, dat zy te zaamen zomtijds over eenstemmende een verwonderens waerdige Musijk te weeg brengen; Zoo dat deze oeffeninge der Landbouwery, niet alleen een groot vermaak des Lichaams, maar ook een behoudnisse van de Eedele Ziele des Menschen koomt uit te werken. Want daar is (mijns oordeels) op Aerden niet vermakliker, om 't Gemoed, van zoo veel moeite en zorgen dikwils afgemat, wederom te verquikken, en in voorige staat te stellen,

len, als zich in d' Hooven of buiten geleegene bevallige groente (een eerlijk en onberispelijk vermaak, en onwaerdeerlijke lust) in stilheit te beleeven : waar in men het nijdig gewoel der prachtige Steeden, de sware bekommernisse der lastige Regeeringe, en aller zaaken haastige veranderinge, waar door d' onsteltenisse des gemoeds zoo vaak gevoelt wordt, vermijden mag. Want hier in houden op, en worden niet gevonden eenige twist van menschelijke swakheit, afgunst der Borgeren, ofte kijdende tweedracht der onrustige Nabuiren : Hier is 't gemoed als opgetoogen, van alle banden en zorgen vry, genietende een vermaakelijke wooninge van een gewenschte gerustheit, een schouwplaatze der bezaadigde diepzinnige gedachten, ende zoo wel natuurlijke, als Godlijke overpeinzinge. Zoo dat alle die welke deze zuivere, ende van alle bedrog vrent gewordenen plaatzen, koomen te genieten, zoo wel Oeffenaars van eerbaarheid, als geruste stilheit gezegt moogen worden, schijnende niet alleen tot een afgezonderd, maar ook tot een Godlijk leeven overgegaen te zijn.

Daarom haar zelfs niet de Koningen, als *Hieron*, *Philometer*, *Archelaus*, *Attalus*, *Gentius*, *Lysimachus*, *Mithridates*, *Telephus*, *Evax*, *Massinissa*, ende veel meer andere, de zorge des Rijks van haar schouderen werpende, de Aerde om te spitten, en Hooven daar af te maaken ontzien hebben.

Ja men leeft van de Machtige Koning *Cyrus*, dat hy niet alleen overal, door 't geheele Rijk, daar hy bequaame plaatze gezien hadde, Hooven liet maaken, maar heeft ook zelfs in *Lydia*, met zijn eigen handen de zelfde bereidt, daar in Boomen gezaait, geënt, ende in zoo een aanzienlijke order geplant, dat *Lysander*, Afgezante van *Lacedemonien*, van den Koning daer in geleidt, de schoone order der Boomen gezien, ende wederom gezien hebbende, met verwonderinge sprak; Deze bevalligheid, ô *Cyre!* doet my vermaaken, maar boven alle verwondere my zeer over de konstige hand des Meesters, die uwe Majesteit dit alzo uitgevonden, ende gestelt heeft.

* *

Waar

Waar op de Koning, als in't gemoed verheugt, ende op zijn werk glorieerende uit riep : Dit alles *Lysander*, welke gy hier ziet, heb ik zelve gestelt, ende met mijn rechterhandt gezaait. Daar op *Lysander* om ziende, ende het kostelijk gewaat, waar meede de Koning bekleedt waar, aanmerkende, wederom met verwonderinge antwoorde; wat is het *Cyre*, dat gy zegt? hebben uwe handen dit alles gedaan? de Koning met yver zeide, ik sweer u by de Goden, *Lysander*, dat ik nooit een eenige Dag (gezont zijnde geweest) verby heb laten passeeren, in de welke ik niet iets dat tot den oorlog diende, of eenige Landbouvery volbragt hebbe : Zoo een groot vermaak nam deze Prins in deze Bouwery, dat hy ook onder de schaaduwe der vruchtbaare Boomen zijn begraavenisse te maaken, ende aldaer gebod na zijn dood te willen rusten, welke de *Groote Alexander*, uit *Judæa*, tot de *Pasagarden* wederkeerende te zien begeerde, ende *Aristobulum* daar in te gaan gebod, als daar van *Strabo*, en *Quintus Curtius* verhaalen.

Wat deede niet de Machtige Kaizer *Diocletianus*, welke de Regeeringe moede wordende, stond op van zijn Troon, smeet af de Koninklijke mantel, begaf zich op zijn eigen land, ende volbragt het overige zijns leevens, in een geduirige oeffeninge der Kruiden gerufliglijk : Welke daar na van *Herculio* en *Galerio* het Rijk wederom aan te neemen verzocht wordende, ten antwoordt gaf : Och mogt gy eenmaal zien de Plantasie met mijn eigen handen gestelt, ende daar af de Vruchten proevende genieten, nimmermeer zoudt gy van my, mijn geruflig en zeer vermaaklijk leeven wederom te verlaaten, om in een geduirige ongeruste slaaverny te moeten verblijven, begeeren kunnen.

De *Groote Koning Alexander*, gelijk daar van *Plutarchus* verhaalt, heeft in de Landbouwery zoo geëxcelleert, dat hy dezelfs de *Arachosische Volkeren* geleert heeft.

Wat zal ik wijder spreken van *Semiramis* der Perziaanen Koningin, die in beleid van alle zaaken haar verstand gebrukende,

kende, meer dan een Man gereekent geweest is, hebbende haar eigen handen niet gespaart in d' Aerde te steeken, maar ook zoo wel in veel Valleijen, als op het hoog gebergte wonderenswaardige Hooven gesticht, waar in zy de schoonste gebouwen des werlds deede voortkoomen, uit de welke zy aan alle kanten het aangenaame Groen aanschouwen, ende van booven in 't veld haar leeger, welke zy, tot dien einde aldaar dikwils in waapenen deede verschijnen, genoegzaam overzien konde.

Dit loflijk Exempel heeft gevolgt *Nebuchodonozar*, de Magtige Koning van Babylon, gelijk daar van *Eusebius*, en *Abydenus* verhaalen. Want hy eenige hangende Hooven met een driedubbelde muire wonderlijk verzien, zoo heerlijk en konstig gesticht heeft, dat *Quintus Curtius* de zelfde onder de Wonderen der Grieken gestelt heeft.

Wat Hooven heeft *Sallustius*, ten tijden van *Julius Caesar* binnen Romen niet doen maaken? welke zoo treflijk zijn geweest, dat daar in *Nerva* zijn leeven geëindigt heeft; hebben ook de Kaizeren *Vespasianus* en *Aurelianus* in de zelfde, als in haare Koninklijke Paleizen, veel liever haar tijd willen doorbrengen, ende de schoone Gewassen van dien hanteeren.

Naast deze zijn van geen minder aanzien geweest, die van den wijzen Filosooph *Seneca*, zoo dat hy ook, om de zelfde, het leeven verliezen moeste, vermits de Kaizer *Nero*, om zich daar van Meester te maaken, deze wijze Man om te brengegeboodt. Ook zijn zeer heerlijk geweest die van *Mecænas*, waar in hy zoo een hooge Tooren liet bouwen, dat hy daar van de geheele Stad Romen volkoomelijk zien konde, op wiens hoogte *Nero* zich daar naa, om dien Koninklijke Stad te zien branden, vervoegde, vermits hy de zelfde op verscheidene plaatzen met vier aan te steeken belast hadde.

Daarom ook alle de Vaders der voorleedene Eeuwen groote eere beweezen hebben, dien, welke van deze konst of wetenschap kennisse droegen, haar noemende *Heröes* ofte *Goden*,

welke voor groote Titelen van eere en waerdige achtbaarheid gehouden werde, ja zy hielden de Hooven, Boomen, ende Boskaadien voor heilig, de zelfde aanbiddende, vermits zy daar in de *Goden* te wonen meinden; zoo dat zy ook met de dood gestraft wierden, alle, welke eene van de zelfde te schenden, ofte daar van iets af te breeken quam; Stichten ook daar naa haare Altaaren en Kerken daar in, ende dienden haar *Goden* in de zelfde, gelijk daar van *Tacitus*, *Benedictus Curtius*, ende meer andere getuigen.

Waarom ook de Oversten des Heirs, en Magistraaten des Lands, alle weeken niet meer dan een Dag in de rookende Steeden zich ophielden, ende de stoel des Rechts beklommen, besteedende de ooverige Dagen alle in een geduurige Landbouvery of Hoovenierkonst, van de welke zy (des noods zijnde) om den rechtbank te spannen, wederom geroepen wierden, gelijk daar van by *Lucius Moderatus Columella* genoegzaam te leezen is.

Ja dat meer is, niemand worde tot een *Krijgsoverste* gestelt; tot een *Præsident* verkooren, tot een *Borgemeester* ampt verheeven, ofte in den *Raad* gebrogt, of worde daar toe van den *Ploeg en Spaade* genoomen, om alzo wijslijk ende voorzichtig het Volk, Steeden, en Provinciën te regeeren.

Desweegen ook de Romeinen, van de welke de *Grooten Pompejus* het Opperhoofd doen ter tijd gekent werde, *Mithridates Koning van Pontus en Bithynien* (waar van de hoog gepreezene Compositie *Mithridatium* ofte *Mithridaat* genoemd geworden is, ende zijn Naame verkreegen heeft) geslaagen en geheel overwonnen zijnde, in des Konings Cabinet ofte Sekreerkamer een Boek de kennisse der Kruiden en Landbouvery te kenne geevende, gevonden ende geleezen weezende, het zelfde alleen hooger, dan de Victorie met alle de verkreegene roof geacht hebben, vermits zy daar uit meerder nuttigheit voor 't Gemeen, niet alleen tot gezondheid des lichaams, maar ook des leevens onderhoudinge verkreegen.

Ende

Ende op dat ik veel meer andere exempelen der *Vorstelijke Personagien*, om kortheits wille, met een stilswijgende beval-
ligheit voorby gaa, zullen *Uwe Eedele Moogende* gedenken,
dat deze onze tegenwoordige scherpziende Eeuwe niet min-
der, dan der Voorvaderen neerstigheit en yver in deze konst
voort te zetten, te houden is; Vermits men daaglijks, door
vlijtig onderzoeken der Natuire, veel verburgene dingen,
waar van de Oudvaderen niet geweten hebben, vindt, ende
reeds tot vermaak en voordeel van een jegelijk gevonden heeft:
Waar toe de invloeyende kracht der Planeeten zoo veel ver-
moogens heeft, dat men zonder haar rechte kennisse onmoo-
gelyk iets goeds te weege brengen mag; Waar van men tot den
Leezer, breeder zien ende daar in genoegzaame weten-
schap verkrijgen kan.

Dit dan *Eedele Moogende Hoogwijze Heeren*, alzoo in't kor-
te voorgestelt hebbende, heb ik de stoutmoedigheid gebruikt,
ook my hier in niet willen schaamen deze mijn OEFFENIN-
GE DER PLANTEN, door een veeljarige eervaarent-
heit, en eigen ondervindinge, zelfs gezogt ende gevonden,
Uwe Eedele Moogende toe te eigenen ende onderdaaniglijk op te
offeren; op dat zy niet alleen onder de vleugelen van *Uwe Ee-
dele Moogende* voor de nijdigelaster Tongen (ter tijd iemand be-
ter hier van geschreeven te hebben zal zijn gevonden) goeder-
tierentlijk moogen worden beschermt: Maar dat zy ook tot
voordeel ende nuttigheit, van *Uwe Eedele Moogende* in't ge-
neraal, een jegelijk in't bijzonder, ende tot welstand des gan-
schen Vaderlands te strekken koome.

Hier meede *Eedele Moogende Hoogwijze Heeren*, wil ik u alle
in een eeuwige genaadige bescherminge des Alderhoogsten be-
veelen, ende hem ootmoedelijk bidden, hy wille *Uwe Eedele
Moogende* in een langduirige gezontheit, voorspoedige en
kloekmoedige Regeeringe, tot grootmaakinge zijns heiligen
Naams, bekoudenisse uwer aller zielen zaaligheid, ende wel-
vaaren dezer geheele *Provincie* genaadiglijk bewaaren.

Op dat wy daar door, onder een aangenaame schaaduwe
Uwer Eedele Moogende, in een goede en stille vrede gerustelijk
leevende, God de Alderhoogste, een Heere en Schepper van
Hemel en Aerde (om alzo in een eeuwige bescherminge zij-
nes Hoogen Majesteits, voor ons genaade te verkrijgen) mogen
dienen, vreezen, looven en danken, niet alleen op dezer
Aerden; Maar ook hier namaals in aller Eeuwen eeuwigheit.
Datum Groningen den laetsten Julij in 't jaar onses Heeren *Jesu*
Christi clo lcc Lxxi.

UWE EEDELE MOOGENDE

Dienstwillige Dienaar

ABRAHAMUS MUNTING.

TOT

TOT DEN GOEDGUNSTIGEN L E E Z E R.

Eminde Leezer, zijnde zoo dikwils van veele Curieufe Liefhebbers der Kruiden, en rechte verwonderaars der Natuiren verborgentheit, zoo wel, als aller Boomgewaffen, eernstlijk aangeport ende verzogt (vermits zy haarder aller aart niet kennende, over het verlies van veele der zelfde zoo in Zomer- als Winter-tijden, ook over de onvruchtbaarheid van dien te klaagen quaamen) ik mogte, volgens mijne daar in verkreegene eervaarentheit en kennisse, haar te gevalle een weinig opstellen; op wat maniere zy de zelfde bequaamelijk bewaaren, onderhouden, ende daar van goede Vruchten gewinnen ofte verkrijgen zouden.

Welk verzoek in billijkheit bestaande, ik geerne om het Gemeine en uwer besten wille, ook om mijne overige tijd niet quaalijk te besteeden, hebbe aanneemen ende omhelzen willen, te meer, ik onlangs iets in 't Nederlandsch uitgekoomen te zijn, gezien heb, in het welke de eedele Hovenier-konst, zeer zoover op het Tonneel gestelt werde, vermits daar in veele uit andere uitgeschrabde oude zaaken, zonder eenige eervaarentheit te kennen gegeven werden, geenzins in deze onze Neder- of Hoog-duitsche Landen, maar wel in heete Gewesten dienstig.

Hebbe daaromme deze, als een waare Culture der Boomen en Planten (vermits ik de zelfde, door een met lust gestaadige arbeidzaame oeffeninge, en eigen veeler jaaren eervaarentheit zelfs gezogt, ende in haare aangeboorne Natuire ondervonden hebbe) na mijn klein vermoogen geerne opstellen, ende opentlijk alhier in 't licht doen brengen willen, op dat gy ende een jegelijk leeren mogte, hoe ende op wat maniere gy, na onze Nederlandsche en Hoogduitsche Climaat, alle uwe Planten en Boomen regeeren, ook tot eigen voordeel en welvaaren in deze Landen hanteeren zoude. Welke Waare Culture of rechte Oeffeninge, tot noch toe van Niemant beschreeven, ofte (mijns weetens) ooit van iemant uitgegeeven of bekend gemaakt is.

Daarom Goedgunstige Leezer, leest, herleest dit zelfde, ende zoekt daar uit uw profijt, vermits gy mijn zin en meeninge, met weinige woorden in 't korte klaar genoeg uitgedrukt, ende daar in beschreeven te zijn bekennen zult, hoopende den welgezinden Leezer, hier in vernoegt zal zijn.

Niet tegenstaande, naadien ik, door neerstige arbeit, daagelijks onder-

dervindende bevinde; dat noch Kruiden; noch Boomen van iemant te recht tot vermeerderinge gehanteert, ende in 't leeven behouden moogen zijn, zonder goede kennisse der *Zeven Planeeten*, wanneer ofte op wat Dag, en uire zy door de geheele weeke, ende inzonderheit alle Dagen haar regeerende kracht, van God de Almachtige Heere (na zijn alvermoogende wille) daar in geschaapen, betoonen; om niet alleen het Gewas des Aerdrijks, maar ook de Mensch, in een goede en verwonderens waerdige Ordonnantie, tot voortzettinge van dien te bewaaren.

Hebbe haare Regeeringe, zoo wel by Dag als Nacht (na mijn klein vermoogen) Goedgunstige Leezer, ten besten hier by willen voegen, op dat een jegelijk weeten mag, dat hy niet op een ongeleegene uire alles zonder vrucht gedaan, gezaait, ofte geplant te hebben bekent, ende voor oogen ziet: Maar op een geleegene, goede en bequaame Tijd, in de welke alles na zijn wensch voorspoedig groeiende voortkoomt.

Zult gy daarom, met een goede zin, op 't geen hier volgt voordachtig letten.

REGEERINGE DER ZEVEN PLANEETEN.

Welke door de geheele Week, van een jegelijk, zoo wel by Dag als Nacht, op zijn uire geschiedende, te kennen is: Na de welke de zeven Dagen haar Naamen verkreegen hebben.

S O N D A G.

Neemende zijn aanvank des Nachts op twaalf uiren, als wanneer de Saterdag zijn natuurlijke loop gedaan heeft, van de welke de Zonne tot een uir regeert.

Venus van een tot twee.

Mercurius van 2 tot 3.

Luna van 3 tot 4.

Saturnus van 4 tot 5.

Jupiter van 5 tot 6.

Mars van 6 tot 7.

Sol van 7 tot 8.

Venus van 8 tot 9.

Mercurius van 9 tot 10.

Luna van 10 tot 11.

Saturnus van 11 tot 12.

MIDDAGSVIREN.

Jupiter van 12 tot een.

Mars van 1 tot 2.

Sol van 2 tot 3.

Venus van 3 tot 4.

Mercurius van 4 tot 5.

Luna van 5 tot 6.

Saturnus van 6 tot 7.

Jupiter van 7 tot 8.

Mars van 8 tot 9.

Sol van 9 tot 10.

Venus van 10 tot 11.

Mercurius van 11 tot 12.

M A A N D A G.

Waar van de eerste uire (gelijk alle d'andere) van Midnacht begint.

Luna van 12 tot een.

Saturnus van 1 tot 2.

Jupiter van 2 tot 3.

Mars van 3 tot 4.

Sol van 4 tot 5.

Venus van 5 tot 6.

Mercurius van 6 tot 7.

Luna van 7 tot 8.

Saturnus van 8 tot 9.

Jupiter van 9 tot 10.

Mars van 10 tot 11.

Sol van 11 tot 22.

MIDDAGS-UIREN.

Venus van 12 tot een.

Mercurius van 1 tot 2.

Luna van 2 tot 3.

Saturnus van 3 tot 4.

Jupiter van 4 tot 5.

Mars van 5 tot 6.

Sol van 6 tot 7.

Venus van 7 tot 8.

Mercurius van 8 tot 9.

Luna van 9 tot 10.

Saturnus van 10 tot 11.

Jupiter van 11 tot 12.

DINGS DAG.

Mars van 12 tot een.

Sol van 1 tot 2.

Venus van 2 tot 3.

Mercurius van 3 tot 4.

Luna van 4 tot 5.

Saturnus van 5 tot 6.

Jupiter van 6 tot 7.

Mars van 7 tot 8.

Sol van 8 tot 9.

Venus van 9 tot 10.

Mercurius van 10 tot 11.

Luna van 11 tot 12.

MIDDAGS-UIRE N.

Saturnus van 12 tot een.

Jupiter van 1 tot 2.

Mars van 2 tot 3.

Sol van 3 tot 4.

Venus van 4 tot 5.

Mercurius van 5 tot 6.

Luna van 6 tot 7.

Saturnus van 7 tot 8.

Jupiter van 8 tot 9.

Mars van 9 tot 10.

Sol van 10 tot 11.

Venus van 11 tot 12.

WOENS DAG.

Mercurius van 12 tot een.

Luna van 1 tot 2.

Saturnus van 2 tot 3.

Jupiter van 3 tot 4.

Mars van 4 tot 5.

Sol van 5 tot 6.

Venus van 6 tot 7.

Mercurius van 7 tot 8.

Luna van 8 tot 9.

Saturnus van 9 tot 10.

Jupiter van 10 tot 11.

Mars van 11 tot 12.

MIDDAGS-UIREN.

Sol van 12 tot een.

Venus van 1 tot 2.

Mercurius van 2 tot 3.

Luna van 3 tot 4.

Saturnus van 4 tot 5.

Jupiter van 5 tot 6.

Mars van 6 tot 7.

Sol van 7 tot 8.

Venus van 8 tot 9.

Mercurius van 9 tot 10.

Luna van 10 tot 11.

Saturnus van 11 tot 12.

DONDERDAG.

Op 12 uiren beginnende.

* * *

Ju-

Jupiter van 12 tot een.

Mars van 1 tot 2.

Sol van 2 tot 3.

Venus van 3 tot 4.

Mercurius van 4 tot 5.

Luna van 5 tot 6.

Saturnus van 6 tot 7.

Jupiter van 7 tot 8.

Mars van 8 tot 9.

Sol van 9 tot 10.

Venus van 10 tot 11.

Mercurius van 11 tot 12.

MIDDAGS-UIREN.

Luna van 12 tot een.

Saturnus van 1 tot 2.

Jupiter van 2 tot 3.

Mars van 3 tot 4.

Sol van 4 tot 5.

Venus van 5 tot 6.

Mercurius van 6 tot 7.

Luna van 7 tot 8.

Saturnus van 8 tot 9.

Jupiter van 9 tot 10.

Mars van 10 tot 11.

Sol van 11 tot 12.

V R T D A G.

Als booven met de uire van 12 zijn
aanvank op Midnacht neemende.

Venus van 12 tot een.

Mercurius van 1 tot 2.

Luna van 2 tot 3.

Saturnus van 3 tot 4.

Jupiter van 4 tot 5.

Mars van 5 tot 6.

Sol van 6 tot 7.

Venus van 7 tot 8.

Mercurius van 8 tot 9.

Luna van 9 tot 10.

Saturnus van 10 tot 11.

Jupiter van 11 tot 12.

MIDDAGS-UIREN.

Mars van 12 tot een.

Sol van 1 tot 2.

Venus van 2 tot 3.

Mercurius van 3 tot 4.

Luna van 4 tot 5.

Saturnus van 5 tot 6.

Jupiter van 6 tot 7.

Mars van 7 tot 8.

Sol van 8 tot 9.

Venus van 9 tot 10.

Mercurius van 10 tot 11.

Luna van 11 tot 12.

S A T E R D A G.

Zijn begin met Midnagt verkrijj-
gende.

Saturnus van 12 tot een.

Jupiter van 1 tot 2.

Mars van 2 tot 3.

Sol van 3 tot 4.

Venus van 4 tot 5.

Mercurius van 5 tot 6.

Luna van 6 tot 7.

Saturnus van 7 tot 8.

Jupiter van 8 tot 9.

Mars van 9 tot 10.

Sol van 10 tot 11.

Venus van 11 tot 12.

MIDDAGS-UIREN.

Mercurius van 12 tot een.

Luna van 1 tot 2.

Saturnus van 2 tot 3.

Jupiter van 3 tot 4.

Mars van 4 tot 5.

Sol van 5 tot 6.

Venus van 6 tot 7.

Mercurius van 7 tot 8.

Luna van 8 tot 9.

Saturnus van 9 tot 10.

Jupiter van 10 tot 11.

Mars van 11 tot 12.

Deze genoemde alle, van de welke een jegelijk, door het goedvinden des Almoogenden Werkmeesters, zijn Dag (als hier gestelt) te verzorgen bevoelen is, geeft op de zelfde, en behoorlijke uir zijn meeste kracht, zoo dat nochtans de andere zes op

haare uiren, ofschoon haare Daagen niet en zijn, niet koomen in haar vermoogen vermindert te worden; Waar in te recht een hooge en verborgene wijsheit van God de Heere aan te merken is. Welke op dat zy meerder tot een jegelijks voordeel in acht genomen zoude worden, heb ik haarder aller Natuire alhier, *U Beminde Leexer*, gewillig vertoonen willen.

Kracht, Natuire en Eigenschap DER ZEVEN PLANEETEN.

ZONNE ☉ beteikent GOUD.

De *Zonne*, zijnde goedaardig, maatig warm, en droog van Natuire, is een krachtige, en heerlijke Planeet, zoo dat ook alle Kruiden, van de zelfde geregeert wordende, alle d'andere in kracht, en deugde overtreffen, ende in veelen te booven gaan: wat ook op dien Dag en uire (als wanneer het best is) ofte op een ander Dag, ende de zelfde uire, als deze regeert (gelijk uit het voorgaande genoegzaam gezien, ende bekend wordt) in een vochtige Aerde, ofte met een donkere Lucht, Regen verwachtende, opgenoomen, geplant ofte gezaait werdt, koomt niet alleen veelvoudig, maar ook manlijk, ende tot een volkoomene perfectie voort; verkrijgt schoone, met een vermaaklijke groenigheit vercierde, en dikwils bonte Bladeren, lange Steel-
len, een krachtige Wortel, aangenaam van reuk, ende een welriekende gemeinlijk geel gecouleurde Bloem, ofte na den rooden trekkende.

MAANE ☾ SILVER.

De *Maane*, is na de *Zonne* de grootste, en vermoogenste Planeet; regeert krachtiglijk niet alleen de Zee, de vochtigheits des geheelen Aerdboodems, maar ook de waterachtige humueren binnen in 's menschen lichaam, ende alles wat in de Planten tot haar voetzel, en groeiende kracht van nooden gevonden wordt. Want zy geeft daar in een aanwas, hoogste volkoomentheit, en wederom verminderinge, na haare wonderlijke loop. Het welke van een jegelijk by dezen klaarlijk gezien zal kunnen worden, indien hy een Boom verzetten, ofte, in het afgaan der *Maane*, waar in haar vermoogen afneemt, van zijn Top of Kroone snoeijen wil; Want hy zal als dan bevin-
den, dat zy lankzaamlijk wederom voortschieten, een nieuwe Kroon maa-
ken,

ken, doch meerder Vruchten geeven zal. Maar zoo hy hem plant ofte snoeit, in het waffen der zelfde, als wanneer haar kracht vermeerdert, zal hy haastig wederom aanwassen, in veel Takken zich verdeelen, ende weinig Vruchten geeven. Doch indien het met haar volheit geschiedt, waar in zijn kracht op't hoogste, ende een perfecte volkoomentheit is, zal hy van beide behouden, ende niet alleen schoone Takken, maar ook daar aan veel, en goede Vruchten voortbrengen, vermits hy in zijn volkoomen kracht als dan niet vermindert wordt, of hy schoon van zijn Takken berooft is, maar verblijft in zijn dikke stam te meerder, en langer een krachtige vochtigheit, waar door hy geweldig voortgedreeven wordt, ende aan zijne zuivere Takken, het derde en vierde Jaar daar na, wederom Vruchten geeft.

Desgelijks geschiedt het in alle Kruiden en Planten. Want alles wat met deze afgaande verplant, ofte gezaait wordt, in zonderheit dat in der Aerden, ofte booven de zelfde Vrucht brengt, zal in zijn Bladeren vermindert, maar in de Vrucht vermeerdert te wezen bevonden worden. Wat met een wassende Maane gerept, ofte gezaait te werden koomt, geeft kleine en slechte Vrucht, maar overvloedige Bladeren, daarom moet op deze tijd niet als *Medicinale*, *Bloemdraagende*, of andere *Planten*, daar men noch in, noch booven de Aerde eenige Vruchten, dan alleen haar Zaad van verwachtede is, gezaait zijn. Wat met een volle Maane de Aerde bevoolen wordt, geeft zoo wel goede Vrucht, als Bladeren, ook volkoomener, ende uit enkelde, geheele dubbelde Bloemen, vermits het op een volkoomen tijd en uire, in de welke alles zijne rechte vervulling gekreegen heeft, in d' Aerde gelegd wordt.

Waarom ook Christus de Heere, hoewel na zijn Godheit een Schepper van Hemel en Aerde, van zijn Schepzel nochtans, om aller menschen eedele Ziele, die aan hem geloofden, ende noch gelooven zouden, te behouden, op dien volkoomenen uire en Tijd, in de welke niet alleen de *Maane*, maar ook de *Zonne*, zijn hoogste vermoogen en kracht gekreegen hadde, uit liefdelijden most: Want hy hing om te sterven aan den Kruice recht op de Middag, vervullende alzoo door zijn dood, het geen door het woordt zijns Almachtigen Vaders te zullen geschieden, gesproken was, in de zichtbaare vervulling des hoogen Hemels *Firmaments*, ende aller Gewassen der Aerden, die zonder malkander niet wezen, ofte bestaan moogen, waarom ook het een om des anders wille van God geschaapen is.

Daar en booven Christus de volheit aller dingen zelve, in de volheit des tijds, in de welke hy 't alles vervulde, lijden moete (vermits hy zeide, het is volbrogt) wordt ook de *Zonne* in zijn hoogste volkoomentheit booven

ven der Aerden, gelijk de *Maane* onder onze voeten truirende verduistert, waar door alzoo meede alle't Gewas der Aerden, zoo wel onder, booven, als ter zijden van haar rondheit, door het derven der krachten van deze twee groote leevendigmaakende, ende alles in haar leeven behoudende lichtende *Planeeten*, krachteloos gemaakt werdende, met haar Schepper lijden ende in pijn zijn mosten. Zijnde alzoo met een volheit der *Maane*, waar in (als gezegt) haar hoogste kracht geleege is, alles van een Almachtigen Werkmeester genadig voltrokken: Niet alleen in de Tijd, waar in de ziele des menschen van zijn hooge Godheit vereerbarmt is: Maar ook tot vermaak, en onderhoudt des menschelijken lichaams, in zijn Scheppenisse van Hemel en Aerde; Niet te vooren, maar naa dat alle de Kruiden en Gewassen, der Aerden reeds in haar hoogste volkoomentheit op den derden Dag daar stonden, die zonder de invloeyjende krachten der *Planeeten* niet voortgeteelt hadden kunnen worden. Daarom na dat hy haar met alle de lichten des geheelen *Firmaments*, op den vierden Dag in haar hoogste magt geschaapen had, zag hy dat het alles goed waar, ende sprak daar na (niet te vooren) *Wasset ende vermeerdert*. Want het en koste voor dien Tijd zoo min geschieden, als alle *Gewas* der Aerden, niet alleen, maar ook de mensche zelve het leeven had kunnen behouden, zoo niet na de dood des Heeren *Christi* aan den Kruice, de *Zonen Maane* haar kracht, en behoorlijk lichtende glans (door de goedheit Gods) aan zich genoomen, ende wederom verkreegen hadden.

Daar en booven, wat in het aanwassen dezes *Planeets* geschiedt (als vooren gezegt) schiet sterk in Loof, ende brengt voort weinig Vruchts, het welke ('t is waar) voor Vruchtdraagende *Gewassen* alle ondienstig, maar voor de Huisman dienstig, ende zeer noodwendig is. Want indien hy met een wassende *Maane* zijn Land maaijen laat, zal daar in de helfte meerder, ofte eens zoo veel Gras, als met een afgaande verkrijgen.

Wijders, alles wat gerept, verzet, geplant ofte van Zaad in d' Aerde gelegd werdt, als daar zoo wel in de *Zonen Maane*, een Eclipsis te zijn van ons gezien wordt, dat zelfde verderft, vergaat, versterft gemeinlijk, ende koomt nimmermeer, ofte zelden ten voorschijn. Want het verdooft, verandert, versmoort, ende verkoudt in d' Aerde, dewijl zy dan als geslooten wordende, in lijden is, ende voor dien Tijd in haar kracht verminderende, geen genoegzaame warmte, aan't geene haar in de uire vertrouwt werdt, verleenen mag: Daaromme dien Dag voorbygegaan moet zijn.

Zy is van Natuire koud en vochtig, tusschen goed en quaad gestelt. Derhalven alles wat op dien Dag, ofte een ander, doch rechte uire haarer regeeringe gezaait, ofte geplant wordt, koomt niet veel van uit der Aerden voort, blijft leege van Steel, geeft kleine gladde Bladeren, bleek, ofte met

witte Aaderen gemeinlijk doorloopen, waterig ende onliefsijk van smaak, ook witachtige Bloemen, zonder eenige reuk, en haast vergaande. Zoo dat ook de Moorsche Heidenen, en wilde Indiaanen, op de loop en krachtig vermoogen dezès *Planeets*, gelet hebbende, daar na haar Planten, Wortelen en Boomen, tot een vermeerderende goedheit, en eigen onderhoudt, in d' Aerde te brengen, ende te cultiveeren geleert hebben.

J U P I T E R 4 T I N.

Deze goedaardige *Planeet*, is maatig warm en vochtig van Natuire. Alles wat op dien dag en uire, zijner reegeringe gezaait ofte geplant wordt, koomt veelvoudig en vigoueuslijk voort, wordt ook daar in een aangename Natuire gevonden. Geeft teedere, ende geen breede Bladeren, dikwils na den paerschen strekkende, liefsijk van reuk, niet onaangenaam van smaak, ende met een natuurlijke vochtigheit begaaft, ook Bloemen van een purperachtige couleür, en weinig reuks.

V E N U S 2 K O O P E R.

Is van aart vochtig, maatig koud, en van een teedere Natuire. Wat onder haare magt ter Aerden besteedt wordt, koomt niet overvloedig, maar middelmaatig op, is traag in 't wassen, brengt voort welriekende en zeer teedere *Planten*, van een maatige hoogte, en ampere aangename smaak, gladde Bladeren, en kleine liefsijke Bloemen van een vermengde couleür.

M E R C U R I U S 2 Q U I K S I L V E R.

Deze *Planeet* is van een middelbaare aart, maatig warm, droog, en vochtig, ongestaadig, of zeer veranderlijk, met den warmen warm, en kouden koudt. Wat op zijn dag en uire, der reegeringe verplant, ofte gezaait zy; Groeit en koomt gewillig voort: geeft een schoon, en taamelijk hoog *Gewas*, met bleek groene en ruigachtige Bladeren, schoone Bloemen, dikwils met een vermaaklijke blaauwe couleür, en teedere reuk verzien.

S A T U R N U S 5 L O O T.

Weezende de quaadaardigste van allen, is van een koude, en drooge Natuire. Alles wat op die uire en tijd zijner regeeringe gehanteert, geplant, ofre van Zaad in d' Aerde gelegd wordt, verderft, versterft, blijft in de Aerde zonder Vrucht, ende mag niet, ofte zeer weinig daar van in 't licht voortgekoomen te zijn, gezien werden: Vermits als dan alle *Gewassen* des Aerdrijs voor die uire in haar drijvende kracht gestuit, ende verdooft wordende, stillestaan, ende niet wijder vermoogen, zoo dat een jegelijk die uire wel waarneemen, ende zich voor deze verdervende *Planeet* voorzichtig wachten moet. Want het is alles om niet, wat op dien tijd gedaan wordt, ofte

ofte geschiedt : Zijn ook de *Kruiden* zijne Heerschappy onderworpen , grof van deelen , ruig , doornachtig , graauw van verwe , hebbende gemeinlijk Bloemen van een bruine couleur , een onaangename reuk , en bitter ofte zonder eenige smaak.

M A R S ̄ T Z E R.

Een krachtige *Planeet*, is van Natuire zeer heet, en droog. Wil iemand op die uire wanneer hy regeert, iets opneemen, verplanten, ofte zaaijen, zal toezien, dat het niet en geschiede, ten zy de Aerde eerst door de Regen des Hemels vocht nat gemaakt is; ook reede gezaait, ofte geplant zijnde, daar op een haastige Reegen te zullen vallen, gemerkt ende gehoopt werdt; zoude anders, door zijn uitdroogende en verwarmende kragt, het zelfde in korte Tijd, van zijn natuurlijke vochtigheit berooft, vruchteloos gezien worden; Maar als dan gelukkig en haastig voortkoomende, weelderig in een vigoureuze staat opschieten, ende zijn perfecte volkoomenheit genieten.

De *Kruiden* van deze geregeert wordende, brengen voort lange, glinsterende, niet dik, ende gesneedene Bladeren, weinig, ofte slechts maar een steel, houtachtig, ende van een maatige lengte, ook Bloemen van een roodachtige couleur, niet vol van Bladeren, en gemeenlijk van een bittere smaak.

Hierenbooven, zal den goedgunstigen Leezer gelieven te weten, dat verscheidene *Kruiden* gevonden werden, die niet alleen van een dezer Zevene, maar van twee, ofte ook wel drie geregeert worden, vermits *Mercurius* een vliegende, en onbestendige *Planeet* zijnde, zich lichtelijk by d' een, of ander voegt, welke als dan daar van haar kragt ofte vermoogen geniet, doch van d' een gemeinlijk sterker, als d' ander, gelijk my daar van d' eervarenheit zelve, door deeze in de Natuire verborgene *Philosophië*, onfeilbaar geleert heeft; Ja heb in 't zeker bevonden door haar eigen werkende Natuire, dat de Plante *Tabacum* ofte *Tabak* genoemd, van alle zeeven *Planeeten* geregeert wordt, welke, na een jegelijks vermoogen, haar invloeyende kragt in de zelfde onzichtbaar brengen: Zoodat zy voor een *Koninginne* van alle *Kruiden* gehouden mag zijn, vermits men door, ofte met haar geneezen mag de meeste krankheeden (gelijk de Priester *Eleazer*, welke alle menschen, met den Duivel bezeeten weezende, door de Wortel van een Kruid, van de Koning *Salomon* te vooren geoopenbaart, geholpen heeft; het welke de Kaizer *Titus Vespasianus* ende meer andere Romeinen met verwonderinge gezien hebben, als daar van *Flavius Jofephus* lib. 8. cap. 2. getuigt) waar van de menschelijke Natuire in deze gewesten overvallen werdt; (welke ziekten nochtans door de zelfde *Planeeten* in 's menschen lichaam heimelijk, zoo swijgende

de stiel aanneemen (gelijk zy ook daar na wederom afneemen) dat zy niet bekend worden , voor dat men daar van onvermoedelijk , en plotzelijk wordt aangetast) zy moogen weezen inwendig , ofte uitwendig , uit hette ofte koude haar oorspronk hebbende , het welke met geen andere Plante (my tot noch toe bekend) geschieden kan , dewijle haar werkende kragt zoo groot , ofte volkoomen niet en is , ende ook onmoogelijk weezen kan) vermits deze alleen een krachtige werkinge aller *Planeeten* geniet , door de welke zeven alle menschelijke krankheeden zoo wel , als geneefinge ofte gezondheid , het leeven , als de dood , door het believen Godes in den mensch zijn oorspronk neemt.

Waarom men scherp op dese Hemelsche Teekenen acht geeven , ende haar kragt by graaden van tijd tot tijd moet leeren kennen , zonder welkers toedoen niet goeds geschieden , de menschelijke Natuire , noch de krachten der *Kruiden* in haare rechte grond tekennen zijn ; waar door iemand sich groo- lijks verloop kan , ja den dood zoo gaauw , als geneefinge , en hulpe toe- brengen , ofte veroorzaaken zal.

Want wat d'eene gezont is , is d'ander quaad , d'eene Medecijn , is d'an- der Fenijn , vermits alle menschen van een Natuire geenzins zijnde , ook niet van een *Planeet* alleen geregeert worden : Waar door ook de *Kruiden* , niet alleen onder de regeeringe eens goeden *Planeets* , de Natuire der men- schen aangenaam , gezaait , maar ook als dan in haare volkoomene kracht af- gesneden , getempert , ende de kranken om te gebruiken moeten gegeeven zijn , na de ziekte sterk ofte weinig , goed ofte quaad , nieuw ofte oud , heet ofte koud , droog ofte nat is.

Waarna nochtans van de Mediçijnmeesteren , zoo weinig gevraagd , zoo min om gedocht , ja daar over heene , als de Haan over de heete koolen (ge- lijk men gemeenlijk zegt) geloopt wordt . Waar van dan dan koomt , dat zy ook zoo min aan de kranke mensch (als men daaglijks ziet) vermoogen , of uitrechten kunnen ; die nochtans dikwils met een Kruiden te geneezen is.

Zoo dat hier uit dan zeekerlijk koomt , dat de mensch buiten haar zoo min , als het *Gewas* der Aerden bestaan mag . Want hy eerst door Godes hand na zy reeds in haar gegeevene magt verscheenen waaren , voortquam , welke in haar arbeid , zoo wel buiten , als in hem , in zijn voorteelinge als geboor- te , noit mat noch moede worden ; Waar uit zonder verwonderinge , zoo een groote veranderinge der menschelijke humeuren , van goed en quaad , deugdig en ondeugdig , wreed en zagtmoedig , verstandigen onverstandig voort te koomen gezien wordt.

Waarom hy ook ten laetsten , op den zefsten Dag van God gemaakt werde , als een geheel perfect werk , met de welke het alles voltrokken was , daar- om

om ook over alle voor hem geschaapene werken, een Heere te zijn gestelt, vermits hy na zijn beeld en gelijkenisse verstandig gemaakt, ende als doe noch geen zonde gekent hebbende, door het aanzien aller geschaapene Dingen, een jegelijk terstont zijn Naame (na der zelfder aart ende Natuire) te geeven wiste; Gaande recht op, niet gelijk de andere Creatuiren, om niet alleen, zijn oogen opslaande, het geheele Hemelsche *Firmament*, waar door hy t' elkens zijns *Scheppers* zoude koomen te gedenken; Maar ook de zelfde nederwaarts buigende, aller *Planten* en *Kruiden* het hert bevallige, en 't gezicht versterkende groenigheid, tot geneezinge zijns lichaams aanschouwen zoude: Welke groenigheid alle d' andere couleuren des Werelds daar in te booven gaat, vermits zy het zelfde dikwils in veelen verfwakken, en moeilijk zijn, zoo dat, ofte, zy schoon alle by malkanderen in een gevoegt waaren, nochtans niet zouden te weege brengen kunnen, 't welke *God de Almachtige*, in deze verwonderenswaardige krachtige eenige couleur geschaapen heeft.

Dit zal u alles niet moogen vrent, ofte onwaarachtig dunken te zijn, Neen, ô neen! vermits het door d' invloeyende kracht dezer *Hemelsche Lichten*, in de *Planten* werkende van de Natuire zelfver, welke noit iets quaads doen, ofte volbrengen mag, geleert wordt; Waar van ik eerst een goed knecht, eer ik my daar van een Meester te zijn beroemen wil, verhoope te worden.

Daarom wil iemand, de Natuire van alle deze geschaapen zichtbaarlijke Dingen, in haar verborgene kracht recht leeren kennen, moet na zijn klein en teeder vermoogen, de *Schepper* en *Heere* van alles eenvoudig vreezen, ende aan zijn eeuwige Woordt een welbehaagen neemen, zoo zal hy niet alleen al 't geen in de Natuire verborgen is; Maar ook zijn waarachtig Woordt vatten ende begrijpen moogen.

Maar heeft hy aan zijn Heiligheit, en groot vermoogende genaaden Woordt geen gevallen (waar door nochtans zijn ziele een eeuwige behoudnisse geniet) zal al zijn doen om niet zijn, ende hy zal na het vermoogen der Natuire, om het zelfde te begrijpen willen, gelijk een blinde in 't duister, na het geene hem voorgesteld wordt, onzeeker tasten, veel min van zijn couleur te spreken weeten.

Daarom wil ik voor 't laetste gezegt hebben, dat by aldien wy aller *Planeten* aart, in een meerder perfectie (als tot noch toe) vlijtig te onderzoeken zochten, wy als dan alle soorten van krankheden, daar de dood niet meede vermengt is, zonder moeite (gelijk de Koning *Salomon*, welke van alle Gewassen, Dieren, Voogelen en Visschen, haar Natuire ondersocht hebbende, verscheidene Boeken geschreeven heeft, als *Flavius Josephus* in 't voorge-noemde Boek, van der Jooden oorlogen spreekende, verhaalt) geneezen

zouden, in wat Landt, ofte plaatze wy ook mogten zijn. Want de *Almachtige God* heeft na zijn alvermoogende goedheit een jegelijk Landschap met zoodanige *Kruiden* verzien, welke machtig genoeg zijn alle de krankheden daar meede te geneezen, die in de zelfde het menschelijke Geslacht te bejeegenen koomen. Daarom onderzoekte een jegelijk scherpzinnig, leere *God* ende de *Natuire* kennen, het welke zonder ons zelfs kennisse onmoogelijk is; Waar toe nochtans indien wy koomen konnen, zullen van hem een meerder Licht verkrijgen, ende de *Natuire* in haar verborgen kracht begripen moogen; Anders nimmermeer.

Doch op dat gy een jegelijk Gewas (voor zoo veel het voor deze maal heeft moogen zijn) op zijn behoorlijke plaatze zult konnen vinden, heb ik dit Boek in drie deelen te verdeelen goed gevonden: Waar van het Eerste alle Boomen in zich begriipt. Het Tweede alle Heesteren ofte Struwellen. Ende het Derde alle leege Kruiden, Planten en Bollen in haare rechte volkoomen aart, in de welke gy haar onderzoekende, alzo van *Natuire*, ende niet anders te zijn zult bevinden, ook op wat maniere gy de zelfde bewaaren, ende door het geheele jaar te onderhouden niet alleen, maar ook te vermeerderen konnen, volkoomelijk leeren zult.

Heb ook een Register der Capittelen achter ieder Boek gezet, ende een Generaal Register *U Goedgunstige Lezer* te gevalle voor aan daar by doen willen; om alzo alle ding promptelijk en bequaam te mogen vinden en door te zien. Daarenbooven zijn achter zommige Capittelen andere Capittelen aengeroert, die na de zelfde konnen geleezen worden, vermits zy van een maagschap zijnde, daar na gestelt hadden moeten geweest zijn.

De Tijd ofte Maanden in dit Boek genoemd, wanneer men zaaijen, iets verplanten, ofte de Gewassen binnen, of buiten's huis brengen zal, zijn na de Oude stijl geset, waarom gy u daar na zult moeten reguleren.

Hebbe my ook voorgenoomen gehadt noch veele meer andere Planten in Platen gesneden, tot noch toe onbekent, hier by te voegen, indien my de Tijd door zijn snelle loop, als andere onverwachte ongelegentheden hier in niet hinderlijk waaren geweest. Vertrouwe niet te min dat deze mijne arbeit u niet onaangenaam, noch ook van my te vergeefs geschreeven zal zijn; Biddende ondertusschen den *Goedertieren Lezer*, hy wille deze in dank aenneemen. Vaart hier mede wel, en blijft den *Almachtigen*, goedigen, en alwijzen grooten Heere en God bevoelen, die een jegelijk verstand, wijsheit en kennisse geeft na zijn welbehaagende genaade: Hem zy lof, eere, en dank gezegt in alle eeuwigheit. Amen.

ISAACI de SCHEPPER
E L E G I A
I N

Amplissimi, Doctissimi, Cultissimique Viri

D. ABRAHAMI MUNTINGH,

M. D. & Botanices in Academia Groningo-
Omlandica Professoris Opus,

De Cura & Cultura Plantarum.

SI Latona Parens, & primæ Consitor uvæ

Numen ab inventis obtinuerit suis.

Authorumque phalanx, & dives copia Vatum

Nobile plantandi nomen ab arte ferunt.

Quam, Vir magne, tuis non affusura Camænis

Lucem tam nitidis orbita trita rotis?

Sed quid eat vanos peregre sibi quærere fumos,

Area cui laudum panditur ampla domi.

Currat, & herbarum vastos struat alter acervos,

Et compilatum, quæ patet orbis, eat.

Illa, tuæ cunæ, Grunici Violaria Pindi

Sufficient votis plenius omne tuis.

Adde, quod, extremos quisquis ruit erro per axes,

Res tralatitiâ cognitione notet.

Quisquis at â teneris vitam transegit in hortis,

Æquævumque videt consenuisse nemus.

Cer-

Clarissimo & Doctissimo Viro

D. ABRAHAMO MUNTINGIO

Medicinæ Doctori Exp: & Botanices in Academia
Groningæ & Omlandia Professori Eximio,
Collegæ Honorando,

SAMUEL MARESIUS S. & O.

EX animo gratulor tibi, Vir Clarissime, hujus Operis
Exactissimi Editionem. Inde & insigne nostro A-
thenæo accrescet Ornamentum, & tuo Nomini,
ingens gloria. Ita scilicet *fortes creantur fortibus*;
ac prout in hoc Belgio nullus extiterat Botanicus ante tuum bo-
næ memoriæ Parentem, cui ipse Palmam non præripuerit, sic
nullus erit post te, qui tibi suos fascēs submittere & Herbam por-
rigere non debeat. Nec enim merè ex aliorum scriptis hīc sapiui-
sti, sed tui ingenij dexteritati & propriæ experientiæ, accep-
tum ferri debet hoc accuratum Volumen, ex quo constabit po-
steritati, ad Plantarum Culturam in te uno reperiri, Varro-
nes, Plinius, Dioscoridas, Theophrastos, & cæteros om-
nes, qui in eo genere olim celebritatis aliquid sunt consequuti.
Maacte illa tua Virtute & Eruditione, *Vir Clarissime*, & dum
Plantas tui Horti excolis tam sedulò, doce nos esse Plantas in-
versas, quarum flores & fructus honestæ conversationis & bo-
norum operum ita carpantur in terris, ut earum radices & fibræ,
cœlo altissimo profundè inferantur. Vale. Ex meo Musæo XII.
Kal: Aprilis MDC LXXI.

Clarissimo, Excellentissimoque Viro

D. ABRAHAMO MUNTINGH
M. D. & Botanices Professori,

Sæculi sui & Patriæ nostræ genuino Varroni,
quin imo

Romano majori,

Horti-culturam scriptis illustranti.

Effluxisse tuos puro sine lumine Soles
Aspera vides! omnis, nox fuit, acta dies,
Spectasti exiguum per nubila plurima lucem,
Astra nec in tenebras spargere Graia jubar.
Secolorum pulsâ radiat caligine Phœbus,
Spargit Hyperboreo clarior axe faces:
Non Oriens nostro dedit incunabula Phœbo,
Grunica cunarum gloria terra fuit:
Luce serenanti loca prisca, recentia Vatum,
Igne velut laudum fervidiore calet.
MUNTINGI quando mens exspatiatur in hortum,
Avolat ipsa foras, & peregrina domi est.
Fit levis, & levior volucrum pernibus alis
Complexum terræ fulminis instar obit.
Lustrat in Europâ campos obtutibus Afros,
Africa ceu patrium visa placere solum.
Herbida detegitur tellus detecta Columbo,
Non illi, ast nobis India promit opes.
Apparens viridi Gangetica terra paratu
In Frisiis Asiæ Florea regna stupet.
Hortenfi totus sese explicat orbis in orbe,
Cuncta micant uno climata fulta toro.

Ad-

Advena cerne oculis spectator quicquid ubique est !
Quicquid Eos, Boreas, Africus, Austeralunt.
Et natura solo dignoscitur omnis in uno,
Divitias hortus totius unus habet.
Distantes coeunt stirpis discrimine fructus,
Graminaque oppositis dissociata polis;
Nusquam succrescunt tales in præmia lauri,
Palmaque Olympiacis comptior ulla rotis,
Nusquam ulmi & myrti, nusquam cum vite racemi
Thyrfigero in festis tam placuere Deo.
Indica odoriferis intersita balsama plantis
Effluvijs nusquam nobiliora tument,
Radices, bulbi, caules, calicesque, striæque,
Artis inexhaustæ munere cuncta vigent:
Flora redintegrat semper spectacula pompæ,
Præcipites donis non finit ire dies.
Illius ornatus nunquam discriminat annum,
Bruma vigens Ver est, canaque floret Hyems.
Ornentur florum calathis, folijsque penates!
Hyblæis rubeant atria sparsa rosis!
Fercula mensarum lethi fomenta, calixque,
Et victus ratio dant alimenta neei,
Omnibus exoritur medicina salubrior agris,
Afflictisque salus succus & herba patent.
Unius è chartis Medicæ secreta Minervæ
Aspexere diem, quæ latuere prius.
Integra Romanæ legitur sapientia famæ,
Et tota hic Graiæ bibliotheca scholæ.
Dextera si vitam Theophrasto fata novarent,
Hoc mallet calamo scribere, & ore loqui.
Romanusque Cato tali sapuisset alumno,
Damnasset culti rursus amator opus.
Hunc clarum ut studij columen Columella salutat,
Gestit apud Parcas fundere mella colo.

Pinguibus ipse Macer redimitus vivit in oris,
 Selateri socians, Hoc cupit ire minor.
 Grandiloqui eruitur scriptis mens alta Maronis,
 Agnoscitque intus Pallada Palladius:
 Ingenij vincit metas industria sollers
 Sive tuas Varro, sive Colere tuas.
 Æternâ cedro dignas & marmore chartas
 Authorum horticolis tanta caterva sonat.
 Exhaustere labor vires, sudorque diurnus
 Et multa ad Phœbes nox vigilata faces.
 Non caret eventu vigil experientia, finem
 Quem statuit, rarò non habet illa suum.
 Successusque novos partis successibus addit,
 Quæis monstrat vulgi se superare fidem
 Non cathedra illustrat talem, magis ille cathedram,
 Exornat Spartam, non data Sparta Virum.
 Filius est magni rediviva Parentis imago,
 Cui plaga nulla dedit, neve datura parem.
 Hinc MUNTINGIADUM decus experientia victrix,
 Quam celebrat nascens occiduusque dies.
 In Nato superest, & adhuc à funere vivit,
 Mortuus haud mortis victima laude jacet.
 Hoc Groninga novo Te major Apolline gaude!
 Ille Tibi, qualem spes tua poscet, erit.
 Siccine MUNTINGI calamum mentemque disertus
 Inclyta per Veterum tot monumenta rapis?
 Numina Pierides Phœbusque domestica, semper
 Per Te, tot priscis culta, colentur avis.
 Quis sis nunc monstras: assurge in vota Parentum!
 Majorum titulis trita, terenda via est:
 Hos quoque Victor ova: vinci lætantur, & una est
 Vincere victores laude, corona domus,
 J. ALOYSIUS BUCHORST.

Op den
NOIT VOLPREESEN HOF
Van de
Heer ABRAHAM MUNTING.

BRIS op TAAL-LEYE, ley mijn rijm-taal, door de
paaden,
Die, in den ugtendkriek en d'aavond-lugt, betra-
den

Mijn voetten, in het Hof van MUNTING, daer ik vond,
Al wat het gloeiend Oost, en wat het laauwe Westen
Aan eenig keurig oog of mondlijn gaf ten besten,
Of wat het barre Noord of zoete Zuyden zond:

Terwijl de Nagtegaal hem, in 't geboomt, laat hooren,
En, als een Orfeus, streelt, met vreugden-zang, onze ooren,
Daer 'k ben gezeeten in het lusten-hof-priël,
En schouw vast aan, met oog en zin, de wonderheeden
En Heemelpronkjes, die natuyr, alhier, besteede
Aan Flora in eygendoom, voor altijd, in 't geheel.

Zoo ik 't gezigt laat gaan op allen slag van *Boomen*
Op *Heester*, op *Struwel*, of *laager Kruid*, volkoomen
Voel ik, in all's, mijn lusts verlustinge voldaan.

Maar wend' ik 't, daar de Bloemgoedesse zelf koomt spreijen
Heur zinn'lijkste tapeet, met d'allerzoetste reijen

Vol bly-gekleurd cieraad van *Bloeme*, in overdáan,
Doorweeven, 'k kan mijn zelf, in geenen wijz', verzaaden.
En wie zoud 't koonen doen? die all' die soort van blaaden,

Veranderlijk in kleur en geur, maar eens kan zien,
Die in het eerbaar rood, of zaffraan geele zitte,
Of 't zeedig smalt', of groen' of paarz' of in de witte,
Die z' elk alleen, of ook wel zaamentlijk aan-biën.

* * * * *

De

De vroege Iris praalt, hier, met tallooze verwen;
Fioolen, rijk van reuk, geen goud noch purper derven;
De blanke Leelijen, van achter d' Amarant,
Vertoone heur' wittigheid; de loof-smal Roosmareynen
Heur' eeuw'ig groen, de Krook zijn geel, de Marjoleynen,
De Anjers, ellik heeft bezond' ren swier en stand.

Gins vindme, uyt 't laauwe bloed van Ajax, bol en bloemen;
Die meede op Hiacint zijn naam en wapen roemen,
Doen dart'ler, als de Kars op Amarillis mond,
En rooder, als de Roos op Leonoraas kaaken,
Englòender, als de brand van 't Tirysche scharlaaken,
Bruneerde, in minzaam bruy'n, de Tenareefche grond.

Daar vindme, uit traanen van Narcis, wat heerlijks bloeijen;
En anders yets, uyt 't ^a bloed van Adon, opwaart, groeijen,
En 't geene, uyt de ^b traan van Helene, quam voort.
En 't geene, dat de ^c traan van Eriçyn quam brengen,
Als zy de levens draad van Adon niet kon lengen,
Hier ziet me ^e 't maagdely'n van Krokus noyt verhoort.

Gins praalt de ^d Koningin der Hooven, die te danken
Heur roodheyd heeft aan 't bloed en Venus jammer-klanken:
Hier, als een daag'raad, vlamt de ^e bloem van Barbaryn.
Daar smaakt me Kriekjes, bruy'n als bruyne Moortjes oogen,

En

(a) Dat de Roos uyt het bloed van Adonis zy gesprooten, en de Mankop, uyt de traanen van Venus, getuyge Theokritas, of zoo and're meenen Bion van Smyrna; in het Grafschrift van Adonis, daar in men vindt: Cypriotte stortte zoo veel traanen, als den jongeling bloed, 't welk alle de moeder aerde in bloemen vervormt heeft: 't bloed wordt een Roos, en de traanen Mankop. Of, als andere 't overzetten, een blinkende Anemone. Doch ziet Ovidius in 't xi boek zijner verscheppingen.

(b) De traanen van Helena brachten 't Helenium, den Alant, voort. 't Beste vindtme op Helene, Eyland in de Egeïsche zee, daar Helena, na 't uytroeyen van Troijen, aan lande; ziet Pausanias in zijn eerste boek. Men waant het yets tot de schoonheid by brengt.

(c) De maagd Smilax, door de te groote liefde tot den jongeling Krokus, veranderde in een Plant, die 'r gebruyk van alle Heyligdoomen en Kranffen geweest wierde, wegens haare droefsaardigheid. Crocus vervormde meede in een bloem, die zijnen naem voert.

(d) De Roos wordt Koningin der Bloemen, by Achilles Tatius genoemd in die Verssen, die Sappho toegelijgens worden: dat deese, te vore wit, uyt Venus bloed zy rood geworden, geeft een ond Schrijver te kennen, daar hy zeit: Dat, doen Adon sneuvelde, Venus batrevoters ten boschwaart trad, en, aldaar, gestookten van een doorn, bloed liet. Dat de Roos, te voren wit, daar van rood, en vervolgens behaaglijker zy geworden.

(e) Anders genoemd Trachelium Americanum, en Flos Cardinalis, wegens die zeerheerlijke kleur, daar de Kardinalen meede pronken. Wordt Flos Barbarinus genoemd, na den Kardinaal Barbarini, neef van Urbanus VIII, te wiens tijden zy eerst binnen Roomen bekend is geworden.

En Abrikok en Pruym, op fris geboomt gezoogen,
En Quee- en Zuyker-peer en wat'er zoets kan zijn.

Hier, kronk'lend, met'er rank, de lattjes vast bevatten
Die Stokken, die der weer'lt voortteele Iacchus schatten;

Daar staat de Haazelaar en purper-roode Kars.

Gins dartelt d' Okkernoot met zijn' reuk-rijke blaaden;
Daar is d' Amandelboom met vrugten overlaaden;

Hier groeyt de Malkoton weêr by de ruyge Pers.

Slaa'k ellewaart mijn oog, ik zie ^f Myrsine groenen,
En't ^s Nimflijn, dat doen haar de Tuyn-God wilde zoenen

In boom, van eygen naam, vervormde; als ook die ^b Maagd,
Van Febus vaak belaagt, en van hem na gelooopen,

Doch van hem niet gevâan, maar uyt zijn hand ontsloopen;

Dies de gedagtenis daar af hy noch beklaagt.

Maar merk ik innerlijk de bloem van ⁱ *Kristus* lijdden,
Een heyl'ge schrik doet my, wat dat ik zag, ter zijdden

Afstellen; zie ik ook de Perueefche bloem

Van wonder, dag op dag, heur kleur op kleur, verstelle,

Lijk een Kameleon, ik, binnen my, voel swelle

Die zelfde harts-togt tot die'r beyder bloemen roem.

't Ægyptisch Aron, plant van zonderling vermoogen,
Schaft een waarande, vol verwondringe, aan mijn' oogen

Wanneer van's mergens af tot aan den achter-noen,

De waat'ren, sprink-wijs, uyt het spits der blaad're spuytte

Of drop-wijs, needer-waarts, afvalle op de kluytte;

Zoo dat zich zelf bevoegt, als had't niet âars van doen.

* * * * *

'k Zwijg

(f) Den Myrtenboom heyligen de Grieken aan Minerva, met vergieringe deezes verdigtzels; dat Myrsine een Atheensch juffertje was, uytmuntende in schoonheid en sterkte, zeer bemint van Pallas; dat deezze zy omgebragt door nijdigheid en spijt, van een jongeling, die zy in't worstelperkende de loopbaan overwonnen hadde.

(g) Deezze was Lotos, die, zoo Servius aanteekent op het eerste boek der Landbouwerij van Virgilius, verandert is door de ontferminge der Goeden, in een boom, die haar eygen naam draagt, doen Priapus, in'er minne brandende, haar om haar te onteeren, vervolgde. Ziet ook Ovidius in zijn neegende boek der verscheppingen.

(h) Dafne, die in een Laurier veranderde, 's Verdigtzel is wel bekend, daarom gaan't, ongeraakt, voor by.

(i) Flos *Passionalis Christi*: Granadilla. Mexikaansche Wind-rooze: *Sandulaca rosea*, en *Clematidis trifolia flore rosea clavato Bauhini*. Van de Indiaanen Maracot genaamt, en van de Neederlanders Rang-appel.

'K swijg van beyd' d' Aloës, twee plantten, zonder gaadde;
Oranjen en Citroen en boomen van Granaade,
En Riet, dat herwaart zond' t' Amerikaanscheland,
Drie dubbel-kleurig Riet, een lust-spiel der Natuyre,
Ook 't & Veelvoet, dat, tot ons, Virginia quam stuyre,
't Welk sterft, zoo draa 't geraakt wordt, van een's menschen
hand.

Doorlugte tuyn, bedaaugt met goddelijken zeegen;
Koets vol vermaak, daar staag op druypt een gulden reegen,
Een troon, uyt louter glans van heerlijkheyd, gebouwt,
Pronk-paarl van Nederland, die, door uw volle luyster,
En bloessem uwer schoont, zet, wat'er is, in duyster,
Gy zijt een kasse van verwond'ring vol gestouwt.

Twee paarlen, booven gaa, bemerk ik aan uw' ooren,
De een uyt Pragt en d' aar uyt Schoonigheyd gebooren;
Beyd' zijn zy eygen aan uw opper-lust-priël;
Hoe zal, of kan ik dan, naar waardigheyd, vermelden,
Dat rijke Voorhof van de Elizeesche velden
En aller lustigheyds door dierbaarste juweel?

Mijn onmagt is te groot, yets daar van aan te haalen,
Met mond of pen. 'k Bekent. Dies blijf, hier, binnen paalen,
En draagt aan 't zoet vernuft van mijnen BUCKHORST op;
Die zijn hoog-eed'le schagt doopt in de zuyv're bronnen
Uyt Nektar en Ambroos, in 't zoetste, zaam-geronnen,
En steygert'er, ter vlugt met op den eeren-top.

SIMON ABBES GABBEMA

Hift. Fr.

(k) Polypodium Virginianum, dat buyten 't gezelschap der menschen best wil aarden: want, zoo gy een blad
daar af met de hand aantraakt, 't verwelkt en 't versterft binnen vier en twintig uren.

Ad

Ad Lectorem.

Arboreos quicumque cupis bene noscere cultus,
Advola : Et hæc animo dogmata fige tuo ;
Quæ Tibi curatè ponit MUNTINGIUS Heros,
Et lege, inaccessas quas Tibi promit opes.
Gallia si forsan dicat, se posse triumphum
Ducere, in hoc Operis cardine victa foret.
Dives odorato, felixque Hispania fructu,
Scilicet hæc Eadem victa foveatur humo.
Itala terra filet; palmamque Holsatia sponte
Donat, & ambiguâ claudicat Afer humo.
Asia quod jactat, Nihil est : quod America jactat,
Aut Nihil, aut Nihili futilis umbra foret.
Hesperij rosea Solis quod crescit in aulâ,
Quicquid in Auroræ nascitur axe, docet.
Hæc ea si noscas, atque ordine cuncta rependas,
Crede age, Varronis Filius alter eris.
Herbarum quicumque cupis dignoscere vires,
Advola, & hanc Methodum, candide Lector ama.
Quicquid habent Arabes, quicquid fragravît in hortis
Cecropijs, quicquid meta Orientis habet,
Hoc alimentantur fundo : si singula noscas :
Judice Me, Mundo Judice, Macer eris.
Si *Florum* curam, si *bulbos* scire labores,
Hic Tibi Pæstanus unicus Hortus erit.
Ergo age, dum sudant ter culta repagula præli,
Hunc calami foetum parturientis ama :
Arbore dum variâ, dum *flore & frutice & herbâ*
Se probat, & triplici fronte probatus ovat.

Properanter

W. GUTBERLETH. J. C.

Sur la veritable
CULTURE des PLANTES.

Ecrite par Monsieur
ABRAHAM MUNTING,
Docteur en Medecine,
Et Professeur Herboriste en l'Accademie de la Ville de
Groningue, & d'Ommelande.

E L E G I E.

 Uand le Dieu tout puissant eut construit ce grand
Monde
Il plaça les Poissons dans l'Empire de l'Onde,
Il plaça les Oiseaux dans le vague des Airs,
Puis enfin le Bestail au milieu des Desers.
*Après, Il créa l'Homme à sa Sainte Semblance,
Et luy donna sur eux une entiere Puissance;
Mais pour le couronner de ses plus grans Bienfaits,
Et pour le prevenir dans ses futurs Souhairs,
Dabord il le plaça dans un Lieu delectable,
Di-je dans un Jardin de Structure admirable,
Où les Fleurs & les Fruits étaloient à ses Sens,
Ce qu'il pouvoit tirer des charmes innocens:
Ouy son plus grand Plaisir étoit en leur Culture,
Et de voir les Secrets de la docte Nature,
Pour, apres en avoir sondé la profondeur,
En rendre la Louange à Dieu son Créateur:
Depuis ses Descendans en ont usé de même,
Trevant que ce plaisir alloit jusqu'à l'extrême;*

Ou

Outre qu'ils y treuvoient avec l'Utilité
Le moyen de chasser la morne Oisiveté.
Aussi le bon Nœé, le fameux Patriarche,
Planta le Sep de Vigne étant sorti de l'Arche,
Et ce fut le metier de ses Fils jusqu'au jour
Que Nembrot fit bâtir son orgueilleuse Tour.
Or si l'on veut passer des Cayers de la Bible
A l'Histoire profane, il n'est que trop visible,
Que mille Senateurs & Patrices Romains
Ont cultivé la Terre avec leurs propres mains.
Cyrus, ce Roy Persan, la Valeur de son Age,
Se récreoit souvent à l'Art du Jardinage,
Et Diocletian quitta de son bon gré
Ce qu'un Trône pompeux a de plus haut degré,
Pour aller contempler les Couleurs éclatantes,
Et toutes les Beautés qui se trouvent ans Plantes.
On voit que plusieurs Grecs & Romains de renom,
Pour se rendre immortels leur ont donné leur Nom,
Telsmoins le Teucrium, l'Armoise, l'Eupatoire,
Et cent Simples connus dans le Champ de l'Histoire.
Aussi remarque t'on que plusieurs grans Espris
Ont honoré cet Art de leurs doctes Eschris,
On en peut mettre cinq dans une Période,
Hieron, Mago, Caton, Orpheüs, Hesiode,
Tous Auteurs qu'aujourd' huy la Reputacion
Assure qu'on leur a de l'Obligation.
En effet, c'est par eux, & par l'Experience,
Qu'on voit de beaux Espris dedans cette Science,
Gröningue en possède un, qui par ces deus moyens,
Suit, mais surpasse encor ces cinq doctes Payens;
Le Professeur MÜNTING, expert Naturaliste
De la Vegetative est ce grand Herboriste,
Dont l'excellent Traité va montrer aujourd' huy
Ce que la Terre & l'Art n'ont rien fait que chés luy;

Par

Par exemple, on y voit qu'un Pepin mis en Terre,
Dans une Pepiniere, ou bien dans un Parterre,
Produit un Arbrisseau qui sans qu'il soit enté
Peut rapporter des Fruis de parfaite bonté,
Et cela seulement en coupant la Racine,
Qui croit droite au dessous où le Tronc se termine,
Et couvrant la coupûre avec un peu de poix
De crainte que le Suc ne s'ëcoule du bois.
Il est presque rempli de telles Découvertes,
Qui sont aux Amateurs ëlegamment offertes,
Et qui meriteroient un beau Nombre de Vers
Coulans, ingenieus, ëloquens, & disers;
Mais comme leur Auteur les a tres bien decrites,
Et que ce ne seroit que faire des redites,
Il est plus à propos d'examiner soudain
Plusieurs des Raretez qui parent son Jardin,
Et qui requiereroient une pareille Plume
Que celle qui fait voir ses Traits dans ce Volume;
On pourroit bien d'abord faire icy mention
De la gentille Fleur qu'on nomme Passion,
On pourroit bien citer la plante Scabieuse,
Et l'Arbre de Girofle, & la Pomme ëpineuse,
Mais comme ce seroit, au lieu d'être Orateur
Par un nombre innombrable ennuyer un Lecteur
On peut dire plutôt que ce que l'Amerique,
Et que ce que l'Europe, & l'Asie, & l'Afrique,
Ont de plus precieux & de plus ëtonnant
S'y laisse manier & voir à tout Venant;
Si bien que ce Jardin, que tout le Monde admire,
Est le Lieu que MUNTING s'en vient de nous decrire,
l'Oeil de son Corps le voit, & par son bel Escrit
Un chëacun le peut voir par celui de l'Esprit.
Or ne pouvant treuver de Plantë en la Nature
Qu'il n'en donne aujourd d'huy la corecte Culture,

*On n'en trouvera point dans la suite des Temps,
 Dans l'Hiver, dans l'Eté, dans l'Automne, au Printemps,
 Qui ne vienne chez luy se lever à sa Veüe,
 Avec le vif email dont le Ciel l'a pourveüe,
 Pour montrer le Profit, en faisant son devoir,
 Que cet ample Traité luy fera recevoir.
 Si donc à l'avenir on peut voir que les Plantes
 Sont à ce docte Auteur si bien reconnoissantes,
 On peut bien assurer en finissant cecy,
 Que tous les Curieux le luy seront aussi.*

Par MICHEL NÖE,
 Lecteur de l'Eglise Françoisse de Leuwarde.

K L I N K D I C H T.

W Aar Neerstigheit en Kunst met magt te zaamen spannen,
 Begunstigt van Natuur, en God zijn Zeegen schenkt
 Daar Boom- of Bloem-gewas een ieders oogen wenkt,
 Wordt meenig uir de Zorg uit 's Menschen hert gebannen;
 Die dikwils nedervelt de hard geherte Mannen,
 Niet zelden ook te zeer haar Ziel en Zinnen krenkt,
 En in een diepen droom van dweeperijen brengt,
 Ja derf de Prinçen zelfs in haar Paleis aanrannen.
 't Is MUNTING die aldus de groene Planten queekt,
 En, in dit deftig boek, met vollen monde spreekt
 Zoo als hy werkt en wieft, in 't schoonste Hof der Hoven;
 Doch wie aan dit Bericht het recht geloof ontbreekt,
 Ook wat, tot 's Lichaams nut, noch in zijn Kruiden steekt,
 Die vindt zulks by hem Zelfs, en stof om God te looven.

H. R.

RE-

* * * * *

REGISTER.

Aller NEEDERLANDSCHE NAAMEN der PLANTEN; zoo
als de zelve in dit geheele Boek gevonden worden.

A Albesien groote roode,	fol. 148	met een dubbelde Bloem &c.	eod.
kleine roode,	eod.	Aerd Eekels.	fol. 269
witte,	eod.	Aerdnoten,	fol. 314
met een veelvoudige Vucht,	eod.	gemeine,	fol. 315
met een lijfverfde Vucht,	eod.	met Bladeren van Peterselie.	eod.
met een swarte Vucht,	eod.	Affodille geele,	fol. 287
uit Engeland met een kleine roode		groote met een witte Bloem,	eod.
Vucht.	eod.	groote met een purpere Bloem,	eod.
Abeelboom.	fol. 47	kleine Portugaalsche,	eod.
Abrahamsboom.	fol. 124	alderkleinste,	eod.
Abrikoosboom,	fol. 45	met een ronde Bol,	eod.
met een blaauwe Vucht,	eod.	met een geele Leliebloem,	eod.
groote Vucht,	eod.	roode Leliebloem.	eod.
kleine Vucht,	eod.	Africaansche Bloem,	fol. 418
met een bleekroode Vucht.	eod.	groote dubbelde,	eod.
Abutilon van Avicenna,	fol. 245	kleine,	eod.
Acacia,	fol. 32	Ende veel meer andere.	eod.
Africaansche,	eod. & seq.	Ageratum,	fol. 230
groote,	eod.	met een geele Bloem,	eod.
uit America,	eod.	witte Bloem,	eod.
uit Arabien,	eod.	met Bladeren van Ferula.	eod.
uit Egypten,	eod.	Agrimonie Gemeine,	fol. 230
met drie Bladeren.	eod.	welriekende.	fol. 231
Acanthus steekende,	fol. 221	Ajuin,	fol. 236
Tamme,	eod.	Zee Ajuin roode,	fol. 239
Wilde.	eod.	Zee Ajuin witte.	eod.
Acer groote,	fol. 36	Akeleijen,	fol. 270
kleine,	eod.	met een bonte Bloem,	eod.
met gezaagde Bladeren.	eod.	verkeerde Bloem,	eod.
Acorus.	fol. 324	met een Bloem als een Sterre,	eod.
Adders Tonge.	fol. 547	Ende meer andere.	eod.
Adderskruid,	fol. 603	Akkernote.	fol. 269
groot met breede Bladeren,	eod.	Alantwortel.	fol. 405
klein met smalle Bladeren,	eod.	Alaternusboom,	fol. 160
met een roode bloem.	eod.	met lankwerpige Bladeren,	eod.
Aerd-Angel.	fol. 546	ronde Bladeren,	eod.
Aerdbesie,	fol. 650	met een rond Blad en witte kanten,	eod.
met een ruige Vucht,	eod.	met	

R E G I S T E R.

met ronde en wit gemarmerde Bladeren.	eod.	Angelieren,	fol. 276
Alcanne,	fol. 165	groote tamme.	eod.
met breede Bladeren,	eod.	Kleine Bergangelieren,	fol. eod. en 439
groote met smalle Bladeren,	fol. 166	met een witte Bloem,,	fol. 279
kleine smalgebladerde.	eod.	met een roode Bloem	eod.
Aloë,	fol. 241	Ende meer andere,	eod.
Americaansche met een scherpe punt,	eod. & seq.	aan de Zee groeiende.	fol. 439
kleinder uit America met purpere en	eod.	Anthyllis,	fol. 258
geen doornige Bladeren,	eod.	met Linse Bladeren,	eod.
Spaansche.	eod.	Spaansche,	eod.
Alp-roosen.	fol. 128	Indiaansche, ende meer andere.	eod.
Alffen,	fol. 217	Anijs.	fol. 257
Boom Alffen,	eod.	Anijskruid uit America.	fol. 470
Roomfsche,	eod.	Apehooft.	fol. 259
zonder reuk,	eod.	Aphace.	eod.
Ende meer andere.	eod.	Apocynum,	fol. 268
Althæaboom.	fol. 145	kruijpende met lange Bladeren,	eod.
Altijdduurende Bloem.	fol. 437	uit America,	eod.
Alyffum,	fol. 248	Syriën,	eod.
Slangenkruid gelijkende,	eod.	Virginien.	eod.
kleine,	eod.	Appelboom,	fol. 1
van Dioscorides,	eod.	zonder Bloeizel.	fol. 2
van Galenus.	eod.	Appel der Liefde,	fol. 518
Amandelboom,	fol. 22	groote geele,	eod.
met een zoete Vrucht,	eod.	groote roode, &c.	eod.
bittere Vrucht,	eod.	Aranieboom.	fol. 6
met een weeke Schel,	eod.	Arbutusboom,	fol. 87
kleine of leege.	eod.	leege uit Virginien.	eod.
Ambrosia.	fol. 255	Aria van Theophrastus.	fol. 55
Ammi Gemein,	fol. 250	Arifarum,	fol. 272
klein,	eod.	met breede Bladeren,	eod.
uit Portugaal.	eod.	smalle Bladeren,	eod.
Andoorn swarte,	fol. 522	met Bladeren van Speerwortel.	eod.
witte,	eod.	Aristolochie,	fol. 280
ruikende.	fol. 622	oprechte lange,	eod.
Anemone,	fol. 253	ronde,	eod.
met breede Bladeren,	eod.	van Mexico,	eod.
smalle Bladeren &c.	eod.	altijdt groenblijvende,	eod.
Angelica,	fol. 256	Ende meer andere.	eod.
Americaansche met Beijen,	eod.	Articiokke,	fol. 363
met smalle Bladeren,	eod.	groote gemeine,	eod.
tamme, &c.	eod.	kleine gemeine,	eod.
		Engelsche,	eod.
		onder d' Aerde.	fol. 444

R E G I S T E R.

Aschekruid,	fol. 364	met bonte Bloemen,	fol. 293
Aschenkruid,	fol. 463	met Bloem uit Bloem,	fol. 294
Asperfie,	fol. 471	met een Blad en Bloem van Berna-	
tamme,	eod.	gie,	eod.
wilde.	eod.	Ende veel meer andere.	eod.
Astragalus, met een driehoekige Zaad-		Beerwortel,	fol. 527
peule.	fol. 289	by de Berg Athamas groeiende,	eod.
Averuit.	fol. 215	Bastaart,	eod.
Averone,	eod.	Beete,	fol. 301
Manneken,	eod.	roode,	eod.
Wijf ken,	eod.	met breede Steelen en roode Aade-	
uit Candiën,	eod.	ren,	eod.
uit Portugaal, &c.	eod.	en geele Aaderen,	eod.
Azedarach van Avicenna.	fol. 97	met een steekend Zaad uit Candiën,	
B.			eod.
B Aakelaar,	fol. 111	Ende meer andere.	eod.
Baccharis,	fol. 297	Beetewortel,	fol. 394
van Dioscorides,	eod.	bleek roode,	eod.
van Mompeliers.	eod.	bloedroode.	eod.
Balsaam Appel,	fol. 297	Beidelfar,	fol. 268
Manneken,	eod.	Berberisboom,	fol. 142
Wijf ken.	eod.	zonder steenen.	eod.
Ballotte,	fol. 522	Berglook,	fol. 237
Basilicom,	fol. 366	Manneken met breede Bladeren,	eod.
aldergrootste,	eod.	Wijf ken met smalle Bladeren.	eod.
purpere,	eod.	Bergmunte,	fol. 323
groote,	eod.	gemeine,	eod.
kleine, ende veel meer andere.	eod.	met een groote Bloem,	eod.
Bataten,	fol. 445	zonder reuk, &c.	eod.
geeie,	eod.	Bergrooſen.	fol. 128
roode, &c.	eod.	Berkenboom gemeine,	fol. 95
Beekbunge,	fol. 251	leege,	fol. 96
groote,	eod.	Bernagie.	fol. 308
kleine.	eod.	Bertram,	fol. 583
Been, witte,	fol. 301	wilde.	fol. 582
met ruige Bladeren,	eod.	Befekens over Zee.	fol. 148
oprechte van Dioscorides,	eod.	Betonie,	fol. 302
Beerlook.	fol. 234	met een purpere Bloem,	eod.
Beerenklaauw,	fol. 221	witte Bloem.	eod.
Duitſche,	eod.	Bevernelle.	fol. 569
ſteekende,	eod.	Beukenboom.	fol. 63
tamme,	eod.	Beurenaart.	fol. 569
wilde.	eod.	Bieſlook.	fol. 237
Beeren Oor,	fol. 292	Bieſenkruid,	fol. 456
			wit

R E G I S T E R.

wit van Candiën,	eod.	met breede Bladeren van Candiën,	eod.
met een roode Bloem,	eod.	Spaansche met smalle Bladeren.	eod.
breedbladig uit Portugaal;	eod.	Boomachtig Drieblad.	fol. 132
Ende meer andere.		Boomachtig Epimedium uit Virginien.	fol. 192
Bindhout.	fol. 50	Boomachtig Jupitersbaard der Ouden.	fol. 167
Bindwilge.	fol. 51	den Nieuwe Kruidbeschrijveren,	eod.
Bingelkruid,	fol. 525	met een gedaante van Dorycnium,	eod.
Manneken,	eod.	Boomachtig Peper met Vruchten als	
Wijfken,	eod.	Kersen.	fol. 335
van 't Gebergte,	eod.	Boomachtig Stratiotes.	fol. 155
wilde.	eod.	Boombasijn.	fol. 90
Bijlenskruid,	fol. 605	Boom der kuisheit met een witte Bloem.	fol. 124.
groot,	eod.	uit den purperen blaauwe Bloem,	eod.
klein,	eod.	Boom des leevens.	fol. 38
met Blaaskens.	eod.	Boom Malue.	fol. 145
Byvoet gemeine,	fol. 271	met een purpere Bloem,	eod.
met smalle Bladeren,	eod.	lijfverfde Bloem,	eod.
bonte Bladeren,	eod.	roode Bloem,	eod.
uit America met breede Bladeren.	eod.	witte Bloem,	eod.
Bloem van Constantinopolen,	fol. 509	met een rood- en wit-bonte Bloem,	eod.
dubbelde Menyroode,	eod.	van China,	fol. 147
enkelde Menyroode,	eod.	van Provence.	fol. 146
witte,	eod.	Boomsurkel.	fol. 142
bonte.	eod.	Boomwolfe.	fol. 90
Bloem des Lijdens,	fol. 421	Boomwolfe Kruid.	fol. 438
geele met Bladeren van Klim,	eod.	Boonen,	fol. 364
Driegebladerde,	eod.	groote tamme &c.	fol. 361
Vijfgebladerde,	eod.	groote Grieksche &c.	eod.
met een Bloem als een Kloksken.	eod.	Turksche &c.	fol. 565
Boekweite.	fol. 410	Boontjes.	fol. 111
Boelkenskruid,	fol. 231	Borage,	fol. 308
gemeine Manneken,	eod.	met een blaauwe Bloem,	eod.
Ende veel meer andere.		witte Bloem,	eod.
Booghout,	fol. 32 en 36.	groote en kleine altijd groen blijven-	eod.
groot,	fol. 36	de,	eod.
klein,	eod.	kleine kruipende met Warten en een	eod.
met gezaagde Bladeren.	eod.	bonte Bloem.	eod.
Boksbaard,	fol. 640	Boschboom.	fol. 117
met een geele Bloem,	eod.	* * * * *	3
purpere Bloem,	eod.	ge-	
roode Bloem.	eod.		
Boksdooen,	fol. 639		
uit Candiën met ruige Bladeren.	eod.		
Bok Orege,	fol. 515		

R E G I S T E R.

gemeine groove en klein,	fol. 117	Roomſche,	eod.
groote, middelbaare, en kleine met		Spaanſche,	eod.
geele als goudene randen,	eod.	wilde &c.	eod.
kleine met goud gestreepte Bladeren,	eod.	Canarizaad.	fol. 566
kleine met Bladeren van Myrtus.	eod.	Caprifolie,	fol. 193
Boterbloem,	fol. 606	met doorgeboorde Bladeren &c.	eod.
uit Aſiën,	eod.	Cardamom groote uit Indiën,	fol. 203
Italiën,	fol. 608	kleine Indiaanſche,	eod.
Portugaal,	eod.	groot Boomachtig uit Africa,	eod.
met knobbelige Wortelen,	eod.	klein Boomachtig uit Africa.	eod.
Ende veele meer andere.	eod.	Cardinaals Bloem.	fol. 420
Bourgons Hoy.	fol. 424	Cariophyllate,	fol. 341
Braambefiën.	fol. 196	gemeine,	eod.
Brandkruid.	fol. 201	op 't Gebergte groeiende.	eod.
Braſilië Peper,	fol. 335	Carline gemeine,	fol. 337
met een ronde V rucht &c.	eod.	kleine met een purpere Bloem,	eod.
Brem gemeine,	fol. 134	groote Bloem,	eod.
Frantiſche met een geëarde Bloem,	eod.	wilde,	eod.
Spaanſche &c.	eod.	Carote.	fol. 394
kleine,	eod.	Carwi.	fol. 341
kleine met Doornen en een geëarde		Caffieboom uyt Braſilien.	fol. 79
Bloem,	eod.	Caſtanieboom,	fol. 26
Ende meer andere.	eod.	Caulacis,	fol. 344
Brommelbefiën,	fol. 196	met een ſteekend Zaad,	eod.
fwarte,	eod.	met een witte Kroone,	eod.
blauwe,	eod.	uit Portugaal &c.	eod.
groote riekende zonder Doornen.	eod.	Cederboom uit Liciën,	fol. 38
Bruinette,	fol. 322	leege met Vruchten van Cypres.	fol. 42
met een roode Bloem,	eod.	Celaſtrusboom,	fol. 162
geelachtige Bloem.	eod.	met rondachtige Bladeren,	eod.
Bruinelle,	fol. 317	met lankwerpige Bladeren.	eod.
met een purpere Bloem,	eod.	Cepæa.	fol. 347
witte Bloem,	eod.	Cerithe,	fol. 352
Bryonie witte,	fol. 315	met breede Bladeren &c.	eod.
fwarte,	eod.	met ſteekende Bladeren,	eod.
uit Candiën met twee Beſiën,	eod.	met ſmalle Bladeren,	eod.
met gevlekte Bladeren.	eod.	Ende meer andere.	eod.
Buiſkool.	fol. 311	Chamaedriskruid,	fol. 353
		groote,	eod.
		kleine met een witte Bloeme,	eod.
		purpere Bloem,	eod.
		met geſneedene Bladeren.	eod.
		Chamaeleon witte van Dioſcorides,	fol. 337
		van	

R E G I S T E R.

van Salamanca,	eod.	groote met een geele Bloem,	eod.
gemeine.	eod.	kleine met een blauwe Bloem,	eod.
Chamelæa gemeine,	fol. 180	met teedere Bladeren,	eod.
met purpere Bloemen,	eod.	Ende meer andere.	eod.
met een witte Bloem,	eod.	Confilie,	fol. 525
met drie Befiën.	fol. 181	oprechte van Fuchsius.	fol. 526
Chanque.	fol. 106	Conyza,	fol. 373
Chineefche Roofe.	fol. 147	groote oprechte,	eod.
Chriftus ooge.	fol. 508	gemeine ftinkende,	eod.
Ciceren,	fol. 358	lankbladige Americaanfche,	eod.
roode tamme,	eod.	Ende meer andere.	eod.
witte tamme,	eod.	Coriander,	fol. 375
wilde van Lobel.	eod.	gemeine met een groot , en klein	
Cicorye tamme,	fol. 363	Zaad.	eod.
wilde,	eod.	Cornoellieboom manneken,	fol. 25
fteekende,	eod.	met roode Vruchten,	eod.
met Zaadknoppen als Wratten.	eod.	witte Vruchten,	eod.
Cipol.	fol. 236	Wijfken,	eod.
Circæa van Parijs.	fol. 365	wilde.	eod.
Ciftus,	fol. 125	Cortufa van Matth. met een purpere	
Manneken,	eod.	Bloem,	eod. 378
Wijfken,	eod.	uit America , met een witte Bloem,	eod.
alle jaaren vergaande,	eod.	met een veelvoudige witte Bloem,	eod.
Ladanum voortbrengende,	eod.	met een geëarde Bloem.	eod.
Ledon,	eod.		
Ende veele meer andere.	eod.		
Citroenboom.	fol. 6.		
Cymbalaria der Italiaanen.	fol. 391	D Aadelboom,	fol. 45
Cypreskruid.	fol. 215	kleine wilde.	eod.
Cyprefseboom,	fol. 38	Damaftbloem ,	fol. 486
uit Virginien.	fol. 39	groote met witte dubbelde Bloem,	eod.
Cytifus,	fol. 132	de zelfde met een wit en bleekrood	
met Silvere Bladeren uit Candiën,	eod.	gevekte Bloem,	eod.
van Marantha,	eod.	kleine met een witte Bloem,	eod.
uit Pannonien,	eod.	met een bonte Bloem,	eod.
Ende meer andere.	eod.	Ende meer andere,	eod.
Coccinillieboom.	fol. 170	Dambefiënboom,	fol. 171
Coloquintappel.	fol. 369	groote,	eod.
Comijn,	fol. 375	kleine.	eod.
tamme,	eod.	Daslook.	fol. 234
wilde,	eod.	Datura,	fol. 292
Hof Comijn.	fol. 341	gemeine witte,	eod.
Condriile,	fol. 357	purpere,	eod.
			met

R E G I S T E R.

met zeer doornige Vruchten,	fol. 392	Driecouleurige Violette,	fol. 646
met een dubbelde Bloem.	eod.	met een groote Bloem.	eod.
Dekriet.	fol. 282	kleine Bloem,	eod.
Denneboom.	fol. 28	groote geele welriekende,	eod.
Deurblad.	fol. 559	met een witte Bloem &c.	eod.
Deurwas, gemein,	eod.	Druivenkruid gemeine,	fol. 311
met Bladeren van Weegbre,	eod.	van Mexico.	eod.
met lange Bladeren &c.	eod.	Duinbeefiën.	fol. 54
Dictamnuskruid,	fol. 399	Duive kervel,	fol. 427
Bastaart,	eod.	gemeine,	eod.
oprechte uit Candiën,	eod.	Americaanfche,	eod.
Ende meer andere.		met een witte Bloem &c.	eod.
Dille.	fol. 256	Duivenvoet.	fol. 431
Diptam.	fol. 399	Duivelsbeete,	fol. 600
Distel,	fol. 338	met een blaauwe Bloem,	eod.
Cardobenedict,	fol. 339	met een witte Bloem,	eod.
fterre Distel,	eod.	Dulappel.	fol. 517
Zomer Distel,	eod.	Dulle kervel,	fol. 361
met Bladeren van Stokvioliere,	eod.	gemeine,	eod.
drie Distel,	fol. 340	groote oprechte, &c.	eod.
kruis Distel,	eod.	Dullen.	fol. 643
Ende veel meer andere.		Dulpant.	fol. 629
Dodden.	fol. 643	Duizendblad groot purper,	fol. 529
Dokkebladeren.	fol. 296	met een purpere fluweele Bloem,	eod.
Dolzen.	fol. 643	klein, met een geele Bloem,	eod.
Donderbaard,	fol. 348	met Bladeren van Duizendblad.	f. 651
groote, eod.		Ende meer andere.	
kleine, eod.		Duizendknop,	fol. 574
Doronicum,	fol. 401	gemeine,	eod.
met Bladeren van Weegbre,	eod.	van't Gebergte,	eod.
Roomfche,	eod.	met filvere Bladeren,	fol. 575
uit America.	eod.	Ende meer andere.	
Dorycnium,	fol. 401	Duizendkooren,	fol. 449
van Dioscorides,	eod.	gemeine,	eod.
van Salamanca in Spaanjen,	eod.	in Portugaal aan Zee groeiende,	eod.
van Valentien.	eod.	Duizendfchoon,	fol. 279
Dragon,	fol. 402	tamme,	eod.
wilde.	fol. 582	met een roode Bloem,	eod.
Drieblad,	fol. 330	met een dubbelde witte Bloem.	eod.
uit America,	eod.	Ende veel meer andere.	eod.
groot met een gehoornt Zaad,	eod.		
klein met her zelfde,	eod.		
fwaarriekend,	eod.		
tot een Boom opfchietende.	fol. 132		
Ende veel meer andere.	fol. 330		

R E G I S T E R.

Ende meer andere.		kleine.	eod.
Edel Leverkruid,	fol. 446	Erinus van Dioscorides,	fol. 474
met een blaauwe dubbelde Bloem,	eod.	Erven.	fol. 358
roode dubbelde Bloem,	eod.	Erwten,	fol. 359
met een enkelde bonte Bloem,	eod.	groote graauwe,	eod.
witte Bloem,	eod.	kleine geele &c,	eod.
Ende meer andere.		leege Zee-erwten.	fol. 571
Eekelboom welriekende.	fol. 94	Effchenboom,	fol. 63
Eenblad.	fol. 499	gemeine,	eod.
Eerdaakers,	fol. 269	uit Virginien.	fol. 64
uit America.	eod.	Efula,	fol. 342
Eerdnoten.	eod.	groote,	eod.
Eerdnote.	fol. 315	kleine,	eod.
Eerdrook.	fol. 427	Ende meer andere.	
Eerenprijs,	fol. 644	F.	
oprechte,	eod.	F Enegriek.	fol. 423
groote met een geïarde Bloem,	eod.	Ferula,	fol. 411
Manneken kruipende,	eod.	groote,	eod.
Wijfjen &c.	eod.	kleine met breeder Bladeren.	eod.
Egyptifche Doorn.	fol. 33	Fiekruid.	fol. 622
Elatine, kleine,	fol. 404	Filipendula,	fol. 415
groote, met Bladeren als het spitse van		gemeine,	eod.
een Pijl,	eod.	met fmalle Bladeren,	eod.
met een ruig rond Blad.	eod.	uit Portugaal, met een Bolwortel &c.	eod.
Elichryfon.	fol. 405		
Elfenboom,	fol. 60	Fiftikenboom.	fol. 72
fwarte,	eod.	Fluiteboom.	fol. 121
witte,	eod.	Fluweelbloem,	fol. 249
kleine Bergelfenboom.	fol. 208	purpere met een wit Zaad,	eod.
Endivie,	fol. 362	breede als een Hoenderkam,	eod.
gemeene witte,	eod.	met drie en vier couleuren,	eod.
fwarte Spaanfche.	eod.	Ende meer andere.	
Eikenappelen.	fol. 48	Foelie.	fol. 98
Eikenboom,	eod.	Fonteinkruid,	fol. 576
leege,	eod.	groot met breede Bladeren,	eod.
met Galnoten.	eod.	fmalle Bladeren,	eod.
Eyloof.	fol. 199	met ronde Bladeren,	eod.
Ephemerum van P. And. Matthiolus.	fol. 211	Ende meer andere.	
Epimedium uit Virginien,	fol. 192	Frambefiën.	fol. 197
Kruid.	fol. 406	Fraxinelle,	fol. 425
Eppe,	fol. 265	groote met een purpere Bloem,	eod.
Watereppe, groote,	fol. 615	kleine met de zelfde,	eod.
		met een witte Bloem.	eod.
		Fuftethout.	fol. 129
		* * * * *	Ga-

R E G I S T E R.

G.			
G Agel.	fol. 105	Ginst.	fol. 134
G Galantwortel.	fol. 405	Gith.	fol. 524
Galege,	fol. 429	Glaskruid,	fol. 556
met een purpere Bloem,	eod.	groot,	eod.
witte Bloem,	eod.	met Bladeren van Basilicum,	eod.
groote Portugaalsche.	eod.	in 't water groeiende,	eod.
Galeopsis van H. Tragus.	fol. 476	uit Portugaal.	eod.
Galnoten.	fol. 48	Glaux &c.	fol. 434
Ganfebloem,	fol. 319	Gnaphalium,	fol. 436
gemeine,	eod.	uit America &c,	eod.
van Candiën &c,	eod.	van 't Gebergte,	eod.
van Valentiën.	eod.	met Rooskens,	eod.
Ende meer andere.		Ende meer andere.	eod.
Ganfendistel.	fol. 620	Godsgenaade,	fol. 440
Ganferich.	fol. 577	met een geele Bloem,	eod.
Geers.	fol. 528	purperachtige groote Bloem,	eod.
Geitenblad,	fol. 193. en 158	met een kleine witte Bloem.	eod.
met roode Bloemen,	eod.	Goudenappel.	fol. 518
met een geele Bloem,	eod.	Goudbloeme,	fol. 328
doorgeboort uit Italien.	eod.	dubbelde met Bloem uit Bloem,	eod.
Geitenbaard.	fol. 649	met een geele dubbelde Bloem,	eod.
Gekroonde Nagelboom.	eod.	met een goud geele Bloem,	eod.
Gember.	fol. 468	Ende meer andere.	
Gengber.	eod.	Goudenkruid.	fol. 447
Geneverboom,	fol. 171	Gouwe,	fol. 356
groote,	eod.	kleine Gouwe.	eod.
kleine.	eod.	Granaatboom,	fol. 111
Gensrijk.	fol. 577	met dubbelde Bloemen &c,	fol. 12
Gentiane,	fol. 429	met een enkelde Bloem.	eod.
groote met een purpere Bloem,	eod.	Gras van Parnassus.	fol. 438
geeke Bloem,	eod.	met een dubbelde, en enkelde Bloem,	eod.
kleine met kruiswijze Bladeren,	eod.	Pluimgras &c.	eod.
met Bladeren van Swaluwewortel,	eod.	Grindkruid.	fol. 609
Ende veel meer andere.	eod.	Groene Doorn.	fol. 141
Gerwe,	fol. 529	Guichelheil.	fol. 251
groote witte &c.	eod.	Manneken met een purpere Bloem,	eod.
Gevoeligkruidtje.	fol. 447	roode Bloem,	eod.
Gezeegentkruid.	fol. 341	geeke Bloem,	eod.
Gingidium,	fol. 432	Wijfken met een blaauwe Bloem.	eod.
met breede Bladeren,	eod.		
met een Kroon.	eod.	Guldebloem.	fol. 319
van den Berg Libanus.	eod.	Guldenroede,	fol. 648
Ginoffelbloemen.	fol. 276	groote	

R E G I S T E R.

groote breedbladige,	eod.	rond Zaad,	fol. 443
vremde smalgebladerde &c.	eod.	witte Bloem,	eod.
H.		Altijdduirende met een lijfverfde Bloem.	eod.
H Aagedoorn gemeine,	fol. 140	Heers,	fol. 528
met een dubbelde bloem,	eod.	geele,	eod.
Haanekammekens.	fol. 544	Gambaische swart blinkende,	eod.
Haanevoet,	fol. 606	witte,	eod.
uit Turkijen.	eod.	Heidens Wondkruid.	fol. 620
Haafensalade,	fol. 620	Hemionitis,	fol. 226
gemeine flechte,	eod.	gemeine,	eod.
steekende,	eod.	vremde,	eod.
groote.	eod.	Ende meer andere.	eod.
uit Africa,	eod.	Hermodactelen,	fol. 368
Ende meer andere.		met een dubbelde Bloem,	eod.
Haaseoor,	fol. 352	bonte Bloem,	eod.
met breede Bladeren,	eod.	met een geele Bloem,	eod.
met smalle Bladeren,	eod.	Ende veel meer andere.	eod.
alderkleinste,	eod.	Hertsgefan.	fol. 336
met Bladeren van Bupleurum &c.	fol. 602	Hertshoorn,	fol. 376
Haasepoot,	fol. 484	gemeine,	eod.
kleine gemeine,	eod.	kruipende &c.	eod.
Spaansche &c.	eod.	Hertstonge,	fol. 226. en 307
Hadich.	fol. 403	met gefneedene Bladeren,	eod.
Halskruid groot,	fol. 330	met Bladeren booven met een Kroon,	eod.
klein.	fol. 331	met Bladeren op-en neêr-geboogen als de baaren der Zee.	eod.
Harmala uit Syriën,	fol. 593	Heul.	fol. 554
Haafelaar tamme,	fol. 120	Hinnebefien,	fol. 197
wilde.	eod.	met een bleekroode Vrucht,	eod.
Hafelwortel.	fol. 275	geelachtige Vrucht,	eod.
Havereffchen.	fol. 56	Hirs.	fol. 528
Havikskruid,	fol. 450	Hyacinth,	fol. 452
vremd met breede Bladeren &c.	eod.	van Peru &c.	eod.
van 't Gebergte met smalle Bladeren,	eod.	Welriekende uit Virginien &c.	eod.
van Narbone,	eod.	Hypecoon.	fol. 458
groot van Dalechampius,	eod.	breedbladig met een roode Bloem,	eod.
Ende meer andere.		met smalle Bladeren en een geele Bloem,	eod.
Hederik,	fol. 409	Hoefblad.	fol. 295
gemeine geele,	eod.	gemeine,	eod.
witte,	eod.	Berg Hoefblad,	eod.
in 't Water groeiende,	eod.	*****	
Ende meer andere.			groot-
Hedysarum met een roode Bloem en			

R E G I S T E R.

groote Hoef bladeren.	fol. 296	Ende meer andere.	
Hoe langer hoe liever,	fol. 403. en 354	Ibenboom.	fol. 32
met een purpere Bloem,	eod.	Jenette,	fol. 508
witte Bloem,	eod.	kroon Jenette,	eod.
met fchoone bonte Bladeren.	eod.	Spaansche,	fol. 536
Hofcomin.	fol. 341	wolachtige aan de Zee groeiende,	fol. 510
Hondsboom.	fol. 61	Ende veel meer andere.	
Hondjesdraf.	fol. 442	Jeruzalems Bloem.	fol. 509
Holwortel,	fol. 428	Jefemijn.	fol. 174
met een bonte Bloem,	eod.	Ydele Haaver.	fol. 567
aldergrootfte uit Candiën &c.	eod.	Yfop,	fol. 459
Hondertknop.	fol. 557	gemeine met een purpere, roode, en	
Hondskerfen,	fol. 158	witte Bloem,	eod.
recht opftaende,	eod.	met wit bonte Bladeren,	eod.
leege met een kleine Vrucht &c.	eod.	met geel bonte Bladeren,	eod.
Hondsruite.	fol. 604	met fmalle Bladeren.	eod.
Hondstand,	fol. 396	Yzerkruid,	fol. 615. en 541
met een lijfverfde Bloem,	eod.	met een witte Bloem,	eod.
purpere Bloem,	eod.	van Heraclea,	eod.
witte Bloem.	eod.	uit Spanjen,	eod.
Hondstonge groote gemeine,	fol. 390	Ende meer andere.	
uit Candiën &c.	fol. 391	Yzerhart,	fol. 541
kleine óp 't Gebergte groeiende.	eod.	uit America,	eod.
Hoppe,	fol. 507	van Canada,	eod.
tamme,	eod.	Ende meer andere.	
wilde.	eod.	Ilexboom,	fol. 170
Huislook,	fol. 348	groote,	eod.
groot gemein,	eod.	kleine Coccinilie draagende,	eod.
boomachtig,	eod.	Imbeernboom.	fol. 171
met krolle Bladeren,	eod.	Indiaansche Doornappel.	fol. 414
Ende veel meer andere.		Indiaansch Ried.	fol. 285
Hulft,	fol. 122	Indiaansche Weite,	fol. 426
met goude Bladeren.	fol. 123	met een witte, roode, ende ook een	
I.		blauwe Vrucht.	eod.
Jacea,	fol. 460	Indigo,	fol. 178
gemeine fwarte,	eod.	met ronde Bladeren,	eod.
groote geele,	eod.	met Bladeren een Hert gelijkende,	eod.
Spaansche met breede Bladeren,	eod.	Jobs Traanen.	fol. 469
Ende meer andere.	eod.	Jodendoorn.	fol. 143
Jalappe.	fol. 212	Johannes Beefiën,	fol. 148
Jasmijn,	fol. 174	Druifkens,	eod.
gemeine witte,	eod.	Jonquillien.	fol. 325. en 536
Spaansche welriekende,	eod.	Iper-	
Altijd groen blijvende,	eod.		

R E G I S T E R.

purpere,	426	groote tamme,	eod.
witte &c.	eod.	kleine tamme,	eod.
Kladdenkruid,	fol. 294	witte.	eod.
gemein groot,	eod.	Ende veel meer andere!	eod.
met een Knop Netswijze overlegt,	eod.	Konijnenkruid.	fol. 620
klein,	eod.	Kool,	fol. 311
Klaveren.	fol. 530	Boerenkool,	eod.
Kleef.	fol. 199	krolle,	eod.
Kleefkruid,	fol. 260	Bonte,	eod.
groot gemein,	eod.	Bloemkool,	fol. 312
met Zaad als Coriander Suiker,	eod.	Sluitkool,	fol. 311
klein van 't Gebergte,	eod.	Ende veel meer andere.	
alderkleinste,	eod.	Koorenbloem,	fol. 387
Klim,	fol. 199. en 200	purpere,	eod.
gemeine,	eod.	witte,	eod.
vremde,	eod.	witte Turksche welriekende,	eod.
Americaansche &c.	eod.	purpere Turksche welriekende,	eod.
Kliffenkruid.	fol. 294	Ende veel meer andere.	
Klokskens,	fol. 330	Koorenroose.	fol. 524
groote blaauwe &c,	eod.	Koralkruid,	fol. 397. en 471
kleine Pyramydswijze opfchietende,	eod.	met drie Bladeren,	eod.
Ende meer andere.		met vijf Bladeren,	eod.
Klootkenszaad.	fol. 525	op 't Gebergte groeiende,	eod.
Knavel.	fol. 478	Ende meer andere.	eod.
Knodzen.	fol. 643	Kottoenboom.	fol. 90
Knolle.	fol. 588	Kottoenkruid.	fol. eod. en 438
Knoplöök.	fol. 234	Koft.	fol. 323
Knuißloök,	eod.	Kraakebefien,	fol. 535
tamme,	eod.	roode,	eod.
wilt &c.	eod.	fwarte.	eod.
Koele,	fol. 596	Krabbenklaauw.	fol. 530
Koeöoge,	fol. 318	Kraijenvoet.	fol. 376
gemeine,	eod.	Krappe,	fol. 262
met teedere Bladeren,	eod.	groote tamme,	eod.
met Bladeren van Duizendblad, f. 319		kleine,	eod.
uit Candiën, met een witte Bloem.	eod.	uit Candiën,	eod.
Kokenkruid,	fol. 578	Ende meer andere.	
met een dubbelde Bloem,	eod.	Kreeftkruid.	fol. 444
enkelde Bloem,	eod.	Kriekeboom.	fol. 23
Koningskeerfe.	fol. 304	Kroesbeefien.	fol. 172
Konkommer,	fol. 385	Krok,	fol. 545
		van Clufius,	eod.
		van Venetien.	eod.
		Kroonnagelen.	fol. 110
		Kruid-	

R E G I S T E R

Kruidtje Roer my niet,	fol. 464	met een witte Bloem,	eod.
Bergkruidtje Roer my niet,	eod.	met gefnedene Bladeren.	eod.
Indiaanfche Kruidtje roer my niet,	fol. 447	Lavetfe.	fol. 495
Ende meer andere.	eod.	Laurierboom, Manneken,	fol. 110
Kruisbefienboom,	fol. 172	Wijf ken,	eod.
met een zeer groote Vrucht,	eod.	uit America,	eod.
met een fwarte Vrucht,	eod.	wilde &c,	fol. 113
Ende meer andere.	eod.	kleine,	fol. 115
Kruisbloem,	fol. 573	Ende veel meer andere.	eod.
blauwe,	eod.	Leeuwenvoet,	fol. 437
lijfverfde,	eod.	Lelie,	fol. 497
witte,	eod.	gemeine witte,	eod.
Ende meer andere.	eod.	met een dubbelde Bloem,	eod.
Kruisdoorn.	fol. 172	Bloedroode, met Bollekens.	eod.
Kruiskruid.	fol. 609	van 't Gebergte,	eod.
Kruiswortel,	eod.	Berglelie van Canada,	eod.
gemeine groote,	eod.	uit Perfiën,	eod.
kleine,	eod.	Ende veel meer andere.	eod.
groote met ruige Bladeren,	eod.	Lelie van den Dale,	fol. 498
met een ruikende Bloem.	eod.	Leontopetalon,	fol. 564
Kuisboom.	fol. 124	uit America,	eod.
Kullekenskruid.	fol. 305	uit Candiën.	eod.
Kunneke,	fol. 596	Lepel of Lepelkruid,	fol. 366
Altijd blijvende,	eod.	met ingefneedene Bladeren,	eod.
Hof ofte gemeine,	eod.	met ronde Bladeren,	eod.
van 't Gebergte uit Portugaal.	eod.	Levendigkruidtje.	fol. 447
L.		Leverkruid,	fol. 446
L Ampfana.	fol. 489	gulden,	eod.
L Lappa Boaria van Plinius.	fol. 345	Eedel, met een enkelde blaauwe	
Laferpitium.	fol. 491	Bloem	eod.
Lathyrus,	fol. 485	dubbelde blaauwe Bloem,	eod.
Altijd blijvende, met breede Blade-		met een roode Bloem &c,	eod.
ren,	eod.	Ende meer andere.	eod.
met fmalle Bladeren,	eod.	Liguster.	fol. 207
eenjarige, met een blaauwe Bloem,	eod.	Limoenboom.	fol. 6
Ende meer andere.	eod.	Limonium,	fol. 493
Lattouwe,	fol. 483	breedbladige uit Portugaal &c,	eod.
Steenlattouwe,	fol. 334	uit America.	eod.
Lavas.	fol. 495	uit Syriën &c.	eod.
Lavendel,	fol. 491	Lindeboom,	fol. 56
groote breedbladige,	eod.	Manneken,	eod.
kleine met fmalle Bladeren,	eod.	Wijf ken.	eod.
		Linsen,	fol. 359
		groote tamme,	eod.
			klei-

R E G I S T E R.

kleine tamme,	fol. 359	met bonte Bloem en Bladeren,	eod.
Lis,	fol. 324	Ende meer andere,	
Bol-Lis,	fol. 325	Maankruid,	fol. 652
Vroege Bol-Lis van Persiën &c,	eod.	groot,	fol. 226
groot Lis met vaezelwortelen,	eod.	klein,	fol. 505
met breede Bladeren,	eod.	Maanviolette,	fol. 308
met smalle Bladeren,	eod.	Maartscheviole ofte Violette,	fol. 647
Ende veel meer andere.		met een enkelde blaauwe en witte	
Lycium uit Italien van Matth.	fol. 116	Bloem,	eod.
met Doornen en Bladeren van Bosch-		met een dubbelde blaauwe, en grijs-	
boom.	eod.	witte Bloem,	eod.
Lynen.	fol. 200	Madelieven,	fol. 298
Lombaartsche Linfen,	fol. 130	gemeine, met een dubbelde Bloem,	
met Blaaskens,	eod.		eod.
groote, en kleine met Zaadpeulkens,	eod.	met Bloem uit Bloem,	eod.
uit Brasil.	fol. 373	met Doornen uit Candiën,	eod.
Longekruid,	fol. 582	uit America,	eod.
met een purpere Bloem,	eod.	Ende veel meer andere.	eod.
witte Bloem,	eod.	Majoraan,	fol. 511
zeer groot, met wit gevlekte Bladeren,	eod.	Malegette,	fol. 203
der Françoizen, met bonte Bladeren,	eod.	Malloote,	fol. 505
Look zonder Look,	fol. 235	Malrove,	fol. 522
Lotusboom,	fol. 70	gemeine witte,	eod.
witte,	fol. 97	swarte,	eod.
Lotuskruid,	fol. 503	Spaansche,	eod.
met vierhoekige Peulen en geele		uit Candiën,	eod.
Bloem,	eod.	Ende meer andere,	
roode Bloem,	eod.	Malue,	fol. 246
Spaansche met Blaaskens,	eod.	geele,	fol. 245
Heesterachtig uit Barbariën,	eod.	gemeine groote,	fol. 246
Ende meer andere,	eod.	Indiaansche &c.	eod.
Lubstikkel.	fol. 495	Ende meer andere,	eod.
Lubstok,	eod.	Mammekenskruid,	fol. 193
Luiskruid,	fol. 623	Mandragora, Manneken,	fol. 520
Luizekruid stinkende.	fol. 328	Wijfken,	eod.
M.		Mankop,	fol. 554
M Aagdepalm,	fol. 365	tamme,	eod.
groote, met een blaauwe Bloem,	eod.	wilde,	eod.
kleine, met een purpere dubbelde		met Doornen &c,	eod.
Bloem,	eod.	Mansbloed,	fol. 454
		Mansoor, gemeine,	fol. 275
		van Canada.	fol. 276
		Marentakken,	fol. 198
		Mariolein,	fol. 511
		Eede-	

R E G I S T E R.

Edele een Zomer blijvende,	fol. 511	welriekende Portugaalsche,	cod.
altijddurende,	eod.	Ende meer andere.	
uit Portugaal als Orege ruikende,	eod.	Melisse,	fol. 525
Ende meer andere.		met bonte Bladeren,	eod.
Margrieten.	fol. 298	oprechte van Fuchsius,	eod.
Mariette,	fol. 333	Turksche &c.	eod.
met een bleeke , purpere, en witte		Moluksche &c.	eod.
Bloem,	eod.	Melk Weye.	fol. 620
de Aerde doorloopende,	eod.	Melocotons.	fol. 43
uit America.	eod.	Meloen,	fol. 383
Marum oprechte,	fol. 521	grootte welruikende,	eod.
Boomachtig uit Candiën.	eod.	kleine welruikende,	eod.
Martagon van Constantinopolen,	fol. 498	gezuikerde.	eod.
van Pomponius.	eod.	Mezereon,	fol. 180
Mastikboom.	fol. 69	met smalle Bladeren.	fol. 182
Materkruid.	fol. 522	Miltkruid.	fol. 229
Mechoacan.	fol. 527	Minkyzers.	fol. 546
Medica oprechte,	fol. 424	Mispelboom,	fol. 14
gemeine,	eod.	wilde,	eod.
Zee Medica,	eod.	Aronia genoemt,	eod.
uit America,	eod.	leege Berg Mispelboom.	fol. 169
Ende veel meer andere.		Myagrum gemein,	fol. 534
Mee.	fol. 262	rond,	eod.
Meer Radijs.	fol. 587	met een gedaante van Thlaspi &c.	eod.
Meeſterwortel,	fol. 289	Myrtusboom,	fol. 101
grootte,	fol. 290	breedbladige uit Andalufie.	fol. 102
kleine Berg Meeſterwortel.	eod.	met een dubbelde Bloem,	eod.
Meyer,	fol. 291	Roomſche,	eod.
gemeine kleine opſtaande,	eod.	met Bladeren van Laurier,	eod.
kleine kruipende,	eod.	Bofchboom,	eod.
uit America.	eod.	met een witte Vrucht en doorgeboor-	
Melde,	fol. 290	de Bladeren,	eod.
uit Portugaal,	eod.	Ende meer andere.	
uit America,	eod.	Moederkruid,	fol. 522
roode en witte tamme,	eod.	dubbelde witte van binnen geel,	eod.
ſtinkende,	eod.	grootte ſpierwitte dubbelde,	eod.
Ende meer andere,	eod.	witte dubbelde vol Pijpjes,	eod.
Meybloem,	fol. 498	met bloote Hoofdekens,	eod.
grootte,	fol. 499	Moerbeefieboom,	fol. 13
kleine witte en purpere,	eod.	witte.	eod.
Melilote,	fol. 505	Moly,	fol. 238
gemeine, met een geele Bloem,	eod.	breedbladig van Homerus,	eod.
witte Bloem,	eod.	uit Arabiën,	eod.
aldergrootſte uit Italiën,	eod.	Berg Moly met ſmalle Bladeren,	eod.

* * * * *

En-

R E G I S T E R.

Ende meer andere.		kruize,	eod.
Mollekruid,	fol. 590	fmalgebladerde,	eod.
Mollugo,	fol. 264	geaarde met bonte Bladeren,	eod.
gemeine,	eod.	Ende meer andere.	eod.
op't Gebergte voortkoomende.	eod.	Muscari met een geele Bloem,	fol. 534
Mondhout.	fol. 207	verouderde witachtige Bloem.	eod.
Mooren, tamme,	fol. 395	Muscuskruid.	fol. 220
Mofch,	fol. 533	N.	
koralswijze groeiende,	eod.	N Achtbloem, welriekende.	fol. 449
Aerdmofch met tandekens,	eod.	Nagelboom,	fol. 101
kolvekens,	eod.	oprechte.	eod.
klein Watermosch &c.	eod.	Nagelen, kleine gekroonde,	fol. 110
Mofchaateboom, Manneken,	fol. 98	Narciffe,	fol. 536
Wijfken.	eod.	uit Virginien,	fol. 537
Mofchaatebloem,	eod.	roode Indiaanfche,	eod.
Noten.	eod.	uit Calcedonien,	eod.
Mofart uit Arragon,	fol. 409	Ende meer andere.	
wilde.	fol. 637	Nafchaie,	fol. 519
Mottenkruid,	fol. 303	met Zaadblaaskens.	eod.
met een riekende Bloeme,	eod.	Indiaanfche met Zaadblaaskens,	eod.
geeie Bloeme,	eod.	Appeldraagende uit Moorenland,	eod.
witte Bloem,	eod.	Ende meer andere.	
Ende meer andere.		Natertonge.	fol. 547
Muirbloem,	fol. 478	Naterwortel,	fol. 307
geeie dubbelde,	eod.	groote en kleine,	eod.
goude laakens.	eod.	alderkleinfte,	eod.
Muir,	fol. 240	van 't Gebergte.	eod.
met geel bonte Bladeren als Chamæ-		Navelkruid,	fol. 379
drys,	eod.	aldergrootfte,	eod.
met een blaauwe Bloem,	eod.	oprechte,	eod.
driegebladerde van Dalechampus,	eod.	met gezaagde Bladeren,	eod.
kruipende met fwarte Beijen,	eod.	Ende meer andere.	
Ende meer andere.		Nepte.	fol. 323
Muirruite.	fol. 225	Netelkruid, Roomfche met geheele Bla-	
Muisdoorn.	fol. 592	deren,	fol. 476
Muizekooren.	fol. 567	met gefneedene Bladeren,	eod.
Muizen met fteerten.	fol. 269	verkeerde,	eod.
Muizefteert.	fol. 376	Doove,	eod.
Muisoor,	fol. 563	Ende veel meer andere.	eod.
gemeine groote,	eod.	Nieswortel,	fol. 327
met een kroone,	eod.	witte met een fwartroode Bloem,	eod.
kleine met Zaadpeulen.	eod.	met een groene Bloem &c.	eod.
Munte,	fol. 322	fwarte oprechte,	eod.
		driegebladerde fwarte,	eod.
		Ende	

R E G I S T E R.

Ende meer andere.	fol. 327	Spaansche,	eod.
Nigelle, tamme,	fol. 524	Bokorege.	fol. 515
wilde,	eod.	Offetonge gemeine groote,	fol. 309
groote Spaansche,	eod.	kleine,	eod. en 252
van Damasco,	eod.	wilde,	eod.
Ende meer andere.	eod.	met een gedaante van Slangenhoofd,	eod.
Nooteboom.	fol. 27		

O.

O Chrys der Grieken.	fol. 359
Oijevaarsbek,	fol. 431
met Bladeren van Wolfswortel,	eod.
uit Virginien,	eod.
met een gedaante van Haanevoet,	eod.
Indiaansche by Nacht riekende,	eod.
Ende veel meer andere,	
Okkernooteboom.	fol. 27
Oleanderboom,	fol. 139
met een roode en ook een witte Bloem.	eod.
Olyfboom,	fol. 137
uit Boheemen,	eod. en 82
oprechte of tamme,	eod.
wilde.	eod.
Olmboom.	fol. 58
Onzer vrouwen mantel,	fol. 233
Bedstroo,	fol. 264
Wiegstroo.	eod.
Oogenklaar,	fol. 356
groot gemein,	eod.
met gesneedene Bladeren,	eod.
klein, met een enkelde en dubbelde Bloem.	eod.
Oogentrooft, oprechte met een witte Bloem,	fol. 410
met een roode Bloem,	eod.
met een geele Bloem.	eod.
Oranieboom,	fol. 6
Orant.	fol. 259
Orchis,	fol. 305
met Bloemen een Mensch gelijken- de.	fol. 306
Orege,	fol. 514
Americaansche,	eod.
oprechte,	eod.

P.

P Aapenhoed.	fol. 62
Papenhout,	eod.
van Theophrastus,	eod.
met breede Bladeren.	eod.
met gezaagde Bladeren.	eod.
Paapenschoe,	fol. 327
Paerde Castanie.	fol. 26
Paerdesteert,	fol. 406
gemeine groote,	eod.
gemeine kleine,	eod.
kleine met teedere Bladerkens,	eod.
alderkleinste witte dun gebladerde.	eod.
Paerdsbloem,	fol. 523
geele,	eod.
purpere.	eod.
Paerdsyzer, gemein,	fol. 411
met een gekkelt Zaad,	eod.
met Hoofdekens,	eod.
met een kroone,	eod.
sich omwindende,	fol. 495
Palmboom.	fol. 117
Panax van Heraclea,	fol. 553
met Bladeren van Ferula,	eod.
met een geele Bloem,	eod.
met smalle Bladeren &c.	eod.
Panikkooren gemein,	fol. 551
Indiaansch.	eod.
Papaffen van Peru.	fol. 519
Papegaijenkruid.	fol. 249
Paradijskoorn.	fol. 203
Pareije,	fol. 237
met Bollekens,	eod.
die men snijden kan.	eod.
wilde Look Pareije.	eod.
Parietarie.	fol. 556
***** 2	Par-

R E G I S T E R.

Parlenkruid,	fol. 502	in 't water wassende,	eod.
gemeen,	eod.	Peper wortel.	eod.
alderkleinste recht opstaande,	eod.	Peper uit Brasiliën.	fol. 335
kruipende met een gedaante van An-		Pepoen,	fol. 382
chusa.	eod.	met knobbelen als wratten,	eod.
Paronychia met Bladeren van Muir,		als een Sterre,	eod.
	fol. 557	kleine witte,	eod.
met gekerfde Bladeren,	eod.	Ende veel meer andere.	
tweede soorte van Matthiolus.	eod.	Perchepier der Engelschen.	fol. 602
Passerine,	fol. 555	Perseboom.	fol. 42
met een gekroonde Bloem,	fol. 556	Perfenkruid groote,	fol. 559
met takken,	eod.	kleine,	eod.
uit Portugaal met ronde Hoofdekens.		met ronde bladeren &c,	eod.
	eod.	Ende meer andere.	
Pastinake, tamme,	fol. 395	Perfikboom,	fol. 42
wilde.	eod.	avandt Perfik,	eod.
Patich,	fol. 489	berg Perfik,	eod.
aldergrootste met ronde Bladeren		Swolsche Perfik,	eod.
en een witte Bloem,	fol. 490	Ende meer andere.	
met gekrulde Bladeren,	eod.	Pestilentie wortel.	fol. 296
met lange Bladeren,	eod.	Peterfelie,	fol. 265
uit Virginien,	eod.	oprechte uit Macedonien,	eod.
Ende veel meer andere.		kroese,	eod.
Patientie.	fol. 490	met smalle bladeren,	eod.
Peen, geele,	fol. 393	Ende veel meer andere.	
roode,	eod.	Peulen.	fol. 359
wilde.	eod.	Pceonie,	fol. 552
Peeperboom,	fol. 180	witte dubbelde,	eod.
met een bleek purpere Bloem,	eod.	enkelde.	eod.
donker roode Bloem,	eod.	purpere, ende veel meer andere.	eod.
met een witte Bloem.	eod.	Phalangium,	fol. 562
Peereboom.	fol. 18	met Takken,	
Peere doorn,	fol. 141	uit Virginien,	eod.
gemeine Spaansche,	eod.	Ende meer andere.	
uit Virginien.	eod.	Phyllirea boom,	fol. 163
Pekboom.	fol. 18	breed- en glad-geblaaderde,	eod.
Penniksbloem alle jaaren vergaande,		met geel als goud gevlekte bladeren	
	fol. 307		eod.
met een langduirende wortel.	eod.	met wit als silver gevlekte bladen,	eod.
Penninkskruid met een geele Bloem,		groot &c.	eod.
	fol. 535	groote, en kleine smal gebladerde	fol. 165. 166
purpere Bloem,	eod.	Ende meer andere.	
uit America.	eod.	Phlomos &c.	fol. 568
Peperkruid gemein,	fol. 587		Pie-

R E G I S T E R.

Piepeboom.	fol. 121	Bloem,	eod.
Pilofelle, kleine.	fol. 437	boomachtig Zeeporcelcin,	fol. 442
Piment.	fol. 311	Ende meer andere.	eod.
Pimpernote, gemeine,	fol. 119	Pruimboom,	fol. 30
groote driegebladerde uit Virginien,	eod.	met een groene vrucht.	eod.
kleine driegebladerde uit Virginien,	eod.	Puleye, gemeine,	fol. 513
Pimpinelle, kleine gemeine,	fol. 569	harten Puleye,	eod.
groote sonder reuk,	eod.	Portugaalsche.	eod.
uit Portugaal,	eod.	Ende meer andere.	
Ende meer andere.			
Pincxfternaake,	fol. 395	Q Uaelboom.	fol. 56
Pistacienboom.	fol. 72	Quaelster.	eod.
Pistolochie.	fol. 280	Quartelbeefien.	fol. 315
Pijlhout.	fol. 61	Queeappel.	fol. 21
Pijnboom.	fol. 28	Queeboom.	eod.
Platanus.	fol. 37	Queepeera.	eod.
Plompe,	fol. 538	Quendel,	fol. 610
groote, en kleine witte,	eod.	gemeine,	eod.
groote, en kleine geele.	eod.	met een geur van Citroen.	eod.
Pluimkens met een roode Bloem,		R.	
fol. 279. 276		R Aatelaar.	fol. 47
met een bleek roode Bloem,	eod.	Radijs,	fol. 586
met een witte Bloem,	eod.	tamme groote swarte, en witte,	eod.
en purpere grond,	eod.	wilde.	eod.
met een bleeke Bloem.	eod.	Rakette,	fol. 407
Pokhout van Padua, groot,	fol. 64. 65	tamme met een witte Bloem,	eod.
klein.	eod.	wilde met een geele Bloem,	eod.
Poleye.	fol. 513	eedele,	eod.
Polium,	fol. 572	Italiaansche groote &c,	eod.
groot van 't gebergte,	eod.	Ende veel meer andere.	eod.
klein van 't gebergte,	eod.	Rape,	fol. 588
kruipende,	eod.	lange, en ronde,	eod.
met bladeren van Rosmarijn,	eod.	wilde,	eod.
Ende meer andere.		steek Rape,	eod.
Populierboom,	fol. 47	Raponce,	fol. 331
gemeine of swarte,	eod.	kleine gemeine.	eod.
witte.	eod.	Portugaalsche &c.	eod.
Porcelcin,	fol. 441	van 't gebergte &c.	eod.
groote tamme,	eod.	Ende meer andere.	
met schoone geele Bladeren,	eod.	Ratelen.	fol. 417
kleine wilde,	eod.	Reinvaar.	fol. 625
uit Moorenland met een groote geele		Reinette.	fol. 649
		Rhabarber, oprechte met ronde Blade-	
		ren.	fol. 490
		* * * * *	met
		3	

R E G I S T E R.

met gekrulde Bladeren,	fol. 490	met breede Bladeren,	eod.
valsche.	fol. 628	smalle Bladeren,	eod.
Rhaponticum,	fol. 591	goude Bladeren,	eod.
groot met bladen van Alantwortel,	eod.	zilvere Bladeren,	eod.
klein met dezelfde,	eod.	wilde,	eod.
van Prosper Alpinus.	fol. 490	zonder reuk,	eod.
Rhijnbeefien,	fol. 53	Rotte.	fol. 262
doornige,	eod.	Ruerkruid,	fol. 415
purgeerende doornige.	eod.	groot, klein, en alderkleinste,	eod.
Rhus uit Virginien,	fol. 74	Portugaalsche.	eod.
van de Leertouwers,	eod.	Ruite,	fol. 592
met Myrte Bladeren.	eod. en 199	gemeine,	eod.
Ridderspooren,	fol. 396	bergruite uit Portugaal,	eod.
met dubbelde, en enkele Bloemen,	eod.	met teedere Bladeren.	eod.
Engelsche.	eod.	Ruiterskruid.	fol. 530
Riet,	fol. 282	Ruive.	fol. 588
Cypers Riet,	eod.	S.	
uit America twee soorten.	eod.	S affraan,	fol. 380
Indiaansch Riet met Bloemen &c,	eod.	oprechte in de Herfst bloeiende,	eod.
Suiker Riet,	eod. en volgende	May Safferaen met een purpere	
Ende meer andere.		Bloem,	eod.
Riet gras,	fol. 316	blauwe Bloem,	eod.
met takkige Bloemen,	eod.	geele Bloem,	eod.
met Bloemen zonder takken.	eod.	wilde,	fol. 338
Rijnwilge.	fol. 207	Ende veel meer andere.	
Rijs.	fol. 551	Softgroen.	fol. 53
Robbrechts kruid.	fol. 431	Salade,	fol. 483
Roode steenbreek,	fol. 415	steeksalade,	eod.
Rooden Dolik.	fol. 567	krop salade &c,	eod.
Roo Ridder.	fol. 489	slaap verwekkende als Opium ruiken-	
Rooseboom,	fol. 150	de,	eod.
met een purper bleek blauwe Bloem,	eod.	veld salade,	fol. 538
dubbelde geele Bloem,	eod.	Ende meer andere.	
dubbelde geele met roode strecken,	fol. 151	Salie.	fol. 594
van Hiericho.	fol. 152	Salamons zeegel,	fol. 575
Ende veel meer andere.	eod.	met Takken,	eod.
Rooselaar.	eod.	met een dubbelde Bloem,	eod.
Rooswortel,	fol. 585	uit Virginien,	eod.
leege, en hooger opschietende.	eod.	Ende meer andere.	
Rosmarijn,	fol. 194	Salsify.	fol. 640
		Sanikel,	fol. 595
		in d' Apoteken gebruikelijk,	fol. 596
		gesprenkelde.	eod.
		San-	

R E G I S T E R.

Santorie,	fol. 346	met wit bonte Bladeren,	eod.
groot met bladen van Alantwortel,	eod.	Ende veel meer andere.	
Articiokken,	eod.	Senegroen,	fol. 317
kleine,	eod.	met een blaauwe, roode, en ook wit-	
Ende meer andere:		te Bloem.	eod.
Sapgroen.	fol. 53	Sermontein.	fol. 617
Sarafijnskruid.	fol. 280	Serpentlook.	fol. 237
Sargel.	fol. 471	Serpentstonge, groote,	fol. 594
Sassafras Boom met Vygebladeren,		kleine.	eod.
	fol. 75	Serratula gemeine,	fol. 462
met gekerfde Bladeren.	eod.	uit America.	eod.
Satyrien kruid.	fol. 305	Sesamoides,	fol. 611
Savie.	fol. 594	groot van Salamanca,	eod.
Sauseboom.	fol. 142	klein van Salamanca,	eod.
Scabiose,	fol. 598	Sesamum oprechte	fol. 610
gemeine groote,	eod.	uit America &c.	eod.
groote Spaansche,	eod.	Sefeli,	fol. 612
Portugaalsche,	eod.	van Candiën,	eod.
Indiaansche,	eod.	op grasvelden groeiende,	eod.
Ende meer andere.	eod.	in 't water voortkoomende,	eod.
Scammonie,	fol. 600	van den Berg Libanus,	eod.
oprechte uit Syrien.	eod.	Ende veel meer andere.	
van Mompeliers.	eod.	Seven getijden kruid.	fol. 503
Scharley, oprechte,	fol. 451	Sigmaarskruid, gemeine,	fol. 219
leggende met een Violette Bloem,		met Bladeren van Hennep,	eod.
	eod.	met een witte Bloem,	eod.
uit Candiën,	eod.	Ende meer andere.	
uit Moorenland,	eod.	Silverboom.	fol. 167
Ende meer andere.		Silverkruid.	fol. 307
Scheerlink.	fol. 361	Sintjacobskruid, gemein,	fol. 463
Schilddraagende Hedyfarum.	fol. 443	aen de Zee groeiende,	eod.
Scolymos van Theophrastus.	fol. 340	geknobbelt uit America.	eod.
Scordotis van Plinius.	fol. 355	Sintjans Brood.	fol. 86
Scorpioens steert,	fol. 444	Sintjanskruid,	fol. 351
met Bladeren van haaseooren,	fol. 602	gemeine Sintjanskruid,	fol. 454
Scorpioideskruid.	eod.	met Bladeren niet doorgeboort,	eod.
Seleri,	fol. 265	met swarte Beefiën,	eod.
met een roode steel,	fol. 266	zonder Beefiën,	eod.
met een witgroene steel.	eod.	Boomachtig,	eod.
Selve,	fol. 594	Ende veel meer andere.	
aldergrootste met breede Bladeren,		Sintjoriskruid.	fol. 539
	eod.	Sifyrinchium.	fol. 614
fmalgebladerde,	eod.	Synnaw, gemeine,	fol. 233
met geele plekken vergiert,	eod.	met Bladen van Vijfvingerkruid,	eod.
		Ame-	

R E G I S T E R.

Americaanſche met een geaarde Bloem.	fol. 233	Boomachtig uit America.	fol. 159
Syringe,	fol. 122	Spiræa van Theophrastus.	fol. 157
met een witte Bloem,	eod.	Splith.	fol. 427
met een blaauwe, ende ook met een witte Bloem van d' Arabiers.	eod.	Sprebeeren.	fol. 55
Slangenhoofd, gemeine,	fol. 310	Spreeuwbeefiën.	eod.
leggende van Candiën,	eod.	Springkruid.	fol. 342 en 464
wolachtige,	eod.	Sporkenhout.	fol. 61
Ende veel meer andere.		Stachys kruid,	fol. 622
Sleutelbloem,	fol. 579	oprechte van Dioscorides,	eod.
geele,	eod.	met Doornen,	eod.
witte,	eod.	uit Spanjen.	eod.
Bloem uit Bloem,	eod.	Stalkruid,	fol. 543
dubbelde,	eod.	Steekende, met een purpere Bloem,	eod.
Ende veel meer andere,		witte Bloem.	eod.
Smak,	fol. 74	zonder Doornen, met een geele Bloem,	eod.
Smeewortel, gemeine,	fol. 351	Ende meer andere.	
met een purpere Bloem.	eod.	Standelkruid,	fol. 305
grootte Spaanſche &c.	eod.	Baſtaart Standelkruid.	fol. 306
oprechte van Ferrante Imperato,	eod.	Stechaskruid,	fol. 624
Ende meer andere.		uit Arabiën,	eod.
Sodanelle.	fol. 619	met Citroen geele Bloemen.	eod.
Sorbenboom, tamme,	fol. 55	met kroeze Bladeren d'eerſte van Cluſius.	eod.
wilde,	eod.	Steekelbeefiën.	fol. 172
Berg Sorbenboom,	eod.	Steekende Kaarden uit America.	fol. 475
Vogelvangers Sorbenboom,	eod.	Steekende Palm.	fol. 592
Sotsknodze,	fol. 643	Steekende winde, gemeine,	fol. 618
grootte	eod.	grootte,	eod.
kleine.	eod.	met lange Bladeren.	eod.
Spaanſch Riet.	fol. 283	Steenbreek der Ouden,	fol. 597
Speenkruid, groot,	fol. 603	goude,	eod.
gemein,	fol. 604	witte,	eod.
in 't water waſſende,	eod.	roode,	fol. 415
uit Ooſtenrijk,	eod.	grootte,	fol. 569
Ende meer andere.		Steenleeverkruid, groot,	fol. 486
Speenkruid,	fol. 539	klein.	eod.
kleine.	fol. 356	Steen Violiere,	fol. 478
Speerkruid.	fol. 547	enkelde,	eod.
Speerwortel,	fol. 272	geele dubbelde.	eod.
grootte.	fol. 275	Sterrekruid, oprechte met een geele Bloem,	fol. 288
Spinagie,	fol. 490	aan Zee groeijende,	fol. 641
uit America met een Bolwortel &c.	fol. 445	met	

R E G I S T E R.

met een blaauwe Bloem,	fol. 288	Tandekenskruid.	fol. 398
groot,	eod.	Terpentyn Boom.	fol. 71
Heesterachtig uit Virginiën,	eod.	Terwe uit America.	fol. 641
Ende veel meer andere.		Testebloemen.	fol. 276
Stoebe van Salamanca, eerste soorte van		Teucrium,	fol. 626
Clusius,	fol. 461	bastart,	eod.
tweede soorte van de zelfde.	eod.	Boomachtig uit Andalusic,	eod.
Stokroose,	fol. 246	Boomachtig oprechte,	eod.
met een geele dubbelde Bloem,	eod.	gemeine.	eod.
lijfverfde Bloem,	eod.	Thalictrum.	fol. 628
purper en wit bonte Bloem,	eod.	alderkleinste,	eod.
fwartroode Bloem,	eod.	groot gemein,	eod.
Ende meer andere.		Spaansch,	eod.
Stokvioliere,	fol. 479	op grasvelden voortkoomende.	eod.
boomachtig met een dubbelde bonte		Thapsia,	fol. 627
Bloem,	eod.	groote breedbladige van Clusius,	eod.
enkelde Bloem,	eod.	met smalle Bladeren,	eod.
maer een jaar duirende,	eod.	kleine breedbladige van Clusius,	eod.
met een geele Bloem,	eod.	met smalle Bladeren,	eod.
aan de Zee groeiende,	eod.	middelsoorte met smalle Bladeren	eod.
Ende meer andere.		Ende meer andere.	
Suerboom.	fol. 142	Thym.	fol. 512
Suikerwortel.	fol. 612	Thymbra, oprechte.	fol. 596
Suiring, gemein,	fol. 222	Thymiaan,	fol. 512
groote Spaansche,	eod.	gemeine breedbladige,	eod.
Mexiocaansche,	eod.	smalgebladerde,	eod.
ronde Roomsche, en andere.	eod.	met breede zilvere Bladeren,	eod.
Sumachboom.	fol. 74	met smalle goude Bladeren,	eod.
Surkel.	fol. 222	groote wilde Thymus,	eod.
Swaluenkruid.	fol. 356	kleine,	eod.
Swaluwortel,	fol. 286	Portugaalsche aan de Zee groeiende,	eod.
met een swarte en witte Bloem.	eod.	uit Candiën,	eod.
Sweerdkruid,	fol. 433	wilde.	eod.
met een roode Bloem.	eod.	Tongeblad,	fol. 492
met twee ordenen van Bloemen,	eod.	oprechte.	eod.
een witte Bloem,	eod.	Tormentille.	fol. 639
van de Caap met een vierig roode		Torrekruid,	fol. 642
Bloem.	eod.	groot,	eod.
T.		klein,	eod.
T Abak of Tobak.	fol. 456	uit Portugaal.	eod.
Tamarischboom,	fol. 154	Tortzekruid.	fol. 304
uit Duitland,	eod.	Tuilkensbloem.	fol. 279
uit Italiën,	eod.	*****	Tul.
van Narbone,	eod.		

R E G I S T E R.

Tulpe,	fol. 629	met een purper geëarde Bloem,	eod.
met een dubbelde Bloem.	fol. 632	wilde,	eod.
Tunisbloem,	fol. 418	met Peulen en Bladeren van Wilge-	
dubbelde geele,	eod.	boomen,	eod.
kleine geel- en rood-bonte,	eod.	kruipende uit America,	eod.
enkelde,	eod.	Ende meer andere.	
groote geel en rood dubbelde.	eod.	Veldt-Ajuin,	fol. 549
Turksche Boonen,	fol. 565	uit Arabiën,	eod.
Weite,	fol. 426	uit Moorenland,	eod.
Kooren.	eod.	van Napels,	eod.
Tweeblad,	fol. 306	van Narbone,	eod.
gemeine,	eod.	Ende meer andere.	
met een Bolle.	eod.	Veld Cipres,	fol. 354
Tijdeloozen,	fol. 368	gemeine, met een geele Bloem,	eod.
witte.	fol. 482	witte Bloem,	eod.
V.			
V Aaren,	fol. 227	groot, met een blaauwe Bloem,	eod.
Boom Vaaren,	eod. en 228	uit Oostenrijk met een purpere &c.	eod.
groote Boom Vaaren,	fol. 228	Veld Kroppen.	fol. 538
Boom Vaaren uit Virginiën,	eod.	Venkel,	fol. 423
kleine Boom Vaaren,	eod.	gemeine,	eod.
groote Water Vaaren,	fol. 227	met een purperachtig loof,	eod.
kleine Water Vaaren,	eod.	Portugaalsche,	eod.
gracht Vaaren,	fol. 229	Roomfsche zoete,	eod.
Manneken,	fol. 227	Verkens Venkel,	fol. 560
Wijfken,	eod.	Zee Venkel.	fol. 561
steen Vaaren,	fol. 229	Venus Haar.	fol. 224
Ende meer andere.		Verf Loof.	fol. 129
Vaccarie.	fol. 644	groot, met ronde Bladeren,	eod.
Valeriane,	fol. 539	klein, met lankwerpige Bladeren,	eod.
groote oprechte,	eod.	Verkens Brood,	fol. 389
wilde,	eod.	in de herfst bloeiende,	eod.
wilde kleene,	eod.	Zomer bloeiende,	eod.
Griekfsche,	eod.	't Voorjaar voort koomende,	eod.
Indiaanfche &c.	eod.	Winter Bloemen geevende,	eod.
welriekende uit Candiën,	eod.	met een welriekende Bloem,	eod.
Ende meer andere.		met Bladeren van een Hellebaart,	eod.
Vederik,	fol. 516	van Aleppo,	eod.
altijd groenblijvende,	fol. 211	uit Perfien,	eod.
groot met een blaauw geëarde Bloem,	fol. 516	Ende meer andere.	
kleine met dezelfde,	eod.	Vervende Doorne.	fol. 53
groote oprechte met een geele Bloem,	eod.	Vette Koes,	fol. 538
		Veyl,	fol. 199
		groote Boom-Veyl,	fol. 200
		klei-	

R E G I S T E R.

kleine kruipende.	eod.	Vygedraagende Moerbeefboom.	fol. 17
Viburne.	fol. 81	Vijfvinger Kruid	fol. 557
Vier Blad, bruin rood.	fol. 532	groot, met zilvere Bladeren,	fol. 558
Vier kruid.	fol. 201	kruipende, met een geele Bloem,	fol. 557
Vingerhoed,	fol. 400	opstaande met dezelfde,	eod.
groote, met een witte Bloem,	eod.	Berg-Vijfvingerkruid,	fol. 558
Purpere Bloem,	eod.	uit Syriën,	eod.
kleine met een geele Bloem,	eod.	Ende meer andere.	
met een lijfverfde Bloem,	eod.	Vlaskruid,	fol. 499
uit Virginien met een geaarde Bloem	eod.	boomachtig,	eod.
Ende meer andere.		gemein,	eod.
Viole in de Maart voortkoomende,	fol. 647	klein Purgeerende,	eod.
opstaende, met een blaauwe couleur,	fol. 646	met een geele Bloem,	eod.
wilde, sonder reuk.	fol. 647	uit Ooft-Indiën.	eod.
Violiere aan de Zee groeiende, met een		Wild Vlaskruid,	fol. 500
geele Bloem,	fol. 482	smalgebladerde, met een groote	
met een witte Bloem.	eod.	Bloem,	eod.
Violetten,	fol. 276	kruipende,	eod.
kleine Berg Violetten.	eod.	uit Pannoniën,	eod.
Viorne.	fol. 200	uit Portugaal,	eod.
Vygeboom met een blaauwe vrucht,		uit Candiën,	eod.
fol. 15		met Bladeren van klein Huislook,	eod.
witte vrucht,	eod.	Ende veel meer andere.	
Egyptische Vygeboom,	fol. 17	Vledder.	fol. 52
Indiaanſche groote met breede Blade-		Vleſſcheboom,	fol. 92
ren,	fol. 412	met Bladeren van Oranje,	eod.
met ſmalle Bladeren,	eod.	Vijfvingerkruid,	eod.
middelbaare,	eod.	Vijgeboom.	eod.
kleine,	eod.	Ende meer andere.	
leege Vygeboom,	fol. 15	Vliegenet, met een lijfverfde Bloem,	fol. 649
wilde Vygeboom.	eod.	roode Bloem.	eod.
Vygeboon,	fol. 506	Vlier,	fol. 52
groote met een bonte Bloem,	eod.	wilde Vlier.	fol. 403
middelbaare met een blaauwe Bloem,	eod.	Vlookkruid &c.	fol. 559. en 577
met een donkere lijfverfde Bloem,	eod.	alle Jaaren vergaande,	eod.
kleine blaauwe,	eod.	altijd duirende,	eod.
met een witte Bloem,	eod.	Vogelneſt.	fol. 306
geele welriekende Bloem,	eod.	Vogelvoet,	fol. 550
wilde.	eod.	groot,	eod.
		klein &c.	eod.
		Vrouwenhaar,	fol. 224
		***** 2	blin-

R E G I S T E R.

blinkende als goud,	fol. 225	Wikken.	fol. 645
swart,	fol. 224	Wilde Galiga,	fol. 392
wit.	eod.	met breede Bladeren &c.	eod.
W.		smalle Bladeren &c.	eod.
W Aalwortel,	fol. 318	met lange Wortelen,	eod.
groote met purpere Bloemen,	eod.	ronde Wortelen,	eod.
witte Bloemen,	eod.	Wilde Haanekam,	fol. 417
met knobbelen.	eod.	met een geele Bloem,	eod.
W almeester,	fol. 264	purpere Bloem,	eod.
groote, met een purperblauwe	eod.	Wilde Laurier,	fol. 113
Bloem,	eod.	Wilde Olijfboom uit Duitsland.	fol. 54
kleine met de zelfde,	eod.	Wilde Rapen,	fol. 331
welriekende.	eod.	van Dioscorides,	fol. 333
W alnooten.	fol. 27	Wilde Roose.	fol. 125
W alstroot,	fol. 261	Wilde Saffraan,	fol. 338
met een geele Bloem,	eod.	tamme Saffraan,	eod.
roode Bloem,	eod.	altijd blijvende Saffraan,	eod.
witte Bloem.	eod.	veld Saffraan.	eod.
W armmoes.	fol. 301	Wilde Sene.	fol. 130
W aterbunge.	fol. 251	Wild Tandkruid.	fol. 582
W aterlook.	fol. 355	Wilgeboom,	fol. 50
W aternooten.	fol. 546	met een gezaagt en lankwerpig	eod.
W atersterrekruid.	fol. 641	Blad,	eod.
W ederdood,	fol. 225	met ronde groote Bladeren,	eod.
groot,	eod.	met zilvere Bladeren,	eod.
klein.	eod.	met gezaagde teedere Bladeren,	eod.
W eede,	fol. 435	kleine kruipende.	eod.
met Peulen,	eod.	leege Druifkens, wilge uit Sile-	eod.
met ronde Bladeren,	eod.	fiën &c.	fol. 157
tamme,	eod.	Ende meer andere.	
uit America,	eod.	W inde,	fol. 369
wilde.	eod.	groote, witte, gemeine,	eod.
W eegbree.	fol. 570	Indiaanfche,	fol. 370
W eewinde.	fol. 193	kleine purpere,	eod.
W egeblad,	fol. 570	kleine, met Bladeren van Vijfvinger-	eod.
gemein,	eod.	kruid,	eod.
met een Rooswijze uitgespannene	eod.	met Bladeren van witte Malue,	eod.
Bloem,	eod.	met smalle ruige zilvere Bladeren,	eod.
S paanfche	eod.	Spaanfche,	eod.
Ende meer andere.		Ende meer andere.	
W elriekende Eekkelboom,	fol. 94	steekende Winde,	fol. 618
W ermuts,	fol. 217	Z eewinde.	fol. 619
W ielboom.	fol. 36	W indbloeme.	fol. 253
		W ind	

R E G I S T E R.

Wintergroen,	fol. 547	Manneken &c.	eod.
gemeine,	eod.	Wijf ken &c.	eod.
met getande Bladeren,	eod.	Boomachtig , met Bladeren van	eod.
uit America.	eod.	Savie,	eod.
Wisselkruid.	fol. 637	swart met een witte Bloem,	eod.
Witmoes.	fol. 538	Ende meer andere.	
Witzen,	fol. 645	Wonderbloem van Peru,	fol. 212
groote, gemeine,	eod.	met een wit en rood bonte Bloem,	eod.
kleine gemeine,	eod.	geel en rood bonte Bloem,	eod.
uit Africa.	eod.	purpere Bloem,	fol. 213
Ende meer andere,		kleine wonder Bloem.	eod.
Wijngaart.	fol. 183	Ende meer andere.	
van Canade,	fol. 192	Wonderboom,	fol. 590
Wilde,	fol. 315	groote,	eod.
witte wilde,	eod.	kleine.	eod.
swarte wilde,	eod.	Wondkruid.	fol. 351
wilde uit Candiën met twee Beefiën,	eod.	Wormkruid,	fol. 625
Ende meer andere.		gemein,	eod.
Wijnruit.	fol. 592	met kroeze Bladeren,	eod.
Wijnstok,	fol. 183	zonder reuk.	eod.
uit Virginiën, met gefnedene Blade-	fol. eod. en 191	Wortelen,	fol. 393
ren.		geele, en roode,	eod.
Woekelaar.	fol. 319	Beetewortel bloedroode,	fol. 394
Wolfsmelk,	fol. 343	bleekroode.	eod.
aan Zee groeiende, met smalle Bla-		Wouwe,	fol. 507
deren,	eod.	gemeine,	eod.
boomachtig,	eod.	van Candiën.	eod.
de Zonne volgende,	eod.	Wrattenkruid.	fol. 343
knobbelachtig,	eod.	Z.	
met gekartelde Bladeren,	eod.	Z Avelboom,	fol. 40
met Bladeren van Myrtus,	eod.	Beefiën draagende,	eod.
Ende meer andere.		leege,	eod.
Wolfswortel,	fol. 223	met blaauwe Beefiën,	eod.
gemeine blaauwe,	eod.	uit Syriën.	eod.
groote met geele Bloemen,	eod.	Zeepkruid,	fol. 584
gezonde,	eod.	gemein met een dubbelde en enkelde	
met swarte Beijen,	eod.	Bloem,	eod.
met witte Beefiën,	eod.	oprechte,	eod.
met Bloemen als Ridderspoorren,	eod.	Zee Venkel met Doornen,	fol. 561
met bonte Bloemen,	eod.	zonder Doornen,	eod.
Ende meer andere.		Zee Winde,	fol. 619
Wollekruid,	fol. 304	gemeine met ronde Bladeren,	eod.
		van 't Gebergte,	eod.
		***** 3	uit

R E G I S T E R.

uit Syriën met lankwerpige Bladeren.	laate, met zes Bladeren.	eod.
fol. 619	Zonnebloem,	fol. 419
Zevenboom,	aldergrootste,	eod.
fol. 40	lankwerpige,	eod.
Zilverkruid.	recht om hoog staande,	eod.
fol. 577	Ende meer andere.	
Zipollen.	Zonnedaauw,	fol. 589
fol. 236	met een lankwerpig Blad,	eod.
Zoethout,	geheel lank Blad,	eod.
fol. 435	met een rond Blad,	eod.
met Zaadpeulen,	Zonne Wende,	fol. 444
eod.	groote,	eod.
met Zaad als zachte Doornkens,	kruipende,	eod.
eod.	met drie Beefiën.	eod.
wilde.		
Zomerzotje,		
fol. 482		
alderkleinste, in de Herfst bloeiende,		
eod.		
met drie Bladeren,		
eod.		
met zes Bladeren,		
eod.		

R E G I S T E R

Eeniger voornaamste Gedenkwaardigheden.

A Ardige eigenschap van 't Zeepkruid of <i>Saponaria Vulgaris</i> .	fol. 584
Byzondere eigenschap van 't Vlaskruid.	fol. 500
Driehondert vierenzeftig Bloemen op een Steel.	fol. 468
Eerbiedigheid en onzaglijkheit des Berkenbooms, in oude en deeze tijden.	fol. 96
Vruchtbaare Boomen zal verkrijgen.	fol. 19
Oranjen, Citroenen en Limoenen voort zal teelen.	fol. 6
Groote en kleene Nooten lange mag goed bewaaren.	fol. 27. en 121
Van Korlen goede en weldraagende Boomen kan verkrijgen.	fol. 44
Roosen lange goed bewaaren zal.	fol. 153
Roofseboomen mag vermeerderen en weldraagende maaken.	fol. 151
Kruisbeefiëboomen voor Rupzen zal bevrijen, en groote Vruchten daar aan verkrijgen.	fol. 173
Hoemen } Luis ofte jonge Vliegen aan Boomen, inzonderheit Karfeboomen, aan de welke zy meest gezien worden, zal verdrijven.	fol. 458
Alle Planten uit haar Potten vol van Wortel zijnde, verzetten mag.	fol. 133
Harde en vremde Zaaden haastig en voorspoedig zal doen voortkomen.	fol. 80. en 93 &c.
Vroege en veel Peulen op zijn Struik gewinnen kan.	fol. 360
Stok Fiolieren van haar kanker en flaaueit der natuire kan helpen.	fol. 481
Grachten en Slooten van Riet zal zuiveren.	fol. 283
	Hoe

R E G I S T E R.

Hoe veel duizenden geconsumeert zijn aan Knuiſlook, in 't bouwen van een Pyramide in Egypten.	fol. 235
Hooge achtbaarheid van de Myrthusboom in oude tijden.	fol. 105
Hoogwaardigheit des Palmbooms.	fol. 47
Hooge ouderdom van de Lotusboom.	fol. 71
In wat achting voor eenige Jaaren de Tulpen geweest, en hoe dier zy verkocht zijn.	fol. 633
In wat eere d'Eikeboom voor deezen geweest is.	fol. 50
Lindebooms gebruik in voorleden tijden.	fol. 57. en 58
Maniere van Lasken.	fol. 44
Groote Mispelen te verkrijgen.	fol. 14
Swarte vliegen en Rupzen, die de Bloezelen der Boomen beschadigen te verdrijven.	fol. 5. 8. en 457
Altijd vruchtbaare Boomen te gewinnen.	fol. 3
Appelen lange goed te houden.	eod.
Queen lange goed te bewaaren en in te leggen, datze een geheel Jaar smaakelijk behouden worden.	fol. 21
Karfen lange goed te houden.	fol. 24
Alle Geboomte en Kruiden ſterk en krachtig te doen groeijen.	fol. 93
Vroege Druiven te verkrijgen.	fol. 188. en 189
Om Druiven } Voor Ratten en Muizen te bevrijen.	fol. 190
} Lange goed te bewaaren.	fol. 189
Kruisbeefſien lange goed te bewaaren.	fol. 173
Agorken in te leggen.	fol. 386
Groote Aalbeefſien te verkrijgen.	fol. 149
Winde te verdrijven.	fol. 370
Stoelen van Articiokken een geheel Jaar goed te bewaaren.	fol. 365
Groote Goudbloemen te gewinnen.	fol. 329
Groote Aſperſien te verkrijgen.	fol. 473
Uit enkele Bloemen dubbelde te verkrijgen.	fol. 480. 488. 509. &c.
Ontzaglijkheit des Olijfbooms.	fol. 138
Op wat maniere men de Wortelen van den Wonderbloem bewaaren zal.	fol. 214
Op wat Tijd } De Myrtus verplant moet zijn.	fol. 103
} De Boſchboom geſchooren wordt.	fol. 118
Remedie { Voor Myren, Wandluizen, Slakken, Aerdvloojen, Rupzen, Muizen en Vogelen.	fol. 8. 219. 314. 350. 457. 580. &c.
} Voor de groene Wormen.	fol. 488
} Voor de treurigheit en ſlauheit der Boomen en Kruiden.	fol. 11. en 481
Verwonderenswaardige outhed des Terpentijnbooms.	fol. 72
Vreemde voortteeling der Marentakken.	fol. 198
Waar meede zy gekroont wierden die voor d'eerſtemaal het Podegra gevoelden.	fol. 404
Waerdigheit { Des Laurierbooms.	fol. 112
} Des Pruiombooms, by den Koning Cyrus.	fol. 31
	Wan-

R E G I S T E R.

Wanneer Wijnstokken bequaamst gesnoeit moeten zijn.	fol. 184. &c.
Wat spijsz d'eerste Voorouderen gebruikt hebben.	fol. 49. en 63
Wat met een wassende en afgaande Maane moet gezaait zijn.	f. 4. 360. 566. en 586
Wat Tijd en maniere bequaamst is tot het snoeijen der Appel- en Peere-boomen.	fol. 2. en 18
Van de Dadel- of Palm-boom.	fol. 47
Van het <i>Arum Majus Aegyptiacum</i> .	fol. 274
Van d' <i>Aloë Hispanica</i> .	fol. 245
Van het <i>Polipodium Virginianum</i> .	fol. 228
Van de <i>Laureola</i> of kleene Laurierboom.	fol. 116
Van de steekende Kaarden uit America.	fol. 475
Van de Wilde Konkommers.	fol. 387
Van 't Indiaansch gevoelig Kruid of Kruidje Roert my niet.	fol. 448
Van 't groot boomachtig Huislook.	fol. 349

Wonderlijke eigenschap

W A A R E
O E F F E N I N G E
D E R
P L A N T E N ,

Beschreven door

ABRAHAM MUNTING,

der Med: Doctor ende P R O F E S S O R ,

B O T A N I C E S in d' Academie van Stad

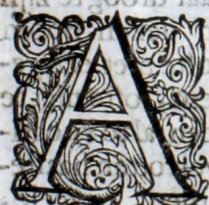
Groningen, en Ommelanden.

E E R S T E B O E K ,

Waar in van de BOOMEN gehandelt wordt.

H E T I. C A P I T T E L .

A P P E L B O O M .

Lle, ende een yegelijk wel bekend, wordt in 't Latijn
genoemt MALUS, ofte POMUS. Op Hoogduitsch OFF-
FELBAUM. End' in 't François POMMIER.
Hier van worden gevonden ontelbare foorten, in-
zonderheit in deze koude Landen, de heete Gewesten
verre daar in te boven gaande; gelijk zy daar en tegen
met hare Oranjen, Citroenen, Vijgen, Amandelen, en diergelijke vruchten
meer, d' onze genoegezaam overtreffen, op dat alzo overal die nimmer

Waare oeffeninge der Planten.

genoeg geprezene goetheit des Heeren bekend mag worden, die een jegelijk Land na zijnen aart, tot des menschen behoefte overvloedig met vrucht verziert, ende begaaft. Zullen daaromme, alle zijne verscheidenheit alhier te verhalen, onnodig achten: een nochtans uitneemende, die, vermits zijne ongemeenheit, nu vijftien jaren geleden, mijne zorg onderworpen geweest, ende noch is; wordende *Malus pumila flore carens*, ofte lege Appelboom zonder bloeizel, met recht genoemd. Want zy geeft alle jaren vrucht uit hare knoppe, gelijk de andere, zonder bloeme, die in 't begin van *Augustus* zijne volkomene rijpheit geniet, zijnde amper van smaak, ende gemeinlijk zonder enige korlen.

Appel-
boom zon-
der bloeizel.

Zy bemint een goede gemeste grond, de welke, indien zy kleijig, of zandig van aart is, moet drie voeten in 't ronde met oude koijemest, ende goede aerde wel door malkanderen gearbeit zijnde, getempert, ende daar in met een afgaande Maan van *November*, ofte begin van de *Maars* voor de Middag geplant, ende dikwijls met water begoten worden: want zy lieft van natuur een vochtige plaatze, veel regens, genoegzame vettigheid, ende wil geerne te mets kamerlooge op zijne wortel genieten, inzonderheit als zy eenige jaaren gestaan heeft, ende wel gewortelt is; Want zy daar door zeer verquikt, ook van *Mieren*, ende andere ongedierte, die de bloeizel nadelig zijn, bevrijt blijft. Wordt ook niet door sterke winden, ofte strenge vorsten lichtelijk beschadigt in winter tijden, end' in *Februario* met een afgaande Maane van zijn doode, en overvloedige takken gesnoeit. Maar indien het vriest, ofte dat men noch voor vorst bevreesd is, vermits de zelfde de nieuwsgefnoiden Boomen hinderlijk is, kan men tot in de *Maart* wachten, oft' ook wel *April*: want het schaadt de Boomen niet, al worden zy in haar bloeizel gesnoeit, inzonderheit geschiedende, als de Maane in *Capricorno*, *Virgine*, ofte *Tauro*, dat is, in den Steenbok, Juffrouw, ofte Stier is, vermits deze de bequaamste tekenen des Hemels daar toe bevonden worden. Doch zal men weten, dat alle Boomen, ofte Heesteren, die men wil datze wel groeijen zullen, afsnijden ofte snoeijen moet met een wassende Maane als zy vol zaps ofte vochtigheit zijn, gelijk zy op dien tijd zijn, ende hoe voller Maane, hoe meerder zap. Maar indien gy wilt dat zy niet haastig, ofte sterk schietenullen, moet men haar snoeijen met een afgaande Maane als zy geen zape hebben, maar droogte zijn gezien worden. De beste Appelen, ofte vrucht van dezen Boom komt voort met een vochtige *Somer*, en drooge *Herfst*, ofte met een getempert *Saizoen*, te weten, als het niet te veele en regent, ofte niet te zeer droogt. Want indien het een droogjaar is, ofte een al te vochtigen tijd, mogen deze vruchten niet lange duren, maar verrotten haastelijk, vermits zy door beide in hare natuure gekrenkt worden, te veele, ofte al te weinig voertzel genietende. Wil iemand de geheele Winter door de zelfde goed bewaren zonder verrottinge, die plukze af met handen in de

Tijdder
snoeiinge.

het Eerste Boek, van de Boomen.

3

de Maent van *September*, ende *October* met de volle Maane, en droog weder, wrijfze een dag ofte twee daar na wel te deegen af, met een schoone drooge doek, en legze op een drooge luchtige plaatze na't *Noorden*, kan het op hout geschieden, is alderbest, niet op malkanderen, roerze zoo weinig als 't moogelijk zal zijn, en wachtze wel voor de Vorst, zoo zullen zy de geheele *Winter* goed blijven, ende lange duren, daar andere haastig van nature vergaan.

Om Appelen lange goed te houden.

De zuire *Paradijzen*, zijnde een zomervrugt, ende meer andere, zullen op deze maniere tot nieuwe jaar bequaamelijk bewaart moogen worden, doch moeten stille blijven leggen, want haare dunne en teedere schelle, gelijk het vlies van een eye, en lijdet niet dat zy gehanteert worden, of trekken daatelijk vol rimpelen, en verliezen haare aangename couleur. Indien deze kaamer ofte plaatze daar die vruchten dezès Booms gelegd worden vensteren heeft, moogen zy wel een weinig met goed, ende stil weder in het eerste een ure, ofte drie, midden op den dag open gedaan zijn, maar daar na niet meer, ook wederom by tijds tegen den Avondt toegeslooten worden.

De Boom zelver mag op drie verscheidene manieren aangeteelt, ende vermeerderd gemaakt zijn. *Eerstelijk*, door konst van *Enten*. Ten *tweeden*, door het zaaijen der korlen. Ten *derden*, door maniere van *Oculeren* op volgende wijze.

Neemt *Enten* van een Appelboom, die reeds vrucht gedraagen heeft, ende nu vol bloeizel zal koomen, het welke men lichtelijk aan haare knoppen zien kan: snijdtze af in *Februario*, een weinig voor de nieuwe Maane, ende steektze in de grond, ent haar dan in het wassen van de Maane, voor het eerste quartier in de *Maart*, op een wilde Appel, ende gy zult daar van genieten een altijd voldraagende Boom. Deze *Enten* moet men neemen van dikke takken uit het boovenste, ofte middenste des Booms, ten *Zuiden* zittende, die van de Zonne meest bescheenen wordende, vol van kracht zijn, ende meerder warmte by haar hebben als die onder, ofte *Noordwaarts* zich vertoonen, welke ook gemeenlijk weeke, ende daaromme zoo veele t' onbequaamer zijn geënt te worden. Maar indien gy enten snijdt van een jonge Boom, die noch geen vruchten gedraagen heeft; ofte van een oude, die op de tijd, als gy de *Enten* daar af neemt, geen knoppen om te bloeijen en heeft, ende de zelfde ent, zult gy een Boom gewinnen, die noit voldraagen zal. Doch zoo men deze *Enten* steekt op een Boom, ofte takke van de zelfde, die nu vol bloemen zal koomen, zal zy meerder vruchten geeven, Want de onvruchtbaarheid, ofte krachteloosheit daar de Boom in staat, op die tijd als de *Enten* daar af gesneden worden, zal verbeert gemaakt moogen zijn door het drijven der vrugtbare kracht des Booms, daar zy opgezet wordt.

Om altijd vruchtbare boomen te gewinnen.

Wijders, neemt *Enten*, als vooren gezegt, in *Februario* afgesneden,

Waare oefeningen der Planten.

den, legt die zelfde ongeveer eens hands lenkte diep onder de aerde, ofte een weinig minder, zoo mogen zy lange goed verblijven, daar van zult gy kunnen steeken, niet alleene in de *Maart* ofte *April*, maar ook in de Maant van *May*, ende van *Junius* zelve: Want de Boom als dan in meerder vigore en kracht zijnde, bewaart door zijn natuurlijk zap d' *Enten* bequaamer, en doet haar beter beklijven, als of zy in de *Maart* daar op gezet waaren geweest.

Men moet ook deze, en alle andere *Enten*, als zy beginnen te schieten, niet meer als een knoppe laten behouden, ende de andere met de vinger zoetjes afstoeten, zoo schiet zy zoo veele te sterker op, en maakt een beter Boom.

Indien men op een dikke tak, ofte stam, een *Ente* wil zetten, moet men in de kloove een weinig groen houts van die zelfde Boom, daar die *Ente* zal opgezet worden, steeken; waar op men goede acht moet geeven: Want van de zelfde aart ofte nature zijnde, loopt of groeit veele beter toe, ende de *Ente* wordt niet zoo zeer door de kracht des houts gedrukt, waar door zy anders haare zap lichtelijk verliezende sterven zoude.

Het is ook niet ongerijmt, dat men een dikke tak niet en kloove, maar de *Ente* tusschen het hout ende de bast stecke, vermits zommige het zelfde niet verdraagen moogende daar door versterven. Het welke in *April*, ofte *May* door die in d' aerde gelegte *Enten* bequaamelijk geschieden kan; want als dan scheidt zich de bast van het hout lichtelijk, en zeer gevoeglijk af.

Ten tweeden, om vruchtbaare boomen aan teteelen door korlen, ofte zaad gezaait.

Neemt eene der schoonste, en grootste Appelen met uw handt geplukt, niet al te rijp, als de Maane vol is, bewaartze tot dat de Maane wederom vol wordt, neemt dan de korlen daar uit, laatze winddrooge worden, ende bewaartze wel voor Vorst tot de naast koomende *Maart*, steektze dan een vinger breedt diep, ruim een voet van malkander in een goede grond, een dag ofte zes na de volle Maane. Want alle *Boomen*, *Struvelen*, ofte *Planten* booven de aerde vrucht draagende, moeten met een afgaande Maane gezaait zijn. Maar alle bloemdraagende planten, en die haare vrucht in d' aerde geeven, als *Rapen*, *Wortelen*, ofte *Pastinaken* &c. met een wassende Maane. Het welk indien het ter contrarie geschiedt, zal men bevinden, dat zy wel veele takken en blaaderen, maar weinig, en kleine vrucht verkrijgen zullen. Opgekoomen zijnde, laatze op die zelfde plaatze staan drie jaaren lange. Neemtze daar na op, ende beneemt haar de geheele recht neerschieterende hertwortel tot aan de boovenste zijdwortelen toe, legt als dan op 't afgesneedene Was, ofte een ander pleister, op dat het zap, daar zijn geheele leeven en welvaaren in bestaat, niet uit en vloeije, ende zetze met een afgaande Maane waar gy wilt, zoo zult gy zoo goede

Boomen, ende de zelfde vruchten beter, en durabeler verkrijgen, als daar zy van gekomen zijn, ofte door maniere van *Enten* waaren aangeeteelt geweest; dewijle hier in de *Konst* de *Nature* blijkelyk te hulpe koomt, vermits haare verhindernisse, en 't geene zy te veele hadde weg genoomen wordt, waar door haar natuurlijk ingeboorene kracht bequaamer werkende, vermeerdert, zoo dat zy veerdig het geene volbrengt daar zy van den *Alderhoogsten* toe voort gebrocht is, ende een goede vrucht geeft, die zich anders gelijk een wilde stam, in veelheidt der takken alleene, zonder eenige vrucht verdeelen zoude: Want alle haare onvruchtbaarheid bestaat alleene in deze hartwortel.

Heeft Iemant lust om extraordinaire goede, groote, en schoone vruchten te zien, die zette een goede *Ente* op deze van zaad voort gekomene, ende van zijne hartwortel beroofde *Appel-stammekens*, (want een Boom op zijn eigen aart geënt, ofte gezoogen, is verre wech best) zoo zal hy een ongemeene *konst* der *Naturen*, door der menschen traagheit dus lange verborgen, opentlijk moogen bemerken, ende met verwonderinge voor oogen zien.

Ten derden, wordtze vermeerdert door *Inoculatie*, het welke op jong geschootene takken, eenjarige looten, ofte gezeide jonge stammekens in het laetste van *Julius* geschiedt, de welke aangegaan zijnde, het volgende voorjaar, als zy beginnen uit te wassen, een vinger breed boven de hoogste *Oculatie*, die een handbreed boven malkanderen gemeenlijk gezet worden, afgesneeden, ende geen andere uitloopzelen daar aan gelaaten zijn moeten. Deze *Oculaties* moeten niet alleene van voldragende boomen genoomen, maar ook, om niet te kunnen uitdroogen, voor de hitte der Zonne gedekt worden.

Eindelijk, wil Iemant deze Boom, ende ook alle andere, als zy bloeijen, voor de swarte *Vliegen*, ende *Rupzen*, die door de zelfde in de bloemen koomen, bewaaren, die neem een hand vol *Wijnruite*, een hand vol *Alffen*, ende een hand vol oprechte *Virginiaansche Tobak* te zaamen, ofte van die zelfde *Tobak* alleene een ofte twee handen vol, na zijn believen, kooke het met malkanderen, ofte, als gezeit, die *Tobak* alleene in een paar emmeren vol regenwaters, ofte een weinig minder, in een ketel, een klein half ure lang, giete het door een doek, ende besprengende daar mede zijn Boom, als zy in 't bloeijen is, eenmaal ofte drie; zoo zullen alle die *Rupzen* sterven, ende de swarte *Vliegen* daar haastig afvallen, niet wederom op koomen, jaa de zelfde vlieden als de pest, ende hy zal op deze maniere veele vruchten kunnen gewinnen met weinige moeite, die anders door deze beestkens zeer beschadigt, ende in haare geboortplaats, ofte bloeizel vermindert, ende verteert worden.

Tijd der Inoculatie,

Remedie voor Swarte Vliegen, en Rupzen,

HET II. CAPITTEL.

ORANJE BOOM.

Malus Aurantia. D Eze schoone steeds groenblijvende, en altijd vruchtdragende Boom, wordt ook wel op Nederlandts ARANIE, ofte ARANTIE-Boom, na die Griekſche Stad ARANTIA in Achayen gelegen, genoemd. In 't Latijn MALUS ARANTIA, ende, om zijne goudgeele gecouleurde vrucht, AURANTIA, Op Hoogduitsch POMERANTZE, ende in 't François ORENGER.

Malus Limonia.
Malus Citria. Hier van zijn my in haare aart, ende nature bekend veele ſchoone veranderlijke zienswaardige zoorten, alle van een, ende die zelfde Culture: Daaromme deze weinige in 't generaal den wel gezinden Leezer alhier vertoonen zullen, te weeten: *Eerſtelijk*, deze gezeide ORANJE BOOM. Ten tweeden, de LIMOEN-BOOM in 't Nederlants alzoo gezegt: Op 't Latijn MALUS LIMONIAE, In 't Hoogduitsch LIMONENBAUM, Ende in 't François LIMONIER. *Ten derden*, de CITROEN-BOOM op Nederlands, In 't Latijn MALUS CITRIA, Op 't Hoogduitsch CITRIN-OPFFELBAUM. Ende in 't François CITRONNIER genoemd. Welke drie alle d'andere, van wat naame zy ook mogen weezen, ende hoe zeer zy ook in haare aangenaame vruchten koomen te veranderen, met recht onder haare naamen beſluiten, dewijle zy van een nature, en eigenschap bevonden worden.

Moeten daaromme alle na deeze onſe *Nederlandtſche*, als ook *Hoogduitsche* climaet, op volgende maniere het geheele jaar door (wijle zy teder van aart, en in deze koude gewelten naauw te wachten zijn) gecultiveert werden.

M A A R T.

Voor eerſt, is van nooden, dat zy alle in deze Maant met een afgaande Maane van haare quaade, verdorvene, en overvloedige takken wel gezuivert, tot op het leeven afgenoomen, met een weinig Was bedekt, luchtig gemaakt, rondsomme booven in de bak, daar de Boom in ſtaat, omtrent een halve voet van den ſtam, tot op de wortel toe ontbloomt, de aerde wechgedaan, ende met nieuwe vriſſche alle jaaren, binnen 's huis ſtaande, wederom wel verzien worden.

Welke aerde beſtaan moet uit drie deelen grof zand, zonder eenige zoutigheid daar by te zijn, drie deelen driejarige Schaapemest, twee deelen tweejarige paerdemest, twee deelen eenjarige hoenderdrek, ende zes deelen goede fijne, of klein gewreevene veenaerde in de Herfft bereidt, ende wel door malkanderen gearbeitet: die men de geheele Winter door bevrozen, vier, vijf, ofte zes maal, gedurende dien tijd, omme ſmijten, ende genoegzaam door werken laat.

Met

Met deze aerde worden niet alleene jaarlijks deze Boomen vernieuwt, maar ook daar in geplant, vermits zy in de zelfde goede aert hebbende, weelderig, en voorspoedig groejen.

Men geeft haar ook in deze Maant ververzinge van laauw zuiver regenwaater, ofte daar geheele oprechte *Virginiaansche Tobaks* blaaderen een klein weinig in opgekookt geweeft zijn, het welke gansch voetzzaam is, ende deze Boomen zeer verquikt, ook haare vruchten een schoonder koleur doet geeven, doch moet niet booven acht dagen oudt werden, of verderft.

Men doet ook wel de vensters in deze by daage oopen, als het *Sonneschijn* weeder, ende zonder wind niet koud en is, ofte geenige *Ooste*, of *Noorde* koude winden waaijen, inzonderheit zoo die plaatze, daar zy in staan, warm tegen de Zonne leidt, datze daar in zonder eenige verhindernisse met zijne straalen speelen mag.

A P R I L.

In deze Maant, met een afneemende Maane, op een voor de Middag worden deze Boomen verplant in voorgezeide aerde, en hoog gezet, op dat de Zonne des te beter haare wortel verwarmen kan, doch moet men eerst onder op de boodem des baks, ofte houten kaste leggen drie vingeren hooge louter tweejarige klein gemaakte paerde mest, met een weinig eenjarige hoenderdrek vermengt.

Men gietze ook wederom wel te degen met gezeide zuiver laauw gemaakt regenwaater, waar in een weinig schaapemest, om te weiken gedaan zijnde, niet dan te beter is. Men doet ook in goed weeder, zoo de plaatze voor het *Zuiden* oopen legt, gelijk zy behoort, *Dag* ende *Nacht* de vensters oopen, op dat de Boomen de lucht, en Zonne te beter gewennen moogen.

M A Y.

In deze Maant laat men de vensters *Dag* ende *Nacht* oopen, brengt ook de Boomen den vierden, vijften, ofte zesten, een dag min ofte meer, na het weder zich bequaam laat aanzien, met een betoogene lucht, of regenig weeder wederom buiten, en steltze op een zeer warme plaatze voor alle koude *Noorde* winden bewaart, dat zy de Zonne van des morgens vroeg, tot de achter middags om drie uren genieten kunnen. Alzoo buiten gebrocht zijnde, moet men haar wachten veertien dagen lange voor de sterke middagze Zon, want zy daar op schijnende, de selfde schaadelijk is. Doch indien zy de lucht gewent zijn, noch binnen 's huis staande, ende de Zon daar op te mets een weinig door de vensters gescheenen heeft, doet het haar soo veel quaads niet. Indien ook in deze tijd geen regen uit den Hemel quamte vallen, moeten zy met regenwaater, dat een dag in de Zonne gestaan heeft, begooten zijn.

De--

Maniere
van aantee-
linge dezer
Boomen door
takken.

Deze schoone Boomen moogen ook in deze Maant op volgende ma-
nere bequaamelijk vermeerderd gemaakt werden, te weten.

Neemt een aerden pot drie vierendeel voets hooge, ende een halve
voet vierkant, met een snee ofte oopening, een vinger breed van onderen
tot boven uitloopende, verzien; zet de zelfde vast ofte in de bak ofte
kaste daar de Boom in staat ofte buiten de zelfde, neemt dan met een
volle Maane een tak, drie, vier, vijf, ofte zes jaaren oudt zijnde,
en buiten order groeiende, op dat door die zelfde die kroon ofte ront-
heit des Booms niet weg genoomen worde, steekt, graaft, ofte boort
daar in met de punt van uw mes tot in het hout veele gaatjes in 't rondom
van den tak drie vingeren breed hooge den een boven de ander, ruim
een stroom breed ieder gat van malkander, legt die zelfde door gezeide
snee ofte oopening terstont daar in, vultze dan met goede aerde,
geeftze te mets regenwaater, en bindtze vast, op dat zy door geenige
Winden gerept ofte bewoogen mag worden, zoo schiet zy uit de ge-
boorde of gegravene gaatjes overvloedige wortelen in kortentijd, het
welke gezien zijnde, snijdt den tak af met een volle Maane van Septem-
ber, ofte Maart binnen 's huis staande, ende laatzze noch een jaar in het
zelfde potje verblijven eer zy in een grooter verplant wordt, zoo groeit
zy voorspoedig voort, dewijle deze nieuw gemaakte wortel op zijne
plaatze ongeroert verblijft.

J U N I U S.

In deze Maant, ende voorts zoo lange als zy buiten staan, moet men
alle veertien daagen de Boomen omme zetten, ofte draaien van het
Zuiden tot het Noorden, ende haar begieten met het geene, als
volgt.

Neemt een vat, doet daar in *Schaapemest*, een weinig minder ver-
ze *Koeijemest*, en een goet deel zeemel van *Tarwenmeel*, giet daar op re-
genwaater, laat het in de Zonne staan, ende roert het alle dagen
twee ofte driemaal om, giet daar meede de Boomen al roerende
in een gruppel zes vingeren breedt van den stam, alle weeken twee,
drie, ofte viermaal, na gelegenheit des droogen tijts; vermits zy van
nature door het geheele jaar veele vochtigheids begeeren; overlegt dan
die gruppel wederom met oude luchtige paerde mest.

Indien men ook alle jaaren in deze Maant twee vingeren breed diep
onder d'aerde Hoonichraat legt, een weinig van den stam, zo koomt het
met dertijd te smelten, ende verstrekt de wortelen van deze tot een aan-
genaame voedzaamheit.

Remedie
voor Mier-
ren, Want-
luizen, Slak-
Daar en booven wil iemant deze Boomen bevrijen van het schaade-
lijke gedroogte der Mieren, Wandluizen, ende diergelijk gespuis, die
haare bloemen, blaaderen, en jonge scheutekens zeer verderven, die
begiete haar van booven geheelijk met regenwaater, daar (als voo-
ren

het Eerste Boek, van de Boomen.

9

ren gezeit) Tobak met een weinig Alffen, en Wijnruite te zaamen in opgekookt is geweest, ende strooije daar voort over heene het poeder van Tobak, zoo loopen zy haastig daar van, om datze zijne krachtige geur niet verdraagen moogen, worden daar traag, ende gelijk als dronken van, zullen ook nooit wederom keeren, by aldien men rondom den stam op de aerde leidt, een rink drie vingeren breed, ende een vinger dik, van het gezeide stof of poeder van Tobak.

ken, Eerde-
vlooijen,
Rupzen
etc.

Wijders neemt Duivemeft, ofte Schaapedrek niet te oudt, zoo veele gy wildt; ofte van beiden eeven veele, doet het in een glas, steldt het in de Zonne, ende giet daar op regenwater, zoo trekt de kracht daar van in het zelfde, giet daar na het water wederom af, en doet daar by een weinig regenwater, daar vier en twintig uiren lange een beetje Salpeter in geweikt heeft, begiet daar meede te mets de Boomen, zoo zult gy niet alleene een wonderlijke drijvende kragt in die zelfde, maar ook door voorgenoemde Creatures niet beschadigt te kunnen worden, genoegzaam bevinden.

J U L I U S.

In deze Maant moet men alle kleine overvloedige vruchten af breeken, ende den Boom niet meer houden laten, als zy voeden kan, op dat de andere destte bequaamer groeijen, en sterker worden moogen.

Men kan ook deze Boomen in't laetste van deze Maant, als ook in die Maant van May (gelijk ik menigmaal gedaan, ende my daar by zoo dikwils wel bevonden hebbe) een dag voor de volle Maane niet alleen Oculeren, maar ook Enten ende Zuigen op wilde stammen, een, twee, ofte meer vingeren dik zijnde, welke door het Zuigen ofte Inleggen gevat hebbende, met genoemde volle Maane van Augustus, ofte September afgesneden zijn moeten, de takke met Was wederom dekkende.

Men snijdt ook wel een tak, die men in te leggen gedenkt, in't rond om een vinger breed de bast gansch af, op een plaatze nochtans slechts een halve stroobreed van dien aan het hout latende, die men alzo in genoemde pot legt, en geduurig vochtig houdt, waar door de natuure in staat voor een tijdt lank verblijvende, zich zelve zoekt te redden, dikwils onder aan de gebleevene bast des boovensten deels wortelen schietende, waar door de zelfde, een volkoomen voetzel wederom verkrijgende, een nieuwen Boom maakt.

Op welke maniere men niet alleene deze, maar ook andere Boomen, ofte Struvelen, hard hout hebbende, ende noch door afgesnedenene, ofte ten halven (op die maniere der Angelieren) ingesneedene takken, wortelen verkrijgen willende, zonder moeite aanteelen, ende vermeerderen mag

*Waare oeffeninge der Planten.***S E P T E M B E R.**

In het laetste van dezen brengt men alle Boomen wederom binnen's huis op een zeer luchtige plaatze, daar zy met haare takken, en blaaderen nergens aan koomen te geraaken, met schoon en droog weeder: Want nat ingebracht zijnde, zouden vruchten en blaaderen afvallen; ofte ook wel ten halven van deze Maant, na de gelegenheit des tijds, dewijle zy geenige koude regens in deze dagen verdraagen konnen.

O C T O B E R.

Alle de vensters moeten in deze tijd Nacht ende Dag open verblijven, ten zy een sterke Noorde- ofte Oofte-wind waide, of dat het begon te vriezen. Ende zoo het de tijd quam te vereischen, moet menze ook met het genoemde Tobakswater, ofte veel bequaamer met 't gezeide water daar Duive- en Schaape-mest in de Zonne te weiken gestaan heeft, ende een weinig Zalpeterwater toegekomen is, begieten; zoo zullen zy door dat zeer voedzaam nat veel beter groeijen.

N O V E M B E R.

In deze tijd moeten de vensters Nacht en Dag worden geslooten, ook niet wederom geopent, ten zy by dage, ende dat met stil, en zeer schoon weder, dat ook de Zonne daar in konde schijnen, anders geen-zins. Men geeftze ook in deze dagen noch eens te deegen laauw regenwater, ende dan niet meer, voor in 't laetste van *Februarius*, ofte het moest zeer noodig zijn. Ten halven van deze Maant begint men om den anderden dag een klein viertje in de oven van dit ruim te stooken, tot den eersten *December*, doch kouder wordende, alle dagen.

D E C E M B E R.

In deze Maant, als ook *Januarius*, moet men alle dagen vier stooken, maar als het sterk begint te vriezen alle daagen tweemaal, te weeten des Morgens, ende tegen den Avondt, ook de vensteren met hiede en stroo wel dicht toe maaken, op dat geen Vorst binnen's huis kooome doorte dringen. Ende indien het zeer fel quam te vriezen, zal men des Morgens om zeven uren eens stooken, des Namiddags om een, ende des Avonds om zes of zeven uren wederom, op dat het daar in de geheele Nacht over warm verblijve, ende de Vorst alzoo buiten gekeert worde. Of het nu quam te geschieden, dat het in deze Maant weinig, ofte niet en vroos, zoo is 't genoeg dat men om de anderde dag vier maake; want veele warmte, ofte groote hitte is deze Boomen niet goed, indien de tijd zulks niet koomt te vereischen, ende alzoo nootwendig geschieden moet.

F E B R U A R I U S.

By aldien in deze Maant de felste koude over waar, behoeft men niet meer dan eens des daags, ofte, om den tweeden dag te vieren, tot den

den laetsten van dezen, ofte ten langsten tot den tienden, twaalfsten, ofte vijftienden Maart, na des tijds gelegenheit. Ook geeft menze wederom tamelijk veel laauw gemaakt regenwater. Ende indien het een zeer goeden dag waar, mag men de vensters by daage wel oopen zetten, op dat de lucht door de kamer een weinig speele.

Alle deze soorten van Boomen, op voorgeschreevene maniere alzo gecultiveert, brengen voort in deze koude Landen groote, schoone, ende volkoomene vrucht, (doch van binnen niet zoo vol van een verkoelende aangenaame vochtigheit, als die uit Spanjen gebracht worden) inzonderheit als zy in 't begin van May, ofte het laetste van Julius op een gekopte stam, die in deze Landen van zaad (met een afgaande Maane van de May in een pot gezaait zijnde geweest) voort gekoomen is, ofte geöculeert, geënt ofte gezoogen zijn. Want zy worden van jonks op onze lucht gewent, daaromme koomen deze tot meerder perfectie, als die uit heete Quartieren alhier gebracht zijn, die in haare Natuire, vermits de ongewoone koude, en veranderinge des lichts zeer gekrenkt, ende vermindert worden.

Ten laetsten; zal den goedgunstigen Leezer gelieven te weeten, dat deze aart van Boomen (als ook wel andere meer) by gelegenheit flauw, ofte trurig worden, het welke gemerkt weezende, zal men haar voorzetten een potje met Melk, en met de eene hoek daar in laten hangen een wollen lankwerpigen Lap, twee, ofte drie vingeren breed, de ander by den stam des Booms neder, zoo druipde de melk zoetjes daar uit, ende trekt na de wortel, waar door zy in korten tijd wederom fris, ende wel te passe worden, dewijle de zelvige haar zeer goed, ende zoo aangenaam te zijn bevonden is, dat al waaren zy, in maniere van spreekken, half dood, zullen door een oort, oft' anderhalf in weinige dagen tot haare voorige kracht en gezondheid geraaken, ende haare truirige blaaderen wederomme opwaarts rechtende, voorspoedig groeijen.

HET III. CAPITTEL.

GRANAAT BOOM.

OP Nederlandts alzo genoemd, wordt in 't Latijn gezegt MALUS PUNICA, om de bruine couleurs wille dezès vruchts, die men Puniceus ofte Phoeniceus color hiet: Ende MALUS GRANATA, dewijle zoo veele greinen in haare vrucht gezien worden. Waar door de Françoisen bewoogen geworden zijnde, dezen Appel *Migraine*, als of men *Millegraine*, oft' Duizentgrein zeide, uitgesprooken hebben:

Op Hoogduitsch GRANATENBAUM, ende in't Fransch GRENADIER.

Hier van zijn my in haare aart ende Natuire bekend vier besondere foorten, te weeten: MALUS PUNICA SATIVA FLORE SIMPLICI. Tamme Granaetboom met een enkelde bloeme, die alleene in heete Landen vruchten draagt: MALUS PUNICA SILVESTRIS, ofte BALAUSTIUM FLORE PLENO COCCINEO, FLORE PLENO ALBO, ende BALAUSTIUM FLORE PLENO LUTEO; WILDE GRANAETBOOM, ofte BALAUSTIUM met een dubbelde Schaarlate Bloeme; met een dubbelde Witte Bloeme, ende met een dubbelde Geele Bloeme, de welke alleen in d' Apoteeken gebruikt werden, ende zonder vrucht na te laten, nedervallen; wiens schoonheit der verwonderens waerdige couleuren zeer aanzienlijk is.

Balau-
stium flore
pleno luteo,
albo. &
coccineo.

Zy beminnen alle een goede gemeine aerde, met twee deelen zand twee deelen Paerdemest, drie deelen oude Koeijemest, drie deelen Veengrond, ende een deel een jaarige Schaapemest wel doormengt; een zeer warme, oopene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Ooste-, en Noorde-winden bewaart; zoo veel waters, dat zy schier alle dagen in de Zomer met regenwater in de Zonne gestaan, en laauw geworden zijnde, ofte door een geduירige lappe in een pot vol waters gehangen, als van de ORANJEBOOM gezegt is, begooten zijn willen.

Zijn tamelijk hard van Natuire, moogen evenwel geenige Vorst ofte veele koude Herfstregenen verdraagen, moeten daarom in 't begin van October binnen 's huis, op een niet al te warme plaatze gezet, ende met maatige laauwe vochtigheit geduירende deze tijd onderhouden werden, vermits zy van haare blaaderen ontbloomt, niet zoo veel voetzels, als in warmer dagen van nooden hebben: Moeten ook niet voor ten halven van April met een zoet regentje wederom in de lucht gebracht, ende voor koude nachten gedekt zijn.

Zy draagen gemeinlijk alle Zomers tweemaal Bloemen, te weeten, in 't begin van Junio, ende September, het welke zeer schoon om Zien is: Worden ook alleene door haare by de wortel, ofte boven de grond uit schietende jonge looten, twee, ofte drie jaaren oudt zijnde, vermēnigvuldigt, die men gelijk de ANGELIEREN, ten halven in snijdt, ende het tweede jaar daar na, wortelen geschooten hebbende, met een afgaande Maane van April in potten verplant. Moeten ook daar en boven nootwendig alle Voorjaaren in het laetste van April met een afgaande Maane van haare doode takken gezuivert, ende van het meeste nieuws geschootene hout gesnoeit, ofte met een scheere geschooren zijn, draagen anders weinige, ofte geenige Bloemen, vermits zy het meeste voetzels na haar trekkende, de bloemdraagende knoppen van haare drijvende kracht te zeer ontbloeten.

HET IV. CAPITTEL. MOERBESIE BOOM.

ALZOO met deze naame in 't Nederlansch gezegt wordt, op Latijn MORUS. In 't Hoogduitsch MAULBEERBAUM, ende in 't Fran-
çois MEURIER genoemd. Hier van zijn my alleen in haare aart
ende natuire kenbaar geworden twee bezondere soorten, te weeten:
MORUS NIGRA, Swarte MOERBESIE, ende MORUS ALBA, ofte *Morus alba*
Witte MOERBESIEBOOM, zijnde van een ende deselve Culture. *& nigra.*

Zy lieven een gemeene zandige, drooge, ende wel gemeste aerde,
warme plaatze, een opene vrije lucht, weinig waters, geeven alleja-
ren een rijpe, doch ongezone vrucht in deze Landen, ende moogen
de koude des *Winters* reedelijk verdraagen, hoe wel zy door harde, ende
langdurige *Vorsten*, niet alleen vaak schaade koomen te lijden; maar ook
wel geheelelijk versterven, gelijk in het jaar *Duizent zes hondert zes-en-*
veertig, acht en vijftig, zeventig, ende op meer andere tijden geschiedt is.

Zy worden op drierlei maniere als volgt vermeerderd.

Eerstelijk, door haare by de wortel uitwassende jongen, die men in de
Maart met een volle Maane insnijdt, ende met aerde aangevult zijnde,
zeer bequameijk wortelen schieten, welke twee jaaren oudt geworden
weezende, niet in de *Herfst*, maar in de *Maart* met een afgaande Maane
op een Voormiddag verplant zijn moeten.

Zoo men in eene der grootste wortelen dezès Booms met de Spaan
halven steekt, zal zy aldaar een Knobbel maaken, ende veelvoudig
uitschieten.

Ten tweeden, door jonge takskens die men in *April*, ofte *Maart* met
een volle Maane affnijdt, op een donkere plaatze in de aerde steekt,
ende dikwils met water begooten zijnde, beklijven, en wortelen
vatten.

Ten derden, door maniere van *Enten*, het welke in *April* met een
wassende Maane op een CASTANIEBOOM, WILDE PEERE-, ofte AP-
PEL-BOOM geschiedt, wiens vrucht als dan zijne natuirelijke couleur
verliezende, bleek wordt.

Die WITTE MOERBESIE is wel zoo hard van natuire als de SWAR-
TE, kan daaromme de koude des *Winters* bequaamer verdraagen, wordt
ook veele grooter, maar zijne vrucht blijft kleinder, en koomt in goede
warme jaaren tot een volkoomene rijpheit in deze Landen; gelijk ik
1670. binnen *Brussel* in het Hof van den zeer eervaarenen en beroem-
den Heer JOHANNES HERMANS Apoteker, zelf gezien, ende daar van
geëeten hebbe, zijnde de zelfde laf en zeer zoet van smaak.

HET V. CAPITTEL. MISPELBOOM.

BY veele niet alleene wel bekend, maar ook om zijns vrugts wille zeer begeert; wordt in't Latijn genoemd MESPILUS. Op Hoogduitsch MISPEBAUM, ende in't François NEFFLIER.

Mespili species.

Hier van zijn my in haare aart ende Nature bekend drie bijzondere soorten, te weten MESPILUS SATIVA, gemeine tamme MISPELBOOM; MESPILUS SILVESTRIS, WILDE MISPELBOOM; wiens vrugten noit geëeten, ofte gebruikt worden, ende MESPILUS ARONIA, ofte MISPELBOOM ARONIA van d'Ouden genoemd; wiens vruchten klein zijn, veele by malkander hangende, gemeenlijk met drie steenen van binnen verzien, wordende van couleur rood als zy haare rijpheit verkrijgen. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

De MESPILUS SATIVA ofte gemeene tamme MISPELBOOM, bemint van Natuire een zandige, ofte ook wel een gemeine wel gemeste aerde, een goede luchtige plaatze, veele waters, verdraagt felle koude, ende alle ongeleegentheit des geheelen *Winters*: heeft ook gemeenlijk in *October* volkomen rijpe vrugt, die als dan met een volle Maane geplukt, ende week geworden zijnde, voor een delikate spijs, ofte banket, gebruikt wordt.

Zy werdt in deze Quartieren gemeenlijk door konst van *Enten* alleen aangeteelt ofte vermeerderd gemaakt, het welke meest op *Haagedoorn*, in de *Maart* geschiedt, hoe wel het op *Quaestammen* veele bequaamer geoordeelt wordt.

Om groote Mispelen te verkrijgen.

Doch wil Iemant van deeze zeer groote vruchten verkrijgen, die neeme in't midden, ofte boven uit een Boom, ten zuiden zittende een *Ente*, en steekze in de *Maart* tegen het eerste Quartier der Maane op een bequaame *Mispelstamme*, die van een Korle in *Februario*, ofte *Maart* met een afgaande Maane gezaait is geweest, welke twee jaaren in de aerde verblijft, eer zy opkoomt, ende niet alle jaaren zijne volkomenheit verkreegen te hebben, gezien wordt, zoo zalze MISPELEN ongelooflijk groot gewinnen. Ik hebbe eene op deze maniere gecultiveert gehad, in wiens vruchts kroone een geheele Rijksdaalder leggen koste, die om zijne grootheits wille, op een ongeleegene plaatze staande, uitgeroeit, ende alzoo verdorven zijn most, dat groot jammer om zien waar.

Daar en booven, indien noch iemant deze jonge gefeide *Mispelstammen* van Korlen gezaait, drie jaaren stil gestaan hebbende, van haare hertwortel ontbloot, (gelijk van de APPELBOOM, ende meer andere gezegt is) met een afgaande Maane verplant, ende een jaar, ofte twee gestaan hebbende, daar op *Ent*, zal noch veele heerlijker vruchten genie-

genieten, ende een wonderlijk vermoogen der Natuire met lust an-
fchouwen.

De MESPILUS ARONIA, ofte ARONIE MISPELBOOM, is veele te-
derder van aart, bemint een goede gemeine zandige aerde, met twee
jaarige oude Paerdesteet tamelijk verzien, een opene luchtige, en
wel ter Zonne gelegene plaatze, genoegzaame vochtigheit, verdraagt
ongeerne de felle koude des *Winters*, in dezelanden: Moet daarom in
een pot ofte houten bak met een afgaande Maane van *April*, ofte *Maart*
geplant, in *October* binnen 's huis gestelt, met maatige vochtigheit on-
derhouden, ende in 't laetste van *April* der Zonne straalen wederom
voorgezet zijn.

Zy bloeit, en geeft in deze koude gewesten dikwijls vrugt, maar
zelden volkoomen rijp. Wordt ook niet alleen vermeerderd door de-
zelfde, zijne volkoomenheit verkreegen hebbende, en in de *Maart*
October ofte *Februarius*, met een afgaande Maane, twee vingeren diep in
een pot de aerde bevoolen zijnde. Maar ook door *Zuigen*, *Enten*, of-
te maniere van *Oculeren*, het welke op haare behoorlijke tijd in een
gemeine *Mispelstamme*, *Queeboom*, ende meer andere bequaamlijk ge-
schieden kan.

HET VI. CAPITTEL. V Y G E B O O M.

OP Nederlands alzoogezegt; wordt in 't Latijn genoemd FICUS.
Op Hoogduitsch FEIGENBAUM. Ende in 't François FIGUIER.

Hier van zijn my in haare aart ende nature kenbaar gewor-
den vier onderscheidelijke soorten, te weten FICUS FRUCTU AL-
BICANTE, VYGEBOOM met een witachtige vrucht. FRUCTU COERU-
LEO, met een blauwe vrucht. FICUS HUMILIS, LEEGE VYGEBOOM:
ende FICUS SYLVESTRIS, ofte WILDE VYGEBOOM, die ook *CAPRI-
FICUS* gezegt wordt. Alle van een, ende de zelfde Culture. *Caprificus.*

Zy beminnen een goede bequaame grond, bestaande uit vier deelen
gemeine aerde, twee deelen twee jaarige oude Paerde-, twee deelen
oude Koije-mest, een deel een jaarige Hoenderdrek, ende twee deel-
len Zand, zonder eenige zoutigheit, wel door malkanderen vermengt,
een oopene vrije lucht, een warme of wel ter Zonne geleege-
ne plaatze, en veele waters: verblijven lange jaaren in't leeven, mo-
gen in deeze Landen de felle koude des *Winters*, veele sneeuwwater
om zijne scherpheits willen, neevel ofte sterke winden ongeerne ver-
draagen. Moeten daarom in 't laetste van *October*, wat eer, ofte laa-
ter, na het weeder zich aanstelt, aan haare wortelen een voet hooge,
ende twee in 't ronde met droog *Turfmol* ofte *Kif* welgedekt, ende zeer
dik

dik van onderen tot booven met stroo omgebonden , ook niet voor in't begin van *April*, indien het Saifoen goed is , wederomme oopen gemaakt zijn.

Men kan ook gevoeglijk deze Boomen aan d'eene zijde des wortels de aerde een weinig wegneemen , alzoo geheelelijk neder buigen , met aerde t' eenemaal een voet hooge ofte meer bedekken , ende daar over Stroo , ofte warme Paerdesteef leggen , zoo blijven zy van de *Vorst* onbeschaadigt , ja behouden dikwils haare onrijpe , en kleine vruchten ongeschonden.

Dit nochtans alzoo gedaan , bevindt men niet te min , dat zy zomtijds door langdurige *Vorsten* , *Muisen* , ofte andere ongelegentheden beschaadigt ende niet alleene van haare bast , en vruchten , maar zelf ook van haare geheele takken ontbloot worden , (inzonderheit met stroo bedekt zijnde) welke afgesneeden wordende , by de wortelen haastig wederom uitloopen , ende niet lichtelijk geheel versterven.

Houde daarom voor best , dat zy in een pot , ofte houten kas of vat , om des *Winters* binnen 's huis gebrogt te konnen worden , geplant , ende niet voor den tienden , ofte half *April* wederom met een zoete regen buiten gestelt worden. Zoo zult gy alle jaaren volkommene rijpe , ende zeer smaakelijke vruchten genieten. Hoewel aan de *CAPRICUS* , ofte *WILDE VYGEBOOM* noit eenige vrucht gezien hebbe , waar door hy eindelijk met een goede Pasgedulle na het al verterend Element is afgezonden. Doch indien de wortelen van deze Boomen in gezeide vaten ofte bakken te veel worden , dat zy die zelfde aan alle kanten koomen te vullen , moet men alle voorjaaren , in *April* , daar van rond om de kanten een handt breedt met aerde met al afsteeken , ende daar wederom goede vette grond in de plaatze leggen , zoo groeijen zy zoo veel te beter , schieten daar in nieuwe wortelen , en geeven een aangenaamer vrucht.

Zy worden in deze Landen niet , als door haare by de wortelen uitgelopen jongen , vermeerderd , die zoo haast van zelfs gewortelt , als in het licht gebrocht zijn , ook met een afgaande Maane van *April* van d'oude genoomen , ende verplant weezen moeten.

De Romeinsche Vrouwen , met alle Vrije , ende Dienstmaagden , hebben eertijds , gelijk daar van *ORPHEUS* getuigenisse geeft , de Godinne *JUNO* onder een *VYGEBOOM* alle jaaren eens offerhande gedaan , tot een onsterfelijke gedachtenisse enes lofwaerdigen daads , van haare Dienstmaagden trouhertig uitgevoerd. Want de Stad van *Romen* door de *Françoiszen* ingenoomen , ende haare oploopende razernije een weinig gestilt zijnde , verminderde ook met de zelfde de hoogheit dezer Stad , ende lag voor dien tijd de Romeinsche macht ter neder gevelt. Het welke van haare nabuurige vijanden gezien wordende , beelden zich stoutmoedig in , dat zy nu een goede gelegenheit om eens die Stad geheel

te verdelgen, gevonden hadden; verkiezen daar op tot haare Veltoverste POSTHUMIUM LIVIUM, die tot den Raadt van *Romen* gezonden, begeerde: indien zy niet al het geene, 't welke van de *Françoisen* in haare Stad noch overig gebleeven waar, geheelijk verlooren zien wouden, zy alsdan haare *Vrouwen*, ende *Dochteren*, zoo veele binnen de muiren haarder Stad gevonden worden, gewillig in zijne handen overgeeven zouden. Waar door zy, met alle de Vaderen zeer onstelt, niet wisten wat haar in zoo een hoogdringenden nood te doen stonde. Tot dat eindelijk eene der Dienstmaagden TUTELA, ofte, als zommige willen, PHILOSIS genoemd, aan den Raad zich prezenteerde, dat zy met andere haars gelijken, onder haarder *Vrouwen*, en *Dochteren* klederen, tot den Vijant overgaan wouden. By de welke gekoomen zijnde, begosten alle tot een teeken haarder droefheit te weenen. Maar van LIVIO verwelkoomt, ende beschonken, werden door het geheele heir verdeelt, daagden terstondt de Soldaaten om te drinken uit, welke over zoo een aangename, en onverwachte buit verblijdt, haastig dronken geworden zijn, waar over zy uit een VYGEBOOM een vierteeken de *Romeinen* gaaven, die daar op haastig uitvallende, alle de Vijanden van 't leeven beroofden, ende den vrywilligen roof wederom met zich voerden. Tot welker eeuwigduirende gedachtenisse deze offerhande eenmaal des jaars gehouden geworden is. Hoe wel *Plutarchus in Parallelis* deze Historie van der *Franzen* Konink ATEPOMARO schrijft, ende deze Dienstmeid ARETANA geheeten te hebben getuigt.

HET VII. CAPITTEL. EGYPTISCHE VYGEBOOM.

DEze schoone en steeds groenblijvende Boom, een soorte van *Moerbezen* schijnende te zijn, indien men op zijne blaaderen acht neemt, die nochtans een weinig dikker, en bleeker van couleur te zijn gezien worden, hoewel na de gedaante des houts, couleur der takken, en inwendige melkachtige substantie meer na den aart eenes VYGEBOOMS strekken, waar door zy SICOMORUS, ofte FICOMORUS, *Fico-morus*, dat is Vygedraagende MOERBESIEBOOM, ende FICUS ÆGYPTIACA, EGYPTISCHE VYGEBOOM genoemd is.

Zy bemint een zandige gemeine grond, met een weinig twee jaari-ge Paerde- en Duive-mest, ende het Mol uit vergangene Boomen genoegzaam doormengt, een zeer warme, ende bequaamelijk ter Zonne geleezene plaatze, een oopene vrije lucht, matige vochtigheit, ende mag geenderhande koude ofte Herfstregen verdraagen. Moet daarom in 't laetste van *September*, ofte eerste van *October*, na het Saizoen des tijds mede brengt, droog zijnde, binnen's huis gebrogt, op een warme plaat-

ze, ofte daar veele in gevuilt werdt, gestelt, met zeer weinig laauw gemaakt regenwaters, gedurende de koude tijd, onderhouden, ende niet voor half *April* met een regenige lucht wederom buiten gezet zijn.

Zy is zoo teder van aart ende Natuire, dat zy in deze Landen niet wel mag aarden, ook gansch geen vruchten geeft, kan evenwel, door ingesteekene takskens met een volle Maane van *April* afgesneeden, aangeeelt ende vermeerderd worden, als men de zelfde tamelijk diep in potten met voorgenoemde grond gevult, steekt, ende met maatige vochtigheit op een zeer warme plaatze, zonder voor de Zonne gedekt te zijn, onderhoudt, ook voor koude Nachten, drooge Rijpen, Sneeuwige vochtigheit, ende sterke Winden voorzichtig dekt, ende bewaart.

HET VIII. CAPITTEL.

PEEREBOOM.

OP Nederlantsch alzoogenoemt, wordt in 't Latijn gezegt PYRUS. Hoogduitsch BIRNBAUM. Ende in 't François POYRIER.

Hier van worden over al gevonden zeer veele veranderlijke soorten, hier alle te verhaalen onnoodig, vermits het al te grooten getal, ende om dat ook een PEERE op verscheidene plaatzen met een bijzondere naame dikwils uitgesproken vernoomen, gehoord, ende gezien wordt.

Zy bemint een gemeine, ende van Natuire een steenachtige grond met oude Koeije- en Paarde-mest, ende Zand wel vermengt, inzonderheit zoo de aerde hard, ofte van kley is, daar zy ingeplant zal zijn: Een oopene luchtige, en vrije plaatze, veele vochtigheits, wil geerne met water dikwils begooten worden, nieuws geplant zijnde, tot dat zy volkoomelijk bekleeven, ende genoeg wortels gevat heeft. Doch zal men gedenken, dat, indien de grond van eigender aart vochtig is, daar in zy geplant wordt, men als dan niet als oude Paerdemest gebruiken moet; indien zy van Natuire droog is, moet men alleene Koeije-ende Verkens-mest daar toe neemen, vermits de Paerdemest als dan te hitzig zoude zijn, ende de Boom zelfverdoen sterven; inzonderheit zoo zy op de wortel quame te leggen, waar voor men niet alleene deze, maar ook alle andere Boomen voorzichtig wachten moet.

Zy verdraagt allerlei ongeleegentheit van *Koude* ende *Vorst*, brengt voort rijpe vrucht, zoo wel in de *Somer*, als in de *Herfst*: wil ook geerne van het mosch, ofte andere ongeleegentheit zijns baits ofte schorze in 't voorjaar gezuivert, ende in *Februario* van zijne overvloedige takken (als van de APPELBOOM gezeyt is) met een afgaande Maane ontlast, ende gereinigd zijn.

De vrucht ofte *Peere* van dezen moet in droog weder met handen geplukt zijn, ende zoo het geschieden kan met een volle Maane, inzonderheit de *Herfst*- ofte *Winter-Peeren*, die als dan veel durabelder zijn; ook smaakelijker worden, ende eerst haaren rechte aart, en geur verkrijgen, als daar eenige maalen de *Neevel*, ofte een klein *Rijpje* is over gekoomen. Moeten ook op een drooge, en luchtige plaatze, gelijk de *Appelen* bewaart, ende niet op malkanderen gelegd worden; op dat men niet alleene deze, maar ook *Somer-Peeren* lange bewaaren mag.

Deze Boom wordt vermeerderd, ende gecultiveert door drie veranderinglike wegen, te weeten: *Eerstelijc*, door konst van Enten. *Ten tweeden* Aanteelinge dezer Boomen. door het zaaien der korlen. *Ten derden* door maniere van *Inoculatie*. Het *Enten* geschiedt aller bequaamst op zijns gelijk, te weeten, op een wilde *Peerestam* van een korle voort gekoomen, in het Voorjaar met een afgaande Maane van de *Maart* gezaait zijnde geweest, gelijk hier vooren van de *Appelboom* gesproken is; Want hier in een rechte vereeniging der beide Natuiren gezien wordende, werdt ook een smaakelijker vrucht voort gebragt; Maar daar in de zelfde een verscheidentheit is, gaat niet alleene de *Ente* quaalijker aan, maar geeft ook een onaangenaamer vrucht, door des *Ents*, ende des Booms, daar hy opgezet wordt, strijdende *Natuire*. Moet ook op de zelfde maniere in het zaaien der korlen, besnoeijen der takken, affnijden des herts wortels, besprengen ofte begieten des bloeizels, tegen de *swarte Vliegen* en *Rupken* gehanteert, ende gecultiveert worden.

Daar en booven zal men ook alhier gedachtig zijn, dat nieuws afgesneedene *Enten* niet terstont moeten worden ingezet; want zy swellen eer zy gevat hebben, waar door zy haare natuurlijke vochtigheit verliezen, ende metter tijd verdroogen. Men moet ook geen *Ente* steeken op een jonge Boom, ten zy hy een jaar te vooren gezet is: Want eerst wortelen geschooten hebbende, neemt zy de zelfde beter aan, die ook krachtiger daar naa groeit, en bequaamer vruchten geeft, doch hoe naader aan de grond, of wortel, hoe beter en sterker, hoe hooger, hoe swakker.

Wil Iemant *Enten* op andere plaatzen verzenden, die steekze in frisse Potaerde, in een Raape, ofte Dooze met nat Zand, zoo verblijven zy lange goed.

De *Inoculatie* geschiedt in het laetste van *Julius*, op jonge looten, by de wortel of aan den stam uitgelopen, een handt breedt de eene booven de ander, ofte op jonge Boomtjes zelvcr door korlen voort gekoomen, die haare hartwortel noch hebben, ofte reeds benoomen is, het welke verre weg best is, vermits de zelfde grooter en schoonder vruchten geven; de welke als zy aangegaan zijn, ende het volgende voorjaar beginnen uit te schieten, booven worden afgesneden tot op een vinger breedt na aan de boovenste *Inoculatie*, zonder eenige andere uitschieten-

de looten daar aan te laten verblijven, zouden anders het voetzel na haar trekken, ende d'*Oculatie* daar van berooven.

Deze geïnoculeerde Boomkens moeten niet worden verzet voor het tweede jaar daar na, als zy uitgeschooten hebben, komen anders zeer licht te vergaan, gelijk het zelfde de daagelijksche eervarentheid genoegzaam leert. Ook moet men *Oogen* nemen van een weldraagende Boom, die men in een ander te zetten gedenkt.

*Tijd van op-
neemen, en
verplanten.*

Wil iemant eene dezer Boomen, ofte ook een ander, van wat soorte hy zijn mag, opneemen zonder eenige perijkel, ende met een afgaande Maane verplanten, die knijpe eerst met de naagelen zijnder twee voorste vingeren aan de bast, ende voele ofte zy los, ofte vast zit, is zy los, zoo moet hy in geene manieren worden gerept, ofte versterft zonder eenige faute, maar is zy vast aan zijn hout, zoo mag het zonder ongelegenheit geschieden, alwaar het in *April*, zal ook niet vergaan, noch eenige Boomen alzo verplant, maar wel ter contrarie des te beter groeijen, vermits hy als dan geen zap en heeft. Dit gebeurt alle Boomen tweemaal in 't jaar, op welke tijd men goede acht moet geeven, die geen Boomen verliezen, maar de zelfde wel doen voort komen wil.

Deze alzo opgenomen, moet van zijne top meer dan de helfte, ende een weinig aan alle de punten zijner wortelen gefnoeit zijn, moet ook goede zorg worden gedraagen, dat de aerde over al aan de wortelen koomte geraaken, op dat geen holligheit daar tusschen verblijve, want de wortel schimmelt aldaar, en is den Boom merkelyk schaadelijk. Moet ook wederom geplant zijn, gelijk zy te vooren gestaan heeft, doch een weinig dieper, te weeten, die zijde na de Zonne, die na de zelfde gestaan heeft, met een afgaande Maane voor de Middag, voornamelyk als zy booven de aerde is (zoo het geschieden kan: want zy geeft als dan een meerder en volkoomener kracht aan alle gewassen des aerdrijks, van dat Climaat) in de Maant van *November*, *December*, *Februarius*, ofte *Maart*, maar niet op dien Dag als daar een Eclips is: Want al het geene, welke als dan verzet, geplant ofte gezaait wordt, het zy van Boomen ofte Kruiden, is gemeinlyk des doods eigen, vergaat ende versterft van lankzaamer hand, wordt zelden wederom groen, ofte koomt swaarlyk weer te voorschijn.

Daar en booven, zoo eene dezer, ofte van andere Boomen geplant zijnde, versterft, moet men op de zelfde plaatze voor het derde jaar daar na geen andere wederom zetten: Ofte indien het alzo moet geschieden, vermits het een jegelijks gelegenheit niet en presenteert, zoo lange de plaatze leedig te laten; zoo zal men die aerde, daar in zy is uitgegaan, gansch wech doen, het gat, ofte kuile veele grooter in 't ronde uitgraaven, met nieuwe aerde vullen, ook met twee jaarige oude Koeijemest wel doormengen, ende verzien. Indien het alzo niet en geschiedt, zal men bevinden, dat de Boom, welke in die zelfde plaatze
gezet.

gezet wordt, niet alleen lichtelijk wederom zal koomen te verfterven, maar ook detweede, derde, en vierde daar na; gelijk my op verfcheidene tijden, ende meer andere gefchiedt en overgekoomen is.

HET IX. CAPITTEL.
QUEEBOOM.

DEze welbekende Boom wordt in't Latijn genoemd MALUS CYDONIA, na een oude, en nu vervallene Stad in *Candien* gelegen, ofte ook wel MALUS COTONEA. Op Hoogduitsch QUITTENBAUM, ofte KITTENBAUM. Ende in't François COIGNACIER.

Hier van zijn my in haare aart en natuire bekennt twee bijzondere foorten, te weten MALUS CYDONIA, QUEEAPPEL, ende PYRUS CYDONIA, ofte QUEEPEERE: Beide van een ende de zelfde Culture.

Zy lieven een gemeine vochtige, en wel gemeste grond, een luchtige opene plaatze, en zeer veele waters in warme of drooge tijden, vermits door het zelfde haare vruchten worden groot gemaakt, ende tot een haastiger volkoomenheit gebrocht. Worden daarom van veelen in de Maant van *November* ofte *Maart*, met een wassende Maane, aan waterkanten gestelt; wiens vruchten van een aanzienlijke groote gezien worden, by aldien men den eenen Queeboom, op den ander, van een Korl voort gekomen, ende van zijne hertwortel ontbloot zijnde (als van de APPEL, en andere Boomen gezegt is) doet *Enten*, het welke met een wassende Maane van de *Maart* gevoechelijk geschiedt: zy groeijen ook haastig voort, ende verkrijgen eerst haare rechte geur, rijp-ende geelheit, als de nachten lank, koel, ende neevelig zijn: welke lange goed bewaart moogen worden, indien Iemand dezelfde met handen (zoo het doenlijk is) in droog weeder, met een volle Maane van *October* afneemt, met een schoone doek alle haare ruigheit ofte wolligheit afwrijft ende in droog Zaagmeel ofte Zand, op een drooge plaatze, twee ofte drie daagen daar na nederlegt, dat zy malkanderen nochtans niet en koomen te geraaken, zoo verblijven zy lange goed; steeken anders niet alleene malkanderen aan, maar ook alle andere vruchten by de welke zy gelegd worden: Zy blijven ook lange goed in Potaerde bewonden wezende.

Om heele
Queen lan-
ge goed en
zonder ver-
dervinge te
bewaaren.

Heeft Iemand lust om deze gezonde, versterkende end' aangenaame vruchten een geheele jaar goed ende smaakelijk te behouden, die doe daar mede als volgt: Neemt goede ongeschondene Queeappelen, ofte Queepeeren, zoo veele gy wilt, schildtze dunnetjes af, snijdtze in't midden door in't twee stukken, ende neemt alle de korlen, ende het witte of de huiskens van dien daar zuiver ende wel uit, dat daar

Hoemen de
zelfde zal
inleggen,
ende eenge-
heel jaar
smaakelijk
behouden,
van

van het minste niet en verblijve, legtze dan in een pot met regen water, ende laatze even opwellen, ofte de zoode daar over gaan, neemtze dan daar uit, ende laatze op een houten tafel ofte plank kout worden; neemt dan alle de schillen, ende die uitgenoomene korlen, al waaren daar ook stukken van kleine QUEEN, die men doch niet gebruiken kan, by, waar ook niet quaad, smijtze al te zaamen in het water, daar de QUEEN in opgewelt geweest zijn, ende laat het zaamen tot op de helfte zieden, daar na het zelfde gansch koud worden, neemt dan de opgezoodene koude QUEEN, legtze in een groot glas ofte hartgebakkene steenen pot, ende giet het nat zoo lange gekookt daar over, dat zy daar in bedekt koomen te leggen, zetze dan op een drooge plaatze, ende neemt daar uit, als het u believen en goed dunken zal.

HET X. CAPITTEL.

A M A N D E L B O O M.

OP Nederlands alzoo genoemd, wordt in't Latijn gezegt AMIGDALUS: Op Hoogduitsch MANDELBAUM; ende in't François, AMANDIER. Hier van zijn my in haare aart ende natuur beken vier onderscheidene soorten, te weeten: AMYGDALUS VULGARIS, FRUCTU AMARO, gemeine AMANDELBOOM, met een bittere vrucht: FRUCTU DULCI, met een zoete vrucht: FRUCTU DULCI MOLLIORI PUTAMINE, met een zoete vrucht, en weeke schel; ende AMYGDALUS PUMILA, ofte NANA, kleine ofte leege AMANDELBOOM. Niet alle van een ende de zelfde Natuire: Zy lieven nochtans alle een zandige gemeine drooge grond, met een weinig twee jaarige oude Koeijemest, ende geen andere doormengt: want indien Iemand Paer demest, oude ofte jonge daar by quam te doen, of ten naasten by daar omtrent woude leggen; zouden zy daar na lichtelijk onvruchtbaar worden, ofteten minsten eenige jaaren zonder vrucht verblijven; vermits zy aan die zelfde, een merkelyk afkeer te hebben bevonden werden; inzonderheit alle de groote AMANDELBOOMEN, die ook veele weniger waters, dan de kleine, verdraagen mogen: Zy beminnen ook een opene luchtige, en warme plaatze; bloeijen zeer schoon in't voor jaar, ende geeven in de Herft een volkoomen rijpe vrucht, gemeinlijk alle jaaren; verdraagen taamelijk de koude des Winters, uitgenomen die vruchten met een weeke schelle, ofte Kraakamandelen voort brengt, welke door harde Vorsten in deze landen lichtelijk koomt te versterven; worden ook wel door de zelfde, inzonderheit door veele Neevels, die zy niet lijden konnen, dikwijls aan haare takken beschaadigt, moogen ook niet in deze gewesten, dan door haare

haare voort na de volle Maane gezaaijde vruchten aangeteelt, ende vermeerderd worden, hoewel het ook door *Inoculatie* geschieden kan.

Doch de AMIGDALUS NANA, ofte KLEINE AMANDELBOOM, ter naauwer nood vier voeten hoog opschietende, wordt door zijne by de wortel uitloopende jonge veelvoudige scheutkens genoegzaam vermenigvuldigt, die men met een afgaande Maane in de *Maart*, *November*, ofte *Februarius*, van zelve gewortelt zijnde, van d' ouden afneemt, ende verplant; is van natuure harder dan de groote, geeft een zeer schoone bleekroode veelvoudige bloeme, een bittere vrucht, gelijk de geseide, warm geplant zijnde, ende mag ook meerder vettigheid verdraagen.

Die bittere vruchten dezer boomen worden zoeter gemaakt, indien men booven op haare wortelen Verkensmest doet, de zelfde met aerde overstrooit, ende met koude Kaamerlooge te mets begiet, waar door zy niet alleene van smaak zoeter, maar ook de boomen zelve wel draagender gemaakt worden, inzonderheit zoo het eenige achter malkander volgende jaaren geschiedt.

HET XI. CAPITTEL. KERSEBOOM.

WOrdt ook wel op Nederlansch KRIEKEBOOM, ende in't Latijn CERASUS, na de stat *Cerazus* in *Asia* leggende, daar zy eerst van daan gebragt is, genoemd. Op Hoogduisch KIRSCHENBAUM. Ende in't François CERISIER.

Hier van zijn veele, en zeer veranderlijke soorten door naerftige Culture voort gekomen, te vinden, ende een jegelijk genoegzaam bekend: uitgezondert die met een groene vrucht, in't Latijn CERASUS FRUCTU VIRIDI gezegt. Ende CERASUS PUMULA RACEMOSA FLORE ODORATO, ofte LEEGE KARSEBOOM met een zeer welriekende Bloem waar van veele troswijze by malkander hangen, beide tot noch toe niet zeer bekend, doch veel geacht.

Zy lieven alle een oopene, vrije, en welter Zonne geleezene plaats, een gemeine luchtige, met zand gemengde, ende van natuure een vochtige grond met weinig ofte geen Mest, inzonderheit die versch is, vermengt, vermits zy dezelfde niet moogen verdraagen; veele waters, voornamelijk des Zomers, want zy is op die tijd haar aange naam, ende zeer vervriessende, geeven alle jaaren volkoomene vrucht, verdraagen sterke koude, ende alle ongeleegentheit des Winters.

Deze soorten van Boomen moogen alle in deze gewesten door vier bezondere weegen aangeteelt, ende vermenigvuldigt werden. *Eerste-*

bijk

lijk, door maniere van *Zuigen*, het welke in 't midden van de *Maart*, met een wassende *Maane*, in winterstammen, van korlen voort gekoomen zijnde, geschiedt. *Ten tweeden*, door konst van *steeken* op de zelfde stammen, moettende in het laetste van *Februario* met gezeide *Maane* gedaan zijn, ende niet op *Morelle stammen*, want zy daar toe veele slimmer, ende ook haastiger te versterven bevonden worden. *Ten derden*, op volgende wijze.

Plukt met u handt de grootste, en schoonste *KERSEN* niet al te rijp met een volle *Maane*, legtze weg op een drooge plaatze, tot dat de *Maane* wederom vol is, neemt dan de steenen daar uit, laatze een weinig droogen, ende bewaartze wel voor Vorst, tot de naastkoomende *Maart*, steekt de zelve dan een vinger breed diep in goede grond een dag ofte vier na de volle *Maane*. Opgekoomen weezende, laatze op de zelfde plaatze drie jaaren lank verblijven; graaftze als dan op, ende beneemt haar met een mes de geheele recht neerschietende hertwortel, tot aan de bovenste zijdwortelen toe, legt dan op die afgesneedene plaatze *Was*, op dat het zap, daar zijn behoudenisse in bestaat, niet koomt uit te vloeijen, ende zetze met een afgaande *Maane* van de *Maart* waar gy wilt, ende niet in de *Herfst*, om haare tederheits wille, altijd de punten der grootste wortelen een weinig afsnijdende, zoo zult gy daar van zoo goede vruchten gewinnen, als gy zelfverbegeeren moogt. *Ten vierden*, door konst van *Inoculatie*, het welke, indien het met een wassende *Maane* van *May*, ofte *Juni* op deze stam-mekens van haare hertwortel ontbloot, geschiedt, zal men moogen verkrijgen niet alleen ongemeen groote, maar ook daar van wel-smakende vruchten.

Cerasus
avium.

De *VOOGEL-KERS* in het Latijn *CERASUS AVIUM*, ofte *CERASUS RACEMOSA*; ende op Hoogduitsch *ELTZENBAUM* genoemd: bemint een wel gemeste en vochtige grond, geeft wel alle jaaren Bloeme, maar niet altijd in deze landen, ten zy met goede Zomers, volkomen rijpe vrucht; zy wordt nochtans door zijne by de wortel uitlopende jongen genoegzaam vermeerderd, die ingesneeden, ende gewortelt zijnde, met een wassende *Maane* van de *Maart* verplant worden.

Zy wassen van natuure zeer hoog met een rechte zuivere stamme opwaarts; geeven nochtans een licht, voos, ende slecht hout.

Om Kerzen
een geheel
jaar goed te
kunnen be-
waaren.

Wil Iemant *KERZEN* niet alleen in de Zomer, maar ook door de geheele Winter-goed, om in spijsze gebruikt te kunnen werden, be-waaren, die neeme een hard gebakken Pot, en legge daar in dezelfde niet al te rijp, met een volle *Maane*, ofte voort daar na, zuiver, zonder eenige kniezinge afgeplukt, ende van de meeste deel zijnes steels met een scheertje ontbloot, giete daar op heete Wijn, tot datze daar in bedooven zijn, bedek dan de zelfde, als zy kout geworden is, met een dunne boom van gesmoltene booter, en bewaartze op een droo-ge

ge plaatze daar 't niet en vrieft, en gebruike daar uit als 't hem beliest, altijd de uitgenomene booter (op dat geen lucht daar by en koome) wederom gesmolten nieuws over gietende; zoo zullen zy een geheel jaar zomtijts goed verblijven moogen.

HET XII. CAPITTEL.
CORNŌELLIEBOOM.

W Ord in 't Nederlantfch met deze ende geen andere Naame genoemd. Op Latijn CORNUS. In 't Hoogduitsch CORNELBAUM ofte WELSCH KIRSEN. Ende op François CORNILLIER. Hier van zijn my in haare aart ende Natuire kenbaar geworden drie bezondere foorten; te weten. CORNUS MAS FRUCTU RUBRO, CORNŌELLIEBOOM MANNEKEN met een roode vrucht. CORNUS MAS FRUCTU ALB, CORNŌELLIEBOOM MANNEKEN met een witte vrucht. Ende CORNUS FOEMINA, ofte CORNŌELLIEBOOM WYFKEN, die ook van zommige CORNUS SYLVESTRIS ofte WILDE CORNŌELLIEBOOM gezegt is. Alle van een, ende de zelfde Culture.

*Cornus mas
fructu ru-
bro, &
albo.*

Zy beminnen een gemeine zandige, zoo wel als kleijige, gemeste, als ongemeste, vochtige ofte een tamelijk drooge grond, veele of weinig waters; een oopene luchtige liever, als een donkere of schaaduachtige plaatze; bloeijen niet alleen alle jaaren vroeg in de Maart, maar geeven ook volkomen rijpe vrucht; verdraagen sterke koude, ende alle ongelegentheit des Winters, worden ook van natuire zeer oud.

Zy worden niet alleen door de harde korlen des vruchts, die men met een afgaande Maane van de Maart, op een donkerachtige plaatze, in een gemeste grond zaait, daarze twee jaaren verblijven eerze opkoomen, maar ook door haare by de wortel ofte eeven booven de aerde uitloopende jonge schuetkens, die men ten halven, op de maniere der ANGELIEREN, insnijdt, met aerde aanvult; ende alzoo, oft' ook wel van zelfver wortelen vatten, vermenigvuldigt: welke men op gezeide tijd, en Maane, de wortel twee jaarig zijnde, van de ouden afneemt, ende verplant.

De CORNUS FOEMINA, ofte CORNŌELLIEBOOM WYFKEN, bloeit wel alle voorjaaren, doch veel laater als de CORNŌELLIEBOOM MANNEKEN, geeft nochtans, in deze Landen noit enige vrucht, waar doorze van veelen WILDE CORNŌELLIEBOOM gedoopt geworden is, maar niet te min door gezeide uitloopzelen genoegzaam aangeteelt, ende vermeerdert gemaakt zijn.

*Cornus fa-
mina.*

HET XIII. CAPITTEL.

CASTANIE BOOM.

OP Nederlantsch alzo genoemd, wordt in 't Latijn gezegt *CASTANEA*: Op Hoogduitsch *CASTENBAUM*, en in 't François *CHASTAIGNIER*.

Castanea.

Hier van zijn my in haare aart ende natuire bekend twee onderscheidelijke soorten, te weeten: *CASTANEA VULGARIS*, GEMEINE CASTANIENBOOM, ende *CASTANEA EQUINA*, ofte PAERDE CASTANIE; in 't Hoogduitsch *ROS KESTEN*. ende op François *CHASTAIGNE DE CHEVAL* geheeten. Beide van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een goede luchtige, en wel gemeste grond, een opene vrije plaatze, veel waters, willen daarom geerne aan haare wortelen beschaadwt zijn, op dat de vochtigheit van de zelfde door der Zonnestraalen niet haastig weg genoomen, ende zy alzo droog gelaaten worden; moeten nochtans met haare top en takken geheel voor de Zonne open en zonder enige schaaduw verblijven, vermits zy groote hitte, om des vruchts wille, zeer geerne genieten; verdraagen tamelijk strenge Vorst, en andere ongeleegentheit des *Winters*, doch wordt de gemeine CASTANIENBOOM te mets door de zelfde van zommige takken berooft, ende zeer beschaadigt; geeft ook in deze Landen zelden, ten zy met heete *Zoomers* rijpe vrucht.

Castanea equina.

De PAERDE CASTANIE, sterke Vorsten beeter verdraagen moogende, geeft alle voorjaaren in de Maant van *May* een schoone opstaande, en lankgetroste Bloeme, van een aanzienelijke witte couleur, met eenige roode puntkens, ofte knoppkens inwendig vergiert, doch noit in deze Gewesten enige rijpe vruchten: Door de welke zy nochtans zeer gevoeglijk, ende veel bequaamer, als haar uitschietende jonge looten, ingesneeden zijnde, vermeerdert moogen worden; inzonderheit zoo zy met een afgaande Maane van de *Maart* oft' *April* in goede aerde gelegd zijn. Deze opgekoomen weezende, worden tot een zienswaardige hoogte gebragt, by aldien iemant de zelfde van alle zijne zijd takken, ende by de wortel uitschietende jonge scheutekens berooft, ende alleene de hertscheute verblijven laat.

Het hout van de Gemeine *Castanien Boom*, is, om te gebruiken, veel harder en bequaamer, als de *Paerde Castanie*, hoewel des zelfs blaaderen in verscheidene deelen, op de maniere van *Hennep*, aardig in 't ronde verdeelt, die van de Gemeine, verre in schoonheit te booven gaan, ende om onder groove spijsze in een schootel gelegd te worden, zeer bequaam gevonden zijn.

HET XIV. CAPITTEL.

NOOTEBOOM.

WOrdt niet alleen met deze Naam in 't Nederlantſch, maar ook van veele **WAL-NOOTEN** ende **OKER-NOOTENBOOM** genoemd. Op 't Latijn **NUX JUGLANS**, ofte **JOVISGLANS**. In 't Hoogduitsch **BAUMNUSZ** ofte **WELSCHNUSZ**. Ende op François **NOSIER**.

Zy bemint een goede zandige, ende ook een kleijige, wel gemeste grond, een opene luchtige plaatze, veel waters, wordt van eigender aart zeer oudt, geeft alle jaaren volkoomene rijpe vrucht, die liever met een ſtok af geſlaagen, als met handen geplukt wil zijn, verdraagt ook felle koude, ende alle ongeleegentheit des tijds: Zy maakt zoo een groote en veelvoudige wortel, dat zy het voertzel van alle kanten alleen na zich trekkende, al het geene daar omtrent geplant ſtaat quijnende verſterven doet. Draagt ook zoo een eigen aangeboorne vijantſchap tegen den *Eikenboom*, dat by aldien zy niet verre van malkanderen koomen gezet te worden, eene van beiden zeekerlijk vergaan moet; want haarder beider Natuiren tegen malkanderen ſtrijdende bevonden werden.

*Nux Ju-
glans.
Jovis glans.*

Zy wordt niet door enige andere maniere, dan haare eenjarige *Nooten* alleen vermeerdert ende aangeteelt, die men met een volle Maane van de *Maart*, ofte eenige daagen daar na, het spitze einde neederwaarts, ofte beeter plat, twee vingeren diep, in goede aerde legt.

Deze in 't licht gekoomen weezende, moeten drie jaaren lang op de zelfde plaatze verblijven, daar na neemtmenze op, ſnijdt haar af de recht needergaande hertwortel, tot aan de boovenſte zijdwortelen toe, ende doet daar op een weinig Was, op dat het zap ofte vochtigheit niet te veel uit en koomte te vloeijen, zoo zullen zy voortbrengen niet alleen veelvoudige, maar ook boovenmaaten groote vruchten, in een goede aerde, veertig voeten van malkanderen in de *Maart*, met een afgaande Maane, ende niet in de *Herſt* geplant zijnde; dewijle zy lichtelijk door en ſterke Vorſt daar op volgende, verderven zoude. Heeft Iemant luſt om niet alleen deze *Walnoten*, maar ook *Haazenooten*, lange goeden fris te bewaaren, die neeme wech haare uitwendige groene ſchelle, ende legze in een gemeine ſteenen Pot, ſtroije daar op een weinig Zouts, maaké de zelfde wel toe, ende begraaſze een halve voet, ofte wat dieper in de aerde, op de zijde neder leggende, ende neeme daar uit als 't hem belieft.

*Om Noo-
ten lange
goed ende
fris te be-
waaren.*

HET XV. CAPITTEL.

DENNEBOOM ofte PEKBOOM,
ende PYNBOOM &c.

*Abies, Pi-
cea, &
Pinus.*

OP Nederlantsch alzoogenoemt; wordt in 't Latijn ABIES, PICEA, ende PYNUS; op 't Hoogduitsch TANNENBAUM, FICHTENBAUM, ende HARTZBAUM; maar in 't François PESSE, ARBRE DE LA POIX, ende PYN gezegt.

Van deze worden gevonden zeer veel veranderlijke foorten, die wy alhier in 't bezonder niet zullen verhaalen, vermits zy alle onder een Culture begreepen worden, van een ende de zelfde Natuirc zijnde.

Zy beminnen alle een holle, goede, en luchtige grond, met Veen-aerde, tweejarige Paerde-, eenjarige Koeije-mest, ende grof Zand genoegzaam doormengt, een openen vrije plaatze: brengen ook in deze Gewesten eenige vrucht voort, maar daar in, voor dat zy oudt geworden zijn, geen volkoomen rijp zaad; zijn hart van aart, verdraagen felle koude, ende alle ongeleegentheit des tijds.

Deze altijd groenblijvende Boomen moogen in deze Landen door twee verscheidene middelen aangeeteelt, ende vermeerdert worden, te weten.

Eerstelijk. door haar zaad.

Ten tweeden. door afgesneedenetakken op volgende maniere.

*Tijd der
Snoeiinge.*

Neemt het zaad een, twee, ofte drie jaaren oudt zijnde, zaait het in gezeide aerde, elke korle bezonder, een voet ten minsten van malkanderen, voort na de geweezene volle Maane, in de Maant van *Maart* ofte *April*. Opgekoomen weezende, laatze in de zelfde plaatze ongerept drie jaaren lang verblijven, daar na neemtze op, ende verplantze met een afgaande Maane van *April*, in voorgenoemde grond, ten minsten twintig voeten van malkanderen, aan zijne dikste wortelen een weinig gesnoeit wordende, maar aan de takken in geenige manieren, vermits zy het zelfde niet verdaagen moogen. Want de Natuirc dezer schoone Boomen zoodanig is, dat zy zoo wel door niet verzet, als verzet te zijn, haare onmagt ofte swakkigheit gevoelende, zich zelve, door het versterven haarder onderste takken, snoeijen; op dat de boovenste zoo veel meerder voetzel genietende, te kragtiger moogen opschieten. Doch indien het quam te gebeuren, dat het zelfde in een verzette, ofte staangebleevne Boom evenwel geschieden moeste, zal men als dan de takken moeten afneemen in het alderlaetste des afgaanden Maans, niet geheel dichte aan den stam zelve, maar tot op een goede hand breed daar van daan, latende alzo de knobben ofte het overblijfsel der

der groene afgenoome takken rondom den stam verblijven, die door het uitvloeijen des hars ofte peks, binnen de tijd van een jaar versterven, ende als dan zonder eenig gevaar tot aan den Boom zelfver lichtelijk afgesneeden kunnen worden.

Doch indien Iemand de takken voorts tot dichte aan zijne stam zelfver af te nemen, ende te snoeijen begeerde, zal in weinig tijds bevinden, dat, door het uitvloeijen haarder harzige of pekkige vochtigheit, die daar door veroorzaakt is, de Boom in groote perikel van te verderven gebragt worde, waar van zoo zy niet met langzaamheit geheel versterven, eevenwel zoo zeer verswakken zal, dat zy in de tijd van vier jaaren ten naauwer nood, ja zommige noit, haare voorige kracht en welstandt wederom verkrijgen kunnen.

Ten tweeden, geschiedt de voortteeling dezer door haare takken, als volgt: Neemt ende snijdt alleene d' eenjarige schueten ofte looten, met een volle Maane in de Maart, af, en zet dezelfde zoo diep in d' aerde, dat zy maar een halve vinger lank daar booven uit koomen te steeken, op een schaduachtige plaatze daar de Zonne maar een weinig koomt te schijnen, ende begiet haar dikwijls met water, zoo vatten zy in weinig tijds van zelfver wortelen, die men met een wassende Maane in de Maart ofte April, driejaaren gestaan hebbende, verplant, ofte, op de zelfde plaatze, ongeveer twintig voeten verre van malanderen, staan laat.

Deze groot geworden, ende eenige jaaren gestaan hebbende, schieten ende verspreiden haare menigvuldige wortelen zoo verre en breed uit, dat zy wel tien voeten, ende meer in't ronde het voetzels uit der aerden aan haar trekken, ende daar door alles van't leeven berooven wat daar omtrent gezaait ofte geplant is. Moeten daarom gezet zijn, daar zy niet schaadelijk geoordeelt worden.

Dezer aller Boomen aangename groenigheit plag in voorige eeuwen zeer groot geacht te werden, zoo dat ook van de zelfde alle de Kroonen, daar men eertijds binnen de stad van *Corinthen* de Overwinnaars mede bekroonde, die in d' *Isthmische* speelen, welke gemeinlijk eenmaal des jaars gehouden wierden, getriumpheert hadden, gemaakt wierden. Ook hebben eertijds de *Grieken* den Tempel van *Neptunus* in't ronde kroonswijze met de zelfde omgeplant ende beschaduwet, gelijk *Plutarchus*, *Dion*, *Clemens Alexandrinus*, *Lactantius*, *Lucianus*, *Strabo*, ende andere daar van getuigen, ter eeren van haaren God *Neptunus*, die zy dezen geheiligt ende opgeoffert hebben. Zoo dat ook daar na alle de beesten, (als daar van *Longus* verhaalt) die *Pan*, der *Heidenen Afgod*, geoffert souden worden, eerst met een kroone van deze takken bekroont, ende alzo ten offer geleidt wierden. Gelijk men hedendaags met *Palm* ofte *Boschboom*, alle boovenmaaten vette, en wel gemeste *Ossen* ofte *Kalveren* door de Stad, om van een jegelijk ge-

Plut. Sym. l. 5. prob. 3.
Dion. de Isthm. orat. 9.
Pausan. lib. 1. & 2.
Clem. Alex. l. 1. Laet. l. 1. de fal. rel. c. 21.
Luc. in Dian. Deor. Strabo lib. 8.

zien te moogen worden, met *Trommen* om voert, ende ter flachtbank brengt.

HET XVI. CAPITTEL.

P R U I M B O O M.

DEze wel bekende Boom, wordt in 't Latijn PRUNUS. Op Hoogduitsch PFLAUMENBAUM, PRAUMENBAUM, QUETSCHEN, ofte WETSCHEN. Ende in 't François PRUNIER, PRUNELIER, ende DAVOINES genoemd.

Hier van worden zeer veel aangename veranderlijke soorten, en smakelijke vruchten gevonden, wiens naamen alle wy alhier om kortheits wille na laten, ende alleen haare Culture in 't generaal, dewijlze van een ende de zelfde Natuire zijn, in acht neemen, ende om des gemeinen voordeels wille, behouden zullen.

Zy liefst van Natuire een gemeine luchtige, zandige, en ongemeste aerde, een opene vrije lucht; en veel waters: wil Iemant deze in eenige kleijige grond verplanten, moet de kley drie voeten in 't ronde wel met zand, ende goede aerde doormengen, ende daar in met een afneemende Maane van *Februarius* ofte *Maart* (als de bast vast om den stam zit) zetten, dat geenige holligheit onder de wortelen koomte te verblijven ofte gevonden worde; De geheele Zomer door, ende ook eenige volgende jaaren daar na, dikwils met water begieten, ende voor alle vetzigheit zorgvuldijk wachten, vermits zy de zelfde in geene manieren dulden ofte verdraagen mag, worden ook de vruchten zelve daar door veel slechter, en vallen lichtelijk, als een ontijdige geboorte, voor den tijd af. Zy lijdt ook geduldijk lankdurige strenge koude, ende alle ongeleegentheit des geheelen *Winters*, wast haastig op, ende wordt zeer vermenigvuldigt, het welke op deze drie volgende manieren gevoeglijk geschiedt.

Ten eersten, door maniere van *Enten* ende *Zuigen* op zijns gelijken, van een Korle, ofte by de wortel uitgeschootene jongen voortgekomen, het welke voor het alderbeste, van een Natuire zijnde, bevonden geworden is, inzonderheit als het in de Maant van *Maart* in het midden, te weeten met een wassende Maane, als de gevoeglijkste en bequaamste tijd daar toe, geschiedt.

Om zeer
goede
vruchten
door Korlen
te moogen
verkrijgen,
zonder En-
tinge.

Ten tweeden, kan de vermeerderinge dezès door het zaaijen der stee-
nen ofte korlen worden gedaan zonder groote moeite, als volgt.

Plukt met uw hand de beste en heerlijkste *Pruimen*, van wat soorte gy wilt, alsze een bequaame en maatige rijpheit ontfangen hebben, een vierendceel uirs ongeveer voor de volle Maane, legtze op een drooge plaatze

plaatze needer zoo lange, tot dat de Maane wederom vol geworden is, neemt dan de steenen daar uit, laatze een weinig winddrooge worden, ende bewaartze wel, tot op de naastkoomende *Maart*, steektze dan een kleine lidt van een vinger diep in d' aerde, die zandig, luchtig, ende geenzins vet en is, een dag ofte meer na de volle Maane. Deze op gekoomen weezende, moeten niet gerept, maar drie volle jaaren op de zelfde plaatze stille verblijven. Daar na neemtmenze op uit der aerden, ende snijdt af de geheele recht neaderschietende hertwortel, tot aan de boovenste zijd wortelen toe, ende legt op de afgesneedene plaatze een weinig *Was* ofte ander *Pleister*, op dat het zap, daar des Booms geheele welvaaren in bestaat, niet uit en koomte te vloeijen, plantze als dan met een afgaande Maane van de *Maart* waar gy wilt, en begietze wel te deegen met water, zoo zult gy beeter vruchten verkrijgen, als die door maniere van *Enten* zijn voort geteelt.

Ten derden, wordt deze Boom mede vermeerderd door konst van *Inoculeeren*, het welke in het laetste ofte in 't midden van *Julius*, op gezeyde van korlen voort gekoomene jonge Boomkens, ofte jonge uitgewassene looten der ouden gevoeglijk geschiedt, niet aan beide zijden van de loote recht tegen malkanderen over, maar de eene een handbreed hooger, als d' ander; de welke bekleeven oft' aangegaan zijnde, het volgende voorjaar, alsze beginnen uit te schieten, een vinger breed booven de hoogste *Inoculatie* afgesneden, ende geenige andere uitloopzelen daar aan gelaaten worden, op dat zy door de zelfde in haare kracht niet vermindert werden, maar het voetzel alleen genietende, zoo veel te sterker groeijen moogen.

Deze Boom (waar van ik een geheel groene, ende wel smaakende vrucht by de Hoog Edele Heer BERENT COENDERS VAN HELPEN, Ridder van St. Michiel, Heer tot Huzinga, ende President van de Edele Moozende Heeren der Ommelanden tusschen d' Eems ende Lauwers, gezien hebbe) is van de Machtige Cyrus der Perbianen Konink, zoo geliefte geweest, dat hy over al, daar hy nieuwe Hooven, en vermaakelijke Tuinen liet aanleggen, (het welke van hem dikwils door zijn gantsche Rijk, daar toe geleegenheit ziende, gedaan wierde) de zelfde met veel Pruimboomen niet alleen te verzien, maar ook onder de schaaduw van dien zijne rustplaatze ofte begravenisse te maaken geboden heeft. Welke (na zijne begeerte) met allerlei soorten van deze vruchtdraagende Boomen in 't ronde beplant zijnde, den Grooten, en onoverwinnelijken Konink Alexander uit Judea tot de Pasagarden weder keerende, te zien begeerde, ende Aristobulum daar in te gaan gebodt, welke den Konink daar wederom uitkoomende, het geen hy daar binnen gezien hadde, verhaalde; gelijk daar van Quintus Curtius, ende Strabo getuigen.

Groene
Pruime-
Boom.
Prunus
fructu vire-
di.

HET XVII. CAPITTEL.

IBENBOOM.

TAXUS.

DEze schoone en zienswaardige Boom, wordt ook wel met de naame van BOOGHOUT in 't Nederlantsch genoemd. Op Latijn TAXUS, ARBOR VIROSA ofte MILUS van Theophrastus. In't Hoogduitsch EYBEN ofte IBENBAUM, Ende op François If.

Zy wordt van een aangenaam ende vermaakelijk steeds blijvend groen gezien, bemint een gemeine zandige en wel gemeste aerde, een opene vrije lucht, veele waters, brengt voort zeer vroeg in't voorjaar, kleine, ronde, schoon lijfvervige, neerwaarts hangende, en onder zijne blaaderen verschuilende Bloemen, geeft ook in deze koude Landen by zommige jaaren volkoomen rijpe vrucht, zijnde bykans swart van couleur, in een vermaaklijk rood couleurig blaasje geslooten, het welke zich van zelve oopent, ende zijn zaad vertoont; Is hart van aart, verdraagt sterke koude, ende alle ongeleegentheit des tijds: Kan ook door twee middelen in deze Gewesten bequaamelijk vermeerdert en aangeteelt zijn.

Eerstelijk, door zijn zaad, het welke in *Februario* ofte *Maart*, na het weder zich aanstelt, met een afgaande Maane, in d' aerde ofte pot, een duim breed diep gezaait wordt.

Ten tweeden door takken, als volgt. Snijdt af, met een volle Maane, zoo veele takken als gy wilt, niet meer dan een jaar oudt, doch onder een weinig twee jaarig hout daar aan behoudende, steekt de zelfde in d' aerde, op een donkere of schaduwachtige plaatze, ende begietze dikwils met regenwater, zoo schieten zy en krijgen bequaame wortelen, ende groeijen wel, doch met den eersten lankzaam, ende van natuire kraawelig, ende niet recht op, moeten daarom in tijds stokken bygezet, ende alle twee jaaren van onderen een weinig gesnoeit zijn, zoo wassen zy beter, ende verkrijgen een gemeine Booms hoogte.

HET XVIII. CAPITTEL.

ACACIA.

ZYnde een zeer schoon en zienswaardig Boomgewas, wordt (mijns weetens) van niemant anders, dan alleen met deze Naame genoemd. Hier van zijn my in haare aart ende natuire bekend zes veranderlijke soorten, waar van zommige eenige jaaren mijne Culture onderworpen ge-

geweeft, ende eenige noch tegenwoordig zijn, te weeten: ACACIA ÆGYPTIA, ACACIA UIT EGYPTEN, welke ook wel SPINA ÆGYPTIA in 't Latijn, ende op Nederlantsch EGYPTISCHE DOORN gezegt wordt. *Acacia species tres.* ACACIA MAJOR, GROOTE ACACIA, ACACIA TRIFOLIA, ACACIA met drie Blaaderen, op de maniere van Klaaveren. ACACIA ARABICA, ACACIA UIT ARABIEN. AMERICANA, ACACIA UIT AMERICA. Ende ACACIA RUBRA AFRICANA, ofte AFRICAANSCH E ACACIA met roodachtige blaaderen en witte Doornen. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Het ACACIA ÆGYPTIA, ofte EGYPTISCHE ACACIA zijnde zoo teder van aart, als schoon van blaaderen, waar van het *Gommi Arabicum*, ofte *Gomme van Arabien* by de Apotekeren, en andere meer alzoogenoemt, vloeijende gezien wordt, gelijk daar veele getuigen, bemint een goede zandige aerde, wel door gearbeit met een weinig klein gemaakte twee jaarige Paerdemest, een jaarige Hoenderdrek, ende het Mol uit vergangene Boomen, ofte verrotte blaaderen der Boomen, ofte ook wel in plaatze van dien, Veengrond: Een warme, opene, luchtige, en wel ter Zonne staande plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-Winden bevrijt, weinig waters, door de Zonne laauw geworden zijnde; geeft in deze Landen noch Bloem, noch Zaad; verdraagt geenigesterke Winden, veelte ofte koude Reegenen, Vorst, Sneeuw, ofte eenige koude, wordt daarom met een volle Maane van April ofte May in een Pot zoo wel gezaait, als geplant, ten halven van September, ofte een weinig laater, na des tijds gelegenheit, droog zijnde, binnen 's huis op een luchtige plaatze gebracht, daarze door de vensteren tot den twintigsten van October, een Dag min ofte meer, na het weder goed is, der Zonne straalen genieten mag, daar na de vensteren geslooten, ende kouder wordende, werdt in November om den tweeden Dag in d' oven een weinig vier gemaakt, in December alle dagen ofte ook wel tweemaal des daags, ende als het zeer sterk vriest, alle dagen driemaal, te weeten; Des Morgens om zevenen, des Middags om eenen, ende des Avonds om zes uren, op dat het de geheele Nacht daar in warm mag verblijven, ende de Vorst daar buiten gekeert. In Februario, de Vorst niet alleen vermindert, maar ook meest gedaan zijnde, wordt ook het vier wederom vermindert, gelijk het eerst verhoogt geworden is, men houdt ook met het begin van de Maart geheel daar van op, ende zet als dan met goed en stil weder zomtijds de vensteren by dag, wederom open, om de lucht van langzaamer hand te moogen op een nieuw gewennen, daar na warmer wordende, zoo wel by Nacht, als by Dag. Daarenbooven zal men weeten, dat zy geduirende de Winter niet meer dan twee ofte driemaal ten hoogsten, met een weinig laauw gemaakt regenwaters van booven begooten, ende ook niet voor ten halven van April, met een zoete regen wederom, buiten gezet, der Zonne straalen

onderworpen gemaakt, ende voor Koele Winden, als Koude Nachten zorgvuldig gedekt moet zijn.

Zy mag in deze Landen niet, dan door zaad uit *Egypten*, *Arabien* ofte andere heete *Quartieren* gebragt, aangeteelt ofte vermeerderd worden: Het welke met een afgaande Maane van de *Maart*, *April* ofte *May* in een Pot met voorgenoemde grond gezaaid, ende opgekoomen zijnde, niet, voor de tweede Zomer daar na, gerept mag worden, om zijne tederheids wille, is daarom goed, dat men niet meer dan een zaad in het midden van een pot stecke, om daar na dest te langer daar in te kunnen verblijven, als het opgekoomen is, wordende ondertuschen sterker, ende houtachtiger, om daar na dest bequaamer verplant, ende met de geheele klomp aerde uit de Pot genoomen te moogen worden. Doch zal men weten, dat dit zaad een vinger breed diep in genoemde Pot gelegt, zijnde, terstont de zelfde tot aan de bovenste rand, in warme Paerdemest, in een Zonnebak met glaazen vensters overlegt, op dat de Zonne door de zelfde mag schijnen, gezet moet worden, inzonderheit als het zaad in de *Maart* de aerde bevolen is. Daar na, verneemende dat de warmte des Paerdemest begint te vergaan, (die zelden langer als 16 daagen duurt) neemt men de Pot daar wederom uit, en zetze in nieuwe frisse Paerdemest, tot in het laetste van *May*. Deze Jongen (als gezegt teeder van Natuire, ende deze ongestaadige lucht ongewoon zijnde) moeten voor alle koude, ende veel vochtigheids naauw gewacht, ende met glaazen overdekt zijn, inzonderheit, het eerste, en tweede jaar, al waar 't ook in 't midden van de Zomer. Op welke maniere ik een dezer Boomen negen jaaren goed gehouden, ende tot een hoogte van vijfvoeten gebracht hebbe, waar aan een iegelijk vermaak nam, ende indienze niet door een sware storm van booven neder geslaagen had geweest, zoude daar noch mede, gelijk een Dame met een kostelijke Diamant voor een lelyblanke borst, gepronkt hebben.

Acacia Trifolia,

De *Acacia Trifolia*, ofte *Driegeblaaderde Acacia*, zeer van gezeide *Egyptische* in zijne gedaante verscheelende, bemint de zelfde aerde, lucht, warmte, en vochtigheit, gelijk van de *Acacia Egyptia* ofte *Egyptische Acacia* gezegt is, wil ook op de zelfde maniere gehantcert ende bewaart zijn; doch behoeft des *Winters* zoo veele warmte niet, moet ook van zaad voort gekoomen, ende noch jong zijnde in tijds van zijne tedere zijdtakjes berooft, ende opgesnoeit weezen, op dat zy houtachtiger, ende zoo veel te sterker groeije, om de eerste *Winter* (daar het principaal aan gelegen is) dest te beeter te mogen over gehouden worden.

Acacia major.

De *Acacia Major* ofte *Groot Acacia*, waar van ik Boomen van de hoogte eens grooten *Peerebooms* binnen *Parijs*, in des Koninks Hof, gezien heb, is veel harder van Natuire, en geeft een ronde vaezelachtig geknopte Bloeme, op de zelfde maniere als het *Acacia Egyptia*, *Platanus*, ofte *Herba viva* &c.

Zy

Acacia Americana

Zy bemint een zandige goede grond, met een weinig tweejarige Paerdesteef en Veensterde doormengt, een opene, warme, vrije luchtige, en wel ter Zonne geleezene plaatze, reedelijk veel waters; geeft in deze Gewesten, groot geworden zijnde, Bloeme, maar nooit eenig rijp Zaad; verdraagt felle koude, blijft ook wel eenige jaaren, warm gezet, ende voor alle Ooste- en Noorde-Winden bevrijt, des Winters over; inzonderheit als zy wel gewortelt, ende een goede duim dik geworden is; doch moet op zijne wortel met Kif ofte Turfmol wel bedekt zijn. Niet te min met felle Winters, vriest zy noch wel dood, of lijdt ten minsten groot perikel, moet ook zoo lange des Winters binnen 's huis, met niet te veel waters onderhouden, bewaart worden, tot dat zy zoo hoog, en sterk geworden is, datze de koude des Winters, buiten gestelt, verdraagen mag, zoude anders noch jonk ende niet dik genoeg zijnde door felle Vorst lichtelijk verderven.

Zy wordt vermeerderd en aangeteelt, niet alleen door zaad, uit heete en warme Landen gebracht, het welke met een afgaande Maane van de May, in een Pot holende een vinger breedt diep in genoemde grond gezaaid moet zijn; maar ook door zijne de aerde doorboorende, ende zeer voortlopende jonge scheuten der wortelen, die men, met gezeide Maane in April, van d' oude afneemt ende verplant.

De *Acacia Arabica*, ofte *Arabische Acacia*. *Acacia Americana*, *Acacia uit America*. Ende *Acacia rubra Africana*, ofte *Africaansche Acacia* met rosachtige blaaderen en witte Doornen, lieven de zelfde Aerde, Grond, Water, en Plaatze, als van de *Egyptische Acacia* gesproken is, willen ook, in Wintertijden, op de zelfde maniere in acht genoomen zijn. Konnen ook (gelijk veel meer andere, zoo wel Boomgewassen als Planten) op volgende maniere, door zaad, voortgebracht werden; te weeten:

Neemt een Pot met voorgezeide Aerde gevult, legt daar in een vinger breed diep uw zaad, in het laetste van *Februario*, of in 't begin van de *Maart*, met een afgaande Maane; is het met een harde schaale bekleedt, zoo neemt eerst een mes ofte ander gereetschap, en snijdt ofte vijlt daar mede de harde schaale zoo lange, tot dat aan beide zijden in de lenkte, als ook onder en booven, een taamelijke ronde openinge (naa de grootheit des zaads) gekoomen is; wachtende nochtans dat de korle inwendig niet werde geraakt, ofte eenige schaale koomte te lijden; zet dan uw Pot op wat zand, boven op d' yzere Oven gelegd, stookt daar in vier, niet te sterk, alle Daagen in een graad, (ofte den eenen Dag niet sterker als den ander) ende verzietze met maatige, en voor al niet te veel laauw gemaakt regenwatersche vochtigheit, zoo zal het zonder verderven swellen, ende in weinig weeken voordien dag koomen; Doch moet in den Oven alle dagen eens ofte tweemaal (naa het kout is) geviert zijn, tot in het laetste van de *Maart*; Ondertuschen met warme en

Acacia
Arabica.
Americana.
Africana.

goede Dagen, midden op den dag, zomtijds een uire ofte vier, de vensters openen, op dat het nieuws opgekoomene, van lankzaamer hand, de lucht een weinig beginne te gewinnen.

Daar naa neemt men de Pot, en steltze in een Zonnebak, in warme Paerdest, als reeds gezegt, en begietze te mets een weinig (als de Aerde droog schijnt te zijn) met Salpeterwater, daar toe gedaan is het Regenwaater, waar in Duivmest, en Schaapedreck geweikt geweest is, als van d' Oranjen, en *Guanabanus* ofte *Vlesschenboom* gezegt is, waar door zy een kragtig voertzel genietende, voorspoedig groeijen, blijven ook door dat zelfde voor alle *Ongedierte* vry en onbeschaadigt.

De *Acacia Americana*, wiens zaad my, 1656. van CAROLUS DE GYVRY tot Amsterdam, gezonden is, heeft niet alleen 1665 alhier binnen Groeningen in mijne Tuin, Bloemen, eerst bleek, daar na van een geele couleur, maar ook kleine Peulen, doch daar in geen volkoomen Zaad, voortgebracht.

HET XIX. CAPITTEL.

B O O G H O U T.

OP Nederlantsch alzoogenoemt, wordt in 't Latijn gezegt *ACER*; dewijle deze door zijn deugdelijk hout der *Konstenaren* verstant scherpt ende verbeetert, waarom ook de GRIEKEN van deze Boom het verwonderens waerdig Paerdt, door wiens aanschouwen de *Troyanen* verbaast stonden, binnen *Troyen* tot een gedenkweerdig teeken opgericht, konstig gemaakt, ende daar door haare scherpzinnigheit te recht hebben doen blijken, niet alleen, door het zelfde, die schoone en machtige *Stad*, die zy door een tienjarige beleegeringe niet verkrijgen konden, verooverende; maar ook tot haare fondamenten toe verbrandende, gelijk daar van de meeninge van veelen (welke ook van *Curtius Symphorianus* in de voor reeden zijns vijfsten Boeks bevestigd wordt) geweest is. Op Hoogduitsch *AHORN* of *WALDTSCHERN* ende in 't Fransch *PLASNE*.

Hier van zijn my in haare aart ende Natuire bekend drie onderscheidelijke soorten, te weten. *ACER MAJOR*, GROOT *ACER* ofte *BOOGHOUT*; *ACER MINOR*, KLEEN *ACER* ofte *KLEEN BOOGHOUT*, op Hoogduitsch *MASZHOLTER*, ende in 't François *ERABLE* geheeten: Ende *ACER FOLIO SERRATO*, *BOOGHOUT* met zaagswijze gekante blaaderen, ofte op 't Nederduitsch *WIELBOOM*, in 't Latijn *CARPINUS* ofte *BETULUS*, op Hoogduitsch *HANENBUCHEN* of *STEINBUCHEN*, ende op 't Fransch *CARPENE* ofte *HESTRE* genoemd; Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy wassen, en koomen voort in allerlei aart van grond, gemeste en ongemeste, vochtige of drooge, kleijige of zandige, verdraagen sterke Vorst, ende alle ongeleegenheit destijds; schieten op tot sterke Boomen, bloeijen in deze Gewesten, maar geeven zelden volkoomen rijp zaad, ten zy met heete Zomers, waar door zy in warme Landen met een afgaande Maane van *November* gezaaid, vermeerdert, ende hier alleen door by de wortel ofte booven de aerde uitloopende jonge scheuten, die men, gelijk de Angelieren ten halven insnijdt, met aerde overdekt, ende de wortel geschooten hebbende, met een afgaande Maane van *April* ofte *Maart*, afsnijdt ende verplant, vermenigvuldigt worden.

HET XX. CAPITTEL.

P L A T A N U S.

DEzeschoone, hoog op wassende, ende aanzienlijke Boom, wordt van niemant anders, dan alleen met deze Naame, ende in 't *François PLANE*, mijnsweetens, genoemd.

Zy bemint een gemeine zandige ofte andere vochtige, en wel gemeste aerde, een opene luchtige plaatze, veel Waters, brengt in deze Landen noch Bloem noch Zaad, verdraagt sterke Vorst, en allerlei ongeleegenheit des Winters, wordt ook van Natuire zeer oudt, ende in deze Quartieren door zijne by de wortel uitloopende spruitkens, die men ten halven insnijdt, met aerde overdekt, ende gewortelt zijnde, van d' Oude afneemt, ende met een afgaande Maane van *April* verzet, alleen vermeerdert.

Zy is in d' oude Tijden der *Grieken* en *Romeinen* zeer gelieft, ende in groote waerden gehouden geweest, om zijne aangenaame ende zeer vermaaklijke schaaduwe der verre uitgespannene takken, waar onder *Xerxes* der *Parfiaan*en Konink, in het Lantschap van *Lydia*, met zijn gantsche Heirleeger, vertoevende een geheele Dag lank, zulk een plaasier nam, dat hy zijne dikke stam met een gouden band, op de maniere van een rink beslaan liet. Ook worde eertijds in *Asia* eene dezer gevonden, wiens dikke tronk tachtentig voeten in zijne rondheit besloeg, in de welke zoo een grooten hol gemaakt waar, dat *Lucinius Mutianus*, drie-maal Borgermeester van Roomen geweest zijnde, met zijne achtienen daar in dikwils maaltijd gehouden heeft, ende onder de verkoelende schaduwe zijner bevallig groen bedden gespreidt hebbende, gantsch geen wind gevoelende, veel vermaakelijker sloop, alsof hy onder goudene behangzelen, de glans der marmore Pilaaren, of veelvoudige couleuren der konstige Tapeeten gerust hadde.

HET XXI. CAPITTEL.

BOOM DES LEEVENS.

Arbor Vita. **W**Ordt met deze ende geen andere Naame op Nederlantsch genoemd. In 't Latijn ARBOR VITÆ. THUYA van Theophrastus, ofte ook wel CEDRUS LICIA, CEDERBOOM uit het Lantschap van LICIE. Ende op François ARBRE DE VIE.

Zy bemint een zandige, gemeine en wel gemeste grond, een opene, vrije, en luchtige plaatze, veel waters; verdraagt in deze Gewesten tamelijk de koude des Winters, ende alle ongeleegentheit des tijds, wordt niet te min door de zelfde zomtijds haare groenigheit verliezende, van een slechte vaale couleur gezien, de welke met der tijd wederom vergaande, van nieuws groent, ende een aangenaamer gezicht vertoont.

Zy geeft in deze Landen noit eenige Bloemen, maar wel, met heete Zomers (als 1665, 1669, 1670) aan zijne jonkgeschootene takskens, veel vruchten, aerdig en kluchtig by malkanderen gestelt, niet neerwaarts hangende, maar tegen de takskens opwaarts gericht haar vertoonende; noit in deze Gewesten een volkoomene rijpheit genietende, kan niet te min door zijne afgesneedene takken, het welke in de Maant van de Maart ofte April, na des tijds geleegentheit, een weinig voor de volle Maane geschieden moet, genoegzaam vermeerdert worden, inzonderheit, indien de zelfde in een donkere of schaduachtige plaatze, daar de Zonne zeer weinig schijnt, een halve voet diep in d' aerde gestelt, ende met veele waters onderhouden worden, zoo vatten zy met der tijd wortelen, ende groeijen voort; doch moeten niet voor het tweede ofte derde jaar daar na wederom opgenoomen, ende met een afgaande Maane van April verzet zijn, vermits haare teedere wortelen zonder perikel het zelfde eerder geenzins verdraagen moogen.

HET XXII. CAPITTEL.

CYPRESSEBOOM.

Cupressus Arbor. **D**Eze zeer schoone, ende tot een ongelooflijke hoogte recht opschietende Boom, inzonderheit in warme Landen, wordt met geen andere naame op Nederlantsch dan deze genoemd. In 't Latijn CUPRESSUS ofte CYPRESSUS. Op Hoogduitsch CYPRESSENBAUM. Ende in 't François CYPRES.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend twee bijzondere foor-

soorten, te weeten : CUPRESSUS MAJOR VULGARIS, ofte GEMEINE HOOG OPWASSEDE CYPRESSEBOOM, ende CUPRESSUS HUMILIS VIRGINIANA BACCIFERA, LEEGE CYPRESSEBOOM met bleek blaauwe Beziën uit VIRGINIEN; Omtrent van een ende de zelfde Culture.

De *Gemeine. hooge Cypresseboom* bemint een zandige, drooge, en ongemeste grond, een opene luchtige, vrije, en welter Zonne staande plaatze, zeer weinige vochtigheits, niet alleen oud zijnde, maar ook in zijne jonkheit, vermitsze de zelfde niet verdraagen konnende, daar door lichtelijk vergaan zoude; verdraagt in deze Gewesten, buiten gezet, de sterke koude des Winters ongeerne; moet daarom met een afnemende Maane van *April*, in een Pot ofte houten Bak (naze groot is) geplant, in 't begin van *October* binnen 's huis gestelt, met een weinig laauw regenwatersche vochtigheit onderhouden, ende niet voor ten halven van *April* wederom buiten gebragt zijn. Zy geeft in deze Landen vrucht, maar nooit volkoomen rijp; kan ook niet door eenige andere middelen dan door de zelfde, uit warme plaatzen gezonden, vermeerdert ofte aangeteelt werden, het welke op volgende maniere zeer gevoechlijk gedaan kan worden:

Neemt een houten Bakje ofte een Pot, vult de zelfde tot boven toe met een slechte zandige aerde, legt ofte zaait daar in het zaad, met een afgaande Maane van de *Maart* ofte *April*, een hand breed van malkanderen, de welke, na datze opgekoomen zijn, niet, voor datze in de zelfde plaatze twee jaren lang gestaan hebben, opgenoomen, ende met gezeide tijd en Maane verplant moeten zijn. Zal ook goede zorge werden gedraagen, dat geenige hertscheuten, ofte boovenste toppen te verbreeken koomen, want zy daar door al quijnende lichtelijk te versterven geraaken, gelijk ik op verscheidene tijden door eervaarentheit ondervonden, ende met schaade zelfs geleert heb. Deze alzo voordachtelijk nieuws geplant ende verzet zijnde, moeten van booven met een weinig regenwaters begooten, ende daar na niet meerder gegeven worden, ten zy het uit den Hemel ofte lucht quam neder te vallen, waar doorze te beeter beklijven, ende te eerder groeijen zouden.

De *Cupressus humilis Virginiana baccifera*, ofte *Leege Cypresseboom* met schoone bleek blaauwe Beziën, my in het jaar onzes Heeren *Duizent zes hondert zeeven en vijftig* uit gezonden zaad vigoreuselijk voortge-
boom uit Virginien, met bleek blaauwe beziën.
koomen, bemint een zandige goede aerde, met een weinig twee jaari-
ge oude Paerdest, ende klein gemaakte Veengrond wel door mal-
kanderen gearbeit, een opene, vrije, en welter Zonne geleegene
plaatze, maatige vochtigheit; kan geenzins veel koude *Herfst Regenen*,
doordringende *Vorst* ofte eenige koude des *Winters* verdraagen; moct
daarom in 't begin van *October* binnen 's huis gezet, op een luchtige plaatze,
daar niet, dan als het vriest, in geviert werdt, gestelt, met een weinig
laauw gemaakt regenwater, geduirende de *Winter*, begooten, ende
niet

niet voor in 't begin, ofte ten halven van *April*, met een zoete warme lucht voor den dag wederom gebracht zijn.

Zy geeft hier te Lande geen volkoomen ofte perfect rijp Zaad, hoewelze *Duizent zes hondert zes en zestig* veel kleine Beziën aan verscheidene einden der takken by malkanderen, ende niet verre verstroot zittende, voort gebracht heeft, die wel de voorgenoemde couleur aangenaam vertoonden, doch met een wassende Maane, zoo wel in 't Voor- als Na-jaar in de aerde gelegd zijnde, noit zijn opgekoomen, door de welke nochtans rijp en goed weezende, deze alleene vermeerdert mag werden, vermits zy haar noch door ingelegte ofte op de maniere der Angelieren, ingesneeden, noch zonder wortel afgesneede, ook met een volle ofte wassende Maane in d' aerde gesteeke, ende met water op een donkere plaatze genoegzaam verzien gewezene takken, vermenigvuldigen laat; het welke zoo menigmaal te vergeefs verzogt is.

Niet te min eindelijk eene der takken met het punt eenes mes tot in 't hout, in de *Maart* geboort, ende in een Potje ingelegd (gelijk van d' *Oranjeboom* gezegd is) lietze haar gezeggen, voldoende het begeeren haars Meesters, ende schoot wortelen voor de *Winter*, waar door alle de voorige moeite in een eeuwigduirende vergeetenheit gestelt wierde.

HET XXIII. CAPITTEL.

Z E V E N B O O M.

WOrdt niet alleen op Nederlantsch met deze Naam, maar ook van veele in deze Quartieren SVELBOOM genoemd. In 't Latijn SABINA. Op Hoogduitsch SIBENBAUM. Ende in 't Fransch

Sabina.

SAVINIER.

Hier van zijn my eenige jaaren lank in haare aart ende Natuire kenbaar geweest vier soorten, te weeten:

*Vier soorten
van Seven-
boom.*

SABINA HUMILIS, LEEGE ZEVENBOOM; SABINA BACCIFERA, BEZIEN DRAAGENDE ZEVENBOOM: SABINA BACCACÆRULEA, SVELBOOM met blaauwe Beziën; ende SABINA BACCIFERA SYRIACA ofte SVELBOOM met Beziën uit SYRIEN. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een gemeine zandige, en matig gemeste aerde, een warme, vrije, opene, en wel ter Zonne geleegeene plaatze, tamelijk veel regens, verdraagen reedelijk in deze Gewesten *Vorst*, *Sneeuw*, *felle koude*, ende andere ongeleegentheit des *Winters*, verblijven steeds groen, geeven wel te mets met goede en heete *Zomers* kleine vrucht, doch verkrijgen noit eenige perfectie ofte volkoomene rijpheit.

De

De *Sabina baccâ coeruleâ* ofte *Savelboom met blaauwe beziën*, als mede de *Sabina baccifera Syriaca*, ofte *Savelboom met beziën uit Syrien*; zijn niet zoo hard gelijk de voorige, maar veel teederder van aert, moogen geen derhande koude des *Winters*, Sneeuw; Storm-winden, ende veel Herfst-regenen verdraagen, moeten daarom in Potten ofte houten Vaaten, naze groot ofte klein zijn, in *April* met een afgaande Maane geplant, in 't begin van *October* ofte daar omtrent, na het weeder zich schikt, binnen's huis op een bequaame, ende niet al te warme, doch voor een doordringende Vorst verzeekerde plaatze gestelt, met weinig regenwatersche vochtigheit onderhouden, ende niet voor in 't begin van *April* de Zonne stralen wederom voorgezet zijn.

*Sabina
baccâ coeruleâ & baccifera Syriaca.*

Deze schoone Boomen, uit gezonden en Zaad van *Tripoli* in *Syrien* leggende, *Duizent zes hondert twee en vijftig* voortgekoomen, van de welke het eene met een uitnemende bleek blaauwe blinkende couleur verciert waare, hebben in deze Gewesten tot noch toe geen Bloemen ofte Beziën in 't licht gebragt, 't welke ik geloove, vermits de koutheit dezes Climats, ook nimmermeer geschieden zal.

Alle deze genoemde soorten, niet tegenstaande, dat geene van de zelfde (als gezeyt) hier te Lande eenige Vruchten ofte volkoomen Zaad geeft, worden niet te min door haare takken, op volgende wijze, genoegzaam vermenigvuldigt, en aangeteelt. Snijdt af met een volle Maane in *April*, zoo veel takken als gy wilt, een voet ofte ander half flank, snoeitze op, dat niet meer dan booven een top van ruim een hand breed lengte daar aan verblijve, kneustze aan haare dikste einde een weinig, ende steektze in een gemeine ongemeste aerde doch (het teeder ende dun ongekneust) in een Zeepvaatje, op een donkere plaatze, daar de Zonne zeer weinig koomt te, schijnen, geduirende de halve Zomer, ende geeft haar te mets een weinig regenwaters in tijden van droogte, zoo knobbelenze onder, ende verkrijgen wortelen.

Op was
maniere zy
worden
voort ge-
teelt.

Deze alzo voort gekoomen, ende vermeerderd zijnde, verblijven knobbelachtig gemeinlijk, ende leeg uit de Natuire, daarom men de zelfde wel tijdelijk van onderen op moet snoeijen ende aan stokken binden, zoo wordenze eindelijk tot een tamelijke hoogte gebracht, het welke anders niet geschieden kan. Moogen ook niet, zoo wel in de aerde, als Zeepvaatje gezet, niet eerder opgenoomen ofte gerept zijn, voor datze drie jaaren daar in gestaan, ende wel gewortelt hebben.

HET XXIV. CAPITTEL.

LEEGE CEDERBOOM, MET
VRUCHTEN VAN CYPRES.

*Cedrus hu-
milis Sabini-
fera fructu
Cupressi.*

WOrdt in 't Latijn gezegt, CEDRUS HUMILIS SABINIFERA FRUCTU CUPRESSI. Deze raare, ende ongemeene Boom in mijnen Hof in 't jaar *Duizent zes hondert vier en vijftig, den dertien-
den Junii* door uit *Syrien* gezonden Zaad gelukkig voortgekoomen, bemint een zandige luchtige aerde, met een weinig tweejarige oude Paerdest, ende het Mol der vergangene Boomen doormengt, een opene vrije lucht, een warme, en wel ter Zonne geleezene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden beschudt, maatige vochtigheit, verdraagt ongeerne veel koude Herfstregenen, Sneeuw, Stormwinden ofte felle Vorst; wordt daarom met een afneemende Maane van April zoo wel gezaaid, als geplant, in 't begin van October, wat eerder ofte later, na des tijds geleezenheit, binnen 's huis, op een luchtige, ende niet al te warmen plaatze gezet, met een weinig laauw gemaakt regenwater, gedurende de geheele Winter onderhouden, wel voor het bevrozen gewagt, ende niet voorten halven van April met een zoet, en regenachtig weeder wederom buiten de Zonnestraalen voorgestelt, ende voor koude nachten, sneeuwige vochtigheit, ende diergelijke ongeleentheden meer, gedekt ende wel gewacht.

Zy geeft, in deze koude Gewesten, noch Bloem noch Vrucht, kan niet te min door zijne afgesneedene takskens, die men met een volle Maane van April, ofte te mets veel beeter in September, in een Pot, met magerachtige grond gevult, steekt, de zelfde ten minsten zes weken ofte twee Maanden lang in een donkere plaatze, daar geen Zonne by koomt, bewaart, en neemtze wel in acht, dikwils met regenwater begietende, inzonderheit in droogte, om dest te beeter te moogen wortelen vatten, wantze wil aldus qualijk aangeteelt en zooberlijk vermeerderd worden. Doch veel bequaamer op de maniere, gelijk van d' Oranjeboom gesproken is.

HET XXV. CAPITTEL.

PERSIKBOOM.

D Eze aangename vruchtdraagende Boom, wordt niet alleen met deze, maar ook op Nederlantsch met de naame van PERSEBOOM genoemd. In 't Latijn MALUS PERSICA. Op Hoogduitsch PERSICHBAUM. Ende op François PERSCHER.

Hier

Hier van zijn my veel schoone veranderlijke soorten in haare aart ende Natuire bekend geworden; te weeten: MALUS PERSICA FRUCTU VIRIDI PALLIDO, PERSIK BOOM met een bleek groene vrucht: FRUCTU RUBRO, met een roode vrucht; RUBRO ET VIRIDI ELEGANTER VARIEGATO, met een groene vrucht en roode aangenaame plakken; EX VIRIDI LUTEO, met een vrucht uit den groen-geelen; TOTO LUTEO, met een gantsch geele vrucht; die ook wel om zijne aangename geele couleur MALOCOTONS in deze Landen, ende in Vrankrijk MYRECOTONS gezegt worden, doch hier zelden volkoomene rijpheit verkrijgen. MALUS PERSICA NANA FRUCTU PRÆCOCI ODORATO, KLEINE AVONDT PERSIK met een welriekende vrucht; MALUS PERSICA MONTANA, ofte BERG PERSIK: MALUS PERSICA SUOLLANA, ofte SWOLSCHE PERSIK; welke beide laetste voor de beste alhier gerekent werden; ende zeer veele andere meer.

Melocotons.

Welke Perziken hier te Lande voor de beste geacht zijn.

Zy lieven alle een zandige gemeine grond, met matige tweejarige oude Koeije-mest, Swijne- ofte Verkens-mest (als zijnde de bequaamste van alle andere, vermits zy van Natuire niet te heet, maar koelder van aart zijn, dat deze Boomen alle begeeren, ende daar door te beter groeijen, ook dank leevender bevonden zijn) ende haarder eigener vergangene blaaderen aerde wel verzien (daar door zy, om datze lange vochtig verblijft, ende van aart zeer luchtig is, krachtig inschieten, en grooter vruchten voortbrengen,) een warme, drooge, vrije, opene, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor koude Ooste- en sterke Noorde-Winden beschut, vermits zy de zelfde niet verdraagen moogen. Worden ook lichtelijk door felle Vorsten beschaadigt, dewijle zy teeder van Natuire zijn, waar door zy dikwils geheele takken koomen te verliezen, inzonderheit door de koude en Winden des Voorjaars.

Willen geerne in tijden van droogte tegen den Avond met Reegenwaater meenigmaal begooten, ende flauw zijnde, op de aerde haares wortels, met twee ofte drie vingeren dik Duivemest gedekt zijn; niet op de wortelen zelf, want het zoude die, door zijne natuurlijke hitte, anders, in plaatze van goed, schaadelijk zijn, waar voor genoegzaame zorge gedraagen moet worden.

Daarenboven, dewijle deze Boomen, uit aangeboorne eigenschap der Natuire, niet zoo lange als andere in 't leeven verblijven, moet men by de zelfde in tijds andere jongen, om haare plaatze wederom te vervullen, met een afgaande Maane van *Februario* ofte de *Maart*, planten, ende geenzins in de *Herfft*; want zoo daar een sterke Vorst quam op te volgen, zouden, om de tederheit haarder Natuire, in een groot perikel van te verderven staan.

De alderbequaamste tijd om deze soorten van Boomen te snoeijen, fuiveren, en aan te binden, is met een afgaande Maane in *Februario*, doch indien het als dan mogte vorstig weeder zijn, moet men tot de volgende Maant wachten.

Alle deze schoone Boomen moogen alhier te Lande op vier versche-
dene manieren aangeteelt ende vermeerderd worden, te weeten :

Eerstelijck, door konst van *Enten* ende *Zuigen*, het welke alderbequaamst in
de *Maart* met een wassende Maane, voort na het eerste Quartier geschiedt,
op blaauwe *Pruim* *Stammen* ofte op de kleine *Bruine Pruimen*, die wy hier
in Vrieslandt Efjes ende op andere plaatzen Kroosjes noemen, welke
daar toe, booven andere, de bequaamste gevonden zijn.

Ten tweeden, door maniere van het zaaijen der Korlen, dat op deze
wijze noch veel beeter gerekent wordt, te weeten :

Maniere
om van kor-
len goede en
wel draa-
gende Boo-
men te ge-
winnen

Plukt met uw hand, eene der schoonste en grootste Perziken, even op
die tijd, als de Maane vol, ende zy niet al te rijp geworden is, bewaart
de zelfde zoo lange tot dat de Maane wederom vol is, neemt als dan de
Kerne of Steen daar uit, laatze windtdrooge worden, ende bewaartze
tot de naastkoomende *Maart*, steektze dan een vinger breed diep in goe-
de grond, een half uir voor de volle Maane. Deze opgekoomen weezen-
de, laatze drie jaaren lank op de zelfde plaatze, zonder gerept te worden,
staan, neemt haar als dan uit der aerden, ende snijdt af de geheele recht
neerderschietende Hertwortel, tot aan de bovenste Zijdwortelen toe,
ende legt daatelijk op de afgesneedeene plaatze een weinig *Pleijster* ofte *Was*,
op dat het zap, daar zijn geheele welvaaren in bestaat, niet uit en koo-
me te vloeijen, ende verplant haar als dan op een warme plaatze, tegen
een muire, houten Heininge of Staaketzel, dat de Zonne door de
geheele Daggh daar op onverhinderlijk mag speelen, tien voeten, ofte
meer van malkanderen, met een afneemende Maane in *Februario* ofte
Maart, na destijds gelegenheit, zoo zal men beeter, en bequaamer
vruchten niet alleen, maar ook duraabeler Boomen verkrijgen, als ofte
zy door andere konst ofte maniere voort gekoomen waaren.

Ten derden, kan ook deze *Boom* vermenigvuldigt worden door *Inoculatie*,
het welke op gezeide *Pruime stammekens* in het midden ofte laetste van
Julius, met een wassende Maane gevoeglijk ende op het alderbeste ge-
schieden kan; verzuimt iemant dezen tijd, hy zal tot het volgende jaar
verbleiven moeten.

Maniere
van Lasken.

Ten vierden, wordt zy aangeteelt door konst van *Lasken*, dat is, als
men een gedeelte van een eenjarige takke van genoemde *Pruim*, ende
van deze *Persikboom* een weinig tot de lengte van een vinger de bast zuiver
afsnijdt, ende de zelfde net ende wel op malkanderen accordeerende, in
het laetste van de *Maart* vast bindt, het welke, indien het met een
wassende ofte tegen de volle Maane geschieden kan, zeer goed is; zoo
groeijen zy aan malkanderen vast, ende men snijdt als dan in de *Herfst*
de takke des *Persikbooms* af, ook alle de andere van den *Pruim*, dat
maar alleen de aangegroeide *Persiktak* daar aan verblijve. Deze ma-
niere is licht om doen, ende gaat gemeenlijk vast en zeker.

Wil iemant een goede aart van vrucht op gezeide stammen van kor-
len

Ien gezaait, ende van haare hertwortel berooft, laten zuigen, doen *Inoculeeren*, ofte *Lasken*, zal een verwonderens waerdige vrucht, niet alleen van smaak, maar ook van groote verkrijgen, gaande de *Montoise* ofte *Bergs Persiken*, als ook de *Swolsche* (anders in deze Gewesten meest geacht) verre te booven.

HET XXVI. CAPITTEL. A B R I K O O S B O O M.

W Ordts ook wel in 't Nederlantsch VROEGE PERSIKBOOM van veele genoemd, om dat zijne vruchten veel eerder, dan de gemeene PERSIKEN, haar volkoomene rijpheit verkrijgen. Op Hoogduitsch MARELLEN; MOLLETTEN, ofte St. JOHANS PFERSICH. In 't François ABRICOT, AVANT PERSES ofte PESCHES DE TROYE. Ende op Latijn MALUS ARMENIACA ofte MALUS PRÆCOX.

Hier van zijn my in haar aart, Natuire, ende Culture bekend, drie besondere soorten, te weeten: *Malus Armeniaca major fructu luteo rubescente*, groote *Abricoosboom* met een vrucht van couleur uit den geelen rood; *minor fructu eodem*, Kleine *Abricoosboom* met de zelfde gecouleurde vrucht, doch eerder rijp: ende *Malus Armeniaca fructu albescente*, *Abricoosboom* met een witachtige ofte bleeker vrucht en blaaderen; zijnde grooter als de andere, ook drooger, ende veel delikaater.

Witte *Abricoos*.

Zy lieven en beminnen een, ende de zelfde Lucht, Aerde, Zon, en plaatze, gelijk van de *Persikboom* hier vooren gezegt is, moeten ook in haare andere deelen op de eigenste maniere gecultiveert, ende in acht genoomen worden, dewijlze my van de zelfde Natuire en eigenschap zijn bekend geworden.

HET XXVII. CAPITTEL. D A A D E L B O O M.

E En schoon, en aardig Gewas, wordt in 't Latijn genoemd PALMA ofte ook wel van zommige PHOENIX na het *Grieksche* woordt *Φοινίξ*: Op Hoogduitsch DATTELENBAUM. Ende op Fransch DATTE.

Palma.

Hier van zijn my, in haare Natuire en aart, kenbaar geworden twee veranderlijke soorten, eenige jaaren mijne Culture onderworpen geweest, te weeten; *Palma major*, groote *Daadelboom*; ende *Palma minor sylvestris*, kleine wilde *Daadelboom*, die ook *Chamariphes* ofte *Palmites* gezegt wordt, zijnde van een ende de zelfde Natuire.

Zy beminnen een goede luchtige zandige Aerde, met een weinig tweejarige oude Paerdest, eenjarige Hoenderdrek ende het Mol der vergangene Boomen wel door malkanderen gemengt, verzien; een zeer warme, opene, vrije, luchtige ende wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle Ooste- en Noorde-Winden genoegzaam bewaart, weinig water, het welke daar op niet gegooten ofte van onderen in de panne gedaan moet worden, ten zy te vooren een weinig eerst door der Zonnen kracht warm ofte laauw gemaakt zy; vermits de teederheit der Natuure, bezonder jonk zijnde: Verdraagen ook daarom in geene manieren eenige koude *Herfst-regenen*, *Sneeuw*, *Rijp*, ofte sterke *Winden*: moeten desweegen in een aerden Pot in 't laetste van *April*, met een afgaande Maane gezet, ten halven van *September* ofte daar omtrent, na het Weeder zich aanstelt, binnen 's huis op een bequaame plaatze, niet om leege by der aerden, maar om hooge, daar des *Winters* gedurig of eerst om den anderen Dag, daar na alle Daagen eens, twee ofte driemaal, na de koude tijd en *Vorst* het zelfde kooft te vereischen, van den eersten *November* ofte wat eerder, tot den tienden *Maart* gedurende, gestelt; van booven met zeer weinig laauw gemaakte regenwaterfche vochtigheit, maar eens ofte tweemaal ten hoogften, zoo lange de *Winter* verblijft, begooten, ende niet voor tegen de *May* met een zoete lucht, en aangenaame zachte regen den Zonneftraalen wederom voorgezet worden.

Op welke maniere ik de *Palma Major dactylifera* ofte groote Daadelboom, over de vijfjaaren lank bewaart ende opgequeekt gehadt hebbe, zijnde met een afnemende Maane van de *May*, door een harde Daadelfteen, *Duizent zes hondert twee en vijftig*, in een Pot, met voorgenomde aerde verzien, gesteecken, gelukkig voort gekoomen: Ende en twijffle ook niet, of zoude (na mijn wensch) langer gebleeven ende ouder geworden zijn, indien de zeer strenge, ende al te lankduirende koude *Winter*, van het jaar *Duizent zes hondert acht en vijftig* hem eindelijk, door een weinig verzuimenisse, van zijne leevende groenigheit, nijdig geweest zijnde, niet berooft en had, zeeven ofte acht volkomene blaaderen reeds aangeteelt hebbende; het welke een trurig gezicht, niet zonder reden, in het aanschouwen van dien, veroorzaakte.

Chamaeriphes, ofte Leege Daadelboom.

De *Chamariphes* ende *Palma Minor* ofte Leege Daadelboom genoemd, zijnde zeer kluchtig aan zijne stam ruig van hair, ende zoo groot, gelijk de andere van blaaderen niet, hebbe mede niet alleen op gezeide maniere door zaad ofte korle verkregen, maar is my ook in 't Jaar onzes Heeren *Duizent zes hondert een en vijftig* uit *Portugal* gezonden geweest, zijnde sterker van Natuure, ende de lucht dezes Climats beter verdraagen moogende.

Deze gierelijke, en altijd groen-blijvende *Palm* ofte *Dandelboom*, is van zoo een wonderlijke, en eedelhoedige Natuure, dat zijne tak-

takken , hoe zy meerder met eenig fwaar gewichte befwaart , ofte onderdrukt koomen te worden , hoe zy haar daar tegens meerder oprechten, ende opwaarts rijzen, noit willende door eenige laft verwonnen, maar altijd zelve verwinende te blijven, gezien worden.

*Wonderlijke
eigenschap
des Palm-
booms.*

Hier door bewoogen zijnde de Voorvaderen der oude verloopene Eeuwen, hebben dezelfde, tot een teeken van *Victorie* ofte *overwinninge*, zeer veele gebruikt gehad, gelijk daar van in der oude *Grieken* en *Romeinen* Historien blijkelyk genoeg te leezen is; Want ten tijde van L. Papyrius, ende Sp. Carvilius der Stad van *Romen* wel verdiende Borgemeesteren, de Samniten verflagen, ende haare Steden kloekmoedig ingenoomen zijnde, wierden de verwinende Oversten des heirs met *Palmtakken* gemeinlyk beschonken, ofte met kleederen van die zelfde *Boom* gemaakt, tot een teeken van overwinninge ende Triumphe over haare Vijanden verkreegen, vereert; op dat, gelijk de *Palmboom* van een lankleevende Natuire gezien wordt, ook de eere van overwinninge onsterflijk, ofte eeuwigduirende verblijven zoude.

*Eere van
deze in oude
Tijden.*

HET XXVIII. CAPITTEL.

POPULIERBOOM.

ZYnde een wel bekend Gewas, ende met deze naame in't Nederduitsch alleen genoemd, wordt op Latijn gezegt *POPULUS*. In't Hooghduitsch *POPELWEIDEN*, *ALBERBAUM*, ofte *POPELBAUM*. Ende op François *PEUPLIER*.

Van deze worden op veele plaatzen gevonden drie bezondere, ende wel te onderscheidene soorten, te weeten:

POPULUS VULGARIS, ofte *NIGRA*, *gemeine Populierboom*. *POPULUS ALBA*, *witte Populierboom*, op Nederlantsch gemeinlyk *Abeelboom* genoemd. Ende *POPULUS TREMULA*, ofte *LIBYCA*, in't Frans *TREMBLE*, ende hier te lande *RAATELAAR*, om dat zijne blaaderen gedurig schudden, beeven, klatteren, ende raatelen, niet alleene door de wint tegen malkanderen gesmeeten zijnde, maar ook by stil, en schoon weder.

*Witte Pa-
pulierboom.
Abeelboom.
Raatelaar.*

Zy beminnen alle een gemeine drooge doch wel gemeste grondt, ende ook wel van Natuire een vochtige plaatze, een opene vrije liever, als een schaduachtige lucht, veele waaters, inzonderheit nieuws met een afgaande Maane van de *Maart*, *Februarius*, ofte *November* geplant, of verzet zijnde, tot dat zy vast, ende wel gewortelt is, welke, by aldien zy met haare wortelen aan het waater koomen te geraaken, zeer weelderig opschieten: Geeven in goede Zomers altijd vol-

volkoomen rijp Zaad, verdraagen sterke koude, sneeuw, felle Vorst, stormwinden, ende alle andere ongeleegentheit des tijds geduldig.

Zy worden vermeerderd ende aangequeekt door drie verscheidene middelen.

Eerstelyk, door haar zaad, het welke met een volle Maane in de *Maart* gezaait ende in d' aerde gelegd moet worden, indien het wel zal voort koomen, ende genoegzaam groeijen.

Ten tweeden, door uitgelopenene jonge scheutkens by, ofte booven de wortel, welke met een wassende Maane van *April* ingesneeden, ende om des te beter wortelen te vatten, met aerde, zoo verre het gesneeden is, overgedekt, ende wortelen geschooten hebbende, met een afgaande Maane van *Februarius* ofte *Maart*, van d' ouden wederom genoomen zijn moeten.

Ten derden, door takken, die met een volle Maane van de *Maart* afgesneeden, in een donkere plaatze, een voet diep gesteecken, ende dikwils met waater begooten zijn moeten, zoo verkrijgen zy wortelen zonder groote ongeleegentheit.

De beste, ende alder gevoeglijkste tijd om de knoppen, ofte jonge uitloopzelen van de gemeine ofte *Swarte Populierboom* te plukken, is in het Voorjaar, als Dag en Nagt even lank zijn, ofte voort daarna, dat zy noch kleevende, ofte aanhangende zijn. Want als dan zijn zy zeer goed om tot veele schaaden der menschen gebruikt te konnen worden; moeten ook alleen van deze, ende geen andere *Populierboomen* genoomen werden, waar op een jegelijk voorzigtig, om niet bedroogen te willen zijn, acht geeven moet.

HET XXIX. CAPITTEL.

E I K E N B O O M.

Robur. **A**lle, ende een jegelijk wel bekend, geen andere Naame in onzen Nederlantsche taale (zoo veele my kenbaar) voerende; wordt op Latijn *QUERCUS*, ofte *ROBUR*. In't Hooghduitsch *EICHELBAUM*. Ende op François *CHESNE*, *CHERMILLAT*, ofte *DRILLIE* genoemd.

Quercus Gallifera.
Galnolen. Hier van zijn my in haare aert ende Natuire kenbaar geworden drie soorten, te weten: *QUERCUS SATIVA* gemeine tamme *Eikenboom*, *QUERCUS GALLIFERA*, ofte *GALLAMAIER*, op Nederduitsch *Eiken-Appelen* ofte *Galnolen* gezegt, ende *QUERCUS HUMILIS*, ofte *leege Eiken* alle van een en dezelfde Culture.

Zy lieven een goede vette wel bereide aerde, als ook een gemeine

ZAN-

zandige grondt, doch groeijen daar in, gelijk zy mede in een kleijiege aerde doen, in de zelfde geplant weezende, geenzins zoo weelderig op; willen een opene vrije lucht, veele waters; verdraagen sterke koude, ende alle ongeleegentheit des tijds; geeven alle jaaren volkoomen rijpe vrucht, die men hier ende in meer andere plaatzen *Ekkelen* noemt: doch koomen de *Galnoten* nooit in deze koude Gewesten tot een rechte perfectie, ja worden de meeste jaaren gansch geene daar aan vernomen ofte gezien.

De *Eikenboom* wordt in deze Quartieren aangeteelt, ende alleene vermeerdert gemaakt door zijne *Ekkelen*, gelijk op volgende maniere kan gezien, ende genoegzaam geleezen worden: Graaft eenige Gruppen zoo lank ende zoo veele gy wilt, ongeveer vier vingeren breed diep, zaait daar in de gezeide Vruchten, niet veele by malkanderen, maar holletjes ende luchtig, met een volle Maane van de *Maart*, dektze wel wederom toe, met goede aerde, ende laatze alzoo, van alle onkruid gereinigt ende gezuivert wordende, zoetjes leggen; niet alleen voor deze tijd, maar ook als daar van jonge Boomtjes voortgekoomen zijn; want zy worden anders door het zelfde onkruid lichtelijk weggenoomen ende verftikt.

Het is ook van noden goede zorge te draagen dat zy van geenige Creature beschaadigt worden, vermits dezelfde daar by koomende, haare teederetaksens af knauwen, ende alzoo truirende, zonder eenige hulpe, zouden doen sterven.

Deze Boomen zijn van Natuire lank leevende, worden zomtijds meer dan tweehondert jaaren oud; willen ook zelden eerder gerept, opgenoomen, ende met een afgaande Maane in een andere steede verplant zijn, voor dat zy acht ofte tien volle jaaren op de zelfde plaatze stil gestaan, ende een tamelijke dikte verkregen hebben.

In d'eerste beginzelen des werelds (in de welke men slecht, een- vuldig, end' oprecht, zonder eenig Bedrog, Valsche schijn, Archlistigheit, Wangunst, Haat ofte Nijd, zijne Evennaasten, verswijge Bloed- verwanten, eenig ongelijk te betoonen, van herten meenende leefde; gelijk de Heere (voor wiens oogen niet verborgen blijft) in zijne woordt gewilt, bevoolen, ende gebooden heeft; op dat de eedele, ende diergekoste Ziele des Menschen, door zijn eigen boos verkiezen des quaads, die hy met een bedriechelijke valsche schijn van goed, en heiligheit weet, als met een schaapskleed, behendig te bedekken, niet moetwillig in alle eeuwigheit verlooren mogte gaan) hebben de Voorouderen geen ander spijsze noch voetzel tot haarsleevens behoudenisse genooten of gebruikt, als alleen de *Ekkelen* ofte vrucht dezies Booms, waar door zy meerder voetzel genietende, sterker, en gezonder van lichaam geweest zijn, als uit hedendaagsche darte-
len

Wat spijsze
d' eerste
Vooroude-
ren ge-
bruikt heb-
ben.

en delikaate overvloedige geregten, of kostele Banketten dezer verdurvene, hoveerdige, stoute, en ongevoelige eeuw.

Ende, gelijk daar van mede Plinius getuigt, zijn ook noch deze vruchten, tot zijne tijden, in Spanjen, in plaatze van een aangenaam Banket, voor de tweedemaal opgezet ende gebruikt geworden: welke nu hedendaags, als ook voor eenige honderd jaaren, niet dan van d' onvernunftige Creaturen, om een bequaam, en voor den mensch een smaakelijk vleesch te verkrijgen, geeten, ende noch genuttigt worden.

In wat eere
deze Boom
by d'oudt-
heit geweest
is.

Daar en boven. is eertijds dezen Boom by d' oude Grieken en Romeinen in zoo een hooge achtinge geweest, dat, indien iemand de zelfde onbedachtelijk, ofte moetwillig quam te schenden, ofte van zijne blaaderen te berooven, daarom zonder genaade stervenmoeste; Want hy worde van haar voor heilig gerekent, en zy beweezen hem goddelijke eere, inzonderheit als daar eenige zaaken van swaar gewichte onvermoedelijk quamen voor te vallen, door de welke zy beangst, ende in groote vreeze gehouden wierden, naamen dan haare toevlucht haastig tot de zelfde, en vraagden hem, als een *Oraculum*, ofte voorzeggende *Godspraake*, raadt, wat haar in deze hoogdringenden nood overkoomen, ofte te doen staan zoude: Ende 't geene zy tot antwoordt verkreegen, vermits daar uit een spreekende stemme gehoord wierde, van haar alzo te zullen geschieden, voor vast, of onfeilbaar gelooft, gehouden, en geoordeelt wierde.

HET XXX. CAPITTEL. WILGEBOOM.

W Ordts niet alleen in't Nederlandts met deze wel bekende naam, maar ook WINDHOUT, ende BINDTHOUT, van veele genoemt. Op Latijn SALIX. In 't Hoogduitsch WEYDEN.

Salix. Ende op't François SAUX.

Hier van zijn my in haare aart ende Natuire kenbaar, ende noch hedendaags mijne Culture onderworpen geworden, negen onderscheidelijke soorten, te weeten: SALIX AQUATICA VULGARIS ANGUSTIFOLIA, Gemeine smalblaadige Waterwilge. AQUATICA ANGUSTIFOLIA LUTEA, Gele Waterwilge met smalle blaaderen. AQUATICA OBLONGO FOLIO SERRATA, Waterwilge met een lankwerpig blad, aan zijne kanten, als gezaagt. CAPREA ROTUNDIFOLIA, Geitenwilge met ronde groote blaaderen. FOLIO SUBROTUNDO ARGENTEO, met een rondachtig zilverblad, schoon om zien. FOLIO OLEAGINEO ARGENTEO, met een zilverblad, op de maniere van d' Olijfboom. LATIFOLIA PUR-
PU-

PUREA AURITA, *Purperachtige Wilge* met breedachtige blaaden en kleine ooren. **VIMINALIS FOLIO SERRATO**, *Kleine Bindtwilge*, met zeer schoone en teeder gezaagde blaaderkens aan alle haare zijden. Ende **SALIX PUMILA REPENS**, ofte *kleine* by der aerden kruipende *Wilge*. Alle van een ende de zelfde Culture en eigenschap.

Zy lieven niet alleen een zandige, ofte gemeine kleijige drooge aerde, maar ook veele liever een vochtige, waaterige, en wel gemeste grond, een warme, opene, en luchtige zoo wel, als een koude schaduwachtige plaatze, veele Reegens; geeven vroeg in't Voorjaar haare Bloemen, zo men de zelfde alzo noemen mag, ende niet altijd een volkoomen rijp Zaad, ook niet overvloedig, maar in kleine quantiteit, verdraagen sterke *Vorst*, ende alle andere ongeleegentheit des *Winters*.

Zy worden vermeerderd, ende op twee bezondere manieren aangeeteelt, te weeten :

Eerstelijk, door Zaad, het welke op een donkere plaatze, in een goede vochtige aerde, in de *Maart* met een wassende Maane gezaait wordt; als men het winnen ofte verkrijgen kan, het welke swaerlijk geschiedt, hoe wel men het alle jaaren nochtans van zelve door het neergevalene voortgekoomen te zijn, genoegzaam ziet, waar van de jongen drie jaaren lank op haare plaatze, (om de tederheits wille) gestaan hebbende, op gezeide tijd verplant, ende in een vriffe grond gezet zijn moeten.

Ten tweeden, door haare takken, die men een weinig voor de volle Maane van de *Maart* ofte *September* affnijdt, ende in een donkerachtige, opene, vochtige, ofte ook wel in een drooge plaatze, doch als dan daar op dijkwijs water gietende, een halve voet diep in d' aerde steekt, zoo vatten zy haastig wortel, en groeijen wel voort.

De *Salix caprea rotundifolia*, ofte *Geitewilge* met ronde bladeren, zijnde in 't bloeijen de grootste en schoonste van allen, doch alder swaarst om te vermenigvuldigen, inzonderheit in't voorjaar, wordt daarom in *September* met gezeide Maane, op een donkere plaatze ingesteeken, een weinig oud hout onder aan zijne afgesneedene takken behoudende, zoo bekliven zy zomtijds beeter, het welke veele bequaamer, als door maniere van zaaijen, gehouden, ende ook bevonden geworden is. Want men niet wel en weet waar men het Zaad vinden zal.

Salix caprea rotundifolia.

HET XXXI. CAPITTEL.

V L I E R.

W Ord't niet alleen met deze Naame in't Nederlantsch, maar ook van zommige VLEDDER genoemd. Op Latijn SAMBUCUS. In't Hoogduitsch HOLLER, ofte HOLUNDER. Ende op François HUS, SUIN ofte SUSIER.

Hier van zijn my in haare aardt ende Natuire kenbaar geworden vijf veranderlijke soorten, te weeten :

*Sambucus
foliis laci-
niatis.*

SAMBUCUS VULGARIS, ofte *gemeine Vlier*. SAMBUCUS FOLIIS LACINIATIS, VLIER met gesneedene blaaderen, aardig om zien. SAMBUCUS BACCIS RUBRIS MONTANA, *Bergulier* met roode Beziën. SAMBUCUS AQUATICA MAS FLORE PLENO, *Waterulier Manneken*, met een dikke dubbelde Bloem. Ende SAMBUCUS AQUATICA FOEMINA BACCIFERA, ofte *Vlier Wijffe* in waaterige plaatzen groeiende, met vruchten; meest alle van een ende de dezelfde Culture.

Zy beminnen een gemeine zandige, ende ook andere vochtige; en wel gemeste grond, een opene, vrije, en luchtige liever, als een schaduachtige plaatze, veele Waters, geeven gemeinlijk alle jaaren volkoomene rijpe vrucht, verdraagen geerne sterke Vorst, ende meer andere ongelegenheit des *Winters*.

Zy worden alle vermeerderd en aangeteelt op drie bijzondere manieren, te weeten :

Ten eersten, door haar Zaad, het welke in de *Herfst* met een afneemende Maane van *September*, *October*, ofte *November*, naa destijds gelegenheit, in een goede aerde, niet dicht, maar hol ende lichtig gezaait wordt.

Ten tweeden, door afgesneedene takken, het welke in *Februario* ofte *Maart*, met een volle Maane geschiedt, ende op een donkere vochtige plaatze in de grondt gesteecken, dikwijls met water begooten, ende neerstig onderhouden worden, zoo vatten zy, in kortetijd, wortelen en groeijen voort.

Ten derden, moogen zy mede aangequeekt zijn door haare by de wortel uitgelopen jonge scheutekens, die ofte ingesneeden zijnde, ofte ook wel van zelve lichtelijk wortelen, ende met een wassende, ofte afneemende Maane van de *Maart*, of *November* van de oude afgenomen, ende verplant konnen werden.

*Sambucus
aquatica
baccifera.*

De *Sambucus aquatica baccifera foemina*, ofte *Waterulier Wijffe* vruchten geevende, brengt de zelfde in deze Gewesten zelden voort, ten zy met goede zomers, en warm gestelt zijnde.

De *Sambucus baccis rubris montana*, ofte *Bergulier* met roode beziën, *Sambucus baccis rubris montana*, groeit van Natuire hooger dan alle deze genoemde, by aldien men hem in tijds van onderen opfnoeit, wast ook zoo wel in een gemeene drooge aerde, als vochtige plaatze. Doch moet, gelijk ook de voorgaande, met een afgaande Maane verplant zijn.

HET XXXII. CAPITTEL. R H Y N B E S I E N.

Hier te lande van een jegelijk niet bekend, wordt in 't Nederlandtsch met deze Naam alleene genoemd. Op Latijn RHAMNUS SOLUTIVUS, *Doornige Rhijnbeziën*, wiens vruchten den buik week maaken, RHAMNUS CATHARTICUS RECENTIORUM, *Purgeerende Doornige Rhijnbeziën*, der nieuwe Kruidbeschrijveren, ende SPINA INFECTORIA, ofte *verwende Doorne* (om dat deze vruchten al eer zy rijp zijn, een weinig gedroogt, ende in gemein, ofte in Aluinwaterte weiken geleit zijnde, een geele verwe van haar geeven: Doch geheel rijp wordende, gansch groen verwen. Wordt ook uit deze rijpe vruchten, uitwendig swart van couleur weezende, een zap geperst ofte gedouwt, het welke met een weinig *Aluins* gekookt, voor een donkere groene verwe van konstige Schilders gebruikt, ende alhier te lande *Sapgroen*, ofte *Saftgroen* gezegt wordt.) In 't Hooghduitsch CREUTZBEER, ofte *Wegedoorn*. Ende op François VERD DE VESCIE.

Rhamnus Solutivus.

Spina infectoria, om dat uit zijne vruchten een geele en donkere groene verwe voorveelen beereit wordt.

Zy bemint een gemeine zandige, ende ook een andere luchtige, doch vochtige grond, om haar veelvoudige teedere wortelens wille, die alle waterachtigheit na haar trekkende, andere daar van berooven, een warme, opene, vrije en luchtige, liever als een donkere, offschaduachtige plaatze, zeer veel regens; Bloeit alle jaaren, oud genoeg zijnde, in de Maant van *May*, ende geeft in de *Herfst* volkoomene rijpe Vruht, klein ende veel by malkanderen zich vertoonende, welke als zy swart zijn (als gezegt) van zelve lichtelijk nedervallen, moeten te beeter daarom in acht genoomen, ende eerder geplukt zijn. Verblijft niet des Winters groen, maar laat in de *Herfst* zijne bladeren vallen, die in *April* jaarlijks wederom vernieuwt werden, verdraagt ook sterke Vorst, Sneeuw, Storm Winden, en alle ongeleegentheit des tijds.

Zy mag allcen in deze Landen door Zaad worden vermeerdert gemaakt, het welke des *Winters* op een drooge plaatze bewaart zijnde geweest, in het *Voorjaar* na het laetste Quartier der Maane van *April*, in Potten, ofte op een warme, en wel ter Zonne geleegeene plaatze in d' Aerde, niet meer dan een vinger breed diep, geleit wordt.

Deze hier door voort ofte in 't ligt gekoomen, moeten niet voor het

derde jaar opgenoomen, ende met een afgaande Maane van de *Maart* ofte *April*, na des tijds geleegentheit, op andere plaatzen verplant zijn, Maar in Potten gezaait en opgekoomen, moogen wel het tweede jaar gerept ende verzet worden, de aerde aan de wortelen zoo veel verblijven latende als doenlijk zal weezen.

HET XXXIII. CAPITTEL. D U I N B E Z I E N.

*Rhamnus
Spina alba.*

*Wilde O-
lyfboom uit
Duitsch-
land.*

Dit Boomachtig Gewas, wordt in 't Nederlantsch met deze ende geen andere Naame genoemd. Op Latijn RHAMNUS SPINA ALBA ofte OLEASTER GERMANICUS CORDI. Dat is WILDE OLYFBOOM van Duitschlandt.

In 't Hoogduitsch SANDDORN ofte WEYDENDORN. Ende op Francois BURGVEPIN ofte NEPRUN.

Zy bemint een gemeine zandige Aerde, met slechts een weinig twee jaarige oude Paerdemest verzien, vermits veel haar schaadelijk zoude zijn, een opene vrije luchtige ende geenzins een donkere plaatze, veel waters, geeft tegen de *Winter* een volkoomen rijpe vrucht, laat niet dan door ouderdom te mets eenige onderste blaaderen vallen, maar verblijft getaaidig een groen, verdraagt felle *Vorst*, sterke *Wind*, ende alle andere ongeleegentheit destijds.

Zy wordt alleen vermenigvuldigt door twee veranderlijke middelen, te weeten:

Eerstelijk, door Zaad, het welke met een afgaande Maane van de *Maart*, zoo wel op een warme wel ter Zonne geleegene plaatze, als in Potten gezaait moet zijn.

Ten tweeden, door zijne by de wortel uitlopende, ende wijd en breed de aerde door schietende, en kruipende jonge scheutekens, die van zelfs of gewortelt zijn ofte om wortelen te verkrijgen, op de maniere gelijk de Angelieren, ten halven met een mes ingesneeden, ende jonge wortelen verkreegen hebbende, van d' Ouden genoomen, ende met een afgaande Maane van gezeide *Maant* des *Voorjaars*, ende niet in de *Herfst* verplant worden, vermitsze als dan qualijker beklijven, ende niet zoo wel groeijen willen.

HET XXXIV. CAPITTEL.

S O R B E N B O O M.

ALZOO op Nederlantfch ende ook wel SPREBEEREN ofte SPREEWBEZIEN genoemd. Wordt in 't Latijn gezegt SORBUS. Op Hoogduitsch SPERWERBAUM SPEIRBAUM ofte SPIERNA, ende in Fransois CORMIER ofte SORBIER.

*Sorbus.
Spreeumbe-
zien.*

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire kenbaar geworden vier bezondere foorten, te weeten:

SORBUS DOMESTICA, *Tamma* ofte oprechte *Sorbenboom*. SORBUS SYLVESTRIS, *Wilde Sorbenboom*, die ook SORBUS TORMINALIS, om dat zy goed ende bequaam de *Buikloop* ofte het *Roodemelizoen* te geneezen bevonden is, gezegt wordt.

SORBUS ALPINA, *Berg Sorbenboom*, die ook van veele ARIA THEOPHRASTI ofte *Aria van Theophrastus Erezius* genoemd wordt. Ende SORBUS AUCUPARIA ofte *Vogelvangers Sorbenboom*.

Alle zeer veele van gedaante, maar weinig in haare Culture verscheelende.

De *Tamma* ende *Wilden Sorbenboom*, beminnen uit een eigen aangeboorne aart, een gemeine zandige zoo wel gemeste als ongemeste grond, een opene, vrije, en luchtige plaatze, veel regens ende ook matige vochtigheit, bloeijen in de Maant van *May*, doch geeven niet, voortegen de *Winter* een volkoomene rijpe vrucht, gemeinlijk alle jaaren; zijn zeer hart van Natuire, ende verdraagen lichtelijk Sneeuw, Stormwinden, en sterke Vorst.

*Sorbus domestica, &
Sylvestris.*

Zy worden aangeteelt ende vermeerdert gemaakt, op tweederleijemanieren, als volgt:

Ten eersten, door haare Vrucht ofte Zaad, 't welke met een afneemende Maane van *October*, *November*, *Februarius* ofte *Maart*, in d'aerde, ofte ook wel in Potten geleit wordt.

Ten tweeden, door konst van *Enten*, het welke gemeinlijk alderbequaamst in 't midden van de *Maart* op *Haagedoorn*, *Querc* ofte *Appelboom*, ende meer andere geschieden moet.

De *Aria van Theophrastus* ofte *Berg Sorbenboom*, in 't Latijn *Sorbus Alpina* van *Gesnerus*, op Hoogduitsch *Melperbaum*, ende in 't Fransch *Cormier de Montaigne* genoemd; lieft niet alleen een zandige, maar ook een kleijige, ofte andere doch wel gemeste grondt, een opene luchtige plaatze, en veele Waters; geeft alle Voorjaaren veele witte Bloemen, ende genoegzaame Vrucht in Herfsttijden, die met een wassen-

*Aria Theophrasti.
Berg - Sorbenboom.*

de

de volle, ofte afgaande Maane van de *Maart*, *April*, ofte andere tijden gezaait zijnde, zelden ten voorschijn koomen, waar door ik oordeele, dat zy in deze Gewesten haare behoorlijke rijpheit niet verkrijgen moogen. Wordt niet te min door zijne by ofte booven de wortel (het welke dikwils geschiedt) uitgelopenene jonge looten ten halven met een mes, op de maniere der *Angelieren*, ingesneeden, vermenigvuldigt; die met aerde wel bedekt geweeft, ende wortelen geschooten hebbende, niet voor het tweede, ofte derde jaar daar na van d'oude genoomen, ende met een afgaande Maane des *Voorjaars* ende niet des *Herfts* verplant worden.

Zy verdraagt de strenge koude des Winters, ende alle ongelegenheit des tijds, behoudt ook niet altijd zijne bladeren, maar laat dezelfde alle jaaren in de *Herfst* vallen.

Het hout van dees Boom is hard van aart, ende om goede koolen van te branden zeer bequaam, waar toe het veele gebruikt wordt.

Ornus.
Quaelfter
boom.
Harver-es-
schen.

De *Sorbus Aucuparia*, *Sorbus Alpina Sylvestris*, *Ornus*, ofte *Fraxinus Sylvestris* op Latijn genoemt; wordt in't Nederlandsch *Quaelfter*, *Quaelfterboom*, ofte *Havereffchen*. Op Hooghduitsch *Malbaum*. Ende in't François *Orgnier*, *Cormier Sauvage*, *Fresne Sauvage*, ofte *Tormigne* gezegt.

De vrucht zelve heet men hier te lande *Lijsterbeziën*, om dat zy van de *Lijsters*, *Sneppen*, *Kramsvogel*, ende andere meer, geerne gegeten, ende door dezelfde aangelokt zijnde, veele gevangen worden.

Zy bemint allerley aardt van grond, inzonderheit wel omme gesmeeten, ende met tweejarige oude Mest verzien zijnde, doch lieft een zandige Aerde, een opene, vrije, en luchtige plaatze, veele, ende ook matige vochtigheit, geeft alle jaaren volkoomen rijpe vrucht voor de *Winter*, ende verdraagt des zelfs Vorstige strengigheit zonder eenige ongelegenheit. Wordt ook zoo wel door zijne Zaad ofte Vrucht, als ingesneedene jonge by de wortel uitgewassene Looten, op voor gezeide tijd, ende maniere, als van de *Berg Zorbenboom* te lezen is, gezaait, ende gewortelt zijnde, aangequeeeckt, ende vermeerdert.

HET XXXV. CAPITTEL.

L I N D E B O O M.

Tilia.
Philird.

Alle ende een jegelijk wel bekend, wordt op Nederlantsch met deze Naam ende geen ander genoemt. In't Latijn *TILIA*, ofte *PHILYRA*. Op Hooghduitsch *LINDENBAUM*. Ende in't François *TILET*.

Hier

Hier van zijn my in haare aerdt, ende Natuire bekend twee onderscheidelijke soorten, te weten *TILIA MAS*, Lindeboom Manneken, ende *TILIA FOEMINA*, ofte Lindeboom Wijfken, beide van een ende dezelfde Culture.

Zy lieven een gemeine, zoo wel zandige, kleijige, als goede vochtige, en wel gemeste grondt. Een slechte, dorre, ofte ongemeste Aerde doet haar truijen, ende achterlijk blijven, een opene, vrije, en luchtig wel ter Zonne gelegeene plaatze, veele Waters, geeven dikwijls volkoomen rijp Zaad, verdraagen sterke Vorst ende alle ongelegenheit des tijds, worden van eigene aangeboorne eigenschap zeer oudt, ende laten alle haare blaaderen tegens de Winter vallen.

De *TILIA FOEMINA*, ofte Lindeboom Wijfken, is uit der Natuiren zeer vruchtbaar, bloeit gemeinlijk alle jaaren, ende geeft in de Maant van September een volkoomene rijpe Vrucht, hangende aan twee, drie, viere, ofte vijf lange steelkens (na de Boom oudt, sterk, ofte dik is) zijnde van maakzel rondt, met klein swartachtig Zaad gevult; de welke rijp zijnde, van een barst, ende het zelfde vallen laat.

*Tilia fami-
na, Linde-
boomWijffe*

De *TILIA MAS*, ofte Lindeboom Manneken, wordt van veele onvruchtbaar te zijn gemeent, vermits zy niet, gelijk het Wijfken, alle Zomers, maar om het zeste, zeevende, ende dikwijls om het achtfte jaar eens bloeiende, ende volkoomene rijpe of perfecte vruchten voortbrengende gezien wordt, zijnde rondt, plat, ende veele by malanderen Druifswijze aan kleine steelkens hangende.

*Tilia mas?
Lindeboom
Manneken.*

Zy worden beide door geen andere konst, ofte maniere, dan door haar Zaad alleene aangeteelt ende vermenigvuldigt: Het welke in een goede gemeste, en welbereide Aerde, hol en luchtig, in de Maant van Maart, ofte ook wel October, November, ofte Februarius voort na het laetste Quartier der Maane gezaait zijnde, overvloedig geschiedt.

De Voorouderen hebben eertijds, doe men van het gebruik des Papiers noch niet en wiste (het welke eerst ten tijden des Grooten Alexanders, der Macedonien Konink, in Egypten de Stad Alexandria (na zijnen naame) gesticht hebbende, gevonden, en bekend geworden is, gelijk daar van Varro verhaalt) alle haare Wetten ende Ordonnantien, niet alleen in de bast, hout, ende daar van gemaakte Borden, en Boeken van dezen Boom, die aan beide zijden konden gevonden worden geschreeven, welke men in het midden van de merkt oopentlijk, om van een jegelijk gezien, ende geleezen te kunnen worden, ophing. (Als Iohannes Chacus, Martianus Capella, Herodianus, ende Curtius Symphonianus daar van gedenken) Maar ook de Naamen der geener, de tot verderf des Lands iets uit te voeren te zaamen geswooren hadden.

*Wonderlijk
gebruik de-
zes Booms
in voorlede-
ne Eeuwen.*

Het welke by haar in *Tilia*, ofte *Philyra* gezegt worde, als daar van by *Ulpianus Iurisconsultus* gewag gemaakt te zijn, gelezen wordt.

*Vide Iohan
Xiphilinum*

Welk woordt *Philyra*, ofte *Plano* noch heden 's daags by veele gebruyklijk is, zijnde iets op een zijde eenes Blads papier gedrukt, in *Philyra* ofte in *Plano*, dat is effen ende gladt gedrukt te zijn, gezegt wordt, om dat de bast, ende het hout dezès Booms zeer effen, slecht, zonder eenige oesten, om daar in te schrijven bequaam en dienstig bevonden wordt, ende voor dezen daar toe geweest is, vermits de zelfde droog gehouden, honderden van jaaren goed ende onverderflijk verblijven mag. Waar van ik zelve een leevendige getuige ben, hebbende een Boek daar van meer dan Duizent jaaren oudt gezien.

Worde ook eene der zelfde *Duizent zes hondert twee en zestig* binnen *Brussel* voor den Kaizer, van de *Graaf van Sant Amour, Gouverneur van Arras* voor de somma van acht Duizent en eenige guldens gekoft, voor dezen van *Parijs* uit de Boekkaamer van den *Cardinaal Julius Maxiarinus* gekoomen; waar in geschreeven was, het tot noch toe niet in't licht gegeevenc werk van *Marcus Cicero de Ordinanda Republica*, en *De inveniendis Orationum exordiis*, het welke nu, als een dierbaare schat, binnen *Wenen* te vinden is.

Daar en booven werde noch het lichte hout dezès Booms tot meerder notwendigheden dienstig bevonden. Want de oude Historien getuigen; dat de Griekze Poët *Cinesia* zoo mager en dunne van lichaam geweest is, dat hy het zelfde met *Lindeboomen* borden bekleeden, en alzo de swakheit zijns lichaams ondersteunen moest.

Aristophanes,

Ter contrarie gebruikte *Philetas*, een ander Poët, looden ringen aan zijne voeten, om door maagerheit van de wind niet weg genoomen, ofte omgesmeeten te kunnen worden.

De Kaizer *Antonius Pius*, gelijk daar van *Capitolinus* verhaalt, om de lengte zijns lichaams krom gaande, worde ook om zijnen borst, en rugge in dunne *Lindeboomen* planken, om des te beter te moogen gaan, gelijk de Jufferen, geregen ende vast gewonden.

HET XXXVI CAPITTEL.

I P E N B O O M.

Ulmus major, media, & minor. Olmboom,

WOrdt niet alleen met deze Naame alhier in onze Nederlandt, maar ook wel *IPER* ofte *OLMBOOM* genoemd. Op 't Latijn *ULMUS*. In't Hoogduitsch *RUSTER*, *RUSTBAUM*, *IFFENHOLTZ*, ofte *ULMBAUM*. Ende op François *ORME*.

Hier van zijn my in haare aardt ende Natuire kenbaar geworden drie veranderlijke soorten, te weeten.

ULMUS MAJOR LATIFOLIA, Groote breedblandige Ipenboom. *ULMUS*
LA-

LATIFOLIA MEDIA, middelmaatige soorte van *Olmbloom* met breede bladeren. Ende **ULMUS MINOR**, ofte *kleine Ipenboom*. Alle van een, ende de zelfde Culture.

Zy lieven van Natuire een gemeine steenige, kleijige, ofte andere diergelijke, doch lieft alle een vochtige wel gemeste aerde, ende alderqualijkt een drooge zandige grondt, een opene, vrije en luchtige, liever als een donkere ofte schaaduachtige plaatze, veele Reegens, verdraagen gewilliglijk felle Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des *Winters*: Geeven gemeinlijk groot ende oudt geworden zijnde, alle *Zomers* volkoomen rijp Zaad; het welke aan de onderste zijde in't midden des blads beslooten, in een dun blaazje, ofte huisje zittende gezien wordt, zijnde van maakzel plat, ende ongeveer geheel rondt.

Door dit Zaad worden alle deze soorten van Boomen zeer bequaam aangeteelt, ende vermenigvuldigt op volgende maniere, te weeten:

Neemt een Akker landts, ofte zoo veele gy wilt, smijt het te degen om, ende mest het op een nieuws wel, zaait als dan luchtig ende hol het zaad daar op, met een wassende ofte afgaande Maane van *September*, *October*, ofte *Maars*, tusschen het eerste Quartier ende de volle Maane, ofte laetste Quartier; en bedekt het genoeg met aerde, dat het zelfde nochtans niet meer dan een vinger breedt diep daar onder kooome.

Maniere
van aan-
queeking.

Alle de jonge Boomkens hier van voortkoomende, indien men de zelfde haastig, ende recht op te willen laten wassen gedenkt, moet men snoeijen, ende haar alle jaaren beneemen tusschen het eerste Quartier, ende de volle Maane in de Maant van *Februarius*, alle haare zijdtakskens, ende vijf ofte zes jaarenten minsten op de zelfde plaatze ongerept laten verblijven, zoo zal men daar van kunnen gewinnen schoone Boomen, dewelke zoo dikwijls als zy verplant zullen worden, t'elkens tegens de volle Maane geschieden moet; vermits zy als dan beeter beklijven, groeijen, ende vaster hout maaken: Doch moet men ook de toppen, ende de dikste lankste wortelen een weinig voor afsnijden, hoe wel dikker Boomen geheel (verplant wordende) booven nootwendig moeten gekopt, ende met een afgaande Maane verzet zijn.

Zy moogen ook vermeerdert gemaakt werden door haare by de wortel uitlopende jongen, maar dewijle daar van zelden een goede Boom, ten zy met groote moeite, opgequeekt wordt, ziet men het zelden geschieden.

Zijn niet te min booven andere bequaam om van dezelfde kleine, en dichte Heggen te maaken, die door haare aangename groenigheid het ooge vermaakende, net, ende dikwijls met een afgaande Maane, om zoo sterk niet wederom te koonen uitschieten, geschooren zijn moogen.

HET XXXVII. CAPITTEL.

E L S E N B O O M.

Alnus.

DEze over al kenbaare Boom, wordt in 't Nederlandts alleen met deze ende geen andere Naame genoemd. Op Latijn ALNUS, In't Hoogduitsch ERLERBAUM, ende ELLERNBAUM. Ende op François AULNE.

Hier van zijn my in haare aardt en Natuire kenbaar geworden twee bezondere foorten, te weeten :

Alnus nigra, & alba. Frangula. Witte, en swarte Elsenboom.

ALNUS NIGRA, *swarte Elsenboom*, die ook van zommige FRANGULA gezegt is, hoe wel zy de rechte niet en is, maar hier volgen zal: ende ALNUS ALBA, ofte *Witte Elsen*, wiens bast veele bleeker is, dan de *swarte*, de blaaderen ook een weinig kleinder, van booven niet blinkende, maar van onderen witachtig van verwe, doch in deze Nederlanden niet zoo wel, als in Duijlandt te vinden.

Zybeminnen een gemeine, nieuwsomgesmeetene, slechte, ende ook wel een goede, luchtige, gemeste, doch vochtige ende geheel waterachtige grond, ja al quamen zy in het water zelve te staan, zouden niet te minder, maar te beeter groeijen, hoe wel zy op een drooge plaatze gezet ook wel wassen willen, indien maar haare wortelen het water koomen te geraaken: Een opene, luchtige, en vrije plaatze, veele Regens, geeft alle jaaren tegens de Winter volkoomen rijp zaad, zijnde klein, ende bruin rood van verwe, het welke indien het niet in tijds gewonnen wordt, valt het neder op de aerde, ende koomt van zelve op; doch is veele beeter als het in de *Maart* ofte *October* met een wassende, of afgaande Maane, in een zeer vochtige, veenige, of Morassige grond, niet al te dik, gezaait wordt, zoo slaat het volgende, ofte tweede jaar daar na op, en wassen al de jongen daar van koomende te beeter voort, die men een, twee, ofte drie jaaren oud zijnde, opneemen, ende met een wassende, ofte verminderende Maane van de *Maart* verplanten, gansch niet van zijne hout beneemen ofte snoeijen, maar wel een weinig van de uitterste punten der sterkste wortelen afsnijden mag, waar op men letten moet: Want indien Iemandt de zelfde, op de maniere van andere Boomen, snoeijen wilde, zullen zy alle bederven, ende genoegzaam bevinden, dat zy noit te deege opschieten, maar altijd leeg, ende krauwelig verblijven zullen.

HET XXXVIII. CAPITTEL.
P Y L H O U T.

D It aardig Boomachtig Gewas , wordt niet alleen met deze Naame, maar ook op Nederlandsch SPORKENHOUT, ende *Hondsboom* *Hontsboom.* genoemd. In't Latijn FRANGULA, ofte ook wel ALNUS NI- *Frangula.* GRA BACCIFERA, dat is *Swarre Elfenboom* met vruchten als beziën, om dat *Alnus nigra.* zijne blaaderen de *Elfen* niet ongelijk schijnen te zijn, doch veele *Baccifera,* donkerder van couleur, ook niet zoo rond, noch aan zijne kanten rontsom geschaart: Ende op Hoogduitsch LEUSZBAUM, ofte ook wel FAULBAUM.

Zy bemint, uit een eigene aangeboorne aerdt, een gemeine zandige vochtige liever, als een andere drooge ofte kleijige grondt; een opene luchtige en vrije, zoo wel, als een donkere of schaduachtige plaatze, veele waters, bloeit alle jaaren, geeft in de *Herfst* volkoomen rijpe vrucht, ende verdraagt geerne sterke Vorst ende andere ongeleegenheit des *Winters.*

Zy wordt vermeerderd ende aangeteelt op twee verscheidene volgende manieren:

Eerstelijc, door zijn Zaad, het welke een weinig na de volle Maane van *Februarius* ofte *Maart*, in een goede holle, en luchtige, doch vochtige grondt, en donkere plaatze, niet dieper als een vinger breed gezaait wordt: waar van de voortgekoomene jonge Boomtjes, niet dan voor in het vierde jaar stille gestaan hebbende, gerept, opgenomen, ofte verzet moeten zijn, vermits haaren noch al te teeder hout:

Ten tweeden, door jonge looten, by ofte booven de wortel uitgeschooten zijnde, dewelke met een mes ten halven van het hout, gelijk de *Angelieren*, ingesneeden, ende daar na wortelen gevat hebbende, het tweede volgende jaar van d' oude genoomen, ende, met een volle Maane van de *Maart*, op andere plaatzen verzet worden, wel te deegen met Regenwater, om te beeter te beklijven begooten zijnde.

Deze Boom is vergiert, met twee verscheidene basten, waar van de middenste, naast aan het hout zittende, geel is, ende ook een aangename Saffranige verwe van haar geeft, dat niet onaangenaam te zien is.

De wortelen worden zeer gezogt, ende zoo van de wilde Swijnen en Beeren gelieft, dat zy om die te verkrijgen groote kuilen om den Boom maaken, waar door zy van de Jaagers dikwijls verspiedt, ende gevangen worden.

HET XXXIX. CAPITTEL.

P A P E N H O U T.

Euonymus.

WOrdt met deze Naam op Nederlansch ende geen ander (mijnes weetens) genoemd. In't Latijn EUONYMUS. Op Hoogduitsch SPINDELBAUM, ofte HAHNHODLIN. Ende in't François FUSAIN ofte BONNET de PRESTRE.

*Euonymus**Theopl. & serrato folio.*

Hier van zijn my in haare aardt ende Natuire kenbaar geworden drie veranderlijke soorten, alle voor dezen, ende noch mijne zorge onderworpen geweest zijnde, te weeten :

EUONYMUS THEOPHRASTI, *Papenhout* van THEOPHRASTUS beschreeven. EUONYMUS LATIFOLIUS, *Papenhout* met breede blaaderen. Ende EUONYMUS SERRATO FOLIO, ofte *Papenhout* met gezaagde, of getande blaaderen. Alle van een, ende de zelfde Culture.

Oorspronk des Naams.

Zy beminnen een zandige, gemeine, ongemeste, ende ook een kleijige, ofte steenige en wel gemeste Aerde, een schaduachtige zoo lief, als een opene, vrije en luchtige plaatze, tamelijk veele waters, en moogen ook droogte verdraagen, als mede Sneeuw, Rijp, Sterke Vorst, ende andere ongeleegentheit des *Winters*. Bloeijen gemeinlijk alle Voorjaaren, daar toe bequaame ouderdom verkreegen hebbende, en geeven de meeste tijd perfect rijp Zaad, het welke beslooten zittende gezien wordt, in vier huiskens zeer aardig aan malkanderen gevoegt, ende zoet vertoonende een kappe ofte vierhoekige *Hoed* der *Priesteren*, waar door zy ook de zelfde Naame in't François (als vooren gezegt) Ende op Nederduitsch de naame van *Papenhoet* verkreegen hebben, welke in't eerste zich groen vertoonen, maar daar na rijp wordende, met zoo eenaangenaame schoone bleek roode, ofte oranje couleur, dat zy van een jegelijk ziens waerdig geoordeelt worden.

Deze Boomen kan men aanteelen ende vermeederen, door twee bezondere weegen, te weeten :

Eerstelijk, door haar zaad, het welke, met een afgaande Maane van de *Maart*, niet diep gezaait, ende by droogte te mets eens met regenwater begooten wordt, om zoo veele eerder in't licht gebrogt te mogen zijn.

Ten tweeden, door by de wortel, ofte booven de Aerde uitgeschootene jongen, die men ten halven, op de maniere der *Angelieren*, met een mes voorzichtig insnijdt, ende met Aerde overdekt, zoo vatten zy wortelen, ende wassen haastig voort; verkrijgen ook wel, ongefaceden, wortel, inzonderheit, zoo menze aan de ouden een jaar, twee,

twee, ofte drie verblijven laat, welke voortteeling veele bequamer in deze Gewesten, dan door zaad, gereekent wordt.

HET XL. CAPITTEL. BEUKENBOOM

MEt deze naame in't Nederlandtsch alzoogenoemt, wordt op Latijn gezegt FAGUS. In't Hoogduitsch BUCHBAUM ofte BUCHE. Ende op François FEINE, FAN, FOUTEAU, ofte HESTRE.

Fagus.

Zy bemint uit een eigene aangeboorne aardt ende Natuire liever een zandige, vochtige, ongemeste, en slechte, als een goede steenige, kleijige, ofte andere wel gemeste Aerde, een opene, luchtige, vrije, en welter Zonne geleegene plaatze, veele reegens, brengt met zijne bladeren in het Voorjaar ook op eenen tijd zijne Bloemen voort, ende in de *Herfst* een volkoomene rijpe Vrucht, aangenaam van smaak, ende een voetzaame spijs voor wilde zoo wel, als tamme *Verkens*, *Herten*, ende andere *Gedierten* meer: verdraagt sterke *Vorst*, ende alle ongelegenheit des ganschen *Winters*.

Zy wordt door geen andere middel in deze Gewesten, dan alleene door zijne Vrucht aangeteelt en vermeerderd, die noch heeden's daags van veele arme lieden, tot onderhoud haars lichaams (als in oude tijden van onze *Voorouderen*, eer men van het zaaijen, ende hanteeren des *Koorns* wiste, voor een aangenaame en smaakelijke spijs gebruikt wordt. Welke Vrucht *Beuken* genaamt met een afgaande Maane van de *Maars* ofte *April*, na des tijds gelegenheit, met droog weder, een vinger breedt diep, hol ende luchtig in d' Aerde gelegd zijnde, veelvoudige Jongen voortbrengt; inzonderheit als zy slechts eenmaal met den eersten met een weinig regenwaters op de Aerde, daar zy onder verborgen leggen, begooten geweest zijn.

Buken, een spijs der Ouden, ende noch hedendaags by veele gebruyklijk.

Van het hout dezès Boom, niet zeer vast ende sterk, maar week, effen, ende gladt zijnde, worden heden's daags veele *Doozen*, en *Korven* (om haare bequaame lichtigheit) van gemaakt.

HET XLI. CAPITTEL. ESSCHENBOOM

BY veele menschen wel bekend, wordt met geen andere Naame op Nederlandtsch dan deze genoemt. In't Latijn FRAXINUS. Op Hoogduitsch ESCHENBAUM, ESCHENHOLTZ, STEYNESCHEN, ofte

Fraxinus, Fraxinus Virginiana,

ofte ook MALBAUM. Ende in Fransch FRESNE, ofte FRESNE CHAMPESTRE.

Hier van zijn my in haare aart ende Natuire bekend twee bezondere soorten, te weten:

FRAXINUS VULGARIS, ofte *Gemeine Effchenboom*, ende FRAXINUS VIRGINIANA, *Effchenboom* uit VIRGINIEN. Beide van een, ende de zelfde Culture.

Zy lieven een gemeine, vochtige, zandige, ofte kleijge, zoo wel als een tamelijk drooge en wel gemeste Aerde, inzonderheit zoo de wortelen aan het water moogen geraaken, een opene luchtige en vrije, liever, als een beschaduwde plaatze, brengen voort gansch geen Bloemen (zoo het schijnt) maar lange tongekens, waar in het zaad geflooten is, het welke in de *Herfst* zijne volkoomene rijpheit verkrijgt, zijn hardt van Natuire, lank leevende van aardt, verdraagen sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des tijds. Konnen niet, dan door haar Zaad alleene (het welke een geheel jaar in de aerde verblijft eer het opkooimt) aangeteelt ende vermeerdert gemaakt worden; welke met een afneemende Maane in de Maant van *Maart*, hol, luchtig ende niet diep in d' Aerde, met droog weeder, gezaait moet zijn, zoo zullen daar uit veele jongen voort koomende gezien worden, die niet voor het derde jaar, ofte langer daar na opgenoomen, ende met gezeide tijd en Maane verzet zijn moeten.

Veele gelooven voor vast, dat deze Boom zoo krachtig tegen het vergift strijdende zal zijn, dat geen *Slange* ofte ander vergiftig Creatuure daar by, ofte omtrent geduiren mag, waarom onze Voorouderen, ende noch heden's daags, de zelfde omtrent haare huizen en woonplaatzen (om van zoo een schaadelijk gedrogte bevrijt te moogen zijn) geplant hebben. Ja de Natuire zelve schijnt hier in den Mensche toegedaan te wezen, vermits zy hem laat uitschieten, al eer deze vergiftige beesten ten voorschijn koomen, ende ook zijne blaaderen niet eerder doet afvallen ofte verliezen, voor dat zy wederom in haare hollen gekroopen zijn.

HET XLII. CAPITTEL.

POKHOUT van PADUA.

Guajacum Patavinum majus, & minus. **D**Eze aardige Boom, is by alle de Nederlanders met geen andere Naame als deze bekend, wordt ook van alle Geleerden in't Latijn GUAJACUM PATAVINUM, GUAJACANA (het welke het Nederduitsche woordt te kenne geeft) genoemd.

Hier

Hier van zijn my in haare aart ende Natuire kenbaar geworden twee bijzondere soorten, te weeten:

GUAJACUM PATAVINUM MAJUS, Groot Pokhout van Padua, ende *GUAJACANA MINOR*, ofte *GUAJACUM PATAVINUM MINUS*, Klein Pokhout van Padua, beide van een en de zelfde Culture.

Zy beminnen een zandige gemeine, en welgemeste grond, met een gedeelte Veenarde, ende een weinig Mol der vergangene Boomen doormengt, een opene, warme, luchtige, vrije en wel ter Zonne gelegene plaatze, tamelijk veele waters, geeven gemeinlijk, oudt zijnde, alle jaaren een groenachtige Bloeme, maar noit in deze Gewesten volkoomen rijp Zaad. Verdraagen Sneeuw, Haagel, sterke Winden, felle Vorst, ende alle andere ongeleegentheden des ganschen Winters, verblijven niet altijd groen, maar laten in de Herfst haare bladeren vallen, verkrijgen een hardt en effen hout, het welk swart gemaakt zijnde, voor Ebenhout van veelen gebruikt wordt, vergaan ook niet haastig, maar worden van Natuire zeer oudt, ende wassen op tot hooge en aanzienlijke Boomen.

*Dit hout
voor Eben-
hout ge-
bruikelijk.*

De *Guajacana minor*, ofte klein Pokhout, hoe wel groot by my, en dik geworden, heeft nochtans noit eenige Bloemen, ofte Zaad gegeven, zijne bladeren zijn veele kleinder, als d'ander, ook onder zoo bleek niet, doch de jonge eenjarige takskens met een donker roode couleur bekleedt, ende tederder van hout, is ook niet zoo hart; van Natuire.

Zy worden in deze koude Landen door twee bijzondere manieren aangeeteelt ofte vermeerderd, te weeten:

Eerstelijk door haare by de wortel, ofte booven de aerde uitgeschootene jonge Looten, die men in de Maart, tegen de volle Maane, ten halven, gelijk de Angeliere, insnijdt, met aerde bedekt, ende te mets met een weinig Regenwaters (om zoo veele te beter ende haastiger te moogen wortelen) besprengt, ook op de zelfde tijd wederom afsnijdt, ende met een afgaande Maane van April verplant.

Ten tweeden, door Zaad, het welke uit warmelanden gezonden zijnde, met gezeide Maane van April ofte May, na de gelegentheit des tijds, in een Pot, hol ende lichtig gezaait, op een warme plaatze gezet, ende met een weinig vochtigheits onderhouden zijn moet, zoo komen zy haastig voort, ende schieten in een Zomer meer dan een halve voet hooge; doch zijn zoo teder van aardt, dat men dezelfde wel vijf ofte zes jaaren lange binnen 's huis bewaaren moet, tot dat zy de dikte eens vingers verkreegen hebben, al eer menze des Winters buiten stellen, ende vertrouwen mag, worden anders door de felle koude, den dood zeekerlijk overgelevert, ende koomen nimmermeer wederom tot haare voorige leevendige groenigheit te geraaken.

HET XLIII. CAPITTEL.

EBENHOUT MET GEELE
BLOEMEN.*Ebenus flore
luteo.**Anagyris,
ofte Labar-
num.*

MAch deze schoone en zienswaardige Boom met recht in't
Nederlantsch genoemd zijn. Wordt op Latijn gezegt EBENUS
FLORE LUTEO, ANAGYRIS, LABURNUM, ofte EBENUS SECUN-
DUS THEOPHRASTI. In't Hoogduitsch BAUMBOONEN. Ende op
François PUDIS.

Hier van zijn my in haare aardt ende Natuire kenbaar geworden
vijf veranderlijke soorten, te weeten:

*Swart E-
benhout.**Geel Eben-
hout.*

LABURNUM ofte EBENUS FLORE LUTEO MAJOR, *Groot Ebenhout*
met geele Bloemen. EBENUS, ofte ANAGYRIS FLORE LUTEO MEDIA,
Middelsoorte van Ebenhout met geele bloemen; wiens hout alleene swart,
als *Ebenhout* behoort te zijn, gezien ende ook daar voor van veeler
gebruikt wordt. LABURNUM, ofte EBENUS FLORE LUTEO MINOR,
Klein Ebenhout met geele Bloemen, wiens hout gelijk ook de *Groote*
eerst genoemd, niet van binnen swart, maar geel van couleur met
eenige swarte strecken verzien is, het welke swart geverft zijnde,
ook zoo wel als 't ander voor *Ebenhout* aangezien, ende verbezigt mag
worden. LABURNUM FOETIDUM, stinkende Ebenhout. Ende LABUR-
NUM SPINOSUM AMERICANUM FLORE RUBRO, *Americaans Doornig E-
benhout*, met roode schoone Bloemen; niet alle van een ende de zelfde
Culture.

Zy lieven, en groeijen, uit een eigene aangeboorne eigenschap geer-
ne in een zandige, gemeine, matig gemeste, ende ook in een kleijige,
wel bereide, ende met twee jaarige oude Paerdemest doorgearbeide
aerde; beminnen een opene, vrije, luchtige, liever als een schaduwachtige
of donkere plaatze, veel waters; bloeijen alle voorjaaren in de Maant
van *May* gierlijk om zien, ende geeven geele neêrwaarts hangende,
en lank getroste schoone Bloemen, die door haare meenigte het jon-
ge loof der Boomen, als met een aardige bevalligheit bedekkende, niet
dan eens grooten en *Alvermoogende Meesters* konstig gewerkt *Tapeet* den
graagen Aanschouwer vertoonen; geeven alle Zomers volkoomen rijp
Zaad; verdraagen zonder eenige schaade *Sneeuw*, *Hagel*, *Stormwinden*,
sterke Vorst, ende andere ongeleegentheit des tijds: moogen ook zoo
wel door Zaad, het welke met een afgaande Maane van de *Maart*,
ofte *April*, in d' aerde gezaait wordt, als haare by de wortel uitloopen-
de Jongen, die met langzaamheit destijds, van zelve, maar veele eer-
der ingefneeden zijnde (als in voorgaande verhaalt is) wortelen schie-
ten,

Saburnum Spinosum

ten, ende daar na van de ouden afgenoomen, ende met gezeide tijd en Maane verplant, aangequeekt ende vermeerdert gemaakt worden.

Het *Laburnum Spinosum Americanum flore rubro* ofte *Americaans Doornig Ebenhout* met roode Bloemen, zijnde niet alleen aan zijne principaalste stam, maar ook aan alle zijne takken met zeer scherpe doornen vergiert, is reederder, dan de andere van aardt: Bemint een zandige goede Aerde, met tweejarige oude Paerde-, eenjarige Kocijemeest, ende een weinig Veengrond wel door malkanderen gearbeidt, een opene, warme, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegeene plaatze, veele waters geduirende de Zoomer, brengt voort lank getrostte Bloemen, gelijk de voorige niet neerwaarts hangende, maar opstaande, van een zeer aangename en schoone roode bevallige couleur, met eenige geeligheit konstig doorloopen, niet alle jaaren, maar alleene met warme, en goede Zomers, doch nooit eenig volkoomen, ofte perfect Zaad, vermits de Bloemen gemeenlijk zonder zaadhuis-kens ofte Peulen na te laten nedervallen. Verdraagt ongeerne stormwinden, veele sneeuwige vochtigheids, rijp ofte sterke Vorst; wordt daaromme, door Zaad eerst in deze Landen voort gekoomen, ofte aangequeekt zijnde, in een Pot ofte houten Vat (na zijn groote) met een afneemende Maane van, *April*, niet alleene geplant, maar ook op de zelfde tijd in een Pot, zeer warm, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden bevrijdt, gezaait; in de Maant van *October* binnen 's huis op een goede bequaame plaatze, daar met een doordringende felle Vorst, ingestookt werdt, gestelt worden. Moet geduirende den Wintertijd, in de welke hy zijne blaaderen vallen laat, met een weinig laauw gemaakte Regenwatersche vochtigheids begooten, ende niet voor in't laetste van de *Maart* ofte begin van *April*, met een donkere regenachtige lucht, wederom buiten gebrocht, ende voor koude Nachten gewacht, ofte gedekt zijn.

Laburnum Spinosum, Americanum flore rubro.
Doornig A-
mericaans
Ebenhout
met roode
Bloemen.

Deze raare en ongemeene Boom, in deze koude Gewesten geen Zaad (als gezegt) voortbrengende, kan niet te min door zijne by de wortel uitloopende jonge Looten, die men ten halven insnijdt, met Aerde overdekt, ende gewortelt zijnde, met een volle Maane in *April* van de oude afneemt, aangeteelt en vermenigvuldigt worden.

HET XLIV. CAPITTEL.

EBENHOUT van CANDIEN.

ZYnde een zienswaardig en schoon Gewas, wordt op 't Nederlantsch alzoo genoemd, dewijl de zelfde op dat Eilandt groeiende, uit der Natuiren, gevonden wordt, met wit als zilver blinkende bladeren,

Ebenus
Cretica

zeer aangenaam om zien, die (op de maniere van voorgeschreevene ANAGYRIS ofte *Geel Ebenhout*) by malkanderen spits toegaande zittende, vergiert. In 't Latijn EBENUS CRETICA. Ende op Hoogduitsch EBENHOLTZ aus *Candien*.

Zy bemint een zandige, goede ende luchtige Aerde, met een weinig twee jaarige Paerdemest, een jaarige Hoenderdrek, ende het Mol der verdurvene Boomen doormengt, een warme, opene, vrije, en wel ter Zonne gelegeene plaatze, voor alle Koude Oofte- en Noorde-Winden beschut ende bevrijdt, in tijden van droogte weinig Regenwaters, altijd in de Zonne laauw gemaakt zijnde: Is teeder van aart in deze Gewesten, geenderhande koude ofte andere ongeleegentheeden van Sneeuw, Wind, ende diergelijke verdraagen moogende; wordt daaromme in *April* met een volle Maane in een Pot geplant, ten halven van *September*, alsde koele Regenen beginnen te vallen, binnen's huis op een luchtige plaatze gezet, daar zy, door de venstere, de Zonnestraalen zoo lange koom te genieten, als doenlijk zal zijn; daarna de Maant van *October* geëindigt zijnde, moet men de glaazen vensters sluiten, ook niet wederom openen; maar om den tweeden Dag een viertje in den oven stookten; In *December* kouder wordende begint men alle dagen eens te vieren, noch kouder tweemaal, ende op het alderfelste driemaal, te weeten: des *Morgens* om zeeven uiren, des *Middags* om eenen, ende des *Avonds* om zeeven ofte acht uiren wederom; op dat geen Vorst des Nachts daar in mag koomen; moeten ook des weegen de Vensters te vooren zoo wel van binnen als buiten met Hiede ofte werck van Vlas en Stroo wel toegemaakt zijn: Wordt ook in deze tijden voor vochtigheit wel gewagt, dewijl zy geduirende de geheele Winter, niet meer dan twee, ofte driemaal van booven met een weinig Regenwaters laauw gemaakt, begooten of besprengt moet zijn. *Januarius* gepasseert, ende de meeste koude overgegaan weezende, vermindert men ook wederom het vier, gelijk het door de aankomende Vorst eerst vermeerdert geworden is, ende men stookt als dan alle Dagen maar eens, tot in het laetste van *Februarius*, daar na om den anderen Dag, tot den twaalfsten ofte vijftienden *Maart*, als wanneer men daar van geheel op houdt, ende om de lucht wederom te gewennen, met goede heldere Dagen de Vensters opent, ook niet voortegen ofte in het begin van de *May* (na het weder zich zien laat) met een zoete Regen, en aangename lucht wederom der Zonnestraalen voor zet, voor koude Nachten wacht, ende wel dekt.

Op deze gezeide maniere heb ik dit aardig Gewas, uitgezonden Zaad aangequeekt hebbende, drie jaaren lang gezond, ende goed behouden; in welketijd hy ruim anderhalf voet hoog geschooten was, ende zoude ook noch hooger gewassen zijn geweest, indien niet een vervloekte Kat, my dit groot vermaak, het welke ik in dit schoon Gewas

was, t' elkens van my gezien wordende, fchepte, misgunnende, ende op zijne Pot, met een fprong, de zelfde van boven neder (vermits hy op een bank gefteelt waare) gefmeeten hadde, wiens droevige val, daar over, my noch treurige gedachten baarende, in d' ooren klinkt.

HET XLV. CAPITTEL.

M A S T I K B O O M.

IN 't Nederlandtsch alzoó genoemt, zijnde een aardige met een zeer aangenaame fteeds blijvende groenigheit vergierende Boom; wordt op Latijn gezegt LENTISCUS, ende ook van zommige MORELLARIA. In't Hoogduitsch MASTIXBAUM. Ende op François LENTIQUE.

Lentiscus.

Wordt tamelijk hardt van aardt ende Natuire in deze Landen te zijn bevonden, bemint een zandige goede Aerde, met tweejarige Paerdemeft, ende een weinig Veengrond, ofte in plaatze van dien, Mol der vergangene Boomen, wel door malkanderen gemengt, een warme, opene, vrije, luchtige, en welter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Noorde- en Oofte-winden bevrijt, tamelijk veele waters, geeft in deze koude Gewefften met goede en warme Zomers Bloemen, maar noit eenig Zaad, verdraagt in geene manieren veele koude Herftsregen, Mift, Sneeuw, fterke Winden, Rijp, ofte eenige Vorft, wordt daarom met een afgaande Maane van April, ofte May in een Pot geplant, in't laetfte van September ofte begin van October, na des tijds geleegentheit, binnen's huis gebrocht, op een tamelijk warme plaatze, daar niet dan met fterke Vorft in gevuirt wordt, gefteelt, voor een doordringende koude gewacht, met flechts een weinig laauw gemaakte regenwaterfche vochtigheits (geduirende de Winter tijd) onderhouden, ende ook niet voor ten halven van April, ofte een weinig eerder met een ftíl weder, en aangenaame zoete Regen, wederom buiten gezet, ende voor koude Nachten voorzichtig gewagt.

Zy wordt in deze Quartieren door twee bezondere manieren aange- teelt ende vermeerdert, te weeten:

Maniere van aantelen.

Eerftelijk, door uit heete Landen verkreegen Zaad, het welke in een Pot met voorgenoemde grond, ende een volle Maane van de Maart, April, ofte May, hol ende luchtig gezaait wordt, zettende de Pot tot in't begin van Junius geduirig van d' eene warme Paerdemeft in d' ander, gelijk van d' Acacia en anderen meer gezegt is.

Ten tweeden, door zijne by ofte booven de wortel of aerde uitge-

fchoo-

geschootene jonge Looten, die men in *April*, een weinig voor de volle Maane, ten halven, op de Maniere der *Angelieren*, met een Pennemes, subtiel, om haare tederheits wille, insnijdt, ende gemeenlijk het tweede jaar daar na wortelen vatten, doch niet eerder voor dat die zelfde twee jaarig zijn, van de oude afgenoomen; ende opgenoemde tijd in Potten verplant moeten zijn, ofte indien het eerder geschiedt, zal men bevinden, dat haare, eenjarige ende teedere wortel het zelfde niet verdraagen moogende, met lankzaamheit vergaan, ende niet beklijven zal.

HET XLVI. CAPITTEL.

L O T U S B O O M.

Lotus arbor

MEt deze Naame op Nederlantsch, ende geen ander (mijns weetens) genoemt. Wordt in't Latijn *LOTUS ARBOR*. Op Hoogduitsch *LOTUSZBAUM*. Ende in't François, *ALYSIER* gezegt.

Is tamelijk hart van Natuire, beminnende een gemeine zandige, met een weinig tweejarige oude Paerdemest doormengde grondt, een warme, oopene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne gelegene plaats, reedelijk veele waters, geeft in deze Landen noch Bloem, noch vrucht, verdraagt niet te min felle Vorst, Stormwinden, Sneeuw, Hagel, en andere ongeleegentheden des Winters; redelijk oudt zijnde, doch jonk ende noch niet de dikte eenes vingers ofte duims verkreegen hebbende, wordt, buiten staande, haastig, door de Vorst of sterke koude, van 't leeven berooft; Moet daarom in een Pot zoo lange gezet, geduirende de Winter koude, binnen 's huis bewaart, ende met matige regenwatersche vochtigheit begooten zijn; Kan ook in deze Quartieren swaarlijk door zijne takken (ten zy op de maniere, als van de *Oranjeboom* gesproken is) aangeteelt, maar wel door 't ontfangene volkoomen ofte rijp Zaad vermeerderd worden, het welke in de Maant van *April* ofte *May*, in een Pot, met voorgenoemde aerde gevult, voort na het laetste Quartier der Maane, gezaait, ofte lichtig, doch niet booven een vinger breed diep, gelegd moet zijn.

Theoph. l. 4.
Plinius l. 44
c. 16,

Zy wordt van Natuire zeer oudt, ja verblijft eenige hondert jaaren in't leeven, gelijk daar van *Theophrastus Eresius*, ende ook *Plinius* getuigt. Want hy zeit in zijn vierenveertigste Boek, op het felftiende Capittel, dat omtrent de Kerke van *Lucina*, tot Roomen, in zijne tijden, noch stond een *Lotus Boom*, die meer dan vierhondert en vijftig jaaren gestaan hadde. Noch is'er een ander veele ouder dan deze, daar geen memorie ofte geheugenisse meer van en is, welke *Lotus Capillata*, ofte gehairde *Lotusboom* daarom genoemt werde, om dat de geeste-

stelijke Maagden, die het vier in een geduurig leeven bewaarden, *Vestal*es geheeten, het hair dat zy affneeden, daar pleegden aan te hangen.

Noch worde een ander in Plinii tijden in *Vulcanali* gezien, het welke van *Romulo*, waar van de Stad van Roomen zijne Naame verkreegen heeft, gesticht ende gebouwt is, die zoo oudt als de Stad zelve waar; te weeten ongeveer neegenhondert jaaren, gelijk daar van by Plinium Massurius getuigt.

Hooge on-
derdom de-
zes Booms.

De mijne negen en twintig jaaren, in mijne Tuin, op een warme, en wel ter Zonne geleege ne plaatze, voor alle Ooste- en koude Noordewinden bevrijdt gestaan hebbende, ende tot de hoogte eenes Kerzebooms opgeschooten zijnde, is nu drie jaaren geleeden een weinig boven de aerde verdorven, ende te zeer ingekankert weezende, vergaan.

HET XLVII. CAPITTEL.

TERPENTYNBOOM.

WOrdt deze in onze Nederlantsche Taale ende met geen andere Naame (mijns weetens) genoemt. Op Latijn *TEREBINTHUS* ofte *ARBOR GRANI VIRIDIS*, dat is Boom met groene en versche Korlen, vermits zijn beste Zaad om te zaaijen groen is; dat rood gezien wordt, is oudt. Ende in't François *TEREBINTE*.

Terebinthus

Zy bemint van Natuire een zandige goede ende bequaame Aerde, met niet te veel tweejarige oude Paerdest, een weinig eenjarige Hoenderdrek, en genoegzaame Veengrondt te zaamen door malkanderen vermengt, een opene, luchtige, vrije, warme en wel ter Zonne geleege ne plaatze, voor alle koude Noordewinden verzien, en veilig; in Zomer tijden tamelijk veele waters, geeft geenige vrucht, noch oit eenige Bloemen in deze geenzins warme gewesten. Valt teeder van aart, verdraagt ongeerne veele koude Herfstreegenen, Stormwinden, neevelige lucht, Sneeuw, ofte Vorst; wordt daarom met een wassende Maane van *April* ofte *May* in een Pot geplant, ofte met dien zelfden Maane van de *Maart*, lichtig daar in gezaait, ofte niet dieper als twee stroobreedt (het zaad bekoomen hebbende) gelegd, (doch de Pot geduurig tot aan de boovenste rand in warme vrisse Paerdest, op een warme plaatze, ofte in een Zonnebak in d' Aerde gelegd, welke nochtans zijne warmte verlooren hebbende, het welke in veertien Dagen geschiedt, de Pot daar uit genoomen, ende in nieuwe Mest gezet moet zijn) in het laetste van *September* ofte begin van *October*, na des tijds geleege ntheit, binnen 's huis op een lichte

tige, goede en warme plaatze, daar by koude en vorstige tijden; door een yzere oven, in gevuilt wordt, gezet; doch eer het zoo verre kooft, gedurende de geheele Maand *October*, met goet en bequaam weeder, door de oopene Vensters, de lucht en Zonne zoo lange genieten laten als doenlijk mag zijn, doch langer niet; mag ook, gedurende deze Winterkoude niet, meer dan twee ofte driemaal ten hoogften, van boven een weinig met laauw gemaakt Regenwater verzien ofte begooten zijn, in welke tijd hy zijne blaaderen niet behoudt, maar alle dezelve laat vallen: wordt ook in de *Maart*, met goet Weeder, door d' opene Vensteren de lucht een weinig te vooren gewent, met een zoete Regen, en stil bequaam Weeder ten halven van *April* ofte wat laater, wederom buiten gebrocht, ende voor koude Regenen, rijpige Nachten, en Sneeuwige vochtigheit, zorgvuldig gedeckt.

Deze Eedele Boom mag hier te Lande, niet dan door zijn Zaad, uit warme plaatzen gezonden, aangeteelt ofte vermeenigvuldigt worden, vermits zy by de wortel zelden ofte niet uitschiet: Niet te min hebbe bevonden, dat zijne meer als eenjarige takken, een paar duimbreed rondom, met de punt van een mes, tot in het hout, met veele gaatjes, geboort, ende dezelve in een Potje ingelegt zijnde, wortelen geschooten hebben, welke in April met een wassende Maane van d' oude genomen, genoegzaam voort geschooten, ende alzo vermeerderd geworden zijn. Zy vergaat van Nature niet haast; maar blijft lange jaaren in't leeven, en wordt uit zijne aangeboorne eigenschap zeer oudt, gelijk daar van *Flavius Josephus* den voortreffelijken Historischrijver der oude Joodsche oorloogen getuigt. Want hy zegt dat een *Terpentijnboom* van het begin des werelts, by *Chebur* der *Idumeen* Stad, tot des Kaizers *Vespasiani* tijden, tegen de Joden oorlog voerende, gestaan heeft.

Dezes
Booms verwonderens
waardige
oudtheit.

Des gelijken schrijft ook *Willem Lithgouw* Engelsman, in zijne negentienjarige Reisboek, dat hy in't jaar Duizent Zeshondert Twaalf, niet verre van *Jerusalem* een *Terpentijnboom* aan de weg, daar de Propheet *Habakuk* wel eer na by gewoont hadde, geplant zijnde geweest, doen ter tijd noch groeiende ende wel gestelt, gezien heeft.

HET XLVIII. CAPITTEL. P I S T A C I E N B O O M.

Pistacia. **Z**Ynde by veele wel bekend, wordt niet alleen in onze koude Nederlanden alzo gezet, maar ook dikwils *FISTIKENBOOM* genoemd. Op Latijn *PISTACIA*, *BISTACIA*, ofte *TEREBINTHUS* IN-

INDICA. In 't Hoogduitsch WELCH PIMPERNUSZLIN ofte PISTACIENBAUM. Ende op Fransch PISTACIE.

Terebinthus Indica.

Zy lieft van Natuirc geerne een zandige luchtige Aerde, met een weinig twee jaarige oude Paerdemeft, ende het Mol der vergangene Boomen, ofte, in plaatze van dien, Veenacorde doormengt, een opene, warme, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Oofte- en Noorde-winden bevrijdt, maatige Regenwatersche vochtigheit, door der Zonne warmte laauw gemaakt zijnde, geeft in deze Gewesten noch Bloem noch vrucht, wil nochtans reedelijk voort, niet tegenstaande verdraagt ongeerne veel koude Herfstregenen, sterke Winden, neevenelge Lucht, Rijp ofte felle Vorst, wordt daarom met een afgaande Maane van *April* in een Pot geplant, met gezeide grond gevult; in het laetste van *September* ofte begin van *October*, naa des tijds geleegentheit, droog zijnde, binnen's huis op een luchtige goede plaatze, daar in vorstig weeder in gevult werdt, om niet bevroozen te moogen werden, gezet, met slegts een weinig laauw gemaakt Regenwater, van boven twee ofte driemaal, geduirende de geheele Winter begooten, ende ook niet voor ten halven van *April* ofte wat later, na het weeder goed is, met een zoete lucht, en warme Regen wederom buiten gestelt, ende voor Sneeuwige ofte Haagelige vochtigheit, en koude Nachten voorzichtig gedekt zijn.

Zy verblijft niet altijd groen, maar laat in huis, in de Maant van *October*, zijne bladeren vallen, die gemeinlijk in 't begin van *May* wederom, door drift der Natuiren, de warmte der Zonne gevoelende, vernieuwt worden. Zy vergaat niet haastig, maar verblijft, uit eigen aangeboorne aardt, zeer lange in 't leeven: Kan ook niet alleen hier te Lande, door zijne met een mes geboorde ende ingelechte takken, (als van d' *Oranjeboom* te leezen is,) maar ook door zijn Zaad aangeteelt ende vermeerdert gemaakt zijn, het welke met een wassende Maane van de *May*, in een Pot met voorgenoemde Aerde gevult, warm ter Zonnen gezet, ende niet veele vochtigheids genietende, noch ook niet te dichte, noch dieper dan een stroobreed gezet zijnde, geschieden moet; Doch moet deze Pot niet alleen warm (als gezegt) maar ook tot aan de bovenste rand in warme Paerdemeft, twee Maanden ofte langer, geduirig met glaazen overdekt wordende, en als de Mest zijn warmte begint te verliezen, t' elkens daar uitgenoomen ende in warme vriisse wederom gezet, gelijk van d' *Acacia* gezegt is, zoo kymt het Zaad haastig, en kooft vroegten voorschijn.

HET XLIX. CAPITTEL.

S U M A C H B O O M.

*Sumach Ar-
bor.*

D It zienswaardig Boomgewas, wordt niet alleen met deze Naam, maar ook in't Nederlantsch SMAK genoemd. Op Latijn SUMACH ARBOR ofte RHUS. In 't Hoogduitsch GERBERBAUM. Ende op François RHOU.

*Wonderlij-
ke takken
dezes
Booms.*

Hier van zijn my in haare aardt ende Natuire kenbaar geworden drie bezondere soorten, te weten : RHUS VIRGINIANA ofte *Rhus uit Virginiën*, in 't Hoogduitsch INDIANISCHER GERBERBAUM gezegt, het welke een hoogen en breeden Boom wordt, wiens jonge takken geheel met een groene, fachte, ruige, wolligheid bekleet te zijn gezien wordt, welke tegen de Herfst bruinachtig, daar na vaal van couleur werdt, doch de takken ouder wordende, met der tijd geheel wederom aan de zelfde vergaat; zeer wonderlijken aardig te zien, als van een groot en konstig Werkmeester voort gekoomen te zijn; welke takken in de Winter haare blaaderen verlooren hebbende, niet anders dan een rechte gedaante eenes Hertshoorn kluchtig vertoonen.

*Rhus Coria-
riorum.*

De tweede, RHUS CORIARIORUM ofte *Leertouwers Rhus* genaamt, dewijle de *Leertouwers* alle de jonge spruiten dezès Booms tot aan de wortelen jaarlijks affnijden, ende gedroogt hebbende, een pulver daar af maaken, tot haare dienst bequaam, welke niet soo groot wordt, maar alleene tot die hoogte van vijf ofte zes voeten opschiet.

*Rhus Myr-
tifolia.*

De derde, RHUS MYRTIFOLIA ofte *Rhus met Myrtebladeren* gezegt, zijnde geen Boom gewas, maar alleen een Struvellige Plante, zullen van de zelfde daarom op een andere plaatze bequaamer de Culture der Planten te kenne geevende, spreken.

Deze dan gezeide zienswaardige beide Boomen, ongeveer van een ende de zelfde Natuire ende Culture zijnde, beminnen een gemeene zandige, ofte liever een steenige, gemeste, ende ook ongemeste grond, een opene, vrije, luchtige en wel geleezene plaatze, veele waters, vergaan niet ook licht door groote droogte, geeven alle Zomers een opstaande, en tamelijk groot getroste Bloeme, maar geen volkoomen rijp Zaad in deze koude Landen; brengt voort een slecht en voos hout, ende verblijven niet zoo lange, uit eigen aangeboorne aardt, als andere Boomen in't leeven; verdraagen Sneeuw, Haigel, sterke Vorst ende alle andere ongeleegentheit des geheelen Winters, hoewel nochtans het *Rhus Coriariorum* jonk ende teeder zijnde, door felle koude buiten staande, lichtelijk van't leeven te zaamen met zijn aanzienlijk groen berooft wordt; moet daarom zoo lange in een Pot ofte houten Bak, tot dat

zy

zy voor de Winter, verdraachelijke dikte en hout verkreegen heeft, in koude tijden binnen 's huis bewaart zijn.

Deze hoewel geen goet Zaad (als gezegt) meededeelende, worden, niet te min, door haare by de wortel uitschietende, ende wijd en breed de aerde doorboorende jonge Looten, (dewijle de Natuire in 't geene zy het eene gedeelte te zeer begonstigt, het ander te meer bekort heeft) gemeinlijk van zelfs gewortelt weezende ofte ten halven, op de maniere der *Angelieren* ingesneeden zijnde, haastig wortelen vatten, genoegzaam vermeerderd ende aangeteelt; die men van de ouden afneemt, ende in de Maant van de *Maart* ofte *April*. naa des tijds bequaamheit, met een afgaande Maane, in voorgenoemde Aerde verplanten moet: Wil ook het *Rhus Coriariorum* een warmer plaatze des Winters, ende voor de koude Ooste- en Noorde-winden meerder bevrijt, als het *Rhus Virginiana*, gezet zijn; vermits zy wel zoo teeder ende gevoeliger van aardt te weezen, ende daarom de koude ook minder verdraagen moogende, bevonden is.

HET L. CAPITTEL.

SASSAFRASBOOM.

EEn Eedele, zeer Medicinale en raare Boom, wordt van alle de Nederlanders, met geen andere Naame dan deze genoemd. Op Latijn SASSAFRAS ARBOR. In 't Hoogduitsch SASSAFRASBAUM. Ende op François ARBRE DE SASSAFRAS.

Hier van zijn my in haare aardt ende Natuire bekend twee bijzondere foorten, te weten. SASSAFRAS ARBOR FOLIO FICULNEO, *Sassafras-Boom* met blaaderen op de maniere van een *Vijgeboom*: Ende SASSAFRAS ARBOR FOLIO CRENATO ofte *Sassafras Boom* met gekerfde blaaderen, zijnde diep in drie deelen, als het CLEMATIS PASSIFLORA FLORE ROSEO CLAVATO ofte *Passie Bloem* gemeinlijk genoemd, gesneeden, ook op de zelfde maniere voor spitsachtig toegaande, ende aan zijne kanten zaags wijze getand: De andere aan zijne kanten glad ende effen, ook in drie deelen, maarten naauwer nood ten halven, gelijk sommige Vijge blaaderen ingesneeden, waar van het middenste het grootste ende omtrent als rond is, de twee andere veele kleinder ende een weinig spitzer toegaande, doch beide met een bruinroodt houdt, aan alle haare takken, niet onaangenaam verciert: My in 't Jaar Duizent zes Hondert vijfen Vijftig, uit *Virginien* door JOHAN VAN WELY *Amsterdamsche Koopman*, op die Gewesten handelende, onder andere raare gewassen gezonden.

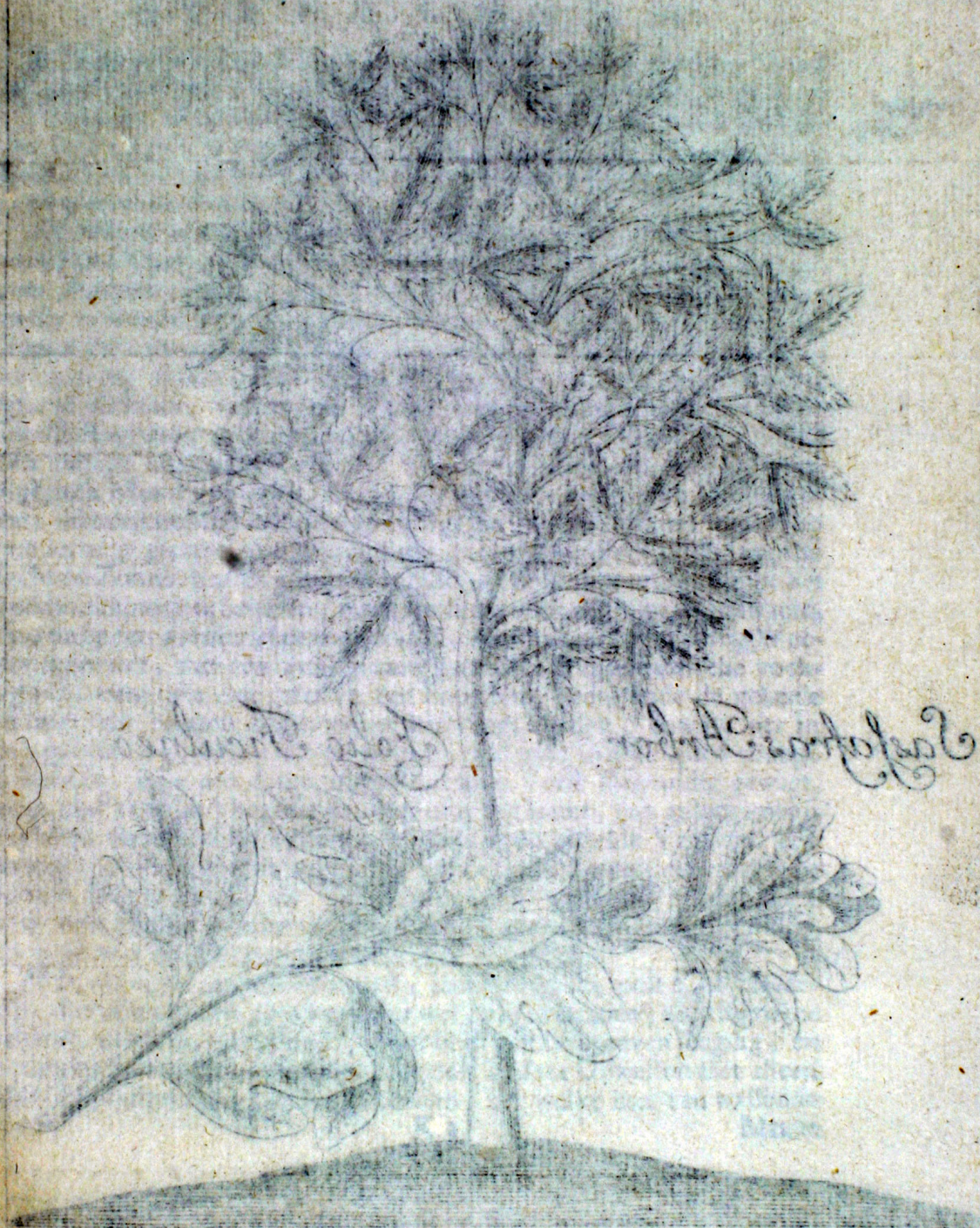
Zy lieven in deze Gewesten een grondt, in de welke zy bequaamelijk groeijen, vermits de zelfde met haare Natuire genoegzaam is overeen-

Sassafras
arbor folio
ficulneo.
Sassafras
arbor folio
Crenato.

koomende, welke bereidt werdt uit een deel goede ende geen schimmelige of qualijk ruikende Aerde, een deel Mol uit vergangene Pootmen, een deel oude twee jaarige Paerdesteet ende een goed gedeelte grof Zand wel door malkanderen gemengt; een warme, opene, vrije, luchtige en welter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden beschut, matige vochtigheit; geeven hier te Lande noch Bloem noch Vrucht; verdraagen ongeerne niet alleen veele Zomersche, maar noch veel minder eenige koude Herfst-Regenen, neevelige Lucht, sterke Winden, Rijp, Haagel ofte felle Vorst; worden daarom in het Voorjaar met een wassende Maane van *April*, in een aerden Pot, met gezeide grondt gezet, ten halven van *September* ofte een weinig laater, (na des tijds geleegentheit) droog geworden zijnde, met goed weeder binnen 's huis, op een luchtige bequaame plaatze gebracht, daar vriezende door een Kachel in geviert wordt, met een weinig laauw gemaakt Regenwatersche vochtigheit, twee ofte drie maalen, gedurende de Wintersche koude, van booven begooten; niet na by den oven, noch ook om laag op de floer, maar om hooge daar 't niet en ziegt, gestelt; ook niet voorten halven van *April* of tegen de *May*, na het weder zich zien laat, met een zoete lucht en aangenaame warme Regen, zoo het geschieden kan, wederom buiten der Zonne stralen voorgezet, ende voor koude Nachten, als andere ongeleegentheit, tot in de *May* wel gewacht ende voorzigtig gedekt zijn; dewijlze teeder van aardt, lankleevende van Natuire, ende met een steeds blijvende groenigheit verzien te zijn bevonden, ende noit blaaderloos, ten zy door swakheit ofte eenig gebrek der Natuiren, bekend worden.

Op deze maniere alzo gecultiveert ende in acht genoomen zijnde, heb ik die met blaaderen van *Vijgen*, zeeven jaaren lank goed ende wel bewaart gehad, in de welke zy de hoogte van omtrent vijf voeten, tot een verwonderinge van veelen verkreeg. Die met Getande of Gekerfde Blaaderen, de meeste warmte van nooden hebbende, ten naauwer nood vijf jaaren, waar in ze een weinig minder als dard half voet opgeklommen te hebben gezien werde, doch eindelijk beide, de eene door verrottinge des wortels, d' ander door een onvermoedelijk haastige en looze doordringende Vorst, deze Landen dikwils overkomende, verloren gingen: Het welke my zoo dikwils noch moeilijkheit geeft, zoo vaak van my de opgedroogde blaaderen gezien ende bekend worden. Doch verhoope de zelfde haast wederom te bekoomen, het welke Godt geeve.

Castanea Indica (Chestnut)

Castanea Indica

Chestnut

Sassafras Arbor Folio Crenato.

Sassafras Arbor

Folio Ficulneo.

HET LI. CAPITTEL.

STYRAX BOOM.

ZYnde in deze Landen een zeer gelieft en schoon Gewas, wordt op Nederlantsch alzoo genoemd. In 't Latijn STYRAX ofte STORAX ARBOR. Ende op Hoogduitsch STYRAX BAUM. Uit de welke zoo een welriekende Gomme, met de zelfde Naame bekend, in warme Landen, vloeiende gezien wordt, als by alle liefhebberen der Mediciene genoegzaam kenbaar is.

*Styrax
Arbor.*

Zy bemint een goede zandige aerde, met een weinig tweejarige oude Paerdest, een jaarige Hoenderdrek ende het Mol der vergangene Boomen, ofte, in plaatze van dien, Veen aerde, wel ende genoegzaam doormengt, een warme, opene, luchtige, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, matige vochtigheit; geeft in deze Gewesten, oud genoeg zijnde, niet alleen Bloemen, maar ook, met goede of warme Zomers, volkoomen Zaad; verdraagt ongeerne veele koude Herfst Regenen, mistige Lucht, Storm Winden, Rijk, felle Vorst ofte eenige ongeleegentheit des Winters: Moet daarom, met een wassende Maane van *April*, in een Pot geplant, ten halven van *September*, ofte een weinig later (na des tijds geleegentheit) binnen 's huis, op een luchtige plaatze gezet, ende door de opene vensters, zoo lange de lucht en Zonne straalen genietende zijn, als de aankoomende koude het zelfde zal komen te beletten; moet nochtans voor zieginge wel gewacht, daar na op een warmer plaatze gebracht, waar niet als met Vorstige Weeder ingeviert, met een weinig laauw gemaakte Regenwatersche vochtigheit, twee ofte drie maalen ten hoogsten, geduirende de geheele Winter van boven begooten of besprengt worden, dewijle hier in zijn geheele welvaart en leeven bestaat, willende in deze tijden drooge gehouden, voor een doordringende koude Vorst forgvuldig gewagt, ende niet voor in 't begin van *April* ofte wat later, (na geleegentheit des tijds) de lucht eerst wederom, door d'open gestelde Vensters, een weinig te vooren gewent geworden zijnde geweest, met een zachte en warme Regen buiten de Zonnen straalen wederom voorgestelt, ende voor koude Nachten, Sneeuwige Regenen en sterke Winden, tot in de *May* naauwkeurig gewacht ende gedekt zijn.

Zy is, uit eigen aangeboorne aart, lank leevende, noit zijne blaaderen, dien die van den *Queeboom* zeer wel, zoo in fatzoen, als wit groene couleur, gelijken, verliezende; maar blijft gestaadig eeven jeugdig, en om gezien te worden, bevallig. Mag ook in deze Gewesten niet alleen door Zaad uit warme Landen gezonden, het welke met een wassende

Maane van *April* ofte *May*, ook wel eerder, in een Pot, hol ende luchtig, ongeveer twee stroobreedt diep, gezaait ofte gesteeen wordt: Maar ook door zijne onder ofte booven de Aerde uitgeschootene jonge Loo-ten, die men, om haare teederheits wille, voorzichtig en subtiel, met een Pennemes, ten halven, gelijk, *Angelier*en insnijdt, met aerde aanvult, ende Wortelen geschooten hebbende (dat langzaam ende zooverlijk geschiedt) met gezeide Maane in *April*, affnijdt ende in Potten verplant) aangeteelt ende vermenigvuldigt worden.

HET LII. CAPITTEL.

TAMARINDEN BOOM.

*Tamarin-
dus arbor.*

WOrdt op Nederlantfch alzoó ende met geen andere Naame (mijns weetens) van iemant genoemd; zijnde een schoon ende om zien vermaaklijk Gewas: In 't Latijn TAMARINDUS ARBOR, OXYPHOENIX oft' ook PALMA SYLVESTRIS gezegt.

Zy bemint van Natuire een wel bereide Aerde, bestaande uit twee deelen goede ende niet schimmelig ofte moffig ruikende grondt, een deel Veenarde, een deel Mol uit vergangene Boomen, ofte in plaatze van dien, der verdurvene blaaderen van Boomen, twee deelen twee jaarige oude klein gevreevene Paerdemest, ende drie deelen grof Zand, daar geen Zoutigheid by bevonden wordt, wel te deegen door malkan-deren gearbeidt, een zeer warme, oopene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleezene plaatze, voor alle koude *Ooste-* en *Noorde-Winden* genoegzaam beschut ende bevrijt, weinig Regenwaters, altijd door der Zonnen warmte, nochtans in tijd van droogte, laauw gemaakt, verdraagt geenderhande koude ofte ongeleegentheit des lichts, inzonderheit veel vochtigheits, geenige sterke Winden, mistige Lucht, Rijp ofte ook de minste Vorst; wordt daarom in de *Maart*, *April* ofte *May* met een wassende Maane in een Pot, met genoemde aerde gevult, omtrent twee stroobreedt diep, holletjes, gezaait, ofte het Zaad met handen gelegd; de Pot tot booven toe in een bedde met warme Paerdemest gevult ende met glaazen vensteren overdekt, gestelt; de Mest zijn warmte verlooren hebbende, 't welke in veertien Daagen geschiedt, moet met nieuwe wederom verzien zijn, tot de Maant van *Junius* ge-
duirende, waar door het Zaad te beeter en eerder voortkomt: Daar na ten halven van *September*, om zijne teederheits wille, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, gebracht, daarze, door d'opene vensteren, lucht ende der Zonnen glans zoo lange genieten mag als moogelijk zal zijn, doch in geene manieren eenige tocht ofte zieginge, moet ook slechts

flechts met een weinig laauw gemaakt Regenwaters, van booven (ge-
duirende de geheele Winter) begooten ofte besprengt zijn, waar op
goede acht gegeven moet weezen, vermitsze, door een weinig te veel,
zeer lichtelijk te zaamen met zijn vermaakelijk en versterkent groen
van 't leeven berooft wordt.

Daar na, te weten in het laetste van *October*, kouder wordende,
brengt men de Pot in een warmer plaatze, daar alle Dagen (na de Vorst
veel, ofte weinig is) door een yzere Oven ingeviert wordt, doch niet
na by de zelfde gezet, maar zorgvuldig voor een doordringende vor-
stige koude gewacht, ende ook niet eerder als tegen de Maant van *May*,
met een zachte lucht en aangename Regen, wederom buiten gebracht,
der Zonnen warmte voor gezet, ende voor Koele Nachten, ook win-
dige Daagen naauw gewacht ende gedekt zijn.

Zy valt van Natuire zoo teeder, ende gevoelig van Aart, dat zy
de lucht dezer koude Landen geenzins verdraagen moogende, daar in
qualijk groeijen wil; hebze ook niet meer dan eenmaal, op deze ma-
niere gecultiveert, des Winters overgehouden, te weten Duizent zes
hondert vijfen zestig, zijnde de zeevende maal van my gezaait, op
gekreegen, maar t' elkens, door de Wintersche ongeleegentheit, weder-
om vergaan, waar in zy den tweeden Zomer tot de hoogte eens voets
opgeschooten te zijn gezien worde, vergiert weezende met blaaderen
van een aangename groenigheit, twee en twee tegen malkanderen over,
doch voor aan in een eindigende, met een steeltje in 't midden gescheiden,
op de maniere van d' *Acacia*, ende omtrent van de zelfde groote, welke
zich des Avonds tegen malkanderen buigende slooten, maar des Mor-
gens, van de Zonne bescheenen zijnde, wederom openden: Doch
verging de tweede Winter alquijnende, niet konnende bedenken waar-
om, vermits, voor de zelfde goede zorge gedraagen wordende, ook mijn
oogen daar op geduurig speelden.

HET LIII. CAPITTEL.

CASSIE BOOM uit BRASIL IEN.

En raare en ongemeene Boom in deze Gewesten, wordt met geen
andere Naame op Nederlantsch genoemd. Ook van de Latini-
sten, Hoogduitschen ende Françoisen niet anders dan CASSIA *Cassia fistu-*
FISTULA BRASILIANA, CASSIA FISTULA AUS BRASIL. ofte CASSIA *la Brasilia-*
FISTULA DE BRASIL gezegt. *na,*

Zy is zeer teeder van Aardt, kan in deze Quartieren niet dan door ge-
zonden Zaad aangeteelt ofte vermeerdert worden, 't welke op vol-
gende maniere bequaamlijk geschiedt, te weten: Neemt het Zaad,
vris.

Maniere
om allerley
harde Zaa-
den haastig
en bequaam
voort te
doen komen.

vrissende goed zijnde, legt het in een Glas op een weinig vrissende Paer-
demeest, ende giet daar op Regenwater, daar een weinig Salpeter, een
etmaal ofte half in geweikt geweest is, stelt het in de Zonne, tot dat het
Zaad dik geswollen is, legt het dan in een Pot, met een wassende
Maane van de May, met aerde gevult, bestaande uit een deel goede
Grond, die niet schimmelig ofte moffig ruikt, een deel Mol uit ver-
gangene Boomen, ofte, in plaatze van dien, Veenarde, een deel twee
jaarige Paerdesteest, heel klein gevreeven, een weinig eenjarige Hoen-
derdrek ende twee deelen grof Zand, wel door malkanderen gemengt,
zoo koomt het haastig op, inzonderheit zoo het op een warme opene,
vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, met glaazen Ven-
sters overdekt, tot aan de boovenste rand des Pots in warme Paerdesteest,
geduig tot in 't begin van Junius, niet tegenstaande dat het ondertuf-
schen opgekomen weezende, tot boven de Aerde gewassen is, gestelt
wordt, zoo blijft het voor alle koude Nachten, sterke Winden, en
regeringe Dagen bewaart, door de welke zy anders, inzonderheit
des Herffts, noch jonck en teeder weezende, lichtelijk verderven ofte
vergaan zoude.

Alzo in acht genoomen ende op deze maniere gecultiveert, wastze
gemeinlijk een halve houtvoet, ofte zomtijds (na de hitte groot is) een
weinig hooger in een Zomer op; doch wil des Winters, hoewel ten
halven van September, droog en wel gestelt ingebracht zijnde, niet ofte
zeer qualijk overblijven, wat moeite en vlijt men ook daar toe aanwendt,
vermits zy dezer Landen Herfft ende dikwils ongestaadige Zomersche
Lucht zoo min, als des Winters onnatuurlijke warmte des viers ver-
draagen mag: Waar door men gedwongen wordt dezen schoonen Boom,
elckens, door verkreegen Zaad, van nieuws wederom voort te bren-
gen, ende voor een Zomer alleen het aangenaam gezichte van dien
te genieten; Wiens blaaderen aan haar steel twee en twee tegen malkan-
deren over, gelijk die van *Acacia*, over al even breed, voor rondach-
tig toe gaande, ende een lid van een vinger lank zittende, gezien worden;
welke alle Avonden door het verliezen der Zonnenglans en warmte
(waar in haar leeven en wasdom bestaat) zich truiende neederwaarts
buigen, ende des Morgens, door zijne weederkomst verblijdt zijnde, we-
derom oprechten.

HET

HET LIV. CAPITTEL.

V I B U R N E.

W Ordts niet alleen met deze in 't Nederlantsch, maar ook van sommige VIORNE, ende geen andere Naame (mijns weetens) genoemd. Op Latijn VIBURNUM, VIORNA, LIBURNUM ofte *Viburnum* LANTANA. In 't Hoogduitsch VIBURNEBAUM ofte *Lantana* kleiner Meelbaum. Ende op François VIORNE, MAUSSANE, RIORTE ofte HARDEAU.

Zy lieft een gemeine maagere ende ook een goede gemeste Aerde, verdraagt desgelijken een kleijige, met twee jaarige oude Paerdemest, ende een gedeelte Zand wel door gearbeide Grondt, zoo zy jonk zijnde daar in geplant wordt, een warme, opene, vrije, luchtige en welter Zonne gelegen plaatze, hier te lande liever als een donkere ofte schaaduachtige lucht, veel waters, ende ook maatige vochtigheit. Is hard ende lankleevende van Natuire, verdraagt sterke Winden, Sneeuw, Rijp, Haagel ende sterke Vorst buiten gezet zijnde, bloeit alle Zoomers aangenaam om zien, geeft wel op sommige tijden, met drooge jaaren, in deze koude Gewesten, volkomen Zaad, zoo het uitwendig schijnt; dat gezaait weezende, met een afneemende Maane van April ofte May, gelijk het behoort, zelden ten voorschijn koomt. Hoewel ik verleeden jaar 1670 in het Hof van Monsieur HENDRIK GOELIKS, binnen Antwerpen, eene van Zaad voortgekomen gezien heb: kan niet te min door zijne by de wortel (dat gemeinlijk geschiedt) ofte eeven boven de aerde uitlopende veelvoudige jonge scheuten, die men met een volle Maane van April, ten halven met een mes, een halve vinger lank ten minsten, op de maniere der Angelieren, insnijdt, ende met aerde overdekt, genoegzaam vermeerdert ende aangeteelt worden; Want zy vatten gemeinlijk het eerste ende ook wel het tweede jaar wortelen, schieten ook te mets van zelfs drie, vier ofte vijf jaaren aan d'oude gestaan hebbende; welke wortelen, na dat zy twee jaaren oud ende om verplant te kunnen worden, sterk genoeg geworden zijn, van de Moeder gesneden, ten halven gekopt, ende met een wassende Maane van de Maart, op een ander gelegeene plaatze verzet moogen worden.

HET LV. CAPITTEL.

R O O D E J U J U B E N.

Z Ynde een schoon en bevallig Gewas, wordt op Nederlantsch *Zizyphus* alzoogezegt. In 't Latijn ZIZYPHUS RUTILA, JUJUBÆ OFFI- *rubra* CINARUM, ZIZYPHA GRÆCORUM ofte PALIURUS ATHENÆI. *Jujubæ offi-* *cinarum*. Op

Op Hoogduitsch BRUSTBEERBAUM ofte BRUSTBEERLIN. Ende in 't François JUBIER ofte GUINDOULIER.

Hier van zijn my in haare aart ende Natuire kenbaar geworden twee bezondere foorten, te weten: ZIZYPHUS RUTILA, *Roode Jujuben*, waar van wy hier tracteeren, ende ZIZYPHUS ALBA, *Witte Jujuben*, die ook OLEA BOHEMICA, ofte *Boheemsche Olijfboom* genoemd wordt, waar door de zelfde by de andere foorten van *Olijfboomen* gestelt hebbe, te vreedten zijnde, met deze principaalste en beste hier alleen op het Tonneel te stellen ende te vertoonen.

Zy bemint uit eigen aangeboorne aart een goede zandige Aerde, met een weinig tweejarige oude Paerdemest ende Mol der verdurvene Boomen genoegzaam doormengt, een warme en welter Zonne geleegene plaatze, een opene vrije lucht, maatige vochtigheit; verdraagt geen zins veele koude Herfst Regenen, sterke Winden, mistig Weeder, Sneeuw ofte eenige Vorst; moet daarom met een wassende Maane van *April* in een Pot geplant, in 't laetste van *September* ofte begin van *October*, na het Saizoen gestelt is, binnen 's huis, op een luchtige en bequaame warme plaatze, daar, met een Vorstige tijd, door een yzere Oven in geviert wordt, gestelt; met slechts een weinig laauw gemakte Regenwatersche vochtigheit onderhouden, ende van booven begooten, noch ook voor in 't begin van *April*, ofte een weinig later, na des tijds gelegenheit, met een zoete lucht en aangename Reegen, zoo het geschieden kan, buiten de Zonnestraalen wederom voorgezet, ende voor koude Nachten ofte andere ongeleegene Sneeuwige ofte Haagelige vochtigheit wel gedekt ende bewaart zijn.

Zy verblijft niet altijd groen, maar laat des Winters haare bladeren vallen, wil niet opwaarts groeijen, maar blijft in deze Gewesten gemeinlijk leeg van stam; kan ook niet door eenige andere middelen, dan alleen door zijne leegte en by de Aerde uitschietende takken, die men ten halven, voorzichtig met een wel gescherpt Pennemes, een lidt van een vinger lank, ofte ook een weinig meerder, na zy dik en sterk zijn, gelijk de *Angelieren*, insnijdt, met Aerde overdekt, ende lankzaam wortel geschooten hebbende, aangeteelt ende vermeerderd worden; Het welke nochtans door goed verkreegen Zaad mede geschieden mag, dat uit warme Landen gezonden, ende met een wassende Maane van *April*, ofte *May*, in een Pot, met voorgenoemde Aerde, niet meerder als twee stroobreedt diep, holleties gelegt of gezaait zijnde, met een weinig laauw Regenwaters, met droog weeder begooten, ende in warme Paerdemest, geduig tot aan de bovenste rand des Pots, zes weeken lange gestelt wordt. Deze jonge Looten (daar men wel op letten moet) moogen van de oude niet gesneden ofte genomen worden, voor en al eer haare nieuwe gewassene wortel twee jaaren oudt is, kunnen het anders niet verdraagen, vermits de teederheit van de zelve, waar doorze lichtelijk

telijk vergaan; het welke met een wassende Maane van April, in Pot-
ten warm gezet wordende, geschieden moet.

HET LVI. CAPITTEL. K A N E E L B O O M

IN't Nederlantsch alzoogenoemt, zijnde een der Voortreffelijkste
Gewassen des geheelen *Aerdbodems*, in verscheidene OOSTINDISCHE
Gewesten van zelve voortkoomende; waar op mijn zinnen zoo
dikwils gespeelt, het herte begeert, ende mijn gedachten zoo vaak voor
oogen te moogen zien, verlangende, gewenscht hebben; doch nu
daar in, naa zoo menig jaarige beloften, door Veele aan my gedaan,
eindelijk voldaan: Dewijle my de zelfde in *Julio* en *Augusto* des voor-
leedener Jaars 1669 en 1670 onder andere wel gestelt, ende in zijne
volkoomentheit gezonden is. Wordt op Latijn gezegt CINNAMOMUM
naa het Hebreeusche woordt KINNAMON. CANELLA ofte ARBOR
CASSIA. In't Hoogduitsch ZYMMERTROERLINBAUM, ZYMMETRIN-
DE ofte CANELBAUM. Ende op François ARBRE DE CANELLE.

Hier van zijn my alleen bekend twee onderscheidelijke soorten, te
weeten:

CINNAMOMEA ARBOR SATIVA VERA, *oprechte Tamme Kaneelboom*,
die alleen in't Eiland ZEILON, tamelijk hoog groeijende, gevonden,
ende voor de beste des Werelds gehouden wordt, vermits de fijnheit
zijnder schorze; werdende aldaar *Cuurdo* genoemt, voort brengende
witte ende welriekende Bloemen, zomtijds veel, en zomtijds weinige
by malkanderen, ook hier en daar by eenen door de Boom verspreidt,
voortkoomende, ende een weinig lankwerpig ofte ovaalswijze ronde
swarte vruchten, hebbende de groote van HAAZENOOTEN.

*Oprechte
Tamme Ka-
neelboom.*

DE CANELLA ARBOR SILVESTRIS, ofte *Wilde Kaneelboom*, daarom
alzoogenoemt, dewijlze niet in ZEILON maar in MALABAR, MA-
LACCA, JAVA ende andere plaatsen der *Oosterse Landen* groeijende
bekent is, welke van Deugde of Kracht niet half zoo goed ook veel
dikker, en grover van bast is. Daaromme van de *Portugiesen* aldaar CAN-
NELLA DE MATO, dat is *Wilde Kaneel*: Ende van d' *Inwoonderen* CA-
MEAA of CAIS MANIS gezegt wordt: Zijnde van Natuire niet zoo
hoog van Stam, als die van ZEILON, doch in zijne Blaaderen (ge-
meinlijk zeven en acht vingerbreed lank, doch zelden meer dan drie
breed zijnde) zoo wel van couleur, als drie groote doorlopende Aade-
ren, van onderen beter als van boven, met veele kleine dwars Aader-
kens, te zien, geheel gelijk, ook dikachtig, hart van aart, en stijf
staande, gelijk de Lauren, noch van haare takken, dan door ou-

*Wilde Ka-
neelboom.*

*De Tamme
en wilde
Kaneelboom*

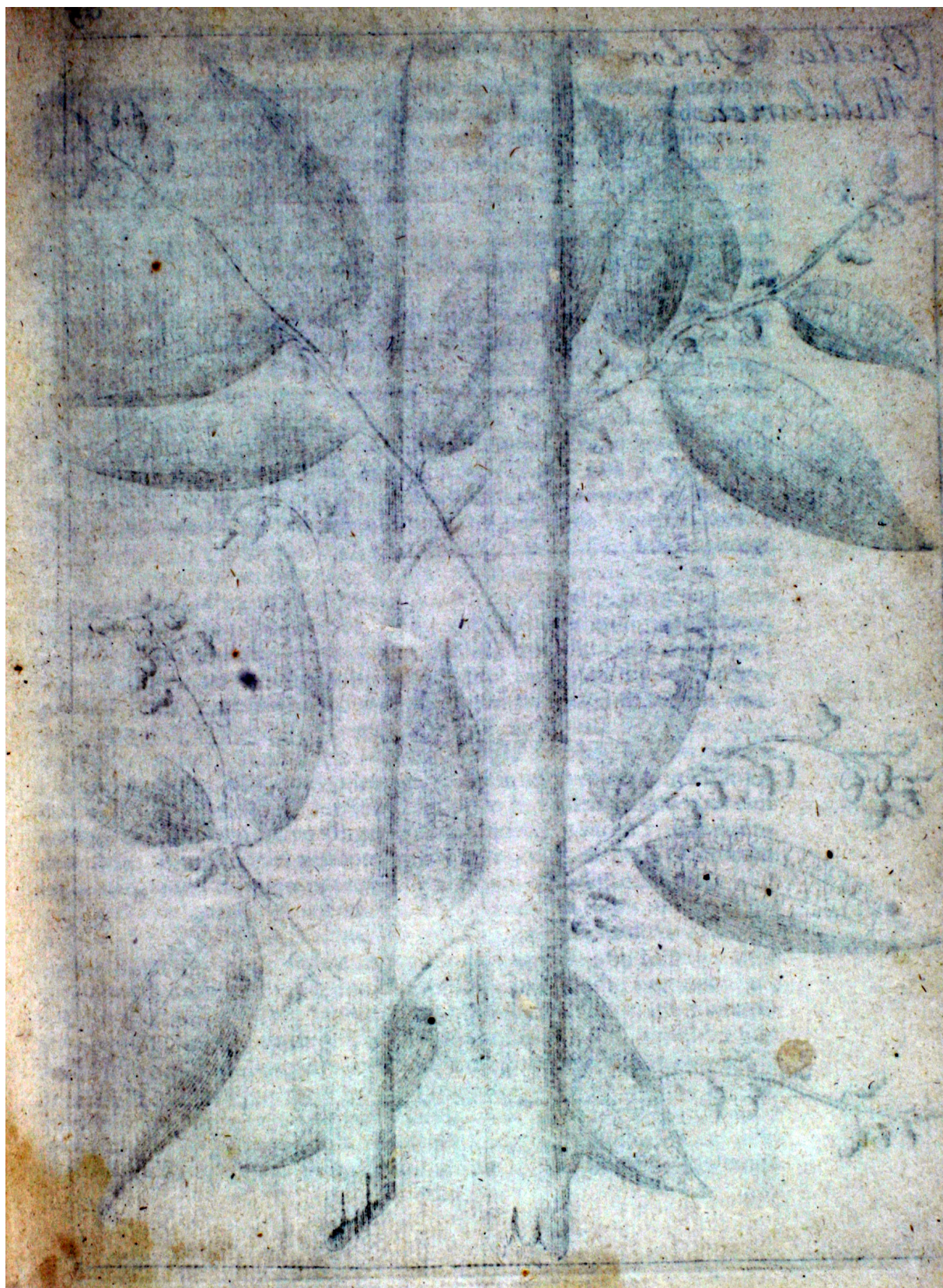
*malkande-
ren in alles*

Canella, Lauri species. derdom vallende, zoo dat zy beide even groen ende steeds met kleine steelkens verziende zijn, bekend werden; uitgenoomen de vruchten dezer, die niet alleen een weinig kleinder; maar ook met een *Muts* ofte *Hoedeken*, op de maniere van onze *Eekelen* verzien zijn: niet alleen hier en daar in't bezonder aan het hout by de blaaderen, maar ook aan de uitterste einden der takken, troswijze voortkomende; wiens afgeplukte blaaderen te zaamen gebonden ende op veele plaatzen des werelts met de naame van *Malobathrum Tamalapatra*, ofte *Folium Indicum* verzonden worden.

Malobathrum is niet anders als het blad van Wilde Kaneelboom in Malabar groeiende. Daaren boven, dewijl men nu (gelijk de daaglijksche ervarentheit zoo lange geleert heeft) bevindt, dat de schorze ofte tweede bast dezer Boomen, het welke de rechte *Kaneel* is, door de veranderinge der plaatzen (als gezegt) d' een den ander in goetheit of scherpheit, dik- of dunheit overtreft: Ook dat de afgeschilde basten, na dat zy wel of quaalijk gedroogt ende in acht genoomen, bruinachtig rood, afgrauw, ofte swartachtig van couleur gevonden worden, dat daar naa ook blijft, ofte vergaat haare deugdelijke scherpheit, niet tegenstaande, zy van een ende de zelfde Boom genoomen en gekoomen is: Het welke onze Voorouderen niet bekend geweest zijnde, hebben deze verscheidenheit des *Kaneels* met drie bijzondere Naamen beschreeven, als *Cassia*, *Canella*, en *Cinnamomum*, ook deselfde in veranderinge der Boomen ofte gewassen zeer verre van malkanderen te scheelen gemeint, daar zy doch niet als van een, ofte alleene deze twee soorten van Boomen ende geen andere, zeekerlijk voortkomen.

Cassia, Canella en Cinnamomum, is een en het zelfde, van een der alleen ofte beide genoomen wordende. Zy worden beide van een aart ende dezelfde Culture te zijn, in deze koude Gewesten over gebracht weezende, bevonden: lieven en beminnen een goede Aerde, bestaande uit een deel gemeine swarte grond, een deel driejaarige oude klein gemaakte Paerdemest, twe deelen grof Zand, zonder eenige zoutigheid, ende twee deelen Mol der verrotte blaaderen van Boomen wel door malkanderen gemengt, een opene, luchtige, warme, vrije, ende genoegzaam ter Zonne geleezene plaatze, voor alle koude *Ooste- en Noorde-winden* beschut, maatige Regenwatersche vochtigheit, door der Zonne stralen alrijt laauw gemaakt; verkrijgen in deze Landen noch Bloem, noch Vrucht, zijn teder van Natuire, geenige koude *Herfstregenen*, ofte *Winden*, veele min eenige *Sneeuw*, *Haegel*, ofte *Rijp* verdraagen moogende, worden daarom, (droog zijnde) ten halven van *September*, ofte ook wel eerder (na des Tijds gelegenheit) binnen 's huis gezet, daar zy tot in't laetste van *October*, door de opene vensteren, Lucht en Zonne te genieten koomen.

Daar na dezelfde geslooten wordende, moet door een Kachel in de plaatze, daar zy verre van dezelfde om hooge gestelt zijn, van lankzamer handt gestookt worden; eerst om den tweeden dag, daar na alle dagen, ende in *December* kouder wordende, op dat geen Vorst daar in mag

*Canella Arbor
Malabarica.*

mag' koomen, alle dagen twee, ofte drie maalen, te weeten, des morgens om zes of zeven uren, des achter middags om een, ende des avonds om zeven uren wederom, tot dat de felste koudegepasseert is, daar na vermindert men wederom in't vieren, gelijk eerst in het zelfde te vermeerderen geschiedt is, ende laat men op den zestienden van *Maart* daar van geheelijk af, stellende als dan de vensters, met goede en warme dagen, wederom open, op dat de Zonne straalen daar op speellende, zy daar door verquikt ende alzoo de lucht op een nieuw gewent mogen worden.

Ondertusschen, geduirende de geheele *Winter*, moeten zy niet dan twee ofte drie maalen ten hoogsten, met een weinig laauwgemaakt Regenwaters, van boven verzien zijn; want zy van *Nature* niet veel vochtigheits, inzonderheit in deze tijden verdraagen. Moeten ook niet voor tegen de *May*, met een zoete lucht en aangename Regen, wederom buiten gezet, doch voor koude *Nachten*, en schraale *Winden* wel gedekt, ende voorzichtig gewagt zijn; Willen ook in Zomertijden, te mets, met een weinig half zoete *Melk* en *Regenwater* vermengt, ofte *Salpeterwater* daar *Duivemeest* ende *Schapedrek* in geweikt heeft, (gelijk van de *Guanabanus*, in het 61 Capittel des eersten Boeks gezegt is) begooten ende van boven, zoetjes verzien worden, waar door zy in haare *Nature* versterkt wordende, te bequamer nieuwe wortelen vatten, ende merklijk voortschieten; gelijk ik voorleeden jaar gezien, ende met aanmerkinge daar op gelet hebbe, vermits twee der zelve, met gezeide wateren begooten hebbende, ende van my in voorge-noemde aerde (uit dezelfde, daar zy mede uit *Indien* gekomen waaren, voorzichtig, dat zy de meeste aerde aan haare wortelen qua-men te behouden, genoomen zijnde, dewijle de *Nature* geen nieuwe Looten onderwegen gemaakt hadde, maar in zijn vermoogen stil stonde) verplant weezende, terstont begonden te wassen, ende voor den eersten *December* een halve vinger lank geschooten waaren: daar de andere drie, dezelfde niet genooten hebbende, ook niet om te schieten meer dan haare knoppen openden, ende zich veerdig maakten.

Deze twee kostelijke soorten van Boomen, worden in deze Gewesten niet als door haare nieuws gezondene jonge Boomkens (die hoe zy manlijker zijn, ende hoe beeter zy in haare houten Kasten, daar zy mede over gezonden worden, gewortelt, ende vaster gegroeit zijn, eer zy te scheepe gedaan werden, hoe zy bequaamer op zoo een lank-duirige reize goed, ende in't leeven gehouden mogen worden) ofte volkoomene rijpe vruchten aangeeteelt ende vermeerdert gemaakt. Welke vruchten, vroege in een Pot met boven genoemde Aerde gevult, ende op een matig warme Oven gestelt (gelijk van d' *Acacia* gezegt) ofte in een glas gedaan, ende boven die zelfde oven gehangen, ofte de warmte der Zonnen voorgestelt, op dat zy, door zoodanige hulp-

middelen, aan 't swellen en kymen geraaken (als van de *Guanabana Arbor* ofte *Vlescheboom* te leezen is) niet boven een vingerbreed diep, met een volle Maane van *Februarius*, *Maart*, ofte *April* plat gelegd moeten zijn, zoo zullen zy uitschieten, ende haar in weinig weeken boven de Aerde vertoonen, welke als dan (om haare teederheits wille, en ongewoonheit des lichts) naauw gewacht, ende met glaazen steeds gedekt moeten worden, tot dat de Zonne zijne kracht vermeerdert, ende het zelfde alzo niet meer van noden zal zijn.

HET LVII. CAPITTEL.

SINT JANS BROODT.

Caroba.
Panis Sancti
ei Johannis.

En aangenaame, en zienswaardige Boom, wordt met deze Na-me op Nederlaatsch gemeinlijk alzo genoemd. In't Latijn *CAROBÉ*, *CERATIA SILIATA*, *CERATONIA*, ofte *PANIS SANCTI JOHANNIS*. Op Hoogduitsch *SANT JOHANS BROT*. Ende in't Fransois *CAROUGLER*.

Zy bemint een zandige, goede, gemeine grondt, met een weinig tweejarige oude Paerdemest, en Veenaderde, wel door malkanderen gemengt, een warme, opene, vrije, luchtige, en genoegzaam ter Zonne gelegeene plaatze, matige, en niet te veele vogtigheits, geeft hier te lande noch Bloem, noch Vrucht; verdraagt ook geen-zins veele koude Herfstregen, Stormwinden, Rijp, mistige Lucht, ofte eenige Vorst: wordt daarom met een wassende Maane van *April* in een Pot, ofte houten Vat (na zy groot is) geplant, in het laetste van *September*, ofte begin van *October*, als het Saisoen noch goed is, binnen 's huis op een luchtige plaatze, daar met een vorstig weder ingeviert werdt, gestelt, met een weinig laauw gemaakte Regenwaterfche vochtigheit, van boven (geduirende de Winter) begooten, ende niet voor ten halven van *April*, ofte een weinig later, met een aangenaame lucht, en zoete Regen, wederom buiten gebracht; wil voor sneeuwige Regen, en koude Nachten wel gedekt zijn.

Zy wordt in deze Gewesten alleen vermeerderd door haar Zaad, het welke hoe vriffer, hoe beeter, uit warme plaatzen gezonden zijnde, voort na het eerste Quartier des wassenden Maans van *April* ofte *May*, in een Pot, met voorgenoemde grondt, hol endeluchtig, noch ook dieper dan twee stroo breedt, gelegd, ofte gezaait wordt, welke warm, voor koude *Ooste- en Noorde-winden* bewaart, en zeker gezet wезende, in korten tijd ten voorschijn gebrocht wordt; inzonderheit zoo de Pot zes of zeven weeken in warme Paerdemest, geduytig gestelt, ofte het Zaad, in een glas, op vrisse Paerdemest, lange met Salpeter-

peterwater overgooten zijnde, tot het door der Zonnen warmte gekymt zal wezen (gelijk van de *Vleſſcheboom*, ofte *Guanabanus* gezegt is) gelegd werdt.

Deze jonge Boomkens zijn uitnemende teeder van Natuire, ende de eerste Winter, om over te houden, zeer gevaarlijk, maar daar na houtachtiger en sterker wordende, veele bequaamer; moeten des weegen eens, ofte tweemaal des Winters een weinig laauw gemaakt Regenwaters van boven genietende, niet voor tegen de *May* wederom buiten gebrocht, ende (als vooren gezegt) voor koude Nachten wel gedeckt zijn. Moeten ook drie jaaren lank in haare Pot, zonder gerept te worden, verblijven, maar daar na met een wassende Maane, van *April*, zoo dat nochtans de aerde van haare wortel niet kome te vallen, zoo veele doenlijk zal zijn, voorzichtig uitgenoomen ende verplant werden.

HET LVIII. CAPITTEL.

ARBUTUS BOOM.

ZYnde een ongemeene, en schoone Boom, wordt zoo wel met deze Naame in't Nederlantſch, als Hoogduitsch, ende geen andere (mijns wetens) genoemd. Op Latijn des gelijken *ARBUTUS*, ofte *UNEDO*; Ende in't Franſois *ARBOUSIER*.

Unedo.

Zy waſt in warme Landen tot een aanzienlijke hoogte, als ook in deze Geweſten, op, en blijft, van Natuire niet laege van Stam.

Hier van zijn my in haare aardt ende Natuire kenbaar geworden, twee verſcheidene ſoorten, te weeten:

De Gemeine *ARBUTUS*, die op verſcheidene warme plaatzen van *EUROPA*, als *Hiſpanien*, *Griekenland*, ende meer andere, van zelfs voortkoomende gevonden wordt.

Arbutus.

Ende *ARBUTUS HUMILIS VIRGINIANA*, ofte LEEGE *ARBUTUS-BOOM* uit *VIRGINIEN*.

*Arbutus
boom uit
Virginien.*

De Gemeine *ARBUTUS* ofte *UNEDO*, bemint, van Natuire, een zandige Aerde, met een weinig tweejarige oude Paerdemest, eenjarige Hoenderdrek, en Veengrondt te zaamen wel door malkanderen gemengt, een warme, opene, luchtige, en genoegzaam ter Zonne geleezene plaatze, voor alle koude Noordewinden beſchut, matige Regenwaterſche Vochtigheit; geeft hier te lande niet alleen Bloem, maar ook alle jaaren gemeinlijk, inzonderheit met goede of warme Zomers, perfecte Vrucht, die op verſcheidene tijden, met een wassende Maane, zoo wel van *April*, als *May*, in d' Aerde gelegd zijnde, noit ee-

ver

ven wel ten voorschijn gekoomen is, als haare volkomene perfectie niet verkreegen hebbende, ofte hier te lande door d' ongetempertheit dezes Clymaats niet verkrijgen konnende. Verdraagt ongeerne veele koude Herfstregenen, Rijp, Sneeuw, ofte Vorst, wordt daarom met gezeide Maane van *April*, in een Pot, ofte houten Bak, na zy groot is, gezet, in't begin van *October*, ofte ook wel eerder, zo het weder niet goed en is, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar des winters vriezende ingevierdt wordt, gebrocht, met een weinig laauw gemaakt Regenwaters begooten, ende niet voor ten halven van *April*, ofte wat later, met een zachte Regen wederom buiten gestelt, ende voor koude Nachten gedekt.

Kan in deze Gewesten, vermits zy niet veele by haare wortel uitschiet, qualijk anders, dan door volkomen rijp Zaad, op gezeide tijd in een Pot gezaait, aangeteelt, ende vermeerdert gemaakt worden.

*Arbutus
humilis Vir-
giniana,*

De *Arbutus humilis Virginiana*, wast in deze Quartieren niet hooger dan drie voeten, lieft dezelfde Aerde, Lucht, en Water, wil ook op de zelfde maniere (als van de voorgaande gezeit is) gegouverneert, ende gecultivieert zijn, zoo wel in Zomer als Wintertijden, valt niet te min wel zoo hardt van aart, geeft ook een gantsch andere Bloeme, zijnde wit, ende uit vijf bladerkens bestaande, op de zelfde maniere, en zeer gelijk onzen gemeine *Haagedoorn*, by malkanderen in een troffe zittende, de Vrucht desgelijken, doch een weinig kleiner, eerst bleek wit, daar na rood wordende, inwendig met eenige kleine swarte lankwerpige Zaadkens verzien, die haare volkoomene perfectie wel verkreegen te hebben schijnen, doch gezaait zijnde, zelden voort koomen: kan niet te min, door zijne by de wortel, ofte booven de aerde, meenigvuldige jong uitgeschootene Looten, die men met een Pennemes subtielrijk ten halven, op de maniere der *Angelierien*, insnijdt, ende het tweede jaar daar na, ofte derde, wortel geschooten hebbende, aangeteelt ende vermeerdert worden. Doch moet men hier in voorzichtigheit gebruiken, dat deze Jongen van de Oude niet worden afgesneeden, voor en al eer haare swart gecouleurde Wortel twee jaaren ten minsten oudt zy, of zullen, verzet wezende, niet voort komen noch beklijven, om haare jonkheits wille, het welke gemeinlijk met een wassende Maane van *April*, in Potten, om des Winters binnen 's huis (als gezeit) bequaamelijk bewaert te konnen worden, geschiedt.

HET

HET LIX. CAPITTEL.
JUDASBOOM.

WOrdt in 't Nederlantsch alzoogenoemt, om dat (gelijk sommige willen) Judas den Apostel onzen Heere en Saligmaaker verraden, ende over zijne quaade daad berouw verkreegen hebbendē, zich aan de zelfde ofte diergelijke gehangen ende gedoodt zoude hebben. Op Latijn ARBOR JUDÆ, ARBOR AMORIS, SILIQUASTRUM ende SILIQUAFATUA. In 't Hoogduitsch JUDASBAUM. *Arbor ludæ.* Ende op François GUAINIER ofte GAINES.

Hier van zijn my in haare aart ende Natuire kenbaar geworden twee bijzondere soorten, te weten: ARBOR JUDÆ FLORE RUBRO. *Judasboom met een roode Bloeme.* En ARBOR JUDÆ FLORE ALBO, ofte *Judasboom met een zuivere witte Bloem:* Beide van een ende de zelfde Culture, doch de witte en wast niet wel zoo hooge, ende zijn mede de bladeren een weinig kleinder, als de roode. *Iudasboom met witte, en roode Bloemen.*

Zy beminnen een gemeine zandige Aerde, met een weinig twee jaarige oude Paerdestoom mengt, een warme, opene, luchtige en welter Zonne geleegeene plaatze, maatige Regenwatersche vochtigheit, geeven vroeg in 't Voorjaar haare Bloemen, schoon en vermaaklijk om zien, ende daar na eerst haare bladeren, ook met goede warme Zomers Peulen ofte Hauwekens, maar zelden of noit daar in volkoomen rijp Zaad in deze Gewesten; zijn tamelijk hard van aart, doch konnen de felle koude en Vorst des Winters niet verdraagen: Hebbe daar van eens een buiten gelaaten, die, vermits de slapheit des Winters, zonder schaade ofte eenige ongeleegentheit overbleef, maar de volgende Winter, kouder zijnde, het leeven te zaamen met zijne groenigheit verloor. Moeten daarom beide in Potten ofte houten Bakken, na zy groot zijn, met een wassende Maane van April, geplant, ende in het begin, midden ofte laetste van October (na het weder goet ofte bequaam is) binnen 's huis gebracht, ende op een luchtige plaatze gestelt zijn, daar, geduirende het vorstig weder, alleen in geviert werdt; moet ook in deze tijden niet dan met een weinig laauw gemaakt Regenwater van booven begooten ofte verzien, ende niet wederom voor in 't begin van April ofte wat later, met een aangename lucht en zoete Regen, buiten gebracht, der Zonne stralen voorgezet, ende in Bloem staande, voor koude Nachten, zoo veel doenlijk, gedekt ende gewacht werden.

Zy worden vermeerderd en aangeteelt op twee bijzondere manieren.

Eerstelijck, door Zaad, uit warme Landen gezonden, het welke met

M

een

een afgaande Maane van de Maant van *Maart*, *April* ofte *May*, in voorgenoemde Grond, luchtig, ende niet booven vijf korlen in een Pot, kwalijktwee stroobeed diep geleit ofte gezaait, en op een warme plaatze gezet moet zijn.

Ten tweeden, door jonge by de wortel ofte booven de Aerde uitgewassene Looten, die men ten halven voorzichtig insnijdt, met Aerde bedekt, ende Wortelen twee jaaren out verkreegen hebbende, op voorgezede tijd en Maane van de ouden afneemt ende verzet.

HET LX. CAPITTEL.

B O O M W O L L E.

OP Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook van veelen KOTTOEN genoemd. Wordt in't Latijn GOSSIPUM XY-LON COTUM, BOMBAX ofte BAMBAX: Waar na de Italiaanen deze BAMBAGIA, ende de Nederlanders alle 't geene hier van geweeven is, BAMBASYN, ofte na het woordt BOMBAX, BOOMBASYN, en BOOMASYN geheeten hebben, ende alzoo hier uit het bovenste gedeelte des kleedts, de borst en armen bedekkende, de naame van BAMBAYSEN WAMBAYSEN, ende WAMBOYSEN verkreegen heeft; vermits dezelve van deze stoffe, niet alleen pleegden gemaakt, maar ook van binnen gevult, ende noch heeden 's daags van zeer veele gedraagen worden. Op Hoogduitsch BAUMWOL. Ende in't Fransch DU COTTON gezegt.

Hier van zijn my in haare aart ende Natuire bekend, twee veranderlijke soorten, te weeten:

*Gossipium
arbor.*

*Kottoen
Boom, ende
Kottoen
Kruijt.*

GOSSIPUM ARBOR, ende GOSSIPUM HERBA, van de welke wy alhier niet zullen spreken, vermits in dit eerste Boek, alleen van grootte, en hooge Boomen mentie gemaakt wordt; maar dezelve onder de Kruiden alleen gedachtig zijn.

Zy leeft van Natuire, een zandige goede grondt, bestaande uit twee deelen zuivere en geen moffige ofte schimmelig ruikende Aerde, twee deelen grof Zandt, twee deelen Molder vergangene Boomen, twee deelen twee jaarige oude Paerdemest, ende een deel een jaarige Hoenderdrek, wel door malkanderen gemengt, een warme, opene, vrije, lichte, en wel ter Zonne gelegene plaatze, weinig vochtigheits, geeft in deze Landen noch Bloem noch Vrucht, is zeer teeder van aart, verdraagt ongeerne veele ofte koude Herfstrengen, Sneeuw, Rijp, sterke Winden, ofte eenige Vorst; moet daarom in een Pot, met een wassende Maane van *April* geplant, ende ten halven van *September*, ofte een weinig later, zoo het Saizoen goed

goed is, binnen 's huis op een goede bequaame plaatze gebrocht zijn, daar zy niet alleen tot den twintigsten van *October*, met goed weder, door d'opene vensteren, de lucht en stralen der Zonne geniet, maar ook van den eersten *November*, tot den eersten ofte tienden *Maart*, na de koude ofte Vorst sterk is, ingeviert wordt; te weeten: *Eerst* om den tweeden dag eens, *Daar na* alle dagen *Ten derden*, alle dage twee maalen; te weeten: des morgens om zeven uiren, ende des Avonds om zes ofte zevenen wederom. *Ten vierden*, als het alderfelst is, driemaal, des morgens (als gezeit) des middags om eenen, ende des Avonds om zeven uiren wederom, op dat geen Vorst, inwendig te doordringen koome, waar door zy haastig van't leeven berooft zoude worden. Mag ook, gedurende deze wintertijd, niet dan een ofte tweemaal, van booven met een weinig laauw gemaakte Regenwatersche vochtigheit besprengt ofte begooten zijn, vermits zy, door een weinig te veel, haastig verderven zoude, als my tot tweemaal geschiedt is; moet ook niet eerder voor tegen de *May*, met een aangename lucht, en zachte warme Regen, wederom buiten gestelt, der Zonnestralen voorgezet, ende voor koude Nachten, of koele windige Dagen, wel ende zorgvuldig gedekt zijn.

Op deze maniere alzoo gecultiveert, hebbe deze raare en schoone Boom nochtans noit langer als drie jaaren in't leeven bewaaren moogen, vermits zijne teedere Natuire, en dezer Landen koude Climate, zijnde een hout voet ende een vierendeel hooge geklommen geweest, doch de derde Winter elendig vergaan. Wordt ook niet wederom aangeteelt, ofte vermeerdert gemaakt, dan alleen door zijne uit heete Gewesten verkregen vris Zaad, het welke in voorge-noemde Aerde, in een Pot, met een wassende Maane van de *Maart*, *April*, ofte *May*, niet wel twee stroobreed diep gelegd, ende zeer warm voor alle Ooste- en Noorde-winden bevrijdt, in een Zonne bak, met warme Paerdemest gevult, ende met glaazen overdekt, (gelijk van Acacia, Tamarinden, Pistacien, ende meer andere Boomen gezegt is) gezet moet zijn; doch eerder niet, voor dat het zelfde in een glas, op een weinig Paerdemest, daar in gedaan, gelegd, en daar op, tot dat het geheel kooft bedekt te zijn, Regenwater gegooten is, in het welke vierentwintig uiren lank Salpeter ingeweikt geweest heeft, latende het zelfde zo lange, in de Zonne staan, tot dat het dik gezwollen is. Dit kan men met veele andere vreemde, en harde zaaden doen, die men door deze en andere volgende middelen alzoo voort krijgt, het welke buiten dat zeer qualijk geschieden zoude.

HET LXI. CAPITTEL.
V L E S S C H E B O O M.

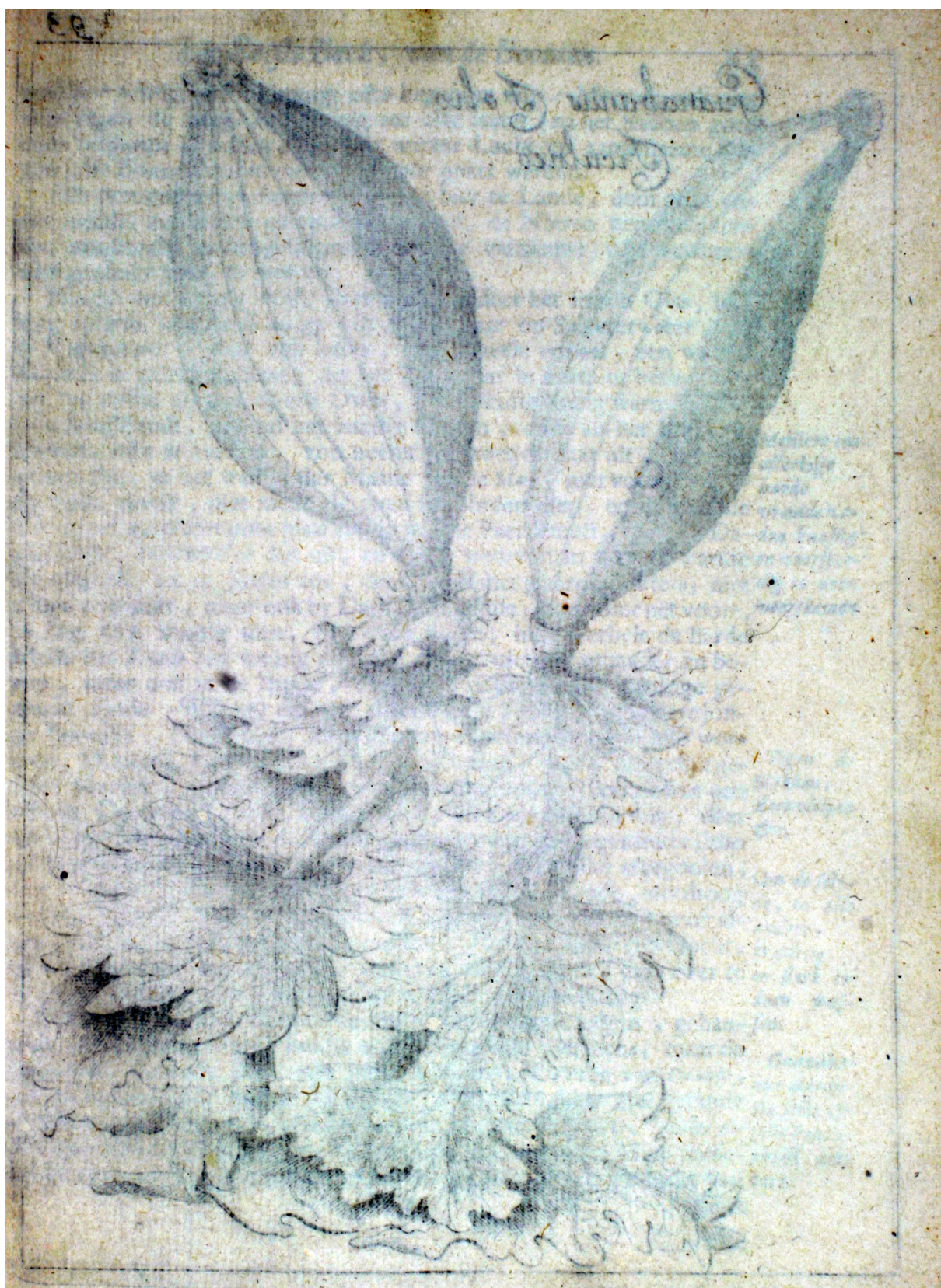
Arbor La-
genaria.

Guanaba-
nus,

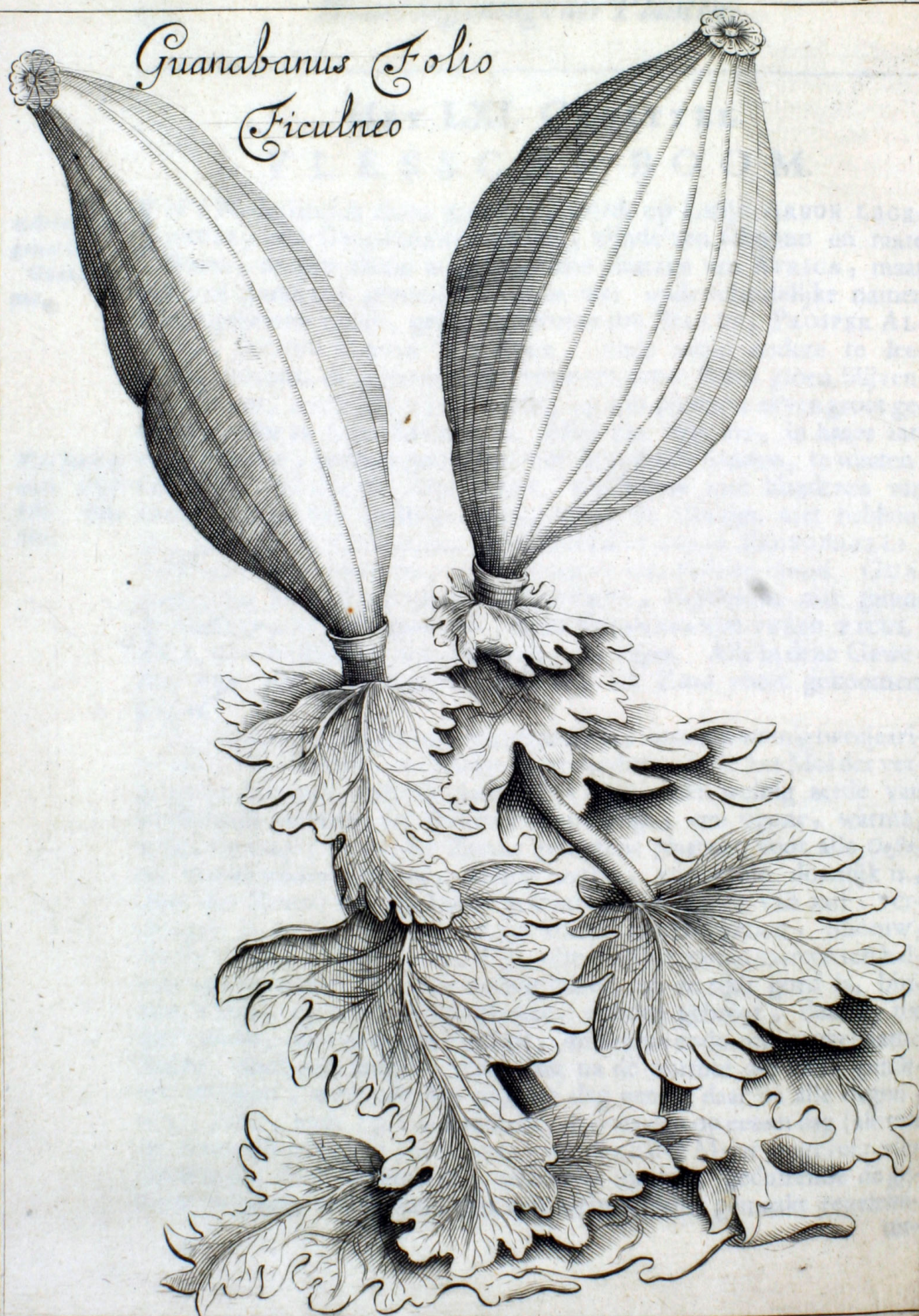
Vier soorten
van Vlef-
sche Boo-
men,

IN't Nederlantsch alzoogenoemt, wordt op Latijn ARBOR LAGENARIA, ofte GUANABANUS gezegt, zijnde een schoone en raare Boom, de niet alleen in verscheidene plaatzen van AFRICA, maar ook van AMERICA gevonden, ende met onderscheidelijke namen aldaar geheeten wordt, gelijk by HONORIUS BELLUS, PROSPER ALPINUS, JULIUS CÆSAR SCALIGER, ende meer andere te leezen is; vermits de gedaente der bladeren dezès steeds groen blijvenden Booms, noch ook zijne Vrucht, op alle plaatzen eevengroot gevonden ofte te zijn bekendt is. Hier van zijn my, in haare aart ende Nature, kenbaar geworden vier besondere soorten, te weeten: GUANABANUS FOLIO AURANTIÆ, *Vlesscheboom* met bladeren van Oranje, doch het onderste blaasje gelijk de Oranjen niet hebbende, maar als de Citroenen. GUANABANUS FOLIO PENTAPHYLLI, *Vlesscheboom* met bladeren, op de maniere van *Vijfvingerkruid*. GUANABANUS FOLIO PENTAPHYLLI DENTATO, *Vlesscheboom* met getande bladeren van *Vijfvingerkruid*. Ende GUANABANUS FOLIO FICULNEO, ofte *Vlesscheboom* met bladeren van *Vijgen*. Alle in deze Gewesten van een ende dezelfde Culture, uit Zaad voort gekoomen zijnde.

Zy beminnen een gemeine zandige aerde, met een weinig tweejaari-ge oude Paerdemest, eenjarige Hoenderdrek, ende het Mol der vergangene Boomen, ofte in plaatze van dien, een weinig aerde van verdorvene bladeren der Boomen doormengt, een opene, warme, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle *Oosten* en *Noorde-winden* beschut, weinig waters, zoo veele doenlijk is, door der Zonne warmte laauw gemaakt; zijn teeder van aart, verdraagen in geene manieren eenige koude Herfstregenen, Sneeuw, sterke Wind, mistige Lucht, Rijp, ofte Vorst, moeten daarom ten halven van *September*, ofte een weinig laater, na de tijdt goed is, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, worden gebrogt, daar zy tot half *October*, door de opene vensters, de Zonne ende een aangename Lucht, doch niet langer, maar daar na de warmte des viers genieten moogen, eerst om den anderen dag eens, daar na alle dagen, eens, twee, ende op 't alderkouste, driemaal op eenen dag (als van de *Boommolle* gezegt is) in de oven, tot den halve Maart ongeveer vier stookende; doch slechts een, ofte twee maalen, geduirende de geheele Winter, van boven, met een weinig laauw gemaakt regenwater.

Guanabanus Folio
Ficulneo

terfche vochtigheits besprengt ofte begooten zijn : Moogen ook niet voor tegen de *May*, een weinig eer ofte laater (na het Saifoen goed ende bequaam is) buiten, met een warme Lucht en aangenaame Regen, der Zonne ftraalen wederom voor gezet werden.

Alle deze genoemde foorten, konnen hier te Lande, door geen ander middel dan alleen uit haar hard Zaad, de Nieren zeer gelijken- de, aangeteelt, ende op volgende maniere vernieuwt ofte vermeer- dert gemaakt zijn, te weeten :

Neemt een weinig vrisfe Paerdemeft, doet het in een Glas, legt daar op zoo veel Zaad als gy wilt, giet daar op Salpeterwater, dat is Regenwater, daar een halve, ofte geheele etmaal, een weinig Salpeter in geleegeen heeft, dat het Zaad daar in omtrent bedekt leit, zet het zelfde als dan op een Oven, die gefladig matig warm is, of- te in heet Zandt, zoo zal het haastig fwellen, ende als het begint te kijmen, ofte te barften, zoo neemt het zoetjes daar uit, legt het in een Pot, in het waffen der Maane van de *May*, met voorgenoem- de aerde gevult, niet meer als twee ftroobreed diep, ende ftelt die Pot op een gantsch warme plaatze, in warme Paerdemeft, veertien Da- gen lange, neemtze'er dan uit, en zetze wederom in nieuwe warme Paerdemeft, tot in Junius toe, des Nachts met glaazen vensters, niet alleen overdekt, maar ook by Dage, koel zijnde, zoo komt het voort, en laat zich kragtig zien, in weinig dagen; inzonderheit de harde fchille des Zaads een weinig afgevijlt, ende niet alleen onder en bo- ven, maar ook in de lenkte, daar over dikwijls een openinge ge- maakt zijnde. Wilt gy dat niet alleene deze, maar ook andere jon- ge Boomen, Heesteren, ofte Planten voorspoedig, van alle wor- men, Slakken, Aertvloijen, Myren, Rupzen, ende, diergelijk ge- fpuis bevrijdt, groeijen, ende wel opwassen zullen: zoo neemt een weinig Duivemeft, ofte Schaapedrek, ofte van beiden wat, doet het in een Glas, zet het in de Zonne, ende giet daar op Regenwater, zoo zal al de kracht van dien in het water trekken; het welke afgegooten, daar by een weinig van gezeide Salpeter water gedaan, ende, met droog- weder, zomtijds daar over gegooten zijn moet, zoo zullen zy niet al- leen, voor gezeide Beeften bewaart worden, maar ook zoo een kracht, en voetzzaamheit aan de zelfde geeven, dat men zich daar over te zijn verwondert, met genoegzaame redenen betoonen mag.

Maniere om
allerleije
harde
vreemde za-
den haastig
en voorspoe-
dig te doen
voortkomen

Tegen de
Slakken,
Eertvloijen
&c.

Om de self-
de, en alle
andere,
krachtig
en sterk te
doen was-
fen.

Deze zienswaardige Boom-Planten alzo voortgekreegen, gehan- teert, ende gecultiveert, hebbe een Winter alle vier eens, maar de *Guanabanus Aurantia folio*, ofte *Vlesscheboom* met bladeren van Oranje, ook *Guanabanus folio Pentaphylli dentato*, ofte *Vlesscheboom* met getande bladeren van *Vijfvingeren Kruid*, drie jaaren lank bewaart, ende al- tijdt groen verblijvende, over gehouden; doch vermits haare teede- re Natuire, in deze koude Gewesten, de geduirige waterige lucht van

Guanaba-
nus Auran-
tia folio, &
folio Penta-
phylli den-
tato.

het jaar onzes Heeren , *Duizent zes Hondert en vijfzig* , niet langer verdraagen mogende , tot mijn groot leedtweezen , wederom vergaan.

HET LXII. CAPITTEL.

WELRUIKENDE EEKKEL BOOM.

*Glans Vn-
guentaria.
Balanus
Mirepsica.
Ben Ara-
bum.*

DEeze vrcemde en zeer raare Boom , wiens Vrucht driehoekig rondt , ende de gedaante eenes EEKKELS vertoont , daar uit de geperste Olie , by zoo veel duizenden om zijne lieflijke geur en groote kracht , zoo aangenaam ende gebruikelijk is , wordt met deze Naame in 't Nederlantsch niet onbillijk genoemd. Op Latijn GLANS UNGUENTARIA , NUX UNGUENTARIA. GLANS MYREPSICA , MYROBALANUS van *Plinius* , BEN van d' *Arabiers* Ende βαλανος μυρεψικης ofte BALANUS MYREPSICA van d' oude *Grieken*.

Zy bemint een zandige luchtige goede Grond , met een weinig eenjarige Hoenderdrek ende het Mol der vergangene Boomen doormengt , een zeer warme , opene , vrije , luchtige en wel ter Zonne geleegeene plaatze , voor alle *Oofte- en Noorde-winden* bevrijt , zeer weinig waters , het welke alleen moet zijn (gelijk in voorgaande Capittel van de *Vleffcheboom* gefchreeven is) daar Duivemest en Schaapedrek in geweikt , ende een weinig Salpeterwater mede gemengt , geworden is ; hoewel men ook half zoete Melk en Regenwater te zaamen neemen kan.

Zy valt geweldig teeder en weeklijk van Natuire , moet daarom in de Zomer voor alle koele en vochtige lucht , zoo wel by Dage als des Nachts , met een glas , voorzichtig gedekt ende gewacht zijn , ten halven van *September* , droog weezende , binnen 's huis , op een luchtige plaatze , gebracht worden , daar , van half *October* , eerst om den tweeden Dag , daar na alle Dagen , in *December* en *Januarius* kouder ende zeer fel vriezende , niet alleen een of twee , maar wel drie maalen alle vier en twintig uiren , te weeten : des Morgens om zes ofte zeven , des Middags om een , ende des Avonds om zeven uiren , door een Kachel in geviert wordt.

Moet niet meer dan een ofte twee maalen , ten hoogften , een weinig , (gedurende de geheele Winter) van booven op de aerde , met genoemde Salpeterige Regenwater begooten worden , vermitsze als dan niet alleen bladerloos , maar ook van zijne steel zelfver ontbloot te zijn , ende alzooweinigte voeden hebbende , gezien wordt , het welke de gedachten niet ontfallen , maar in de zelfde wel bewaart moet werden , op datze niet door een weinig te veel haastig verderve , gelijk my twee maalen geschiedt is : Mag ook niet voor tegen *May* ofte in 't begin van dien Maant met een fachte Regen wederom buiten gebracht , en van der Zonnen glans bescheenen worden.

Deze

Deze ongemeene Boom, kan, in deze Gewesten, niet dan door vris Zaad ofte Vrucht, nieuws uit heete Landen, als *Arabien, Egypten* ende meer andere, gebracht, aangeteelt ofte vermeerderd werden, 't zelve in een glas, tot dat het kympt (als in het voorgaande Capittel te leezen is) geweiht geworden zijnde. Op welke maniere my, in het jaar Duizent zes Hondert zes en zestig, vijf Planten zijn opgekoomen, ende op gezeide wijze gecultiveert, ende in goede acht genoomen zijnde, alle des Winters zijn over gebleeven, doch schooten de eerste Zoomer niet meer dan een ende een halve houtduim hooge, met zeer kleine blaaderkens, die in 't begin van *September* afvielen, verblijvende die steelkens goed tot in 't laetste van *November*, doch voort daar naa verdorrende, vielen alle weg, waar over ik moeilijk wierde, door dien de zelfde volkomelijk meende geheel verlooren te hebben, doch daar by koomende, bevond de wortelkens klein ende dikachtig, goed ende wel gestelt te zijn, vermits ik eene der zelve uit de aerde, zonder te deegen eerst te bezien, om weg te werpen, onverdachtig genoomen had, vermeenende alle de rest alzoo te doen, maar die zoo wel gestelt vindende, liet de anderen geruftig in goede vrede staan, zette ook de uitgenoomene wederom in, alzoo zy noch ongeschendt verbleeven waar, welke des volgenden voorjaars, met de andere, in het laetste van *May*, uit schoot, ende alle ongeveer drie duimen hooge groeiden, doch vergink de selfde, met noch een de volgende Winter, en zy verlooren alle wederom, als vooren, eerst haare bladeren ende daar na de steelen: De derde Zomer schoot de eenen elf houtduimen hoog, maar de andere twee niet meer als acht, ende verlieten dien Winter wederom alle haare bladeren en steelen; ook vergink een geheel, doch twee goed blijvende schooten op tot de hoogte van twee ende een halve houtvoet, die ik verhoopde dat toekomende Zomer, vermits de steelen houtachtig en sterk beginnen te worden, niet wederom vergaan, maar vast blijven ende noch aanzienlijker, met blaaderen van gedaante het *Heliotropium* ofte *Zonnewend* niet ongelijk verciert zijnde, gezien zullen worden.

HET LXIII. CAPITTEL. BERKENBOOM.

ZYnde in deze ende meer andere Landen wel bekend, wordt in 't Nederlantsch alzoo ende met geen andere naame genoemd. Op Latijn *BETULA* ofte *BETULLA*. In 't Hoogduitsch *BIRKENBAUM*. Ende op 't François *BOULEAU*, *BES*, *BOVILLET* ende *BOVILLEAU*.

Hier van zijn my in haare aart en Natuire kenbaar geworden twee besondere soorten, te weeten: *BETULA VULGARIS MAJOR*, *Gemeine Ber-*

Betula.

Betula pumila.

Berkenboom, ende **BETULA PUMILA**, ofte leege **Berkenboom**: Beide van een ende dezelfde Culture.

Zy beminnen, uit een eigen aangebooren aart, een zandige, drooge, gemeine en flechte grond, groeijen niet te min in een goede wel gemeste en machtig vochtige aerde, een opene, vrije en welter Zonne staande zoo geerne, als een donkere schaduachtige plaatze, weinig ende ook tamelijk veel waters, brengen zeer vroege in 't voorjaar, eer noch eenig bladt daar aan gezien wordt, lange neêrwaarts hangende Vruchten, op de maniere van Katttekens der *Wilgeboomen*, in plaatze van Bloemen voort, waar in een volkomen rijp Zaad in de Herfst gezien wordt, het welke, indien het in tijds niet gewonnen wordt, lichtelijk daar uit valt.

Deze Boomen moogen hier, ofte op andere plaatzen, door geen ander middel, dan alleen uit haar Zaad aangeteelt ofte vermeerderd werden, het welke met een afgaande Maane, van *November*, *Februarius* ofte *Maart*, niet diep in d' Aerde, op een schaduachtige plaatze gezaait, ende in droogte zomtjids een weinig met Regenwater begooten zijn moet; Koomt ook dikwijls door 't neêrgevallen van zelfver voort.

*Eerbiedig-
heit, ende
ontfacklijk-
heit dezex
Booms, in
oude en da-
ze tijden.*

Zy zijn noch heden 's daags, gelijk in voorleedene Eeuwen geweest, van veelen zeer gevreesd, ende in groote eerbiedinge gehouden, vermits daar van niet alleen Bondelkens, die men voor de Overigheit ofte Magistraet voormaals heene droeg, maar ook om gerechtigheit daar mede te oeffenen, ende de Quaetdoenderen te straffen, gemaakt zijn, ende noch worden; inzonderheit van alle Ouderen ende Schoolmeesteren, om haare Kinderen ende Leerlingen, met deze Berken rijzen ofte roeden, te dreigen, ende in ontzag te houden.

Men gebruikte ook by der Voorouderen tijden, eer het gebruik des Papiers ofte Parkements gevonden was, de binnenste bast dezer Boomen, om in te schrijven, gelijk men ook deede in den bast en het hout des *Lindebooms*, (als van de zelfde gezegt is) waar van men by veele lofwaardige Auteurs wijder leezen mag. Worden ook heeden 's daags van de buitenste schorze Toortzen, om des Nachts te lichten, gemaakt, die noch by veele, inzonderheit Landtlieden, gebruikelijk zijn: want zy rollen de zelfde in malkanderen, drenkenze niet alleen in eenige vette materie, maar vollen dezelfde ook met Pik, Hars, ende meer ander zaaken, waar door zy zoo helder koomen te branden, datze met recht voor Grooten gedraagen ofte gestelt mogen worden.

HET

HET LXIV. CAPITTEL.
AZEDARACH van A VICENNA.

En zienswaardige Boom, wordt niet alleen met deze Naame, maar ook in 't Nederlantsch *Witte Lotusboom* gezegt. Ende op Latijn AZEDARACH AVICENNÆ, LOTUS ALBA, PSEUDOSYCOMORUS ofte ZIZYPHA CANDIDA MONSPELIENSIIUM genoemd.

Lotus alba.
Pseudosyco-
morus.

Zy leeft, uit een eigen aangeboorne aart, een goede welriekende zandige aerde, met een weinig twee jaarige oude Paerdemest ende het Mol der verrotte bladeren van Boomen doormengt, een opene, vrije, warme, luchtige en wel ter Zonne gelegene plaatze, matige vochtigheit, geeft alle Zomers een peersachtige, en niet onaangenaam riekende Bloem, sterswijze veel by malkanderen, ende gemeinlijk neêrwaarts hangende, maar noit eenige rijpe Vrucht of volkoomen Zaad. Isteeder van Natuire, tegen de Winter alle jaaren zijne blaaderen vallen latende, ende de koude lucht dezer Landen als dan niet verdraagen konnende: Moet daarom, met een afgaande Maane van *April*, in een Pot ofte houten Bak, (naze groot is) geplant weezende, in 't begin van *October*, ofte ook wel eerder, na het Saïsoen goed is, op een bequaame luchtige plaatze, binnen 's huis, worden gebragt, daar niet dan met vorstige Weeder in geviert werdt, ook geduirende deze tijd, met slechts een weinig laauw gemaakte Regenwatersche vochtigheit, twee ofte drie maalen ten hoogsten, van booven begooten zijnde, onderhouden, ende niet voor in 't begin ofte ten halven van *April*, met een zoete Lucht en Regen, wederom buiten gebracht, voor haarige of schraale Winden, Sneeuwige vochtigheit en koude Nachten, zoo wel als in de *Herfst*, gewacht ende gedekt worden.

Mag in deze Gewesten vermeerdt ende aangeteelt zijn, door twee bezondere manieren.

Eerstelijk, door Zaad, het welke uit warme Landen gezonden, met een volle Maane van de *Maart*, *April* ofte *May*, in een Pot, op een heete plaatze gestelt, niet booven een stroobreed diep gezaait werdt.

Ten tweeden, door zijne by de Wortel ofte boven de aerde uitgeloo-pene jonge Looten (het welke zomtijds geschiedt) die men ten halven, ruim een lidt van een vinger lank, met een Mes voorzichtig insnijdt, gelijk men de *Angelierien* doet, ende een weinig aangeaerd zijnde, met der tijd wortelen verkrijgen, welke twee jaarig geworden, van d'oude gesneden, in Potten bijzonderlijk, met een volle ofte afgaande Maane van *April*, geplant, ende een dag of acht voor de sterke Zonne gewagt zijn moeten.

HET LXV. CAPITTEL.

MOSCHAATE BOOM.

OP Nederlantsch al zoo genoemd, zijnde, om te zien, een raar en ongewoon Gewas in alle de voornaamste *Gewesten* van *Europa*, noch raarder van het koud doch wel gelegen *Nederlant*; waar van ik nochtans drie jonge Boomkens, niet wel de dikte eens kleinen vingers, noch de hoogte van vier voeten konnende houden, voor dezen in mijn Tuin, twee jaaren ende een half, binnen *Groeningen* in 't leeven behouden, ende, zoo dikwils, neffens veel andere *Kruidbeminneren*, voor oogen gezien heb, die ik op nieuw dit jaar wederom uit *Indiën* verwachtende ben, gelijk my door een Brief, verleden Zomer, van *Batavia* ontfangen, bekend gemaakt is.

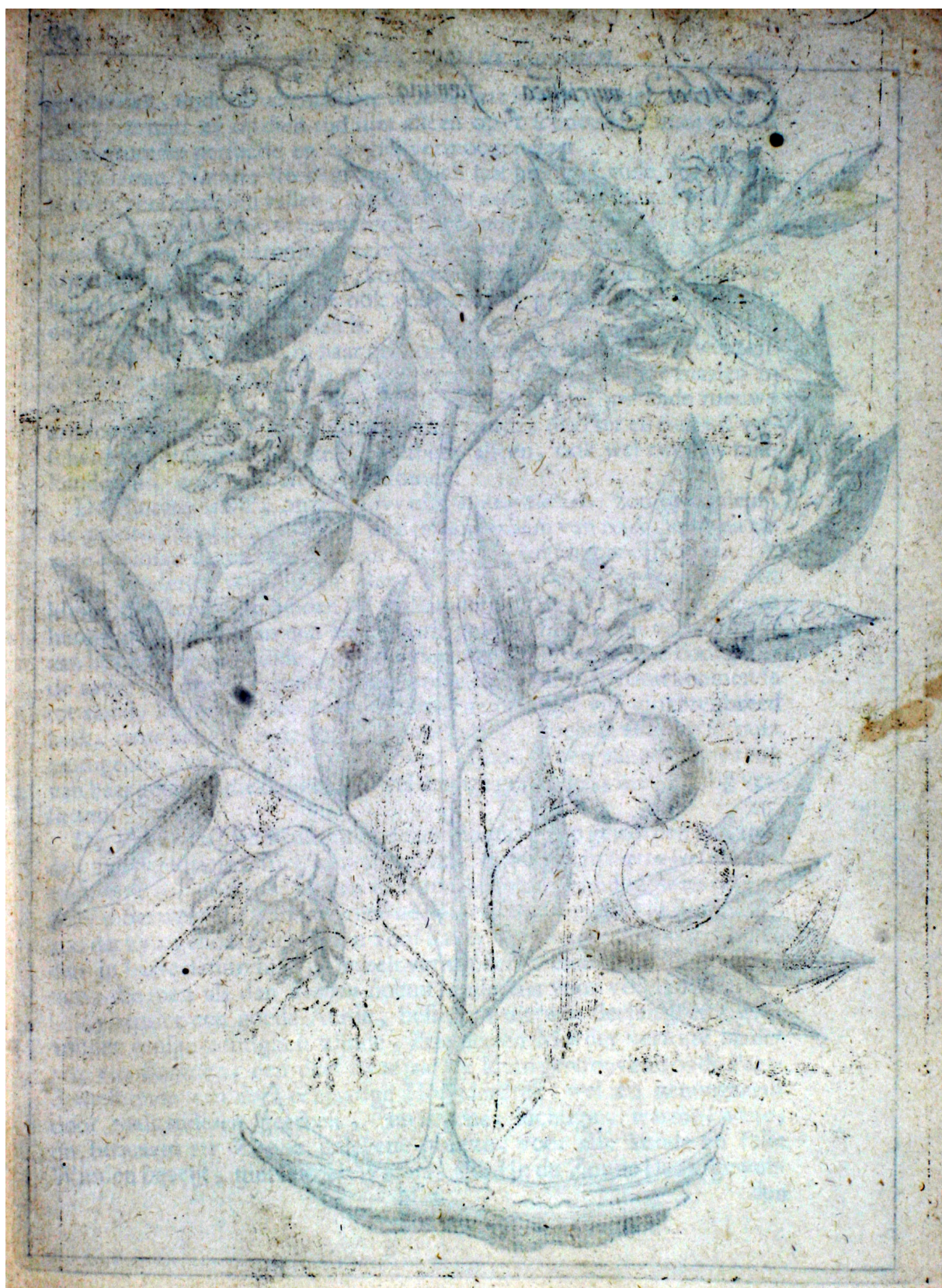
Wordt in 't Latijn gezegt *ARBOR MYRISTICA*, *MOSCHATA* ofte *ARBOR AROMATICA*. Op Hoogduitsch *MUSCATENBAUM*. Ende in 't François *ARBRE DE MUSCADES*.

De Bloem des Vruchts wordt op Nederlantsch genoemd *Foelie* ofte *Moschate Bloem*. In 't Latijn *Macis*. Op Hoogduitsch *Muscatblumen*. Op François *Fuelle de Macis*, *Muguette* ofte *du Macis*. De Inwoonderen van *Banda Bunapalla*. Ende d' Indiaanen, ook die van *Decan*, *Japatri*.

De Vrucht zelve in 't Nederlantsch *Moschate Noten*. Op Latijn *Nux Myristica*, *Nux Moschata* ofte *Nux Aromatica*. In 't Hoogduitsch *Muscat Nusz*. Ende op François *Noix Muscades*. Die van het Eiland *Banda*, alwaar de beste en vruchtbaarste Boomen groeijen, hieten deze Vrucht *Palla* ende d' Indiaanen *Japatri*.

Hier van worden in *Oostindiën*, op genoemde ende meer andere plaatsen (daarze niet zoo vruchtbaar zijn) gevonden, twee bijzondere soorten, te weten:

ARBOR MYRISTICA FOEMINA, *Muschaateboom Wijfken*. Ende *ARBOR MUSCHATA MAS* ofte *Muschaateboom Manneken*; wiens Vruchten niet zoo rond, maar lankwerpig ofte ovaalswijze rond gevonden worden, dien ik tot noch toe in 't leeven ofte groeiende niet gezien heb. Waaromme het my den *Welgezinden Leezer* hier alleen het *Afbeeldzel* van de *Muschaateboom Wijfken*, naa het leeven geteikent, voor oogen te stellen gelieft heeft; zijnde zijne Vruchten van de uitwendige dikste schille ontbloot (welke door 't swellen des Vruchts, als dan rijp wordende, openbersten, ende van zelfs, jaarlijks nedervallen) op dat de overschoone roode Scharlate couleur des *Muschaaten Bloems*, (die daar naa de *Nose* drooge wordende, een Oranje couleur verkrijgt, gelijkze in deze Landen koomt) niet alleen, maar ook de Bloeme zelve van zijne vruchtge-

Arbor myristica femina

gescheiden, ende op wat maniere de *Note* daar in legt, gezien zoude worden; vermits zy op dien tijd niet alleen op 't schoonste, maar ook in zijne grootste perfectie en hoogste vermoogen staat.

Zy is van Natuire steeds groen, doch laat hier te Lande des *Winters* te mets veel bladeren vallen, is teeder van aart, ende, in deze koude Gewesten, quaalijk lange te bewaaren, hebbende het zelfde met groot leedweezen, door eervaarenheit, zelve bevonden, van drie, welgestelde *Stammekens*, niet meer als een, konnende twee jaaren ende een half overhouden ofte bewaaren, wat ook voor moeite gedaan, en groote vlijt daar toe aangewent geworden is.

Zy wast van Natuire, in haar geboort plaatze, hoog van stam, weezen- de graauwachtig van couleur, lang leevende van aart, wel drie maalen in een jaar bloeiende, zoo datze steeds met rijpe, onrijpe ende nieuwe aankoomende Vruchten gelaaden gezien wordt, die hier en daar uit verscheidene plaatzen der takken, meest een alleen, ook wel twee by malkanderen, doch zelden, voortkomen.

De Bloeme is wit, onze *Peere-* ofte *Kerze-Bloizel*, zoo in couleur, als grootc, zeer gelijk, doch niet onaangenaam van reuk, ende na eenige weinige dagen opengestaan hebbende, haastig needervallen.

De Bladeren worden aan deze Boom overvloedig gezien, aan kleine steelkens verscheiden by malkanderen, ende zelden een alleen hangende, zijnde van een aangenaam groen, blinkende van couleur aan haare bovenste zijde, in 't midden met een groote recht doorgaande aader, ende verscheidene andere kleine daar uit voortkoomende tot aan de kanten uitloopende verzien, gemeenlijk vijf vingerenbreed lank, twee breed, ende voor wel rondachtig, doch in een spitze punt eindigende, welke, groen gewreeven zijnde, een aangenaame reuk van haar geeven, dieze ook, hoewel drooge geworden, niet haastig verliezen.

De Vruchten ofte Muschaten dezes Booms, rijp geworden weezen- de, werden driemaal des jaars afgeplukt, te weeten in *September*, *Maart*, ende ook in andere Maanden daar toe bequaam zijnde, waar op wel gelet moet weezen: want de schoone couleur bedriegt dikwils de Luiden, zoo dat zy afgenoomen worden voor dat zy rijp genoeg zijn, welke als dan in haare natuurelijke grootheid verminderen ende lichtelijk verder- ven, die men als dan *Rompen* noemt ende daar voor verkoopt.

Zy bemint een goede Acrde, bestaande uit twee deelen grof Zand, zonder eenige zoutigheid zijnde, drie deelen Molder verrotte blade- ren van Boomen, een deel tweejarige klein gewreevene oude Paer- demest ende een deel eenjarige Hoenderdrek, wel en genoegzaam door malkanderen gearbeit, een opene, luchtige, warme, vrije, en bequaam ter Zonne gelegene plaatze, voor alle koude en felle Winden bevrijt, niet te veel Waters, altijd in de Zonne laauw gewor- den

den zijnde, verdraagt niet de minste Rijk of eenige ongelegenheit des Luchts : Moet daarom, niet alleen in de *Zomer*, wel gewach, maar ook in *September* by tijds binnen's huis gebracht, op een warme plaatze, waar in, door de geheele Winter, geviert werdt (gelijk van de *Kaneelboom* gezegt is) gestelt, ende op de zelfde maniere door het geheele jaar in alles geregeert en in acht genoomen zijn.

Einde des Eersten Boeks.

R E-

R E G I S T E R

der CAPITTELEN *Des Eersten Boeks.*

A

A Beelboom.	Cap. 28	Fol. 47
Abricoosboom met geele Vrucht.	cap. 26	fol. 45
met bleek witte vrucht en bleeker bladeren.	cap. eodem	fol. eodem
Acaciaboom uit Egypten.	cap. 18	fol. 32
Groote.	cap. eodem	fol. 33
met drie bladerig Loof.	cap. eodem	fol. eodem
uit America &c.	cap. eodem	fol. eodem
Amandelboom.	cap. 10	fol. 22
Kleine Amandelboom.	cap. eodem	fol. eodem
Appelboom.	cap. 1	fol. 1
zonder Bloizel.	cap. eodem	fol. 2
Arbutusboom.	cap. 58	fol. 87
uit Virginien.	cap. eodem	fol. eodem
Azedarach van Avicenna.	cap. 63	fol. 97

B

Berkenboom.	cap. 63	fol. 95
Leege Berkenboom.	cap. eodem	fol. eodem
Booghout, Groote.	cap. 19	fol. 36
Kleine.	cap. eodem	fol. eodem
Boom des Leevens.	cap. 21	fol. 38
Boomwolle.	cap. 60	fol. 90
Beukenboom.	cap. 40	fol. 63

C

Castanienboom.	cap. 13	fol. 26
Paerde Castanienboom.	cap. eodem	fol. eodem
Cassieboom uit Brazilien.	cap. 53	fol. 79
Cederboom, leege, met vruchten van Cypres.	cap. 24	fol. 42
Citroenboom.	cap. 2	fol. 6
Cornoellieboom met een roode Vrucht.	cap. 12	fol. 25
met een witte Vrucht.	cap. eodem	fol. eodem
Cypresseboom.	cap. 22	fol. 38
Leege Cypresseboom uit Virginien.	cap. eodem	fol. 39

D

Daadelboom.	cap. 27	fol. 45
		Kleine

Register der Capittelen des Eersten Boeks.

Kleine Daadelboom.	cap. 27	fol. 45
Denneboom.	cap. 15	fol. 28
Duinbeziën.	cap. 33	fol. 54
E		
Ebenhout met geele Bloemen.	cap. 43	fol. 66
met roode Bloemen uit America.	cap. eod.	fol. eod.
uit Candien &c.	cap. 44	fol. 67
Eekkelboom, welriekende.	cap. 62	fol. 94
Elzenboom, Swarte.	cap. 37	fol. 60
Witte.	cap. eod.	fol. eod.
Swarte met Beijen.	cap. eod.	fol. eod.
Effchenboom, gemeine.	cap. 41	fol. 63
uit Virginien.	cap. eod.	fol. 64
Eikenboom.	cap. 29	fol. 48
G		
Galnoteboom.	cap. 29	fol. 48
Granaatboom.	cap. 3	fol. 11
met dubbelde Bloemen.	cap. eod.	fol. 12
H		
Hondsboom.	cap. 38	fol. 61
I		
Ibenboom.	cap. 17	fol. 32
Ipenboom.	cap. 36	fol. 58
Judasboom met roode Bloemen.	cap. 59	fol. 89
met witte Bloemen.	cap. eod.	fol. eod.
Jujuben, Roode.	cap. 55	fol. 81
K		
Kaneelboom.	cap. 56	fol. 83
Wilde Kaneelboom.	cap. eod.	fol. eod.
Kerzeboom.	cap. 11	fol. 23
Voogel Kerzeboom.	cap. eod.	fol. 24
met groene Vruchten.	cap. eod.	fol. 23
met een welriekende Bloeme.	cap. eod.	fol. eod.
L		
Limoenboom.	cap. 2	fol. 6
Lindeboom.	cap. 35	fol. 56
Lotusboom.	cap. 46	fol. 70
Witte Lotusboom.	cap. 63	fol. 00
M		
Maftikboom.	cap. 45	fol. 97
Melocotonsboom.	cap. 25	fol. 43
Mispelboom.	cap. 5	fol. 14
Moerbeziënboom.	cap. 4	fol. 13
		Moer-

Register der Capittelen des Eersten Boeks.

Moerbezienboom, met witte Vruchten.	cap. 4	fol. 13
Mofchaateboom.	cap. 65	fol. 98
N		
Nooteboom.	cap. 14	fol. 27
O		
Olmboom.	cap. 36	fol. 58
Oranjeboom.	cap. 2	fol. 6
P		
Papenhout.	cap. 39	fol. 62
Pekboom.	cap. 15	fol. 28
Peereboom.	cap. 8	fol. 18
Perfikboom.	cap. 25	fol. 42
Pijlhout.	cap. 38	fol. 61
Pijnboom.	cap. 25	fol. 28
Piftacienboom.	cap. 48	fol. 72
Platanus.	cap. 20	fol. 37
Pokhout van Padua, groot.	cap. 42	fol. 64
Pokhout van Padua, met kleinder bladeren.	cap. 42	fol. 65
Populierboom, Witte &c.	cap. 28	fol. 47
Pruimboom.	cap. 16	fol. 30
Pruimboom met groene Vruchten.	cap. 16	fol. 31
Q		
Qualfterboom.	cap. 34	fol. 56
Queeboom.	cap. 9	fol. 21
R		
Ratelaar.	cap. 28	fol. 47
Rhijnbeziën.	cap. 32	fol. 53
S		
Saffafrasboom.	cap. 50	fol. 75
met gefneedene bladeren.	Ibidem	Ibidem
Sint Jans brood.	cap. 57	fol. 86
Sorbenboom.	cap. 34	fol. 55
Berg Sorbenboom.	Ibidem	Ibidem
Spreeuwbeziën.	cap. 34	fol. 55
Styraxboom.	cap. 51	fol. 77
Sumachboom.	cap. 49	fol. 74
T		
Tamarindenboom.	cap. 52	fol. 78
Terpentijnboom.	cap. 47	fol. 71
V		
Viburne.	cap. 54	fol. 81
Vleffcheboom.	cap. 61	fol. 92
Vlier.	cap. 31	fol. 52
		Vlier

Register der Capittelen des Eersten Boeks.

Vlier met gesneedene bladeren.	cap. 31	fol. 52
Vygeboom.	cap. 6	fol. 15
Vygeboom uit Egypten.	cap. 7	fol. 17
Vygeboom, wilde.	cap. 6	fol. 15
W		
Wielboom.	cap. 19	fol. 36
Wilgeboom en zijne verscheidenheit.	cap. 30	fol. 50
Z		
Zevenboom leege.	cap. 23	fol. 40
Zevenboom met Beziën.	cap. 23	fol. 40
Zevenboom, met Beziën, uit Syriën.	cap. 23	fol. 40
met blauwe Beziën.	Ibidem	Ibidem

INDEX CAPITUM

LIBRI PRIMII.

A

A Bies	cap. 15	fol. 28
Acacia Ægyptia.	cap. 18	fol. 72 & seq.
Major.	ibidem	fol. 33 & seq.
Trifolio.	ibidem	ibidem
Americana &c.	cap. eod.	fol. eod.
Acer major.	cap. 19	fol. 36
Minor.	ibidem.	ibidem
Alnus alba.	cap. 37	fol. 60
Nigra	ibidem	ibidem
Nigra baccifera.	cap. 38	fol. 61
Amygdalus.	cap. 10	fol. 22
Amygdalus nana.	ibidem	fol. eod.
Anagyris.	cap. 43	fol. 66
Arbor Cinnamomea.	cap. 56	fol. 83
Arbor Judæ flore rubro.	cap. 59	fol. 89
Flore albo.	ibidem	ibidem
Arbor Lagenaria.	cap. 61	fol. 92
Arbor Myristica, Moschata. &c.	cap. 65	fol. 98
Arbor Vita.	cap. 21	fol. 38
Arbor Virofa	cap. 17	fol. 32
		Arbu-

Index Capitum Libri Primi.

Arbutus.	cap. 58	fol. 87
Arbutus Virginiana.	ibidem	ibidem
Aria Theophrasti.	cap. 34	fol. 55
Azedarach Avicennæ.	cap. 64	fol. 97
B		
Balanus Myrepfica.	cap. 62	fol. 94
Balaustium.	cap. 3	fol. 12
Ben Arabum.	cap. 62	fol. 94
Betula.	cap. 63	fol. 95
Betula pumila.	ibidem	fol. 96
Betulus.	cap. 19	fol. 36
Bombax arbor.	cap. 60	fol. 90
C		
Canella fativa, & sylvestris	cap. 56	fol. 83
Caprificus.	cap. 6	fol. 15
Carobe.	cap. 57	fol. 86
Carpinus.	cap. 19	fol. 36
Castia fistula Brasiliiana.	cap. 53	fol. 79
Castanea.	cap. 13	fol. 26
Castanea equina.	cap. eodem	fol. eodem
Cedrus humilis fabini fera fructu Cupressi.	cap. 24	fol. 42
Cerasus.	cap. 11	fol. 23
Cerasus fructu viridi.	cap. eodem	fol. eodem
Chamæriphe.	cap. 27	fol. 45
Cornus Mas.	cap. 12	fol. 25
Foemina.	cap. eodem	fol. eodem
Cupressus arbor.	cap. 22	fol. 38
Cupressus humilis Virginiana baccifera.	cap. eodem	fol. 39
E		
Ebenus flore luteo.	cap. 43	fol. 66
Ebenus flore rubro Americana.	cap. eodem	fol. eodem
Ebenus Cretica.	cap. 44	fol. 67
Euonimus latifolius.	cap. 39	fol. 62
Euonimus ferrato folio.	cap. eodem	fol. eodem
F		
Fagus.	cap. 40	fol. 63
Ficus.	cap. 6	fol. 15
Ficus Sylvestris.	cap. eodem	fol. eodem
Ficus Ægyptiaca.	cap. 7	fol. 17
Frangula.	cap. 38	fol. 61 & 60
		Fraxi-

Index Capitum Libri Primi.

Fraxinus.	cap. 41	fol. 63 & seq.
Fraxinus Virginiana.	cap. eodem	fol. 64
G		
Glans Unguentaria.	cap. 61	fol. 94
Gossipium Arbor.	cap. 60	fol. 90
Guanabanus Arbor folio Aurantiæ.	cap. 61	fol. 92
folio Pentaphylli.	cap. eodem	fol. eodem
folio Pentaphylli dentato.	cap. eodem	fol. eodem
folio Ficulneo.	cap. eodem	fol. eodem
Guajacum Patavinum majus.	cap. 42	fol. 64
Guajacum Patavinum folio minore.	cap. eodem	fol. 65
Guajacana minor.	cap. eodem	fol. eodem
I		
Jujubæ officinarum.	cap. 55	fol. 81
L		
Laburnum.	cap. 43	fol. 66
Laburnum spinosum Americanum.	cap. eodem	fol. 67
Lentiscus.	cap. 45	fol. 69
Lotus Arbor.	cap. 46	fol. 70
Lotus Capillata.	cap. eodem	fol. eodem
M		
Malus.	cap. 1	fol. 1
Malus Armeniaca fructu luteo rubescente.	cap. 26	fol. 45
fructu albescente.	cap. eodem	fol. eodem
Malus Aurantia.	cap. 2	fol. 6
Citria.	cap. eodem	fol. eodem
Cydonia.	cap. 9	fol. 21
Persica.	cap. 25	fol. 42
Pumila flore carens.	cap. 1	fol. 2
Punica.	cap. 3	fol. 11
Mespilus.	cap. 5	fol. 14
Morus nigra.	cap. 4	fol. 13
Morus alba.	cap. eodem	fol. eodem
N		
Nux Juglans.	cap. 14	fol. 27
Nux Myristica.	cap. 65	fol. 98
P		
Palma.	cap. 27	fol. 45
Panis Sancti Johannis.	cap. 57	fol. 86
Philyra.	cap. 35	fol. 56
		Picea

Index Capitum Libri Primi.

Picea.	cap. 15	fol. 28
Pinus.	cap. eodem	fol. eodem
Pistacia.	cap. 48	fol. 72
Platanus.	cap. 20	fol. 37
Populus alba.	cap. 28	fol. 47
Nigra.	cap. eod. fol. eod. & seq	
18 Lybica.	cap. eodem	fol. eodem
82 Tremula	cap. eodem	fol. eodem
Prunus.	cap. 16	fol. 30
Prunus fructu viridi.	cap. eodem	fol. 31
Pseudosycomorus.	cap. 64	fol. 97
Pyrus.	cap. 8	fol. 18

Q

Quercus.	cap. 29	fol. 48
Quercus Gallifera.	cap. eodem	fol. eodem

R

Rhamnus.	cap. 33	fol. 53
Rhamnus solutivus.	cap. 32	fol. eodem
Rhus Virginiana.	cap. 49	fol. 74
Coriariorum.	cap. eodem	fol. eodem
Myrtifolia.	cap. eodem	fol. eodem

S

Sabina humilis.	cap. 23	fol. 40
Baccifera.	cap. eodem	fol. eodem
Baccifera Syriaca.	cap. eodem	fol. eodem
Bacca coerulea.	cap. eodem	fol. eodem
Salix.	cap. 30	fol. 50
Salix caprea rotundifolio &c.	cap. eodem	fol. eodem
Sambucus.	cap. 31	fol. 52
Sambucus foliis laciniatis.	cap. eodem	fol. eodem
Sassafras arbor folio ficulneo.	cap. 50	fol. 75
Sassafras folio dentato.	cap. eodem	fol. eodem
Sorbus Domestica.	cap. 34	fol. 55
Sorbus Alpina.	cap. eodem	fol. eodem
Aucuparia.	cap. eodem	fol. eodem
Spina alba.	cap. 33	fol. 54
Sumach arbor.	cap. 49	fol. 74
Styrax arbor.	cap. 51	fol. 77
Sycomorus.	cap. 7	fol. 17

T

Tamarindus arbor.	cap. 52	fol. 78
Taxus.	cap. 17	fol. 32

Index Capitum Libri Primi.

Terebinthus.	cap. 47	fol. 71
Terebinthus Indica.	cap. 48	fol. 72 & seq.
Tilia mas.	cap. 35	fol. 56
Tilia foemina.	cap. eodem.	fol. 57
Viburnum.	cap. 54	fol. 81
Ulmus.	cap. 36	fol. 58
Zizyphus rutila.	cap. 55	fol. 81

W A A R E

101

W A A R E
O E F F E N I N G E
D E R
P L A N T E N ,

Beschreeven door
ABRAHAM MUNTING,
der Med: Doctor, ende P R O F E S S O R
B O T A N I C E S in d' Academie van Stad
Groningen en Ommelanden.

T W E E D E B O E K ,
Waar in van alle LEEGE BOOMEN, HEE-
STEREN *ofte* STRUVELLEN
gehandelt wordt.

H E T I. C A P I T T E L .
M Y R T U S B O O M .

M zijn vermaakelijke schoonheit, bevallige of aange-
naame reuk, een weinig gewreeven zijnde, ende de altijd
blinkende groenigheit, van een jegelijk zeer gelieft;
wordt op Nederlantsch alzoo, ofte ook van veele *Nagel-
boom*, om dat zijne vruchten de oprechte *Naagelen* zeer
gelijk zijn, genoemd. In 't Latijn MYRTUS. Op
Hoogduitsch MYRTUSBAUM. Ende in 't François MEURTE.

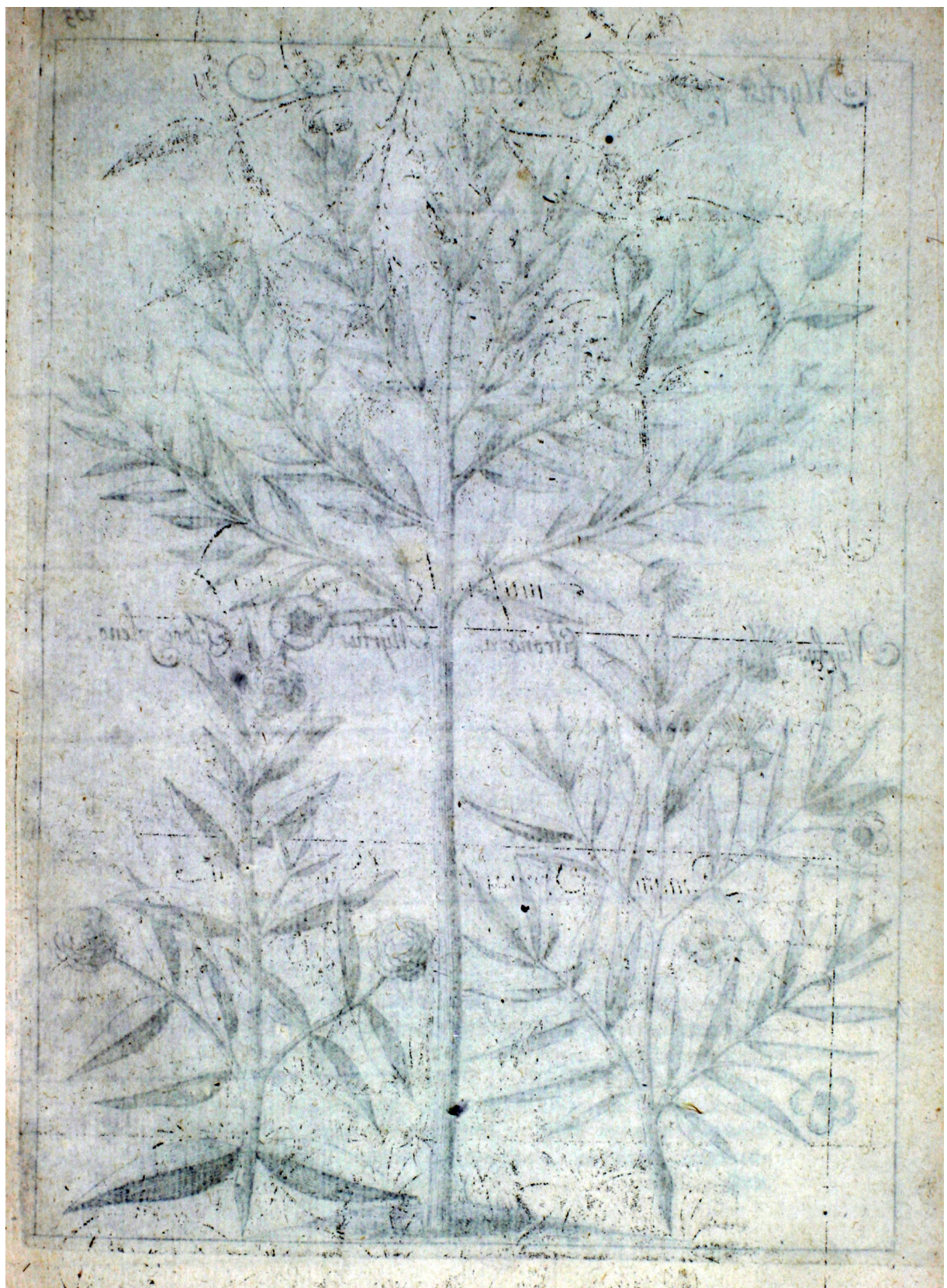
Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden ver-

Myrti spec-
ies varia.

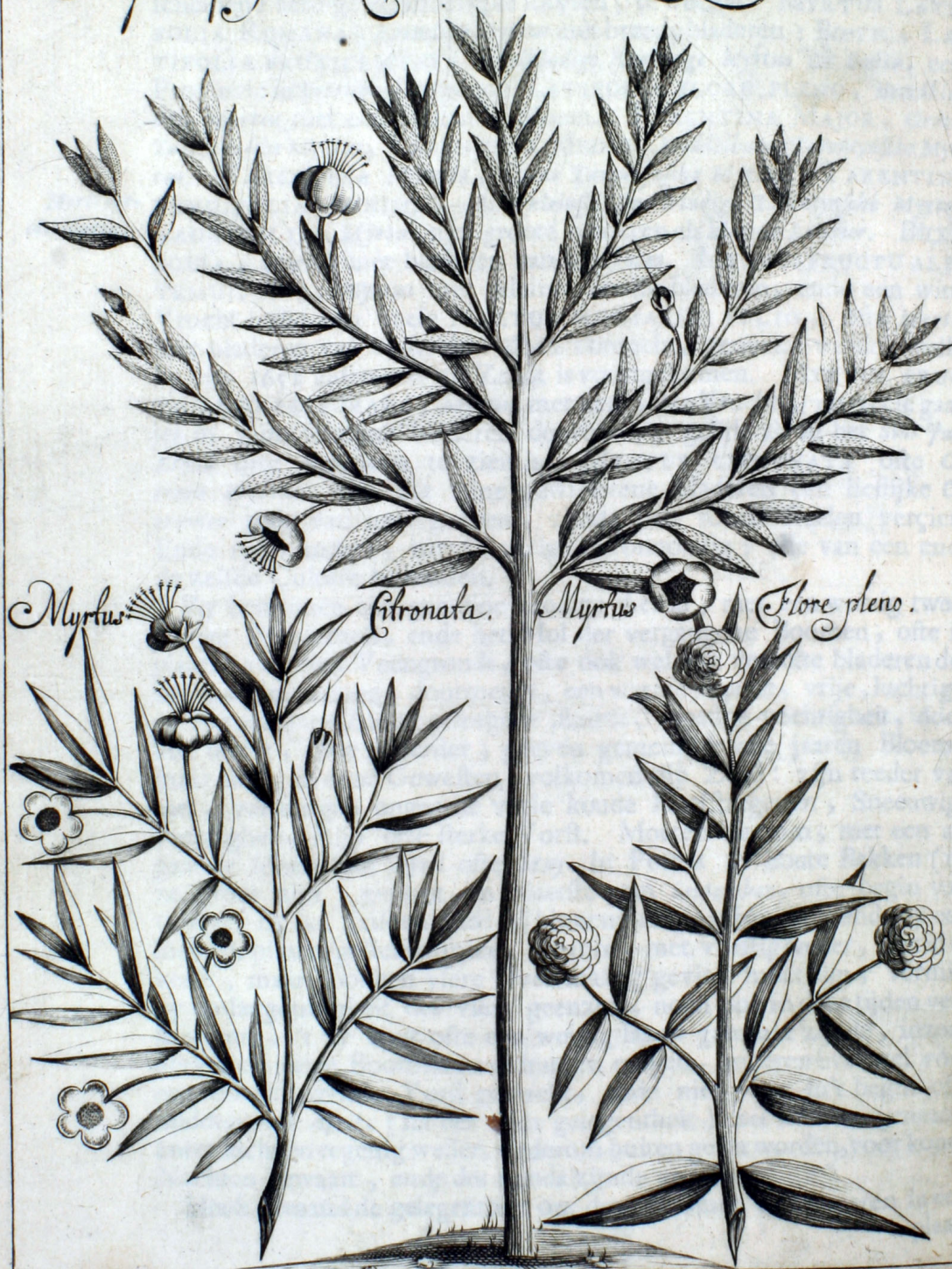
scheidene aardige veranderlijke soorten; te weeten. MYRTUS LATIFOLIA ROMANA, Roomſche Myrtus met breede bladeren; BOETICA LATIFOLIA FRUTICESCENS, Breedbladige Heeſterige Myrtus uit Boetia, een Provincie in Portugaalleggende: LATIFOLIA FLORE PLENO, Breedbladige Myrtus met een dubbelde Bloem. TARENTINA MAJOR, Grootte Tarentynſche Myrtus, TARENTINA MEDIA, Middelbaare Tarentynſche Myrtus. TARENTINA MINOR, Kleine Tarentynſche Myrtus. TARENTINA TENUIFOLIA MINIMA, Alderkleinſte ſmalbladige Tarentynſche Myrtus. LAURIFOLIA, Myrtus met grootte bladeren als kleine Laurier. BUXIFOLIA, Myrtus met bladeren van Boſchboom. MYRTUS FRUCTU ALBO TENUIFOLIA, Myrtus met kleine ſmalle bladeren, ende een witte Vrucht, die van veele MYRTUS ROSMARINI FOLIO, ofte Myrtus met bladeren van Roſmarijn, doch 't onrecht, genocmt werdt, welke by my 1652 aldereerſt uit Zaadt is voortgekomen. MYRTUS FRUCTU ALBO PERFORATA, Myrtus met een witte Vrucht, en veele gaatjes in zijne ſchoone bladeren doorboort, gelijk als in het Sint Jans Kruid ofte Hypericum te zien is. MYRTUS CITRONATA ofte Citroen Myrtus, om dat zijne gewreevene bladeren een lieflijke Citroenen geur van haar geeven, zijnde met roode ſteelen verſiert. Ende meer andere, hier te verhaalen onnoodig: alle van een ende de zelfde Culture bevonden.

Zy beminnen een gemeine zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest, ende het Mol der vergangene Boomen, ofte in plaatze van dien Veengrondt, ofte ook wel van verrotte bladeren der Boomen gewonnen, doormengt, een warme, opene, vrije, luchtige, en bequaam ter Zonne geleezene plaatze, maatige vochtigheit, doch hoe ouder, hoe meerder; geeven gemeinlijk alle jaaren Bloem, maar noit, in deze Geweſten, volkomen rijp Zaad: zijn teeder van aart, verdraagen ongeerne veele koude Herſtregenen, Sneeuwige vochtigheit, Rijp ofte ſterke Vorſt. Moeten daarom, met een afgaande Maan van April ofte May, in Potten of houte Bakken (na ze groot zijn) geplant, in 't laetſte van September, ofte begin van October (na het Saiſoen goed is) binnens 's huis gebrocht, ende op een luchtige plaatze geſtelt worden, waarin, met vorſtig weder, niet al te veele, maar door een yſere Oven maatig geviert moet zijn, vermits zy de langduirigheit des viers geenzins, noch ook in deze tijden veele waters, 't zy kout ofte een weinig laauw gemaakt zijnde, inzonderheit de jonge Boomen, verdraagen mogen, moeten evenwel voor een doordringende Vorſt gewacht, ende niet voor in 't begin ofte midden van April, (na des tijds gelegenheit) met een aangename zoete lucht en regenig weder, wederom buiten geſet worden, voor koude Nachten bewaart, ende des noods zijnde gedekt.

Heeft Iemand de gelegenheit om deze Boomen te bewaaren in een plaat-

Myrtus perforata Fructu albo

plaatze, daar des winters niet geviert werdt, zonder nochtans bevrozen te worden, die doet mijnes oordeels alderbest, doch moeten luchtig, ende niet dompig gestelt zijn: ook alle jonge en middelmaatige Boomen, inzonderheit de *Myrtus tenuifolia fructu albo*, en *Myrtus fructu albo perforata*, smalbladerde *Myrtus* met witte Vrucht, en doorgesteekene donker groene blinkende bladerkens, nauwkeurig voor vette grondt (als men haar verplant) en veele waters gewagt worden, doch moeten de groote en oude niet alleen meerder vettigheits, maar ook meerder vochtigheits genieten, zouden anders lichtelijk verflaauwen ende haare oude bladeren vallen laten.

Zy worden alle verplant met een volle Maane van de May, zijnde daar toe de gevoeglijkste ende bequaamste tijd des geheelen jaars, als zy reeds een lidt van een vingerlank, een weinig min ofte meerder geschooten hebben; het welke indien het eerder van Iemand koomt gedaan te worden, zal genoegzaam bevinden, dat van vijftig ofte meerder, quaalijk eene beklijven, ende in 't leeven verblijven zal, ofte het moeste met de geheele klomp aerde, aan dewelke de wortelen vast blijven, geschieden: het welke niet alleen aanmerkens waerdig, maar ook regen de Natuire van alle boomachtige Gewassen strijdende bevonden wordt.

Tijd der
plantinge
en wonder-
lijke Natui-
re dezer
Boomen.

Zy mogen in deze landen aangeteelt, ende op vier bijzondere manieren vermenigvuldigt worden, te weten:

Eerstelijk, door Zaad, uit Hispanien, Italien ofte andere warme Plaatzten gezonden, het welke in een magere, zandige en luchtige aerde, in een Pot, met een volle ofte afgaande Maane van April, maar een stroo diep, holletjes gezaait moet zijn.

Ten tweeden, door haare by de wortel, ofte eeven booven de grond uitgeschootene jonge Looten, die men tegens de volle Maane van April, ten halven, op de maniere der Angelieren, met een Pennemes voorzichtig insnijdt, ende met Aerde overdekt, zoo vatten zy de zelfde Zomer wortelen, ende worden als dan, op gezeide tijd, van d' Ouden genoomen, ende in Potten (als gezegt) verplant: schieten ook wel van zelver, zonder gesneeden te zijn, als zy daar aan drie, vier, ofte vijf jaaren gestaan hebben.

Ten derden, door een, ofte twee jaarige takskens, met een volle Maane, ofte een dag te vooren afgesneeden, ende terstondt in een Pot, met een slechte gemeine zandige Aerde, zonder eenige vettigheit gevult, een kleine vingerlank diep, in de Maant van May ofte Junius, ingesteeken: waar toe eenjarige Scheutekens, onder een weinig tweejaarig hout behoudende (waar aan zy eerder wortelen maken) voor de beste en bequaamste geoordeelt zijn. Deze Pot terstondt met Regenwater begooren weezende, moet op een donkere plaatze, daar hy van de Zonne niet bescheenen kan worden, ten minsten

sten zes volle weeken geduirende , gezet ; tijdelijks vochtig gehouden , daar na twee ofte drie weeken lange wat luchtiger gestelt , ende eindelijk der Zonneſtraalen geheel onderdanig wederom gemaakt worden.

Ten vierden , door geheele takken , met het punt van een Mes geboort , ende in een Pot ingelegt , (als van d' Oranje , en andere Boomen gezegt is) die men het volgende Voorjaar affnijdt , ende in zijne Pot noch een jaar oft twee latende , weg neemt , ende , zonder eenige ongelegenheit , terſtont in de Zonne nederſtelt.

Alle deze ſoorten kunnen , door naerſtige oeffeninge , van onderen tijdelijks opgefnoeit zijnde , tot hooge en gierelijke Boomtjes aangequeekt ende gebracht werden , uitgenoomen de *Myrtus latifolia Baetica* ofte *Breedbladig Myrtus* uit *Andaluſie* , dat qualijk twee voeten hooge in deze Geweſten waſſende , zich in veel kleine kromme takskens booven andere zeer dicht met bladeren geziert , verdeelt , dieze gemeinlijk alle Winters , binnen ſtaande , voor het meeſte gedeelte vallen laat , ja van zijn takskens zelve , veele ſtervende , verliest , welke tot op het leeven afgeſneeden ende alzo gezuivert zijnde , in de Maant van *May* , by ende ceven booven de wortel wederom jaarlijks uitſpruitende gezien wordt , waar doorze zeer qualijke vermenigvuldigen is.

Myrtus
latifolia
Baetica ,

Daar en booven zal den goedgunſtigen Leezer alhier gedenken , dat veel jaarige *Myrtusboomen* , door haare met der tijd verſtorvene takken ende nu en dan afgevallene bladeren , hol ende doorluchtig geworden zijnde , wel geheelijk gekopt , ofte ten halven de onderſte dikſte takken met een volle Maane van *April* , afgenoomen moogen worden , welke effen , glad ende ſlecht , met een Mes geſneeden , ende met weinig Was ofte Pleiſter , om van de Zonne zoo licht niet uitgedroogt te kunnen worden , bedekt weezende , daadelijk uitloopen , ende op een nieuw wederom jeugdig gemaakt werden . Het welke zonder eenige ongeleegentheit alle zes of zeven jaaren , zoo de geleegentheit zulks quam te vereiſchen , geſchieden mag .

Dezeſchoone Boomen verſterven niet haſtig , maar verblijven , uit een eigen aangebooren Natuurlijke aart , veel jaaren in 't leeven , gelijk niet alleen de dagelijksche eervaarentheit zulks genoegzaam leert ; Maar ook uit d' oude Hiſtorien zeekerlijk bekend is .

Welke getuigen , dat eertijds , binnen de Stad van *Roomen* , by het *Quirinaal* , twee *Myrteboomen* , waar van de een *Patricia* , ende de andere *Plebeja* genaamt werde , lange jaaren bloeiende geſtaan hebben , van de welke de *Plebeja* , ofte die het *Gemeine volk* toegeëigent was , van ouderdom tijdelijk verminderende , bleef de *Patricia* , de *Edeldom* en *Grooten des Roomschen volks* toegelchreeven , zoo lange in een goede vigoreuze ſtaat , als de *Romeinſche Raad* van een aanzienlijke ontzachlijkheit gezien worde ; Maar eindelijk daar naa meede in zijne krachten verſwakkende , vermin-

Kinderde ook der Vaderen autoriteit, ende vergink te zaamen met der Romeinen dus verre hooggeachte Majesteit.

Zy is (gelijkmen by veel Geleerden leezen mag) om haar vermaak-
lijk groen, en aangenaame geur, teeder en lieflijk zijnde, het Vrou-
welijk geslacht eerder, dan der Mannen waerdige achtbaarheid toe te
koomen, geoordeelt; waar doorze ook van d' Oude Heidenen de Go-
dinne *Venus* toegeëigent ende op geëffert geworden is. Niet tegen-
staande is naderhand by de zelfde in zoo een hooge aanzien geklommen,
dat der Romeinen Veltoversten een slag gewonnen, ofte een Stad, zonder
eenige bloedvergietinge, ingenoomen hebbende, met een gevlochtene
Myrtelkroone, zeegepraalende, het hoofd omringt ende verciert heb-
ben: Gelijk daar van by Plinius *Posthumus Tubertus* Borgemeester
van *Romen* een leevendig voorbeeld is; Vermits hy de eerste geweest
te zijn, geleezen wordt, die op gezeide maniere, over de *Sabineren*
triumpheerende met een *Myrtelkrans* bekroont, der Stad *Romen* inge-
treden is.

*Aan-
zienlijke
achtbaar-
heid dezes
Booms in
voorleeden
tijden.*

Daar en booven isze niet alleen een teeken van *Overwinninge*, maar
ook van *Vrijheit* geweest; Want in een algemeene blijdschap, over het
wechneemen eenes Tyrans gehouden, worde het swaerd des geens
die hem van 't leeven berooft hadde, met een *Myrte Kroone*, aanzienlijk
bekranst.

Noch is het verhaalens waerdig, 'tgeene van Pollux ende *Æschines*
aangeteekent geworden is, te weeten:

Dat de Magistraaten Rechteren van *Athenen*, na gewoonelijke ma-
niere verkooren, ende, de wetten te willen onderhouden beswooren heb-
bende, om haar by het volk ontzachlijk te maaken, met bloeiende *Myrte*
Kranzen gekroont, na het Raadhuys geleit wierden.

Pollux lib. 8

Waar door naderhand by de Borgeren gebruikelijk geworden is, dat,
indien iemand iets te verzoeken hadde, zich met *Myrtelakken* op het be-
valligst vercierte, alzoo met meerder aanzien voor den Raadt verscheen,
ende zijn begeeren voorstelde.

HET II. CAPITTEL.

G A G E L.

WOrdt met deze, ende geen andere Naame (mijns weetens) in
't Nederlantsch genoemd. Op Latijn MYRTUS BELGICA, HOL-
LANDICA, BRABANTICA, RHUS SYLVESTRIS DODONÆI of-
te PSEUDO-MYRTUS. Ende in 't François PIMENTE ofte PIMENT
ROYAL.

*Myrtus Bel-
gica.*

Zy lieft, uit een eigene aangeboorne eigenschap, een gemeine flech-

P

te,

te, ongemeste, vochtige liever, als een goede bequaame en wel gemeste grond; in de welke, by aldienze met een volle Maane van de *Maart* ofte *April*, komt gezet te worden, dikwils, inzonderheit eerst verplant zijnde, met water begooten moet zijn, vermitsze veel vochtigheits verdraagen mag, brengt ook voort in de zelfde zelden eenige Bloemen, veel minder Vrucht, maar wel ende overvloedig in voorgezeide slechte en maagere vochtige aerde; bemint ook een opene, vrije, luchtige en geenzins een donkere plaatze, daarze van der Zonnen glans niet bescheenen mag worden. Is hart van Natuire, noit eenige bladeren, dan door ouderdom alleen verliezende, verdraagt geerne Sneeuw Haegel, sterke Vorst ende andere ongeleegentheit des tijds.

Wordt vermeerdert ende aangeteelt op twee bijzondere manieren, te weeten:

Eerstelijk, door Zaad, het welke met een wassende Maane van de *Maart* ofte *April*, op een vochtige plaatze, in d' Aerde, niet diep, gelegd moet zijn.

Ten tweeden, door zijne by de wortel uitgeschootene, ende dikwils van zelve ofte ten halven met een Mes ingesneedene, met aerde overgedekte, ende alzoo wortel vattende Jongen, die men op gezeide tijd en Maane van d' Ouden affnijdt ende verplant.

HET III. CAPITTEL.

N A G E L B O O M.

Caryophyllus Arbor.

A LZOO in 't Nederlantfch genoemd. Wordt op Latijn gezegt *CARYOPHYLLUS ARBOR*. In 't Hoogduitsch *NAGELBAUM*. Ende op François *ARBRE DE GYROFFLES*. Zijnde schoon van gedaante, altijd groen, ende, niet alleen zijne bladeren, maar ook de tedere takken, een weinig gedroogt, welrickende.

De Vrucht zelve noemen d' Indiaanen *Calafur*. Van d' Inwoonderen der *Molucze Eilanden Chanque*. Van de Nederlanders *Nagelen* ofte *Geroffel Nagelen*. Van de Latijnen *Cariophylli*. Van de Hoogduitschen *Naaglein*. Ende van de Françoisen *Gyroffles* ofte *Cloufe de Gyroffle*.

Hier van zijn my, Duizent zes hondert twee en zestig, uit *Indiën*, negen jonge Boomkens, van de dikte eens vingers, gezonden, met een afgesneedene tak, die (vermits hy wel bewaart was) alle zijne bladeren en vruchten behouden had; doch zijn van genoemde Stammekens niet meer dan vier goed gebleeven; welke met d' Aerde aan haar Wortel behoudende, voorzichtig uitgenoomen, ende een iegelijk in Potten, met bijzondere grond gevult, verplant geworden zijn, vermitsze in haare gezondene Kas niet verblijven konden.

Hier van vergingen, en wierden, naa verloop van een Maant, twee

*Caryophyllus**Arbor.*

Caryophyllus
Arbor minor
Fructu Co-
ronato.

geheel swart, de andere beide in een goede grond, bestaande uit twee deelen grof Zand, twee deelen goede en geen moffige of qualijk riekende Aerde, een deel tweejaarig klein gemaakte Paerdemest, ende een deel eenjaarig kort gewreevene Duivemest genoegzaam doormengt, geplant zijnde, verbleeven niet alleen het overige des Zomers, maar ook de geheele Winter groen, doch d'eene, zonder nieuwe Looten te maaken, onveranderlijk, niet tegenstaande geheel warm gestelt waare; D' ander, ter contrarie, op de zelfde plaatze niet alleen, maar ook, met de Pot, op een houten stoove gezet weezende, daar in by dage geduirig vier gedaan wierde, begon, zoo een gestadige natuurlijke warmte van onderen, ende de kracht der Zonnen, van booven, gevoelende, te schieten, dien ik (vermits de Aerde daar door dikwils drooge wierde) zomtijds met *zoete Melk en Regenwater* te zaamen vermengt, ende ook te mers met een weinig *Salpeterwater*, waar van in het 61 Capittel des *Eersten Boeks*; (van de *Guanabannus* ofte *Vlesschenboom* handelende) geschreeven is, van boven begoot; door het welke zy zoo krachtig gedreeven werde, datze noch dat jaar drie vingeren breed hoog uitliep, waar in veele met my behaagen namen.

Zy valt zoo teeder van aart, in deze ongestaadige en koude Gewesten (dewijlze een groote en geduirige warmte, daar by veel Waters van *Natuire* begeert) datze in 't begin van *September* voor veel Regens niet alleen gewacht, (dewijlze hier te Lande altijd droogachtig gehouden zijn moet) maar ook voor koele Winden en Dagen, met glas overdekt ofte binnen 's huis zoo lange gezet moet werden.

*Natuire
dexes
Booms.*

Daar na ten halven van *September*, een dag min ofte meer (naa het Saifoen goed is) brengt menze wederom binnen, op een luchtige plaatze, daar zy tot in 't begin, ofte den tienden of twaalfden van *October*, door de Vensteren (welke alle Avonden toe, maar des Morgens met goed Weeder wederom geopent zijn moeten) de Zon by dage genieten mag: Men stookt ook als dan, om den tweeden dag, een viertje in den Oven; daar na alle dagen, ende, noch kouder wordende (op dat geen Vorst daar in doordringen kan) alle dagen twee, ende ook wel drie maalen, te weeten: Des *Morgens* om zes, des *Middags* om een, ende des *Avonds* om zes of zeven uiren wederom.

De Maant van *Februarius* aangekoomen ende de sterkste Vorst gepasseert zijnde, vermindert men ook wederom het vier, gelijk het eerst vermeerderd geworden is, tot den twintigsten van *Maart*, op welken tijd men daar van geheelijk afaat; doch doet men als dan wederom alle Dagen een weinig vier in voorgenoemde stoove, brengtze ook niet voor in 't laetste van *April* wederom buiten, voor koude Nachten, koele Dagen, en schraale of haarige Winden wel gewacht wordende, inzonderheit voor te veel koud of laauw gemaakte vochtigheit in deze Dagen, ende voor al in Winter tijden, in de

welke zy droog gehouden wil zijn, niet meer als twee, ofte, ten hoogsten, driemaal, geduirende dezelfde, met een weinig van gezeide Zoetemelk en Regenwater vermengt, van booven zoetjes begietende. Men stelt ook (buiten gebrocht zijnde) de Pot wederom op de Stoove, daar alle dagen, ten minsten tweemaal, vier in doende, tot in't begin ofte ten halven van *Junius*, wachtze ook, ondertusschen zorgvuldig, voor alle ongelegenheit des lichts; Daar na, *Augustus* ten halven, ofte wat meer gekomen, geeft menze als vooren wederom vier in voorgedachte Stoove, tot dat (in huis gebrocht weezende) alle dage in den oven wederom gestookt wordt, op datze, alzoo gekoestert wordende, over blijven mag, het welke anders swaerlijk geschiedt: doch is my op deze maniere vier jaaren lank gelukt: hoe wel daar na, door een weinig verzuimenisse (vermits mijne krankheit) te veele waters gekreegen hebbende, aan haare wortel verrot, ende alzoo, quijnende, met lankzaamheit van tijd, wederom vergaan is.

Gedaante
der Blade-
1672.

Deeze schoone Boom, bleek van couleur zijnde, dicht van takken, ende de hoogte van een goede *Kerzeboom* houdende, heeft de bladeren veelvoudig by malkanderen, ende zelden een alleen daar aan voortkomende, op lange steelkens rustende, van een aangenaam donker groen, doch onder bleeker, gemeenlijk drie vingeren breed ofte daar omtrent lang, endetwee breed, doch voor spits ofte smal toegaande, gelijk de *Myrtus Lauri folio* ofte *Myrtus met Laurierbladeren*, dieze daar in geheel gelijken, kan met goede redenen voor een medesoorte van dien gehouden worden: Hoewel nochtans, naa de geleegentheit ende veranderinge der plaatzen, ook zomtijds verscheidenheit in de bladeren dezer Boomen gezien werdt, zoo dat dikwils d'eene lankwerpiger voortkoomt als d'ander, ook smaller, korter ofte breeder aan zijne Boom gekent wordt. Doch houden de meeste deze genoemde gedaante, gelijk in voorgestelde Figure genoegzaam aangemerkt mag zijn; in het midden met een recht doorlopende ende verscheidene zichtbaare dwarsaderen, tot aan drie zijden uitlopende, verzien.

Zy groeit overvloedig in d' *Eilanden* van *Molucco*, vijf in't getal zijnde, en onder de *Linie Aequinoctiaal* leggende, alwaarze veelvuldige Vruchten geeft. Worden niet te min in *Zeilon*, *Java* ende meer andere plaatzen van *Indiën* gevonden, daarze genoegzaam wassen, maar weinige ofte geenige Vruchten voortbrengen, vermitsze niet alleen groote hette, maar ook veel Regens lieven, die in genoemde *Eilanden* veelvoudig zijn, trekken, des niet tegenstaande, alle de vochtigheit uit der Aerden naa haar, daarze geplant staan, zoo dat daar omtrent weinig groens gezien wordt, ofte qualijk ook iets groeijen kan.

Zy verkrijgt Bloemen die van de *Myrtus* niet zeer ongelijk, ook op de zelfde maniere van't begin aan, alsze voortkoomende gezien worden, in ofte op het beginzel haarder Vruchten rustende, doch wat grooter, lan-
wer-

werpig, booven breed, een weinig kruis ende in verscheiden hoeken verdeelt, zijnde van binnen, met veele veezelen, vergiert (op de maniere van *Myrtus*) in't begin wit van couleur, welke daar naa groen worden, als dan welriekende, ende, eindelijk haar gelijk als in de *Nagelen* ofte Vruchten zelve meer en meer verkeerende, vermitsze dan verminderen, maar de Vruchten ter contrarie aangroeijen, ook roodachtig, geel ofte rofachtig van couleur daar na gezien werden, welke na de gelijkenisse *Nagelen* genoemd zijn, vermitsze lankwerpig en booven als met hoofdekens verzien zijn, tusschen de welke zy gemeenlijk het verdorde overblijfsel des Bloems (gelijk ook de Vrucht van *Myrtus*) bewaaren.

Deze Vrucht ofte *Nagel*, uit de boovenste punten der takken veelvoudig by malkanderen voortkoomende, wordt zeer weinig, om de moeilijkheit, met handen geplukt; maar in de Maand van *October*, *November* en *December* (welke, om afgenoomen te werden, haar rechte tijd is) met een koorde ofte tou, om de boovenste takken gewonden, met kracht afgerukt, door het welke deze Boomen dikwils zoo beschaadigt worden, datze het volgende jaar geen Vruchten geeven kunnen. Daarnaa droogt men haar, een dag of vier, in de Zon, en werden alzoo in deze en andere Landen verzonden.

Doch werden ook eenige dikwils op haar Boom gelaaten, welke als dan dik en *Moedernagelen* genoemd worden, hoewelze in kracht de andere niet overtreffen.

Deze Boomen (als gezegt) op zommige plaatzen de groote van een *Kerzeboom* niet alleen verkrijgende, maar op eenige plaatzen tot de hoogte van een groote Peereboom, met veele takken vergiert, opschietende, ende in voorgenoemde *Eilanden*, omtrent de Zee, groeiende; worden ook door geen ander middel, dan alleen haare afgevallene rijpe Vruchten, van zelve op slaande, vermeerdert, welke (vermits de menigvuldigheid des Regens in die Gewesten) zoo haastig groeiën, datze Acht of Negen jaaren oud geworden zijnde, volkoomene Vruchten voortbrengen moogen.

Doch wordt heden's daags in gezeide *Molucze Eilanden* niet een dezer Boomen meer gevonden, vermits de *Geötrojeerde Oostindische Compagnie* der Vereenigde Nederlantsche Provinciën, met believen des Konings der genoemde *Eilanden*, alle de zelfde heeft laten uitroeijen, ende in d' *Eilanden* van *Ambon* wederom doen planten, in de welk zy nu alleen gevonden werden; geevende daar voor jaarlijks, aan gedachte Koning de somma van vier en twintig duizent guldens, tot een vereeringe, op datze de *Nagelen* in haar macht alleene zouden hebben ende behouden, ook daar op naa haar believen alzoo den prijs stellen: Want de zelfde *Eilanden* haartoe behooren.

Boven deze wordt noch, op eenige weinige plaatzen van *Oostindiën*, een ander *Nagelboom* gevonden, niet zoo groot en hoog wassende,

wiens Vruchten ook veel kleinder, ende met veel punten, doornswijze, rondsom aardig, op de maniere van eenige kleine kroontjes, boven malkanderen zittende, vergiert zijn: waar door de zelfde in 't Nederlandtsch *Kleine gekroonde Nagelboom*. Op Latijn *Caryophyllus minor Arbor fructu coronato*: Ende deze Vruchten *Kroonngelen* genoemd worden. Welke zeer weinig te bekoomen, ook in groote waerden ende wel raar gehouden werden: Waar van ik, Duizent zes hondert acht en vijftig, een kleine Tak met zijne Vruchten ontfangen heb. Die my, van eenige loofwaardige Luiden, aldaar geweest hebbende, in het *Eiland Lettimor*, het grootfte der *Amboinsche Eilanden*, het welke, neffens de geheele Provincie van Amboin, aan voorgenoemde *Nederlandtsche Geoftrode Ooftindifche Compagnie* eigen is, als ook in het Eilandt Makiam, der Molucze Koningen onderdaan, alleen te groeijen bekend gemaakt ende verzeekert geworden is; Doch, vermits haar ongemeenheit, aldaar zoo zeer gelieft, dat de Vruchten van dien, buiten dat zelfde, in kleine quantiteit vervoert konnen worden, vermits niet meer als een eenigfte Boom, van de zelfde op een iegelijk van genoemde Eilanden ofte op eene der zelve alleen, zoude gevonden ende aldaar bekend zijn.

De Bladeren zijn veel kleinder als van d'ander, nochtans van een couleur en gedaante, ook voor spits toegaande, gelijk gezeide *Myrtusboom*, doch op de zelfde wijze aan haare takken niet gestelt, maar twee gemeenlijk recht tegen malkanderen over zittende, hoewel ook zomtijds d' eene een weinig hooger als d' ander hangende, en wel zoo korte steelen hebbende, gezien wordt.

HET IV. CAPITTEL.

LAUWERBOOM.

ZYnde, by een jegelijk, om zijne schoone, en zeer bevallige steeds blijvende groenigheit, aangenaam, ende, om zijne krachtige geur, zeer gelieft, wordt niet alleen op Nederlands alzo, maar ook van veele LAURIER genoemd. In 't Latijn LAURUS of DAPHNE. Op Hoogduitsch LORBEERBAUM. Ende in 't François LAURIER.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden drie bezondere foorten, te weeten: LAURUS MAS ofte REGIA, *Lauwerboom Manneken* ofte *Koninklijke Laurier*: LAURUS FOEMINA, *Lauwerboom Wijfken*: Ende LAURUS AMERICANA ofte *Americaansche Laurier*. Niet alle van een ende dezelfde culture.

Laurus De LAURUS MAS en FOEMINA, *Laurier Manneken* en *Wijfken*, bemin-
Mas, & Fe- nen een zeer goede gemeine Aerde, met niet al te veel twee jaarige
mina, Paerde- en Koeije-mest, van yder eenen veel, maar met veele Zee- ofte
 Duin-

Duin-zand wel door malkanderen vermengt, een opene, warme, vrije, luchtige en wel ter Zonne geleezene plaatze, tamelijk veele waters, geeven wel in deze Landen, in het voorjaar, opene Bloemen, maar nooit eenige rijpe Vrucht. Zijn tamelijk hard van aart, doch moeten, met een wassende Maane van de *Maart* ofte *April*, in Potten of houten Vaaten (na zy groot zijn) geplant zijnde, in *October* binnen 's huis gebracht worden, op een luchtige plaatze, daar weinig in gevult wordt; want een weinig Vorst binnen 's huis doet haar gansch geen schaade, zooze op de zelfde plaatze, daarze eerst gezet zijn, staan blijven, ende op een ander niet verplaatst worden, vermits zy dat ongeerne verdraagen moogen.

Doch indien Iemandt deze buiten verblijven laat, zal bevinden, dat zy, door sterke Vorst, lichtelijk tot aan de wortel zullen komen te verderven. Moeten daarom in *November*, voor het vriezen, met houten Plankken ofte met Stroo, dik rondom bekleedt, ende tot booven toe, met Kif ofte droog Turfmol, bedekt worden, waar op men Pannen (om geduirende de Winter niet nat ofte bereegent te kunnen zijn) leggen moet. Moogen ook niet wederom voor ten halven van *April*, als de meeste koude en nachtrijpen gedaan zijn, ontdekt, ende van haaren beschutzel ontbloot werden, zoo zal men bevinden, datze alzoo vris en zuiver gebleeven zijn, als ofte het midden in de Zomer waar. Doch indien zy eerder geopent worden, verkrijgen, door de haastig overkommende nachtrijpen, ende andere ongeleegentheit des Voorjaars, haare bladeren lichtelijk geele kanten, ofte versterven te mets ten halven, waar door alle haare aanzienelijke schoonheit weg genoomen wordt. Ende indien het ook, door eenige verzuimenisse, van gansch niet ofte quaalijk gedekt en verwaart te zijn, quam te gebeuren dat veele van haare takken verdorven ende te niete gingen, zal menze tot op de grond affnijden, zoo schietenze, uit haare wortel, die niet lichtelijk ten eenemaal, door d' ongeleegentheit des Winters vergaat, weederom krachtig uit, ende vernieuwen haare aangenaame groenigheit, zoo dikwils als het gedaan wordt.

Zy worden vermeerdert en aangeteelt, door twee bijzondere weegen, te weeten:

Eerstelijk door haare Vrucht, die men *Baakelaar* ende ook wel *Boontjes* *Baakelaar*. noemt, welke in Potten, met een wassende Maane van de *May*, een *Boontjes*, stroobreed diep gezaait, ende op een warme plaatze, zomtijds met water begietende, gezet moet zijn.

Ten tweeden, door haare uitlopende by de aerde, ende met lankzaamheit van zelfver, doch veele bequaamer, voorzichtig met een Pennemes ingesneedene, ende daar door haastiger wortel schietende Jongen, die men, met een wassende Maane van *April*, van d' oude afneemt, ende in Potten verplant, om dest eerder en sterker te moogen groeijen.

De

*Laurus
Americana.*

De *Laurus Americana* ofte *Laurierboom* uit *America*, zijnde van alle de andere hoogst in waerden, ende de teederste van dien; bemint een goede zandige aerde, met een weinig twee jaarige Paerdemeest, een jaarige Hoenderdrek, ende het Mol uit veroude Boomen, ofte, in plaatze van dien, gemaakte grond der afgevallene en verrotte bladeren van Boomen, wel doormengt, een opene, vrije, luchtige, wel ter Zonne geleegene en warme plaatze, voor alle koude *Ooste*-ofte *Noorde*-winden beschut ende bevrijt; wil, in tijd van droogte niet dan Regenwater, een weinig in de Zonne, tot dat het laauw geworden is, gestaan hebbende, maatig begooten zijn, dewijlze zodaanige vochtigheit, doch niet al te veel, geerne geniet: Geeft in deze koude Gewesten noit eenige Bloem, veel minder Vucht of Zaad; verdraagt ongeerne koude Herfst-Regenen, Mist, sterke Winden, Rijp ofte eenige Vorst; wordt daarom, met een volle ofte ook wel een wassende Maane van *April* ofte *May*, in een Pot of houten Vat (na zijne grootheit) geplant zijnde, in 't begin van *October* ofte ook wel eerder (na het Weder zich aanstelt) binnen 's huis, op een luchtige, ende niet al te warmen plaatze, daar niet dan met sterke Vorst, door een yzere Oven, in geviert werdt, gebracht, ende voor alle tocht ofte ziegen des lichts, zorgvuldig gewacht, moet ook geduirende de Winter, met slechts een weinig laauw gemaakt Regenwater, twee ofte drie maalen ten hoogsten, van booven, zoetjes begooten, ende niet voor ten halven van *April*, ofte wat later (naa het Saisoen goed ende bequaam is) met een aangename Lucht en zachte Regen, wederom buiten gestelt, der Zonnestraalen onderworpen gemaakt, ende voor koude Nachten of Haagelbuijen voorzichtig gedekt ende gewagt zijn.

Zy verblijft mede, gelijk de andere, met een eeuwigduirende groenigheit vergiert; doch laat, gemeinlijk, in de Winter, de onderste van ouderdom, ofte door een ander gebrek, geel geworden bladeren, van zelve vallen. Kan ook in deze Landen, door zijne by de wortel ofte booven de Aerde uit geschootene jonge Looten, die men ten halven, op de maniere der *Angelierien*, insnijdt, met aerde aanvullende bedekt, ende de tweede of derde Zomer, genoegzaam gewortelt zijnde, met voorgezeide tijd en Maane: van de Ouden afneemt, ende in Potten verplant, alleen aangequeekt ende vermeerdert worden.

Deze onze gemeine *Laurierboom Manncken*, is ten tijden der Oude Romeinen, gelijk ons daar van de *Historien* der voorige Eeuwen genoegzaam betuigen, tot een teeken van een algemeine blijdschap ende overwinninge, zeer gebruikelijk en hoog geacht geweest, waar van ons *Octavius Augustus*, de tweede Kaizer van *Romen*, ende meer andere Doorluchtige Helden, een genoegzaam voorbeeld alhier verstreken zal; Want hy de eerste geweest is, die van deze, over zijne verslagene Vrijanden,

In wat voor
aanzien en
waerden by
d'ouden de-
ze eertijds
geweest is.

den triumpheerende, een gevlochtene Kroone gedraagen heeft, het welke daar naa van alle zijne Successeuren glorieuzelijk gevolgt wierde.

Scipio, gelijk daar van *Plutarchus* en *Appianus* verhaalen, die van *Carthago* t'onder gebracht hebbende, droeg, zeegepraalende, in d'eene hand een Septer, in d'ander een *Laurentak*.

De Soldaten van den Grooten *Pompejus*, Veltoverste der Romeinen, zich een gewisse overwinninge tegen *Julium Casarem* ingebeeldt hebbende, dieze nochtans niet en verkreegen, bestaaken alle haare Tenten door 'tgeheele leeger met *Laurier*, welke zy, de nederlaag krijgende, haar Vijanden tot een gedenkwaardige buit laten moesten.

Paulus Aemilius, *Persesus*, der Macedonien Konink, overwinnende, keerde naa zijne verkreegene Victorie wederom in zijn Leeger, ende vergierde alle de Krijgsoversten met *Laurerakken*. Tot welken teeken van overwinninge naderhand zelfs de spitzen der Pieken, Boogen der Soldaten, Scheepen van Oorloge, ende d'afgezondene Brieven, meldende van overwinninge, met *Laure bladeren* besteecken, ende bekrans't wierden; Gelijk noch heeden's daags, op veele plaatzen, de hoofden der verstorvene, tot een teeken van overwinninge (vermitsze dit elendig en moeizaalig leeven, waar in noit eenige vernoevinge, ofte des herten gerustigheit, ten zy het zich, om zijne eeuwige Zaaligheid, gewillig met Godt bekommert, ende in zijne believen en alvermogende wijsheit welte vreedden, ende met hem alleen, hoe het ook naa zijne menscheit gaat, ten hoogsten vernoecht is) gevonden wordt met de zelfde bekroont.

HET V. CAPITTEL.

WILDE LAURIER.

OP Nederlantsch alzoogenoemt, wordt in 't Latijn gezegt LAURUS TINUS, LAURUS INODORA ofte LAURUS SYLVESTRIS. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, kenbaar geworden vijf veranderlijke soorten, te weeten:

LAURUS TINUS ofte TINNUS VULGARIS FOLIO TRISTI, Gemeine Wilde Laurier, zonder reuk, met een droevig of geen blinkend blad.

LAURUS TINUS LUSITANCA, Wilde Laurierboom uit Portugaal, die wel *Sanguinino* van veele mede genoemt werdt, vermits zijne bladeren, met roode door loopende aaderen verciert te zijn gezien worden. LAURUS TINNUS CRETICA, Wilde Laurier van Candien.

LAURUS TINNUS MAJOR FOLIO GLABRO, Wilde groote Laurier, met een blinkend loof.

Ende LAURUS TINNUS FOLIO GLABRO, ofte Kleine Wilde Laurier met gladde bladeren. Zijnde vast alle van een ende de zelfde Culture.

*Laurus
Tinus, ofte*

*Sylvestris,
Sanguinino.*

*Laurus
Tinnus Cre-
tica,*

Zy beminnen een gemeine zandige, goede, luchtige Aerde, met een weinig twee jaarige Paerdemest verzien, een opene, warme, vrije en welter Zonne geleezene plaatze, tamelijk veel waters, doch verdraagen ongeerne veel koude Herfstregenen, Stormwinden, Rijp, sterke Vorst ende andere ongeleegentheden des Winters: Moeten daarom in Potten ofte houten Bakken, zooze groot en sterk gewortelt zijn, met een wassende Maane van *April*, geplant, in 't begin van *October* ofte een weinig laater, na het Saisoen goed is, binnen 's huis gebracht, ende op een luchtige plaatze, daarze door de Vensteren der Zonnestraalen, zoo lang 't mogelijk zijn zal, maar gansch geen tocht of zieging, koomen te genieten, gestelt werden; Worden ook met maatige vochtigheit in deze wintertijden verzien, ende niet voor ten halven ofte begin van *April*, met een zoete regenige Lucht, wederom buiten gezet, voor koude rijpige Nachten gedekt ende gewacht.

Zy brengen voort, alle jaaren, in de Herfst beginnende, ende de geheele Winter door geduirende, een aangenaame wit getroste Bloeme, waar van de *Portugaalsche* de schoonste gezien wordt, vermits zich daar onder een lieflijke roodigheit, met een aardige bevalligheit aanzienlijk vermengt. Geeven ook dikwils volkoomen rijp Zaad, het welke in *April*, met een volle Maane, in Potten, omtrent een halve vinger breed diep holletjes gezaait wordt, waar door zy zoo wel genoegzaam, als baare by de Wortel uitgeloopje jonge Looten, die men met een Pennemes voorzichtig ten halven, op die maniere der Angelieren, in de *Maart*, met een volle Maane, insnijdt, ende Wortel gevat hebbende (het welke gemeinlik de eerste Zomer geschiedt) het volgende Voorjaar, ofte het tweede daar naa, met gezeide tijd en Maane van *April*, in Potten, verplant, van d'oude afgesneden zijnde, vermeerderd kunnen worden.

Wilde Laurierboom
van Candien.

De *Laurus Tinus Cretica*, ofte *Wilde Laurierboom* van *Candien*, is teederder dan de voorige van aart, wil voor sterke Winden en veele koude Herfstregenen, naauwkeuriger gewacht, in 't eerste van *October*, ofte te mets ook eerder binnen 's Huis gebracht, ende met een weinig laauw gemaakt Regenwater geduirende de Winter, onderhouden ofte begooten zijn.

Zy brengt voort weinige Bloemen, by malkanderen zittende, maar een grooter Zaad als de vier andere, in een dikke Knoppe, in drie deelen gescheiden zijnde, waar in drie Korlen, noit in deze *Quartieren* haare volkomene rijpheit genietende, gevonden werden.

HET VI. CAPITTEL.

GROOTE LAUWER BOOM MET
BLINKENDE BLADEREN.

WOrdt in 't Nederlandsch alzoogenoemt. Op Latijn LAURUS MAJOR FOLIO SPLENDEnte, om dat zijne Bladeren niet alleen in grootheit, maar ook in een veele bevalliger, en zeer schoon groen blinkende glans, alle de andere verre te booven gaan; ook LAURO-CERASUS ofte CERASUS FOLIO LAURINO, dat is: *Kersboom* met bladeren van *Laurier*, dewijle zy in heete Landen een Vrucht, de *Kersen* niet zeer ongelijk, voortbrengende gezien wordt. Ende in 't Hoogduitsch LORBEER KIRSCHEN.

*Laurus
major folio
splendente,*

*Cerasus
folio lau-
rino.*

Zy bemint een goede gemeine zandige, ende met een tweejarige oude Paerdemeest tamelijk wel verziene grondt, een oopene, warme, vrije, luchtige en bequaam ter Zonnegeleegene plaatze, veele Waters; geeft in deze Gewesten zelden, ten zy met zeer warme en goede Zomers, een witte Bloeme, aars wijze opgaande, maar zelden ofte noit eenige Vrucht, hoewel zy nochtans 1669 binnen de Stadt van Mechelen in Brabant, rijpe Vruchten voort gebrocht heeft. Zy is niet alleen, om haare schoonheit, vermaaklijk om aan te zien, maar ook hard van Natuire, zoo dat zy zonder eenige ongemak Stormwinden, Sneeuw, Rijp, sterke Vorst, ende meer andere ongeleegentheeden des geheelen Winters, geduldig lijdt ende verdraagt; Wordt ook door haare by de wortel uitgeschootene jonge Looten, (die ofte met der tijd van zelve wortelen vatten, ofte veele eerder, en bequaamer met een mes ten halven, gelijk de *Angelier*, ingesneeden, ende om beter te mogen wortelen, met aerde aangevult ofte bedekt, ook dezelve verkregeen hebbende, met een wassende Maane van April, het tweede jaar daar na van d' oude genomen, ende verplant zijn moeten) aangeteelt ende genoegzaam vermenigvuldigt.

HET VII. CAPITTEL.

KLEINE LAUWER BOOM.

ZYnde niet minder, als de voorgaande, om zijne aangename steeds blijvende groenigheit, van aanzien vermaaklijk; wordt met deze Naam, ende geen ander op 't Nederlansch genoemt. In 't Latijn LAUREOLA, ofte CHAMÆDAPHNE. Op Hoogduitsch ZEILANT, ofte

Laureola,

Chame-

daphne,

ofte

ofte KELLERSHALS met groene Bloemen. Ende in't François LAUREOLE.

Zy bemint een gemeine zandige, ende ook een kleijige, en met oude Koeije- ofte Paerde-mest wel verziene grondt, een donkere schaduachtige zoo wel, als een opene, vrije, en luchtige plaatze, veele Regens, geeft heel vroeg in't voorjaar nederwaars hangende groene Bloemen, en tegen de Herfst een volkomen rijpe Vucht. Is zeer hardt van aardt, Sneeuw, Rijp, sterke Vorst, ende alle ongelegenheit des ganschen jaars lijdzaamlijk verdraagende: Wordt op twee bezondere manieren aangeteelt ende vermeerdert gemaakt, te weten:

Ten eersten, door haar Zaad, het welke in de *Maart*, ofte zomtijds ook met goed weder in *Februario*, met een wassende Maane, op een schaduwachtige plaatze, niet over twee stroobreedt diep gezaait moet zijn.

Ten tweeden, door haare by de Wortel ofte boven d' Aerde uit gewassene jonge Looten, die men (als vooren gezeit) met een volle Maane van de *Maart* ofte *April*, ten halven insnijdt, ende wortel gevat hebbende, het welke lichtelijk geschiedt, met een wassende Maane van de *Maart*, afsnijdt ende verplant.

Wonder-
lijke eigen-
schap dezer
Plante.

Dit zienswaardig Boomgewas, wordt uit een eigene aangeboorne aardt, van deze Natuire te zijn bevonden, gelijk ik menigmaal met opmerkinge gezien heb: dat als het in Winter tijden des Nachts gevroozen heeft, altijd zijne bladeren in malkanderen trekt, ende hoe meerder of dichter aan zijne stam geslooten, hoe felder koude; waar uit men niet alleen des morgens, maar ook des daags zeer zekerlijk weten kan, hoe fel het op dien tijd vriest ofte gevroozen heeft; Want na de koude klein ofte groot is, daar na ziet men zijne bladeren uitgespannen, ofte, tot aan zijn struik neerwaarts hangende, ingekrompen.

HET VIII. CAPITTEL.

LYCIUM uit ITALIEN.

Lycium
Italicum
& Spinosum folio
Buxi.

En schoon en aardig Boomgewas, wordt in't Nederlansch met geen ander Naam (mijnes weetens) dan deze genoemd; in't Latijn ook LYCIUM gezegt.

Hier van zijn my in haare aart ende Natuire kenbaar geworden, twee bezondere foorten, te weten:

LYCIUM ITALICUM MATTHIOLI, LYCIUM uit *Italien* van *Matthiolus*.
Ende

Ende LYCIUM SPINOSUM FOLIO BUXI, ofte Doornachtig Lycium met bladeren van Boschboom. Beide van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een goede, zandige, zuivere, ende geenzins schimmelig, of qualijk riekende Aerde, met maatige tweejarige Paerdest, ende een weinig Veengrondt, ofte, in plaatze van dien, Molder uit geholde ofte van binnen verdurvene Boomen doormengt, een luchtige, warme, opene, vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze, maatige vochtigheit, klein ofte jonk zijnde; maar oud wordende, veel meerder. Brengen voort, in deze koude Landen, gemeenlijk met goede Zomers, Bloemen, maar nooit volkomen rijpe Vrucht. Verdraagen geenzins Stormwinden, koude Herfstregenen, mistige Lucht, ofte eenige Vorst: Moeten daarom, met een volle Maane van April, in Potten ofte houten Bakken (na haare grootheit) geplant zijnde, in't begin van October, ofte ook wel een weinig eerder, indien het Saizoen niet voordeelich is, binnen 's huis op een bequame goede plaatze worden gebrocht, daar zy, van alle tocht ofte zieginge bevrijt, de lucht en Zonne door de vensteren zoo lange genieten, alsd' uitwendige koude het zelfde kooft te verhinderen; daar na warmer gezet, daar nochtans niet, als met vorftig weder, door een Kachel ingeviert wordt, ende, geduirende deze tijd, met een weinig laauw gemaakt regenwater, twee ofte driemaal, ten hoogften, van booven begooten, ook niet voor ten halven van April, een weinig eer ofte later, wederom buiten gestelt, ende voor koude Nachten wel gewacht ofte gedekt zijn.

Eerstelijk, zy worden alhier vermenigvuldigt op twee veranderlijke manieren, te weeten: door Zaad uit Italien ofte andere warme Landen gezonden, het welke met een wassende Maane van May, in een Pot, niet diep, maar hol en luchtig gezaait moet zijn.

Ten tweeden, door jonge by de wortel uitgelopen Scheuten, die men, met een volle Maane in de Maart ofte April, ten halven insnijdt met Aerde overdekt, ende wortelen verkreegen hebbende, het tweede jaar daar na, van d'oude neemt, ende met gezeide tijd en Maane van April verplant.

HET IX. CAPITTEL.

B O S C H B O O M.

En jegelijk wel bekend, wordt niet alleen op Nederlantsch met deze Naam, maar ook oneigentlijk PALMBOOM genoemd. In't Latijn BUXUS. Op Hoogduitsch BUCHSZBAUM. Ende in't Fransois Buys.

Hier van zijn my , in haare aart ende Natuire , kenbaar geworden zeven onderscheidelijke soorten , te weeten :

BUXUS aureus major, & medius, & minor Bofchboom met verguldene bladeren.

BUXUS MAJOR, Groove Bofchboom ; BUXUS MINOR *fijne ofte kleine Bofchboom* : *BUXUS MAJOR AUREUS , Groove Bofchboom*, met geele als goudene randen : *BUXUS AUREUS MEDIUS , Middelbaare soorte van Bofchboom* met verguldene bladeren : *BUXUS AUREUS MINOR , ofte fijne kleine Bofchboom*, met bladeren aan haare punten alleen verguldt : *BUXUS MINOR FOLIO AUREO STRIATO , Kleine Bofchboom* met schoone goud gestreepte bladeren. Ende *BUXUS MINOR MYRTI FOLIIS , ofte Kleine Bofchboom* met bladeren van *Myrtus* : Alle van een en dezelfde culture.

Op wat tijd men Bofchboom sekeren moet.

Zy beminnen een gemeine zandige , ofte kleijige , goede , of slechte , gemeste , of ongemeste grondt , een opene , vrije , en luchtige liever , als een donkere plaatze , veele waters ; bloeijen vroeg in't voorjaar , oud wordende geeven dikwils volkoomen rijp Zaad , swart van couleur , ende in een rond huiskens , onder met drie toonen , zeer aardig een Pot gelijkende , beslooten ; Zijn hard van aardt , alle ongeleegentheit des gantschen Winters zonder eenige schaade buiten verdraagende , worden ook gemeinlijk alle jaaren eens geschooren , als zy om de bedden in de Hoven , om die met een altijd blijvende groenigheid te verçieren , gezet zijn , het welke op het alderbeste in het begin van de *May* , met een wassende Maane , gedaan kan werden. Worden ook vermeerdert en aangequeekt op deze twee volgende veranderlijke manieren.

Eerstelijk , door Zaad , het welke in *Februario* ofte *Maart* , voort na het eerste Quartier der Maane , op een donkere plaatze gezaait , ende niet voor het derde ofte vierde jaar , d' opgekoomene planten van dien opgenomen , ofte geroert zijn mogen.

Ten tweeden , door afgesneedene , ende , met een volle Maane van *November* ofte *Maart* , op een schaduachtige plaatze , een vinger lank ten minsten , in d' Aerde ingesteekene takkens ; die men met water , als het van nooden is , dikwils begiet. Doch indien Iemand van de verguldene wil insteeken , moet daar toe neemen de alderschoonste , ofte zouden anders met der tijd veranderen ende haare goude boorden verliezende , in gantsch groene bladeren veranderen , gelijk men door ervarentheit leert ; het welke indien men het ziet , dat het alzoo komt te geschieden , snijdt men dezelfde groene bladeren wech , ende laat de andere goude alleen verblijven.

Ten derden , mag men ook een geheele Boom , half ofte geheel , aan zijne wortel los maaken , ende hem met alle zijne takken , tot boven aan zijne uitterste punten , in d' Aerde needer buigen , zoo vatten zy met een ofte twee jaaren ten langsten wortelen , die men het geheele jaar door , behalven in *Junio* , *Julio* ende *Augusto* , als zijnde daartoe , door

door te veele hette onbequaam, opneemen, ende verplanten mag, inzonderheit in Herfst- ofte Winter-tijden; welke aanteelinge veel beeter en eerder, als door het Zaad, geschieden kan.

HET X. CAPITTEL.

PIMPERNOTE.

ALzoo in onze Nederlandsche Taale van veele genoemd. Op Latijn STAPHYLODENDRUM ofte NUX VESICARIA. In 't Hoogduitsch PIMPERNUSZLE. Ende op François BAGUENAUDES à PATER NOSTRES ofte NUZ COUPEZ gezegt. *Nux Vesicaria.*

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend drie bijzondere soorten, te weeten: STAPHYLODENDRUM VULGARE ofte *Gemeine Pimper Noteboom*, STAPHYLODENDRUM TRIFOLIATUM MAJUS VIRGINIANUM ofte *Drie gebladerde groote Pimpernote uit Virginien*. Ende STAPHYLODENDRUM VIRGINIANUM TRIFOLIATUM MINUS ofte *Kleine Pimpernote uit Virginien* met drie bladeren. Niet alle van een ende dezelfde Culture.

Het *Staphylo-dendrum vulgare*, *Gemeine Pimpernote*, ende *Staphylo-dendrum majus Virginianum trifoliatum* ofte *Groote drie gebladerde Pimpernote uit Virginien*, beminnen een goede bequaame zandige grond, met niet te veele tweejarige Paerde- ende een weinig eenjarige Koeije-mest genoegzaam doormengt, een opene, vrije en luchtige plaatze, veele waters, geeven niet alleen alle jaaren in de *May*, neerwaarts hangende Bloemen, veele by malkanderen, maar ook zoo het schijnt, in de Herfst, een volkoomen rijpe Vrucht, welke nochtans in het Voorjaar, met een wassende Maane van *April* ofte *May*, in d' Aerde gelegd wezende, zelden ofte noit ten voorschijn koomt, waar doorze alhier, haare volkoomentheit niet verkrijgen konnende, geoordeelt wordt.

Zy zijn van een lankleevenden aart, verdraagen ook zonder eenige schaade, Rijp, sterke Vorst, ende alle ongeleegentheit des Winters; kunnen ook door geen andere middel, dan alleen haare by de wortel, van Natuire veelvoudige voortgekoomen jonge Looten, van zelve gemeinlijk genoegzaame wortelen verkrijgende, aangeteelt, ende alhier te Lande vermeerderd worden, of schoon het Zaad in deze Quartieren niet rijp en wordt: Want waar in de Natuire het eene deel bekort heeft, daar in heeftze het ander te meer begonstigt; welke jongen met een wassende Maane van de *Maart* ofte *April*, van d' oude afgenoomen, ende op een ander plaatze verplant worden, het welke gemeinlijk alle Voorjaaren geschieden moet, vermits door dezelfde de Ouden het voetzels onttrokken wordende, swaerlijk anders tot Boomachtige Gewassen opgesnocit konnen zijn.

Het

Staphylo- Het *Staphylodendrum trifoliatum Virginum minus* ofte *Kleine Virginiaan-*
dendrum *fche Pimpernoteboom*, met een drie gebladerd loof, zeer bevallig om zien,
trifoliatum is my Duizent zes hondert zes en vijftig, van Monsieur TREDESCANT,
Virginia- Engelsman, uit *Londen*, onder veele andere meer gezonden, die dit
num minus. zelfde, neffens andere raare dingen, in Perzoon, uit d' *Americaanfche*
 Gewesten, had meede gebrocht.

Zy lieft een zandige, luchtige, goede aerde, met een weinige tweeja-
 rige Paerdesteef doormengt, maatige vochtigheit, een warme, ope-
 ne, vrije en wel ter Zonne gelegeene plaatze, geeft (gelijk de voorige)
 ook een ende dezelfde Bloeme, met malkanderen voortkoomende,
 maar in alles geen perfecte Vrucht, schiet meede weiniger by zijne wor-
 tel uit: Is ook veele teederder van aart, de koude Herfstregen, en
 Sneeuw ofte sterke Vorst, buiten gezet, niet verdraagen konnende:
 Moet daarom met een wassende Maane van *April* ofte *Maart*, in een Pot
 gezet, in 't begin van *October* binnen 's huis gebrocht, op een goede plaat-
 ze, daarze tot in *November*, door de vensteren de lucht en Zonne genie-
 ten mag, met slechts een weinig laauw gemaakt Regenwater (gedui-
 rende de Winter) van booven begooten, niet al te warm gestelt, maar
 daar alleen met vorstige weder in gevult wordt, ende niet voor in 't be-
 gin van *April*, met een zoete lucht en zachte Regen, wederom buiten
 der zonnestraalen voorgezet, ende voor koude of veele vochtigheits
 zorgvuldig gewacht zijn.

Zy vergaat niet haast, maar blijft veele jaaren in 't leeven, wordt ook
 alleen door haare by de wortel uitgeschootene Jongen, ten halven in-
 gesneeden, ende, om daar door ofte ook van zelve wortelen te
 schieten, met aerde overdekt zijnde, aangeteelt, ende zoerlijk ver-
 menigvuldigt.

HET XI. CAPITTEL.

H A S E L A R.

Nux Avel- Een welbekende Boom, ook van veele, om zijne aangenaame
lana. Vrucht, zeer gelieft, wordt in 't Nederlands alzoogenoemt. Op
 Latijn NUX AVELLANA, CORYLUS ofte NUX PONTICA. In 't
 Hoogduitsch HASELNUSZ. Ende op François NOISELLES, NOYSE-
 LIER ofte COULDRIER.

Hier van zijn my kenbaar geworden, twee veranderlijke soorten van
Corylus Sa- vruchten, te weten: CORYLUS SATIVA, *Tamme Hazelaar*, en CORY-
tiva, & syl- LUS SYLVESTRIS ofte *Wilde Hazelaar*; waar van de *Wilde* gemeinlijk
vestris. rond, ende van couleur wit, maar de *Tamme* lankwerpig, ende rood te
 zijn, bevonden wordt.

Zy

Staphilodendrum
Majus

Trifoliatum

Minus

Zy beminnen van Natuire een zandige, goede, vochtige, ende met tweejarige Paerdest, wel bereide grond, een opene, luchtige en vrije liever, als een schaduwachtige plaatze ofte donkere lucht, veele waters; geeven alle jaaren volkomen rijpe Vucht, en vroeg in 't Voorjaar haare Bloemen, die gelijkende een rood schobachtig knopje, aan het hout zittende, ende een weinig opengaande, daar uit een rood veelachtig knopje hangende gezien wordt, welke van veele zoo wel Geleerde als Ongeleerde, Oude als Jonge, daar op niet gelet hebbende, voor de neerwaarts hangende, te zaamen gevoegde, lankwerpige Hoofdekens ofte Kattekens aangezien, ende te zijn gemeent hebben.

Zy verdraagen gewillig sterke Vorst, Stormwinden, ende alle andere ongeleegentheir des Winters; Worden ook vermeerderd en aangeleeld, niet alleen door haare Vucht, die met een volle Maane van de Maart ofte April, niet diep in d' Aerde geleit wordt, daarze een jaar anderhalf, ja veeltijds twee jaaren verblijft, eerze voort komt, maar ook door haare by de wortel veelvoudige jonge uitloopzelen, van zelve worden verkrijgende, die met een wassende Maane in de Maart, van d' oude genoomen, ende, op een luchtige plaatze, verplant zijn moeten.

Wil iemant van deze goede ende weldraagende Boomen gewinnen, die neeme geduig de uitlopende Jongen weg, ende snoeitzet tot aan de bovenste takken op, zoo genietenze meerder voetzels, ende worden alzo milddraagender gemaakt. Ook mag men deze Vruchten, nieuws geplukt, lange vris ende goed bewaaren, als men haare uitwendige groene schaal weg doet, de zelfde in een steenen Pot legt, daar over een weinig zout stroeit, wel toe maakt, ende ruim een halve voet diep in de Aerde, op de zijde nederleggende (om geen vochtigheit daar in te verkrijgen) begraaft: waar uit iemant, als hy wil, neemen ende gebruiken mag, de Pot t' elkenstoemaakende.

Om Hazennoten lange goed te bewaaren.

HET XII. CAPITTEL.

S Y R I N G E

ZYnde een aangenaam, en welriekend Boomgewas, wordt niet alleen met deze Naame, na het Grieksche woordt, *Σύριγξ*, *FISTULA* het welke een Fluite beteekent op Nederlantsch, maar ook daarom *Fluiteboom* ofte *Piepeboom* genoemd, om dat zijne takkens hol, ende, om Piepkens daar van te maaken, bequaam zijn. In 't Latijn *SYRINGA*. Ende op Hoogduitsch *WELSCHER HOLDER* gezegt.

Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, kenbaar geworden vier onderscheidelijke soorten, te weeten:

R

Sy-

Lillach
Arabum
flore caeruleo, &
albo.

SYRINGA ARABUM FLORE COERULEO, *Syringe van d' Arabiers* met een *blauwe Bloeme*, die ook LILLACH genoemd wordt. SYRINGA ARABUM FLORE ALBO, *Arabische Syringe* met *witte Bloemen*. SYRINGA FLORE CANDIDO SIMPLICI, *Syringe* met een *witte enkelde Bloeme* en kleinder bladeren. Ende SYRINGA FLORE CANDIDO PLENO, ofte *Syringe* met een *witte dubbelde Bloeme*. Alle van een ende de zelfde culture.

Zy beminnen een gemeine zandige, ofte ook wel een andere goede, ende met tweejarige Paerdesteef wel verziene grond, een opene, vrije, luchtige en wel geleegene liever, als een donkere plaatze, veel waters, brengen voort, alle Zomers, bevallige en zeer welriekende Bloemen, doch alle geen volkoomen rijp Zaad, maar alleen de LILLACH ARABUM FLORE ALBO, & COERULEO ofte *Arabische Syringe* met een *witte en blauwe Bloem*, doch niet als met heel warme en goede Zomers, gelijk het jaar, 1652. 1665. 1669 ende diergelijke meer; Zijn hard van aart, verblijven lange in 't leeuen, doch niet altijd groen, verdraagen niet alleen veel koude Herfstregenen, maar ook sterke Vorst, ende alle andere ongeleegenheit des Winters, worden ook alleen in deze koude Gewesten, door haare jonge Looten aangeteelt ende vermenigvuldigt, die ofte van zelve wortelen vatten, gelijk de *Syringe* van d' Arabiers met *witte*, en *blauwe Bloemen*, ofte ten halven, op de maniere der *Angeliers*, ingesneeden, endelankzaam wortelen geschooten hebbende, van d'oude genoomen, ende met een wassende Maane van de Maart, verplant zijn moeten, het welke aan de *Syringa flore candido* ofte *Syringa* met *witte Bloemen*, veel grooter als de andere, maar kleinder van bladeren, geschieden moet; vermitsze anders zeer qualijk, om de hardigheit des houts, wortelen wil, daarom eer men de zelfde afneemt, eerst wel te deegen na gezien moeten werden, ofze gewortelt zijn ofte niet, op dat men daar in niet kooft te dwaalen, gelijk ik wel, ende meer andere, door een onachtzaame haastigheit gedaan heb.

TET XIII. CAPITTEL.

H U L S T.

VAn een jegelijk wel bekend, ook met een steeds blijvende, en vermaaklijke groenigheit vergiert; wordt op Nederlantfch met deze Naam, ende, geen ander genoemd. In 't Latijn AGRIFOLIUM. Op Hoogduitsch WALDDISTEL. Ende in 't François AGRON, Hous ofte Housson.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend twee veranderlijke soorten, te weeten:

AGRI-

AGRIFOLIUM ofte *Gemeine Hulst*, ende AGRIFOLIUM AURATUM, ofte *Hulst* met geel zeer schoon als goud, en donker blinkend groen, vermengde bladeren, raar ende tot noch toe niet veel te vinden, hoewelze dagelijks, door naerftige oeffeninge, van eenige vermeerdert gemaakt wordt, zijnde beide van een ende de zelfde Culture.

*Agrifolium
auratum.*

Zy lieven, uit een eigen aangebooren eigenschap, een gemeine rōuwe, ongeboode, zeer slechte, ende ook een zandige, wel gemeste, goede Aerde, een opene, vrije en luchtige, zoo wel, als een donkere of schaduachtige plaatze, veel waters, ende ook groote droogte, alsze wel gewortelt zijn: Bloeien alle Zomers, ende geeven volkoomen Zaad, doch niet eer, voor datze lange jaaren gestaan hebben en oudt geworden zijn: verdraagen ook sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, zonder groote schaade, geduldig.

Zy worden aangeteelt, ende in deze Landen vermeerdert, alleen door twee besondere wegen, te weten:

Eerstelijk, door haar Zaad, het welke inde Maant van *September* ofte *Februarius*, met een volle Maane, in een goede welbereide grond, met een weinig twee jaarige Paerdemest verzien, niet al te dicht gezaait wordt; het welke indien het in een slechte maagre aerde geschiedt, ende daar naa uit de zelfde de Jongen opgenoomen, ende in goede grond of Hooven gebracht werdende, qualijk voortkomen ofte groeijen zullen.

Ten tweeden, door haare by de Wortel uitloopende veelvoudige jonge Looten, dicten halven ingesneeden, ende in haare gewoonlijke slechte Aerde ingelegt zijnde, het volgende ofte tweede jaar daar na wortelen krijgen, doch op genoomen, ende in een goede wel geoeffende grond, met een afgaande of wassende Maane van *April* ofte *Maart*, verplant, zelden beklijven, maar ter contrarie gemeinlijk alle vergaan, vermitsze de zelfde ongewoon zijn. Daarom wil iemant deze bewaaren, die brenge goede grond by de Boom, snijde de uitloopzelen, op de maniere der *Angelieren*, ten halven voorzichtig in, buigze, ende bedekze met de zelfde, zoo schietenze wortelen daar in, en worden de goede aerde gewent; verplantze als dan, met voor gezeide tijd en Maane, in u Hof, zoo zullenze beeter groeijen ende wel beklijven. Doch moet men eerst, met de naagelen der twee voorste vingeren, aan de bast knijpen, ende voelen ofze vast aan ofte los van het hout zit: Is zy los, zo laat men haar ongerept staan en verblijven, is zy vast aan het hout, zo neemt men haar op, ende verplantze, zonder cenige perijkel, op gezeide tijd en Maane, al waar 't schoon in de Maant van *May*, ofte laater. Want niet alleen deze, maar ook alle andere Boomgewassen, hebben tweemaal in 't jaar Zap, ofte een losse bast van haar hout, op welke tijd, zooze van iemant onbedachtelijk opgenoomen ende verzet werden, des doods zeker zijn, ook noit wederom groeijen zullen:

Welke de oorzaak is, dat zoo dikwils nieuws gezette Boomen te versterven geraaken. Waarom hier op van een jegelijk zorgvuldig gelet, ende dit wel behoort in acht genoomen te zijn.

Die van Zaad gewonnen, moogen niet eerder werden verzet, voor datze twee jaaren, ten minsten oud geworden, ende van het onkruid, zuiver altijd gehouden geweest zijn.

Deze twee soorten van *Hulst*, worden van een bijzondere booven andere uitsteekende Natuire te zijn bevonden: vermitsze in winter tijden, veel groender als des Zomers staan, ende zich schoonder op dien tijd vertoonen, ook hoe sterker koude gevoelt werdt, hoe haare blinkend groen een bevalliger gezichte vertoont, en graager gezien wordt.

HET XIV. CAPITTEL.

BOOM der KUISHEIT.

WOrdt niet alleen met deze Naam in onzen Nederlantsche Taale, maar ook by veele KUISBOOM ofte ABRAHAMSBOOM genoemd.

Arbor casta-
sta-

Op Latijn AGNUS VITEX ofte ARBOR CASTA. In 't Hoogduitsch KUISBAUM ofte SCHAEPSMUYL. Ende op François AIGNEL CHASTE. In d' Apoteken gemeinlijk AGNUS CASTUS, het welke (mijnsoordeels) t' onrecht geschiedt; Want deze Boom wordt van de Grieken $\alpha\gamma\upsilon\tau\omicron$ dat is *Castus* in 't Latijn, en wederom *Castus* by de Grieken $\alpha\gamma\upsilon\tau\omicron$ gezegt, zijnde alzoo *Agnus* ende *Castus* een ende het zelfde; behoorde daarom haar Zaad, niet *Semen Agni Casti*, maar alleen, *Semen Agni* ofte *Semen Casti* genoemd te worden.

Agnus
flore purpureo
cæruleo,
& flore al-

Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, kenbaar geworden twee bijzondere soorten, te weeten: AGNUS FLORE PURPUREO COERULEO, *Kuisboom met een uit den purperen blaauwe Bloeme*, ende ARBOR CASTA FLORE ALBO ofte *Boom der Kuisheit met een witte Bloeme*. Beide van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een gemeine goede zandige, ende ook wel andere, doch met twee jaarige Paerdemest maatig verziene grond, een opene, warme, luchtige, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel waters; geeven in deze koude Gewesten, in de Herfst, dikwils met goede Zomers, volkoomene Bloemen, maar nooit het minste Zaad.

Zijn van Natuire lang leevende, en tamelijk hard van aart; doch verdraagen niet geerne veel koude Herfstregenen, sterke Winden, mistige Lucht, Rijp ofte felle Vorst; moeten daarom, met een wassende Maane van *April*, in Potten ofte houten Bakken, na haare grootheit, geplant zijnde, in 't begin van *October* ofte een weinig laater, (na het

het Saifoen goed is) binnen 's huis gebracht, op een luchtige plaatze gestelt met maatig Regenwater, geduirende de Winter, van booven, ofte in een steenen Panne van onderen gegeven, onderhouden, ende ook niet voor in 't begin van *April*, ofte een weinig laater, met een warme Lucht en zoete Regen wederom buiten der zonnestraalen voorgezet, ende voor sneeuwige vochtigheit een weinig gewacht zijn.

Zy worden aangeteelt, ende alleen vermenigvuldigt, door haare by de wortel, ofte booven d' aerde uitgelopen jonghe Scheutekens, die men, met een Volle Maane van *April* ofte *Maart*, met een Mes, ten halven, insnijdt, met aerde aanvult, ende alzo wortel geschooten hebbende, met een wassende Maane in *April*, van d' oude neemt ende verplant.

Deze Boom wordt van zoo een wonderlijk en krachtige Natuire te zijn bevonden, datze de lust tot byslaapen geheelijk wegneemt. Waarom ook, in d' oude voorleedene Eeuwen, de Vrouwen binnen *Athenen*, die alleen jaarlijks de *Feestdag* van de *Godinne Ceres* vierden, met de bladeren dezès, haare bedden vulden, op datze tot geenige onkuisheit vervallen zouden; gelijk daar van by *Galenus*, *Dioscorides*, *Marcellus Virgilius* ende andere meer te leezen is. Wonderlijks
ke eigen-
schap dezès
Booms.

Waar uit ook, noch heden 's daags, de Monikken van *Italien*, niet alleen haare Sakskens, om op te rusten, met Bladeren, Bloemen ende Zaad van dezen, tot het zelfde einde, verzien; maar omvlechten ook het midden van haare lichaamen, met dunne takskens van dien, om zoo veel te beeter van alle onzuivere ofte onkuissche lusten bewaart ende bevrijt te mogen zijn.

HET XV. CAPITTEL.

CISTUS.

Dit schoon, aardig en altijd groenblijvend Boomgewas, wordt niet alleen van de Nederlanders, Latijnen, Hoogduitschen, maar ook van Françoisen, met deze ende geen andere Naame genoemd, hoewelze ook van sommige *ROSA SYLVATICA*, dat is *Wilde Roose*, genoemd is.

Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, bekend veelte veranderinglike zienswaardige soorten, te weeten: *CISTUS MAS*, *Cistus Mantecken*, waar van vijf besondere soorten, meest van *CAROLUS CLUSIUS* aangeteikent, daarom de zelfde alle hier te verhaalen onnodig, op verscheidenetijden bloeiende, in mijn Tuin gehad, ende, voor een gedeelte, als noch gevonden worden. *CISTUS FOEMINA*, *Cistus Wijfken*. *Cistus Foemina elatior flore purpureo*, recht opschietende *Cistus Wijfken* *Cistivarie
species.*

Ladanum,
Hypocistus,

met een purpere Bloem. *Cistus Fœmina humilior flore albo*, nederwaarts hangende Cistus Wijfje, met een witte Bloem. *Cistus folio Halimi*, Cistus met bladeren van Zeeporcelein. *Cistus humilis folio Plantaginis*, leege Cistus met bladeren van Weegbre. *Cistus annuus folio Ledi*, Cistus die alle jaaren vergaat, met bladeren van Ledon. *Cistus annuus folio Sælicis*, Cistus dat alle jaaren vergaat met bladeren van Wilge. *Cistus annuus angustifolius, flore luteo punctato*, Cistus niet meer dan een jaar dui- rende, met een smal loof, en schoone geele Bloemen, hebbende op ieder blad een kleine swart roode plekke. *Cistus Ladanifera*, Cistus- boom die het *Ladanum* (in de Medicine zoo zeer bekend) voortbrengt: Van d' andere wordt het *Hypocistus*, het welke aan de stam booven zijne Wortel, in der aarden voort kooft, op zijne tijd gewonnen. *Cistus Ledon angustifolius*, Cistus Ledon met smalle bladeren, ende een schoo- ne witte heerlijke Bloeme, met swart roode plekken. *Cistus Ledon lati- folius*, Cistus Ledon met breede bladeren. *Cistus Ledon folio cordato*, Ci- stus Ledon, met bladeren een Hert gelijkende. *Cistus Ledon populea fronde*, Cistus Ledon met bladeren van Populier. Ende meer andere; Meest alle van een, ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een luchtige, zandige, goede, ende geen qualijk of schimmelig riekende Aerde, met een weinig tweejarige Paerdeste en een weinig gronds van vergangene bladeren der Boomen gemaakt, genoegzaam doormengt, een opene, warme, vrije en welter Zonne gelegeene plaatze, maatige vochtigheit; geeven, niet alleen in deze Gewesten, alle Zomers Bloemen, maar ook volkoomen rijp Zaad. Verblijven zelden langer dan tien, of ten hoogften twaalf jaaren, alhier in 't leeven, zijn tamelijk hard van Natuire, doch moogen geenzins veel koude Regenen, ofte sterke Vorst verdraagen: Worden daarom, met een wassende Maane van *April*, in Potten gezet zijnde, in 't begin ofte ten halven van *October*, (na des tijds geleegentheit) binnen 's huis, op een bequaame plaatze, gebracht, daarze door de vensteren, zoo lan- ge het de koude niet en kooft te beletten, der Zonnen glans en lucht, des Daags zoo wel als des Nachts genieten moogen, ook maar maatig laauw gemaakt Regenwater, vermits een weinig te veel, in Winter tijden, de wortelen haastig verderven kan; willen ook on- geeerne, met vorstig weder, lijden een lankduirige wermte des viers: Daarom kan iemant de zelfde, als dan, op een plaatze daar niet geviert wordt, zonder te bevriezen, bewaaren, doet zeer wel en alderbest; moe- ten ook niet wederom voor in 't begin van *April*, ofte wat laater (na het Saizoen goed is) met een zoete Regen ofte donkere lucht, wederom buiten gebracht, voor koude Nachten gedekt, ende inzonderheit voor drooge schraale Ooste- en Noorde- haarige Winden voorzich- tig gewacht zijn; wantze doen de bladeren haastig verdroogen, in een krimpen, ende met een de geheele stam vergaan.

Zy

Zy worden vermeerderd, ende in deze Gewesten aangeteelt op twee bijzondere manieren, te weeten :

Eerstelijk, door Zaad, het welke, met een wassende Maane van de *Maart*, *April* ofte *May*, in Potten, hol ende luchtig, ook niet meer dan een stroobreed diep, gezaait wordt, waar van de opgekoomene Jongen, niet meer dan een vinger breed hooge opgeschooten weezende, met een wassende Maane, daar uit genoomen, ende, in andere Potten, verplant zijn moeten, op dat niet meer dan drie, vier, ofte vijf, ten hoogsten daar in verblijven, zouden anders malkanderen het voetzel, door haare veelvoudige wortelen die zy maaken, beneemende, verderven, ende van 't leeven berooven; doch moeten als dan een Dag of acht voor der Zonnenstralen gewacht, gedekt, ende met een weinig Regenwaters besprengt zijn.

Ten tweeden, door haare Takskens; met een Pennemes, voorzichtig, om haare teederheits wille, ten halven ingesneeden, ende in de aerde geboogen, die zelden eer dan om het tweede ofte derde jaar, ja zommige niet eens koomen te wortelen; doch de zelfde verkreegen hebbende, moogen niet voor dat zy tweejaarig, ende opgenoomen te zijn verdraagen kunnen, van d' oude gesneeden, ende met een wassende Maane van *April* (als vooren gezegt) verplant worden. Welke aanteeinge, door ervarentheid bevonden, en door naerftige opmerkinge bekend, is niet zoo goed als door Zaad.

Alle *Cistus annuus*, ofte booven verhaalde *Cistus*, niet meer dan een Zoomer duirende, worden alle voorjaaren, met een wassende Maane van *April*, ider bezonder, in een Pot, met voorgenoemde aerde gevult, niet diep gezaait, ende op een goede warme plaatze gezet, waar in verscheidene planten moogen verblijven, inzonderheit van het *Cistus annuus folio salicis*, *Cistus* met bladeren van *Wilge*, ende *Cistus annuus folio ledi*, of alle jaaren vergaande *Cistus* met bladeren van *Ledon*: Maar van het *Cistus annuus angustifolius flore luteo punctato*, ofte *Cistus* met lange smalle bladeren en een geele met swart roode stippen gegierde Bloeme, niet meer dan drie, vermits zy breeder en hooger als d' andere, doch een weinig minder, ook meerder zomtjids dan een voet opwaarts groeit; Geeven in *September* ende *October*, gemeinlijk volkoomen rijp Zaad, ende versterven daar mede

Cistus annuus.

HET XVI. CAPITTEL.

BERG ROOSEN.

*Balsamum
Alpinum.*

EEn aardig, raar en schoon Gewas, wordt niet alleen met deze Naame in't Nederlantsch, maar ook ALPROOSEN genoemd. Op Latijn BALSAMUM ALPINUM ofte LEDUM ALPINUM van CAROLUS CLUSIUS. In't Hoogduitsch BARENBLUST, *Alp-Roosen*, ofte HUNERLAUB. Ende op Francois DES OURLES.

Zy bemint, uit een eigene aangeboorne aart, een goede, zandige, en de geenzins moffig riekende Aerde, met een weinig tweejaarig Paer- demest, ende het Mol der oude inwendig verdurvene Boomen, ofte in plaatze van dien, der verrotte bladeren van Boomen doormengt, een opene, warme, luchtige, vrije en wel ter Zonne geleezene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden beschut, maatige vochtigheid; vergaat niet haast, maar blijft veele jaaren in't leeven, geeft wel, in deze koude Gewesten, alle Zomers, een getrofte, opstaande, ende viergebladerde, bleek paars gecouleurde Bloeme, eenige jaaren oud zijnde, maar zelden ofte noit volkomen rijp Zaad: Is teeder van Natuire, ongeerne eenige koude, mistige lucht, sterke winden, veele koude Herfstreegenen, noch minder eenige Rijp, ofte nachtvorsten verdraagende: Moet daarom met een wassende Maane van *April*, in een Pot ofte houten Bakje geplant zijnde, in het laatste van *September* ofte in't begin van *October*, na de gelegentheit des tijds zich laat aanzien, binnen 's huis worden gebracht, op een zeer goede plaatze gestelt, daar zy door de vensteren niet alleen de lucht, maar ook der zonnestraalen zoo lange kooft te genieten, als de koude van buiten het zelfde doet verhinderen, waar door zy te beeter overblijft, inzonderheit zoo zy dezelfde (de meeste koude des Winters over zijnde) in tijds wederom genieten mag: moet ook voor alle tocht ofte ziegende Winden bewaart ende nauwkeurig gewacht zijn, vermits zy dezelfde in geene manieren verdraagt; daar na kouder, ende de vensters geslooten wordende, werdt zy op een maatige warme plaatze, verre van den Oven of Kachel gestelt, daar niet, dan alleen als men in vreeze blijft, dat de Vorst van binnen wel zoude koomen door te dringen, in geviert word, vermits zy lichtelijk, door een lankduirige warmte des viers, schaade te lijden kooft, waar door gemeinlijk veele van zijne bladeren (voor rondt, ende veele breeder als achter aan het hout, ook niet meerder als een lid van een vinger lank zijnde) needervallen, die anders, aan haar graauwe takkens altijd verblijven zouden: Moet ook goede zorg zijn gedraagen, dat

dat zy niet meer dan twee maalen , geduirende de geheele Winter, met een weinig Regenwater van boven begooten , ende niet voor in't begin van *April* , ofte wat laater , na destijdsgeleegentheit, met een zachte lucht, en aangenaame regen, wederom buiten gezet, ende voor koude Nachten ofte hagelige en sneeuwige vochtigheit, wel gedekt, ende bewaart worden.

Dit zienswaardige en aangenaam Boomgewas, in deze koude Gewesten qualijk drie hout voeten hooge wassende, kan hier alleen aangeeelt, ofte vermenigvuldigt werden, door haare, by de wortel ofte boven de aerde uitgeschootene jonge Looten, (dat niet veele geschiedt) welke op de maniere der *Angelier*en ten halven ingesneeden, en met aerde overdekt weezende, met der tijd wortelen vatten, die men niet eerder voor dat de zelfde wortel jaarig, ende alzoo, om te verzetten, bequaamer is, van d' oude neemen, ende, niet een wassende Maane van *April*, in Potten, voor de Zonne een weinig gewacht wordende, verplanten moet.

HET XVII. CAPITTEL. V E R F L O O F.

DIt, niet onaangenaam, Heesterachtig Gewas, wordt niet alleen met deze Naame in onze Nederlandfche Taale, maar ook FUSTETHOUT genoemd. Op Latijn COTINUS, ende COCCYGRIA, ofte COGGYGRIA PLINI. In't Hoogduitsch FARBLAUB. Ende op François BOIX FUSTET. *Coccygia, 1*

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden twee veranderlijke soorten, te weeten :

COTINUS FOLIO ROTUNDO MAJOR, *Groot Verf-loof* met ronde bladeren, die ook COTINUS CORIARIORUM daarom gezegt wordt, vermits haar bladeren weinig, maar het hout, voornamelijk van binnen, geel zijnde, van de Leertouwers, om het leer daar mede geel te maaken, zoo wel, als van de laakenverwers, om gezeide couleurs wille, veele gebruikt wordt : Ende COTINUS MINOR FOLIO OBLONGO, ofte *Kleine Verf-loof*, met een weinig lankwerpiger bladeren. Niet beide van een ende dezelfde Natuire.

Het *Cotinus major folio rotundo*, ofte *Groot Verf-loof* met ronde bladeren, bemint een gemeine, goede, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest doormengt, een opene, luchtige, vrije, warme, en wel ter Zonne gelegene plaatze, voor alle Ooste- en Noorde-winden beschut, veele waters; geeft niet alleen, alle Voorjaaren, in de *Maymaant*, Bloemen, maar ook volkoomen rijp Zaad :

Is hardt van Natuire , zoo dat zy , op gezeide plaatze , warm buiten gezet zijnde , doch niet eerder voor dat zy de dikte eens vingers verkreegen heeft, sterke Vorst ende alle ongeleegentheit des Winters verdraagen mag. Wordt ook alleen door haar Zaad aangeteelt ende vermenigvuldigt, het welke met een volle Maane van *October* ofte *November*, in een Pot, holletjes, ook niet diep gezaait wordt, zo komt het zelfde de volgende Zomer op, vermits het gemeinlijk lange in d' Aerde verblijven moet.

Deze jonge Boomkens , hier van voort gekoomen, moeten ten minsten tweejaaren stilstaande in haare Pot verblijven , daar na opgenoomen, ende een jegelijk, in een Pot bijzonderlijk, met gezeide tijd en Maane, verzet, ende zoo lange des Winters binnen 's huis, met maatig Regenwater onderhouden, bewaart zijn , tot dat zy gezeide dikte verkreegen hebben, eer men haar de koude en sterke Vorst des Winters buiten vertrouwen dorft.

Cotinus minor oblongo folio.

Het *Cotinus minor folio oblongo*, ofte *Leege Verf-loof* met lankwerpigere bladeren , is tederder van aart, bemint dezelfde grondt, en ook een warme wel geleegene plaatze, maar niet zoo veele waters, geeft mede des Voorjaars , een kleine getrofte, uit den geelen groenachtige Bloeme , maar noit in deze Landen eenig Zaad , noch ook by haare Wortel ofte boven de aerde uitschietende jonge Looten; verdraagt geen zins koude Herfstregenen, Stormwinden ofte felle Vorst; moet daarom nootwendig , in een Pot ofte houten Bak, naa haare groote, met een wassende Maane van *April*, gezet zijnde , des Winters, op een goede luchtige plaatze, binnen 's huis bewaart, met matig laauw gemaakt Reegenwater van booven begooten , ende niet voor in *April*, met een donkere reegenige Lucht, wederom buiten gebracht , ook voor Sneeuw , en Hagelbuijen een weinig gewacht zijn. Kan ook alhier door geen ander middel , dan alleen haar uit warmer Landen gezonden zaad , dat met gezeide tijd en Maane, in een Pot, twee stroobreed diep, gezaait moet zijn, aangeteelt ende vermeerdert gemaakt worden.

HET XVIII. CAPITTEL.

L O M B A A R T S C H E L I N S E N.

DEze aardige Plant, wordt niet alleen in't Nederlansch met deze Naam, maar ook, om de gelijkenisse haarer bladeren, *Wilde Sene* genoemd. Op Latijn *COLUTEA*. In't Hoogduitsch *WELSCH LINSSEN* ofte *WELSCH SENEBAUM*. Ende op François *BAGUENAUDIER*.

Hier

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden twee onderscheidelijke foorten, te weeten:

COLUTEA VESICARIA, *Lombaartsche Linsen* met blaazekens, daar het Zaad in zittende gevonden wordt, ende COLUTEA SCORPIOIDES, *Colutea vesicaria*, ofte *Lombaartsche Linsen* met Zaad, de steert van een *Scorpioen* niet onbillijk gelijkende, waar van zommige eenige veranderinge willen *Colutea Scorpioides*, maaken van *Major* ofte *Minor*, dat is *kleinder* ofte *grooter*, niet zonder eenige reedenen, want deze jonk zijnde, veranderen dikwils, zoo dat de eene te mets grooter als d' ander gezien wordt, doch wat ouder zijnde, kan men daar weinig ofte geen onderscheidt, iets te be- duiden hebbende, in gewaar worden, zo dat deze veranderinge der Naamen (mijnes oordeels) wel nagelaaten zijn mag: Want de ondervindinge zelfs hier van genoegzaame kennisse gegeven heeft.

Zy beminnen (beide van een culture zijnde) een goede, zandige, en wel gemeste grondt, veele waters, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegeene plaatze, brengen voort niet alleen alle Zomers een veelvoudige schoone geele langduirende Bloeme, maar ook een vol- koomen rijp Zaad; verdraagen sterke Winden, Sneeuw, Hagel, felle Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters buiten ge- zet zijnde; hoe wel de *Colutea Scorpioides*, van Natuire, zoo dik en sterk niet groeiende, wel tot aan de grondt komt dood te vriezen, ofte ten minsten van haare dunne takskens veele te verliezen (na de Winter sterk geweest is) welke alle, in't begin van *April*, tot op het leeven, afgesneeden, ende wel gezuivert wordende, zoo schieten zy derom overvloedig uit.

Zy mogen vermeerderd, ende hier te Lande, aangeteelt, werden, door twee bijzondere weegen, te weeten:

Eerstelijk door Zaad, het welke, met een wassende Maane van *April*, in d'aerde, doch het *Colutea Scorpioides* in een Pot, niet meer dan twee stroobreed diep gezaait moet zijn, welke Jongen daar van voort- koomende, niet eerder des Winters buiten gelaaten worden, voor dat zy drie jaaren out geworden zijn, anders ziet men dezelfde, door des Winters strenge koude, wech genoomen ende haastig van't leeven berooft.

Ten tweeden, door haare veelvoudige, by de wortel ofte boven de aerde uitlopende jonge Scheutkens, die, ofte zeer lankzaam van zel- ver, ofte veele eerder, met een mes, ten halven (als men de *Ange- lieren* doet) voorzichtig ingesneeden, ende met aerde aangevult zijn- de, wortelen schieten; welke men daar na, met een volle Maane van *April*, afneemt, ende, een weinig booven, ook aan de uitter- ste punten der sterkste wortelen gesnoeit weezende, verplant.

Het *Colutea Scorpioides*, ofte *Lombaartsche Linse* met een Zaadpeul- ken de steert van een *Scorpioen* gelijkende, is zeer bequaam om Heg- gen,

gen, Priëlen, ofte zitplaatzen van te maaken, ofte bekleden : want het wast haastig op, ende mag wel vier, vijf, ofte zes maalen, in een Zomer, geschooren worden, bloeiende t' elkens wederom op een nieuw, het welke schoon ende zeer vermaaklijk om zien is, hebbende een aardig en zeer bevallig teeder loof, met een aangename groenigheit verzien, met zoo veele sierlijke geel gecouleurde Bloemen, konstig van Natuire doormengt.

Hier van heb ik in mijne Tuin een Hegge, meer dan Zeventig houtvoeten lank, die door zijne lieflijke groenigheit, het opmerkend Ooge, en Herte des graagen Aanschouwers, met een bijzondere aantreklijke beweeginge, vermaakt, ende overaangenaam is.

HET XIX. CAPITTEL.

C Y T I S U S.

Dit klein en aardig Boomgewas, wordt in't Nederlansch met deze Naam ende geen ander (mijns weetens) genoemd. Op Latijn en François ook CYTISUS, na het Eiland CYTHNUS ofte CYTHISA, als zommige willen, gezegt, en SERVIUS getuigt; waar door ook zelve de Grieken ΚΥΤΙΣ, CYTISUS deze schijnen genoemd te hebben. Ende op Hoogduitsch GEISZKLEE.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden eenige verscheiden schoone en zienswaardige soorten, te weeten :

Cytisus Species.

CYTISUS VERUS MARANTHÆ, ofte oprechte *Cytisus van Marantha*. CYTISUS QUARTUS CLUSY, de *Vierde Cytisus van Carolus Clusus*. CYTISUS PANNONICUS, *Cytisus uit Pannonien*. CYTISUS TENUIFOLIUS SPICATUS, *Cytisus met een teeder loof en geëarde Bloem*, CYTISUS SPICATUS ROTUNDIFOLIUS, ofte *Cytisus met een geëarde Bloem en meestendeel ronde bladeren*, die ook TRIFOLIUM ARBORESCENS, ofte *Boomig Driebladt* gezegt is. Ende CYTISUS CRETICUS ARGENTIFOLIUS, ofte *Silver gebladerde Cytisus van Candien*. Niet alle van een ende dezelfde Culture.

Trifolium arborescens.

Cytisus verus Marantha.

Het *Cytisus verus Marantha*, ofte oprechte *Cytisus van Marantha*. Ende *Cytisus argentifolius Creticus*, ofte *Silver gebladerde Cytisus van Candien*, wiens bladeren niet alleen geheel van onderen, maar ook aan de randen wit blinkende, als Zilver, ende ook ruigachtig van boven zijn, beminnen een zandige goede Aerde, met tweejarige Paerde- ende een weinig tweejarige Koeije-mest maatic vermengt, een opene, warme, luchtige, vrije en welter Zonne gelegeene plaatze, tamelijk veele waters; bloeijen alle Zomers lankduurig, en vermaakelijk, doch geeven nooit in deze koude Gewesten, ten zy met zeer warme en drooge Zomers,

mers, eenig rijp ofte volkoomen Zaad : zijn teeder van aart, lankleevende van Nature, ende met een aangenaame eeuwig blijvende groenigheit verciert; verdraagen in geene maniere veele koude Herfstregenen, Haagel, Rijp ofte sterke Vorst, moeten des weegen met een wassende Maane van *April*, in een Pot ofte houten Bak (naze groot zijn) geplant zijnde, in 't begin van *October*, ofte ook wel eerder (zoo het weeder niet goed en is) binnen 's huis gebrocht, op een altijd lucht genietende plaatze, daar niet als met vorstig weeder in gevult wordt, gestelt, met maatig laauw gemaakt Regenwater (geduirende de Winter) van boven, begooten, ende niet voor in 't begin ofte ten halven van *April*, met een zachte lucht en regenige donkerheit, wederom buiten gezet, ende voor koude Ooste- of Noorde-haarige en schraalewinden, en voor rijpende Nachten, tot aan de *Maymaant*, wel gedekt ende voorzichtig gewacht worden.

Zy worden alleen aangequeekt, door haare onderste takskens, op de maniere der *Angelier*en, ten halven, met een Pennemes, ingesneeden, met aerde aangevult, ende alzoo, met der tijd Wortel geschooten hebbende, die men niet eerder, voor datze tweejaarig zijn, om alzoo het verzetten beeter en zonder perikel te moogen verdraagen, met een wassende Maane van *April*, van d' oude neemt ende verplant. Doch indien deze Boomtjes zoo hooge van Stam waaren, dat haare takken in d' aerde niet konnen geboogen worden, dan zal men op de Pot ofte Bak, andere kleender Potten zetten, dezelfde aan de Stam vast binden, daar in de takskens leggen, ende op dezelfde een houten haakje steeken, om uit de aerde niet wederom van zelfs, ofte, door andere ongeleegentheit, gerukt te konnen worden, ook om des te beeter als dan te moogen wortelen; zoo kan men dezelfde, gewortelt zijnde, alleene afsnijden, in de zelfde Potten zonder te verzetten verblijven laten, ende niet eerder daar uit, in een grooter verplanten, voor datze vol wortelen gekoomen zijn, het welke zeer bequaam geschieden kan, als men de aerde en wortel, booven om de kant des Pots, met een yzere *Trusfeltje*, op de maniere als de Metzelaarstot het Pambestrijken hebben, ofte wat breeder zijnde, een weinig los maakt, dezelfde dan omme keert, ende de wortel en aerde, met de geheele klomp te zaamen uit schuddet, zoo wetenze van geen verzetten, en groeijen voort; welke maniere van doen zeer goed is, ende aan alle andere Planten, in 't Voorjaar, gedaan kan worden.

Het *Cytisus quartus Clusij*, ofte vierde *Cytisus* van *Carolus Clusius* beschreeven; *Cytisus Pannonicus*, *Cytisus* uit *Pannonien*, ende *Cytisus tenuifolius spicatus*, ofte *Cytisus* met een teederder en smalder loof en geel geaarde Bloem, lieven een goede, bequaame, zandige, geen schimmelig ruikende, ende met een weinig tweejarige Paerdemest doormengde grond, dezelfde lucht en plaatze, doch niet zoo veele water, zoo

Een zonderlinge maniere van Inleggen, ende op wat wijze men alle Planten uit haare Potten, vol van wortelen zijnde verzetten zal.

Cytisus quartus Clusij, Pannonicus, tenuifolius spicatus.

wel des Zomers, als des Winters; bloeijen niet alleen, maar geeven ook alle jaaren volkoomen rijp Zaad, ende worden op voorgezeide maniere des Winters bewaart, gehanteert ende in acht genoomen, ook niet alleen door haare ingesneedene takskens, ofte by de wortel uit loopende jonge Scheutkens, maar ook door Zaad vermenigvuldigt; het welke met een wassende Maane van *April* ofte *May*, in een Pot, holleties ende niet diep, gezaait, ende zomtijds met een weinig Regenwaters van booven besprengt zijn moet. Deze verblijven niet altijd groen, maar laten des Winters haare bladeren vallen.

Cytisus rotundifolius spicatus.

Het *Cytisus rotundifolius spicatus*, is harder dan alle d' andere van aart, lieft dezelfde grond, en een opene plaatze, geeft een aangename Bloem, en volkoomen rijp Zaad, doch niet alle jaaren, maar alleen met goede warme Zomers; verdraagt, buiten staande, Sneeuw, Vorst ende alle andere ongeleegentheit des Winters, verliest ook haar Loof, wordt niet alleen, door haare Zaad, in Potten, als d' andere gezaait, maar ook door haare, by de wortel, ofte booven de aerde uitgelopen, jonge Looten, die men ten halven insnijdt, met aerde bedekt, ende wortelen geschooten hebbende, het tweede jaar daar naa, met een wassende Maane van *April*, afneemt ende verplant, genoegzaam vermeerdert.

HET XX. CAPITTEL.

B R E M.

En wel bekend Gewas, wordt niet alleen in 't Nederlanfch met deze Naam, maar ook van veele, GINST genoemd. Op Latijn GENISTA. In 't Hoogduitsch PFREMEN, GINST ofte KUNSCH RUTHEN. Ende op François GENEST.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden, veele veranderlijke zienswaardige foorten, te weeten:

GENISTA VULGARIS, *Gemeine Brem*, op veele dorre plaatzen groeiende. GENISTA TINCTORUM, *Verwers Brem*, vermits zy de Bloemen van dezelfde in haare Verwerijen, om een geele couleur te doen geeven, veele gebruiken; waar doorze ook in 't Hoogduitsch *Ferbblumen* ofte *Heidensmuk*; Op Fransch *Herbe à jaunir*, *Fleur à teindre* gezegt is. GENISTA PARVA, *Kleine Brem*. GENISTA ARBORESCENS HISPANICA, *Boomachtige Spaansche Brem*. GENISTA HISPANICA FLORE LUTEO ODORATO, *Spaansche Brem* met een geele welriekende Bloeme. GENISTA LATIFOLIA FLORE LUTEO PARVO, *Breed gebladerde Brem* met een kleine geele Bloem. GENISTA SPINOSA ofte SCORPIUS, op Hoogduitsch *Galpeldorn*, ende in 't Nederlandfch *Steekende Brem* gezegt. GENISTA

Genistæ species varie.

Scorpius.

Genista Latifolia

GENISTA SPICATA GALLICA, *Fransche Brem* met een geaarde Bloem. GENISTA HISPANICA TENUIFOLIA ofte SPARTIUM genoemd, FLORE ALBO, & FLORE LUTEO. *Spaansche Brem*, met kleine bladeren zeer teeder van takskens, met een ganzsch witte, ende ook met een geele Bloem. GENISTELLA SPINOSA, *Kleine Brem* met Doornen. GENISTELLA SPINOSA FLORE LUTEO SPICATO, *Kleine Brem* met Doornen, en een geele schoone geaarde Bloem, &c. Niet alle van een ende dezelfde culture.

Spartium.

De *Genista vulgaris*, *Gemeine Brem*, *Genista Tinctorum*, *Vermors Brem*, ende de *Genista parva*, ofte *Kleine leege Brem*. Zijn hardt van Natuire, lieven een gemeine, slechte, zandige, ende ook met tweejarige Paerdmest maatig verziene grondt, een opene, luchtige, vrije en welgeleegene plaatze, geeven niet alleen Bloemen, maar ook gemeenlijk alle jaaren, inzonderheit met goede Zomers, volkoomen Zaad; verdraagen sterke Vorst ende alle ongeleegentheit des Winters; kunnen ook niet wel door andere middelen, dan alleen haar Zaad, het welke in de Maart, met een afgaande Maane, gezaait moet zijn, aangeteelt ofte vermeerdert worden.

Genista parva, Tinctorum, vulgaris.

De *Genista Hispanica tenuifolia flore albo & luteo*, ofte *Spaansche Brem* met teedere takskens en bladeren, ook met een geheel witte en geele Bloem geciert, *Hispanica flore luteo odorato*, *Spaansche Brem* met een ruikende geele Bloem: En *Genista flore luteo parvo latifolia*, ofte *Breedbladige Brem* met een kleine geele Bloeme, wassende tot de hoogte van acht voeten, in weinige takken zich verdeelende, waar uit haar wonderbaarlijke bladeren voortkoomen, in 't midden een vinger breed, voor aan noch breeder, maar aan den steel op het smalste zijnde; bestaande als uit veele teedere bladerkens aan een gegroeit, die zich voor in veele deelen, kort en lange, smalle ende ook breede (een Haanesteert niet onbillijk gelijkende) verspreiden; waar van eenige zes, andere zeeven, ende zommige acht vingeren breedt lank te zijn, met verwonderenswaardige aanmerkinge gezien worden; uit de welke lange ronde en dunne steeltjes voortkoomen, zijnde voor aan haare punten met kleine geele Bloemen, zes, zeven en acht by malkanderen zittende, ook de een na d'ander opengaande, vergiert.

Genista Hispanica tenuifolia flore albo & luteo.

Deze zijn de teederste van alle, beminnen een zandige, goede bequaame aerde, met een weinig twee- ofte drie-jaarige Paerdmest, een jaarige Hoenderdrek, ende het Mol der verrotte bladeren van Boomen doormengt, een luchtige, warme, vrije, opene en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden bevrijt, weinig waters, in tijd van droogte, wederom droogte in tijd van veele Regens, geeven wel, in deze koude Landen, een vermaakelijke Bloeme, maar zelden volkoomen Zaad; verdraagen in geene manieren ecnige koude Herfstregenen, Sneeuw, Rijk, sterke Wind ofte Vorst; moeten daarom, met een droog Weeder, in het laetste van September ofte begin

begin van *October* (na de tijd bequaam is, ende het Saifoen mede brengt) binnen's huis , op een bequaame plaatze , gebracht zijn , daar zy van alle zieginge ofte tocht bewaart , door de venfteren , de lucht en Zonne zoo lange moogen genieten , als de koude het zelfde zal koomente beletten : Daar na , kouder wordende , moeten zy op een ander warmer plaatze , daar niet als met sterke Vorft , door een yzere Oven , in geviert wordt , doch verre van de zelfde gezet zijnde , want zy , de onnatuurelijke warmte , inzonderheit een tijd lank duirende , niet verdraagen mogen , 't is daarom veele beeter , dat zy (zoo lange de sterke Vorft aanhoudt , in een gewelfde kelder ofte andere plaatze , zonder vier en bevroozen te kunnen worden gcfelt zijn : Moeten ook , in deze gansche Wintertijd , niet meer als een ofte tweemaal met een weinig laauw gemaakt Regenwater , van booven besprengt , endè niet voor ten halven van *April* , ofte een weinig laater (naa des tijds gelegenheit) met een zachte betoogende lucht en aangenaame Reegen , (zoo het weezen kan) wederom buiten gcfelt , ende , voor koude Nachten of fchraale Winden , wel gedekt ende naaukeurig gewacht zijn.

Mogen ook alhier geenzins dan alleen door haar uit warme plaatzen gezonden zaad , het welke met een volle Maane van de *Maart* , *April* ofte *May* , in een Pot , met een goede luchtige zandige grond verzien , hol gezaait , dat niet dieper als ruim een halve ftroobreed , ofte een weinig meerder gelegd moet weezen , aangeteelt ende vermeerderd worden. Welke Jongen hier van voortgekomen , de eerste Winter zeer quaalijk , door haare tederheit , overte houden zijn , inzonderheit zoo zy maar een weinig te veel waters , ofte , door een aanhoudende koude , niet luchts genoeg komen te verkrijgen ; moeten daarom voorzichtig in acht genoomen zijn.

Geniftella spinosa, & *flore luteo spicato*. De *Geniftella spinosa*, Kleine steekende Brem , in't Hoogduitsch *Stichend Pfrimmen*, ofte *Stichend Ginf* gezegt, *Genifta Hispanica*, Spaansche Brem ende d' andere alle, beminnen dezelfde voorgenoemde grondt , warme plaatze , en niet te veele vochtigheits , brengen voort , in deze koude Gewesten , niet alleen fchoone Bloemen , maar ook ; met goede Zomers , volkoomen rijp zaad , het welke in een gemeine goede zandige aerde eenes Pots , met een waffende zo wel als afgaande Maane van *April* (gelijk vooren gezegt) niet diep , op een warme plaatze gezet zijnde , gezaait wordt , waar door zy alleen vermeerderd moogen werden.

HET XXI. CAPITTEL.

O L Y F B O O M.

DEZE Vruchtbaare, nootwendige, en zeer geliefde Boom, wordt met deze Naam alleen in 't Nederlandſch genoemd. Op Latijn OLEA. In 't Hoogduiſch OELBAUM. Ende op François OLY-

Olea.

VIER.
Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend geworden drie veranderlijke ſoorten, te weeten :

OLEA SATIVA, *Tamme*, ofte *oprechte Olijboom*. OLEA BOHEMICA, *Boheemiſche Olijboom*, die ook ZYZIPHUS ALBA, ofte *witte Fijuben* gezegt wordt. Ende OLEA SYLVESTRIS ofte OLEASTER, *wilde Olijboom*. Niet alle van een ende dezelfde Culture.

Oleaster.

Zy lieven nochtans alle een goede, zandige, gemeine aerde, met een weinige tweejarige Paerdemest ende eenjarige hoenderdrek genoegzaam doormengt, een warme opene, vrije, luchtige en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; bloeijen dikwils vroege in 't Voorjaar, doch geeven niet dan kleine Vruchten, de groote van een geele of witte Erte ter nauwer nood verkrijgende, die, hier te Lande, d'eerſte Zomer, groen verblijven, maar tegen de tweede ſwart worden, ende daar na van zelfs tijdelijks nedervallen. Verdraagen geenſins veele koude Herſtreegenen, Sneeuw, Rijp ofte ſterke Vorſt, moeten daarom in 't begin van *October*, droog zijnde, binnen 's huis gebracht, op een bequaame luchtige plaatze, daar, ofte de geheele Winter door, ofte alleen met vorſtig weder, in geviert werdt, geſtelt, met maatig laauw Reegenwater onderhouden, ende niet voor in 't begin ofte ten halven van *April*, wederom buiten der Zonneſtraalen voorgezet, ende voor koude Nachten, haarige en ſchraale Winden een weinig gedekt zijn.

Zy worden, in deze Landen, door haare by de wortel uitloopen- de jonge Scheutkens alleen vermenigvuldigt, die, ofte door lankzaamheit destijds, van zelve wortelen, ofte, veele bequaamer, ten halven, met een Mes, voorzichtig, met de volle Maane van *April*, op de maniere der *Angelierien*, ingefneeden, ende met goede zandige aerde bedekt zijnde, wortelen ſchieten, welke twee jaaren oud geworden weeſende, eerſt van de oude genoomen, ende in andere Pot- ten verzet te mogen zijn, bequaam geoordeelt worden: vermits de jonge en teedere wortelen, zonder groot perijkel, van te verderven, niet wel verplant ende gerept willen zijn.

T

De

Olea Sylvestris.

De *Olea Sylvestris*, ofte *Wilde Olijfboom*, heeft noit meer dan tweemaal by my gebloeijt, maar geen Vrucht gegeven, (als wel de Tamme zoo dikwils doet) te weeten 1652. ende 1666.

Olea Bohemica.

De *Olea Bohemica*, ofte *Boheemsche Olijfboom*, is veele harder van aardt, bemint een zandige, goede aerde, met alleen een weinig tweejarige Paerdemeft verzien, een opene, warme, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, veele, ende ook weinig Waters, geeft noit, in deze Gewesten, noch Bloem, noch Vrucht; verdraagt mistige Lucht, Hagel, Rijp, sterke Vorst, ende alle andere ongelegenheit des Winters, buiten gestelt zijnde; verliest ook niet haare bladeren, maar blijft, gelijk de andere, altijd eeven groen, hoewel zy veele witter, en ruiger te zijn gezien ende bekend wordt. Ik hebbe deze menig jaaren, des Winters, binnen 's huis gehouden gehadt, om te zien of zy ook bloeijen, ofte eenige Vrucht geeven zoude, maar te vergeefs, moeste daarom weder na buiten.

Zy wordt vermeerdert en aangeteelt, in deze Landen, door twee besondere wegen, te weeten:

Eerstelijk, door Zaad ofte Vrucht uit Bohemen, en andere plaatzen gezonden, het welke, in een Pot, niet diep, met een volle Maane van de *Maart*, *April* ofte *May*, warm gezet, ende, te mets, met een weinig in de Zonne laauwgemaakt Regenwaters, begooten, gezaait moet zijn: waar van de opgekoomene Jongen, zoo lange des Winters, binnen huis, met maatige vochtigheitsonderhouden en bewaart moeten weezen, tot dat zy de dikte eens vingers verkreegen hebben, ofte zouden anders, eerder buiten gezet, door felle Vorst, lichtelijk van 't leeven berooft worden.

Ten tweeden, door haare onderste takskens (vermits zy zelden, ofte noit uit de grondt Looten schiet) daar men een Pot by stellen, ten halven insnijden, ofte, met de punt van een mes, twee ofte drie vinger hooge, rondtsom tot in het hout gaatjes booren, ende dezelfde net en bequaam daar in leggen, ofte ook de Pot vast aan den Boom, om niet geroert te mogen worden, maar des te beeter te kunnen wortelen schieten, buigen moet: Welke men daar by, zoo wel des Winters, als des Zomers staan laat, tot dat zy genoegzaame wortelen in dezelfde verkreegen hebben, die men als dan afsnijdt, ende in de Pot, noch een of twee jaaren verblijvende, op een warme plaatze, daar zy de meeste tijd des Daags de Zonne genieten mag, needer zet.

Ontfaglijkheit dexes in tijden der Ouden, ook voor een teeken van Vreede by dezelfde gebruikt.

Deze vruchtbaare en goed aardige Boom, is eertijds by de Oude, *Grieken*, in zoo een hooge achtinge en aanzien geweest, dat niemant dezelfde, zonder het leeven te verliezen, schenden ofte eenig leed aandoen mogten; ja zy worde zelfs tot heilige werken te gebruiken, voor Iemand ongeoorloft te zijn geoordeelt; Doch, tot een teeken van Vreede, om die te begeeren ende iets ootmoedelijks te verzoeken,

in de hand te draagen een legelijk toegelaaten; Daarom ook vijfhondert der voornaamste Borgeren van Zidon, Olijftakken in haare handen draagende, ende vrede ootmoedelijk verzoekende, *Artaxerxes*, den magtigen Konink der *Persen*, haare Stad beleegert hebbende, te gemoed gingen, gelijk daar van *Theodorus Siculus* verhaalt.

Perseus der *Macedonien* Konink, met de *Romeinen* oorlog voerende, ende overwonnen zijnde, zondt zijne Ambassadeurs na *Romen*, die, met Olijftakken verzien, voor den Raad neder vielen, niet alleen vrede, maar ook onderdaniglijk begeerende vererbermt te moogen worden.

Zy is niet alleen tot een teeken van Vrede, maar ook van overwinninge bekend geweest.

Daar en boven alledengeenen, die met deze in't openbaar quamen te verschijnen, waaren van alle geweld bevrijdt ende niemand darde haar moeilijk zijn.

HET XXII. CAPITTEL. OLEANDER BOOM.

Dit schoon, aardig, en, met een eeuwigduirende aangename groenigheit, vergierde Boomgewas, wordt in't Nederlandsch met deze Naam alleen, ende geen ander (mijnes weetens) genoemd. Op Latijn OLEANDER, NERION, RHODODENDRUM, ofte LAURUS ROSEA. In't Hoogduitsch OLEANDERBAUM ofte OLANDERBAUM. Ende op Francois ROSAGE.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden twee onderscheidelijke soorten, te weten:

OLEANDER FLORE RUBRO, *Oleanderboom met een bleek roode Bloem*: *Oleander flore albo,*
Ende OLEANDER FLORE ALBO ofte *Oleanderboom met een zuivere witte Bloem*. *& rubro.*
Beide van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een gemeine goede grondt, met een weinig grof zandt, daar geen zoutigheit by gevonden wordt, tweejarige Paerde-ende eenjarige Koeije-mest doormengt, een warme, opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegeene plaatze, tamelijk veele waters, vermits de veelheit haare wortelen; bloeijen, alle Zomers, zeer vermaaklijk om zien, geeven ook niet als met groote warmte, lange en smalle Zaadpeulkens, maar daar in geen volkoomen Zaad: verdraagen geenzins langduirige koude ofte sterke Vorst, moeten daarom met een wassende Maane van *April*, in Potten gezet zijnde, ten halven van *October*, ofte wat eerder (na het Saisoen goed is) binnen's huis, op een luchtige plaatze, worden gebrocht, daar niet als met felle Vorst, geduirende dezelfde, door een yzere Oven, in geviert wordt, de ge-

heele Winter met maatig Regenwater onderhouden, ende niet voor in't begin van *April* ofte een weinig laater, buiten der Zonnestraalen, met een regenig weeder, wederom voorgezet zijn moeten.

Zy mogen in deze Landen, niet door Zaad, ten zy uit warme Gewesten gebracht, maar alleen door haare by de wortel uitgelopen jonge Looten aangeteelt ende vermeerderd worden, die men met een volle Maane van *April*, ten halven, op de maniere der *Angelieren*, insnijdt, met aerde aanvult, ende alzo haastig wortelen verkrijgen; doch moogen niet eer voor dat zy twee of drie jaaren ingesneeden geweest hebben, ende de wortelen ondertusschen, om gerept te kunnen werden, sterker, ende ten minsten tweejaarig geworden zijnde, met een wassende Maane in *April*, van d' ouden genoomen, in Potten verplant, ende wel drie weeken ofte langer, voor der Zonnen glans voorzichtig gewacht worden.

HET XXIII. CAPITTEL. H A A G E D O O R N.

ZYnde een gemeen, ende van een Iegelijk wel bekend Gewas, wordt alleen met deze ende geen andere Naame op Nederlandsch genoemd. In't Latijn SPINA ACUTA, OXYACANTHA DIOSCORIDIS, ende SPINA ALBA. Op Hoogduitsch HAGDORN. Ende in't Fransois AUBESPINE ofte ESPINE BLANCHE.

Oxyacantha Dioscoridis.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend twee besondere soorten, te weeten:

Spina acuta flore albo pleno.

Hagedoorn met dubbelde Bloemen.

SPINA ACUTA FLORE SIMPLICI ALBO, *Haagedoorn*, met een witte enkele Bloeme. Ende SPINA ACUTA FLORE ALBO PLENO, ofte *Haagedoorn* met een witte dubbelde Bloeme, zeer schoon om zien, ende op de maniere van de *Dubbelde Myrtusbloem* gevult, doch veele aangenaamer van gezichte, vermits zoo veele by malkanderen gevoegt zijn, zijnde by Jonker EISO JARGES OP MEYMA, tegenwoordig Gecommitteerde Raad der Hoog Eedele Heeren van d' Ommelanden tusschen d' Eems ende de Laauwers, eerstmaal van zelfs voortgekomen ende in't licht gebracht. Beide van een ende de zelfde culture, doch een weinig in haare aanteeleling verschellende.

Zy beminnen een gemeine, zandige, kleijige, ofte steenige, ongemeste, doch liever een wel gemeste aerde, een opene, vrije, luchtige, ende geenzins donkere plaatze, veele, ende ook maatige vochtigheit, geeven alle jaaren zoo wel Bloemen, als volkoomen rijp

Zaad,

Zaad, verdraagen felle koude, groote ongeleegentheit des geheelen Winters, en worden zeer oud.

De *Spina acuta flore pleno albo*, ofte *Haagedoorn* met witte dubbelde Bloemen, geeft het een jaar veele, ende het ander dikwils weinig Vruchts ofte Zaads, vermits zomtijds zijne Bloemen, zonder iets na te laten, nedervallen. Wordt niet te min aangeteelt door haar teedere eenjarige takkens, ofte by de wortel uitloopende jonge Looten, die men voorzichtig, met een Pennemes, ten halven insnijdt, met aerde aanvult, ende, lankzaam wortel geschooten hebbende, met een afgaande Maane van *Februario* ofte de *Maart*, van d' ouden afsnijdt ende verplant.

De *Spina acuta flore simplici*, ofte *Gemeine Haagedoorn* met enkele Bloemen, wordt door zijne Vrucht alleen, op volgende maniere, vermeerderd: Plukt af de Zaad draagende Vruchten, als zy gansch rijp, ende van couleur bruin rood zijn, met een volle Maane, legt de zelfde in een steenen ofte houten Vat, zetze daar mede in de grond, bedektze met aerde, ende laatze alzo een geheel jaar daar in leggen te meuken, neemtze daar na wederom uit, ende zaait dezelfde met een afgaande Maane in de *Herfst*, zoo koomen zy veele beeter en bequaamer voort, als of zy rijp zijnde, terstont in d' aerde gelegd waren geweest. Zy worden zeer bequaam bevonden om Haagen van te maaken; niet alleen om daar mede Kruidhooven, maar ook andere dingen gevoeglijk te beschermen.

HET XXIV. CAPITTEL. P E E R E D O O R N.

ZYnde een meedesoorte der voorgaande, wordt daarom alzo genoemd, vermits haare Bladeren het Loof eenes Peerebooms niet onbillijk gelijken, zijnde nochtans een weinig kleinder, wordt ook niet alleen in't Nederlandsch met deze Naam, maar ook GROENE DOORN, om dat zy steeds groen, ende de bladeren noit, ten zy door ouderdom, vallen ofte verdorren laat. Op Latijn PYRACANTHA, OXYACANTHA MINOR, ofte RHAMNUS TERTIUS THEOPHRASTI van MATTHIAS de LOBEL.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden twee veranderlijke soorten, te weeten:

Deeze *Gemeine Spaansche Peere Doorn*, ofte PYRACANTHA HISPANICA, om dat zy in Spanjen, van Natuire, groeit, ende PERACANTHA VIRGINIANA ofte *Peere Doorn* uit *Virginien*, wiens blade-

Pyracantha.

Oxyacantha minor.

ren niet aan haare kanten effen en glad zijn , gelijk de ander , maar rondts omme , zeer subtiel en net getandt , ook aan beide zijden gemeenlijk met een niet al te diepen insnijdzet verciert , aangenaam om zien ; zijnde beide niet van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een gemeine zandige , zoo wel ongemeste , als met een weinig tweejarige Paerdesteefte verziene grondt , een opene , luchtige , vrije , en wel ter Zonne geleegene plaatze liever , als een donkere of schaduachtige lucht , veele , ende ook weinig waters , geeven wel alle jaaren een witte aangenaame Bloeme , maar in deze Landen nooit volkoomen of eenig perfect rijp Zaad , zijn redelijk hard van aart , verdraagen Sneeuw , Rijp , sterke Vorst , en alle andere ongelegenheit des Winters : Doch de *Pyracantha Virginiana* ofte *Peere-Doorn* uit *Virginien* , mag dezelfde niet verdraagen , voor dat zy de dikte eens Duims ofte Vingers verkreegen heeft , dewijle zy veele teederder te zijn , dan de ander , door ervarenheit , genoegzaam bevonden wordt . Zy moogen in deze Gewesten aangeteelt , ende , op twee bijzondere manieren , vermeerderd gemaakt worden , te weten :

Eerstelijck , door haare takkens , die men met een volle Maane van de *Maart* afsnijdt , op een donkere plaatze , een vinger lank in d' aerde steekt , ende dikwils met water begiet , zoo vatten zy eindelijk wortel . Doch de *Pyracantha Virginiana* moet in een Pot (om des Winters binnen 's huis gebrocht te konnen worden) ingezet , donker ende ook vochtig , ten minsten de tijd van acht weeken geduirende gehouden zijn ; welke , alzoo wortel verkreegen hebbende , mag niet des Winters buiten , voor dat zy tot voorgenoemde dikte gekoomen is , gelaaten worden .

Ten tweeden , door haar , by , ofte boven de wortel uitgelopen jonge Looten , die men in de *Maart* ofte *April* , voort na het eerste Quartier der Maane , ten halven , op de maniere der *Angelier*en , insnijdt , met aerde overdekt , ende wortelen , een jaar oud op't minste verkreegen hebbende , met een volle Maane in *April* , van d' ouden neemt , ende zoo wel in d' aerde als Potten verplant .

HET XXV. CAPITTEL.

BERBERIS BOOM.

WOrdt niet alleen met deze Naam in 't Nederlandsch , maar ook SAUSEBOOM , BOOM SURKEL , ende SUERBOOM genoemd . Op Latijn BERBERUS ofte BERBERIS , OXYACANTHA GALENI , OXALIS ARBOREA ofte SPINA ACIDA . In 't Hoogduitsch PAISSELBEER , SAV-

*Oxyacantha
Galen.*

SAURICH ofte ERBSELL. Ende op François ESPINE VINETTE ofte ESPINE AIGRETTE.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend twee veranderlijke soorten, te weeten:

BERBERUS VULGARIS, gemeine *Berberisboom*, ende BERBERUS ABSQUE NUCLEIS, ofte *Berberisboom* zonder Steenen, om dat in zijne Vrucht niet meer dan een gevonden wordt. Zijnde beide van een ende dezelfde culture. *Berberus absque nucleis.*

Zy beminnen een gemeine zandige, steenige, kleijige, gemeste, ofte ongemeste; doch van Natuire een vochtige grondt, een opene luchtige zoowel, als een donkere ofte schaduachtige plaatze, veele waters; bloeijen niet alleen, maar geeven ook alle jaaren, een volkome rijpe Vrucht, verdraagen Haagel, Sneeuw, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, zonder eenige veranderinge, dewijle zy hardt van Natuire zijn; worden vermeerderd niet alleen door haare Vrucht, die laat in de Herfst rijp geworden zijnde, in *October* ofte *November*, met een afgaande Maane, gezaait moet werden, maar ook door haare by de wortel uitgelopen menigvuldige jonge Scheuten, die, ofte van zelfs met der tijd, ofte ten halven met een Mes ingesneeden, ende met aerde aangevult weezende, wortelen vatten, welke men niet alleen in *October*, maar ook in de *Maart*, met een afneemende Maane, afsnijdt ende verplant, waar door zy eeuwigduirende verblijven mogen.

HET XXVI. CAPITTEL.

J O D E N D O O R N.

OP Nederlandsch alzoogenoemt, wordt in't Latijn PALIURIS, SPINA JUDAICA, ofte SPINA CHRISTI gezegt, om dat, na de meininge van sommige, de gevlochtene dooren Kroone onzen *Spina Christi.*

SALIGMAAKER, door de Joden opgezet, van de taije, buigzaame, ende met zeer sterke veelvoudige doornen verziene takskens dezes Booms gemaakt zoude geweest zijn, waaromme zy ook de Naame dan van JODENDOORN gerechtelijk verkreegen heeft.

Zy bemint een gemeine, goede, zandige, ende met een weinig tweejarige Paerdemest maatig verziene grondt, een opene, warme, luchtige, vrije, en wel ter Zonne gelegeene plaatze, taamelijk veele waters; geeft niet alleen, alle Zomers, veel kleine geele Bloemen, tusschen de bladeren by malkanderen voortkoomende, maar ook, met heete jaaren, volkoomen Zaad, gelijk 1652. 1666. 1669. ende meer andere jaaren geschiedt is.

Is tamelijk hart van Natuire, verdraagt, buiten staande, in deze Gewesten, de sterke koude des Winters ongeerne, ten zy oud, dik, ende sterk geworden zijnde, doch niet langer dan een, twee, ofte drie jaaren ten hoogsten, dewijle zy dezelfde niet tegen staan mag, gelijk ik wel onderzocht, ende met schaade bevonden heb; Moet daarom, met een wassende Maane van *April*, in een Pot gezet weezende, in't begin ofte ten halven van *October* (op welke tijd zy alle haare bladeren vallen laat) binnen's huis op een bequaame plaatze, gebracht, daar niet dan met vorstig weeder, door een yzere Oven, in geviert werdt, met een weinig laauwgemaakt Regenwater van booven begooten, ende niet voor in't begin ofte ten halven van *April*, met een zoete Regen, wederom buiten der Zonnen warmte voorgestelt zijn.

Zy wordt door drie bijzondere weegen aangeteelt, ende, in deze Gewesten, vermenigvuldigt, te weeten:

Ten eersten, door haar Takskens, met een volle Maane van de *Maart* ofte *April*, afgesneden, daar aan (zoo het mogelijk is) een weinig oud hout (om zoo veele bequaamer daar door te kunnen wortelen) verbleeven is, die men in een Pot, met voorgenoemde grondt gevult, terstont een vinger lank gemeinlijk insteekt, op een donkere ofte schaduachtige plaatze, daar de zelfde van geen Zonnestraalen geraakt kan worden, ten minsten de tijd van acht ofte tien weeken geduirende, neder stelt, dikwils van booven met Regenwater begiet, ende daar na een weinig meerder luchts genieten laat, tot dat de Maant van *Julius* gepasseert is, zoo verkrijgen zy, tegen de Herfst, ofte het volgende Voorjaar, wortelen, en groeijen voort.

Ten tweeden, door, uit de grondt, by de wortel, ofte booven dezelfde voor den dag gekoomene, zoo wel oude als jonge Looten, die men, met een Mes, voorzichtig ten halven (gelijk men de *Angelieren* doet) tegen de volle Maane van *April*, insnijdt, met aerde aanvult, de hoogsten daar in buigt, ende met een houten haakje dezelfde, om des te weiniger te kunnen gerept worden, maar om daar door zoo veele bequaamer wortelen te moogen schieten, vast steekt; Welke men, genoegzaame wortel geschooten ende verkreegen hebbende, niet terstont van d'ouden neemt, ende met een afgaande Maane van *April* verplant, maar daar aan tot het tweede volgende jaar verblijven laat, op dat zy ondertusschen zoo veele sterker geworden zijnde, met minder perijkel opgenoomen, ende in andere Potten gezet mogen werden.

Ten derden, door haar Zaad, het welke niet meer dan twee stroobreed diep, in een Pot onder de aerde gelegd, op een heete plaatze gestelt, ende te mets, van boven, met een weinig Regenwater, in droog weeder, begooten moet zijn.

HET XVII. CAPITTEL.

BOOMMALUWE.

EEn aardig, schoon om zien, ende van veele wel gelieft Boom-
gewas, wordt alzoo, ende met geen andere Naame (mijns wee-
tens) in't Nederlandsch genoemd. Op Latijn *ALTHÆA ARBOR*, ofte
ALTHÆA ARBORESCENS.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden
vijf bijzondere soorten, wiens meeste veranderinge in de Bloeme al-
leente verneemen is, te weeten :

ALTHÆA ARBOR FLORE PURPUREO, Boom *Maluwe* met een purpure
Bloeme, *FLORE ALBO*, met een witte Bloeme, *FLORE RUBRO*, met
een roode Bloeme, *FLORE CARNEO*, met een lijfverfde Bloeme,
ende *FLORE ALBO ET RUBRO VARIEGATO*, ofte met rood en wit op
een blad schoon gecierde Bloem. Alle van een ende dezelfde cul-
ture.

Zy beminnen een gemeine, goede, zandige aerde, met een weinig
tweejarige Paerde- ende ook zoo veele Kocije-mest doormengt, een o-
pene, warme, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleezene plaatze,
tamelijk veele waters; spruiten eerst uit in't laetste van *April*, geeven
alle Zomers zeer schoone Bloemen, maar geen, als met goede ende
warme jaaren, volkoomen rijp Zaad; zijn hart van Natuire, zo dat
zy vijf ofte zes jaaren oud geworden, ende van Zaad voortgekoomen
zijnde, de sterke koude, en andere ongeleegentheit des Winters bui-
tengezet, tamelijk, tot dat zy veertien ofte vijftien jaaren verkree-
gen hebben, verdraagen moogen, doch vriezen te mets wel tot aan
de helfte ofte wijders dood; welke afgesneeden weezende, by de wor-
tel wederom uitschieten, waar door zy haare, met der tijd opgesnoeide,
ende verkreegene top ofte Kroon, zoo haast niet wederom tot een vier-
ofte vijf-voetige hoogte (het welke het hoogste is dat zy groeijen)
opgequeekt kunnen worden; Houde des weegen voor best, datze des
Winters binnen's huis gebracht, ende aldaar met matig Regenwater
(geduirende dien tijd) onderhouden, ende niet, voor in't begin van
April, met een zachte Regen, wederom buiten der zonnenglans voor-
gesteld worden.

Zy mogen, in deze Landen, door drie verscheidene manieren aange-
teelt ende vermeerdert gemaakt worden, te weeten :

Eerstelijk, door Zaad, het welke tegen de volle Maane van *April*, in een
Pot, niet diep, met een zandige, ende geen vette aerde gevult, ge-
zaait

*Althæa ar-
borescens
species
quinque.*

*Vijf soorten
van Boom-
Maluwe.*

*Oudtheit
dezer.*

zaait moet wezen, welke opkoomende Jongen, veele warmte genieten en verdraagen moogen; moeten ook niet worden verzet, voor dat zy, daar in, ten minsten, twee jaaren gestaan hebben.

Ten tweeden, door haare, met een volle Maane, afgesneedene jonge takskens, die men in een Pot steekt, op een donkere ofte schaduachtige plaatze zet, daar zy van de Zonne niet kunnen bescheenen worden, zomtjids met water begiet, ende aldaar de tijd van acht ofte tien weeken verblijven laat; daar na een weinig meerder luchts gegeven, doch niet voor in't begin van *Augusto* geheel wederom in de Zonne stelt.

Deze Jongen hier van aangegaan, moeten niet voor het derde jaar daar na gerept, ofte in andere Potten, bijzonderlijk als met een afgaande Maane, geplant zijn.

Ten derden, moogen ook deze vermenigvuldigt worden door maniere van zuigen ofte steeken, welke met een wassende Maane van *April*, op zijns gelijk, dat is, van deze zelfde aart, de eene op de ander geschiedt; maar moeten dan wel een Maant ofte meerder, voor sterke lucht of de Zonne gewacht zijn; waar door zy zoo veele te beeter beklijven zullen.

HET XXVIII. CAPITTEL.

BOOM MALUWE van PROVENCE.

Althæa arborea montis Olbiæ Gallo Provincia.

IN't Nederlandsch alzoogenoemt, op Latijn ALTHÆA ARBorea MONTIS OLBIAE GALLO PROVINCIAE gezegt, in haare aardt ende Natuire, van de voorige, vermits haar teederheit, veele verscheelende.

Zy lieft een gemeine goede zandige aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest, ende het Mol van verrotte bladeren der Boomen doormengt, een opene, vrije, warme, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet te veele waters; geeft niet alleen alle Zomers Bloemen, maar ook volkoomen rijp Zaad. Is teeder van Nature, geenige koude Herfstregenen, Sneeuw, Rijp, Stormwinden, ofte eenige Vorst verdraagende, moet daarom met een volle Maane van de *Maart* ofte *April*, in een Pot of houten Bak (na zy groot is) gezet weezende, in't begin van *October*, ofte een weinig later, (zoo het Saisoen goed ende bequaam is) binnen's huis, niet verdrukt staande, gebracht, maar daar zy de lucht en Zonne zoo lange koomt te genieten, als de koude van buiten dat zelfde zal doen verhinderen, ook met een weinig laauwgemaakt Regenwater (geduirende de Winter)

van

van onderen verzien, ende niet voor in't begin ofte ten halven van April, wederom, met een zoete lucht en aangename Regen, buiten gestelt worden.

Zy kan, in deze Gewesten, door geen ander middel, dan alleen haar Zaad, het welke met een volle Maane van April, in een Pot, hol ende niet diep gezaait moet zijn, aangequeekt ofte vermenigvuldigt werden; welke Jongen het tweede ende derde jaar verplant, ofte ook wel staande blijven moogen, maar in de Winter, als ook de Ouden, voor tocht, zieginge, en lankduirige onnaturelijke warmte des viers, naauw of voorzichtig gewacht ende bewaart zijn.

HET XXIX. CAPITTEL, MALUWE van CHINA.

En raar, schoon en ongemein Heesterachtig Boomgewas, wordt op 't Nederlandsch alzoó genoemd. In 't Latijn MALUA CHINENSIS ROSEA ARBORESCENS, ende van zommige ROSA CHINENSIS, ofte *Chineefche Roofe*, doch (mijnes oordeels) quaalijk, vermitsze, in alle haare deelen, niet dat met dezefde over een koomt, dan alleen de bloote gedaante en bleike couleur des Bloems, zonder eenige reuk, bezit.

Malua Chinensis rosea arborescens.
Rosa Chinensis.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden twee bijzondere foorten, te weeten: MALUA CHINENSIS ROSEA ARBORESCENS FLORE PLENO, *Maluwe van China* met een dubbelde Bloem, ende MALUA CHINENSIS ROSEA ARBORESCENS FLORE SIMPLICI, ofte *Maluwe van China* met een enkelde Bloem. Beide van een ende dezefde culture.

Zy lieven, en beminnen zeer, een zandige, luchtige grondt, met een weinig Venaerde, tweejarige Paerdemest, ende eenjarige Hoenderdrek genoegzaam doormengt, een opene, warme, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor koude Oofte- en Noorde-winden genoegzaam bevrijdt, maatig door der Zonnenwarmte laauwgemaakt Regenwater; geeven hier te Lande weinig ofte haast geenige Bloemen, ten zy met heete en drooge Zomers, laat in de Herfst; welke voor het laetste van *October*, zelden open gaan, ook niet booven drie dagen goed verblijven, zeer schoon, met een aangenaam en bevallige bleeke lijfervrige couleur verciert; waar van zommige knoppen (vermits de koude) niet eens geopent kunnen worden, maar by haar zelven vergaande, eindelijk needervallen.

Zy verdraagen geenzins (om de teederheit haarder Natuire) eenige mistige Lucht, Sneeuw, veelvoudige Herfstregenen, Rijp, Vorst of-

te andere ongeleegentheit des Winters ; Moeten daarom , in *April* , met een wassende Maane , in een Pot gezet zijnde geweest , in het laetste van *September* ofte begin van *October* , (naa het Saisoen goed ende bequaam is) binnen 's huis , op een goede bequaame plaatze , gebrocht , waar in van den beginne van *November* , tot den achten ofte tienden *Maart* , door een yzere Oven gevult wordt , met weinig laauwgemaakt Regenwater (geduirende deze koude Winter tijd) van booven begooten , ende niet wederom voor ten halven van *April* (een weinig eer ofte laater) met een zoete lieflijke lucht en aangename zachte Regen , buiten der Zonne straalen voorgezet , ende voor sneeuwige ofte haagelige natheit , koude Nachten , haarige- of schraale-winden wel gedekt ende gewacht zijn.

Zy verblijven niet altijd groen , maar haare Bloemen afgevallen ende vergaan weezende , worden ook met der tijd van haare bladeren berooft , welke tegen de *May* , ofte in 't begin van dien , gezien worden zich wederom te vernieuwen.

Ende dewijle zy , in deze koude Gewesten , gantsch geen Zaad te voorschijn brengen , moogenze evenwel , hier te Lande , door haar by de wortel ofte even booven de aerde uitgelopen jonge Scheuten , die men ten halven , op de maniere der *Angelierien* insnijdt , met aerde aanvult , ende wortelen verkreegen hebbende , niet eerder voor dat de zelfde twee ofte drie jaaren oud , ende alzoo om te verzetten bequaamer , van de Oude affnijdt , ende met een volle Maane van *April* , verplant , aangeleeld ende vermeerderd gemaakt worden.

HET XXX. CAPITTEL.

A A L B E S I E N.

EEn welbekende niet alleen , maar ook van veele een graage en zeer geliefde Vrucht , wordt niet alleen met deze Naam in 't *Nederlandsch* , maar ook *JOHANNES. BESIEN* , *JOHANNES DRUIF-KENS* ofte *BESKENS* over *ZEE* genoemd. Op *Latijn* *RIBES* , *RIBESIUM* ofte *GROSSULA TRANSMARINA*. In 't *Hoogduitsch* *SANT JOHANS BEERLIN*. Ende op *François* *GROISSELETZ TRANSMARIN*.

Aalbesiën Hier van zijn my , in haare aart ende Natuire , bekend zeven verscheidenen soorten , te weeten :

RIBES FRUCTU RUBRO MAJORI , *Aalbesiën* met een zeer groote roode Vrucht : *FRUCTU RUBRO MINORE* , met een kleine roode Vrucht : *FRUCTU RUBRO MULTIPLICI* , met een roode veelvoudige Vrucht , wiens steelen meer dan een halve stroo breed zijn , waaraan veertig , vijftig , ende zomtijds zestig hangende gezien worden : *FRUCTU NIGRO* , met een swarte Vrucht : *FRUCTU ALBESCENTE* , ofte een witachtige

achtige Vrucht : FRUCTU CARNEO, met een schoone lijfverfde Vrucht. Ende RIBES ANGLICANA FRUCTU RUBRO DULCI, *Engelsche Aalbese* *Ribesium Anglicum.* met zeer kleine Bladeren, ende een kleine roode zoete Vrucht. Alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen niet alleen een goede, gemeine, wel gemeste, zandige, maar ook een steenige, ende kleijige wel omgesmeeten grond, inzonderheit die met de swarte Vrucht, welke daar in grooter en beeter woorden, als in andere Aerde; een opene, luchtige, en gantsch vrije plaatze, veele waters, geeven vroeg in 't Voorjaar Bloemen, ende in 't midden des Zomers overvloedig rijpe Vrucht, verdraagen ook sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters geduldig.

Zy moogen, in deze onze Landen, vermeerderd en aangeteelt worden, door drie bijzondere manieren, te weeten:

Eerstelijk, door haare, by de wortel van zelfs voortkoomende, ende wortelschietende Jongen, die men, ofte in *October, November, Februario*, ofte de *Maart*, met een afgaande ofte volle Maane, van d' Ouden neemt ende verplant.

Ten tweeden, door haar jonge Takskens, met een volle Maane afgesneeden, ende in *Februario* ofte *Maart*, op een donkere of schaduwachtige plaatze ingesteeken, die men dikwils met water begiet, zoo vattenze haastig wortel, ende als dan het tweede jaar daar van daan genoomen, ook op een luchtiger ofte beeter ter Zonne staande plaatze, met een volle Maane van voorgenoemde Maanden, verzet.

Ten derden, door haare Vrucht, ofte het Zaad daar uitgenoomen, (de grootste en beste verkiezende) met een volle Maane (rijp genoeg zijnde) afgeplukt, welke men te zaamen, om te droogen, ophangt, ende in *November, Februario* ofte *Maart*, voort naa de volle Maane, niet diep, in goede aerde, hol endeluchtig zaait; welke Jongen, hier van voort gekoomen, tweejaaren op dezelfde plaatze, ongerept verblijven moeten, daar naa opgenoomen, ende van haare recht neêrschietende Hertwortel, tot aan de bovenste zijdscheuten ontbloot weezende, zemenze, met een volle Maane van de *Maart*, wederom in; waar aan veele veranderlijke Vruchten, d' eene d' ander, in grootheit, couleur en smaak, te booven gaande, gezien ende vernoomen zullen worden.

Ten laetsten, begeert Iemandt, van alle deze soorten van Boomtjes, meer als gemeine Vruchten te plukken, die graave alle jaaren in *Februario*, om haar wortel een kuile ofte gruppel, van een voet breed ofte wat meerder, in 't ronde, vulle dezelfde met twee ofte drie jaarige, klein gewreeven ende gelijk als tot aerde geworden, Koeijemest, en bedekte wederom met een weinig aerde, zoo zal hy daar aan, booven maaten groote Vruchten verkrijgen, ende met lust moogen aanschouwen.

Om groote Aelbessen te verkrijgen.

HET XXXI. CAPITTEL.

R O O S E B O O M.

Rosa.

DEze wel begeerde, ende van een Iegelijk, om haar schoone, bevallige, bloozende, vermaaklijke couleur niet alleen, maar ook om haar verquikkende, aangename, versterkende, lieflijke reuk, zeer geliefde Plant, een rechte Koninginne der Bloemen: wordt niet alleen met deze Naam in 't Nederlantfch, maar ook van veel ROOSELAAR genoemd. In 't Latijn ROSA. Op Hoogduitfch ROSE. Ende in 't François ROSES.

Rosa fl.
purpure
pl. inodoro.

Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, kenbaar geworden meer dan dartig bezondere, zienswaerdige, ende in haar Bloeme principaalk veranderlijke foorten (waar onder mede eene met een schoone, uit den purper blaauwe Bloeme, doch zonder reuk, getelt moet zijn, die de HERTOOG van BORNONVILLE uit *Italien* eerst tot *Brussel* gekreegen heeft) wiens verscheidenheit tot noch in mijne Tuin gezien mag worden, hier alle te verhaalen onnoodig geacht, inzonderheit, dewijlze niet alle van een ende de zelfde culture te zijn bevonden worden; zullen daarom (daar van eerst in 't generaal gesproken hebbende) alleen die geene, wiens Natuire booven d'andere, te kennen nootwendig is, den goedgunstige *Leezer* alhier vertoonen.

Zy beminnen en lieven alle, een gemeine zandige, steenige, ende ook een kleijige, luchtige, en met een ofte twee jaarige Koeije-mest wel verziene grond, een opene, vrije, welter Zonne geleezene, als ook (doch niet zoo lief) een schaduachtige plaatze, veel waters; geeven niet alleen een heerlijke Bloeme jaarlijks, maar ook dikwils volkoomen rijp Zaad, verdraagen Snceuw, Rijp, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des tijds, zonder eenige moeilijkheit.

Zy worden vermeerdert en aangeteelt op drie bezondere manieren; te weeten:

Eerstelijk, door Zaad, het welke, met een volle Maane van *October* ofte *November*, in een Pot of Vaatje, om des winters binnen 's huis be-waart te kunnen zijn, een stroobreed diep gezaait wordt, zoo koomen de volgende Zomer daar van Jongenten voorschijn, welke zelden voor het zevende ofte achte jaar daar naa, eenige Bloemen van aanzien dragende gezien worden, maar gemeinlijk enkelde.

Ten tweeden, door haar by de wortel ofte booven de aerde uitgeschootene jonge Looten, die, ofte van zelve wortelen schieten, ofte ingesneeden zijnde, veel eerder, met aerde aangevult weezende, de zelfde verkrijgen, welke men niet alleen door de gantsche Herfst, maar ook

in

in *Februario* ofte *Maart*, met een wassende Maane verplanten mag; doch in *September*, geschiedt zijnde, draagen noch de volgende Zomer Bloemen.

Ten *derden*, snijdt af, in *Februario*, met een volle Maane, zoo veel Looten als gy wilt, twee of drie leeden in haare lenkte begrijpende, maakt dan gruppels, op een nieuwsgemeste donkere ofte schaduachtige plaatze, legt, plat in de lenkte, de zelfde daar in, ende strooit daar over zoo veel aerde, datze daar onder drie vingeren breed diep koomen te leggen, houdt de zelfde plaatze ofte grond wel zuiver, door wieden, ende laatze te mets eens met Regenwater, in droog Weeder, begieten, zoo brengenze in korten tijd niet alleen van zelve wortelen, maar ook jonge Looten voor den dag, die men twee jaaren op de zelfde plaatze staan laat, daar na opgenomen, ende een weinig afgesnoeit weezende, verzet, voort na de volle Maane van *October* ofte *November*, op een luchtiger plaatze, waar gy wilt.

Maniere
om Roosen
te vermeer-
deren.

Ten *laetsten*, wil Iemand altijd groote, schoone, ende excellente Roosen genieten, die snijde alle vijf jaaren zijne *Roosboom* tot aan de grond af, ende vernieuwe de aerde wel, met tweejarige Kocije-mest, inoeije ofte snijde de zelfde alle Herfsttijden, in *October*, een weinig voor de volle Maane, met een scheere boven af, zoo zal zijn Hoff gedurig met goede voldraagende Roosen verzien zijn: Want zoo een *Roosboom* weldraagende zal worden, moet zy jaarlijks gesnoeit zijn.

Om altijd
weldraa-
gende Roo-
sen te ver-
krijgen.

De *Rosa flore luteo pleno*, ofte *Dubbelde Geele Roosen*, is van deze aart ende Natuire, datze op een goede warme plaatze gestelt, ende dikwils met water begooten wil zijn; haar knoppen beginnende open te gaan, moeten voor de Regen en Dauw, des Nachts, gedekt ende gewacht worden, ofte beslemmeren boven lichtelijk, en kunnen zich niet openen; geeven ook, met drooge Zomers, geenige Bloemen, by aldien zy niet dikwils, met Regenwater, aan haare wortelen begooten geweest zijn, die dikwils in 't midden, om de veelheit haarder bladeren, van een bersten, ende van een zeer schoone, bevallige, aangename, ende verwonderens waerdige hooge geele couleur gezien worden.

Rosa lu-
tea flore
pleno.

De *Rosa semper virens*, *flore carneo pleno* ofte *Mensana*, altijd groen blijvende *Roosboom*, met een dubbelde lijfverfde Bloeme, ofte die alle Maanden het geheele jaar door Bloemen en knoppen geeft, verblijft wel, gelijk de andere, des Winters buiten staande, over, maar verliest niet te min haare steeds blijvende groenigheit: Moet daarom, met een afgaande Maane van *October*, *November* ofte *Februarius*, in een Pot gezet zijnde, in het laetste van *October*, ofte wel eer, na des tijds geleegentheit, binnen 's huis, op een bequaame plaatze gebrocht worden, daarze door de vensters, tegen het Zuiden open, op dat de Zonne zonder eenige verhindernisse daar in te beeter schijnen mag, een geduurige lucht zoo lange koomt te genieten, als de koude het zelfde doet ver-
hin-

Rosa sem-
per virens
flore carneo
pleno ofte
Mensana.

hinderen, doch zoo min warmte des viers als doenlijk zal zijn, ende noch minder Vorst, zoo behoudt zy niet alleen de bladeren, maar geeft ook knoppen ende Bloemen de geheele Winter door, inzonderheit als het weinig vriest, ende zy, zoo draa de Vorst overis, de Lucht en Zonne, te mets, met aangename Dagen, buiten gezet wordende, (maar des Avonds wederom in) op een nieuw genieten mag, tot datze geheelijk buiten verblijven kan, ende op een luchtige goede plaatze gestelt wordt.

Rosa Hierichentea.
Halimus marinus Syriacus.

De *Rosa Hierichentea* ofte *Roos van Hiericho*, by een jegelijk alzoogenoemt, mag (mijns oordeels) eerder voor een *Halimus marinus Syriacus* ofte *Zee Porcelein* uit *Syrien* (met de welke zy, in alle gedeelten, zeer wel, ende geenzins met een *Roos*, over een komt) gehouden worden: Waftook niet omtrent de vervallene Stad *Hiericho*, maar in *Syrien*, ende omtrent de Roode Zee: Die heeden's daags by *Hiericho* grocijende gezien wordt, is geen ander dan onze gemeine lijfverfde *Provencie Roos*, gelijk daar van *Petrus Bellonius* genoegzaam (die Landen door gereist hebbende) getuigt.

Zy bemint een zandige aerde, wel, ende niet schimmelig riekende, met een weinig tweejarige Paerdest, ende eenjarige Hoenderdrek doormengt, in een Pot gezaait zijnde, een opene, warme, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor koude Ooste- en Noorde-Winden bewaart, maatige vochtigheit; geeft niet alleen alle jaaren Bloeme, maar ook, met goede en warme Zomers, volkoomen rijp Zaad; blijft niet langer dan een Zomer in 't leeven, wordt alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de *Maart*, *April* ofte *May*, in een Pot, wederom op een nieuw, luchtig gezaait, ende geenzins verplant, vermitsze als dan geen Zaad zoude konnen voortbrengen.

Zommige dezer Planten trekken zich, in de Herfst, met haare takskens, een weinig booven rond te zaamen, doch eenige niet: Maar uit d' Aerde, met de Wortel, noch groen ende wel gestelt weezende, tegenseen volle Maane van de Herfst genoomen, ende, binnen 's huis, om zoetjeste droogen, opgehangen, sluiten zich beeter, hoewel ook by ettelijke geen veranderinge gezien ofte vernoomen wordt.

Deze alzo met lankzaamheit droogende, ende zich booven inwaarts een weinig rondachtig te zaamen getrokken hebbende, werdt heeden's daags van veelen geloofd, alleen op *Karsnacht*, t' elkens van zelve zich wederom t' openen, doende daar by meer andere ingebeelde zaaken: Het welke geheel anders te zijn d' eervaarentheit zelve geleert heeft. Want zoo dikwils als zy in 't water gezet wordt, ontsluitze haar, en geeft zich van malkanderen, al waart ook meer dan tien maal in een jaar.

Rosa Moschata flore albo pleno.

De *Rosa Moschata flore albo pleno*, ofte *Witte Muschus Roos*, met een dubbelde Bloem, bloeit zeer laat, als alle andere gepasseert ofte uitge-

gebloeit zijn, brengt voort haar meeste Bloemen uit de punten der Takken, ja dikwils de beste uit haar nieuws uit der aerden geschootene jonge Looten, troswijze by malkanderen zittende, van onderen eerst open gaande, tien, twintig, dertig, ja dikwils meer dan vijftig in eenen tros Piramijds wijze opwaars gaande, aangenaam om zien, ende zeer lieflijk ruikende, doch niet groot van Bloeme, ende door koude Regenen, om haar teederheids wille, haast verdervende. De geheele struik vriest dikwils, met sterke Vorst, tot aan haar Wortel dood, welke afgesneeden zijnde, wederom in het Voorjaar op een nieuws uitloopt, is daarom goed, dat alle jaaren, tegens de winter, de zelfde met droog Turfmol ofte Kif uit der Schoenmaakeren kuipen gekoomen, hooge, ende dik ronds omme, om des regens wille, met pannen overlegt, bedekt worde; zoo verblijven alle de struiken daar onder goed, groen en wel gestelt, al vriest het zeer sterk ende lankduurig. Moet ook in 't begin ofte midden des *Maarts*, naa destijds gelegenheit, ende niet eerder wederom ontdekt zijn. Het en is ook niet quaad, dat men in dezen voorzichtigheit gebrukende, altijd eene dezer *Roosen*, met een volle Maane van de *Maart*, in een Pot geplant zijnde, des Winters binnen 's huis, met maatige vochtigheit onderhoudende, bewaart; om alzo, door deze middel, daar uit niet lichtelijk te moogen geraaken.

Wil iemant *Roosen* lange goed bewaaren, die plukze af, droog ende noch gesloten weezende, legze in een hard gebakkene grauwe Pot tot booven vol, smijte dan een weinig zouts in goede Fransche Wijn, ende giete het besprengswijze daar over, bedekze dan met een Dekzel dicht toe, bewaartze in een drooge Kelder, ende als gy daar uitneemt, droogtze by de Zonne, vier, ofte tegen een warme Oven, zoo doenze haar open, en geeven van haar een goede reuk.

Deze zienswaardige *Bloem*, is, zoo wel door zijne bevallige couleur, als aangename reuk, in Oude tijden, van een Iegelijk niet minder, dan in deze onze Eeuwe hoog geacht ende in waerden gehouden geweest: Want zy worde, in een gemeine blijdschap, voor de waagenen der Koningen, los, ofte in Kroonen gevlochten, gestrooit, gelijk daar van *Stefschorus* gedenkt.

*Stefschorus
in fragmen-
tis.*

Doch niet alleen in gemeine, maar ook in privaate Maaltijden en Byeenkomsten, pleegen hier van schoone Kroonen gevlochten, ende alle de Gasten daar mede verciert te werden, gelijk hier van by *Marcus Tullius* te leezen is.

Daar en booven, wordenze ook, om haare teedere zachtigheit, van Koningen en alle die Koninklijk leefden, zeer begeert, vermitsze daar van veele kuffens vollen lieten, om datze alzo te gemaklijker, daar op zittende, mogten rusten, welke gebruik by de Koningen van *Bithynien*, in haar waagenen rijdende, zeer gemeen geweest is.

*Cicero in
Verrem,*

Waar uit, naaderhand, gevolgt is, datze deze (zacht, teeder en

week-

weeklijk, als het Vrouwlijk Geslachte zijnde) de Godinne *Venus* toegëigent ende gewillig opgeoffert hebben. Want zy gebruikten haar niet alleen, onder andere, in haare hoogste Godsdienst, maar ook in haare hoogste lust, vermitsze in de zelfde gemaklijk leggende, het begeeren haarder kittelende Natuire wellustig voldeeden, waar in zy vernoocht het grootste vermaak des Werelds inamen.

Zy werdt ook noch, daar en booven, by d' Ouden tot een teeken van stilswijgenheit gebruikt, ende alle Kakelaaren, Snappers, ofte die, welke haar mond niet bedwingen kunnen, veel woorden maaken, voorgehouden, toegelegt ofte gepresenteert, op datze, alzo haare tonge in te binden, tot eigen voordeel, leeren zouden.

Het welke, van zoo veel verloopenen Eeuwen, noch in deze onze tegenwoordige, by de Nederlanders niet geheel in vergeetenheit gestelt te zijn, genoegzaam bekend is: Want men schildert gemeenlijk booven de Tafel een *Roofse*, op dat al het geene daar onder, uit vrolijkheit, liberaalijk, openhertig, kortswijlig, onbedachtelijk, ofte ook, door haastigheit, zomtijds onder Vrinden, Vreemden, Ouden en Jonge lieden gesproken ofte gedaan werdt (een Roemertje gedronken hebbende) stille gehouden, buiten dat Gezelschap geenzins verbreidt, in vergeetenheit gestelt wordt, ende niet meer in eenige gedachtenisse te verblijven koome. Want alles onder de *Roofse* geschiedt te zijn, eer men van malkanderen scheidt, gemeinlijk gezegt wordt.

HET XXXII. CAPITTEL.

TAMARISCH BOOM.

En aardige, en zeer medicinale Struwel-Plante, wordt met deze, ende geen andere Naame in 't Nederlantsch genoemd. Op Latijn TAMARISCUS, TAMARIX ofte MYRICA. In 't Hoogduitsch TAMARISCHEN HOLTZ ofte PORTZ. Ende op François TAMARISQUE.

Myrica.

*Tamariscus
Germanica,
& Italica.*

Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, kenbaar geworden twee veranderlijke soorten, te weeten: TAMARISCUS GERMANICA, *Tamarischboom uit Duitslant*, ende TAMARISCUS NARBONENSIS, ofte ITALICA, *Tamarischboom van Narbone*, ofte uit *Italien*. Beide van een ende de zelfde culture.

Zy beminnen een zandige, luchtige, gemeine droogachtige, ende ook een vochtige, met twee jaarige Paerdemest tamelijk verziene grond, een opene, vrije, warme, luchtige en wel ter Zonne gelegene plaatze, verdraagen veel, ende ook maatige Regen, mistige Lucht, Sneeuw, Haagel, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des geheelen Winters, bloeijen gemeinlijk alle jaaren, geeven ook, met goede

d' uitwendige aandringende koude, eindelijk belet wordt, het welke gemeinlijk in het laetste van *October*, geschiedt. Daar na in *November*, de Vorst, en koude vermeederende, moetze de warmte des viers, door een yzere Oven, eerst om den tweeden dag, daar na alle dagen maatig genieten, doch als het zeer sterk vriest, zoo dat men bevrceft is om binnen 's huis te zullen doordringen, alle dagen twee, ende op het alderfelfte drie maalen, te weeten: des Morgens om zeven uiren, des Avonds om zeffen, ende des Middags om een uire.

De Vorst en koude tijd op zijn hoogste geweest hebbende, wordt ook het vier wederom vermindert; doch moet men tot Lichtmist toe, ten minsten alle dagen eens daar in stookken, daar na om den tweeden Dag maar eens, het welke gemeinlijk tot den zeften, achten of tienden *Maart* geduirt, dan houdt men (zoo de tijd het eenigzins wil toelaaten) geheelijk daar van op, ook zetmen als dan, met goede dagen, de Vensters nu en dan eens open, op datze alzoo de lucht met lankzaamer hand, wederom kooft te gewinnen, in het laetste van de *Maart*, alle Dagen; daar na Nacht en Dag tot den twintigsten van *April*, een Dag min ofte meer, na het Saizoen goed is, op welken tijd, zy, met een zoete Lucht en aangename Regen, wederom buiten gestelt, voor haagelige ofte sneeuwige Vochtigheid, koude Nachten, en schraale haarige Winden voorzichtig gedekt ende wel gewacht wordt.

Zy laat zich, jonk zijnde, tot een vermaaklijk en zeer bevallig Boomtje opqueeken, ook noit haar aardige, teedere, smalle, ende aan haare kanten gekartelde Bladerkens, ten zy, door ouderdom ofte eenig ander gebrek vallen: wordt ook alleen, door haar by de wortel ofte eeven booven de aerde uitloopende jonge Scheutkens vermeerderd; die men ten halven, op de maniere der *Angelieren*, insnijden, met goede zandige grond aaneerden (wortel geschooten, en een jaar overgeftaan hebbende, om als dan zoo veel te sterker zijnde, dest te beeter te kunnen groeijen) met een wassende Maane van *April*, opneemen, ende in Potten verplanten kan; voorzigtig, zonder de wortelen te raaken, van de Oude afgesneeden weezende, die men op een warme plaatze neder zet, en voor de Zonne, de tijd van veertien Dagen geduirende, een weinig dekken, ook in de Winter, met niet te veel laauwge maakt Regenwater, van booven begieten, ende alzoo droogachtigonderhouden moet.

HET XXXIV. CAPITTEL.

SPIRÆA van THEOPHRASTUS.

Na de meeninge van Sommige.

ZYnde een aangenaam, aardig, en zienswaardig Heesterachtig Gewas, welke tot noch toe met geen andere Naame, dan deze, in 't Nederlantsch bekend is, wordt op Latijn SPIRÆA THEOPHRASTI, ofte ook (mijns oordeels) SALIX BOTRITIS PUMILA SILESIACA FOLIO SERRATO, *Leege Druifkens Wilge* uit *Silefien*, met zeer aardige net gezaagde Bladeren, genoemd, dewijlze, in een Zomer (gelijk de *Wilgen*) zoo haastig en hooge opschiet, alsze van Natuire wassende gevonden wordt, te weeten: darde half, drie, ende ook vier voeten hoog, met de aardigste, van couleur bleek roode, veelvoudig, druifswijze, recht opstaande, ende uit de bovenste punten dertakken ofte scheuten voortkoomende Bloemkens, die men aanschouwen mag, vergiert; gelijk in *Silefien* uit der Natui ren van zelve r groeit.

*Spiræa
Theophrasti
Salix bo-
tritis pum-
la Silesiaca
folio serrato*

Zy bemint een goede zandige, en met twee jaarige Paerdemest wel verziene grond, een luchtige, opene, warme, vrije en wel ter Zonne gelege ne plaatze, daar hy met zijne straalen de zelfde aan alle kan- ten onverhinderlijk beschijnen mag, veele waters; geeft alle jaaren niet alleen Bloemen, maar ook (zoo het schijnt) perfect en zeer klefn rijp Zaad, in veel kantige ende kleine huiskens beslooten, het welke nochtans, met een wassende Maane van *April*, *May*, ende andere tijden, in d' aerde, ofte een Pot, hoog of diep, zoo dikwils gezaait geweest zijn- de, noit ten voorschijn gekoomen is.

Valt, uit een eigene aangebooren aart, hart van Natuire, niet alleen storm Winden, Sneeuw, Haagel, Rijk, ofte mistige Lucht, maar ook sterke koude, Vorst, ende alle andere ongeleegentheden des gan- schen Winters geduldig verdraagende.

Wordt ook, door haare overvloedige, by de wortel uitschietende, jonge Looten, die van zelve r genoegzaam Wortelen verkrijgen, in deze Quartieren veelvoudig vermeerdert, die men met een wassen- de Maane van de *Maart*, van d'Ouden neemen, ende verplanten mag.

HET XXXV. CAPITTEL.

H O N D T S K E R S E N.

DEZE Heesterige Plante, hier te Lande, gemeinlijk vijf voeten ofte wel een weinig hooger opschietende, wordt niet alleen met deze Naame in't Nederlandſch, maar ook van zommige *Ge-*
Clymenum. **TENBLAD** genoemd. Op Latijn **CANUM CERASA**, **CLYMENUM**; **PERICLYMENUM**, ofte **XYLOSTEUM**. Ende in't Hoogduitsch **HUNDTSKIRSEN**.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden drie veranderlijke ſoorten, te weeten :

Periclymenum rectum **PERICLYMENUM RECTUM FRUCTU CERASINO**, *Recht opstaande Geitenblad, met vruchten als kleine Kerſen*, die ook **CHAMÆCERASUS ALPINA**, dat leege *Bergkerſeboom* gezegt is genoemd wordt. **PERICLYMENUM RECTUM FRUCTU COERULEO CORNUS FOEMINA EFFIGIE**, *Hondtskerſen recht opstaande, vangedaante de Cornoelieboom Wiſken gelijkende, met een blauwe Vrucht*. Ende **PERICLYMENUM HUMILE FRUCTU RUBRO MINORE**, *Leege Hondtskerſen met een kleine roode Vrucht*, die ook **CHAMÆPERICLYMENUM**, het welke eeven het zelfde beteekent, genoemd is. Alle *Chamæpericlymenum* van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een zeer goede, gemeine, zandige, met tweejarige Paerde- en Koeije-meſt, van een jegelijk eeven veel, wel door mal-kanderen gemengde grondt; een vrije, opene, luchtige, en wel ter Zonne geleegene zoo lief, als een donkere ofte ſchaduachtige plaatze, veele waters, bloeijen alle Zomers, ende geeven, met goede Jaaren, volkoomen rijpe Vrucht; worden van Natuire zeer oud, verdraagen Stormwinden, Sneeuw, Hagel, Rijp, ſterke Vorſt, ende alle andere ongeleegentheeden des gantschen Winters. Worden ook vermeer-dert en aangeteelt niet alleen door haar Zaad, het welke met een vol-le Maanc van *October* ofte *Maart*, in een Pot, ruim een groote ſtroo-breed diep gezaait moet zijn, dewijle het langzaam voortkomt, maar ook door haare by de wortel, ofte boven de aerde uitgeschootene jon-ge Looten, die men ten halven, op de maniere der *Angelier*, een halve vinger lank, inſnijdt, met aerde aanvult, ende alzo wortelen, een jaar oud geworden zijnde, verkreegen hebbende, met een afgaan-de Maane in *April*, van d'ouden neemt, ende op een bequaame plaatze verplant.

HET XXXVI. CAPITTEL.

BOOMACHTIG SPINAGIE uit AMERICA.

Dit schoon, vermaakelijk, en steeds groen verblijvend Gewas, wordt niet zonder reedenen, om haare groote gelijkenisse, met deze Naame in't Nederlandsch alzoo genoemd. Ende op Latijn SPINACHIA FRUTESCENS AMERICANA gezegt.

Zy bemint een zandige, goede aerde, niet schimmelig ruikende, met een weinig tweejarige klein gewreevene Paerdemeest, eenjarige Hoenderdrek, ende het Mol uit verdurvene Boomen, ofte in plaatze van dien, het Mol van verrotte Bladeren der Boomen doormengt, een warme, opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne gelegeene plaatze, tamelijk veel, door der Zonnestraalen, laauw gemaakt Regenwaters; groeit, in deze Gewesten, ruim drie voeten hooge, laat noit haar gierlijke Bladeren (van onderen met een witachtige wolligheit, van booven met een zeer liefflijke groenigheit bekleedt, ende onze gemeine Spinagie van gedaante zeer wel gelijkende) ten zy door ouderdom, vallen; maar verblijft gedurig even groen, bloeit zelden in deeze koude Landen, ten zy met heete en droogte Zomers, geeft ook veel minder eenige Vrucht of Zaad; is nochtans, in mijne Tuin, Duizent zes hondert zes en zestig, acht jaaren oud weezende, van veele, eenige Bloemen voort gebracht te hebben, gezien, welke zich met een aangenaame purpure couleur vergiert, in't midden met eenige geele hoofdekens verzien, ende uit vijf bladeren bestaande, aardig vertoonen. Zy wordt niet heel teeder van Natuire te zijn bevonden, kan ook zonder groote moeite des Winters lichtelijk worden bewaart; doch verdraagt ongeerne veele koude Herfstregenen, sterke Winden, neevelige Lucht, Hagel, Rijp, ofte felle Vorst, wordt daarom, met een volle Maane van April, in een Pot geplant zijnde, in het laetste van September, ofte begin van October (na des tijds geleegentheit) drooge boven geworden weezende, binnen's huis, op een goede luchtige en bequaame plaatze gebracht, daar ofte van November af, gedurig tot aan de Maart, door een yzere Oven, ofte alleen met vorstig weder, ten eersten om den anderen dag, daar na alle dagen, ende ten laetsten, op het alderkoudste, twee ofte driemaal, in de tijd van vier en twintig uiren, in geviert werdt; moet ook, geduirende deze Winter tijd, met maatig laauw gemaakt Regenwater, in een Panne, van onderen, gegeeven, verzien zijn.

In het begin des Maarts, de meeste Vorst en koude over gegaan zijn.

*Spinachia
frutescens
Americana.*

*Oorszaak des
Naams.*

zijnde , doet men , met goed weeder , de vensters by dage een weinig weederom open , daar na alle dagen , ende op't laetste van de *Maart* , ofte in't begin van *April* , Dach ende Nacht , tot den twintigsten ofte vijftienden van dien , om alzo met zoetigheid de lucht wederom gewent te worden , op welken tijd zy ook , met een aangenaame en zachte warme *Regen* , wederom buiten der Zonnenstraalen voorgezet , voor sneeuwige vochtigheit , koude Nachten , en schraale haarige winden voorzichtig gedekt ende bewaart moet zijn.

Deeze raare Plante , kan , in deze Quartieren , door twee besondere weegen aangeteelt ende vermeerderd gemaakt worden.

Ten eersten , door Zaad , uit *America* , verschende goed , gezonden , het welke met een volle Maane , of voort daar naa , van de *Maart* , *April* ofte *May* , in een Pot , met goede , zandige , gemeine grondt gevult , niet diep gezaait , ende , opgekoomen weezende , niet voor de darde Zomer daar na , op gezeide tijd en Maane van *April* , verplant , ende in voorgenoemde aerde gezet moet zijn.

Ten tweeden , door haare by de wortel ofte boven de grond uitgeloopene jonge eenjarige bequaame Looten , die men , in *April* , met een volle Maane , ten halven , op de maniere der *Angelieren* , insnijdt , met aerde dekt , ende wortelen , een jaar oud , verkreegen hebbende , van de Ouden afneemt , ende in *April* , met gezeide Maane , in Potten verplant ; zoo het eerder geschiedt , lijden de Afzetteren , om haare tedere wortelen , groot perikel , ende vergaan zonder groote moeite.

HET XXXVII. CAPITTEL.

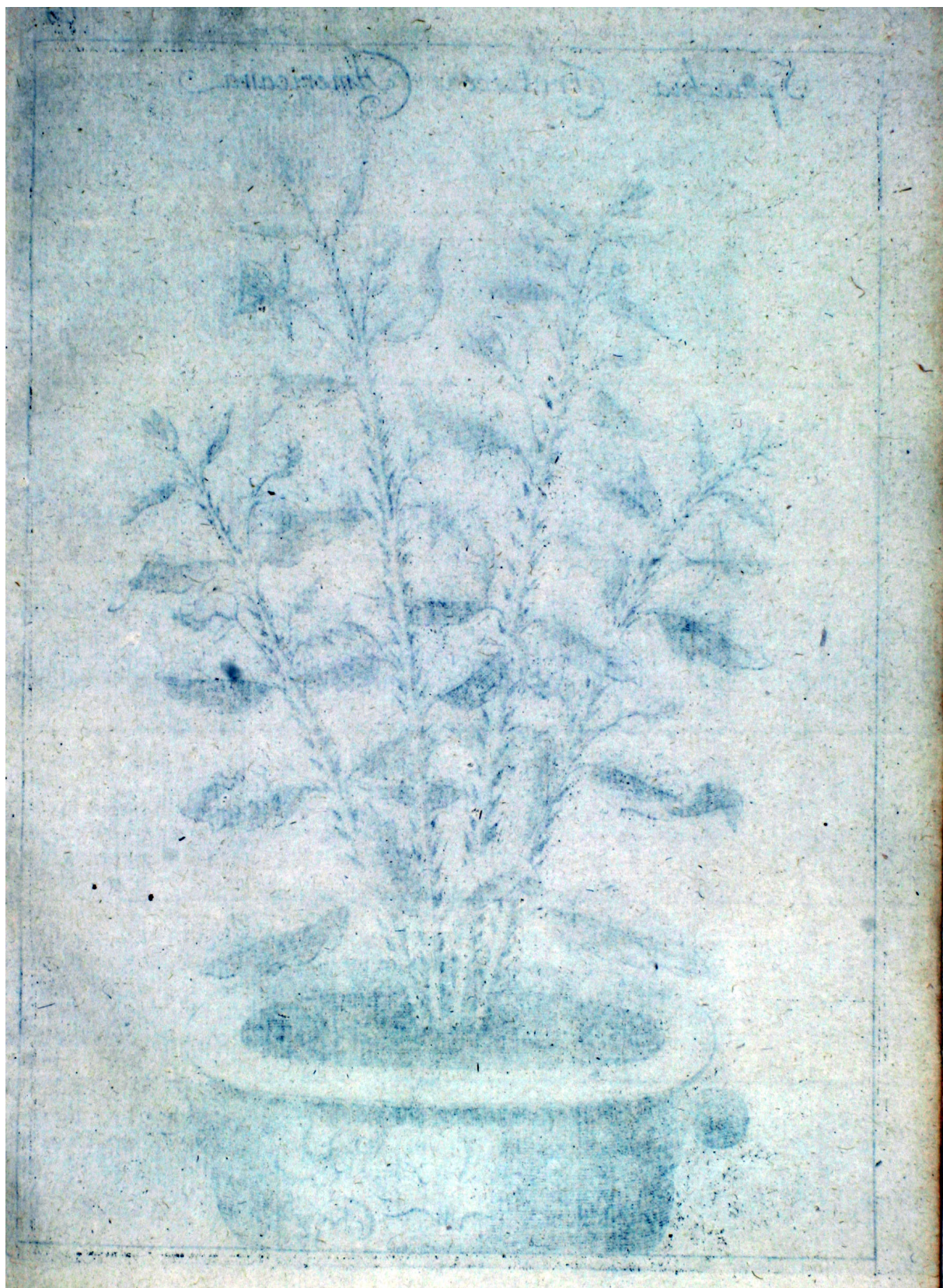
A L A T E R N U S B O O M .

ZYnde een aangenaam , en altijd groen blijvent Struwel Gewas ; wordt met deze ende geen andere Naame (mijns weetens) in't Nederlandsch genoemt , behoudt ook dezelfde Naame van ALATERNUS zoo wel op Latijn , als andere spraaken.

Hier van zijn my , in haare aart ende Natuire , kenbaar geworden vier onderscheidelijke soorten , te weeten :

*Vier soorten
van Alaternus.*

ALATERNUS FOLIO OBLONGO , *Alaternus Boom* met een weinig lankwerpig Blad , ALATERNUS FOLIO SUBROTUNDO , *Alaternus Boom* met een omtrent rondt Blad : ALATERNUS FOLIO ROTUNDO MARGINE ARGENTEO , *Alaternus Boom* met een rondt Bladt en schoone witte als zilvere kanten : Ende ALATERNUS FOLIO ROTUNDO ALBIS STRIIS , AC PUNCTIS , VARIEGATO , ofte *Alaternus Boom* met ronde Bladeren , lange strecken , en witte stippen , aardig gemarmert , het welke in de *Maymaant* beginnende gezien wordt , ende in *September* wederom vergaat ,

Spinachia Frutescens Americana

gaat, doch de volgende jaaren t'elkens op een nieuw wederom geschiedt. Alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een gemeine, zoo wel zandige, als geen zandige, doch met tweejarige Paerdesteelt maatig verziene grondt, een warme, opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegeene plaatze, tamelijk veele waters, geduirende de Zomer; geeven niet alleen jaarlijks Bloemen, maar ook, met goede drooge tijden, volkoomen rijp Zaad, zijn redelijk hard van Natuire, doch moogen ongeerne veele koude Herfstregenen, Stormwinden, Rijk, ofte sterke Vorst verdraagen, moeten des weegen, met een volle Maane van *April*, in Potten ofte houten Bakken (na dat zy groot, en wel gewortelt zijn) geplant weezende, in't begin van *October*, binnen 's huis, op een luchtige plaatze gezet zijn, daar zy, van een doordringende vorst bevrijt, weinig warmte des viers genieten, ofte daar alleen, geduirende het vorstige weeder, in geviert werdt, met weinig laauw gemaakt Regenwater, van boven, ofte door een Panne van onderen, in Winter tijden, onderhouden, ende niet voor in't begin van *April*, ofte wat laater, na de bequaamigheit destijds, met een zachte Regen, wederom buiten gebracht, ende voor schraale haarige winden, en koude Nachten een weinig gewacht worden.

Zy moogen in deze Landen aangeteelt, ende, op vier verscheidene manieren, vermeenigvuldigt gemaakt worden, te weeten:

Ten eersten, door haar Zaad, het welke met een volle Maane van *April* ofte *Maart*, in een Pot, twee stroobreed diep gezaait, op een warme plaatze gezet, ende met water te mets een weinig begooten moet zijn, waar van, de opgekoomene jonge Planten, niet voor het tweede Voorjaar daar na, op gezeide tijd en Maane gerept, ende, om haare teederheits wille, verplant moeten werden; waar uit dikwils veele aardige veranderinge voortgekoomen te zijn, met lust gezien wordt, gelijk my, in dezen, ende meer andere, geschiedt is.

Ten tweeden, door haare, met een volle Maane in de *Maart* ofte *September*, afgesneedene jonge Looten, daar onder een weinig oud houts is aangebleeven, om daar aan des te beeter en bequaamer te kunnen wortelen, die men in een Pot, met goede zandige aerde gevult, ongeveer een vinger lank insteekt, op een donkere plaatze, daar zy van de Zonne niet bescheenen kan worden, de tijd van acht weken ten minsten geduirende, neder zet, met Regenwater vaak van boven (noodig zijnde) begiet, daar na een weinig meerder lucht geeft, ende eindelijk, in *Augusto*, geheel open stelt, zoo vatten zy met der tijd Wortelen, en groeijen voort, welke voor het derde jaar daar uit niet genoomen ofte verzet moogen worden.

Ten derden, door haare, by de Wortel ofte boven de aerde uitge-

fchootene, jonge Scheutkens, de men ten halven, op de maniere der *Angelieren*, een lid van een vinger lank, insnijdt, met aerde aanvult, ofte daar in zoetjes buigt, ende, op dat zy niet wederom om hooge zich mogen geeven, ofte uit der aerden springen, met een houten haakje daar op in dezelfde aerde vaststeekt, zo verkrijgen zy met der tijd wortelen, die jaarig geworden weezende, van de Ouden genoomen, ende, op voorgenoemde tijd en Maane, in andere Potten verplant zijn moeten.

Ten vierden, door maniere van *zuigen* ofte *Inleggen*, het welke met een wassende Maane van de *Maart* ofte *April*, op een *Celastrus*, ofte *Phyllirea Boom* geschieden kan.

HET XXXVIII. CAPITTEL.

CELASTRUS BOOM.

Celastrus. **E**n aardig Boomgewas, zijnde met een eeuwigduirende aangename blinkende groenigheid verciert, wordt met geen andere Naame in't Nederlansch dan deze, ende op Latijn alleen CELASTRUS genoemd, van voorgaande een meedefoorte weezende.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend twee veranderlijke soorten, te weeten :

CELASTRUS FOLIO SUBROTUNDO ; *Celastrusboom* met een rondachtig Bladt, ende CELASTRUS FOLIO OBLONGO, ofte *Celastrus* met een lankwerpig Bladt ; beide van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een gemeine zandige aerde, met een weinig tweejaarige Paerdemest ende Veengrondt genoegzaam doormengt, een opene, vrije, luchtige en wel ter Zonne geleegen plaatze, in zomer tijden reedelijk veele vochtigheits, geeven alle jaaren Bloemen, ende ook dikwils, met goede warme Zomers, volkoomen ende perfect rijp Zaad, zijn tamelijk hard van Natuire, verdraagen evenwel ongeerne koude Herfstregenen, Rijp, storm Winden, ofte eenige sterke Vorst: Moeten daarom, met een volle Maane van *April*, in voorgenoemde aerde, in een Pot ofte houten Vat gezet zijnde, in 't begin ofte het laetste van *October*, indien het Saisoen goed ende bequaam is, binnen 's huis, op een goede luchtige plaatze gebracht worden, daar zy van een doordringende koude bewaart weezende, niet dan met vorstig weder in geviert werdt; moeten ook geduirende deze wintertijd, met maatig laauw gemaakt Regenwater, van boven, ofte, door een Panne, van onderen, eens ofte tweemaal ten hoogsten begooten, ende niet voor in 't begin ofte ten halven van *April*, (na des tijds geleegentheit) met een aangename Lucht en zoete Regen, wederom buiten gestelt, ende

ende voor koude Nachten en haarige schraale Winden te deege gewacht zijn.

Zy worden vermeerdert, ende, alhier te Lande, aangeteelt op vier bijzondere manieren.

Ten eersten, door haare, met een volle Maane van *Augusto*, *September* ofte *Maart*, afgesneedene, ende, in een Pot gesteeke jonge Taksens, die men in de tijd van acht of tien weeken geduirende, op een donkere ofte schaduachtige plaatze, daar zy van geen zonnestraalen geraakt kunnen worden, bewaaren, ende dikwils met water begieten, ook niet voor in *Augusto* de opene vrije lucht en Zonne wederom genieten moet.

Ten tweeden, door haare jonge, in, ofte booven de grondt uitgelopen Looten, die ten halven, op de manieren der Angelieren, een lid van een vingerlank, ingesneeden, met aerde aangevult, ofte, daar ingeboogen zijnde, met der tijd wortelen, welke niet eerder, voor dat zy tweejaaren oud, en alzo te beter gerept te worden, verdraagen moogen, afgesneden, van de Oude genoomen, ende, met een afgaande Maane van *April*, in Potten verplant.

Ten derden, door haare Zaad, het welke, met een volle Maane van de *Maart* ofte *April*, in een Pot, met goede zandige, ende geenzins vette aerde verzien, niet dieper dan twee stroobreed, hol en luchtig gezaait moet wezen; waar van de voortgekoomene Jongen, niet, voor dat zy tweejaaren ofte meerder oud geworden zijn, gerept, opgenomen, ende verplant moeten worden.

Ten vierden, door maniere van zuigen ofte *Inleggen*, het welke op voorgenomde *Alaternus boomkens*, ofte navolgende *Phyllirea* in het laetste van de *Maart* ofte begin van *April*, met een wassende Maane, bequaamlijk geschieden mag.

HET XXXIV. CAPITTEL.

PHYLLIREA BOOM.

DEze schoone en steeds groenblijvende Boom, wordt met geen andere Naame (zoo veele my bekend is) dan deze in't Nederlansch genoemd. Op Latijn ook PHYLLIREA. Ende in 't François ALADER.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden negen veranderlijke soorten, te weeten:

PHYLLIREA VULGARIS Gemeine *Phyllirea*. PHYLLIREA LATIFOLIA *Phyllirea* of *Phylli-*
GLABRA, Breed en glad gebladerde *Phyllirea* met zeer kleine tandkens *rea latifo-*
rondsom verzien. ROTUNDIFOLIA, *Phyllirea* met ronde Bladeren. *la glabra.*

Phyllirea
marginata
rubra
Phyllirea
folio aureo
Folio argen-
teo.

LONGIFOLIA GLABRA MAXIME DENTATA, met lange, gladde, zeer net getande Bladeren. PHYLLIREA FOLIIS MARGINE RUBRO DONATIS, *Phyllirea Boom* met rood gekantede Bladeren. FOLIO AUREO, met geel als goudt gevlekte Bladeren. Ende PHYLLIREA MARGINE ARGENTEO, ofte *Phyllirea Boom* met wit, als zilver gekantede en gevlekte Bladeren. PHYLLIREA MAJOR Grootste soorte van *Phyllirea*. Ende PHYLLIREA ILICIS FOLIO, ofte *Phyllirea* met bladeren van *Coccinilie Boom*. Alle van een; ende dezelfde culture.

Zy beminnen een goede zandige aerde, met maatig tweejarige Paerdemeft, een weinig Veengrondt, ende het Mol van verdurvene bladeren der Boomen doormengt, een opene, warme, vrije, luchtige, en wel ter Zonne gelegeene plaatze, maatige vochtigheit; geeven niet alleen, in deze Landen, Bloemen, maar ook, gemeinlijk met goede Zomers, volkoomen rijp Zaad: Zijn reedelijk hart van Natuire, en lankleevende van aart, doch verdraagen niet geerne veele koude Herfst-regenen, Stormwinden, Rijp, ofte sterke Vorst, moeten daarom, met een volle Maane van *April*, in een Pot ofte houten Bak (na zy groot geworden zijn) geplant weezende, in het begin van *October*, een weinige eer ofte later (na het Saisoen goed is) binnen's huis, op een bequaame luchtige plaatze worden gezet, daar zy, van bevroozen te werden bevrijt, ook gansch geen vier, als alleen met felle Vorst daar in stookende, te genieten komen: Moeten ook geduirende deze Winter tijd, met niet te veele laauw gemaakt Regenwater, de kleine van booven, de groote, door een Panne, van onderen verzien, ende niet voor in't begin van *April*, ofte een weinig later, met een zachte lucht en aangenaame zoete Regen, wederom buiten gebrocht, voor koude vriezende Nachten, ofte schraale haarige winden voorzichtig gewacht ende wel gedekt zijn.

Zy worden aangequeekt, en, alhier te Lande, vermenigvuldigt, door vier bijzondere middelen, als volgende blijkt, te weeten:

Eerstelijk, door haare, met een volle Maane van *April*, *September* ofte *Maart*, afgesneedene jonge Takken, die men in een Pot, met goede zandige, en een weinig ofte geen gemeste aerde gevult, steekt, op een donkere schaduachtige plaatze, van de Zonne bevrijt, neder stelt, te mets, met water een weinig, van booven begiet, geduirende de tijd van acht ofte tien weeken op dezelfde plaatze verblijven laat; daar na, met der tijd, wat meerder lichts genietende, doch niet voor in *Augusto* wederom volkoomelijk der Zonnestraalen voorstelt, zoo vatten zy eindelijk Wortelen, en groeijen genoegzaam voort.

Ten tweeden, door haar Zaad, het welke, met een afgaande Maane, van *November* ofte *Maart*, in een Pot, met boven gezeide grondt, niet meer dan een stroobreed diep, hol en luchtig, gezaait, ook op een warme plaatze gezet wordt, waar van, de voor den Dag gekoomene

Jon-

Jongen, niet voor zy drie jaaren oud geworden zijn, opgenoomen, ende verplant moeten weezen.

Uit deze worden dikwils, aardige veranderingen voortgekoomen te zijn, met lust gezien, gelijk ons dat zelfde de daaglijkze ervarentheit genoegzaam bekend maakt; gelijk Duizent zes hondert zes en veertig, eene, met bleek roode kanten aan haar Bladeren schoon vergiert, hier uit verkreegen hebbende, die ik vier jaaren oud (zeer daaromme gebedden zijnde) aan Monsieur CHARLES DE GIVRY, Apoteeker binnen *Amsterdam*, gezonden heb, welke eenige jaaren daar na, van hem, aan een derde, voor een goede somme, verkost werde, doch dezelfde Duizent zes hondert en zestig, in 's Graaven Haage koomende, by Monsieur WARNER VANDER GROEN, noch wel gestelt weder vondt, dieze in zulken waerden hielt, dat hy onder de Driehondert Guldens daar van niet wederom afftaan woude.

Ten derden, door haare booven de aerde (vermits zy zelden uit de wortel jonge Looten schietende gezien worden) leege voortkoomende Takken, die men voorzichtig ten halven, op de maniere der *Angelieren*, een lidt van een vinger ofte daar omtrent insnijdt, zoetjes in de aerde buigt, met een houten Haakje vast steekt, om daar in niet alleen te verblijven, maar ook te minder beweegt te kunnen worden, ende alzo te bequaamer wortelen verkrijgen; het welke geschiedt zijnde, ende de wortel jaarig ofte meerder geworden weezende, van de Ouden genoomen, ende met een volle Maane van voor gezeide Maand, in Potten verplant zijn moeten.

Ten vierden, door konst van *zuigen* ofte *Inleggen*, het welke op voorgenoomde *Alaternus*, ende ook *Celastrus* Boomtjes, in het laetste van de *Maart*, ofte begin van *April*, met een wassende Maane (daar toe genoegzaame dikte verkreegen hebbende) behoort te geschieden.

HET XL. CAPITTEL.

A L C A N N E.

En aardig en zienswaardig Gewas, wordt met geen ander Naame dan deze (zoo veele my bekend is) in 't Nederlandsch genoemt:

Op Latijn CYPRUS ofte ALCANNA, welke Naame zy zoo wel in 't *Alcanne*, Hoogduitsch als François behoudt.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend drie onderscheidelijke soorten, te weeten:

ALCANNA LATIFOLIA, *Breedbladige Alcanne*, die ook PHYLLIREA ANGUSTIFOLIA MAJOR, ofte *Groote smalgebladerde Phyllirea* genoemt.

ALCANNANGUSTIFOLIA MAJOR *Groote Alcanne* met smalle Bladeren, welke men ook niet zonder redenen PHYLLIREA ANGUSTIFOLIA MINOR, ofte *Kleine Phyllirea* met smalle Bladeren noemen kan. Ende ALCANNANGUSTIFOLIA MINOR, ofte *Kleine smalgebladerde Alcanne*. Alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een goede, gemeine grondt, met veele grof, luchtig, en geenzins zoutachtig Zand, ende een weinig tweejarige Paerdesteef doormengt, een opene, warme, luchtige, vrije, ter Zonne gelegeene plaatze; tamelijk veel waters, in Zomertijden, geeft, in deze koude Landen, noch Bloem noch Zaad, valt redelijk hard van Natuire, doch verdraagt geenzins veele koude Herfstregenen, Sneeuw, Hagel, ofte sterke Vorst; Moet daarom, met een wassende Maane van *April*, in een Pot geplant weezende, in't begin van *October* ofte wat laater (na des tijds geleegeentheit) binnen's huis, opeen bequaame plaatze, worden gebrocht, daar zy, met vorstig weeder, de warmte des viers, door een yzere Oven gestookt, ende slechts een ofte tweemaal (geduirende de Wintersche dagen) van booven een weinig laauw gemaakt Regenwater genieten moet, wil ook ongeerne voor in't begin ofte ten halven van *April*, met een zachte lucht en zoete Regen, zoo het eenigzins geschieden kan, wederom buiten gezet, voor koude Nachten, en haarige ofte schraale Ooste- en Noorde-Winden gewacht ende wel gedekt zijn.

Zy mogen, in deze Gewesten, vermeerderd en aangeteelt worden op twee en drie bijzondere manieren.

Ten eersten, door haare, in of boven de grondt, uitgeschootene jonge Looten ofte leege Takskens, die men, een klein lidt van een vinger lank, op de maniere der *Angeliere*, voorzichtig met een Pennemes insnijdt, met aerde bedekt, ende met een houten Haakje, om niet gerept, verschooven, ofte zich om hooge te kunnen geeven, vast steekt, zoo schieten zy met lankzaamheit wortelen, welke men, twee jaaren oudt geworden zijnde, van d' Ouden afneemt, ende, met een wassende Maane van *April*, in andere Potten verplant, ook, met den eersten, een weinig voor sterke Zonne wacht.

Ten tweeden, door haare, met een volle Maane van de *Maart* ofte *September*, afgesneedene, ende onder (zoo het geschieden kan) een klein weinig oud hout behoudende Takskens, die men in een Pot, met goede, zandige, maar geen gemeste aerde gevult, een kleine vingers lenkte diep steekt, opeen donkere of schaduachtige plaatze, daar zy niet van de Zonne bescheenen kan worden, stelt, te mets met Regenwater begiet, ende niet voor in *Augusto* wederom, een volkoome ne lucht, doch niet te sterke Zonne genieten laat, zoo vatten zy gemeinlijk het tweede jaar wortel; doch zommige niet voor het derde, en wassen voort, hoewel in deze Quartieren, zelden meer dantwee, drie

drie voeten ofte wat meerder hooge; moogen ook niet gerept, ofte, met gezeide tijd, verplant worden zonder perikel, voor dat, zy reede zekerlijk twee jaaren lank wortelen gehadt hebben.

Ten derden, moogen zy ook vermenigvuldigt worden door Zaad, uit heete Landen gezonden, het welke met een wassende Maane van de Maart, in een Pot, niet booven twee stroobreed diep gezaait, zeer warm gezet, welke te mets met een weinig Regenwaters van booven besprengt moet worden; waar van de voortgekoomene Jongen, drie jaaren lank op haare plaatze ongerept verblijven moeten.

HET XLI. CAPITTEL.

BOOMACHTIG JUPITERS BAART.

Dit schoon en zeer bevallig Boomgewas, wordt met deze ende geen andere Naame (mijns weetens) op Nederlansch genoemd. In 't Latijn BARBA JOVIS FRUTEX, welke naame eerst by *Plinius* bekend geworden is: Hoe wel zy ook ARGANTINA ofte *Silver Boom*, om haar zeer schoone en blinkende bladeren, te recht mag geheeten worden.

Barba Jovis frutex.

Plin. l. 16.

Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, kenbaar geworden twee besondere soorten, te weeten:

cap 18:

Argentina &c.

Barba Jovis Antiquorum ofte *Argentina Doricny Dioscoridis effigie*: Boomachtig Jupiters Baart der Ouden ofte *Silverblad*, met witte blinkende bladeren, en gedaante als het *Doricnium van Dioscorides*, doch een weinig kleinder, voor wat ronder, ende niet zoo lank van steel, op de maniere als het *Balsamum* ofte *Ledum Alpinum*. Ende *Barba Jovis frutex Tribuli terrestris foliis*, ofte *Argentina Colutea facie*; Boomachtig Jupiters Baart met bladeren van *Eertangel*, ofte *Silverblad*, met bladeren op de maniere van *Lombaartsche Linsen*, doch de *Eertangel* beeter gelijkende, uitgenoomen dat zy (gelijk die) in een blad voor niet koomen te eindigen: ofte ook *Barba Jovis Recontiorum*, Jupiters Baart der Nieuwe Kruidbeschrijveren.

Zy groeijen gemeinlijk tot de hoogte van drie ofte vier voeten, indeze Landen, cnde niet verder opwaarts; beminnen een goede zandige aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest, ende het Mol van vergangene bladeren der Boomen doormengt, een opene, vrije, warme, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatig Regenwater: geeven, niet alleen jaarlijks in de Maant van *Junio*, witte Bloemen, zittende in een ronde klomp gelijk de *Klaveren*, maar ook in de Herfst en Winter, (vermits het zelfde aan haar struik zoo lange moet verblijven, tot dat het gansch bruin geworden is) een volkoomen en

en perfect rijp Zaad: Hoewel de Bloeme van het *Barba Jovis Antiquorum*, ofte *Jupiters Baard der Ouden*, niet recht wit, maar geelachtig gezien wordt, hebbende daar aan tot noch geen volkoomen Zaad, maar wel schoonder Bladeren vernooten. Worden teeder van Natuure te zijn bevonden, beide, in deze koude Gewesten, geenzins eenige Herffstregenen, Stormwinden, mistig Weder, Haagel ofte Vorst konnende verdraagen ofte lijden: Moeten daarom, met een wassende Maane van *April*, in een Pot, geplant weezende, in het laetste van *September* ofte begin van *October* (na het Saizoen goed ende bequaam is) binnen 's huis gebracht, ende op een luchtige plaatze gestelt zijn; daar zy zonder eenige tocht ofte zieginge, zoo lange, door de Venstere, de lucht en Zonne koomen te genieten, als de uitwendige koude het zelfde doet beletten; daar na de koude vermeerderende, worden zy gezet, daar zy zonder bevrozen te werden, ende zonder vier bewaart konnen zijn, zoo het geschieden kan, vermits zy de onnatuurlijkheit van dien, niet ofte lange, zonder schaade, verdraagen moogen; ofte zy moet staan, daar alleen, ten minsten, met sterke Vorst, door een yzere Oven, ingeviert werdt; welke koude gepasseert weezende, moeten zy ook wederom lucht, ende, gedurende deze Winter tijd, een ofte twee maalen, van booven, een weinig laauwgemaakt Regenwater genieten, ook niet wederom voor in 't begin ofte ten halven van *April* (na het weder zich schikt) met een zachte lucht en aangenaame Regen, buiten gezet, voor Sneewater, koude Nachten, schraale en haarige Winden wel gewacht ende gedekt worden.

Deze schoone schepzelen, moogen alleen, in deze Quartieren, door haer Zaad aangeteelt werden: Het welke wel met een volle Maane van *Februarius*, binnen 's huis, (alzo het zomtijds lange in d' Aerde verblijft eer het opkoomende gezien wordt) ofte in *Maart* of *April*, in een Pot, met goede zandige aerde gevult, niet diep gezaait, maar op een warme plaatze gezet, ende te mets met een weinig laauw gemaakt Regenwater van booven zoetjes begooten moet zijn.

Deze jonge Planten, hier van voortgekoomen weezende, worden zeer teeder van aart, ende, om de eerste Winter over te houden beswaarlijk gevonden, doch de tweede, haare struik houtachtiger geworden zijnde, veele bequaamer; nochtans een geduirige lucht zonder eenige tocht, als het niet en vrieft, ende vriezende zoo weinig warmte des viers, als moogelijk zal zijn genieten moetende, vermits het zelfde haare meeste vyandt en krachtigste roover des leevens te wezen, door ervaertheit, volkomen bekent geworden is.

Barba Jovis Antiquorum

*Barba Jovis
Recentiorum*

HET XLIII. CAPITTEL.
COCCINILIE BOOM.

Ilex coccifera minor.
DEze dierbaare, en voortreffelijke Boom, aan wiens teedere Takken, dien kostelijken en overschoonen Vermilioenverwe ofte Scharlaakene beeffen groeiende voortkomen, wordt niet alleen met deze Naame op Nederlandsch, maar ook KARMEZINBOOM genoemd. In't Latijn ILEX MINOR, ILEX COCCIFERA, ofte KERMES. Op Hoogduitsch SCHARLACHBAUM. Ende in't François ESCARLATE.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden twee verscheidene soorten, te weeten :

Ilex glandifera major.
Deeze ILEX COCCIGERA MINOR, ofte oprecht *Coccinilie draagende Boom*, ende ILEX GLANDIFERA MAJOR, ofte *Groote Ilexboom*, welke niet dan Eekkelen voortbrengt. Beide van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een goede, luchtige, zandige aerde, met een weinig tweejarige Paerdest, cenjarige Hoenderdrek, ende het Mol der van binnen verdurvene Boomen doormengt, een opene, warme, vrije en welter Zonne gelegene plaatze, maatige vochtigheit; geeven in deze Gewesten noch Bloem noch Vrucht; zijn tamelijk hard van aart, nochtans de felle koude des Winters ongeerne verdraagende: Moeten daarom, met een wassende Maane van de *Maart* ofte *April*, in Potten of houten Bakken, na zy groot zijn, geplant, ten halven van *October*, op een luchtige plaatze, binnen 's huis, gestelt, daar niet, dan uit vreeze van een doordringenden al te sterken Vorst, in geviert werdt; geduirende deze Wintertijd, met maatig Regenwater onderhouden, ende niet voor ten halven van *April*, met een donkere reegenige lucht, wederom buiten gebracht worden.

Zy kunnen aangeteelt, ende, in deze koude Quartieren, vermeerderd gemaakt zijn, alleen door haare, by de Wortel ofte booven de aerde uitgewassene jonge Looten, die men ten halven, een lid van een vinger lank, op de maniere der *Angelieren*, in *April*, voort na het eerste Quartier der Maane, insnijdt, met aerde aanvult, ende lankzaam Wortelen verkreegen hebbende, niet voor dat zy ten minsten tweejaaren oud, ende alzoo, om opgenoomen te kunnen worden, bequaam gemaakt zijn, van d' Ouden neemt, ende op gezeide Tijd van *April*, in Potten verplant.

Zy worden daar en booven ook vermeerderd door haar Zaad, het welke uit warme Landen verkreegen, met een wassende Maane van de *Maart*, in een Pot, niet diep, maar hol, ende verre van malkanderen

ren, gelegd ende tot den laetsten van *May*, in geduirige warme Paerde-
mest gezet moet zijn, waar van, de opgekoomene jonge Boomtjes,
bruin van couleur aan de punten haarder Takskens zich gemeinlijk
vertoonende, niet voor dat zy twee ofte drie jaaren daar in gestaan heb-
ben, opgenoomen, ende een ieder in een Pot bijzonderlijk gezet moet
zijn.

HET LXIV. CAPITTEL.
GENEVERBOOM.

DEze wel bekende, ende altijd groenblijvende Boom, wordt niet
alleen met deze Naame, maar ook in't Nederlandsch DAMBESI-
ENBOOM, ofte IMBEERNBOOM genoemd. Op Latijn JUNIPERUS,
In't Hoogduitsch WACHHOLDER ofte WECHHOLTER. Ende op Fran-
cois GENEVRE.

Juniperus
major, &
minor.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden
twee bijzondere soorten, te weten :

JUNIPERUS MAJOR, *Groote Geneverboom* : Ende JUNIPERUS MINOR,
ofte *Kleine Geneverboom*. Beide van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen, uit een eigen aangeboorne aart, ende Naturelijke ei-
genschap, een dorre, onvruchtbaare, en slechte zandige grondt, vee-
le, ende ook maatige Regen, geeven alle jaaren volkomen Vrucht,
de welke het tweede jaar eerst haare rechte rijpheit verkrijgt, waar uit
ondertusschen wederom nieuwe voortkoomende gezien worden, zo
dat men, aan deze Boomen, steeds rijpe, half rijpe, ofte nieuws aan-
gewassene Besiën vindt : Maar indien zy in een goede wel geoëffende
aerde geplant worden, brengen zy voort noit eenige Vrucht ofte Be-
siën, maar verblijven geheel onvruchtbaar. Hoe wel ook de *Juniperus*
major ofte *Groote Dambesiën Boom*, een warmer *Clymaat* gewent zijnde,
in deze koude Gewesten, geenige Vruchten draagende bevonden
wordt.

Zy werden vermeerderd en aangeteelt, alleen door haar Vruchten,
die men met een volle Maane van de *Maart*, in d' aerde, niet diep leg-
gen, noch ook niet voor dat de opgekoomene Jongen daar van drie
jaaren oud geworden zijn, opneemen ende verplanten moet. Men legtze
ook wel, in *October*, in een Pot ofte Vat met aerde, die men, des
Winters, binnen's huis bewaart, in de *Maart* daar wederom uitneemt,
ende in de grond, op een goede drooge plaatze, hol ende luchtig zaait,
zoo koomen zy zeer bequaamelijk, en veelvoudiger voort, het vol-
gende jaar.

Het zap ofte Gomme, uit deze Boomen vloeijende, wordt in 't Latijn *Vernix* genoemd. Ende daar na op Nederduitsch *Vernis*, welke zoo zeer, by alle konstige als ook slechte Meesters, gelieft, ende, om zijne glans, gebruikelijk is.

HET XLV. CAPITTEL.

K R U I S B E S I E N B O O M.

Uva crispa, ejusque species, **Z**Ynde zoo zeer van veel gelieft, als wel bekend; wordt niet alleen met deze naam in 't Nederlandtsch, maar ook KRUISDOORN, KROESBESIEN ende STEEKELBESIEN genoemd. Op Latijn *Uva crispa*, ofte *GROSSULARIA*. In 't Hoogduitsch *STACHELBEER*, ofte *KRAUSZBEER*. Ende op François *GROISELLES*, ofte *GROSSEILLES*.

Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, kenbaar geworden zes werscheidene soorten, te weeten:

Uva crispa fructu maximo, Kruisbesieboom met een zeer groote blanke Vrucht. *Uva crispa major fructu rotundo*, Groote Kruisbesieboom met een gemeine ronde Vrucht. *Major fructu oblongo*, Groote Kruisbesie met een lankwerpige Vrucht. *Fructu minore*, met een kleine Vrucht. *Fructu purpurascens*, met een donkere purpere Vrucht. Ende *Uva crispa fructu nigro*, ofte Kruisbesieboom met een gansch swarte Vrucht. Alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een gemeine, zandige, ende met tweejarige Koeijemest wel verziene grondt, zoo lief als een kleijige vette, ende een weinig met Zandgebrookene aerde, een luchtige, opene, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veele waters; geeven alle jaaren niet alleen vroeg Bloemen, maar ook volkoomen rijpe Vrucht, verdraagen des Winters Stormwinden, Hagel, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des tijds, zonder eenige schaade, geduldig.

Zy worden, in deze Landen, vermeerderd, ende op drie bijzondere manieren aangeteelt, te weeten:

Eerstelyk door haare, met een volle Maane van de *Maart* ofte *Februarius*, afgesneedene, een ofte tweejarige Looten; doch d' eenjarige zijn de beste, ende de tweejarige sterkstdrijvende; die men zoo wel op een luchtige, als schaduachtige plaatze, tamelijk diep, in d' aerde steekt, zoo schieten zy van zelve, in weinig Maanten, Wortelen, en groejen voort, doch moogen niet, voor dat zy twee jaaren stille op de zelfde plaatze gestaan hebben, opgenoomen ende verplant zijn.

Ten tweeden, door haare, by de wortel uitgelopen, jonge Looten, ofte booven de aerde in de zelfde geboogene Takken, die, ofte van zelve

ver wortelen , ofte ten halven , op de Maniere der *Angelier*en , ingesneeden zijnde , Wortelen verkrijgen , het welke in d'eerste Zomer geschiedt , en worden als dan , het volgende Voorjaar , in de *Maart* , *October* , *November* , ofte *Februarius* , met een afgaande Maane , altijd van d' Ouden genoomen en de verplant.

Ten derden , door haare Vrucht , ende het daar in gewassen Zaad , de welke men , niet alte rijp weezende , met een volle Maane , afplukt , op een drooge plaats nederlegt , ende alzoo , met der tijd , in zich zelve droogen , maar des Winters niet bevrozen laat. Daar na , *November* , *Februarius* , ofte de *Maart* aankoomende , doet men het Zaad uit zijn verdroogde schelle , en zaait het , een uire voor ofte naa de volle Maane , niet meer dan een stroobreedt diep , hol ende luchtig , in een goede wel bereide grond , zoo koomen zy overvloedig voort , inzonderheit , zoo zy te mets , met droog weeder , een weinig met Regenwater begooten worden.

Deze Jongen , twee jaaren stille gestaan hebbende , worden opgenoomen , ende men snijdt haare principaele recht neêrgaande Hertwortel , tot aan de bovenste Zijdwortelen geheelijk af , zette als dan op een goede luchtige plaatze wederom in , met een afneemende Maane , een jeder bezonder , zoo geeven zy met der tijd haare Vrucht , waar onder dikwils speculative , en aardige veranderinge , niet alleen in grootheit ende smaak , maar ook in couleur , gevonden , ende , met een vermaaklijk ooge , gezien wordt.

Daar en booven , wil jemant , van deze Boomtjes , groote en excellent Vruchten gewinnen , die graave , alle voorjaaren , in *Februario* ofte het begin van de *Maart* , ruim een voet lank , om de Wortel in 't ronde , een Gruppel , smijt daarin twee ofte drie jaarige oude , tot aerde geworden , ende kleijn gewreevene Koeijemest , en bedekke de zelfde wederom met aerde , dat zy niet gezien kan worden , zoo zullenze jaarlijks booven maaten groote en schoone Vruchten voortbrengen.

Heeft jemant vermaak om niet alleen in de *Herfst* , maar ook de geheele *Winter* door , ja tot dat wederom nieuwe voortkoomen , deze Vruchten goed ende smaakelijk te bewaaren , die neeme een hardt gebakken graauwe Pot , zoo groot als gy wilt , ende legge dezelfde zootjes daar in , met een volle Maane ofte voort daar na afgeplukt , noch hart ende groen zijnde , en van haare steeltje en knopje gezuivert , giete daar heet op , goede *Fransche Wijn* , tot datze daar in geheel bedekt worden , bedekt dan dezelfde , wederom koud geworden zijnde , met een dunne boom van gesmolten Booter , ende bewaartze op een drooge luchtige plaatze , daar het met sterke Vorst niet en vrieft , ende neeme daar uit zoo dikwils als 't hem belieft , altijd de uitgenoomen Booter , op dat geen lucht daar by en koome , wederom nieuws gesmolten daar over-

*Om Kruis-
besien een
geheel jaar
goed en
bruikbaar
te moogen
bewaaren.*

gietende, ende weinig beweegende, op dat de Booter aan de kanten niet los en worde, zoo zullenze een geheel jaar goed moogen verblijven.

Deze vruchtdraagende *Boomtjes*, worden ook dikwils van groene Rupzen gequelt, die haare bladeren gantsch vernielen ende op eeten, waar door haare Vruchten ten eenemaal bederven ende afvallen, jaa, door dezelfde, de Boomen zelve te mets sterven ende uitgaan, het welke men op volgende maniere, door kleine moeite, voorkoomen kan, zoo haast zy daar in vernoomen ofte gezien worden.

Om deze
voor Rup-
zen te be-
vrijen.

Neemt een bladt drie ofte vier, van op rechte Americaansche ofte Virginiaansche Tobak, ziet dezelfde, een quartier van een uire op, met Regenwater, in een groote Pot ofte maatige koperen Keetel, laat het in dezelfde koud worden, ende begiet ofte besprengt met dat Water als dan uwe *Boomtjes*, in droog Weeder, ende noch nat zijnde bestrooit de bladeren met het pulver, ofte stof van dezelfde Tobak, zoo vallen zy alle schielijk daar af, versterven haastig, ende en koomen niet wederom, inzonderheit zoo het twee ofte driemaal, in de tijd van veertien dagen geschiedt, doch indien men verneemt, datze daar wederom opkoomen, dat zelden gebeurt, ten zy lange daar naa, zoo kan het zelfde noch eens vernieuwt worden.

HET XLVI. CAPITTEL.

J A S M Y N ofte J E S E M Y N.

Gelsemi-
num.

W Ordts dit aangenaam, Eedel, en welriekend Gewas in 't Nederlandsch, ende met geen andere Naame (mijns weetens) genoemd. Op Latijn JASMINUM, JESEMINUM ofte GELSEMINUM. In 't Hoogduitsch JASZMIN. Ende op François JASMIN ofte JOSEMIN.

Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, kenbaar geworden zeven zeer schoone bevallige veranderlijke soorten, te weeten:

Fasminum vulgare flore albo, Gemeine witte *Fasmyn*, die ook *Fasminum Sylvestre* ofte *Wilde Fasmyn* genoemd wordt. *Fasminum semper virens flore luteo odorato*, altijd groenblijvende, ende met een schoon blinkend loof, en geele welriekende Bloemen vergierende *Fasmyn*. *Catalonicum flore albo extra rubello*, Spaansche welriekende *Fasmyn*, met een groote, van binnen witte, ende van buiten roode Bloem. *Inodorum flore luteo*, Geele *Fasmyn* zonder eenige reuk. *Luteum Genista facie*, Geele *Fasmyn* zonder reuk, een gedaante van *Brem* draagende. *Persicum foliis dissectis*, *Fasmyn* van *Persien*, met gesneden bladeren. Ende *Fasminum Persicum foliis integris*, ofte welriekende *Fasmyn* van *Persien* met ongekerfde bladeren. Niet alle van een ende dezelfde culture.

Zul-

Zullen daarom van een jegelijk in 't bijzonder (haare Natuire doorzocht hebbende) een weinig alhier den goetgunstigen *Leezer* mededeelen.

Het *Lasminum semper vivens flore luteo odorato*, ofte welriekende Geele steeds groenblijvende *Lasmin*, bemint een goede zandige aerde, bestaande uit twee deelen gemeine bequaame, ende geenzins schimmelig ruikende grond, twee deelen grof Zand, daar geen zoutigheid by gevonden wordt, twee deelen Mol der verdurven Boomen, ofte, in plaatze van dien, het Mol der verrotte Bladeren van Boomen, een deel tweejarige Paerdest, ende een deel eenjarige Hoenderdrek, wel door malkanderen gemengt, een warme, vrije, opene, luchtige en wel ter Zonne geleegen plaatze, maatig Regenwater; geeft, de geheele Zomer door, schoone Bloemen, maar noit volkoomen rijp Zaad; is teeder van aart, niet moogende verdraagen veele koude Herfstregenen, Stormwinden, Sneeuw, Haagel, Rijp ofte eenige Vorst; moet daarom met een wassende Maane van *April*, in een Pot geplant zijnde, in 't laetste van *September* ofte begin van *October* (naa het Saizoen goed is) droog weezende, binnen 's huis worden gebracht, op een luchtige, goede, bequaame plaatze, daar, ofte de geheele Winter, door een yzere Oven, ofte alleen met vorstig weeder, in gevult wordt: Moet ook geduirende deze tijd, niet meer dan twee ofte driemaal ten hoogsten, van booven, met een weinig laauwgemaakt Regenwater begooten zijn, vermitsze geenzins, veele vochtigheit, maar wel droogte, verdraagen mag, zoude anders, daar door, zoo zeer, als de Herfstregenen komen te verderven; waar op men wel ter deege letten moet; mag ook niet eerder voor ten halven van *April*, met een aangenaame lucht en zachte Regen, wederom buiten der Zonnestraalen voorgezet, ende voor koude Nachten, haarige of schraale winden wel gedekt en gewacht zijn.

Dit schoon Gewas, in deze Gewesten ten hoogsten, niet meer dan vier voeten opwaarts schietende, wordt alleen, door haare, by de wortel ofte booven de aerde uitgeschootene jonge, ofte ook wel oude Looten, aangeteelt ende vermeenigvuldigt, die men ten halven, op de maniere der *Angelieren*, een lid van een vinger ofte wat langer insnijdt, met aerde aanvult, ofte zoetjes daar in buigt, ende met een houten Haakje daar opsteekende, om niet verschooven te kunnen worden, vast maakt, zoo schietenze, in 't laetste van d' eerste, ofte gemeinlijk de tweede Zomer, jonge Wortelen, welke anderhalf, ofte twee jaaren oud (ende niet meerder) geworden zijnde, om haare teederheits, ende daar uit voortkoomende groote perikels wille, niet eerder van d' Oude genoomen, ende met een wassende Maane van de *May* ofte *April*, in Potten, een jegelijk bijzonder, geplant zijn moeten.

Deze alzoo gezet weezende, moeten, ten eersten, om de Wortelen een weinig te doen bevestigen, met een beetje Regenwater, van booven, begooten worden, daar naa, niet meer, want haare jonge en

van

van Natuire teedere wortelen, door het opneemen gekrenkt weezende; moogen niet veele vochtighcits, zonder haastige verderffenisfe, verdraagen: Men zetse ook niet (gelijk andere) een tijd lank in een schaduwatchige plaatze, maar terstondt in de vrije lucht, dat de Zonne daar op, onverhinderlijk speelen mag, zoo beklijven zy te eerder en groeijen voort.

*Jasminum
vulgare flore
albo.*

Het *Jasminum vulgare flore albo*, ofte, *Gemeine witte welriekende Jasmyn*, is veele harder van aart; bemint een goede zandige, met wat tweejarige Paerde- ende een weinig eenjarige Hoender-mest, door malkanderen gearbeide grond, een opene, vrije, warme, en luchtig ter Zonne geleegen plaatze, veele Regens; geeft ook aangenaame Bloemen, maar nimmermeer volkoomen Zaad; wordt van een kleine Rijp niet licht beschaadigt, doch wel van sterke Vorst; Moet daarom, opgezeide rijd en Maane, in een Pot gezet weezende, des Winters binnen's huis, op een luchtige warme ofte gemeine plaatze, zonder sterkte bevrozen, met maatige vochtigheit onderhouden, bewaart, ende niet voor in't begin ofte ten halven van *April*, met een regenig Weeder, en zachte Lucht wederom buiten gebrocht worden.

Zy verblijft niet altijd groen, maar verliest des *Winters* alle haar Bladeren, van de welke zy, des Voorjaars buiten, als mede van alle doode punten der Takken, wel gezuivert zijnde, haastig uitloopende, dezelfde wederom te vernieuwen gezien wordt.

Zy kan ook niet door eenig ander middel, dan alleen, by de Wortel uitgelopen ende ingesneeden, ofte van zelfs wortelschietende, jonge Scheutkens aangeteelt ofte vermeerderdigemaakt worden, die men, met een wassende Maane van *April*, afneemt, ende in Potten verplant.

*Jasminum
Catalonicum.*

Het *Jasminum Catalonicum flore albo extra rubello*, ofte *Groote welriekende Spaansche Jasmyn*, teeder van Natuire, ende in een Pot geplant zijnde, wil op dezelfde maniere, zoo in aerde, warme plaatze, water, tijd, ende meer ander, als het *Jasminum semper virens flore luteo odorato*, ofte *altijd groenblijvende Jasmyn*, gegouverneert, ende in acht genoomen zijn. Zy wordt, van Natuire, ongelooflijk oud, waar van de mijne een zeeker voorbeeldt strekt, hebbende dezelfde reeds by de dertigjaaren gehadt, die noch zoo wel, en krachtig staet, als oftze maar tien jaaren geleefd hadde.

Deze zienswaardige Plante, haar Bladeren altijd behoudende, tot dat daar wederom nieuwe koomen, wordt alle Voorjaaren, in't begin van de *May*, van haar een jaarige Takskens, ten halven, met een wassende Maane, gesnoeit, zoo schietze wederom te sterker uit, ende geeft tegen de Herfst, groote en zeer welriekende Bloemen. Zommige snijden haar Takskens geheel af, en laten de Stamme nieuws wederom uitloopen, het welke, in geenige manieren te prijzen is, vermits het de gantsche Plante, grootelijks naadeelig zijnde, verzwakt. Eenige
laaten

laaten alle het jonge Hout zitten, ende snijden niet dan alleen de doode punten der Takken, tot op het leeven af, het welke meede niet naa te volgen staat; Want, 't is waar, datze, als dan, wel midden in de Zomer, Bloemen geeft, maar zoo klein, armelijk ende slecht van reuk, dat het te verwonderen is; houde daarom die gezeide maniere, ten halven, voor het beste, vermits de eervaarentheit my, tot noch toe, niet beeter, in deze Landen, geleert heeft.

Zy wordt alhier vermeenigvuldigt, op drie verscheidene wijzen, te weeten:

Eerstelijk, door maniere van *Enten* ofte *Zuigen*, het welke zeer bequaam te zijn bevonden is, op volgende wijze:

Op wat maniere deze wordt voortgeleest.

Neemt een Plante, ofte twee van de *Gemeine Fasmyn* met witte Bloemen, hier te vooren genoemt, plant dezelfde met een wassende Maane van *April* (daar toe dik genoeg zijnde) in dezelfde Pot, daar deze *Spaansche Fasmyn* in staat, laatze daar in een jaar, om te beklijven, stille staan, snijdtze als dan in een lid ofte knoop (dat alderbest is) glat af, ende legt daar van in een Takje, in de Maant van *May*, met een volle Maane, net ende subtiel toegebonden weezende, doet daar op Was, op dat geen Water van booven in de spleete vallen mag, ende aangegaan weezende, snijdt dezelfde, in *October*, met een volle Maan, af, zoo niet, laatze staan, tot dat men ziet datze zeekerlijk gevat hebben.

Ten tweeden, wil jemant deze steeken, dat moet geschieden in gezeide Maant van *May*, met een volle Maane, op genoemde *Witte Fasmyn*, in 't gezeide lid of knoop, daar aan weersijden Bladeren uitgekoomen zijn. Ook zal men gedachtig weezen, datze, aangegaan zijnde, het volgende jaar niet moeten werden verzet, maar twee jaaren, op de plaatze staande verblijven, van datze ingelegt, ofte gesteecken zijn geworden, vermits haare teederheit geenzins dat eerder verdraagen mag, maar daar naa zonder eenige perikel, zoo nochtans, dat de aerde aan haare Wortelen koomte te verblijven, zoo veele moogelijk zal zijn, moeten ook een weinig terstont met laauw Regenwater begooten, ende, voor een sterke Zonne, tien ofte veertien Dagen gedeckt worden.

Ten derden, door konst van *Oculeeren*, het welke op genoemde *Witte Fasmyn*, in het laetste van *Julio* geschiedt, gelijk andere Boomen.

Het *Fasminum inodorum flore luteo*, ofte *Geele Fasmyn* zonder reuk; *Iasminum Genista facie*, met gedaante van *Brem*; *Persicum foliis dissectis*, uit *Persien* met gesneden Bladeren; ende *Fasminum Persicum foliis integris*, ofte *Fasmyn* uit *Persien* met geheele of ongesneden Bladeren, zijn van Natuire de hardste van alle voorgaande, doch vermits zy, buiten blijvende, dikwils door de Vorst, van 't leeven berooft worden, moeten ook, gelijk d' andere in Potten des Winters bewaart zijn.

Iasminum inodorum fl. luteo: Genista facie. Persicum foliis integris. Persicum foliis incis.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige aerde, met een weinig tweejarige Paerdesteef doormengt, een luchtige, vrije, opene en

warne plaatze, veele waters; geeven niet alleen alle jaaren Bloemen, maar ook, behalven het *Jasminum inodorum flore luteo*, met goede warme Zomers, gemeinlijk volkoomen en perfect rijp Zaad, worden in 't midden van *October*, ofte wat eerder (naa des tijds geleegentheit) binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met sterke Vorst ingeviert werdt, gestelt, met maatige vochtigheit onderhouden, ende niet voor in 't begin van *April*, met een zoete Regen, wederom in de lucht gebracht. Zy verblijven niet altijd groen, maar laten des Winters haare Bladeren vallen, die, in 't begin van de *May*, door der Zonnen kracht, zich wederom vernieuwen.

De vermeerderinge ende aanteeling dezer, geschiedt niet veel door Zaad, maar overvloedig door haare, by de Wortel uitlopende, veelvoudige Jongen, (want de Natuire, waar in zy het eene deel begunstigt heeft, daar in heeft zy ook het ander te meer bekort) welke van zelfs doorgaans genoegzaam wortelen, ofte, ingesneeden zijnde, dezelve lichtelijk verkrijgen, moeten ook als dan, met een wassende Maane in *April*, van d' Ouden genoomen ende verplant zijn.

Het Zaad wordt gezaait in een Pot, met gemeine zandige aerde gevult, niet diep, maar hol ende luchtig, een weinig voor de volle Maane van de *Maart* ofte *April*.

Het is aanmerkens waerdig, dat het Zaad van de *Jasmin* uit *Perzien*, met gesneedene Bladeren, niet voort en brengt dan Jongen met rondachtige ende gansch geen gesneedene Bladeren, ook grooter heerlijker, bleeker van couleur, ende veele weldraagender Bloemen, van een aangename, zeer bevallige, en lieflijke reuk.

HET XLVII. CAPITTEL.

I N D I G O.

En aangenaam, en zienswaerdig Heesterachtig ofte Struwelgewas, wordt met deze Naame, zoo wel op Nederlandsch, als in 't Latijn, ende geen ander (mijns weetens) genoemd. Van d' *Indianen* *GALI* ofte *NIL*, ende van die *Portugijzen* *HERVA* d' *ANIR* ofte *ANIL*.

Van deze schoone, raare, en dierbaare Plante, zijn my, in haare aardt ende culture, bekend twee onderscheidelijke foorten, te weten:

Indigo.
folio rotundo

Indigo folio
cordato.

INDIGO FOLIO ROTUNDO, *Indigo* met ronde Bladeren, zeer wel gelijkende het *NUNMULARIA*, ofte *Penninkskruit*, doch veele kleiner: Ende **INDIGO FOLIO CORDATO**, ofte *Indigo* met Bladeren een Hert

Hert gelijkende , op de maniere van COLUTEA, ofte *Lombaartsche Linsen*, die zy in alles wel gelijken, inzonderheit de COLUTEA SCORPIOIDES ofte *Wilde Sen*, met Zaad de steert van een *Schorpioen* gelijkende.

Zy beminnen beide , een goede, zandige, luchtige aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest, eenjarige Duivemest, eenjarige Hoenderdrek , ende het Mol der van binnen verdurvene Boomen, ofte , in plaatze van dien, het Mol van verrotte Bladeren der Boomen, wel doormalkanderen gemengt, ofte geroert, een opene, warme, vrije, luchtige, ende geheel ter Zonne geleegeene plaatze, daar zy de zelfde van des Morgens vroeg, tot aan drie uiren des achtermiddags ook kan genieten, voor alle *Ooste- en Noorde-winden* bewaart; moeten zeer weinig Water, altijd in de Zonne laauw gemaakt, genieten. Geeven, in deze Gewesten, noch Bloem noch Zaad; zijn zeer teeder en gevoelig van Natuire, in geene manieren eenige koude Regenen, zoo wel in de *Zomer* als in de *Herfst*, veele min Sneeuw, Rijp, Vorst, of sterke Winden verdraagende: Moeten daarom, ten halven van *September*, ofte een weinig laater (na het Saizoen goed is) binnen 's huis, eerst op een luchtige plaatze gezet, daar zy, tot half *October*, door de Vensters, van de Zonne-stralen bescheenen kunnen worden; daar na in een warmer plaatze gebracht, daar, van den eersten *November*, voor eerst om den tweeden Dag, daar na, alle Dagen, ende ten laetsten, des Daags twee ofte driemaal, na het koudt is, ingeviert wordt, ende niet op de grondt neder, vermits het aldaar te veele ziegt, maar op een bank, ofte bort om hooge gestelt: Moeten ook, gedurende deze Wintertijd, slechts maar een ofte tweemaal, van booven, met een weinig laauw gemaakt Regenwaters begooten zijn. De *Maart* wederom aangekoomen, ende het vieren achter gelaaten wordende, doet men de Vensters, met goed weder, op zommige Dagen, om met zoetigheid de lucht en der Zonnen glans wederom te gewinnen, volkoomen open; ende eindelijk ten halven van *April*, ofte wat laater, met een aangenaame lucht, en zachte Reegen, moeten zy wederom buiten gebracht, voor veele vochtigheits, Sneeuw, ofte Hagel gewacht, voor koude Nachten en schraale haarige Winden voorzichtig gedekt ende wel bewaart zijn.

Zy moogen, in deze koude Gewesten, niet dan door haar Zaad, vers ende goed, uit *Indien* gckoomen zijnde, aangeteelt worden: Het welke in een Pot, met voorgenoemde grondt gevult, met een wassende Maane van de *Maart*, *April*, ofte *May*, niet diep, maar holletjes, gezaait, in gedurige warme Paerdemest, tot den eersten van *Junius* gezet, voor koude Lucht en Regen, met een glas, van booven naaukeurig altijd gedekt, ende wel verzien moet zijn.

Deze alzoo gecultiveert, hebbe daar van, die met het ronde Bladt, vier jaaren lange, goed ende wel bewaart gehadt, welke tot een Boomtje opgesnoeit weezende, meer dan anderhalf houtvoet hooge op-

geschooten waar. De ander teederder zijnde, verkreeg omtrent drie volle jaaren, ende de hoogte van ruim een geheele Voet, waar mede zy (weet niet door wat reeden) beide, Duizent zes hondert vier en vijftig, in't afgaan des Winters, vergingen.

Zy groeien, van Natuire, Heesterachtig, ende niet gelijk een gemeine ander Plante, het welke uit haare houtachtige Stammetjes genoegzaam blijkt, blijvende steeds groen, doch laten haare onderste Bladeren, door ouderdom, geel in de Winter wordende, nu en dan van zelve vallen.

Van deze Bladeren, goed ende krachtig zijnde, wordt de Eedele en kostelijke blaauwe Verwe gemaakt, die men by een jegelijk (als gezegt) *Indigo* noemt, welke gedroogt, in water geweikt, daar naa gestooten, in stukken by malkanderen gebracht, ende wederom om te droogen gelegd zijnde, zich eerst groen vertoont, daar na hoe langer gedroogt, hoe zy blaauwer en schoonder wordt.

HET XLVIII. CAPITTEL.

P E E P E R B O O M.

Kelderhals. **D** It welriekend aangenaam, en aardig Boomgewas, wordt ook wel **KELDERHALS**, om dat het de geene, die het gekaut heeft, de keel zoodanig doet branden, dat hy geduurig, om de brand te lesschen, drinken moet, niet anders of hy de geheele kelder aan zijn halste hangen van nooden hadde, ende met geen andere Naame (mijns weetens) in't Nederlansch genoemd. Op Latijn **CHAMELÆA GERMANICA**, **MEZEREON**, **OLEASTRUM**, ofte **CNEORON THEOPHRASTI**, ende in't Hoogduitsch **ZEIDELBAST**.

Chamelæa.
Mezereon.

Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, kenbaar geworden vier besondere soorten, te weeten.

Chamelæa vulgaris flore purpurascence albido, **Gemeine Chamelæa**, **Gemeine Mezereon**, ofte **Peeperboom** met uit den purperen witachtige Bloemen. *Chamelæa flore purpureo*, **Chamelæa** met donkere roode Bloemen, na den purperen strekkende. *Chamelæa flore albo*, **Chamelæa** met een gantsch witte Bloeme. Ende *Chamelæa Tricoccoos*, ofte **Chamelæa** (na het Grieks leege **Olijfboom**) met drie te zaamen gevoegde Bessien. Niet alle van een ende dezelfde culture.

De *Chamelæa Germanica flore purpurascence albido*, **Chamelæa** uit Duitschlandt met bleek witte purpure Bloemen, ende *Chamelæa flore purpureo obscuro*, ofte **Chamelæa** met een roode donkere Bloeme, naa den purperen strekkende, ende *Mezereon flore albo*, ofte **Mezereon** met een geheel

heel witte Bloeme, wiens steelen en Bladeren bleeker als de andere van Natuire vallen, zijn, uit een aangeboorne eigenschap, hard van aart, beminnen een goede, gemeine, zandige, ende met Paerde- ofte Koeijemest (klein gewreeven) maatig verziene, ende een vochtige liever, als drooge grondt, veel waters, een schaduachtige verkiezende, voor een opene, vrije, warme, en wel ter Zonne geleezene plaatze; brengen zeer vroege in de *Maart*, een booven maaten aangenaame, en lieflijk riekende Bloeme, maar zelden zolkoomen rijp Zaad, welk van de Vogelen zeer begeert, nochtans by haar niet verteert, ende gelijk zy in geslikt zijn, alzo wederom uitgedouwt worden, niet tegenstaande zy zeer hitzig van aart, ende voor den Mensch te gebruiken schaadelijk, ja doodelijk zijn.

Zy verdraagen Stormwinden, Haigel, Sneeuw, Rijp, ende sterke Vorst, zonder eenige ongeleegentheit, laten ook des Winters haare Bladeren vallen: Ende dewyle het Zaad zoo dikwijls in *April*, *May* ende andere tijden gezaait, noit ten voorschijn koomt, zoo worden nochtans, door haare, by de wortel uitgeloopene jonge Scheuten, die ofte met ter tijd van zelve wortelen, ofte veele haastiger, met een Mes, ten halven, op de maniere der *Angelieren*, ingesneeden, ende met aerde bedekt zijnde, Wortelen verkrijgen, genoegzaam aangeteelt ende vermenigvuldigt; welke met een wassende Maane van de *Maart*, de Wortelen tweejaarig weezende, van d' Ouden genoomen, ende verplant zijn moeten.

De *Chamelaa trisoccos*, ofte *Chamelaa* met drie Besiën, vermits haare Vruchten ofte het Zaad, by drieën aan malkanderen gehecht zijn; ook wel *Mezereon Arabum*, *Mezereon* van de *Arabiers*; in't *François Garoupe* gezegt: Is veele teederder dan de eerste van aart, bemint een gemeine goede zandige aerde, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne geleezene plaatze, geeft niet alleen kleine geele Bloemkens, maar ook, gemeenlijk alle jaaren, volkoomen, ende perfect rijp Zaad, verdraagt ongeerne eenige vettigheid, vochtigheit, inzonderheit koude Herfstregenen, Sneeuw, Rijp, ofte sterke Vorst, moet daarom, met een wassende Maane van *April*, in een Pot geplant zijnde, in't begin van *October*, binnen 's huis, op een bequaame luchtige plaatze worden gebracht, daar niet dan alleen met vorstig weder, om niet bevroozen te moogen zijn, door een yzere Oven, in geviert werdt, ook geduirende deeze tijd, slechts een ofte tweemaal, van booven met een weinig laauwgemaakt Regenwater begooten, ende niet voor in't begin van *April*, ofte wat later, na des tijds geleegentheit, met een zoete Lucht en Reegen, wederom buiten gezet, voor koude Nachten, haarige of schraale Winden, wel gewacht ende gedekt zijn.

Zy laat noit haare Bladeren vallen, maar blijft gestadig even groen, kan ook niet alleen door haare ingesneede, ende lankzaam wortel

Chamelaa
Trisoccos.
Mezereon
Arabum.

schietende Takken, die men, met voorgezeide tijd en Maane, afneemen, ende de jonge Wortelen, twee jaaren oud zijnde, in Potten verplanten moet, aangeteelt ende vermeerdert gemaakt worden; Maar ook door haar Zaad, het welke in *Februario* ofte de *Maart*, met een wassende Maane, in een Pot, met gemeine zandige aerde gevult (tot in't begin van *April*, binnens huis gehouden wordende) niet meer dan een stroobreed diep, hol ende luchtig gezaait moet zijn.

HET XLIX. CAPITTEL.

MEZEREON met SMALLEBLADEREN.

WOrdt dit aardig Heesterachtig Gewas, ende met geen andere Naame in't Nederlandsch (mijns weetens) bekend. Op Latijn THYMELÆA ofte MEZEREON ANGUSTIFOLIUM.

Thymelæa.

Is teeder van Nature: beminnde een goede, luchtige, zandige aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest, ende het Mol van verrotte Bladeren der Boomen doormengt, een opene, warme, vrije, en wel ter Zonne gelegeene plaatze, niet te veel waters; geeft, hier te Lande, alle Zomers, Bloemen, maar zelden ofte noit volkoomen rijp Zaad: verdraagt geenzins eenige koude Herfstregenen, Sneeuw, Stormwinden, Rijp, ofte sterke Vorst, moet daarom, met een wassende Maane van *April*, in een Pot ofte houten Bak, na haare groote, geplant weezende, in't laetste van *September* ofte begin van *October*, (indien het Saizoen goed is) droog zijnde, binnen's huis, op een luchtige plaatze, worden gestelt, daar niet, als vriezende, in gestookt werdt, hoe wel zy ook meerder, ofte lankduiriger wermte verdraagen mag, maar niet veel vochtigheit, in Wintertijden, vermits zy daar door lichtelijk te verderven geraaken zoude; moet ook niet wederom, voor in't begin ofte ten halven van *April*, na de gelegenheit des tijds, met een aangename Lucht en zoete Regen, buiten gebracht, voor koude Nachten, haarige of schraale Winden, zeer voorzichtig gedekt ende gewacht worden.

Zy word't alhier vermeerdert en aangeteelt, door haare, by de wortel ofte boven de aerde, uitgewassene jonge Takken, die men ten halven, op de maniere der *Angelieren*, insnijdt, met aerde aanvult, ofte in die zelfde zoetjes buigt, ende Wortelen, twee jaaren oud verkreegen hebbende, van de Oude neemt, ende met gezeide Maane, in Potten, verzet.

Kan ook vermenigvuldigt zijn, door Zaad, uit heete Gewesten ge-

zon-

zonden, het welke, in *April* ofte *May*, met een vole Maane, in een Pot, met luchtige, gemeine, zandige aerde gevult, niet diep, maar hol gezaait moet weezen, waar van de opgekoomene Jongen, niet voor het tweede of derde jaar daar na gerept, ende verplant mogen worden.

HET L. CAPITTEL.

W I I N S T O K.

Alle ende een jegelijk niet alleen wel bekend, maar ook, om haare vermaaklijke groenigheid en aangenaame Vruchten, bijzonderlijk zeer gelieft, ende in grooter waerden gehouden; wordt van veelelen alzo, ofte ook wel WYNGAART in 't Nederlandsch genoemd. Op Latijn VITIS VINIFERA. In't Hoogduitsch WEINSTOCH, of WEINREB. Ende op François VIGNE.

Vitis Vinifera,

Hier van worden gevonden zeer veele schoone en smaakelijke foorten, niet zoo veele in de veranderinge der Bladeren, (behalven de VITIS VIRGINIANA FOLIIS LACINIATIS, ofte *Virginiaansche Wynstok* met gesneedene Bladeren) als haare zienswaardige couleur der Vruchten verscheelende, hier alle te verhaalen onnodig geacht, dewijle zy van een aart ende de zelfde Natuire te weezen bevonden wordende, op een maniere gehanteert, ende, in deze Landen, gecultiveert moeten zijn: Waar in verscheidene aardigheden der Natuire, in haare rechte verborgene grondt, of aangeboorne eigenschap, door naerftige onderzoekinge, met der tijd, gevonden, ende alhier aan te merken, nootwendig zijn.

Vitis Virginiana foliis laciniatis.

Ten eersten, lieven en beminnen zy alle een goede, gemeine, zandige, steenige, of ook wel kleijige met zandt gebrookene aerde, doch geenzins eenige Koeije- veel weiniger Paerde- Schaape- ofte Verkens-mest (die zy nochtans in Duitschlandt, Vrankrijk, Italien, ofte Spanjen, in hooge bergachtige plaatzen wassende, nootwendig genieten moeten, vermits zy in dezelfde geen diepe, en weinig Wortelen schieten, noch ook zoo veele vochtigheits genieten konnende, door dezelfde Mest vervryst, ende alleen vruchtbaar gemaakt zijn moeten) noch eenige andere vettigheid, maar alleen een bequaame natuurlijke vochte Zandtgrondt (die voor haar alderbest te zijn, genoegzaam door eervarenheit, bevonden is, vermits zy anders, in deze Gewesten, veele Houts, maar weinig Vruchten voortbrengen, zijnde alzo genoemd Landen hier in geheel contrarie) een opene, vrije, warme, luchtige, en wel ter Zonne gelegene plaatze, gestelt tegen een Muire ofte Heininge, voor alle koude Noordewinden beschermt ende bewaart, op dat

dat niet alleen het heldere en leevengeevende licht des Daags, maar ook de klare glans der Nachtverlichtende Maane, onverhinderlijk, daar op mag schijnen, zoo haast zy opgaat, ende haare aangenaame stralen van zich geeft: want de Vrucht ofte Druiven, van Natuire koud ende vochtig zijnde, gelijk de Maane, werden door dezelfde geheel geregeert, ende, (met hulpe der Zonnen wermte by Daag, welke dezelfde kookt) des Nachts bedauwende, zoet ende lieflijk gemaakt, en wordt alzoo tot een smaaklijke volkoomene rijpheit gebracht; Zy beminnen ook veel vochtigheits, in d' aerde, maar boven droogte, waarom zy door geen genoegzaame verkrijginge van dien, uit een eigene ingeboorne drift der Natuiren, zoo zeer, en verwonderens waardig diep, met haare Wortelen, om die als op te zoeken, dezelfde doorbooren; gelijk ik eene 1657, dertien voeten diep, heb na gezocht, die met haar uitterste gedeelte des Wortels, een Welle ofte loopende Rille gevonden hebbende, daar in eindigde, ende onder twee voeten lank, al zoo dik als boven weezende, gezien worde. Zy verdraagen ook, des Winters, sterke Vorst ende alle andere ongeleegentheit des tijds.

Winter
snoeyinge,
ende de be-
quaamste
tijd van
dien.

Ten tweeden, de Snoeyinge dezer, ende de bequaamste maniere van dien, welke van een jegelijk noodwendig ten besten geschieden moet, luidt als volgt:

Neemt alle jaaren de Ranken van uw *Stok*, dezelfde snijdende in de Maant van *December* ofte *Februarius*, met een afgaande Maane, op het alderlaetste, als het goed ende geen vorstig weder is, ofte twee ofte drie Dagen daar na, om te vriezen, weinig nood schijnt te zullen hebben, het welke, by aldien het zoo te geschieden komt, haar naderhant in geene manieren schaadelijk zijn zal, of schoon, na de derde Dag, noch zoo een strenge Vorst daar op te vallen quam; Houde ook de Maant van *December*, als *Februarius* daar toe, veel bequaamer, indien slechts het snijden, door de koude niet nagelaaten koomte te worden; want als dan, de *Stok* zelden ofte nooit bloeden zal, het welke noch wel in *Februario* gezien wordt, waar door zy beeter gestelt, gezonder, ende in meerder kracht verblijft. Men ziet ook wel toe, dat aan een ieder Ranke niet meer dan drie, ofte, ten hoogsten, als zy dik en sterk zijn, vier knoppen booven het oude Hout koomen te verblijven, zouden anders veel Looten, maar weinig Vruchten geeven; waar door in drie of vier jaaren, een goede *Stok* bedurven kan worden. Doch zoo aan beide zijden van een Ranke, omtrent tegen malkanderen over, twee Jongen voortkoomen, gelijk men gemeinlijk ziet, zoo zal men den eene niet meer dan twee Knoppen houden laten, maar de ander vier, welke alleene Vrucht, ende de ander twee niet als Hout draagen zullen; die nochtans het volgende jaar vier Knoppen behouden moeten, ende draagen als dan ook Vruchten, maar die te vooren vier gehouden ende Dru-

Druiven gedraagen hebben, worden, als dan, niet meer dan twee Knoppen gelaaten, die, gelijk de voorige, wederom niet als Hout ofte Looten schieten, ende alzoo, om het volgende jaar Vruchten te mogen draagen, bequaam gemaakt. Dit, by aldien het alle jaaren alzoo geschiedt, zal eenjegelijk een gezonde, ende een steeds weldraagende *Stok* doen hebben: Moet ook alle het doode Hout, kleine onvruchtbare Scheutkens, andere misgewassen en onzuiverheden, zuiver afgesneeden ende weg genoomen worden.

Ten derden, moet men ook alle *Wijnstokken* snoeijen ende afneemen, voort na Sint Jan, te weeten: zoo haast het Bloeizel is neêrgevallen; niet gelijk te voeren, met een Mes, maar met handen, met de welke alle voorste einden der Ranken, om niet langer te kunnen schieten, gelijk ook alle kleine Takskens tusschen de Bladeren uitspruitende, ende meer andere niet groote, doch overvloedige Ranken, daar geen Bloeizel, ofte Vrucht aangezien wordt, geheel weg getrokken, afgedraait, ende geplukt zijn moeten, het welke zonder eenige schaade geschieden mag: maar met een Mes of Scheere geschiedende, zoude, vermits de natuurlijke vochtigheit daar uit vloeit, ende door de ontblootinge van dien, de geheele *Stok* krachteloos gemaakt, het schaadelijke in tegendeel gezien en vernoomen werden.

Somer snoeijinge zonder Mes:

Dit alzoo voorzichtig gedaan, dan steekt men de Ranken, de eene achter d'ander met haare voorste einden, ende vertoont zich als dan de geheele *Stok* zoo effen ende slecht, als ofze met een Scheere geschooren geweest waar, waar door de kleine Druiven te meerder lucht en Zonne genietende, haastig groeijen en groot worden.

Om Druiven te doen groeijen, en eerder rijpen.

Ende indien dit alle jaaren alzoo geschiedt, gelijk het te geschieden behoort, neemt niet alleen de gantsche *Stok*, in sterkte des Houts zeer toe, maar doet ook haare Vruchten grooter, ende, tot een volkommene rijpheit, vroeger voortkoomen, vermits als dande zelfde, door een grooter kracht, te voeren in zoo veele meerder afgebrookene Ranken ofte verswakkende deelen verspreidt, nu uit veele minder bestaande vermeerdert wordt.

Ten vierden, is die voortteeling dezer, welke op twee bijzondere manieren geschiedt, te bedenken hoognoedig.

Eerstelijk, door eenjarige, booven de aerde uit de Oude gewassene ingelechte Looten.

Ten tweeden, door dezelfde afgesneeden, en, zonder wortel, ingesteeken.

De Looten booven de grondt uitgeschooten, moeten in de zelfde omtrent een halve voet diep, ende zoo lank als geschieden kan, gelecht zijn, dat voor niet meer dan een, ofte, ten hoogsten, twee Knoppen daar uit steeken blijvende, gezien worden; doch moet eerst die plaatze, zoo verre dezelfde zich te strekken koomt, met een luch-

Maniera van inleggen.

tig Zand vermengt zijn, zo schieten zy de zelfde Zomer te eerder en veele sterker Wortelen. Men legtze ook in, zeer bequaam ende gevoeglijk, in een Korfje, twee voeten lank, en een ongeveer breedt, inzonderheit, zoo menze, op een ander plaatze te verplanten gedenkt, het welke men, of booven op de aerde stelt, of ten halven in de zelfde begraaft, ofte aan de Latten vast maakt, by aldien de *Stok* op het Dak legt, wordende als dan de Korfjes een weinig kleinder genoomen; want men verzetze als dan geheelijk, afgesneeden zijnde, met het Korfje, zoetjes op of uitgenoomen, dat de nieuws daar in geschootene Wortel ter naauwer nood gerept te worden daar van gevoelt; waar aan men een geheel jaar en meerder te gewinnen komt. Doch moet in *October* met een volle Maane geschieden: Want indien het Korfje de geheele *Winter* in d' aerde verblijft, vergaat het onder lichtelijk, ende en kan als dan zoo gevoeglijk niet, maar met meerder perijkel, uitgenoomen worden.

*Tijd der verplantin-
ge.* De andere, in geen Korfje ingelegt, neemt men het volgende Voorjaar, met een afgaande Maane, uit der aerden op, of laatze een jaar over staan, het welke, voor den patientie Gebruikenden, wel zo goed is, ende plant dezelfde als dan in een goede welgestelde grondt, met veele Zandt, ende een weinig tweejarige, klein gewreevne, Koeijemest vermengt, zonder in't minste iets van de Wortelen af te snijden, vermits het haar zomtjids geweldig schaaden kan, ja zy daar door te mets geheel vergaan zouden.

Deze Koeijemest, moogen zy, voor d'eerstemaal, jonk, nieuws verplant, ende krachtig zijnde, verdraagen; doch moeten daar naa, (als gezegt) wel voor de zelfde werden gewacht; want niet alleen alle vettigheit, maar ook deze Koeijemest zelve wordt haar daar nazeer nadeelig te weezen, door eervarentheit, daagelijks in deze onze Nederlanden, genoegzaam bevonden.

Wijders, zal den Goetgunstigen *Lezer* gedenken, dat men een *Wijnstok* voor den tienden *Maart*, met booven gezeide Maane, ofte her *Equinoctium*, dat is, als Dag en Nacht eeven lank zijn, verzetten moet. Want men zal bevinden, dat zy eerder beklijven, en vry beeter groeijen zal, als na dien tijd: Draagen ook gemeinlijk het vierde jaar, maar die in Korfjes gelegd, ende met dezelfde verplant geworden zijn, het derde.

*Snoeyinge
der jonge
Stokken.*

Alle jonge *Stokken*, in, ofte buiten genoemde Korfjes, Wortelen geschooten hebbende, worden gesnoeit, opgenoomen wezende, eer zy wederom in d' aerde gezet worden, dat niet meer dan een Scheute boven de Wortel komt te verblijven, welke niet meer dan een ofte twee Knoppen ten hoogsten behouden moet; ook niet in een recht nedergaande Kuile, maar in een platte, in de lenkte gegraavene Gruppel, dat de Wortel niet hooger, als met twee vingeren breedt Aerde

en Zandt gemengt overdekt zy, in gelegte werden, dat ook niet meer dan een, der twee gelaatene Knoppen, daar uit te kijken, gezien worden. Want een jonge *Stok* heeft deze Natuire, dat zy niet alle hare Wortelen behoudt, maar alleen een ofte twee Principaalen, welke alle voetzels en kracht naa haar alleene trekken (waar door de andere, in weinige jaaren, zoetjes verminderende, vergaan) ende met een recht neêrgaande Scheute zeer diep de aerde doorbooren: Moeten daarom niet dieper zijn gezet, of zouden geen warmte der Zonne-straalen gevoelen moogen. Ook zomtjids in droogte (om dat zy daar door te beeter beklijven, en groeijen willen) met Regenwater begooten werden. Waar door de speculatie van zommige geheel komt te verdwijnen, willende dat een *Wijnstok* van booven met *Bloed*, *Offegalle*, ofte andere zaaken begooten wordende, daar door te beeter zouden werden, daar zy nochtans niet eens aan de Wortel kunnen geraaken, swijge daar aan eenige kracht ofte verquikkinge te geeven.

Is ook noteerens waerdig, dat eene dezer, tamelijk dik, ook dunne Wortelen, door onvoorzichtigheit ofte voorweetende afgebrooken, nimmermeer in d' aerde vergaan zal.

Het volgende Voorjaar moeten zy, met een wassende Maane, wederom worden gesnoeit, ende niet meer dan twee knoppen in 't geheel behouden. Het tweede Voorjaar daar naa des gelijken, maar behouden als dan, indien zy wel gewassen zijn, drie Knoppen, anders maar twee. Het derde jaar laat men haar schieten zoo zy willen, en snoeitze gelijk de Ouden, als vooren gezegt, niet meer met een wassende, dat alleen voor de twee eerste jaaren, aan de Jongen, om des te bequaamer hout te moogen schieten, toegelaaten wordt, maar met een afgaande Maane.

Ook mag men een jonge krachtige *Stok*, drie ofte vier jaaren gestaan hebbende (indien haar iemand begeert op een Pannendak haastig om hooge geklommen te zien) wel van alle hout ontblooten, ende haar alleen een eenige Loothe, van acht, tien, ofte twaalf leeden hooge, na hy sterk geschooten heeft, behouden, ende daar aan alleen de drie bovenste Oogen (de andere alle afgesneeden zijnde) verblijven laten, zoo zal hy haastig tot zijn begeeren mogen geraaken.

Ten tweeden, wordt een *Wijnstok* (als gezegt) door afgesneedene Looten, op deze maniere vermeerderd gemaakt, te weeten:

Snijdt af, met de volle Maane, in de *Maart*, sterke en ronde Looten, de welke aan de *Stok*, in de tijd der snoeiing, om in gesteecken te zullen worden, gelaaten zijn; kort dezelfde, dat zy niet meer dan vijf ofte zes leeden, doch onder een geheele ofte halve vingers lenkte oud hout behouden, zoo het eenigzins geschieden zal kunnen, dewijle zy, daar aan, eerder en veele bequaamer Wortelen vatten; legtze terstondt, al eer de Lucht het afgesneedene einde beschijnt (ver-

mits zy, daar door, als dan te qualijker wortelen willen) in de lenkte, drie vinger breed diep, in een goede luchtige aerde, met Zanden gansch geen Mest vermengt, op een warme, opene, ofte ook wel een vochtige donkere plaatze, dat niet meer dan de bovenste Knoppen uit de aerde steekende, gezien worden; verzieet dezelfde daar na dikwils met Regenwater, op dat zy niet verdroogen, maar geduurig vochtig blijven, waar door zy te eerder en lichter Wortelen verkrijgen, ook te beeter waffen moogen.

Bewaarin-
ge der jonge
Stokken in
Wintertij-
den.

Deze ingelegte, gemeinlijk d'eerste Zomer niet veele geschooten hebbende, zoo in Wortelen als Loof, worden lichtelijk, door de Vorst des volgende Winters, weg genoomen, ofte van 't leeven berooft: Moeten daarom, in 't begin ofte ten halven van *November*, eer het begint te vriezen, met Kif, twee voeten lank in 't ronde, wel dik en hooge bedekt zijn, niet alleen voor de eerste, maar ook noch twee of drie daar naa volgende *Winters*. Des gelijks moet ook gedaan werden met jonge nieuws verplante *Stokken*, die van de Oude, met genoegzaam verkreegene Wortelen, genoomen zijn; welke alle, door dit Kif, in 't leeven wel ende volkoomen bewaart moogen worden.

Hier en booven, kan men ook een *Wijnstok* vermeerderen, door het zaaijen der Korlen, het welke, in deze Landen, zelden geschiedt, vermits zy zoo lankzaam voortkoomen, doch verkrijgt men daar uit groote veranderinge, en goede Vruchten, dikwils van een bezondere en raare couleur.

Om beeter
en ook vroeger
Druiven
te verkrij-
gen.

Ten laetsten, wil jemant goede Vruchten, alle jaaren, aan zijne *Stok* verkrijgen, die neeme weg de aerde, zoo diep, tot dat de Wortel zich begint te vertoonen, ongeveer twee voeten in 't ronde, ofte ook wel een weinigje meer, naa de plaatze van dien groot is, ende werpe daar in gruis, en stukken van *Leijen*, ofte, by gebrek van dezelfde *Schil*, een vinger of duim dik hooge, daar op wederom een paar vingerbreed aerde, dan wederom *Leijen*, ende daar naa (gelijk te vooren) wederom aerde, tot dat het ten laetsten ruim zoo hooge, als de ordinariis grond, geworden is, ende smijte booven over de aerde veele van de breedste, en grootste stukken, een vinger breedt ofte halve dik, of anders in de plaatze van dien, meer dan eens zoo veele *Schil*: Zoo groeijen niet alleen de *Stokken* zeer wel, maar brengen ook voort, beeter en eerder, rijpe Vrucht, vermits de *Leijen*, uit eigen aangebooren aart, droog en warm zijnde, door haar plat- en breed-heit, de grondt en wortelen, met een, steeds vochtig houden; want het Water, daar onder zich verschuilen- de, mag niet geheelijk door de krachtige straalen der Zonne verteert en weg genoomen werden; Daaromme zy, alzo haare vochtigheit behoudende, door dezelfde zeer verquikt, en krachtiger gemaakt worden: want haar drijvende Natuire, door een steeds blijvende vochtigheit, van onderen (waar toe zy van aart gencegen is) met een uitwendige

wendige zaamengevoegde warmte van booven verzien, zeer gevoet werden.

Noch, legt ofte buigt uw *Stok*, zes, zeven, acht, tien ofte twaalf jaaren oud zijnde, dwars ende niet hooge booven d' Aerde, tegen een Muir geplant staande, beschiet ofte bekleedt dezelfde rondsom, tegen genoemde Muir aan, met hout (naa de hoogte des *Stoks*) aan beide zijden, doch voor niet meer als twee voeten hooge, op de maniere van een *Zonnebak*, zijnde drie of meer voeten breed, ende aan beide zijden, als ook booven twee voet langer, als de *Stok* zelve zich kooft te leggen, zoo dat alle de Ranken ruim daar in beslooten worden, de Wortel nochtans, met het onderste gedeelte des *Stoks*, naast de Aerde daar buiten geheel kooft te verblijven; belegt dezelfde met glaazen vensters, in het begin van de *Maart*, wel digte aan malkanderen sluitende, graaft als dan, twee voeten diep, binnen de geheele Bak, de Aerde uit, ende legt daar in vriffe warme Paerdemest, tot een voet ofte meer booven de Aerde, zonder met voeten getreden te werden, zoo geeftze haar warmte, niet meer als veertien Daagen geduirende, van zich, welke men als dan uitwerpt, ende wederom vriffe in de plaats brengt, tot den laetsten *May* daar in continuerende, waar door alle de Ranken en Knoppen of Oogen van dien, zoo een gestaadige natuurlijke warmte, van binnen gewaar wordende, ende ook, met goed weeder, van buiten, door de Vensteren (die met den eersten *Junij* weg genoomen, ende de Bak als dan geduig open gelaaten wordt) der Zonne warmte daar by zomtijds gevoelende, haastig swellen ende uitschieten, zoo datze een geheele Maant eerder, niet alleen Bloeizel, maar ook volkoomen rijpe Vruchten verkrijgen moogen. Doch zal men weten, dat deze Bak, in de Maant van *May*, niet steeds behoef toe gehouden, maar, met goede warme Dagen, wel in 't midden, ofte geheel tot vier à vijf uiren des achtermiddags open gestelt mag zijn, ende dan geslooten, ook niet voor acht of negen uiren des Morgens, wederom geöopent worden.

Wijders, zal jemandt moeten weten, dat men geen *Druiven*, aan haar *Stok* hangende, die noch niet volkoomen rijp geworden zijn, met handen kooft te raaken, waar door haare natuurlijke blaauwigheit, het Waas, door den dauw der reeds koudt geworden Nachten (om dezelfde te doen smaaklijk maaken, daar op gevallen) veroorzaakt, kooft af te gaan, ofte gewischt te worden; want zy verliezen, als dan alle haare lieflijkheit, verkrijgen een harde Baf, en worden wel acht, tien ofte meerder dagen laater rijp.

Heeft jemandt lust, de meeste Winter door, *Druiven* zonder bederven, te bewaaren, die snijde Troffen af, zonder eenige verrottinge ofte onrijpe Vruchten, droog ende niet meer, als natuurlijk rijp zijnde, twee of drie Daagen naa de volle Maane, zonder beäzemt, gequett oft met handen, dan alleen aan haare Steel, geraakt te werden.

Op een ander maniere vroege *Druiven* te gewinnen.

Op wat maniere men *Druiven* lange bewaaren zal.

neem dan geheel droog grof en luchtig Zand, bedekt daar meede de boodem ofte grondt van een *Dooze*, of iets anders, daar gyze wilt in bewaaren, een vinger breed hooge, wel warm gemaakt, ende legt uw *Druiven* daar op, zoo hol en luchtig als doenlijk zal zijn, giet daar op Zand, ook warm of heet gemaakt, tot dat zy daar in gantschelijk bedekt koomen te leggen; neemt dan andere, ende bedektze alzoo wederom, tot dat daar in niet meer en kan; Zet dan uw *Dooze* op een altijd drooge plaatze, ende gebruikt daar uit als 't u belieft.

Zy verblijven ook goed, zoo men op het Zandt, dat op de grondt des *Doozes* gelegd wordt, *Bladeren* van de zelfde *Wijnstok* spreidt, de *Druiven* daar op legt, ende haar ook booven, met de zelfde bedekt, dan het Zandt (als vooren gezegt zijnde) daar overgegooten heeft, dat geenige holligheit daar in te verblijven kooome. Waar toe men luchtige *Druiven* verkiezen moet, die hoe zy holler van Tros, ende van substantie vleiziger bevonden worden, hoe zy langer goed, en beeter bewaart moogen zijn. Zy konnen meede tot aan de Maant van *May* ofte langer, om in spijsze te gebruiken, goed gehouden werden, op volgende maniere, te weeten:

Snijdt af, voort naa de volle Maane, uw *Druiven* met haare geheele Tros, ofte elke *Druive* bijzonderlijk, met een Scheertje, dat zy haar klein Steeltje geheel, ofte voor een gedeelte kooome te behouden, natuurlijk ende niet alte rijp zijnde, ook van haare gekneusde, geborstene, onreine, groene en harde (indien zy daar in zijn) gezuivert; zoo min, met reine handen, als doenlijk zal weezen, geraakt, ende gantsch niet beäzemt; legt dezelfde in een hard gebakken graauwe steenen Pot zoctjes needer, giet daar op heete goede Fransche Wijn, dat zy daar booven, ofte uitkijkende, niet vernoomen worden, bedekt dan de zelve, koud geworden zijnde, geheel over met gesmolten Booter, op dat geen lucht daar by geraaken kan, bewaartze op een drooge bequaame plaatze, daar wel vier gestookt, maar geen Vorst vernomen wordt, ende neemt daar uit, na u believen, altijd nochtans de uitgenoomen Booter, nieuws gesmolten daar over wederom gietende, zonder aan de kanten los te worden.

Men verneemt ook dikwils, dat de *Druiven*, van *Ratten* en *Muizen*, door gebrek van water, in tijd van droogte, zeer, niet alleen aan de Vrucht zelve, maar ook aan de *Bladeren* en *Ranken*, dikwils beschaadigt worden, het welke men voorkoomen mag, indien men booven in de *Stok*, steeds een Panne ofte flakke Pot met water hout; want het ontbreken van dien, doet haar de zelfde aantasten.

Ook kan men neemen kleine stukkjes van een Spongie, welke in Booter gebraden weezende, gelecht worden, dat zy daar by koomen, ende die nuttigen moogen, het welke indien het geschiedt, ende zy daar op koomen te drinken, daar na geen schaade meer doen zullen.

Doch

Doch houde noch, boven deze, voor 't alderbest, zoo men in gezeide Panne *Spaansche Wijn* giet, ende daar in *Rattenkruid* doet, het zelfde wel ommeroerende, zo zullen zy, daar by koomende, alle van sterven, ja in groote meenigte; vermits zy niet liever als *Spaansche Wijn* begeeren, ende na dezelfde furieuzelijk loopen.

Ten laetsten, zo een *Stok* alleen tegen een *Muir* gelegd is, daar zy van de *Ratten* aangetast wordt, zal men booven de zelfde, zoo verre de *Muir* hem strekt, laten maaken een blikken *Lijste*, een voet ofte wat meerder breed, dicht aan de *muir* sluitende, ende een weinig voor over hellende, op dewelke als zy te loopen geraaken, lichtelijk daar van nedervallen, ende als dan wederom na boven klimmende over de zelfde niet kunnen geraaken, waar door zy verlooopen, ende de *Stok* in rust verblijven laten, inzonderheit zo men alle haare andere passsen, van ter zijden, met een weinig *Blik* verziет, ende haar daar door het overkoomen belet.

HET LI. CAPITTEL.

WILDE WYNGAART uit VIRGINIE N.

Azoo met deze Naam, ende geen ander in't *Nederlandsch* genoemd. Wordt op *Latijn* VITEDRA VIRGINIANA, ofte LABRUSCA VIRGINIANA. Ende in't *Hoogduitsch* FUNFFBLETTRIGER WEINSTOCH AUS AMERICA gezegt. Zijnde niet de rechte VITIS VINIFERA AMERICANA FOLIIS LACINIATIS ofte oprechte *Wijnstok* uit *America* met gesneedene *Bladeren*, welke in't begin des voorgaanden capittels is aangeroert, ende alhier te Lande, alle jaaren volkoomene witte rijpe en smaakelijke *Druiven* is voortbrengende, maar een geheel andere *Plante*, zoo wel in haar *Hout* als *Bladeren* zeer verscheelende.

*Vitedra
Virginia.*

Zy bemint een goede, zandige, gemeine grondt, met een weinig tweejarige *Koeijemest*, klein gewreeven, taamelijk wel verzien, een opene, luchtige, natuurlijk, ofte geheel warme, en wel ter *Zonne* geleegene plaatze, veele waters, ende ook maatige vochtigheit; geeft, in deze koude *Gewesten*, noit eenige *Bloeme* of *Vrucht*, ten zy met zeer heete en drooge *Zomers*, gelijk het jaar *Duizent zes hondert negen en zestig* geweest is, in de welke zy eenige weinige *Trossen* aan kleine *Takskens* hangende, voort gebracht te hebben, gezien is, welke de groote van een roode *Aalbesie* verkreegen hebbende, nochtans geen volkomene perfectie, ofte rechte rijpheit genieten mochten.

Is hart en stork van *Natuire*, niet alleen *Sneeuw*, *Haagel*, *Rijp*,
ofte

ofte mistige Lucht, maar ook sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des *Winters*, zonder eenige schaade lijdende. Wordt zeer, door een kleine moeite, ende ook haastig, vermeerderd, vermits haare teedere Ranken, in d' Aerde geboogen zijnde, lichtelijk de zelfde Zomer Wortelen schieten, die men als dan, het volgende Voorjaar, afsnijdt, ende, met een wassende Maane van *April*, verplant.

Deeze Plante wordt zoo bequaam, om daar meede Boogen, Priëlen, Zitplaatzen, Muiren ende andere zaaken te bekleeden, gevonden; dat ik diergelijke of nooit beeter, ende, tot zoodanige werken gevoelijkker, gezien heb: Want zy brengt voort veelvoudigē schoon blinkende, in vijf deelen gescheidene, tamelijk groote, ende met een zeer bevallige aardige groenigheit vergierde Bladeren; maakt zich daar en boven met zijne Klaverkens vast aan alle het geene, daar het by gezet wordt, ofte aan koomt te geraaken; het zelfde in korten tijd beslaande, ende laat zich ook alle jaaren scheeren zo men wil.

HET LII. CAPITTEL.

WYNGAART van CANADA.

Vitis Canadensis.

Epimedium frutescens Virginianum.

MEt deze Naam, ende geen ander (mijns weetens) tot noch toe in 't Nederlandsch bekend. Wordt op Latijn genoemd *VITIS CANADENSIS*, ofte *EPIMEDIUM FRUTESCENS VIRGINIANUM*, Boomachtig *Epimedium* uit *Virginien*, om dat het met de Bladeren van het Kruit *Epimedium* (waar van wy in 't volgende Boek mentie maaken) eenige gelijkenisse te draagen schijnt.

Zy bemint uit, een eigene aangeboorne aardt, een goede, zandige, gemeine aerde, met tweejarige Koeije- ende eenjarige Paerde-mest tamelijk veele vermengt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veele, ende ook weinig Waters, geeft, gemeinlijk alle jaaren, verscheidene recht opstaande Bloemtrossen, kleine *Corinthe Druiven* zeer wel gelijkende, die zich nimmer openen, maar steeds geslooten, van een wit graauwe couleur, ende op haare struik zeer lange staande gezien worden; waar uit zy de Naame, by veelen, van *Wynngaart* verkreegen heeft, hoe wel zy, in alle haare andere deelen, met dezelfde gantsch geen gelijkenisse draagt.

Oorzaake des naams

Is hart van Nature, verdraagende niet alleen Stormwinden, koude Regenen, Hagel, Sneeuw, ofte Rijk, maar ook sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des tijds, zonder eenige schaade; En of zy schoon, in deze koude Gewesten, nooit volkoomen Zaad geeft, kan niet te min, door haare overvloedige, by die Wortel uit wassende, d' aer-

Ɖaerde doorboorende, jonge Looten, die van zelve Wortelen verkreegen hebbende, in het Voorjaar, met een wassende Maane des Maarts, van d' Oude genoomen, ende verplant worden, genoegzaam aangeteelt ende vermeerderd gemaakt zijn: welke Jongen, alle jaaren, in April, van d' Oude gesteecken en weg gezet weezen moeten, ofte zal nimmermeer tot een klein Boomtje (anders tot de hoogte van zes of zeven voeten, gemeinlijk opgequeeckt wordende) moogen geraaken, maar leege, en als by de grondt kruipende verblijven.

HET LIIL. CAPITTEL.

G E I T E N B L A D.

En aangenaam, gierlijk, welrickend, ende by veele kenbaar Struwelgewas, wordt niet alleen in 't Nederlandsch met deeze Naame, maar ook CAPRIFOLIE, *Mammekens Kruit*, ofte *Weewinde* genoemd. Op Latijn CAPRIFOLIUM, PERICLYMENON, ofte LILIUM INTER SPINAS, dat is *Lelie* onder de *Doornen*, om dat zy zoo een lieflijke reuk van zich geeft, ende, op veele plaatzen, in't wilde, onder slechte, en steekende Heesteren groeiende gevonden wordt. In't Hoogduitsch GEYSBLADT, ofte WALDTGILLGEN. Ende op Fransois CHEUREFUEILLE, ofte VINCIBOSSE.

Caprifolium.
Lilium inter spinas.
Caprifolium flore rubro.

Hier van zijn my drie verscheidene soorten, in haare aart ende Natuure, kenbaar geworden, te weeten:

Caprifolium flore rubro, *Geitenblat* met roode Bloemen. *Caprifolium Germanicum flore luteo*, *Geitenblat* uit *Duitschlandt*, met een geelachtige Bloeme. Ende *Caprifolium perfoliatum Italicum*, ofte *Doorgeboorde Geitenblat* uit *Italien*, wiens Bladeren, recht in 't midden van haare steele, konstig doorboort worden, waarom de Bloemen, in't ronde zittende, aardig, twee en drie ordenen, boven malkanderen, zich schoon en zeer vermaaklijk vertoonen. Alle van een ende dezelfde culture.

German. fl. lut.
Perfoliatum Italicum.

Zy beminnen, van Natuure, een gemeine, zandige, slechte, ook een goede, wel gemeste aerde, een opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleezene zo geerne, als een schaduwachtige plaatze, veele Regens, ende ook maatige vochtigheit, geeven wel, alle jaaren, zienswaardige rickende Bloemen, maar zelden, ten zy met heete en goede Zomers, volkomen rijp Zaad, doch het *Caprifolium perfoliatum Italicum*, ofte *Doorboorde Geitenblat* uit *Italien*, in deze Landen, nimmermeer. Worden, niet te min, door haare jonge teedere Takken, geen Bloemen gedraagen hebbende, genoegzaam aangeteelt ende vermeerderd; die men des Zomers in d' Aerde buigt, haastig wortelende,

het volgende Voorjaar van d' Ouden afsnijdt, ende met een wassende Maane van de *Maart*, in voorgezeide aerde, verplant.

Deze worden ook gebruikt om Prielen, Boogen, Zitplaatzen, en diergelijke meede te omvlechten, daar zy, het herte des Menschen, onder een vermaaklijke schaaduwe, door een lieflijke verquikkende geur, zeer vermaaken, ende het hoofd versterken.

HET LIV. CAPITTEL.

R O S M A R Y N.

ZYnde een wel bekend Struwelgewas, zoo zeer, uit een aangeboorne, der Natuiren krachtige eigenschap, versterkende, als van een jegelijk, om haare steeds blijvende groenigheid, gelieft; wordt alleen met deze Naame in't Nederlandich genoemd. Op Latijn ROSMARINUM, ofte ROSMARINUS CORONARIUS, ook LIBANOTIS CORONARIA. In't Hoogduitsch ROSMAREIN. Ende op Francois ROSMARIN.

*Rosmari-
num.
Libanotis.*

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuure, kenbaar geworden zes zienswaardige, en gantsch veranderlijke soorten, te weeten:

*Rosmarinus
foliis aureis
& argen-
teis.*

Rosmarinus coronarius latifolius, Breedtegebladerde Rosmaryn. *Angustifolius*, Rosmaryn met smalle Bladeren. *Aureus Anglicus*, Engelsche Rosmaryn met geel, als goude Bladeren, schoon om zien. *Foliis argenteis*, met witte, als zilvere Bladeren, niet minder bevallig. *Inodorus*, zonder eenige reuk. Ende *Rosmarinus Sylvestris*, ofte Wilde Rosmaryn: Alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een gemeine, zandige aerde, met een weinig tweejarige Paerdemeest, ende het Mol der verrotte bladeren der Boomen doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veele water, in Zomertijden; bloeijen niet alleen eenige jaaren oud geworden zijnde, maar geeven ook volkomen en perfect rijp Zaad: Vallen in deze Gewesten, om des Winters over te houden, teeder ende beswaarlijk, vermits zy de sterke Vorst van dien niet wel verdraagen moogen, moeten daarom, met een wassende Maane van de *Maart*, in Potten gezet, ofte met dezelfde Maane in *September* uit de aerde, (daar in gezet zijn) opgenoomen, in Potten verplant, te deege met water begooten, ende in het laetste van *October*, ofte wat eerder (na des tijds geleegentheit) binnen's huis, boven droog zijnde, op een goede plaatze gebracht worden, daar zy de Lucht en Zonne, door de opene vensters, zo lange koomen te genieten, als doenlijk is, doch voor veele zieginge en warmte des viers, in vorstig we-

weder, gewacht, ende met maatige (voor al niet te veel) vochtigheids in deze tijden onderhouden zijn.

Eengemeine Vorst, binnen's huis, doet haar niet veele schaade, ende noch minder, indien men de Potten, tot aan de takken des Booms, ofte geheel, en dat in droog kaf van *Boekweite*, doet zinken, ofte daar mede bedekken, niet zoo wel in een plaatze daar gestookt, als daar weinig ofte niet ingeviert wordt, en luchtig is: want de warmte des viers, een tijd lank duirende, is haar zeer schaadelijk, worden ook daar door, gelijk door veele waters, vermits de Wortel door de zelfde lichtelijk koomt te verrotten, haastig swart. De Maant van *Februarius* omtrent ten einde gekoomen, ende de meeste koude gepasseert weezende, worden die, met gezeide kaf bedekt zijnde, wederom ontdekt, ende men laat haar (als eerst) de Lucht, door de Vensters, wederom genieten, tot in't begin van *April*, op welke tijd, zy met een donkere regenige lucht, wederom buiten gebracht, ende op een plaatze, voor sterke Zonne bevrijt, gestelt worden.

Wil Iemand deeze, in de Maart, buiten stellen, met regenig, donker, ende geen Zonnenschijn weeder, mag wel geschien, maar moeten voor drooge, schraale, haarige, en heldere lucht, als ook koude Nachten, zeer naauw gewacht zijn, want zy worden daar door om 't leeven gebracht eer men 't weet, hebbende alzoo alle zijne Winterfche moeite als dan vergeefs gedaan; waarom men hier op letten zal, op dat men dezelfde in de beproevende, ontfellende, en licht verteerende Lucht dezès Maants, niet te verliezen komt.

Zy worden alhier aangeteelt ende vermenigvuldigt op drie verscheidene manieren.

Ten eersten, moet menze uit de Potten neemen, ende in andere verzetten, zoo zy daar in te groot ofte te sterk gewortelt zijn, met een wassende Maane van de *Maart*, zoo het als dan met een flappè tijd veele regent, anders in *April*; ofte in de grondt eens beds, ten halven van haare Takken, ofte, indien zy tamelijk lank, en onder kaal zijn, tot aan de groene Bladeren laten zinken, zo schieten alle de Takken Wortelen, die men in de Zomer veele waters geeft, te zaamen in *September* (als gezegt) opneemt, ende het volgende Voorjaar, van malkanderen gescheiden zijnde, verplant, met water wel begiet, tot dat zy aan't wassen zijn.

Ten tweeden, door haare, voort na het eerste Quartier der Maane van *April*, afgesneedene ofte gebrookene jonge Takken, die men in Potten, Vaatjes, ofte andere plaatzen, omtrent een vinger lank ofte wat meerder (na zy groot zijn) insteekt, op een donkere ofte schaduachtige plaatze, daar zy, in de tijd van zes of acht weeken, een Zonnenschijn koomen te genieten, neder zet, ende dikwils met Regenwater, daar Schaapemeest ingeweikt is, begiet, zo verkrijgen zy haastig Wortelen, en groeijen daar van zeer krachtig, niet alleen deze Jongen, maar

Op wat
maniere zy
wordt ver-
meerdert,

ook Ouden; moeten ook als dan wederom goede Lucht en Zonnege-
geeven zijn.

Ten derden, worden zy ook vermeerdert door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van April, in Potten ofte andere Vaatjes, hol ende luchtig gezaait, ook op een warme plaatze gezet wordt: Deeze Jongen, hier van voortkoomende, zijn teeder van Natuire, ende de eerste Winter qualijk overblijvende, moeten niet verzet, noch veele koude Herfftsregen genieten, ook met slechts een weinig vochtigheits (geduirende de Winter) onderhouden worden, vermits haare teedere Wortelen weinig verdraagen moogen.

De *Rosmarinus coronarius latifolius*, ofte *Rosmaryn* met breede donker groene Bladeren, is harder van Natuire, ende wil in deeze Landen, des Winters, alderbequaamst over gehouden zijn.

Rosmari- De *Rosmarinus Sylvestris odoratus*, ofte *Wilde* welriekende *Rosmaryn*, en-
us inodorus de *Rosmarinus inodorus*, ofte *Rosmaryn* zonder reuk, zijnde de hardste
Sylve- van alle d' andere, geeven wel jaarlijks Bloemen, maar niet dan met
Sylve- gode Zomers, volkomen Zaad; moogen, des Winters binnen 's huis,
Sylve- voor sterke Vorst gewacht, zonder groote moeite bewaart, ende door
Sylve- haare, by de Wortel ofte boven de aerde uitgelopen, jonge Scheuten,
Sylve- die men ten halven insnijdt, met aerde aanvult, ende Wortelen verkree-
Sylve- gen hebbende, met een wassende Maane in April van d' Ouden afneemt,
Sylve- en in Potten verplant, genoegzaam aangeteelt, ende vermeerders
Sylve- worden.

HET LV. CAPITTEL.

B R O M M E L B E S I E N.

Rubus.

W Orden niet alleen met deze Naame in't Nederlandsch, maar ook
BRAAMBESIEN genocmt. Op Latijn RUBUS, ofte SENTIS. In't
Hoogduitsch BROMBEERN ofte CRATZBEER. Ende op Fran-
çois RONCE ofte BRUISSON.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend drie veran-
derlijke soorten, te weeten:

Rubus vulgaris fructu nigro, Gemeine swarte Brommelbesien. *Rubus fructu
caeruleo*, ofte Grootte welriekende Brommelbesien zonder doornen. Zijnde
van een ende de zelfde culture.

Zy beminnen alle een goede gemeine zandige liever, als een kleijige,
harde, doch maatig gemeste grondt, een opene, luchtige, vrije, en
wel ter Zonne gelegeene, zoo lief als een schaduachtige plaatze, veele
Waters; geeven, in de Herfst, volkomen Vrucht, ende verdraagen
niet

niet alleen Sneeuw, Hagel ofte Rijk, maar ook sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des tijds, zonder eenige schaade.

Worden ook alleen door haare, by de Wortelen uitgewassene jonge Scheuten, genoegzaam vermeerderd, die gemeinlijk van zelve Wortel geschooten hebbende, met een volle Maane van April opgenoomen, ende verplant zijn moeten.

De *Rubus non spinosus major odoratus*, ofte Welriekende groote Bruunmel- *Rubus non spinosus major odoratus* besien zonder doornen, geeft wel, alle jaaren, in deze Landen, een groote, witte, aanzienlijke Bloeme, maar noit eenige Vrucht, al is het noch zoo een warmen Zomer geweest. Haare Bladeren worden niet, gelijk d' andere, van malkanderen gedeelt te zijn, maar zeer groot, breed, ende gelijk als rondachtig, met vijf punten, op de maniere van het *Acer major* ofte Groot Booghout verciert, gezien.

HE LVI. CAPITTTEL. HINNEBESIEN.

VAnveele niet alleen bekend, maar ook zeer gelieft, worden boven deze Naame in't Nederlandsch dikwils FRAMBESIEN gezegt.

Op Latijn RUBUS IDÆUS. In't Hoogduitsch HIMBRAMEN, ofte HINDBERN. Ende op François FRAMBOSIER genoemd.

Hier van worden, op veele plaatzen, gevonden twee verscheidene soorten, te weeten:

Rubus Idæus fructu rubro, Hinnebesie met een bleek roode Vrucht. En- *Rubus Idæus fructu albescens luteo*, ofte Hinnebesie met een uit den wit- ten geelen Vrucht.

Zy groeijen geerne in allerlei aart van grondt, indien zy maar slechts met oude Paerde- ofte Koeije-mest wel verzien is, beminnen niet alleen een donkere, maar veele liever, om des Vruchts wille, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veele Waters, van onderen aan de Wortelen; doch, als de Vrucht begint voort te koomen, droogte van boven; want zy wordt door de Regen haastig verdurven en smaakloos gemaakt. Verdraagen ook Hagel, Sneeuw, felle Vorst, ende andere ongeleegentheit des Winters; brengen voort, alle jaaren, Bloemen, ook een goede smakelijke en gezonde Vrucht: Worden meede overvloedig, door haare veelvoudige de aerde doorlopende, ende van zelve genoegzaam Wortel schietende Jongen, aangeeteelt ende vermeerderd; die men in de Maars ofte April, met een wassende Maane opneemt ende verplant.

HET LVII. CAPITTEL. M A R E N T A K K E N .

Viscus.

D It zonderlinge Gewas, wordt alleen, met deze Naame in't Nederduitsch, alzoo genoemd. Op Latijn VISCUS. In't Hoogduitsch MISTELL. Ende op François GUY ofte GUYS.

Wel te recht, om zien, een wonderbaarlijke en kluchtige Plante, want zy en wast niet, gelijk andere, in't Water, ofte der Aerden, maar op takken van *Eyken, Appel, Peere, Linde, Mispel, Querc,* ende andere Bomen meer, zonder eenige Wortel, nochtans zoo vast, datze zelden, ofte schier nimmermeer, van eenige sterke Winden, daar af gerukt kan worden. Bloeit niet alleen jaarlijks, maar draagt ook alle Zomer, witte en doorluchtige Bessien, verblijft altijd zonder eenige veranderinge groen, verdraagende geduldig Sneeuw, Hagel, ende sterke Vorst, ook veele Waters, en groote droogte; doch alleen in *Vrankrijk, Italien, Spanjen,* ende andere warme Landen meer.

In deze koude Gewesten wordtze noit groeiende gezien. wil ook in geene manieren aangeteelt, vermeerderd, ofte in een Hof gecultiveert zijn. Hebbe het Zaad menigmaal zoo in Potten, als in d' Aerde, met een wassende Maane van de *Maart, April, May,* ofte *Junius,* ook wel met een volle en afgaande Maane, in *September, October,* en *November,* hoog, en ook diep gezaait gehadt; maar is noit ten voorschijn komende gezien.

Aardige voortteeling dezer Struwelle.

Hoe wel nochtans zommige gelooven willen, ende ook voor zeeker houden, dat dit niet onaangenaam en zeer medicinaal Gewas, niet dan door haar Zaad vermeerderd wordt: Vermits het zelfde van de *Lijsters* (die daar zeer begeerig na zijn) opgeeten, ende haar volkomen verdouwinge gekreegen hebbende, in de buik ofte maage van dien, wederom door het gedarmte der zelvige op de Takken der voorgenoemde Boomen uitgedreeven wordt, waar van deze *Viscus* ofte *Marentakken*, op een nieuw voortgeteelt wordt. Het welke meede *Athenians*, in zijnen negende Boek, daar van schrijvende, getuigt.

HET LVIII. CAPITTEL.

RHUS met Bladeren van MYRTUS.

ZYnde een aardig, en aangenaam Heesterachtig Gewas, wordt naa de gedaante haarer Bladeren, met deze Naame in 't Nederlandsch genoemd. Op Latijn RHUS MYRTIFOLIIS, RHUS SYLVESTRIS, SUMACH PLINY ofte MYRTOPETALON. Ende in 't Hoogduitsch GERBERBAUM met MYRTENBLETTEN.

*Rhus Myr-
tifolius.*

*Sumach
Pliny.
Myrtope-
talon.*

Zy bemint een gemeine, zandige, goede aerde, met tamelijk veel tweejarige Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, vrije, warme, luchtige en wel ter Zonne geleegene plaatze, veele Waters; geeft gemeinlijk alle Voorjaaren, kleine slechte Bloemtjes, ende zeer veele ronde, by malkander gevoegde Knopjes, met klein Zaad gevult, in deze Landen, noit haar volkoomen perfectie verkrijgende.

Isteeder van aart, vermits zy buiten gezet, weezende, door de sterke Vorst, haastig wordt weggenoomen: Moet daarom, in het Voorjaar, met een wassende Maane van *April*, in een Pot geplant zijnde, in 't begin van *October*, binnen 's huis op een luchtige plaatze, worden gebrogt, daar niet, als, met vorstig weeder, door een Kachel in gestookt werdt, vermits zy, in deze tijden, geen groote en lankduirige hette, ofte veele Waters, van nooden heeft; moet ook niet voor in 't begin ofte midden van *April* (naa des tijds geleegentheid) met een zoete Lucht en aangename Regen, wederom buiten gestelt, ende voor koude Nachten, veel Sneeuwige vochtigheit, en schraale haarige Winden, wel gewacht zijn.

Zy wordt, in deze Quartieren, aangeteelt ende alleen vermeerdert gemaakt, door haar, by de Wortel genoegzaam uitlopende, Scheuten, die gemeinlijk met der tijd Wortelen verkreegen hebbende, van d' Oude genoomen, ende met een wassende Maane van *April*, in Potten gezet werden.

HET XLIX. CAPITTEL.

V E Y L.

EEn welbekent, en steeds groenblijvend aangenaam Gewas, wordt niet alleen met deze Naame in 't Nederlandsch, maar ook EYLOOF, KLEEF ofte KLIM genoemd, om dat het oploopt, ende alles beklim-

klimmende verderft, daar het by koomt te geraaken ofte gezet wordt. Op Latijn HEDERA. In 't Hoogduitsch EPHEW ofte ILAUB. Ende op François LIERRE ofte L' HIERRE.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend twee veranderlijke foorten, te weeten:

Hedera major, & minor. HEDERA MAJOR ARBOREA, *Groote Boom-Veyl.* Ende HEDERA MINOR REPENS, ofte *Kleine kruipende Veyl*; Beide van een ende dezelfde culture zijnde.

Zy beminnen, alle een gemeine, vochtige, ongemeste, ofte ook maatige vochtige en wel gemeste aerde, een opene, luchtige, vrije en wel ter Zonne gelegeene, zoo lief, als een donkere of schaduwachtige plaatze, veele Regens; geeven alle jaaren in de *Herfst* Bloemen, ende in de *Winter*, te mets, perfect rijp Zaad; verdraagen ook Stormwinden, Haegel, Sneeuw, felle Vorst, ende meer andere ongeleegentheit des Winters, zonder eenige veranderinge.

Worden ook niet alleen, vermeerderd en aangeteelt, door haare Besiën ofte Zaad, het welke in de *Maart*, met een wassende Maane, niet booven twee stroobreed diep, op een vochtige plaatze, in d' aerde gelegd wordt, maar ook veele meerder en *haastiger*, door haare, op, ofte in de grondt gelegte, ofte van zelfs voortkruipende, ende in een korten tijd wortelschietende Jongen, die men met een wassende Maane van de *Maart*, *April* ofte *November*, opneemt ende verplant.

Deze Vrucht beginnende te draagen, zullen haare Besiën, zeer schoon gemaakt moogen worden, indien men, op haare Wortelen, zomtijds strooit affche van gebrande *Oesterschelpen*, *Mosselschelpen*, ofte poeder van *Aluin*, als zommige willen, het welke als dan zeer vermaaklijk om zien is, ende het ooge welgevalt.

HET LX. CAPITTEL.

K L I M.

D It aardig Gewas, wordt niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook LYNEN ofte VIORNE genoemd. Op Latijn CLEMATIS, VIORNA VULGI, VITIS ALBA, ofte ATRAGENES THEOPHRASTI. In 't Hoogduitsch LINEN, REBEN, ofte WALDREBEN. Ende op François VIORNE.

Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, bekend verscheidene schoone foorten, te weeten:

Clematis peregrina. *Clematis vulgaris*, ofte *Gemeine Klim*. *Clematis peregrina flore simplici caeruleo*, *Vremde Klim* met een enkelde blaauwe Bloeme. *Peregrina flore pleno purpureo*, *Vremde Klim* met een enkelde purpere Bloeme. *Peregrina flore*

florè pleno atro-purpureo, Vremde Klim met een dubbelde donker purpere Bloeme, schoon om zien. *Clematis altera*, tweede Klim, ofte *Flammula Jovis surrecta*, dat is opstaande Vier-Kruit, of Brand-Kruit. *Alter aurens*, of *Flammula Jovis repens*, Leggende of Kruipende Brandende Klim. Ende *Clematis Americana florè phœniceo*, ofte *Americaansche Klim* met een groote uitneemende Bloem, van een schoone vermaakelijke roode couleur, welke troswijze by malkanderen voortkoomen. Meest alle van een ende de zelfde culture.

Zy beminnen eengoede zandige, met tweejarige Paerde-ende een weinig oude klein gemaakte Koeije-mest, wel doormengt, een opene, luchtige, vrije en wel ter Zonne staande veele liever, als een donkere, of schaduwachtige plaatze, veele Waters; geeven ook, in deze Gewesten, alle Zomers Bloemen, maar gantsch geen Zaad, behalven de *Flammula Jovis*, ofte *Brandende Klim*, die wel alle jaaren Zaad brengt, maar niet, ten zy in heete of warme drooge tijden, met een volkoomen en perfecte rijpigheid verzien: Verdraagen ook veele koude Herfst-regenen, Sneeuw, Rijp, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters.

Het *Clematis Americana florè phœniceo*, ofte *Americaansche Klim*, met een roode Bloeme, uit *Virginien* voortgebrogt, bemint een gantsch zandige, luchtige, ende met tweejarige Paerdeste mest vermengde grond, een opene, vrije en tegen een Muir of schuttinge, warm en wel ter Zonne geleegene plaatze, datze daar op met haare stralen onverhinderlijk speelen mag, veele Waters; geeft noit, in deze koude Landen, eenige Bloemen, ten zy met heete Zomers, als 1652, 1665, 1669, ende diergelijk meer geschiedt is; istamelijk hart van aart, sterke Vorst, ende andere ongeleegentheit des Winters, met een weinig Kif, aan haare Wortel gedekt zijnde, zonder groote schaade verdraagende; Wordt van Natuire oud, ende (gelijk ook alle de andere) door haare, by de Wortel uitloopende, jonge Scheuten, of in de aerde geboogen Takken, in korten tijd gewortelt weezende, genoegzaam aangeteelt ende vermeenigvuldigt; die men, met een wassende Maane, van de Maart ofte April, van d' Ouden neemt ende verplant.

Zy worden dikwils gebruikt, om Zitplaatzen, Boogen, ofte Priëlen meede te bekleeden, daar zy des Zomers, een aangenaame schaduwe onder maaken, maar des Winters alle haare Bladeren vallen laten.

*Clematis
Americana
florè phœni-
ceo,*

HET LXI. CAPITTEL.

K A P P E R S.

DEze aangenaame, ende voor veele een gezonde, Vruchtdraagende, Heesterachtige Plante, wordt in 't Nederlandsch met deze ende geen andere Naame (zoo veele my bekend is) genoemd. Op Latijn CAPPARIS. In 't Hoogduitsch CAPPERN. Ende op François CAPPRES.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden drie onderscheidelijke soorten, te weeten :

*Capparis
folio rotundo,
& acuto.
Capparis
leguminosa.
Fabago.*

CAPPARIS FOLIO ROTUNDO, *Kappers* met ronde Bladeren; CAPPARIS FOLIO ACUTO, *Kappers* met Bladeren voor een weinig spits toe gaande; Ende CAPPARIS LEGUMINOSA ofte FABAGO, *Kappers* met Vruchten als kleine Peulkens. Niet alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen, uit een Natuurlijke aangeboorne eigenschap, een gemeine, zandige aerde, met gruis van gestooten Steen en Kalk, ook een weinig tweejarige Paerdemest wel vermengt, een opene, luchtige, warme, vrije en wel ter Zonne geëegene plaatze, weinig Waters; geeven, oud geworden zijnde, gemeinlijk alle Zomers Bloemen, maar noit, in deze Landen, rijp ofte volkoomen Zaad, zijn teeder van Natuire, latende niet alleen, des Winters, haare Bladeren vallen, maar verdraagen ook niet veele koude Herfstregenen, Haagel, Sneeuw, Rijp ofte Vorst; moeten daarom, in het Voorjaar, met een wassende Maane van *April* ofte *May*, in Potten gezet zijnde, in het laatste van *September*, ofte begin van *October* (naa des tijds geleentheit) binnen 's huis, op een goede, en luchtige plaatze worden gezet, daar zy door de Vensters, zonder eenige zieginge, de Lucht en Zonne, zoo lange koomen te genieten, als doenlijk zal zijn; moogen ook, in deze tijd, weinig ofte geen laauw gemaakt Regenwater, noch ook al te grooten hette verdraagen, moeten daarom, niet dan met vorstig weeder, de warmte des viers, door een yzere Oven, genieten, ofte met koude Dagen, en koele Oofte- of Noorde-winden; ook niet voor ten halven van *April*, met een zoete Lucht en aangenaame Regen, wederom buiten der Zonnestraalen voorgezet, voor koele Nachten, vochtige Dagen, en haarige schraale Winden wel gewacht, ende voorzigtig gedekt werden.

Zy moogen niet, dan alleen door haar Zaad, in deze Landen, uit heete Gewesten gezonden, het welke met een volle Maane, van de *Maart*, *April* ofte *May*, in een Pot, op een gantsch warme plaatze gestelt, ofte zes weeken lank geduurig, in warme Paerdemest, niet meer als

als twee stroobreed diep, gezaait moet zijn, aangeteelt ende vermeer-
dert worden, hoe wel het ook, door een ter zijden aangegroeide, ofte
stuk wortels, dat niet veele gezien wordt, nochtans zomtjids geschieden
mag.

De *Capparis leguminosa*, ofte *Fabago*, *Kappers* met Vruchten als kleine
Peulkens, gemeinlijk een lid van een vinger lank, is veele harder van
Natuire, dan d' andere, ook veele beeter, droogachtig gehouden
wordende, in Wintertijden, de koude binnen's huis verdraagen kon-
nende. Ik hebbe 1670 in den Haage, by Monsieur FRANCISCUS SE-
VENHUISEN, vermaarde Apoteker aldaar, eene dezer Planten gezien,
die in de harde Winter, van het jaar 1669 en 1670, buiten in de vrije
aerde gezet zijnde, goed ende wel is overgebleeven, niet meer dan een
weinigen bedekt geworden weezende.

De *Kappers* zelve, zijn niet als de knoppen der Bloemen, welke
noch geheel geslooten zijnde, afgeplukt, ende in Peeke, niet te sterk
gezouten weezende, bewaart, om alzoo by een jegelijk gebruikt te wor-
den.

HET LII. CAPITTEL.

C A R D A M O M.

ZYnde een raar, nootwendig, ende voor veele ongelegentheeden
der Menschen, een zeer dienstig Gewas. Wordt in 't Neder-
landsch niet alleen met deze Naame, maar ook PARADYSKOORN,
ofte MALEGETTE genoemd. Op Latijn CARDAMOMUM, MALEGUET-
TA, MILLEGUETTA, ofte GRANUM PARADISI. In 't Hoogduitsch
PARADISZKOERNER. Ende op François GRAINE DE PARADIS, MIL-
LEGUETTE, MELEGETE ofte MELEGUETE gezegt.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden
vier genoegzaam veranderlijke foorten, te weeten:

Cardamomum majus Indicum, Groote Cardamom uit Indiën, zijnde meer
als een halve vinger lank, niet dik, ende gemeinlijk drie hoekig bekend.
Ende *Cardamomum minus Indicum*, ofte Kleine Indiaansche Cardamom,
welke niet groot, ook drie hoekig, ende met een klein steertje onder
verzien is.

De kleine groeit niet boven drie voeten hooge, eeven gelijk het Riet,
ook op dezelfde manieren, met leeden aan haare steelen verdeelt, wel-
ke steelen van binnen niet hol, maar met een vooze materie gevult zijn;
aan de welke veele Bladeren (gewreeven zijnde met een aangename
reuk verzien) lank, ende niet breed, gelijk genoemde Riet, doch voor
geenziants zoo spits, maar rondtachtig toegaande, ende boven kort,

by malkanderen gevoegt gezien worden, zo dat, tuffchen de Aerde en bovenfte top de fteel geheel bloot, op de maniere als het *Cistus* zijn *Hypocistus* doet, een vinger min ofte meer lange is.

Zy brengt uit haare Wortel voort, een ofte twee groene aaren, welke zich open doende, verfcheidene kleine Bloemen boven uit geeven, zijnde wit met geel vermengt, van gedaante die van *Anagallis*, ofte *Guichelheil* niet onbillijk gelijkende, doch grooter, ende zeer welriekende. De aare daar na rijp werdende, wordt van couleur (gelijk ander *Koorn*) geelachtig, waar in de Vruchten vol Zaad gevonden worden, welk Zaad, (de aare noch groen zijnde) wit, met purpere vlekken fchoon vergiert is; maar daar na (droog weezende) zoo een bleek bruine, of afchgrauwe couleur verkrijgt, gelijk zy (hier te Lande gebracht zijnde) gezien wordt.

Het *Cardamomum Indicum major*, ofte *Groot Indiaanfch Cardamom*, waft gemeenlijk tot de hoogte van vijf voeten, heeft ook veel breeder Bladeren, van een aangenaam groen, ende met een recht doorgaande en veele dwers aderen verzien; zittende ook niet by malkanderen gevoegt, maar dan uit d'eene, dan uit d'ander zijde des fteels voortkoomende: welke fteel glat, ende niet met leeden, gelijk het *Ried*, is, uit der welke bovenfte hert, de Bloemen aan een fteel te zaamen gevoegt, even als de *Hyacinthen*, de eene na de ander opengaande, ende niet by de Wortel voortkoomen, rieken zeer wel, zijn wit van couleur, met een purpere boordt fchoon vergiert weezende, welke afvallende begint de Vrucht zich te vertoonen.

Cardamomum arborescens majus Africanum, *Groot Cardamom* uit *Africa*. Ende *Cardamomum arborescens minus Africanum*, ofte *Klein Cardamom* uit *Africa*, beide aan kleine Boomtjes, zes, zeven, zelden acht voeten hoog, Struwels wijze (gelijk d' *Aelbiefen*) in *Guinea*, en de Provincie *Maleguetta* genoemd, veelvoudig groeiende, waar door zy ook by veele de eigenfte Naame van *Maleguetta* en *Milleguetta* verkreegen hebben; zijnde daar van de *Grootfte* drie vingerbreed ofte daar omtrent, gemeenlijk lank, booven aan haare fteel dun, ende een Vinger ofte Duim onder dik, op de maniere van een *Vijge*, die zy niet qualijk gelijkt.

De *Kleinste*, is rond, niet driehoekig, ook onder dikker als boven, ofte aan haare fteel, hebbende de groote van een *Haazenote*, ende onder met een lank fteertje verzien. Van deze beide laetste, zijn my Duizent zes hondert vijf en vijftig, door mijn Swaager ANDRIES ten INDYK, uit *Angola* en *Guinea* koomende, vijf kleine Boomtjes, omtrent de hoogte van drie voeten verkreegen hebbende, vereert geworden, welke noch alle, op een na, haare Bladeren behouden hadden, vermits zy reeds twee jaaren te vooren in de zelfde Kasse geplant geweest zijnde, fterke Wortelen gemaakt, ende niet langer als zes weken onder weegen geweest hadden.

Cardamomum Majus Arborescens.

Het Hout, zijnde niet zeer hart, vertoont zich van buiten uit den bruinen afchgrauw, maar van binnen wit, verdeelt zich meede in veele zijdtakskens, op de maniere van *Aelbesien*, waar aan de Bladeren zonder steelen, niet anders als uit het hout voort te koomen gezien worden, zittende gemeenlijk twee tegen een by malkanderen gevoegt, de steel gelijk omhelzende, inzonderheit aan de buitenste punten der Takken, weinig een alleen, van gedaante niet onbillik die van het *Leucojum incanum arborescens flore rubro* ofte *Rode Stok Violieren* gelijkende, recht opstaande, ende weinig neêrwaarts hangende, de lenkte gemeenlijk van de middenste vinger houdende, hoe wel zomtijds wat langer, ook dikwils korter, zijnde onder, daar zy uit het hout koomen, alderfmalst, maar voor alderbreedst, ende met een kleine kerve rond toegaande, op de maniere van een hert ingesneeden, geheel slegt aan de kanten, in't midden met een dunne recht doorgaande, ende ook veele ter zijden uitlopende teedere aaderkens, als meede met een aangename groenigheit van boven, die zich van onderen een weinig bleeker vertoont, verzien.

De Bloemen koomen zoo wel aan het Hout, uitterste punten der Takken, als tusschen en by de Bladeren voort, zomtijds een alleen, zomtijds ook twee, drie, vier, ende meer by malkanderen gevoegt, zijnde niet zeer groot, die van het *Lychnis Coronaria flore simplici*, ofte *Fenette* eertijds in de *Cronen* gebruikelijk, met een enkele Bloeme, niet ongelijk; bestaande uit vijf Bladeren, ende met een aangename blaauwe couleur vergiert, welke zelden langer als tien dagen, zonder needer te vallen, verblijven.

Daar na vertoont zich de Vrucht, van gedaante als vooren verhaalt, welke aan een korte, doch harde steel hangende, eerst groen, met een klein steertje onder begaaft, ende daar na omtrent afchgrauw, rijp zijnde, gezien wordt; welke zich als dan in twee, ofte drie gelijke deelen, het velletje ofte blaasje, daar het hoekig *Grein*, Zaad, ofte *Cardamom* zelf in beslooten legt, geborsten zijnde, opent; het zelfde eerst bleek, daar na rood, ende eindelijk geheel donker ofte bruin blinkend rood vertoont, gelijk het hier in d' Apoteeken over al gezien ende gebruikt wordt.

Het *Cardamomum arborescens minus Africanum*, ofte *Kleine Boomachtige Cardamom*, *Africaansche Cardamom*, zoo wel als de *Groote*, altijd groen verblijvende, ende nooit dan door ouderdom de Bladeren vallen latende, koomt in alles met dezelfde geheel over een, behalven dat zy zelden hooger als vijf ofte zes voeten groeit, zijnde ook het Hout, de Bladeren en Bloemen van een couleur, doch veele kleinder, ende verscheiden by malkander gevoegt, gelijk mede de Vrucht zelf (als reeds gezegt) bekend is.

Deze vier zienswaardige Gewassen, van dewelke ik de twee eerste, in Oostindiën, op de kuste van *Malabar*, ende het Eilandt *Java* over-

vloedig van Natuire groeiende, niet meer als eenmaal, Duizent zes hondert vijf en zestig, uit nieuws, van *Batavia*, ontfangen Zaad, door groote moeite en neerftigheit, tot de hoogte van een voet heb voortgekreegen; moogen de koude en ongewoone Lucht dezer Landen geenszins verdraagen, inzonderheit deze genoemde gelijk het *Koorn* groeiende, welke in *Augustus*, een weinig te veel Waters, te sterke Wind, ofte de minste koelte genietende, vergaan.

De twee laetste Heesterige soorten, in *Guinea*, in de Provincie van *Maleguetta* wassende, wiens Vruchten in alle Apoteken van Nederlandt meest gebruiklijk zijn, zijn wel zoo hart van aart, inzonderheit de dikte eens vingers (hier gekoomen weezende) reeds verkreegen hebbende, doch verdraagen in geene maniere te veele Waters: Moeten daarom zo wel in't midden van de Zomer, als Herfst, Winter of Voorjaar, droog gehouden, voor alle Wind, en koude Lucht gewacht; ten halven van *September*, binnen 's huis, op een goede, en, tegen het Zuiden, wel geleegene plaatze, daar geduurig door een yzere Oven, eerst om den tweeden Dag, daar na alle Dagen, ook (na het kout is) alle Dagen twee ofte drie maalen, te weeten des Morgens om zeven uiren, des Middags om een, ende des Avonds om zes of zeven uiren wederom in geviert werdt, gebracht; niet meer als een ofte twee maalen (gedurende de geheele Winter) van boven met een weinig laauw gemaakt Regenwater besprengt, ofte begooten; ook niet voor tegen de *May*, met een zoete Lucht, en aangenaame zachte Regen, wederom, op een zeer warme plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden beschut, buiten der Zonnestraalen voorgestelt, ende voor alle, inzonderheit de ongeleegene koelte des Nachts, voorzichtig gedekt, ofte wel bewaart zijn, vermits zy daar tegen geenzints moogende, door dezelfde haastig, en onvermoedelijk, haare Bladeren eerst vallen latende, van't leeven berooft worden: Het welke my d' eervarentheit zelve genoegzaam geleert heeft.

Zy worden niet alleen in haar geboort plaatze, door gezeide Zaad ofte *Cardamom* zelve, maar ook haare Jongen, by de Wortel, of boven de Aerde uitgelopen, die men met een Mes, ten halven, op de maniere der *Angelieren* insnijdt, met aerde bedekt, ende daar door, ofte van zelve Wortelen verkreegen hebbende, aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt.

Cardamomum Arborescens

Minus.

HET LXIII. CAPITTEL.
K E E L K R U I D.

BY veele wel bekend, wordt in't Nederlandſch niet alleen met deze Naame, maar ook MONTHOUT, LIGUSTER, ofte RYNWILGE genoemd. Op Hoogduiſch BEYNHOLTZLEIN, MUNTHOLTZ, ofte RHEYNWEIDEN. In't François TROESNE, ofte FREZILLON. Ende op Latijn LIGUSTRUM.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden drie onderscheidelijke foorten, te weeten:

Ligustrum vulgare flore albo, Gemeen Keelkruid met een witte Bloeme. *Vulgare folio variegato*, Gemeen Keelkruid met ſchoone als gemarmerde bonte Bladeren. Ende *Ligustrum flore nigro odorato*, ofte Liguster met een ſwarze welriekende Bloeme. Niet alle van een ende dezelfde culture.

Het *Ligustrum vulgare flore albo*, Gemeen Monthout met een witte Bloeme. Ende *Ligustrum folio variegato*, ofte Liguster met bonte Bladeren, groeijen geerne in een goede gemeene, en wel gemeste Aerde, lieven, uit een aangeboorne eigenschap, veel Waters, een donkere zo wel als een opene luchtige plaatze, verdraagen felle koude, ende alle andere ongelegenheit des Winters; geeven, in deze Gewesten, dikwils Bloemen, maar zelden, ten zy met heete Zomers, volkomen rijp Zaad: Worden niet te min, door haare veelvoudige uitgeschootene Takskens, die ofte van zelve Wortelen, ofte in d' Aerde geboogen zijnde, haastig Wortelen verkrijgen, aangeteelt ende vermeerdert; Mogen ook niet alleen door het genoemde Zaad, het welke met een afgaande, ofte volle Maane van *Februario* ofte *Maart*, een vingerbreed diep, op een ſchaduachtige plaatze, niet dik, maar hol in d' Aerde gelegd moet zijn: maar ook door haare met een volle Maane afgeſneedene eenjarige Scheutekens, die men op een donkere plaatze, in de *Maart*, een kleine handt lank inſteekt, vermeenigvuldigt werden; inzonderheit indien zy dikwils, tegen den Avont, met Water begooten worden, waar door zy t' eerder Wortelen vatten, welke twee jaaren geſtaan hebbende, opgenoomen, ende op een luchtiger plaatze verplant zijn moeten.

Daar en boven zal men weeten, dat de genoemde *Bonte Liguster* (by aldien zy niet wel in acht genomen wordt) zomtijds haar ſchoone Bladeren komt te verliezen, ende alzoo geheel groen werdt, het welke men lichtelijk voor mag koomen, indien men de alderſchoonſte en bonſte Takjes door de geheele Zomer, in der Aerden buigt, ende van dezelfde voortqueekt, welke als dan lange alzoo verblijven, inzonderheit als men de geheel groene daaraan gekoomene Loojtſtijdelijks afſnijdt.

Het

Ligustrum flore nigro odorato. Het *Ligustrum Flore nigro odorato*, ofte Keelkruid met een swarte welriekende Bloeme, zijnde een zienswaerdig Gewas, my uit een klein swart Zaad, van Napels gezonden, Duizent zes hondert zes en zestig, gelukkig voortgekoomen.

Bemint een goede zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paer-demeft, ende eenjarige Hoenderdrek genoegzaam doormengt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veele Waters, in Zomertijden; wordt van Natuire zeer oudt, geeft hier te Lande, een vermaakelijke, uit den blaauwen swartachtige, en aangenaam riekende Bloeme, veel grooter als de Gemeene witte Liguster, doch niet alle Zomers, maar alleen in warme en drooge jaaren, doch noit eenig volkoomen Zaad; Is teeder van aart, geenige Vorst, Sneeuw, Hagel, Mist, ofte sterke Winden verdraagen moogende. Wordt daarom, met een wassende Maane van April, niet alleen in een Pot, een stroobreed diep, gezaait, maar ook geplant; voor koude Regenen gewacht, in't begin van October, ofte (na des tijds geleegenthelt) een weinig laater, binnen's huis gebracht, eerst op een luchtige plaatze, daar zy der Zonnen warmte door de vensters noch een weinig genieten mag, daar na kouder wordende, alwaar geduirig, door een yzere Oven, in geviert werdt, gezet. Moet ook, in deze Winter tijd, met een weinig laauw gemaakt Regenwater, van boven, een ofte tweemaal ten hoogsten, begooten zijn, vermitsze de bladeren als dan verlooren hebbende, ende niet veele luchts genietende, te minder Water verdraagen mag: Moet ook niet, voor in't begin ofte ten halven van April, met een zoete Lucht en aangename Regen, wederom der Zonnestraalen voorgezet, voor koude Nachten en schrale Ooste- of Noorde-winden genoegzaam gedekt ende gewacht werden.

Ende hoe wel dit schoon Gewas, in deze Landen, tot een hoogte van vier voeten ofte meer, Booms wijze, opgequeekt zijnde, geen rijp Zaden geeft, (als vooren gezegt) wordt evenwel, door, by haare dikke Wortel uitlopende jonge Scheutkens (die men op de maniere der Angelieren, ten halven insnijdt, met aerde bedekt, ende wel gewortelt weezende, in April, met een afgaande Maane, van d' Ouden neemt, ende in Potten verplant) bequaamlijk vermeerdert gemaakt.

HET LXIV. CAPITTEL.

KLEINE BERG ELSEN BOOM.

Alnus minor montana.

A Lzoo in't Nederlandsch genoemt, wordt op Latijn gezegt ALNUS MINOR MONTANA. In't Hoogduitsch KLEINE BERG-ELZENBAUM. Ende op François AMELANCHIER.

Zy

Zy bemint, van Natuire, een goede, gemeene, zandige grondt, met een ofte tweejarige Paerdemeest tamelijk verzien, een opene, luchtige, vrije, en genoegzaam ter Zonne geleezene plaatze, verdraagt veele Regens, ende ook maatige vochtigheit; geeft, gemeenlijk alle jaaren, in deze Landen, Bloemen, maar noit eenige volkoomene Vrucht of Zaad.

Is tamelijk hard van Natuire, de koude des Winters, in deze Gewesten, buiten staande, ende alle andere ongeleegentheit des tijds, zonder groote schaade, verdraagen moogende, doch laat als dan haare Bladeren vallen, die alle Voorjaaren in *April*, op een nieuw wederom voortkoomende gezien worden.

En of zy schoon (als gezegt) hier te Lande, geen volkoomen Zaad is voortbrengende, kan evenwel, door haare, by de Wortel ofte boven de Aerde uitgeschootene, jonge Looten, die men, op de maniere der *Angelieren*, met een Mesje, ten halven, in een lid insnijdt, met aerde aanvult, ende Wortelen, een, doch beeter twee jaaren oudt, verkreegen hebbende, van d' Oude neemt ende verplant, aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt zijn; verkrijgen ook niet te min zonder insneeden te worden zomtijds van zelve Wortelen.

Einde des Tweeden Boeks.

REGISTER

der

CAPITTELEN

Des Tweeden Boeks.

A

A Albesien.
Engelsche Aalbesien.
Alaternus Boom.

Alcanne met breede bladeren.
met smalle bladeren.

B

Berberis Boom.
Berberis Boom zonder steenen.
Berg Roosen.

cap. 30	fol. 148
cap. eodem	fol. 149
cap. 37	fol. 160
cap. 40	fol. 165
cap. eodem	fol. 166

cap. 25	fol. 142
cap. eodem.	fol. 143
cap. 16	fol. 128

Boom-

E c

Register der Capittelen des Tweeden Boeks.

Boomachtig Drieblad.	cap. 19	fol. 132
Boomachtig Jupiters Baart der Ouden.	cap. 41	fol. 167
met bladeren van Eertangel.	cap. eodem	fol. eod.
Boomachtig Spinagie uit America.	cap. 36	fol. 159
Boomachtig Stratiotes.	cap. 33	fol. 155
Boom der Kuisheit.	cap. 14	fol. 124
Boom Maluwe.	cap. 27	fol. 145
van Provence.	cap. 28	fol. 146
van China.	cap. 29	fol. 147
Brem gemeine.	cap. 20	fol. 134
met Doornen.	cap. eodem	fol. 135
uit Spanjen.	cap. eodem	fol. eod.
Brommelbesien.	cap. 55	fol. 196
Boschboom gemeine.	cap. 9	fol. 117
met goude bladeren.	cap. eodem	fol. 118
Caprifolie.	cap. 53	fol. 193
Cardamom.	cap. 62	fol. 203
Celastrus Boom.	cap. 38	fol. 162
Cistus Boom.	cap. 15	fol. 125
Coccinilie Boom.	cap. 43	fol. 170
Cytifus Boom.	cap. 19	fol. 132

D

Dambesien Boom.	cap. 44	fol. 171
-----------------	---------	----------

G

Gagel.	cap. 2	fol. 105
Genever Boom.	cap. 44	fol. 171
Geitenblat.	cap. 53	fol. 193

H

Haage Doorn.	cap. 23	fol. 140
met dubbelde Bloemen.	cap. eod.	fol. eod. & seq.
Hafelaar.	cap. 11	fol. 120
Hinnebesien.	cap. 56	fol. 197
Honds Kerfen.	cap. 35	fol. 158
Hulst gemeine.	cap. 13	fol. 122
met goude bladeren.	cap. eodem	fol. 123

I

Jasmyn met altijd groene bladeren.	cap. 46	fol. 174 & seq.
uit Spanjen, ende meer andere.	cap. eodem	fol. eodem
Jezemyn.	cap. eod.	fol. eod. & seq.

Register der Capittelen des Tweeden Boeks.

Indigo met ronde bladeren.	cap. 47	fol. 178
met bladeren een Hert gelijkende.	cap. eodem	fol. eod.
Joden Doorn.	cap. 26	fol. 143
K		
Kappers.	cap. 61	fol. 202
Kelderhals.	cap. 48	fol. 180
Keelkruid.	cap. 63	fol. 207
Klim.	cap. 60	fol. 200
uit America.	cap. eodem	fol. eod.
Brandende Klim.	cap. eodem	fol. eod.
Kruis-Besienboom.	cap. 45	fol. 172
met Purpure Vrucht.	cap. eod.	fol. eod.
Swarte Vrucht.	cap. eod.	fol. eod.
Kleine Berg Elfenboom.	cap. 64	fol. 208
L		
Laurier gemeine.	cap. 4	fol. 110
Wilde Laurier.	cap. 5	fol. 113
groote met blinkende bladeren.	cap. 6	fol. 115
kleine.	cap. 7	fol. 115
Leege Berg Mispelboom.	cap. 42	fol. 169
Lombaartsche Linfen.	cap. 18	fol. 130
Lycium uit Italien.	cap. 8	fol. 116
met bladeren van Boschboom.	cap. eodem	fol. 117
Lynen.	cap. 60	fol. 200
M		
Marentakken.	cap. 57	fol. 198
Mezereon gemeine.	cap. 48	fol. 180
met smalle bladeren, &c.	cap. 49	fol. 182
Myrtus Boom.	cap. 1	fol. 101
N		
Nagelboom.	cap. 3	fol. 106
O		
Oleander Boom.	cap. 22	fol. 139
Olijfboom tamme.	cap. 21	fol. 137
Wilde.	cap. eodem	fol. eod.
uit Bohemen.	cap. eodem	fol. eod. & seq.
P		
Peper Boom.	cap. 48	fol. 180
Peere Doorn.	cap. 24	fol. 141
uit Virginien.	cap. eodem	fol. eod.

Register der Capittelen des Tweeden Boeks.

Phyllirea Boom.	cap. 39	fol. 163
met goud bladeren.	cap. eodem	fol. 164
met zilvere bladeren.	cap. eodem	fol. eod.
met roode kanten aan de bladeren.	cap. eodem	fol. eod.
met breede gladde bladeren. &c.	cap. eodem	fol. 163
Pimper Noten.	cap. 10	fol. 119
met drie gebladert loof uit Virginien.	cap. eodem	fol. eod.
R		
Rhus met bladeren van Myrtus.	cap. 58	fol. 199
Roofse boom.	cap. 31	fol. 150. & seq.
met een purpere blaauwe dubbelde Bloem	cap. eodem	fol. eod.
me zonder reuk.	cap. eodem	fol. 151
met geele dubbelde Bloemen.	cap. eodem	fol. 152
met Bloemen ruikende als Muscus.	cap. eodem	fol. 151
alle Maanden draagende.	cap. eodem	fol. 152
Roofse van Hiericho.	cap. 54	fol. 194
Rosmarijn gemeine.	cap. eodem	fol. eod.
met goud bladeren.	cap. eodem	fol. eod.
met zilvere bladeren.	cap. eodem	fol. eod.
Wilde.	cap. eodem	fol. eod.
zonder reuk.	cap. eodem	fol. eod.
S		
Spiræa van Theophrastus.	cap. 34	fol. 157
Syringe.	cap. 12	fol. 121
T		
Tamariscus Boom.	cap. 32	fol. 154
uit Italien.	cap. eodem	fol. eod.
V		
Veyl.	cap. 59	fol. 199
Verf-loof.	cap. 17	fol. 129
Viorne.	cap. 60	fol. 200
W		
Wijngaart van Canada.	cap. 52	fol. 192
Wilde Wijngaart uit Virginien.	cap. 51	fol. 191
Wijnstok.	cap. 50	fol. 183
uit Virginien met gesneeden bladeren.	cap. eodem	fol. eod.

INDEX CAPITUM

LIBRI SECUNDI.

A

Agnus arbor.	cap. 14	fol. 124
Agrifolium.	cap. 13	fol. 122
Agrifolium auratum.	cap. eodem	fol. 123
Alaternus, ejusque species.	cap. 37	fol. 160 & seq.
Alcanna latifolia, & angustifolia.	cap. 40	fol. 165
Alnus minor montana.	cap. 64	fol. 208
Althæa arbor.	cap. 27	fol. 145
Althæa arborea Montis Olbiæ Gallo-Pro- vinciæ.	cap. 28	fol. 146
Arbor casta.	cap. 14	fol. 124
Argentina Doricnij Dioscoridis effigie.	cap. 41	fol. 167
Coluteæ facie.	cap. eodem	fol. eod.

B

Balsamum Alpinum.	cap. 16	fol. 128
Barba Jovis frutex Antiquorum.	cap. 41	fol. 167
Tribuli terrestris foliis	cap. eodem	fol. eod.
Berberus.	cap. 25	fol. 142
Buxus.	cap. 9	fol. 117
Buxus aureus major, medius, minor &c.	cap. eodem	fol. 118

C

Canum cerafa.	cap. 35	fol. 158
Capparis.	cap. 61	fol. 202
Caprifolium fl. rubro, luteo, & perfoliatum.	cap. 53	fol. 193
Cardamomum ejusque species.	cap. 62	fol. 203
Caryophyllus arbor.	cap. 3	fol. 106
Celastrus.	cap. 38	fol. 162
Cerafus folio laurino.	cap. 6	fol. 115
Minor Coronata.	cap. 3	fol. 110
Chamædaphne.	cap. 7	fol. 115
Chamelæa Germanica, & Tricocco.	cap. 48	fol. 181
Chamæ mespilus Alpina.	cap. 42	fol. 169
Chamæ Periclymenum.	cap. 35	fol. 158
Cistus, ejusque species.	cap. 15	fol. 125
Clematis, ejusque species.	cap. 60	fol. 200
Clymenum.	cap. 35	fol. 158
Cneorom.	cap. 48	fol. 180
Coccygia.	cap. 17	fol. 129
Colutea Vesicaria, & Schorpioides.	cap. 18	fol. 131

Index Capitulorum Libri Secundi.

<i>Corylus fativa, & Sylvestris.</i>	cap. 11	fol. 120
<i>Cotinus major, & minor.</i>	cap. 17	fol. 129
<i>Cytisus, ejusque species.</i>	cap. 19	fol. 132
E		
<i>Epimedium frutescens Virginianum.</i>	cap. 52	fol. 192
F		
<i>Flammula Jovis.</i>	cap. 60	fol. 201
G		
<i>Gelseminum.</i>	cap. 46	fol. 174
<i>Genista, ejusque species.</i>	cap. 20	fol. 134
<i>Genistella Spinosa flore luteo spicato.</i>	cap. eodem	fol. 135
<i>Grossularia.</i>	cap. 45	fol. 172
H		
<i>Halimus marinus Syriacus.</i>	cap. 31	fol. 152
<i>Hedera major, & minor.</i>	cap. 59	fol. 200
<i>Hypocistis.</i>	cap. 15	fol. 126
I		
<i>Jasminum. ejusque species.</i>	cap. 46	fol. 174
<i>Ilex coccifera minor.</i>	cap. 43	fol. 170
<i>Ilex glandifera major.</i>	cap. eodem	fol. eod.
<i>Indigo folio cordato, & folio rotundo.</i>	cap. 47	fol. 178
<i>Juniperus major, & minor.</i>	cap. 44	fol. 171
K		
<i>Kermes.</i>	cap. 43	fol. 170
L		
<i>Labrusca Virginiana.</i>	cap. 51	fol. 191
<i>Ladanum.</i>	cap. 15	fol. 126
<i>Laureola.</i>	cap. 7	fol. 115
<i>Laurus, ejusque species.</i>	cap. 4	fol. 110
<i>Laurus Rosea.</i>	cap. 22	fol. 139
<i>Laurus Tinnus, ejusque species.</i>	cap. 5	fol. 113
<i>Ledum Alpinum.</i>	cap. 16	fol. 128
<i>Libanotis.</i>	cap. 54	fol. 194
<i>Ligustrum ejusque species.</i>	cap. 63	fol. 207
<i>Lilium inter spinas.</i>	cap. 53	fol. 193
<i>Lilach Arabum.</i>	cap. 12	fol. 121
<i>Lycium Italicum, & Buxifolio.</i>	cap. 8	fol. 116
M		
<i>Maleguetta.</i>	cap. 62	fol. 203
<i>Malva Chinensis rosea arborescens.</i>	cap. 29	fol. 147
<i>Mespilus humilis montana.</i>	cap. 42	fol. 169
<i>Mezereon, & Mezereon Arabum.</i>	cap. 48	fol. 180
<i>Mezereon angustifolium.</i>	cap. 49	fol. 182
		My-

Index Capitum Libri Secundi.

Myrica.	cap. 32	fol. 154
Myrtopetalon.	cap. 58	fol. 199
Myrtus, ejusque species.	cap. 1	fol. 101 & 102
Myrtus Belgica.	cap. 2	fol. 105
N		
Nerion.	cap. 22	fol. 139
Nux. Avellana.	cap. 11	fol. 120
Nux. Veficaria.	cap. 10	fol. 119
O		
Olea Sativa, & Sylvestris.	cap. 21	fol. 137
Oleander.	cap. 22	fol. 139
Oleaster.	cap. 21	fol. 137
Oxyacantha Dioscoridis.	cap. 23	fol. 140
Galen.	cap. 25	fol. 142
Minor.	cap. 24	fol. 141
P		
Paliurus.	cap. 26	fol. 143
Periclymenum.	cap. 35	fol. 158 & seq.
Periclymenum rectum.	cap. eod.	fol. eod.
Phyllirea, ejusque species.	cap. 39	fol. 163
Pyracantha, & Pyr. Virginiana.	cap. 14	fol. 141
R		
Rhododendrum.	cap. 22	fol. 139
Rhus Myrtifoliis, & Sylvestris.	cap. 58	fol. 199
Ribes.	cap. 30	fol. 148
Ribesium Anglicum.	cap. eodem	fol. 149
Rosmarinus, ejusque species.	cap. 54	fol. 194
Rosa, ejusque species.	cap. 31	fol. 150 & seq.
Rubus, ejusque species.	cap. 55	fol. 196
Rubus Idæus.	cap. 56	fol. 197
S		
Salix Botrytis pumila Silefiaca folio ferrato.	cap. 34	fol. 157
Sanguinino.	cap. 5	fol. 113
Schorpius.	cap. 20.	fol. 134
Sentis.	cap. 55	fol. 196
Spartium.	cap. 20	fol. 135
Spina acuta flore simplici.	cap. 23	fol. 140
flore pleno.	cap. eodem	fol. eod.
Spina Christi.	cap. 26	fol. 143
Judaica.	cap. eodem	fol. eod.
Spinachia frutescens Americana.	cap. 36	fol. 159
Spiræa Theophrasti.	cap. 34	fol. 157
Staphylodendrum.	cap. 10	fol. 119
		Vir-

Index Capitum Libri Secundi

Virginianum Trifoliatum.	cap. 10	fol. 119
Stratiotes arborescens.	cap. 33	fol. 155
Sumach Plinij.	cap. 58	fol. 199
Syringa flore albo.	cap. 12	fol. 121
flore coeruleo.	cap. eodem	fol. 122
flore candido.	cap. eodem.	fol. eod.
T		
Tamariscus Germanica.	cap. 32	fol. 154
Italica.	cap. eodem	fol. eod.
Thymelæa.	cap. 49	fol. 182
Trifolium arborescens.	cap. 19	fol. 132
V		
Viorna.	cap. 60	fol. 200
Viscus.	cap. 57	fol. 198
Vitedra Virginiana.	cap. 51	fol. 191
Vitis Canadensis.	cap. 52	fol. 192
Vitis Vinifera.	cap. 50	fol. 183
Vitis Vinifera Virginiana foliis laciniatis.	cap. eodem	fol. eod.
Uva crispa fructu maximo.	cap. 45	fol. 172
fructu purpurascente.	cap. eodem	fol. eod.
fructu nigro. &c.	cap. eodem	fol. eod.

WAARE

211

W A A R E
O E F F E N I N G E
D E R
P L A N T E N ,

Beschreeven door

ABRAHAM MUNTING,

der Med: Doctor, ende P R O F E S S O R
B O T A N I C E S in d' Academie van Stad
Groningen en Ommelanden.

D E R D E B O E K ,

Waar in alle LEEGE GEWASSEN, KRUIDEN, BOLLEN, ende der zelfde by gehoorrende PLANTEN, in haare rechte Voortteeling, Natuire, Aart en eigenschap kenbaar gemaakt werden.

HET I. CAPITTEL.

EPHEMERUM van P. A. MATTHIOLUS.

Lzoo met deze Naam in't Nederlandsch, ende geen andere (mijns weetens) genoemd. Op 't Latijn gezegt EPHEMERUM MATTHIOLI, zijnde een aangenaam ende bevallig gewas; schietende een hooge steel vol van uit den witten blaauwachtige Bloemen, op de maniere van het *Lyfimachia*: Soo datze ook (mijns oordeels) de Naam van *Lyfimachia semper virens spicata*, ofte altijd groen blijvende Vederik, met een zeer lank geaarde Bloem, rechtelijk voeren mag.

Ephemerum Matthioli.

Lyfimachia semper virens spicata.

F f

Zy

Zy leeft, van Natuire, een goede gemeine Grondt, met veel Zands, ende niet al te veel tweejarige klein gewreevene Paerdemeft genoegzaam doormengt, een opene, warme, luchtige, vrije, en welter Zonne geleezene plaatze, tamelijk veel Waters; bloeit in de Maant van *Julius* zeer vermaaklijk, doch verkrijgt zelden, in deze koude Gewesten, ten zy met zeer heete en drooge Zomers, eenig perfect rijp Zaad: Verdraagt ongeerne veele koude Herfstregenen, Sneeuw, ofte felle Vorst, buiten gelaaten zijnde, waar door zy dikwils van't leeven berooft wordt: Moet daaromme in een Pot gestelt, in't begin van *October*, ofte een weinig later (na het Saizoen bequaam is) binnen's huis gebracht, op een luchtige plaatze, daar niet, als met vorstig weeder, in geviert wordt, gestelt; met maatige vochtigheit onderhouden, ende niet voor in't laetste van de *Maart*, ofte begin van *April*, met een bequaam regenig weeder, ofte zachte donkere betoogene lucht, wederom buiten gezet, ende met den eersten voor koude Nachten, ook haarige of schraale Winden een weinig gedekt of gewacht zijn.

Zy laat, van Natuire, noit alle de Bladeren vallen, maar blijft zo wel in Winter- als Zomer-tijden groen, vermits zy geduurig te groeijen schijnt: Ende hoewel zy (als vooren verhaalt) geen volkoomen ofte eenig Zaad ten voorschijn brengt, wordt even wel, door haare, by de Wortel uitgeschootene, jonge Looten, van zelfs genoegzaam Wortelen verkrijgende, die men met een wassende Maane in *April* ofte *Maart*, van d' Oude voorzichtig neemt, ende in Potten verplant, aangeteelt ofte bequaamelijk vermeerderd gemaakt.

HET II. CAPITTEL.

OPRECHTE JALAPPE ofte WONDER-BLOEM van PERU.

Jalappa vera. **Z**Ynde zoo wel vermaakelijk, als schoon om zien, wordt met deze Naame in't Nederlandsch, ende geen andere (mijns weetens) genoemd. Op Latijn *JALAPPA VERA*, *ADMIRABILIS*, ofte *MIRABILIS PERUVIANA*. In't Hoogduitsch *GESCHEKET INDIANISCH BLUMEN*. Ende op François *MERVEILLES*. *Peruviana.* Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden zes besondere soorten, te weeten:

Jalappa vera ofte *Mirabilis Peruviana flore albo & luteo variegato*, Oprechte Jalappe ofte wonder Bloem van Peru met wit, en geel gestreepte, en gesprenkeld couleuren. *Flore rubro & luteo variegato*, met rood en geel gecouleurde Bloemen. *Flore rubro*, met gantsch roode Bloemen. *Flore*

de luteo, met een bleek geel Bloeme. *Flore albo*, met een witte Bloeme. En *flore purpureo*, ofte purpure Bloeme; wiens Zaad grooter, en hoekiger is, als van alle deze genoemde, maar de Bloeme kleinder, ende de Plante zelve niet wel zoo hooge: Waarom zy rechtelijk *Mirabilis Peruviana minor*, *Jalappa minor*, ofte kleine Wonderbloeme genoemd mag zijn, weezende nochtans alle van een ende de zelfde culture.

*Mirabilis
Peruviana
minor.*

Zy beminnen een goede, zandige aerde, met een weinig drie jaarige Koeije- ende tamelijk veele tweejarige Paerde-mest doormengt, een opene, warme, vrije, luchtige, tegen een Muire ofte houten Staketzel wel ter Zonne geleegeen plaatze, veele Waters; geeven uit, in de Herfst, zeer schoone, het ooge bevallige, ende door het zelfde het herte verquikkende Bloemen, in haare couleur zoo wonderlijk verscheiden, dat onder hondert ofte meer t' effens open staende, niet een den ander in alles gelijk te zijn gevonden wordt. De tijd wanneer zy haar openen, is tegen den Avond, het welke aanmerkelijk haastig, met of tegen der Zonnen ondergank, ofte ook wel een weinig eerder geschiedt, geevende als dan ende door de geheele Nacht, tot dat de Zonne des Morgens daar op wederom kooft te schijnen, zoo een aangenaame, bevallige, en lieflijke reuk, dat zy daar in de *Jasmyn*, schijnen te overtreffen, welke reuk, hoe donkerder Nacht, hoe zy krachtiger bevonden, ende hoe helderder, hoe flauwer te zijn gekent, ook by Dage daar aan geheel geen reuk (ten zy by een zeer duistere en regenige Lucht) vernoomen wordt; verliezen ook om acht, negen, en tien uiren wederom haare kracht, door der Zonnen warmte, en worden als dan zoo haastig verflenst, als zy open gekoomen geweest zijn; waar naa de Plante door de geheele Dag bloemeloos gezien wordt, welke haar (als gezegt) alle Dagen, tegen den Avond wederom vernieuwen, tot dat de koude Nacht-rijpen, met een stille trom, verrassender wijze, haar komen t' overvallen.

Het Zaad deser Planten, welke, met een goede Nazomer, dikwils haar volkoomene rijpheit geniet, is van deze Natuire, dat het in haar open blaasken of huiskén, boven noch groen zy, onder gemeenlijk los wordt, ende als dan, door stil weeder, daar in liggen blijvende, in twee Dagen een swarte couleur verkrijgt, doch door de wind bewoogen, valt het op der Aerden neder, waaromme hier op, beginnende rijp te worden, wel gelet moet zijn. Wijders, deze Planten met bonte Bloemen vergiert wordende, brengen ook een couleurige, als roode, geel, of witte, op een struik en tijd, te zaamen voort: Wil nu iemand, uit een Wortel, niet dan Bloemen van een couleur voortkoomende zien, die gewinne het Zaad van gansch roode ofte witte &c. ende het zal zodanige een couleur voortbrengen, of het schoon van zo een veelvoudige gecouleurde Plante gekoomen is, het welke my d' eervarentheit zo

meenig jaaren, met speculative aanmerkinge, hier in de Natuire onderzoekende, geleert heeft.

Zy worden alle teeder van aardt te zijn bevonden, ja zoodanig, dat zy ook de minste rijp niet lijden ofte verdraagen moogen, vermits zy door dezelfde onvermoedelijk overvallen zijnde, daar van terstont alle haare Bladeren swart worden, ende nederwaarts hangen, het welke men daadelijk, als de Zonne daar op koomt te schijnen, zien mag, of het schoon aan andere Gewassen niet gemerkt kan worden. Dit nu alzo geschiedt weezende, neemt alle de Planten met haar dikke Wortelen onbeschadigt uit der Aerden op, snijdt de steelen met het loof, tot dichte aan die Wortelen, af, en doetze weg, maar brengt de wortelen binnen 's huis, en laatze tien ofte twaalf Dagen leggen, dat, om een weinig te droogen, door de venster de lucht, maar niet de Zonne daar by mag koomen, legtze dan in droog Zand geheel bedekt, zoo blijven zy goed, ende zetze, daar het de geheele *Winter* droog en warm is, ende alzo van alle Vorst bevrijt, vermits zy dezelfde zonder haastige verdervinge geenzins verdraagen. Daar en booven, of het nu quam te geschieden, dat het zoo haast niet en rijpte, mag men haar eenen wel ten halven van *October* vrymoedig opneemen, ende daar door de koude voorkoomen, ook wel roezien dat zy niet in de Aerde, door onachtzaamheit, koomen te verblijven boven twee ofte driemaal bevroozen geweest zijnde, want als dan dringt de koude door de steelen in de wortelen, en zy verrotten haastig.

Hoe men
deze Wortelen
lange
jaaren goed
bewaaren
mag.

Deze Wortelen bruinachtig graauw van couleur, worden in *April*, met een volle Maane, wederom ter Aerden, op booven gezeide warme plaatze, bestelt, alwaar zy niet voor in't laetste van de *May* ofte begin van *Junius* uit te loopen wederom gezien worden, doch als dan zoo haastig en krachtig opschieten, dat sy niet alleen veelvoudige Bloemen voor den Dag brengen, maar ook overvloedig Zaad.

Op deze maniere heb ik eenige dezer Wortelen elf, twaalf, ende ook dertien jaaren goed gehouden, de welke, uit ouderdom, van binnen, gelijk de oude *Wilge Boomen*, uitgeholt zijnde, ende niet als de buitenste Bast behouden hebbende, niet langer by het leeven verblijven konden.

Zy worden, in deze koude Gewesten, alleene vermeerderd door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van de *Maart* ofte *April*, maar niet op die uire als *Saturnus* regeert, in een Pot, met booven gezeide grondt gevult, gezaait, ende een kleine halve vinger hoog gewossen zijnde, met de zelfde Maane uit de Pot wederom genoomen, ende op genoemde plaatze, meer dan anderde halve voet van malkander, een jegelijk bijzonder, geplant moet zijn.

Dezer schoone Plante krachtige Wortel, is niet anders als de *Oprichte Jalappa*, die uit *Pern* en andere *Americaansche Gewesten* in *Europa* gebragt wordt,

wordt, al waar zy (goede aart hebbende) genoegzaam voortkoomen wil, waar door de Spanjaarden het gewas ofte Bladeren van dien niet beschrijven, ofte aan iemant hebben tot noch toe bekend willen maaken, op dat zy, daar door, in haare Koophandel geen schaade zouden koomen te lijden, gelijk zy voortaan zonder twijfel zullen moeten. Want een Drachma (zijnde de hoogste Dosis) van desen uit Peru gekoomen, alle quaade humeuren uit des menschen lichaam zeer krachtig purgeerende drijft, daar dezelfde quantiteit genoomen, van die hier te Lande voortgekoomen is, veele sachter en met minder perijkel dezelfde werkinge doet, gelijk ik niet alleen, maar ook de Heer DAVID VAN DEN HEUVEL, een treflijk Practicus en Medicinæ Licentiat, binnen de Stad van Antwerpen, als ook JOHANNES HERMANS, een goed en wel eervaaren Apoteeker binnen Brussel, ende noch meer andere zelfs ondervonden hebben.

Ende by aldien Iemant op haare uitwendige schorze zoo wel, als inwendige gedaante, ook op de inwendige witte couleur, met haare in 't ronde doorloopende strecken, ende in stukken gesneeden, ook gedroogt, eenjaarg ende met een volle Maane van October opgenoomen zijnde, als meede op de dikte en smaak goede acht neemt, daar en boven, aan de kanten door het snijden uitgevloede, ende een weinig hart geworden Zap (zijnde al de teekenen, die om dezelfde te kennen, in de rechte Falappa te vinden zijn) zal het zelfde alzo in waarheit te zijn goerne bekennen moeten.

HET III. CAPITTTEL.

A V E R U I T.

WOrdt niet alleen in't Nederlandsch met deze Naam, maar ook van zommige AVEROONE ende CYPRES-KRUID. Op Latijn ABROTANUM. In't Hoogduitsch STABWURTZ, ofte CYPRESSENKRAUT, ende in't François AURONNE genoemd.

Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, veele veranderlijke zienswaardige soorten kenbaar, te weeten:

Abrotanum mas latifolium, Averuit Manneken met breede bladeren. *Abrotanum mas angustifolium Hispanicum*, Averoone Manneken met smalle bladeren uit Spanjen. *Abrotanum foemina*, ofte *Chama-cyparissus*, Averoone Wijfken. *Abrotanum foemina montanum Lusitanicum*, Berg-Averoone Wijfken uit Portugaal. *Abrotanum foemina montanum Rosmarini folio*, Berg Averoone Wijfken met bladeren van Rosmarijn. *Abrotanum Creticum foemina vermiculato crispo folio*, Averoone Wijfken uit

*Abrotanum
ejusque spe-
cies.*

Candien met kroeze bladeren, als kleine wormen : Ende meer andere; Niet alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede zandige, met tweejarige Paerdemeft maatig verziene grondt, een opene, warme, vrije, luchtige, welter Zonne geleegene plaatze, en niet te veel vochtigheits.

*Abrotanum
mas.*

Het *Abrotanum mas*, ofte Averoone Manneken, alle beide, te weeten : zijn hart van Natuire, verblijven lange jaaren in't leeven, verdraagen buiten staande, Sneeuw, Hagel, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des tijds; geeven, met goede warme Zomers, kleine Bloemen, maar noit in dese Landen eenig volkoomen rijp Zaad, worden niet te min door haare, by ofte boven de Wortel uitgelopen jonge Takskens, van zelfs Wortel schietende, ofte om die te verkrijgen in d' Aerde geboogene Looten, genoegzaam aangeteelt ende vermeerdert gemaakt, welke gewortelt zijnde, met een wassende Maane in April, van d' Ouden genoomen, ende verplant zijn moeten.

*Abrotanum
femina.*

Het *Abrotanum femina*, ofte Averoone Wijfken, met alle haare gezeide mede foorten, zijn veel teederder van aardt, verblijven zelden langer dan zes ofte acht jaaren in't leeven, geeven, met warme en drooge Zomers, gemeinlijk volkoomen Zaad, moogen geenzins sterke Winden, Sneeuwige vochtigheit, koude Herffstregenen, noch eenige felle Vorst verdraagen; worden daaromme met een wassende Maane van April, in een Pot, zoo wel gezaait, als geplant, in 't begin van October, wat eer ofte laater, na destijds geleegentheit, binnen 's huis, op een luchtige en maatig warme plaatze gezet, met een weinig laauw gemaakt regenwater geduirende de Winter, onderhouden, en niet voor in't begin van April, met een aangename Regen, wederom buitengebracht.

Zy moogen niet alleen, in deze koude Gewesten, door gezeide Zaad, maar ook door haare Takskens vermeerdert gemaakt zijn, die men met de volle Maane, van voorgenoemde Maant, afsnijden, in Potten, een kleine vinger lank diep, steeken, ten minsten den tijd van zes of acht weken geduirende, in een schaduwachtige of donkere plaatze stellen, daar zy van de Zonne niet bescheenen kunnen worden, ende met tamelijk veel vochtigheits verzien, zoo vatten zy eindelijk Wortelen, ende daar na een weinig de Zonne genietende, schieten zy uit en groeijen voort.

HET

HET IV. CAPITTEL.

A L S S E N.

En wel bekende Plant, wordende in't Nederlandsch alzoogenoemt. Op Latijn *ABSINTHIUM*. In't Hoogduitsch *WERMUTH*. Ende op François *ALUYNE*.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend veele veranderlijke aardige foorten, te weeten :

Absinthium vulgare, ofte Gemeine Alssen. *Absinthium Seriphium*, Zee-Alssen. *Penticum* ofte *Romanum*, Roomsche Alssen. *Santonicum*, Alssen van Santoigne. *Inspidum*, Alssen zonder reuk en smaak. *Arborescens*, Boom-Alssen. *Arborescens folio & caule toto albo*, Boom-Alssen met geheel zuiver witte Bladeren en Steelen, zijnde ook de Bladeren van Natuire veele korter en wel zoo kroes. *Marinum folio Lavendulae*, Zee-Alssen met bladeren van Lavendel. *Umbelliferum latifolium Alpinum*, Breedtbladig Berg-Alssen, met een gekroonde Bloem. *Umbelliferum angustifolium Alpinum*, Smalbladig Berg-Alssen met een gekroonde Bloem, ende veele meer andere; niet alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een goede gemeine zandige, en welgemeste Aerde, een opene, vrije, en luchtige plaatze, veele Waters; verblijven eenige jaaren in't leeven; geeven, alle Zomers, niet alleen Bloemen, maar ook de meeste volkoomen Zaad, verdraagen redelijk de koude des Winters, en allerlei ongeleegentheit des tijds. Worden ook, zo wel door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van *April*, in d' Aerde geleit wordt, als aangewossene Jongen, die met gezeide tijd en Maane, van d' Ouden genoomen, ende verplant zijn moeten, aangeteelt ende vermenigvuldigt.

De beide foorten van *Absinthium arborescens* ofte Boom-Alssen, zijn tamelijk hard van aart, lieven een zandige goede grondt, met tweejarige Paerdesteefmaatig doormengt, een vrije, warme, opene, en wel ter Zonne geleezene plaatze, veel Waters verblijven lange jaaren in't leeven; geeven gemeinlijk, met goede Zomers, volkoomen Zaad, ende verdraagen ongeerne Stormwinden, ofte felle Vorst: Worden daarom, met een wassende Maane van *April*, in een Pot geplant zijnde, in't begin van *October*, wat eer ofte wat later, na het Saisoen mede brengt, op een bequaame plaatze binnen 's huis gebracht, voor sterke Vorst gewacht, geduirende de Winter, met weingelaauwgemaakt Regenwater onderhouden, ende niet voor in't begin van *April*, met een regelige lucht, wederom buiten gestelt. Ik hebbe deze verscheidene Winters

Absinthium.

Absinthium arborescens, folio & caule toto albo.

ters buiten in de Aerde laten staan , omte zien ofte zy niet fouden kunnen overblijven , het welke in flappe Winters dikwils gefchiedt is , doch in harde , gemeinlijk alle haare bovenfte Takken verlooren , en fchooten booven de Aerde wederom uit , welke , door de koude , des volgende Winters , te zaamen met haar geheele leeven weg genoomen worden.

Zy kunnen , in deze Landen , door twee bezondere weegen aangeteelt worden.

Eerftelyk , door Zaad , het welke met genoemde Maane van *April* , in een Pot , een ftroobreed diep , gezaait moet wezen.

Ten tweede , door Takskens , op volgende maniere :

Snijdt af , in *April* , met een volle Maane , eenjarige Scheutkens , fteekt dezelfde in een Pot , met reeds gezeide aerde gevult , een kleine vinger diep , begietze voort met Water , ende ftelt de Pot op een donkere fchaduwachtige plaatze , daar zy van der Zonneftraalen niet geraakt mag worden , de tijd van zes weeken ten minften geduirende , in dewelke zy altijd vochtig gehouden , ende daar na wederom de Lucht , en Zonne , doch niet door de geheele Dag , voorgestelt zijn moet , want zy als dan buiten perijkel zijnde , de ingefteekene Looten te weeten , voort daar na Wortelen vatten , ende opwaarts fchieten.

*Absinthium
Umbelliferum &c.*

Het *Absinthium Umbelliferum latifolium* , ende *angustifolium* , als ook *Absinthium marinum folio Lavendula* , ofte Breed- en smal-bladig Berg-Alffen met een gekroonde Bloem. Als ook *Absinthium marinum folio Lavendula* , Zee-Alffen met bladeren van Lavendel , beminnen een goede gemeine Aerde , met weinig vettigheits , maar tamelijk veel Zeezandt doormengt , een warme , luchtige , en wel ter Zonne geleegene plaatze , maatige vochtigheit , verblijven eenige jaaren in 't leeven , ende worden , door felle Vorft des *Winters* , buiten fttaande , dikwils gedoodt ; is daaromme zeer gevoeglijk , dat van een jegelijk , een weinig (geduirende deze tijd) binnen 's huis , met zeer weinige laauw Regenwater onderhouden , bewaart zy , op dat men daar van niet op eenmaal plotffelijk berooft kome te worden.

Het *Absinthium Umbelliferum latifolium* , ofte Breedbladig Berg-Alffen , met een gekroonde Bloem , geeft met goede en drooge tijden volkomen Zaad , het welke met een waffende Maane van *April* , niet diep , in een Pot , gezaait moet zijn ; waar door deze zoo wel , als haare by de wortel aangegroeide Jongen , die men met dezelfde tijd en Maane van d' Ouden afneemt , ende in een Pot , ofte andere plaatze , verplant , vermeerdert gemaakt wordt.

*Absinthium
seriphium
Belgi-
cum , &
Santonicum*

Het *Absinthium Umbelliferum angustifolium Alpinum* , ofte smalgeblaaderde Berg-Alffen , met een gekroonde Bloeme , als ook het *Absinthium marinum folio Lavendula* , of Zee-Alffen , met bladeren van Lavendel , geeven noit , in deze Quartieren , eenig rijp Zaad , worden niet te min door

door haare aanwaffende Scheutkens, en ingelegte Takskens, die, zonder eenige ongelegenheit, aan de Oude ofte Moeder vast blijvende Wortelen, genoegzaam vermeenigvuldigt; welke men met een waffende Maane van April, als vooren gezeit, afneemt, ende, in een Pot, verzet.

Het *Absinthium Seriphium Belgicum*, ofte Nederlandsch Zee-Alffen, ende *Absinthium Santonicum*, Alffen van Santoigne, zijn hart van aart; geeven hier te lande zelden eenig Zaad, verdraagen strenge Vorst, ende alle andere ongelegenheit des Winters, worden ook, door haare voortlopende Wortelen, overvloedig vermeerderd.

Absinthiana
Seriphium
Belgicum
& *Santon-*
cum.

Eindelijk, zal den welgezinden Leezer gelieven van onze Gemeine Alffen ofte *Absinthium vulgare*, dit gedenkwaardige te behouden, te weeten: Neemt daar van een goede hand vol groen, ofte gedroogt, even zo veele *Wijnruite*, ende vier ofte vijf bladeren van oprechte Virginiaansche Tobak, snijdt alle deze te zaamen in groove stukken, en doet het in een groote Pot met Regenwater, laat het daar in zieden, een klein half uurtje, giet het als dan door een doek, zoo blijft het kruid daar op leggen, ende gy verkrijgt een rein Water. Begiet hier meede alle uwe Boomen, in Bloemen staande, die gy wilt, twee ofte driemaal, t' elkens om den derden Dag, zoo vlieden alle de jonge Vruchten zeer beschaadigen, terstont daar van, koomen op de zelfde ook niet wederom, ende zy zullen onverhinderlijk haare Vruchten voortbrengen, zoo een groote kracht heeft de bitterheit van deeze Plante niet alleen op de *Vliegen*, maar ook op de *Rupzen* zelf. Wil ook Iemant met dit water besprengen *Kruisbesen*, *Aelbesen*, *Haagedoorn*, ende meer andere, wiens Bladeren en Vrucht van gezeide *Rupzen* opgeeten ende verdorven worden, zullen daar alle van sterven, ende van zelf afvallen.

Om de
swarte Vle-
gen (die de
Bloei-
zelen
der Boomen
beschadigen)
en
Rupzen te
verdrijven.

HET V. CAPITTEL.

SIGMAARTS KRUID.

IN't Nederlandsch alzoogenoemt, wordt op Latijn *ALCEA*. In't Hoogduitsch *SIGMARSKRAUT*. Ende op François *GUIMAUVE*. In't *Alcea speciosa*. SAUVAGE gezegt.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kennelijk geworden zes verscheidene soorten, te weeten:

Alcea vulgaris flore carneo, Gemein Sigmaarts Kruid, met een lijfverf-vige Bloeme: *Flore albo*, met een witte Bloeme: *Cannabina*, met blade-

Musculus
Kruid.

ren op de maniere van Hennep : *Vesicaria*, met Blaaskens : *Vesicaria Capitis bonae spei*, met Blaaskens van het voor uitsteekende Hooft van goede hoop : Ende *Alcea moschata*, ofte Sigmaartskruid met Zaad riekende als Musculus, het welke daarom ook wel Musculuskruid genoemd wordt.

Zy beminnen meest alle een gemeine goede zandige Aerde, met maatige Paerdesteelt doormengt, een opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet al te veele Waters; verdraagen sterke koude ende alle andere ongeleegentheit des tijds, geeven ook gemeinlijk het tweede jaar volkoomen Zaad, ende verfterven, of blijven ook te mets het derde jaar, doch zelden langer in't leeven.

Alcea Vesicaria.

De *Alcea vesicaria*, ofte Sigmaartskruid met Zaadblaaskens, beide foorten, blijven niet langer dan een Zomer in't leeven, worden alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, op een warme plaatze gezaait, geeven in de Herfst volkoomen Zaad, ende vergaan.

Alcea Moschata.
Habelmosch.

Het *Alcea moschata*, ofte Musculuskruid, in't Hoogduitsch *Mosch Alcea*, ende van de Arabiers *Habelmosch*, dat is Musculus grein, genoemd, om haare treflijke, aangename, en zeer bevallige reuk; waar door het in de Hooven van alle Liefhebberen, met groote naerftigheit, gezaait wordt; het welke gemeinlijk in een Pot, om haare teederheits wille, in't begin van April, met een wassende Maane, geschiedt.

Zy bemint een goede, luchtige, zandige Aerde, met maatige tweejarige Paerdesteelt, ende het Mol van verrotte bladeren der Boomen doormengt, een opene, warme, vrije, en wel Zonne geleegene plaatze, voor alle Ooste- en Noorde-winden bewaart, weinig waters, want zy noch jonk ende niet hoog geschooten hebbende, veel niet verdraagen mag, geeft te mets, met goede en warme Zomers, een perfecte groote Bloeme, met zo een schoone hoog Citroen couleur verciert, dat zy met verwonderinge gezien wordt, maar noit, in deeze koude Gewesten, eenig volkoomen Zaad, vergaat ook in September, door zeer weinig koude Regens, ofte andere ongeleegentheit destijds, om haare al te weeklijke aart; Moet daaromme alle Voorjaaren, opgezede tijd en Maane, wederom op een nieuw in d' aerde, door haar eenige jaaren goed verblijvend Zaad, gelegd zijn. Doch houd het voor best, vermits het Zaad lang in d' Aerde verblijft eer het opkooft, dat het binnen 's huis, in een Pot, in *Februario* ofte *Maart*, met een wassende Maane, ofte in een Meloen bedde, in d' Aerde, niet dichtte by malkanderen, noch ook boven een stroobreed ofte anderhalf diep gelegd, ende alsoo met de Pot, in vrisse warme Paerdesteelt, tot boven aan de rand, geduig tot den twintigsten van May gezet worde; doch de Mes t' elkens koudt wordende, het welke na veertien Dagen geschiedt, moet men de zelfde t' elkens wederom uitneemen, ende in
nieu-

nieuwe warme als vooren stellen, zo geeft deze Plante niet alleene Bloemen, maar ook dikwils lankwerpige Zaadpeulen, dat anders zelden, in deze Landen, gezien wordt. Ziet het 30. 31. en 32 cap. welke hier toe behooren.

HET VI. CAPITTEL.

BEERENKLAUW.

WOrd niet alleen met deze Naame in't Nederlandsch, maar ook van zommige TAMME ACANTHUS genoemd. Op Latijn ACANTHUS SATIVUS, ACANTHUS LAEVIS, ofte BRANCA URSINA. In't Hoogduitsch WELSCH BARENKLAUW. Ende op François BRANSCHES URSINE.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, voor lange bekend drie verscheidene soorten, te weten:

Deze gezeide. *Acanthus spinosus*, Wilde ofte steekende Acanthus. Ende *Acanthus Germanicus*, ofte *Spondylium* in't Latijn. Op Nederlandsch Duitisch Beerenklaauw. In't Hoogduitsch Bernklaauw. Ende op François. *Bransche Ursine faulse*. Welke in haare culture een weinig verscheelen.

Zy beminnen alle een goede zandige, ongemeste, doch liever met maatigetweejarige Paerde- ofte Koeije-mest vermengde Aerde, een opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne staande plaatze, tamelijk veel Waters in Zomertijden, zijn redelijk hard van Natuire, niet te min, buiten blijvende, worden dikwils door sterke Vorst van't leeven berooft, en geeven zelden Bloemen; moeten daaromme, in Winterfche Daagen, met Kif ofte Torfmol dik bedekt, ende met Pannen, om niet bereegent te kunnen worden, overlegt zijn, zoo verblijft haare Wortel goed, ende verkrijgt wederom nieuwe bladeren alle Voorjaaren.

Wil Iemandt die *Acanthus sativus*, ende *Acanthus spinosus*, Tamme en Wilde Beerenklaauw, waar van de Tamme de heerlijkste is, in haare volkoomene bloeiende schoonheit aanschouwen, die neeme een eenige Plante van een ofte alle beide soorten, zette dezelfde in April, met een wassende Maane, in een Pot, bewaarze des Winters binnen 's huis, met zeer weinige vochtigheits, ende neeme alle haare zijdscheuten weg, zo bloeijen zy gedurig om de tweede Zomer, doch geeven zelden volkoomen Zaad, hoe wel ik het voorleedene jaar 1669, zijnde zeer heet en drooge geweest, daar van volkoomen rijp, ende in alles perfect gewonnen hebbe, het welke ik noit te vooren heb kunnen

Acanthus sativus, & spinosus.

doen; de Korlen groot en plat zijn ook, de Aerde bevoolen weezende alle opgekoomen.

Acanthus
Germanicus.

Het *Acanthus Germanicus* ofte Duitſche Beerenklauw, is veel harder van aardt, verdraagt niet alleen ſterke koude, en allerleiſe ongeleegentheit des geheelen Winters, maar geeft ook alle jaaren zo wel Bloemen, als een in alles volkoomen Zaad.

Zy worden, in deze Geweſten, aangeteelt ende vermeerdert, niet alleen door genoemde Zaad, het welke met een waffende Maane van April, in een Pot, niet diep, gezaait moet zijn, maar ook door haare, by de Wortel uitgelopen Jongen, ofte ook wel ſtukken van Wortelen, inzonderheit van de *Tamme Acanthus*, die men op gezeide tijd en Maane verplant.

Vitruvius
lib. 4.
Virgilius
ecl. 4.
Theocr. eidyl. 1.

De bladeren van deze *Tamme Beerenklauw*, plachten in voorleeden Eeuwen, (gelijk noch heden's Daags geſchiedt) om haar konſtig maakzel, en gierlijke ſchoonheit, van alle braave *Schilders*, *Beeldhouwers*, ende andere Meesteren meer, op allerleiſe werken naagemaakt, ende geſchildert te werden, gelijk daar van *Vitruvius*, *Virgilius*, ende *Theocritus* genoegzaam getuigen. Ziet het 56. cap.

HET VII. CAPITTEL.

S U I R I N G.

En jegelijk wel bekend, werdt niet alleen met deze Naame in't Nederlandsch, maar ook dikwils SURKEL genoemd. Op Latijn ACETOSA. In't Hoogduitsch SAWRAMPFER. Ende op François OZEILLE.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend veele veranderlijke ſoorten, te weeten:

Acetosa
species varia.

Acetosa vulgaris, Gemeine Suiring. *Acetosa Romana rotundifolia*, Ronde Roomſche Suiring. *Hispanica maxima*, Groote Spaanſche Surkel. *Arvensis lanceolata*, Veldt Suiring, met bladeren van de gedaante eener lanſe. *Minima* zeer kleine Suiring. *Vesicaria Mexiocana*, Mexicaanſche Suiring, met afhangende Zaadblaaskens. *Annua Africana*, Africaanſche kleine Suiring een Zomer duirende. Ende *Acetosa annua Lusitanica*, Portugaalsche kleine Suiring niet meer dan een jaar blijvende. Niet alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een gemeine zandige Aerde, met oude Paerde- ofte Koeije-meſt wel verzien, cen opene, luchtige, en wel ter Zonne geleezene plaatze, tamelijk veel vochtigheits; geeven meest alle jaaren volkoomen Zaad, ende verdraagen, zonder eenige ongeleegentheit, alle

alle veranderinge des gantschen Winters, Doch de *Acetosa Hispanica maxima*, ofte Groote Spaansche Suiring, geeft wel Bloemen, zo men de zelfde zonder afgesneeden te worden groeijen laat, maar noit, in deze koude Gewesten, eenig rijp Zaad.

Alle deze soorten van Suiring, des Winters overblijvende, zijn van deezen aart, dat, hoe men haar in Zomertijden meerder afsnijdt, hoe zy grooter werden, ende minder in Zaad opwaarts schietende gezien worden. Mogen ook zo wel, door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van April ofte Maart, niet diep in d' aerde gelegd wordt, als haare aangegroeide Jongen, op dezelfde tijd van d' Ouden genooten, ende verplant, aangeteelt ende vermeerderd gemaakt zijn.

Doch de *Acetosa vesicaria Mexiocana*, Mexiocaansche Suiring met blaaskens, *Annua Africana*, ende *Annua Lusitanica*, ofte eenjarige Africaansche, ende eenjarige Portugaalsche Suiring, vermits zy niet meer, dan een Zomer in't leeven verblijven, moeten alle Voorjaaren, met gezeide tijd en Maane, op een nieuw wederom gezaait zijn. Ende dewijle de *Acetosa annua Africana* ook *Lusitanica*, teedere Planten zijn, ende niet altijd rijp Zaad voortbrengen, moeten zy in een Pot, niet diep gezaait, ende op een warme plaatze gestelt worden.

Acetosa vesicaria Mexiocana. Annua Africana. Annua Lusitanica.

HET VIII. CAPITTEL.

WOLFSWORTEL.

IN't Nederlandsch alzoogenoemt, wordt op Latijn *ACONITUM*, ofte ook wel *NAPELLUS*. In't Hoogduitsch *WOLFSWURTZ*, *NARENKAPPEN*, ofte *EISENHUTLEIN*. Ende op François *TUE LOUP* gezegt.

Aconitum. Napellus, ejusque species.

Hier van zijn my veele veranderlijke soorten, in haare aart ende Natuure, bekend, te weeten:

Aconitum Lycoctonum flore caruleo, Gemeine blaauwe Wolfswortel *Lycoctonum flore luteo*, Groote Wolfswortel met geele Bloemen. *Aconitum nigrum bacciferum*, Wolfswortel met swarte beijen. *Bacciferum album*, Wolfswortel met witte beijen, die ook beide *Christophoriana* genoemt worden. *Hyemale*, Winter Wolfswortel, dewijle zy in *Februario*, ofte de Maart bloeiende gezien wordt. *Lycoctonum flore Delphiny*, met Bloemen als Ridderspooren. *Salutiferum*, Gezonde Wolfswortel, die ook *Anthora* genoemt is, om dat deze alleen zonder hindernisse gebruikt mag zijn, daar alle de andere voor doodelijk gehouden worden, gelijk zy ook in der daad zijn. *Aconitum variegato flore*, Wolfswortel

Anthoras

met een blaauw en wit bonte schoone bloeme *Aconitum flore albo*, Wolfswortel met een witte Bloeme. Ende noch veel meer andere, hier op te noemen onnoodig, vermits zy alle van een ende dezelfde culture te zijn bekend worden.

Zy beminnen geerne een zandige ofte ook een steenige, wel gemeste grondt, een opene, vrije, luchtige, en liever een wel ter Zonne gelegeene als een schaduwachtige plaatze, veel waters; geeven niet alleen Bloemen, maar ook volkoomen Zaad, verdraagen Sneeuw, Haigel, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des tijds geduldiglijk.

Worden ook vermeerdert, zo wel door Zaad, het welke, in een Pot, met een wassende Maane van *October* ofte *November*, een stroobreed diep gezaait wordt, als haare aangegroeijde Wortelen, die men met een wassende Maane in *April* van d'ouden afsteekt ende verplant, genoegzaam vermeenigvuldigt.

Zommige der Italianen, ende meer andere quaadaardige Menschen, weeten de Bladeren en Wortelen dezer Planten, zoo konstig na haare maniere te bereiden, dat zy daar van Iemant onweetende kunnen doen inneemen, zoo veel ofte weinig als zy begeeren, om alzo terstont naa eenige jaaren, Maanden, Dagen, ofte Uiren, die geene daar van te doen al quijnende sterven, die het eetende, ofte, door eenige drank, inwendig gebruikt heeft.

Het is ook aanmerkens waerdig het geene *Menander* verhaalt, te weeten: Dat op het Eilandt Ceo soo een wet voor dezen gebruiklijk geweest is, na dewelke alle oude Liedén, die haare kost niet langer winnen konden, door deze Plante haar leeven eindigen moesten, op dat de andere zoo veele meerder voetzél der weiniger spijsze genieten mochten.

HET IX. CAPITTEL.

VROUWEN HAAR.

Adiantum. **W**Ordt niet alleen in't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van veele VENUS HAAR genoemd. Op Latijn ADIANTUM, POLYTRICHUM, ofte CAPILLUS VENERIS VERUS. In't Hoogduitsch FRAUWENHAR. Ende op François POLYTRIC, GURGUET, ofte RUE DE MUR.

*Capillus
Veneris ve-
ras.*

Hier van zijn my, in haare Natuire, drie verscheidene soorten kenbaar geworden, te weeten:

Adiantum nigrum, swart vrouwen haar. *Adiantum album*, wit Vrouwen

wen haar, dat ook *Ruta muraria* ofte Muirruite geheeten wordt. Ende *Adiantum aureum*, ofte *Polytrichum aureum*, Vrouwenhaar blinkende als goud, hebbende zo dunne en teedere kleine steelkens, als het Haar des hoofts, ende ook bladerkens als geheel klein Gras. Alle van een en de dezelfde culture.

Werdende daaromme *Adiantum* genoemd, om dat haare Bladeren nooit nat ofte vocht gezien worden, maar altijd effen blinkende verblijven, al regent het noch zoo veele.

Zy beminnen, uit een eigene aangeboorne aart, een zandige grond, met tamelijk veel klein gestootene Steen en Kalk doormengt, in Zomertijden, veel Waters, een donkere ofte schaduachtige plaatze zoo lief, als een opene vrije lucht, verdraagen reedelijk de koude des Winters, doch indien strenge vorst koomt, loopen perikel des leevens, moeten daarom op een warme plaatze des Hofs, voor koude Ooste- en Noorde-winden bewaart, geplant zijn. Hoe wel die op Muiren en andere vervallene Gebouwen van zelfvergroeijende gezien worden, zolicht niet en sterven, maar sware koude verdraagen moogen.

Zy geeven noch Bloem noch Zaad, behalven het *Adiantum aureum*, werden niet te min, door haare aangewassene Jongen aangeteelt, ende vermeerderd, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt ende verplant.

HET X. CAPITTEL.

W E D E R D O O D.

MEt deze Naame in 't Nederlandsch genoemd, wordt op Latijn *TRICHOMANES*, *FILICULA* ofte *CAPPILLARIS*. Ende in't *Trichomanes* Hoogduitsch *WIDERTODT*, ofte *ROTTERSTEINBRECH* gezegt. *nes*.

Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, bekend twee verscheidene soorten, te weeten :

Trichomanes majus, Groot Wederdood. Ende *Trichomanes minus*, ofte klein Wederdood. Beide van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een goede gemeine zandige, ende met weinig vettigheits doormengde Aerde, een opene, vrije, luchtige en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet al te veel Waters, verdraagen sterke koude, ende meer andere ongeleegentheden des tijds; brengen voort noch Bloem, noch Zaad; worden niet te min, door haare aangegroeide Wortelen, die men met een wassende Maane van April afsteekt, ende verplant, genoegzaam vermeerderd.

HET XI. CAPITTEL. HERTS TONGE.

Lingua Cervina.
Phyllitis
R. **I**N't Nederlandsch met deze, ende geen andere Naame genoemd.
Op Latijn LINGUA CERVINA, PHYLLITIS, ofte SCOLOPENDRIA.
In't Hoogduitsch HIRTZZUNG. Ende op François LANGUE DE CERF.

Hier van zijn my, in haare Natuire, kennelijk geworden vier ver-
anderlijke soorten, te weeten :

Lingua cervina officinarum vulgaris, Gemeine Hertstonge in alle Apo-
teken gebruikelijk. *Lingua cervina laciniata*, Hertstonge met gesnee-
dene bladeren. *Phyllitis undulato folio*, Hertstonge met bladeren hoog en
leege gestelt, gelijk de baaren der Zee haar daaglijks vertoonen, het wel-
ke zeer bevallig om zien is. Ende *Lingua cervina coronata*, ofte Herts-
tonge, booven aan haar bladeren met een teeder gekrolde insnijdinge,
als een kroone vergiert. Alle van een ende dezelfde culture.

Phyllitis
Undulato
folio:
Lingua cer-
vina coro-
nata.

Zy lieven een goede zandige, met tweejarige Koeije-mest maatig
verziene grondt, een donkere schaduachtige liever, als een opene vrije,
of luchtige plaatze, veele vochtigheits, lijden, zonder eenige ongelee-
gentheit, felle koude des Winters; geeven noit eenige Bloeme of Zaad,
worden daaromme alleen, door haare aangegroeide Wortelen, die
men met een wassende Maane van April, afneemt ende verplant, eeu-
wigduirende gemaakt.

HET XII. CAPITTEL. HEMIONITIS.

ZYnde een mede soorte van voorgenoemde, hebbende (mijns weeten-
tens) geen andere Naame dan deze, doch wordt van zommige LU-
NARIA MAJOR ofte GROOT MAANKRUID, zonder reeden (mijns
oordeels) genoemd.

Hemionitis
major folio
mucronato.
Media cri-
spa folio ob-
tuso.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend geworden vijf
onderscheidelijke soorten, te weeten :

Hemionitis vulgaris, Gemeine Hemionitis. *Peregrina*, Vremde He-
mionitis. *Major crispa folio mucronato*, Groot krolle Hemionitis met een
spits blad. *Crispa minor*, Kleine Hemionitis met krolle bladeren. En-
de *Hemionitis media crispa folio obtuso*, ofte middelbaare Hemionitis met
krolle

krolle bladeren voor ftomp, of rondtachtig toegaande. Alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een gemeine, goede, zandige Aerde, met een weinig tweejarige oude Paerdemeft doormengt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleezene zoo lief, als een fchaduachtige plaatze, maatige vochtigheit, verdraagen redelijk de koude des *Winters*, ende meer andere ongeleegentheit des tijds; brengen voort, gelijk de andere, noch Bloem noch Zaad; konnen nochtans, door haare aangegroeide Jongen, met een waffende Maane van *April*, afgenoomen zijnde, alleene vermeenigvuldigt gemaakt worden.

HET XIII. CAPITTEL. V A A R E N.

IN't Nederlandtsch alzoogenoemt. Op Latijn *FILIX*. In't Hoogduitsch *WALTFARN*. Ende op François *FOUGERE* ofte *FEUCHIERE*.

Hier van zijn my veel veranderlijke aardige foorten, in haare Natuure, bekend, te weten:

Filix mas, Vaaren Manneken. *Filix foemina*, Vaaren Wijf ken. *Filix aquatica minor*, kleine Water Vaaren. *Filix latifolia palustris*, Groote of breedtblaadige Water Vaaren, die ook wel *Osmunda regalis* genoemd is. *Filix arborea*, Boom Vaaren. *Filix foliis tenuiffime dentatis*, Vaaren met zeer fchoone teeder getande Bladeren. *Filix saxatilis corniculata*, Steen Vaaren met bladeren hoorens wijze gefelt. *Filicula montana*, Kleine Berg Vaaren. Ende veele meer andere, hier op te noemen onnodig, wijle zy van een ende dezelfde culture te zijn bekend worden.

Zy lieven alle liever een gemeine, zandige, flechte, als een welgemeeste Aerde, een donkere zoo wel, als een opene, luchtige, en vrije plaatze, maatig, ende ook veel Regens, inzonderheit die op waterachtige plaatzen voortkoomen, geeven noch Bloem, noch Zaad, verdraagen ftrenge koude, ende allerlei ongeleegentheit des tijds, worden ook alleen door haare aangewaffene Wortelen vermeerdert, die men met een waffende Maane van *April*, afneemen, ende verplanten mag.

Filix &c.

Osmunda regalis.

HET XIV. CAPITTEL.

BOOM VAAREN.

W Ordts deze Plante in't Nederlandſch van een jegelijk genoemd, vermits zy veele op EIKEN, ende andere BOOMEN meer, groeiende gevonden wordt, daaromme zy ook te gebruiken voor de beſte geacht is. Op Latijn POLYPODIUM. In't Hoogduiſch ENGEL-SUSZ, BAUMFARN, ofte DROPFWURTZ. Ende op François POLY-
Polypodium PODE.

Hier van zijn my, in haare aardt, kenbaar geworden drie onderſcheidelijke ſoorten, te weeten:

Polypodium majus, Groot Boom Vaaren. *Polypodium minus*, Klein Boom Vaaren. Ende *Polypodium Virginianum*, ofte Boom Vaaren uit Virginien. Alle van een ende de zelfde Culture, maar in Natuire verſcheiden.

Zy beminnen een zandige gemeine grondt, met een weinig tweejaarige Paerdemest doormengt, een maatic warme, opene, vrije, en luchtige zo wel al een donkere plaatze, veele vochtigheits; moogen ſterke Winden, de koude des *Winters*, ende andere ongeleegentheeden des geheelen jaars verdraagen, zijn noit bloeiende ofte cenig Zaad gegeven te hebben gezien, konnen niet te min door haare aangeeelde Wortelen, die men met een waſſende Maane van *April*, afneemen ende verplanten mag, vermeenigvuldigt worden.

*Polypodium
Virginianum.*

*Wonderlij-
ke eigen-
ſchap dezer
Plante.*

Het *Polypodium Virginianum*, ofte Virginiaanſche Boom Vaaren, is van deeze verwonderens waerdige Natuire, dat by aldien Iemand eene van haare bladeren tuſſchen twee vingeren drukt, die plaatze zoo verre als de vingeren hebben konnen beſlaan, des anderen Daags verwelkt, ende geheel dorre te zijn, gezien zal worden.

Ja wil Iemand met zijne handen een geheel Bladt te zaamen drukken, zal op den tweeden volgenden Dag dezelfde zonder leeven en groenigheit bevinden, het welke, zo men het aan alle de andere doet, zullen zy ook alle vergaan, ende de Wortel zal wederom nieuwen uitgeeven, al quam het ſchoon driemaal in een *Zomer* te geſchieden.

HET

HET XV. CAPITTEL.
GRACHT VAAREN

IN't Nederlantsch alzoogenoemt, wordt op Latijn LONCHITIS ASPERA, ASPLENIUM SYLVESTRE ofte MAGNUM. Ende in't Hoogduitsch GROSZ MILTZKRAUT gezegt.

*Lonchitis;
Asplenium
Sylvestre.*

Zy bemint een goede gemeine zandige, ende met tweejarige Koeijemest wel verziene grondt, liever een schaduachtige, als een opene, vrije, of luchtige plaatze, veele Waters; brengt voort noch Bloem, noch Zaad, verdraagt, zonder moeilijkheit, felle Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des geheelen *Winters*, kan ook, door haare vermeerderende Wortelen, in *April*, met een wassende Maane, daar afgenomen ende verplant zijnde, vermeenigvuldigt worden.

HET XVI. CAPITTEL.
STEEN VAAREN.

EEn aardig, en aangenaam Gewas, wordt niet alleen op Nederlandsch met deeze Naame, maar ook van veele MILTKRUIDT genoemt.

In't Latijn ASPLENIUM, om dat zy in alle de gebreeken der Milte, zeer goed en voordeelich is. CETERACH, ende SCOLOPENDRIUM, na die gelijkenisse van een ruigen veelvoetigen *Worm*, die na het Grieks SCOLOPENDRA genoemt wordt, wiens gedaante in deeze PLANT te merken is. Ende op Hoogduitsch STEIN FARN.

*Asplenium
Ceterach.*

Zy leeft, uit een aangeboorne eigenschap, een goede gemeine zandige grondt, met gestootene oude Kalk en Steen vermengt, een schaduachtige plaatze, tamelijk veele Waters, in Zomertijden; geeft noch Bloem noch Zaad; verdraagt, hier te Lande, niet wel sterke Vorst, ende veel koude Regenen des *Winters*; moet daaromme, op een warme plaatze voor *Noorde- en Ooste-winden* bevrijt, geplant worden, ofte, in een Pot, om binnen 's huis gebracht, ende met zeer weinige vochtigheits onderhouden te konnen werden, gezet zijn, vermitszy anders lichtelijk het leeven koomt te verliezen.

Kan ook door geen andere middel, dan alleen haare aangegroeide Wortelkens, die men met een wassende Maane in *April*, van d' Ouden neemt, ende verplant, vermeerdert gemaakt zijn.

HET XVII. CAPITTEL.

A G E R A T U M.

W Ordts met geen anderen Naame, zoo wel in't Latijn als Nederlandsch, maar op Hoogduitsch *LEBER BALSEM* genoemd.

Hier van zijn my, in haare aard en Natuire, drie verscheiden aardige soorten kenbaar geworden, te weeten:

*Agerati
species tres.*

Ageratum flore luteo. Ageratum met een geele Bloem. *Ageratum flore albo*, Ageratum met een witte Bloem. Ende *Ageratum ferulaceum*, ofte Ageratum met teedere schoone dunne bladeren, op de maniere van *Ferula*. Zijnde meest alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een goede zandige Aerde, met tweejarige Paerden Koeijc-mest, maatic doormengt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne gelegeene plaatze, tamelijk veel Waters; geeven niet alleen jaarlijks kluchtige Bloemen, maar ook, met goede Zomers, volkoomen ende in alles perfect rijp Zaad, behalven *Ageratum flore albo*, ofte met witte Bloemen, welke, in deeze Landen, noit eenig rijp Zaad (mijns weetens) ten voorschijn gebracht heeft.

Zy verdraagen gewillig Hagel, Sneeuw, felle Vorst, ende meer andere ongeleegentheit des gantschen *Winters*: Worden ook zoo wel door haare by de Wortel zoobere aangewassene Jongen, die men, met een aangroeiende Maane in *April*, van d' Ouden voorzichtig neemt, ende verplant, als Zaad, het welke met dezelfde Maane van *April*, niet diep, in een Pot, gezaait moet zijn, aangeteelt ende vermeerderd.

HET XVIII. CAPITTEL.

A G R I M O N I E.

Agrimonia.

*Eupatorium
Græcorum.*

E En heerlijke, en zeer medicinaale Plante: Wordt alleen met deze, ende geen andere Naame (mijns weetens) in't Nederlandsch genoemd. Op Latijn *AGRIMONIA* ofte *EUPATORIUM GRÆCORUM*, dat is *BOELKENS KRUID DER OUDE GRIEKEN*, in wiens Tijd dit Gewas, in Koninklijke waerden gehouden geworden is, ja ook (gelijk sommige willen) haare Naame *EUPATORIUM* van den *KONINK PUPATOR* verkreegen heeft. In't Hoogduitsch *ODERMENG* ofte *BRUCKWURTZ*. Ende op *François* gelijk in't Nederlandsch, *AGRIMONIE*.

Hier

Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, bekend geworden twee onderscheidelijke soorten, te weeten :

Deze Gemeene genoemde *Agrimonia*, ende *Agrimonia odorata*, ofte welriekende Agrimonie. Beide van een ende dezelfde culture. *Agrimonia odorata.*

Zy beminnen een gemeine slechte, zandige, zoo wel gemeste, als ongemeste aerde, zoo lief een opene, vrije, luchtige, als een donkere ofte schaduachtige plaatze, veel, ende ook weinig Waters, Bloemen, ende geeven ook, met warme *Zomers*, dikwijls volkoomen Zaad, anders zelden; verdraagen strenge koude des *Winters*, ende meer andere ongeleegentheit des tijds.

Worden niet alleen, door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van *April*, in een Pot, niet meer dan een stroobreed diep, gezaait, ende dikwils met Water begooten moet werden, maar ook gemeinlijk, door haar by de Wortel aangegroeide Jongen, die men op gezeide Tijd en Maane, Wortelen geschooten hebbende, van de Ouden afneemt, ende verplant, aangeteelt ende vermeerdert.

HET XIX. CAPITTEL.

BOELKENS KRUID.

MEt deeze Naame, in't Nederlansch genoemd. Wordt op Latijn *EUPATORIUM*, *CANNABINA*, ofte *HEPATORIUM*, om dat zy voor de Leever zeer dienstig is. Ende in't Hoogduitsch *S. KUNIGUND KRAUT*, ofte *WASSERDORST* gezegt. *Eupatorium, ejusque species.*

Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, kenbaar geworden acht verscheidene soorten, te weeten :

Eupatorium mas vulgare, Gemeine Boelkenskruid Manneken. *Eupatorium Cannabinum vulgare alterum*, tweede gemeine Boelkenskruid Manneken. *Aquaticum foemina*, Water Boelkenskruid Wijf ken. *Virginianum caule purpureo*, Boelkenskruid uit Virginien, met een purpere Steel. *Virginianum caule alato*, Boelkenskruid uit Virginien met een gevleugelde blaaderige Steel. *Spicatum novae Angliae*, geaarde Boelkenskruid uit nieuw Engelandt. *Americanum bidens*, Boelkenskruid met twee getandede Zaadhuiskens ofte Peulkens, uit America. Ende *Eupatorium Americanum montanum flore coccineo*, ofte Berg Americaansch Boelkenskruid met scharlakene Bloemen. Niet alle van een ende dezelfde culture.

Zy lieven nochtans, meest alle, een gemeine, zandige, en wel gemeste Aerde, een opene, vrije lucht veel liever, als een schaduachtige plaatze, veel Waters; verdraagen redelijk sterke Vorst, ende meer andere ongeleegentheit des *Winters*; geeven alle de *Zomers* Bloemen,

*Eupatori-
um Virgi-
nianum.*

maar niet alle volkoomen rijp Zaad, in deze Gewesten, als het *Eupatorium Virginianum caule purpureo, caule alato*. Boelkenskruid uit Virginiën met een purpere en gevleugelde steel, ende meer andere, welke nochtans gelijk het Gemeine Boelkenskruid, door haare aangegroeide Wortelen, die men in het Voorjaar, met een wassende Maane, afneemt, ende verplant, genoegzaam vermeerderd mogen zijn.

Het *Eupatorium aquaticum foemina*, ende *spicatum nova Anglia*, Water Boelkenskruid Wijfken, en Geëarde Boelkenskruid uit nieuw Engeland; Geeven des *Zomers* goed Zaad, versterven voor de Winter, ende worden alle Voorjaaren, met een wassende Maane van *April*, wederom op een nieuw gezaait, ofte koomen ook van zelve, door het neergevallene, voort.

*Eupato-
rium Ame-
ricanum bi-
dens.*

Het *Eupatorium Americanum bidens*, ofte Americaansche Boelkenskruid met korte ende maatig dik getandede Zaadpeulkens, isteede van Natuire, bemint een zandige, luchtige, met een weinig tweejarige Paerdemest, en Veenarde genoegzaam doormengde grondt, een opene, vrije, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude sterke Ooste- en Noorde-Winden bewaart, maatige vochtigheit; brengt voort aangename Bladeren, op de maniere van het *Pentaphyllum* ofte Vijfvingerkruid, een steel met een schoone blinkende purper verwe verzien, ende opstaande Peulkens ofte Hauwekens, booven in twee deelen, alstandekens verdeelt, waar in, met goede *Zomers*, volkoomen Zaad gevonden, ende als dan de Plante verstervende gezien wordt. Moet daarom alle Voorjaaren wederom op een nieuw, met een wassende Maane van *April*, in een Pot, niet diep, gezaait, maar eene daar in gelaaten, ende ook niet van haare plaatze verrekt worden, vermits zy daar door verachterende, geen perfect rijp Zaad verkrijgen zoude kunnen, waar door zy alleen in deeze Landen, ende door geen andere middelen, vermeerderd mag zijn.

*Eupato-
rium Ame-
ricanum
flore cocci-
neo.*

Het *Eupatorium Americanum montanum flore coccineo*, ofte Americaansche Berg Boelkenskruid, met scharlaakene Bloemen, zijnde van een schoone gedaante, met lange flechte bladeren, op de maniere van Wilgen, bemint een goede Aerde, met een groot gedeelte grof Zand, daar geen zoutigheid by gevonden wordt, een deel tweejarige Paerdemest, ende een weinig eenjarige Hoenderdrek, wel door malkanderen gearbeit, een opene, warme, luchtige, en genoegzaam ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude en sterke Winden bewaart, gedurende de hette des *Zomers*, tamelijk veel Waters; brengt voort, in deze Landen, een heerlijke en zienswaardige gecouleurde Bloem, doch nooit volkoomen Zaad; vergaat niet haastig, maar blijft lange jaaren in't leeven, hoe wel haare Steelen en Bladeren des *Winters* verderven, doch wordt alle Voorjaaren, uit haare veelvoudige geveezelde Wortel, wederom vernieuwt; Verdraagt ongeerne veel koude Herfst-
re-

regenen en sterke Vorst, waar van ik, door eervaarentheit geleert, zekere getuigenisse geeven mag; Moet daaromme, in het Voorjaar, met een wassende Maane van *April*, in een Pot, niet boven een stroobreedt diep, zo wel gezaait als geplant zijn, ten halven van *October*, wat eer ofte later, na het Saizoen mede brengt, binnen 's huis, op een maatigluchtige en warme plaatze gestelt, geduirende de *Winter* met slechts een weinig laauw gemaakt Regenwaters, van booven begooten, ook niet wederom voor in 't begin van *April*, buiten gebracht, voor koude Nachten, Sneeuwige vochtigheit, en schraale haarige Winden, zorgvuldig gewacht ende wel gedekt worden.

Zy kan, door andere middelen, in deeze Quartieren (vermitze geen rijp Zaad en geeft) geenzins, dan door haare aangewassene Wortelen, die men op zijn gezeide Tijd verplant, aangequeekt ende vermenigvuldigt.

HET XX. CAPITTEL.

S Y N N A W.

WOrdt deze Plante niet alleen, maar ook wel ONSER VROUWEN MANTEL, in 't Nederlandsch, genoemd. Op Latijn *ALCHIMILLA*, ofte *PES LEONIS*. In 't Hoogduitsch *SYNNAW*. Ende op François *PIED DE LION*.

*Alchimilla:
Pes Leonis.*

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend twee verscheidene niet onaangename soorten, te weeten:

Alchimilla vulgaris, Gemeine Synnaw, ende *Alchimilla spicata Americana*, ofte Americaansche Synnaw met een geëarde Bloem. Niet van een ende de zelfde culture.

De gemeine Synnaw, ofte *Alchimilla vulgaris*, bemint veel liever een goede, zandige, wel gemeste, als een ongemeste grondt, een opene luchtige zoo wel, als een schaduachtige plaatze, veel Waters, verdraagt sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des gantschen *Winters* geduldig; geeft ook gemeinlijk, inzonderheit met goede drooge *Zomers*, alle jaaren volkoomen rijp Zaad, het welke in de *Maar*, met een wassende Maane, niet diep in d' aerde gelegd moet zijn, waar door zy zoo wel, als haare aangewassene Wortelen, en jonge Scheutkens, die men met de zelfde Maane in *April*, van d' Ouden afneemt ende verplant, vermeerdert mag worden.

De *Alchimilla spicata Americana*, ofte Synnaw uit America, met een geëarde Bloem, zijnde een schoon Gewas met geele Bloemen, wel drie

*Alchimilla
spicata A-
mericana,*

drie voeten hoog wassende, bemint een goede zandige aerde, met tweejarige klein gewreevene Paerdemeft tamelijk verzien, een opene, warme, vrije, luchtige, en wel ter Zonne staande plaatze, niet te veel Waters, wordt uit de Natuire oudt; geeft, in deze Geweften, gemeinlijk alle jaaren, met goede tijden, Bloemen, maar noit perfect rijp Zaad; Isteeder van aardt, moet daaromme, met een wassende Maane van *April* ofte *May*, in een Pot, zoo wel gezaait, als geplant geweest zijnde, voor veel koude Herfstregen gewacht, in't begin van *October* binnen 's huis, op een luchtige plaatze, doch zonder zieginge ofte eenige tocht gestelt, voor sterke Vorst, en veel vochtigheids gewaart, verre van het vier gezet, vermits zy deze onnatuurlijke warmte, inzonderheit zoo zy een tijd lank koomt te duiren, niet wel verdragen mag, ende niet voor in't begin van *April*, met een zoete Regen, wederom in de lucht gebracht, voor Sneeuw, koude Nachten, ende haarige drooge Winden voorzichtig gedekt zijn.

Zy wordt alleen, in deze koude Landen, door haare aangegroeide Wortelen, die men, met een wassende Maane van *April*, zoetjes van d' Oude afneemt, ende in Potten verplant, maatig vermeedert. Ziet het 395. cap.

HET XXI. CAPITTEL.

K N U I F L O O K.

Allium. **A**lle ende een Iegelijk wel bekend, wordt met deze Naame niet alleen, maar ook van veele in't Nederlandsch Knoplook genoemd. Op Latijn ALLIUM. In't Hoogduitsch KNOBLAUCH. Ende op François AIL ofte AUX.

Hier van zijn my, in haare Natuire, kenbaar geworden drie verscheidene soorten, te weeten:

Allium
Ursinum.

Allium sativum, Tamme Knuiſlook. *Allium Sylvestre tenuifolium*, ofte Wilt smalblaaderig Knuiſlook. Ende *Allium Sylvestre latifolium*, Wilt breedblaadig Knoplook, welke ook *Allium Ursinum*, Beerlook, ofte Daslook genoemd wordt. Alle van een ende die zelfde culture.

Zy lieven gerne een luchtige, goede, zandige, en maatig gemeste grondt, weinige vochtigheids, liever een opene, en vrije, luchtige, als een donkere plaatze, verdraagen ook sterke Vorst, ende andere ongeleegentheit des *Winters*; brengen voort noit eenige Bloemen, maar in plaatze van dien Hoofdekens, uit veele kleine Bollekens bestaande, die men van malkander scheiden, ende in *October* met een afgaande Maane, in d' Aerde planten moet, waar door zy overvloedig vermeedert mogen worden niet alleen, maar ook door haar aangewassene jonge Bol-

Bollekens haarder ronde Wortelen, die men, op genoemde Tijd, zo wel als in de *Maars* ofte *April* verzetten mag.

Men leeft by lofwaardige Autheuren, waar van ook *Suidas* mentie maakt, dat, ten tijden der Ouden, dit spreekwoordt zeer gebruikelijk geweest is. *Allia ne comedas & fabas* : dat is te seggen : En eet geen Knuiflook noch Boonen. Waar mede zy wilden te kennen geeven, dat men zich niet in den oorlog zoude begeeven, noch ook in den Raad zoeken te zijn. Want de Knoplook werde onder de Proviant der Krijgslieden altijd mede gevoert, wiens reuk veelen verdrijetig waar. Ende de Richteren, op dat zy in den Raad niet slaapen zouden, aaten geduigig Boonen.

Ook brengen de oude Historien mede, dat, ten Tijden van *Cheops*, der *Egyptenaaren* Konink, dewelke de twee grootste *Pyramiden* (een wonder des Werelts) in *Egypten* gesticht heeft, in het bouwen des eersten alleen zo veel Ajuin, Knuiflook, en Wortelen gebruikt is geweest, als jaarlijks op zestig Akkers in't ronde geplant konde worden : welke kosten bedroegen, in de Tijd van twintig jaaren (waar in zy voltrokken worden) 1600 Talenten Zilvers, dat is, 690000 Kroonen, of Dertien tonnen gouts, en tachtentig Duizent gulden.

Hoe veel Knuiflook, in het bouwen eenes *Pyramides* in *Egypten*, in de Tijd van 20 jaaren voltrokken, geconsu-meers is.

HET XXII. CAPITTEL.

LOOK ZONDER LOOK.

IN't Nederlandsch alzoogenoemt. Op Latijn *ALLIARIA*. In't Hoogduitsch *KNOBLAUCHKRAUT*. Ende op *François* *ALLIAYRE*.

Alliaria.

Zy bemint een gemeine zandige Aerde, een opene, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Regens; geeft hier te Lande niet alleen Bloemen, maar ook volkoomen Zaad, verdraagt felle Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds, wordt ook niet alleen door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van *April*, in d'aerde niet diep geleit moet wezen, als haare jonge aangewassene ende van zelve Wortel schietende Looten, die men, op gezeide Tijd en Maane, afneemt ende verplant, aangeteelt ende vermeerderd gemaakt.

HET XXIII CAPITTEL.

A J U N.

Cepa.

WOrdt deze wel bekende Plante op Nederlandsch niet alleen, maar ook van veele CIPOL, na het Italiaansche woordt CIPOLLA genoemd. In't Latijn CEPA. Op Hoogduitsch ZWIBEL. Ende in't François OIGNON, waar van dit Nederduitsche woordt AJUIN voortgekoomen is, CIBOULE, ofte ook wel SIBOULLE.

Hier van worden gevonden verscheidene soorten, meest in de couleur haarder Bollen, ende der zelfder groote, ofte kleinte, rondtheit, ofte lankheit, naa de veranderinge des Aertrijs, daar zy in gezaait ofte geplant worden, verscheelende, daaromme wy alle dezelfde hier op te haalen onnodig achten, als zijnde van een ende de zelfde culture.

Zy lieven alle een gemeine, molle, luchtige, en wel gemeste Aerde, veel vochtigheits, een opene, vrije, wel ter Zonne geleezene plaatze, verdraagen sterke koude en andere ongeleegentheit des gantschen Winters; geeven ook het tweede jaar rijp Zaad, ende vergaan daar meede. Worden niet door haare afzettende Bolletjes, in deeze Gewesten, maar alleen door gezeide Zaad vermeeerdert, het welke in de Maart, met een afgaande Maane, de Aerde, daar in niet diep, maar hol ende luchtig gezaait, bevoolen wordt; want zy worden als dan te grooter, en wassen beeter voort, inzonderheit zo men haar bladeren, met de hand dikwils af breekt, het welke op een drooge Dag geschieden moet, zoude anders de Regen in haare holligheit vallen, ende alzoo tot de Bolle nederwaarts zakkende, de zelfde verderven. Zy verkrijgen in de Herfst haare volkoomene groote, en worden als dan, met een volle Maane, opgenoomen, ende des Winters binnen 's huis bewaart, de Maart daar naaangekoomen, zet men haar, met een afgaande Maane, wederom in, welke hoe zy naader aan haare einde gekoomen is, hoe deze soorte van Bolplanten beeter, en vrolijker staande, gezien wordt; het welke zonder verwonderinge niet aan te merken is. Het is ook aanteikenens waerdig, dat de kleinste Bollen ofte Cipollen wederomme (als gezegt) in de Aerde gesteecken wordende, niet koomen te bloeijen, gelijk de grooten, maar tegen de Winter zeer groot ende excellent werden. Haare steelen, overmits haare teederheit, worden van de wind zeer licht om verre geworpen, daaromme men dezelfde aan stokjes binden, ende het Zaad niet eerder voor dat het swart geworden is, afsnijden moet.

*Wonder-
lijke Natui-
re dezer
Plante.*

HET XXIV. CAPITTEL.

P A R E Y E.

IS niet alleen met deze in't Nederlandsch, maar ook met de Naame van KLEIN LOOK bekend. Wordt op Latijn PORRUM. In't Hoogduitsch LAUCH. Ende op François PORREAU genoemd.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden vier onderscheidelijke soorten, te weeten :

Porrum capitatum, Pareye met Bollekens. *Porrum sectile*, Pareye die men snijden kan. *Porrum sylvestre*, Wilde Look Pareye. Ende *Porrum junceum*, ofte Bieslook, die ook *Scanodoprasum* genoemd wordt. Alle, voor het meeste gedeelte, van een ende de zelfde culture.

Zy beminnen een gemeine zandige, ende ook wel geen zandige, doch nieuws omgesmeetene, en wel gemeste grondt, een opene, vrije, en luchtige plaatze, veel Waters, geeven gemeinlijk volkoomen rijp Zaad, verdraagen zonder eenige veranderinge felle Vorst, ende andere ongeleegentheit des Tijds, willen ook niet van 't onkruid onderdrukt, maar rein en zuiver gehouden zijn.

Men zaaitze alle jaaren (zo men wil) met een wassende Maane van de Maart, ende laatze ongesneeden verblijven, of brengen voort noch Bloem noch Zaad : Daaromme wil iemand van het *Porrum capitatum*, ofte Pareye met Bollekens of Bollook Zaad gewinnen, die moet daar af niet snijden, maar wel de zelfde het tweede jaar in een nieuwe gemeste grondt op gezeide Tijd, en met de zelfde Maane verplanten.

Het *Porrum sectile*, ofte Pareye die men dikwils snijden mag, moet desgelijken gehanteert, doch niet verplant zijn, ten zy men wil, ende al werdtze niet afgesneeden, daar men Zaad van te gewinnen gedenkt, zoo bloeit zy doch niet eerder, als voor het derde of vierde jaar.

Hoe men
van deze
Zaad ge-
winnen zal,

HET XXV. CAPITTEL.

B E R G L O O K.

WOrdt in't Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook van zommige SERPENT LOOK genoemd. Op Latijn ALLIUM ALPINUM, ALLIUM SERPENTINUM, ofte VICTORIALIS LONGA. In't Hoogduitsch LANG LAUG, SIEGWURTZ, ofte SIEBEN HAMKORN. Ende op François AIL SERPENTIN:

Allium Al-
pinum,

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, twee verscheidene soorten bekend, te weten:

Victorialis *mas latifolia longa*, Breedblaadig Berg Look Manneken, ende *Victorialis longa angustiore folio foemina*, ofte Berg Look Wijfken, met smalle bladeren. Beide van een ende de zelfde culture.

Zy beminnen een zandige, luchtige, goede Aerde, met een weinig Veengrondt, tweejarige Paerdemest, en eenjarige Hoenderdrek doormengt, een opene, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden beschut, maatige vochtigheit, verdraagen niet wel de koude des Winters in deze Landen; nieuws uit warme Quartieren gezonden, geeven de eerste volgende Zomer Bloemen, ook wel zomtijds de tweede, maar verminderen daar na, ende koomen al quijnende te versterven, ofte en brengen geen Bloeme meer. Moeten om het tweede jaar opgenoomen, ende met frisse Aerde verzien zijn, het welke gemeinlijk in't begin ofte midden van *Julio* geschiedt: worden ook alleen door haare aangewassene Bollekens vermenigvuldigt, die men, om haare teederheits wille, in Potten, met een wassende Maane van *September*, verplant en bewaart.

Eigenschap
dezer Plan-
te.

HET XXVI. CAPITTEL.

M O L Y.

DEze Bolplante, zijnde een medesoorte van Look, wordt (mijns weetens) met geen andere Naame zoo wel op Nederlandsch, als andere spraken, doch in't Latijn ook van veele ALLIUM genoemd.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, veel veranderlijke zienswaardige soorten bekend, te weten:

Moly spe- *Moly Homericum latifolium*, Breedbladig Moly van Homerus. *Caule*
cies. *triangulari*, Moly met een drie hoekige steel. *Arabicum*, uit Arabien. *Latifolium Hispanicum*, met breede Bladeren uit Spanjen. *Montanum angustifolium*, Berg Moly met smalle Bladeren. *Minimum*, seer klein Moly, ende veele meer andere, zijnde van een ende dezelfde culture.

Zy lieven alle een goede, luchtige, en gemeine zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest verzien, een opene, vrije en luchtige plaatze, maatige vochtigheit; geeven niet alleen jaarlijks Bloemen, maar ook, met goede Zomers, dikwils volkoomen rijp Zaad, verdraagen ook sterke koude, ende meer andere ongeleegentheden des tijds. Moeten alle Zomers, in het midden van *Julio*, ofte een weinig later, uit de Aerde genoomen, op een drooge plaatze gelegd, ende niet voor *September*, in een nieuws bereide Aerde, niet diep, met

een

een afgaande Maane wederom in gezet zijn, doch wil men daar van veele jonge Affetteren gewinnen, moet men haar een handt breed, ofte noch dieper zetten; want Bollen hoe dieper gezet, hoe zy meerder Affetters geeven: Moogen ook wel twee jaaren overstaan, ende alleen het derde jaar opgenoomen werden, waar door zy geenige schaade komete lijden. Worden ook veel bequaamer, door haare aangegroeide jonge Bollekens, als het lankzaam voortkoomende Zaad, vermeerdert gemaakt.

HET XXVII. CAPITTEL. ZEE AJUIN.

IN 't Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook by veele **SQUILLE** genoemd. Op Latijn **SQUILLA**, **SCILLA**, **PANCRATIUM** ofte **CAPA MARINA**. In 't Hoogduitsch **MEERZWIBEL**. Ende op François **STIPOULLE**.

*Scilla.
Cepa ma-
rina.*

Deze krachtige Bolplante, lieft zeer geerne een gemeine, zandige, ongemeste, ofte ook wel met een weinig tweejarige Paerdemest verziene grond, een opene warme, luchtige, en wel ter Zonne geleegen plaatze, weinig ofte geen Water, alwaar het schoon in 't heetste van den tijd; is heel teeder van Natuire, geenzins koude Herfstregenen, Rijp, ofte Vorst verdraagen moogende, moet daaromme, met een afgaande Maane, in een Pot geplant zijnde, by tijds binnen 's huis, op een luchtige, en warme plaatze, daar, met vorstig Weder, in gestookt wordt, gezet, eens met een weinig laauw gemaakt Regenwater (geduirende de Winter) onderhouden, ende niet voor in April, wederom buiten gestelt, ook voor koude Nachten, en haarige schraale Winden wel gedeckt, ende gewacht zijn.

Zy geeft in deze Gewesten, nieuws uit Spanjen gebrocht zijnde, het eerste jaar Bloeme, maar geen Zaad, doch daar naa, om de koude Lucht dezer Landen, niet meer, maar Bladeren genoeg, die haar niet eerder, voor dat de Bloemen, met der zelve anderhalf voet hoogen Steel, geheel vergaan zijn, ten voorschijn geven, welke Steel uit haar Bol (die ofte rood ofte wit van couleur te zijn gevonden wordt) zonder eenige groenigheit, bloot, door drift van de Natuire, voortkomt, ende zich ook daar naa niet wederom verstoont, voor dat eerst de Bladeren geheel vergaan zijn gezien werden.

*Squilla ru-
bra, & alba*

HET XXVIII. CAPITTEL.

• M U I R.

WOrdt deze Plant in 't Nederlandsch, ende met geen ander Naame (mijnes weetens) genoemd. Op Latijn ALSINE, ofte MOR-SUS GALLINÆ. In 't Hoogduitsch HUNERBISS. Ende op François DU MOURON.

Hier van zijn my, veele veranderlijke soorten, in haare aart ende Natuire, bekent, te weeten:

Alsine, *Alsine Triflaginis facie foliis aureis*, Muir met gouden Bladeren, gelijkende het Chamedrys. *Corniculata*, met een hoornachtig Zaadpeulken. *Flore cœruleo*, met een blauwe Bloem. *Trifoliata Dalechampy*, Driegebladert Muir van Jacobus Dalechampus beschreeven. *Alsine repens baccifera*, kruipend' Muir met swarte Beijen, dat ook van sommige *Cacubalum* genoemd wordt, ende veel meer andere: Behalven deze laetste, alle van een ende dezelfde culture.

Zy beminnen een gemeine vochtige, en zandige aerde, zoo wel een opene, vrije, luchtige, als een schaaduachtige plaatze, veel Regens; geeven, in de Herfst, volkoomen Zaad, ende versterven daar mede, moeten daaromme, met een wassende Maane van de *Maart*, alle Voorjaaren op een nieuw wederom gezaait zijn, koomen ook, door het gevallene Zaad, dikwils van zelve overvloedig voort, niet alleen in de Zomer, maar ook laater in de Herfst, ende in Winter-tijden.

Het *Cacubalum*, ofte *Alsine repens baccifera*, kruipende Muir met Beijen, vergaat niet gelijk de andere alle Zomers, maar blijft lange jaaren in 't leeven; geeft een volkoomen swart Zaad, ende wordt niet zoo wel, door haare aangewassene Wortelkens, die men met een wassende Maane, in de *Maart* ofte *April*, van d' Ouden neemt ende verplant, als Zaad, het welke op de zelfde tijd en Maane, niet diep in d' Aerde gelegd wordt, aangeteelt ende vermeenigvuldigt.

Het *Alsine trifoliata Dalechampy*, ofte Driebladige (zomtijds ook wel vijfbladige) Muir van Jacobus Dalechampus, moet niet alleen in een Pot, op genoemde tijd, gezaait, maar ook daar in ongerept staande verblijven, ende wel ter Zonne, op een warme plaatze gestelt zijn, ofte en kan geen volkoomen ende rijp Zaad ten voorschijn brengen.

HET XXIX. CAPITTEL.

A L O Ë.

Dit schoon en verwonderenswaardig Gewas, werdt van een jegelijk met deze Naame, ende geen ander (zoo veele my bekend) genoemt.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden drie genoegzaam onderscheidelijke soorten, te weeten:

Aloë Americana folio mucronato, Americaansche Aloë met een scherpe Punt voor aan haar Bladt. *Americana purpurascens minor*, kleine Aloë uit America met purperagtige ende geen steekende Bladeren. Ende *Aloë Hispanica*, Spaansche Aloë, die ook *Semper vivum marinum*, om dat zy altijd even groen verblijft, ende *Aloë vera*, oprechte Aloë gezegt is, dewijle van deze de alderbeste Aloë, in d' Apoteken gebruikelijk, voortkoomt. Alle van een ende dezelfde culture: Doch vermits zy in haare uitwendige gedaante, als ook in eenige veranderinge der Natuire te verscheelen gevonden worden, zal ik alhier een jegelijk in't bezonder, den goedgunstigen Leezer te wille, haare verscheidenheit voorstellende, verhaalen.

Die *Aloë Americana mucronato folio*, ofte Aloë met steekende bladeren, zijnde niet bitter, maar zoet van smaak, is een zeer heerlijke Plante, maar teeder van aart.

Aloë Americana mucronato folio.

Zy bemint een gemeine luchtige Aerde, met een goed gedeelte tweejarige Paerdest, ende het Mol der van binnen verdorvene oude Boomen doormengt, een opene, vrije, warme, luchtige, en welter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden beschut, weinig ofte geen Water, geeft hier te Lande noit eenige Bloemen, ten zy door hooge ouderdom, verdraagt geenzins eenige koude Herfstregenen, Sneeuw, Rijp, ofte Vorst; moet daarom, met een wassende Maane van de May, in een Pot ofte houten Bak (naa zy groot is) geplant zijn.

Zy wordt een Vrindinne van droogte zoo zeer te zijn bekend, dat zy ook in heete Zomersche Dagen, gantsch geen Water, ten zy het uit den Hemel koomt needer te daalen, verdraagen wil. Doch indien zulks dikwils quam te geschieden, moet zy bedekt, ofte, voor dezelfde zoo lange onder een dak, daar zy Lucht en Zonne, maar geen vochtigheit genieten mag, gestelt zijn. Ofte indien jemant dezen in al de Regenen koomt staan te laten, zalze wel den geheelen Zomer, Herfst en Winter over, groen ende gezont te wezen schijnen; maar de Maart ende April aangekoomen, openbaart zich eerst haare verrottinge, al stilswijgende, ende laat zich gemeinlijk eerst aan het herte, ofte

ter

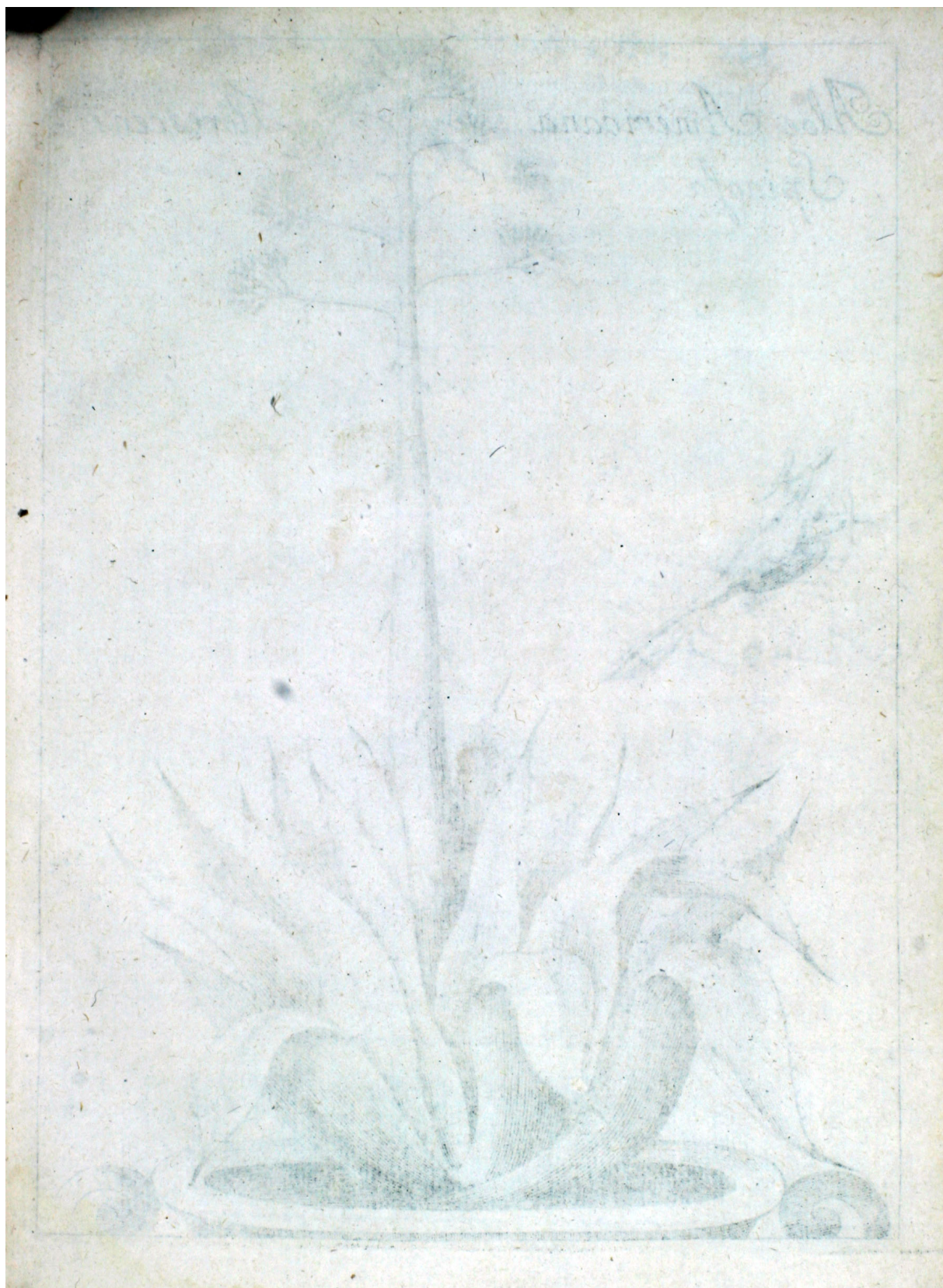
ter zijden van het zelfde zien, welke door te veel vochtigheids tuffchen de bladeren ende de Hertftam liggen blijvende, met lankzaamheit van tijd veroorzaakt wordt.

De Maant van September daar na omtrent ten halven gekoomen, laat men haar de minfte drup Waters niet meer ontfangen, ende alzo drooge geworden weezende, eer noch eenige koude, ofte Nacht Rijen haar koomen bezoeken, binnen's huis gebracht moet zijn, al waar't fchoon voor den twintigften van dezen, niet op een flechte, ofte gemeine plaatze, maar luchtig om hooge, ofte omtrent den Oven, daar in geviert werdt, neder gefelt; ofte het fchoon maar twee ofte drie voeten daar af waar, het welke maarte beeter zal zijn, dewijle zy ook in die Tijd groote hitte verdraagen mogende, niet dan te friffer, en gezonder verblijft, inzonderheit zo zy de geheele Winter door (al is zy noch zo droog) niet de minfte drup Waters te genieten koomt: want zy (geduirende deze Tijd) ook door een weinig vochtigheids, kout ofte warm gemaakt, verderven kan.

Daar en boven zal men weten, dat deeze, ingezet zijnde, de geheele Maant van *Oktober*, met opene Vensters, de Lucht en Zonne moet genieten, zo wel des Nachts, als by Dage, die ook niet wederom moeten voor November geslooten zijn, ten zy uit vreeze van Vorst ofte om koude Oofte- en Noorde-winden.

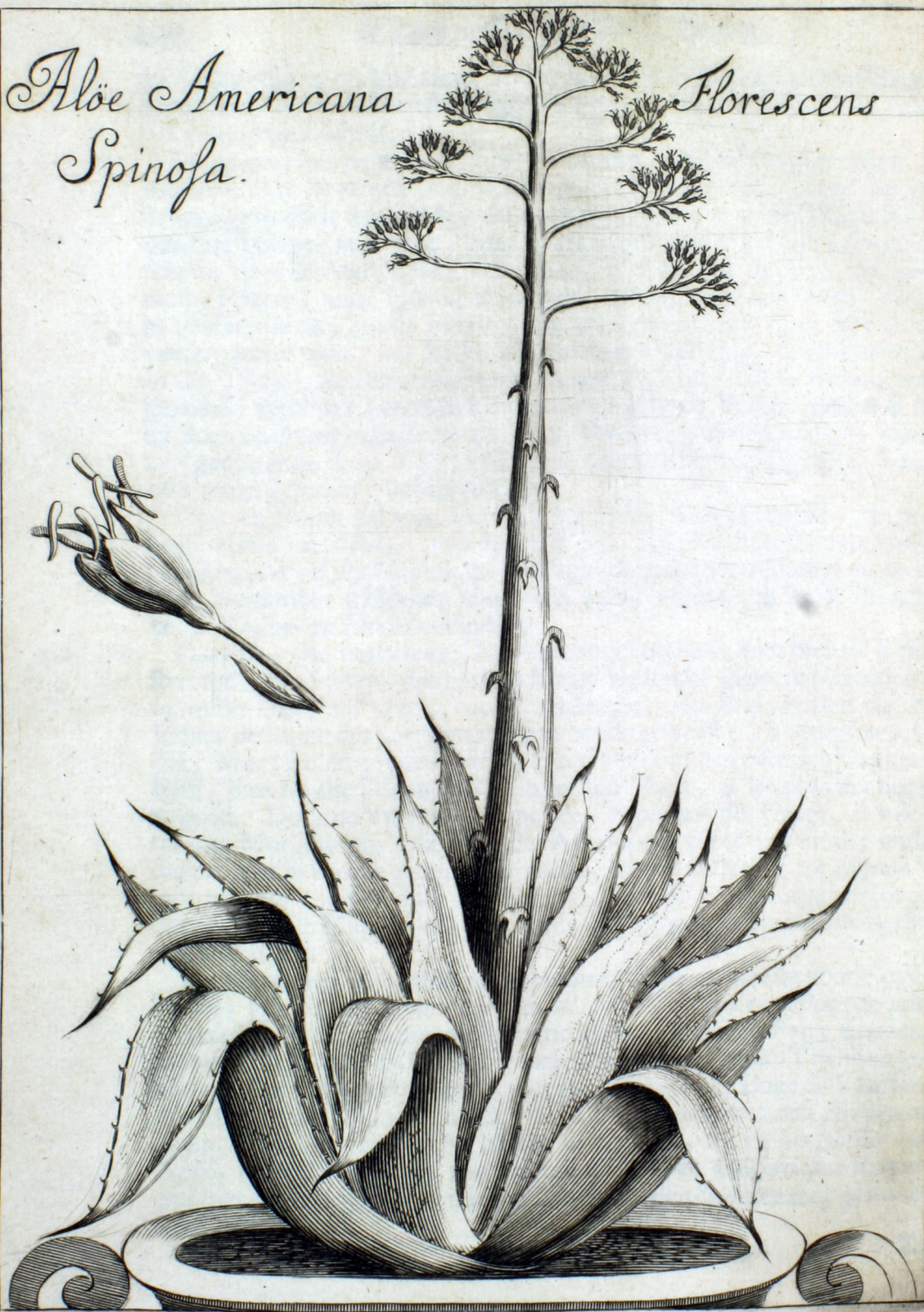
Daar na, den eerften van November gekoomen, doet men de Vensters toe, zonder voor den eerften Maart wederom geopent te worden; op welke Dag, in d' Oven, voor d' eerftemaal, niet fterk, geviert werdt, indien de Lucht dus verre maatig van koude geweest is, anders wat eerder; waar by men tot den eerften December om den tweeden Dag verblijft, daar na alle Dagen, tot den eerften Maart, al is het weder noch zo goed. Doch de Vorst aanneemende, tweemaal des Daags, te weeten des Morgens om acht ende des Avonds om vijf of zes uiren; ende indien men in vreeze quam te vervallen, of wel de Vorst tot binnen's huis mochte koomen door te dringen, driemaal, des Morgens vroege om zeven, des Middags om een, ende des Avonds wederom om zeven ofte acht uiren.

De Maant van *Februarius* aangekomen, ende de meeste koude over zijnde, vermindert men wederom het vier, als het eerst door de aankoomende koude vermeerderd geworden is, tot den eerften, tienden, of twaalfsten Maart, na het weder zich zien laat, op welke Tijd men geheel van het vieren aflat, ende, met goed Weder, by Dage de Venster, om alzo, van lankzamer handt, de lucht te doen gewinnen, wederom opent, daar naa, zo wel by Nacht als by Dage, tot in het laetste van April, op welke Tijd zy, met een zoete Lucht en aangenaame Regen, wederom buiten gefelt, ende der Zonneftaalen onderdaanig gemaakt wordt.

Alöe Americana
Spinosa.

Florescens

Zy wordt, in deze koude Landen (schoon zy noch Bloem, noch Zaad Roomt voort te brengen) door haare by de Wortel uitgelopen Jongen, van zelve Wortelen geschooten hebbende, hoe klein zy ook moogen zijn, genoegzaam aangeteelt ende vermenigvuldigt; die niet alleen van boven, ten zijden, ofte van onderen, maar ook zoo krachtig, door de voegen des houten Baks (daar zy in gezet is) koomen te dringen, dat (het welke aanzien, ende verwonderens waerdig is) het hout ende de spijkers daar voor zich buigen, ende wijken moeten, worden ook zelfs door de bodem des houten Baks al dringende gezien, ende vertoonen zich zo aardig van buiten, dat men de zelfde aan het hout gezet te weezen, voor zeeker zeggen zoude, vermits zy plat door de glijven de zelfde bevonden hebbende, dringen ende daar na buiten gekomen zijnde, haare behoorlijke dikte en rechte stelling der bladeren verkrijgen.

Begeert Iemand, dat deze afgenoomene Jongen haastig groeien, ende wel voortschieten zullen, die neeme geduurig daar van alle haare uit de Wortel voortkoomende Scheuten, zoo behoudt zy te meerder voetzel, ende wordt daar door krachtiger voortgedreeven.

Op deze gezeide maniere, dit schoon Gewas alzo gecultiveert, ende zorgvuldig in acht genoomen, hebbe eene daar van drie en dertig jaaren lank wel ende goed gehouden, zijnde tegenwoordig van de Aerde daar zy in staat, acht, ende met haar Bak, elf houtvoeten of te meer hooge, ook in de ronte over de dertien van gezeide voeten begrijpende. Een jegelijk Blad bevat in zich de hoogte van zes genoemde voeten, acht ende een halve houtduims breete, ende onder veel meer dan een geheel houtvoet dikte. Welke Plante op raaden met yzer beslaagen rustende, niet dan door acht of tien Mannen geregeert, in ende uit gebracht kan worden, laat zich ook niet eens van zes beweegen, schoonze op raaden voortgetrokken werdt, ende moet zijn.

Van deze genoemde groote ongeveer zijnde, heeft Duizent zes Honderd vijf en twintig, eene binnen Romen, in het Hof van den Cardinaal ODOARDUS FARNESIUS gebloeit, schietende, in de tijd van een Maant, een Steel, Vijftien Cubitus ofte 23 houtvoet hooge: Desgelijken eene 1633. binnen Madrid in Spanjen, welke, in een Nacht, tien voeten uit het midden haarer bladen opschoot, ende daar naa, binnen acht Dagen, een hoogte van 25 voeten verkreeg, het welke voor een groot Mirakel gehouden, ende daarom op de zelfde plaats een Capelle gesticht werde.

Noch heeft eene dezer Planten gebloeit 1660. (na mijn recht onthouden binnen *Stuckart*, in Virtenbergerlandt, by *Tubingen* geleegen, in het Vorstelijke Hof, welke binnen 's huis, in de Winter, tot aan de Zouder haare Steel voortgebracht hebbende, ende niet verder koomen

konnende, werde in dezelfde een gat gemaakt, waar doorze tot aan de Vorst van 't Huis opwaarts schoot, welke Steel aldaar tot op heden dezen Dag, tot een verwonderinge bewaart, ende alle Liefhebberen ver-
toont wordt.

Daar en boven noch eene 1668. in het Hof van den Hartog van Hol-
stein, tot *Gottorp*, de ik zelve met oogen gezien heb, wiens hoogen
Steel (gelijk uit deze figure, naa 't leeven geteikent, te zien is) boven
met veele zijdtakken verciert waar, draagende daar van de minste ver-
over de Hondert Bloemen, zijnde met een groene couleür, ende in-
wendig met geele af hangzelen verciert.

Dit alzoo in een veel kouder plaatze, als d' onze, geschiedt, hoope
dat ook noch de mijne, in korte jaaren, haar bloeiende kracht betoo-
nen zal.

*Aloë A-
mericana
purpuraf-
cens minor
misiore folio*

Die *Aloë Americana purpurascens minor*, ofte kleine Americaansche Aloë
met purperachtige Bladeren, vermits aan dezelfde geen Doornen ge-
vonden worden, in het jaar onzes Heeren Duizent zes Hondert acht
en veertig, uit Spanjen my gezonden, koomt, in haare geheele Culture,
aardt en eigenschap, met de voorgaande over een; kan ook een wei-
nig meerder vochtigheits verdraagen, ende wordt van Blaaden klein-
der, smaller, dunner, en purperachtig van couleür te zijn, niet on-
aangenaam gezien.

*Aloë Hispa-
nica, ofte
vera.*

De *Aloë Hispanica*, ofte Spaansche Aloë genoemd, vermits zy uit
Spanjen veel gebracht wordt, zijnde zeer bitter van smaak, ende van
de Françoisen *Perroquet* geheeten, welke de oprechte, (als gezegt)
meest geacht, ende in die Medicine gebruikelijk is, moet op voorge-
noemde maniere gecultiveert, ende in acht genoomen zijn. Zy ver-
lieft gemeinlijk alle Voorjaaren, buiten gebracht zijnde, door de onge-
woone kracht des lichts, die zy de geheele Winter niet heeft genieten
konnen, haare natuurlijke groenigheit, ende verkrijgt een bleeke Lever-
couleür, welke van veele gezien wordende, die Plantet' eenemaal verloo-
ren te zijn geoordeelt werdt, hoe wel zy met der Tijd vergaat, ende uit
het inwendige herte eerst haar aangenaam groen wederom verkrijgt,
welke zich tot de uitwendigste punten der Bladeren in korten tijd ver-
spreidt, inzonderheit zoo zy voort veel Regens gewacht, ende, met
den eersten, voor sterke Zonne een weinig gedekt wordt.

Op wat
maniere
men deze
zal doen
bloeien.

Wil Iemand deze doen bloeijen, ende in haar perfectie zien: Die
planteze in voorgezeide grond, met een volle Maane van de May,
in een Pot, naa zy groot is, zoo hooge als het eenigzints weezen kan,
(gelijk ook met de voorige twee geschieden moet) ende laate haar gee-
nige Jongen by de Wortel blijven, zoo behoudt zy te meerder krachts,
ende geraakt daar door te eerder aan 't bloeijen, gelijk ik door eerva-
rentheit in het jaar 1652. 1660. 1665. 1669. Ende meer andere geleert,
ende ondervonden hebbe.

Deze

Deze teederder van aart, ende voller van zap ofte vochtigheids zijnde, dan de twee voorgaande, verdraagt veel minder nattigheis, ende wordt ook door koude eerder beschaadigt. Zoo zy tegen de Winter uit der Aerden genoomen, binnen's huis opgehangen, in't Voorjaar wederom in de Aerden gezet, ende op een warme plaatze gestelt wordt, zal zy in't leeven verblijven, ende als vooren groeijen zonder eenige ongeleegentheit, of zy schoon langer daar uit gebleeven geweest waar.

Aanmerkens waardig is het gene, welke in deze Plante gezien wordt, te weeten: Bitterder zijnde dan galle, in haar Bloeme, nochtans voortbrengt een Water klaarder als Wijn, zoeter als Honig, ende nederwaarts hangende, even wel niet neder valt, ten zy men de Bloemen krachtig beweegt.

HET XXX. CAPITTEL.

WITTE MALUWE.

EEn Plante zo wel by een Iegelijk, om haare deugdelijke kracht, als uitwendige bevalligheit zeer gelieft, wordt met deze Naame in't Nederlandsch genoemt. Op Latijn ALTHÆA ofte BISMALUA. In't Hoogduitsch IBISCH. Ende op François GUIMAUVE.

*Althæa
Bismalua*

Zy bemint zoo lie een goede luchtige, zandige, als een kleijige, of steenige, wel gemeste Aerde, een opene, vrije en welter Zonne geleezene plaatze, veel Waters; geeft, alle Zomers, een aangenaame Bloem, maar zelden, ten zy met heete en goede jaaren, volkoomen Zaad; verdraagt sterke koude, ende alle ongeleegentheit des geheelen Winters; wordt ook alleen, door haare aangegroeide Wortelen, die men in het Voorjaar, van d' Oude afneemt, ende, met een afgaande Manne, verplant, genoegzaam aangeteelt ende vermenigvuldigt.

HET XXXI. CAPITTEL.

GEELE MALUWE.

ZYnde van deze voorgaande een medesoorte, doch zeer, in haar aart ende Natuire, veranderlijk; wordt in't Nederlandsch alzoogenoemt. Op Latijn ALTHÆA LUTEA ofte ABUTILON AVICENNAE, vermits de Hooggeleerde Avicenna deze niet anders noemt,

Althæa lutea.

Zy bemint een goede zandige Aerde, met een weinigtweejarige Paer demest, ende het Mol van verrotte bladeren der Boomen doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en welter Zonne geleezene plaatze,

*Abutilon
Avicenna.*

ze, voor alle koude Noorde- of Ooste-winden beschut, maatige vochtigheids; verblijft niet langer dan een Zomer in't leeven; geeft wel alle jaaren een aardige geele Bloeme, maar noit, in deze Gewesten, eenig volkoomen rijp Zaad, wordt ook door een kleine rijp, of koude Herfst-regenen haastig van haare bevallige groenigheid berooft: waaromme zy alle Voorjaaren, met een wassende Maane van April, door Zaad, niet meer dan een stroobreed diep, in een Pot gezaait, vernieuwt, ende niet meer dan een eenige Plante, geenzins gerept wordende, daar in gelaaten moet zijn; vermits zy veel Wortelen maakt, waar door zy malkanderen verderven, ende in haare wasdom hinderlijk zijn zouden.

HET XXXII. CAPITTEL.

M A L U E.

Reesjes
Kruidt.
Malua.

EEn wel bekend Gewas, wordt niet alleen in't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van veele KEESJES KRUID genoemd, om dat haar Zaad, rondt en platte zaamen gevoegt, zijnde een KEESE niet onbillijk gelijkt. Op Latijn MALUA. In't Hoogduitsch PAPPEL KRAUT. Ende op François MAULUE.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaargeworden veel veranderlijke zienswaerdige soorten, wiens zonderlinge verscheidenheit der aangenaame veelvoudige schoone couleuren, het ooge der Aanschouwers met een aantreklijke bevalligheid vermaakt, te weeten: *Malua vulgaris major*, Groote gemeine Malue. *Vulgaris minor*, kleine gemeine Malue. *Bohemica*, Boheemsche Malue. *Bætica*, uit de Provincie van Boetia in Portugaal liggende. *Crispa*, Kroeze Malue. *Indica arborescens major*, Groote Indiaansche Boom Malue. *Indica arborescens minor*, Kleine Indiaansche Boom Malue. *Malua hortensis rosea flore luteo pleno*, Stokroose met een geele dubbelde Bloem. *Flore albo pleno*, met een witte dubbelde Bloem. *Flore atro rubente*, met een swart roode Bloem. *Flore carneo pleno*, met een lijfverfde Bloem. *Flore purpureo pleno*, met een purpere Bloem. *Flore purpureo & albo variegato*, met een purper en wit bonte Bloem, ende veele meer andere. Niet van een ende de zelfde culture.

Zy beminnen nochtans alle een gemeine, zoo wel zandige, als andere aart van grondt, met tweejarige Paerde- ofte Koeije-mest maatig vermengt, een opene, luchtige, vrije, wel ter Zonne geleezene plaats, maatige vochtigheit.

De *Malua vulgaris major* en *minor*, Groot en Kleine gemeine Malue.

lué. Als ook *Indica major arborescens*, ofte Groote Indiaansche Boom Malue, worden om het tweede, ofte alle Voorjaaren, in April of May, met een wassende Maane, de Aerde bevoolen; geeven zelden ofte zeer laat Bloemen, de eerste Zomer, maar des Winters, de koude verdraagende, bloeijen zeer lange, geeven volkoomen Zaad, ende versterven daar meede.

Doch de *Malua arborescens Indica major*, verdraagt, in geene manieren, buiten staande, het vorstige Weder, moet daaromme, jonk zijnde, met gezeide Maane, in een Pot, oft twee of drie in een half Zeepvaatje, driehockig geplant, in 't begin van October, ofte een weinig later (na des Tijds gelegenheit) binnen 's huis, op een luchtige plaatze gestelt, met een weinig laauw gemaakt Regenwater onderhouden, ende in 't begin van April, een ieder bijzonderlijk, met de gantsche klomp aerde, op een goede plaatze eens Beddes wederom gezet worden.

Malua arborescens Indica major.

De *Malua arborescens Indica minor*, ofte kleine Indiaansche Boom Malue, versterft niet zo haastig, maar blijft eenige jaaren in 't leeven, gelijk ik zo menigte van jaaren, door eervarenheit, geleert hebbe, daar van eens een elf jaaren bewaarende, welke de dikte van zes hout duimen in 't ronde verkreegen hebbende, eindelijk van ouderdom vergink. Zy valt teeder van aart, de wintersehe koude niet verdraagen moogende; Moet daaromme, met een gezeide Maane van April, in een Pot gezet, in October binnen 's huis, op een luchtige plaatze gebracht, geduirende deze Tijd met slechts een weinig Regenwater onderhouden, ende niet voor in April, met een aangename lucht, wederom buiten gestelt, ende voor koude Nachtrijpen gewacht zijn.

Malua arborescens Indica minor.

Zy bloeit, voor d' eerstemaal, het tweede jaar, na dat zy, met een wassende Maane van April, gezaait geweest is, daar na alle jaaren, ende brengt ook voort op een warme en luchtige plaatze neder gezet zijnde, gemeinlijk volkomen rijp Zaad, inzonderheit zo het voor veel Regens in 't najaar een weinig gewacht wordt.

De *Malua Bohemica*, Boheemsche Malue; *Bætica*, Malue uit de Provincie van Boetica in Lusitania gelegen. *Crispa*, Kroeze Malue, ende diergelijken meer, verblijven niet meer dan een Zomer in 't leeven; worden alle Voorjaaren in de Maart, met een wassende Maane, op een warme, luchtige, en wel ter Zonne gelegene plaatze, niet diep in d' Aerde gelegt; geeven voor de Winter een perfect rijp Zaad, ende versterven van zelfver.

Malua Bohemica & Bætica &c.

Alle de soorten van *Malua hortensis rosea*, ofte Stokroosen, zijn hart van aart, verdraagen felle Vorst, ende allerlei ongeleegentheit des gantschen Winters; geeven het tweede jaar Bloemen, schoon om aan zien, van Midzomergemeenlijk tot aan de Winter, d' een na den ander geduig open gaande, brengen voort volkoomen rijp Zaad, ende vergaan dijkwils niet voor het vierde jaar, hoe wel zommige in het derde,

Malua hortensis Rosea Stokroosen.

de, als ook door sterke Vorst of veel Regens wel licht eerder verdelven.

Wil Iemand hier van goed Zaad gewinnen, die snijde alle Zijdtaken weg, ende laate alleen die middenste Scheute verblijven, waaraan niet als dubbelde Bloemen gezien zullen worden, ja hoe hooger, hoe dubbelder; hier van het Zaad in het midden ofte wat hooger, met een volle Maane vergadert, daar na in April ofte May, met een volle Maane, niet diep, in Potten ofte andere plaatzen gezaait, ende twee Maanden daar na, met gezeide Maane, wederom twee of drie voeten van malkanderen verplant, zullen goede en zienswaardige Bloemen voortbrengen, inzonderheit zo het eenige jaaren na malkanderen geschiedt,

HET XXXIII. CAPITTEL.

A L Y S S U M.

WOrdt met geen andere Naame (mijns weetens) van een Iegelijk dan deze genoemd, na het Grieksche woordt *λυσσα*, *Lyssa*, het welke zoo wel *dulligheit* als de *Hik* beteekent, vermits zy niet alleen de beetē der dulle Honden, maar ook de *Hik* geneeft ende verdrijft. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend geworden verscheidene aardige veranderlijke soorten, te weeten: *Alyssum*, ofte *Alysson Echoides*, *Alyssum* het *Echium* ofte *Slangenkruidt* gelijkende, *Alyssum Galeni*, *Alysson* van *Galenus* beschreeven. *Alyssum Dioscoridis*, *Alysson* van *Dioscorides* geteekent. *Alyssum minimum*, kleine *Alysson*, ende meer andere. Niet van een ende de zelfde culture.

Zy lieven alle een goede, luchtige, en zandige Aerde, met een weinig oude Paerdesteef doormengt, een opene, vrije, welter Zonne geleegene plaatze, en maatige vochtigheit.

Alyssum Echoides.
Galenii.

Het *Alyssum Echoides*, ofte *Slangenkruid* gelijkende *Alyssum*, ende het *Alyssum Galeni*, *Alysson* van *Galenus*, blijven niet langer dan een Zomer in't leeven; geeven gemeinlijk, tegen de Winter, volkoomen Zaad, ende versterven daar mede; hoe wel het *Alysson van Galenus*, in deze Gewesten, zelden dan met zeer goede Zomers, ook in een Pot geplant, ende wel warm gezet zijnde, perfect rijp Zaad verkrijgt.

Alysson Dioscoridis
& *minimum.*

Het *Alyssum Dioscoridis*, *Alysson* van *Dioscorides*. Ende *Alyssum minimum*, zeer kleine *Alyssum*, vergaan niet het eerste, maar het tweede jaar, na dat zy een recht volkoomen Zaad gegeven hebben. Het kleine *Alyssum* is hart van Natuire, verdraagt sterke koude buiten staande, ende alle andere ongeleegentheit des Winters; maar het *Alyssum van Dioscorides* vergaat niet alleen, door felle Vorst, maar ook lichtelijk door veel Regens, moet daaromme, in een Pot, gezaait ofte geplant weezende, des

des Winters, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet, dan met vorstig Weeder, ingeviert werdt, met zeer weinig Waters onderhouden, bewaart, ende zoo veele Luchts, door de Vensters (als het niet en vriest) geduirig genieten, als mogelijk zal zijn, tot in het laetste van de Maart, ofte begin van April, als wanneer, zy buiten gestelt, voor koude Nachten, drooge haarige Winden, en veel vochtigheids gewacht, ende wel gedekt moet zijn.

Zy worden alle Voorjaaren, met een wassende Maane van April, in de grondt zo wel als Potten, niet diep gezaait, waar van het *Alysson Galeni*, ofte Alyssum van Galenus niet gerept ofte opgenoomen moet zijn, zoude anders, in het rijp worden de Zaads, te zeer verachten. Ziet het 106. 38. 87. 175. en 86. cap.

HET XXXIV. CAPITTEL. FLUWEEL BLOEM.

IN't Nederlandsch alzoo, ende met geen andere Naame (mijns weetens) genoemd. Wordt op Latijn gezegt *AMARANTHUS*, na het Grieksche woordt *Ἀμαρανθός*, het welke onverwelklijk beteekent, om dat haare Bloeme, afgesneeden weezende, lange tijd fris ende onveranderlijk blijft. In't Hoogduitsch *TAUSENDSCHON*. Ende op François *PASSE VELOURS*. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend veel schoone, ende om zien vermaaklijke soorten, te weeten: *Amaranthus purpureus semine albo*, Purpere Fluweel Bloeme met een wit Zaad. *Holosericus cristatus*, breede fluweel Bloeme, op de maniere van een Hoenderkam zittende. *Tricolor*, met drie of vier veranderlijke couleuren, als donker rood, bleek rood, schoon geel, en uit den groenen verwig, waaromme deze ook Papegaijenkruid genoemd is, wiens aangenaame en verwonderens waardige schoonheit, den graagen Aanschouwer, door een aardige bevalligheit, al stilswijgende, het herte zeer vermaakt, ende in treurigheit vervallen, het ooge daar op slaande, wederom schielijk verquikt, zoo dat ik niet derve zeggen, of niet de Natuire zelve met die veranderlijke schoonheit dezer couleuren, van een groot en konstig Werkmeester, uit de swartheit der Aerden voortgebracht, om het lof daar van te brengen, strijdende gezien wordt. *Amaranthus holosericus flore albo*, witte fluweel Bloeme. *Amaranthus caule & spica lutea*, fluweel Bloeme met een geelle Steel en Aare. *Amaranthus ruber*, roode fluweel Bloeme. *Viridis*, gantsch groene fluweel Bloeme, ende meer andere. Alle van een ende dezelfde culture.

Amaranthus, &c.

Amaranthus Holosericus cristatus.

Amaranthus tricolor, &c.

Zy beminnen een goede, gemeine zandige, Aerde, met een tamelijk ge-

gedeelte tweejarige Paerdemeest doormengt, een opene, warme, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleezene plaatze, maatige vochtigheit, blijven niet meer dan een Zomer in't leeven; geeven gemeinlijk, in de Herfst, volkoomen Zaad, ende verfterven, door een kleine Vorst, ofte van zelfs: Worden daaromme alle Voorjaaren, met een wassende Maane van April ofte de Maart, in de Aerde, niet diep, gezaait; doch het *Amaranthus tricolor*, of drie gecouleurde fluweel Bloeme, zijnde de teederste van alle, in een Pot, ofte zeer warm tegen een Muire, daar onder veel warme frisse Paerdemeest in d' Aerde gelegd is, geeft anders geen volkoomen Zaad, moet ook, tot dien einde, voor veel Regens niet alleen, maar ook, om dat haare schoonheit door de zelfde vermindert wordt, gewacht, inzonderheit nieuws opgekoomen zijnde, ook met de Pot, van d' eene warme Paerdemeest in d' ander, tot aan de bovenste Rand, een Maant of anderhalf lange gczet weezende, voor koude Nachten, Winden, en Regen genoegzaam gedekt zijn.

Deze Bloemen werden, in voorrige Eeuwen, in allerlei gevlochtene Kroonen, die ter eeren van een Konink ofte Prins opgehangen worden, veel gebruikt: Om dat (gelijk daar van *Hesichius* verhaalt) niet en verslenften, noch vervuilden, ende des *Winters*, met Water besprengt zijnde, wederom verfrissende groenden. Daaromme ook de zelfde in de Kerken opgehangen, ende de Goden toegeëigent geworden zijn, als daar van by *Plinius* en *Artemidorus* geleezen kan worden. Waarmee *Clemens Alexandrinus* de Christenen vermaanende, dat zy haar, in geen manieren, met der Heidenen afgoderije bezmetten zouden, zeide, dat alle die wel deden, een Amarante (dat is onvergankelijke) Kroone, waar wech geleit. Waardoor ook *Petrus* deze een Hemelsche Kroone genoemd heeft. *ἀμαράντινον τῆς δόξης σφαιρον*. Ziet het 69. cap.

Plin. l. 21.

c. 8.

Artemid.

l. 1. c. 79.

Clem. Alex.

ped l. 2. cap.

8.

HET XXXV. CAPITTEL.

A M M I.

IS van een Iegelijk met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) genoemd. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, drie verscheidene soorten bekend, te weeten: *Ammi vulgare*, gemein Ammi. *Lusitanicum*, Portugaals Ammi. Ende *Ammi perpusillum*, ofte klein en teeder Ammi. Meest alle van een ende de zelfde culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, liever met oude Paerdemeest, als gantsch geen vettigheit verzien, een opene, luchtige, vrije, warme, en wel ter Zonne geleezene plaatze, maatige vochtigheit,

heit; geeven niet alleen Bloemen, maar ook, tegen de Winter, volkomen Zaad, waar meede zy vergaen; Moeten daaromme, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, wederom, nieuws gezaait, ende niet diep, de Aerde bevoolen worden. Doch het *Ammi perpusillum*, in een Pot, met gezeide Maane van April, ende op een heel warme plaatze gestelt, zo verkrijgt het, in deze Landen, met goede Zomers, zomtijds Zaad, maar anders zelden.

HET XXXVI. CAPITTEL. GUICHELHEIL.

W Ordts met deze Naame in't Nederlandsch alzoogenoemt. Op Latijn ANAGALLIS. Ende in't Hoogduitsch GAUCHEIL. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend vier onderscheidelijke en aardige soorten, te weeten: *Anagallis mas flore purpureo*, Guichelheil Manneken met een purpure Bloem: *flore rubro*, met een roode Bloem: *flore luteo*, met een geele Bloem: Ende *Anagallis foemina flore caeruleo*, ofte Guichelheil Wijfken, met een schoone blaauwe Bloem. Alle van een ende de zelfde culture.

Zy beminnen een gemeine, goede, zandige en wel gemeste grondt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze, verdraagen veel, ende ook maatige vochtigheit; geeven aangename Bloemen, en, tegen de Winter, volkoomen Zaad, waar mede zy versterven, moeten daaromme, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, wederom op een nieuw, niet diep, de Aerde bevoolen zijn, hoe wel zy ook van zelfs, door het neêrgevallene Zaad, genoegzaam voortkoomende gezien worden.

HET XXXVII. CAPITTEL. BEEKBUNGE.

Is niet alleen met deze Naame in't Nederlandsch, maar ook van sommige WATERBUNGE bekend. Op Latijn BECABUNGA, ofte ANAGALLIS AQUATICA. In't Hoogduitsch BACHBUNGEN. Ende op François BERLE. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden twee bijzondere soorten, te weeten: *Anagallis aquatica major*, Groote Beekbunge. Ende *Anagallis aquatica minor*, ofte kleine Beekbunge. Beide van een ende de zelfde culture.

L I

Zy

Zy beminnen een goede vette, ende ook een gemeine vochtige grondt, zo wel een opene, luchtige, en vrije, als een donkere, of schaduachtige plaatze, veel Waters, verdraagen sterke koude, en alle on-geleegentheit des *Winters* geduldig; bloeijen de meeste *Zomer* door, geeven volkoomen Zaad, het welke, ofte van zelfs opstaat, ofte in het Voorjaar, met een wassende Maane van de *Maart* ofte *April*, in d'aerde, niet diep, gelegd wordt, waar door zy zoo wel, als haare geduurig voortkruipende jonge Scheuten, van zelve Wortelen vattende, aangeteelt ende vermeerdert gemaakt worden.

HET XXXVIII. CAPITTEL.

KLEINE OSSENTONGE.

OP Nederlandsch alzoogenoemt. Wordt in't Latijn *ANCHUSA*. Op Hoogduitsch *OCHSENZUNG*. Ende in't François *ORCANETTE* genoemt. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, be-
Anchusa, kent vier onderscheidelijke foorten, te weeten: *Anchusa Major*, groo-
eiusque spec- te *Anchusa*. *Media*, middelbaare foorte van *Anchusa*. *Minor annua*,
cies. kleine *Anchusa*, niet meer dan een *Zomer* duirende. Ende *Anchusa*
flore luteo, ofte geele *Anchusa*. Meest van een ende de zelfde cul-
 ture.

Zy beminnen alle een goede, gemeine, zandige, ende met twee-jaarige Paerdemeest wel verziene grondt, een opene, luchtige, warme, vrije, en welter Zonne gelegene plaatze, weinig Waters, vermits zy zonder verdervinge niet veel verdraagen mogen, lijden ook niet geerne sterke Vorst, ende veel Sneeuwige vochtigheit, in deze *Quartieren*, is daaromme goed, dat men hier van eenige in Potten verplant, om des *Winters* binnen's huis bewaart te kunnen worden: Zy bloeijen het tweede jaar, van Korlen voortgekoomen zijnde; geeven, met goede *Zomers*, goed Zaad, ende verblijven dikwijls eenige jaaren in't leeven. Doch het *Anchusa annua*, in het Voorjaar, met een wassende Maane van *April* (gelijk de andere alle) gezaait weezende, geeft voor de *Winter* Bloem ook Zaad, ende versterft daar meede.

HET XXXIX. CAPITTEL.
A N E M O N E.

DEze bevallige en schoone Bloeme, van een jegelijk zeer gelieft, werdt met geen andere Naame (mijns weetens) dan deeze, door geheel Europa, genoemd, na het Griekſche woordt *Ανέμων*, het welke Ventus ofte Wind betekent, waar na zy ook van veel *Flos Venti*, *VENTI*, ofte WINT BLOEME genoemd wordt, vermits zy door de Wind lichtelijk beſchadigt werdt, ende dien niet wel verdraagen mag: maar niet, als *PLINIUS* meent, dat zy niet door drift der Natuire geöpent wordt, dan als de Wind waait; het welke de daagelijſche eervaarentheit gantſch anders, met ſtil weeder, betuigt.

Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, bekent twee verſcheidene ſoorten, in haare gedaante der Bladeren verſcheelende, te weeten: *Anemone latifolia*, breedtblaadige Anemone; Ende *Anemone tenuifolia*, ofte Anemone met ſmalle Bladeren.

Doch wil jemant deze onderscheiden, na de zeer bevallige ende verwonderens waerdige veranderinge haarder over ſchoone Bloemen, zal zoo veel verſcheidene Naamen, als hy Dagen in een jaar zal moogen tellen, van nooden hebben: Welke alle van een ende dezelfde culture te zijn, genoegzaam bekend worden. Willende, ofte buiten in de Aerde, ofte in Potten, om des Winters, binnen 's huis gebrogt te konnen zijn, op volgende maniere gehanteert, ende in acht genomen werden.

Neemt een bedde van uw Hof, warm ende wel tegen het Noorden gelegen, op dat het van koude en ſterke Winden bevrijt, de zuider Zonne, onverhinderlijk, daar op ſpeelende, de meeſte tijd van den dag, krachtig genieten mag; legt daar onder in een halve voet hooge warme dicht getreden Paerdemeſt, daar op wederom een halve voet eenjarige van dezelfde Meſt, met een tamelijk gedeelte Mol van verrotte Bladeren der Boomen doormengt, zo de grond van Natuire vochtig is; Maar indien zy drooge bevonden wordt, neemt men daar toe half oude Paerde-, ende half een ofte tweejarige klein gewreeven Koeije-meſt (want in vochtige Aerde Paerde-, ende in drooge Koeije-meſt te gebruiken, is zoo zeer dienſtig als profijtelijk) Legt hier op, ruim twee vingeren breedte hooge, geheel zandige goede Aerde, daar op de *Anemone Bollen*, daar over wederom zoo veel van gezeide gantſch zandige Aerde, dat zy een goede vinger ofte geheele duim breed bedekt zijn, ſtroeit dan daar over heene, een ende een halve duim hooge, een ofte tweejarige klein gewreeven Paerdemeſt, wel met eenjarige ofte ouder Hoender-

Hoe men de grond voor deze Bollen zal toemaaken, ende wanneer ze gezet zijn moeten.

drek doormengt, daar over wederom een weinig gemeine grond, zoo dat de *Anemone Bollen* vier vingeren breed diep (gelijk zy moeten) onder d' Aerde koomen te leggen, in de Maant van September, October, ofte Februarius, (zoo als dan de grond open, en onbevroozen is, hoewel de twee andere Maanden hier toe veel bequaamer houde) met een afgaande Maane, een weinig voor het laetste Quartier; Want haare Bollen, worden als dan veel grooter, de Bloemen heerlijker, netter en courieuser, de couleuren perfecter, ende vermeenigvuldigen haar zeer: Het welke zy hooger, ofte niet zoo diep gezet zijnde, geenzins doen, lijden als dan ook meerder perikel om te verderven, vermitsze, door de Regen, eerst opgeswollen zijnde, door een, daar op volgende droogte, wederom inkrimpen, daar naa door vochtigheit op een nieuw uitswellen, het welke de Bollen zeer krenkt, zoo dat zy, of zy schoon in 't leeven koomen te blijven; evenwel onmoogelijk zulke schoone Bloemen voortbrengen kunnen.

Maar wil jemant deze inde grond zetten, een weinig voor de volle Maane, van genoemde Maanden, zo zullenze wel zo groote Bloemen, maar niet zoo net en aardig voortbrengen. Daar en booven zal men weten, dat, dit genoemde Bedde, voor leeg, ende achter hoog, tegen de Zonne opgaande gelegd, in 't ronde ofte vierkant, met Greene Deelen bezet, ende booven over, met houten Vensters, gedekt moet zijn, welke men voor veel Regenen, Sneeuw of sterke Vorsten, neêrvallen laten ofte toe doen, ook met stroo ofte frisse Paerdemest, boven ende aan alle kanten wel dik bedekken moet; Doch kan men eerst, van binnen, een Haaren Kleed daar over heen leggen, ende daar op de Vensters, op dat de strenge koude te minder mag doordringen.

Daar naa, de Vorst gepasseert, ende de Maand van Februarius aangekoomen, doet menze, met goed Weeder, in 't geheel ofte ten halven, wederom naa des tijds geleegentheit open, des Nachts niet alleen wederom toe, maar inzonderheit als het koud is, veel regent, rijpt, ende waait: want zy worden hier in zoo teeder, ende gevoelijk te zijn bevonden, dat niet alleen de opene Bloemen, maar ook de Knoppen zelf, door de Wind dikwils verslaagen werden, ende onvolmaakt ten voorschijn koomen, eer men daar eens op gedachtig geweest is.

Bereidinge
der Aerde
voor d' *Anemone*
Bollen, die
mengencken
in Potten te
zetten.

Wijders, voor *Anemones*, om in Potten bewaart te kunnen worden, zult gy de Aerde bereiden als volgt: Neemt van tweejarige Koeijemest een deel, Mol van verrotte Bladeren der Boomen een deel, een ofte tweejarige Hoenderdrek een deel, gemeine Aerde, daar een jaar niet op gezaait ofte geplant geweest is, twee deelen, ende grof Zand, daar geen zoutigheid by gevonden wordt, twee deelen: Arbeidt dit alles te zaamen wel door malkanderen, een Maand ofte zes weeken te voeren, als gy de *Anemone Bollen* daar in gedenkt te zetten, dezelfde om den achten Dag eens omme smijtende; vult hier mede uwe Potten, ende steekt uwe

uwe Bollen daar in, de Knoppen daar de Bladeren en Bloemen uit voortkoomen booven, niet meer dan drie duim breed diep, op voor genoemde tijd, en met gezeide Maane; wachtze wel, des Voorjaars, voor veel Regen, en schraale haarige Winden, als zy noch weinig Loofs geschoorten hebben, ofte reeds Knoppen beginnen voor den Dag te brengen, zoo zult gy schoone Bloemen gewinnen.

Daar naa de Bladeren vergaan, en geel geworden zijnde, ook de Bloemen vervallen, ende haare dienst gedaan hebbende, moeten haare Wortelen niet langer in de Aerde verblijven, maar als dan zonder verzuimenisse terstont opgenoomen, afgewasschen, van alle haare onzuiverheit ende verrottinge, zoo daar iets aan bevonden werdt, gereinigt, ende op een drooge zoo wel, als luchtige plaatze, tot dat men haar wederom de Aerde gedenkt te beveelen, weg gelegd worden. Ziet het 377. cap.

Tijd van opneeminge.

HET XL. CAPITTEL.

A M B R O S I A.

ZYnde een aangename, en welriekende Plante, wordt van een jegelijk met deze, ende geen andere Naame (mijnes weetens) genoemd.

Zy bemint een goede, luchtige, en zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdesteef vermengt, een opene, warme, vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze, maatige vochtigheit, is teeder van aart; geeft, in deze Landen, ter naauwer noodt Bloemen, maar noit enig volkoomen Zaad; verdraagt geenige koude Herfstregenen, Sneeuw, Rijp ofte Vorst, verblijft ook noit des Winters over in 't leeven, al wordtze, in een Pot staande, in tijds binnen 's huis gebracht, ende voorzichtig in acht genoomen. Moet daaromme, met een wassende Maane van de Maart ofte April, alle Voorjaaren, op een nieuw (het Zaad ontfangen hebbende) wederom, niet booven een stroobreed diep, gezaait, ende in een Pot, op een wel geleegene plaatze, bewaart zijn. Ziet het 88. capittel.

HET XLI. CAPITTEL.

D I L L E.

Amerkam. Alle ende een jegelijk wel bekend, wordt op't Nederlandsch met deze Naame alleen genoemd. Op 't Latijn ANETHUM. In 't Hoogduitsch TILLE. Ende op François ANET.

Zy bemint liever een gemeine, zandige, gemeste, als een ongemeste grondt, een opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleezene plaats, veel Regens; wordt niet booven vijf Maanden oudt; geeft in de *Zomer* volkoomen Zaad, ende vergaat daar na met lankzaamheit van tijd: Moet daaromme alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de *Maart* ofte *April*, wederom op een nieuw gezaait zijn, ofte slaat ook wel van zelfs overvloedig op, gelijk men alle jaaren genoegzaam bekennen mag. Ziet het 43. 152. 153. en 121. capittel.

HET XLII. CAPITTEL.

A N G E L I C A.

En welriekende en zeer Medicinale Plante, wordt met deze ende geen andere Naame, zoo wel in't Latijn als Nederlandsch genoemd. Op't Hoogduitsch ANGELICKE, ofte HEILIGEN GEISTS WURTZEL. Ende in't François ANGELIQUE. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, bekend zes onderscheidelijke niet onaangename soorten, te weeten: *Angelica major sativa*, Groote tamme Angelica. *Sylvestris major*, Groote wilde Angelica. *Sylvestris minor*, kleine Wilde Angelica. *Aquatica*, Water Angelica, om dat zy omtrent het Water voortkoomende gezien wordt. *Tenuifolia*, met teederer en smaller Bladeren als eene dezer genoemde. Ende *Angelica Americana baccifera*, ofte Americaansche Angelica, met bruin roode Beijen, Druifswijze by malkanderen hangende, welke eerst groen, daar naa bruinrood, ende eindelijk, uit droogende, swart worden, zijnde van groote als kleine *Corinten*, Waar in het Zaad gevonden wordt. Niet alle van een ende de zelfde culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, wel gemeste Aerde, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleezene plaats, veel Waters, inzonderheit de Water Angelica; bloeijen der tweede *Zomer*, door het zaaijen voortgekoomen zijnde, geeven volkoomen rijp Zaad,
in

Angelica Baccifera

in de Herfft, ende verfterven daar meede : verdraagen koude, fterke Vorft, ende alle andere ongeleegentheit des geheelen *Winters*, zonder merkelyke fchaade, hoe wel de *Angelica tenuifolia*, ofte smal gebladerde Angelica, wel zo teeder als de andere zijnde, dikwils door niet al te fellen Vorft van't leeven berooft wordt.

*Angelica
tenuifolia.*

De *Angelica Americana baccifera*. Angelica met Beijen uit America, ende de *Angelica Sylvestris minor*, ofte kleine wilde Angelica, vergaan niet zo haast, maar blijven lange jaaren in't leeven, bloeijen ook alle *Zomers*, en geeven haar volkoomen Zaad, waar door zy zo wel, met een wassende Maane van *September*, *October*, *November*, ofte *Februarius*, in een Pot gezaait weezende, vermits het wel vijf ofte zes Maanden in d' aerde verblijft, eer het opkoomende gezien wordt, als haare aangewassene Wortelen, die men, met genoemde Maane, van d' ouden afneemt ende verplant, aangeteelt ende vermenigvuldigt zijn moogen.

*Angelica
Americana
baccifera.*

De andere worden niet dan alleen door Zaad, op gezeide Tijd en Maane, niet booven een ftroobreed diep, de aerde bevolen zijnde, vermeerdert gemaakt.

HET XLIII. CAPITTEL.

A N I S.

WAar van het Zaad, by een jegelijk wel bekend ende zeer gebruikelijk is, werdt in't Nederlanfch alzo, ende met geen andere Name genoemd. Op Latijn ANISUM. In't Hoogduitsch ANISS. Ende op François ANIS.

Anisum.

Zy bemint van Natuire, een goede, zandige, gemeine Aerde, met tweejarige Paerdemest maatig verzien, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze, weinig Regens, geeft alle *Zomers* Bloemen, ende in de *Herfft* een volkoomen rijp Zaad, waar mede zy vergaat, vermits als dan de Natuire zijne loop voltrokken hebbende, niet meer vermag. Moet daaromme, met een wassende Maane van *April*, alle Voorjaaren, wederom op een nieuw, niet diep, de Aerde bevolen zijn. Ziet cap. 267.

HET XLIV. CAPITTEL.

A N T H Y L L I S.

D It gewas, niet onaangenaam om zien, wordt zo wel in't Latijn als als Nederlandsch, Hoogduitsch, als François, met deze ende geen andere Naame (mijns weetens) genoemd. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend geworden zes onderscheidelijke soorten, te weeten : *Anthyllis lentifolia*, Anthyllis met Linse Bladeren. *Valentina*, Anthyllis van Valentien in Spanjen. *Leguminosa Belgarum flore luteo*, Anthyllis der Nederlanders met een geele Bloeme. *Anthyllis leguminosa Hispanica flore rubescence*, Spaansche Anthyllis met roodachtige Bloemen, ende Zaad in ronde huiskens aan malkanderen Peulswijze zittende, *Vesicaria Hispanica flore toto rubro*, Spaansche Anthyllis met een geheel roode Bloeme, ende Blaasjes daar het Zaad ingroeit. *Vesicaria Hispanica flore luteo*, Spaansche Anthyllis met Blaasjes, ende een geele Bloeme. Ende *Anthyllis Vesicaria major Indica*, ofte Groote Indiaansche Anthyllis met Blaasjes, zijnde een aardig gewas, ook op der Aerden kruipende, het welke ik voor d' eerstemaal in het Hof van de Heer Borge-meester BISCHOP tot ROTTERDAM gezien heb, maar voorleeden jaar zelve bloejende gehadt. Niet alle van een ende de zelfde culture.

*Anthyllis
lentifolia.*

*Anthyllis
leguminosa
Hispanica.*

Zy lieven geerne een goede zandige grondt, met tweejarige Paerdesteefst verzien, een opene, warme, luchtige, vrije en wel ter Zonne gelegene plaatze, niet te veel vochtigheits, verdraagen tamelijk vorstige Weder, ende meer andere ongeleegentheit des *Winters*, uitgenoomen het Anthyllis met Linse Bladeren, het welke veel teederder zijnde, des *Winters* binnen 's huis, op een luchtige bequaame plaatze, daar niet, dan met sterke Vorst, in geviert werdt, zonder eenige tocht bewaart moet zijn.

Zy bloeien de tweede *Zomer*; geeven gemeinlijk, met goede Tijden, volkoomen Zaad, ende versterven daar meede. Doch het *Anthyllis leguminosa Hispanica flore rubescence*, ofte Spaansche Anthyllis, met roodachtige Bloemen, vergaat zo haastig niet, maar blijft eenige jaaren in't leeven, ende bloeit niet alleen alle *Zomers*, maar geeft ook als dan haar volkoomen Zaad ofte Vrucht.

De andere worden alle, door haare Zaad alleen, het welke, met een wassende Maane van *April*, in d' Aerde, niet diep gelegd wordt, aangeeelt ende vermenigvuldigt. Ziet het 66. 141. 338. 339. en 405. cap.

HET XLV. CAPITTEL.

A P H A C E.

W Ordts met deze Naame, maar geen andere (mijns weetens) in 't
Nederlandsch genoemd, ende op Latijn APHACA.

Aphaca

Zy bemint een goede zandige, en wel gemeste grondt, een
opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk
veel vochtgheits; bloeit de eerste Zomer, en geeft volkomen rijp Zaad,
sterft nochtans voort niet, maar blijft twee, ja dikwils drie jaaren in 't lee-
ven, ende bloeit lange, aardig om zien; verdraagt ook tamelijk de kou-
de des Winters, ende meer andere ongeleegentheit des Tijds; kan ook door
geen ander middel, dan alleen haar Zaad, het welke met een wassende
Maane van April, gezaait moet zijn, aangeteelt, ende vermeerderd wor-
den. ziet 14. 274. en 441. cappittel.

HET XLVI. CAPITTEL.

K A L F S M U I L.

E En aardig en zienswaardig Gewas, wordt niet alleen met deeze
Naame, in 't Nederlandsch, maar ook van zommige ORANT ge-
noemt. Op Latijn ANTIRRHINUM: In 't Hoogduitsch LOEWEN-
MAUL. Ende op François MURON VIOLET. Hier van zijn my, in
haare aardt ende Nature, verscheidene aardige soorten bekend, te wee-
ten: *Antirrhinum majus latifolium*, Groot breedblaadig Kalfsmuil. *Ma-*
jus latifolium semper florens Lusitanicum, Groot breedblaadig Kalfsmuil
altijd bloeiende uit Portugaal. *Majus angustifolium*, Groot Kalfsmuil
met smalle Bladeren. *Minus angustifolium*, Klein Kalfsmuil met smalle
Bladeren. *Antirrhinum minimum*, Alderkleinste Kalfsmuil, het welke
ook *Caput Simiae*, ofte Apehoofd genoemd werdt. Ende meer andere
Niet alle van een ende dezelfde culture.

Antirrhinum
nam.

Zy beminnen nochtans alle een goede zandige, en wel gemeste grond,
een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, ver-
draagen niet alleen veel vochtigheits, maar ook sterke koude, ende al-
lerlei ongeleegentheit des Winters, vermits zy niet de eerste Zomer ver-
gaan, maar de tweede vermaakelijke en kluchtige Bloemen, als ook
volkoomen rijp Zaad voortgebracht hebbende, worden, door de Win-
tersche ongemakken, verteert ende weg genoomen, te weeten: alle de

M m

soor-

soorten van het *Antirrhinum majus latifolium*, ofte Groot breedblaadig Kalfsmuil, hoe wel nochtans zomtjids wel eenige weinige voor het derde jaar koomen in't leeven te blijven, doch wordt heel veele niet gezien. Maar het *Antirrhinum minus angustifolium flore albo & purpureo*, ofte kleine Kalfsmuil met smalle Bladeren, en witte zoo wel, als met purpere Bloemen, ende *Antirrhinum minimum*, Alderkleinste Kalfsmuil, blijven niet meer dan een Zomer in't leeven; geeven in de Herfst een zeer goed rijp Zaad, ende versterven daar meede.

Zy moogen door geenige andere middelen, dan alleen haar genoemde Zaad aangeteelt ofte vermeerderd gemaakt worden, het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte Februarijs, de Aerde, niet diep, bevoolen moet zijn, dewijle het lange leit eer het voortkoomende gezien wordt, slaat zich ook menigmaal veelvoudig van zelf op, door het neêrgevallene, waar door dikwils aardige veranderinge in haare Bloemen gespeurt werdt.

HET XLVII. CAPITTEL.

K L E E F K R U I D.

W Ordts met deeze Naame, in't Nederlandsch, daaromme alzoo genoemd, vermits het, door de rouwigheit haarer Steelen en Bladeren, over al aan de kleederen, daar het aan te geraaken koomt, vast hangen blijft. Op Latijn APARINE. In't Hoogduitsch KLEBKRAUT. Ende op François REBLE ofte GLATERON. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden vier onderscheidelijke soorten, te weeten: *Aparine vulgaris major*, Gemein groot Kleefkruid. *Semine Coriandri saccharati*, Kleefkruid met Zaad als Coriander Suiker. *Minima montana Lusitanica*, zeer kleine berg Kleefkruid uit Portugaal. Ende *Aparine exilissima Lusitanica*, ofte alder kleinste, en teederste Kleefkruid uit Portugaal. Alle van een ende de zelfde Culture.

Aparine
minima,
montana,
Lusitanica,
&c.

Zy beminnen een goede, zandige Aerde, met maatige tweejarige Paerdemeest doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne gelcegene plaatze (hoe wel het gemeine groote Kleefkruid ook in schaduachtige plaatzen veel groeiende gezien wordt) niet te veel vochtigheits; geeven, in de Herfst, met goede, Zomers, volkoomen Zaad, ende versterven, door een kleine rijp ofte veel koude Herfstregenen.

Moet daaromme alle Voorjaaren, met een wassende Maane van April, in Potten, op een nieuw wederom gezaait, ende niet verplant worden; geeven anders onmoogelijk, in deze koude Gewesten, rijp Zaad, be-

Behalven het genoemde gemeine Kleefkruid, het welke alle Zomers overvloedig Zaad voortbrengende, niet gezaait behoeft te zijn, dewijl het van zelve genoegzaam opstaat.

HET XLVIII. CAPITTEL.

W A L S T R O O.

DEZE Plante wordt in't Nederlandsch met geen andere Naame (mijns weetens) dan deze genoemd. Op Latijn GALLIUM, ofte GALATIUM, naa het Grieksche woordt γάλα, het welke zo veel als Melk beteekent: want deeze, in Melk gedaan zijnde, doet de zelfde in plaatze van Stremzel, scheiden. In't Hoogduitsch MEGERKRAUT, ofte WALSTRO. Ende op François PETIT MUGUET. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend drie onderscheidelijke soorten, te weeten: *Gallium luteum*, Walstroo met een geele Bloeme. *Gallium album*, Walstroo met witte Bloemen. Ende *Gallium flore rubro*, ofte Walstroo met een roode Bloeme. Niet alle van een ende dezelfde cul-
ture.

*Gallium
album.
Luteum.
Rubrum.*

Het *Gallium luteum*, Walstroo met geele Bloemen, bemint een zandige, goede, gemeine, en taamelijk wel gemeste Aerde, een opene, luchtige, vrije, drooge, wel ter Zonne geleegeen plaatze, en redelijk veel vochtigheits. Het *Gallium album*, ofte Walstroo met witte Bloemen, ter contrarie, een luchtige, zandige, wel gemeste, en vochtige Aerde, ook een opene, en wel ter Zonne geleegeen plaatze. Het *Gallium flore rubro*, ofte Walstroo met roode Bloemen (zijnde teederder dan deze gezeide) lieft een vrije, warme, en wel ter Zonne staande plaatze, een zandige grond, met tweejarige Paerdemest, ende een weinig Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, verdraagt ongeerne koude Herfstregenen, ofte sterke Vorst, moet daaromme, in een Pot geplant zijnde, des Winters binnen 's huis, op een gantsch luchtige plaatze, daar niet dan met vorstig Weeder in gestookt wordt, bewaart, met weinig laauw gemaakt Regenwater onderhouden, ende niet voor in April wederom buiten gezet zijn. De anderetwee, zijnde hardt van aart, moogen niet alleen veel Regens, maar ook sterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, zonder eenige schade verdraagen.

Zy vergaan niet haast, maar blijven eenige jaaren in 't leeven, ende geeven, met goede Zomers, volkoomen Zaad: Het welke met een wassende Maane van April, gemeinlijk eerst in Potten, ende daar naa op gekoomen weezende, met dezelfde Maane, maar de volgende Maand, in d' Aerde gezet wordt, uitgenoomen het Walstroo met roo-

de Bloemen, dat ofte daar in verblijft, ofte in andere Potten verplant zijn moet.

HET XLIX. CAPITTEL.

K R A P P E.

*Rubia, ejus-
que Species.*

IS niet alleen by veele met deze Naame bekend, maar werd ook wel in 't Nederlandsch MEE ofte ROTTE genoemd. Op Latijn RUBIA. In 't Hoogduitsch ROTTE. Ende op François GARANCE ofte RUBLE. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, kenbaar geworden zeven onderscheidelijke soorten, te weeten: *Rubia sativa major*, Groote tamme Krappe. *Rubia minor*, kleine Krappe. *Rubia cruciata hirsuta*, Krappe met ruige en kruiswijze gestelde Bladeren. *Rubia cruciata argentea*, Krappe met kruiswijze gestelde Bladeren, blinkende als zilver. *Rubia spicata Cretica graminea*, Krappe uit Candien met Aaren en Bladeren als Gras. *Rubia spicata marina Lusitanica*, Portugaalsche Zee Krappe met Aaren. Ende *Rubia minor Lusitanica*, ofte kleine Portugaalsche Krappe. Niet alle van een ende dezelfde culture.

*Rubia spi-
cata mari-
na Lusita-
nica.*

Zy beminnen een zandige, goede, wel gemeste grond, een opene, luchtige, warme, vrije en wel ter Zonne geleegen plaatze, taamelijk veel Waters; geeven niet alleen Bloemen, in de Zomer, maar ook, de meeste tijd, met goede jaaren, in de Herfst, volkoomen Zaad, kunnen ook sterke Vorst, ende meer andere ongeleegentheit des Winters, zonder eenige moeilijkheit verdraagen. Doch de *Rubia spicata marina Lusitanica*, ofte Geëarde Portugaalsche Zee Krappe, is teeder van Natuire, verdraagt in geene manieren koude Herfstregenen, Haagel, Sneeuw ofte eenige Vorst, moet daarom, in April, met een wassende Maane, in een Pot zo wel gezaait als geplant zijn, in 't begin van October binnen 's huis gebragt, met slechts een weinig laauw gemaakt Regenwater (geduirende de Winter) onderhouden, in een zeer luchtige plaatze, daar niet dan met sterke Vorst in gestookt wordt, gestelt, ende in 't laetste van de Maart ofte begin van April, met een donkere regenige Lucht, der Zonnestraalen wederom voorgezet worden; zy geeft, in deze Landen, het tweede jaar, wel Bloemen, van Zaad voortgekoomen zijnde, maar geen volkoomen Zaad, ten zy met een heete Zomer, doch verblijft gemeinlijk drie jaaren in 't leeven.

*Rubia spi-
cata grami-
nea Cretica.*

Het *Rubia spicata graminea Cretica*, Geëarde Krappe van Candien, met Bladeren als Gras, wordt alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart ofte April, op een nieuw; in een opene, warme, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegen plaatze gezaait, verdraagt weinig vochtigheits, geeft tegen de Winter volkoomen Zaad, ende versterft daar mede.

Het

Het *Rubia major sativa* ofte Groote tamme Krappe, blijft van Natu-
re lank leevende, draagt in deze Gewesten noch Bloem; noch Zaad;
wordt niet te min, door haar bloedroode aangewassen jonge Wortelen,
om meede te verwen zeer dienstig, die men, met een wassende Maane,
van d' Ouden afneemt, ende in de aerde, met tweejarige Koeijemest
wel verzien, verplanten moet, aangeteelt ende genoegzaam vermeer-
dert.

Het *Rubia argentea cruciata* ofte Mee met zilvere Bladeren, kruiswijze
aan haare Steelen zittende, zeer schoon om zien, bemint een goede,
zandige aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest doormengt,
een opene, warme, luchtige, en wel ter Zonne geleegeen plaatze,
niet veel vochtigheids, blijft eenige jaaren in 't leeven, in een Pot, om
haar teederheids wille, in het Voorjaar met een wassende Maane van
April, gezaait zijnde geweest, geeft de tweede Zomer, in de Maant
van Julius, kleine, geele, vier gebladerde Bloemtjes, waar van de
meeste deel verdorrende, nedervallen, ende weinig ofte geen Zaad
voortbrengende gezien worden, ten zy met zeer drooge en heete jaaren.
Zy verdraagt in geene manieren veel Regens, inzonderheit, in de
Herfst, als wanneer het koudt wordt, sterke Winden, Sneeuw, Vorst
ofte Neevelige Lucht: wordt daarom op gezeide tijd en Maane, in een
Pot geplant weezende, in 't begin van October, ofte te mets wat eer-
der ofte laater, naa het Weeder zich laat aanzien, binnen 's huis ge-
bracht, op een geduig Lucht genietende plaatze, niet verre van een
open Venster, doch zonder eenige zieginge gestelt, op dat zy daar door
de zonneglans zoo lange kooft te genieten, als de koude van buiten
het zelfde doet verhinderen: Moet ook niet meer dan een, ofte ten
hoogften tweemaal, geduirende de geheele *Winter*, van boven, met
een weinig laauw gemaakt Regenwater begooten ofte besprengt worden.
Want zy is hier in zoo gevoelijk en teeder van aart, dat zy door een wei-
nig te veel, even in de grond aan de Wortel, eer men 't weet, verrot:
Verdraagt ook ongeerne veel warmte des viers, moet daarom verre van
den Oven geplaatst, doch, voor een doordringende Vorst, naauwkeurig
gewacht zijn, welke gepasseert weezende, wederom luchtig gestelt,
in 't laetste van de Maart ofte begin van April, met een zoete Regen en
aangenaame Lucht, buiten gezet, ende, voor koude Nachten, Sneeuwi-
ge vochtigheit, Storm of haarige schraale Winden, te deege gewagt,
ende tot den twintigsten van April ofte den eersten May, voorzichtig
gedekt zijn.

*Rubia cruci-
ata ar-
gentea.*

HET L. CAPITTEL.

M O L L U G O.

ZYnde een meede foorte van deze voorgaande, wordt in't Nederlandſch zo wel, als Latijn met deze, ende geen andere Naame, (mijns weetens) om de zachtigheit haarer Bladeren, uitgesproken ofte bekend: Ende op Hoogduitsch MEIERKRAUT. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend twee bezondere foorten, te weeten: *Mollugo vulgaris*, Gemeine Mollugo. Ende *Mollugo montana*, ofte Berg Mollugo. Beide van een ende de zelfde culture.

Mollugo.
montana.

Zy beminnen een gemeine, zandige, zo wel gemeste als ongemeste Aerde, een opene, vrije, luchtige zo lief, als een ſchaduwachtige plaatze, tamelijk veel Waters, geeven in de Herfft, met goede Zomers, volkoomen Zaad, verblijven eenige jaaren in't leeven, ende lijden geduldiglijk ſterke Vorſt, ende meer andere ongeleegentheit des Tijds.

Zy worden niet alleen door haar Zaad, het welke met een waffen- de Maane van de Maart ofte April, niet diep in d' Aerde geleit moet weezen, maar ook door aangewaffene jonge Looten, gemeinlijk van zelve Wortelen ſchietende, die men, opgezeide Tijd en Maane, van d' Ouden afsteekt ende verplant, aangeteelt ende vermeerderd ge- maakt.

HET LI. CAPITTEL.

W A L M E E S T E R.

WOrdt niet alleen met deze Naame in't Nederlandſch, maar ook van veele ONSER VROUWEN BEDSTROO, ofte WIEGSTROO ge- noemt. Op Latijn ASPERULA, ende ASPERGULA. In't Hoog- duitsch WALDMEISTER, WALTMANLE, ofte LEBERKRAUT. Ende op François MUGUET. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kennelijk geworden drie onderscheidelijke foorten, te weeten: *Asperula odorato flore albo*, welriekende Walmeester, met een witte Bloeme. *Major flore caeruleo purpureo*, groote Walmeester met een purper blaauwe Bloeme. Ende *Asperula minor flore purpureo-caeruleo*, ofte kleine Wal- meester met een uit den purpureen blaauwachtige Bloeme. Niet alle van een ende de zelfde culture.

Asperula
species.

Zy lieven nochtans alle een zandige, gemeine, wel gemeste Aerde, een ſchaduwachtige zoo lief, als een vrije, opene, luchtige, en wel ter Zon-

Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel Waters, verdraagen sterke koude, ende meer andere ongelegentheeden des *Winters*; geeven, in deze Landen, gemeinlijk de tweede *Zomer*, volkoomen rijp Zaad, ende verfterven daar meede. Doch het *Asperula odorata flore albo*, ofte wel- rickende Walmeester met witte Bloemen, die ook van veele *Matrify- lua* genoemd is, vergaat zo haastig niet, blijft lange jaaren in't leeven, bloeit wel alle jaaren, maar brengt, hier te Lande, noit eenig rijp Zaad; niet te min vermeenigvuldigt zich zeer, door haare voortspruitende Wortelen, welke, met een wassende Maane van *April*, opgenoomen, ende verplant zijn moeten, waar door zy eeuwigduirende verblijft.

*Asperula o-
dorata, fl.
albo.*

De andere, worden om het tweede ofte alle jaaren, door Zaad al- leene vermeerderd, het welke in de *Maart* ofte *April*, met een wassen- de Maane, niet diep, ook hol ende luchtig, in d' aerde gezaait moet zijn.

HET LII. CAPITTEL.

P E T E R S E L I E.

EEn aangenaam en wel bekend Gewas, wordt niet alleen met deze Naame, maar ook in't Nederlandsch *EPPE* van zommige genoemd.

Op Latijn *PETROSELINUM*, ofte *APIUM*. In't Hoogduitsch *PET- TERSILGEN*. Ende op *François DU PERSIL*. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar geworden veele veranderlijke foorten, te weeten: *Apium hortense*, gemeine Hof Peterfelie. *Angustifolium*, ge- gemeine Peterfelie met smalle Bladeren. *Crispum* kroeze Peterfelie. *Syl- vestre*, wilde Peterfelie. *Aquaticum*, water Peterfelie. *Hortense latifo- lium*, Hof Peterfelie met breede groote Bladeren, dat ook *Seleri*, ende *Juffrouwmerk* genoemd wordt. *Petreum album*, witte Steen Peterfelie. *Petreum nigrum*, swarte Steen Peterfelie. *Petreum crispum*, kroeze Steen Peterfelie. *Petroselinum Macedonicum verum*, oprechte Peterfelie uit Ma- cedonien. *Petroselinum Macedonicum maximum*, groote Peterfelie uit Macedonien, die ook *Olsatrum* genoemd is. *Apium Macedonicum Lusita- nicum*, Portugaalsche Peterfelie; het Macedonische gelijkende. *Lusi- tanicum maximum*, grootste Portugaalsche Peterfelie. *Apium Lusitani- cum*, *Sij folio*, ofte Portugaalsche Peterfelie met Bladeren van' groote wa- ter Eppe. Ende veele meer andere, hier te lange om te verhaa- len: zijnde niet alle van een ende de zelfde culture, als wijder volgt.

*Petroselinum
&c.*

*Juffrouw-
merk.*

Olsatrum.

Zy beminnen nochtans alle een zandige goede grondt, met twee- jaarige Koeije- ende een weinig Paerde-meest verzien, een opene, vrije, warme, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel Waters, verdraagen de koude des *Winters*, ende andere ongelegenthe- den van dien; geeven meest alle, in deze Gewesten, de tweede *Zomer*, rijp

Petroselinum rijp Zaad, ende verfterven daar meede; uit genomen het *Petroselinum Sylvestre*, ofte wilde Peterfelie, het welke niet meer dan een Zomer duurt, ende van zelve genoegzaam wederom voort komt.

Het *Petroselinum hortense* ofte gemeine Hof Peterfelie, wordt gezaait, met een wassende Maane van Februarij ofte Maart, niet al te dik, vermits het wel zes weeken leit eer het zich opkoomende zien laat, het welke met droog Weeder dikwils begooten moet zijn. Wil Iemant hier van gewinnen schoone dikke Wortelen, tegen ofte in de Winter, die moet het Zaad gantsch hol ende luchtig werpen, niet gelijk als gezegt, met een wassende, maar met een afgaande Maane; want als dan groeien meest de Wortelen, en worden dik; met een wassende blijven zy dun, maar vermeerderen zeer in haare Loof ofte Bladeren.

Het *Seleri*, ofte *Apium hortense latifolium*, Hof Peterfelie met groote witte Steel, te breede Bladeren, waar van twee soorten worden gevonden, te weten de beste, *Seleri caulorubente*, *Seleri* met een roode Steel, ende *Seleri caule albescente*, ofte *Seleri* met een witte of bleek groene Steel, van de welke de witte de beste is; zy werden gezaait op gezeide tijd, maar met een wassende Maane: welke opgekoomen, ende een weinig gewassen zijnde, met een volle Maane, in lange leege Gruppen, onder met oude Koeijemest wel verzien, verplant ende groot geworden zijnde, in de Herfst, tot boven aan de top, met gantsch zandige aerde aangevult zijn moeten, zo wordt de geheele Plante geel, ende als dan om te eeten bequaam, met haare Wortel opgenoomen ofte tot op de zelfde afgesneeden; zy worden ook in September, om het volgende jaar vroeg te kunnen hebben, gezaait.

Het *Petroselinum crispum*, ofte kroeze Peterfelie, wordt meede op voorgenoemde Tijd, met een wassende Maane, de Aerde bevoolen; verandert lichtelijk, ende verliest, in deze Quartieren, haar aangenaame kroezigheit, daaromme moet men alle jaaren, van het alderkroftste Zaad gewinnen, zo verblijft het langer in weezen, waar in hem de Natuure gestelt, ende niet, ten zy door des Luchts ende des aartrijks verscheidenheit, te veranderen gewilt heeft.

Het *Apium petreum*, ofte Steen Peterfelie, moet op een warme plaats, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden bevrijt, gestelt zijn, ofte koomt zomtijds, door sterke Vorst, om 't leeven; doch eerst opgenoemde Tijd, in een Pot gezaait weezende.

Het *Apium Macedonicum verum*, oprechte Peterfelie uit Macedonien, Het *Apium Macedonicum*, *Lusitanicum*, ofte Portugaalsche Peterfelie, het Macedonische gelijkende, doch een weinig minder gekerft, ende ronder van bladeren. Het *Apium Lusitanicum maximum*, groote Portugaalsche Peterfelie; ende het *Apium Sy folio Lusitanicum*, ofte Portugaalsche Peterfelie met Bladeren zeer gelijkende de groote Water Eppe van Dodonæus, worden alle niet voor in April, met een wassende Maane, ende dat in Pot-

Potten, niet boven een stroobreed diep, gezaait, moeten ook, des *Winters* over, daar in verblijven, vermits zy niet alleen veel Regenen des *Zomers*, maar inzonderheit des *Herffts*, ende ook sterke Vorst zonder verdervinge geenzins verdraagen; Moeten daaromme voor de zelfde gewacht, ende des *Winters* over, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, doch zonder eenige zieginge, ende zo min warmte des *Viers*, ook Waters, als doenlijk zal zijn, bewaart worden, ofte mogen, in deze Quartieren, niet by het leeven verblijven, ende bloeiende gezien worden.

Alle deze genoemde bloeijen het tweede jaar, ende geeven volkomen rijp Zaad, behalven het *Apium Macedonicum verum*, oprechte Macedonische Peterfelie, ende *Macedonicum Maximum*, ofte groote Macedonische Peterfelie, die ook *Olusatrum* genoemd wordt, welke niet wel, in deeze Landen, dan met heete goede *Zomers*, haar perfectie verkrijgen.

Deze Peterfelie werde eertijds, niet alleen van d' Oude Grieken, tot een teeken van overwinninge gehouden, maar ook daar van Kroonen gevlochten, waar meede zy de Overwinnaren, die in den strijd van Isthmus (welke te paerde, binnen de Stadt van CORINTHEN alle jaaren, ter eeren van NEPTUNUS, geschiede) overwonnen hadden, te kroonen pleegen. Gelijk daar van LUCIANUS, PAUSANIAS, PLINIUS, ARTEMIDORUS, TERTULLIANUS, PLUTARCHUS, ende meer andere getuigen.

Doch niet alleen deze Overwinnaren, maar ook de Graven der sterke Helden, zach men als doen met Kroonen hier van vergiert. Waar door de Soldaaten van TIMOLEON uit haar leeger om te strijden gegaan, ende van eenige Muilezels met Peterfelie geladen bejeegent wordende, haar zeer ontfelden, verbaast staan bleeven, ende dat zelfde voor een quaad teeken houdende, niet vechten en wilden. 't Welke TIMOLEON merkende, op dat hy haar, van deze inbeeldinge en wanhoope bevrijen ende verlossen mogte, na dat hy haar zo een groote overvloed van Peterfelie getoont hadde, zeide: ziet daar gy strijdbare Mannen, en twijfelt nu aan uwe Victorie niet, die gy heeden bevechten zult, vermits de Kroonen van overwinninge u van zelfs werden toegebracht. Welke gezegt hebbende, voort trok, ende zijne Vijanden ziende, het hoofd met Peterfelie, daar na van zijne Oversten, ende eindelijk van alle de Soldaten bekroonde, die hier door zo van gemoed veranderden, dat zy niet anders, dan te vechten begeerden. ziet het 414. en 421. capittel.

Lucian de
Gymnas.

Pausan in
Arc. l. 8

Plinius l. 19
c. 18.

Artem. l. 5,
c. 7.

Tert. de cor:
mil.

Plutarch.
symp. prob.
l. 5.

Diod. Sic. l.
16. Bibl.

Plutarch. l.
5. prob. 3.

HET LIII. CAPITTEL.

A P O C Y N U M.

Periploka.
Beidelsar.

WOrdt niet alleen naa het Griekſche woort *Αποκυσον* met deze Na-
me, maar ook van veel *PERIPLOCA*, ende *BEIDELSAR* ge-
noemt. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaar
geworden vier bezondere ſoorten, te weeten: *Apocynum repens folio ob-*
longo. Kruipende Apocynum met lange Bladeren. *Apocynum Syriacum*.
Apocynum uit Syrien. *Apocynum Americanum folio Asclepiadis flore rubro um-*
bellato. Americaanſche Apocynum met Bladeren van *Asclepias* ofte
Swalue-Wortel, en roode, veel by malkanderen in't ronde ſtaande, Bloe-
men. Ende *Apocynum Virginianum*, ofte Apocynum uit Virginien. Al-
le omtrent van een ende dezelfſde culture.

Apocynum
Virginiana-
num.

Zy beminnen een goede, bequaame, zandige Aerde, met eenjaari-
ge Paerde- ende een goed gedeelte tweejarige Koeije-meſt wel verzien,
een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleezene plaatze, ta-
melijk veel Regens; blijven lange jaaren in't leeven, verdraagen ook
redelijk Sneeuw, Rijp, ſterke Vorſt, ende meer andere ongeleegent-
heit des gantſchen *Winters*; bloeijen nochtans alle niet, noch geeven ook
alle geen volkoomen rijp Zaad, te weeten:

Apocynum
repens folio
oblongo.
Apocynum
Syriacum.

Het *Apocynum repens folio oblongo*, ofte kruipende lank gebladerde A-
pocynum, het welke noit, in deze Geweſten, eenige Bloeme, veele
min Zaad ten voorchijn brengt. Het *Apocynum Syriacum*, Apocynum
uit Syrien, geeft, alle jaaren, een aardige en zeer verwonderens waerdige
Bloeme, ook, maar weinig, met heete Zomers, lange dunne Peulekens
zonder Zaad.

Periploka
Americana
&c.

Het *Apocynum Americanum &c.* Americaanſche Apocynum, ende *Vir-*
ginianum, Apocynum uit Virginien, bloeijen niet alleen jaarlijks, maar
verkrijgen ook, met goede Zomers, perfect rijp Zaad, het welke met een
waſſende Maane van *April*, de Aerde bevoolen moet zijn, waar door
deze zo wel, als haare aangegroeide Wortelen, door de welke ook
de andere twee alleen vermeerderd mogen werden, op gezeide tijd en
Maane, van d' Ouden genoomen ende verplant zijnde. ziet het 63. cap.

HET LIV. CAPITTEL.

E E R D N O O T E N.

En wel bekend Gewas; wordt niet alleen met deze Naame in 't Nederlandſch, maar ook van zommige AERDT-EEKELS, AKKER-NOTE, EERDAAKERS, ende MUISEN met STEERTEN genoemd. Op Latijn LATHYRUS TUBEROSUS, CHAMÆBALANUS, GLANS TERRÆ, ende APIOS. In 't Hoogduiſch ERDNUS, GRUNDEICHELEN, ERDFEIGEN. Ende op François TARNOTES, ofte GLAND DE TERRE. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend twee onderscheidelijke ſoorten, te weeten: Deze gezeide gemeene. Ende *Apios* ofte *Glans terreſtris Americana*, Eerdaakers uit America. Niet van een ende dezelfde culture.

De Gemeene *Chamabalanus*, ofte Eerdnote, bemint een zandige, goede, zoo wel gemeste, als ongemeste grondt, liever een opene, luchtige, vrije, als een ſchaaduwachtige plaatze, maatige vochtigheit, verdraagt ſterke koude ende andere ongeleegentheit des *Winters*; geeft wel des *Zomers* Bloemen, maar noit, hier te Lande, eenig perfect rijp Zaad; wordt niet te min, door aangewaffene ſwarte Bollekens, genoegzaam vermeenigvuldigt, die men, tegen de *Winter*, om te gebruiken, ofte in 't Voorjaar, om te vermeerderen, uitgraaft, ende, met een afgaande Maane, wederom inzet.

Het *Apios Americana*, ofte Eerdaaker uit America, is veel teederder van Natuire, bemint een goede zandige Aerde, met een deel twee-*Apios Americana.* jaarige Koeije- ende eeven zo veel eenjarige Paerde-mest doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters, des *Zomers*, verdraagt ook, des *Winters*, ſterke Vorſt, ende andere ongeleegentheit; doch ſchiet het volgende jaar ter naauwer nood een weinig wederom uit; geeft in geene manieren eenige Bloemen, ende verſterft met der tijd.

Moet daaromme, met een afgaande Maane van April, in een Pot geplant, ende des *Winters*, binnen 's huis, drooge gehouden, bewaart zijn, zoo waſt zy drie, vier ende vijf voeten hooge, om een Stok, gelijk een *Convolvulus* ofte Winden zich ſlinderende en windende; brengt ook voort aardige en kluchtige Bloemen, by troffen zittende, maar gansch geen Zaad, welke vergaan zijnde, verderven ook voor de *Winter*, alle de Bladeren aangenaam om zien, ende worden ook als dan de Steelen, tot boven de Aerde, afgeſneeden, ende alzo binnen gebracht.

Zy wordt vermeerdert gemaakt alleen door haare Kaſtanie-bruine

Wortel, welke alle Voorjaaren opgenoomen, ende in friffe aerde, nieuws wederom, op gezeidetijd, geplant zijn moet.

HET LV CAPITTEL. A K E L E Y E N.

*Aquilegia.
ejusque spe-
cies,*

ZO aangenaam, ende vermaaklijk om zien, als eenige Bloeme zijn mag, gelijk by veele wel bekend is; Wordt alzo in't Nederlandsch ende met geen andere Name (mijns weetens) genoemd, ten waar van zommige KLOKKEBLOEMEN. Op Latijn *AQUILEGIA*, ende *AQUILINA*. In't Hoogduitsch *ACKLEY*. Ende op François *ANCOLYE*. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, zeer veele veranderlijke Bloemen, zo in couleur als gedaante scheelende, kenbaar geworden, te weeten: *Aquilegia stalleta*, Akeleye met een dubbelde Bloeme, op de maniere van een Sterre, zo wel wit, purper, blaauw, als rood van couleur. *Aquilegia inversa flore albo pleno*, verkeerde Akeleye met een dubbelde witte bloeme. *Aquilegia flore pleno variegato*, Bonte Akeleye met een dubbelde bloeme, niet alleen zijnde schoon wit en rood, purper en wit, maar ook blaauw en wit, om zien zeer vermaaklijk: Ende noch veel meer andere, alle herte verhalen onnodig, wijle zy van een ende de zelfde culture te zijn bevonden worden.

Zy lieven een goede zandige, en wel gemeste Aerde, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegeene plaatze, veel Waters; geeven alle Zomers schoone Bloemen, ende in de Herfst volkoomen Zaad, het welke, met een volle Maane, vergadert moet zijn; verdraagen des Winters sterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds, zonder eenige schaade; verblijven eenige jaaren in't leeven, en worden door geen ander middel, dan alleen haar Zaad vermeerdert: Het welke, met een volle Maane van de Maart ofte April, de Aerde bevoolen, ende dikwils met Water begoten wordt, zo kooft het te eerder op, blijft anders meer dan een geheele Maant in dezelfde (om haar hardigheit) verborgen. Hier uit worden voortkoomende gezien (inzonderheit zo de Hartsteel van alle haare Bladeren en Zijdtakskens ontbloomt, niet meer als vier of vijf Bloemen aan haare bovenste top kooft te houden, ende daar van het Zaad, inzonderheit van bonte Bloemen, gewonnen is) schoone veranderlijke coupleuren en dubbelde Bloemen; Doch brengen de jonge Planten, zelden voor het derde jaar eerst haare Bloeme, maar daar na alle Zomers.

HET LVI. CAPITTEL.

B Y V O E T.

IN't Nederlandsch alzo genoemd, wordt op Latijn gezegt ARTEMISIA, na de Gemalinne van MAUSOLUS, Konink van CARIEN, die na des Koninks dood, het MAUSOLEUM, na zijne Naame genoemd, hem tot een Begravenisse te zullen dienen, gesticht heeft; het welke onder de zeven Wonderen des Weerelts, om zijne konst, en groote geraad, wel te recht getelt geworden is. In't Hoogduitsch BEYFUS. Ende op François ARMOISE. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuure, bekend vier onderscheidelijke soorten, te weten: *Artemisia vulgaris*, Gemeine Byvoet. *Tenuifolia*, Byvoet met smalle bladeren. *Folio variegato*, Byvoet met bonte Bladeren. Ende *Artemisa latifolia Americana*, ofte breedbladige Americaansche Byvoet. Niet alle van een ende de zelfde culture.

De *Artemisia vulgaris*, ofte Gemeine Byvoet, groeit in allerlei aart van grondt, het zy gemest ofte ongemest; verblijft eenige jaaren in't leeven; bemint liever een opene, luchtige, vrije, en wel geleegene, als een donkere of schaduwachtige plaatze, veel Waters; geeft, gemeinlijk alle Zomers, volkoomen Zaad, verdraagt sterke Vorst, ende meer andere ongeleegentheit des Winters: wordt ook zo wel door haar Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte April, gezaait zijn moet, ofte ook dikwils van zelve nedervallende opstaat, als aangewassene jonge Wortelen, die men in April, met genoemde Maane, van d' Ouden neemt ende verplant, vermeerdert gemaakt.

Artemisia vulgaris.

Het *Artemisia tenuifolia*, ofte smalgebladerde Byvoet, is veel tederder van aardt, lieft een zandige goede aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest vermengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet te veel vochtigheits, geeft, in deze Gewesten, zelden eenig Zaad; verderft lichtelijk, door koude Herfstregenen en vorstig Weeder, waaromme zy binnen's huis gebracht, ende op een bequame luchtige plaatze gestelt, ook in goede acht genomen zijnde, is evenwel, door haare teederheit, des Winters, swaarljk over te houden.

Artemisia tenuifolia.

De *Artemisia latifolia Americana*, ofte Breedtblaadige Americaansche Byvoet, zijnde een zienswaardige Plante, bemint een zandige goede Aerde, met tamelijk veel tweejarige Paerdemest genoegzaam doormengt, een opene, warme, luchtige, en wel ter Zonne staande plaatze, veel Waters in zomertijden; verkrijgt Bloemen, maar, in deeze koude Landen, geen volkoomen Zaad, verdraagt ongeerne veel koude Herfstregenen, Sneeuw, en sterke Vorst; wordt

Artemisia latifolia Americana.

daaromme niet alleen in een Pot, met een wassende Maane van April ofte May, gezaait, maar ook geplant, in't begin van October, ofte wat laater, na het Saizoen goed is, binnen's huis, op een luchtige plaatze gestelt, daar niet, dan met vorstig Weeder, in gestookt werdt, ook geduirende deze tijd, met maatig laauw gemaakt Regenwater, maar eens ofte tweemaal van boven begooten, ende in't begin van April, met een regenige en aangename Lucht, wederom buiten gebracht.

Zy word, in deze Quartieren, vermitze geen rijp Zaad en geeft, alleen door haare aangegeoeide jonge Wortelen, niet overvloedig vermenigvuldigt, die men, met een wassende Maane in April, van d' Oude afsteekt, ende in frisse aerde verplant.

HET LVII. CAPITTEL.

K A L F S V O E T.

W Ord, niet alleen in't Nederlandsch met deeze Naame, maar ook van zommige MANSKRACHT, genoemd, Op Latijn ARUM.

In't Hoogduitsch PFAFFENPINT ofte TEUTSCH INGWER. Ende op François PIED DE VEAU, ofte VIT DE PRESTRE. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend veel veranderlijke niet onaangename foorten, te weeten: *Arum vulgare*, Gemeine Kalfsvoet. *Venis albis*, Kalfsvoet met witte aaderen. *Maculis nigris*, met swarte plekken. *Folius laciniatis majus*, groot Kalfsvoet met gesneden Bladeren, dat ook Speerwortel op Nederlansch, ende *Dracontium* ofte *Serpentaria* (om dat haare Steel gelijk een Slangenhut wonderlijk gemarmert zy) in't Latijn gezegt is, *Arum majus Aegyptiacum*, groot Kalfsvoet uit Egypten, het welk ook *Colocasia* geheeten is. *Arum Aegyptiacum minus*, klein Kalfsvoet, uit Egypten. *Arum palustre*, Water Kalfsvoet, het welke ook *Dracunculus palustris* genoemd word. *Arisarum angustifolium*, Arifarum met smalle Bladeren. *Arisarum Latifolium*, Arifarum met breede Bladeren. *Arisarum folio Serpentinae*, Arifarum met Bladeren van Speerwortel, ende meer andere. Niet alle van een ende de zelfde culture.

Zy lieven zo wel een gemeine, zandige, ongemeste, als een goede vet gemeste Aerde, liever een donkere of schaduwachtige, als een opene, vrije, en luchtige plaatze, veel Waters; geeven des jaars eenmaal Bloemen, maar tweemaal Bladeren, te weeten, in't Voorjaar, ende des Herfts, welke in de Zomer verdorren, ende niet gezien worden, ook zeer schoone bleek roode Vrucht, ende daar in, met goede Tijden, volkoomen Zaad, verdraagen sterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters; worden ook niet alleen door Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart, in d' Aerde gelegd werdt, maar ook

*Arum**Aegyptiacum.*

ook door haare veelvoudige jonge aangegroeide Wortelen, die men zo wel in de Maart als September, opneemt, ende, met genoemde Maane, verplant, overvloedig vermeerderd.

Het *Arum majus Aegyptiacum*, ofte groot Egyptische Kalfsvoet, van zommige *Colocasia* geheeten, is van een teedere, en verwonderenswaardige Natuire, bemint een goede luchtige grondt, met eenjarige klein gewreevene Paerdemeft wel verzien, een opene, vrije, warme, en wel ter Zonne staande plaatze, voor alle koude Ooste- en Noordewinden beschut, zeer veel Waters in Zomer tijden; geeft noch Bloem, noch Zaad, verdraagt geenzins veel koude Herfstregenen, Sneeuw, Rijp, ofte eenige Vorst: wordt daaromme, met een volle Maane van April ofte May, in een Pot geplant, ende daar in geduירig gehouden, in het laetste van September, boven de Aerde, droog zijnde, binnen 's huis gebracht, ende in een luchtige plaatze, om hooge, daar van November tot den eerste Maart, door een Kachel in geviert werdt, gestelt. Daar na, ten halven van November gekoomen, geeft menze, van onderen, een panne vol laauw gemaakt Regenwaters, ende de geheele Winter niet meer, ook bevint men als dan, dat wel haar Bladeren beginnen te verrotten, welke men eerst boven, ende daar na ook van de Stam zelf ver, t' elkes tot op het goede, ende tot aan de Wortel, rondomme, zoetjes met de handt, weg neemt, tot dat de zelfde Wortel, met der tijd geheel bloot wordt, het welke haar nochtans geen ongeleegentheit veroorzaakt, indien zy maar hart ende onverrot blijft, doch zoo daar eenige verrottinge aan de zelfde, boven de Aerde, vernoomen werde, moet men het, met een Mes, tot op het leeven uittneemen, zuiveren, ende droog geschrabt Krijt daar in strijken, tot dat het eindelijk, door de warmte des viers, op te droogen komt.

Doch wordt de verrottinge dieper te zijn bevonden, zo neemt men de Wortel geheel daar uit, zuivert de zelfde, ende laatze op een drooge plaatze leggen, tot dat zy wederom in d' Aerde gezet moet zijn. Ook neemt men de Wortel in October, goed ende wel zijnde, met een volle Maane, uit de Aerde, ende legtze met alle haar Vezel ofte kleine Wortelen op hout, omtrent den Oven, zo droogt zy met der tijdin, en blijft geheel goed. Zy wordt ook niet voor tegen de May, met een zoete Lucht en aangenaame Regen, wederom buiten gestelt: Ende zo wel de buiten de Aerde gebleevene, als nieuws uitgenomen, ende de grootste en dikste Jonge van d' Oude afgebrooken, en niet gesneedene Wortelen, welke de beste zijn, met een volle Maane van April, in voorgezeide grondt, fris en wel toegemaakt, wederom ingezet, moeten ook, de tijd van zes weeken geduירende, voor veel Regenen, koude Nachten, en haarige schraale Winden voorzichtig gedekt zijn, zo verkrijgen zy te eerder Bladeren, die voor sterke Winden wel moeten werden bewaart, vermits zy de zelfde niet verdraagen moogende,

daar

daar door dikwils gefcheurt ende in stukken gebrooken gezien worden.

Hebben ook deze aanmerkens waerdige eigenschap, dat zy geenige vochtigheit aan haar, uitwendig, verdraagen ofte lijden wil, al regende het schoon een geheele Dag; want zoo draa het Water daar op valt, vloeit het terftont wederom daar af, haar vergenoegt houdende, met het geene, 't welke haar de Natuire, door de Wortelen, aan zich getrokken, mede gedeelt heeft. Niet tegenftaande dat zy in het Water zelfs, te weeten in de *Nilus* Vloedt, door *Egypten* loopende, uit een aan-gebooren aart voortkoomende gevonden, ende in deze Landen gebragt wordt, waar van zy ook haare Naame verkreegen heeft; zoo dat het geen wonder is, dat zy zoo dikwils met Regenwater, in de *Zomer* voorzien moet zijn. Want zy als dan het Water, dat zy van onderen, in een Panne gegooten, door de gaaten des Pots, naa zich getrokken heeft, des Nachts door de spitze punten haarer Bladeren, als zy omtrent half open, ende noch in malkanderen gewonden zijn, wederom uit fmijt; ende met een booge, Fonteins wijze, van zich ftraalt, zoo fubtiyl en dun als een Haar des Hoofts, doch niet zoodaanig, of den graagen en courieuzen Aanschouwer kan het niet alleen zien, maar ook, een handt daar onder houdende, van zo een rein en zuiver nat bevogtigt te worden, lichtelijk gevoelen.

Oorzaake
des Naams,
Wonderlij-
ke eigen-
fchap dezer
Plante,

De Bladeren geheel open gekoomen zijnde, werdt haar drijvende kracht een weinig vermindert, ende geeven als dan, uitgezeide punten, geheele druppen Waters, zo klaar als een Cristal, van haar; welke op de Aerde vallende, dezelfde nat maaken. Dit gefchiedt alle jaaren, in het warmfte des *Zomers*, met goede heldere Dagen, zoo lange, tot dat de Herft koude naaderende, het zelfde koomt te verhinderen, van zes uiren des Avonds, tot acht uiren des Morgens, zonder ophouden, werdende als dan het zelfde, door d' aankoomende warmte der zonneftaalen, de vochtigheit verteerende, verhindert, ende daar naa, door het afneemen van dien, tegen den Avondt, op een nieuw verquikt, ende in haare kracht alzoo vermeerderd wordende, wederom geheel vernieuwt, inzonderheit als men deze van onderen, voor de Middag, wel met Water verziert: want hoe meerder zy naa zich trekt, hoe meerder zy wederom door haar Bladeren uitwerpt.

Dit wonder der Natuire, zal den goedgunftigen Leezer, zonder twijfel niet alleen vreemt, maar ook veel ligt ongelooflijk fchijnen, hoe wel het nochtans in der daad waarachtigen zeeker, ook zoo meenigmaal van zoo veel eerlijke en fraaije Liedes, in mijnen Hof gezien, ende met verwonderinge bekend geworden is, haar het zelfde aangewezen hebbende; Doch indien jemant evenwel hier aan koomt te twijfelen, die cultivere deze Plante op genoemde maniere, ende hy zal het alzo, en niet anders te weeten, zelfs bevinden ende voor oogen zien.

Het

Het *Arum Aegyptiacum minus*, ofte Klein Kalfsvoet uit Egypten, bemint de zelfde grond, en warme plaatze, zoo wel in de Zomer als Winter, in de welke zy droog zijnde, laauw Regenwater genieten moet, zoo dikwils, als het van nooden zal zijn, laat ook in deze Tijd niet alle haar Bladeren vallen, maar verblijft altijd groen. Deze geeft niet alleen in Egypten jaarlijks Bloem, maar ook in deze koude Nederlanden, met warme en goede Zomers, het welke het *Arum Aegyptiacum majus*, ofte Groot Kalfsvoet uit Egypten, noch hier noch in Egypten, maar wel in Oostindien, op het Eilandt Java, doet, gelijk men alle jaaren aldaar voor oogen ziet; zy brengt voort nochtans, in deze Landen, geen rijp Zaad, doch wordt, door haare aangegroeide Jongen, die men, met een wassende Maanè in April, van d' Oude neemt, ende verplant, genoegzaam vermeerdert; welke Jongen men alle Voorjaaren, van de principaale Bolwortel vlijtig doen moet, zoo wordze zoo veel te bequaamer gemaakt, haare Bloeme voort te brengen.

Het *Arum folijs laciniatis majus*, ofte groot Kalfsvoet met gesneden Bladeren, dat ook *Serpentaria major*, ofte Groot Speerwortel, op Hoogduitsch *Slangenkrout*, ende in 't François *Serpentaire* genoemd is, bemint een zeer zandige Aerde, geeft wel een verwonderenswaardige Steel en Bloeme, maar noit, in deze Landen, volkoomen Zaad. Moet tamen diep gezet zijn, of loopt wel, door sterke Vorst, perijkel van vergaan, ofte, door verrottinge, te bederven; wordt ook, door haar aangewassene jonge Wortelen, alleen vermeenigvuldigt, die men in Augusto opneemt, ende in de Maant van September, de Aerde wederom beveelt.

Serpentaria major.

Het *Dracontium aquaticum*, ofte *Dracunculus palustris*, op Nederlandsch Waterlangen Kruid, ende in 't Hoogduitsch *Wasserschlangen krout* genoemd, lieft een luchtige, zandige grond, met tweejarige klein gewreeven Koeijemest wel vermengt, liever een donkere schaduwachtige, alseen opene, vrije, en welter Zonne geleegeen plaatze, veel Waters, waar door zy weelderig groeit, ende zeer vermeerdert; doch brengt geenige Bloemen voort, dat zy nochtans, in haare rechte Element des Waters staande, genoegzaam doet, verdraagt ook sterke Vorst, ende blijft eenige jaaren in 't leeven.

Dracontium aquaticum.

HET LVIII. CAPITTEL.

M A N S O O R.

W Ordts niet alleen met deze Naame, in 't Nederlandsch, maar ook van veele HASEL WORTEL. Op Latijn ASARUM. In 't Hoogduitsch HASEL WURTS. Ende op François CABERET genoemd.

Asarum.

Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, twee bezondere soorten kenbaar geworden, te weten: Deze genoemde *Asarum vulgare*, ofte Gemeine Mansoor, ende *Asarum Canadense*, ofte Mansoor van Canada in America gelegen. Beide van een ende deselfde culture.

Zy beminnen een goede, zandige, wel gemeste Aerde, liever een schaduachtige ofte donkere, als een opene en luchtige plaatze, veel vochtigheits; geeven niet alleen Bloemen, vroege in 't Voorjaar, maar ook zomtijds volkoomen rijp Zaad; verkrijgen ook, tweemaal in 't jaar, nieuwe Bladeren, de oude nochtans niet vergaande, te weten in de May ende September; verdraagen felle koude, ende alle andere ongenueghenheit des tijds, worden ook zoo wel door Zaad, het welke, met een wassende Maane van September ofte Maart, niet diep, in d'Aerde gezaait moet zijn, ook dikwils van zelf opslaande gezien werdt, als haare aangegroeide jonge Wortelen, die men, met genoemde tijd en Maane, tweemaal des jaars, opnemen, ofte van d'Oude afsteeken, ende in voorgenoemde plaatze verplanten kan, aengeteelt ende vermeerdert gemaakt.

HET LIX. CAPITTEL.

A N G E L I E R E N.

VAn een Jegelijk, om haare bevallige schoonheit, zeer begeert, worden niet alleen met deze Naame, maar ook in 't Nederlandsch, GINOFFELBLOEMEN, TESTEBLOEMEN, ofte VIOLETTEN, om haare lieffelijke reuk, genoemd; Ende daaromme op Hooghduitsch NAEGELBLUMEN, ofte NAEGELEIN. In 't François OEILLETZ, of OUILLETZ. En op Latijn CARYOPHYLLUS FLOS. Hier van zijn my, in haare aard ende Natuire, twee bezondere soorten bekend, te weten: *Caryophyllus hortensis major*, Groote tamme, ofte Hofangelieren. Ende *Caryophyllus montanus minor*, Kleine Bergangelieren, die met de Naam van Pluimkens van zommige uitgesproken worden. Van welke Groote ofte Gemeine Hofangelieren, voor dezen niet meer dan eenige weinige verscheidenheit der Bloemen gezien geweest zijn, die nu, door neerstige culture der Liefhebberen, in haare veranderlijke schoonheit der couleuren, zoo vermenigvuldigt geworden zijn, dat men daar van, heden's daags, een ontelbaar getal, hier en over al, zien mag; zijnde nochtans alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een luchtige, goede grondt, bestaande uit twee deelen gemeine frisse Aerde, twee deelen grof Zand, daar geenige foutigheid by gevonden word, twee deelen Mol, der van binnen door ouderdom verdorvene Boomen, ofte in plaatze van dien, het Mol van verrotte Bla-

*Caryophyl-
lus horten-
sis.*

Bladeren der Boomen, een deel eenjarige Hoenderdreek, ende een deel tweejarige oude Paerdemest, wel door malkanderen gearbeidt; welke alzoo in de *Herfst* bereidt, des *Winters* dikwils omgesmeeten, ende daar door, om in 't Voorjaar gebruikt te moogen worden, bequaam gemaakt zijn moet. Wil ook jemant, in het verplanten, hier noch by doen, te weeten, onder in ieder Pot, twee hand vol van het stof der klein gestootene Leijen, met de zelfde Aerde vermengt, zal bevinden dat zijne Bloemen niet alleen in uitsteekende grootheit, maar ook in bovenmaaten schoonheit der couleuren, andere verre overtreffen sullen.

De tijd wanneer zy opgenoomen, van haare onzuivere Bladeren gereinigt, ende verplant zijn moeten, is (mijns oordeels) de beste in de Maand van *Maart*, met een afgaande Maane, een dag oft twee voor het laetste Quartier: zoo koomen de Bloemen netter voort, en bersten zoo veel niet, als zy wel doen, die tegen de volle Maan verplant, grooter wordende gezien werden.

Zy lieven een opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne gelegene plaatze, verdraagen niet veel Waters, inzonderheit in Potten gezet zijnde, doch in de grond op een Bedde gestelt, schaadt het haar zoo veel niet, hoewel het de Knoppen der Bloemen, sterk wordende, ende aan het opengaan zijnde, van boven daar opvallende, niet alleen hinderlijk is, maar ook dikwils bersten doet; Lijden tamelijk harde Wintersche Vorsten, maar weinig, of geen Sneeuw, ook geen zins des Voorjaars Nachtrijpen, ende daar op des daags zonneschijn; Want deze twee contrarie werkende krachten, op malkanderen haastig volgende, zijn haar verderflijk; Moeten daaromme hier voor, zoo veel mogelijk zal zijn, voorzichtig gewacht worden.

Zy verkrijgen dikwils, of schieten op met veel Spillen, welke men op twee of drie naa alle weg neemt, om daar door de Bloemen, meerder voertzel genietende, zoo veel krachtiger en grooter te doen voortkoomen, inzonderheit zoo men niet meer dan vier, vijf, of zes Knoppen boven aan een ieder Spille verblijven laat.

In de Zomer, de jonge boven de Wortel uitgelooopene Scheuten, sterk genoeg zijnde, worden, met een wassende Maane, subtiel met een Mes, van onderen op, ten halven van haar Steel ingesneeden, beginnende een weinig onder een Lid, ende daar door heene, tot omtrent aan het naastvolgende, ofte tot in, ja door het tweede, zoo zy dichte op malkanderen volgen, doende in de snee, met de rugge van het mes, een weinig Aerde; welke Looten men recht opstaan latende, met luchtige zandige Aerde, daar geen ofte weinig vettigheits by is, aan eerden, ofte, tot een vinger breed boven de snee, opvullen, ende voorts een weinig met Regenwater begieten, ook acht of tien dagen lange, voor sterke Lucht en zonneschijn te deege wachten moet.

Wil jemand deze ingesneedene Looten in d' Aerde nederbuigen (als

van veele geschiedt) zal bevinden dat zy lichtelijk, ten halven, ofte ook dikwils ten heelen, van haare Stam af breeken sullen, waar door zy te minder voetzels genietende, des te langzaamer Wortelen vatten, en veele vergaan. Door welke maniere zy lichtelijk vermenigvuldigt mogen werden. Hoewel het ook op volgende wijze, door haar Zaad, bequaamelijk geschieden mag. Neemt het Zaad van de eerst opengaan- de Hertbloeme, van ieder Spille, alleen, daar (als gezegt) niet meer dan vijf of zes Bloemen, ten hoogsten zijn aan gebleeven, ende breekt haare Knoppen, daar het Zaad in zit, met een volle Maane af, als zy haare groenigheid beginnen te verliezen; Want als dan heeft het Zaad haar volkoomene perfectie, ende wordt van binnen swart; laat het de geheele Winter in de Knop verblijven, doet het als dan daar uit, ende Zaait het in April ofte May, niet diep, in een gemeine zandige Aerde, met een volle Maane. Hier van de jonge opgekoomene Planten, een lid van een vinger hooge geschooten zijnde, moet men ruim een halve, ofte ook wel een geheele voet van malkanderen, met gezeide Maane, verplanten, zoo geeven zy, het volgende jaar, zonder faute, Bloemen, waar onder, dikwils, zeer groote en schoone coleuren voortkoomende, met lust, gezien worden, inzonderheit zoo het Zaad van goede Bloemen gewonnen is, gelijk het behoort; indien het anders geschiedt, zal daar weinig goeds uit verwacht moogen worden, gelijk my daar van d'eervaarentheit genoegzaame verzekeringe, zoo menig jaaren, getoont heeft. Nochtans geschiedt het wel, dat zommige Bloemen, voor de eerste maal haar niet zoo goed, als wel daar naa het tweede en derde jaar, zich verbeeterende, vertoonen; Daaromme men de zelfde maar eens gebloeit hebbende, niet terstont behoorde te verwerpen, gelijk ik, ende veele andere met my, dikwils, ofte onbedachtelijk, ofte door haastigeit gedaan hebbe, niet willende noch zoo een lange patientie gebruiken.

Daar en boven zal men noch weeten, dat, de Bloemen vergaan zijnde, het Zaad in haar Knop zittende, door veel Regens, van boven daar in vallende, lichtelijk koomt te bederven, het welke men te mets voorkoomen kan, als men boven op het Zaadhuiskens steekt, een geheele bast van een groote nieuws uitgepeulde frisse Boone, ofte iets anders daar toe bequaam, welke daar op verdroogende, de nedervallende vochtigheit daar uit keert, ende het Zaad alzo bewaart.

Ten laetsten zal den goedgunstigen Lezer, gelievent' onthouden, dat zoo dikwils men de Angelieren Water wil geeven, vlijtig als dan wachten moet dat het Loof ofte Bladeren van de vochtigheit niet geraakt en worden; wantze können het zelfde niet verdraagen, jaa komen daar door dikwils geheele Looten te verderven, waar op van veele weinig gelet wordt.

De *Caryophyllus minor montanus*, kleine Bergangelieren, die ook zoo wel

*Caryophyl-
lus minor
montanus.*

wel op andere grasachtige als bergachtige plaatzen groeiende gevonden wordt, werd ook op Nederlandſch *Pluimkens*, om haare aardige Bloemkens wille, genoemd, vermits die zelfde als *Pluimkens* ofte *Vederkens* der Vogelen, klein ende ſubtiel doorsneden zijn, verwekkende een aangenaam gezicht: Waaromme zy in 't Hoogduiſch *Mutwillen* ofte *Hoogmut*, ende daar naa op Latijn *Superba*, als of men hoogmoedige Bloeme zeide, uitgesproken te werden, bekend wordt. Hier van zijn my, in haare aardt ende Nature, vijf onderscheidelijke ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Caryophyllus minor montanus flore albo*, Kleine Bergangeliere met een witte Bloeme, *Flore albo funda purpureo*, met een witte Bloeme, in 't midden met een purpere grondt verſiert, ſchoon om zien, *Flore pallido*, met een bleek gecouleurde Bloem, *Flore rubro* met een roode Bloeme, ende *Caryophyllus minor montanus flore pallido rubefcente*, ofte Kleine Bergangeliere met een bleek roode Bloeme, zijnde het ooge zeer bevallig, ook van een ende defelfde Culture.

Zy lieven een gemeine, zandige, goede Aerde, met een weinig tweejaarige oude Koeijemeſt doormengt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonné gelegene plaatze, verdraagen zonder moeilijkheit veel Waters, ſterke Vorſt des Winters, ende alle andere ongelegentheit des Tijds; bloeijen alle jaaren, en geeven volkomen rijp Zaad, het welke in *April* ofte *May*, met een waſſende Maane, niet diep, de Aerde bevoolen wordt, waar door zy zoo wel, als haare ingesneedene jonge Looten, gelijk vooren verhaalt, Wortelen geſchooten hebbende, opgenoomen, ook, met gezeide Tijden Maane, verplant zijnde, vermenigvuldigt mogen worden.

HET LX. CAPITTEL. DUIZENTSCHOON.

W Ord't niet alleen met deze Naame, maar ook van zommige in 't Nederlandſch KEIKENS- ofte TUILKENSBLOEME, het welke zoo veel als bondelkens ofte hoopkens van Bloemen te zeggen is, genoemd, om datze hoopswijze by'malkanderen groeiende gezien worden. Op Latijn FLOS ARMERIUS, ofte CARYOPHYLLUS MINOR. In 't Hooghduiſch TONNERNAGELIN. Ende op François ARMOIRES.

Hier van zijn my, in haare aardt ende Nature, veel veranderlijke zienswaerdige zoorten kenbaar geworden, te weeten: *Armerius flore atrorubente*, Duizentschoon met een donkere roode Bloeme, *Flore rubro holoſerico*, met een Bloeme als rood Fluweel. *Flore albo*, met een Witte Bloeme. *Flore variegato*, met een bonte Bloeme. *Proliferus* met kleine roode Bloemen, de een uit d' ander voortkoomende. *Angustifolius flore duplici*.

Flos Cuculi.

duplici rubicundo, met smalle Bladeren en dubbelde roodachtige Bloeme. Ende *Armerius flore albo pleno*, ofte Duizentschoon met een dubbelde witte Bloeme. Noch *Armerius pratensis*, *Caryophyllus Sylvestris*, ofte *Flos Cuculi*, Wilde Duizentschoon, ofte Koekoeksbloeme genoemd, *Flore pleno rubro*, met een roode dubbelde Bloeme. *Flore rubro simplici*, ofte Koekoeksbloeme met een enkelde witte Bloeme. Alle onttrent van een ende dezelfde Culture.

*Armerius
flore rubro
pleno.
Albo pleno.
Flos Cuculi
flore pleno.*

Zy beminnen een gemeine, zandige, goede grondt, met een weinig oude Paardemest verzien, een opene, luchtige, en wel ter Zonne gelegene plaatze, verdraagen niet veel vochtigheits, maer wel sterke Vorst, ende alle andere ongelegentheit des *Winters*; bloeijen het tweede jaar, door zaaijen voortgekoomen zijnde; geeven, in de *Herfst*, volkoomen Zaad, ende versterken daar mede, vermits zy zelden langer in leeven verblijven kunnen. Het *Armerius flore rubro pleno*, ende *pratensis flore rubro pleno*, ofte Tamme en Wilde Duizentschoon met dubbelde roode Bloemen, gaan lichtelijk uit, door sterke Vorsten, de tweede *Zomer*; geeven noit eenig Zaad, maar worden alleen door haare ingesneedene, en ingelegte Zijdtakskens, Wortel geschooten hebbende, aangeteelt. Des gelijken geschiedt ook met het *Armerius flore albo pleno*, ofte Witte dubbelde Duizentschoon, 't welke nochtans de koude beter verdraagt.

De andere soorten, worden alle door haare Zaad vermeerderd, het welke, met een wassende Maane van *April*, niet boven een stroobreed diep, in Potten gezaait, ende een halve vinger hooge aangegroeit zijnde, in d' Aerde, een voed van malkanderen, ieder Plante bezonderlijk geplant moet wezen.

HET LXI. CAPITTEL. ARISTOLOCHIE.

*Aristolochia
species
sex.*

DEeze zeer deugzaame *Plante*, wordt in 't Nederlandsch alzo, ende op Latijn ARISTOLOCHIA, naa het Grieksche woordt *Αριστολοχία* genoemd. In 't Hooghduitsch OSTERLUCIE. Ende op François ARISTOLOGE ofte SARASINE. Hier van zijn my, in haare aard ende Natuire, zes verscheidene aardige en zienswaardige soorten bekend, te weeten: *Aristolochia longa vera*, Oprechte lange Aristolochie. *Rotunda vera*, Ronde oprechte Aristolochie. *Clematitis*, Rijsachtige Aristolochie. *Clematitis altera*, ofte *Sarapenica*, Wilde Rijsachtige Aristolochie, die ook Sarasijnskruid genoemd is. *Mexiocana*, Aristolochie van Mexico. Ende *Pistolochia*, ofte *Aristolochia Polyrhizos*, Pistolochie, ofte Aristolochie met veel teedere en dunne Wortelen. Niet alle van een ende de zelve Culture.

Zy

Zy beminnen een zandige, goede, gemeine grond, met tweejarige oude Paerdemest genoegzaam doormengt, een vrije, opene, luchtige, en wel ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters; bloeijen schoon, en geeven wonderlijke Bloemen, maar niet alle, des Zomers, volkoomen rijp Zaad; verdraagen redelijk de koude des Winters, ende meer andere ongelegenheit des tijds: Hoewel nochtans de *Aristolochia longa* & *rotunda vera*, ofte oprechte Aristolochie met ronde en lange Wortelen, by gelegentheit, door veel Regens, wel verderven: worden ook alleen door haar Zaad, een volkomene perfectie, in deeze Gewesten verkrijgende, genoegzaam vermeerderd; moeten t'elkens, in een Pot, een stroobreed diep, met een wassende Maane van April, gezaait zijn.

Aristolochia longa, & rotunda vera,

De *Aristolochia Clematitis*, ende *Sarapenica*, Tamme en Wilde Rijsachtige Aristolochie, Sarapijnskruid, bloeijen wel jaarlijks, in deze Quartieren, maar geeven noit eenig rijp of volkomen Zaad, mogen daarom niet anders, dan door haare, de Aerde zeer door lopende Wortelen, die men in April, met een wassende Maane, opneemt ende verzet, aangeteelt worden.

Aristolochia Clematitis.

De *Pistolochia*, die ook van zommige *Aristolochia semper virens*, ofte altijd groenblijvende Aristolochie gedoopt is, vermits zy even schoon verblijft, ende noit haar Bladeren laat vallen, isteederder, dan deze genoemde, van aardt, mag de winterfche Koude niet verdraagen, wordt des wegen, in een Pot, met genoemde Maand en Maane, gestelt zijnde, in 't begin van October, binnen 's huis, op een goede bequaame plaatze gezet, met een weinig laauw gemaakt Regenwater, gedurende de Wintertijd, onderhouden, niet voor in April, met een zoete Regen, wederom buiten gebrocht, ende voor koude Nachten, als ook haarige of schraale Winden, voordachtig gewacht.

Pistolochia, Aristolochia semper virens.

Zy geeft, alle Zomers, zeer speculative kromme Bloemen, een Jaagers Hoorn niet onbillijk gelijkende; maar gantsch geen Knop, veel minder eenig Zaad; Kan niet te min, door haar aangegroeide Wortelkens, die men voorzichtig met de zelve Maane, in April ofte May, om dat zy zoo zeer door malkanderen groeijen, afneemen, verplanten, ende, wel een Maand ofte zes Weeken, voor sterke Zonne wachten moet.

De *Aristolochia Mexicana*, ofte Mexicaansche Aristolochie, zijnde de teederste van allen, bemint een maatige, zandige Aerde, met een weinig tweejarige oude Paerdemest, ende het Mol der van binnen verdorvene Boomen doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-Winden beschut, weinig Waters verblijft aan haar Wortel; menig jaaren welvaarende; geeft lange en dunne Bloemen, van een purperen couleur, maar noit, in deeze Landen, volkomen Zaad: Moet zorgvuldig voor veel Waters, zoo wel des Zomers, als in Herfsttijden, Rijp,

Aristolochia Mexicana.

Rijp, Vorst, en sterke Winden gewacht zijn; want, vermits haare teederheit, wordt zy van d' een zoo wel als d' ander haastig gekrenkt; Moet daaromme in 't laetste van *September*, des Voorjaars, met een wassende Maane van *April*, zoo wel gezaait als geplant zijnde geweest, binnen 's huis, op een goede bequaame plaatze werden gebrocht, daar, geduirende de Wintersche koude, door een yzere Oven, veel in geviert wordt, doch moet weinig ofte geen Water hebben, vermits haare Bladeren in de Herfst verliezende, gelijk aan d' andere ook alle jaaren geschiedt, min voertzel van nooden heeft, ende de Wortel daar door lichtelijk koomen zoude schaade te lijden. Daar naa de koude gepasseert wezende, wordt omtrent het venster gestelt, op dat zy niet alleen te beeter wederom uitschieten, ende Lucht gewennen, maar ook de stralen der Zonne, met goed Weder, een weinig genieten mag; Moet ook niet, voor in 't begin van *April*, ofte wat later, naa des tijds gelegenheit, met een zoete regenige Lucht, wederom buiten gezet, voor sterke, en haarige Winden des daags, alsook koude des nachts, tot dat geen meer ongelegenheit des Luchts, te verwachten is, wel gedeckt, ende zorgvuldig in acht genoomen worden.

HET LXII. CAPITTEL.

R I E T.

VAn een jegelijk wel bekend, wordt met deeze Naame, ende geen andere (mijns weetens) in 't Nederlandsch genoemd. Op Latijn *ARUNDO*. In 't Hoogduitsch *ROHR*. Ende op François *CANNE*, ofte *ROSEAU*. Hier van zijn my, in haare aard ende Natuire, vijf onderscheidene soorten kenbaar geworden, te weeten: *Arundo palustris*, Gemein Waterriet, het welke over al in Grachten en staandewateren gevonden wordt. *Arundo Cypria*, Cypers Riet. *Arundo Americana striata angustifolia*, smalgebladert Americaans gestreept Riet. *Americana striata latifolia*, Gestreept Americaans Riet met breede Bladeren. *Arundo Saccharina*, Suikerriet, En de *Arundo* ofte *Canna Indica florida*, Indiaans bloeiend Riet. Niet alle van een ende dezelve Culture, zullen daaromme, van een jegelijk in 't bezonder een weinig, op de volgende maniere verhaalen.

Arunda Palustris. Het *Arundo palustris*, ofte gemein Waterriet, het welke ook *Arundo Phragmites* ofte Gemein Dekriet genoemd werd, heeft geen bijzondere dienst van nooden, vermits het op de waterige plaatzen, daar het eens koomt gezet te worden, weelderig voort schiet, zonder eenige hulpe; sterke Koude, ende alle ongelegenheit des Winters gewillig verdraagende,

gende, ja op zommige plaatzen zo overvloedig, dat veele Grachten ofte Slooten, daar door koomen te bederven, ende geheel toe te wassfen, het welke men lichtelijk kan helpen, ende de zelfde geheel daar van zuiveren, indien men in de Zomer, het Riet, met een afgaande Maane, onder het Water, drie jaaren achter malkanderen volgende afsnijdt, zo zal het alle verfterven, ende het vierde jaar niet wederom voor den Dag koomen.

Hoe men
Grachten
en Slooten
van het
Riet zal
zuiveren.

Het *Arundo Cypris*, Cypers Riet, wordende van veel ook *Donax*, ofte *Arundo Hispanica*, Spaansch Riet genoemd, om dat het niet alleen in het Eilandt *Cyprus*, maar ook in Spanjen, en andere plaatzen meer groeiende gevonden wordt.

*Arundo
Cypris.
Donax.*

Het bemint een gemeine goede Aerde, met een weinig Zand, tweejaarige Koeije- ende eenjaarige Paerde-mest vermengt, veel Waters, verdraagt ongeerne sterke Vorst, in deze Landen buiten gestelt zijnde; Moet daaromme, in het Voorjaar, met een wassende Maane van April, in een Pot gezet weezende, in October binnen 's huis, op een luchtige plaatze gebracht, met maatige vochtigheit onderhouden, ende niet voor in April, met een regenige Lucht, wederom buiten gestelt zijn. Wordt ook alleen door haar aangewassene Wortelen, die men op gezeide Tijd en Maane, van d'Ouden neemt ende verplant, genoegzaam vermeerdert, doch moet niet langer dan drie jaaren, om de veelvoudigheit haarer Wortelen, in een Pot verblijven, die door sterke drift, de zelfde vervult hebbende, ende niet wijder vermoogende, lichtelijk doet scheuren, ende van een vallen, gelijk daar van d'eervarentheit bewijs zal doen.

De beide soorten van *Arundo Americana striata*, ofte Americaansch Riet, met groen en wit gestreepte Bladeren, zijnde een zienswaardig, en schoon Gewas, waar van mijn Vader HENRICUS MUNTING, de eerste Plante, uit Parijs, van Monsieur ROBYN, de zelfde uit de Carybische Eilanden bekomen hebbende, 1640. gezonden is, van de welke alle de andere, nu in Nederland bekend, gekoomen zijn.

*Arundo A-
mericana
striata.*

Zy bemint een goede, zandige, luchtige Aerde, met tamelijk veel eenjaarige klein gewreeven Paerdeste, een weinig eenjaarige Hoenderdrek, ende het Mol der verrotte Bladeren der Boomen doormengt, een opene, vrije, warme, luchtige, en welter Zonne gelegeene plaatze, tamelijk veel Waters, in drooge Tijden, doch niet al te veel, verliest anders haar schoonheit, en wordt in een eencouleurige groenigheit verandert; geeft noit eenige Bloemen, verdraagt ook ongeerne veel koude Regenen, felle Vorst, ende meer andere ongeleegentheit des Winters: Moet daaromme, in een Pot gestelt weezende, in October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze gebracht, met weinige laauw gemaakt Regenwater, geduirende deze Tijd, onderhouden, ende niet wederom, voor in't begin ofte ten halven van April, met een zoete

Regen, buiten gezet, voor koude Nachten ofte haarige sterke Winden, wel gewacht ende gedekt zijn.

Zy worden alleen, door aangewaffene Jongen des Wortels (als de voorgaande) in deze Landen vermeenigvuldigt, die men, met een wassende Maane van April, afneemen, ende op geen andere Tijd, zonder perikel des leevens, verplanten mag. Doch wordt als dan tot boven de Aerde afgesneeden, zo loopt zy te beeter wederom uit, niet alleen op deeze, maar ook op andere Tijden, als het van nooden te zullen zijn gezien werdt.

Arundo
Saccharina

De *Arundo* ofte *Calamus Saccharatus* in't Latijn. Op Nederlandsch Suiker Riet. Ende in't François *Canne de Sucre* genoemt: zijnde teeder van aardt, ende in deze Gewesten weinig gezien:

Bemint een zandige, luchtige, goede Aerde, met een weinig tweejarige Paerdest, ende eenjarige Hoenderdrek klein gewreeven doormengt, een opene, vrije, warme, luchtige, en wel ter Zonne staande plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden bewaart; matige vochtigheit, verdraagt geenzins koude Herfstregenen, Sneeuw, Rijp, veel minder eenige Vorst: Moet daaromme, met een wassende Maane van de May, in een Pot gezet zijnde, in het laetste van September, binnen 's huis, op een bequame plaatze gestelt worden, daar zy, door de Vensters, tot den twintigsten October, Lucht en Zonne genieten mag, indien de uitwendige koude het zelfde niet eerder te beletten koomt: Worden ook daar na niet wederom geöpent, maar men begint als dan, om den tweeden Dag, een vier in den Oven, niet sterk, te stookken. In December kouder wordende, alle Dagen eens, daar na tweemaal, ende, als het heel sterk vriest, driemaal des Daags, te weeten: Des morgens om zeven uren, des Middags om een, ende des Avonds om zes of zeven uren wederom, zo lange de sterke koude gevoelt werdt.

Gedurende dit stookken, moet zy verre van den Oven, op darze niet meer als een natuurelijke warme Lucht te genieten koomt, gestelt zijn; daar na de koude verminderende, vermindert men ook wederom het Vier, gelijk men het zelfde allensskens vermeerdert gehadt heeft, het welke tot omtrent den tienden van de Maart gemeinlijk duirende verblijft, ende als dan geheel daar van afaat, men moet ook, met goed en stil Weeder, de Vensters by Dage, om de Lucht te gewennen, wederom openen, daar na ook des Nachts, tot den twintigsten van April, een Dag min ofte meer, na welke tijd, zy, met een aangename Lucht en zoete Regen, wederom buiten gebracht, voor koude Nachten en sneeuwige vochtigheit gedekt, voor haarige of schraale Winden voorzichtig gewacht werdt.

Eindelijk, zal men niet vergeeten, dat deze Plante, gedurende de Winter, maar eens of tweemaal ten hoogsten, van booven, met een weinig laauw gemaakt Regenwater begooten wil zijn, vermits zy in de-

ze Tijd geenige vochtigheit, zonder haastige verrottinge verdraagen mag.

Op deeze maniere heb ik eens eene van deze Planten twee jaaren lank goed bewaart gehadt, verkreegen hebbende jonge Scheuten, uit haar Wortel, ende niet tegenstaande de Ouden tot aan de Aerde waaren afgesneeden, vergink eevenwel in't begin van de Herfst de derde Zomer.

De *Arundo Florida*, ofte *Canna Indica*, Indiaansch bloeiend Riet, waar van ik vier soorten in mijne Tuin gecultiveert hebbe, ende voor het meeste gedeelte als noch mijn cure onderworpen zijn, te weeten: *Canna Indica flore carneo angustifolia*, Smalgebladert Indiaansch bloeiend Riet met een lijfverfde Bloeme. *Canna Indica latifolia flore rubro*, Indiaansch Riet met breede Bladeren en roode Bloemen. *Flore luteo rubris maculis variegato*, met een geele Bloeme en roode plekken. Ende *Arundo Florida flore rubro luteis maculis asperso*, ofte Indiaansche bloeiend Riet met een roode Bloeme en geele plekken gesprengt. Alle van een ende dezelfde Culture.

Arundo Florida.
Canna Indica species quatuor.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, bestaande uit twee deelen gezeide Grondt, twee deelen grof Zandt, drie deelen eenjarige Paerdemest, twee deelen Mol van verrotte Bladeren der Boomen, en een deel eenjarige Hoenderdrek, door malkanderen klein gewreeven, en wel te zamen doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne geleezene plaatze, veel Waters; brengen niet alleen des Zomers schoone Bloemen, maar ook alle jaaren volkoomen rijp Zaad, verblijven lange in't leeven, vermits zy geduurig Jongen uit haare Wortel voortbrengen; zijn zeer reeder van aardt, geenzins eenige sneeuwige vochtigheit, veel koude Herfstregenen, sterke Winden, Rijp, ofte Vorst verdraagen moogende, van dewelke, indien zy maar eens onvermoedelijk overvallen worden, haare Bladeren terstont, swart werdende, de koude tot in de Wortelen schielijk zoo stilswijgende doordringt, dat de geheele Plante daar door van haare leevende groenigheit berooft te zijn gezien wordt; Moeten daaromme, in het Voorjaar, in Potten geplant zijnde, in het laetste van September, binnen 's huis gebracht, ende op een bequaame luchtige plaatze gezet zijn, daar zy de geheele Maand October, door de opene Vensters, de Lucht en Zonne genieten moogen, tot dat in't begin van November, de uitwendige koude het zelfde koomt te verhinderen, waaromme zy als dan geslooten, ende ook niet wederom geopenit moeten zijn. Men geeftze ook als dan, van onderen, een Panne vol laauw gemaakt Regenwater, ende daar na de geheele Winter niet meer, vermits haare Wortelen anders verrotten zouden, ook viert men als dan, voor d'eerstemaal in d'Oven van deze plaatze, eerstelijk tot Decembel, om den anderen Dag eens, daar na alle Dagen eenmaal, ende kouder wordende, tweemaal des Morgens, endes des Avonds, op het alderfelste driemaal, te weeten des Morgens om zeven uren, des Middags om een, ende des Avonds

om zes of zeven uren wederom. De sterkste Vorst vergaan zijnde, ende de koude afneemende, neemt men ook in het stooken wederom af, al-
zoo men eerst in het vermeerderen des Viers begonnen heeft, ende houdt daar van geheelijk op in het begin des Maarts, zettende als dan, met warme Dagen, de Vensters te mets eens wederom open, eerst by Daage, daar na ook des Nachts, tot den twintigsten van April, op welken tijd zy alle met haare verdorde Bladen, door het missen des Luchts, ende het genieten der warmte des Viers veroorzaakt, wederom buiten gestelt, de Wortelen uit de Aerde genoomen, van haare verrottinge gezuivert, ende die goed en gezond gebleeven zijn, in boven gezeide Grond, met een wassende ofte volle Maane, wederom geplant, op een zeer warme plaatze gestelt, ende, voor koude Nachten en koele Dagen, wel gewacht ende gedekt werden.

Zy worden alle, in deze koude Landen, aangeteelt ende vermeerdert gemaakt, door twee bijzondere wegen. Eerstelijk, door haar Zaad, het welke, met een wassende Maane van April, in een Pot, hol ende luchtig, ruim een stroobreed diep, in d' Aerde gelegd, warm gezet, ende zomtijds met laauw Regenwater, een weinig van boven, om te haastiger voort te koomen, begooten, ook niet meer dan twee ofte drie, daar van opgekoomene jonge Planten, in een Pot, naze groot is, verblijven ende gelaaten zijn moeten, vermitsze veel en sterke Wortelen schieten, ook het eerste jaar in de Herfst wel Bloemen, maar geen volkomen Zaad verkrijgen, ten zy met zeer warme en goede Zomers. Ten tweeden, door haare Wortelen, die (als gezegt) in het Voorjaar opgenoomen verplant ende naauw gewacht zijnde, in korten tijd uitloopen, haastig opschieten, ende volkomen rijp Zaad, als dan alle jaaren genoegzaam verkrijgen.

HET LXIII. CAPITTEL.

SWALUE WORTEL.

*Hirundina-
ria, &c.*

IN't Nederlandsch met deze Naame ende geen andere (mijns weetens) genoemd, wordt op Latijn *HIRUNDINARIA*, *VINCETOXICUM*, ofte *ASCLEPIAS*; Ende in't Hoogduitsch *SCHWALBENWURTZEL*. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, twee onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Hirundinaria flore albo*, Swalue-wortel met een witte Bloeme. Ende *Vincetoxicum flore nigro*, ofte Swalue-wortel met een swarte Bloeme, beide van een ende dezelfde Culture.

Zy beminnen een gemeine, goede, zandige, ofte geen zandige, doch wel gemeste Grondt, een opene, vrije, en luchtige plaatze, veel Waters; geeven alle Zomers Bloemen, en dikwils volkoomen rijp
Zaad

Zaad, verblijven lange jaaren in't leeven, verdraagen Hagel, Sneeuw, sterke Vorst ende alle andere ongeleegentheit des tijds.

Worden ook vermeenigvuldigt, niet alleen door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van April, niet diep de aerde bevoolen moet zijn, maar ook door aangewassene jonge Wortelen, die men op de zelfde tijd, van d' Ouden afneemen, ende in bequaame Aerde, met oude Koeije- en Paerde-mest verzien, verplanten moet.

HET LXIV. CAPITTEL.

A F F O D I L L E N.

W Ordts deze zienswaardige Plante, in't Nederlandsch genoemd. Op Latijn ASPHODELUS. In't Hoogduitsch APHODIL. Ende op François AFRODILLES. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuure, veel schoone veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Asphodelus bulbosus*, Affodille met een ronde Bol. *Luteus*, geele Affodille. *Major flore albo*, groote Affodille met een witte Bloeme. *Major flore purpureo*, groote met een purpere Bloem. *Minor Luteus*, kleine Portugaalsche Affodille, met een witte Bloeme. *Minimus palustris*, zeer kleine Affodille, in waterachtige plaatzen groeijende. *Asphodelus Liliaceus luteus*, Affodille met een geele Bloeme, groot gelijk een Lelie. Ende *Asphodelus Liliaceus rubens*, ofte roode Affodille, met een Lelie gelijkende Bloeme. Alle van een ende dezelfde Culture.

Zy beminnen een goede, luchtige, en zandige Aerde, met tweejarige Koeije- en eenjarige Paerde-mest wel verzien, een opene, luchtige, vrije en welter Zonne gelegen plaatze, veel Waters, inzonderheit het *Asphodelus minimus palustris*, dat dikwils met Water begooten wil zijn, ofte vergaet met der tijd; verblijven lange jaaren in't leeven; geeven alle Zomers schoone Bloemen, ende ook de meeste tijd volkoomen rijp Zaad, verdraagen ook, zonder groote ongeleegentheit, Rijp, sterke Vorst, ende meer andere ongemakken des Winters; hoewel het *Asphodelus luteus*, ofte Affodille met een geele Bloeme en Wortelen dikwils, door de zelfde, schaade koomt te lijden, welke in deze Quartieren, noit eenig Zaad voort te brengen gezien wordt, kan niet te min, door haare aangroeiende Wortelen, overvloedig vermeerdert gemaakt zijn.

Alle de andere worden niet alleen, door haare aangewassene Wortelen, welke men in het Voorjaar opneemt, ende met een wassende Maane van April ofte September (het welke mijns oordeels wel zoo goed ende bequaam is) verplant, vermeenigvuldigt; maar ook door Zaad, het welke in Potten, met een wassende Maane van November ofte de

Maart, een stroobreed diep, in Potten (om des *Winters* binnen 's huiste kunnen bewaaren) met een wassende Maane gezaait, warm gezet, ende zomtjids met laauw gemaakt Regenwater besprengt zijn moet: zoo koomt het te eerder woort, hoewel de Jongen, hier van opkoomende, niet voor het derde en vierde jaar haare eerste Bloemen ten voorschijn brengen. ziet 359. capittel.

HET LXV. CAPITTEL. STERREKRUID.

En aardig Gewas, wordt in 't Nederlandsch met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) genoemd. Op Latijn ASTER. In't Hoogduitsch MEGERKRAUT ofte STERNKRAUT. Ende op Fransois ESTOILLEE genoemd. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuur, veel veranderlijke zienswaardige foorten kenbaar geworden, te weeten: *Aster Atticus verus flore luteo*, Oprechte Sterrekruid, met een geele Bloem. *Aster Atticus latifolius flore luteo*, breed Bladige Sterrekruid met een geele Bloeme. *Aster Atticus flore caeruleo*, Sterrekruid met een blaauwe Bloeme. *Flore caeruleo amplo*, met een groote blaauwe Bloeme. *Aster major flore caeruleo*, Groot Sterrekruid met een blaauwe Bloeme. *Aster luteus glabro Linaria folio*, Geel Sterrekruid met gladde Bladeren, teeder als Vlaskruid. *Virginianus frutescens flore albo*, Virginianisch Sterrekruid met een witte Bloeme, op de maniere van een Heester groeiende. *Annuus Lusitanicus*, Portugaalsche Sterrekruid, niet meer dan een Zomer duirende. *Pannonicus flore luteo*, Sterrekruid uit Pannonien ofte Oostenrijk, met geele Bloemen, die ook *frutescens maximus Virginianus*, ofte zeer hooge Struvelwijze opschietende Sterrekruid uit Virginien genoemd is. *Virga aurea facie*, Sterrekruid met een gedaante van Gouderoede. *Montis Libani*, Sterrekruid van den Berg Libanus. *Aster Conyzoides vulgaris*, Gemeine Sterrekruid met Blade van kleine Conyza. Ende *Aster Conyzoides Gallicus*, ofte Fransche Sterrekruid met een gedaante van kleine Conyza. Meest alle van een ende dezelfde Culture.

Zy beminnen een zandige, gemeine, goede Aerde, met een weinig een jaarige Paerdesteef doormengt, een opene, luchtige, vrije en welter Zonne geleegeen plaatze, tamelijk veel Waters; geeven alle *Zomers* Bloemen, vermits zy lange jaaren in 't leeven verblijven, maar noit ofte zeer zelden, in deze Landen, volkoomen rijp Zaad; behalven het *Aster annuus Lusitanicus*, Portugaalsche Sterrekruid, het welke niet meer dan een Zomer blijft, ende de beide foorten van *Aster Conyzoides*, ofte Sterrekruid van gedaante als het kleine Conyza, die niet meer dan een

ende een half jaar, in 't leeven verblijven, en in de Herfst perfect rijp Zaad verkreegen hebbende, verfterven; zy verdraagen ook fterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des tijds: worden meede alleen, door haare aangewassene Wortelen en jonge Looten, aangeteelt ofte vermeerderd, die men des Voorjaars, met een wassende Maane in April, van d' Ouden voorzichtig neemt ende verplant.

Het *Aster annuus Lusitanicus*, wordt alleen door haar Zaad in 't leeven behouden, alle jaaren met gezeide Maane in April, nieuws, niet diep, in een Pot gezaait zijnde. *Aster annuus Lusitanicus.*

Het *Aster Conyzoides*, beide foorten, te weeten, vermits zy des *Winters* overblijven, ende de tweede *Zomer* Zaad geeven, moet ook met genoemde Tijd en Maane, om het tweede Voorjaar, wederom de Aerde bevoolen zijn, hoe wel het ook van zelfs, door het gevallen, genoegzaam opflaat, waar door zy eeuwigduirende gemaakt worden. ziet 435. capittel.

HET LXVI. CAPITTEL.

ASTRAGALUS MET EEN DRIEHOEKIGE Z A A D P E U L E.

IS met deze Naame in 't Nederlandsch alleen, ende geen andere (mijnes weetens) bekend. Wordt in 't Latijn genoemd ASTRAGALUS SILIQUA TRIANGULARI.

Astragalus siliqua triangulari.

Zy bemint een goede, gemcine, zandige Aerde, met een weinig een jaarige Paerdesteelt doormengt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne gelegeen plaatze, maatige vochtigheit; blijft niet meer dan een *Zomer* in 't leeven, werdt alle Voorjaaren, met een wassende Maane van April, op een goede warme plaatze, niet diep in d' Aerde gezaait; geeft niet alleen Bloemen, maar ook jaarlijks, volkoomen rijp Zaad, waar meede zy versterft.

HET LXVII. CAPITTEL.

M E E S T E R W O R T E L.

OM haare treffelijke krachten, van veele zeer geacht, werdt daaromme met deze Naame in 't Nederlandsch genoemd. Op Latijn ASTRANTIA, IMPERATORIA ofte OSTRUTUM. Ende in Hoogduitsch MEISTERWURTZ. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuure, bekend twee verscheidene foorten, te weeten: *Astrantia major*, Groote

Astrantia major.

Groote Meesterwortel. Ende *Astrantia Alpina minor*, ofte kleine Berg Meesterwortel. Beide van een ende dezelfde Culture.

*Imperato-
ria Alpina
minor.*

Zy beminnen een goede, zandige, gemeine Aerde, met eenjaari-ge Paerdemest wel doormengt, een opene, luchtige, vrije en wel ter Zonne geleegeen plaatze, ramelijk veel vochtigheits, verdraagen ook redelijk de koude, en sterke Vorsten des Winters, inzonderheit de *major* ofte groot Meesterwortel, welke nochtans noit in deze Landen eenig rijp Zaad ten voorschijn brengende gezien wordt. De *Imperatoria Alpina minor*, ofte kleine Berg Meesterwortel, is wel zo teeder van aart, werd door felle Vorsten, dikwils van 'tleven berooft, moet daarom door een weinig van de zelfde, des Winters, binnen 's huis (om niet onvermoedelijk daar uit te moogen geraaken) altijd in een Pot bewaart zijn; verkrijgt alle Zomers, volkomen rijp Zaad, het welke met een wassende Maane van November, in een Pot, niet diep gezaait moet weezen, vermits het lange in d' Aerde verblijft: wat in het Voorjaar de Aerde bevolen wordt, komt zelden eerder als in ofte tegen de Herfst op, het welke zo goed niet en is, dat zy, door haar jonkheit, als dan teederder zijnde, meerder perikel, om te vergaan, in Wintertijden, te verwachten hebben.

De *Astrantia major*, ofte groot Meesterwortel, kan niet dan alleen door haare aangegroeide jonge Wortelen, die in korte tijd zeer vermeer-tert, met een wassende Maane in April, van d' Oude genoomen, ende als dan verplant worden, aangeteelt ende vermeenigvuldigt werden.

HET LXVIII. CAPITTEL.

M E L D E.

*Atriplex,
ejusque
species.*

En gemein en wel bekend Gewas, wordt met deze Naame in't Nederlandsch genoemd. Op Latijn *ATRIPLEX*. In't Hoogduitsch *MOLTEN* ofte *MILTEN*. Ende op François *ARROCHE*. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, bekend veel veranderlijke soor-ten, te weeten: *Atriplex palustris Lusitanica*, Portugaalsche Water Melde. *Botritis Lusitanica*, Portugaalsche Melde, op de maniere van Druivenkruid voortkoomende. *Sativa rubra*, tamme roode Melde. *Sativa alba*, tamme witte Melde. *Virginiana baccifera*, Virginiaansche Melde, met roode schoone Beijen. *Baccifera Sylvestris*, gemeine wilde Melde, met kleine Beijen. *Atriplex foetida*, stinkende Melde, die ook *vul-varia* daaromme genoemd wordt: ende veel meer andere, hier alle te verhaalen onnodig, dewijle zy van een Culture te weezen bekend zijn.

Zy beminnen een gemeine, zandige, zo wel gemeste, als ongemeste Grondt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne staande plaatze ramelijk veel Waters; blijven niet langer dan een Zomer in't leeven;
gco-

geeven, tegen de *Winter*, volkoomen rijp Zaad, ende verfterven van een kleine Rijp. Moeten daaromme, alle Voorjaaren, in de Maart ofte April, met een wassende Maane, op een nieuw wederom gezaait zijn, hoewel zy ook overvloedig genoeg door het neêrgevallene van zelve opflaande, (daar zy eens geftaan hebben) gezien moogen worden.

HET LXIX. CAPITTEL.

M E Y E R.

IN't Nederlandfch alzo genoemd; wordt op Latijn *BLITUM*. In't Hoogduitsch ook *MEYR*. Ende op François *BLETE*. Hier van zijn my, in haare aard ende Natuire, eenige onderscheidelijke foorten kenbaar geworden, te weeten: *Blitum vulgare minus surrectum*, gemeene kleine opftaande Meyer. *Minus repens*, kleine kruipende Meyer. *Blitum Americanum*, Americaanfche Meyer. Ende meer andere.

Blitum,

Zy beminnen alle een goede gemeene zandige Aerde, met een weinig oude Paerde- ofte Koeije-mest doormengt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleege liever, als een fchaduwachtige plaatze, veel Waters; geeven gemeinlijk, in de Herft, volkoomen Zaad, ende worden, door een fterke Rijp, van 't leeuen berooft, dewijle zy niet langer verblijven mogen. Worden daaromme, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, op een nieuw wederom gezaait, ofte koomen ook, door het neêrgevallene Zaad, dikmaals van zelve voort.

Het *Blitum Americanum* ofte Meyer uit America, zijnde een fchoon en zienswaardig Gewas, vergaat niet zo haastig, maar verblijft wel vijf of zes jaaren in 't leeuen, is teeder van aardt, verdraagt niet geerne fterke Vorst, en veel koude Regenen, inzonderheit meer als een jaar oudt geworden zijnde. Moet daaromme in 't Voorjaar, in een Pot geplamt, ende des *Winters* binnen 's huis, met weinige vochtigheids onderhouden, bewaart worden. Zy leeft in Zomertijden groote hette; geeft een aangenaame Bloeme, veel by malkanderen, aarswijze gefelt, zeer vermaaklijke bleek roode, een weinig na den purperen ftrekkende, blinkende Steelen, ende verkrijgt, alle jaaren, een volkoomen Zaad, zijnde fwart van couleur, en fchoon blinkende, in fwarte kleine blinkende Huiskens (rijp zijnde) beflooten, welke in 't ronde aardigte zaamen gevogt zijn, vertoonende een ronde Sterre ofte klein Roosken, het welke, met een wassende Maane van April, niet boven een ftroo diep, in d' Aerde, in eens Pot, gelegd moet zijn, waar door zy wel zo wel, als haare aangewassene Wortelen, die men met ge-

Blitum A²mericanum:

noemde Tijd en Maane, van d' Oude afsteekt ende verplant, vermengvuldigt mag zijn.

HET LXX CAPITTEL.

B E E R E N O O R.

*Auricula
Vrsi.*

ZYnde eene der vermaaklijkste, welriekenste en schoonste Gewassen (mijns oordeels) die het ooge eens graagen Aanschouwers, door een aangenaame ende zeer aantrekkelijke bevalligheid, met recht vernoegen mag. Wordt in't Nederlandsch met deze Naame daarom alzoo genoemd, vermits haar Bladeren, in het Voorjaar beginnende te wassen, de Ooren der Beeren niet onbillijk te gelijken schijnen. Op Latijn AURICULA URSI, AURICULA URSINA ofte ALPINA. In't Hoogduitsch BERNOHREN, BARSANIKEL. Ende op Francois OREILLE D'OURS.

Zy bemint een goede, gemeine, zandige Grond, met tweecjaarrige Koeijemest wel verzien, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne gelegeene zoo lief, als een schaduwachtige plaatze, verdraagt veel vochtigheits, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters; geeft, alle Voorjaaren, een zeer lieflijk riekende Bloeme, die in haare onvergelyklijke schoonheit, en verwonderens waerdige veelvoudigheid der onnoemelijke vermaaklijke couleuren, zonder weerga tot noch van jemant bekend is; zo dat met goede reden het ooge eens couricuzen Liefhebbers wel te recht getuigenisse geeven mag, dat de Natuire, de grootste kracht haar vermoogende Majesteit, in deze alleene vertoont te hebben, gezien wordt: geeft ook een volkomen rijp Zaad, in het laetste van Junius, het welke, zonder verzuimenisse, alle Dagen, voorzichtig gewonnen moet wezen, zo haast de Zaadknopkens boven geburften zijn, ook eerder niet; want het valt als dan haastig daar uit, en gaat verloren.

Zy wordt, in deze Gewesten, vermenigvuldigt, door twee besondere wegen.

Ten eersten, door haar aangegroeide jonge Looten, die alle drie jaaren, in haare volkoomene Bloeme staande, opgenoomen, van d' Oude gescheiden, en in het Voorjaar, met een wassende Maane, in nieuws omgesmeetene en genoegzaam gemeste Aerde, wederom, ten minsten een halve voet van malkanderen, geplant zijn moeten. Het welke indien het door onachtzaamheit, ofte verzuimenisse niet te geschieden koomt, dat zy stille staande, ofte ongerept koomen te verblijven, verminderen zy niet alleen, maar vergaan, ende verkrijgen ook geenige Bloemen: Is ook de *Auricula Ursi flore albo & purpureo variegato*, ofte

*Auricula
Vrsi flore al-
bo & pur-
pureo va-
riegato.*

ofte Wit- en Purper-bonte Beerenoor van deeze Natuur te zijn bevonden, dat zy alle tweejaaren van haare plaatze opgenoomen, ende op een der nieuws gemeste wederom gezet moet worden, ofte verliest haar bontigheit, ende wordt eencouleurig, geheel Wit, bleek Wit, ofte gantsch Purper; Moeten ook alle wel met Regenwater terstont begooten werden, zoo daar op, van boven, geen vochtigheit nedervalt, om daar door te beeter wederom te beklijven, en voort te doen groeijen.

Men bevindt ook wijders, alle Voorjaaren, dat deeze *Planten* door de Vorsten des nachts, en het weder opdooijen, door der Zonnen warmte by daage, komen op te rijzen, ende geheel uit der eerden te dijnen, het welke vernomen zijnde, moet menze wederom zoetjes en subtiel indrukken, dat nochtans haar Wortelen niet gequetst worden, ofte liever tot aan het herte met Aerde aanvullen, op datze niet verderven, ende alzo door die sterke Lucht des Voorjaars verdroogen moogen.

De rechte en bequaamste tijd, wanneer het Zaad hier van de Aerde bevolen moet zijn, is in de Maand van September, ende moet als dan geschieden met een volle Maane, op de ure als de Zonne regeert, op een vochtige plaatze, die van de zonnestraalen niet wel ofte weinig bescheenen mag zijn, in een nieuws omgegravene Grond, met veel tweejarige klein gewreevene Koeije- ende een weinig eenjaarigo Paerde-mest genoegzaam verzien, op welke plaatze het Zaad luchtig gestrooit zijnde, een vinger breed hooge, met gemeine Aerde overdekt wezen, ende alzo zonder wederom gerept te worden, stille verblijven moet: zoo zalmen bevinden, dat het zelfde, op het volgende jaar, in het laetste van April, ofte in de Maand van May, eerst met twee kleine lankwerpige Bladerkens, waar tusschen zich daar naa ronde vertoonen, voor den dag koomen zal. Welke Jongen, met droog Weeder, tegen den avondt, dikwils met Regenwater begooten moeten zijn, ofte koomen lichtelijk door de zelve te vergaan: Moeten ook alle met een volle Maane van Augusto, ofte een weinig te vooren, van haare steede opgenoomen, ende wederom in een nieuws gemeste Aerde, op een weinig luchtiger plaatze geplant werden, zoo groeijen zy bequaamer voort, en moogen de sterke Vorst des Winters beter verdraagen: Geeven ook wel eenige daar van, het eerste Jaar, tegen de Winter, Bloemen, doch het tweede veel andere meer, ende het derde Alle.

Hier uit wordt jaarlijks zoo een veranderinge, niet alleen in schoonheit der veelvoudige couleuren, maar ook in grootheit der Bloemen, voortkoomende gezien, dat mijn Penne, alle de zelfde hier op te noemen, in zijn vermoogen onbequaam geoordeelt werdt. Hebbe daar uit, in de Tijd van acht jaaren, gewonnen meer dan drie hondert en over de dertig genoegzaam kenbaare veranderlijke uitnemende couleuren, waar onder niet alleen die Bont, Gemarmert, Donker met een weerschijn blinkend zuiver Purper, en een Sneeuw witte Rink, maar ook

*Tijd om te
zaayen.*

*Auricula
ursi flore ge-
mino.*

die swarter als de Swartroode Stokroose, met een aardige Geele rink begaast zijn, ende onnoemelijk meer andere: Waar onder ook eene met twee Bloemen uit malkanderen komende, gelijk de *Primula veris*, ofte Sleutelbloeme, zijnde Witachtig groen van verwe, met schoon en helder geele boorden; ende diergelijke meer.

Auricula
ursi folio &
flore Borr-
ginis.

De *Auricula ursi folio & flore Borriginis*, ofte Beernoor met een Bladt en Bloeme van Bernagie, legt haar ruigachtige kluchtige donker groene Bladeren plat op de Aerde neder, is niet zoo hart van aerdt als de andere, vermits zy niet alleen in Wintertijden, buiten gestelt zijnde, door felle Vorsten, maar ook, door al te veel vochtigheit, lichtelijk van 't leeven berooft wordt, is daaromme veel bequaamer, dat zy in een Pot, met voorgenoemde Aerde en veel Zands doormengt gevult, hooge ende voor al niet laege, om des Regens wille, gestelt, met maa-tige vochtigheit onderhouden, en in 't laetste van October binnen 's huis gebrogt, op een luchtige plaatze, verre vanden Oven gezet, met weinig Waters onderhouden, ook in 't begin van April, met een regenachtige Lucht, wederom buiten gestelt, ende voor te veel Regens, als koude of haarige Ooste- en Noorde-Winden, naauwkeurig gewacht worde, zo blijftze bequaamer in 't leeven.

Kan ook niet alleen door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van de Maart, in een Pot, twee stroobreedt diep, hol ende luchtig gezaait moet zijn, maar ook door haar aangewassene Jongen, die men zoo wel in April, als Augusto, van d' Oude nemen, ende, met gedachte Maane, verplanten mag, aangetcelt en vermeerdert gemaakt werden.

HET LXXI. CAPITTEL.

K L I S S E N K R U I D.

WOrdt ook van zommige in 't Nederlandsch KLADDENKRUID genoemd. Op Latijn LAPPA. In 't Hoogduitsch KLETTEN. Ende op François GLOUTERON ofte GLETTERON gezegt. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, kenbaargeworden drie onderscheidelijke soorten, te weeten: *Lappa major vulgaris Bardana* ofte *Personata*, Gemein Groot Kliffenkruid. *Capite reticulato* met een Knop ofte Hooft, met witte Wolligheit als een Net overgelegt, *Lappa minor*, Klein Kliffenkruid, het welke meede in 't Latijn *Xanthium*. Op Hoogduitsch *Bettlerleus* ofte *Spitzkletten*. Ende op François *Petit Glouteron* genoemd is. Niet alle van een ende dezelve Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, zandige, welgemeste, ende ook
(doch

(doch niet zo lief) een harde kleijige Aerde, inzonderheit het kleine Kliffenkruid, dat veel teederder van aardt te weezen bekend word, maa-
rige vochtigheit, jong zijnde, maar ouder wordende veel Waters, een
opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze. Verblijft
ook het *Lappa major*, ofte Groot gemein Kliffenkruid, als meede het
ander, sterke Koude ende alle andere ongelegentheit des Tijds ver- *Lappa ma-*
draagende des Winters over; bloeijen het tweede jaar, geeven volko-
men ende een zeer krachtig Zaad, waar meede zy verfterven, niet
behoevende wederom gezaait te worden, dewijze haar zelve, door het
nêergevallene (daar zy eens geftaan hebben) overvloedig, in flechte
zo wel, als goede Grondt, vermeerderen.

De *Lappa minor*, ofte *Xanthium*, klein Kliffenkruid, wordt alle Voor- *Lappa mi-*
jaaren (dewijze zy niet langer dan een Zomer in 't leeuen blijft) met een *nor.*
wassende Maane van April, op een nieuw wederom, ruim een stroo- *Xanthium,*
breed diep, de Aerde bevoolen, vermits het Zaad altijd rijp wordt,
waar door zy vermeerdert werdende, eeuwigduirende verblijft.

HET LXXII. CAPITTEL.

H O E F B L A D.

OP Nederlandsch alzoogenoemt, werdt in 't Latijn *TUSSILAGO*,
FARFARA, *BECHIUM* ofte *UNGULA CABALLINA*. Op Hoogduitsch
ROSZHUF ofte *BRANDLATTICH*. Ende in 't François *PAS d' ASNE*,
of *PATTE DE CHEVAL* gezegt. Hier van zijn my, in haare aardt ende
Natuire, twee verscheide soorten bekend, te weeten: Deeze *Tussilago*,
ofte gemeine Hoefblad. Ende *Tussilago Alpina*, ofte Berg Hoefblad.
Niet beide van een Culture, maar daar in veel verscheelende.

Het Gemein Hoefblad ofte *Tussilago* bemint een slechte, zandige, *Tussilaga.*
ongeoeffende, doch van Natuure, een vochte Grond, zo lief een open, *Farfara*
luchtige, vrije, en een wel ter Zonne gelegene, als een schaduachtige *&c.*
plaatze, veel Waters; geeft, vroege in 't Voorjaar, een kleine geele
Bloeme, alleen uit der Aerden, zonder eenig Loof ten voorschijn ko-
mende, welke vergaan zijnde, de Bladeren eerst gezien worden; ver-
krijgt des Zomers volkomen Zaad, verdraagt, zonder eenige schaade,
Rijp, sterke Koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters; wordt
ook niet alleen door haar Zaad, het welke, met een wassende Maane
van de Maart, niet diep, in d' Aerde gelegd wordt, als haar veelvoudi-
ge, ende de Aerde zeer doorlopende jonge Scheuten, die men met
gezeide Maane van April, afsteekt en verplant, overvloedig ver-
meerdert.

De *Tussilago Alpina*, ofte Berg Hoefblad, is veel teederder van aardt, *Tussilago*
Alpina.

bemint een goede zandige Grond , met een weinig eenjarige Paerdelmest, en eenjarige Hoenderdrek, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; geeft, in deze koude Landen, wel Bloemen, maar noit volkomen Zaad: verdraagt geen-zins veel koude Herfstregenen, Sneeuw, Rijp, ofte eenige Vorst; Moet daaromme in het Voorjaar, in een Pot gestelt zijnde, in't begin van October, ofte te mets wat eerder, na het Weeder zich aanstelt, binnen's huis, op een bequaame luchtige plaatze werden gezet, daar niet dan met vorstig Weeder in geviert, met zeer weinig laauw gemaakte Regenwatersche vochtigheit (geduirende deze Tijd) onderhouden, ende niet voor in't begin van April, met een zoete Lucht en aangename Regen, wederom der zonnestraalen voorgezet, voor koude Nachten, haerige of schraale Winden voorzichtig gedekt, ende wel gewacht worden.

Zy kan alleen, door haare aangewassene jonge Scheutkens, Wortel verkreegen hebbende, die men, met een wassende Maane in April ofte May, van d' Oude afneemt, ende in een Pot verplant, aangeteelt ende zoberlijk vermeenigvuldigt werden.

HET LXXIII. CAPITTEL.

PESTILENTIE WORTEL.

Petasites
Pestilentialis
Radix.

WOrdt niet alleen met deze Naame in't Nederlandsch, maar ook van veel GROOTE HOEFBLADEREN ofte DOKKEBLADEREN genoemd, om dat zy tegen de Pest en andere hetzige Koortzen, zeer goed te zijn, bevonden is. Op Latijn PETASITES ofte PESTILENTIALIS RADIX. Ende in't Hoogduitsch PESTILENTZ WURTZ.

Zy bemint een gemeine zandige, zo wel ongemeste als gemeste, doch liever, van Natuire, een vochtige als drooge Grond, een opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Regens; blijft lange jaaren in't leeven, verdraagt sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds; geeft, vroege in't Voorjaar, haare Bloeme, zonder eenig Loof, welke geen Zaad na latende vergaat, ende komen als daan haar Bladeren voor den Dag, die veel grooter dan een Hoed in't ronde gezien worden; waarom deze de Naame van *Petasites*, na het Grieksche woordt *πετασ* verkreegen heeft.

Zy wordt alleen, doch overvloedig, door haar de grondt geweldig doorloopende jonge Scheuten, die men in't Voorjaar zo wel, als in de Zomer opneemen, ende met een wassende Maane, verplanten mag, zeer vermeenigvuldigt.

HET

HET LXXIV. CAPITTEL.

B A C C H A R I S.

ZYnde van Natuire, in deze Quartieren, vremd, wordt van een jegelijk alzo, ende niet anders (mijns weetens) genoemd. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, twee verscheidene soorten bekend, te weten: *Baccharis vera Dioscoridis*, oprechte Baccharis van Dioscorides beschreeven, ende *Baccharis Monspeliensum*, ofte Baccharis ontrent Mompeliers in Vrankrijk wassende. Beide van een ende dezelfde Culture.

*Baccharis
vera Dios-
coridis, &
Monspeli-
ensum.*

Zy beminnen een gemeine, goede, zandige Aerde, met een weinig eenjarige Paerdemest vermengt, een opene, luchtige, vrije, warme, en wel ter Zonne gelegeene plaatze, weinig vochtigheits; verdraagen tamelijk Vorst, en andere ongeleegentheit des Winters, doch worden licht, door veel koude Regenen verdorven, ende om 't leeven gebracht; bloeijen detweede Zomer, geeven gemeinlijk, met goede jaaren, altijd volkomen rijp Zaad, ende versterven daar meede, vermits zy, uit een aangebooren eigenschap niet ouder moogen worden. Moeten derhalven, om het tweede jaar, des Voortijds, met een wassende Maane van April, de Aerde, niet diep, wederom bevolen zijn, waar door zy alleen vernieuwt, vermeerdert, endet' elkes, by het leeven behouden werden.

HET LXXV. CAPITTEL.

B A L S A A M A P P E L.

EEn schoon en zienswaerdig Gewas, wordt met deze Naame in't Nederlandsch alzo genoemd. Op Latijn BALSAMINA, CUCUMERINA, MOMORDICA, ende CHARANTIA. In't Hoogdaitfch BALSAMOPFFEL. Ende op François MERVEILLE. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, twee onderscheidelijke soorten, kenbaar geworden, te weten: *Balsamina mas*, Balsaam Appel Manneken. Ende *Balsamina femina*, ofte Balsaam Appel Wijf ken. Beide van een ende dezelfde Culture.

*Balsamina
mas, &
Femina.*

Zy beminnen een goede, gemeine zandige Aerde, met eenjarige Paerdemest, een weinig eenjarige Hoenderdrek, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, luchtige, war-

warme, vrije, en wel ter Zonne geleegeene plaatze, tamelijk veel Waters, en blijven ook niet meer dan een Zomer in't leeven.

Het *Balsamina mas*, ofte Balsaam Appel Manneken, geeft wel, in deze Gewesten, Bloeme en Vrucht, schoon om zien, maar niet, als met heete Zomers en goede Jaaren, volkomen rijp Zaad, in een Pot gezaait, ook niet geroert wordende, maar een tijd lank in warme frisse Paerdemest gestelt geweest zijnde, welke Mest, indien zy haare warmte verlooren heeft, daar uit genoomen, ende t' elkens met haare Pot, in nieuwe frisse Mest wederom gezet moet zijn.

Het *Balsamina foemina*, ofte Balsaam Appel Wifken, werdt gemeinlijk in d' Aerde, op een gantsch warme plaatze, tegen een Muire ofte Schuttinge, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden bevrijt, niet diep gelegd; verkrijgt kluchtige Bloemen, ende in de Herfst volkomen Zaad, het welke rijp zijnde, haar Huiskens lichtelijk in verscheidene deelen van een berst, zich omme kreuwelt, ende het Zaad vallen laat, waar op men (de Vruchten geel en als doorluchtig wordende) letten moet, of gaat verlooren.

Moeten ook alle Voorjaaren, in de Maand van Maart ofte April, met een wassende Maane, de Aerde wederom bevolen werden.

HET LXXVI. CAPITTEL.

M A D E L I E V E N.

BY veele wel bekend, werden niet alleen in't Nederlandsch met deeze Naame, maar ook van zommige MARGRIETEN genoemd.

Op Latijn BELLIS. In't Hoogduitsch MASZLIEVEN. Ende op François PASQUETTES ofte MARGUERITES. Hier van zijn my, in hare aart ende Natuire, veel aardige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weten: *Bellis hortensis flore rubro pleno*, Gemeine Hof Madelieven met een dubbelde roode Bloeme; *Flore albo pleno*, met een dubbelde witte Bloeme; *Flore variegato pleno*, met een bonte dubbelde Bloeme. *Flore variegato prolifero pleno*, met een bonte dubbelde Bloem uit Bloemen ofte met Kinderkens: *Flore albo pleno prolifero*, met een witte dubbelde Bloeme uit Bloem. *Bellis spinosa Cretica*, Madelieven met Doornen uit Candien. *Americana*, Madelieven uit America. *Lutea Dalechampi*, geele Madelieven van JACOBUS DALECHAMPIUS beschreeven. *Cerulea*, Madelieven met een blaauwe Bloeme; die ook *Globularia* genoemd is. *Fruticosa major Lusitanica*, groote Portugaalsche Madelieven Struwelswijze wassende. *Fruticosa major Lychnidis folio*, groote Struwelswijze groeiende Madelieven, met Bladeren van Christus oogen,

Bellis hortensis, ejusque Species.

gen, ende meer andere, hier te verhaalen onnodig. Niet alle van een ende dezelfde Culture.

De soorten van *Bellis hortensis* ofte gemeine Hof Madelieven, zo wel met enkelde, dubbelde, ofte met Bloemen uit Bloeme voortkomende, beminnen allerlei aart van Grond, doch lieft een zandige, ende met een weinig tweejarige Kocijemest verzien, een opene, luchtige, en vrije plaatze, veel Waters; geeven jaarlijks volkomen rijp Zaad, verdragen sterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des *Winters*: worden vermeerdert niet alleen door Zaad, het welke van zelfs neder vallende genoegzaam voortkomt, maar ook door aangewassene jonge Lotten, die men, alle Voorjaaren, van d' Oude neemen, ende, met een volle Maane, verplanten moet, alwaar het twee of driemaal in een Zomer, worden anders lichtelijk enkelt, maar als dan niet. Zo men, die enkelt van Bloeme zijn, twee, drie, ofte viermaal in een jaar, altijd met een volle Maane, opneemt ende verzet, zoo worden zy t' elkens dikker, ende eindelijk geheel dubbelt: Doch niet (als gezegt) dikwils van Aerde verandert zijnde, wederom enkelt. De *Prolifera*, ofte met veel kleine Bloemen uit een, beide soorten, moeten niet alle jaaren opgenoomen zijn, vermits zy als dan weinig, ofte slechte Bloemen geeven, maar om het tweede jaar, als wanneer zy vrolijker en schoonder bloeiende gezien werden.

Het *Bellis spinosa Cretica*, ofte Madelieven met Doornen uit Candien, zijnde een zienswaardig Gewas, en teeder van Natuire, lieft een goede zandige Aerde, met een weinig eenjarige Paerdemest doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en welter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; geeft, alle *Zomers*, een schoone geele Bloeme, maar noit, in deze koude Gewesten, eenig rijp Zaad; verdraagt ongeerne veel koude Herfstregenen, Rijp, en sterke Vorst, moet daaromme, in een Pot gezet zijnde, in't begin van October binnen's huis, op een luchtige plaatze, daar zy, door de Vensters, de Lucht en Zonne zo lange kooft te genieten, als mogelijk zal zijn, ook daar niet als met vorstig Weeder in geviert wordt, gezet; gedurende deze Tijd, met slechts een weinig laauw gemaakt Regenwater van boven begooten, (vermits zy anders lichtelijk verderft) ende niet voor in't begin van April, met een aangename Regen, wederom buitengebracht, voor veel vochtigheits, koude Nachten, en haarige of schraale Ooste- en Noorde-winden wel gewacht, ende voorzichtig gedekt zijn. Zy wordt alleen, door haar aangewassene jonge Lotten, van zelfs genoegzaam Wortel schietende, die men, met een wassende Maane in April ofte May, van d' Oude afneemt ende in Potten verplant, aangeteelt ende vermengvuldigt.

Het *Bellis Americana* ofte Americaansche Madelieven, een ongemeene Plante, is tamelijk hart van aart, bemint een zandige goede Aerde,

met het Mol der verrotte Bladeren van Boomen, ende geenige andere vettigheit vermengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne staande plaatze, tamelijk veel vochtigheits; geeft, met goede *Zomers*, opene Bloemen, maar geen volkomen Zaad, verdraagt redelijk koude ende andere ongeleegentheit des *Winters*, hoe wel zy door de Vorst te mets van't leven berooft wordt, inzonderheit als zy lang gestaan heeft; is daaromme goed dat men daar van altijd iets in een Pot bewaart, om niet onvermoedelijk daar uit te geraaken; zy wordt, in deze koude Landen, alleen, door haar jonge de Aerde doorlopende Scheuten, vermeerdert, die men met een wassende Maane in April, van d' Oude neemen, ende, alle drie jaaren, in nieuwe Grond verplanten moet, zo menze lange jaaren bewaaren, ende daar uit niet lichtelijk geraaken wil.

Bellis lutea
Dalecham-
pij.

De *Bellis lutea Dalechampi*, ofte geele Madelieven van JACOBUS DALECHAMPIUS, lieft alleen een luchtige, goede, zandige Aerde, zonder eenige vettigheit, vermits zy dezelfde ongeerne verdraagt, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne gelegeene plaatze, veel Waters; geeft jaarlijks Bloemen, maar geen Zaad, lijdt sterke Vorst ende alle andere ongeleegentheit des *Winters*. Zy kan alleen door aangegroeide jonge Looten, uit d' Oude tijdelijks vergaande Wortelen voortkoomende, die, des Voorjaars, met een wassende Maane van April, altijd om het derde jaar opgenoomen, ende in nieuwe frisse Aerde wederom geplant weezen moeten, vermeenigvuldigt zijn.

Bellis flore
cæruleo
Globularia.

De *Bellis cærulea*, ofte Madelieven met een blaauwe ronde Bloeme, die ook van zommige *Globularia* genoemd wordt, bemint een zandige goede Grond, met weinig vettigheits, maar wel met het Mol der verdorvene Bladeren van Boomen doormengt, een opene, luchtige, vrije, warme, en wel ter Zonne gelegeene plaatze, niet te veel vochtigheits; geeft des *Zomers* niet alleen Bloemen, maar ook, met goede jaaren, volkoomen Zaad, is niet zeer hart van aart; wordt daaromme dikwils, buiten verblijvende, door sterke Vorst weggenoomen, waar door men gehouden is, altijd iets daar van in een Pot te bewaaren, om des *Winters* binnen 's huis gestelt, met zeer weinige vochtigheits de zelfde te moogen onderhouden; zy wordt vermeerdert, niet alleen door Zaad, het welke met een wassende Maane van April, in een Pot, op een warme plaatze gezet, niet diep gezaait moet weezen, maar ook door hare jonge Afzetterkens, die men op genoemde Tijd, van d' Oude neemen, ende verplanten moet.

HET LXXVII. CAPITTEL.

W I T T E B E E N.

WOrdt in't Nederlandsch met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) genoemd. Op Latijn BEEN ALBUM, POLEMONIUM, ofte PAPAVER SPUMEUM. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, drie onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Polemonium vulgare album*, Gemeine witte Been. *Polemonium album folio hirsuto*, Witte Been met ruige Bladeren. Ende *Polemonium verum Dioscoridis*, ofte oprechte witte Been van Dioscorides. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy lieven een gemeine, zandige, zo wel gemeste, als ongemeste Aerde, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaats, veel, ende ook weinig Waters; zijn hart van aardt; geeven alle jaaren Bloemen, ende ook, de meeste Tijd, volkomen Zaad, verdraagen sterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters; zy worden vermeenigvuldigt, niet alleen door Zaad, het welke met een wassende Maane van April, niet diep, de Aerde bevoolen moet zijn, maar ook door haare aangewassene Jonge Wortelen, die men op gezeide Tijd en Maane, van d' Oude neemt ende verplant.

HET LXXVIII. CAPITTEL.

B E E T E.

VAn een jegelijk zo wel bekend, als in spijsze gebruikelijk, wordt niet alleen met deze Naame in 't Nederlandtsch, maar ook van veele WARMMOES genoemd. Op Latijn BETA. In 't Hooghduitsch MANGOLDT. Ende in 't François JOTE, POEREE ofte BETE. Hier van zijn my, in haare aardt ende Nature, veel schoone en zienswaerdige veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Beta vulgaris viridis*, Gemeine groene Beete. *Beta rubra*, roode Beete. *Candida Romana*, Blanke Roomsche Beete. *Lusitanica*, Portugaalsche Beete, *Laticaulis rubris venis exornata*, Beete met breede Steelen en roode Aaderen doorloopen, het ooge zo bevallig, dat zy van een jegelijk met verwonderinge gezien mag worden. *Laticaulis venis luteis variegato*, Breed gestalde Beete, met geele Aaderen vergiert, niet minder dan de voorgaande in haare schoonheit vermaaklijk. *Laticaulis venis albis distincta*, Breed gestalde Beete met witte Aaderen begaast. *Beta laticaulis viridibus venis pradita*, ofte

*Beta, ejus-
que species
variae.*

*Beta lati-
caulis lu-
teis venis
variegata.*

&c.

breed gebladerde Beete met groene Aaderen. *Beta candida bulbosa*, witte Beete met een roode Bolwortel, boven de Aerde zich vertoonende. Ende *Beta spinosa Cretica*, ofte Candische Beete met een steekent Zaad. Welke niet alle van een ende de zelfde Culture te zijn bevonden worden.

Zy beminnen nochtans alle een gemeine, goede, zandige, of kleijige, gemeste, of ongemeste Aerde, liever een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne gelegeene, als een schaduwachtige plaatze, veel, ende ook weinige vochtigheids, verdraagen sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des *Winters*; verkrijgen de tweede *Zomer* volkoomen Zaad, blijven nochtans gemeinlijk langer in't leeven, moogen niet alleen, in het Voorjaar, maar ook op andere Tijden, des *Zomers*, altijd met een afgaande Maane gezaait zijn, slaan ook dikwils van zelfs genoegzaam op, daar zy eens gezet geweest zijn. Dit Zaad blijft eenige jaaren goed, en werdt van zommige voor het beste gehouden, 't geene in de derde *Zomer* gewonnen wordt.

Beta candida bulbosa.

De *Beta candida bulbosa*, ofte witte Beete, met een roode zeer schoone Bolwortel, bemint een luchtige Grond, met zandt, en oude Paerdemest wel verzien, een opene, vrije, en wel ter Zonne staande plaatze, matige vochtigheit, verdraagt de sterke koude des *Winters* zo wel, als alle de voorgaande; Wordt, alle Voorjaaren, met een volle Maane van April, niet diep gezaait; geeft de tweede *Zomer* volkomen Zaad, ende vergaat daar meede.

Beta spinosa Cretica.

De *Beta spinosa Cretica*, ofte steekende Beete van Candien, lieft een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig oude Paerdemest, ofte ook wel geenige vettigheit vermengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne gelegeene plaatze, weinige vochtigheids; blijft niet langer dan een *Zomer* in't leeven, geeft in de Herfst volkoomen rijp Zaad, ende versterft; Moet daaromme, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van April, de Aerde wederom bevolen zijn.

HET LXXIX. CAPITTEL.

B E T O N I E.

En zeer medicinaale Plante, wordt in't Nederlandsch alzo genoemd. Op Latijn *BETONICA* ofte *VETONICA*. In't Hoogduitsch *BETONIK*.

Ende op François *BETOINE*. Hier van zijn my, in haare aart ende de Natuire, twee verscheidene soorten bekend, te weeten: *Betonica flore purpureo*, Betonie met een purpure Bloem: Ende *Betonica flore albo*, Betonie met een witte Bloem. Beide van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen zo lief, een goede, gemeine, zandige Grond, als een andere met tweejarige Koeijemest wel verzien, liever een opene, vrije,

vrije, en wel ter Zonne geleege als een schaduachtige plaatze, veel Waters, blijven lange jaaren in't leeven, verdraagen sterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds; geeven, alle *Zomers*, Bloemen en ook volkoomen Zaad, het welke, met een wassende Maane van April ofte Maart, niet diep in d' Aerde gelcgt wordt, komen ook wel, door het neêrgevallene, van zelve voort, waar uitze zo wel, als haare aangewassene jonge Looten, die men op gezeide Tijd en Maane, van d' Ouden neemt en verplant, vermeerdert gemaakt mogen werden.

HET LXXX. CAPITTEL. MOTTENKRUID.

WOrdt in't Nederlandsch alzoogenoemt. Op Latijn *BLATTARIA*. In't Hoogduitsch *GOLDTKNOFLIN*, ofte *MOTTENKRAUT*. Ende op François *HERBE AUX MITTES*. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, eenige aardige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weten: *Blattaria odorata*, Mottenkruid met een riekende Bloem. *Flore luteo*, met een geele Bloeme. *Ramosa flore luteo*, met Zijdtakken en geele Bloemen vergiert. *Flore albo*, met een witte Bloeme. *Flore purpureo*, met een purpure Bloem. *Flore obsoleto*, met een vijfse verouderde couleur. *Flore cinereo*, met een Aschverwige couleur, ende veel meer andere, jaarlijks door het zaaijen veranderende en vermeerderende. Meest alle van de zelfde Culture, maar geen een Natuire.

Zy beminnen een goede, zandige, gemeste, ende ook een ongemeste Aerde, een opene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleege plaatze, veel Waters, verdraagen sterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des *Winters*.

De *Blattaria odorata*, welriekende Mottenkruid; *flore luteo*, met een geele Bloeme, beide soorten, ende *flore albo*, met een witte Bloeme, worden in het Voorjaar, met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet diep gezaait, verkrijgen de tweede *Zomer* Bloemen, ende ook volkoomen Zaad, waar meede zy versterven.

De *Blattaria flore purpureo*, ofte Mottenkruid met een purpure Bloeme: *Flore cinereo*, met een Aschverwige couleur: *Flore obsoleto*, met een verouderde vijfse couleur: *Flore pallido fusco*, met een bleek bruine couleur, ende alle veranderlijke soorten, uit deze voortkoomende, vergaan zoo haastig niet, maar blijven eenige jaaren in't leeven, schieten alle Voorjaaren nieuwe Scheuten uit haare Wortel voort; verliezen ook des *Winters* haare Bladeren niet alle, geeven alle *Zomers* veelvoudige Bloemen, niet meer als een Dag duirende, alle Daagen wederom vernieuwt worden,

dende, ende volkoomen Zaad; het welke, in een Pot, met een wassende Maane van September, om des *Winters* binnen's huis, voor Vorst, bewaart te kunnen zijn, niet diep gezaait, ende te mets met een weinig vochtigheidsbesprengt, zoo komt het in 't Voorjaar op, dewijle het lange in d' Aerde verblijven moet, en groeit voort. Maar indien men het in de Maart ofte April, de Aerde beveelen wil, zal het eerst in de Herfst op koomen, ende als dan, om haare teederheits wille, daar van in de *Winter* veel vergaan.

Deze jonge Planten, alzoo door Zaad opgekoomen weezende, bloeijen niet voor de tweede en derde *Zomer*; hier uit wordt ook, zoo een wonderlijke veranderinge der aardige couleuren, niet alleen voortkoomende gevonden, maar ook in groot en kleinheit verscheelende, dat men de zelfde geen eigentlijke Naame geeven mag; Doch de andere soorten brengen zelden eenige verscheidenheit, in haare verwe, maar altijd de zelfde Bloemen voort.

HET LXXXI. CAPITTEL.

WOLLEKRUID.

Verbascum.
Candela regia

Tapfus
Barbatus.

IN 't Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook van veele KONINKSKEERZE, of TORTZEKRUID daaromme genoemd, om dat men van haar Steelen en Bladeren, allerlei vettigheid naa haar neemende, een helder brandende licht maaken mag. Op Latijn VERBASCUM CANDELA REGIA, ofte TAPSUS BARBATUS. In 't Hoogduitsch WOLLKRAUT, KONIGKERZE, ofte KERZENKRAUT. Ende op François BOVILLON, ofte TORCHES. Hier van zijn my, in haare aardt en Natuur, eenige veranderlijke zienswaardige soorten kenbaargeworden, te weeten: *Verbascum album mas flore albo*, wit Wollekruid Manneken, met een witte Bloeme. *Album mas flore luteo*, wit Wollekruid Manneken, met een geele Bloeme. *Fœmina flore luteo magna*, wit Wollekruid Wijfje, met een groote geele Bloeme. *Ramosum fœmina flore luteo amplo*, wit Wollekruid Wijfje, met Takken en groote geele Bloemen. *Nigrum flore albo*, swart Wollekruid met een witte Bloeme. *Verbascum salvia folio frutex flore luteo*, boomachtig Wollekruid met Bladeren van Savie, en een wonderlijke geele Bloeme. Ende *Verbascum salvia folio frutex flore albo*, ofte boomachtig Wollekruid, met Bladeren als Savie ende een witte Bloeme. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Zy lieven nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met oude Paerdemest maatig verzien, een warme, vrije, en welter Zonne gelegene plaatze, veel Waters; verdraagen sterke Vorst, bloeijen ook de tweede *Zomer*, ende volkoomen rijp Zaad gegeeven hebbende, verster-

ven;

ven: Het welke met een wassende Maane van de Maart, om het tweede ofte ook wel alle jaaren, op een nieuw wederom gezaait moet zijn: waar door zy genoegzaam vermeerderd gemaakt werden, hoe welzé ook wel van zelfs, door het gevallen, voortkoomende bevonden worden.

Het *Verbascum Salvia folio frutex flore luteo & albo*, ofte boomachtig Wollekruid met Bladeren van Savie, zoo wel met geele als witté Bloemen, zijn veel teederder van aardt, mogen de Winterfche Koude, buiten staande, qualijk verdragen; Moeten daaromme, met een wassende Maane van April, in Potten geplant zijnde, in 't begin of ten halven van October (naa het Saisoen meede brengt) binnen 's huis, op een bequaame plaatze gezet, daar niet dan met Vorstige Weeder in geviert werdt, met maatige laauw gemaakte Regenwatersche Vochtigheid onderhouden, ende niet voor in 't begin of ten halven van April, met een zachte Regen, wederom buiten gebrocht, voor koude Nachten en haarige drooge Ooste- of Noorde-Winden wel gewacht zijn.

*Verbascum
Salvia fo-
lio frutex
flore luteo.
flore albo.*

Zy verblijven lange jaaren in 't leeven, worden hier, in deze Landen, qualijk vier voeten hooge, bloeijen alle Zomers schoon, doch verkrijgen noit rijp Zaadt, worden niet te min vermenigvuldigt, door haare by of even boven de Wortel uitgeschootene jonge Looten, die men ten halven, op de maniere der *Angelieren*, insnijden, met Aerde aanvullen, ende het tweede jaar Wortel geschooten hebbende, niet voor dat zy jaarig geworden is, van d' Oude neemen, ende met voorge-noemde Maane van April, in Potten verplanten mag. Ziet 366. 251. en 187. cap.

HET LXXXII. CAPITTEL. STANDELKRUID.

WOrdt niet alleen met deze Naame, maar ook van veele, in 't Nederlandtsch, ORCHIS ofte KULLEKENSKRUID genoemd. *Satyrium.*
Op Latijn ook ORCHIS SATYRIUM, ende meer andere. In 't *Orchis.*
Hoogduitsch KNABENKRAUT, ERDTGEYL, ofte STANDELWURTZ. Ende op François DU SATYRIUM ofte URAM. Hier van worden gezien, ende zijn my, in haar aart, zeer veele soorten bekend, alle hiet te verhaalen onnodig, dewijle zy meest van een Culture te zijn bevonden worden, inzonderheit die in deze Gewesten van zelve voortkomen.

Zy lieven alle, uit een aangeboorene eigenschap, een gemeine, goede, zeer zandige Aerde, zonder eenige vettigheid, ofte met een weinig tweejarige Paerdemest vermengt, een opene, en wel ter Zonne gelegene plaatze, doch over haare Wortel een weinig schaaduwe, veel Waters; verdragen sterke Vorst, bloeijen des Zomers aardig, en geeven dik-

dikwils volkomen Zaadt, waar door zy, doch beeter door haare aangewassene jonge Bollekens vermeerderd mogen worden, die men in't begin van *September*, de Bloemen en Bladeren verdort zijnde, of in 't laatste van de *Maart*, met een wassende Maane van d' Ouden afneemt en verplant.

Alle deeze soorten, hoe veranderlijk zy ook, zoo in haare Wortelen als Bloemen, gezien worden, die men uit het wilde, in de Hoven, brengen ende verplanten wil, moeten in haare volkomene Bloemestaande, vermits menze anders quaalijk vinden mag, zoodanig uitgegraaven worden, dat ten minsten, om de Wortelen in 't ronde, twee vingers breed van haare genaturalizeerde Aerde kome te verblijven, doch moet men het Gras of Heide daar afsnijden zoo veel doenlijk zal zijn, op dat het, een goede Grond gewaer wordende, de overhandt daar in niet en verkrijge; Daar naa gezet wezende, moet menze terstont met Water begieten, zoo schietenze met haare onderste Puntwortelkens, een ander Grond gewaer wordende, daar in, ende haare eigene met der Tijd vergaande, groeijen in de zelfde veel bequaamer.

Orchis Anthropophora.

Het *Orchis Anthropophora*, ofte *Orchis* met Bloemen een Menscherepresenterende, ende diergelijke meer andere, uit warme Landen gebrocht, buiten gezet zijnde, verminderen met der Tijd, ende versterven eindelijk, dewijle zy de koude deezer Landen niet verdraagen mogen: Moeten daaromme, in Potten gestelt, des Winters binnen 's huis, in een goede zandige Grond, met maatige vochtigheit onderhouden, bewaart, ende daar naa, met een aangename Regen, wederom buiten gezet zijn.

HET LXXXIII. CAPITTEL.

T W E E B L A D.

Met deeze Naame in 't Nederlandsch alzoogenoemt. Wordt op Latijn *BIFOLIUM*, *PSEUDO-ORCHIS*, ofte *OPHRYS*. Ende in 't Hoogduitsch *SWEYBLAD* gezegt. Hier van zijn my, in haare aarde en Natuire, twee besondere soorten bekend, te weeten: *Bifolium vulgare*, Gemeine Tweeblad, ofte Bastaart Standelkruid. Ende *Bifolium bulbosum*, ofte Tweeblad met een Bolle het Ajuin gelijkende, het welke ook van zommige *Nidus Avis*, dat is, Vogelnest, genoemd om dat haare Veezelen, uit de Bolle voortkomende, in malkanderen gevlochten ende verwerret te zijn gezien worden.

Bifolium.
Pseudo-orchis.
Nidus Avis.

Zy beminnen, uit een aangeboorne eigenschap, een geheel zandige goede Aerde, met een weinig tweejarige klein gewreeven Paerdemest doormengt, een open, luchtige, plaatze, tamelijk veel Waters; geven alle *Zomers* Bloemen, maar zelden volkomen rijp Zaad, in deeze Gewe-

Gewesten; verdraagen sterke Koude des Winters; worden, door aangegroide jonge Scheutkens en Bollekens, die men, met een wassende Maane van September, veel bequaamer als in de Maart, van d' Oude neemen ende verzetten mag, vermeedert gemaakt: welke alle drie jaaren, uit gebloeit hebbende, ofte op gezeide Tijd opgenomen, ende in nieuwe frisse Grond verplant moeten zijn. Ziet het 342. 297. 182. 291. en 344. Capittel.

HET LXXXIV. CAPITTEL.

NATERWORTEL.

IS niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook met die van HARTSTONGE by veele bekend. Wordt op Latijn BISTORTA, ofte COLUBRINA. In 't Hoogduitsch NATERWURTZ. Ende op Fransois BISTORTE genoemd. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Bistorta major*, Groot Naterwortel. *Bistorta minor*, Kleine Naterwortel. Ende *Bistorta minima*, ofte Alderkleinfte Naterwortel, die ook van eenige *Bistorta Alpina*, ofte Berg Naterwortel genoemd is. Alle van een Culture.

Bistorta,
Colubrina,
&c.

Zy beminnen zo lief een goede, gemeine, zandige, als geen zandige, doch vochtige en wel gemeste Grond, een opene, en ook een schaduachtige plaatze, veel Waters; verblijven lange in 't leeven; geeven, alle Zomers, een kluchtige lange Bloeme, maar noit, in deze Landen, eenig rijp Zaad; verdraagen alle ongelegentheit des Winters; Worden ook alleen, door haare aangewassene jonge Wortelen, die men, alle Voorjaaren, met een wassende Maane in April, van d' Oude neemen ende verplanten mag, genoegzaam vermenigvuldigt.

HET LXXXV. CAPITTEL.

PENNINKSBLOEME.

WOrdt daaromme in 't Nederlandsch met deze Naame, ofte ook ook wel SILVERKRUID genoemd, om dat de Zaadhuiskens dezer *Plante* rijp wordende, wit blinkende ende omtrent rondt zijnde, Silvere Penningen gelijken, Op Latijn BULBONACH, VIOLA LUNARIS, ofte VIOLA LATIFOLIA. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, twee verscheidene soorten bekend, te weeten: *Bulbonach radice perenni*, Penninksbloeme met een langduirende Wortel, Ende *Bulbonach*, ofte *Viola Lunaris annua*, Penninksbloeme niet meer dan een jaar blijvende.

Sil-ver-1
kruid.
Bulbonach.
Viola Lu-
naris, vel
latifolia.

Zy lieven beide een goede zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest doormengt, een luchtige, warme, en wel ter Zonnegelegene plaatze, tamelijk veel Waters, verdraagen sterke Koude.

*Bulbonach
annua.*

De *Bulbonach annua*, ofte eenjarige Penninksbloeme bloeit de tweede Zomer, geeft volkomen rijp Zaad, ende vergaat daar mede, moet daaromme alle Voortijden, ofte ook wel om het tweede jaar, met een wassende Maane van April, op een nieu niet diepde Aerde bevolen zijn.

*Viola luna-
ris radice
perenni.*

De *Viola Lunar radice perenni*, Maan Violette, Silverkruid ofte Penninksbloeme, met een lang duirende Wortel, verblijft eenige jaaren in 't leeven, geeft het tweede jaar, opgekomen zijnde, ende daar naa alle Zomers Bloemen, maar niet altijd even goed Zaad: wordt ook niet alleen door dat zelfde, in de Maart ofte April, met gezeide Maane, gezaait weezende, maar ook door haare aangegroeide jonge Scheutkens, die men met dezelfde Maane in April, van d' Ouden neemt ende verplant, genoegzaam vermenigvuldigt: Hoewel zy ook van zelfs, door het neêrgevallene Zaad, opstaande dikwils gezien worden.

HET LXXXVI. CAPTEL.

B E R N A G I E.

E En wel bekend Gewas, wordt niet alleen met deze Naame, maar ook van veele BORAGE, in 't Nederlandsch genoemd. Op Latijn BORRAGO, ofte BUGLOSSUM VETERUM. In 't Hoogduitsch BUR-RETSCH, OCHSENTZUNG, ofte BLAU HIMMELSTERN. En op François BORRACHE. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, vijf aardige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Borrage flore caeruleo*, Bernagie met een blaauwe Bloeme. *Flore albo*, met een witte Bloeme. *Semper virens major*, Groote Borage altijd groen blijvende. *Semper virens minor*, Kleine Borage altijd groen blijvende. Ende *Borrage minor verricosa flore variegato*, ofte kleine kruipende Bernagie met witte plekken op haar Bladeren als kleine Warten, ende schoone Bloemkens met donker rōde streepen op een witte couleur verciert, aangenaam ende zeer bevallig om zien. Niet alle van een ende dezelfde Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Grond, met oude Paerdemest genoegzaam verzien, een opene, warme plaatze, tamelijk veel Waters; bloeijen en geeven alle jaaren rijp Zaad.

*Borrage
flore caeruleo & albo.*

De *Borrage flore caeruleo & albo*, ofte Borage met blaauwe, ende ook met witte Bloemen, duiren niet meer dan een Zomer; geeven in de Herfst volkoomen Zaad, ende versterven daar meede; Moeten daaromme, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, op een nieuw wederom zijn gezaait, koomen ook, door het neêrgevallene Zaad, van zelve genoegzaam voort.

De

Borrago Verrucosa Minor

De *Borrage verrucosa minor flore variegato*, Kleine Borage met witte Warten ende een bonte Bloeme, is de teederste van allen, liefst een zeer warme plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden beschut; moet, alle jaaren, met een wassende Maane van de Maart ofte April, in een Pot, niet diep gezaait, dikwils met Water begooren, opgekoomen weezende, staande verblijven, en niet verplant zijn, zoo geeftze rijp Zaad, voor de Winter, en wordt van 't leeven onvermoedelijk berooft, vermits zy niet langer blijven mag.

Borrage verrucosa minor flore variegata.

De *Borrage semper vivens major & minor*, Groote en Kleine altijd groenblijvende Bernagie, beide zijnde met een kleine zeer schoone blaauwe Bloeme begaaft, zijn van Natuire sterk, lankleevende, verdraagen felle koude des Winters; bloeijen de meeste Zomer door, geeven ook dikwils volkoomen Zaad, inzonderheit met warme en drooge Tijden, maar lange niet zoo overvloedig als alle d'andere voorgaande.

Borrage semper vivens major, & minor.

Worden ook niet alleen door dat zelfde, met een wassende Maane van April ofte Maart, niet boven een stroobreed diep, gezaait zijnde; maar ook, door haare jonge aangegroeide Looten, noit alle haare Bladeren verliezende, die men, met gezeide Tijd en Maane, van d' Ouden neemt ende verplant, genoegzaam aangeteelt.

HET LXXXVII. CAPITTEL.

O S S E T O N G E.

IN 't Nederlandsch alzo genoemd, wordt op Latijn *BUGLOSSUM* ofte *BUGLOSSA* genoemd. In 't Hoogduitsch *OCHSENZUNGE*. Ende op François *LANGUE DE BEUF*. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, vier onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Buglossum vulgare majus*, Gemeine groote Offetonge. *Vulgare minus*, kleine gemeine Offetonge. *Sylvestre*, Wilde Offetonge. Ende *Buglossum Echioides*, ofte Offetonge met een gedaante van *Echium* ofte Slangenhoofd. Niet alle van een ende dezelfde Culture.

Buglossum.

Zy lieven een gemeine, zandige, zoo wel gemeste, als ongemeste Aerde, een wel ter Zonne geleegeen plaatze, maatige vochtigheit; bloeijen jaarlijks, en geeven volkomen Zaad.

Het *Buglossum vulgare majus & minus*, Groote en Kleine gemeine Offetonge, blijven eenige jaaren in 't leeven, verdraagen alle ongeleegentheit des Winters, worden ook alleen door haare Zaad, het welke, met een wassende Maane van April, de Aerde bevolen wordt, vermeerdert gemaakt.

Het *Buglossum Sylvestre*, Wilde Offetonge, ende *Buglossum Echioides*, ofte met een gedaante van Slangenhoofd, blijven niet langer dan een Zomer in 't leeven, worden alle Voorjaaren, met een wassende Maane

Buglossum Echioides.

van de Maart, op een nieuw, van Zaadt wederom gezaait, slaan ook de meeste Tijd van het gevallen genoegzaam op, waar door zy overvloedig vermeerderd mogen worden.

HET LXXXVIII. CAPITTEL.

S L A N G E N H O O F T.

IN't Nederlandsch alzoogenoemt, dewijle haar Zaadt het hoofd van een Slangelijkt. Op Latijn ECHIUM, VIPERINA, ende BUGLOSSUM SYLVESTRE. In't Hoogduitsch WILDE OCHSENZUNGEN. Ende op François BUGLOSSE SAUVAGE. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuure, verscheidene veranderlijke soorten bekend, te weten: *Echium vulgare*, Gemeine Slangenhooft. *Lanuginosum*, wolachtige Slangenhooft. *Creticum Supinum flore rubro*, Leggende Slangenhooft, van Candien, met een roode Bloeme. *Echium Scorpoides majus folio glabro*, Groot Slangenhooft, met een gekromde Bloeme, gelijkende de Steert eens Scorpions, en gladde Bladeren. *Scorpoides folio hirsuto*, Scorpions Slangenhooft met ruige Bladeren. *Creticum longifolium rubrum Alpinum*, Roode Berg Slangenhooft, van Candien, met lange Bladeren. *Alcibiadeum flore rubro*, Slangenhooft van Alcibijs met een roode Bloeme. Ende *Echium Alcibiadeum flore caeruleo*, ofte Slangenhooft van Alcibijs met een blaauwe Bloeme. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste Grond, een opene, en vrije plaatze, niet veel vochtigheits; brengen, in de Herfst, volkomen rijp Zaadt.

Echium Het *Echium vulgare*, ofte Gemeine Slangenhooft, *Echium lanuginosum*,
Creticum Slangenhooft met wolachtige Bladeren. Ende *Creticum supinum flore ru-*
supinum bro, ofte leggende Slangenhooft van Candien, met een roode Bloeme.
flore rubro. Blijven niet meer dan een Zomer in't leeven, vermits zy Zaad gegeven
&c. hebbende, verderven; Worden daaromme, alle Voorjaaren, met een
wassende Maane van de Maart ofte April, op een nieuw wederom gezaait,
waar door zy alleen vermeerderd mogen zijn.

Echium Het *Echium Scorpoides*, ofte Scorpions Slangenhooft, beide soorten,
Scorpoides. worden op gezeide Tijd niet diep in d' Aerde gelegd, verdraagen sterke
Koude, bloeijen de tweede Zomer, geeven rijp Zaad, en versterven.

Echium Het *Echium Creticum longifolium rubrum Alpinum*, Roode Slangen-
Creticum hooft van Candien, op het gebergte groeiende, met lange Bladeren. En-
longifolium de *Echium Alcibiadeum*, ofte Slangenhooft van Alcibijs gevonden, zo wel
rubrum Al- met een roode als blaauwe Bloeme, vergaan zoo haastig niet, maar
pinum, &c. verblijven gemeinlijk drie, ook zomtijts wel vier jaaren in't leeven;
geeven alle Zomers perfect rijp Zaad, waar door zy alleen vermeerderd
kon-

konnen worden, op voorgenoemde Tijd, niet diep de Aerde bevoolen zijnde, waar van het tweede jaar d' eerste Bloemen gezien werden.

HET LXXXIX. CAPITTEL.

DRUIVENKRUID.

IS niet alleen met deeze Naame in 't Nederlandsch bekend; maar werd ook **PIMENT** van veele genoemd. Op Latijn **BOTRYS**. In 't Hoogduitsch **TRAUBEN**, ofte **KROTTENKRAUT**. Ende op François **PYMEN**. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, twee bijzondere soorten kenbaar geworden, te weeten: *Botrys vulgaris officinarum*, Gemeine Druivenkruid, in de Apoteken gebruikelijk: Ende *Botrys Mexicana*, ofte Druivenkruid van Mexico, in *America*: beide van een ende de dezelfde Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejarige Paerdemest wel verzien, een opene, warme plaatze, veel Waters; blijven niet langer dan een *Zomer* in 't leeven; geeven, in de *Herfst* gemeinlijk rijp Zaad, ende vergaan daar meede van zelve, ofte worden door een kleine Rijp wechgenomen.

Moeten daaromme, alle jaaren, wederom in het Voorjaar, met een wassende Maane van de *Maars* ofte *April*, op een warme plaatze, niet diep gezaait worden, noch, opgekomen weezende, van haar plaatze genomen, waar door zy alleen vermeerderd mogen werden, hoe wel zy, door het neêrgevallene Zaad, van zelve ook dikwils voortkomen.

HET XC. CAPITTEL.

KOOL.

ALle ende een jegelijk wel bekend, wordt in 't Nederlands also genoemd. Op Latijn **BRASSICA** ofte **CRAMBE**. In 't Hoogduitsch **KOLKRAUT** ofte **KOHL**. Ende op François **CHOUX**. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, bekend veele veranderlijke soorten, te weeten: *Brassica non capitata foliis atro virentibus*. Gemeine Boeren Kool. *Brassica dissecta*, Gemeine Kool met gesneedene Bladeren. *Crispa* Krollekool. *Rubra variegata*, met rood, purper en groenbonte Bladeren. *Alba variegata*, met wit en groen gemarmerde Bladeren, schoon om zien. *Variegata prolifera*, bonte Kool met kleine krolle Bladeren uit de groote in 't midden voortkomende. *Brassica capitata rubra*, Roode Sluitkool. *Capitata alba*, witte Sluitkool. *Capitata virescens Italica prolifera*, *crispa*.

crispa, groene Italiaansche Sluitkool met kroeze Bladeren, ofte Savoische Kool. *Brassica Caulirapa rubra*, roode Raapkool. *Caulirapa alba*, witte Raapkool. *Brassica cauliflora*, Bloemkool. Ende veel meer andere. Niet alle van een ende dezelfde Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejarige Koeijemest genoegzaam verzien, een opene en luchtige plaatze, veel Waters, verdraagen alle ongelegenheit des *Winters*, geeven ook de tweede *Zomer* perfect rijp Zaad, ende verfterven daar mede: Waar door zy, alle Voorjaaren, met een afgaande Maane van die *Maart*, op een warme plaatze gezaait, ende een handbreed hooge gewassen zijnde, met dezelfde Maane, op een andere plaatze, hol ende lichtig; wederom verplant moeten zijn. Doch wil men alle de Bontekool niet voor in de Maand van *Junius*, tusschen het laetste Quartier, ende de nieuwe Maane, de Aerde beveelen, ook daar naa met dezelfde Maane verplanten, zo zal menze in de *Herfst* veel schoonder voortkomende, in haar veranderlijke bevallige couleuren, aanschouwen, en gekookt weezende, alle de andere, in lieflijkheit, verre te boven gaande bevinden, inzonderheit zoo zy (eer zy afgesneeden geworden is) twee of driemaal te deegen bevroozen geweest is: waar door zy alle haar rechte smaak eerst verkrijgen.

Brassica
tricapitata
crispa,

De *Brassica capitata alba*, *rubra* & *Capitata virescens Italica crispa*. Witte Buis- of Sluit-kool, roode Sluitkool, en groene Italiaansche Krollekool, die men ook Savoische Kool noemt, waar van eene met drie Hoofden op een Steel gevonden wordt, en diergelijke meer, beminnen de voorgezeide Aerde, plaatze, en Water op haare Wortelen, maar niet op de Bladeren, inzonderheit als zy beginnen te sluiten; Want hoe drooger Weêr het als dan is, hoe zy dichter, grooter, ende, om voor spijsje te gebruiken, bequaamer worden; ter contrarie, met veel Regens, blijven zy hol, sluiten zich niet wel, en verrotten haastig in Wintertijden. Zy verdraagen des *Winters* geenzins Koude en Vorst, worden daaromme, in't laetste van *October*, met haar Trunken en Hoofden ofte Vruchten, als ook Wortelen uitgenomen, en binnen 's Huis in een Kelder in d' Aerde gezet, en in't Voorjaar wederom in de Grond, op een warme plaatze gestelt, zoo schieten zy nieuwe Looten, verkrijgen Bloemen ende volkomen rijp Zaad; doch moeten eerze in huis gebracht worden, alle de Hoofden van binnen geheel uitgeholt, ende van haare herten berooft zijn; Daar naa het Zaad gewonnen weezende verfterven zy alle. Worden ook alle jaaren wederom, op een nieuw, met een afgaande Maane van de *Maart*, of ook wel in *Augusto*, om des *Zomers* vroeg te hebben, gezaait, ende met de zelfde Maane, twee voeten van malkanderen, in het laetste van *September*, tot aan de toppen in kuilen geplant zijnde, in *April*, om van de Wind niet omme geslaagen, ook daar door te beeter werden mogen, hooge aangeaerd, waar door zy haar beter sluiten, goed van smaak werden,

den, ende groote Hoofden verkrijgen, inzonderheit, als zy alle Voorjaaren op een andere Grond, of zandige plaatze, zes, zeven, of acht jaaren zonder Vrucht stille gelegen hebbende, ende nieuws omme gesmeeten, ook wel gemest zijnde, al is zy noch zo slecht, jaarlijks gestelt komen te worden. Doch het Zaad van *Savoische Kool*, in deze Landen gewonnen, verblijft niet meer dan een jaar goed, moet daaromme, uit warme Gewesten 'elkens wederom gezonden worden: Wiens Planten men hier om Zaadt daar van te gewinnen, tegen de *Winter* met de geheele Wortel opneemt, in huis bewaart, en in 't Voorjaar wederom zet.

De *Brassica Cauli-rapa rubra & alba*, witte en roode Raapkool, aardig om zien, moet ook ingezeide luchtige plaatze, Grond, Tijd en Maane, maar niet in die *Herfst* gezaait ende verplant zijn. Verdraagt ook sterke Koude, bloeit de tweede *Zomer*, en verkrijgt perfect rijp Zaad in deeze Quartieren, het welke alhier goed te zijn, ende te verblijven daagelijks genoegzaam bevonden werdt.

*Brassica
Cauli-rapa.*

De *Brassica Cauli-flora*, ofte Bloemkool genoemd, zijnde de beste van alle, ende in deeze Landen meest geacht, lieft een goede, zandige, luchtige Aerde, met tweejarige Koeije- ende eenjarige Paerde- mest wel verzien; een welgelegene plaatze, die vier, zes, of acht jaar te vooren ledig, of zonder eenige Vrucht te draagen gebleven is, het welke indien het niet wezen kan, zoo moetze, vijf, of zes Voeten diep, nieuws omgesmeten, ende de onderste boven gelegd worden, daar zy de geheele *Zomer* aan alle zijden, ofte rontomme van de Zonne geraakt, ofte bescheenen mag worden: waar door zy boven andere voorspoedig groeijen, ende in grootheit uitsteeken zal; eischt tamelijk veel Waters; geeft een aangename Bloeme, verdraagt de Koude des *Winters*, inzonderheit noch geen Vrucht gedraagen hebbende, brengt voort rijp Zaad, gemeinlijk het tweede jaar, ende vergaat daar mede: Welke Zaad, om in deeze Landen wederom gezaait te mogen zijn, ondienstig bevonden is, vermits daar van noit iets goeds, ofte eenige goede Vrucht draagende gezien wordt. Moet daaromme alle Voorjaaren, een nieuw en goet Zaad uit Italiën ontfangen hebbende, met een volle Maane van de *Maart*, op een zeer warme plaatze, tegen een Muir ofte Heininge voor alle koude Winden bevrijt, ende met eenjarige Paerdemest wel verzien, gantsch hol ende luchtig, ook niet diep, wederom by Korlen ingezet ofte gezaait zijn. Welke Jongen, hier van opgekomen ende een vinger hooge geschooten weezende, met een blikken ofte koperen Boore, geheel met de Aerde aan haare Wortel verblijvende, zonder dat zy eens verzet te zijn gewaar worden, opgenomen, ende in voorgenoemde luchtige, ook aan alle zijden, ter Zonne gelegene plaatze, alle jaaren (als reeds gezegt) verandert werdende, wederomme met ofte voort naa de Volle Maane, geplant moeten worden; Ook terstont, by aldien het niet en Regent, met een weinig Regen, maar voor al geen

*Brassica
Cauli-flora.*

*Tijd en
plaatze om
zaaijen.*

Puts-

Puts-water, waar doorze komen te krollen, van boven begooten zijn, doch daar naa niet meer, op datze niet verderven boven haare Wortel, zoo groeijen zy zonder ongelegentheit voort, en verkrijgen (vermits zy jaarlijks een veranderinge van Grond, die zy begeeren, ende haar gegeeven moet zijn, genieten) schoone en heelijke Bloemen, voor alle andere, anders kleine en van geen aanzien.

*Remedie
voor Eerd-
Vloo, Rup-
zen, Slak-
ken, &c.*

Wil jemant deeze jonge Planten of ook andere van de Eerdtvlo, en schaadelijke Rupzen, geerne zien ongeschendt te mogen verblijven, die neeme een weinig frisse Paerdemest, doe het in een Glas, ende legde daar op zoo veel Zaad als hy wil, giete daar op Zalpeterwater, te weeten Regenwater, daar een half ofte geheel Etmaal een weinig Salpeter in gelegen heeft, zoo veel, dat het Zaad daar in omtrent overdekt te zijn gezien wordt; stelle het een weinig in de Zon, zoo zal het haastig swellen, daar naa beginnende te kijmen ofte barsten, neemt het daar uit, steekt het op gezeide warme plaatze, met genoemde Tijdten Maane, een stroobreed diep in d' Aerde, ieder Korle besonder, een handbreed ofte meerder van malkanderen, ende dekt die plaatze als het koud is, met een weinig Stroo, zo komt het haastig voort, ende groeit ongelooflijk voorspoedig, te mets in drooge Dagen met dit volgende Water begooten wordende, te weeten: Neemt een weinig Duivemest, ende een weinig, ofte zo veel gy van ieder wilt, Schapedrek, doet het in een Glas, zet het in de Zonne, en giet daar op Regenwater, zoo trekt al die kracht van dezelfde in het Water, gietet daar na wederom af, en doet daar by een weinig van reeds gezeide Salpeterwater, ende begiet daar mede (als gezeit) de jonge opgekome Planten, verzet ofte die noch verplant fullen worden, zo dragen zy niet alleen veel eerder Bloeme, maar worden ook niet van eenige der genoemde, noch andere Ongedierte beschaadigt.

Daar en boven, dient men te weeten, dat men het volgende jaar, op dezelfde plaatze, daar deeze Bloemkool gestaan heeft, geen ander wederom zetten moet, maar alle jaaren in een nieuwe en frisse Grond: Doch indien men in dezelfde *Turksche Boonen*, *Pinksternaaken*, ofte diergelijke Vruchten zaait of plant, zalmen bevinden dat zy zeer goed ende voldragende fullen werden, inzonderheit met een afgaande Maane.

HET XCI. CAPITTEL.

A E R D N O T E N.

DEze Plante in't Nederlandsch alzoogenoemt, wordt op Latijn gezegt *BULBOCASTANUM*, om dat haare Wortel een Knobbel ofte Bulbus is, dat is een Bol, en van smaak een *CASTANIE* gelijk. In't Hoog-

Hoogduitsch ERDNUSZ ofte ERDTKESTEN. Van deze zijn my, in haare Natuire, twee zeer veranderlijke aardige foorten kenbaar geworden, te weten: *Bulbocastanum vulgare*, ofte gemeine Eerdtnote, ende *Bulbocastanum Apij folio majus*, ofte groote Eerdtnote met Bladeren van Peterfelie. Niet beide in alles van een ende dezelfde Culture.

Bulbocastanum vulgare minus.

Zy beminnen nochtans beide een goede, gemeine, zandige Aerde, met maatige tweejarige Paerdesteef verzien, een opene, en wel geleegene plaatze, tamelijk veel vochtigheits; blijven eenige jaaren in't leven; bloeijen alle *Zomers*, en geeven de meeste Tijd volkomen rijp Zaad, verdraagen ook redelijk de koude des *Winters*.

Doch het *Bulbocastanum majus folio Apij*, ofte groote Eerdtnoten met een Peterfelie Loof, is de teederste van Natuire, geeft niet, dan met heete en goede *Zomers*, volkoomen rijp Zaad, verdraagt ook niet zo wel dezelfde koude des *Winters*, kan daaromme bequaamer in Wintertijden binnen 's huis gebracht, op een luchtige plaatze gestelt, geduirende deze Tijd, met slechts een weinig laauw gemaakt Regenwater van boven begooten, ende ook niet voor in't laetste van de Maart ofte begin van April (na het Saizoen meede brengt) wederom buiten gezet, voor veel Waters gewacht, en voor koude haarige Winden gedekt zijn.

Worden ook alleen door haar Zaad, het welke moet, met een volle Maane van April, niet diep, in een Pot, met een zandige luchtige Grond gevult, gezaait, op een warme plaatze gezet, ende zomtijds met een weinig Waters besprenkt weezen, zo komt het te eerder voort, doch, opgekomen zijnde, geeven niet voor het tweede of derde jaar daar naa haare eerste Bloeme, vermits de kleinheit der Bolwortelkens die de zelfde niet eerder voortbrengen moogen, voor zy daar toe sterk genoeg geworden zijn.

HET XCII CAPITTEL.

B R Y O N I E.

W Ord't niet alleen met deze Naame in't Nederlandsch, maar ook van zommige WILDE WYNGAART genoemd. Op Latijn BRYONIA. In't Hoogduitsch WILDER ZITWEN, TEUFFELKURBS, ZAUNRUBEN ofte STICHWURTZ. Ende op François COLUBRINE ofte COULEUREE. Hier van zijn my, in haare aardt, vier onderscheidelijke foorten bekend, te weten: *Bryonia alba*, ofte *Vitis alba*, witte wilde Wijngaart ofte Quartelbesien. *Bryonia nigra*, *Labrusca*, ofte *Tamus*, wilde Wijngaart. *Bryonia Cretica bicoccos*, wilde Wijngaart uit Candien met twee Besien. Ende *Bryonia Cretica maculosa*, wilde Wijngaart uit Candien met gevlekte Bladeren. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Bryonia alba, nigra. Tamus.

T t

Zy

Zy beminnen een goede, gemeine, zo wel zandige, kleijige, als andere Grond, doch met tweejarige Paerde- en Koeije-mest wel ver- zien, zo lief een schaduachtige, als een opene plaatze, veel Waters; bloeijen niet alleen des *Zomers*, maar verkrijgen ook alle jaaren gemein- lijk, ende inzonderheit, met goede en warme Tijden, in deze kou- de Landen, volkoomen rijp Zaad, verliezen ook, in de Herfst ha- stig het Loof, welke, uit haar veel jaaren goed blijvende dikke Wort- len, in't Voorjaar wederom ten voorschijn koomende, ende veerdig op- schietende gezien wordt; verdraagen meede sterke Vorst, moogen ook door geen ander middel, dan Zaad alleen, het welke met een wassende ofte volle Maane van de Maart, gemeinlijk niet boven een stroobreed diep gezaait wordt, aangeteelt zijn.

Bryonia
Cretica bi-
coccos.
Cretica
maculosa.

De *Bryonia Cretica bicoccos*, wilde Wijngaart uit Candien, met twee Besiën by malkander zittende, ende *Cretica maculosa*, ofte met gevlekte Bladeren, zijn teederder dan de voorgaande, kunnen de veelvoudigheid der koude Regenen, noch de strengheit der felle Vorsten, buiten staande, qualijk verdraagen: Moeten daaromme, met een wassende Maane van April, in Potten geplant zijnde, in't begin van October, binnen 's huis gebracht, op een gemeine plaatze gezet, met weinig of- te gantsch geen vochtigheit verzien; ende in't laetste van de Maart ofte begin van April, wederom buiten gestelt worden.

Konnen niet alleen door Zaad, op gezeide maniere, maar ook door afgebrookene Takken der Wortelen, die men, met genoemde Tijd verzet, vermeerdert werden. Ziet het 157. 300. 158. 418 en 417. cap.

HET XCIII. CAPITTEL.

R I E T G R A S.

I N't Nederlandsch met deze Naame, ende geen andere (mijns we- tens) genoemd. Wordt op Latijn BUTONIUM, SPARGANIUM, ofte PLATANARIA, ende in't Hoogduitsch IGELSKNOPPEN gezegt. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, twee onderscheidelijke soor- ten bekend, te weeten: *Butonium ramosum*, Rietgras met takkige Bloemen. Ende *Sparganium non ramosum*, ofte Rietgras met Bloemen zonder Takken, beide van een ende de zelfde Culture.

Spargani-
um ramo-
sum, & non
ramosum.

Zy beminnen een luchtige, goede, zandige Aerde, met oude Paer- de- en Koeije-mest wel verzien, een donkere of schaduachtige, en vochtige plaatze, veel Regens, die zy in overvloed verdraagen, zoo dat zy ook zelfs in't Water groeiende gezien worden, bloeijen aardig alle *Zomers*, doch geeven zelden volkomen rijp Zaad, verdraagen sterke koude, en alle andere ongeleegentheit des *Winters* zonder schaade; mo- gen

gen ook niet, dan alleen door haare aangegroeide jonge Scheutkens, die men met een wassende Maane in April, van d' Ouden afneemt ende verzet, vermeenigvuldigt zijn.

HET XCIV. CAPITTEL.
S E N E G R O E N.

W Ord't in't Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook van veele INGROEN genoemd. Op Latijn BUGLA ofte CONSOLIDA MEDIA. Ende in't Hoogduitsch GUNTZEL. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, drie verscheidene soorten kenbaar geworden, te weeten: *Bugla flore caeruleo*, Senegroen met een blaauwe Bloeme. *Flore albo*, met een witte Bloeme. Ende *Flore rubro*, met een roode Bloeme. Alle van een Culture.

*Consolida
media.
Bugla.*

Zy beminnen, uit een aangeboorne aart en eigenschap, een gemeine, goede, zandige, wel gemeste Aerde, een opene, vrije, en wel geleegene plaatze, veel Waters; brengen voort, alle jaaren, Bloemen, ende ook, met goede Zomers, volkoomen rijp Zaad, verdraagen sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters: worden ook niet alleen door Zaad, het welke met een wassende Maane van April, niet diep de Aerde bevolen moet zijn, maar ook door haare aangewassene jonge Looten, van zelve genoegzaam Wortelen verkrijgende, die men op de zelfde Tijd ofte ook wel in Augusto, van d' Ouden neemt, ende verplant, aangeteelt ende overvloedig vermeerdert gemaakt.

HET XCV. CAPITTEL.
B R U N E L L E.

D Eze Plante van een jegelijk in't Nederlandsch alzoo genoemd; wordt op Latijn BRUNELLA, PRUNELLA, ofte CONSOLIDA MINOR. In't Hoogduitsch BRAUNELLEN. Ende op François BRUNELLE genoemd. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, twee onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Brunella flore purpureo*, Brunelle met een purpure Bloeme. Ende *Brunella flore albo*, ofte met een witte Bloeme. Beide van een Culture.

*Consolida
minor.
Brunella.*

Zy lieven zo weleen goede, met oude Paerde- ofte Koeije-mest genoegzaam doormengde, als een gemeine, slechte, zandige Grond, een opene en vrije plaatze, veel Regens, ende ook geen kleine droogte, bloeijen lang, en geeven, alle jaaren, in de Herfst, volkoomen

rijp Zaad, verdraagen Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds. Mogen ook niet dan alleen door gezeide Zaad, het welke, ofte van zelfs door het neêrgevallene voortkomt, ofte met een wassende Maane van de Maart, niet diep in d' Aerde gelegd moet zijn, vermeenigvuldigt worden.

HET XCVI. CAPITTEL. W A A L W O R T E L.

*Consolida
major.*

*Symphytum
majus tubero-
sum.*

EEn zeer medicinaale Plante, wordt in 't Nederlandsch alzoo genoemd. Op Latijn SYMPHYTUM MAJUS, ofte CONSOLIDA MAJOR. In't Hoogduitsch WALWURTZ, SCHWARTZWURTZ, ofte BEINWELLE. Ende op François CONSYRE ofte OREILLE d' ASNE. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, drie onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Symphytum majus flore purpureo*, groote Waalwortel met een purpure Bloeme. *Flore albo*, met een witachtige Bloeme. Ende *Symphytum tuberosum*, ofte Waalwortel met Knobbelen. Alle van een Culture.

Zy beminnen geerne een gemeine, zo wel slechte, zandige, als luchtige, vet gemeste, een natuurlijk vochtige, als ook gantsch waterige Grond, een vrije, welter Zonne staande, zo lief als een schaduwachtige plaatze, maatig, ende ook veel Regens; bloeijen wel alle jaaren, maar geeven niet, dan met zommige goede Zomers volkoomen Zaad, lijden geduldiglijk alle ongeleegentheit des Winters; zijn van Natuire langleevende, ende worden bequaamer aangeteelt, door haare aangewassene jonge Wortelen, die men niet alleen met een wassende Maane in't Voorjaar, maar ook (de Bladeren afgesneden wordende) de geheele Zomer door verplanten mag, als Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet boven een stroobreed diep in d' Aerde geleit, ende geduurig vochtig gehouden zijn moet.

HET XCVII. CAPITTEL. K O E O O G E.

*Buphtal-
mum vul-
gare.*

IN 't Nederlandsch alzoo genoemd. Wordt op Latijn BUPHTHALMUM. In't Hoogduitsch RINDSZ-AUG. Ende op François OEIL DE BEUF geheeten. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, vier onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Buphtalmum vulgare*, gemeine Koeöoge. *Tenuifolium*, Koeöoge met dunne smalle

le en teedere Bladeren, het welke van zommige ook wel *Helleborus ferulaceus*, ofte Nieswortel met Bladeren van Ferula, om haare Wortels wille, dezelfde niet qualijk gelijkende, genoemd is. *Foliis Millefolij*, Koeöoge met Bladeren van Duizendblad. Ende *Bupthalmum Creticum flore albo*, ofte Koeöoge uit Candien, met een witte Bloeme. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, liever met oude Paarde- ofte Koeije-mest doormengde, als gantsch geen gemeste Aerde, een vrije, en wel ter Zonne geleezene plaatze, verdraagen ook zo wel veel Waters, als maatige vochtigheit.

Het *Bupthalmum vulgare*, gemeine Koeöoge, ende *Creticum flore albo*, ofte Koeöoge van Candien, met een witte Bloeme, blijven niet meer dan een Zomer in't leeven, worden alle jaaren, met een wassende Maane van de Maart ofte April, na het Weeder zich aanstelt, wederom op een nieuw gezaait, brengen voort langduirende Bloemen, ende geeven in die Herfst volkoomen rijp Zaad.

Het *Bupthalmum foliis Millefolij*, Koeöoge met Bladeren van Duizendblad, blijft twee ende ook drie jaaren lank in't leeven, verdraagt sterke koude, bloeit zeer schoon, het tweede, ende ook dikwils het derde jaar; geeft in de Herfst volkomen Zaad, ende versterft. Moet daarommet' elkens, met een wassende Maane in't Voorjaar, wederom gezaait zijn, hoe wel zy ook door het neêrgevallene van zelve veelmaals voortkoomende gezien wordt.

Het *Bupthalmum tenuifolium*, ofte Koeöoge met dunne en smalle Bladeren, ook *Helleborus ferulaceus* (gelijk gezegt) genoemd, zijnde een aardig Gewas, blijft lange jaaren in't leeven, geeft alle Zomers een zienswaardige Bloeme, maar noit, in deze Landen, eenig rijp Zaad, wordt niet te min, door haar aangegroeide jonge Wortelen, die men met een wassende Maane in April ofte Maart, van d' Oude neemt ende verplant, bequamelijk vermeenigvuldigt. ziet cap. 381.

HET XCVIII. CAPITTEL.

G A N S E B L O E M E.

DIt Gewas is niet alleen met deze Naame in't Nederlandsch bekend, maar wordt ook van veele WOEKELAAR ofte GULDE BLOEME genoemd. Op Latijn CHRYSANTHEMUM. In't Hoogduitsch SANT JOHANS BLUM ofte GANSZBLUM. Hier van zijn my, in haare aart, veel onderscheidelijke aardige soorten bekend, te weeten: *Chrysanthemum vulgare segetum*, Gemeine Kooren Gansebloeme. *Creticum flore albo medio luteo*, Gansebloeme van Candien met een witte en van

binnen geele couleur. *Valentinum*, Gansebloeme van Valentien in Spanjen : *Valentinum alterum crassiori folio*, de tweede soorte van Gansebloeme, by Valentien voortkoomende, met dikker Bladeren. *Bellidis folio Hispanicum*, Spaansche Gansebloeme met Bladeren van Madelieven. *Marinum Lusitanicum*, Portugaalsche Zee Gansebloeme, die ook wel *Crithmum marinum* ofte *Creta marina flore luteo*, dat is Zee Crithmum ofte Zee Creta met een geele Bloeme genoemd wordt; ende meer andere. Alle geenzins van een Culture.

Zy beminnen een gemeine, zandige Grond, met tweejarige Koeijemest wel verzien, een opene en luchtige plaatze, maatige vochtigheit; geeven in de Herfst volkoomen rijp Zaad, ende vergaan daar meede; Moeten daaromme, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, op een nieuw niet diep gezaait zijn.

Het *Chrysanthemum Bellidis folio Hispanicum*, ofte Gansebloeme met Bladeren van Madelieven uit Spanjen, vergaat niet zoo haastig, maar verdraagt felle Vorst, bloeit de tweede Zomer, geeft rijp Zaad, ende versterft, moet daaromme, op gezeide Tijd en Maane, wederom d' Aerde bevoolen worden, hoewel zy ook door het neêrgevallene van zelve voortkoomende gezien werdt.

Het *Chrysanthemum Peregrinum* ofte *Virginianum majus flore luteo*, vremde of Virginiaansche groote Gansebloeme van een geele couleur, blijft lange jaaren in 't leeven, is hart van Natuire, verdraagt alle ongelegenheit van Winter en Zomer, brengt voort, op een gantsch hooge Steel, alle jaaren Bloemen, maar noit, in deze Gewesten, eenig rijp Zaad, kan niet te min, door haar jonge Wortelen, die men in April, met een wassende Maane, van d'Oude necmt en verplant, genoegzaam vermeerderd zijn.

Het *Chrysanthemum marinum Lusitanicum flore luteo*, ofte Portugaalsche geele Zee Gansebloeme, blijft eenige jaaren in 't leeven, is teeder van aart, lieft een gemeine Aerde, met oude Paerdemest ende veel Duinzand vermengt; geeft wel jaarlijks een schoone Bloeme, maar zelden, ten zy met heete Zomers, volkoomen Zaad, verdraagt geenzins de koude des Winters, wordt daaromme, in een Pot, met een wassende Maane van April, ruim een stroobreed diep gezaait, in de Herfst voor veel koude Regenen wel gewacht, in October binnen 's huis gestelt, met slechts een weinig Water onderhouden, dewijle zy door de zelfde lichtelijk vergaat, ende niet voor in 't begin van April, ofte in 't laetste van de Maart, met een zoete Regen wederom buiten gebracht, ende voor koude Nachten, veel Waters, ook schraale Winden wel gewacht worden.

HET XCIX. CAPITTEL.

CAMILLE.

En jegelijk wel bekend, wordt in 't Nederlandſch alzoogenoemt. Op Latijn CAMOMILLA ofte CHAMÆMELUM. In 't Hoogduiſch CAMILLEN. Ende op François CAMOMILLE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, eenige bezondere aangename ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Chamamelum vulgare*, Gemeine Camille. *Sylvestre*, wilde Camille, die ook in 't Latijn *Cotula* ofte *Leucanthemum*, Op Hoogduiſch *Krotendill*; ende in 't François *Eſſargoute* genoemt is. *Chamamelum Romanum flore ſimplici*, Roomſche Camille met een enkele Bloeme. *Romanum flore pleno*, Roomſche Camille met een dubbelde Bloeme. *Hispanicum nudo capite*, Spaanſche Camille met bloote Hoofdekens. *Pratenſe Hispanicum*, Spaanſche Camille op Grasachtige plaatzen groeiende. *Paluſtre Luſitanicum*, Portugaalsche Camille in waterachtige plaatzen waſſende. Ende meer andere, niet van een ende de zelfde Culture.

*Chamamelum
liſpecies.*

Zy lieven alle een gemeine, zandige, ongemelte, doch liever een wel gemelte Aerde, een vrije en wel geleegen plaatze, maatige Regen, ende ook veel vochtighelſt; verblijven niet meer dan een Zomer in 't leeuen, vermits zy uitgebloeit, ende gemeinlijk rijp Zaad gegeeven hebbende, verſterven: moeten daaromme alle Voorjaaren, met een waſſende Maane van de Maart, op een nieuw wederom gezaait zijn, ſlaan ook dikwils van zelve op.

Het *Chamamelum Romanum flore ſimplici*, Roomſche Camille met een enkele Bloeme. *Flore pleno*, met een dubbelde Bloeme. Ende *Chamamelum nudo capite Hispanicum*, ofte Spaanſche Camille met geele bloote Hoofdekens; gegeeven noit, in deze Geweſten, eenig rijp Zaad, moogen de koude des Winters tamelijk verdraagen, verblijven eenige jaaren in 't leeuen, ende worden alleen, door haare jonge aangewaſſene Scheuten, die men in 't midden een weinig in de Aerde drukt, ende lichtelijk Wortelen vatten, aangeteelt, het welke in de Herſt gedaan wordende, zeer bequaam is, is ook goed dat menze, uitgeblocit hebbende, een weinig booven afnijdt, zoo blijvenze te beeter over, moogen niet alleen in April, maar ook in Auguſto opgenoomen ende verplant werden.

De Wilde ende gemeine tamme Camille, worden over al in 't wilde op zandige plaatzen gezien, die van veele zonder onderscheid t' onrecht afgeplukt, ende de eene onder de ander gebruikt worden, vermits zy malkanderen niet ongelijk zijn. Doch kan men dit misbruik voorkoomen, zo men ſlechts op de binnenſte Knopkens der Bloemen goede acht geeft,

geeft, die in de tamme Camille veel fijnder en teederder, als in de wilde of Cotula zijn, ook zijn de bladerkens wel zo dun, en rieken beeter.

HET C. CAPITTEL.

B R U I N E T T E.

Flos Adonis
Eranthemum,

ZYnde een meedesoorte der voorgaande, een aardige zienswaardige, ende de geheele Zomer door bloeiende Plante, wordt in't Nederlandsch alzo genoemd. Op Latijn FLOS ADONIS, ofte ERANTHEMUM. Ende in't Hoogduitsch FELDROSZLIN. Hier van zijn my, in haar Natuire, twee onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Flos Adonis flore rubro*, Bruinette met een roode Bloeme, ofte roode Adonis Bloeme. Ende *Flos Adonis flore luteo*, ofte Bruinette met een geelachtige Bloeme. Beide van een Culture.

Zy lieven een goede, gemeine, zandige en wel gemeste Grond, een vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, weinig, ende ook veel Waters; bloeijen zeer schoon, geeven in de Herfst volkoomen rijp Zaad, ende worden door d' aankomende Vorst lichtelijk weg genoomen. Zy kunnen niet, dan alleen door het Zaad, aangeteelt werden, het welke, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, op een nieuw gezaait moet zijn: Komen ook door het gevallene van zelfs genoegzaam op, niet alleen in de Voortijd, maarook in de Zomer ende Herfst, welke als dan qualijk bloeijen konnende, de koude des Winters verdraagen mogen, ende daar van niet alle vergaan. Het Zaad noch groen weezende valt lichtelijk af, moet daarom wel op gelet, zomtijds eens met de handt aangeraakt, ende een weinig gedrukt zijn, is het als dan rijp, zo valt het, van boven beginnende, needer, zo niet, verblijft het noch aan de Steel zitten, zijnde donker groen, het welke beginnende een weinig bleeker te worden, zijne rijpheit heeft, ende als dan aan de Steel niet langer verblijven mag.

HET CI. CAPITTEL.

M U N T E.

Mentha
ejusque specios.

EEn aangenaam, en wel bekend Gewas, wordt in't Nederlandsch alzo genoemd. Op Latijn MENTHA. In't Hoogduitsch MUNTZ; ofte BALZAM. Ende op François MENTHE. Hier van zijn my, in haare aardt ende Natuire, veel veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Mentha crispa*, Kruize Munte. *Angustifolia spicata*, smalgebladerde Munte met een geearde Bloeme. *Spicato folio variegato*, geearde Munte

te

met wit- en groen-bonte Bladeren. *Citrata*, Munte welriekende als Citroen. *Corymbifera*, Besiën draagende Munte, ofte *Costus hortensis*, *Costus hor-*
 Kost genoemd. *Aquatica*, Munte in Waterachtige plaatsen voortkoo- *ensis*.
 mende. *Aquatica spicata*, Water Munte met een Bloemääre. *Mentha Cat-* *Cattaria*
taria, ofte *Nepeta*, Kattekruid ofte Nepte. *Cattaria Alpina major*, *Alpina ma-*
 Groote Berg Kattekruid. *Alpina minor*, Klein Berg Kattekruid. *Catta-* *jor, & mi-*
via radice tuberosa flore caeruleo spicato, Kattekruid met een knobbel Wor- *nor*.
 tel en blaauw geaarde Bloeme. *Cattaria radice tuberosa flore spicato pallido*, *Mentha-*
 Kattekruid met een knobbel Wortel en geaarde bleek witte Bloeme. *strum virgi-*
Menthastrum, Wilde Munte. *Menthastrum Virginianum* *Origanite fistulosum*, *ganites fi-*
 Wilde Virginiaansche Munte, riekende als Orege, met een lange Bloem, *stulosum*,
 op de maniere als een Fluit ofte Orgelpijp; Ende meer andere. Alle
 van een ende dezelfde Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, ende maatig gemeste Grond, een schaduachtige, ende ook een opene plaatze, veel Waters; blijven eenige jaaren in 't leeven; geeven, alle *Zomers*, niet alleen Bloemen, maar ook de meeste volkomen rijp Zaad, verdraagen sterke Koude; Worden niet alleen door haar Zaad, het welke, met een wassende Maane van *April*, niet diep in d' Aerde gelegd moet zijn, maar ook door haar jonge Wortelen, die men met genoemde Tijd en Maane, van d' Ouden neemt, ende verplant, genoegzaam vermenigvuldigt.

De *Mentha Crispa*, ofte Munte met krolle Bladeren, is van deeze Natuure, datze lichtelijk haare kroezigheid verliezende, slegt van Bladeren wordt. Moet daaromme, alle twee jaaren, met een volle Maane van *April*, opgenomen, en verplant zijn, zo behoudtze haar krolheit.

HET CII. CAPITTEL.

B E R G M U N T E.

IN 't Nederlandsch alzo genoemd. Op Latijn CALAMINTHA MONTANA. In 't Hoogduitsch BERGMUNZE ofte AKKERMUNZE. Ende op François CALAMENT. Hier van zijn my, in haare aart, vier soorten bekend, te weeten: *Calamintha montana vulgaris officinarum*, *Calamin-*
 Gemine Bergmunte in de Apotekers Winkelen gebruikelijk. *Montana* *tha monta-*
inodora, Bergmunte zonder reuk. *Montana praestantior magno flore*, Berg- *na*.
 munte met een groote Bloeme, zijnde de beste van alle. Ende *Calamintha arvensis Ocymoides*, ofte wilde Calaminthe als *Ocymum* riekende. Meest alle van een ende dezelfde Culture.

Zy beminnen een zandige, gemeine, goede, wel gemeste Aerde, een luchtige, en wel ter Zonne staande plaatze, veel Waters; blijven eenige jaaren in 't leeven; geeven, alle *Zomers*, niet alleen Bloemen, maar ook volkomen Zaad, ende worden, door de Koude des *Winters*,

*Calamin-
tha monta-
na prestan-
rior magno
flore.*

weinig beschaadigt. Nochtans de *Calamintha montana prestanrior magno flore*, ofte de beste Bergmunte met groote Bloemen, verdraagt de strenge Wintersche koude zo wel niet als d' andere, wordt daaromme beter in acht genomen, ende op een warmer plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-Winden beschut, gestelt; ofte daar van in de Herfst, een weinig t' elkens in een Pot, om des Winters binnen 'shuis gezet te kunnen worden, bewaart; op dat men daar uit niet kome te geraaken.

Zy worden vermeerdert, niet alleen door Zaad, het welke met een wassende Maane, in d' Aerde, niet diep gelegd moet zijn, maar ook door haare aangegroeide jonge Wortelen, die men in gezeide Maand, en met dezelfde Maane, van d' Ouden afneemt ende verplant.

HET CIII. CAPITTEL.

WELRIEKENDE LIS, met SMALLE- BLADEREN.

*Acorus.
Iris angu-
sti folia
odorata.*

AL zoo in 't Nederlandsch niet alleen, maar ook veel *ACORUS* genoemd. Op Latijn *IRIS ANGUSTIFOLIA ODORATA*, ofte *ACORUS*, ende van zommige *CALAMUS AROMATICUS*, hoe welze het rechte *CALAMUS AROMATICUS* niet is. En in 't Hoogduitsch *CALMUS*.

Zy bemint een goede, zandige, doch van Natuire, een wel gemeste Grondt, een open, en wel ter Zonne staande plaatze, veel Waters; verdraagt sterke Vorst, brengt, in deeze Landen, noit voort haar kluchtige Bloeme, ten zy met natte jaaren, ofte met goede Zomers, en dikwils met Water begooten wordende; geeft ook gantsch geen Zaad, kan niet te min door haar aangegroeide jonge Wortelen, die men, in 't Voorjaar, met een wassende Maane van de Maart ofte April, van d' Ouden neemt, ende verplant, overvloedig vermeerdert worden.

HET CIV. CAPITTEL.

L I S.

IN 't Nederlandsch also genoemd. Op Latijn *IRIS*, het welke zo veel als een Regenbooge te zeggen is, om dat in die Bloeme alle de couleuren eens Regenboogs te vinden zijn. In 't Hoogduitsch *GILGEN* ofte *SCHWERTEL*. Ende op François *FLAMBE*. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, zeer veel verandelijke soorten bekend, niet alleen in haare schoone Bloeme, maar ook in de Bladeren en Wortelen; alle te verhaalen onnodig, zullen daaromme van deeze verscheidenheit, in 't korte een weinig spreken.

De

De *Iris bulbosa*, ofte Bol-Lis, welke de Nederlanders *Fonquillien* noemen, waar van my achtien verscheidene Bloemen bekend zijn, als *Iris bulbosa praeox Persica*, vroege Bol-Lis van Perfiën. *Iris bulbosa angustifolia Variorum colorum*, Bol-Lis met smalle Bladeren van allerlei couleuren, acht in 't getal. *Iris bulbosa latifolia Anglicana*, Engelsch Bol-Lis met breede Bladeren, waar van negen bezondere soorten, zo met eengecouleurde als zeer schoone bonte Bloemen: waar onder de *Iris bulbosa Hispanica flore pleno variegato*, ofte Spaensche Bol-Lis met een dubbelde bonte Bloeme, zijnde alle van een ende dezelfde Culture.

Zy beminnen een goede, zandige Aerde, met een weinig Veengrond, ende eenjarige Paerdemest doormengt, een opene, vrije plaatze, maatige Regen, verdraagen felle Vorst, bloeijen zeer wel, en geven volkomen rijp Zaad, worden ook als dan de Bollen in 't laetste van Junius, ofte ten minsten in 't begin van Augustus opgenomen, op een drooge plaatze gelegd, en in September, met een afgaande Maane, wederom in nieuws gemeste Aerde, twee duimbreed diep gezet; Doch zal men weeten, dat dit niet alle jaaren, maar om het derde en vierde geschieden moet: Want, opgenoomen geweest zijnde, niet, ofte zelden voor het tweede jaar daar naa wederom bloeijen.

Zy worden alle vermeerderd, niet alleen door haar Zaad, het welke met een volle Maane in September, twee stroobreed diep, d' Aerde bevoolen moet zijn, zo kooft het in 't Voorjaar op; maar ook veel bequaamer door haare aangegroeide jonge Bollekens; want die draagen gemeinlijk het tweede jaar daar naa Bloemen, maar van Zaad voortgekomen, niet voor het vijfde of seste: doch waar onder dikwils zienswaardige veranderlijke couleuren bevonden ende gezien worden.

De *Iris latifolia major tuberosa*, Groot breed Bladig Lis met knobbelige Wortelen. *Latifolia minor*, klein breed Bladig Lis, het welke ook *Chamaeiris*, ofte Leege Lis genoemd wordt. Ende *Iris angustifolia*, ofte Lis met smalle Bladeren, met alle haare veranderlijke soorten, hier onnodig op te noemen, wijle zy van een Culture zijn.

Zy lieven een gemeine, zandige, luchtige, doch vet gemeste Grond, een wel ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters; geeven niet alleen Bloemen, maar ook volkomen Zaad, verdraagen sterke Vorst, ende alle andere ongelegentheit des Tijds. Het Zaad wordt in September, met een wassende ofte volle Maane, in een Pot ofte houten Bakje, om des Winters binnen 's huis bewaart te mogen zijn, gezaait; kooft als dan in 't Voorjaar op; doch geeft zelden voor het vijfde jaar haar eerste Bloeme, waar door zy, doch bequaamer, door haare aangegroeide jonge Wortelen, die men met een wassende Maane in de Maart ofte September, van d' Ouden neemt, ende verzet, aangeteelt worden.

De *Iris alba latifolia Florentina*, ofte witte breed Bladige Lis van Florenten, ende *Iris latifolia minor gloriosa*, ofte klein breed Bladig Lis, met

Iris bulbosa.
Fonquillien.

Iris bulbosa Hispanica flore pleno variegato.

Iris latifolia major.
Latifolia minor.
Angustifolia.

Chamaeiris.
Iris alba Florentina.
Iris gloriosa

een heerlijke purper-en wit-bonte Bloeme, moeten wel zoo warm als d'andere, ook beeter ter Zonne geleegeen geplant, ende dikwils met Water begooten zijn, zo brengen zy alle jaaren Bloemen, die anders niet dan om het tweede of derde jaar voortkomen.

Iris Susiana
Major
Minor.

De *Iris major Susiana*, ofte groote Lis van Susa in Perfiën, brengende jaarlijks voort de wonderlijkste Bloeme, die het ooge eens menschen aanschouwen mag, weezende geheel swart, en bleek wit van couleur; gemarmert gelijk een Serpent; ende onder de drie middenste kleinste Bladeren met een swart blinkende ruigheit vergiert, gelijk het swarte Fulp; ende *Susiana minor*, ofte kleine Lis van Susa: zijn teederder van Natuire dan alle d'andere voorgaande, niet wel de koude ofte sterke Vorst des Winters verdraagen konnende: Moeten daaromme, in Potten gezet weezende, in October binnen 's huis gebracht, op een zeer luchtige plaatze gestelt, met gantsch geen vochtigheit verzien, maar geduirende de geheele Winter, droog gehouden zijn, zo menze niet verliezen, maar voor verrottinge bewaaren wil.

Zy moeten alle Zomers (uit gebloeit hebbende) in 't begin van Julius ofte het laetste van Junius, opgenomen, van haare onzuiverheit gereinigt, ende op een drooge plaatze, tot de volle Maane van September, gelegd zijn, op welke Tijd; zy wederom van haar dorre Bladeren gereinigt, ende, de onderste Vezelwortelen een weinig gekort weezende, in Potten; verzien met zandige Aerde, een weinig Veengrond, en eenjarige Hoenderdrek doormengt, klein gewreeven zijnde, gezet worden; doch moet eerst, hier onder ingevult zijn, twee ofte derde half vinger breed hooge, loutere klein gemaakte tweejarige Paerdemeest, dan deze genoemde Grond daar op gelegd, ende voor veel koude Regenen naauw gewacht zijn, zo zullen zy alle jaaren ongemeene en verwonderenswaardige Bloemen voortbrengen, datze anders niet en doen; geeven ook noit, in deeze Landen, eenig Zaad: Worden niet te min, door haare aangewassene Wortelen, die men van de Ouden neemt, eerze de Aerde, in September, wederom vertrouwd werden, aangequeekt ende vermeenigvuldigt.

HET CV. CAPITTEL.

STINKENDE LIS.

Spatula foetida, *Xyris*. **I**S niet alleen met deze Naame in 't Nederlandsch bekend, maar wordt ook van veele WANDTLUISKRUID genoemd. Op Latijn SPATULA FOETIDA, IRIS SILVESTRIS ofte XYRIS. In 't Hoogduisch WANTLEUSZKRAUT, ofte WELSCH SCHWERTEL. En op François GLAYEULPUANT. Hier van zijn my, in haar Natuire, twee veranderlijke soorten

ten bekend, te weeten: *Spatula foetida flore pallido purpureo*, Stinkende Lis met een bleek purpere Bloeme. Ende *Spatula foetida flore rubro*, ofte Stinkende Lis met een aardige roode Bloeme. Beide van een Culture.

Zy beminnen een goede, zandige, wel gemeste Aerde, liever een vrije, als een schaduachtige plaatze, veel Regens, verdraagen groote Koude; brengen voort, niet dan met heete en goede Zomers, Bloemen, ende noit, in deze koude Landen, eenig volkomen rijp Zaad: Worden niet te min, door haare aangegroeide jonge Wortelen, die men met een wassende Maane in de Maart ofte April, van d' Ouden neemt ende verplant, genoegzaam vermenigvuldigt.

HET CVI. CAPITTEL.

PAAPENSCHOE.

IN't Nederlandsch alzoogenoemt, wordt op Latijn gezegt *CALCEOLUS SACERDOTIS*, ofte *CALCEOLUS MARIAE*. Ende in't Hoogduitsch *PAFFENSCHUCH* ofte *MARIENSCHUCH*.

Zy bemint een goede, zandige Aerde, met eenjarige klein gewreevene Paerdemest tamelijk verzien, een opene, en wel gelegene plaatze, niet te veel vochtigheits; verdraagt ongeerne, in deze Gewesten, koude Herfst Regenen en sterke Vorst: Moet daaromme in een Pot gezet weezende, ofte buiten op een andere warme, gantsch zandige plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-Winden bevrijt, in't begin van October, binnen 's huis, op een bequaame luchtige plaatze gebrocht, met weinig ofte geen vochtigheit onderhouden, ook niet voor in't laetste van de Maart, ofte begin van April, met een zoete Regen, wederom buiten gestelt, ende voor koude Nachten een weinig gewacht zijn.

Zy geeft, 't is waar, alle jaaren een kluchtige Bloeme, de gelijkenisse van een Schoe, niet onbillijk presenteerende, waar doorze ook haare Naame verkreegen heeft: Maar, hier te Lande, zelden rijp Zaad; wordt niet te min door haare aangegroeide Wortelen, die men met een wassende Maane van de Maart ofte Augustus, van d' Ouden afneemt, ende verplant, genoegzaam aangeteelt.

Calceolus

Mariae.

HET CVII. CAPTTTEL.

NIESWORTTEL.

Met deeze Naame in't Nederlandsch alzoogenoemt. Wordt op Latijn *ELLEBORUS* ofte *HELLEBORUS*. In Hoogduitsch *NIESWURTZ*. Ende op François *ELLEBORE* gezegt. Hier van zijn my;

*Hellebori
species.*

*Luizekruid
Hellebo-
rine.*

*Hellebora-
ster maxi-
mus.
Helleborus
niger trifo-
liatus.*

in haare aart ende Natuire, veel veranderlijke schoone, en zienswaerdige soorten kenbaar, te weeten: *Helleborus albus flore asrorubente*, witte Nieswortel met een swartroode Bloeme. *Albus flore subviridi*, witte Nieswortel met een groenachtige Bloeme. *Helleborus albus flore albo*, witte Nieswortel met een witte Bloeme. *Helleborus niger legitimus flore roseo*, oprechte swarte Nieswortel met een roose couleurde Bloeme. *Niger legitimus alter*, tweede oprechte swarte Nieswortel. *Niger spurius*, swarte Bastaart Nieswortel. *Niger foetidus*, swarte stinkende Nieswortel, die ook *Helleboraster maximus*, groote valsche Nieswortel, oft *Pedicularia foetida*, Stinkende Luizekruid genoemd wordt. *Helleborus niger trifolius*, ofte swarte drie gebladerde Nieswortel. Ende *Helleborine*, ofte *Helleborus niger folio Sanicula*, Swarte Nieswortel met Bladeren van Sanikel. Niet alle van een ende dezelfde Culture.

Zy beminnen nochtans alle, uit een aangeboorene eigenschap, een goede, zandige, gemeste Aerde, een luchtige, vrije, en wel gelegene plaatze, taamelijk veel Waters, mogen ook de Koude, en sterke Vorsten, zonder groote schaade verdraagen: Verblijven lange jaaren in 't leeven; geeven, alle Voortijden, niet alleen Bloemen, maar ook de meeste Tijd, volkomen Zaad, het welke met een wassende Maane van April, niet diep de Aerde bevoolen wordt, waar door zy zo wel, als door haar aangegroeide jonge Wortelen, die men, met genoemde Maane in de Maart, van d' Ouden afsteekt, ende verplant, aangeteelt kunnen werden.

Het *Helleborus niger foetidus*, swarte stinkende Nieswortel, die ook *Helleboraster maximus* genoemd is. En *Helleborus niger trifolius*, ofte swarte Nieswortel met drie Bladeren: Verblijven niet zo lange als d' andere in 't leeven, bloeijen de tweede Zomer, ende volkomen Zaad geeven hebbende, vergaan, vermits zy van Natuire niet langer in wezen blijven mogen: Moet daaromme alle Voorjaaren, ofte om het tweede, met een wassende Maane van April, op een nieuw t' elkens wederom gezaait zijn, dewijle zy door geen ander middel vermeerderd kunnen werden, ook slaat het het *Helleboraster maximus*, ofte Groote valsche Nieswortel, door het gevallene Zaad, genoegzaam op.

HET CVIII. CAPITTEL. G O U D B L O E M E.

*Calendula.
Caltha.*

Alle ende een jegelijk wel bekend, wordt, naa haare schoone couleur, in 't Nederlandsch also genoemd. Op Latijn CALENDULA, vermits zy alle Maanden nieuwe Bloemen voort brengt, wiens eerste daagen CALENDIA genoemd zijn ofte CALTHA. In 't Hoogduitsch RING.

Helleborus Niger Trifolius

RINGELBLUMEN. Ende op François SOUCIE ofte SOULSIE. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, eenige zienswaardige soorten bekend, te weten: *Calendula flore luteo pleno*, geele dubbelde Goutbloeme. *Flore pleno aureo*, met een dubbelde hoog gout geele Bloeme. *Flore luteo & aureo variegato pleno*, met een bonte geele dubbelde Bloeme. *Flore simplici*, met een enkelde Bloeme. Ende *Calendula prolifera*, Goutbloeme met Kinderkens of met Bloeme uit Bloem. Alle van een Culture.

Zy beminnen een gemeine, zandige, goede en wel gemeste Grond, een vrije, en bequaam ter Zonne geleegeen plaatze, veel Waters; verdraagen tamelijk sterke koude, en andere ongeleegentheit des *Winters*; worden ook, in de Maart, met een volle Maane, gezaait, brengen als dan, niet alleen d' eerste *Zomer*, maar ook de tweede, Bloemen ende rijp Zaad voort, waar meede zy, in 't begin des *Winters*, versterven.

Wil jemant hier van gewinnen, zeer groote en excellente dubbelde Bloemen, die snijde alle Zijdscheuten af, ende neeme alleen van de Hertbloeme, die dubbelt is, met een volle Maane het Zaad, zaaije het zelfde met gezeide Maane in de Maart, ende snoeije de Jongen, hier van voortkoomende, tot haare boovenste Toppen op, zoo worden zy niet alleen zeer dubbeldt, maar verkrijgen ook dikwils het tweede jaar, Bloemen, daar rondomme veel kleine uitschieten, aangenaam ende vermaakelijk om zien, die als dan *prolifera*, met Kinderkens ofte Bloeme uit Bloem genoemd wordt, hoewel de zelfde ook van eersten aan, uit eigender aart, voortkoomende gekent werdt.

Om groote
Bloemen
van deze te
gewinnen.

*Calendula
prolifera.*

Men verkrijgt ook schoone dubbelde Bloemen, op volgende maniere: neemt verscheidene jonge Planten, by malkanderen (als gezegt) met een volle Maane gezaait zijnde geweest, zet de zelfde wederom tegen den Avondt, met een volle Maane, tamelijk diep in de Grond, snijdt haar als dan het Loof met de Top, tot aan de Aerde af, ende begietze met een weinig Regenwater, indien het uit den Hemel niet koomt neêr te vallen, zoo geeven zy, wederom uitschietende, zeer schoone, groote, en dubbelde Bloemen.

HET CIX. CAPITTEL. WATER GOUD BLOEME.

WOrdt niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van zommige DOTTERBLOEME ofte GROOTE BOTERBLOEME genoemd. Op Latijn *CALTHA PALUSTRIS*, *CALTHA VIRGILY* of *POPULAGO*. Ende in 't Hoogduitsch *MOSZBLUMEN* ofte *MARTENBLUMEN*. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, twee erscheide soorten bekend, te weten: *Caltha palustris flore simplici*, Enkelde.

kelde Water Goudbloeme. Ende *Caltha palustris flore pleno*, ofte Dubbelde Water Goudbloeme, schoon om zien. Beide van een Culture.

Zy beminnen, uit een aangebooren eigenschap, zoo wel een luchtige, zandige, ongemeste als wel gemeste, doch vochtige of waterige Grond, liever een donkere plaatze, als opene en vrije Lucht; geeven alle *Zomers* zienswaardige Bloemen, en die met enkelde alleen vokoomen Zaad, verdraagen ook felle Vorst; worden daarom niet alleen door Zaad, het welke in September, met een aangroeiende Maane, op een donkere en vochtige plaatze, een kleine vinger diep, de Aerde bevoolen moet zijn, maar ook zeer bequaam door haare aangewassene Wortelen, die men met een wassende Maane van de Maart ofte April, van d' Ouden neemt, tegen d' Avond verplant, ende de geheele *Zomer* door dikwils met Water begiet, aangeteelt ende vermeenigvuldigt.

HET CX. CAPITTEL. K L O K S K E N S.

Dit niet onaangenaam Gewas, wordt in't Nederlandsch alzo, na de gedaante haarer Bloemen, die niet onbillijk Klokskens gelijken, genoemd. Op Latijn *CAMPANULA*. Ende in't Hoogduitsch *GLOCKLEIN*. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, veel aardige en schoone veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Campanula major lactescens*, groote blaauwe melkachtige Klokskens, ook *Pyramidalis Lutetiana*, ofte *Rapunculus hortensis latiore folio* genoemd. *Campanula lactescens minor vulgaris*, gemeine kleine melkachtige Klokskens. *Campanula pyramidalis minor flore caeruleo & albo*, kleine Pyramijdswijze opschietende Klokskens met een blaauwe, ende ook met een witte Bloeme. *Campanula lactescens minor Persica folio flore albo, & caeruleo*, kleine melkachtige Klokskens met lange Bladeren als van een Persik, zo wel met een Witte als blaauwe Bloeme, die ook *Rapunculus Persica foliis* genoemd is. Ende *Campanula foliis Urtica flore caeruleo & flore albo*, witte en blaauwe Klokskens met Bladeren van Netelen, welke ook *Cervicaria major*, ofte *Uvularia*, ende op Nederlandsch Groot Halskruid genoemd wordt. Niet alle van een en de zelfde Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met oude Paerde- en half Koeije-mest tamelijk verzien, een opene, vrije plaatze, maatige vochtigheit; bloeijen alle jaaren zeer vermaaklijk, geeven, in de Herfst, rijp Zaad, verdraagen sterke koude.

Het *Campanula major lactescens*, ofte groote blaauwe melkachtige Klokskens, met haare Takskens Pyramijdswijze recht opschietende, blijft in deze Landen, zelden langer dan drie jaaren in't leeven, geeft ook

ook niet (opgekoomen zijnde) voor het tweede, doch meest het derde jaar Bloem, volkomen rijp Zaad met goede Zomers, ende vergaat: Moet daaromme t' elkens, met een wassende Maane van April, niet diep, in een Pot, met zandige Aerde gevult, wederom op een nieuw gezaait, zomtjids met Water begooten, ende op een warme plaatze gezet zijn: waar door zy, hoe wel ook, doch zelden, door aangewassene jonge Scheutkens, die men, met een wassende Maane, de geheele Zomer door (daar toe bequaam zijnde, en Wortelen verkreegen hebbende) afneemen, en tegen den Avond verplanten mag, aangeteelt werdt.

Het *Campanula pyramidalis minor flore albo & caeruleo*, kleine Pyramijdswijze opwassende Klokskens, zoo wel met een witte als blaauwe Bloeme, zijn van een langduiriger leeven; geeven noit, in deze Gewesten, eenig rijp Zaad, worden niet te min door haare by de Wortel uitlopende Jongen vermeerderd, die men, met een wassende Maane, in April, van d' Ouden afneemt ende verplant.

Campanula pyramidalis minor

Het *Campanula lactescens minor vulgaris*, gemeine kleine melkachtige Klokskens. *Lactescens minor Persica folio flore albo & caeruleo*, kleine melkachtige Klokskens met Persikbladeren, met een witte als ook een blaauwe Bloeme. Ende *Campanula Urtica foliis flore caeruleo & albo*, blaauwe ende ook witte Klokskens, met Bladeren van Netelen, verblijven lange jaaren in't leeven; geeven niet alleen jaarlijks schoone Bloemen, maar ook, gemeinlijk alle Zomers, rijp Zaad, het welke, met droog Weeder, gewonnen, ende met een wassende Maane van September ofte April, in een Pot, niet diep, de Aerde bevolen moet zijn, waar door zy zo wel, als haare jonge Wortelen, met gezeide Maane in April, van d' Ouden genoomen, eeuwigduirende gemaakt worden.

Groot Halskruid.

HET CXI. CAPITTEL.

R A P O N C E.

IS niet alleen met deze Naame in't Nederlandsch, maar ook van veele klein HALSKRUID, om dat het de HUYK, ende andere partijen des Hals zeer behulpzaam is, ofte WILDE RAPEN genoemd. Op Latijn RAPUNCULUS, RAPONTIUM, ofte RAPUNCULUM. In't Hoogduitsch RABUNTZEM. Ende op François RAIPONCE. Hier van zijn my, in haare aart, zes besondere soorten bekend, te weeten: *Rapunculus esculentus vulgaris*, gemeine kleine eetbaare Raponce. *Spicatus montanus*, Berg Raponce met een geaarde Bloeme. *Umbellatus Lusitanicus*, Portugaalsche Raponce met een Kroon. *Campanulatus Linifolius flore caeruleo & albo*, Raponce met witte ende ook blaauwe Bloemen als Klokskens, en boven teedere Bladeren, op de maniere van Vlaskruid,

Klein Halskruid.

Rapunculus

doch onder rondt. Ende *Rapunculus flore violaceo*, Raponce met een uit den blaauwen ofte donker peerze couleur, die ook *Cervicaria minor* genoemd wordt. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met eenjarige Paerdemeft wel verzien, liever een opene, vrije, en genoegzaam ter Zonne geleege, als een schaduachtige plaatze, maati-ge vochtigheid; geeven niet alleen Bloemen, maar ook rijp Zaad; verdraagen sterke koude ende alle andere ongeleegentheit des Winters.

Rapunculus umbellatus Het *Rapunculus esculentus*, gemeine Raponce, ende *Rapunculus Umbellatus Lusitanicus*, Portugaalsche gekroonde Raponce, bloeijen het tweede jaar, ende Zaad gegeven hebbende, verfterven; hoe wel het Portugaalsche niet dan met heete Zomers haar perfectheit krijgt, in deeze Quartieren. Moeten daaromme in September ofte de Maart, met een afgaande Maane, alle jaaren, niet diep wederom gezaait zijn; komt ook de gemeine dikwils, door het neêrgevallene Zaad, van zelf voort.

Rapunculus montanus spicatus Het *Rapunculus montanus spicatus*, ofte geaarde Berg Raponce, ver- gaat zo haastig niet, maar blijft langer in't leeven; lieft een warme en drooge plaatze; bloeit alle Zomers, maar geeft niet, dan met goede Tijden, rijp Zaad, waar doorze alleen vermeenigvuldigt mag zijn. Het wordt in een Pot, met zandige Aerde gevult (om des Winters bin- nen's huis gestelt te kunnen werden) niet diep, met een wassende Maane van September ofte October, gezaait, zo werdt het in't volgende Voor- jaar gezien, ende brengt als dan de tweede Zomer haar eerste Bloem.

Rapunculus campanulatus Linifolius flore albo & caeruleo Het *Rapunculus campanulatus Linifolius flore albo & caeruleo*; witte en blaau- we Raponce met Klokskens, blijven lange jaaren in't leeven, worden niet alleen, door haare Zaad, het welke in de Maart ofte September, met een wassende Maane, de Aerde bevoolen zijn moet, maar ook door aan- gegroeide jonge Wortelen, die men, met gezeide Maane in April, van d' Oude neemen ende verplanten moet, vermeenigvuldigt.

Het *Rapunculus flore violaceo*, ofte Raponce met een peerze donkere violette Bloeme, ofte *Cervicaria minor*, klein Halskruid, duirt ook veel jaaren; geeft in de Herfst, by goede en drooge Tijden, volkoomen Zaad, wordt zeer hart van Natuire te zijn bevonden, kan ook niet wel door andere middelen, dan alleen haar Zaad, het welke in de Maart, met een wassende Maane, in een Pot gezaait, warm gezet, ende, met drooge Dagen, een weinig van boven besprengt moet zijn, vermeer- dert werden: Welke Jongen hier door voortgekomen, het tweede en- de ook het derde jaar, voor d' eerstemaal haare Bloemen geeven, laten ook des Winters haare Bladeren niet vallen, maar blijven altijd groen.

HET CXII. CAPITTEL.
M A R I E T T E N.

IN't Nederlandsch alzoogenoemt, ook van zommige WILDE RAPE VAN DIOSCORIDES. Op Latijn VIOLA MARIANA, THACHELIUM, van zommige MEDIUM ofte RAPA SYLVESTRIS DIOSCORIDIS. Ende in't François MARIETTES. Hier van zijn my, in haar Natuire, vijf besondere soorten bekend, te weten: *Viola Mariana flore albo*, Mariette met een witte Bloeme. *Flore purpureo*, met een purpure Bloeme. *Flore pallido*, met een bleek Bloeme. *Mariana repens*, door de Aerde kruipende Mariette. Ende *Viola Mariana Americana*, ofte Americaansche Mariette. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

*Viola Ma-
riana-
Medium;*

Zy beminnen meest alle een gemeine, goede, zandige, en wel gemeste Grond, een warme plaatze, tamelijk veel Waters, verdraagen Sneeuw, sterke Vorst, ende alle ongeleegentheit des Winters; brengen niet alleen alle *Zomers*, een aangename Bloeme voort, maar ook de meeste Tijd volkomen rijp Zaad; verblijven niet langer, op 't hoogste, dan drie jaaren in't leeven, worden deswegen alle jaaren, of om het tweede Voorjaar, in een Pot, met een wassende Maane van de Maart ofte April, wederom gezaait; waar van de opgekomenen jonge Planten de tweede *Zomer*, voor d'eerstemaal, haare vermaakelijke Bloemen vertoonen.

De *Viola Mariana repens*, ofte door d'Aerde loopende Mariette, is harder dan ald'andere; sterft ook zo haastig niet, maar verblijft lange jaaren in't leeven; verdraagt koude Regenen, Sneeuw, en sterke Vorst; lieft zo wel een donkere, als een opene vrije plaatze, geeft noit eenig volkoomen rijp Zaad, in deze Landen, kan niet te min, door haare zeer voortloopende jonge Scheuten, die men in de Maart, met een wassende Maane, opneemen, en verplanten mag, overvloedig aangeteelt worden.

*Viola Ma-
riana repens.*

De *Viola Mariana Americana*, ofte Americaansche Marietten, zijnde een schoon, ende aanzienlijk Gewas, bemint een zandige, goede Grond, met een weinig tweejarige Paerdemest, eenjarige Hoenderdrek, ende even zoo veel Vecnaerde doormengt, een luchtige, warme en wel ter Zonne geleegeen plaatze, voor alle Ooste- en Noordwinden beschut, niet te veel Waters; geeft alle *Zomers* een aangename roode Bloeme, uit een geele Kelk of Huisken, gierlijk ten voorschijn koomende, maar tot noch toe geen volkoomen rijp Zaad, vermits de Bloemen gemeinlijk zonder Zaadknoppe te zetten, verdorrende neder vallen: Is niet te zeer teeder van aart, nochtans in geene manieren veel koude Herfstregenen, sterke Winden, ofte felle Vorst verdraagende: Wordt daaromme, in een Pot, met een wassende Maane van April,

*Viola Mari-
ana Ameri-
cana.*

niet diep gezaait, ende op een warme plaatze gestelt zijnde geweest, in 't begin van October, wat eer ofte laater, naa des Tijds gelegenheit, binnen's huis, op een bequaame luchtige plaatze, daar niet als met vorstig weeder in gevuilt wordt, gezet, met een weinig laauw gemaakt Regenwater, van onderen in een Panne gegeven, gedurende de geele *Winter* onderhouden, ende niet voor in 't begin van April, met een aangename Lucht en zoete Regen, wederom buiten, der Zonne-stralen voorgezet, ende voor veele Regens, koude Nachten, haari-ge of schraale Ooste- en Noorde-winden wel gedekt.

Zy kan, in deze koude Gewesten, door haare aangegroeide jonge Wortelen (dat lankzaam geschiedt) die men, met een wassende Maane in April, van d'Ouden voorzichtig afneemt, ende in een ander Pot verplant, alleen aangeteelt worden. ziet cap. 430. en 249.

HET CXIII. CAPITTEL.

STEEN LATTOUWE.

Petromarula Cretica.

Lactuca

Petrea.

Raponticum majus

Creticum.

WOrdt dezefchoone Plante in 't Nederlandsch genoemd. Op Latijn PETROMARULA, LACTUCA PETREA, ofte RAPONTICUM MAJUS CRETICUM FLORE PURPUREO.

Zy bemint een goede, luchtige, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdest, eenjarige Hoenderdrek, ende goede Veen-grond wel door malkanderen gemengt, maatige vochtigheit, een opene, luchtige en warme plaatze, voor alle koude Winden bewaart: Valt teeder van aart, geenzins koude Herfstregenen, Sneeuw ofte eenigerhande Vorst verdraagende; Moet daaromme, met een wassende Maane van April ofte May, in een Pot, niet diep gezaait weezende, in het laetste van September ofte begin van October, binnen's huis, op een bequaame luchtige plaatze, daar niet dan met vorstig weeder in gevuilt wordt, gestelt, met een weinig laauw gemaakt Regenwater, gedurende de *Winter*, van boven begooten, ende niet voor in 't begin ofte ten halven van April, met een zoete Regen, wederom buiten gezet, voor koude Nachten, veel Waters en schraale Winden wel gewacht zijn.

Zy verblijft eenige jaaren in 't leeven; geeft de tweede *Zomer*, voortgekoomen zijnde, haar eerste Bloeme, ende daar naa alle jaaren; maar noit, in deze koude Quartieren, eenig Zaad: De Bloemen vergaan, ende de Steel, tot boven de Wortel, afgesneeden weezende, loopt de Wortel door te veel vochtigheits, groot perikel te verderven, moet daaromme, als dan, daar voor naauw gewacht zijn, tot dat zy wederom in 't begin van de Maart, nieuwe Bladeren maakt, ende voort wast, vermits zy op dien Tijd rustende stille staat. Kan ook, in deze Landen,

den, door geen ander middel, dan alleen Zaad, het welke uit *Candien*, *Italien*, *Spanjen*, ofte andere heete Gewesten gezonden is, aangereelt ofte vermeerderd worden. ziet capittel. 215.

HET CXIV. CAPITTEL. BRASILIE PEPPER.

ALzoo in 't Nederlandsch genoemd. Wordt op Latijn geheeten *Capsicum Brasilianum*, *Capsicum Indicum* ofte *Piper Brasilianum*. In 't Hoogduitsch *INDIANISCHER PFEFFER*. Ende op *François GUINEE*, ofte *POJURE D'INDE*. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, veel veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Capsicum Brasilianum fructu rotundo*, *Brasilie* ofte *Indiaansche Peeper*, met een ronde Vrucht. *Fructu oblongo*, met een lange Vrucht. *Fructu longo triangulari*, met een driehoekige lange Vrucht. *Fructu cordato*, met een Vrucht een Hert gelijkende. *Fructu cornuto*, met een Vrucht als een Hoorn, ende diergelijke zeer veel andere. Ook *Capsicum frutescens fructu cerasino*, boomachtig Peeper met Vruchten als Kerffen, dat ook *Amomum Plinij*, ofte *Amomum* van *Plinius* by zommige genoemd wordt. Alle, behalven deze laetste, van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een goede, zandige Aerde, met tweejarige Paerdest, ende een weinig eenjarige Hoenderdrek doormengt, een opene luchtige plaatze, voor alle koude Winden beschut, maatige vochtigheid, dewijle zy door een weinig te veel zo lichtelijk verderven, als door groote hette bequaamer groeijen: verfterven tegen de Winter. Moeten daaromme, alle jaaren, op nieuw, het Zaad uit warme Landen ontfangen hebbende, op volgende maniere, de Aerde bevolen zijn: Neemt een ofte meer Potten, na de verscheidentheit der Zaaden, vult de zelfde met voorgenoemde Grond, ende legt boven daar in, niet boven een stroobreed diep, met een wassende Maane van April uw Zaad, hol ende lichtig, graaft dan een knie in de Aerde, vult de zelfde met frisse warme Paerdest, ende zet de Pot tot aan de bovenste Rand daar in, dat op de zelfde de straalen der Zonne onverhinderlijk speelen mogen; Een Dag tien ofte twaalf daar na, de Mest haare warmte verlooren hebbende, wordtze daar uit genoomen, ende wederomme nieuwe daar ingedaan, waar door het Zaad veel eerder ten voorschijn komt, geeft ook als dan een volkomen schoone Vrucht, maar noit, in deeze koude Gewesten, eenig rijp Zaad.

Het *Capsicum arborescens*, ofte *frutescens fructu cerasino*, Boomachtige Peeper met Vruchten als Kerffen, is veel harder van aart, ende sterker van Natuire zijnde, lieft een gemeine, goede, zandige, ofte andere,

doch met oude Paerde- en Koeije-mest wel verziene Grond, een zeer warme plaatze, veel Waters, geeft alle *Zomers* kleine witgebladerde Bloemen, ende in de Herfst of Winter ronde Vruchten, een Kerffe gelijkende, zijnde eerst blinkend groen, daar na van een aangename geele couleur, ende eindelijk met een bevallig schoon rood vergiert, die de meeste ja geheele *Winter* door aan haare Takskens blijven hangen, dat zeer aardig, vermaaklijk, en schoon om zien is. Want zy draagt op een Tijd (gelijk de Oranjabomen) niet alleen Bloemen, maar ook zo wel groene, geele, als roode, ofte geheel rijpe Vruchten, waar in een volkomen Zaad, geel van couleur, rond en plat, gevonden wordt.

Zy verdraagt geenzins de strenge koude des *Winters*, moet daarom me, in een Pot ofte houten Bak gezet weezende, in 't begin van October, binnen 's huis gebracht, voor Vorst gewacht, ende verscheiden maalen met een weinig laauw gemaakt Regenwater, van onderen ofte boven begooten worden, vermits zy veel Wortelen maakt, en daar door ook alle haare Bladeren behoudt, die buiten dat lichtelijk inkrimpen ende nedervallen, welke nochtans, ten halven van April, met een aangename Regen, wederom buiten gebrocht zijnde, aan haare Takken niet langer verblijvende, nedervallen, ende worden als dan nieuwe, wederom in de plaatze, voort te komen gezien.

Zy wordt, hier te Lande, niet alleen door Zaad, het welke met een wassende Maan van April, niet diep, doch hol ende luchtig, de Aerde bevoolen moet zijn, maar ook door haare, by de Wortel uitgeschootene jonge Looten, die van zelve Wortelen genoeg verkrijgen, ende met gezeide Maane en Tijd, van d' Oude genoomen moeten zijn, ten minsten twee of drie jaaren oudt geworden weezende, aangeleelt.

HET CXV. CAPITTEL.

HERTSGESPAN.

Cardiaca.
Lycopsis.

IN 't Nederlandsch alzo genoemd. Op Latijn *CARDIACA*, of *LYCOPSIS*. In 't Hoogduitsch *HERTSZGESPAN*. En op François *AGRIPAULME*.

Zy bemint een goede, gemeine, zandige, doch wel gemeste Aerde, zo lief een opene, luchtige, als een schaduachtige plaatze, veel Waters, verdraagt alle andere ongelegenheit des *Winters*, bloeit niet alleen des *Zomers*, maar geeft ook volkomen Zaad, ende blijft eenige jaaren in 't leeven. Wordt zo wel door Zaad, (het welke met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet diep gezaait moet zijn) als aangewassene jonge Scheutkens, die men op de zelfde Tijd van d' Ouden neemt, ende verplant, genoegzaam vermeerdert; slaat ook dikwils, door het neêrgevallene Zaad, van zelve op, daar het eens gestaan heeft, welke
Jon-

Jongen, de tweede Zomer, voor d' eerste maal bloeiende gezien werden: niet cap: 313. 272. en 415.

HET CXVI. CAPITTEL.

C A R L I N E.

W Ordts in 't Nederlandsch met deze Naame van veele genoemt. Op Latijn CARLINA, CAROLINA, ofte CHAMÆLEON. In 't Hoogduitsch EBERWURTZ. Ende op François CARLINE. Hier van zijn my, in haare aart, verscheidene aardige en zienswaardige soorten bekend, te weeten: *Carlina vulgaris elatior*, gemeine Carline wat hooger opschietende als d' ander, die ook *Leucacantha*, ofte *Chamæleon vulgaris* genoemt wordt. *Carlina minor flore purpureo*, kleine Carline, met een purpere Bloeme. *Carlina minor magno flore*, kleine Carline met een groote Bloeme, ook *Chamæleon albus Dioscoridis*, witte Chamæleon van Dioscorides geheeten. *Carlina Sylvestris*, wilde Carline. *Chamæleon albus Salamanticensis*, witte Chamæleon van Salamanca, ende meer andere. Niet alle van een ende dezelfde Culture.

Carlina.

Chamæleon.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig Mol der verrotte Bladeren van Bomen doormengt, niet veel Waters, gantsch geen vettheit, en een opene, luchtige plaatze.

De *Carlina vulgaris elatior*, ofte gemeine Carline, ende *Carlina minor flore purpureo*, ofte kleine purpere Carline, blijven lange jaaren in 't leeven, brengen voort het tweede ende ook het derde jaar, naa dat zy uit Zaad aangeteelt geworden zijn, haare eerste Bloemen, doch geeven zelden, in deze koude Gewesten, rijp Zaad, ten zy met heete Zomers, verdraagen, warm gezet zijnde, felle koude, ende alle andere ongemakken des Tijds, worden ook zo wel door haar Zaad, het welke met een wassende Maanc van April, niet diep, in een Pot, de Aerde bevoolen, ende voor al niet te vochtig gehouden, als aangegrocide jonge Wortelen, die men op dezelfde Tijd van d'Oude neemt, vermenigvuldigt.

De *Carlina minor magno flore*, ofte kleine Carline met een groote Bloeme, niet meer als een Zomer duirende, bloeit wel, uit een aangeboorene eigenschap, in warme Landen, als ook voor d' eerste maal, zomtijds in deze Quartieren, de eerste Zomer, ende versterft daar mede, die het zelfde haastig koomt te verderven, maar gemeinlijk, hier te Lande, niet voor het tweede, ende ook dikwils het derde jaar, brengt als dan eerst voort perfect rijp Zaad, inzonderheit voor Regen wel gedekt geweest zijnde, waar naaze van zelfs vergaat.

Chamæleon albus Dioscoridis.

De *Carlina Sylvestris*, wilde Carline, ende *Chamæleon albus Salamanticensis*, ofte witte Chamæleon van Salamanca, verblijven van Natuire,

niet

niet meer dan een jaar, zo wel in deze als andere plaatzen, in 't leeven, lieven een warme en opene lucht, worden met gezeide Tijd en Maane van April, in een Pot, op een wel ter Zonne gelegene plaatze gestelt, niet diep gezaait, geeven Bloemen, maar noit alhier rijp Zaad.

HET CXVII. CAPITTEL.

WILDE SAFFRAAN.

Enicus.

IN 't Nederlandsch also genoemd. Op Latijn *CARTHAMUS* ofte *CNICUS*. In 't Hoogduitsch *WILDEN SAFFRAN*. Ende op François *SAFFRAN SAUVAGE*. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Carthamus Sativus flore rubro*, tamme Wilde Saffraan, met een roode Bloeme. *Carthamus Sylvestris flore luteo*, wilde Veldt Saffraan met een geele Bloeme, die ook *Attractylis* genoemd is. Ende *Carthamus perennis*, ofte altijd blijvende Wilde Saffraan: Niet van een Culture.

*Carthamus
flore rubro
& luteo.*

Zy lieven een goede, gemeine, zandige Grond, met een of tweejarige Paerdemeest wel verzien, een opene, luchtige, en wel gelegene plaatze, maatige vochtigheit; verblijven niet meer dan een Zomer in 't leeven; geeven tegen de Winter volkomen rijp Zaad, ende vergaan daar mede: Worden daaromme, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, niet boven een stroobreed diep, wederom gezaait, ende also genoegzaam vermeerderd gemaakt.

*Carthamus
perennis.*

Het *Carthamus perennis flore coeruleo*, ofte altijd blijvende Wilde Saffraan met een blauwe Bloeme, is hard van Natuire, verdraagt zonder eenige schaade, felle Vorst, veel Waters ende alle ongelegentheit des Winters; bloeit alle Zomers, maar brengt noit, in deze Landen, eenig rijp Zaad, wordt niet te min, door haar aangewassene jonge Wortelen, de Aerde zeer doorlopende, (datze Twintig, Dertig, jaa Veertig ende meer Voeten van de plaatze op komt, daarze vier of vijf jaaren te voren gezet geworden is) die men, in de Maart of April, uitsteekt, ende, met een wassende Maane, verplant, aangeteelt ofte vermeerderd.

HET CXVIII. CAPITTEL.

DISTEL.

IN 't Nederlandsch zo wel als Hoogduitsch van een jegelijk alsoo genoemd. Op Latijn *CARDUUS*. Ende in 't François *CHARDON*. Hier van zijn my, veele zienswaerde soorten, in haare aart en Natuire, bekend, van dewelke wy alhier eenige der voornaamste, niet alle van een Cul-

Culture te zijn, bevonden wordende (de gemeine en slechte ter zijden stellende) in 't openbaar vertoonen, te weeten: *Carduus Benedictus*, Cardobenedict. *Carduus stellatus Leucoij folio*, Sterre Distel met Bladeren van Stokviolieren. *Carduus lacteus* ofte *Maria*, Marien Distel, of met witte melkachtige Aaderen doorloopen, waar van drie soorten gevonden worden, als *major*, groote, *medius*, middelbaare, ende *minor* ofte kleine. *Carduus Fullonum*, ofte *Dipsacus*, Volders Kaarden, zoo wel Tamme als Wilde. *Carduus stellatus solstitialis*, ofte *Calcitrapa flore albo & purpureo*, Sterre of Zomer Distel, met een witte ende ook een purpere Bloeme. *Carduus Tomentosus*, Distel met ruige wollige Bladeren. *Carduus Mollis*, ofte *Cirsium*, weeke Distel, zo wel met gesnede, als ongesnede Bladeren. *Carduus Sphaerocephalus major & minor*, Groote en Kleine Distel, met ronde hoofden gelijk des Hemels Kloot, waar van de Groote witte, de Kleine schoone blauwe Bloemen geeft, ende noch veel andere, onnodig alhier alle te verhaalen.

Zy beminnen nochtans alle een goede, zandige, wel gemeste Aerde, een opene vrije Lucht, een warme bequaam gelegene plaatze, taamelijk veel Waters; geeven alle jaaren volkomen rijp Zaad, het welke met een wassende Maane van de Maart, in de Aerde, niet boven een stroobreed of anderhalf diep gelegd wordt.

De *Carduus Benedictus*, *Maria*, *stellatus Leucoij folio*, ende diergelijke meer, verblijven van Natuire niet langer dan een Zomer in 't leeven; geeven in de Herfst volkoomen Zaad, ende vergaan: Worden daarom me, met gezeide Maane, alle Voorjaaren wederom gezaait.

Het *Carduus Fullonum*, *stellatus*, *solstitialis*, *Tomentosus* &c. vergaan zoo haastig niet, lijden, zonder eenige schaade, overvloedige Regen, sterke Vorst, ende alle andere ongelegentheden des Winters; bloeijen het tweede jaar, in *Junius* en *Julius*, brengen in de Herfst een rijp Zaad (inzonderheit zo het als dan niet veel Regent, waar door het anders lichtelijk verderft) ende versterven daar mede.

Het *Carduus Mollis*, ofte *Cirsium*, beide soorten, *Sphaerocephalus major flore albo*, *minor flore caeruleo*, groote en kleine Distel, met ronde Hoofdekens gelijk des Hemels Kloot, met witte en blauwe Bloemen: zijn taamelijk hart van Natuir, blijven lange jaaren in 't leeven, verdraagen veel koude Herfstregenen, sterke Vorst en ander ongelegentheden des Tijds; bloeijen alle jaaren, doch geeven niet, als met goede en warme Zomers, perfect rijp Zaad: worden aangeeteelt, door haare aangewassene jonge Wortelen, die men met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, ende in goede zandige Aerde verplant, als door Zaad, dat op de zelfde Tijd, niet diep, op een warme plaatze, de Aerde bevolen wordt, ziet het 270. cap. dat hier af een medefoorte is.

Cardui

species varia.

Carduus

lacteus ma-

ior.

Medius.

Minor.

Carduus

Fullonum

Sativus.

Sylvestris.

Carduus

stellatus

Leucoij fo-

lio.

Cirsium

foliis dissec-

tis, foliis

integris.

HET CXIX. CAPITTEL. D R I E D I S T E L.

*Onopyxion.
Cirsium lu-
teum.*

*Carlina
Sylvestris.*

A Lzoo in 't Nederlandfch van veele genoemd. Op Latijn *CARLINA SYLVESTRIS*, *ONOPYXON THEOPHRASTI*, ofte *CIRSIIUM LUTEUM*. Ende in 't Hoogduitsch *DREIDISTEL*, *SEUWDISTEL*, ofte *SATKRAUT*. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, twee bezondere fchoone foorten bekend, te weeten: *Carlina Sylvestris major*, Groote Driediftel. Ende *Carlina Sylvestris minor*, ofte Kleine Driediftel. Beide van een ende dezelfde Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met eenjarige Paerdemeft wel verzien, een opene, vrije, en wel gelegene plaatze, niet veel Vochtigheits; bloeijen zeer vermaakelijk, geeven, met goede en drooge *Zomers*, volkomen rijp Zaad, ende vergaan. Moeten daaromme, alle Voorjaaren met een wassende Maane van de *Maart*, wederom, niet boven een stroobreed diep, gezaait zijn, waar door zy alleen vermeerderd mogen worden.

HET CXX. CAPITTEL. K R U I S D I S T E L.

*Eryngij spe-
cies varia.*

*Crithmum
quartum
Matth:*

W Ordts met deze Naame ende geen andere (mijns weetens) in 't Nederlandfch genoemd. Op Latijn *ERYNGIUM*. In Hoogduitsch *MANSZTREW*, ofte *BRACHENDISTELL*. Ende op Francois *CHARDON TESTU*, *PANICAUT*, ofte *IRINGES*. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, veel veranderlijke fchoone foorten bekend, te weeten: *Eryngium marinum*, Zee Kruisdiftel, die ook *Crocodilium Dioscoridis* genoemd wordt. *Eryngium montanum pumilum*, Kleine Berg Kruisdiftel. *Montanum vulgare*, Gemeine Berg Kruisdiftel. *Montanum caeruleum*, Blauwe Berg Kruisdiftel, van een verwonderens waerdige couleur. *Caeruleum stellatum montis Libani*, Blauwe Sterre Kruisdiftel van den Berg Libanus. *Latifolium planum*, zachte breedbladige Kruisdiftel: *Montanum Recentiorum*, Berg Kruisdiftel der nieuwe Kruidbeschrijven, van *PETRUS ANDREAS MATTHIOLUS* *Crithmum* geheten. *Eryngium luteum Hispanicum*, geele Spaansche Kruisdiftel. Die ook *Scolymus Theophrasti*, of *Scolymos* van *THEOPHRASTUS ERESIUS* genoemd is. En *Eryngium luteum spinosum Lusitanicum*, of zeer steekende Kruisdiftel, met geele Bloemen, uit Portugael. Behalven deze twee laetste, zijnze alle van een Culture.

Zy

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, en maatig gemeste Grond, een opene, vrije, en wel gelegene plaatze, taamelijk veel vochtigheids, blijven lange jaaren in 't leeven, verdraagen sterke Koude, ende alle andere ongelegentheit des *Winters*; bloeijen wel des *Zomers*, maar geeven, in deze Gewesten, ten zy met warme jaaren, maar volkomen rijp Zaad, worden niet te min, door haare aangewassene jonge Wortelen, die men met een wassende Maane in April, van d'Oude afneemt ende verplant, genoegzaam vermenigvuldigt.

Het *Eryngium luteum*, ofte geele Kruisdistel, zo wel uit Spanjen als Portugael, worden niet zo oud van Natuire, blijven niet langer dan een *Zomer* in 't leeven, beminnen de zelfde Aerde en Water, doch moeten zeer warm geplant zijn; geeven, tegen de *Winter*, met goede *Zomers*, volkomen Zaad, dat zeer voorzichtig voor de Regen gewacht moet worden, ofte verderft, zy verfterven daar meede, hoe wel zy ook zomtijds, in een Pot gezet weezende, in deze Landen, des *Winters*, binnen 's huis bewaart, overblijven, het welke nochtans niet veel gebeurt; Moeten daaromme, alle Voorjaaren, in Potten of in andere warme plaatzen, zonder gerept te worden, met een wassende Maane van April ofte Maart, wederom, niet diep gezaait zijn, waar door zy alleen vernieuwt, ende lange by het leeven behouden worden.

Eryngium luteum
Scolymus Theophrasti

HET CXXI. CAPITTEL. H O F - C O M I N.

IS niet alleen met deze Naame in 't Nederlandsch bekend, maar wordt ook wel CARWI van veele genoemd. Op Latijn CARUI ofte CARUM. *Carum*, Ende in 't Hoogduitsch KUMMEL.

Zy bemint een goede, gemeine, zo wel zandige als geen zandige, doch wel gemeste Aerde, een luchtige en wel gelegene plaatze, veel vochtigheids, verdraagt sterke Vorst; geeft de tweede Zomer Bloemen, ende ook volkomen Zaad, waar meede zy vergaet; moet daarom, het Zaad met een wassende Maane van April ofte Maart, niet diep gezaait zijn, waar door zy alleen vermeerderd wordt. Ziet cap: 163. en 162.

HET CXXII. CAPITTEL. C A R I O P H I L L A T E.

DIt zeer Medicinaal Gewas, wordt in 't Nederlandsch alzo genoemd. Op Latijn CARYOPHYLLATA, ofte HERBA BENEDICTA, dat is GEZEGENTKRUID, om haar groote deugd en krachts wille.

Y y 2

In 't

*Caryophyl-
lata
Herba Be-
nedicta.*

In 't Hoogduitsch BENEDICTEN WURTZ. Ende op François GALIOT. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, twee verscheidene soorten bekend, te weeten: *Caryophyllata vulgaris*, Gemeine Cariophyllate. En *Caryophyllata montana*, of Berg Cariophyllate. Beide van een Culture.

Zy lieven, van Natuire, een goede, zandige, wel gemeste Grond, liever een donkere ofte schaduachtige, als een vrije, luchtige plaatze, veel Waters, blijven langejaaren in 't leeven, verdraagen sterke Vorst, ende meer andere ongelegenheit des Winters; brengen voort niet alleen Bloemen, maar ook gemeinlijk alle Herfsttijden volkomen rijp Zaad, het welke met een wassende Maane van de Maart, niet meer dan een stroobreed diep, gezaait wordt, waar door zy zo wel, als door haar aangegroeide jonge Wortelen, die men met gezeide Maane in April, van d' Oude neemt, ende verplant, aangeteelt ofte vermeerderd gemaakt mogen zijn; komen ook dikwils door het neêrgevallene Zaad van zelfver genoegzaam voort.

HET CXXIII. CAPITTEL.

SPRINGKRUID.

Cataputia.

AL zoo in 't Nederlandsch genoemd. Wordt op Latijn geheten CATAPUTIA MINOR ofte LATHYRUS. In 't Hoogduitsch SPRINGKRAUT. Ende op François ESPURGE.

Zy bemint een goede, zandige, luchtige, gemeste, en ongemeste Aerde, een opene, vrije, luchtige, en wel gelegene plaatze, veel Waters, verdraagt maatige koude, maar ongeerne felle Vorst, blijft, in deze Landen twee Zomers in 't leeven; bloeit het tweede jaar, geeft volkomen Zaad, ende versterft daar meede: Moet daaromme, met een wassende Maane van de Maart ofte April, wederom op een nieuw gezaait zijn, staat ook door het neêrgevallene van zelfver op.

HET CXXIV. CAPITTEL.

ESULA.

*Esula ejus-
que species.*

IS niet alleen met deze Naame in 't Nederlandsch, maar also ook op Latijn, ofte PITYUSA genoemd. Hier van zijn my, in haare Natuire, veel aardige veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Esula major*, Groote Esula, in François TURBITH NOIR. *Esula minor*, Kleine Esula. *Rara purpurea*, Rare Esula met een purperachtige Bloeme. *Marina*, Esula aan de Zeekant groeiende. *Rotundifolia*, Esula met ronde Bla-

Bladeren. *Minima*, Alderkleinste *Efula*, ende meer andere. Niet alle aan een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, zandige, gemeine, en wel gemeste Aerde, een opene, en wel ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters, verdraagen alle ongelegenheit des Winters; Bloeyen niet alleen des Zomers, maar geeven ook meest alle rijp Zaad.

Het *Efula rara purpurea*, ongemeene *Efula* met een purperachtige Bloeme, verblijft lange jaaren in 't leeven; geeft noit, in deze Gewesten, eenig rijp Zaad, kan niet te min, door haare aangewassene jonge Wortelen, die men met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt en verplant, genoegzaam vermeerdert worden. *Efula rara purpurea.*

Het *Efula marina*, ofte Zee *Efula*, vergaat ook zo haastig niet, lieft een zeer zandige Aerde, weinig Waters, ende geeft, met goede Zomers, volkoomen rijp Zaad, waar door zy alleen, met een wassende Maane van April ofte Maart, niet diep, in een Pot, de Aerde bevoolen, ende niet te vochtig gehouden zijnde, vermeerdert mag worden. *Marina.*

Het *Efula rotundifolia*, ofte *Efula* met ronde Bladeren, dat ook *Peplus* genoemd is, ende *Efula minima*, Alderkleinste *Efula*, blijven niet langer dan een Zomer in 't leeven; geeven tegen de Winter rijp Zaad, ende vergaan; worden daaromme, met een wassende Maane van de Maart, gezaait, hoewel zy ook, door het neêrgevallene, veelvoudig opflaan. *Rotundifolia.*

Het *Efula major & minor*, Groote en kleine *Efula*, blijven lange jaaren in 't leeven, worden niet alleen door haar Zaad, rijp geworden zijnde, het welke niet altijd geschiedt, op voorgenoemde Tijd, in d' Aerde gelegd, maar ook door aangewassene jonge Wortelen, die men in, de zelfde Dagen, van d' Ouden steekt ende verplant, aangeteelt. *Major, & minor.*

HET CXXV. CAPITTEL.

W O L F S M E L K.

IN 't Nederlandsch alzoogenoemt, om dat deze (gelijk ook alle d' andere) een scherpbijtend' melkachtig Zap van zich geeft, die de Wortelen der Wratten dood bijten ende verdrijven kan, waarom zy ook van veele WRATTENKRUID genoemd is. Op Latijn TITHYMALUS. In 't Hoogduitsch WOLFSMILCH. Ende op François HERBE AU LAICHT, ofte TITHYMALLE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, veel schoone veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Tithymalus Characias primus Dodonai*, eerste Wolfsmelk Manneken van REMBERTUS DODONÆUS beschreeven. *Characias secundus Dodonai*, tweede Wolfsmelk Manneken van DODONÆUS. *Marinus tenuifolius*, Zee Wolfsmelk met smalle Bladeren. *Helioscopius*, Zonnevolgende Wolfsmelk. *Arborescens*, Boomachtig. *Tithymalus species.*

achtig Wolfsmelk. *Tuberosus* ofte *Apios vera*. Knobbelachtig Wolfsmelk. *Cyparissias*. Cypres Wolfsmelk. *Folio crenato*, met gekartelde Bladeren. *Myrsinites*, met Bladeren van Myrtus. Ende *Tithymalus nemorosus* ofte Wolfsmelk in Boffchen groeiende. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans, alle een goede, gemeine, zandige, zo wel gemeste, als ongemeste Aerde, een opene, luchtige en wel geleegene plaatze, veel Waters, bloeijen alle *Zomers*; geeven volkoomen rijp Zaad, verdraagen sterke koude, en alle ongeleegentheit des *Winters*: worden ook niet alleen door Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet diep in d' Aerde gelegd wordt, als haare aangewassene jonge uitschietende Wortelen (gelijk het *Tithymalus marinus* ofte Zee Wolfsmelk, het welke een Duinzandige Grond begeert, *Tuberosus*, knobbelachtig Wolfsmelk, *Cyparissias*, ofte Cypres Wolfsmelk, die men op gezeide Tijd en Maane, van d' Ouden neemt ende verplant, aange-teelt ofte genoegzaam vermeerderd.

*Tithymalus
arborescens.*

Het *Tithymalus arborescens* ofte Boomachtig Wolfsmelk, is veel teederder van aart, dan alle d' andere, verdraagt geenzins koude Herfstregenen, Stormwinden, ofte, buiten blijvende, sterke Vorst, moet daarom, in 't Voorjaar, met een wassende Maane, in een Pot gestelt zijnde, in 't begin van October binnen 's huis, op een luchtige plaatze gezet, met maatig laauw gemaakt Regenwater (geduirende de *Winter*) onderhouden, ende niet voor in 't laetste van de Maart, ofte begin van April (naa geleegentheit des Tijds) met een zoete Lucht, en aangename Regen, wederom buiten gebracht, voor veel Waters, koude of schraale Winden, wel gewacht of gedekt worden.

Zy brengt voort Bloemen, doch niet altijd in deze koude Gewesten, maar gemeinlijk, met goede Tijden, geeft ook als dan, inzonderheit in drooge *Zomers*, volkoomen Zaad, het welke met een wassende Maane van April ofte May, in een Pot gezaait, ende gantsch warm gestelt moet zijn, waar door zy alleen, zoo wel in andere als deze *Quartieren*, vermeerderd gemaakt mag werden.

HET CXXVI. CAPITTEL.

C A U C A L I S.

WOrdt in 't Nederlandsch met deze, ende geen andere Naame (mijns weetens) genoemd. In 't Latijn ook CAUCALIS ofte DAUCUS SYLVESTRIS. Op Hoogduitsch ACKERKLETTEN. Ende in 't François PERSIL SAUVAGE. Hier van zijn my, in haare aart, deze veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Caucalis semine aspero flosculis rubentibus*, *Caucalis* met een steekend Zaad en roodachtige

Caucalis.

ge Bloemkens. *Major petrea*, Groot *Caucalis* aan Rotzen en Bergachtige plaatzen groeiende. *Umbellata semine echinato*, *Caucalis* met een Kroone en groot steekend Zaad. *Pumila*, kleine en leege *Caucalis*. *Segetum Lusitanica folio Cerefolij*, Portugaalsche *Caucalis* onder het Koo- ren groeiende, met Bladeren van Kervel, ende meer andere. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen nochtans alle een zandige, goede, gemeine Aerde, een opene, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheid, geeven in de Herfst volkoomen Zaad, ende vergaan daar meede, vermits zy niet meer dan een Zomer in 't leeven verblijven kunnen, als *Caucalis semine echinato Umbellata*. *Caucalis* met een gekroonde Bloeme en steekend Zaad; *Caucalis pumila*, Leege *Caucalis*, ende *Caucalis segetum Lusitanica folio Cerefolij*, ofte Portugaalsche *Caucalis* met Bladeren van Kervel. Die daarom, met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet diep gezaait moeten zijn.

Caucalis echinophora.

Het *Caucalis semine aspero flosculis rubentibus*, *Caucalis* met steekend Zaad, en roodachtige Bloemen: Ende *Caucalis major petrea*, Groot *Caucalis* op Steenrotzen groeiende, verdraagen sterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, bloeijen de tweede Zomer, geeven volkomen Zaad, ende versterven als dan; worden ook alleen door dat zelfde, op genoemde Tijd, niet diep de Aerde bevoolen, aangeteelt.

HET CXXVII. CAPITTEL.

L A P P A B O A R I A.

ZYnde een meedesoorte van CAUCALIS, wordt met deze Naame van *Plinius* alzoö genoemd. Bemint een goede, zandige, gemeine Grond, met een weinig tweejarige Paerdesteef doormengt, een wel ter Zonne geleegene plaatze, niet veel vochtigheids; verblijft niet meer dan een Zomer in 't leeven; geeft, in deze koude Landen, met goede jaaren, in de Herfst, volkomen rijp Zaad, ende versterft daar meede; Moet daarom, met een wassende Maane van April, door Zaad, in een Pot, niet diep gezaait, op een gantsch warme plaatze gestelt, en opgekoomen weezende, niet gerept wederom aangeteelt werden.

*Lappa Bo-
aria Plinij.*

HET CXXVIII. CAPITTEL.

K E R V E L.

IN 't Nederlandsch alzoö genoemd, ende, van een jegelijk, om haar deugzaamc kracht, zeer begeert, wordt op Latijn CEREFOLIUM ofte CHEROPHYLLUM. In 't Hoogduitsch KERBELKRAUT. Ende op,

*Myrrhis sa-
tiva odora-
ta,*

op François CERFVEIL. Hier van zijn my, in haare aart, drie bezon-
dere foorten bekend, te weeten: Deze gemeine Kervel, ofte *Cerrefolium*
vulgare. *Cerrefolium Hispanicum*, Spaanfche Kervel, die ook *Myrrhis sa-
tiva odorata* of *Cicutaria odorata* genoemd is. Ende *Cerrefolium montanum*
sylvestre, wilde Berg Kervel, die ook *Myrrhis sylvestris montana* genoemd
wordt. Niet alle van een Culture.

Cerrefolium
vulgare.

Zy beminnen nochtans, een goede, gemeine, wel omgesmeetene
ende gemeste Grond, een vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, ta-
melijk veel vochtigheits, verdraagen sterke koude, ook alle andere on-
gelegenheit des *Winters*, ende geeven des *Zomers* rijp Zaad.

Het *Cerrefolium vulgare* ofte Gemeine Kervel, wordt gemeinlijk van
een jegelijk, tweemaal des jaars (ofte meermaals) in de Maart, met een
afgaande Maane, voor eerst gezaait, in welke Tijd ('t is waar) zy wel haa-
stig opschiet, kan niet min twee of driemaal afgesneeden worden, al eer
zy in Bloem geraakt.

Ten tweeden, zeer bequaam wordt zy ook in d' Aerde gelegd, met ge-
noemde Maan van Augusto, want men kan de zelfde, door de geheele
Winter, tot in de Maand van May, in spijsze gebruiken, in de welke zy
haastig opschiet, ende een volkoomen Zaad ten voorschijn brengt.

Cerrefolium
*majus Hi-
spanicum.*

Het *Cerrefolium majus Hispanicum* ofte Groote Spaanfche Kervel, ver-
gaat zo haastig niet, maar verblijft lange jaaren in 't leeven, wordt ook
niet alleen door haar Zaad, het welke, met een wassende Maan van de
Maart ofte April, de Aerde bevoelen moet zijn, maar ook door haar aan-
gegroeide jonge Wortelen, die men op de zelfde Tijd, van d' Ouden
neemt ende verplant, aangeteelt ofte vermeenigvuldigt.

Het *Cerrefolium montanum sylvestre*, ofte Wilde Berg Kervel, blijft door-
gaans tweejaaren, ook zomtijds, doch zelden, wel drie in 't leeven;
bloeit de tweede *Zomer*, en geeft volkomen Zaad, het welke, met een
wassende Maane van September ofte Maart, niet boven een ofte twee
stroobreed diep, op een goede warme plaatze, de Aerde bevoelen
moet zijn, waar doorze alleen vermeerderd mag werden.

HET CXXIX CAPITTEL.

S A N T O R I E.

WOrdt in 't Nederlandsch alzoogenoemt. Op Latijn CENTAU-
RIUM. In 't Hoogduitsch TAUSENDGULDENKRAUT. Ende
op François CENTAURE. Hier van zijn my, in haare aart, ver-
scheidene zienswaardige foorten kenbaar geworden, te weeten: *Centau-
rium majus*, *taurium majus foliis Heleny*, Groote Santorie met Bladeren van Alants-
wortel. *Majus folio Cinara*, Groote Santorie met Bladeren van Articiok-
ken,

Ken. *Centaurium majus Alpinum flore luteo*, Groote Berg Santorie met een geele Bloeme. *Minus vulgare*, Kleine gemeine Santorie. *Minus purpureum Lusitanicum*, Kleine Portugaalsche Santorie met purpere Bloemen. Ende *Centaurium minus spicatum flore rubro* ofte Klein Santorie met een geëarde roode Bloeme. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle, een goede, gemene Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemeft, Mol der verrotte Bladeren van Bomen, ende zeer Zands veel doormengt, een opene, vrije en wel geleegeen plaatze, maatige vochtigheit, verdraagen tamelijk sterke koude, en andere ongeleegentheeden des Winters, inzonderheit alle de Groote foorten, met een weinig Kif of droog Turfmol gedekt, blijven lange jaaren in't leeven. Zy bloeijen ook alle, doch geeven niet, als met zeer warme, en drooge Zomers, volkomen Zaad; moogen ook niet te min, door haare aangegroeide jonge Wortelen, die men met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt en verplant, vermeerdert werden.

Het *Centaurium minus vulgare* ofte Gemeine klein Santorie, verdraagt ook, buiten staande, de koude des Winters, brengt, in de tweede Zomer Bloemen, geeft volkomen rijp Zaad, ende vergaat; moet daarom, met een wassende Maane van April, niet diep, in een Pot ofte andere zandige warme plaatze, wederom de Aerde bevoolen zijn. Centaurium minus &c.

Het *Centaurium minus purpureum Lusitanicum*, kleine Santorie uit Portugal met een purpere Bloeme. Ende *Centaurium minus spicatum flore rubro*, ofte kleine Santorie met een rood geëarde Bloeme, zijn veel teederder van aart, moogen geenzins koude Herfstregenen, ofte harde Vorst verdraagen, moeten diesweegen in een Pot, met gezeide Maane van April, gezaait, ende niet verplant wordende, in't begin van October, binnen's huis, op een gantsch luchtige plaatze gestelt, met weinig ofte geen laauw gemaakt Regenwater, van boven begooten, ende niet voor in't begin van April, met een zoete Lucht en aangename Regen, wederom buiten gebragt, voor veel nattigheit, haarige Oosten en Noorde-winden wel gedekt ende gewacht zijn. Blijven ook niet langer dan twee Zomers in't leeven, verkrijgen meede volkomen Zaad, ende versterven; mogen daarom, in deze Landen, door geen ander middel, dan dat zelfde aangeteelt, vernieuwt of vermeenigvuldigt werden.

HET CXXX. CAPITTEL.

C E P Æ A.

ZYnde een meedesoorte van *SEDUM MINUS*, ofte **KLEINE DONDERBAARDT**, wordt van veele met deze, ende tot noch toe met geene andere Naame (mijns weetens) genoemd.

Z z

Be

Bemint een gemeine, zandige, ofte geen zandige, gemeste, ofte ongemeste, endezoo wel een drooge, als vochte grondt, zo lief een opene, vrije, luchtige, en welter Zonne geleege als een schaduachtige plaatze, maatig ende ook veel Regens, blijft een *Zomer* in 't leeven, bloeit in het laetste van de May ofte begin van Junius; geeft ook voor de Herfst volkomen Zaad, ende vergaat daar mede; wordt daaromme, met een wassende Maane van de Maart, wederom niet diep, maar holletjes gezaait, waar door zy alleen vermeerdert mag worden: Hoewel zy ook door het nêergevallene Zaad, van zelven de geheele *Zomer* door, genoegzaam voort koomt, welke Jongen als dan de geheele *Winter* onbeschadigt verblijven, ende de selfte Vorsten verdraagen moogen, verkrijgen ook als dan, veel eerder in het Voorjaar Bloemen en rijp Zaad.

HET CXXXI. CAPITTEL.

HUISLOOK.

*Sedum, ejus-
que species.* **I**N 't Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar van veele **DONDERBAARDT** genoemd. In 't Latijn **SEDUM**, **BARBA JOVIS HERBA**, **SEMPER VIVUM**. Op 't Hoogduitsch **HAUSZLAUB**, **HAUSZWURTZ**, ofte **DONDERBAARDT**. Ende in 't François **JOUBARBE**. Hier van zijn my, in haar Natuire, veele zienswaardige veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Sedum majus vulgare*, Gemein groot Donderbaard. *Minus Vermiculatum flore albo*, Klein Huislook met een witte Bloeme en wormige Bladeren. *Minus Vermiculatum flore luteo*, Klein Huislook met wormachtige Bladeren, ende een geele Bloeme. *Minimum*, Alderkleinste Huislook, dat ook *Illecebra* genoemd is. *Rubrum Portlandicum*, Rood Huislook van 't Eilandt Portlandt. *Crispum*, Huislook met wonderlijk krullende Bladeren. *Minus luteum folio acuto*, Klein geel Huislook met spitze Bladeren. *Majus arborescens*, Groot boomachtig Huislook. *Minus arborescens*, Klein tot een Boomtje opwassend' Huislook. *Densifolium*, Huislook met korte dikke Bladeren, bleek van couleur, en dicht op malkanderen sittende. Ende *Sedum rubrum montanum gnaphaloides Fabii Columna*, ofte Roode Wolfachtige Berg Donderbaard van **FABIUS COLUMNA**. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, holle, zandige, ende met tweejarige Paerdemest verziene Grond, een opene, luchtige, en bequaam ter Zonne gestelde plaatze, veel Waters, ende ook tamelijk droogte, verdraagen sterke koude des Winters, ende alle andere ongelegentheid des Tijds, geeven zelden eenig volkoomen Zaad, worden niet te min, door haare aangegroeide Jongen, die men met een wassende Maane van de Maart ofte April, van d' Ouden neemt ende verplant, genoeg vermenigvuldigt. Het

Sedum Majus Arborescens Radicabile.

Het *Sedum majus arborescens*, of Groot Boomachtig Huislook, zijnde het teederste van allen, geeft noit, in deze Landen, eenige Bloemen, maar wel in warmer Gewesten; verdraagt geen zins eenigerhande Koude des Winters: Moet daarom des Voorjaars, in een Pot geplant zijnde, in October (eer zy van de Rijp overvallen wordt) binnen's huis gebragt, op een geduurig lucht genietende plaatze gestelt, met maatige vochtigheit onderhouden, en zo zeer voor de warme lucht des Viers, als Vorst gewacht worden, vermits zy dezelfde in geene manieren dulden mag; Daarom kan jemant de zelfde op een plaatze zonder Vier voor de Vorst bewaaren, die doet alderbest; Doch de Vorst overweezende, moet zy terstont de Lucht wederom genieten, dewijle daar in de behoudenisse haars leevens bestaat; Ende alquam zy ook door een langduirige Winter, alle de Bladeren te verliezen (dat wel geschiedt) zullen echter, de Steel en groen blijvende, op een nieuw uitloopen, zoo menze terstont, als de Vorst gepasseert is, wederom lucht geeft, ende in een ingank, portaal of voor een open venster stelt, ofte ook wel, met goed weeder, by Daage geheel buiten, maar des Nachts wederom binnen.

Sedum majus arborescens.

Men kanze ook zeer bequaam op deze maniere des Winters bewaaren, gelijk my d'eervaarentheit zoo dikmaals geleert heeft, te weeten: Neemt een oude of jonge Plante, met een weinig veel ofte gantsch geen Wortel, met een volle Maane in October, uit haar Pot, bindt een band daar om, ende hangtze ter plaatze daar het warm is, ende door een yzere Oven, daar de geheele Winter in gestookt werdt, zoo blijft zy onverderflijk, al laat zy haar Bladeren, verdroogt zijnde, voor het meeste deel vallen. De afgesneedene takken van deze, gelijk ook van de andere, in haare Aerde staande gebleeven zijnde, worden met een wassende Maane van April, May, ofte andere Tijden, in Potten, tamelijk diep gesteecken, met een weinig Water begooten, ende terstont in de Zonne gestelt, zoo schieten zy zo veel te eerder Wortelen, en groeijen voort, waar door zy alleen vermeerderd mogen zijn.

Daar en boven, zoo men eenige kleine Takkens zonder Wortelen, in September, met een volle Maane afgesneeden, in een Pot, een vinger lang diep, steekt, ende de zelfde een geduurige Lucht, als het niet en vriest, genieten laat, zo blijven zy in een goede staat staan, ende met der Tijd Wortelen vattende, werden zo krachtig, dat zy niet alleen haare Bladeren behouden, maar ook veel bequaamer, als d'Oude, overblijven; welke zelden langer dan vier jaaren, in deze koude Gewesten, in 't leeven verblijvende gezien worden.

Dit schoon en zienswaerdig Gewas, heeft ook deze wonderlijke eigenschap, dat het uit haar zo wel bovenste als onderste Takken, veel dunne Wortelen tot in de Aerde nederfchiet, welke als dan meerder Wortelen verkrijgen, dik worden, ende boven met kleine Bladeren uitloopen, (gelijk men van de Indiaansche Wortel- ofte Vijge-boom

Wonderlijke eigenschap dezer Plante.

Sedum Crispum.

leezen mag) het welke aardig en aanmerkens waardig om zien is. Het *Sedum crispum*, ofte krullende Huislook, het welke om haar krulheit en vreemde stellinge, te recht een wonder der Natuire gereekent mag zijn, verkrijgt veel gemeine Takskens uit haar krolle groenigheit, die met der Tijd de overhandt neemen, ende de Plante veranderen, of doen verderven; moeten daarom alle Voorjaaren weg, ende de krulle Bladeren, onder een ende twee, maar boven dikwils meer dan vier of vijf vingeren breed zijn, daar van wel gezuivert worden, zo verblijven zy steeds den graagen Aanschouwer bevallig te zien: welke van zelfs, ofte afgesneeden ende met een wassende Maane van April, in d' Aerde eens Pots gesteecken zijnde, zonder moeite wortelen, waar door zy alleen vermenigvuldigt werden.

Voor Muisen, Slakken, Eerdvloijen &c.

Alle soorten van Planten, die men, opkomende, van 't Gevoogelte, Muisen, Slakken, Eerdtvloije, ende diergelijke Gezellen bevrijt wil hebben, moet men daar van het Zaad een ofte ook wel twee Etmaal (naa het haastig opswelt, ofte eer of laater opkooft) in het uitgeperste zap van Huislook eerst laten weiken, zoo zullen zy niet alleen onbeschadigt voort groeijen, maar ook de vrucht van dien zal beeter zijn.

HET CXXXII. CAPITTEL.

K A L I.

A L zoo in 't Nederlandsch niet alleen, maar ook met geen andere Naame (mijns weetens) Op Latijn, Hoogduitsch, ende François genoemd. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, eenige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Kali minus*, Klein Kali. *Gemiculatum*, Kali met Ledekens ofte Kniekens. *Vermiculatum folio oblongo*, Wormachtige Kali met lange Bladeren. Ende *Kali spinosum cochleatum*, ofte Doornachtige Kali met ronde kleine Bladeren, op de maniere van een Lepel. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen een zeer zoute, een zandige Aerde, een opene luchtige, en vrije plaatze; moeten dikwils met zout Water begooten zijn; geeven Bloemen, ende ook met goede Zomers volkoomen Zaad, zijn teeder van aardt, ende worden, door de strenge koude des Winters, wech genoomen: Moeten daarom, met een wassende Maane van de Maart ofte April, in voorgenoemde zoute of ook wel andere zandige Grond, wederom gezaait zijn, waar door zy alleen vernieuwt werden.

Kali Spinosum Cochleatum.

Het *Kali spinosum Cochleatum*, ofte steekende Kali met ronde lepelige Bladerkens, lieft ter contrarie een goede versche, ende geenzins zoute Grond, liever een opene, luchtige, wel gelegene, als een schaduachtige plaatze, veel Waters; verdraagt sterke koude; bloeit, en geeft de tweede

tweede Zomer volkomen Zaad, ende verfterft daar meede; moet daarom, op gezeide Tijd, wederom de Aerde bevoolen zijn, koomt ook door het neêrgevalle Zaad van zelve overvloedig voort.

HET CXXXIII. CAPITTEL.
S M E E R W O R T E L.

W Ordts niet alleen in 't Nederlandſch met deeze Naame, maar ook van veele WONDKRUID genoemd, dewijle zy alle onzuivere wonden en zeeren krachtig reinigen, verdroogen, ende heelen kan. Op Latijn TELEPHIUM ofte CRASSULA. In 't Hoogduitsch KNA-BENKRAUT, WUNDKRAUD ofte FORTZWEIN. Ende op François JOU-Crassula.
BARBE DE VIGNES, REPRISSE ofte FAUEESPESSE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, verſcheidene aardige ſoorten bekend, te weeten: *Telephium vulgare flore albo*, Gemeine Smeerwortel met een witte Bloeme, welke in deze Geweſten van veele Sint Janskruid genoemd is. Sint Jans-
Vulgare flore purpureo, Gemeine Smeerwortel met een purpere Bloeme. kruid.
Hispanicum majus flore albo, Groote Spaanſche Smeerwortel met een witte Bloeme. *Hispanicum majus flore purpureo*, Spaanſche groote Smeerwortel met een purpere Bloeme. Telephium
Minus totum purpureum, Kleine geheel purpere Smeerwortel. cies.
Minus ſemper virens folio deciduo, Kleine altijd groen blijvende Smeerwortel eenige Bladeren vallen latende. Ende *Telephium minus ſemper virens folio non deciduo*, ofte Kleine altijd groen blijvende Smeerwortel, ſteeds alle haare Bladeren behoudende, welke van *Ferrante Imperato Neapolitaan* *Telephium legitimum*, ofte oprechte Smeerwortel genoemd is. Telephium
Ende meer andere, alle van een Culture. verum Di-
oscoridis.
Telephium
legitimum.
Ferrantis
Imperati.

Zy beminnen liever een gemeine, luchtige, zandige, wel gemeste als ongemeste, ende ook een ſteenachtige Aerde, een opene, vrije, wel ter Zonne gelegene zoo geerne, als ſchaduachtige plaatze: veel Waters, ende ook maatige vochtigheit; bloeijen alle jaaren; geeven gemeinlijk volkomen Zaad in goede Zomers; zijn hart van aart, verdraagen ſterke Koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters: worden meede niet alleen door Zaad, het welke, met een waſſende Maane van de Maart ofte April, niet diep, de Aerde, in een Pot ofte andere bequaame plaatze bevoolen wordt, maar ook door haare aangegroeide jonge Wortelen, die men op dezelfde Tijd van d' Oude neemt ende verplant, aangeteelt. Ziet cap. 383.

HET CXXXIV. CAPITTEL.

C E R I N T H E.

Maru her-
ba.Telephium
maculosum.Cerinthe
latifolia.Cerinthe
angustifo-
lia.

Zoo wel in't Nederlandsch, als op Latijn, ofte ook wel MARU HERBA, LEUCOGRAPHIS, ende van zommige TELEPHIUM MACULOSUM. In't Hoogduitsch BERGUNDSZUNG ende FLECKEN-KRAUT genoemd. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, verscheidene zienswaardige soorten bekend, te weeten: *Cerinthe latifolia flore luteo*, Cerinthe met breede Bladeren ende een geele Bloeme. *Flore rubro*, met een roode Bloeme. *Flore albo*, met een witte Bloeme. *Flore caeruleo*, met een blaauwe Bloeme. *Flore tricolore*, met een driegecouleurde Bloeme. *Cerinthe latifolia asperior flore luteo*, Cerinthe met steekende wit geplekte breede Bladeren en geele Bloemen. *Latifolia asperior flore tricolore*, Cerinthe met wit geplekte steekende breede Bladeren, ende een Bloeme met drie couleuren, te weeten, rood, geel en purper vergiert. Als ook *Cerinthe angustifolia* ofte Cerinthe met smalle Bladeren. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste Aerde, een vrije en wel ter Zonne gelcegen plaatze, tamelijk veel Waters, blijven niet meer dan een Zomer in't leeven; geeven in de Herfst volkomen Zaad, ende vergaan van zelfs ofte door een kleine rijp: Moeten daarom, met een wassende Maane van de Maart ofte April, wederom door haare Zaad voortgebragt, vermeerderd gemaakt zijn.

HET CXXXV. CAPITTEL.

H A A S E O O R.

IN't Nederlandsch naa de gedaante der Bladeren alzo genoemd. Op Latijn BUPLEURUM. Ende in't Hoogduitsch WUNDTKRAUT. Hier van zijn my, in haare aarten Natuire, drie onderscheidelijke soorten bekend geworden, te weeten: *Bupleurum latifolium*, Haaseoor met breede Bladeren. *Angustifolium*, met smalle Bladeren. Ende *Bupleurum minimum*, ofte Alderkleinste Haaseoor. Alle van een Culture.

Zy lieven een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest verzien, een opene, luchtige plaatze, matige vochtigheit, verdraagen tamelijk Koude, doch worden, door alle Vorst, dikwils van't leeven berooft, is daarom goed, dat men dezelve in een Pot, een weinig, om des Winters, zonder veel vochtgheits
te

te geeven, binnen's huis, op een zeer luchtige plaatze gestelt, (om niet onvermoedelijk daar uit te geraaken) bewaart.

Zy bloeijen het tweede jaar, geeven volkomen Zaad, in Potten verblivende, ende vergaan daar meede; Moeten daarom, des Voorjaars, met een wassende Maane, in een Pot, niet boven een stroobreed diep gezaait Zijn, waar door zy alleen vermeerdert gemaakt mogen worden.

HET CXXXVI. CAPTEL.

C H A M Æ D R Y S.

ZOo wel in't Nederlandsch, als op Latijn met deze Naame genoemd, wordt in't Hoogduitsch GAMANDER ofte BATHENGEL. Ende op François GERMANDREE ofte CHESNETTE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, eenige veranderlijke aardige soorten bekend, te weten: *Chamædrys major*, Groote Chamædrys. *Minor officinarum flore purpureo*, kleine in de Apotekers Winkelen ofte Medicine gebruikelijk, met een purpere Bloeme. *Minor flore albo*, kleine Chamædrys met een witte Bloeme. *Chamædrys foliis laciniatis* ofte Chamædrys met gesneedene Bladeren. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle, een goede, gemeine, zandige en wel gemeste Grond, zo lief een opene, luchtige, als een schaaduachtige plaatze, verdraagen alle ongeleegentheit des gantschen Winters.

Het *Chamædrys major & minor*, Groote en kleine Chamædrys beide soorten, verblijven lange jaaren in't leeven, brengen voort, in deze Gewesten, alle *Zomers*, Bloemen, maar noit eenig volkomen Zaad, kunnen niet te min, door haare aangegroeide jonge Wortelen, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, ende verplant, genoegzaam vermenigvuldt worden.

Het *Chamædrys foliis laciniatis*, ofte Chamædrys met ingesneedene Bladeren, werdt van Natuire niet oudt, geeft de tweede *Zomer* Bloemen en volkomen rijp Zaad, ende vergaat daar meede: Moet daarom met een wassende Maane van April ofte Maart, niet diep de Aerde bevoolen zijn, koomt ook door het neêrgevallene Zaad overvloedig van zelfs gemeinlijk op, daarze eens gezet werdt.

Chamædrys major, & minor flore albo, & purpureo.

Chamædrys laciniatis foliis.

HET

HET CXXXVII. CAPITTEL.

V E L D C I P R E S.

Chamapitys.
Iva Moschata.

WOrdt niet alleen met deze Naame in 't Nederlandsch, maar ook van zommige HOE LANGER HOE LIEVER genoemd. Op Latijn CHAMÆPITYS ofte IVA MOSCHATA. In 't Hoogduitsch VERGISSMICHNIGT. Ende op François IVE MOSCHATE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, vier schoone ende zeer veranderlijke soorten bekend, te weten: *Chamapitys officinarum flore luteo*, Veldcipres in de Winkelen ofte Medicijne gebruikelijk, met een geele Bloeme. *Flore albo*, met een witte Bloeme. *Chamapitys major Austriaca flore purpureo*, Groot Oostenrijks Veldcipres met een purpere groote Bloeme. Ende *Chamapitys major flore caeruleo*, ofte Groot Veldcipres met een schoone Hemels blaauwe Bloeme. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen een gemeine, goede, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paardemeest doormengt, een vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze, niet te veel vochtigheids, vermits zy daar door lichtelijk verrotten, geeven ook alhier zo wel Bloemen als volkomen rijp Zaad.

Chamapitys officinarum flore luteo & albo.

Het *Chamapitys flore luteo & albo*, Veldcipres, zo wel met een geele als witte Bloeme, verblijven niet meer dan een Zomer in 't leeven, want het Zaad rijp geworden, ende haastig neêrgevallen zijnde, vergaan zy, door een kleine Rijp ofte van zelfs; Worden daarom, met een wassende Maane van de Maart of April, wederom in een frisse omgesmeetene Aerde, niet diep gezaait; hoewel zy ook door het neêrgevallene van zelfs overvloedig de meeste tijdt opslaan.

Chamapitys major Austriaca flore purpureo.

Chamapitys major flore caeruleo.

Het *Chamapitys major Austriaca flore purpureo*, Groot Oostenrijks Veldcipres met een heerlijke purpure Bloeme. Ende *Chamapitys major flore caeruleo*, Veldcipres met een schoone blaauwe Bloeme, groeiende beide meer dan een geheele voet hoog, vergaan zo haastig niet, maar blijven lange jaaren in 't leeven, op een warme plaatze gezet zijnde; verdraagen des Winters taamelijk sterke Koude, inzonderheit voor veel Regenen een weinig gedekt wordende, geeven alle Zomers volkomen Zaad, ende schieten uit haare Wortelen, in het Voorjaar nieuwe Scheuten voort; Worden ook zo wel door haare Zaad, het welke met gezeyde Maane van April, in d' Aerde in een Pot gelegd werdt, als aangegroeide jonge Wortelen, die men op de zelfde Tijd van d' Oude voorzichtig afneemt ende verplant, aangeleeld. Deze eenige jaaren oud geworden zijnde, worden door een felle Vorst dikwils haastig weg genomen, is daarom goet, dat men daar van een weinig, in een Pot plant, om des Winters binnen 's huis, met slechts een luttel Vochtigheid onderhouden, bewaart te worden.

HET CXXXVIII. CAPITTEL.

W A T E R L O O K.

EEn krachtig en zeer Medicaal Gewas, wordt in't Nederlandsch alsoo ende niet anders (mijns weetens) genoemd. Op Latijn SCORDIUM. In't Hoogduitsch WASSER BATTENIG ofte LACHEN KNOB- *Scordium*
LAUCH. Ende op François SCORDION ofte CAMARAZ.

Zy bemint een zandige, ofte ook geen zandige, doch goede, en wel gemeste Aerde, liever een donkere vochtige, ofte schaduwachtige, als een opene luchtige plaatze; blijft lange jaaren in't leeven, geeft alle Zomers Bloemen, maar noit, in deze koude Landen, eenig rijp Zaad: verdraagt harde Vorst, ende alle ongeleegentheit des Winters, zonder eenige schaade, in de welke zy alle de Bladeren verlooren te hebben, doch de Steelen groen blijvende, ende als plat op der Aerden kluchtig leggende, ook in't Voorjaar wederom nieuws uitschietende, gezien wordt; Kan daarom, alleen door haar aangegroeide, half en half boven de Aerde kruipende jonge Scheuten, die men met een wassende Maan in April, van d'Ouden afsteekt, en verplant, vermeenigvuldigt werden.

HET CXXXIX. CAPITTEL.

SCORDOTIS van PLINIUS.

IN't Nederlandsch alsoo genoemd. Op Latijn SCORDOTIS PLINY, *Scordotis*
dewijle zy eerstelijk van PLINIUS met deze Naame alsoo bekend ge- *Pliny*
maakt geworden is.

Zy bemint een goede zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest, ende het Mol uit verdurvene Boomen, ofte met verrotte Bladeren van Bomen doormengt, een opene, warme, en wel ter Zonne geleegeene plaatze, voor alle koude Winden beschut, tamelijk veel vochtigheits; geeft van zich een reuk als Look, maar niet zo sterk; blijft lange jaaren in't leeven; brengt voort, alle Zomers, goede Bloemen, doch niet, als met bequaame Tijden, perfect rijp Zaad; verdraagt ongeerne veel koude Herfitregenen, Sneeuw, ofte sterke Vorst, want zy komt daar door aan haare Wortel lichtelijk te verrotten; wordt daarom, met een wassende Maane van April ofte May, in een Pot, zo wel gezaait als geplant, in't begin van October, wat eer ofte laater (na het Saisoen meede brengt) binnen 's huis, op een luchtige plaatze gezet, geduirende de koude Winter, met een weinig laauw gemaakt Regen-

Water van boven begoten, de Vensters geflooten, en Vier daar in gemaakt zijnde, verre van den Oven gestelt, vermits zy dezelfde niet lange verdraagen mag: daaromme beeter zijnde, zo zy, op een heldere en geen dompige plaatze, zonder eenig Vier, ofte bevroozente werden, gezet konde zijn, het welke in een gewelfde Kelder, zo lange, tot dat de sterke Vorst gepasseert is, bequaam geschieden kan, doch moet wel voor het schimmelen gewacht, ook niet wederom voor in't begin, ofteten halven van April, met een aangename Lucht en Regen, wederom buiten gebracht, voor veel Waters, koude Nachten, haarige Winden wel gewacht en gedekt zijn. Wordt ook alleen door Zaad aangeteelt, op voorgezeide Tijd en Maane, in een Pot, de Aerde bevolen zijnde.

HET CXL. CAPITTEL.

O O G E N K L A A R.

IS niet alleen in't Nederlandsch met deze, maar ook by eenige met de Naam van GOUWE bekend. Wordt op Latijn genoemd CHELIDONIUM, COELI DONUM, dat is een gaave van den Hemel, om haar treffelijke Deugden, ofte HIRUNDINARIA, SWALUEN KRUID, om dat de zelfde haare Jongen, blind zijnde, de Oogen daar meede openen. In't Hoogduitsch SCHOLWURTZ. Ende op François ESCLERE ofte ESCLAYRE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, vier onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Chelidonium majus vulgare*, gemeine groot Oogenklaar, *Chelidonium majus foliis dissectis*, groot Oogenklaar met gesneedene Bladeren. *Chelidonium minus flore simplici*, klein Oogenklaar met een enkelde Bloeme, ook kleine Gouwe, ofte Speenkruid: op Hoogduitsch *Krotendil*: Maar in't François *Espar-goute* genoemd. Ende *Chelidonium minus flore pleno*, ofte klein Oogenklaar met een dubbelde Bloeme. Alle van een Culture.

Chelidonium majus.

Chelidonium minus flore pleno.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, ofte geen zandige, een ongemeste zo wel, als gemeste Aerde, zoo lief een schaduwachtige, als een opene plaatze, veel Waters, verdraagen felle Vorst zonder eenige schaade; blijven lange jaaren in't leeven; geeven alle Voorjaaren, te weeten de kleine ende de groote des Zomers Bloemen, ook volkomen rijp Zaad; het welke met een wassende Maane van de Maart, in d' Aerde gelegd wordt; waar door zy zo wel, als haare aangegroeide jonge Wortelen, die men op genoemde Tijd, ofte ook wel in Augusto, inzonderheit de kleine, welke als dan geen loof en heeft, maar de Wortelkens bloot, in en boven de Grond gevonden worden, van d' Ouden neemt, ende gevoeglijk verplant, aangeteelt ende overvloedig vermeerdert mogen zijn; slaan ook genoegzaam van zelve op.

HET

1941-1942

1000

19. 19. 19. 19. 19.

1795

Sedum crispum

HET CXLI. CAPITTEL.
C O N D R I L L E.

ALzoo op Nederlandsch, gelijk ook in't Hoogduitsch, met deeze ende geen andere Naame (mijns weetens) genoemd. Op Latijn CHONDRILLA. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, eenige aardige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Chondrilla tenuifolia purpurea semine nitido deciduo*, Condrille met teedere Bladeren, purpere Bloemen en blinkend haastig needervallende Zaad. *Chondrilla viminea*, Condrille met rijsachtige Steelen. *Major flore luteo*, groote Condrille met een geele Bloeme. *Cyanifolia flore luteo*, Condrille met Bladeren van Kooren Blome, en een geele Bloem. *Minor flore caeruleo*, kleine Condrille met een blaauwe Bloeme. *Chondrilla Coronopoides flore caeruleo*, Condrille met Bladeren van Kraaijevoet en blaauwe Bloemen. Alsook veel meer andere, niet alle van een Culture.

Chondrilla.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest doormengt, een opene, luchtige, en welter Zonne gelegeene plaatze, weinig vochtigheids; worden teeder van aart te zijn bevonden.

Het *Chondrilla major flore luteo*, Groote Condrille met een geele Bloeme. *Chondrilla tenuifolia purpurea semine nitido*, Condrille met teedere Bladeren, purpere Bloeme, en blinkend^r Zaad. Ende *Chondrilla viminea*, Condrille met rijsachtige Takken, blijven niet meer dan een Zomer in't leeven, worden alle jaaren, met een wassende Maane van de Maart ofte April, (naa des Tijds geleegeentheit) op een warme en drooge plaatze, niet boven een stroobreed diep, gezaait; geeven in de Herfst, ook wat laater rijp Zaad, en versterven; Doch de *Chondrilla viminea*, of Condrille met rijsachtige Takken, niet alle Zomers in deze Gewesten.

De *Chondrilla minor flore caeruleo*, kleine Condrille met een blaauwe Bloeme. Ende *Chondrilla coronopoides caerulea*, ofte blaauwe Condrille met een gedaante van Coronopus of Kraaijevoet, vergaan zoo haastig niet, zijn teeder van Natuire, verdraagen niet wel veel koude Herfst-regenen, Vorst ofte andere ongeleegeentheit des Winters, worden daarom, op genoemde Tijd en Maane, in Potten, hol en luchtig gezaait, niet verplant; in October binnen's huis, op een bequaame plaatze gezet, daar zy de Lucht en Zonne zo lange genieten, als de koude, door de Vensteren, het zelfde doet beletten, drooge bewaart; ende in't begin van April, met een zoete Lucht en aangenaame Regen, wederom buiten gestelt, voor koude Nachten, veel vochtigheids en schraale Winden wel gewacht en gedekt; zy bloeijen, de tweede Zomer, ver-

Chondrilla coronopoides caerulea.

maaklijk, ende volkomen rijp Zaad voortgebracht hebbende, verder-
ven gemeinlijk, het welke, met een wassende Maane van April, in een
Pot, niet boven een stroobreed diep, hol ende luchtig de Aerde bevo-
len moet zijn; waar door zy alleen vernieuwt mogen werden.

Chondrilla Het *Chondrilla Cyani folia flore luteo*, Condriille met geele Bloemen
Cyani folia en Bladeren van Koorenbloem, blijft lange jaaren in 't leeven, ver-
flore luteo, draagt sterke koude, ende andere ongeleegentheit des Tijds, bloeit de
halve Zomer door ofte zomtijds langer; doch geeft niet, dan met goe-
de, drooge en warme jaaren, volkomen rijp Zaad, kan niet te min,
door haar aangegroeide Wortelen, die men, met een wassende Maane
in April ofte May, van d' Ouden neemt, aangeteelt en zooberlijk ver-
meedert worden. ziet cap. 257. 258. 259. 398. 399. en 173.

HET CXLII. CAPITTEL.

C I C E R E N.

IN 't Nederlandsch alzo niet alleen, maar ook van veel ERVEN ge-
noemt. Op Latijn CICER ofte ERVUM. In 't Hoogduitsch RIC-
HERN. Ende op François CICES ofte CHICES. Hier van zijn my,
in haar aart en Natuire, veel veranderlijke soorten bekend, te weeten;

Cicer sati- *Cicer Sativum*, Tamme Ciceren. *Cicer arietinum rubrum & album*, Ro-
vum arieti- de en witte kantige Ciceren. *Cicer Sylvestre*, Wilde Ciceren. Ende
num, & veel meer andere, hier op te noemen onnodig, dewijle zy, op een na,
Sylvestre, alle, zo veel my bekend, van een Culture te zijn bevonden worden.

Zy beminnen alle een goede zandige Aerde, met een weinig tweeja-
rige Paerdemest doormengt, een vrije, warme en wel geleegene plaat-
ze, maatige vochtigheit; geeven, in de Herfft, haare Vrucht, doch
niet dan met goede Zomers volkoomen rijp; waar meede zy vergaan:
Moeten daarom met een wassende Maane van April ofte May, eerst in
Water, vier en twintig uiren, geweikt zijnde, gezaait werden.

Cicer Syl- Het *Cicer Sylvestre Lobelij*, ofte wilde Cicer van MATTHIAS DE LOBEL
vestre Lo- beschreeven, vergaat niet alle jaaren, maar verblijft lange, werdt zeer
belij, out, verdraagt sterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des Win-
ters, bloeit langduurig, ende geeft, met warme jaaren, volkomen Zaad,
in swarte Blaaskens by malkanderen zittende, welke op voor genoemde
Tijd, in d' Aerde eens Pots gelegd wordt, waar door zy alleen vermeer-
dert worden.

HET CXLIII. CAPITTEL.
L I N S E N.

ZO wel in't Nederlandsch als Hoogduitsch met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) genoemt. Op Latijn LENS ofte LENTICULA. Ende in't François LENTILLE. Hier van worden gevonden, en zijn my, in haare aart, twee bijzondere foorten bekend, te weeten: *Lens sativa major*, grootetamme Linsen. Ende *Lens sativa minor*, ofte kleine tamme Linsen. Beide van een Culture. Lens.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Grond, met slechts een weinig oude Mest vermengt, een opene luchtige plaatze, niet veel vochtigheids; brengen in de Herfst volkomen Zaad, ende vergaan daar mede: Moeten des weegen, met een wassende Maane van April, wederom de Aerde bevolen zijn, waar door zy alleen verblijven mogen.

HET CXLIV. CAPITTEL.
O C H R Y S der G R I E K E N.

ALzoo in't Nederlandsch, ende op Latijn OCHRYS GRÆCORUM genoemd. Zy bemint een goede, gemeine, zandige, en maatig gemeste Aerde, een vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, weinig Regens; geeft in de Herfst volkomen Zaad; verdroogt van zelfs, ofte wordt, door een kleine rijp, van't leeven berooft: Moet daarom, met een wassende Maane van April, niet diep in d' Aerde gelegd werden, waar door zy alleen eeuwigduirende verblijven. Ochrys
Græcorum.

HET CXLV. CAPITTEL.
E R W T E N.

Alle ende een jegelijk wel bekend. Worden in't Nederlandsch met deze Naame alzoo, ofte ook wel PEULEN genoemd. In't Latijn PISUM ofte ERVILIA. Op't Hoogduitsch ERBSEN. Ervilia.
Pisum.

Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, vierderleije bijzondere foorten bekend, te weeten: *Pisum majus fuscum angulosum*, groo-graauwe Erwtten. *Pisum minus lutescens putaminosum*, kleine, ofte gemeine geele Erwtten met schellen. *Minimum lutescens putaminosum*, zeer klei-

kleine geele Erwtten met schellen, boven d' andere aangenaam van smaak. *Lutescens minus sine putamine*, geele Erwtten zonder schelle. Ende *Pisum minus virescens*, ofte groene kleine Erwtten. Alle van een Culture.

Zy beminnen een gemeine, goede, liever zandige, als kleijige, en maatig gemeste Aerde, een opene, luchtige, vrije, drooge, en wel ter Zonne geleegeue plaatze, weinig Waters, inzonderheit in Bloem staande, geeven in de Herfst rijpe Vrucht, ende vergaen daar na. Worden daarom, met een afgaande Maane, wederomme gezaait: Want zy verkrijgen als dan weinige Bladeren, maar veel meerder Vruchts: ter contrarie, met een wassende, weinig Vruchts, maar veel Bladeren; waar door zy alleen vermeenigvuldigt mogen worden.

Om veel Peulen te verkrijgen. Uit de graauwe Erwtten, ofte met schellen, zal men zoeken die van de Wormen ende Tijken een weinig ofte veel te beeten zijn, vermids deze, om te zaaijen, de beste en delikaatste bevonden werden, gelijk daar van d' eervarentheit genoegzaam leert.

Welke om te zaaijen de beste zijn. De Erwtten ofte Peulen zonder schelle, moet men niet voor het laetste Quartier der Maane in de Maart, een vingerbreed diep, ter Aerden besteeden, doch eerst een geheel Etmaal, in half Water en half Melk, te weiken leggen; zo verliezen zy t' elkes wederomme alle haare zoutigheid, die zy, in deze koude Landen, van Natuure aan haar neemen, waar door zy met der Tijd geheel koomen te verbasteren, ende haar lieflijkheit te verliezen; maar als dan in haare eigenschap verbeetert worden, waar in zy zonder veranderinge goed verblijven.

Om deze Vruchten vroeg te verkrijgen. Heeft jemant lust deze drie wecken ofte daar omtrent, eerdere te willen hebben, die zetteze tamelijk dicht in voorgezeide Grond, na het laetste Quartier van de Maane, in de Maand van November, voor de Vorst, zonder in de Winter gedekt te worden, dat zy geen ofte weinig Wortels kunnen schieten, zo groeijen zy voort, en wassen opwaarts, eer eens d' andere in't Voorjaar in de Aerde gebracht mogen zijn, ende men verkrijgt daar aan Peulen, ten minsten een veertien Dagen vroeger, inzonderheit zo zy in lange rijgen, anderhalf voet van malkanderen, op dat de Zonne daar tusschen speelen mag, geplant, ende luchtig met rijs van Wilge Boomen komen verzien te worden, groeijen ook te better, en brengen als dan meerder Vruchts. ziet cap. 369.

HET CXLVI. CAPITTEL.

B O O N E N.

Gelijk de voorige, also ook deze wel bekend. In't Nederlandsch met geen andere Naamie genoemd. Wordt op Latijn FABAE. In't Hoogduitsch BOONEN. Ende op François FEBUES genoemd. Hier van

van zijn my, in haare aart en Natuire, zes onderscheidelijke foorten bekent, te weeten: *Faba sativa major albicans*, groote tamme witte Boonen. *Faba sativa major rubicunda*, groote tamme roode Boonen. *Minor alba*, kleine witte Boonen. *Minor nigra*, kleine swartbruine Boonen. *Faba Græca major*, groote Grieksche Boonen, ende *Faba Græca minor*, ofte kleine Grieksche Boonen. Alle van een ende dezelfde Culture. *Faba sativa major & minor.*
Græca major & minor.

Zy beminnen een goede luchtige, diep omgegraavene, zo wel kleijige, als zandige, en wel gemeste Grond, een vrije, en wel ter Zonne geleegeene plaatze, tamelijk veel Regens, tot dat zy aan't bloeijen geraaken; geeven voor de Winter haare Vrucht, ende versterven daar mede; moeten daaromme, in de Maart, op een nieuw, na het laetste Quartier der Maane, in d' Aerde, niet boven een vingerbreed diep, hol ende luchtig gezet zijn; men plantze ook wel in November (als in't voorgaande capittel gezegt is) met genoemde Maane, even voor de Vorst, op datze voor de zelfde niet uitwassen moogen, zo vriezen zy niet dood, brengen ook in de volgende Zomer twee ofte drie weeken eerder rijpe Vrucht. ziet het 362. capittel.

HET CXLVII. CAPITTEL.

DULLE KERVEL.

IN't Nederlandsch also genoemt, wordt ook by veele SCHEERLINK geheeten, Op Latijn *CICUTA*. In't Hoogduitsch *SCHIRLING*. Ende op François *CIGUE* ofte *SEGUE*. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, eenige veranderlijke foorten kenbaar geworden, te weeten: *Cicuta* ofte *Cicutaria vulgaris*, gemeine Dulle Kervel. *Major vulgaris*, gemeine groote Dulle Kervel. *Cicuta major latifolia Pannonica*, groote breedblaadige Dulle Kervel uit Oostenrijk. *Cicuta major*, ofte groote oprechte Dulle Kervel. Ende *Cicutaria palustris*, ofte Water Dulle Kervel, het welke ook *Phellandrium* genoemt wordt. Op deeze laetste na, alle van een ende dezelfde Culture. *Cicuta*.

Zy beminnen een goede, zo wel zandige, als geen zandige, doch genoeg ofte ook weinig gemeste Grond, zo lief een schaduwachtige, als een opene vrije plaatze, veel Waters; blijven lange jaaren in't leeven, verdraagen sterke koude ende andere ongeleegentheit des Winters, geeven niet alleen Bloemen, maar ook, in de Herfst, rijp Zaad.

Het *Cicutaria palustris*, ofte Dulle Kervel in waaterige plaatzen voortkomende, wordt niet zo oudt, bloeit het tweede jaar, ende volkomen *Cicutaria palustris.*
Zaad gegeeven hebbende vergaat.

Zy worden alle door haare Zaad, het welke met een wassende Maane van April, in d' Aerde gelegd wordt, alleen vermeerderd gemaakt.

HET

HET CXLVIII. CAPITTEL.
E N D I V I E.

Endivia.
Intybum
Sativum.

BY veel, om voor spijsze gebruikt te kunnen worden, aangenaam; en wel bekend; Werdt met deze Naam in 't Nederlandfch genoemt. Op Latijn ENDIVIA, SERIS, ofte INTYBUM SATIVUM. In 't Hoogduitsch SCARIEL. Ende François SCARIOLE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, twee onderscheidelijke foorten bekend, te weeten: *Endivia vulgaris alba*, Gemeene witte Endivie. Ende *Endivia nigra Hispanica*, ofte swarte Spaanfche Endivie, welke (mijns oordeels) voor de beste gehouden mag worden.

Zy beminnen een zandige, goede, met tweejarige Koeije- en Paerde-mest wel verziene Grond, een vrije, en genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters; verblijven niet meer dan een Zomer in 't leeven; geeven, in de Herfst, volkomen Zaad, ende worden door een kleine Rijp van 't leeven berooft. Moeten daarom, met een wassende Maane van de Maart of April, wederom gezaait zijn.

Doch die men voor *Salade* in de Herfst wil gebruiken, zal men hol ende luchtig de Aerde beveelen, met een geheel afgaande Maane, in het laetste van Junius ofte begin van Julius.

Deeze Jongen opgekoomen, ende een halve vinger hooge gewassen zijnde, moet men verplanten, ook met een afgaande Maane, ten minsten, twee houtvoeten van malkanderen, indien men daar van groote, en excellente Kroppen begeert te gewinnen.

Daar naa in September en October, een voet lank, wat meer of min geschooten weezende, bindt men haare Bladeren met een helder Weeder, zoetjes boven toe, als zy droog zijn, op dat geen Regen daar in komen of nedervallen mag, zo verliezen zy haare bitterheit, worden inwendig wit of geel, ende als dan om te eeten bequaam.

Ook wordenze, eerst in de Lucht, met banden van een vlasmatte toe gebonden zijnde, tegen de Winter, eer zy van de Vorst overvallen worden, met haare Wortel uit der Aerden opgenoomen, ende in een Kelder, in Zand gestelt, zo werden zy met lankzaamheit geel, en blijven lange goed, daar zy anders buiten blijvende, door een kleine Vorst, geraaken te verderven.

HET CXLIX. CAPITTEL.
C I C O R E Y E.

IN 't Nederlandsch also genoemd. Op Latijn CICHORIUM. In 't Hoogduitsch WECHWARTEN. Ende in 't François CICHOREE. Hier van zijn my, in haare aart, eenige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Cichorium Sativum flore caeruleo*, Tamme Cicoreye met een blauwe Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Cichorium Spinosum*, steekende Cicoreye. *Sylvestre*, Wilde Cicoreye. Ende *Cichorium verrucosum*, ofte Cicoreye met Zaadknopkens als Wratten. Op deze laerste naa alle van een Culture.

Cichorium

Zy beminnen een goede, zandige, en wel gemeste Grond, een vrije, en genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters; bloeijen wel het eerste jaar, in de Herfst, doch het tweede veel beeter, ende brengen ook als dan volkomen rijp Zaad, verblijven eenige jaaren in 't leeven, verdraagen felle koude, ende alle ongelegentheit des Winters.

Het *Cichorium verrucosum*, ofte Cicoreye met Zaad als Wratten, blijft niet meer dan een Zomer over, wordt alle Voorjaaren met een wassende Maane van de Maart, op een gantsch warme plaatze, ofte in een Pot (om haar teederheits wille) wederom gezaait, bloeit lange, geeft een kleine geele Bloeme, ende rijp Zaad voortgebracht hebbende, versterft.

Cichorium verrucosum

Wie van deze Planten begeert goede, ende om te gebruiken, bequaame Wortelen te verkrijgen, die zaaije dit Zaad, met een afgaande Maane in Junio, zoo schieten zy niet tegen de Winter in Bloeme, maar alle de kracht verblijft in de Wortelen, die men als dan uitneemen kan. Daar en boven, indien men de Bladeren wil boven toe binden, gelijk van de *Endivie* gezegt is, zoo magmenze ook in *Salade* gebruiken. Worden ook gemeinlijk alle, met voorgezeide Maane in April, niet diep de Aerde bevoolen, waar door zy alleen vermeerderd mogen zijn.

HET CL. CAPITTEL.
A R T I C I O K K E.

ZOo zeer by een jegelijk aangenaam, als wel bekend. Wordt met deze Naame in 't Nederlandsch, ende geene andere (mijns weetens) genoemd. Op Latijn CINARA ofte CARDUUS SATIVUS. In 't Hoogduitsch STROBILDORN. Ende François ARTICHAUTZ. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Cinara vulgaris major*, Groote gemeine Articiokke,

Cinara vulgaris, Anglicana.

Articiokke. *Vulgaris minor*, Kleine gemeine Articiokke. *Major Anglicana fructu fusco*, Groote Engelsche Articiokke met een bruine Vrucht. Ende *Cinara Anglicana minor fusca*, ofte Engelsche kleine bruine Articiokke. Alle van een Culture.

Oorzaake des Naams. Zy beminnen een luchtige, goede, zo wel zandige, als kleijige, doch met tweejarige Paerde- en Koeije- mest, ende veel *Afche* (waar door zy de Naame van *Cinara* (dat is *Afchekruid*) niet zonder reden ontfangen heeft) wel en rijkelyk verzien; een vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze, dat die aan alle kanten, daar op, zonder verhindernisse met zijne straalen speelen mag, veel Waters; geeft in deze Landen niet alleen Bloemen, maar ook genoegzaam, met goede Zomers, als zy vroeg koomt te bloeijen, volkomen Zaad: verdraagt geenzins de strenge koude des Winters, waarom zy tegen de zelfde, in 't begin van November, ofte als het begint te vriezen, eerst met Aerde hoog aan of opgevult, met vrisse warme Paerdemest ofte Kif (het welke ik beeter houde) tot aan het bovenste der Bladeren wel gedekt moeten zijn.

Tijd van opnemen en de wederom verplanten Men neemtze op, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, snijdt ieder Scheute of Lote van d' Ouden af met een weinig Wortels, ofte slechts een kleine knobbe, om daar aan Wortelen te kunnen vatten, verzien, zetze als dan in voorgezeide Grond terstond wederom, niet meer als een lidt van een vinger lank diep, dat zy maar even staan kunnen, zo verkrijgen zy meerder van der Zonnen warmte aan haare Wortelen, ende draagen veel beeter (als die dieper gestelt zijn) inzonderheit zo men ieder Plant drie voeten van malkanderen stelt; want zy, om wel te draagen, Lucht en veel warmte van nooden hebben.

Om deeze Vruchten vroeg te verkrijgen. Wil jemant van deeze Vruchten vroeg gewinnen, die laat eenige Planten ongerept verblijven, neeme alle de jonge Scheuten, op een of twee de grootste en sterkste naa, daar af, stecke ook rondtomme een weinig van de Wortel af, ende legge daarom heen een goed gedeelte tweejarige klein gemaakte Paerdemest, zo geeven zy veel eerder niet alleen, maar ook grooter Vrucht.

Zy kunnen mede aangeeteelt worden, door Zaad, niet in deze Landen gewonnen, het welke met een wassende Maane van April, plat ende niet boven een stroobreed diep, in d' Aerde, omtrent twee voeten van malkanderen, gelegd moet zijn; welke, indien men het met de punt om leege steekt, zal het kleinder en slechter Vruchten geeven: Doch deze maniere van aanteeeling, is hier te Lande zo gevoeglijk niet, als door haare jonge Scheuten, uit de Oude Wortelen voortkoomende, gelijk vooren gezegt, daar men de beste en grootste van uitkieft.

Daar en boven, zoo jemant deze Vruchten, even voor de Vorst, met een lange Steel, op de volle Maane afsnijdt, ende de zelfde, aan de Steel, met de Vrucht om leege, ophangt, zal hyze lange Tijd goed behou-

behouden kunnen, vermits de vochtigheit, uit de Steel naa beneeden zakkende, de Vrucht in een goede staat behoudt.

Ook kan men de Stoelen dezer, een geheel jaar, goed bewaaren, zoo men de Vruchten een weinig ofte half gaar opgekookt zijnde, daar uit neemt, in een Vatje ofte hart gebakkene graauwe Pot, hol ende luchtig, op malkanderen legt, daar over gesmolten Booter giet, geheel daar onder bedekt wordende, ende daar uit naa believen neemende, zo nochtans, dat de welke bloot gezien worden, wederom met nieuws gesmolten Booter overdekt moeten zijn.

Om Stoelen van Arri- ciokken een geheel jaar goed te bewaaren.

HET CLI. CAPITTEL.

CIRCAEA van PARYS.

ALzoo in 't Nederlandtsch. Op Latijn CIRCAEA LUTETIANA, ende geen andere Naame (mijns weetens) genoemd.

Zy bemint liever een goede, gemeine, zandige, wel gemeste, als geen gemeste Grond, veel eerder een donkere of schaduachtige, als een opene plaatze, veel Waters; blijft eenige jaaren in 't leeven, lijdt felle Koude, ende alle ongelegenheit des Winters; geeft ook alle jaaren volkoomen rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte April, de Aerde, niet diep, bevoolen moet zijn, w door zy zo wel, als door haar aangewassen jonge Wortelen, die men, de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt, en verplant, aangeteelt word.

Circaea Lutetiana.

HET CLII. CAPITTEL.

MAAGDEPALM.

WOrdt in 't Nederlandsch alzoo genoemd. Op Latijn CLEMATIS DAPHNOIDES, ofte VINCA PERVINCA. In 't Hoogduitsch IN-GRUN. Ende op François LYSSERON. Hier van zijn my, in haare aart, eenige schoone ende zienswaerdige soorten bekend, te weten: *Clematis Daphnoides major flore caeruleo*, Groote Maagdepalm met een blaauwe Bloem. *Clematis Daphnoides minor flore albo*, Kleine Maagdepalm met een witte Bloem. *Flore purpureo*, met een purpere Bloeme. *Flore purpureo interdum pleno*, met een purpere Bloeme, dikwils dubbelt koomende. *Folio argenteo flore & albo ac caeruleo variegato*, met wit geplekte als zilvere Bladeren, ook een wit en blaauw gestreepte bonte Bloeme. *Clematis minor Daphnoides folio aureo, ac flore variegato*, kleine Maagdepalm met een bonte Bloeme, en geel als goud geplekte Bladeren. Ende *Vinca Per-*

Clematis Daphnoides major & minor. Vinca Pervinca. Clematis Daphnoides minor folio aureo, & flore albo ac caeruleo variegato. Vinca

Clem. *vinca folio aureo & flore toto albo*, ofte Kleine Maagdepalm met goud gekleurde Bladeren, en een geheel witte Bloem. Alle van een Culture.
Daph. folio argenteo & variegato flore. Zy beminnen liever een goede, gemeine, zandige, als andere, doch wel gemeste Grond, zo lief, een opene, luchtige, als een donkere of schaduachtige plaatze, veel Waters; blijven lange jaaren in 't leeven; verdraagen alle ongelegentheit des Tijds; bloeijen wel alle jaaren in de Voorzomer, doch geeven noit, in deze Landen, eenig Zaad, worden niet te min, door haare voortlopende, ende van zelfs Wortel schietende jonge Scheutkens, die men de geheele Zomer door, met een wassende Maane, afsteeken ende verplant zijnde, een weinig met Water begieten mag, overvloedig aangeteelt. ziet cap. 216.

HET CLIII. CAPITTEL.

L E P E L B L A D.

Cochlearia rotundi folia & foliis incis. IN 't Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook van sommige LEPELKRUID genoemd. Op Latijn COCHLEARIA. In 't Hoogduitsch LEFFELKRAUT. Ende op François HERBE AUX CUILLIERS. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, twee besondere soorten bekend, te weeten: *Cochlearia rotundifolia*, Lepelblad met gantsch ronde Bladeren. Ende *Cochlearia foliis incis*, ofte Lepelblad met ingesnedene Bladeren. Beide van een Culture.

Zy beminnen een gemeine, goede zandige, ende ook geen zandige, doch een, uit een aangeboorene eigenschap, wel gemeste Grond, liever schaduachtige, als een opene, luchtige plaatze, veel Waters; blijven niet meer als twee Zomers in 't leeven, verdraagen alle ongelegentheit des Tijds; bloeijen het tweede jaar, geeven volkoomen Zaad, ende versterven als dan; moeten daarom, met een wassende Maane van de Maart, April, ofte (om vroeg in de Mey te mogen gebruiken) in Augusto, niet diep, de Aerde bevoolen worden, waar door zy alleen vermeerderd mogen zijn.

HET CLIV. CAPITTEL.

B A S I L I C O M.

Basilicum, ejusque species. ZYnde van een aangename ende zeer lieffelijke reuk, wordt met geen andere Naame in 't Nederlandsch (mijns weetens) dan deze genoemd. Op Latijn BASILICUM ofte OCYMUM. In 't Hoogduitsch OCYMUM, BASILIGEN. Ende op François BASILIC. Hier van zijn my, in haare aart,

aart, zes onderscheidelijke soorten bekend, te weten: *Basilicum maximum*, aldergrootste Basilicom. *Purpurascens*, purpure Basilicom. *Majus vulgare*, gemeine groote Basilicom. *Magnum citronatum*, groote Basilicom, ruikende als Citroen. *Minus Citronatum*, kleine Basilicom, met een zeer verquikkende Citroene geur. Ende *Ocymum minus Gariophyllatum*, ofte kleine Basilicom, met een reuk van aangenaame Nagelen. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige holle Aerde, met een ofte tweejarige Paerdemeft, en het Mol der verrotte Bladeren van Bomen maatig doormengt, een vrije en wel geleegene plaatze, weinig vochtigheids; zijn zeer teeder van aart, groote hette begeerende; bloeijen lange; geeven noit, in deze koude Landen, eenig volkoomen Zaad, ten zy met goede en ongemeene warme Zomers, blijven ook niet langer dan een jaar in't leeven, vermits zy niet alleen, door een kleine Rijp, maar ook door koude ofte veel Regenen, verderven, ende haastig sterven.

Moet daarom, met een wassende Maane van April ofte May, in Potten, wederom op een nieuw, luchtig, ook niet diep gezaait, maar op een gantsch warme plaatze gezet zijn, zoo geeft het *Basilicum minus Gariophyllatum* ofte kleine Basilicom, als Naagelen ruikende, dikwils rijp Zaad: Het welke alhier gewonnen, ende alle jaaren, in genoemde April, wederom de Aerde bevoolen zijnde, op het derde jaar veranderende, zoo krul van Bladeren, by my 1662 geworden is, dat het noch Bloem noch Zaad, voortbrengen konde, ende alzoo een geheel ander foorte (doch haar natuurlijke reuk behoudende) te zijn geleck.

HET CLV. CAPITTEL.

WILDE BASILICOM.

IN't Nederlandsch alzoo genoemd, wordt op Latijn OCYUM SYLVESTRE, CLINOPIDIUM ofte PULEGIUM MONTANUM geheeten.

In't Hoogduitsch WILDE BASILICH. Ende op François BASILIC SAUVAGE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, twee onderscheidelijke soorten bekend, te weten: *Clinopodium majus*, Groote Wilde Basilicom. Ende *Clinopodium minus* ofte kleine Wilde Basilicom. Niet van een Culture.

Zy beminnen nochtans beide een goede, zandige Aerde, met matige oude Paerdemeft doormengt, een opene, luchtige en wel geleegen plaatze, niet te veel vochtigheids, noch al te groote droogte.

Het *Clinopodium majus*, ofte Groote Wilde Basilicom, vergaat niet haastig, verdraagt alle ongeleegentheit des Winters, geeft alle Zomers

Clinopodium.
Ocymum Sylvestre.

Bloemen, maar niet, in deze Gewesten, dan met goede en drooge Tijden, volkomen Zaad, het welke, met een wassende Maane van April, in een Pot, niet diep gezaait moet zijn, waar doorze zo wel, als door haare aangewassen jonge Wortelen, die men, op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt ende verplant, aangeteelt wordt.

Het *Clinopodium minus*, ofte kleine Wilde Basilicom, verblijft niet meer dan een Zomer in 't leeven, geeft niet alleen Bloemen, maar ook, in de Herfst, rijp Zaad voortgebragt hebbende, vergaat; moet daarom, met genoemde Maane, en in de zelfde Maand, op een nieuw wederom de Aerde bevoolen zijn, waar door zy alleen vermeerdert gemaakt mag werden: komt ook wel, niet alleen in de May, maar ook zomtijds, door het gevallene Zaad, van zelf, in 't midden van de Zomer voort, welke Jongen dan dikwils, de koude des Winters verdraagen mogende, onverderffelijk by haare leevende groenigheid verblijven.

HET CLVI. CAPITTEL. HERMODACTELEN.

Colchicum,
ejusque spe-
cies.
Hermoda-
stylus.

W Ordts dit aardig Bloemgewas, niet alleen in 't Nederlandsch, maar ook van veele TYDELOOZEN genoemd. Op Latijn COLCHICUM, dewijlze veel in 't Landschap COLCHIS groeijen, HERMODACTYLUS ofte EPHEMERUM LETHALE. In 't Hoogduitsch ZEITLOSEN. Ende op François MORT AU CHIEN. Hier van zijn my, in haare aart, veel veranderlijke aardige soorten bekend, te weeten: *Colchicum Autumnale flore simplici*, Hermodactelen met een enkele Bloeme, in de Herfst bloeiende. *Flore pleno Autumnale*, met een dubbelde Bloem, in de Herfst bloeiende. *Vernum flore purpureo*, in de May bloeiende, met een purpere Bloem. *Autumnale flore variegato*, met een schoon rood gestreepte bonte Bloem, in de Herfst bloeiende. *Reticulatum*, met een Ruitswijze of Netswijze geschaakelde en wonderlijk gesprenkkelde Bloem, welke ook *Colchicum Agrippinum* genoemd is. *Flore luteo*, met een geele Bloem. Ende veel meer andere, hier te verhaalen onnodig, dewijlze zy alle van een Culture te zijn bevonden worden.

Zy lieven, van Natuire, een goede, zandige Aerde, met tweejarige Paerdemest wel verzien, een vrije, en genoegzaam ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit, verdraagen sterke koude, en andere ongeleegentheit des Winters; geeven ook noit, in deze Landen, eenig volkomen Rijp Zaad, worden niet te min, door haare aangegroeide jonge Bollekens, genoegzaam aangeteelt.

Zy mogen alle jaaren, in 't begin van Julius, uit haare Aerde genomen, op een drooge plaatze gelegd, de grond wederom nieuws omgesmeet.

smeeten, ende met een weinig gezeide oude Paerdemest verzien zijnde, met een volle Maane in September, drie of vier vingeren breed diep, de zelfde wederom bevoolen werden. Ook behoeft menze alle jaaren niet te reppen, inzonderheit indien zy onder andere Bollen staan, maar alleen om 't derde jaar opneemen, het welke gevoeglijk ende ook zonder eenige ongeleegentheit geschieden mag.

HET CLVII. CAPITTEL.

COLOQUINTAPPEL.

IS in't Nederlandsch van een jegelijk met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) genoemt. Op Latijn COLOCYNTHIS, ofte CUCURBITA AMARA. In't Hoogduitsch COLOQUINT OPFLEIN. Ende op François COLOQUINTE of COURGE SAUVAGE.

Colochynthis.
Cucurbita amara Cathartica.

Zy bemint een goede, zandige, ende met tweejarige Paerdemest wel verziene Grond, een warme, vrije, en genoegzaam ter Zonne geleezene plaatze, veel Waters; wast in deze Landen, by een stok gestelt zijnde, in een Zomer, zes, acht, tien, ende meer, ofte ook wel zomtijds weiniger voeten hooge; geeft, met warme jaaren, Bloemen, maar noit eenige Vrucht; is teeder van aart, de minste rijp, gantsch geen koude Herfstregenen, buiten staande, noch ook binnen 's huis gebracht weezende, de minste ongeleegentheit van eenig dink verdraagen konnende, maar verteert in zich zelve, en gaat te niet. Moet daarom, met een wassende Maane van April ofte May, in een Pot, op een nieuw, niet diep, wederom de Aerde bevoolen worden, zo nochtans, dat niet meer dan twee ofte drie planten in een Pot (naze groot is) te verblijven komen, waar door zy alleen vermeerdert gemaakt mag zijn.

HET CLVIII. CAPITTEL.

W I N D E.

BY veele dikwils meer dan al te wel bekend, wordt in't Nederlandsch also geheeten. Op Latijn CONVULVULUS, VOLUBILIS, ende SMILAX LAEVIS. In't Hoogduitsch WINDEKRAUT. Ende op François LISERON ofte LISET. Hier van zijn my, in haar aart en Natuure, kenbaar geworden eenige veranderlijke zienswaerdige soorten, te weten: *Convulvulus major vulgaris flore alba*, groote gemeine witte Winde. *Minor vulgaris purpureus*, kleine gemeine Winde, met een purpere Bloem. *Hispanicus flore caeruleo*, Spaansche Winde met een schoone blaau-

Convulvulus &c.
Smilax laevis.

blaauwe Bloem. *Flore diluto cœruleo*, met een bleek blaauwe Bloeme. *Flore albo*, met een witte Bloeme. *Indicus Hedera folio flore purpureo*, Indiaansche Winde, met een purpere Bloem, en Bladeren op de maniere van Klim of Veil. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Triphyllus Indicus*, Indiaansche Winde, met driehoekige Bladeren. *Indicus pennatus*, Indiaansche Winde, met teedere aardige Bladeren als veederen der Vogelen, het welke ook van veele *Quamoclit* genoemd is. *Althæa folio*, Winde met Bladeren van Althæa ofte witte Malue. *Minor Pentaphyllus*, kleine Winde met Bladeren als Vijfvingerkruid. *Convolvulus non Convolvulus angustifolius argenteus*, Winde dat eigenlijk geen Winde en is, met smalle lange Bladeren van een zilverachtige ruige blinkende couleur. Ende meer andere. Niet alle van een Culture.

Convolvulus major vulgaris, & minor purpureus.

Het *Convolvulus major vulgaris flore albo*, gemeine groote witte Winde. Ende *Convolvulus vulgaris minor purpureus*, ofte kleine gemeine Winde, met een purpere Bloem; zijnde beide het grootste Onkruid ende verderf eens Hofs, dat men vinden kan; zy beminnen allerlei aart van Grond, inzonderheit die met Zandt vermengt is, geeven alle jaaren Bloemen, ende ook dikwils, met goede Tijden volkomen Zaad, het welke met een wassende Maane, in het Voorjaar, gezaait wordt, waar door zy, doch veel beeter door haare aangewassene Wortelen (sterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters verdraagen konnende, haare Loof by tijds vallen latende, ook haastig wederom uitschieten) overvloedig aangeteelt en vermeerdert gemaakt mogen zijn.

Hoe men zijn Hof van Winde zal zuiveren,

Wil jemant zijn Hof van deze twee schadelijke, en alles verderven- de Gewassen zuiveren, ende, met een kleine moeite, bevrijen, die pluk tot in de Grond haare omloopende Scheuten uit, zo dikwils als ze wederom zijn uitgeschooten, t'elkes met een afgaande Maane, zo verminderen haare Wortelen met der Tijd, vergaan ende verteeren geheel: want zy het meenigmaal afbreken, waar door haare Natuire te zeer gekrenkt wordt, geenzins verdraagen kunnen.

Convolvulus Hispanicus, Indicus.
&c.

Het *Convolvulus Hispanicus*, Spaansche Winde, zo wel met een hoog blaauwe, bleek blaauwe, en geheel witte Bloem, als ook het *Convolvulus Indicus*, ofte Indiaansche Winde, met alle haar verscheidenheit, zo in Bloeme als Bladeren, (gelijk gezegt) van een Natuire zijnde; beminnen alle een gemeine, goede, zandige Aerde, met tweejarige klein gewreevene oude Paerdemeest doormengt, een warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; geeven niet alleen, door de meeste Zomer, een vermaakelijke schoone Bloem, maar ook in de Herfst volkoomen rijp Zaad, waar meede zy vergaan: worden daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart of April, op een nieuw wederom, niet diep, maar hol ende luchtig gezaait, waar meede zy eeuwigduirende verblijven.

Het *Convolvulus Althæa folio*, Winde met Bladeren van witte Malue, en-

Ende *Convolvulus minor pentaphyllus*, of kleine Winde, met Bladeren van Vijfvingeren kruid, altijd groen blijvende, vergaan zo haastig niet, maar zijn, van Natuire, lankleevende, lieven een goede zandige Grond, met een weinig tweejarige Paerdemeest vermengt, een warme, vrije, en wel geleegene plaatze, niet te veel vochtigheids; bloeijen jaarlijks, doch geeven zelden, ten zy met zeer heete Zomers, eenig rijp Zaad, in deze koude Gewesten; zijn teeder van aart, geenzins veel Herfstregenen, Rijp, ofte sterke Vorst verdraagen konnende; moeten daarom, in een Pot gezet weezende, in't begin van October, binnen 's huis gebracht, op een goede luchtige plaatze, daar niet als met vorstig weder in geviert wordt, gestelt, met slechts een weinig laauw gemaakt Regenwater, geduirende de Winter, van booven begooten, (dewijle zy, daar door, in deze Tijd, lichtelijk verrotten) ende ook niet wederom, voor in't begin van April, met een zoete Lucht en aangenaame Regen, buiten gezet, voor koude Nachten, veel Waters, haarige Winden wel gedekt ende voorzichtig gewacht zijn.

Mogen ook zo wel door Zaad, het welke met een wassende Maane van de May of April, in een Pot, niet diep gelegd werdt, als haare aangegroeide jonge Wortelen, die men op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt, ende verplant, aangeteelt worden.

Het *Convolvulus Indicus pennatus*, ofte Indiaansche Winde, met gevederde Bladeren, lieft de zelfde Aerde, plaatze, en Water; verblijft niet meer dan een Zomer in't leeven, geeft, in deeze Landen, ter naauwer nood, in Herfsttijden Bloemen, en nimmermeer eenig rijp Zaad, kan daarom niet, dan door het zelfde uit warme Plaatzen gezonden, in een Pot, op een nieuw wederom gezaait, gantsch warm gezet, opgekoomen zijnde, om haar teederheids wille, niet gerept (want het zoude als dan geen Bloemen voortbrengen moogen) en met weinig vochtigheids onderhouden werdende, vermeenigvuldigt zijn.

Het *Convolvulus non Convolvulus argenteus angustifolius*, ofte Winde dat eigentlijk geen Winde en is, met smalle haarachtige zilverige Bladeren, waar meede mijne Tuin eenige jaaren gepronkt heeft, verblijft in deze Quartieren, niet meer dan drie jaaren in't leeven, laat ook niet in Wintertijden haar Bladeren vallen, maar wordt steeds een jeugdig gezien: Zy bemint een goede zandige Aerde, met een weinig tweejarige klein gewreevene Paerdemeest, ende het Mol uit van binnen verdorvene Boomen doormengt, een warme, luchtige, vrije, en wel geleegen plaatze, maatige vochtigheit; brengt voort, alle Zomers, een kleine purperachtige Bloeme, zeer wel die van de kleine gemeine Winde gelijkende, doch niet zo groot, maar even als die van het *Doricionium*, *Dioscoridis*, of *Doricionium* van *PEDACHUS DIOSCORIDES*, ook op de zelfde maniere als met vouden ofte ploojen, ende ook, met een goede, warme, en drooge Herfst, zomtjids volkomen Zaad, valt teeder van Natuire,

veel koude Herfstregenen, Rijp, ofte eenige Vorst geenzins verdraagen konnende; moet daarom, met een wassende Maane van April, in een Pot gezet weezende, in't begin van October, binnen 's huis, op een altijd luchtige plaatze, daar niet dan met Vorstig weeder, door een yzere Oven in geviert werdt, gestelt, met zeer weinige laauw gemaakte vochtigheit van boven besprengt (dewijle zy door een weinig te veel, haastig in deze Tijd verrort) ende niet voor in't begin, ofteten halven van April, na het weeder zich aanstelt, met een zoete Lucht en aangename Regen wederom buiten gezet, voor veel vochtigheits, koude Nachten, of schraale Winden voorzichtig gewacht zijn.

Zy geeft alle Voorjaaren, uit de Wortel, nieuwe Scheuten, welke te deege aan't wassen geraakt zijnde, worden de Ouden weg genoomen zo groeijen zy krachtiger voort, en geeven te beeter Zaad. Het welke in April, met een wassende Maane, in een Pot, niet diep, ook hol ende luchtig gezaait word, vermits daar wel vijfde in de zelfde, zonder verplant te werden, blijven mogen, waar door zy alleen vermeerdert gemaakt mag zijn.

HET CLIX. CAPITTEL.

S C A M M O N I U M.

Diagridium **Z**Ynde een meedesoorte van WINDE, wordt niet alleen met deeze Naame, maar ook in't Latijn SCAMMONEA ofte SCAMMONIA genoemd, waar van het treffelijk purgerent Medicament, **DIAGRIDIUM** geheeten, genomen word. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, twee onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Scammonium verum*, oprechte Scammonium. Ende *Scammonium Mompeliense*, ofte Scammonium van Mompeliers. Beide van een Culture.

Zy vergaan niet haastig, maar worden van Natuire zeer out. Beminnen een goede, gemeine, zandige, met een weinig klein gewreevene tweejarige Paerdemest vermengde Grond, een warme, luchtige, en zeer wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit, verdraagen geenzins eenige koude Herfstregenen, Sneeuw, Rijp, ofte Vorst: Moeten daarom, in een Pot gezet zijnde, in het laetste van September, of begin van October, geheel boven droog weezende, binnen 's huis op een luchtige plaatze worden gebracht, waarin, van den eersten November, tot den eersten Maart, geduig door een yzere Oven geviert werdt, ook in deeze gantsche Winter Tijd droog gehouden, ende niet, voor ten halven van April, met een zoete lucht en Regen, wederom buiten der zonnestraalen voor gezet, voor koude Nachten, veel Regens, en schraale Winden wel gedekt en gewacht zijn.

Het

Het *Scammonium verum*, ofte oprechte Scammonium, geeft noit in deze Landen eenige Bloemen, veel minder Zaad, kan ook niet, dan alleen, door dat zelfde, uit Syrien, ofte andere heete Gewesten gezonden, ende met een wassende Maane van April ofte May, in een Pot, met voor genoemde Grond gevult, niet diep gezaait, gantsch warm gezet, ende met zeer weinig laauw gemaakt Regenwater van booven verzien zijnde, alhier aangeteelt ofte gewonnen worden.

Scammonium verum,

Het *Scammonium Monspeliense*, ofte Scammonium omtrent Mompe- liers groeiende, brengt voort, gemeinlijk alle Zomers, volkomene Bloemen, maar geen rijp Zaad, kan niet te min, door haar aangegroeide Wortelkens, voort gequeekt ende zoberlijk vermeerderd werden, welke men, met gezeide Maane in May ofte April, van d' Ouden neemt, in Potten verplant, ende droog bewaaren moet.

Scammonium Monspeliense.

HET CLX. CAPITTEL.

BRASILIAANSE LOMBAARSCHE LINSE.

I N't Nederlandfch alzo genoemd, Wordt op Latijn geheeten COLU- TEA BRASILIANA. Van de Brasilianen PAGIMIRIOBA. Ende van de Portugijzen HERVA DE BICHO.

Colutea Brasiliana. Pagimirio- ba.

Zy bemint een goede, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest, eenjarige Hoenderdrek, ende het Mol der van binnen verdorvene Boomen, ofte in plaatze van dien, der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonne geleezene plaatze, niet te veel vochtigheids, verkrijgt tegen de Winter Bloemen, maar noit geen Zaad, blijft ook niet in deze Landen des Winters over, vermitsze niet alleen, door koude Herfstregenen, Rijp, ofte eenige andere ongeleegentheit, maar ook wel gewacht weezende, binnen 's huis staande, van zelfs vergaat; Kan daarom niet, dan alleen door Zaad, uit genoemde Landtschap gezonden, het welke met een wassende Maane van de May, niet boven een stroobreed diep, in een Pot, de Aerde bevoolen wordt, aangeteelt worden.

HET CLXI. CAPITTEL.

C O N Y Z A.

W Ordts met deze Naame zo wel in't Nederlandfch, als Latijn, ende op Hoogduitsch DUR WURTZ ofte BERUFKRAUT genoemd. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, zes onderscheide- lij-

C c c z

Conyza lijke foorten bekend, te weeten : *Conyza major folio Heleny*, groote *Conyza* met Bladeren van Alantwortel. *Major vera*, groote oprechte *Conyza*. *Vulgaris foetida*, gemeine stinkende *Conyza*. *Minor Viminosa Lusitanica*, kleine rijsachtige *Conyza* uit Portugaal. *Angustifolia minor Lusitanica*, Portugaalsche kleine *Conyza* met smalle Bladeren. Ende *Conyza longifolia Americana*, ofte Lankblaadige Americaansche *Conyza*. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Zy lieven nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met oude Paerde- ofte Koeije-mest wel verzien, een vrije, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel Waters; geeven wel, met goede Zomers, doch niet altijd volkomen Zaad, verdraagen redelijk de koude des Winters, verblijven eenige jaaren in't leeven, en worden zo wel door haare aangewassene jonge Wortelen, die men met een wassende Maane in April ofte May, van d' Ouden neemt, ende verplant, als Zaad, 't welke op de zelfde Tijd, de Aerde bevolen moet zijn, aangeteelt.

Conyza major vera. De *Conyza major vera*, groote oprechte *Conyza*. *Minor angustifolia Lusitanica*, kleine Portugaalsche *Conyza* met smalle Bladeren. Ende *Minor angustifolia Lusitanica*. *Conyza minor Viminosa Lusitanica*, of kleine rijsachtige Portugaalsche *Conyza*, lieven een zeer warme plaatze, niet zo veel Waters als d' andere, moeten ook voor de sterke Vorst des Winters met Kif of droog Turf-mol, wel bedekt zijn, geeven ook niet zo wel, maar zelden volkoomen rijp Zaad : Worden niet te min, door haar aangegroeide jonge Wortelen (als reeds gezegt) bequaamelijk vermeenigvuldigt.

Conyza longifolia Americana. De *Conyza longifolia Americana*, ofte Lankgebladerde *Conyza* uit America, zijnde de teederste van allen, bemint een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejarige klein gewreevene Paerde-mest, eenjarige Hoenderdrek, ende Veengrond doormengt, een warme, vrije, en wel ter Zonne staande plaatze, maatige vochtigheit; brengt voort, alle Zomers een geele Bloeme, maar noit, in deeze Landen, eenig rijp Zaad; vergaat niet haastig, wordt, van Natuire, oudt, ende loopt alle Voorjaaren krachtig uit haar sterke bruin gecouleurde dikke Wortel wederom uit : verdraagt ongeerne veel koude Herfstregen, sterke Winden, Rijp ofte Vorst; moet daaromme, in een Pot geplant zijnde, in't begin van October, binnen's huis, op een luchtige plaatze, daar niet, dan met vorstig Weder, door een yzere Oven, in geviert, werdt, gebracht; geduirende deze Tijd, met een weinig laauw gemaakt Regenwater, van onderen in een Panne, geeven, onderhouden, ende niet voor in't begin van April, met een zoe-te Lucht en Regen, wederom buiten, der Zonnestralen voor gezet, voor veel vochtigheit, koude Nachten en schraale Winden gewacht zijn.

Kan ook niet, dan alleen, door haar aangegroeide jong Wortelen, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, ende in Potten verplant, in deze koude Landen aangeteelt werden.

HET

HET CLXII. CAPITTEL.

C O R I A N D E R.

IN 't Nederlandsch alzoogenoemt, wordt op Latijn geheten CORIANDRUM, CORION, ende CORIANNUM. In 't Hoogduitsch ook CORIANDER. Ende op François. CORIANDRE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, twee verscheide soorten bekend, te weeten: *Coriandrum vulgare semine majori*, gemeine Coriander met een groot Zaad. Ende *Coriandrum vulgare semine minore*, ofte gemeine Coriander met een klein Zaad. Beide van een Culture.

Coriandrum semine majori & minore.

Zy beminnen zo wel een goede, gemeine, zandige, als geen zandige, doch nieuws omgesmeetene en wel gemeste Grond, een warme, vrije, en wel geleegeene plaatze, veel Regens; blijven niet meer dan een jaar in 't leeven, brengen in de Zomer Bloemen, ende in de Herfst rijp Zaad, (het welke eenige jaaren goed blijft, ende, om te zaaijen, hoe ouder hoe beeter gereekent wordt) waar meede zy vergaan. Moeten daarom, met een wassende Maane van April, op een nieuw, niet diep, de Aerde wederom bevolen worden, waar door zy niet alleen vermeerdert, maar ook eeuwigduirende gemaakt mag werden.

HET CLXIII. CAPITTEL.

C O M Y N.

ALzoogenoemt in 't Nederlandsch. Wordt op 't Latijn genoemt CUMINUM. In 't Hoogduitsch ROMISCHER KUMEL. Ende op 't François COMIN. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, twee onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Cuminum sativum*, tamme Comyn. En *Cuminum Sylvestre*, of Wilde Comyn. Beide van een Culture.

Cuminum sativum. Sylvestre.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejarige Paerdesteef doormengt, een warme, vrije, en wel geleegeene plaatze; tamelijk veel Waters; geeven genoegzaam Bloemen, maar niet, als met goede Zomers, volkomen rijp Zaad, ende vergaan daar meede, worden daarom, alle jaaren, wederom op een nieuw, met een wassende Maane, niet diep (de Tamme in de Grond, en de Wilde, om haar teederheids wille, in een Pot, warm gestelt) de Aerde bevolen, waar door zy alleen by het leeven gehouden, en vermeerdert gemaakt mogen zijn.

HET CLXIV. CAPITTEL.
H E R T S H O O R N.

Cornu Cervi.

W Ordts niet alleen in't Nederlandſch, maar ook van zommige KRAYENVOET, genoemd. Op Latijn CORONOPUS, CORNU CERVI, ende STELLARIA. In't Hoogduitsch KRAYENFUS. Ende op François DENT AU CHIEN, CORNE DE CERF, ofte PIED DE CORNEILLE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, cenige veranderlijke kluchtige ſoorten bekend, te weeten: *Coronopus*, ofte *Cornu Cervi vulgatus*, gemeine Hertshoorn. *Coronopus repens*, kruipende Hertshoorn. *Sylvestris hirsutior*, wilde ruige Hertshoorn. Ende *Coronopus Sylvestris minor*, ofte kleine wilde Hertshoorn, die ook *Cauda muris*, Muizeſteert genoemd wordt, dewijle haar Zaad, de zelfde zeer gelijk te zijn, gezien werdts. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, zo wel gemeste, als ongemeste Grond, een opene, luchtige, vrije, en wel geleegene plaatze, zo geerne maatige droogte, als veel Regens, verdraagen ook felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds.

Coronopus vulgaris.
Sylvestris hirsutior.

Het *Coronopus vulgaris*, gemeine Hertshoorn, ende *Sylvestris hirsutior*, ofte wilde Hertshoorn met ruige Bladeren, blijven eenige jaaren in't leeven; geevenzo wel het eerſte als de volgende jaaren volkomen Zaad, ende worden hart van Natuire te zijn bekend.

Coronopus repens.

Het *Coronopus repens*, ofte kruipende Hertshoorn, blijft niet meer dan twee jaaren in't leeven; geeft de tweede Zomer Bloemen, in de Herſt volkoomen Zaad, ende verſterft daar meede.

Minor Sylvestris.
Cauda muris.

Het *Coronopus minor Sylvestris*, kleine wilde Hertshoorn, ofte *Cauda muris*, vergaat alle Zomers, en kan niet langer leevendig blijven: moet daarom met een waſſende Maane van de Maart ofte April (gelijk ook alle d'andere) wederom op een nieuw, niet diep, in d' Aerde gelegts zijn; waar door zy alleen zo wel, t'elkens vernieuwt, als alle vermeerders gemaakt moogen werden; komen ook dikwils, door het neêrgevallene Zaad, van zelve overvloedig voort.

HET

HET CLXV. CAPITTEL.
K A I Z E R S K R O O N.

IN't Nederlandſch alſoo genoemd, zijnde een ſchoon verwonderenswaardig Gewas, wordt op Latijn CORONA IMPERIALIS. In 't Hoogduitsch KAISERSKRON. Ende op François COURONNE DE L'EMPEREUR geheeten. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, kenbaar geworden eenige veranderlijke zienſwaardige ſoorten, te weten: *Corona Imperialis flore rubro*, Kaizerskroon met een roode Bloem. *Flore pallido rubro*, met een bleek roode Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem, die tot noch van weinig gezien, doch evenwel in Duitsland zeerlik te vinden is, gelijk my daar van klaar bericht, van eenige Loofwaardige Luiden, gedaan is. *Flore luteo*, met een geele Bloem. *Binis florum ordinibus pradita*, met twee ordenen van Bloemen boven malkanderen verciert. *Corona Imperialis flore duplici*, ofte Kaizerskroon met een dubbelde Bloem. *Laticaulis*, Breedgeſteelde Kaizerkroon. *Maxima*, zeer groote Kaizerskroon. Ende *Corona Imperialis Chinenſis folio variegato*, ofte Kaizerskroon uit China, met bonte Bladeren, ſchoon om zien, die binnen Bruffel in het Hof van de Eerwaardige Heer GODENIS te vinden is; Waar van, tot noch toe (om haar ongemeene raarigheit) een Bolle niet onder de hondert Dukaaten te verkrijgen is. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejarige Koeijemeſt wel verzien, een vrije, en wel gelegene plaatze, veel, ende ook maatige Regen; geeven Bloem in April, en in de Zomer volkomen rijp Zaad, verdraagen Sneeuw, ſterke Vorſt ende alle ongelegentheit des Winters. Haare Bollen, zijnde van een onaangenaame reuk, worden alle jaaren, in 't begin van Julius, uit der Aerden genomen, op een drooge plaatze gelegt, ende in September, met een volle Maane, de zelfde, nieuws omme geſmeeren, ende met Meſt verzien weezen, wederom ingezet, het welke, hoe het dieper geſchiedt, hoe zich de Bollen te beter vermeederen. Men laatzc ook wel twee jaaren over ſtaan, ende neemtze flechts om het derde jaar uit, het welke zonder ſchaade, ofte eenige ongelegentheit (naa een jegelijks believen) geſchieden mag, inzonderheit onder andere Bollen ſtaande. Zy worden niet alleen door haare aangegroeide jonge Bollekens, die men, uit de Aerde genoomen zijnde, van d' Ouden neemt, ende met dezelfde de Aerde te zaamen wederom beveelt, maar ook door Zaad vermenigvuldigt; het welke op een bezondere plaatze, met de volle Maane van September, een halve vingerbreed diep, gezaait werdt, die, als dan, het volgende Voorjaar, opkoomen, maar niet eerder voor het achte of negende

*Corona
Imperialis
flore rubro.
Pallido ru-
bro.
Albo.
Luteo.
Duplici.
Binis fla-
rum ordini-
bus.*

negende jaar daar naa haare eerste Bloem, dikwils in couleur veranderende, voortbrengen : Waar uit koomt dat zy zoo weinig door deze middel vermeerderd worden, vermits de lankduirigheid des Tijd, de patientie wegneemt.

HET CLXVI. CAPITTEL. C O R T U S A.

MEt deze Naame alzoogenoemt, dewijlze tot noch toe (mijns wetens) met geen andere bekend is. Van deeze zijn my, in haare aart en Natuire, vier onderscheidelijke soorten bekend, te weten : *Cortusa Americana flore albo*, Cortusa uit America, met een witte Bloem. *Americana flore albo multifido*, Americaansche Cortusa, met een veelvoudige witte Bloem. *Americana flore spicato*, Americaansche Cortusa met een geaarde Bloem. Ende *Cortusa Matthioli flore purpureo*, ofte Cortusa van ANDREAS MATTHIOLUS met een purpere Bloem. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Grond, met een weinig tweejarige Paerdesteelt doormengt, een vrije, warme, en wel gelegene, doch lieft een schaduachtige plaatze, maarige vochtigheit, verblijven eenige jaaren in 't leeven, geeven alle Zomers Bloemen.

*Cortusa
Americana
flore albo.
Flore spicato.*

De *Cortusa Americana flore albo*, & *Americana flore spicato*, Americaansche Cortusa met een witte, ende ook een geaarde Bloem, zijn hard van Natuire, brengen zelden eenig rijp Zaad voort, verdraagen sterke Koude in deze Landen, ende alle ongelegentheit des Winters; worden niet te min, door haare aangewassene jonge Looten, die men in 't Voorjaar, met een wassende Maane in April, van zelfs gewortelt zijnde, van d' Ouden neemt, ende alle tweejaaren verplant, aangeteelt ofte vermeerderd gemaakt.

*Cortusa
Matthioli
flore purpureo.*

De *Cortusa Matthioli flore purpureo*, ofte Cortusa van MATTHIOLUS met een purpere Bloem, is veel teederder van Natuire, verdraagt niet wel alle Regenen, noch felle koude des Winters : Moet daaromme, in een Pot gestelt zijnde, in 't begin van October, boven droog geworden wezende, binnen 's huis gebracht, op een luchtige plaatze gestelt, daar niet als met Vorstige Weeder in geviert werdt, met een weinig laauw gemaakt Regenwater, geduirende de geheele Winter, van boven begooten, (om dat zy door de zelfde lichtelijk verrot) ende niet voor in 't laetste van de Maart ofte begin van April, met een aangename Lucht en Regen, wederom buiten gezet, voor veel Waters gewacht, en koude of schraale Winden voorzichtig bewaart zijn. Hoewel ik deze nochtans, in een goede luchtige en gantsch zandige Grond, op

Op een donkere plaatze (van Natuire geerne genietende, die ook gegeven moet worden) in het Hof van de Heer FRANCISCUS SEVENHUISEN, wel cervaarene Apoteker in 's Graven-Hage, in de Aerde gezet, des Winters buiten overblijvende gezien heb, het welkze nochtans in mijne Tuin, alhier binnen Groeningen zwaarlijk doet. Geeft ook, in deze Gewesten, volkoomen rijp Zaad, inzonderheit met drooge Zomers, het welke met een wassende Maane van April, in een Pot, niet diep de Aerde bevoolen werdt, waar door zy zo wel, als haare aangewassene jonge Looten, die men op de zelfde Tijd, van d' Oude neemt, ende in Potten verplant, aangeteelt ofte vermenigvuldigt word.

De *Cortusa Americana flore albo multifida*, met een witte veelvoudige Bloem, is de teederste van alle, geenige Koude ofte Vorst des Winters verdraagen moogende; moet daarom, in een Pot, met voorgenomde Grond gevult, gezet, in 't begin van October, op een luchtige plaatze, binnen 's huis gestelt, met slechts een weinig Regenwater, geduirende deze Tijd, van boven verzien, niet voor in 't begin van April, met een aangenaame regenige Lucht, wederom buiten gebrogt, ende voor koude Nachten, schraale Winden wel gedekt, ende voorzichtig gewacht werden. Zy geeft in deze Gewesten noit volkomen Zaad, kan niet te min, door aangegroeide Jongen, die men, met genoemde Maane in April, van d' Oude neemt, ende van zelve gewortelt weezende verplant, vermeerdert gemaakt zijn.

HET CLXVII. CAPITTEL.

NAV E L K R U I D.

OM haar gelijkenisse in 't Nederlandsch alzoogenoemt. Wordt op Latijn geheten COTYLEDON, ofte UMBILICUS VENERIS. In 't Hoogduitsch NABELKRAUT. Ende op François ESCUELLES. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, eenige veranderlijke aardige foorten bekend, te weeten: *Cotyledon maximum*, aldergrooſte Navelkruid; het welke ook *Umbilicus Veneris verus*, ofte oprechte Navelkruid genoemd is. *Cotyledon folio serrato*, Navelkruid met gezaagde Bladeren. *Foliis oblongis serratis*, Navelkruid met lange gezaagde Bladeren. *Cotyledon medium foliis subrotundis*, Middelbaare soorte van Navelkruid met rondachrige Bladeren. Ende *Cotyledon aquaticum*, ofte Water Navelkruid. Alle van een Culture.

Zy beminnen, van Natuire, een zandige, gemeine Grond, met tweejarige Koeijemest wel vermengt, een luchtige, vrije, en bequaam gelegene plaatze, taamelijk veel Waters; verdraagen sterke Koude des Winters; geeven verwonderens waerdige schoone Bloemen, doch

Umbilicus
Veneris ve-
rus.

zeer zelden, ende niet dan met warme en drooge Tijden, volkoomen Zaad, waar door zy wel zooverlijk, maar door haar aangegroeide Jongen, die men, met een wassende Maane in April of May, van d' Ouden neemt, ende verplant, overvloedig vermeerderd mogen worden.

Het *Cotyledon maximum*, Aldergrootste Navelkruid, ofte *Umbilicus Veneris vernus* oprechte Venus Navel, geeft gemeinlijk alle Zomers perfect rijp Zaad, het welke in de Maand van April ofte September, in een Pot, met gezeide wassende Maane, niet boven twee stroobreed diep, de Aerde bevoolen moet zijn, vermits het lange in de zelfde verblijft, eer het opkooft, waar door zy niet alleen vermeerderd gemaakt mag werden, maar ook door haare ronde Bolwortel, die men, het Loof vergaan, ende het Zaad rijp geworden zijnde, het welke gemeinlijk in Julio geschiedt, opneemen, op geen andere Tijd verplanten, of geenzins zonder schaade van haare plaatze beweegen moet; Het welke alle jaaren niet behoeft te geschieden, ten zy men het zelfde begeert; mag ook niet lange uit de Aerde goed blijven, vermits zy de aart van andere Bollen geenzins aan zich heeft.

HET CLXVIII. CAPITTEL.

S A F F R A A N.

Crocis spe-
cies varie.

IN't Neerlandsch alzo van een jegelijk genoemd. Op Latijn CROCUS of CROCUM. In't Hoogduitsch SAFFRAN. Ende in't Francois SAFFRAN. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veele meest in haare Bloem veranderlijke soorten bekend, te weeten; *Crocus vernus flore caeruleo*, May Saffraan, ofte in't Voorjaar bloeiende met een blaauwe Bloem. *Flore purpureo*, met een purpere Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Flore flavo*, met een geele Bloem. *Flore albo fundo violaceo*, met een witte Bloem, en blaauwe purpere Grond. *Flore albo striis violaceis*, met een witte Bloem en purpere streepen. *Flore lateo striis violaceis*, met een geele Bloem en paarze streepen. *Autumnalis vernus*, oprechte Herfst Saffraan. *Autumnalis caeruleus*, blaauwe Herfst Saffraan; ende veel meer andere, onnodig te verhaalen, dewijle zy alle van een Culture zijn.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Grond, met tweejarige Koeije- ende een weinig Paerde-mest vermengt, een opene, luchtige plaatze, verdraagen zoo wel veel Regen als droogte, sterke Koude, ende andere ongelegenheit des Tijds; geeven niet alle, maar in sommige goede jaaren, volkoomen rijp Zaad, het welke, met een volle Maane van September, op een bijzondere schaaduachtige plaatze gezaait moet zijn, ende kooft als dan het volgende Voorjaar uit der Aerden voort, doch geeft niet voor d' eerste maal Bloem; maar zeven, acht, negen,

negen, of tien jaaren daar naa; waarom ze noit door Zaad, maar alleen door haar aangewassene jonge Bollen, bequaamer aangeteelt worden.

Men neemtze alle jaaren uit der Aerden op, in het begin van Julius, scheidt de Jongen van d' Ouden, legtze op een drooge plaatze, ende de Grond op een nieuw vervrist ofte gemaekt zijnde, zetze in September, met een volle Maane, wederom in de zelfde, welke altijd van het onkruid gezuivert, ende rein gehouden moet zijn; doch zy behoeft ook niet alle jaaren noodzaakelijk, maar alleen om het derde opgenomen te werden, inzonderheit zo zy onder andere Bollen geplant staan; want het schaadt haar in geene manieren, jaa zommige brengen als dan veel meerder Jongen voort, en worden in haare Bollen zeer verbeectert.

HET CLXIX. CAPITTEL.

K A U W O O R D E.

DEze aardige Vrucht in 't Nederlandsch alzoogenoemt. Wordt op Latijn geheeten CUCURBITA. In 't Hoogduitsch KURBS. Ende op François COURGE ofte COUCORDE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuure, kenbaar geworden eenige schoone en zienswaardige veranderlijke soorten, te weeten: *Cucurbita major*, Groote Kauwoorde. *Minor*, kleine Kauwoorde. *stellata*, Kauwoorde op de maniere van een Sterre. *Lagenaria*, Kauwoorde als een Vlefsche. *Anguina*, ofte *oblonga*, Slange Kauwoorde, ofte lange Kauworde. *Fructu marmoreo*, met een schoone gemarmerde of bonte Vrucht. Ende meer andere. Alle van een Culture.

Cucurbita
&c.

Zy beminnen een goede, gemeine, nieuws omme gesmeetene, ende onder, met meer dan een ofte twee voet hoog, frisse warme Paerdmest, zuiver gewaart, dat daar geen Aerde onder geraake, waar door het broeijen belet wordt, maar boven met tweejarige klein gewreevene van de zelve Mest wel verziene Grond, een warme, vrije, tegen een Muire of houten Schuttinge, welter Zonne gelegene plaatze; zijn van Natuure teeder, haar zelven niet oprechten konnende, noch ook op der Aerden kruipen moogende, vermits zy als dan noch Bloem, noch Vruchten geeven: Moeten daarom, aan lange Stokken zoetjes gebonden, ende, om opwaerts te kunnen wassen, opgerecht worden: Brengen wel in deze Landen Vruchten, maar in de zelfde noit eenig goed ofte volkoomen Zaad, blijven ook niet meer dan een Zomer in 't leeven, vermits zy tegen de Winter, door de minste Koude haastig vergaan. Moeten daarom op een nieuw, in het laetste van de Maart, ofte begin van April, met een afgaande Maane, door Zaad, uit warme Quartieren gezonden, het spitze om leeg, de Aerde niet meer

Veele en
zelzaame
verande-
ringe uiteen
Vruchte.

dan een stroobreed diep wederom bevoolen, ende voor koude Dagen en Nachten, ofte Regen voorzichtig gedekt wordende, aangeteelt werden. Verwonderens waerdig is het, dat alle deze boven genoemde verscheidenheit, ofte voor het meeste gedeelte, uit een Vrucht dikwils voortkomende gezien wordt; want het Zaad, uit de hals dezer Vrucht genoomen, geeft lange, uit het midden ofte buik, groote of ronde, ende uit het achterste deel, middelmaatige Vruchten.

HET CLXX. CAPITTEL.

P E P O E N.

*Pepomum
species va-
ria.*

ZYnde een wel bekende Vrucht, wordt in 't Nederlandsch alzoogenoemt. Op Latijn PEPO. In 't Hoogduitsch PFEBEN, PEPOEN, ofte PLUTZERS. Ende op François POMPONS. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, bekend veel aardige veranderlijke soorten, te weeten: *Pepo verrucosus oblongus viridis*, lankwerpige groene Pepoen met kleine knobbelen als Wratten. *Verrucosus Pomiformis*, Appelswijze geformeerde Pepoen met Wratten. *Verrucosus Pyriformis*, Pepoene met Wratten op de maniere van een Peer. *Stellatus*, als een Sterre. *Minor luteus*, kleine geele Pepoen. *Minor albus*, kleine Witte. *Minor Compressus aurantij coloris*, kleine platte Pepoen met een Oranje couleur. *Minor compressus variegatus*, kleine platte Pepoen met groen en wit schoon gesprenkelt ofte geschakeert: Ende zeer veel andere, hier op te noemen onnodig, dewijle zy van een Culture te wezen bekend zijn; ruime plaatze van nooden hebbende, om dat zy verre d' Aerde al kruipende beslaan en bekleeden.

*Tijd om
zaaijen.*

Zy lieven alle een goede, gemeine, luchtige, zandige, nieuws omgesmeetene, ende met een of tweejarige Paerdemest wel verziene Grond, een warme, luchtige, en genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, voor koude Winden beschut, maatige vochtigheit, blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven, geeven volkomen rijpe Vrucht, in goede warme jaaren, ende vergaan haastig tegen de Winter.

Wil jemandt deze Vrucht alle Zomers, in deze Landen, tot een genoegzaame rijpheit brengen, die legge haar Zaad niet boven een stroobreed diep in d' Aerde, onder met warme Paerdemest verzien, met de punt nederwarts, in een afgaande Maane, met het begin van April, of het laetste van de Maart, eenige voeten van malkanderen, ende dekke de plaatze met Stroo of Glas, voor alle ongelegentheit des Luchts, inzonheit des Nachts, voornamelijk als de jonge Planten voortkoomen ofte reeds gekoomen zijn, zoo wassen zy eerder en haastiger voort; men trekt ook als dan alle zijdscheuten zoetjes, met de Handt, ende geen Mes.

Mes af; want het Yzer is niet alleen de Ranken, maar ook de Vrucht fchaadelyk; De welke, naa dat zy vast gezet is, neemt men ook de voorfte Top ofte het Herte weg, zo fchietze niet verder, en wordt alzoo de Bloem vaster, de Vrucht krachtiger, en veel eerder groot.

Indien het ook quam te gefchieden, dat deze Vruchten, door een quaad Saifoen of onbequaame flechte Tijd, tot geen volkomen rijpheit gebragt konden worden, zal men de zelfde, als de Maane vol is, met Handen afbreeken, ende in een drooge plaatze ophangen, zoo zal het Zaad (het welke in haar Vrucht vast zittende, ende niet raatelende, voor 't befte gehouden werdt) haar perfectie evenwel verkrijgen, en zullen ook een tijd lank van verrottinge bevrijt zijn.

Ook moeten haar, van deze Planten wachten, alle Vrouwsperzoonen, niet te wel te paffe zijnde; want daar by op dien Tijd koomende, zoudenze treuren, haar Vrucht verflaauwen, ja zomtijds geheel vergaan.

HET CLXXI. CAPITTEL.

M E L O E N.

IN 't Nederlandfch alzo genoemt. Op Latijn MELO of MELOPEPO. Hoogduitsch MELAUN. Ende op François MELONS. Hier van zijn ny, eenige onderscheidelijke foorten, in haare aart en Natuire, bekent, te weeten: *Melo odoratus major*, Groote welruikende Meloen. *Odoratus minor*, welruikende kleine. *Melo Saccharinus*, Delikaate als Gezuikerde Meloen, ende meer andere. Alle van een Culture.

Melo.

Zy blijven, uit een aangeboorne eigenschap, niet meer dan een Zomer in 't leeven, zijn teeder van Natuire, moogen ook niet, in deze Landen, dan met goede Zomers, en groote moeite, tot een volkomen en gebruikelijke rijpheit, op volgende maniere, gebragt zijn.

Neemt een Bedde van uw Hof, op een zeer warme en luchtige plaatze, tegen een Muir of Heining geleege, voor alle koude Winden wel beschut, maakt daar afeen Zonnebak, met Hout rondsom, ende ook boven met Houten- en daar onder met Glaazen-Venfteren genoegzaam verzien, graaft de zelfde diep uit, ende legt daar onder, in drie voeten hooge, friffe warme Paerdemest, treedt de zelfde met voeten, zo dicht op malkanderen als gefchieden kan, doch boven zonder bulten, maar effen ende flecht blijvende, ook voorzichtig u wachtende, dat daar onder geen Aerde zich koomte vermengen; want dit zoude verhinderen, datze niet broeijen ofte eenige warmte van haar geeven zoude konnen; Neemt dan twee deelen Veenaerde, twee deelen grof Zand, een deel tweejarige Paerdemest, een deel eenjarige Hoenderdrek, ende een deel Mol van verrotte Bladen der Boomen, wel doormalkanderen ge-

*Culture der
Meloenen
in deze
Landen be-
quaam.*

arbeidt, legt hier van op de zelfde Mest, vier Vingeren hoog, steekt daar in uw Zaad, met de punt om leeg, ruim een stroobreed diep, op de volle Maane of voort daar naa, in Februario of Maart, naa het Weeder zich zien laat, en u believen zal, doch houde de Maart voor best, drie ofte vier by malkanderen, ongeveer vier Voet van malkaâr, laat als dan geduירig daar op leggen de Glaazen Vensters, als het tamelijk Weeder is, dat de Zonne daar door met haar straalen speelen mag, tot in 't begin van April of laater, doch als het koud is, en wederom begint te vriezen, doet men de houten over de Glaazen heen, legt daar boven op (als het de nood vereischt) niet alleen frisse Paerdemest, maar ook de geheele Bak rondsomme, zoo lange de Vorst duurt; daar naa neemt men ze wederom weg, men doet ook in 't begin van April de houten Vensters daar van, geheelijk af, ende laat alleen de Glaazen daar op blijven, daar over, voor de koude Nachten, Matten leggende. Ten halven van April, met goede warme Dagen, doet men wel de Glaazen Vensters geheel open, maar des Nachts wederom toe, wordende onder tusschen voor Regen wel gewacht, tot in het laetste van de May, op welke Tijd men de Glaazen ook geheelijk weg neemt.

Deze nu opgekoomen, ende aan 't wassen geraakt zijnde, mogen geenige koude vochtigheit genieten; daar na ruim de lengte eens halven vingers verkreegen hebbende, trekt men het herte zoetjes af, zo schietenze krachtigter zijden uit, en geeven eerder Vrucht, welke noch klein zijnde, op een Ley ofte blaauwe Huispanne, op dat de Zonne daar op weêrschijnende, meerder hette verkrijgen mag, gelegd, ende in koele Dagen, inzonderheit alle Nachten, met een Glaazen Lantearn steeds overdekt wordt: Deze ten naasten by rijp geworden weezende, moet met de Handt afgeplukt, ende met geen Mes geraakt zijn, tusschen de volle Maan en het laetste Quartier, zo het eenigzins geschieden kan.

Men zaaitze ook (om vroeg te verkrijgen) binnen 's huis, hol en luchtig, in een Korf, met voorgenoemde Grond gevult, in Februario, met gezeide volle Maane, (want al wat boven der Aerden Vrucht geeft, moet met zoodaanige Maane, ofte een Dag oft twee daar naa, de Aerde bevoolen worden) ende zet de zelfde, in het midden van April, of wat laater, in de Grond, op een zeer warme plaatze, daar onder, drie voet hoog, frisse Paerdemest (als gezegt) in getreeden is, en dektze als 't geen warme Dagen zijn, ook des Nachts, gelijk verhaalt.

Men neemt ook deze jonge Planten, hier of in andere plaatzen staande, met een Blikken ofte Koperen Hof boor uit, datze van 't verzetten niet eens gewaar worden, ende steltze op een heete plaatze, met voorgenoemde Grond, en onder met weinig Paerdemest verzien, zo worden de Vruchten aangenaamer van geur, en veel delikaater van smaak, die door d' onnaatuurlijke warmte der Paerdemest, weg genoomen wordt.

Ten laetsten, houd ook noch deze maniere niet onbequaam, te weeten;

ten : Neemt Potjes, onder ende aan alle zijden vol van kleine gaatjes, van meer als een ende een halve Vinger lang, op dat de Wortelen onverhinderlijk ende genoegzaam door de zelfde schieten mogen; vultze met voorgenoemde goede Grond, ende steekt daar in uw Zaad, met een volle Maane van de Maart, zetze dan in reeds gezeide Zonnebak, met warme Paerdemest verzien, laatze daar in zoo lang verblijven, tot dat haare warmte vergaan is, het welke binnen de drie Weeken gemeinlijk geschiedt, neemtze dan uit, en steltze wederom in nieuwe frisse Paerdemest, in de zelfde ofte een ander Bak, ende dat zoo lange tot dat de Planten beginnen aan te groeijen, ende de Potjes vol Wortelen geraaken, laatze dan staande blijven, zoo schietenze, door genoemde gaaten, in de Aerde haare Wortel, en verkrijgen zoo haastig, ook zoo goede Vrucht, als een van alle de voorgenoemde.

Het Zaad van deze Vruchten, hier gewonnen, is, om wederom gezaait te worden (mijns oordeels) gantsch ondienstig, vermits daar van noit, goede Vruchten voortkoomende gezien worden, hoewel het zelfde nochtans, van zommige wederom de Aerde bevoolen werdt: Moet daarom, alle jaaren, uit heete Landen, wederom gezonden zijn.

HET CLXXII. CAPITTEL.

K O N K O M M E R.

Alle ende een jegelijk wel bekend, wordt in 't Nederlandsch alzoo genoemd. Op Latijn CUCUMER ofte CUCUMIS. In 't Hoogduitsch CUCUMERN. Ende op François CONCOMBRE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, verscheidene soorten kenbaar geworden, te weeten : *Cucumer sativus fructu majore*, Groote Tamme Konkommer. *Sativus fructu minore*, kleine Tamme Konkommer. *Sativus fructu albo*, Tamme witte Konkommer. *Anguinus flexuosus*, lankwerpige Konkommer Slangswijze geboogen. *Sativus fructu luteo longo*, Tamme Konkommer, met een zeer lange schoon geel gecouleurde Vrucht. *Fructu longo viridi*, met een lange gantsch groene Vrucht. Ende *Cucumis sylvestris* ofte *Aspinus*, Wilde ofte Ezels Konkommer. Behalven deze laetste, van een Culture.

Cucumer sativus.
Anguinus flexuosus.
Sylvestris & Aspinus
&c.

Zy beminnen alle een goede, holle, gemeine, zandige, nieuws omgesmeectene, ende met tweejarige Paerdemest wel verziene Grond, een warme, vrije en wel geleegene plaatze, tamelijk veel Waters, tot dat zy beginnen te bloeijen, inzonderheit als de Vrucht groot wordt, maar daar naa, zich naa 't rijpen stellende, moogen zy de zelfde niet verdraagen, want zy wordt door de zelfde slap, onlieffelijk van smaak, en als krachteloos gemaakt; blijven ook niet meer dan een Zomer in 't

leven,

leeven, dewijlze, haar Vrucht rijp geworden zijnde, haastig vergaan; moeten daarom, met een afgaande Maane van de May, op een nieuw wederom, met de punt om leege, niet meer dan een stroobreed diep, de Aerde bevoolen, ende wel zes voeten van malkanderen, drie ofte vier Korlen by een gezet zijn, waar van men daar naa (zoo zy te veel zijn) uit mag trekken, daar doorze alleen vermeerderd gemaakt werden.

Hoe men grooter en kleinder Konkommereu zal verkrijgen. Heeft jemant lust, om hier van groote Vruchten te verkrijgen, die breek haare Vrucht af, noch niet al te geel zijnde, met een volle Maane, en zaaije het Zaad daar van het volgende jaar, ook met de volle Maane van gezeide Maand, zoo zullen zy voortkoomende grooter worden. Doch zoo men de Vrucht afneemt, in 't laetste van d' afgaande Maane, ende het Zaad daar van wederom, met zoodaanige Maane de Aerde beveelt, zo blijven de Vruchten klein, en worden zeer bequaam tot Agorken gemaakt, waar toe de *Cucumis minor sativus* ofte kleine tamme Konkommer zeer dienstig is, vermits de Vrucht van dien klein blijft; harder is, en, van Natuire, voldraagende gezien wordt.

Cucumis minor sativus.

Cucumis aspinus.

De *Cucumer sylvestris* ofte *Aspinus*, Wilde Konkommer, is veel harder dan d' andere van aart, vergaat ook zoo haastig niet, maar verblijft gemeinlijk, twee ende zomtijds drie jaaren in 't leeven, lieft de zelfde Aerde en plaatze, geeft de tweede Zomer kleine, uit den groenen geelachtige Bloemen, en in de Herfst volkoomen Vrucht, klein van gewas zeer ruw in 't aanraaken, en groen verblijvende, waar van de Steel zich opwaarts recht, maar zelve neêrwaarts hangt, welke een weinig bleek groen wordende, haar rijpheit verkreegen heeft, ende moet dan, met een Mes, afgesneden worden, dat daar aan een weinig van haar Steel verblijft, om alzo het Zaad daar in zoetjes te bewaaren; want zoo menze onwetende of onvoorzichtig, met Handen, afbreekt, springt het Zaad alle, met zoo een kracht haastig daar uit, dat men zich daar van ontfelt, ende ten hoogsten verwondert.

Wonderlijke eigenschap dezer Plante.

Zy wordt, om haar bitterheits wille, voor spijsze geenzins, maar alleen in d' Apoteek gebruikt; verliezende, door de koude des Winters, alle haar Loof, wassende nochtans uit de Wortel, de meeste Tijd goed blijvende, in het Voorjaar wederom: Wordt ook alleen door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van April, niet diep de Aerde bevoolen moet zijn, aangeteelt of vermeenigvuldigt.

Maniere om Agorken in te leggen.

Ten laetsten, wil jemant voorgenoemde Agorken, om de geheele Winter door niet alleen, maar ook een jaar ofte twee, by Spijsze gebruikt te kunnen worden, goed bewaaren, die legze in, op volgende maniere, te weeten: Plukt de zelfde af, met een droog en helder Weder, die de groote eens lids van een Vinger verkreegen hebbende, achter Middag, wrijfze met een schoone Doek, des Avonds, af, legtze dan een geheel Ermaal geduirende in Peekel, zoo zout dat daar een Ey in drijven kan, neemtze dan uit, en doetze op een Doorflag of Panne met gaaten, om te ver-

verziĳen, legtze dan wederom in Bier-Aziĳn, vier en twintig uuren lank, om de waterachtige vochtigheit, door de zoutigheit uitgetrokken, weg te neemen, laatze dan wederom verziĳen, en doetze in een rein en droog Glas, daar tuffchen ſtroijende heele Naagelen, heele Bloem, wat grof geſtooten Peper, Bloemen of Zaad van Dille, ende eenige ronde ſtukskens van Peperwortel, giet daar als dan over goede Aziĳn, hoe zuinder en feller, hoe beeter, ende neemt daar uit als 't u belieft, niet met handen daar in koomende, ofte over aamende (het welke ook niet in, en over de ingelegte Quen geſchieden moet, als folio 21 in het 9 capittel des Eerſten Boeks vergeeten is) wantze het zelfde niet verdraagen moogende, daar door lichtelijk koomen te veranderen, niet alleen, maar ook dikwils geheel te verderven.

Waar voor
ingelochte
Agorken en
Queepeeren
te wachten
zijn.

HET CLXXIII. CAPITTEL. K O O R E N B L O E M.

E En wel bekend Gewas, wordt ook by veele ROGGEbloem, in 't Nederlandſch genoemd. Op Latijn CYANUS. In 't Hoogduitsch KORNBLUMEN. Ende op François BLAVEOLE, AUBIFOIN ofte BLUET. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veel veranderlijke zienswaerdige ſoorten bekend, te weeten: *Cyanus arvenſis flore rubro*, Roode Koorenbloem. *Flore albo*, Witte Koorenbloem. *Flore purpureo*, Purpere Koorenbloem. *Flore cœruleo*, blaauwe Koorenbloem. *Flore albo fundo violaceo*, witte Koorenbloem met een Violette Grond. *Flore albo fundo cœruleo*, witte Koorenbloem met een blaauwe Grond. *Flore rubro fundo purpureo*, roode Koorenbloem met een purpere Grond. *Flore purpureo fundo cœruleo*, purpere Koorenbloem met een blaauwe Grond, &c. *Cyanus major latifolius*, groote Koorenbloem met breede Bladeren. *Cyanus odoratus Turcicus flore albo*, welriekende Turksche witte Koorenbloem. *Flore purpureo*, Purpere welriekende Turksche Koorenbloem. *Cyanus Hiſpanicus flore purpureo & albo*, Spaanſche Koorenbloem zoo wel witte als purpere. *Cyanus arbo-reus*, Boomachtige Koorenbloem. Ende meer andere. Niet alle van van een ende de zelfde Culture.

Cyan ſpē-
cies varie.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Grond, nieuws om geſmeeten, ende met een weing tweejarige Paerdemeſt maatig verziĳen, een opene en wel geleegene plaatze, maarige, en voor al niet te veel vochtigheits; blijven niet meer dan een Zomer in 't leven; geeven volkomen Zaad, ende verſterven voor de Winter: moeten daarom, met een waſſende Maane van de Maart ofte April, op een nieuw, door Zaad, niet diep in d' Aerde gelegd, wederom vernieuwt zijn, waar doorze alleen vermeerderd worden; ſlaan ook dikwils van

zelve, door het neêrgevallene Zaad, genoegzaam de gemeine Koornbloemen op, waar onder veelmaals zeer veranderlijke schoone couleuren voortkoomende met lust gezien werden.

Cyanus odoratus Turcicus.

Ambarette.

De *Cyanus odoratus Turcicus flore albo & pupureo*, ofte welriekende Turksche Koornbloem, zoo wel met een witte als purpere couleur, ook om haar uitneemende lieffelijke reuk *Ambarette*, of Bloem als *Ambar* ruikende gedoopt: Is teeder van aart, blijft ook niet meer dan een Zomer in 't leeven, lieft de zelfde Grond, maar veel warmer plaatze, niet te veel vochtigheits, wordt daarom, met gezeide Maane van April, zo wel in de Aerde, als in een Pot, wederom op een nieuw gezaait, in opene Bloem staande, voor Regen gewacht, op dat het Zaad niet kome te bederven, dat daar door lichtelijk geschiedt, doch niet alleen aan deze, maar ook aan alle d' andere foorten van Koornbloemen in 't generaal, geeft als dan volkoomen Zaad, ende versterft door een kleine Rijp ofte van zelfs voor de Winter.

Cyanus Hispanicus.

Het *Cyanus Hispanicus*, ofte Spaansche Koornbloem, zo wel met een witte als purperachtige Bloem, is mede van een aangename reuk, maar niet zo krachtig, noch ook zo vol van Bladeren als de Turksche, wordt nochtans op dezelfde maniere in alles geregeert, vermitze, in de Herfst volkomen rijp Zaad gegeven hebbende, ook het leeven verliest.

Het *Cyanus major latifolius*, of groot breed gebladerde Koornbloem, vergaat zoo haastig niet, maar verblijft lange jaaren in 't leeven, verdraagt een opene, luchtige, vrije, wel gelegene, dikwils gerepte, en genoegzaam gemeste plaatze, veel Waters, alle ongelegentheit des Winters, zonder eenige schaade; bloeit (gelijk ook alle d' andere) lange tijd, geeft in de Herfst niet altijd, maar alleen, met goede drooge Zomers, perfect rijp Zaad, het welke met een wassende Maane van April ofte May, niet boven een stroobreed diep, de Aerde bevoolen moet zijn, waar doorze zoo wel, als haare aangewassene en van zelfs Wortel schietende Jongen, die men, op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt, ende verplant, vermenigvuldigt mogen werden.

Cyanus arboreus.

Het *Cyanus arboreus*, ofte Boomachtige Koornbloem, zijnde het raarste van allen, my door gezondene Americaansche Zaaden 1657. voortgekoomen, een aardig Gewas, ende om te zien bevallig, schiet op, in deze Gewesten, tot de hoogte van twee ende een halve voet: bemint een goede zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemeest, ende het Mol der verotte Bladeren van Boomen doormengt, een vrije, warme, en wel gelegene plaatze, taamelijk veel vochtigheits in Zomertijden; verblijft lange jaaren in 't leeven, bloeit alle Zomers schoon, doch geeft, hier te Lande, geen volkomen Zaad, waar doorze nochtans alleen vermeerdert mag zijn, dewijle zy, by de Wortel niet uitlopende gezien wordt: Is wel taamelijk hart van Natuire, zoo het blijkt, doch geenzins veelvoudige Herfstregen, sterke Winden, Rijp, ofte felle

selle Vorst verdraagen mogende : Moet daarom, in een Pot gestelt zijnde, in het laetste van September ofte begin van October, naa het Saisoen goet is, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet, als met Vorstig weeder ingeviert werdt, gebrocht, geduirende de geheele Wintertijdt, met slechts een weinig laauw Regenwater van boven begooten, ende niet voor in 't laetste van de Maart of begin van April, naa des Tijds gelegenheit, met een zachte Lucht en zoete Regen, wederom buiten gezet, voor veel Sneeuwige vochtigheids, koude Nachten, schraale Ooste- of Noorde-Winden wel gedekt, ende, tot den eersten van May, voorzichtig gewacht zijn.

HET CLXXIV. CAPITTEL. VERKENS BROOD.

IN 't Nederlandsch alzoogenoemt. Wordt op Latijn CYCLAMEN, ofte PANIS PORCINUS. In 't Hoogduitsch SCHWEINBROT, ofte ERDOPFFEL. Ende op François PAIN DE PORCEAU geheeten. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, kenbaar geworden veel schoone en zienswaardige veranderlijke soorten, waar van ik veel uit eigen Zaad heb voortgeteelt, te weeten : *Cyclamen autumnale folio Hedera*, Herfst Verkensbrood met Bladeren van Klim. *Odoratum flore purpureo*, Welruikende Verkensbrood met een purpere Bloem. *Longius radicum flore purpureo odorato*, met een lange Knobbel Wortel, op de maniere van een Anemone, met een purpere welruikende Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Longifolium* ofte *bipenninum*, met een lank Blad gelijk een Hellebaart. *Bipenninum flore albo magno*, met een Hellebaarts Blad, en groote witte Bloem. *Persicum*, uit Persien. *Rotundifolium majus*, met groote ronde Bladeren. *Aleppicum*, van Aleppo. *Rotundifolium minus* *Hyemale flore purpureo*, Winter Verkensbrood met een uit den rooden purpere Bloem, en een klein rond Blad. *Vernum flore purpureo*, in 't Voorjaar bloeiende met een purpere Bloem. *Vernum flore albo*, omtrent de May voortkomende met een witte Bloem. *Vernum flore albo odorato*, in 't Voorjaar bloeiende met een witte welruikende Bloem. *Vernum marmoreum flore albo odorato*, witte welruikende May Varkensbrood met schoon wit gemarmerde Bladeren. *Cyclamen Aestivum*, Zomer Verkensbrood. Ende veel meer andere, meest alle van een Culture.

Cyclamen autumnale.

Hyemale, Vernale,

Aestivum.

Zy beminnen ook alle (zoo wel in haare aangename schoonheit der veelvoudige couleuren, als lieffelijke bevalligheit der welruikende Bloemen, geen andere ter Wereldt wijkende) een goede, gemeine, zandige Aerde, met maatige tweejarige Koeije- en Paerde-mest genoegzaam doormengt, een vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze, maatige

*Cyclamen
longius ra-
dicatum.*

vochtigheit, verblijven, van Natuire, veel jaaren in 't leeven, verdraagen sterke koude en alle ongelegentheit des Tijds, warm gezet zijnde; geeven een zienswaardige Bloem, welke naa datze afgevallen is, windt zich aardig de Steel in malkanderen, ende legt zich met haar Knopje daar het Zaad in groeit op de Grond neder, dat in Augusto, des volgende jaars, opent, ende als dan eerst rijp te zijn bevonden wordt; Doch het Zaad van *Cyclamen Vernum* ende *Aestivum*, May en Zomer Verkensbrood, verkrijgt veel eerder haar volkomenheit; door het welke deze alleen (uitgenoomen het *Cyclamen longius radicum*, of Verkensbrood met een lange knobbelige Wortel, dat men door een afgebrooken stuk haarer Wortel ook dikwils vermeerderen mag) aangeeteelt worden.

Dit genoemde Zaad, gewonnen zijnde, met de eerste volle Maane daar naa in September, moet ook niet later, de Aerde in een Pot, ruim een stroobreed diep, om des Winters binnen 's huis gezet te konnen werden, bevoolen zijn, het welke in de volgende Zomer als dan, of in de Herfsttijdt eerst met een klein rond Blaatje opkomende vernoomen wordt, geevende, voor d' eerste maal, het zeste jaar daar naa haar Bloem, waar in veel veranderinge niet alleen, maar ook in het Loof voornaamelijk gezien, ende, met vermaak, bekend werdt.

Deze Jongen konnen, om haare teederheits wille, in de Winter binnen 's huis gebrocht, ende met weinig laauw gemaakt Regenwater van boven begooten, twee jaaren in de zelfde Pot gestaan hebbende, opgenoomen, ende de Aerde vernieuwt wordende, wederom, met een wassende Maane, daar ingestelt zijn, tot dat zy eens ofte tweemaal gebloeit hebben, als wanneer zy buiten blijven, ende de Koude als dan verdraagen moogen.

Zy verliezen alle, zoo wel jonk als oudt, in Junio haar Bladeren, worden in Julio uit der Aerden opgenomen, ende in frisse (als boven gezegt) wederom terstont met een wassende Maane gezet.

*Cyclamen
vernum flore
albo odorato,*

Het *Cyclamen Vernum flore albo odorato*, ofte in 't Voorjaar voortkomende Verkensbrood, met een witte welruikende Bloem, bloeit niet gelijk de andere alle jaaren, maar alleen om het tweede, waar van de Zaadknoppe zich niet tot op de Grond draait, maar opwaarts staande verblijft, ende met zeer weinig Zaad van binnen gemeinlijk verzien is.

HET CLXXV. CAPITTEL. HONDSTONGE.

Cynoglossum.

WOrdt met deze Naame in 't Nederlandsch, ende geen andere (mijns weetens) genoemd. Op Latijn CYNOGLOSSUM, CYNOGLOSSA, of LINGUA CANIS. In 't Hoogduitsch HUNDSZUNGEN. Ende

Ende in 't François **LANGUE DE CHIEN**. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige veranderlijke foorten kenbaar geworden, te weeten: *Cynoglossum vulgare majus flore albo*, Groote gemeine Hondstonge met een witte Bloem. *Vulgare majus flore purpureo*, gemeine Groote met een purpere Bloem. *Cynoglossum Creticum flore suave rubente*, Hondstonge uit Candiën met een lieflijke roode Bloem. Ende *Cynoglossum montanum minus*, ofte kleine Berg Hondstonge; behalven dezelaetste, alle van een ende dezelfde Culture.

Linga Canis.

Zy beminnen een goede, zandige, en wel gemeste Grond, een vrije, en genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters; verdraagen sterke Koude, ende alle ongelegentheit des Winters, verblijven twee, ende ook dikwils drie volle jaaren in 't leeven, op welke Tijd, haar Zaad volkoomen rijp geworden zijnde, zy versterven; moeten daarom, op het tweede Voorjaar, t' elkens met een wassende Maane van de Maart of April, wederom op een nieuw de Aerde bevoolen zijn, komen ook door het neêrgevallene Zaad van zelf voort.

Het *Cynoglossum montanum minus* ofte Kleine Berg Hondstonge, blijft niet meer dan een Zomer in 't leeven, wordt alle jaaren, op gezeide Tijd, gezaait, koomt ook door het gevallene Zaad van zelfs op, geeft in de Zomer Bloemen, in de Herfst volkomen Vrucht, en vergaat daar mede.

Cynoglossum montanum minus.

HET CLXXVI. CAPITTEL.

CYMBALARIA der ITALIAANEN.

WOrdt in 't Nederlandsch met geen andere Naam tot noch toe genoemd. Op Latijn **CYMBALARIA ITALORUM**. Zy bemint een gemeine, zandige, ende ook steenige, doch wel gemeste Grond, een bequaam ter Zonne gelegene plaatze, maatige vochtigheit, mag de Koude des Winters ende alle ongelegentheit des Tijds, zonder schaa- de, verdraagen; kruipt van Natuire by der Aerden, bloeit zeer aardig, ende geeft in deze Landen volkomen Zaad; het welke, met een wassende Maane van April ofte Maart, niet diep de Aerde bevoolen moet zijn, hoe wel het ook door 't neêrgevallene van zelf dikwils voortkoomt, waar doorze zo wel, als door aangegroeide Jongen, eenige jaaren in 't leeven blijvende, ook van zelfs Wortelen vattende, genoegzaam vermeerdert mogen zijn. ziet cap. 331.

Cymbalaria Italorum.

HET CLXXVII. CAPITTEL. WILDE GALIGA.

Cyperus
&c.

IN 't Nederlandſch alſoo genoemt. Wordt op Latijn geheeten *CYPERUS*. In 't Hoogduiſch *WILDER GALGAN*. Ende op François *SOUCHET*. Hier van zijn my, in haar aart, vier onderſcheidelijke ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Cyperus longus*, Wilde Galiga met lange Wortelen. *Cyperus rotundus*, Wilde Galiga met ronde Wortelen. *Dulcis eſculentus latifolius*, Wilde Breedbladige Galiga met zoete eetbaare Wortelen. Ende *Cyperus dulcis eſculentus anguſtifolius*, ofte Smalbladige wilde Galiga met zoete eetbaare Wortelen. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, zandige, gemeine, en wel gemefte Grond, een luchtige, vrije, en wel gelegene plaatze, veel vochtigheits; blijven lange jaaren in 't leeven, verdraagen alle ongelegentheit des Winters, brengen dikwils Bloemen, ende ook zelden, ten zy, met zeer warme en goede Zomers, volkoomen Zaad, het welke in April ofte Maart, in een Pot, met een afgaande Maane, de Aerde bevoolen moet zijn, waar doorze zo wel, als haare aangegroeide jonge Wortelen, die men op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt, ende verplant, aangeleelt mogen werden.

HET CLXXVIII. CAPITTEL. D A T U R A.

Datura.
Stramonium.

W Ordts deze Plante niet alleen in Nederlandſch, maar ook op Latijn *STRAMONIUM*, ofte *NUX METELLA* genoemt. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier onderſcheidelijke ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Datura vulgaris alba*, Gemeine witte Datura. *Purpurea*, Purpure of Caſtanie bruine Datura. *Spinoffima*, met een zeer groote doornige Vrucht verzien. Ende *Datura flore pleno*, ofte Datura met een dubbelde Bloem. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, en vet gemefte Aerde, een warme, vrije, en wel gelegene plaatze, veel vochtigheits; verblijven niet meer dan een Zomer in 't leeven; geeven lange holle Bloemen, en voor de Winter, volkoomen Zaad, in groote en zeer doornige Knoppen zittende, waar mede zy verſterven; moeten daarom, met een waſſende Maane van de Maart ofte April, wederom op een nieuw, de Aerde, niet diep, door Zaad bevoolen worden, waar van zy alleen ver-

vermeerdert mogen zijn; koomen ook zomtjids door het neêrgevallene van zelve voort.

Hoewel het *Datura flore pleno*, met een dubbelde Bloem, in deze Landen, geen ofte weinig rijp Zaad, ten voorschijn brengende gezien wordt. *Datura flore pleno.*

HET CLXXIX. CAPITTEL.

P E E N.

BY een jegelijk wel bekend, ende zeer gebruikelijk, wordt in 't Nederlandsch alzo ofte ook wel CAROTEN genoemd. Op Latijn DAUCUS ofte PASTINACA TENUIFOLIA. In 't Hoogduitsch RUBEN. Ende op François CAROTTES. Hier van zijn my, in haar aart en Natuure, drie besondere soorten kenbaar geworden, te weeten: *Daucus sativus radice luteâ*, Geele Peen ofte Geele Wortelen. *Daucus sativus radice rubra*, Roode Peen ofte Roode Wortelen. Ende *Daucus sylvestris* ofte Wilde Peen. Alle van een Culture. *Roode, en geele Wortelen.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, ook kleijige, en weinig gemeste Aerde (zouden anders door dezelfde wormsteekig worden, en lichtelijk onaangenaam van smaak) een luchtige, vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze; verdraagen, jonk zijnde, veel Waters, maar daar naa maatige vochtigheit, ook geenzins sterke Vorst of diergelijke ongelegentheit des Winters; moeten daarom, met een volle Maane van October, uit der Aerden genoomen, in een Kelder, voor het vriezen bewaart, ende eenige (om Zaad te gewinnen) in de Maart, met gezeide Maane, wederom ingezet zijn, wantze als dan, zijnde de tweede Zomer, bloeijen, ende volkomen Zaad gegeven hebbende, vergaan; worden alle jaaren, in de Maart, met een afgaande Maane, op een nieuw, in voorgezeide diep omgesmeetene Grond, hol en luchtig gezaait; vermitsze alzo veel grooter en dikker Wortelen verkrijgen, als met een wassende Maane, in de welkeze klein blijven, maar groote Bladeren krijgen: Werden ook groot en sterk, zoo men dikwils het Loof afbreekt.

Wil jemand deze vroeg in 't Voorjaar hebben, die zaaize met een afgaande Maane in Augusto, laat alle het Gras ofte Onkruid daar tusschen opkomende staan, en bedekze met Stroo, in de Winter voor felle Vorst. *Om Wortelen vroege te verkrijgen.*

Hier en boven, zijn my noch andere, in haar aart en Natuure, bekend, de Naame van *Daucus* voerende, niet om haare Wortels wille, maar om dat onder dezelfde eenige overeenkominge der Bladeren met deze gezien wordt, te weeten: *Daucus creticus latifolius*, *Daucus* van Candiën, met breede Bladeren. *Daucus creticus tenuifolius*, *Daucus* van Candiën, met kleineteedere Bladeren, boven andere schoon en bevallig om zien. *Daucus selinoides*, *Daucus* met Bladeren niet zeer ongelijk de Peterfelie. *Daucus creticus.* *Selinoides.* Ende

Libanotis. Ende *Daucus Libanotis*, ofte Daucus van den Berg Libanon. Alle van een ende dezelfde Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejarige Paerdemest, ende het Mol uit van binnen verdurvene Boomen maatig doormengt, een luchtige, warme, en wel ter Zonne geleegeene plaatze, maatige vochtigheit; blijven niet langer dan twee, drie, ofte ook wel zomtijds vier jaaren in't leeven, zijn teeder van Natuire, verdraagen geenzins eenige koude Herfstregenen, Sneeuw, ofte Vorst; Moeten daarom, in een Pot gezet zijnde, in het laetste van September, of begin van October, na des Tijds gelegenheit, binnen 's huis gebracht, op een bequaame plaatze, daar zy door de Vensteren Lucht en Zonne zo lange koomen te genieten, als de Vorst uitwendig het zelfde zal komen te beletten, gestelt, met zeer weinige laauw gemaakt Regenwater geduirende de Winter, van boven of onderen, verzien, vermits zy door een weinig te veel, haastig aan haare teedere Wortelen verderven, ook in Tijd van Vorst verre van den Oven gestelt, inzonderheit het *Daucus Creticus*, dat beide, om haar teedere aart, weinig warmte des Viers lijden ofte verdraagen kan, ende niet voor in het laetste van de Maart of begin van April, na het Weeder zich schikt, met een aangename Lucht en Regen, wederom buiten gezet, voor koude Nachten, Sneeuwige vochtigheit, en haarige Winden wel gedekt, en gewacht zijn. Zy bloeijen detweede Zomer; geeven, in deze koude Gewesten, zelden, ten zy met warme en drooge Zomers, volkoomen Zaad: Het welke, met een wassende Maane van April, in een Pot, niet boven een stroobreed diep, hol ende luchtig, gezaait werdt, waar door zy alleen vermeerderd mogen zijn.

HET CLXXX. CAPITTEL.

B E E T E W O R T E L.

Betarubra. **I**N 't Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook van veele ROODE BEETE geheeten. Wordt op Latijn genoemd BETA RUBRA. In't Hoogduitsch ROTER MANGOLD. Ende op François BETE RUGE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, twee veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Beta radice rubicundâ*, Bloedtroode Beetewortel. Ende *Beta radice pallido rubescente*, ofte Beete met bleekroode Wortelen, de ook van zommige *Caroote* geheeten wordt. Beide van een Culture.

Zy beminnen liever een kleijige, nieuws ongesmeetene, ende met tweejarige Koeijemest wel verziene, als een zandige Grond, een opene, luchtige, en vrije plaatze, raamelijk veel vochtigheits; verdraagen ongeerne sterke Vorst, ende andere ongelegenheit des Win-

Winters; worden daarom, met een volle Maane van October, uit der Aerden genoomen, ende van haare Bladeren ontbloot zijnde, in een Kelder, droog Zand, ofte Turfmol, om voor spijs of Salade gebruikt te mogen worden, bewaart, waar inze, door de geheele Winter, goet blijven kunnen. In de Maart, met een volle Maane, zommige wederom in de Grond gestelt, geeven als dan Bloem, en volkomen rijp Zaad, waar mede zy versterken; waaromze, met een afgaande Maane, in de Maart, wederom op een nieuw, de Aerde, niet diep, maar hol ende luchtig, door Zaad (te vooren eenige uren in Water geweekt zijnde geweest, om t' eerder te kunnen op komen) bevoelen worden, waar door zy alleen vermenigvuldigt mogen zijn.

HET CLXXXI. CAPITTEL.

P A S T I N A A K E.

En Vrucht zo wel van een jegelijk gelieft, als wel bekend, wordt niet alleen met deze Naame, maar ook in 't Nederlandsch PINXSTERNAAKE ofte TAMME MOREN genoemd. Op Latijn PASTINACALATIFOLIA. In 't Hoogduitsch MOREN ofte WELSCH, en GARTEN PASTINACK. Ende op François PANETZ, PASTINADES, ofte CHERVY. Hier van zijn my, in haar aart en Natuure, twee veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Pastinaca Sativa*, tamme Pastinaake. Ende *Pastinaca Sylvestris*, ofte wilde Pastinaake; zijnde van een Culture; in deug-

*Pinxsternaa-
ke.*

*Pastinaca
Sativa.
Sylvestris.*

de de Tamme de Wilde verre overtreffende. Zy lieven beide een diep omgegraavene, zo wel zandige, steenige, als kleijige, doch genoegzaam gemeste Aerde, een vrije, en wel gelegene plaatze, taamelijk veel vochtigheits, doch geerne een drooge Herfst, verdraagen maagtig de Koude des Winters, worden niet te min door dezelfde gemeinlijk voos, waterig, en onaangenaam van smaak, behalven in zandige Aerde; bloeien de tweede Zomer, geeven volkomen Zaad, ende vergaan daar mede.

Zy werden in de Maart, met een afgaande Maane, wederom op een nieuw, niet diep, maar hol en luchtig, gezaait, zo wordenze dik en groot, inzonderheit zoo men het Loof te mets een weinig af breekt; doch met een wassende Maane de Aerde bevoelen, vermeerderenze zeer aan haare Bladeren, maar verblijven klein en dun aan haare Wortelen.

*Tijd om
zaaijen.*

Wil jemand deze vroeg genieten, die zaaije het Zaad, met een afgaande Maane in Augusto, op een goede warme plaatze, altijd eerst een Etmaal te vooren in Water geweekt zijnde, zo zal hyze naa zijn be- lieven verkrijgen: Ook voor spijs in de Winter te kunnen gebruiken, moet menze in October, met een volle Maane, uit de Aerde graaven,

in een Kelder, in droog Zand of Turfmol, voor de Vorst bewaaren; alle haar Bladeren afgesneden wordende, zo blijven zy goed, en werden hoe langer hoe drooger en zoeter.

HET CLXXXII. CAPITTEL.

H O N D S T A N D.

ZYnde een schoon en zeer bevallig, doch klein Gewas, wordt in 't *Deus Canis.* Nederlandsch alsoo geheeten. Op Latijn DENS CANIS, SATYRIUM *Pseudoherm.* ERYTHRONIUM, ofte PSEUDOHERMODACTYLUS. Ende in 't Hoogduitsch HUNDSZAHN. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten bekend, te weeten; *Dens canis flore purpureo*, Hondstand met een purpere bloem. *Flore carneo*, met een lijfverwige Bloem. En *Flore albo*, met een witte Bloem. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zeer zandige, doch weinig, of geen gemeste Aerde, een opene, luchtige plaatze, maatige vochtigheit, verdraagen redelijk de koude des Winters; geeven Bloemen in de Maart, ende in de Zomer volkomen rijp Zaad, in sommige drooge Tijden; men neemt haare Bolle, een Hondstand zeer gelijkende, alle jaaren op, ofte alleen om het derde, het welke (mijns oordeels) best is, in het laetste van Junio, ende de Aerde omme gesmeeten, ook met vris Zand vernieuwt zijnde, zet menze terstont wederom in dezelfde, vermitze buiten de Aerde niet verblijven mogen, gelijk andere Bollen, maar worden in korte Dagen slap, ende verderven daar naa.

Worden ook zo wel door haare jonge aangegroeide Bollekens, die men, opgenoomen weezende, van d'Ouden afscheidt, als Zaad vermenigvuldigt; dat met een volle Maane van September, in een Pot of Vaasje, ruim een ofte twee stroobreed diep gezaait zijnde, niet voor in 't Voorjaar opkoomt, ende het zevende of achste jaar daar naa, haar eerste Bloem ten voorschijn brengt.

HET CLXXXIII. CAPITTEL.

R I D D E R S S P O O R E N.

EEn schoon en aangenaam Bloem Gewas, wordt in 't Nederlandsch alzoo genoemd. Op Latijn DELPHINIUM ofte CONSOLIDA REGALIS. In 't Hoogduitsch RITTER SPORN. Ende op François PIED D'ALOUETTE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veel aardige vermaakelijke en zienswaerdige soorten kenbaar geworden, te weeten:

Del-

Delphinium flore simplici. Ridderspoore met een enkelde Bloem, zo wel blaauw, purper, lijfverwig, als wit van couleur. *Flare plena alba*, met een dubbelde witte Bloem. *Flare plena caerulea*, met een dubbelde blaauwe Bloem. *Flare carneo pleno*, met een dubbelde lijfverfde Bloem. Ende *Consolida Regalis Anglicana*, ofte Engelsche Ridderspooren, waar van meer dan twintig verscheidene coupleuren (door Zaad jaarlijks voortkommende) gevonden worden. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, nieuws omgesmeetene, en wel gemeste Aerde, een warme, vrije, en genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, taamelijk veel Waters; verblijven niet meer dan een Zomer in 't leeven, bloeijen lange, geeven voor de Winter, volkoomen Zaad, en verfterven daar meede: moeten daarom, met een volle Maane van de Maart, wederom op een nieuw, niet diep gezaait zijn, waar doorze geduurig vernieuwt mogen worden.

Wil jemand deze vroeg gewinnen, en daar altijd, zonder faute, volkoomen Zaad van genieten, het welke anders in slechte Zomers wel mankeert, die zaaije het zelfde met een volle Maane in September, inzonderheit met dubbelde Bloemen, zoo komenze in de Maart voor den Dag, en brengen zienswaerdige en lankduirende Bloemen voort.

Begeert jemand, uit enkelde, dubbelden te zien, die neeme weg alle Zijdtakskens, (het welke men ook aan dubbelde, daar men Zaad van begeert, doen kan) ende laat alleen de Hertscheute verblijven, winne daar af, met een volle Maane, het Zaad, zaaije het zelfde wederom op een volle Maane, en gewinne ook van de recht opgaande Hertscheute (als gezegt) wederom het Zaad, zo zal hy niet alleen groote schoone enkelde, maar ook, in haar wonderlijke coupleuren, zeer verscheidene Bloemen, geheel dubbelt, het derde jaar, verkrijgen. Die door de Natuur dubbelt zijn, brengen ook voort gantsch enkelde, welke men meede opfnoeijen, het Zaad also gewinnen, en wederom zaaijen moet, zo veranderenze op een nieuw, en worden als vooren dubbelt gezien.

Vit enkelde dubbelde voort te kermen.

HET CLXXXIV. CAPITTEL.

K O R A L K R U I D.

IN 't Nederlandsch alzoogenoemt. Wordt op Latijn geheeten *DENTARIA*, om dat haare Wortel Tants wijze met Knobbels aan malkanderen gehecht is, ofte *CORALLOIDES*. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige aardige veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Dentaria triphylos*, Koralkruid met drie Bladeren. *Heptaphyllos*, met zeven Bladeren. *Pentaphyllos flore purpureo*, met vijf Bladeren, ende een Purpere Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Montana radice*

non dentata, Berg Koralkruid met een rechte en ongetandede Wortel. Ende *Dentaria baccifera*, ofte Koralkruid met kleine Bollekens als Beijen tusschen de Bladeren voortkoomende. Alle van een Culture.

Zy lieven een gemeine, zandige Aerde, met tweejarige Paerdesteefst wel verzien, van Natuire, een lommerige, doch warme, en wel gelegene plaatze, blijven lange jaaren in 't leeven, verdraagen felle Koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters, bloeijen vroeg in 't Voorjaar, gemeinlijk in 't begin van de May, doch geeven noit, in deze Landen, eenig volkoomen Zaad, worden niet te min, door haare aangewassene jonge Wortelen, die men, met een wassende Maane van de Maart of April, maar veel beter in Julio, haare Bladeren vergaan zijnde, opgenomen, ende met nieuwe Aerde verzien weezende, van d' Ouden scheidt, ende verplant, aangeteelt. De *Dentaria baccifera*, of Beijen draagende Koralkruid, kan ook, door haar gezeide Knopkens, tusschen den Steel en Bladeren uitwassende, haar volkome rijpheit gekreegen hebbende, en terstont in de Aerde gebrocht zijnde, zo wel als door haar Wortelen, vermeerdert worden.

HET CLXXXV. CAPITTEL.

TANDEKENS KRUID.

Dentillaria.
Plumbago.

NAa het Latijnsche Woordt DENTILLARIA in 't Nederlandsch alzoo genoemd; Wordt ook boven dat PLUMBAGO geheeten.

Zy bemint een goede, gemeine, zandige Grond, met tweejarige Paerdesteefst maatig doormengt, een luchtige, warme, en wel gelegene plaatze, taamelijk veel Waters in zomertijden, valt niet geheel teeder van aart, de strenge koude des Winters eenige jaaren, doch niet altijd verdraagen konnende; moet daarom, iets van in een Pot gezet zijnde, in October binnen 's huis gebrocht, voor sterke Vorst gewacht, met zeer weinig laauw gemaakt Regenwater, gedurende de Winter, onderhouden, ende niet voor in 't begin van April, met een aangenaame Lucht en zachte Regen, wederom buiten gestelt worden; Geeft in deze Landen noit eenige Bloemen, veel minder Zaad, kan niet te min, door haar aangewassene jonge Wortelen, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, ende verplant, aangeteelt zijn.

Dentaria Montana.

HET CLXXXVI. CAPITTEL.

D I C T A M N U S.

Een zeer Medicaal, ende, in deze Landen, een ongemeen Gewas, wordt zo wel met deze Naam in 't Nederlandfch, als Latijn, of ook *DICTAMNUM* genoemd. Op Hoogduitsch *DIPTAM*, het welke ook van zommige op Nederduitsch gebruikt wordt. Ende in 't François *DIP-TAMNER*. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderscheidelijke foorten bekend, te weten: *Dictamnus Creticus verus*, oprechte Dictamnus uit Candiën, in welk Eiland zy alleen groeiende gevonden wordt. *Dictamnus Creticus alter Crassiore folio*, een ander ofte tweede foorte van Dictamnus uit Candiën, met dikker Bladeren. Ende *Dictamnus*, of *Pseudodictamnus*, Bastaart Dictamnus, Alle van een Culture.

*Dictamni
species.*

Zy lieven een goede, zandige, met maatig tweejarige Paerdemeft wel vermengde Grond, een warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; zijn, van Natuire, teeder van aart, ende eenige jaaren lank in 't leeven blijvende, verdraagen geenzins veel koude Herfstregenen, Sneeuw, sterke Winden, ofte felle Vorst: moeten daarom, in Potten geplant zijnde, in't begin van October, binnen 's huis gebracht, op een luchtige plaatze gezet, daar niet als met vorstig Weeder in geviert werdt, vermitze d'onnatuurlijke warmte des Viers qualijk verdraagen mogen, gedurende deeze Tijd, met weinig laauw gemaakt Regenwater, van boven, een ofte tweemaal begooten, (willen anders lichtelijk verrotten) ende niet voor in't begin of ten halven van April, met een aangenaame Lucht Regen, wederom buiten gestelt, voor koude Nachten, veel Waters, haarige of schraale Ooste- en Noorde-winden wel gewacht en gedekt zijn.

Het *Dictamnus Creticus verus*, ofte oprechte Dictamnus van Candiën, geeft wel met goede Zomers, in deze Landen, Bloemen, maar noit volkomen Zaad, wordt niet te min, door haar aangewassende Jongen, die, ofte van zelfs wortelen, ofte, met een Mes, subtiel ten halven, op de maniere der Angelieren ingesneeden zijnde, Wortelen vatten, die men in April, met een wassende Maane, van d' Ouden neemt, ook verplant, vermeenigvuldigt worden.

*Dictamnus
Creticus
verus.*

Het *Dictamnus Creticus alter*, ofte tweede Dictamnus van Candiën, ende *Pseudodictamnus*, ofte Bastaart Dictamnus, geeven, in goede Zomers, niet alleen Bloemen, maar ook volkoomen Zaad, het welke, in een Pot, met een wassende Maane van April ofte May, niet boven een stroobreed diep, hol ende lichtig, de Aerde bevoolen moet zijn, waar doorze zo wel, als haare ingesneeden jonge harde Steelkens, die men,

*Dictamnus
Creticus al-
ter.
Pseudo-
dictamnus.*

gewortelt weezende, op de zelfde Tijd van d' Oude neemt, aangeteelt ende vermeerderd worden.

HET CLXXXVII. CAPITTEL.

V I N G E R H O E D.

W Ordts met deze Naam in't Nederlandsch alzo genoemd. Op Latijn DIGITALIS. In 't Hoogduitsch FINGERHUT. Ende op François DIGITALE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuur, verscheidene aardige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Digitalis major flore albo*, Groote Vingerhoed met een witte Bloem. *Major flore purpureo*, Groote met een purpere Bloem. *Major flore albo punctato*, Groote witte met stippen van binnen. *Major flore purpureo punctato*, Groote purpere van binnen gestreept en gestipt. *Major flore luteo villosa*, Groote met een geel ruige Bloem. *Minor flore luteo*, kleine met een geel Bloem. *Minor flore carneo*, kleine met een lijfverfde Bloem. Ende *Digitalis Virginiana flore spicata purpureo angustifolia*, ofte Smalgebladerde Vingerhoed uit Virginien, met een geaarde purpere Bloem. Alle, behalven de laetste, van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, wel gemeste Aerde, zo lief een vrije en wel geleegene, als een schaaduwachtige plaatze; verdraagen veel Waters, sterke Vorst, en alle ongeleegentheit des Winters, blijven maar twee of ten hoogsten drie jaaren in 't leeven, bloeit de tweede Zomer vermaaklijk, geeven volkomen rijp Zaad, ende versterven daar meede; moeten daarom, het tweede jaar, met een wassende Maane van de Maart of September, op een nieuw de Aerde bevoolen worden, slaan ook door het neêrgevallene Zaad dikwils van zelf op, waar doorze alleen vermeerderd werden.

Digitalis angustifolia Virginiana flore purpureo spicata.

Het *Digitalis angustifolia Virginiana flore purpureo spicata*, of Smalgebladerde Vingerhoed, met een geaarde purpere Bloem uit Virginien, vergaat niet zo haast, maar blijft veel jaaren in 't leeven, wordt ook niet alleen door Zaad aangeteelt, het welke in April, met genoemde Maan, in een Pot, niet booven een stroobreed diep, luchtig gelegd moet zijn, maar ook door de aangewassene jonge Wortelen, die men op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt en verplant.

HET

HET CLXXXVIII. CAPITTEL.

D O R O N I C U M.

Z Oo wel met deze Naame in 't Nederlandsch als op Latijn, ofte ook wel ACONITUM PARDALIANCHES genoemd, en in 't Hoogduitsch GEMSENWURZ. Hier van zijn my, in haar Natuire, vier onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Doronicum Romanum radice Scorpy*, Roomsche Doronicum, met een Wortel een Schorpioen gelijkende. *Romanum radice brachiata*, Roomsche Doronicum, met een Wortel met twee Armen verzien. *Folio Plantaginis*, met Bladeren van Weegebree, die ook *Alisma* ofte *Damasonium* genoemd is. En *Doronicum Americanum*, of Americaansche Doronicum. Alle van een Cluture.

*Alisma.
Damasoni-
um.*

Zy lieven een goede, gemeine, zandige en wel gemeste Grond, een opene, vrije en wel gelegeene plaatze, verdraagen veel Regens, harde Vorst, en alle ongelegentheit des Winters, zonder eenige schade: blijven lange jaaren in 't leeven; geeven, met goede Tijden, rijp Zaad, ende alle Zomers nieuwe Bloemen, van een schoone geele couleur, waar van het Americaansche, zes, zeven en acht voeten hooge opschiet, ende de grootste, ook de zienswaardigste Bloem vertoont.

*Doronicum
America-
num.*

Worden ook, niet alleen door Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte April, de Aerde bevoolen moet zijn, maar ook door haare aangroeiende Jongen, die men, van zelfver Wortelen verkrijgende, op de zelfde Tijd van d' Ouden afsteekt, ende verplant, genoegzaam aangeteelt.

HET CLXXXIX. CAPITTEL.

D O R Y C N I U M.

E n aardig, schoon en zienswaardig Gewas, wordt (mijns weetens) met geen andere Naame van jemant genoemd. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Dorycnium Salamantieense*, Dorycnium omtrent Salamanca in Spanjen groeiende. *Valentinum*, by Valentien in het zelfde Rijk voortkoomende. Ende *Dorycnium Dioscoridis*, ofte Dorycnium van DIOSCORIDES beschreeven. Niet alle van een Culture.

*Dorycnium
Dioscoridis.*

Zy beminnen nochtans alle, een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest, eenjarige Hoenderdrek, ende klein gemaakte Veengrond genoegzaam doormengt, een warme, vrije

&c.

vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit, verdragen geenzins veel koude Herfstregenen, Nieuwelige Lucht, ofte sterke Vorst; moeten daarom, in Potten gezet wezende, in 't begin van October binnen gebracht, op een goede luchtige plaatze gezet, daarniet als met vorstige Weeder in geviert werdt, gedurende de Wintertijd, met slechts een weinig laauw Regenwater van boven begooten, ende niet voor in 't begin often halven van April, met een zoete Lucht en Regen, wederom buiten gezet, voor Sneeuw, koude Nachten, en haarige Winden wel gewacht zijn. Bloeyen gemeinlijk alle Zomers, maar geeven noit in deze Landen eenig Zaad: worden niet te min, door haare uit de Wortel voortkomende jonge rijsachtige Scheutkens, de men, met een wassende Maane van April, op de maniere der Angelieren, ten halven insnijdt, met Aerde overdekt, ende Wortelen geschooten hebbende, (die ten minsten, om haare teederheits wille, tweejaaren out moeten zijn) van d' Ouden afneemt, ende verplant, zoberlijk vermeenigvuldigt.

Het *Dorycnium Dioscoridis*, ofte DORYCNIUM VAN DIOSCORIDES, zijnde een der schoonste Gewassen die ik oit op Aerden gezien hebbe, in alle deelen wit, en gelijk zilver blinkende, verdraagt ongeerne eenige vettigheit, moet daarom alleen, een goede zandige Aerde, met een weinig Mol der verrotte Bladeren van Bomen doormengt, genieten, blijft eenigejaaren in 't leeven, bloeit het tweede jaar, door Zaad voortgekomen zijnde, het welke uit warme Landen gezonden, met een wassende Maane van April of May, in een Pot, niet boven een stroobreed diep, op een heete plaatze gestelt, gezaait wordt, waar door zy alleen vermeerdert mag zijn. Schiet wel geduirig jonge Scheutkens uit de Wortel, kan nochtans noit door de zelfde aangequeekt werden.

HET CXC. CAPITTEL. D R A G O N.

ZYnde zo zeer van een jegelijk bekend, als om haar aangename geuren bevalligheit, in een goede Salade begeert, wordt in 't Nederlandsch alzoogenoemt. Op Latijn DRACUNCULUS HORTENSIS, ofte DRACO HERBA. In 't Hoogduitsch DRAGUNE. Ende op Fransois gelijk Neerduitsch DRAGON.

*Dracuncu-
lus hortensis
Draco her-
ba.*

Zy lieft een goede, gemeine, zandige, wel omgesmeetene, en vet gemeste Grond, een luchtige, vrije, en genoegzaam ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; wordt van Natuire oudt, verdraagt alle ongeleegentheit des Winters: geeft ter naauwer nood, in deze Landen, Bloemen, veel min eenig volkomen Zaad: wordt daarom alleen aangeeteelt door haar aangewassene jonge Looten, Wortel verkreegen hebben.

bende, die men, met een wassende Maane in de Maart, van d' Ouden neemt, ook als dan verplant. Ingesteeken zonder Wortel, koomen noit voort; Moeten ook alle vierjaaren opgenoomen, ende met nieuwe Mest verzien werden, ofte verminderen, vergaan, ende versterven met der Tijd geheelijk. ziet cap. 380.

HET CXCI. CAPITTEL. HOE LANGER HOE LIEVER.

WOrdt niet alleen in't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van veel ALFSRANKE genoemd. Op Latijn DULCAMARA, A- Dulcamara
MARA DULCIS, SOLANUM LIGNOSUM, ofte CIRCEA MON- Amaradul-
SPELIENSUM. Ende in't Hoogduitsch HEINSKRAUT, ofte IE Lenger cis.
IE LIEBER. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie bezonde-
re soorten bekend, te weeten: *Dulcamara flore purpureo*, Hoe langer
Hoe liever, met een purpere Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem.
Ende *solanum lignosum folio variegato*, ofte Hoe langer hoe liever, met zeer
schoone bonte Bladeren. Alle van een Culture.

Zy lieven, van Natuire, een gemeine, zandige, zo wel gemeste,
als ongemeste, doch vochtige Aerde, zo lief een donkere, als een o-
pene, luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaats, veel Wa-
ters, bloeijen alle Zomers, en geeven ook volkomen rijp Zaad: zijn
hart van Natuire, blijven lange jaaren in't leeven, verdraagen sterke
koude, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds; worden ook niet
alleen door Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart of
September, in een Pot, de Aerde bevolen moet zijn: maar ook door
haare aangegroeide jonge Looten, van zelfver Wortelen vattende; die
men op de zelfde Tijd van d' Ouden neemt, ende verplant, genoeg-
zaam vermeerdert gemaakt. ziet cap. 310.

HET CXCI. CAPITTEL. WILDEVLIER.

IS niet alleen met deze Naame in't Nederlandsch, maar ook van zom-
mige HADICH genoemd. Op Latijn EBULUS, ofte SAMBUCUS HU- Ebulus.
MILIS. In't Hoogduitsch ATTICH. Ende op François HIEBLE.

Zy lieft, uit een aangeboorne eigenschap, liever een goede, ge-
meine, zandige, als andere, doch vet gemeste Grond, een opene,
luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegene, bequamer als een donke-

re of schaduachtige plaatze, veel Waters, vermitze de vochtigheit bemint; verdraagt felle Vorst ende alle andere ongeleegentheit des Winters goduldig; Bloeit alle Zomers, geeft in de Herfst rijpe Vrucht, en blijft lange jaaren in't leeven: wordt ook niet alleen door Zaad, het welke, met een wassende Maane van September ofte de Maart, in d' Aerde gelegd moet zijn, maar ook door haar jonge Looten, de Grondt zeer doorloopende, die men, op de zelfde Tijd, van d' Ouden steekt, en verplant, overvloedig vermeerdert.

Eere, en
waerdig-
heit deeser
in voorige
Tijden.

Kroone in
Podagra ge-
bruikbaar.

De purpere Vrucht van deze, placht eertijds, by d' Oude Heidenen, in groote waerden gehouden te zijn; vermitze niet alleen daar meede haare aangezichten verfden en bestreken, alsze in haarder Afgooden Tempel om 't offeren gingen, gelijk MARCELLUS verhaalt; Maar vlochten ook Kranzen van de Bladeren, daar mede zy alle de geene bekroonden, die voor d' eerstemaal met het Podagra gequelt werde, gelijk daar van LUCIANUS schrijft; op dat de waerdigheit van deze krankheit (by de Grooren gemeinlijk liever, als by de Kleinen, een verblijvende plaatze zoekende) by de Nakomelingen geenzins vergeeten zoude worden.

HET CXCH. CAPITTEL.

ELATINE.

ZO wel in't Nederlandsch als Latijn met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) genoemd. Hier van zijn my, drie onderscheidelijke soorten, in haar aartende Natuure, bekend, te weeten: *Elatine major sagitta folio*, groote Elatine met Bladeren van het voorste gedeelte eens Pijls. *Rotundifolia lanuginosa*, met een ruig rond blad. Ende de *Elatine minor*, ofte kleine Elatine, Alle van een Culture.

Zy beminnen een gemeine, zandige, nieuws omgesmeetene, zo wel gemeste, als ongemeste Grond, een opene, luchtige, warme, en wel geleegene plaatze, weinig Waters; blijven niet meer dan een Zomer in't leeven; geeven tegen de Winter volkomen Zaad, ende vergaan daar meede: moeten daaroni, op een nieuw, met een wassende Maane van de Maart, niet diep, ook hol ende lichtig de Aerde bevolen worden, waar doorze alleen aangeteelt mogen zijn: slaan ook dikwils, door het neergevallene Zaad, van zelfver genoegzaam op.

HET

HET CXCV. CAPITTEL.

E L I C H R Y S O N.

IN't Nederlandsch geen eigentlijke Naame voerende, wordt op Latijn HELIOCHRYSON genoemd, 't welke zo veel als GOUDENBLOEM beteekent, vermitsze van zoodaanige couleur gezien wordt.

Heliochryson.

Zy bemint een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemeest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een warme, vrije en wel gelegeene plaatze, weinig vochtigheits; geeft in de Herfst een schoone Bloem, maar noit, in deze Landen, eenig volkomen Zaad, blijft niet meer dan een Zomer in't leeven, vermitsze van zelfs vergaet, ofte door een kleine Rijp verrast, haastig van 't leeven berooft wordt.

Werdt ook niet als door haar Zaad, uit warme Landen gezonden, wederom vernieuwt, dat, met een wassende Maane van April, in een Pot, op een heete plaatze gestelt, voor alle koude Winden beschut, niet booven een stroobreed diep, hol en luchtig, gezaait, ook opgekomen, niet verzet wordt, zoude anders, door het zelfde verachterende, geen Bloemen verkrijgen kunnen, doch moeten niet meer als een ofte twee Planten in een Pot, naa haar groote, verblijven.

HET CXCV. CAPITTEL.

A L A N T W O R T E L.

ZYnde een Medicinaal Gewas, wordt ook van veele in't Nederlandsch GALANTWORTTEL genoemd. Op Latijn ENULA CAMPANA, INULA ofte HELENIVM. In't Hoogduitsch ALANTWURTZ. En op François ENULE CAMPANE.

*Enula Campana.
Helenium.*

Zy leeft, van Natuire, een goede, gemeine, wel gemeste Grond, zoo lief een vrije, en genoegzaam ter Zonne gelegeene, als een schaduwtachtige plaatze, veel Waters; blijft lange jaaren in 't leeven, verdraagt alle ongeleegentheit des Winters, geeft alle Zomers Bloemen, maar, in deze koude Gewesten, zelden, dan, met zeer warme en drooge jaaren, als 1669, en diergelijke, volkoomen Zaad; Wordt daarom aangeteelt alleen, door haar aangewassene Wortelen, daar men stukken, booven met een of meer Knoppen verzien, afsteekt, ende, met een wassende Maane van de Maart, April ofte September, verplant; Doch moeten wel drie voeten van malkanderen, om haar lange Bladers

G g g 2

wille,

wille, gezet, ende, met den eersten, dikwils met Water begoöten zijn. Ziet capittel. 214.

HET CXCVI. CAPITTEL.

EPIMEDIUM KRUID.

*Epimedium
herba.*

En aardige Plante, wordt met geen andere Naame (mijns weetens) dan deze in 't Nederlandfch genoemd. Ende op Latijn EPIMEDIUM HERBA, tot onderscheid van een EPIMEDIUM FRUTEX, of BOOMACHTIG EPIMEDIUM, waar van in 't tweede Boek gefchreeven is.

Zy bemint een goede, gemeine, liever zandige, als andere, doch wel gemeste Grond, een opene, luchtige en wel geleegen plaatze, veel Waters; blijft lange jaaren in 't leeven, verdraagt felle Vorst, ende alle ongeleegentheit des Tijds; geeft alle Zomers een wonderlijke en kluchtige Bloem, ook dikwils volkoomen Zaad, het welke met een wassende Maan, van April of May, in een Pot, op een warme plaatze gestelt, en zomtijds, van booven, een weinig met Water begooten, niet diep gezaait moet zijn; waar doorze zoo wel, als haar jonge aangegroeide Wortelen, die men op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt ende verplant, vermeenigvuldigt mag werden.

HET CXCVII. CAPITTEL.

PAERDE STEERT.

*Equisetum.
Hippuris.*

MEt deze Naam, daarom in 't Nederlandfch, alzo genoemd, vermitsze de zelfde niet onbillijk gelijkt. Op Latijn EQUISETUM, HIPPURIS of CAUDA EQUINA. In 't Hoogduitsch SCHAFFTHAUW ofte ROSSSCHWANTZ. Ende op François QUEVE DE CHEVAL. Hier van zijn my, in haar Natuire, vier onderscheidelijke foorten kenbaar geworden, te weeten: *Equisetum vulgare majus*, Gemeine groote Paerdesteert. *Vulgare minus*, Gemeine kleine Paerdesteert. *Minus tenuifolium*, kleine Paerdesteert, met teedere en dunne Bladerkens. Ende *Equisetum album tenuifolium minimum*, ofte Alderkleinste dungebladerde witte Paerdesteert. Niet alle van een Culture.

De twee eerst genoemde, beminnen een zandige, wel gemeste, en ook ongemeste, doch, van Natuire, een vochtige Grond, zoo wel een opene, als een fchaduwachtige plaatze, veel Waters; verdraagen alle ongeleegentheit des Winters, zonder eenige fchaade; geeven gemeinlijk, alle jaaren, Bloemen, ende, met zommige Tijden, volkomen

men Zaad, door het welke zy zoo wel, als haare aangewassene Jongen, die men, met een wassende Maane van April of May, van d' Ouden neemt ende verplant, aangeteelt worden.

Het *Equisetum minus tenuifolium*, kleine Paerdesteert, met teedere Bladeren, ende *Equisetum album tenuifolium minimum*, ofte Alderkleinste dungebladerde witte Paerdesteert, groeijen niet dan in het Water zelfs, waar van het eerste haar Bladeren booven uit het Water zien laat: Doch het laetste, of Alderkleinste witte, blijft daar onder, Ende wordt in de Lucht niet gezien, waar van, indien men iets afbreekt, wordt het (gelijk Goral) door de Lucht hart gemaakt, ende een weinig gedrukt wordende, sprinkt het van malkanderen, en brijzelt tot Gruis.

*Equisetum
tenuifolium
minimum,*

HET CXCVIII. CAPITTEL.

R A K E T T E.

BY veele wel bekend, wordt in 't Nederlandsch alzo genoemd. Op Latijn ERUCA. In 't Hoogduitsch RAUKEN ofte RAUKENKRAUT.

Ende op François ROQUETTE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veel veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Eruca sativa flore albo*, Tamme Rakette met een witte Bloem. *Sylvestris flore luteo*, Wilde met een geele Bloem. *Arragonica*, Arragonische Rakette. *Marina*, aan de Zeekant voortkoomende. *Lusitanica*, uit Portugaal. *Vulpina Libani*, Vosse Rakette van den Berg Libanus. *Flore albo stellato*, met een witte Bloem als een Sterre. *Falcata*, met een krom Zaad gelijk een Sikkell. *Tanaceti folio*, Rekette met Bladeren van Reinyaar, ofte Wormkruid. Ende veel meer andere. Alle van een Culture.

*Eruca, ejus-
que species.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste Grond, een opene, luchtige, vrije en bequaam ter Zonne geleezene plaatze, veel vochtigheits; blijven gemeinlijk niet meer dan een Zomer in 't leeven, geeven voor de Winter volkoomen Zaad, ende verfterven daar meede; moeten daarom, op een nieuw, met een wassende Maane van de Maart, April of Augustus, inzonderheit de Gemeine Tamme Rakette, om des Winters overblijvende, vroeg te moogen hebben, wederom, niet diep, de Aerde bevoelen worden, waar doorze alleen vermeerderd kunnen zijn.

HET CXCIX. CAPITTEL.

E D E L E R A K E T T E.

*Erysimum.
Iris.*

IN 't Nederlandsch alzoo genoemd. Wordt op Latijn *ERYSIMUM* of *IRIO* geheeten. In 't Hoogduitsch *EYSENKRAUT* *WEIBLEIN*. Ende op François *RAVENON*. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, drie verscheidene soorten bekend, te weeten: *Erysimum vulgare*, Gemeine Edele Raketle. *Erysimum verum corniculatum*, Oprechte Edele Raketle, met een gehoornt Zaad. Ende *Erysimum angustifolium*, ofte Edele Raketle met smalle Bladeren. Alle van een Culture.

Zy beminnen, van Natuire, een goede, gemeine, zandige, wel omgesmeetene, en maatic oft ook vet gemeste Aerde, een wel ter Zonne gelegene plaatze, verdraagen veel Waters, zoo wel, als groote droogte; blijven maar een Zomer in 't leeven; geeven in de Herfst volkomen Zaad, ende vergaan van zelfs; moeten daarom, op een nieuw, met een wassende Maane van de Maart ofte April, naa des Tijds gelegentheit, wederom de Aerde bevoolen zijn, waar doorze alleen vermeerderd worden; komen ook, door het neêrgevallen Zaad, dikwils van zelve voort.

HET CC. CAPITTEL.

I T A L I A A N S C H E R A K E T T E.

WOrdt in 't Nederlandsch alzoo genoemd. Op Latijn *RESEDA* of *ERUCA ITALICA*, om datze in Italien veel gevonden werdt. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Reseda major*, Groote Italiaansche Raketle. *Media*, Midden soorte. Ende *Reseda minor* of kleine Italiaansche Raketle. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, zoo wel gemeste als ongemeste Grond, liever een opene, vrije en wel gelegene, als een schaaduwachtige plaatze, veel Regens, ende ook weinig vochtigheits; bloeijen de meeste Zomer, geeven volkomen rijp Zaad, verdraagen alle ongeleegentheit des Winters; verliezen ook zelden alle haar groenigheit, en blijven lange jaaren in 't leeven.

*Reseda ma-
jor.*

Doch de *Reseda major* of Groote Italiaansche Raketle, niet meer dan een Zomer; moet daarom op een nieuw, met een wassende Maane van de Maart, niet diep, ook hol ende luchtig, wederom gezaait zijn; geeft ook voor de Winter volkomen rijp Zaad, ende werdt, door een kleine Rijp, van 't leeven berooft.

De *Reseda media & minor*, Middelbaare en kleine Italiaansche Raket-
te, worden niet alleen, door Zaad, maar ook, door haare aangewassene
jonge Wortelen, die men, op gezeide Tijd, van d'Ouden neemt ende
verplant, aangeteelt; koomen ook alle, door het neêrgevallene Zaad,
dikwils van zelve te voorschijn.

*Reseda me-
dia & mi-
nor.*

HET CCI. CAPITTEL.

H E D E R I K.

IS niet alleen in't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van zom-
mige HERIK genoemd. Op Latijn RAPISTRUM of SINAPI SYLVES-
TRE. In't Hoogduitsch HEDERICH. Ende op François VELAR DE
LA TORTELLE of RAVENON. Hier van zijn my, in haar Natuire, vijf
bezondere soorten bekent, te weeten: *Rapistrum vulgare luteum*, Ge-
meine geele Hederik. *Vulgare album*, Gemeine witte. *Aquaticum*, in
waterige plaatsen groeiende. *Monospermum segetum Lusitanicum*, Portu-
gaalsche Hederik in't Kooren voortkoomende, met een alleenig zit-
tend Zaad. Ende *Rapistrum stellatum Lusitanicum*, of Portugaalsche Hede-
rik met Bladeren op de grond Sterswijze gespreit. Alle van een Culture.
Zy lieven, van Natuire, een goede, gemeine, zandige en maatig
gemeste Aerde, een vrije, warme en wel ter Zonne geleezene plaats,
maatige vochtigheit; zijn teeder van Natuire, blijven niet meer dan
een Zomer in't leeven; geeven gemeinlijk, tegen de Winter, volko-
men Zaad, inzonderheit met goede Tijden, ende vergaan zeer haastig;
moeten daarom, op een nieuw, met een wassende Maane van April,
wederom door Zaad de Aerde bevoolen zijn, waar doorze eeuwigdui-
rende verblijven.

*Rapistrum,
Sinapi Syl-
vestre.*

HET CCII. CAPITTEL.

ARRAGONISCHE MOSTART.

ALzo in't Nederlandsch genoemd. Op Latijn SINAPI ARRAGONI-
CUM. In't Hoogduitsch SENF AUS ARRAGON. Ende op Fran-
çois SENEVE ofte MOUSTARDE D'ARRAGON.

*Sinapi Ar-
ragonicum.*

Zy bemint een goede, gemeine, zandige, ende met tweejarige
Paerdemest wel verziene Grond, een warme en bequaam ter Zonne ge-
leezene plaats, taamelijk veel Waters, blijft niet meer dan een Zomer
in't leeven, geeft tegen de Winter volkoomen Zaad, ende vergaat,
door koude Regenen, Rijp of van zelve; moet daarom, met een wassende

de

de Maane van de Maart of April, naa des Tijds geleegentheit, op een nieuw wederom, niet boven een stroobreed diep, ook hbl ende luchtig gezaait zijn, waar doorze alleen vermeerderd gemaakt mag werden.

HET CCIII. CAPITTEL. O O G E N T R O O S T.

MEt deze Naam, en geen ander (mijns weetens) in't Nederlandsch genoemd. Wordt op Latijn geheeten *EUFRAZIA*, *EUPHROSYNE*, *OCULARIS*, ende *OPHTHALMICA*. In't Hoogduitsch *AUGENTROST*. Ende op François als in't Latijn *EUFRAZIA*. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, vier onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Eufrazia officinarum vera*, Oprechte Oogentroost in de Apoteeken gebruikelijk. *Flore rubro*, met een roode Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. Ende *Eufrazia flore luteo*, of Oogentroost met een geele Bloem. Niet alle van een Culture.

*Eufrazia
officinarum
vera, ejus-
que species.*

Het *Eufrazia vera*, of Oprechte Oogentroost, groeit geerne in een harde, zandige, dorre, slechte Grond, op een opene, luchtige plaatze, lieft maatige vochtigheit; geeft in de Herfst Bloemen, ende vergaet boven de Aerde, tegen de Winter: Hebbe daar aan noit eenig rijp Zaad verneemen kunnen, wordt niet te min door de aangewassene, ende de Aerde doorloopene jonge Wortelen (alle ongeleegentheit des Winters, verdraagen mogende) die men in Bloem staande, of met een wassende Maane van May of Junius, met een groote klomp Aerde, uit neemt, en verplant, vermenigvuldigt worden.

De andere drie soorten alle beminnen een gemeine, zandige, ook kleijige en een vochtige Grond, zoo wel een schaduwachtige, als een opene, luchtige plaatze; geeven volkomen rijp Zaad, en vergaan tegen de Winter; doch haare Wortel, de Vorst zomtjids verdraagen konnende, wast wel in't Voorjaar wederom uit, en versterven als dan de tweede Zomer: Wordt alleen, door haar Zaad, het welke, met een wassende Maan van September of Maart, niet diep, de Aerde bevoolen, vermeerderd.

HET CCIV. CAPITTEL.

B O E K W E I T.

*Fagotriti-
cum.
Frumentum
Saraceni-
cum,*

EEn jegelijk wel bekend. Wordt in't Nederlands, zoo genoemd. Op Latijn *FAGO-PYRUM*, *FAGO-TRITICUM* ofte *FRUMENTUM SARACENICUM*. In't Hoogduitsch *HEYDENKORN*. Ende op François *BLED SARASIN*, of *DRAGEE AUX POURCEAUX*.

Zy lieft allerlei aart van Grond, het zy drooge, vochte, zandige, kleijige, vette of maagere, een opene, luchtige, en wel gelegene plaatze, in 't begin veel Water, maar in 't laetste droogte; blijft een jaar in 't leeven; bloeit in de Zomer, geeft in de Herfst volkoomen Vrucht of Zaad, ende vergaat door een kleine Rijp: moet daarom, alle Voorjaaren, op een nieuw, met een volle Maane van de Maart of April, door Zaad, niet diep de Aerde bevoolen werden, waar doorze alleen vermeerdert, ende altijd blijvende gemaakt mag zijn.

HET CCV. CAPITTEL.
P A E R D S Y Z E R.

ZYnde een aardig teeder Gewas, wordt in 't Nederlandsch alzo genoemd, om dat haar Zaad het Hoefzyer eens Paerds niet onbillik gelijkt. Op Latijn FERRUM EQUINUM. Ende in 't Hoogduitsch

HUFFEISENKRAUT. Hier van zijn my, in haar aart, drie onderscheidelijke foorten kenbaar, te weeten: *Ferrum equinum vulgare*, Gemeine Paerdszyer. *Equinum falcatum*, met een gezikkelt Zaad. Ende *Ferrum equinum umbellatum*, met een Kroone; welke van FABIVS COLUMNA *Capitatum*, Paerdszyer met Hoofdekens geheeten is. Alle van een Culture.

Terrum equinum vulgare.
Falcatum.
Umbellatum.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Grond, met een weinig tweejarige Paerdesteef doormengt, een opene, vrije, en wel gelegene plaatze, maatte vochtigheit; blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven: geeven tegen de Winter rijp Zaad, ende vergaan van zelf; worden daarom, met een wassende Maane van de Maart, in een warme plaatze, wederom door Zaad, niet boven een stroobreed diep gezaait, waar door zy alleen by 't leeven gehouden, en vermenigvuldigt moogen zijn. Worden ook dikwijs, in een Pot, om het Zaad te eerder tot perfectie te brengen, de Aerde bevoolen. ziet cap. 289.

HET CCVI. CAPITTEL.
F E R U L A.

EN schoone en voortreffelijke Plante, wordt met geen andere Naame dan deze (mijns weetens) van iemand genoemd. Hier van zijn my, in haar aart, twee foorten kenbaar, te weeten: *Ferula major*,

Groote Ferula. Ende *Minor latior folio*, ofte Kleine Ferula met breeder Bladeren, van zommige *Ferulago* geheeten. Beide van een Culture.

Ferula major
Minor latior folio.
Ferulago.

Zy beminnen, van Natuire, een goede, zandige, wel gemeste Grond,

H h h

cen

een bequaam ter Zonne gelegene plaatze, taamelijk veel Waters, worden, uit een aangeboorene aart, zeer oudt; bloeijen alletweejaaren eens, ende geeven rijp Zaad, in deze koude Gewesten; verdraagen niet wel sterke Vorst, of andere ongelegentheit des Winters, ten zy in in een Pot gezet, ende binnen 's huis gebrocht, of buiten gelaaten, in het begin of laetste van November (naa des Tijds gelegentheit) genoegzaam met droog Turfmol of oud Kif bedekt, ende daar over Pannen, om niet nat te kunnen worden, gelegd; het welke men, in 't laetste van de Maart, daar wederom afneemt.

Worden ook zeer zelden door haar Wortel, maar meest door Zaad aangeteelt ende vermeerderd, het welke gemeinlijk niet boven een stroobreed diep, hol ende luchtig, in Potten gezaait, niet alleen met een wassende Maane van de Maart of April, maar ook van September of October, moet zijn, vermits het lange in de Aerde verblijft.

Sagapenum.
Ammoni-
acum
Galbanum.

Uit deze Plante vloeit het *Gommi*, *Sagapenum* genoemd, in Perzien wassende. Die in Africa groeit, brengt voort *Gommi Ammoniacum*. Maar in Syrien voortkoomende, geeft een Sap of Gommi, het welke men *Galbanum* heet: zijnde drie verscheidene Naamen van Gommen, naa de veranderinge der plaatzen gegeven, wordt nochtans van een ende dezelfde Plante voortgebracht.

HET CCVII. CAPITTEL.

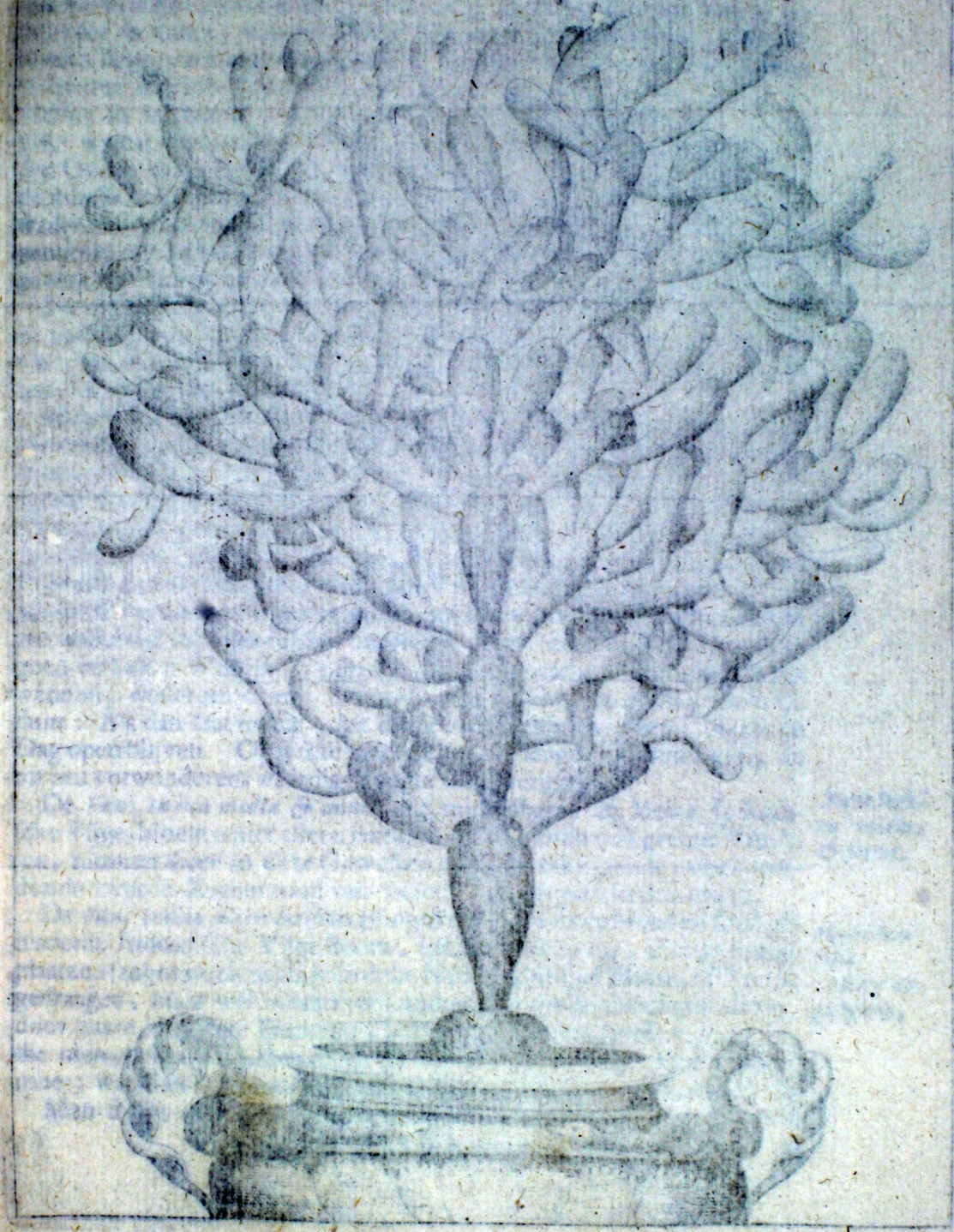
INDIAANSCH E V Y G E.

Opuntia.
Ficus Indi-
ca. ejusque
species.

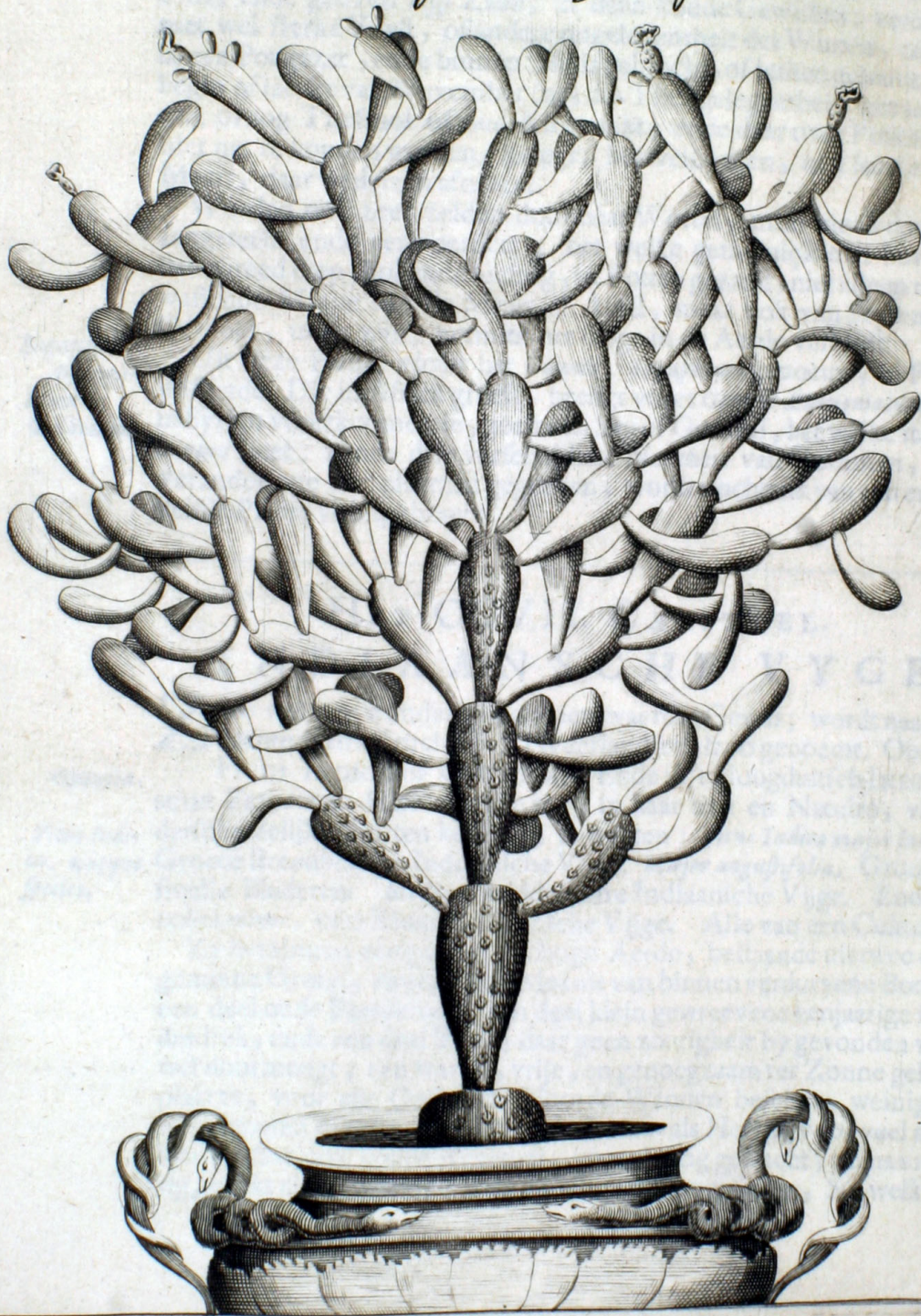
Zoo wel een wonderlijke als zienswaerdig Gewas; wordt naa de gedaante haars Vruchts in 't Nederlandsch alzo genoemd. Op Latijn *FICUS INDICA* of *OPUNTIA*. Ende in 't Hoogduitsch *INDIAANSCH E FEIGHEN*. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier onderscheidelijke soorten kenbaar, te weeten: *Ficus Indica major latifolia*, Groote Breedbladige Indiaansche Vijge. *Major angustifolia*, Groote met smalle Bladeren. *Media*, middelbaare Indiaansche Vijge. Ende *Ficus Indica minor*, ofte Kleine Indiaansche Vijge. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, luchtige Aerde, bestaande uit twee deelen gemeine Grond, twee deelen Mol uit van binnen verdurvene Boomen, een deel oude Paerdest, een deel klein gewreevene eenjarige Hoenderdrek, ende een deel Zand, daar geen zoutigheid by gevonden wordt, wel doormengt, een warme, vrije, en genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, voor alle Ooste- en Noorde-Winden beschut, weinig Waters, moeten daarom, zoo wel in de Zomer als Herfst, voor veel niet alleen, maar ook koude Regenen, voorzichtig gewacht, en naauwkeuriggedekt zijn; vermitze daar door lichtelijk verrotten, het welke zich niet

Opuntia Major. Angustifolia

Opuntia Major Angustifolia.

niet eerder als in Januario, Februario, of Maart, eerst met swartte stippen op haare Bladeren, ende een weinig veranderinge hier en daar van haare natuurlijke groenigheit op de zelfde, ende daar naa hoe langer hoe meerder vertoont; zijn zeer teeder van aart, geenige Koude, noch de minste Rijp verdraagen mogende; moeten daarom, altijd in Potten of houten Bakken, geplant zijnde, ende boven droog geworden wezende, in het laetste van September, binnen 's huis gebrocht, op een zeer warme plaatze, om hooge en niet op de Grond, niet verre van den Oven, daar in geviert wordt, gestelt, geduirende de geheele Winter de minste drup Water ('t zy warm ofte koud) gegeven, ende ook niet wederom, voor ten halven of in het laetste van April (naa des Tijds gelegentheit) met een zoete Lucht en aangename Regen, wederom buiten gebrocht, ende voor koude Nachten, of haarige Winden gewacht zijn.

Deze nu binnen 's huis (als gezegt) gezet, moet men de Vensters de geheele October door, als het goed Weeder is, by Dage, ende ook wel met den eersten by Nacht, om Lucht en Zonnete genieten, open laten: maar daar naa niet meer.

Men stookt ook Vier in d' Oven, voor de eerste maal, met den eersten November, om den tweeden Dag een weinig, daar naa, kouder wordende, alle Dage, ende noch kouder, twee of driemaal des Daags, op dat de Vorst binnens huis niet koomte door te dringen, te weeten: des Morgens om zeven uren, des Middags om een, ende des Avonds om zes, zeven, of acht uren wederom, naa des Tijds gelegentheit. Daar naa Februarius aankoomende, werdt het Vier wederom vermindert, gelijk het eerst vermeerderd geworden is, tot den achten, of tienden Maart, om welke tijd men geheel van het vieren aflat, ende de Vensters, met goed en helder Weeder, by Daage, om de Lucht met zoetigheit te gewinnen, wederom opent, het welke tot den eersten April gemeinlijk duurt: Als dan laat menze, tot datze buiten gestelt werden, Nacht en Dag open blijven. Op welke maniere menze lange goed bewaaren, en tot een verwonderens waerdige hoogte mag brengen.

De *Ficus Indica media & minor*, de middelbaare en kleine Indiaansche Vijge, bloeijen niet alleen jaarlijks, maar geeven ook groene Vruchten, nimmermeer in deze Gewesten rijpheit verkrijgende, doch worden de tweede Zomer rood van couleur, en vergaan lankzaamlijk.

De *Ficus Indica major latifolia & angustifolia*, Groote breed en smal gebladerde Indiaansche Vijge Boom, hebben noit by my, ofte op eenige plaatzen (mijns weetens) hier in deze Nederlanden, of Bloem, of Vrucht gedraagen, maar wel in warmer Landen; zy worden nochtans alleen, door haare kluchtige Bladeren, aangeteelt en vermeerderd gemaakt, die men, in haare zaamenvoeginge half afsnijden, ende half af breeken moet; want het afgebrookene deel eerder en bequaamer Wortelen vat.

Men steekt een ieder Blad tot omtrent ofte een weinig over de helfte

Ficus Indica media & minor.

Major latifolia.

Major angustifolia.

in een groote Pot, met voorgenoemde Grond gevult, tegen de volle Maane in de Mand van May, zonder eenig Water daar by te doen: want hoe warmer zy gestelt, en drooger gehouden worden, hoeze beeter en vaster Wortelen maaken,

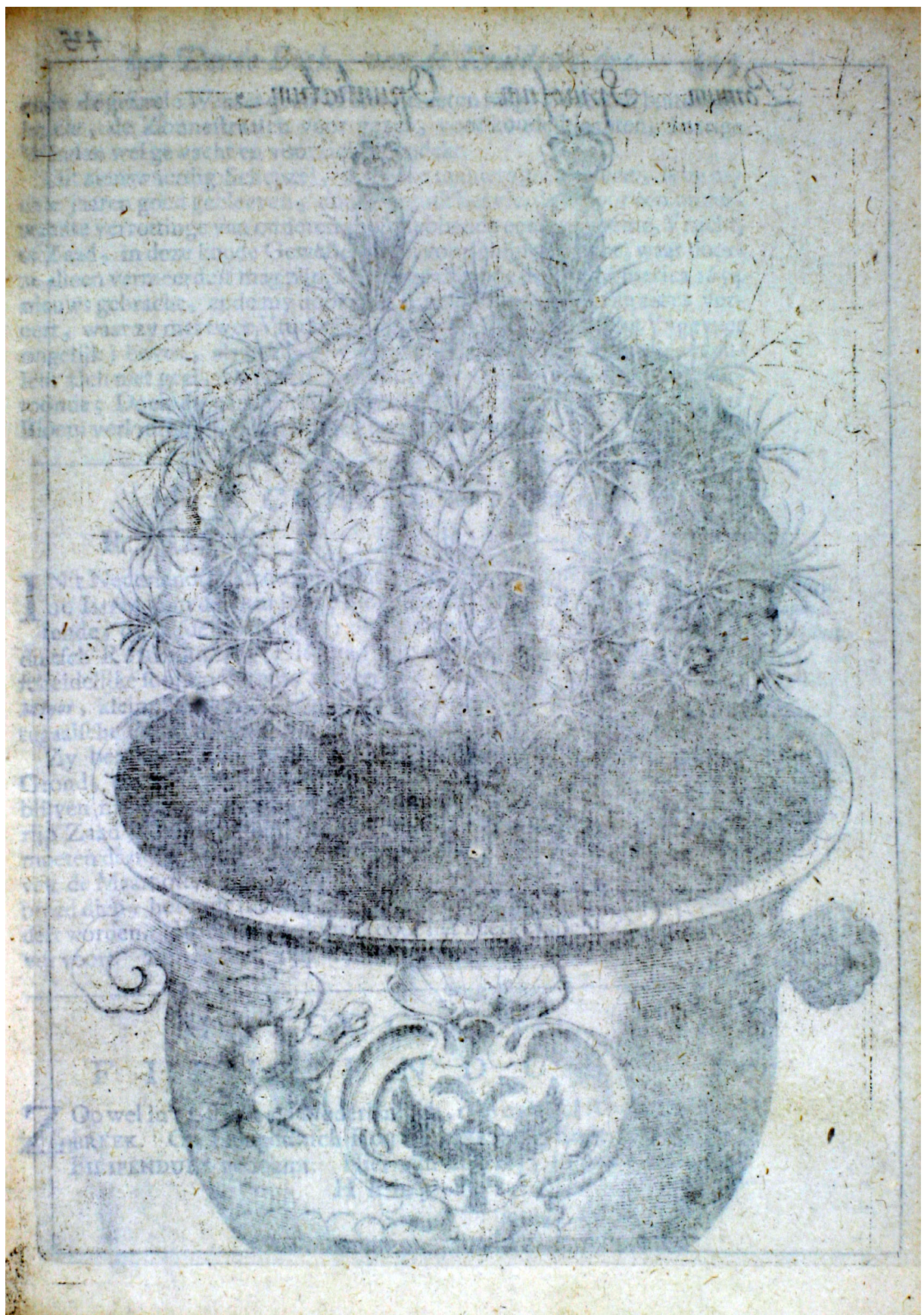
HET CCVIII. CAPITTEL.

INDIAANSCH DOORN APPEL.

E En zeldzaam en wonderbaarlijk Gewas, zijnde veel hoekig rondt, gelijk als uit veel Bladeren, van de couleür en substantie eens INDIAANSCHEN VYGS, die men OPUNTIA, ofte FICUS INDICA, dat is Indiaansch Vygeboom (gelijk in het voorgaande 207 capittel te zien is) genoemd, te zaamen gegroeit, en in't ronde met zeer veel scherpe sterswijze voortkomende Doornen, konstig begaaft, plat op de Aerde leggende, ende met tamelijke sterke Wortelen, van onderen haar lichaam schietende, verzien; wordt in't Nederlandsch met deze Naame, op Latijn POMUM SPINOSUM OPUNTIATUM, ofte van zommige ECHINO-MELOCACTOS geheeten.

*Pomum
spinosum O-
punti-
atum.
Echinome-
locactus.*

Zy bemint een zandige goede Aerde, met een weinig Mol der verrotte Bladeren van Bomen, ende eenjarige Hoenderdrek, klein gewreven, doormengt, een warme, vrije, en wel geleezene plaatze, voor koude Ooste- en Noorde-winden beschut, is zeer teeder van aart, de Lucht dezer Nederlanden niet wel verdraagen mogende: Wordt daarom, met een wassende Maane van de May, in een Pot geplant, ende voor veel Regens, zo wel in de Zomer als de Herfst gewacht, verdraagt ook geenzins koude Nachten, Ripp, ofte, na de vijftienden September, de alderminste vochtigheit; Moet in't laetste van deeze Maand, binnen's huis, op een bequaame plaatze, om hooge worden gestelt, op datze, door d' opene Vensters, tot den twintigsten van October ofte daar omtrent, de Lucht niet alleen, maar ook de Zonnestralen, ende nadien Tijd, de warmte des Viers, door een yzere Oven, genieten mag: Voor eerst om den tweeden, daar na alle Dagen, ende eindelijk, kouder wordende, alle Daagen twee of driemaal daer in stookende, te weeten: des Morgens om zeven, des Middags om een, ende des Avonds om zes of zeven uiren wederom; Daar na, de Vorst gepasseert, ende de Lucht een weinig milder geworden zijnde, doet men, in't laetste van de Maart, by daage een weinig de Vensters open, maar niet des Nachts, om de Lucht, met zoetigheit, wederom te doen gewinnen: Daar naa, warmer geworden, ook des Nachts; Doch werdtze niet voor in't laetste van April ofte begin van May, met een aangename Lucht, en zoete Regen (vermitze als dan droog is, en-

Lomum Spinosum Opuntiatum

ende de geheele Winter geen Water genieten mag) wederom buiten gebracht, de Zonneſtraalen voor gezet, voor koude Nachten, haarige Winden wel gewacht en voorzichtig gedekt.

Dit zienſwaerdig Schepzel, op deeze maniere gecultiveert, is by my drie jaaren goed gebleeven, doch vergink het vierde, door een onverwachte verrottinge van onderen, noit hebbende eenige Bloeme, Vrucht, of Zaad, in deze koude Geweſten, ten voorchijn gebracht, waar doorze alleen vermeerdert mag zijn. Niet tegenſtaande deze uit America 1654 nieuws gebracht, ende my door de Schipper HENDRIK BAERENTS vereert, waar zy met twee Vruchten (de voorzeide Indiaanſche Vyge niet ongelijk) boven, als ook half verdurvene Bloemen vergiert, wiens couleur zich niet geel, als van d' Indiaanſche Vyge, maar roodachtig vertoonde; Doch de eene Vrucht, welke de grootſte waar, hadde haar Bloem verlooren, was van binnen met Zaad vervult.

HET CCIX. CAPITTEL. R U E R K R U I D.

IN't Nederlandſch alzoogenoemt. Wordt op Latijn geheeten *FILAGO IMPIA* (om dat haar jonge Bloemen hooger dan d'Ouden opſchietende, de zelfde verdrukken) ofte *CENTUNCULUS*. Ende in't Hoogduiſch *RUHRKRAUT*. Hier van zijn my, in haare aart, vier onderſcheidelijke foorten bekend, te weten: *Filago major*, groot Ruerkruid. *Minor*, klein. *Minima*, Alderkleinſte. Ende *Filago Luſitanica*, ofte Portugaalsche Ruerkruid. Alle van een Culture.

*Filago.
Impia.
Centuncu-
lus.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, en maatig gemefte Grond, een vrije, luchtige, en wel geleegene plaats, weinig Water; blijven niet meer dan een Zomer in't leeven; geeven voor de Winter rijp Zaad, ende worden, door een kleine Rijp, van't leeven berooft: moeten daarom, alle Voorjaaren op een nieuw, met een waffende Maane van de Maart ofte April, na het Saiſoen bequaam is, qualijk een ſtroobreed diep, hol ende luchtig gezaait zijn, waar door zy alleen vermeerdert worden. Komen ook dikwils door het neêrgevallene Zaad van zelf voort. ziet capittel. 234. 176. en 235.

HET CCX. CAPITTEL. F I L I P E N D U L A.

ZOo wel in't Latijn, als Nederlandſch, ofte ook wel *ROODE STEENBREEK*. Op Hoogduiſch *ROTSTEINBRECH*. Ende in't François *FILIPENDULE* genoemt. Hier van zijn my, in haare aart, vier

H h h 3

be-

Filipendula, bijzondere foorten bekend, te weeten : *Filipendula officinarum vulgaris*, ofte *Oenanthe*, gemeine *Filipendula*, in alle Apoteekers Winkelen gebruyklijk. *Angustifolia*, met smalle Bladeren. *Montana*, Berg *Filipendula*. Ende *Filipendula Bulbosa Lusitanica*, ofte Portugaalsche *Filipendula* met een Bolwortel. Alle van een Culture.

Oenanthe vulgaris.

Zy beminnen een gemeine, goede, zandige, en wel gemeste Grond, een warme, vrije, en wel geleegene plaatze, tamelijk veel Regens, vergaan niet haastig, maar blijven eenige jaaren in't leeven, verdraagen ook reedelijk koude, ende d'andere ongeleegentheit des Winters; bloeijen aardig en vermaaklijk om zien, doch geeven niet, als met goede drooge en warme Zomers, rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane van April, ofte ook wel October, in een Pot, de Aerde bevolen, ende zomtijts met een weinig Waters van boven besprengt moet zijn, waar doorze zo wel, als haare aangegroeide Jongen, die men met de zelfde Maane in April, van d'Ouden neemt, ende verplant, aangeteelt ofte vermeerderd worden.

HET CCXI. CAPITTEL.

WATER FILIPENDULA.

Filipendula aquatica.
Oenanthe palustris.

W Ordt in't Nederlandsch met deeze Naame, ook WATER OENANTHE, ende op Latijn FILIPENDULA AQUATICA, ofte OENANTHE PALUSTRIS genoemd, zijnde een meedesoorte van de voorgaande. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, twee bijzondere species bekend, te weeten : *Oenanthe aquatica Apyfolio*, Water *Oenanthe* met kleine Bladeren als van Peterfelie. Ende *Oenanthe palustris tenuifolia*, ofte Water *Filipendula* met smalle Bladeren. Beide van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, luchtige, en vet gemeste Grond, een wel geleegene plaatze, veel Waters; verdraagen, door haaren harden aart, sterke Vorst, en alle ongeleegentheit des Winters; verblijven eenige jaaren in't leeven; geeven alle Zomers Bloemen, maar zelden rijp Zaad; worden niet te min, door haar aangegroeide Jongen, die men met een wassende Maane in April, van d'Ouden neemt, ende verplant, genoegzaam aangeteelt ende vermeerderd gemaakt.

HET CCXII. CAPITTEL.
WILDE HAANEKAM.

IN't Nederlandsch niet alleen met deeze Naam, maar ook van sommige RATELEN genoemd. Op Latijn CRISTA GALLI, ofte ALECTOROLOPHOS. Ende in't Hoogduitsch RODEL. Hier van zijn my, in haar aart, twee bijzondere soorten bekend, te weten: *Crista Galli flore luteo*, wilde Haanekam met een geele Bloem. Ende *Crista Gallinacea flore purpureo*, ofte wilde Haanekam met een purpere Bloem, welke ook van veel *Fistularia*, en *Pedicularis* genoemd wordt. Niet beide van een ende de zelfde Culture.

Het *Crista Galli flore luteo*, ofte wilde Haanekam met een geele Bloem, leeft, uit haar eigenschap, een dorre, maagere, en zandige plaatze, wiens Wortel, met een altijd blijvende schaduw, van een niet hoog wassend Gras, verdonkert moet zijn, of kan de hette der Zonnen, in een opene en luchtige plaatze, geerne groeiende, niet verdraagen, blijft maar een Zomer in't leeven; leeft zo wel veel Waters als groote droogte; geeft, in en tegen de Herfst, rijp Zaad, ende vergaat daar meede: wordt daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, in voorgenomde Grond, niet diep gezaait; komt ook van zelfs, door het neêrgevallene, overvloedig voort, waar doorze vermeerderd gemaakt mag werden.

Het *Fistularia*, ofte *Crista Galli flore purpureo*, wilde Haanekam met een purpere Bloem, bemint een slechte, gemeine, ongemeste, zandige, doch liever een luchtige, holle, vochtige, Veenige Grond, wiens Wortel geduurig met een natachtig Mosch, of klein Gras omschaduwte begert te zijn, op datze van haare natuurlijke vochtigheit, door een straalende Zon, niet haastig ontbloot mag werden, door het welke in een goede staat verblijft, ter contrarie, de zelfde missende, in korte Tijd vergaat, gelijk men lichtelijk met een goede klomp Aerde uitgegraaven, ende in een goede Grond geplant zijnde bemerkt; leeft ook een opene, luchtige, en wel geleegene plaatze, maar gantsch geen vertigheit; verblijft twee, ende ook drie jaaren in't leeven, verdraagt felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters; bloeit het tweede jaar, geeft in de Herfst volkomen Zaad, ende versterft, het welke op gezeide Tijd en Maane, ook in October, in een Pot, niet diep, de Aerde bevoolen moet zijn, kooft ook, door het neêrgevallene, van zelve voort, ende wordt alzoo genoegzaam vermeerderd.

HET CCXIII. CAPITTEL.
FLUWEELBLOEM.

Flos Africanus. **A**Lzo niet alleen in't Nederlandſch, maar ook wel TUNIS BLOEM genoemd. Op Latijn FLOS TUNETANUS, ofte FLOS AFRICANUS, om datze van TUNUS in AFRICA leggende, eerſt in deze Landen gebracht is. In't Hoogduiſch INDIANISCHE BLUMEN, ofte INDIANISCHE NAGELIN. Ende op François OEILLETZ D'INDE. Hier van zijn my, in haare aart, verſcheidene ſoorten bekend, van de welke de grootſte met de Naame van *Flos Africanus*, ofte Africaanſche Bloem, ende de kleinſte van *Flos Tunesianus* of Tunis Bloem, onderscheiden worden, te weeten: *Flos Africanus major flore aureo pleno*, groote Fluweele ofte Africaanſche dubbelde Bloem, met een goud geele couleur. *Flore luteo pleno*, met een gemeene geele dubbelde Bloem. *Flore pleno odorato*, met een welruikende dubbelde Bloem. *Flore pleno fistulosa*, met een dubbelde Bloem, wiens Bladeren boven rondt, ende geheel hol zijn, op de maniere van Fluiten ofte Orgelpijpen, het welke aardig om zien is. *Flore simplici*, met een enkelde gemeine Bloem. Ende *flore simplici fistulosa*, ofte met een enkelde Bloem als Orgelpijpen geſtelt. *Flos Tunesianus flore luteo pleno*, dubbelde geele Fluweel ofte Tunis Bloem, die ook *Flos Africanus minor*, ofte kleine Africaanſche Bloem gedoopt is. *Flos Tunesianus flore è luteo rubescence pleno majore*, groote geel en rood dubbelde Tunis Bloem. *è luteo rubescence pleno minore*, dubbelde kleine geele en roode bonte Tunis Bloem. Ende *Flore simplici*, ofte met een enkelde Bloem. Waar van die met enkelde Bloemen weg geſmeetten, ende de dubbelde, als zijnde de ſchoonſte, ende om Zaad van te gewinnen alleen bequaam, bewaart en gehouden worden. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, met tweejarige Paerde- en Koeije-meſt wel verziene Grondt, een warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Regens; blijven niet meer dan een Zomern't leeven, bloeijen zeer ſchoon de meefte Tijd, geeven tegen de Winter volkomen rijp Zaad, ende worden, door een kleine Rijp, van 't leeven berooft: moeten daarom, met een volle Maan van de Maart, op een nieuw, zeer hol, luchtig, ende niet diep gezaait zijn, op dat zy opkomen, ſtaande verblijven mogen, moeten anders opgenomen, ende met een volle Maane, ruim een lidt van een vinger hooge opgeſchooten weezende, verplant, en terſtont met een weinig Water begoten werden.

Het beſte Zaad wordt gewonnen van een dubbelde Hertbloeme, wiens Plante van onderen tot aan de bovenſte top wordt opgeſnocit, zo dat daar niet meerder als vier en vijf Knoppen of Bloemen, ten hoogſten,

ften te verblijven koomen, van de welke de middenfte d' alderbeste, wiens Zaad zeer krachtig bevonden is, komen nochtans daar uit voort enkelde en dubbelde Bloemen van beiden, welke men aan haar Knop, zich een weinig geöpent hebbende, kennen mag: Want daar in gezien wordende, openbaaren haar, ofte puntige Knopkens, of die van binnen hol als Orgelpijpkens zijn, welke dubbelde, maar de Punt Knopkens alleen enkelde Bloemen geeven, die men uittrekt ende verwerpt, de andere, om des te heerlijker Bloemen, ende te sterker Zaad daar van te mogen gewinnen, snoeit men als dan op, gelijk reeds gezegt.

Dit kan zeer wel ende bequaam in het *Flos Africanus major*, ofte groote Africaansche Fluweel Bloem geschieden; Maar het *Flos Tunetanus* niet zo recht om hooge wassende, kan niet zo gevoeglijk gecultiveert worden.

Om deeze groot en dubbel te verkrijgen.

Het is ook aanmerkens waerdig, dat zy niet tegenstaande zoo wilt, ende in veel meer Takken, als gezeide Africaansche Bloem, voortschiet, even wel zo weinige enkelde Bloemen ten voorschijn brengt: het is wel waar, dat dikwils haar eerste Bloemen op een Struik geheel enkeld haar vertoonen; maar daar natweevoudig, ende eindelijk zo dubbel en schoon, dat men de zelfde met verwonderinge moet aanzien.

Wijders, de Bloemen van alle deze soorten, als zy volkomen open zijn, inzonderheit van het *Flos Africanus*, ofte Africaansche Fluweel Bloem, moeten voor veel Regenen naauw gewacht werden, want zy de zelfde niet verdraagen konnende, lichtelijk met alle haar Zaad verrotten, ende alzo verlooren gaan; Daarom (mijns oordeels) niet onbil- lik gedaan wordt, zo jemant een, twee, ofte drie (een jegelijk bijzonder) in Potten kooft te zetten, om te bequaamer onder een dak of in Huis, voortee veel vallende vochtigheit bewaart te kunnen zijn.

Zy laten haar ook verplanten, al staan zy in volkoomen Bloem, doch moet menze eerst wel te deege met Water begieten, zo houdt de Aerde beeter aan de Wortel, als dan verzetten, wederom begieten, ende een Dag of acht voor der Zonnen warmte bewaaren.

HET CCXIV. CAPITTEL.

Z O N N E B L O E M.

ZYnde een wonderlijk en schoon Gewas, wordt alzo in't Neder- landsch genoemd. Op Latijn CRYSANthemum PERUVIANUM of FLOS SOLIS. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, vijf be- zondere soorten bekend, te weeten: *Flos Solis maximus*, Aldergrootste Zonnebloem. *Ovali formâ*, met een lankwerpige Bloem. *Surrectus*, recht om hooge staande Zonnebloem. *Prolifer semine albo*, Zonnebloem met Kinderkens ende een wit Zaad. Ende *Flos Solis prolifer semine nigro*,

Flos Solis, ejusque spec- ies.

ofte Zonnebloem met jonge Kinderkens of kleine Bloemen, ende een swart Zaad. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een gemeine, goede, wel gemeste, en nieuws omgesmeetene Aerde, een wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters, schieten in een Zomer acht, tien, en twaelf voeten hooge, blijven ook niet langer in't leeven, geeven een zienswaardige Bloem, ook in de Herfst rijp Zaad, het welke van de Vogelen, om haare lieflijke smaak, zeer begeert wordt, waarom het zelfde op de Stam niet vergeeten, maar in tijds gewonnen moet zijn, waar meede zy vergaan; moeten daarom, met een volle Maane van de Maart ofte April, op een nieuw de Aerde bevolen worden, waar door zy alleen vermeenigvuldigt werden.

*Flos solis
surrectus.*

Het *Flos solisurrectus*, of recht op na den Hemel staande Zonnebloem, wiens Zaad niet is gelijk van d' andere, maar langer, niet zo breed, van couleur grijs of wit graauw, ende met drie recht doorlopende uit den swarten blaauwachtige streepen, niet leelijk vergiert, geeft alle jaaren geen volkomen rijp Zaad, maar wel, warm gestelt zijnde, met heete Zomers: Is ook sterker van gewas, en geeft grooter Bladeren. ziet cap. 243.

HET CCXV. CAPITTEL.

CARDINAALS BLOEM.

MEt deeze Naame in't Nederlandsch also genoemd, om haare verwonderens waardige hooge schoone couleur, welke de kleedinge der Cardinaalen verre niet alleen overtreft, maar ook de Oogen der Aanschouweren door haar verwonderens waardige weerschijnende glans, krachtig verdooft, inzonderheit met een Zonnelichtend Weder. Wordt op Latijn *FLOS CARDINALIS*, of *TRACHELIUM AMERICANUM* geheeten.

*Flos Cardi-
nalis.*

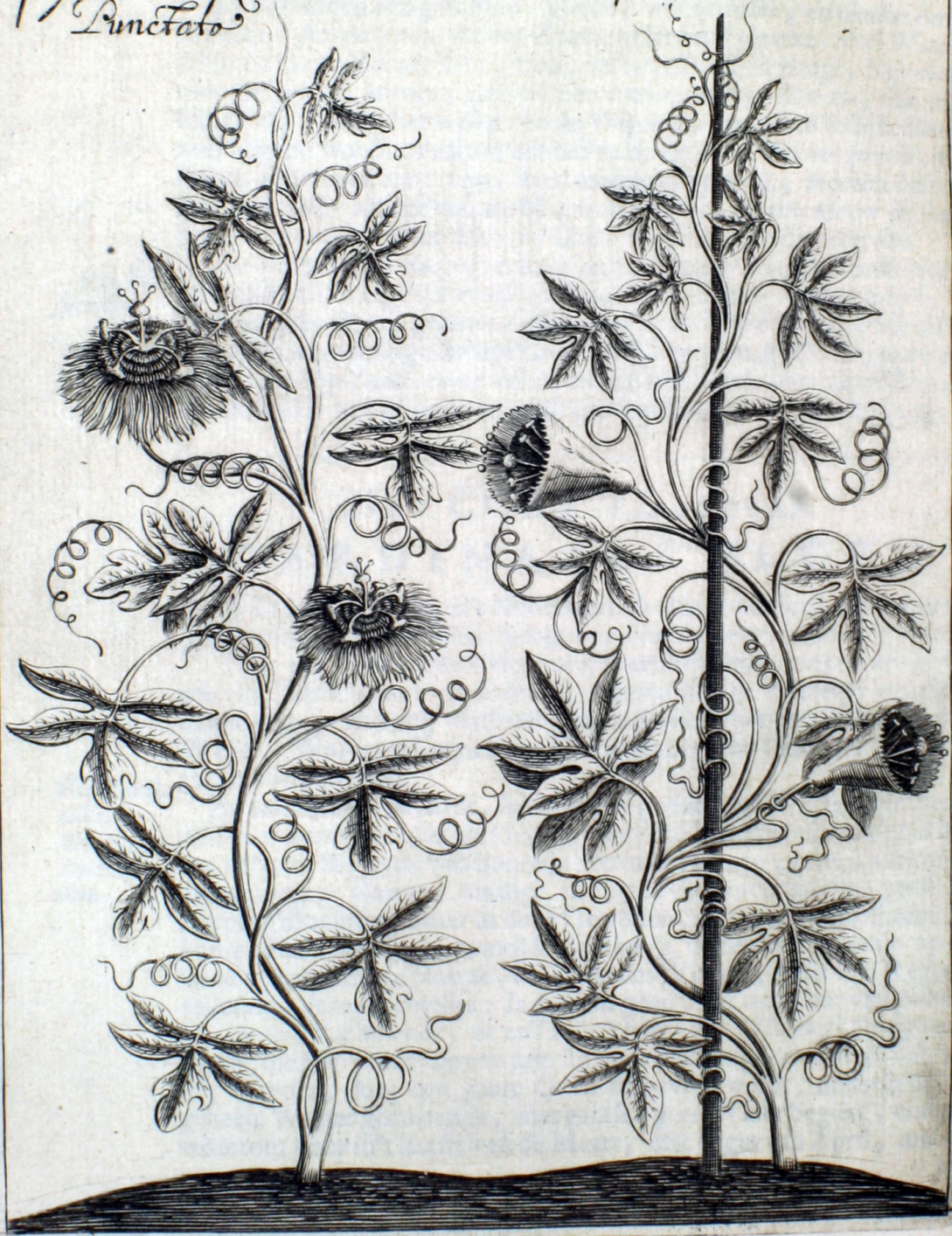
*Trachelium
Ameri-
canum.*

Zy valt teeder van aardt, bemint een goede, gantsch zandige Aerde, met een weinig tweejarige klein gewreevene Paerdemeest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opne, warme, en wel geleegene plaatze, maatige en niet te veel vochtigheids, geeft alle Zomers Bloemen, maar in deze Gewesten, noit eenig perfect ofte volkomen Zaad, verdraagt zomtjids, ja dikwils, buiten verblijvende, op een warme zeer zandige plaatze, de koude des Winters, doch veel Regenen vallende, verrot lichtelijk: Is daarom goed, dat men daar van geduig iets in een Pot bewaart, de zelfde in 't begin van October (droog boven zijnde) binnen 's huis, op een zeer luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weeder, door een yzere Oven in geviert werdt, nederstelle, de geheele Winter geduirende, met gantsch geen Water begiete, ook niet wederom voor in 't laetste van de Maart, ofte begin van April, met een

zoe-

Clematis Passiflora Penta- *Clematis Passionalis Flore*
phylla Flore Caeules *Campanulato*
Punctato

zoete Lucht en Regen wederom de Zonne ſtraalen voorzette, voor koude Nachten, ſchraale Winden, ook veele vochtigheit, wel te deege dekke ende voorzichtig wachte.

De Bloemen vergaan zijnde, ende de Steel, booven beginnende te verdurren, wordt een halve Vinger lang booven de Aerde afgeſneeden, zo verkrijgtze by de Wortel wederom nieuwe Scheuten, van zelve Wortelen vattende, die men met een waſſende Maane van Auguſtus, September ofte April, zoetjes afneemt ende verplant, waar doorze alleen vermeerderd gemaakt mag zijn; Doch houd de Herſt voor de bequaamſte en beſte Tijd; men moet ook wel toezien, dat de Steel, in haar volle kracht ſtaande, niet worde afgeſneeden, ofte anders zoude de geheele Plante in gevaar van ſterven geraaken. Het geſchiedt ook wel, dat de Steelen ten halven noch groen zijnde, in een Pot, met een waſſende Maane geſteeken, in een ſchaaduwachtige plaatze geſtelt, ende met maatige vochtigheit onderhouden, zomtijds Wortelen verkrijgen.

HET CCXVI. CAPITTEL. BLOEM des LYDENS.

Ofte in 't Nederlandſch PASSIE BLOEM genoemd, om dat in deze ſchoone en zienswaardige Bloem, verſcheidene teikenen van het Lijden onzes Zaaligmakerſte vinden zijn, gelijk daar van NICOLAUS MONARDES getuigt. Op Latijn CLEMATIS PASSIFLORA, CLEMATIS FLORE ROSEO PUNCTATO, GRANADILLA, MARACOT. Ende FLOS PASSIONIS. In 't Hoogduiſch PASSION BLUME. Ende op Franſois FLEUR DU PASSION. Hier van zijn my, in haar aart, vier onderſcheidelijke ſoorten kenbaar, te weten: *Clematis Passiflora Hederacea* Simp. Med. lib. 3. *Clematis flore luteo*, Geele Bloem des Lijdens, met Bladeren van Klim. *Trifolia flore roseo punctato*, Drie gebladerde Bloem des Lijdens, omtrent van de Flos passionis. *Pentaphyllea* Clematis passiflora ejusque spec. *flore caeruleo punctato*, Vijfgebladerde Bloem des Lijdens, van een blaauwe couleur en ſtippen verzien. Ende *Clematis Passionalis flore campanulato*, ofte Bloem des Lijdens, op de maniere van een Kloksken. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een goede, gantsch zandige Aerde, daar geenige zoutigheit by gevonden wordt, met maatige tweejarige Paerdemeſt, Hoenderdrek, ende het Mol uit verdurvene Boomen, ofte in plaatze van dien, der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel gelegene plaatze, niet te veel Waters in Zomertijden, ook in 't Voorjaar weinig, op dat de Wortelen niet koomen te verrotten: zijn van Natuire lank leevende, teeder van aart,

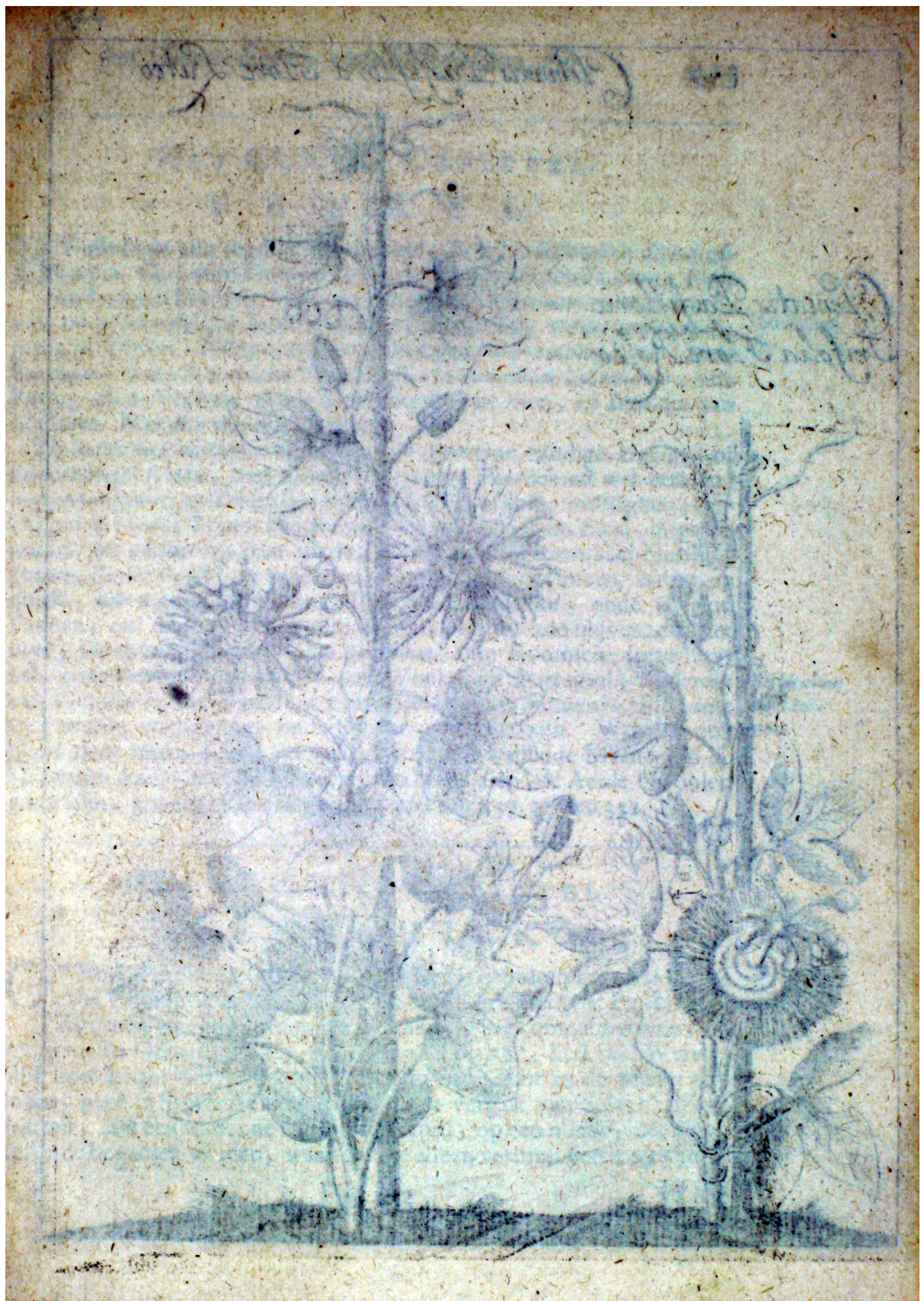
niet konnende veel koude Herfstregenen, Rijk, ofte eenige Vorst verdraagen: Moeten daarom, in Potten staande, ende booven droog geworden zijnde, in het laetste van September, ofte begin van October (naa het Saizoen bequaam is) binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weder, door een Kachel, in geviert moet zijn, gebrocht werden; de geheele Winter geduirende, de alderminste drup waters niet gegeven, ook niet voor in April, met een aangename Lucht en zoete Regen, wederom buiten gestelt worden. Mogen, in deze koude Gewesten, niet dan alleen door haare Wortelen aangeteelt ende vermeerdert gemaakt zijn, die men alle Voorjaaren, ofte beeter om het tweede op neemen, van alle haare verrottinge zuiveren, van malkanderen scheiden, met een wassende Maane van April, in voorgenoemde Grond in Potten verplanten, boven op, een kleine vinger hoog, louter Zand strooijen, de zelfde daar op plat of flak, ende niet recht neêrgaande, in 't boovenste van de Pot leggen, ende wederom met louter Zand bedekken moet, daar op een weinig Aerde strooijende, zoo blijvenze daar in veel gezonder en zuiverder als anders; Doch, om datze met haare nieuwe Scheutkens, niet eerder als in het laetste van de May, ofte begin van Junius voor den Dag koomen, moetenze, in deze Tijd, voor veel vochtigheits voorzichtig gewacht werden: Wantze niet veel, voor datze te deege aan 't wassen, en reeds een vinger lank geschooten hebben, zonder verrottinge verdraagen moogen.

Zy groeijen in een Zoomer gemeinlijk twee of drie voeten hoog, geven in Augusto en September, wonderlijke Bloemen, aardig en vermaaklijk om zien, niet meer dan een Etmaal duirende, ende de meeste Tijd haastig recht op de Middag oopen gaande, die zelden afvallen, maar zich wederom sluitende, in haar zelven lankzaamlijk verdurren, waar uit, met goede warme Zomers, kleine Vruchten voortkoomen, die ik menigmaal van de groote eens Okkernoots, doch zonder eenig Zaad gehadt hebbe.

Clematis
passiflora
flore luteo.

De *Clematis Passiflora Hederacea flore luteo*, ofte Geele Bloem des Eijdens met Bladeren van Veil, hebbende de dikste en meeste Wortelen, wit van couleur, zoo wel van binnen als buiten, verdraagt ende begeert veel meerder Waters als eene van d' andere, wast gemeinlijk vijf, zes, ende meer voeten hooge, verkrijgt ook dikwils Bladeren, met een schoon en vermaaklijk geel als Goud, aan haare kanten verciert, maar noit eenige Vrucht in deze Landen, inzonderheit zo menze op een niet al te luchtigen plaatze, in 't Voorjaar beginnende uit te loopen, stelt, ende met laauw Regenwater genoegzaam onderhoudt. Zy verliezen alle, des Winters, haare Loof, de Steelen worden ook metter tijd slap en krachteloos, die men niet, voor in 't Voorjaar, tot aan de Wortelen afsnijdt, op datze, door lankzaamheit droogende, de Wortelen te krachtiger verblijven, vermitze dan, uit de Steelen, het Zap na zich trekken.

HET

Clematis Passiflora Flore Luteo

*Clematis Passiflora
Trifolia Flore Roseo*

HET CCXVII. CAPITTEL.

V E N K E L.

BY alle ende een jegelijk wel bekend, in't Nederlantsch alzoogenoemt. Op Latijn FENICULUM. In't Hoogduitsch FENKEL. Ende op François FENOIL. Hier van zijn my, in haare aart ende Natuire, vier onderscheidelijke soorten bekend, te weten: *Feniculum vulgare*, gemeine Venkel. *Folio purpurascens*, met een purperachtig Loof. *Dulce Romanum*, soete Roomsche Venkel. Ende *Feniculum Lusitanicum*, ofte Portugaalsche Venkel, zijnde het schoonste van allen, en tederste van Bladeren. Niet alle van een Culture.

Feniculum, &c.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, kleijige, of steenachtige Aerde, met maatic tweejarige Paerdemeest wel verzien, een genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, maatic vochtigheit; verkrijgen de tweede Zomer Bloemen, geeven volkoomen Zaad, in goede jaaren, en verfterven daar mede; verdraagen ongeerne veel Herfstregenen, sterke Vorst, en andere ongelegenheit des Winters, is daarom goet, dat menze met droog Turfmol, bedekke, ende daar op Pannen, om de vochtigheit af te keeren, legge, zoo blijvenze beeter over; Doch het *Feniculum dulce Romanum*, ofte Roomsche soete Venkel, ende *Feniculum Lusitanicum*, ofte Venkel uit Portugaal, teederder van Natuire zijnde, willen geerne des Winters binnen's huis, met zeer weinig vochtigheits onderhouden, bewaart zijn. Worden ook alleen door haare Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet booven een stroo breed diep, de Aerde bevoolen moet zijn, genoegzaam aangeteelt. *Feniculum Lusitanicum.* ziet cap. 357. 358. en 321.

HET CCXVIII. CAPITTEL.

F E N E G R I E K

OP Nederlantsch alzoogenoemt, in't Latijn geheeten FENUM GRÆCUM. Op Hoogduitsch BOKSHORN. En in't François FENEGREC. Zy groeit geerne in een goede, zandige, wel omgesmeetene, en vet gemeste Grond, op een oopene vrije plaatze, liefst veel Waters; blijft niet langer dan een Zomer in't leeven, bloeit in de Maant van Julius, geeft in September rijp Zaad, ende vergaat van zelve: Moet daarom, met een wassende Maane van April, op een nieuw, niet diep, de Aerde bevoolen worden, waar doorze alleen vermeerderd mag zijn.

HET CCXIX. CAPITTEL.
OPRECHTE MEDICA.

*Fœnum
Burgondiacum.*

*Medica vera
flore purpureo & luteo
virescente
striato.*

W Ordts niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van zommige BOURGONS HOY of ITALIAANSCH KLAVEREN genoemd. Op't Latijn FœNUM BURGONDIACUM ofte MEDICA VERA. En in 't François LUZERNE. Hier van zijn my, in haar aart, drie bijzondere foorten kenbaar, te weten: *Medica vera flore purpureo*, oprechte Medica met een purpere Bloem. *Flore luteo*, met een geele Bloem. Ende *Medica vera flore è luteo virescente striato*, ofte Oprechte Medica met een uit den geelen groen gestreepte Bloem. Alle van een Culture.

Zy lieven een goede, gemeine, zandige, en vet gemeste Grond, een vrije, en wel ter Zonne geleegeene plaatze, veel Waters; zijn van Nature lank leevende, verdragen felle koude, ende alle ongelegenheit des Winters; bloeijen alle Zomers lang, en geeven rijp Zaad, het welke met een wassende Maane van April, niet booven een stroobreedt diep, de Aerde bevoolen moet zijn, waar doorze zoo wel, als haare aangewassene jonge Wortelen, die men op dezelfde Tijd van d' Ouden neemt, ende verplant, vermenigvuldigt worden.

Zy geeven Bloemen, voor d' eerste maal, het derde jaar, verliezen ook des Winters haare Bladeren, maar de Steelen groen blijvende, brengen wederom nieuwe Bladeren, gelijk de Wortelen nieuwe Scheuten alle Voorjaaren voort.

HET CCXX. CAPITTEL.
GEMEINE MEDICA.

*Medica
vulgaris
ejusque species*

*Lunaria
radiata.*

A Lzo in 't Nederlandsch genoemd. Wordt op Latijn geheeten MEDICA VULGARIS of MEDICA SYLVESTRIS, zijnde een mede soorte van voorgenoemde. Hier van zijn my, in haar aart, veel veranderlijke foorten bekend, te weten: *Medica lunata*, Medica met Zaad de Maane gelijkende, die ook van zommige *Lunaria radiata* genoemd is. *Marina*, Zee Medica. *Echinata*, met een steekend Zaad. *Americana*, uit America. *Cochleata*, met een Vrucht als een Slakkehuisje. *Scutata*, met een Vrucht als een Schild. Ende zeer veel andere. Alle van een Culture, uitgenoomen de *Medica Marina*, ofte Zee Medica.

Zy lieven, uit een aangeboorene eigenschap, een gemeine, goede, zandige, doch nieuws omgesmeetene, en wel gemeste Grond, een opene, luchtige, vrije, en ter Zonne gelegene plaatze, verblijven niet meer

meer dan een Zomer in 't leeven, geeven tegen de Winter volkomen rijp Zaad, en vergaan daar mede: Worden daarom, met een wassende Maane van April, op een nieuw, niet diep gezaait, waar doorze alleen vermeerderd mogen zijn.

De *Medica marina*, ofte Medica aan de Zeekant groeiende, vergaat zo haastig niet, maar blijft vijf, zes, zeven, ende ook meer jaaren in 't leeven, vergaat lichtelijk door strenge Koude des Winters, en veel vettigheits; moet daarom, in een Pot, met zandige Aerde, ende slechts een weinig tweejarige Paerdemest doormengt, geplant, ook des Winters binnen 's huis, gantsch geen, ofte zeer weinig vochtigheits genietende, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weder in geviert werdt, bewaart zijn; Geeft alle jaaren, warm staande, zo wel in de Zomer als Herfst, rijp Zaad, dewijlze de meeste Zomer niet onaangenaam bloeit, behoudt ook des Winters niet alleen de meeste deel haar Bladeren, van een wit bleeke couleur, maar brengt, uit haar Wortel, geduurig nieuwe Scheuten voort, ende wordt alleen, door Zaad, op genoemde Tijd, in een Pot, hol en luchtig gezaait, vemenigvuldigt.

Medica marina.

HET CCXXI. CAPITTEL.

F R A X I N E L L E.

MEt deze Naame niet alleen in 't Nederlandsch, maar ook van veele ESSCHENKRUID (naa de gedaante der Bladeren) genoemd.

Op Latijn FRAXINELLA. In Hoogduitsch ASCHWURTZ. Ende op François DIPTAM BASTARD. Van deze zienswaardige Plante, zijn my, in haar aarten Natuire, drie onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Fraxinella major flore purpureo*, Groote Fraxinelle met een purpere Bloem. *Minor flore purpureo*, Kleine met een purpere Bloem. Ende *Flore alba*, met een witte Bloem. Alle van een Culture.

Fraxinella.
&c.

Zy beminnen, van Natuire, een goede, gemeine, zandige, ende met tweejarige Paerdemest genoegzaam verziene Grond, een vrije, en wel gelegene plaatze, veel Waters; verdraagen alle ongelegentheit des Winters; verblijven lange jaaren in 't leeven, bloeijen alle Zomers vermaakelijk, ende geeven in de Herfst rijp Zaad: Het welke of in September, in een Pot, of in de Maart, met een wassende Maane, ruim een stroobreed diep, de Aerde bevoolen moet zijn, dewijle het lange in dezelfde verblijft, al eer het opkoomende gezien wordt; Wast ook lankzaam voort, ende geeft niet voor het vierde ofte vijfde jaar daar naa, voor de eerste maal Bloem, waar doorze niet alleen, maar ook haare aangewassene jonge Wortelen, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden afsteekt, ende verplant, aangeteelt ofte genoegzaam vermenigvuldigt worden.

HET

HET CCXXII. CAPITTEL.

K I V Y T S B L O E M.

*Fritillaria-
&c.
Meleagris.* Ofte ook van veele in 't Nederlandſch KIVYTS EYEREN geheeten. Wordt op Latijn genoemt FRITILLARIA of MELEAGRIS. Ende in 't Hoogduiſch FRITILLARY. Hier van zijn my, in haar aart, veel veranderlijke ſchoone en kluchtige couleuren bekend, als *Fritillaria flore albo*, Witte Kivytsbloem. *Flore luteo*, Geele Kivytsbloem. *Flore purpureo*, Purpere Kivytsbloem. Ende meer andere, hier te verhaalen onnoodig, dewijlze van een Culture zijn.

Zy beminnen alle een goede, luchtige, gemeine, zandige ende met tweejarige Paerdemeſt wel doormengde Grondt, een opene, vrije en wel geleegene plaatze, maatige vochtigheit; bloeijen alle Voorjaaren, verdraagen alle ongeleegentheit des Winters.

Haare Bolwortel wordt, om het tweede ofte derde jaar, in het laetſte van Junio, ofte begin van Julio, uit der Aerden opgenoomen, op een, niet al te drooge plaatze, binnen 's huis gelegd, ende een Maand ten hoogſten daar naa (dewijlze zoo lange, zonder ſchaade, als andere Bollen niet wel uit de zelfde verblijven kan) nieuws omgeſmeeten, ende gemeſt zijnde, daar wederom drie of vier Vingeren breed, dewijlze deſte beeter als dan vermeenigvuldigen, in geplant. Het Zaad, dat niet altijd, maar zomtijds, in goede Jaaren, haar volkoomentheit krijgt, werdt in een Pot, tot booven toe ofte daar over heene, op een donker of ſchaduachtige plaatze, in de Aerde gezet weezende, in September, met een volle Maane, een vingerbreed diep, gezaait, ende blijft wel derdehalf ofte drie volle jaaren in d' Aerde, voor en al eer het als Gras opkoomende gezien wordt; waar door deze zeer traaglijk, doch veel gevoeglijker door de aangegroeide jonge Bollekens, opgenoomen zijnde, aangequeekt ende vermeerderd gemaakt mag werden.

HET CCXXIII. CAPITTEL.

INDIAANSCHE WEITE.

*Frumentum
Indicum.* Niet alleen met deze Naame, maar ook van zommige TURKSCH-WEITE of TURKS KOOREN genoemt. Op Latijn FRUMENTUM TURCICUM of FRUMENTUM INDICUM. In 't Hoogduiſch TURKISCH KORN. En op François BLE DE TURQUIE. Hier van zijn my, in haare aart, vier onderscheidelijke ſoorten bekend, te weeten: *Frumentum Indicum semine albo*, Indiaanſche Weite met een witte Vucht of Zaad.

Semine rubro, met een roode Vrucht. *Semine caeruleo*, met een blaauwe Vrucht. Ende *Frumentum Indicum fructu variegato*, of Indiaanfche Weite met een bonte Vrucht. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, ende met tweejarige Paerdemest wel verziene Grond, een luchtige, warme en wel geleegene plaatze, veel Waters; blijven niet meer dan een Zomer in't leeven, waffen drie, vier en ook vijf Voeten hooge, brengen noit eenige Bloemen voort, maar geeven een Vrucht, ter zijden van haare Steel, uitschietende, welke, in deze Gewesten, niet als met goede warme jaaren haar volkomene perfectie geniet, waar naaze, door weinig koude, haastig vergaan; Mogen daarom niet, als door haar Zaad (om de hardigheits wille eerst drie Dagen in Water geweikt) met een volle Maane van April, op een nieuw, niet diep de Aerde bevoolen, aangeteelt en overvloedig vermeerderd worden. ziet cap. 204. 436. 346. en 347.

HET CCXXIV. CAPITTEL.

D U I V E K E R V E L.

W Ordts ook van veele, in't Nederlandsch EERTROOK genoemd; om dat haar Zap, op d' Oogen gestreeken zijnde, daar uit de traanen doet vloeijen, niet anders als ofze door sterke rook gebeeten waaren. Op Latijn FUMARIA, CAPNOS ofte FUMUS TERRÆ. In't Hoogduitsch ERDTRAUCH, TAUBENKROPFF of RATSENKERVEL. Ende op François FUMITERRE. Hier van zijn my, in haar aart, eenige veranderlijke zienswaardige soorten kenbaar, te weeten: *Fumaria vulgaris*, Gemeine Duive Kervel. *Altera* ofte *Splith*, tweede soorte van Duive Kervel, van zommige Splith genoemd. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Tenuifolia*, met teedere Bladeren. *Americana flore purpureo*, Americaanfche Duive Kervel met een purpere Bloem. *Americana flore luteo perennis*, Americaanfche Duive Kervel altijd duirende, met een geelle Bloem; Ende meer andere. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, nieuws omgesmeetene, en maatig gemeste Grond, zoo wel een schaaduwtige, als een opene plaatze, niet al te veel Regens, verdraagen taamelijk vorstige Weeder, ende andere ongeleegentheit des Winters, bloeijen ook aangenaam, ende geeven in de Herfst rijp Zaad.

Het *Fumaria vulgaris*, Gemeine Duive Kervel. *Altera*, tweede soorte van Duive Kervel. *Tenuifolia*, met dunne en teedere Bladeren. Ende *Fumaria flore albo*, met een witte Bloem, verblijven niet meer dan een Zomer in't leeven, geeven in de Herfst volkoomen Zaad, ende versterven daar mede; moeten daarom, op een nieuw, met een wassen-

*Fumaria
tenuifolia
fl. albo &c.*

de Maane van April ofte Maart, (na des Tijds geleegentheit) wederom niet diep, de Aerde bevolen zijn, komen ook, door het neêrgevallene Zaad, genoegzaam voort, waar door zy alleen vermeerderd werden.

*Fumaria
Americana
flore purpu-
reo.*

De *Fumaria Americana flore purpureo*, ofte Americaansche Duive Kervel, met een purperachtige Bloem, vergaat zo haastig niet, geeft de tweede Zomer Bloemen, en rijp Zaad voortgebracht hebbende, vergaat; wordt daarom, op voorgenoemde Tijd, ook wederom gezaait, slaat van zelve dikwils op, ende werdt alzo vermeerderd.

De *Fumaria Americana flore luteo*, ofte Americaansche Duive Kervel met een geele Bloem, blijft lange jaaren in't leeven, geeft ook met goede Zomers rijp Zaad, waar door zy zo wel als haare teedere Wortelkens, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, ende verplant, aangeteelt ofte vermeerderd wordt.

Het Zaad van alle deze foorten, heeft deze Natuire, dat het niet op een Tijd alle voortkomt, maar ook het tweede, derde, ja vierde jaar daar na, zo maar de Aerde by geleegentheit wederom gerept wordt, daar het eens gezaait of van zelve gevallen is.

HET CCXXV. CAPITTEL.

H O L W O R T E L.

*Fumaria
bulbosa. & c.
Radix
cava.*

IN't Nederlansch alzo genocmt, om dat zy inwendig hol te zijn bevonden werdt. Op Latijn FUMARIA BULBOSA, ofte RADIX CAVA. In't Hoogduitsch HOLWURTZ. Ende op François RACINE CREUSE. Hier van zijn my, in haare aart, vier onderscheidelijke foorten bekend, te weeten: *Fumaria bulbosa flore albo*. Holwortel met een witte Bloem. *Flore purpureo*, met een purpere Bloem. *Flore cinereo*, met een aschgrauwe Bloem. En *Flore variegato*, of bonte Bloem. Alle van een Culture.

Zy lieven een gemeine, zo wel slechte, als goede, zandige, of andere vette, of maagere Grond, zo wel een schaduwachtige als een open, luchtige, of bequaam geleegene plaatze, veel Waters; zijn lang leevende van aart, verdraagen alle ongeleegentheit des Winters, geeven vroeg in't Voorjaar Bloemen, ende in de Zomer rijp Zaad, waar na zy haare Bladeren verliezen, ende niet wederom voor het volgende jaar, in de Maart, opkomende gezien worden.

Zy worden vermeerderd, niet alleen door Zaad, het welke, ofte in September, ofte de Maart, met een wassende Maane, niet diep gezaait moet zijn, hoe wel het ook, van zelve, door 't neêrgevallene genoegzaam voortkomt, maar ook door haare aangewassene jonge Bollekens overvloedig. Ja wilde iemand een Bolle breeken of afsnijden in tien, twaalf, ofte meer stukken, zal niet vergaan, maar ieder deel in't Voorjaar

jaar wederom nieuw Loof maaken, in korte Tijd haar volle perfectie genieten en Bloemen voortbrengen. ziet capittel 361.

HET CCXXVI. CAPITTEL.

G A L E G E.

OP Nederlandsch also geheeten, wordt op Latijn zo wel als op François *GALEGA* ofte *RUTA CAPRARIA*. Ende in't Hoogduitsch *ZIE-GENRAUTE* ofte *GEISZRAUTE* genoemd. Hier van zijn my, in haar aart, drie onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Galega flore albo*, Galege met een witte Bloem. *Flore purpureo*, met een purpere Bloem. Ende *Major Lusitanica*, ofte groote Portugaalsche Galege. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, ofte andere wel gemeste Grond, een opene, luchtige plaatze, veel Waters; worden van Natuur oudt, verdragen felle Vorst, ende andere ongeleegentheit des Winters; geeven alle Zomers aardige Bloemen, ende alles rijp Zaad: Het welke met een wassende Maane van de Maart of April, een stroobreed diep, de Aerde bevolen wordt, waar van d'opgekoomene Jongen, het derde jaar daar na, haare eerste Bloeme geeven, door dewelke zy veel bequaamer, als haare taaije aangewassene Wortelen, die men op de zelfde Tijd van d'Ouden neemt, en verplant, aangequeekt mogen worden.

HET CCXXVII. CAPITTEL.

G E N T I A N E.

EEn schoon en zienswaardig Gewas, wordt in't Nederlandsch also genoemd. Op Latijn *GENTIANA*, na *GENTIUS* der *ILLYREN* of *SLAVONIEN* Konink, die van deze de eerste Vinder te zijn gezegt is. In't Hoogduitsch *ENTZIAN* ofte *BITTERWURTZEL*. Ende op François *GENTIANE*. Hier van zijn my, in haare aart, eenige ver-anderlijke soorten bekend, te weeten: *Gentiana major flore purpureo*, groote Gentiane met een purpure Bloem. *Major flore luteo*, Groote Gentiane met een geele Bloem. *Minor cruciata*, kleine met kruiswijs gestelde Bladeren. *Folio Asclepiades*, met Bladeren van Swalve Wortel. *Gentianella verna flore caeruleo amplo*, kleine Gentiane in't Voorjaar bloijende, met een groote wonderlijk schoone blaauwe Bloem. *Gentianella verna minor*, kleine Gentiane in't Voorjaar bloeiende met een kleine Bloem. *Gentianella cruciata hirsuta*, kleine Gentiane met ruige bleke kruiswijs

Gentiana major.

Gentianella

Gentiana
minor.

gestelde Bladeren. *Gentiana minor flore caeruleo*, kleine Gentiane met een blaauwe Bloem. *Flore pallido caeruleo*, met een bleek blaauwe Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. Ende *Gentiana minor flore luteo*, ofte, Kleine Gentiane met een geele Bloem. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemeft klein gewreeven verzien, een opene, luchtige, vrije, en wel gelegeene plaatze, tamelijk veel vochtigheits; verblijven eenige jaaren in't leeven, verdraagen sterke koude, ende alle ongelegeentheit des Winters, bloeijen vermaaklijk; geeven, met goede en drooge Zomers, rijp Zaad, ende verliezen als dan haare Bladeren. Het Zaad wordt gemeinlijk in September, met een wassende Maane, in een Pot, een stroobreed diep, hol en luchtig gelegd, zo komt het de volgende Zomer op, vermits het lang in d' Aerde verblijft.

Zy willen alle, om het vierde jaar geerne opgenoomen, ende met nieuwe vriffe zandige Grond verzien zijn, om dat zy te beeter en weelderiger groeijen mogen; Werden ook niet alleen door gezeide Zaad, maar ook haare aangewassene Jonge Wortelen, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden voorzichtig neemt, ende verplant, aangeteelt ende vermeenigvuldigt.

Gentianella
verna flore
caeruleo am-
plo.

De *Gentianella verna flore caeruleo amplo*, ofte kleine Gentiane, in't Voorjaar bloeiende, met een groote blaauwe Bloem, blijft altijd even groen, ende laat noit haare Bladeren vallen, eenige jaaren op een plaatze gestaan hebbende, ende tamelijk groot van Plante geworden zijnde, brengt zelden, ofte weinige Bloemen voort; moet daarom als dan gescheiden, in drie ofte vier parten verdcelt zijn, ende alzo wederom wel dragende gemaakt worden.

Gentianella
cruciata
hirsuta.

De *Gentianella cruciata hirsuta*, of kleine Gentiane, met ruige ende kruiswijs gestelde Bladeren, die ik door Zaad, uit Syriën gezonden, heb voortgeteelt, is veel teederder van aart, kan de koude Lucht dezer Landen, in Wintertijden, niet verdraagen, moet daarom, in een Pot gestelt, ende des Winters binnen's huis, met een weinig laauw gemaakt Regenwater, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstige Weeder ingeviert werdt, gezet, onderhouden en bewaart zijn. Geeft ook in deze Gewesten nimmermeer volkomen Zaad, laat zich niet te min, door haar lankzaam aangroeiende Wortelkens, zoberlijk vermeerderen.

HET CCXXVIII. CAPITTEL.
O Y E V A A R S B E K.

MEt deze Naame in't Nederlandsch alzo genoemd, Op Latijn geheeten GERANIUM, ROSTRUM CICONIÆ, ofte ACUS PASTORIS. In't Hoogduitsch STORCKENSCHNABEL. Ende op François BEC DE CIGOGNE. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, veel onderscheidelijke aardige soorten bekend, te weeten: *Geranium Aconitifolium flore caeruleo*, Oijevaarsbek met Bladeren van Wolfswortel, en een blaauwe Bloem. *Aconitifolium flore variegato*, Oijevaarsbek met Bladeren van Wolfswortel, ende een bonte schoone Bloem. *Virginianum flore pulchro, striato*, Virginiaansche Oijevaarsbek, met een schoon gestreepte Bloem. *Tuberosum flore rubro*, met een Bolwortel en roode Bloem. *Batrachoides flore rubro*, met Bladeren van Haanevoet, ende een roode Bloem. *Batrachoides folio Sanicula*, met een gedaante van Haanevoet en Bladeren van Sanikel. *Batrachoides flore violaceo*, met Bladeren van Haanevoet, ende een violette Bloem. *Fusum*, met een bruine Bloem, en geplekte Bladeren. *Nodosum*, geknobbelde Oijevaarsbek. *Sanguineum maximo flore*, met een bloed roode groote Bloem. *Geranium Indicum nocte odoratum majus flore variegato*, Indiaansche groote Oijevaarsbek, by Nacht riekende, met een uit den groenen geelachtige en swart gestreepte Bloem. *Medium*, middelbaare soorte. Ende *Minus*, ofte kleine soorte. *Geranium saxatile*, Oijevaarsbek op steen klippen groeiende. *Maluaticum*, met Bladeren van Malue. *Creticum*, uit Candiën. *Moschatum*, als Muscus ruikende. *Robertianum*, Robbrechtskruid. Ende *Geranium Columbinum*, ofte *Pes Columbinus*, Duiven voet. Ende meer andere, Niet alle van een ende de zelfde Culture.

*Geranium
species varia.*

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste Grond, een opene, vrije, en wel geleegene plaatze, veel Regens, geeven zienswaardige Bloemen.

De tien eerst genoemde soorten, zijn van Natuire lank leevende, bloeijen alle jaaren niet alleen, maar geeven ook rijp Zaad, het welke, met een wassende Maan van April, de Aerde bevolen moet zijn, waar door zy niet alleen, maar ook door haar aangegroeide Wortelen, die men, op de zelfde Tijd, van d'Ouden neemt, en verplant, aangeteelt werden.

De zes laetst genoemde, blijven niet meer dan een Zomer in't leeven, geeven in de Herfst volkomen Zaad, ende vergaan van zelfs ofte door een kleine rijp: Moeten daarom, alle Voorjaaren, met gezeide Maane van de Maart of April (na des Tijds gelegenheit) op een nieuw, niet diep gezaait zijn, komen ook wel eenige van zelve voort, waar door zy altijd blijvende gezien worden.

Het *Geranium Indicum nocte odoratum flore variegato*, ofte Indiaanſche Oijevaarsbek, by Nacht ruikende, met een bonte Bloem, zo wel de Groote, Middelfoorte, als Kleine, zijn veel teederder van aart, geenzins de koude des Winters, noch veel vochtigheids, in deze Geweſten, verdraagen konnende: moeten daarom, in Potten geſtelt, voor veel Regens, inzonderheit in Herſttijden gewacht, in't begin van October binnen's huis, op een goede en luchtige plaatze geſtelt, daar niet als met Vorſtig Weeder in geviert werdt, met slechts een weinig laauw Regenwater, geduirende de geheele Winter, onderhouden, ende niet voor in't begin van April, met een zoete Lucht en Reegen, wederom buiten, de Zonneſtraalen voorgezet, ende zo wel voor veel inzonderheit ſneeuwige vochtigheids, als koude Winden gedekt en gewacht zijn.

Zy verkrijgen, in deze Landen, met goede warme Zomers, rijp Zaad, het welke, met een waſſende Maane van April of May, in een Pot, met goede zandige Aerde, ende een weinig tweejarige Paerdemeſt gevult, niet boven twee ſtroobreed diep, de Aerde bevolen moet zijn, waar door zy alleen vermeerdert mogen werden.

HET CCXXIX. CAPITTEL.

GINGIDIUM.

Zowel met deze Naame als *VISNAGA* van veele in't Latijn genoemt, wordt ook op Nederlaandsch niet anders (zo veel my bekend) geheeten. Hier van zijn my, in haar aart, drie onderſcheidelijke ſoorten bekend, te weeten: *Gingidium latifolium*, *Gingidium* met breede Bladeren. *Umbellatum*, met een Kroon. Ende *Montis Libani*, ofte *Gingidium* van den Berg Libanus. Alle van een Culture.

Gingidium
montis Li-
bani.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemeſt, klein gewreeven, doormengt, een warme, vrije, en wel geleegene plaatze, weinig Waters; blijven niet meer dan een Zomer in't leeven; geeven aardige Bloemen, maar, in deze koude Geweſten, zelden rijp Zaad, ende worden, door een kleine koude, van't leeven berooft. Het Zaad, uit warme Landen gezonden, werdt met een waſſende Maane van April ofte May (na des Tijds geleegentheit) in een Pot, hol en lichtig, niet boven een ſtroobreed diep gezaait, opgekomen zijnde, niet verplant, ook niet meer dan twee of drie Planten ten hoogſten in de zelfde Pot gelaaten, geeven anders, in ſlechte jaaren, qualijk Bloemen.

HET

HET CCXXX. CAPITTEL.

S W E E R D K R U I D.

MEt deeze Naame in't Nederlandsch alzoogenoemt. Wordt op Latijn geheten GLADIOLUS of ENSIS. In't Hoogduitsch SCHWERTEL. Ende op François GLAIS of GLAYEUL. Hier van zijn my, *Gladiolus* in haar Natuire, eenige aardige veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Gladiolus flore rubro*, Sweedkruid met een roode Bloem. *Binis* *florum ordinibus cinctus*, met twee ordenen van Bloemen verciert. *Flore carneo*, met een lijfverfde Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Capitis bona spei flore phæniceo*, Sweedkruid van het Hooft van goede hoop, met een ichoon roodgecouleurde Bloem. Ende meer andere. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Zy lieven nochtans alle, uit een aangebooren eigenschap, een goede, gemeine, zandige, ende met tweejarige Paerdesteef wel verziene Grond, een vrije en wel ter Zonne geleegeene plaatze, veel ende ook weinig vochtigheits; geeven niet alleen, alle Zomers, Bloemen, maar ook dikwils rijp Zaad; verdraagen alle ongeleegentheit des Winters: mogen ook, om het tweede of derde Jaar, in't laetste van Julius, opgenoomen, in een drooge plaatze bewaart, ende in September, met een volle Maan, wederom de Aerde bevoolen zijn; zy worden veel bequaamer, door haare jonge Bollekens aangeteelt, die men, uit de Aerde genoomen weezende, van d' Ouden neemt, als Zaad, het welke, met een wassende Maane, in September, ruim een stroobreed diep, d' Aerde bevoolen moet zijn, ende het volgende Voorjaar opgekoomen weezende, niet voor 't zeevende of achte jaar haar eerste Bloeme geeft.

De *Gladiolus capitis bona spei flore phæniceo*, ofte Sweedkruid van het Hooft van goeden hoop, met een roode Bloem, is tederder dan alle d' andere, in deze Gewesten niet dan met heete Zomers Bloeme, maar noit enig Zaad geevende, lieft een goede, zandige Grond, met tweejarige Paerdesteef, een weinig eenjarige Hoenderdrek, en het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een luchtige, vrije en wel geleegeene plaatze, maatige vochtigheit, verdraagt geen zins veel koude Herfstregenen, Rijp ofte sterke Vorst, moet daarom, in een Pot, twee Vingerbreed diep gestelt, in't begin van October binnen's huis gebracht, op een luchtige plaatze gezet, daar niet als met vorstig Weeder in gevult werdt, met weinig of geen vochtigheit, in deze Tijd, onderhouden, ende niet voor in't begin van April, wederom buiten gestelt zijn. Wordt ook niet dan alleen door haar aangewassene jonge Bollekens, met gezeide Tijd, opgenoomen, vermeerderd gemaakt.

HET

HET CCXXXI. CAPITTEL.

G L A U X.

ALzo van een jegelijk, zoo wel in 't Nederlandſch als Latijn, ende geen andere Naame (mijns weetens) ten waar nochtans van eenige MELKKRUID genoemd. Hier van zijn my, in haare aart en Natuure, drie ſoorten kenbaar, te weten: *Glaux ſupina Luſitanica*, Portu-gaalfch Glaux achterover leggende. *Semine cordato*, Glaux met een Zaad-huiskens een Hert gelijkende. Ende *Glaux exigua marina* ofte kleine Zee Glaux. Niet alle van een Culture.

Melkkruid.

*Glaux ſu-
pina Luſi-
tanica,*

Het *Glaux ſupina Luſitanica* ofte leggende Glaux uit Portugaal, bemint een goede, gemeine, zandige, ende met een weinig tweejarige Paer-demest doormengde Grond, een vrije en wel gelegene plaatze, maa-tige vochtigheit, blijft niet meer dan twee Zomers in 't leeven, bloeit het tweede jaar, ende geeft, met goede Tijden, volkomen Zaad, is tee-der van Natuure, in deze Geweſten, ongeerne koude Herſftregen, veel min eenige Vorſten, verdraagende; wordt daarom, in een Pot, met een waſſende Maane geplant zijnde, in 't begin van October bin-nen 's huis gebracht, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorſtig Weeder in geviert werdt geſtelt, met zeer weinig laauw Regenwater (geduirende de Winter) onderhouden, ende niet wederom voor in 't begin van April, met een zoete Regen, buiten gezet, voor koude Nach-ten en haarige Winden voorzichtig gewacht; kan ook niet dan door haar Zaad, het welke, met een waſſende Maane van April, de Aerde, in een Pot, niet diep bevoolen moet zijn, aange-teelt werden.

*Glaux ſe-
mine cor-
dato.*

Het *Glaux ſemine cordato*, ofte Glaux met een Hert gelijkend Zaad-huiskens, lieft de zelfde Aerde, zoo wel een ſchaduachtige, als een luchtige plaatze, blijft niet langer als een Zomer in 't leeven, geeft in Tijds volkomen Zaad, ende verſterft daar meede; moet daarom, met gezeide Maane, van de Maart, April, of May, op een nieuw gezaait zijn, kooft ook, door het neêrgevallene Zaad, overloedig van zelve voort, ende werdt alzo genoegzaam vermeerderd.

*Glaux ex-
igua mari-
na.*

Het *Glaux exigua marina*, of klein Zeeglaux, bemint ook genoemde Aerde, een opene, wel ter Zonne gelegene plaatze, ende zeer veel Wa-ters, kan daarom, niet wel uit haar natuurlijke Grond genomen, als in een Pot bewaart worden, daar inze altijd vochtig gehouden moet zijn, groeit als dan voorſpoedig, geeft veelvoudige aardige kleine Bloem-kens, maar noit enig volkomen Zaad, werdt niet te min, door haar de Aerde doorlopende Wortelkens, die men, met genoemde Maane in April, opneemen, en nieuws verzetten moet, aangequeekt. ziet cap. 371.

HET

HET CCXXXII. CAPITTEL.
Z O E T H O U T.

VAn een jegelijk also genoemt, is eigenlijk geen Hout, maar een zoet Hout gecouleerde Wortel dezer Plante, welke droog geworden weezen, Hout te zijn gemeint wordt, werdt op Latijn geheeten GLYCYRRHIZA of DULCIS RADIX. In 't Hoogduitsch SUHZHOLZ ofte LACKRIZE. Ende op François RECLISSE COMMUNE, ER-
CULISSE, RAIGLICE, ofte RAGALICE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten kenbaar, te weeten: *Glycyrrhiza Siliquosa*, Soethout met Peulen daar het Zaad in groeit. *Echinata* *Dioscoridis*, Soethout met Zaad als zachte Doornkens omwassen, van Dioscorides beschreven. Ende *Glycyrrhiza Sylvestris*, ofte Wilde Soethout, dat ook *Glaux latifolia* geheeten is. Alle van een Culture.

Glycyrrhiza echinata
Sylvestris.
Glaux latifolia.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met een ofte tweejarige Paerdemeest genoegzaam verzien, een warme, vrije, en wel gelegene plaatze, veel Waters; zijn lank leevende van aart, verdraagen felle Vorst, ende alle ongelegentheit des Winters; bloeijen niet alleen jaarlijks, maar geeven ook volkomen rijp Zaad, in warme Zomers, het welke met een wassende Maane van April, in een Pot, de Aerde bevoolen moet zijn, waar doorze alleen vermeerdert worden.

De *Glycyrrhiza Siliquosa*, ofte Peuldraagend Soethout, zijnde het beste, ende in alle Apoteekers Winkelen zeer gebruikelijk, geeft noit, in deze Gewesten, Bloemen ofte eenig rijp Zaad, wordt niet min, door haar zeer verre doorloopende ofte de Aerde doorschietende Wortelen, die men, met genoemde Maane in April, van d' Ouden neemt, en verplant, genoegzaam vermenigvuldigt.

Glycyrrhiza siliquosa.

HET CCXXXIII. CAPITTEL.
W E E D E.

I N 't Nederlandsch also genoemt, wordt zo wel op Latijn, als François GLASTUM geheeten, ofte ISATIS. En in 't Hoogduitsch WEYT. Hier van zijn my, in haar aart, vijf besondere soorten kenbaar, te weeten: *Glastrum Sativum*, Tamme Weede. *Siliquosum*, Weede met Peulen. *Rotundifolium*, met ronde Bladeren. *Americanum*, Americaansche Weede. En *Glastrum Sylvestre*, of wilde Weede. Niet alle van een Culture.

Glastrum Isatis.

Zy beminnen een rouwe, gemeine, zo wel zandige, als andere, doch vet gemeste Grond, een opene, en wel gelegene plaatze, veel Waters, verdraagen felle Vorst, ende alle ongelegentheit des Winters.

Glastum fativum, &c. De tamme, en wilde Weede, vergaan niet haalt, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven, geeven alle Zomers volkomen rijp Zaad. Het *Glastum siliquosum*, ofte Weede met Peulen, ende *Rotundifolium*, met ronde Bladeren, blijven niet meer als twee Zomers in 't leeven, geeven het tweede Jaar rijp Zaad, ende vergaan daar mede; worden ook niet (gelijk de twee andere genoemde mede) als door haar Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart, niet diep, de Aerde bevoolen moet zijn, aangequeekt.

Glastum Americana-mum, Het *Glastum*, ofte *Isatis Americana*, Weede uit America, zijnde het schoonste en teederste van allen, werdt van Natuire zeer oudt, bemint een goede, zandige Aerde, met veel tweejarige Paerdemest, ende een weinig Veengrond doormengt, een warme, luchtige, vrije, en wel geleegene plaatze, taamelijk veel Waters, geeft alle Zomers een heerlijke roode Bloem, maar niet, als met heete en drooge Jaaren, volkomen Zaad, verdraagt ongeerne veel koude Herfstregenen, Sneeuw, Stormwinden, of sterke Vorst; moet daarom, met een wassende Maane van April, in een Pot geplant zijnde, in 't begin van October, wat eer of laater (naa des Tijds gelegentheit) binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weder, door een yzere Oven, in geviert wordt, gebrocht, vermitze de warmte niet zeer lange verdraagen mag, met maatig laauw Regenwater (geduirende de Winter) van boven verzien, voor het vriezen wel bewaart, ende niet, voor in 't laetste van de Maart ofte begin van April, met een aangename Lucht en zoete Regen, wederom buiten gestelt, voor koude Nachten, Sneeuwige vochtigheit, of schraale Winden wel gewacht ende gedekt zijn.

Zy wordt, in deze Landen, niet alleen door Zaad, het welke met een wassende Maane van April, in een Pot, niet boven een stroobreed diep, hol en luchtig gezaait moet wezen, maar ook door haar aangewassenne jonge Wortelen, die men, op dezelfde Tijd, van d' Oude neemt, en in Potten verplant, aangeteelt.

HET CCXXXIV. CAPITTEL.

G N A P H A L I U M.

EEn aardig Gewas, wordt zo wel in 't Nederlandsch, als Latijn, of ook wel CENTUNCULUS, ende ALBINUM genoemd. Op Hoogduitsch RUHRKRAUT. En in 't François HERBE à COTTON. Hier van zijn my, in haar aart, verscheidene zienswaerdige soorten kenbaar, te weeten: *Gnaphalium Americanum flore albo*, Americaansche Gnaphalium met een witte Bloem. *Americanum flore luteo*, Gnaphalium uit America met een geele Bloem. *Americanum flore luteo majore*, met een groote geele

geele Bloem. *Americanum angustifolium spicatum*, uit America met smalle Bladeren ende een geëarde Bloem. *Montanum flore albo*, Berg Gnaphalium met een witte Bloem. Ook *Pilosella minor*, ofte kleine Piloselle geheeten. *Montanum flore suave rubente*, Berg Gnaphalium met een roodachtige Bloem. *Gnaphalium roseum*, met een klein geel Bloemken, waar onder zich Bladeren, als een Roosken rondachtig by malkanderen gevoegt, vertoonen, het welke ook *Leontopodium*, ofte Leeuwenvoet geheeten wordt. *Gnaphalium roseum proliferum*, Gnaphalium als een Roosken met Bloem uit Bloem. En meer andere. Niet alle van een Culture.

Pilosella minor.

Leontopodium.

Zy beminnen nochtans alle, van Natuire, een goede, zandige, ende met maatig tweejarige klein gewreevene Paerdemest verziene Grond, een warme, vrije, en wel gelegene plaatze, niet te veel Waters; verdraagen taamelijk sterke Koude, ende andere ongelegenheit des Winters; Uitgenomen het *Gnaphalium Americanum flore luteo majore & minore*, ofte Americaansche Gnaphalium, met een kleine en groote geele Bloem, het welke ook *Flos perpetuus*, ofte alijdtduirende Bloem genoemd is, vermits dezelfde af gesneeden zijnde, eenige jaaren zonder verdervenisse goet blijft. Is van Natuire teeder, geenige Vorst, ofte veele koude Herfstregenen verdraagen konnende, moet daarom, met een wassende Maane van April, in een Pot gezet wezende, in 't begin van October binnen 's huis gebrocht, droog gehouden, ende niet voor in 't begin van April, wederom buiten gezet, voor koude Nachten, veel Regenen, haarige Ooste- en Noorde-Winden wel gedekt, ende voorzichtig gewacht zijn. Geeft ook noit, in deze Landen, eenig rijp Zaad, kan, niet te min, door haar aangegroeide Takkens, die men, een jaar oudt zijnde, ten halven voorzichtig gelijk de Angeliëren insnijdt, ende het volgende jaar, Wortelen geschooten hebbende, van d' Oude afneemt, ende met genoemde Maane verplant, vermeerdert gemaakt werden; welke eenige jaaren in 't leeven blijven.

Gnaphalium Americanum flore luteo.

Flos perpetuus.

Het *Gnaphalium Americanum angustifolium spicatum*, ofte smal gebladert Gnaphalium uit America met een geëarde Bloem, blijft niet meer dan tweejaaren in 't leeven, bloeit de tweede Zomer, ende rijp Zaad gegeeven hebbende, versterft; moet daarom t' elkens, door het zelfde, met een wassende Maane van April, op een nieuw, niet diep in d' Aerde gelegd zijn, slaat ook wel door het neêrgevallene van zelf op, waar doorze alleen vermeerdert werdt.

Gnaphalium Americanum angustifolium spicatum.

Het *Gnaphalium Americanum flore albo*, of Gnaphalium uit America met een witte Bloem, geeft noit, in deze Quartieren, eenig rijp Zaad; wordt nochtans, door haar aangegroeide Wortelen, die men, in April, met een wassende Maane, afneemt, ende verplant, beqaamlijk vermenigvuldigt.

Gnaphalium Americanum flore albo.

Het *Gnaphalium montanum flore albo & suave rubente*, Berg Gnaphalium met een witte en lieffelijke roode Bloem, zijn van een lank leeven; geeven de meeste Tijd volkoomen Zaad, het welke als d' andere gezaait

Gnaphalium montanum.

moet worden, waar doorze, doch bequaamer door haare aangegroeide Scheutkens, die men, op genoemde Tijd, verplant, voortgeteelt werden.

Het *Gnaphalium roseum*, of Gnaphalium met Rooswijs gestelde Bloemkens, blijft niet meer dan een Zomer in 't leeven, geeft in de Herfst rijp Zaad, ende verderft: Moet daarom, op een nieuw, met een wassende Maane, in de Maart, niet diep de Aerde bevoolen zijn, koomt ook door het neêrgevallene Zaad zomwijlen overvloedig voort.

HET CCXXXV. CAPITTEL. KOTTOENKRUID.

*Gossipium
Herba.*

WOrdt niet alleen met deze Naame in 't Nederlandsch, maar ook BOOMWOLLEKRUID, ofte KOTTOEN geheeten. Op Latijn GOSSIPIUM HERBA, BOMBAX, of COTUM. In 't Hoogduitsch BAUMWOLL. Ende op François COTTON.

Zy bemint een goede, gemeine Grond, bestaande uit twee deelen Mol der van binnen verdurvene Boomen, een deel grof Zand, twee deelen goede Aerde, niet schimmelig ruikende, ende een deel tweejarige Paerdemest klein gewreeven doormengt, een luchtige, vrije, warme, en wel gelegene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-Winden genoeg beschut, zeer weinig Waters, altijd door der Zonnen warmte laauw gemaakt; wast dikwils in een Zomer meer dan een geheele hout voet hoog, is boven maaten teeder van aart, de Lucht dezer Landen geenzins in koude Dagen verdraagende, zo datze in Winter-tijden, niet over te houden is, wat moeite men ook daar toe is aanwerdende, maar vergaat in 't begin van dezelfde.

*Maniere om
dit en alter-
leijde harde
Zaaden,
haastig, en
wel te doen
voortkoo-
men.*

Het Zaad uit warme Gewesten ontfangen hebbende, legt het in een Glas, op een weinig Paerdemest, giet daar op Regenwater, in het welke vier en twintig uren lang een weinig Salpeeter in gelegen heeft, zo veel, dat het Zaad even daar in bedekt werdt, zet het dan in de Zonne, tot dat het geswollen is, ende steekt het in genoemde Aerde, in een Pot, niet boven een stroobreed diep, zo zal het haastig voortkoomen.

HET CCXXXVI. CAPITTEL. GRAS van PARNASSUS. En diergelijke meer andere Soorten.

*Gramen
Parnassifl:
simp. &
plena.*

ZYnde een aardig en klein Gewas, in 't Nederlandsch also genoemd. Op Latijn GRAMEN PARNASSI, ofte GRAMEN HEDERACEUM. In 't Hoogduitsch LEBER BLUMLIN. Hier van zijn my, in haare aart, twee

twee byzondere foorten kenbaar, te weeten: *Gramen Parnassi flore pleno*, Gras van Parnassus met een dubbelde Bloem. Ende *Flore simplici*, met een enkelde Bloem. Beide van een Culture.

Zy lieven, uit een aangeboorene eigenschap, een goede, zeer zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemeft vermengt, taamelijk veel Waters, een warme, vrije, en wel gelegene plaatze, zijn lang leevende van aart, verdraagen sterke Vorst ende alle ongelegentheit des Winters; bloeijen alle jaaren aardig; geeven rijp Zaad, in goede en drooge Zomers, doch met dubbelde Bloemen zelden of noit; worden ook beide aangeteelt, door haare aangewassene jonge Wortelen, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, ende verplant, als Zaad, het welke in een Pot, met dezelfde Maane van September, niet diep de Aerde bevoolen moet zijn, zo koomt het in 't volgende Voorjaar ten voorschijn.

Gramen Plumeum, ofte Pluimgras, zijnde aangenaam om zien, lieft boven genoemde Grond, een warme, en wel gelegene plaatze, niet te veel oude Paerdemeft, maatige vochtigheit, geeft gemeinlijk alle jaaren volkoomen Zaad, verdraagt alle ongelegentheit des Tijds zonder schaade; Kan ook niet alleen door Zaad, in April, een stroobreed diep in d' Aerde gelegd, maar ook door d' aangewassene Wortelkens vermeerderd gemaakt zijn.

Gramen striatum Hispanicum, ofte Gestreept Spaansch Gras, lieft allerlei aart van Grond, het zy gemest, ofte ongemest, zo wel een vrije, als schaaduachtige plaatze, veel Waters, ende ook maatige vochtigheit, verdraagt sterke koude des Winters, geeft noit, in deze Landen, eenig rijp Zaad, wordt niet tegenstaande, door haar de Aerde zeer doorlopende jonge Scheutkens, die men dikwils verplanten mag, overvloedig vermeerderd.

Het *Gramen Leucanthemum*, Oogentrooft Gras, ofte *Gramen floridum*, Bloendraagend Gras, waar van twee foorten gevonden worden, als *majus* & *minus*, Groot en Klein, zijnde van een Natuire. Verblijven ook lange jaaren in 't leeven, lieven een goede, luchtige, gemeine, zandige Grond, zo lief een donkere, als een opene plaatze, taamelijk veel Waters, verdraagen alle ongelegentheit des Winters; bloeijen zeer aardig, geeven rijp Zaad, gemeinlijk alle Zomers, het welke met een wassende Maan in 't Voorjaar, de Aerde niet diep bevoolen moet zijn, waar doorze zoo wel, als haare aangegroeide Jongen, die men op dezelfde Tijd verplanten kan, aangeteelt mogen worden.

Gramen marinum, Zeegras, het welke ook *Caryophyllus marinus*, Zeeangeliere, ofte *Caryophyllus montanus* Bergangeliere geheeten is, om dat het zo wel aan de Zeekant, als Bergachtige plaatzen gevonden wordt. Waar van my vier besondere foorten, in haar Natuire, bekend zijn; alle van een Cultere, te weten: *Gramen marinum majus*, Groot Zeegras;

Medium, Middelbaar. *Minus flore albo*, Klein met een witte Bloem. Ende *Minus flore purpureo*, ofte Klein Zee gras met een purpere Bloem; beminnen voorgenoemde Grond, een opene, luchtige, en wel gelegene plaatze, veel Waters, worden van Natuire oudt, verdraagen sterke Koude, ende andere ongelegentheit des Tijds geduldig; geeven ook niet als met goede Zomers, rijp Zaad, het welke met genoemde Maane van April, gezaait moet zijn, waar doorze alleen vermeerdert gemaakt mogen werden.

Gramen Tremulum.
Tremul: elegans a-
venaceum
Lusitan:

Gramen Tremulum, Beevend' Gras, om dat haar Zaadaare zelden still of staat of neêrwaarts hangt; blijft niet meer dan een Zomer in 't leeven, lieft een goede, zandige, wel gemeste Grond, matige vochtigheit, een luchtige en warme plaatze; geeft in goede tijden, in de Herfst, volkomen Zaad, ende vergaat, door de minste Koude; moet daarom, in 't begin van April, met een wassende Maane, op een nieuw, wederom door Zaad de Aerde bevoolen zijn, waar doorze alleen vermeerdert mag worden.

Gramen Alopecuroides.
Alopecur: sericeum
Lusitan:
&c.

Het *Gramen Alopecinum*, ofte *Alopecuroides*, Voffesteerten Gras. Ende *Alopecuroides sericeum Lusitanicum*, Portugaalsche zijden Voffesteerten Gras, lieven laetst genoemde Aerde, plaatze en Water, blijven ook niet meer als een Zomer in 't leeven; geeven goed Zaad, in drooge Jaaren, ende vergaan daar mede; Waaronze ook alle Voorjaaren wederom nieuws gezaait moeten zijn, door het welke zy eeuwigduirende verblijven. ziet cap: 363. 364. en 365.

HET CCXXXVII. CAPITTEL.

G O D S G E N A A D E.

Gratiola fl. luteo.
Gratia Dei.

IN 't Nederlandsch alzo genoemd. Op Latijn *GRATIOLA*, *GRATIA DEI*, of *CENTAURIS*. Ende in 't Hoogduitsch *AURIN*. Hiervan zijn my, in haar aart, drie soorten kenbaar, te weeten: *Gratiola flore albido purpurascete majori*. Godsgenaade met een uit den witten purperachtige groote Bloem. *Flore albo minore*, Godsgenaade met een witte kleine Bloem. Ende *Gratiola flore luteo*, ofte Godsgenaade met een geele Bloem. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, doch van Natuire een vochtige Grond, een opene, luchtige, en wel gelegene plaatze, veel Waters; bloeijen lange, doch geeven in deze Gewesten noit volkomen Zaad, zijn lankleevende van aart, verdraagen alle ongelegentheit des Winters; mogen ook niet, als door haar jonge Scheutkens, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, en verplant, alleen aangeteelt worden.

HET

HET CCXXXVIII. CAPITTEL.
P O R C E L E I N.

E En wel bekend Gewas. Wordt in 't Nederlandsch alzo genoemd: Op Latijn PORTULACA. In 't Hoogduitsch PORTULAC, ofte HEYMISCH BURGEL. Ende op François POURPIER ofte PORCELINE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuure, vier onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Portulaca major sativa*, Groote tamme Porcellein. *Major lutea*, Groote Porcellein met schoon geele Bladeren. *Minor Sylvestris*, Kleine wilde Porcellein. Ende *Portulaca Aethiopica flore luteo magno*, ofte Porcellein uit Aethiopien of Moorenland, met een aardige geele Bloem, hebbende de groote van een halve Schelling in 't ronde, bestaande uit veele recht opstaande dikke Bladerkens, gelijk de Bloem van Alantwortel. Niet alle van een Culture.

Portulaca major & minor.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejarige Paerdemest taamelijk verzien, een opene, luchtige en warme plaatze, veel Waters; blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven; geeyen in de Herfst rijp Zaad, en worden, door een kleine Rijp, van haare vermaakelijke groenigheid berooft; moeten daarom, alle Voorjaaren op een nieuw, niet diep, wederom de Aerde, door Zaad, bevoolen zijn, slaan ook door het neêrgevallene van zelve dikwils op; waar doorze alleen vermenigvuldigt mogen worden.

De *Portulaca Aethiopica*, ofte Moorenlandsche Porcellein, hebbende schoone Bladeren, achter aan haar Steel breed, en voor spits toegaande, op de maniere van een Serpentstonge, doch lankwerpiger; is veel teederder van aart: lieft een heel warme en wel ter Zonne gelegene plaatze, voor alle Koude beschut, een welbereide Aerde, bestaande uit twee deelen goede Grond, twee deelen grof Zand, twee deelen tweejarige Paerdemest, ende een deel Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, ook maatige vochtigheit; moet, met een wassende Maane van April, alle Voorjaaren, in een Pot, niet diep, hol en luchtig gezaait, niet meer, dan een ofte twee Planten opkoomende, daar in gelaaten, ende niet gerept zijn, zouden anders, te zeer daar door verachterende, het Zaad te quaalijker tot rechte rijpheit brengen, het welke zich in een groene ronde dikke Knoppe, zo groot als een groote Kerst verhoudt, daar de Bloem boven in 't ronde zeer aardig als een Kroon op zit, ende tegen de Winter de meeste Tijd rijp wordt, inzonderheit zoze op deze maniere in acht genoomen, ende voor te veel Water gewacht is, waar meede zy vergaat.

Portulaca Aethiopica.

HET

HET CCXXXIX. CAPITTEL.
Z E E P O R C E L E I N.

*Portulaca
marina.*

Halimus.

M Et deze Naame in 't Nederlandsch also genoemd. Op Latijn PORTULACA MARINA, of HALIMUS. Ende in 't Hoogduitsch MEER PORTULAC. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Halimus arborescens*, Boomachtig Zeeporcelein. *Vulgaris latifolius*, Gemeine Breedbladige Zeeporcelein. Ende *Angustifolius*, of Smalgebladerde Zeeporcelein. Niet alle van een ende dezelfde Culture.

Zy lieven nochtans alle een goede, gemeine, zandige, en maatig gemeste Grond, een welter Zonne gelegene plaatze, niet te veel vochtigheits; verdraagen reedelijke Koude, en andere ongelegenheit des Winters; geeven zelden ofte noit, in deze Gewesten, enig Zaad; worden niet te min, door haare op de Aerde leggende jonge Scheutkens, gemeinlijk (met Aerde een weinig bedekt) van zelve Wortelen vattende, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, en verplant, genoegzaam aangeteelt.

*Halimus
arborescens.*

Het *Halimus arborescens*, of Boomachtige Zeeporcelein, is teederder van aart, vrieft ook, buiten gezet, des Winters lichtelijk dood, moet daarom, op genoemde Tijd, in een Pot gestelt, binnen 's huis gebrocht, met laauw Regenwater onderhouden, ende niet voor in 't begin van April, wederom buiten gezet werden; blijft ook, gelijk d' andere, altijd groen, geeft nimmermeer Zaad, wordt niet alleen door haar, by de Wortel uitgewassene jonge Looten, van zelfs Wortel schietende, aangeteelt, maar ook door de afgesneedene Takskens, die men, met een volle Maane van April, in een Pot, een kleine vinger lank steekt, in een donkere plaatze bewaart, ende de tijd van zes of zeven weeken, te mets met Water begiet, zo verkrijgenze genoegzaam Wortel.

HET CCXL. CAPITTEL.
H O N T J E S D R A F.

*Hedera
terrestris.
Corona
terrae.*

V An veele wel bekend. Wordt in 't Nederlandsch also genoemd. Op Latijn HEDERA TERRESTRIS, ofte CORONA TERRÆ. Ende in 't Hoogduitsch GUNDEL RABEN ofte GRUNDREBEN.

Zy bemint een gemeine, slechte, ende ook een wel gemeste Grond, liever een donkere ofte schaduachtige, als een vrije, of wel gelegene plaatze, veel Waters; blijft eenige jaaren in 't leeven, bloeit vroeg

in 't

in 't Voorjaar, geeft rijp Zaad; verdraagt sterke Koude, en andere on-
gelegenheit des Winters, laat noit alle de Bladeren vallen; wordt ook
niet alleen door Zaad, het welke, met een wassende Maane van de
Maart of April, niet diep, in d' Aerde gelegd moet zijn, maar ook door
haar voortkruipende, ende van zelve Wortel verkrijgende Scheutkens,
die men, zo wel in de Maart, Zomer, als Herfst opneemen, ende ver-
planten mag, aangeteelt.

HET CCXLI. CAPITTEL.
SCHILDDRAAGENDE HEDYSARUM.

EEn schoon en zienswaardig Gewas, wordt niet alleen op Latijn HE- *Hedysarum*
DYSARUM CLYPEATUM, maar ook wel SECURIDACA MAXIMA SE- *Clypeatum*,
MINE ROTUNDO genoemd. Hier van zijn my, in haar aart, drie
veranderlijke soorten bekend, te weten: *Hedysarum Clypeatum flore al-*
bo, Hedysarum met een rondt en plat Zaad, een schild gelijkende, en-
de een witte Bloem. *Flore rubro*, met een roode Bloem. Ende *Hedysa-*
rum perenne, flore carneo, ofte altijd duirend Hedysarum, met een lijfverf-
de Bloem. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met
maatig tweejarige Paerdesteef verziën, een luchtige, warme en wel ge-
leegene plaatze, tamelijk veel Waters; blijven niet meer dan twee Zo-
mers in 't leeven; geeven wel, in zommige Tijden, het eerste jaar, in de
Herfst, eenige weinige Bloemen, doch het tweede volkomelijk, ende
een rijp Zaad, waar meede zy versterven: verdraagen ook ongeerne ster-
ke Vorst, vermits men haar dikwils door dezelfde van 't leeven berooft
ziet; Is daarom goed, dat men daar van een Plante of twee, in een
Pot, des Winters binnen's huis, op een luchtige plaatze, met weinig Wa-
ters onderhouden, bewaare, dewijle zy, in deze Tijd, door een weinig
te veel lichtelijk verrotten; mogen ook, in 't begin van April, met de
gantsche klomp uit de Pot genomen, en zo weder in d' Aerde gestelt zijn.

Het *Hedysarum perenne flore carneo*, ofte Hedysarum met een lijfverfde *Hedysarum*
Bloem, vergaat zo haaltig niet, maar blijft lange jaaren in 't leeven, is *perenne flo-*
ook veel harder van aart, verdraagt felle koude, ende alle ongeleegent- *re carneo*,
heit des Winters zonder eenige schaade; geeft, alle Zomers, vermaaklij-
ke Bloemen, ook, de meeste Tijd, rijp Zaad, het welke met een wassen-
de Maane van April of May, de Aerde bevolen wordt, ook opgekomen
weezende, het twee jaar, haar eerste Bloem ten voorschijn brengt, waar
door deze niet alleen, maar ook de andere alle aangeteelt mogen zijn.

HET CCXLII. CAPITTEL. Z O N N E W E N D E.

*Heliotropi-
um &c.
Solsequium.*

WOrdt in't Nederlandsch alzo genoemd, om dat zy zich na de Zonne keert ende altijd voegt, ook van veele KREEFTKRUID. Op Latijn HELIOTROPIUM, SOLSEQUIUM, ofte SCORPIURIS, het welke in het Grieks zo veel als een SCORPIOENSSTEERT te zeggen is, vermits de Steelkens gelijk de zelfde gemeinlijk geboogen zijn. Ende in't François TORNESOL. Hier van zijn my, in haar aart, drie soorten kenbaar, te weeten: *Heliotropium majus*, groote Zonne Wende. *Supinum*, kruipende Zonne Wende. Ende *Heliotropium tricoceum*, ofte Zonne Wende met drie Bescien. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste Grond, dikwils omgesmeeten wordende, een vrije, en wel geleegene plaatze, veel ende ook weinig vochtigheit, na de geleegentheit des Tijds zulks meede brengt; blijven niet meer dan een Zomer in't leeven; geeven, tegen de Winter, volkomen Zaad, ende versterven: moeten daarom, met een wassende Maane van April, op een nieuw wederom, door dat zelfde, d' Aerde bevolen zijn, komen ook, door het neêrgevallene Zaad, van zelve genoegzaam voort, waar door zy veelvoudig aangeteelt ende vermeenigvuldigt mogen worden.

HET CCXLIII. CAPITTEL. ARTICIOKKEN ONDER D' AERDE.

*Helianthemum Indicum tuberosum
Flos Solis
tuberosus.*

ZYnde een gezonde, en zeer voetzame Vrucht, wordt in't Nederlandsch alzo genoemd, om dat zy in d' Aerde voortkomen, ende een geur of smaak van rechte ARTICIOKKEN geeven. Op Latijn HELIANTHEMUM INDICUM TUBEROSUM, FLOS SOLIS TUBEROSUS, ofte HELENIUM TUBEROSUM. Ende in't Hoogduitsch ARTISCHOCKEN UNTER ERDEN.

Zy lieft, van Natuire, een goede, gemeine, zo wel zandige, als andere, doch met oude Koeije- ofte Paerde-mest vet gemeste Grond, zo liefeen schaduachtige, als een opene, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; blijft lange jaaren in't leeven, verdraagt felle koude, ende alle ongeleegentheit des Winters, zonder eenige schaade; geeft noit, in deze Gewesten, eenige Bloem, ten zy, met zeer heete en drooge Zomers, en geenzins enig Zaad; Wordt niet te min, door haar onderaertsche rondtachtige, ook lankwerpige Bolwortelen, met
ronde

ronde witte plekken als oogen vergiert, overvloedig vermeerdert: welke men, tegen de Winter, uit graaft, om als dan voor spijsze, in Vorstig Weeder, gebruikt te mogen worden, ende in de Maart of April, met een volle Maane, in nieuws gemeste Aerde wederom plant: deeze neemt men ook dikwils niet voor in de Maart om verplant te werden uit, of laatze eenige jaaren staan; doch vermeerderen als dan zo veel niet, maar worden dik.

HET CCXLIV. CAPITTEL.

B A T A T E N.

ALzo in't Nederlandsch genoemd, wordt ook van veele BATATAS, van zommige PATATAS. Op François BATADES. Ende in't Latijn (mijns oordeels) niet onbillik SPINACHIA AMERICANA TUBEROSA, dat is, Americaansche Spinagie met een Bolwortel genoemd, dewijle deeze vreemde en raare Plante Bladeren onze gemeine SPINAGIE zeer gelijk voortbrengende gezien wordt. Hier van zijn my, in haare aart, vijf bijzondere couleuren der Wortelen, in haare Bladeren niet verscheelende, bekend, te weeten: *Spinachia Americana tuberosa lutea*, Spinagie uit America met een geele Bolwortel. *Variegata*, met een gemarmerde ofte Bonte Wortel. *Purpurea*, met een purpere Wortel, *Alba*, met een witte Wortel. Ende *Spinachia Americana tuberosa rubra*, ofte Americaansche Spinagie met een roode Wortel. Alle van een Culture.

*Batatas,
Spinachia
Americana
tuberosa.*

Zy lieven een goede, wel bereide Grond, bestaande uit twee deelen gemeine Aerde, twee deelen grof Zand, twee deelen tweejarige klein gewreevene Paerdest, een deel Mol van verrotte Bladeren der Boomen, ende een deel eenjarige Hoenderdrek door malkanderen bequamenlijk gearbeidt, een warme, en wel ter Zonne gelegeene plaatze, voor alle koude Noorde- en Ooste-Winden beschut, matige vochtigheit, geeven hier te Lande, noch Bloem, noch Zaad, dat zy nochtans in America voortbrengen; zijn teeder van aart, geenige koude Herfst-regenen, ofte eenige Vorst, verdraagen konnende: moeten daarom, in het laetste van September (als wanneer zy haar loof beginnen te verliezen) binnen 's huis gebrocht, op een warme plaatze gestelt, niet de minste vochtigheit, geduirende de Winter, gegeeven, ook niet voor ten halven van April, met een zoete Lucht en Regen, wederom buiten gezet, voor koude Nachten, of veel vochtigheits wel gewacht, ende voorzichtig gedekt zijn.

Men neemt ook de Wortelen, tegen de Winter, haar Bladeren verloren hebbende, geheel uit de Aerden op, laatze een weinig winddroog werden, legtze dan in droog Zand, bewaartze in een warme drooge

plaatze, ende zetze met een volle Maane van April, wederom in Potten, met voorgenoemde Aerde gevult, zo geeven zy nieuwe Bladeren, ende wassen al kruipende voort; Op welke maniere men deze eenige jaaren bewaaren mag, gelijk ik dikmaals gedaan heb.

HET CCXLV. CAPITTEL. EDEL LEVER KRUID.

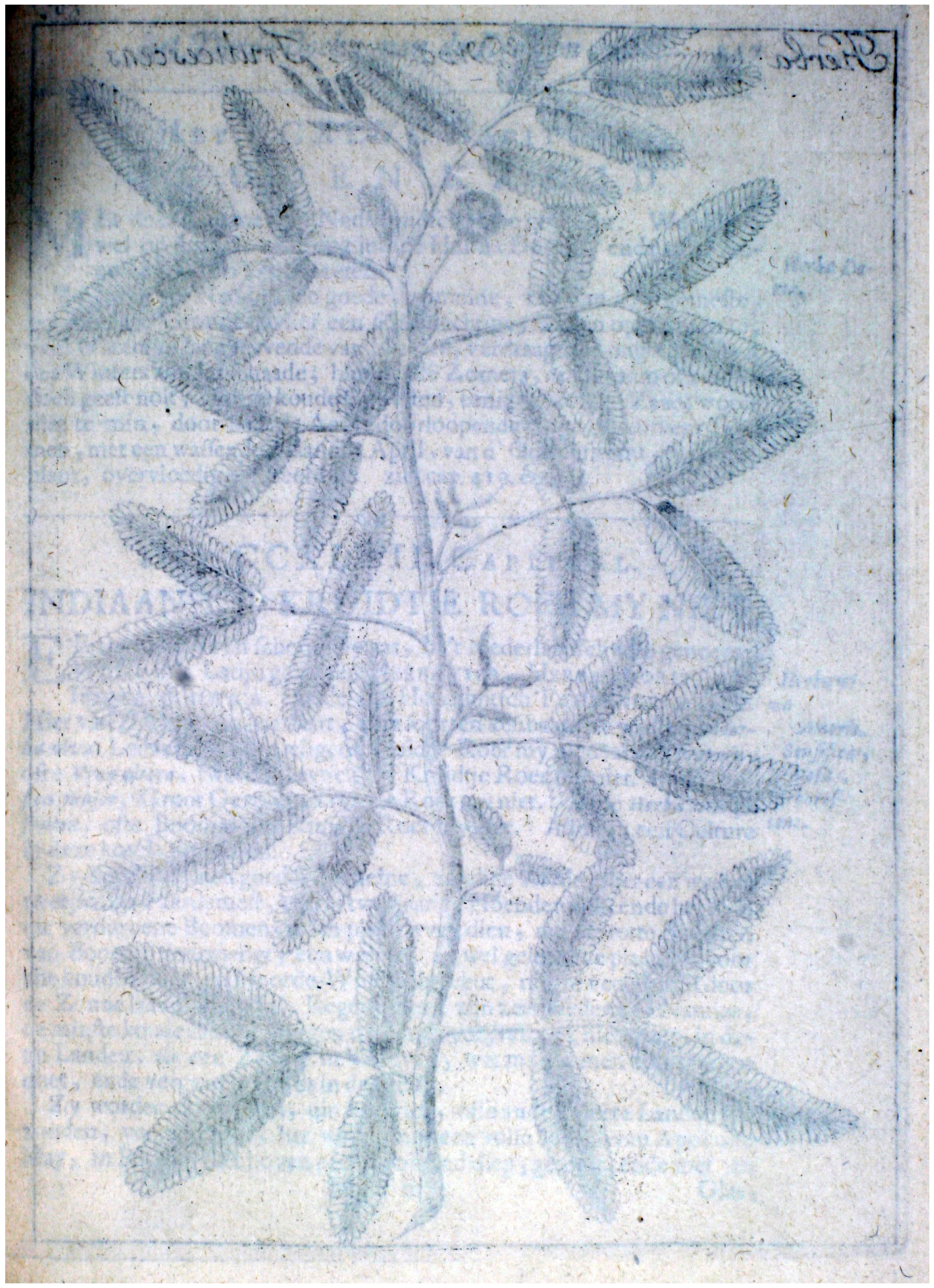
*Hepatica
species va-
ria.*

*Hepatica
Nob. fl. ru-
bro pleno.
&c.*

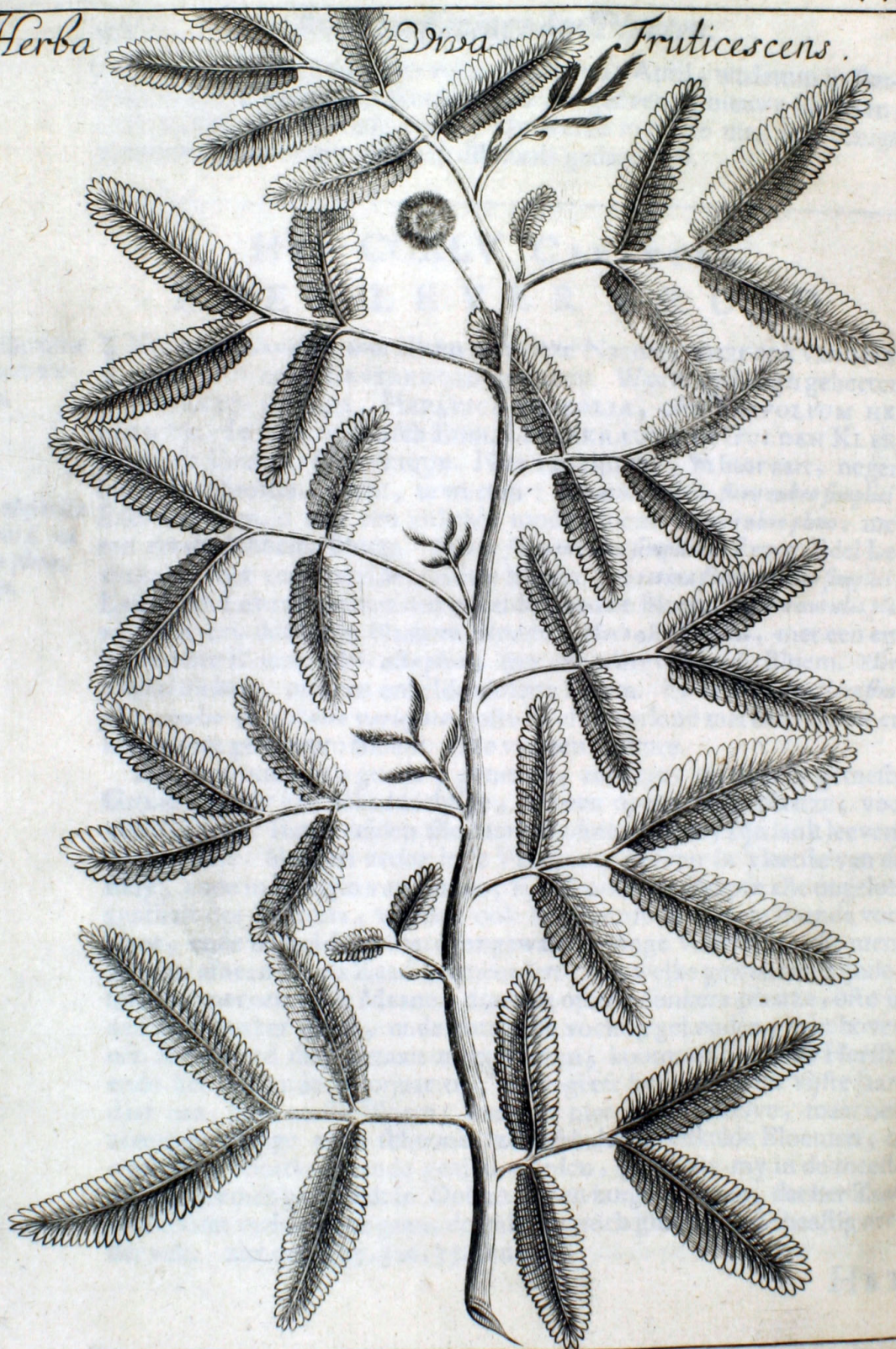
IN't Nederlandſch niet alleen met deze Naame, maar ook van zomige GULDEN LEVERKRUID genoemd. Wordt op Latijn geheeten HEPATICA NOBILIS, HEPATICA TRIFOLIA, ofte TRIFOLIUM HEPATICUM. In't Hoogduitsch EDEL LEBERKRAUT, of GULDEN KLEE. Ende op François HEPATIQUE. Hier van zijn my, in haar aart, negen bezondere ſoorten bekend, te weeten: *Hepatica nobilis flore rubro ſimplici*, Edel Leverkruid met een enkelde roode Bloem. *Flore rubro pleno*, met een roode dubbelde Bloem. *Pracox flore caeruleo ſimplici*, Vroeg Edel Leverkruid met een enkelde blaauwe Bloem. *Serosina flore caeruleo ſimplici*, Laat Edel Leverkruid met een enkelde blaauwe Bloem. *Flore caeruleo pleno*, met een dubbelde blaauwe Bloem. *Flore albo ſimplici*, met een enkelde witte Bloem. *Flore albo pleno*, met een witte dubbelde Bloem. *Flore ſimplici violaceo*, met een enkelde violette Bloem. Ende *Hepatica flore ſimplici caeruleo & violaceo variegato*, ofte Edel Leverkruid met een blaauw en violet bont geſtrepte Bloem. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, en maatig gemefte Grond, liever een ſchaduachtige, als een opene vrije plaatze, veel vochtigheids, laaten zelden alle haare Bladeren vallen, zijn lank leevede van aart, bloeijen vroeg in't Voorjaar, geeven in't laetſte van de May, ende in't begin van Junius, rijp Zaad, verdraagen alle ongeleegentheit des Winters, worden ook bequaamſt in Bloem ſtaande verplant, ende zo wel door haare aangewafſene jonge Wortelen, die men, als dan afneemt, als Zaad vermeerdert; het welke gewonnen zijnde, terſtont met een volle Maane, daar naa op een donkere plaatze, ofte in een Pot donker gezet, ende natuurlijk vochtig gehouden, niet boven een ſtroobreed diep gezaait moet weezen, kooft als dan in de Herſt, ende het volgende Voorjaar op, ende geeft het vierde en vijfde jaar, daar naa, haar eerſte Bloem; waar uit niet alleen dezelve, maar ook zomtijds aardige ende ſchoone, zo dubbelde als enkelde Bloemen, of couleuren voortkoomende gezien worden, gelijk by my in de meefte voorgenoemde geſchiedt is. Doch zal men zorge draagen, dat het Zaad niet kooft verlooren te gaan, dewijle het noch groen zijnde haafſtig neder valt. ziet cap. 325. 326. 354. en 432.

HET

Herba Viva Fruticescens.

HET CCXLVI. CAPITTEL.
G O U D E N K R U I D.

M Et deze Naame in 't Nederlandsch alzoo genoemd. Wordt zoo wel op Latijn, als Hoogduitsch HERBA DORIA, ende in 't Francois HERBE D'OR geheeten.

Herba Doria.

Zy leeft van Natuire een goede, gemeine, zandige, vet gemeste, en vochtige Grond, zo lief een schaduachtige, als een opene plaatze, veel Waters; is lang leevende van Natuire, verdraagt alle ongelegenheit des Winters zonder schade; bloeit, alle Zomers, aangenaam om zien; doch geeft noit, in deze koude Gewesten, eenig volkomen Zaad; wordt niet te min, door haar de Aerde doorlopende jonge Scheutkens, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, ende verplant, overvloedig vermeerderd. ziet cap. 419. en 444.

HET CCXLVII. CAPITTEL.
INDIAANSCH KRUIDTJE ROER MY NIET.

E En wonderlijk en schoon Gewas, in 't Nederlandsch also genoemd. Wordt in 't Latijn geheeten HERBA VIVA, HERBA AMORIS, ofte HERBA SENSIFICA. Ende op Hoogduitsch FUHLENDES KRAUT.

Herba viva.

Hier van zijn my, in haar aart, drie soorten kenbaar, te weeten: *Herba viva*, Leevendig, Gevoelig, of Kruidtje Roer my niet. *Herba mimosa*, ofte *Viva altera*, tweede Gevoelig of Kruidtje Roer my niet. *Herba sensifica major*, Groot Gevoelig Kruidtje Roer my niet. Ende *Herba mimosa frutex*, ofte Boomachtig Kruidtje Roer my niet. Alle van een Culture in deze koude Gewesten.

Amoris.
Sensifica,
Mimosa,
Arborescens.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest, een of tweejarige Hoenderdrek, ende het Mol uit verdurvene Boomen, of in plaatze van dien, der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een warme, en wel gelegeene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-Winden beschut, niet te veel, altijd door de Zonne laauw gemaakt, Regenwater; zijn zeer teeder van Natuire, de minste koude niet verdraagen mogende, blijven ook niet meer, in deze Landen, als een Zomer in 't leven, wat moeite men ook daartoe doet, ende vergaan by Tijds in de Herfst.

Zy worden door Zaad, uit America, ofte andere heete Landen gezonden, voortgebrogt, het welke met een volle Maane van April ofte May, in Potten, niet boven een stroobreed diep, gezaait, ende met een

M m m 3

Glas,

Glas, zelfs opgekomen zijnde, tot de Maand van Julius toe, gestadig gedekt, ten zy met goede warme Dagen.

Doch men kan ook het Zaad, in een Glas, op een weinig Paerdemest leggen, ende daar op Salpeterwater ofte Regenwater, daar een weinig Salpeter 24. uuren lang, in gelegen heeft, gegooten, tot dat het omtrent bedekt is, zet het zelfde als dan op een Oven, die gestaadig maagtig warm is, ofte in heet Zand, zo zal het haastig swellen, ende als het begint te kijmen, zo neemt het zoetjes daar uit, legt het in een Pot, met een wassende Maane, ende zet dezelfde geheel in warme Paerdemest, in een Zonnebak ofte andere plaatze, geduirig met Glaazen overdekt; daar naa de Mest koudt geworden zijnde, het welke in 15. of 16. Dagen geschiedt, neemt menze uit, en steltze wederom in ander warme genoemde Mest, tot het laetste van de May, daar in continueerende; zo wassen zy wel, en verkrijgen een manlijke hoogte, daar zy buiten dat niet toe geraaken.

Op welke maniere ik gecultiveert hebbe, het *Herba viva*, Gevoelig of Kruidtje Roer my niet 1652. tot de hoogte van een weinig meerder als twee houtvoeten voort gebrogt, doch heb geenige Bloemen daar aan verkrijgen konnen. Haare aardige, schoone, en teedere Bladerkens, zich haastig te zaamen trekkende, boogen haar needer, met haare Takkens, ende deden eerbiedelijk reverentie, aan die, dewelke, met zijne Vinger haar van onderen quam te raaken; richten zich een weinig daar naa wederom op, ende haare Bladerkens van een gedaan hebbende, stonden in voorige kracht; Het welke zo dikwils geschiede, als zy aangeraakt werden, waar over zich veele zeer verwonderden.

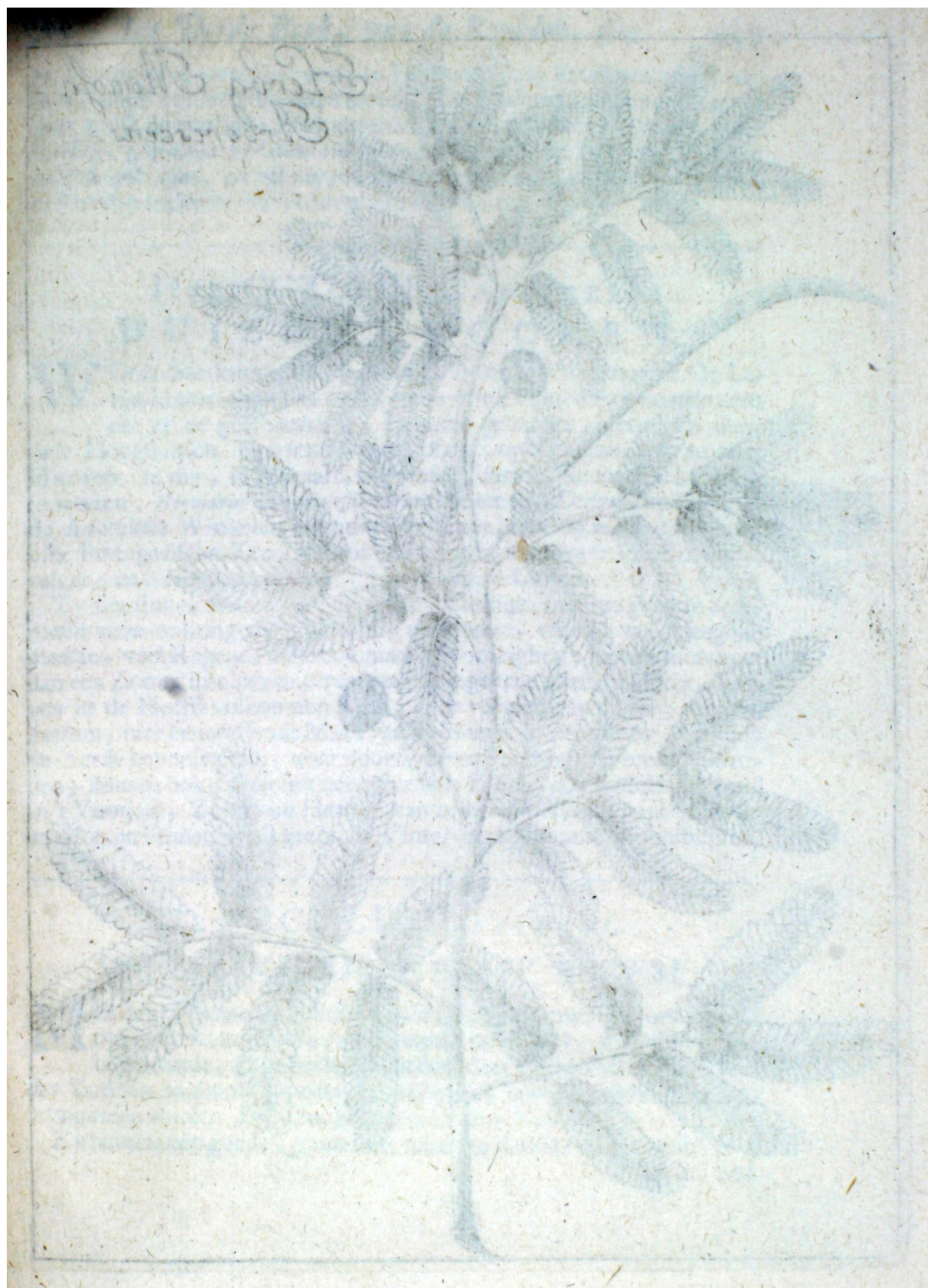
Herba mimosa.

Het *Herba mimosa*, ofte *viva altera*, tweede Gevoelig of Kruidtje Roer my niet, is de eerste in alle haar deelen als gezegt, gelijk, aangeroert zijnde, trekt ook haar Bladerkens te zaamen, maar en buigt zich niet, geeft ook, in deze Quartieren, geenige Bloemen, veel min eenig Zaad, zijnde gemeinlijk Owaalswijs rond, plat, niet groot, en van bruine couleur.

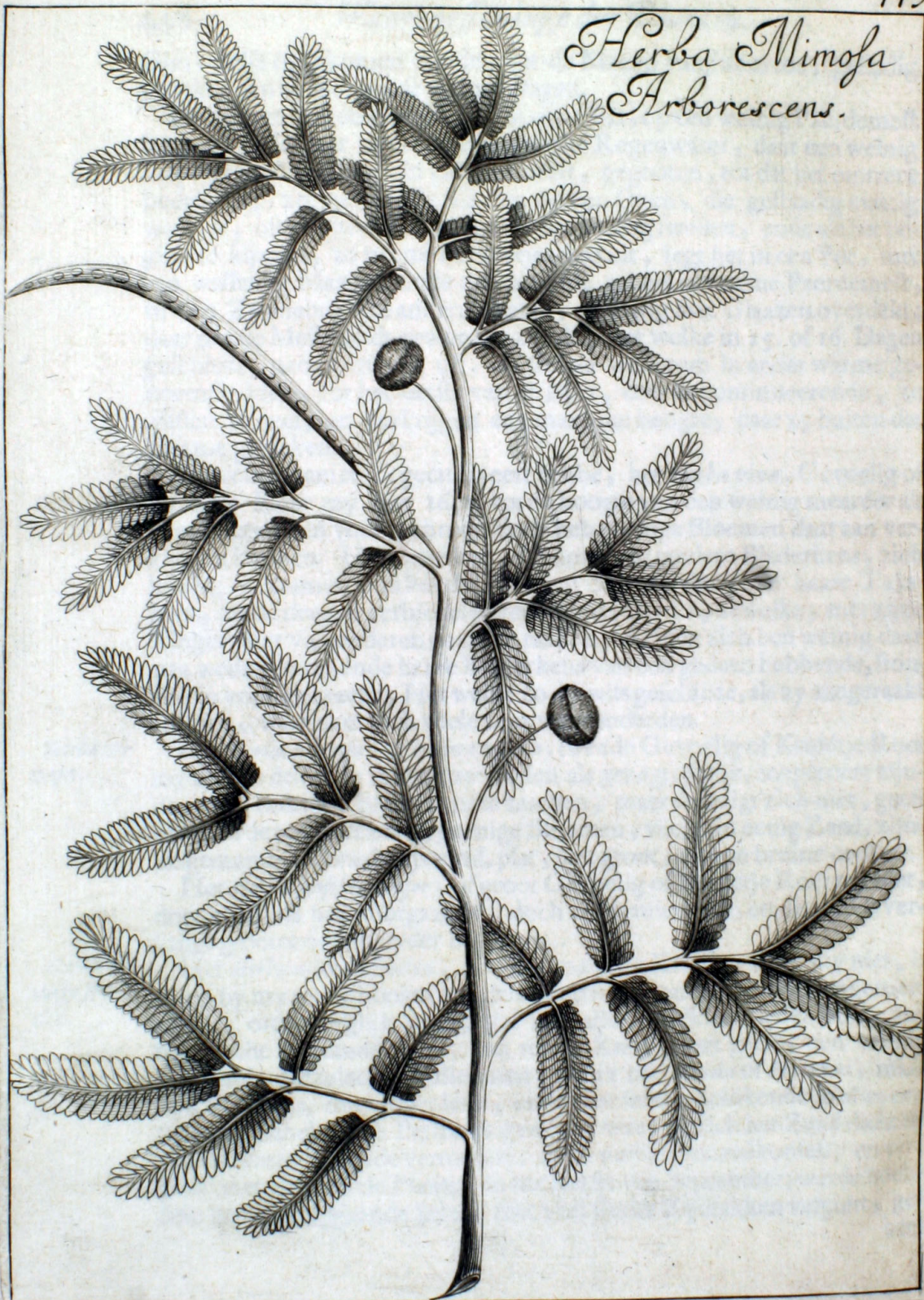
Het *Herba sensifiva major*, of groot Gevoelig of Kruidtje Roer my niet, doet even als het voorgaande, doch is blaauwer van couleur, en verkrijgt grooter ook meerder Bladeren.

Herba mimosa frut.

Het *Herba mimosa frutex*, ofte Boomachtig Kruidtje Roer my niet, is 1652. by my tot de hoogte van drie voeten geklommen, bleef, aangeroert zijnde, onbeweeglijk staan; gaf niet alleen tusschen ieder blad, aan haar recht opgaande Steel, een ronde Knop, met geele, een weinig blinkende veezelachtige Bloemen, gelijk het *Acacia* of *Platanus*; maar ook Peulkens, een vinger lank, ende zeer smal, gelijkende in alles een Swaart, Sabel, ofte Persiaans geweer, waar in zich het Zaad dicht by malkanderen zittende vertoonde, doch verbleef onvolkomen, en vergink met de geheele Plante, in het laetste van September; werde nochtans de recht opgaande Steel, met veel sterke Zijdrakken vergiert, geheel

Herba Mimosa
Arborescens.

heel houtachtig, waar van een, in Februario, aan haar Stam groen verbleef, ende verftierf als doen meede. De Bladeren vertoonden haar in alles gelijk de voorige, doch meerder in getal te zaamen gevoegt, zeer konftig, gelijk aan het *Acacia Egyptia*, ofte Acacia uit Egypten te zien is; mogen ook niet, als uit nieuws verkreegen Zaad, in deze Gewelften, wederom vernieuwt ofte vermenigvuldigt werden.

HET CCXLVIII. CAPITTEL.

DUIZENT KOOREN.

WOrdts deze kruipende Plante in 't Nederlandfch genoemd. Op Latijn *HERNIARIA*, *HERBA TURCA* ofte *POLYGONUM MINUS*, om dat zy de gefcheurtheit, *HERNIA* geheeten, gencezen mag. In 't Hoogduitsch *TAUSENDKORN*. Ende op François *BOUTONET*. Hier van zijn my, in haar aart, twee onderscheidelijke foorten kenbaar, te weeten: *Herniaria vulgaris officinarum*, Gemeine Duizentkooren, in de Apotekers Winkelen gebruikelijk. Ende *Herniaria marina Lusitanica*, ofte Portugaalsche Zee Duizentkoorn, zijnde grooter van Bladeren, ruiger, en bleeker van couleur; beide van een Culture.

*Herniaria
vulgaris of-
ficinarum.
Marina Lu-
sitania.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, nieuws gerepte, gemeste ende ook ongemeste Grond, een opene, vrije en wel geleegene plaatze, veel Regens, ende ook maatige vochtigheit; blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven; verdraagen ongeerne vorftige Lucht, geeven in de Herfst volkoomen Zaad, ende vergaan van zelf; moeten daarom, met een waffende Maan van de Maart, op een nieuw, niet diep de Aerde bevoolen zijn, waar doorze alleen vermeerdert moogen worden; komen ook, door het neêrgevallene Zaad, genoegzaam, zo wel in 't Voorjaar, Zomer als Herfst, van zelf voort, welke als dan, in een Pot, en binnen's huis gezet, de Winter droog gehouden, overblijven.

HET CCXLIX. CAPITTEL.

WELRUIKENDE NACHT BLOEM.

MEt deze Naame in 't Nederlandfch alzo genoemd. Wordt op Latijn *HESPERIS ODORATA* geheeten, om dat zy, met den Avond beginnende, de geheele Nacht door zeer lieflijk riekt, welke met der Zonnen aankomfte wederom verdwijnt, ende de geheele Dag niet vernoomen wordt. In 't Hoogduitsch *ABEND VIOLEN*.

*Hesperis
odorata.*

Zy bemint een goede, gemeine, zandige Aerde, met gantsch geen

vet-

Remedie
voor groene
Wormkens,
in deze en
ander Plan-
ten.

vettigheid, maar wel een gedeelte Mol van verrotte Bladeren van Boomen doormengt, weinige vochtigheid; vergaat niet haast, maar blijft eenige Jaaren in 't leeven; verdraagt ongeerne koude Regenen, vorstige Lucht, en andere ongeleegentheden des Winters; moet daarom, in 't begin van October (in een Pot gezet zijnde) binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weeder in gevuirt werdt, gestelt, geduirende deze Tijd, droog gehouden, om dat zy lichtelijk als dan, door een weinig Waters, te verrotten koomt, ende niet voor in 't laetste van de Maart, of begin van April, naa het Weeder zich aanstelt, met een zoete Lucht, en aangename Regen, wederom buiten gebrocht, voor Sneeuw, koude Nachten, haarige of schraale Winden, wel gedekt ende voorzichtig gewacht zijn; Verliest tegen de Winter alle haar Bladeren, die in Februario wederom uit de Wortel, schietende gezien worden: Werden ook als dan in de zelfde, ende in het Herte van dezen, dikwils groene Wormkens, gelijk als in de Damastbloem groeiende vernoomen, die men haast kan verdrijven en doen sterven, zoo men daar op eens ofte tweemaal, een weinig stof ofte poeder van goede Americaansche Tabak stroeit; zy geeft alle jaaren, niet alleen Bloemen, maar ook volkomen Zaad, in lange, dunne, en kantige Peulkens zittende, dikwils zo zoberlijk, dat in een van de zelfde maar een Zaadteje gevonden werdt, het welke in April of May, met een wassende Maane, in een Pot, niet boven een stroobreed diep, hol ende luchtig, de Aerde bevoolen moet zijn, waar doorze beeter, als haar aangewassene jonge Wortelen, die men, op genoemde Tijd, van d' Ouden voorzichtig neemt, ende ook in Potten verplant, vermeerderd wordt.

HET CCL. CAPITTEL.

H A V I K S K R U I D.

Hieracy species varia.
Accipitrina

ZYnde een aardig Gewas, wordt in 't Nederlandsch alzoo genoemd. Op Latijn HIERACIUM of ACCIPITRINA. In 't Hoogduitsch HABICHKRAUT. Ende op François CICHOREE JAUNE. Hier van zijn my, in haar aart, veel schoone veranderlijke soorten kenbaar, te weeten: *Hieracium latifolium peregrinum*. Vremd breed Bladig Havikskruid met een zienswaardige Bloem. *Montanum angustifolium*, Smalgebladert Berg Havikskruid. *Chondrilla facie*, met een gedaante van Condrielle. *Quintum villosum Clusij*, vijfte soorte van Havikskruid van CAROLUS CLUSIUS beschreeven, met Wollige Bladeren. *Grandius Dalechampi*, Groot Havikskruid van DALECHAMPIUS geteikent. *Narbonense stellatum*, van Narbone met een Sterswijs gesteld Zaad. *Medio nigrum*, met een geele Bloem van binnen swart. *Suava rubens Fabij Columna*, met een lieflijk

liefslijk rood begaafde Bloem, by *FABIUS COLUMNA* te zien. *Lanuginosum Lusitanicum*, wolchtig Portugaalsch Havikskruid. Ende veel meer andere. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Grond, met een weinig tweejarige Paerdemest doormengt, een vrije en warme plaatze, maatige vochtigheit; blijven eenige jaaren in 't leeven, verdraagen koude, ende alle ongeleegentheit des Winters; bloeijen niet alleen alle Zomers, maar geeven ook, de meeste Tijd, volkomen Zaad, het welke, met een wassende Maan van April, niet diep, in d' Aerde gelegd moet zijn, waar doorze zo wel, als haare aangegrocide jonge Wortelen, die men, op de zelfde Tijd en Maane, afneemt ende verplant, vermeerderd mogen werden.

Het *Hieracium grandius Dalechampi*. *Narbonense stellatum*. *Medio nigrum*. *Suavè rubens Fabij Columna*. Ende *Lanuginosum Lusitanicum*. Blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven, moeten op een gantsch warme plaatze, ofte in Potten gezaait, ende opgekoomen, niet verplant zijn, geeven als dan, voor de Winter, gemeinlijk (de Bloemen voor veel Regens gewacht weezende) rijp Zaad; waar door zy, alle Voorjaaren, eeuwigduirende gemaakt worden.

HET CCLI. CAPITTEL.

SCHARLEYE.

IN 't Nederlandsch alzo genoemd. Op Latijn geheeten *HORMINUM*. *Horminum* Ende in 't Hoogduitsch *SCHARLEY*. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige zienswaardige veranderlijke foorten kenbaar, te weeten: *Horminum sativum*, oprechte of tamme Scharleije. *Horminum Creticum*, Scharleije van Candiën. *Æthiopicum*, uit Moorenland, die ook *Æthiopis* genoemd wordt. *Sylvestre flore è cœruleo purpureo*, wilde met een uit den blaauwen purpere Bloem. *Sylvestre Lusitanicum flore purpureo*, wilde Scharleije uit Portugaal met een geheel purpere Bloem. *Incanum supinum flore violaceo*, leggende Scharleije met ruige Bladeren ende een violette Bloem. *Horminum glutinosum flore luteo*, kleevende Scharleije met een geele Bloem, welke ook van zommige *Colus Jovis* geheeten wordt. *Bæticum caule folioso rubro variegato*, Scharleije uit Andalufie met een veel gebladerde roodbonte Steel. *Horminum Bæticum caule folioso variegato cœruleo*, of Scharleije uit Andalufie met een veel gebladerde blaauwbonte Steel. Ende meer andere, niet alle van een Culture.

Zy lieven nochtans alle een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste Aerde, een opene, luchtige, vrije en wel geleegene plaatze, taamelijk veel Waters, brengen kluchtige Bloemen voort, rijp Zaad,

ende vergaan daar meede, dewijlze van Natuire niet meer dan een Zomer in 't leeven verblijven; moeten daarom, met een wassende Maan van April of Maart (naa des Tijds geleegentheit) niet diep, wederom gezaait zijn, waar doorze alleen aangeteelt moogen werden.

Het *Horminum incanum supinum flore violaceo*, of leggende Scharleije met ruige Bladeren ende een violette Bloem, vergaat zo haastig niet, maar blijft eenige jaaren in 't leeven, verdraagt felle koude, en alle ongeleegentheit des Winters; geeft ook alle Zomers rijp Zaad, het welke met genoemde Maan en Tijd, de Aerde bevoolen moet zijn, waar doorze zoo wel, als haare aangewassene Wortelen, die men, van d' Ouden neemt, ende als dan verplant, vermeenigvuldigt mag worden.

*Horminum
glutinosum
flore luteo.*

Het *Horminum glutinosum flore luteo*, of kleevende Scharleije, met een gele Bloem, blijft meede lange jaaren in 't leeven, doch geeft noit, in deze Gewesten, volkomen Zaad, wordt niet te min, door haar aangegroeide Wortelen, gelijk de voorige, aangeteelt.

Alle d' andere, mogen niet meer dan een Zomer verblijven, vermits zy, met een wassende Maane van April, d' Aerde bevoolen wordende, tegen de Winter altijd vergaan.

HET CCLII. CAPITTEL.

H Y A C I N T H.

Hyacinthus

En schoon, zienswaardige en zeer welruikende Bloem, wordt zoo wel in 't Nederlandsch, als Hoogduitsch met deze Naame, en op Latijn HYACINTHUS genoemd. Van deze zijn my, in haare aart, veele veranderlijke soorten kenbaar, hier alle te verhaalen onnoodig, dewijlze meest van een Culture te zijn bevonden werden.

Zy lieven, van Natuire, een goede, zeer zandige Aerde, met matig tweejarige Paerdcmost, ende een weinig eenjarige Hoenderdrek doormengt, een opene, warme en wel geleegeene plaatze, maatige vochtigheit; verdraagen taamelijk de koude des Winters, ende andere ongeleegentheit des Tijds, in zommige jaaren: Is daarom goed en bequaam, dat zy alle Winters met Stroo, Kif, ofte iets anders, voor veel koude Regenen, Sneeuw, ende felle Vorsten gedekt, of in een Zonnebak, die met houten Vensters (naa des Tijds geleegentheit) open ende toegedaan kan werden, geplant mogen worden. Men neemtze alle Jaaren, in de Maand van Julius, uit de Aerde op, bewaartze in een drooge plaatze, ende de Grond wederom omgesmeeten, ook met nieuwe Paerdcmost (als gezegt) verzien zijnde, werden daar in, met een volle Maan van September, wederom gezet, het welke hoe het dieper geschiedt, hoe zy meerder Afzetters verkrijgen; men laatze ook wel een jaar,

jaar over staan, en neemtze alleen om de tweede Zomer op; zy geeven, in deze Landen, volkomen rijp Zaad: Het welke, vergaadt zijnde, met een volle Maan van September, in een houten Vat, in de Aerde gestelt, een Vingerbreed diep gezaait moet zijn, zo komen daar van Jongen, het volgende Voorjaar op, ende geeven het vierde, vijfde, of zeste jaar haaren eersten Bloem, uit welke dikwils schoone veranderlijke couleuren voortkomende, met vermaak gezien werden; waar door zy niet alleen, maar ook door haare aangegroeide jonge Bollekens, die men, opgenomen zijnde, van d' Ouden neemt, aangeteelt werden.

De *Hyacinthus Peruvianus flore albo*, Hyacinth van Peru met een witte Bloem. Ende *flore caeruleo*, ofte met een blaauwe Bloem, ende diergelijke meer, uit warme Landen voort gekomen, zijn van Natuire teederder dan d' andere, verderven veel lichter, door sterke Koude, of menze schoon met droog Turfmol, Kif, ofte iets anders bedekt, of in voorgezeide Zonnebak plant; zo brengen zy doch alle Zomers geen Bloem; worden daarom veel bequaamer in Potten gestelt, ende des Winters droog, binnen 's huis bewaart, zoo draagen zy veel beeter, doch geeven noit ofte zelden rijp Zaad, mogen niet te min, door haar aangewassene jonge Bollen, gelijk de voorgaande, vermeerdeert gemaakt zijn.

De *Hyacinthus virginianus odoratissimus*, ofte zeer wel ruikende Hyacinth uit Virginien, waar van my twee soorten, in haare aart, bekend zijn, te weeten: *Hyacinthus Virginianus odoratus major & minor*, Groote en Kleine welriekende Hyacinth uit Virginien, zijnde de teederste van allen, verdraagen geenzins eenige Vorst, Sneeuw, koude Regenen, ofte diergelijke ongelegentheit; moeten daarom, niet alleen in Potten, maar ook op een warme plaatze binnen 's huis gezet, daar geduirende de Winter, door een yzere Oven, in geviert werdt, ende met geen Water begooten, maar zeer droog, zo wel in de Herfst als Wintertijden gehouden zijn, ook niet voor April, wederom buiten gebrócht, ende voor veel vochtigheits, koude Nachten, of haarige Winden genoegzaam gewacht zijn, zy verliezen gemeinlijk des Winters haare Bladeren, ende werden met een volle Maane van April, in een goede zandige Aerde, met een weinig tweejarige klein gewreevene Paerdemeest, eenjarige Hoenderdrek, ende het Mol der verrotte Bladeren van Bomen doormengt, verplant; verkrijgen, in deze koude Gewesten, niet alle Jaaren, maar dikwils om het vierde, zeste, achte, of thiende jaar, ja dikwils noit eenige Bloemen; Het welke, indien het alsoo kooft: Neemt als dan Weiten Zeemel (ook wel Draf) giet daar op Regenwater, ende roert het genoegzaam door malkanderen, zoo fermenteert ofte kookt het, welke geheel gedaan zijnde, neemt een Pot, vultze daar meede ten halven, en legt daar op een vinger breed hoog voorgenoemde goede Aerde, zet op dezelfde een ofte twee Bollen, in April, met gezeide volle Maane, ende bedektze geheel met dezelfde goede Aerde, legt dan daar

Hyacinthus Peruvianus.

Hyacinthus Virginianus odoratissimus.

Op wat maniere men deze schoone plante wel bloeiende maaken mag.

op wederom, een duimbreed hoog, van de gefermenteerde Zeemel, dan wederom Aerde, tot dat de Pot tot boven vol is: Neemtze dan, en steltze, tot aan de bovenste Rand, in vriffe warme Paerdemest, veertien Dagen lang, neemtze dan wederom uit, dewijle de Mest naa dien Tijd zijn warmte verliezende, koud begint te werden, en zetze wederom in genoemde warme Mest, het welke zo lang achtervolgt moet worden, tot datze genoegzaam aan 't wassen gekomen zijn, laatze dan in de laetste Paerdemest staan, op een goede warme plaatze, of neemtze uit, zo geeven zy doorgaans alle Jaaren, op een hooge Steel wassende, veel by malkander gevoegde, boven andere lieflijk ruikende, en d' een na d' ander opengaan- de Bloemen. Deze Bollen laat men, binnen in't begin van October droog gebrocht zijnde, zonder de minste drup Waters te geeven, geheel in haar Aerde uitdroogen, (hoe wel menze ook in November uit d' Aerde neemen, en alzo droog heen leggen mag) doch houde voor best, dat men, haar met de geheele klomp Aerde uit de Pot schudde, en in dezelfde alzo, zonder Lucht te genieten, met langzaamheit van Tijd droogen, ook tot de volle Maane van April (als reeds gezegt) verblijven laat; als dan neemt menze uit, en zetze in Potten, als vooren verhaalt gevult, wederom in, zo nochtans dat alle de Bollen aan malkander vast blijvende, met malkanderen wederom moeten in gezet zijn, hoewel men daar van ook eenige neemen kan, inzonderheit zo daar eenige los te weezen gevonden worden, die men als dan in andere Potten stellen moet.

H ET CCLIII. CAPITTEL. SINTJANS KRUID.

*Hypericum,
ejusque spe-
cies varie.*

*Ascyrum.
Androse-
mum,*

MEt deze Naame in 't Nederlandsch alzo genoemd. Op Latijn *HYPERICUM*, *PERFORATA*, ofte *ANDROSEMUM*. In 't Hoogduitsch *SANT JOHANSKRAUT*. Ende op François *MILLE PERTUIS*. Hier van zijn my, in haar aart, eenige veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Hypericum vulgare*, Gemeine Sintjanskruid. *Non perforatum*, Sintjanskruid met Bladren niet doorgeboort, het welke men ook *Ascyrum* noemt. *Bacciferum*, ofte *Androsemum*, met swarte Besiën, of Mansbloed geheeten. *Non bacciferum*, Zonder Besiën. *Tomentosum repens*, wolachtig kruipende. *Arborescens*, tot een klein Boomtje opwassende Sintjanskruid. *Hircinum fruticosum*, Struvelig Sintjanskruid, stinkende gelijk een Bok. *Minimum supinum Septentrionale*, klein achter over leggende, uit de Oostersche en Noorderlanden. *Creticum flore magno*, uit Candiën met een groote Bloem. *Latifolium Lusitanicum*, Breedbladig uit Portugaal. *Tomentosum supinum marinum Lusitanicum*, wolachtig leggende Zee Sintjanskruid uit Portugaal. *Pulchrum Tragi*, schoon Sintjanskruid van

HIE-

HIERON: TRAGUS alzo genoemd. Ende *Hypericum minimum repens Montis Libani*, ofte zeer klein kruipende Sintjanskruid van den Berg Libanus. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, ende met tweejarige Paerdemest maatig verziene Grond, een vrije, en wel gelegene plaatze, niet te veel Regens; verdraagen sterke koude des Winters, ende geeven de meeste Tijd rijp Zaad, het welke met een wassende Maane van April, niet diep gezaait moet zijn, waar door zy alleen vermeerdert mogen worden. Doch het *Hypericum arborescens*, of Boomachtig Sintjanskruid, in deze Landen geen volkomen Zaad geevende, kan, gelijk het *Hypericum hircinum*, ofte als een Bok stinkend Sintjanskruid, van haare by de Wortel uitloopende jonge Looten, van zelfs Wortel schietende, genoegzaam aangeteelt werden.

Het *Hypericum latifolium Lusitanicum*, Breedbladig Sintjanskruid uit Portugaal. *Tomentosum supinum marinum Lusitanicum*, wolachtig leggend Zee Sintjanskruid uit Portugaal. Ende *Hypericum repens minimum montis Libani*, ofte alderkleinste kruipende Sintjanskruid van den Berg Libanus, zijn teeder van Natuire, brengen, in deze Gewesten, noit rijp Zaad, mogen ook de harde Wintersche Koude geenzins verdraagen; moeten daarom, in Potten gezet, in 't begin van October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weeder in geviert wordt, gebrogt, gedurende deze Tijd met een weinig laauw Water onderhouden, en niet voor in 't laetste van de Maart, of begin van April (na des Tijds gelegenheit) wederom buiten gezet, voor koude Nachten, haarige en schraale Winden, wel gewacht zijn; Vergaan ook niet haast, maar blijven eenige jaaren in 't leeven.

Het *Hypericum Creticum flore magno*, ofte Sintjanskruid uit Candiën met een groote schoone Bloem, zijnde een zienswaardig Gewas, ende het teederste van allen, lieft een goede zandige Aerde, met een weinig tweejarige klein gewreevene Paerdemest, Veen Aerde, ende het Mol der van binnen verdurvene Boomen doormengt, een warme, en wel gelegene plaatze, niet te veel vochtigheits, blijft eenige jaaren in 't leeven, geeft alle Zomers schoone Bloemen, maar zelden, ten zy met heete en drooge Jaaren, rijp Zaad; verdraagt ingeene manieren eenige koude Zomer of Herfstregenen, zal daarom, in een Pot staande, in het laetste van September, ofte begin van October (na des Tijds gelegenheit) binnen 's huis gebracht, op een bequaame plaatze gestelt, daar zy, door de Vensters, de Lucht en Zonne zo lang moet genieten, als de uitwendige koude het kooft te verhinderen, ook daar in niet als met vorstig Weeder geviert werdt, weinig laauw Regenwater in deeze Dagen van boven gegeeven, verre van den Oven gezet, dewijle zy de warmte van dien, als onnatuurlijk zijnde, inzonderheit eenige Dagen ofte Weeken duirende, in geene manieren verdraagen mag, ook niet wederom,

om, voor in't begin van April, met een zoete Lucht en Regen, buiten gebrocht, voor koude Nachten en schraale Winden wel gewacht ende gedekt zijn. Kan ook, in deze Gewesten, bequamer door haar by de Wortel uitloopende ende met der Tijd, van zelfs Wortel schietende Jongen, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, en in Potten verplant, als haar Zaad aange teelt worden.

HET CCLIV. CAPITTEL. BILSEN KRUID.

ALzo van een jegelijk in't Nederlandsch genoemd. Wordt op Latijn geheeten *HYOSCYAMUS*. In't Hoogduitsch *BILSEN KRAUT* *TEUFFELS AUGEN*, of *DOLKRAUT*. En op François *HANNEBANE*, *ENDORMIE*, of *HERBE AUX TIGNES*. Hier van zijn my, in haar aart, zeven veranderlijke soorten kenbaar, te weeten: *Hyoscyamus niger vulgaris*, gemein swart Bilsenkruid. *Albus Creticus flore aureo*, wit Bilsenkruid van Candiën, met een gout geele Bloem. *Flore aureo P. Alpini*, met een gout geele Bloem van *PROSPER ALPINUS*. *Albus rotundifolius*, wit Bilsenkruid met ronde Bladeren. *Luteus*, met een geele Bloem, die ook *Nicotiana minor*, of kleine Tabak genoemd wordt. *Hyoscyamus Peruvianus latifolius*, Breedbladig Bilsenkruid uit Peru, dat ook *Tabacum verum latifolium*, ofte oprechte Breedbladige Tabak gezegt is. Ende *Hyoscyamus Peruvianus angustiore folio*, ofte Bilsenkruid uit Peru met smalle Bladeren, anders *Nicotiana major angustifolia*, ofte Tabak met smalle Bladeren. Welke twee laetste ook wel *Petum* ofte *Herba Sancta*, om haare deugtzame krachten, genoemd zijn. Niet alle van een Culture.

Hyoscyamus niger vulgaris. Het *Hyoscyamus niger*, swart Bilsenkruid, ende *albus rotundifolius*, ofte wit Bilsenkruid met ronde Bladeren, lieven, van Natuire, zo wel een drooge, als bequaam gemeste zandige Grond, een opene, luchtige, vrije, en wel geleegene plaatze, maatige vochtigheit; verdraagen felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, bloeijen het tweede jaar, geeven rijp Zaad, ende verfterven daar meede, dewijle zy niet langer in't leeven verblijven mogen: moeten daarom, om het tweede jaar, met een wassende Maane van de Maart, op een nieuw wederom gezaait zijn, komen ook, door het neêrgevallene Zaad, van zelve genoegzaam voort, inzonderheit het swart, waar door zy alleen vermeerderd mogen werden.

Albus rotundifolius. Het *Hyoscyamus albus Creticus flore aureo*, wit Bilsenkruid van Candiën met een gout geele Bloem. Ende *Flore aureo P. Alpini*, of met een gout geele Bloem van *PROSPER ALPINUS*, lieven een goede zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemeest doormengt, een luchtige, warme,

Hyoscyamus albus Creticus flore aureo, &c. Het *Hyoscyamus albus Creticus flore aureo*, wit Bilsenkruid van Candiën met een gout geele Bloem. Ende *Flore aureo P. Alpini*, of met een gout geele Bloem van *PROSPER ALPINUS*, lieven een goede zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemeest doormengt, een luchtige, warme,

me, en wel geleegene plaatze, zijn teeder van Natuire, geenige koude Herfstregenen, ofte Vorst verdraagen konnende: moeten daarom, in een Pot gezet, des Winters binnen 's huis, op een luchtige plaatze gestelt, met weinig vochtigheids, niet alleen in deze Tijd, maar ook des Zomers verzien, ende in het laetste van de Maart, of begin van April, met een zoete Regen, wederom buiten gebrocht werden: Geeven de tweede Zomer, in deze Landen, volkomen Zaad, ende versterven daar meede: het welke met een wassende Maane van de May, in een Pot, niet diep, maar hol ende luchtig gezaait moet zijn, waar door zy t'elkes vernieuwt mogen worden.

Het *Hyoscyamus Peruvianus*, *Nicotiana*, *Petum*, ofte *Tabacum*, Peruviaansche Bilsenkruid ofte oprechte Tabak, zo wel met breede, als smalle Bladeren, lieven een goede, gemeine, met tweejarige Paerdmest wel verziene Grond, een warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; verdraagen geenderhande koude des Winters, noch eenige Vorst, ende by aldien geen goede warme Zomers zijn, versterven zy zonder eenig rijp Zaad na te laten; Is daarom goed, dat men daar van, een ofte twee Planten, in een Pot, binnen 's huis, des Winters, op een luchtige plaatze, droogachtig gehouden, bewaare, ende de zelfde, in 't midden van April, met de geheele klomp Aerde, op een warme plaatze, wederom stelle, zo geven zy in de Herfst rijp en overvloedig Zaad, het welke, met een wassende Maan van April, niet diep, hol en luchtig gezaait wordt, waar door zy alleen vermeerderd worden.

Hyoscyamus
Peruvia-
nus.

Nicotiana.
Petum.
Tabacum.

De *Nicotiana minor*, kleine Tabak, ofte *Hyoscyamus luteus*, Bilsenkruid met geele Bloemen, lieft de zelfde Aerde, plaatze, en veel Waters, blijft niet meer dan een Zomer in 't leeven, geeft voor de Winter volkomen Zaad, ende versterft; wordt ook niet wederom gezaait: want daar zy eens gestaan heeft, slaat, door het neêrgevallene Zaad, van zelve genoegzaam op, waar door zy overvloedig vermeerderd wordt.

Nicotiana
minor.
Hyoscyamus
luteus.

Wil jemant Tabak gewinnen, om tot veele noorwendigheden gebruikt te werden, die plukke de Bladeren, als zy een weinig geel beginnen te worden, (want dan zijn zy rijp) en legze dik op malkanderen, in een Kelder, of donkere vochtige plaatze, zo beginnen zy te sweeten, het welke acht ofte tien Daagen geduurt hebbende, neemtze wederom van malkanderen, hangt haar op de Zolder te droogen, en bewaartze alzo.

Het stof of poeder, is, voor alle Liefhebberen der Kruiden, en Hovenieren, zeer dienstig; want zo men het op de Aerde, daar iets gezaait is, strooit, het welke in 't opkoomen van de Wormen, Slakken, ofte Eerdtvloes beschadigt, ende in de Grond getrokken wordt, zo vlieden zy daar van, ende de Wormen, daar aankomende, sterven terstont, de Slakken swellen op als of zy met water zucht gequelt waren, ende die daar van niet en sterven, kruipen weg, en durven niet wederom keeren, inzonderheit zo het voor een Tijd lank alle weeken tweemaal geschiedt.

Voor Wor-
men, Slak-
ken, Eerdt-
vloes, ende
Rupsen.

De

Voor Luis, ofte jonge Vliegen der Bomen, De Kruis ofte Steekelbesiën Bomen, Koolplanten, ofte Kruiden, die met genoemde Creatuiren gequelt, ende daar van geschonden worden, mogen van dit schaadelijk Ongedierte verlost ende bevrijt werden, zo men de zelfde eens, twee, ofte driemaal, eerst met Regenwater, daar in oprechte Virgijsche Tabaks Bladeren, vijf of zes, opgekookt geweest zijn, begiet, en daar van noch nat zijnde, met stof van de zelfde Tabak bestrooit.

De Kerffe Boomen, klein ende groot, als ook andere, wiens teedere Takken met Luis ofte jonge swarte Vliegen, zeer gequelt werden, zo dat zy, door haar meenigte, daarom zittende, het voetzel de zelfde beneemende, lichtelijk doen sterven, met gezeide Water, vier, vijf, ofte zes, achter malkanderen volgende Dagen, op ieder Dag tweemaal, als het vochtig weder is, anders maar eens, begooten, ende met het zelfde Pulver bestrooit zijnde, worden daar van in weinig Tijds verlost; doch zo zy daar na wederom daar aan gezien werden, moet het op een nieuw geschieden.

Voor Mijren Alle Oranjen, Limoenen, Citroenen, ofte andere Bomen, wiens nieuwe Scheutkens zo wel als Bloemen, van de Mijren dikwils niet alleen beschaadigt, maar ook wel afgebeeten worden, vlieden haastig daar van, zo men om den Stam een rink, van twee of drie Vingeren breed, en ruim een stroobreed dik, van dit gezeide Tabaks stof legt, ende eerst van boven over de Bladeren des Booms heene strooit, komen ook, zo lange de Tabaks cirkel daarom legt, niet wederom.

Daar en boven, wil jemant in zijn Hof geheele Nesten der Mijren verstooren, die smijt, de Aerde daar zy haar verborgen hebben, om verre, ende strooije daar in, het zelfde Tabaks Pulver, drie, ofte vier maal, daar na de Grond effen ende slecht gemaakt zijnde, ook desgelijken wat dik boven op de Aerde, zo verlaten zy alle haar Eijeren, ende vertrekken, die niet en sterven, op andere plaatsen.

HET CCLV. CAPITTEL.

H Y P E C O O N.

Hypocoon. **D**it aardig en klein Gewas, wordt in't Nederlandsch also, ende niet anders (mijns weetens) genoemd. Op Latijn HYPECOUM. Hier van zijn my, in haare aart, twee veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Hypocoum latifolium flore phœnicio*. Breedbladig Hypecoon met een schoone licht roode Bloem. Ende *Hypocoum tenuifolium flore luteo*, ofte Hypecoon met smalle teedere Bladeren ende een geele Bloem. Beide van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen, een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste Grond, een

een opene, luchtige, warme, vrije, en genoeg ter Zonne geleezene plaatze, maatige vochtigheit, blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven, geeven in de Herfst volkomen rijp Zaad, ende vergaan daar mede: moeten daarom, met een wassende Maane van de Maart, of ook wel in September, om dat zy lange in d' Aerde verblijven, wederom op een nieuw, ruim een stroobreed diep, gezaait zijn; koomen ook door het neêrgevallene Zaad, een Bokshoorn zeer gelijk weezende, van zelfverdikwils op; Waar door zy alleen vernieuwt mogen zijn.

HET CCLVI. CAPITTEL. Y S O P.

Niet alleen in't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van veele Hyssope genoemd. Wordt op Latijn geheeten HYSSOPUS. In't Hoogduitsch ISPEN ofte ISOP. Ende in't François HYSSOPE.

Hyssopi varia genera.

Hier van zijn my, in haar aart, verscheidene veranderlijke soorten kenbaar, te weeten: *Hyssopus vulgaris flore caeruleo*, gemeine Ysop met een blaauwe Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Flore rubro*, met een roode Bloem. *Folio albo maculoso*, met witbonte Bladeren. *Folio luteo variegato*, met geelbonte Bladeren. Ende *Hyssopus tenuifolius*, ofte Ysop met smalle Bladeren. Meest alle van een Culture.

Zy lieven een gemeine, zandige, goede Aerde, met weinig ofte geen Mest verzien, een luchtige, en wel geleezene plaatze, maatige vochtigheit; verblijven eenige jaaren in't leeven; verdraagen alle ongelegenheit des Winters; bloeijen alle Zomers, geeven rijp Zaad: Het welke met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet diep, ook hollerjes, de Aerde bevolen wordt, waar door zy veel bequaamer, als haare van zelfs wortelende Takskens, die men, met gezeide Maane, in April, van d' Ouden neemt, en verplant, aangeteelt mogen werden.

Het *Hyssopus tenuifolius*, ofte smalgebladert Ysop, is van Natuire veel teederder dan d' andere, geeft, in deze Gewesten, noit eenig rijp Zaad, wordt ook gemeinlijk door de Vorst des Winters weg genomen, kan niet te min door haar teedere of dunne lichtelijk wortelschietende Takskens, (als gezegt) van d' Oude genomen, aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt werden, waar van eenige in Potten, des Winters, binnen 's huis, drooge gehouden, en in de Herfst voor veel vochtigheit gewacht, bewaart moeten zijn.

Hyssopus tenuifolius.

Het is aanmerkens waardig, dat het Zaad van Ysop, zo wel met witte, als roode Bloemen, gezaait zijnde, niet als met blaauwe Bloemen voortbrengt, welkers Zaad (op genoemde Tijd) wederom in d' Aerde gelegte weezende, Planten met blaauwe niet alleen, maar ook roode, en witte Bloemen wederom in't licht brengt.

Hyssopus.
variegato
folio.

Men dient ook wel in acht te neemen, dat Ysop met voorgenoemde bonte Bladeren, met der Tijd in een eencouleurige groenigheit komt te veranderen, men zal daarom, steeds van de alderschoonste bonte Taksens, om te kunnen Wortelen, inleggen, zo worden zy langer in haare aardige bevalligheit der aangenaame veranderlijke couleuren bewaart.

HET CCLVII. CAPITTEL.

J A C E A.

Jacea spe-
cies.

W Ord't in't Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook op Latijn, in't Hoogduitsch FLOCKBLUME. Ende geen andere (mijns weetens) genoemd. Hier van zijn my, in haare aart, deze volgende veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Jacea vulgaris nigra flore purpureo*, gemeine swarte Jacea met een purpere Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Major lutea capite spinosa*, groote geele met steekende Hoofdekens. *Major laciniata flore purpureo*, groote gesneedene met een purpere Bloem. *Campestris Lusitanica capite echinato*, wilde Portugaalsche met een doornachtig Hooft. *Latifolia Hispanica*, Spaansch breedbladige Jacea. *Jacea Centauroides lutea Africana maxima*, aldergrootste geele Jacea uit Africa, met Bladeren van groot Centaurium of Santoire. Ende *Jacea Olea folio*, ofte Jacea met Bladeren van Olijfboom, die ook *Ptarmica Austriaca*, ofte Ptarmica uit Oostenrijk van CAR. CLUSIUS genoemd is. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Jacea lati-
folia Hispanica.

Campest.
echinat. cap.
Lus.

Centauroi-
des lutea
Afric: ma-
xima.

Ptarmica
Austriaca.
Jacea Olea
folio.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, liever een ongemeste, als gemeste Grond, een warme, vrije, en wel geleegene plaatze, weinig Waters; blijven eenige jaaren in't leeven, verdragen tamelijk de koude, en andere ongeleegentheit des Winters, geeven alle jaaren Bloem, maar noit, in deze Landen, ofte zeer zelden, ten zy met heete en drooge Zomers, perfect rijp Zaad, uit genomen het *Jacea vulgaris nigra flore purpureo*, ofte gemeine swarte Jacea met een purpere Bloem, de welke haare volkomentheit verkrijgt.

De Jacea met breede Bladeren uit Spanjen, wilde Portugaalsche Jacea met een doornachtig Hooft; ende de aldergrootste geele Jacea uit Africa, verdraagen niet wel de koude des Winters, buiten verblijvende; moeten daarom, in Potten gezet, ende binnen 's hais, droog bewaart zijn, vermits zy niet alleen door de Vorst, maar ook veel Regenen, van haar teeder leeven lichtelijk berooft werden.

De *Jacea Olea folio*, Jacea met Bladeren van Olijfboom, ofte *Ptarmica Austriaca*, blijft niet meer dan een Zomer overig, geeft in de Herfst rijp Zaad, ende versterft daar meede; Moet daarom, met een wassende Maane van de Maart of April, op een nieuw, in voor genoemde Grond, en

en warme plaatze, ofte ook wel in een Pot, niet diep, maar hol gezaait zijn; verdraagt weinig Waters, inzonderheit de Zaadknoppe, als haar aangenaame, ende in haar vigueur afgesneedene onvergankelijke Bloem, verwelkt is; want zy als dan lichtelijk verrot, ende geen goet Zaad verkrijgt ofte naa laat, waar door zy alleen vernieuwt ende vermeerdert kan werden.

Meeft alle de andere worden, in deeze Gewesten, door haar aangegroeide jonge Scheutkens, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, ende verplant, alleen vermenigvuldigt.

HET CCLVIII. CAPITTEL.

S T O E B E.

IN't Nederlandsch zo wel als Latijn, met deze Naame ende geen andere (mijns weetens) tot noch toe van iemant genoemd; zijnde een meede soorte van JACEA. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee onderscheidelijke foorten bekend, te weeten: *Stoebe Salamantica prima Clusij*, eerste Stoebe van Salamanca van CAR: CLUSIUS beschreeven. *Stoebe Salamantica secunda Clusij*, ofte Stoebe van Salamanca de tweede van C. CLUSIUS. Beide van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdesteef klein gewreeven doormengt, een vrije en wel geleegene plaatze, niet veel Waters, vermits zy aan haare Wortel daar door lichtelijk verrotten, verdraagen ongeerne de Wintersche koude dezer Landen, worden daarom, in Potten staande, in't begin van October binnen 's huis, op een luchtige plaatze, gezet, daar niet als met vorstig Weeder in gevuilt wordt, met weinig of geen vochtigheit (geduirende deze Tijd) onderhouden, ende niet voor in't laetste van de Maart, met een aangenaame Regen, wederom buiten gestelt, voor koude Nachten en haarige Winden wel gewacht, en voorzichtig gedekt.

Zy blijven zelden langer dan tweejaaren in't leeven, geeven Bloemen de eerste, en ook de tweede Zomer, doch geen volkomen Zaad, waar meede zy versterven; mogen ook niet door andere middelen als door dat zelfde, uit Spanjen gezonden, ende met een wassende Maane van April of May, niet diep, maar hol en luchtig in een Pot gezaait zijnde, aangeteelt worden.

HET CCLIX. CAPITTEL.
S E R R A T U L A.

*Serratula
vulgaris.*

WOrdt alzo van een jegelijk met deze Naame genocmt, om dat haar Bladeren aan de Randen gelijk een Zaage getakt, ende aardig ingesneeden zijn. Hier van zijn my, in haar aart, twee soorten kenbaar, te weten: *Serratula vulgaris*, Gemeine Serratula. Ende *Serratula Americana*, ofte Americaansche Serratula. Beide in haare Culture zeer verscheiden.

De Gemeine, zijnde hart van aart, bemint zo wel een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste, als kleijige Aerde, liever een luchtige en wel gelegene, als schaduachtige plaatze, veel Waters; blijft lange Jaaren in 't leeven; geeft alle Zomers Bloemen, ende met goede tijden volkomen Zaad; verdraagt sterke Koude en alle ongelegenheit des Winters; werdt ook niet alleen door genoemde Zaad, het welke, met een wassende Maane van April ofte May, niet diep, gezaait moet zijn, maar ook door haar aangewassene jonge Wortelen, die men, op de zelfde Tijd en Maane, van d' Oude neemt, en verplant, aangeteelt of vermeerdert gemaakt.

*Serratula
Americana.*

De *Serratula Americana*, ofte Serratula uit America, zijnde een schoon en zienswaardig Gewas, is veel teederder van Natuure, lieft een zandige, goede Aerde, met een weinig tweejarige Paerdest, Mol der verrotte Bladeren van Bomen, klein geklopte roode Steen, ende met Zand door gearbeide hart gewordene Kalk doormengt, taamelijk veel vochtigheit, geduirende de Zomer, een opene, en wel ter Zonne gelegene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-Winden beschut; blijft eenige Jaaren in 't leeven; geeft alle Zomers, uit den geelen purperachtige Bloemen, veel schoonder als de voorige, maar noit, in deze Gewesten, eenig goet Zaad, verliest in de Herfst haar Bladeren, achter breed, ende voor spits toegaande, raauw, ende aan de kanten zeer aardig getakt, die in het Voorjaar uit een teedere, veelvoudige, vaezelachtige, welruikende Wortel wederom voortkomen; zy verdraagt geen zins koude Herfstregen, sterke Winden, Rijk, of felle Vorst, vermits zy door dezelfde haastig van 't leeven berooft werdt; moet daardoor, in 't begin van October, ofte, naa des Tijds gelegenheit, een weinig eerder, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weeder in geviert werdt, gebrocht, met slechts een weinig laauw Regenwater (geduirende de Winter) van boven begooten, in 't begin van April, met een regenige Lucht, wederom buiten gestelt, voor koude Nachten, haarige ofte schraale Winden wel gedekt, ende voorzichtig gewacht zijn; kan ook alleen door haar aangegroeide jonge Looten,

ten, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, ende verplant, in deze Landen aangequeekt worden.

HET CCLX. CAPITTEL.
SINTJACOBSKRUID.

ALzo in 't Nederlandsch genoemd. Wordt op Latijn geheeten JACOBÆA. In 't Hoogduitsch SANTJACOBS BLUMEN, ofte SANTJACOBSKRAUT. Ende in 't François HERBE OU FLEUR DE SAINTJACQUES. Hier van zijn my, in haar aart, vier onderscheidelijke soorten bekend, te weten: *Jacobaa vulgaris*, gemein Sintjacobskruid. *Marina*, aan de Zeekant groeiende, het welke ook *Cineraria*, of Afschenkruid, om de couleur haarer Bladeren, geheeten werdt. *Jacobaa marina altera*, tweede soorte van Zee Sintjacobskruid, welke Bladeren veel groender zijn. Ende *Jacobaa nodosa Americana*, ofte geknobbelt Sintjacobskruid uit America. Niet alle van een Culture.

Cineraria.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met weinig of geenige vettigheid vermengt, een vrije, warme, en wel gelegene plaatze.

De *Jacobaa vulgaris*, ofte gemein Sintjacobskruid, blijft niet meer dan twee Zomers in 't leeven; verdraagt felle Koude, ende alle ongemaktheit des Winters; geeft het tweede jaar Bloemen, ende in de Herfst volkoomen rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte April, de Aerde bevoolen wordt, waar door zy alleen vernieuwt, ende wederom vermeerdert mag zijn.

Jacobaa vulgaris.
Jacobaa marina.

De *Jacobaa marina*, of Sintjacobskruid aan de Zeekant groeiende, beide soorten zijn teederder van Natuure, verdraagen ongeerne veel koude Herfstregenen, en strenge Vorst: worden daarom, in een Pot gestelt, in 't begin van October, in huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weeder in geviert werdt, met slechts een weinig laauw Regenwater, in deze Tijd, van onderen, in een Panne verzien, ende niet voor in 't begin van April, met een zoete Regen, wederom buiten gebrocht; zy geeven, in deze Landen, noit eenig rijp Zaad, worden niet te min, door haare aangewassene, ende van zelfs wortelschietende Takkens, die men, met genoemde Maane in April, van d' Ouden neemt, en verplant, genoegzaam vermenigvuldigt.

Marina altera.

De *Jacobaa nodosa Americana*, ofte Americaansch Sintjacobskruid, met een knobbelachtige Steel, zijnde een schoon Gewas, bemint een zandige Grondt, met een weinig tweejarige Paerdemeest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een vrije, warme, en wel gelegene plaatze, taamelijk veel vochtigheids, blijft lange jaaren in 't

Jacobaa nodosa Americana.

in 't leeven, geeft zelden, ten zy met drooge Zomers, Bloemen, ende noit, in deze Gewesten, eenig Zaad, verdraagt ongeerne koude Herfst-regenen, ofte sterke Vorst: wordt daarom, in een Pot staande, des Winters binnen 's huis, op een luchtige, en maatig warme plaatze, met zeer weinige vochtigheids onderhouden, bewaart, ende niet voor in 't begin van April, met een aangename Lucht en Regen, wederom buiten gezet. Kan ook niet dan door haar aangegroeide Jongen, die men, met een wassende Maane van April, afneemt, ende in Potten verplant, alleen vermeerderd worden.

HET CCLXI. CAPITTEL. KRUIDTJE ROER MY NIET.

Spring-
kruid.
*Noli me
tangere.*

VAn een jegelijk met deze Naame in 't Nederlandsch genoemd. Wordt ook van veele SPRINGKRUID geheeten. Op Latijn HERBA IMPATIENS, of NOLI ME TANGERE, om dat aan haar doorzichtig en rijp Zaadpeulken geroert zijnde, dezelfde van malkanderen barsten, ende daar door, als verstoort, den nieuwsgijrige Aanraaker, te zaamen met haar Zaad in 't gezicht springen. In 't Hoogduitsch SPRINGKRAUT. Hier van zijn my, in haar aart, twee besondere soorten bekend, te weeten: *Impatiens Herba*, ofte Gemein Kruidtje Roer my niet. Ende *Impatiens Alpina Eruca folio*, ofte Berg Kruidtje Roer my niet, met Bladeren van Rakette. Niet van een Culture.

Zy lieven nochtans beide een goede, gemeine, zandige, en van Nature, een vochtige Aerde, liever een schaduachtige, als een opene, vrije, of wel ter Zonne gelegene plaatze.

*Impatiens
herba.*

Het *Impatiens Herba*, ofte *Noli me tangere*, Gemeine Kruidtje Roer my niet, blijft niet meer als een Zomer in 't leeven, geeft in de Herfst rijp Zaad, ende vergaat daar meede: moet daarom, met een wassende Maane van April, op een nieuw, niet diep, de Aerde bevoolen zijn, koomt ook door het neêrgevallene Zaad, daar het eens gestaan heeft, overvloedig van zelve voort, waar door het genoegzaam vermeerderd wordt.

*Impatiens
Alpina E-
ruca folio.*

Het *Impatiens Alpina Eruca folio*, ofte Berg Kruidtje Roer my niet, vergaat zoo haastig niet, maar blijft twee Zomers in 't leeven, verdraagt de koude des Winters, ende alle ongelegenheit des Tijds, bloeit het tweede Jaar, geeft volkomen Zaad, ende vergaat; wordt daarom, op voorgenoemde Tijd en Maane, meede gezaait, ende door haar van zelfs opkomende jonge Plantkens, het welke door het neêrgevallene Zaad geschiedt, vermenigvuldigt.

HET CCLXII. CAPITTEL.

K E R S S E.

EEn wel bekende Plante, in 't Nederlandſch alzo genoemd. Wordt op Latijn geheeten *NASTURTIVM*. In 't Hoogduitsch *KRESZ*. Ende op François *CERSSON*. Hier van zijn my, in haar aart, elf be- zondere ſoorten kenbaar, te weeten: *Nasturtium hortense*, Tuin- ofte Hof-Kerſſe, of bijtende Kerſſe, *Hortense crispum*, Kroeze Tuinkerſſe. *Minus*, kleine Kerſſe. *Minimum*, alderkleinfte Kerſſe. *Indicum*, Indiaanſche Kerſſe. *Indicum rotundifolium*, Indiaanſche Kerſſe met ron- de Bladeren. *Latifolium hyemale*, Breedbladige Winter Kerſſe, die ook *Barbarea* genoemd is. *Pratenſe flore ſimplici*, Kerſſe op Grasvelden groei- jende, met een enkeldé Bloem; die ook *Cardamine* genoemd wordt. *Flore pleno*, met een dubbelde Bloem. *Cardamine Alpina trifolia*, Berg *Cardamine* met drie Bladeren. Ende *Nasturtium aquaticum*, ofte Water- Kerſſe. Niet alle van een Culture.

Barbarea.
Cardamine
&c.
*Nasturti-
um hortense*
Crispum.
Minimum.
Indicum
&c.

De Gemeine Tuinkerſſe, Kroeſſe Tuinkerſſe, Alderkleinfte Tuin- kerſſe, Indiaanſche Kerſſe, ende Indiaanſche Kerſſe met ronde Bla- deren: Lieven een goede, gemeine, zandige, ende met oude Paer- demest wel verziene Grond, een opene, warme, en wel gelegene plaat- ze, maatige vochtigheit; blijven niet meer dan een Zomer in 't lee- ven, geeven in de Herfft rijp Zaad, ende vergaan daar meede: moe- ten daarom, met een waſſende Maane van de Maart, op een nieuw ge- zaait zijn, waar door zy alleen vermeerdert mogen worden.

Het *Nasturtium crispum hortense*, Kroeze Tuinkerſſe, verlieſt lichte- lijk met der Tijd, haar aangenaame krulheit; men zal daarom altijd, van het alderschoonſte, alleen Zaad gewinnen, ende het zelfde naa het laetſte Quartier der Maane, zaaijen, zo verblijft het eenige jaaren in ſtaat.

Nasturtium
hyemale.

Het *Nasturtium Indicum*, ofte Indiaanſche Kerſſe, in de Aerde ge- plant weezende, waſt zeer weelderig voort, geeft groote overvloed van Bladeren, doch weinig Bloemen, wordt daarom in een Pot gezet te zijn, veel bequaamer geoordeelt, vermits zy daar in, door haar veel- voudige Wortelen, en weinig Aerde, in haar drijvende kracht, als ge- dwongen werdende, weinig Bladeren, maar veel ſchoone Bloemen, tot aan de Winter duirende, ten voorschijn brengt. Het Zaad groot, groen van couleur, ende gemeinlijk twee, of drie by malkanderen ge- voegt zijnde, werdt, rijp wordende, bleek geel uit den groenen, en- de valt als dan af, ofte met de Hand daar aan geraakende, van zelfs nee- der, waarom daar naa dikwils gezien moet zijn.

Het *Nasturtium hyemale* ofte *Barbarea*, Winter Kerſſe, is hart van Na- tuire, verdraagt felle Koude, en alle ongelegentheit des Tijds; blijft niet meer

meer als twee Zomers in 't leeven, geeft het tweede jaar volkomen rijp Zaad, ende vergaat; moet daarom, alle Voorjaaren, ofte om het tweede, t'elkens op een nieuw, niet diep, wederom gezaait zijn; koomt ook dikwils door het neêrgevallene van zelve voort, waar door zy genoegzaam vermeerderd kan worden.

Nasturtium aquaticum,

Het *Nasturtium pratense*, ofte *Cardamine flore simplice & pleno*, Cardamine ofte Kerffe op Grasvelden groeiende, zo wel met een enkelde, als dubbelde Bloem, *Trifolia*, Cardamine met drie Bladeren. *Minus*, kleine Kerffe. Ende *Nasturtium aquaticum*, ofte Water Kerffe, lieven, uit een aangeboorene eigenschap, een steeds vochtige wel gemeste Aerde, liever een schaduachtige, als een luchtige plaatze; blijven eenige jaaren in 't leeven, verdraagen alle ongeleegentheit des Tijds, ende geeven jaarlijks de meeste tijdt volkomen Zaad, het welke met een wassende Maane van April, de Aerde bevoolen moet zijn, waar door zy zo wel, als door haar aangegroeide Jongen, die men, op dezelfde Tijd afneemt, ende verplant, vermeerderd mogen worden.

HET CCLXIII. CAPITTEL.

W I L D E K E R S S E.

Lepidium.
Peperkruid,

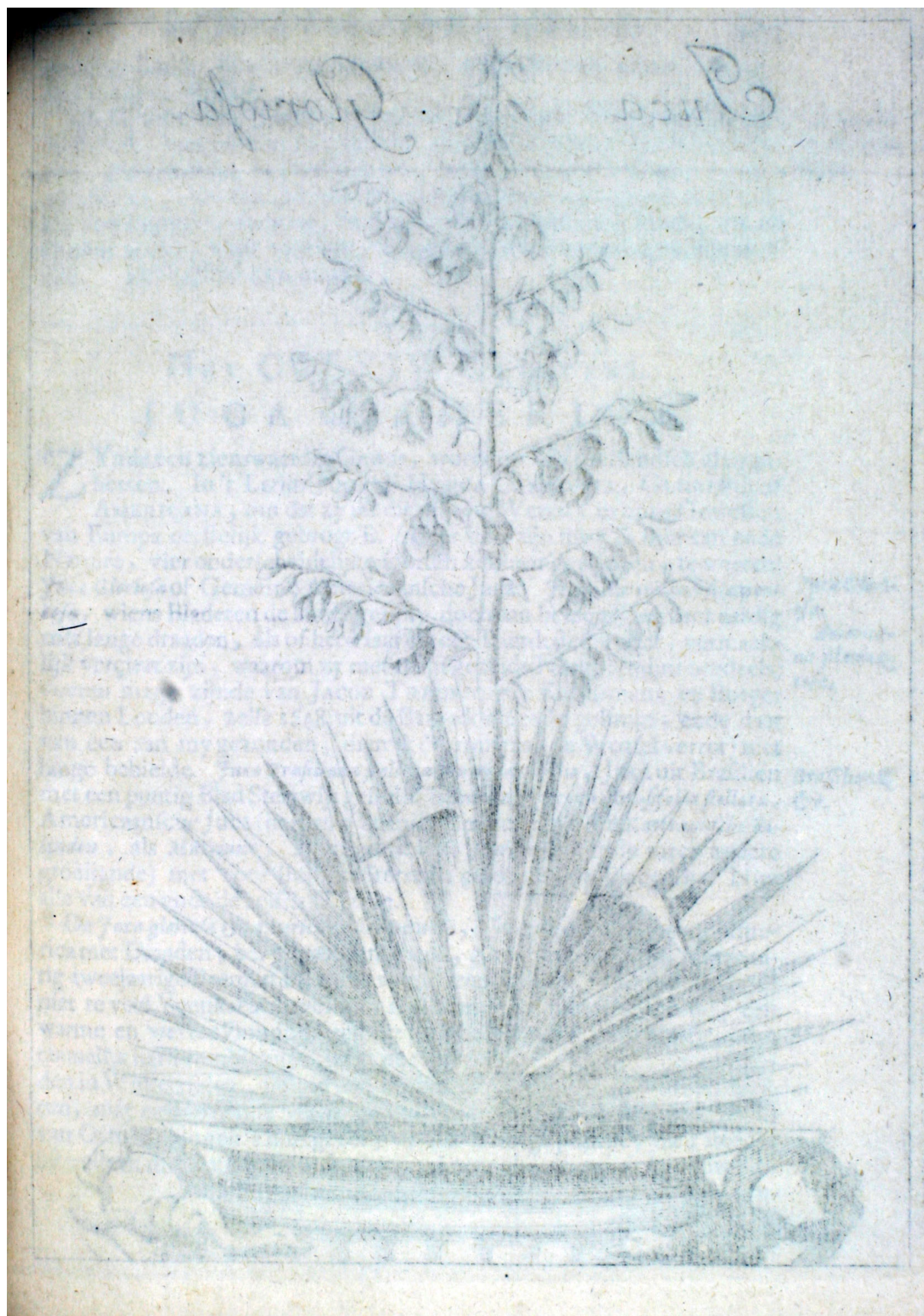
OP Nederlandsch alzoogenoemt. In 't Latijn *IBERIS*, *NASTURTIIUM SYLVESTRE*, ofte *LEPIDIIUM HERBULA*. Op Hoogduitsch *WILDER KRESZ*. Ende in 't François *CRESSON SAUVAGE*, *PASSERAGE SAUVAGE*, ofte *CHASSERAGE*. Hier van zijn my, in haar Natuire, vijf onderscheidelijke soorten bekend, te weten: *Iberis major*, Groote wilde Kerffe, die ook *Piperitis*, ofte *Lepidium*, dat is Peperkruid genoemd is. *Iberis minor vulgaris*, Gemeine kleine wilde Kerffe, die ook *Iberis Cardamantica* genoemd wordt. *Iberis petrea angustifolia*, smalgebladerde wilde Kerffe, op Steen en Bergachtige plaatzen groeiende. *Minima*, Alderkleinste wilde Kerffe. Ende *Iberis Americana latifolia flore luteo*, of Americaansche wilde Kerffe, met breede Bladeren en geel Bloemen. Niet alle van een Culture.

Zy lieven nochtans alle een goede, gemeine, zandige, zo wel gemeste, als ongemeste Aerde, een vrije, en wel gelegene plaatze, maa-tige vochtigheit, verdraagen sterke Koude ende alle andere ongeleegentheit des Winters.

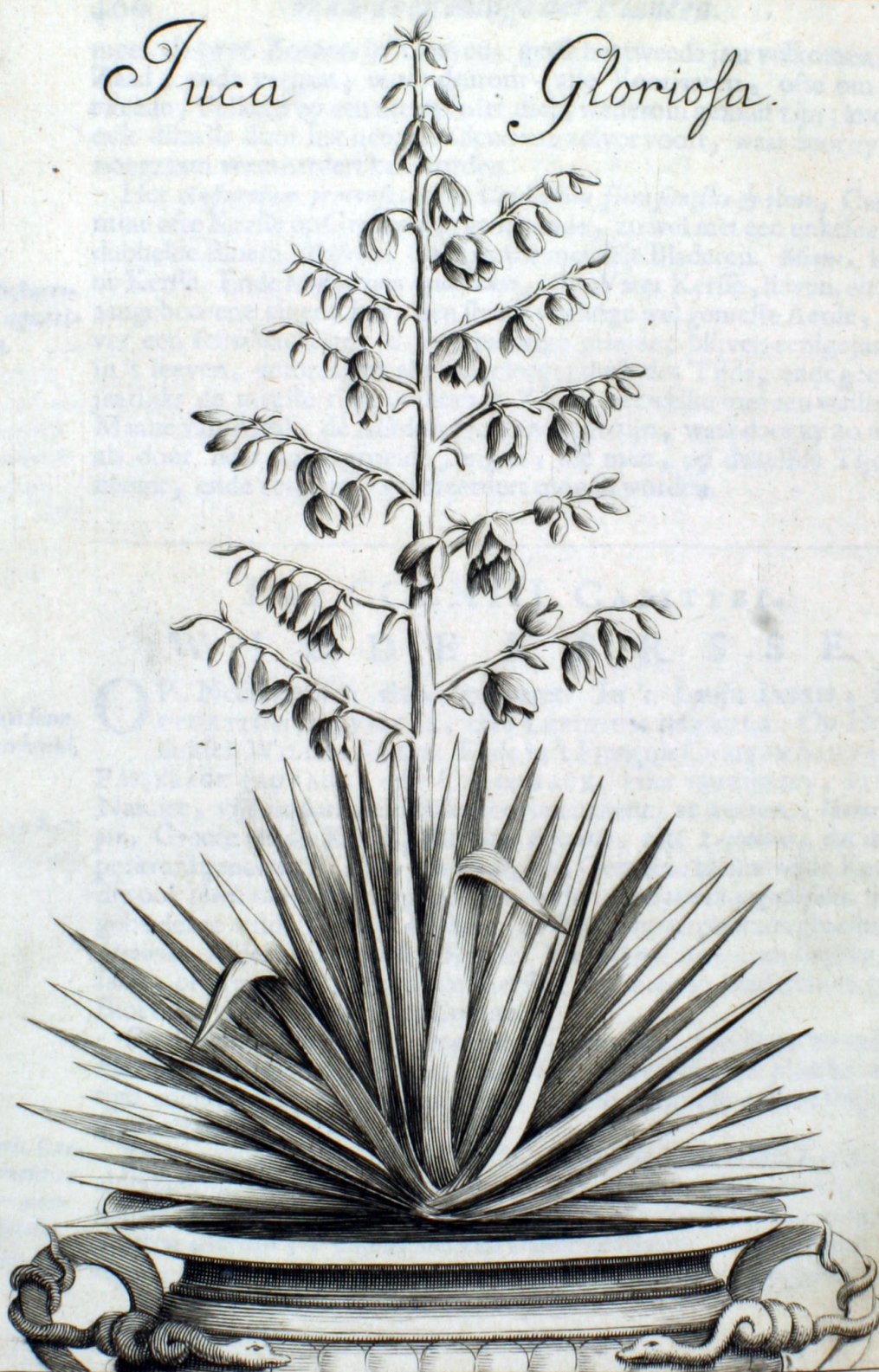
Iberis Cardamantica
petrea angustifolia.

Minima

De Gemeine kleine wilde Kerffe, smalgebladerde wilde Kerffe, en alderkleinste Kerffe, blijven niet meer dan tweejaaren in 't leeven; bloeijen de tweede Zomer, geeven volkomen rijp Zaad, ende vergaan; moeten daarom, t'elkens met een wassende Maane, van de Maart ofte April, op een nieuw gezaait zijn; koomen ook wel, door het neêrgevalle

Iuca Gloriosa.

gevallen Zaad, dikwils van zelve op, waar door zy alleen vermeer-
dert moogen worden.

De Groote wilde Kerffe, of Peeperkruid, ende Americaansche wil-
de Kerffe, vergaan zoo haastig niet, maar blijven lange Jaaren in 't lee-
ven, geeven noit, in deze Landen, eenig volkoomen Zaad, kunnen
niet te min, door haar aangewassene jonge Scheuten, van zelve Wort-
len verkrijgende, die men, in April, met een wassende Maan, van de
Ouden neemt, ende verplant, aangeteelt ofte vermeenigvuldigt wer-
den. ziet capittel 422. en 431.

*Iberis ma-
jor & Ame-
ricana.*

HET CCLXIV. CAPITTEL.

JUCA uit AMERICA.

ZYnde een zienswaardig Gewas, wordt op 't Nederlandsch also ge-
heeten. In 't Latijn JUCA of HYUCA CANADANA, GLORIOSA of
AMERICANA, om dat zy uit die nieuwe Werelt, in onze Gewesten
van Europa eerstelijk gebrogt is. Hier van zijn my, in haar aart ende
Natuire, vier onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten:
Juca Gloriosa of Gemeine Americaansche Juca. *Juca Americana filamentosa*,
wiens Bladeren de ander gelijk, doch aan beide zijden zeer aardig
met lange draaden, als of het Haar uit een Paerdesteert waar, vermaak-
lijk verciert zijn, waarom zy met recht gezeide Naame (mijns oordeels)
voeren mag, zijnde van JACOB TREDESCANT Engelsman, en Borger
binnen Londen, zelfs 1648. uit de Barbados meede gebrogt, ende daar
van een aan my gezonden, dien ik (vermits aan de Wortel verrot) niet
lange behield. *Juca Brasiliana stellata mucronato folio*, Juca uit Brasiliën
met een puntig Blad Sterswijs gesteld. *Juca Americana obtusifolia stellata*, &c.
Americaansche Juca (in nieuw Spanjen, ende de meeste Karibaansche Ei-
landen, als Martinico, Domingo, Cuba, Christoffel, ende meer andere
groeijende) met voor stompe Sterswijs geformeerde Bladeren. Niet
alle van een ende de zelfde Culture.

*Juca Glori-
osa.
America-
na filamen-
tosa.*

Brasiliana

De *Juca gloriosa & Americana filamentosa*, Gemeine Juca, en uit Ame-
rica met Draaden, beminnen een goede, gemeine, zandige, met maa-
tig tweejarige Paerdesteert, een weinig eenjarige Hoenderdrek, ende
niet te veel Veenarde, wel door malkanderen gemengde Grond, een
warme en wel ter Zonne geleegeene plaatze, maatige vochtigheit, zijn
taamelijk hard van Natuire, doch de sterke Koude en Vorst, dezer Lan-
den in Wintertijden, buiten niet verdraagen moogende; Worden daar-
om, met een wassende Maan van April, in Potten geplant, in 't begin
van October binnen 's huis gezet, op een luchtige plaatze, daar steeds,
ofte alleen met vorstig Weeder ingevuurt werdt, met weinig laauw Re-

364 Bloemen op een Steel.

genwater (geduirende deze Winter) onderhouden, ende ten halven van April, met een zoete Lucht en Regen, buiten gebrocht, ende der Zonnestraalen wederom voorgezet: Verkrijgen noit, in deze Landen, eenig Zaad, brengen niet te min, gemeinlijk, om het tweede jaar, cenige hondert Bloemen uit haar principaale Hertscheute, t' effens ofte op een maal voort, gelijk my 1648. ende meer andere volgende Jaaren geschiedt is, hebbende op dien Tijd, voor d'eerste maal, uit een Plante, in mijn Tuin groeiende gezien, drie hondert vier en zestig Bloemen, weezende grijs en wit van couleur, doch zonder eenige reuk, aan bruin roode Steelen hangende, ende gelijk de *Fritillaria* ofte Kivysbloem, van onderen haar open doende, waar van de minste de groote van een Hoenderey bekleeden koste: Deze afgevallen zijnde, wordt haar roode Steel, twee en een halve Houtvoet hooge, wat minder of meerder, gemeinlijk wassende, ende geheel verdort weezende, voor de Winter, ofte in de zelfde afgesneden, ende maakt als dan de Plante (die van Natuire lange Jaaren in 't leeven blijven, ende zeer oud worden kan) de volgende Zomer, wederom een nieuw Hert, welke het Jaar daar naa, haar veelvoudige Bloemen als vooren op een nieuw, voor den dag brengt; zy worden, in deze Gewesten, alleen vermeerdert, door haare, by de Oude uitloopende, ende van zelfs Bladeren verkrijgende Jongen, ofte dikke Knobbelwortelen, noch geen Bladeren geschooten hebbende, die men, met een volle Maan in April ofte May, afbreekt, ende in Potten verplant zijnde, met der tijd uitschieten, ende voort groeijen.

De *Juca Brasiliana & Americana Stellata*, Juca uit Brazil en America, met Sterswijs gestelde Bladeren, zijn veel teederder van Natuire, de Wintersche koude dezer Landen, hoewel warm gezet, en zonder eenige vochtigheit gehouden, geenzins langer als een Winter verdraagen konnende; zy lieven van Natuire, een zandige, en altijd drooge Aerde, moogen niet verplant, noch ook in deze Landen, vermeerdert worden, vermits de Wortel, uit d' Aerde genoomen, terstont verderft, door de welke zy nochtans, niet meer als drie Jaaren, in haare geboorte plaatsen duirende, aangeteelt mogen zijn.

HET CCLXV. CAPITTEL.

G E N G B E R.

WOrdt niet anders dan de Wortel eens Plants, niet hooge boven de Aerde groeiende, te zijn bevonden, wiens Bladeren groen, ende op de maniere van het Ried voortkoomende gezien worden, by veel genoegzaam bekend; werdt niet alleen met gezeide Naam, Zinziber. maar ook op Nederlandsch GEMBER genoemd. In 't Latijn ZINZIBER ofte

Juca Brasiliana Stellato Mucronato Folio.
Juca Americana Oblusifolia Stellata.

Juca
Americana Filamentosa.

ofte ZINGIBER. Op Hoogduitsch INGBER ofte INGWER. Ende in 't François GINGENRE ofte GINGEMBRE.

Deze is, in onze Nederlandsche Gewesten, raar om zien, ende, vermits haar tederheit, willende niet wel aarden, bemint een zandige, goede Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest, Mol uit verdurven Bomen, ende eenjarige Hoenderdrek genoegzaam doormengt, een zeer warme plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden beschermt, weinig ofte geen Water, moet ook, in 't midden van de Zomer, voor veel Regenen gedekt, in de Herfst droog gehouden, ende alzo binnen 's huis, op een warme plaatze, daar steeds in geviert wordt, in 't midden, ofte laetste van September gezet, geduirende de Winter, geheel geen vochtigheit gegeven, ende niet voor tegen de May wederom buiten gebrocht zijn.

Is, van Nature, zo een Vijand van de koude vochtigheit dezer Landen, dat zy verdorven gezien wordt, eer men daar eens op denkt: daaromze qualijk een jaar of twee over te houden is, ten zy (als gezegt) ook droog gehouden, en bewaart.

Is my 1652. door gezonden Zaad, met een wassende Maane van de May, in een Pot, de Aerde, niet boven een stroobreed diep, bevolen, ende 1665. door een groene in Mosch ingewondene groote Wortel, uit Portugaal ontfangen, voortgekomen, wassende dien zelfden Zomer meer dan een Houtvoet hoog, bleef ook de geheele Winter groen, op deeze gezeide maniere gecultiveert, ende vertoonde den graagen Aanschouwer het tweede jaar een witte Bloem, niet groot, maar zober van gedaante, welke vergaan, en afgevallen weezende, verliet zy korts daar na haare aangename groenigheit, ende werde, door slaauwte eindelijk van 'tleeven berooft. De ander, door Zaad opgekoomen, bleef geheel teeder, ter naauwer nood een vinger lank opschietende, worde ook, door een weinig te veel genoten Water, in 't begin van Augusto, bleek van couleur, en verging door haar teedere aangesteekene Wortel, niet tegenstaande zy geduirig met haar Pot, gelijk ook de Wortel gedaan werde, van d' eene warme Paerdemest, in d' ander gestelt, ende steeds met glaazen overdekt worde, waar door ter contrarie de genoemde Wortel zo sterk op te schieten quam.

HET CCLXVI. CAPITTEL.

J O B S T R A A N E N.

OP Nederlandsch alzoo genoemd. In 't Latijn LACRYMA JOBI, ofte LACRYMA CHRISTI, om dat haar Zaad een gedaante der traanen aardig vertoont, ofte ook wel LITHOSPERMUM MAJUS. Ende op François LARMES DE NOSTRE DAME.

*Lacryma
lobi, &
Christi.
Lithospermum majus*

Dit Gewas, blijft, van Natuire, niet meer dan een Zomer in't leeven. Wordt daarom, alle Voorjaaren, met een volle Maane van de Maart ofte April, wederom op een nieuw gezaait.

Zy lieft, uit een aangeboorne eigenschap, een goede, gemeine, zandige Grond, met tamelijk veel tweejarige Paerdemest genoegzaam doormengt, een warme, en wel geleegene plaatze, niet veel Regens, of gegeevene vochtigheit, brengt voort, voor de Winter, niet als met goede en warme Zomers, in deze koude Landen, rijp Zaad, ende vergaat, of door een kleine Rijp, ofte van zelve binnen 's huis gestelt. ziet capittel 294. en 329.

HET CCLXVII. CAPITTEEL.

ANYS KRUID uit AMERICA.

*Anisoides
Americana.*

EEn aangenaam en zeer welriekend Gewas, door Zaad, uit Spanjen, vooreenige Jaaren, zonder Naame, onder andere gezonden, ende in mijne Tuin gelukkig voortgekomen, is alzo in't Nederlandsch van my, ende op Latijn ANISOIDES AMERICANA genoemd, om dat zy, in alle haar deelen, een lieflijke reuk, gelijk het Anijs, van zich geeft, ende in America, uit eigender aart, groeiende gevonden wordt.

Zy bemint, van Natuire, een zandige, goede Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest, Veengrond, ende eenjarige Hoenderdrek door malkanderen voorzichtig gemengt, een warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Winden bewaart, tamelijk veel Waters; vergaat niet haast, maar is, van Natuire, langleevende; geeft de tweede Zomer, na dat zy, des Jaars te vooren, met een wassende Maane van de May, in een Pot gezaait is geweest, volkomene Bloemen, van een geele bevallige couleur, maar zelden, in deze Gewesten, eenig rijp Zaad, ten zy met heete en drooge Tijden: De Steel en alle de Bladeren, zijnde schoon gekartelt of getant, op de maniere als het *Spiraea* van *Theophrastus*, doch wel zo sterk, verderven tegen de Winter van zelfs, ende groeijen, alle Voorjaaren, uit haare Wortel op een nieuw wederom voort. Zy verdraagt ongeerne veele en koude Herfstregenen, sterke Winden, Sneeuw, ofte Vorst, wordt daarom, in't begin van October, ook wel later, ofte een weinig eerder (na de Tijd het zelfde gebiedt) binnen 's huis gebracht, niet dompig gezet, voor een doorringende Vorst naauwkeurig gewacht, met een weinig lauw gemaakt Regenwater, geduirende de Winter, maar eens of tweemaal, van boven een weinig begooten, blijft wel zonder vier over, doch beter, warm gestelt weezende, inzonderheit als het sneedig vriest, wordt ook niet eerder, voor in't begin van April, ofte wat later, met een zoete Regen,

en aangenaame Lucht wederom, der zonneſtraalen voorgezet, ende voor koude Nachten, Sneeuwige vochtigheit, zuire, ofte ſchraale Ooſte- en Noorde-Winden wel gedekt ende gewacht. Zy wordt alhier, door Zaad qualijk voortgeteelt, vermits de koutheit dezes Climaats, kan niet te min bequaamlijk, door haar aangegroeide nieuwe Wortelen, vermeenigvuldigt werden, die men, met een waſſende Maane van April of May, de koutheit des Luchts verdweenen zijnde, zeer voorzichtig, met een ſcherp Mes, van d' Ouden afneemt, ende in Potten verplant.

Het is verwonderens waerdig, dat niet alleen de Steelen, Bloemen, en ſchoone Bladeren dezer Plante, maar ook de Worteler, uit der Aerden genoomen, een aangenaame Anyzige geur van haar geeven, welke niet alleen het Hooft, maar ook alle d' inwendige partijen des menſchen lichaams, zeer vervriſt ende verquikt.

HET CCLXVIII. CAPITTEL.

A S P E R S I E.

ZYnde zo zeer van een jegelijk gelieft, als wel bekend, werdt niet alleen met deze Naame, maar ook van zommige, om haarer Vruchten ſchoonheit, op Nederlandſch KORALKRUID, ende SARGEL genoemd. In't Latijn ASPARAGUS, ofte SPARAGUS. Op Hoogduiſch SPARGEN. Ende in't Franſois ASPERGES, ofte SPERAGES. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee veranderlijke ſoorten kenbaar, te weeten: *Asparagus Sativus*, tamme Asperſië, ende *Asparagus Sylvestris*, ofte wilde Asperſië, die ook *Spina muris*, ofte Corrudageheeten is; waar van drie of vier onderscheidene ſoorten bevonden worden, gelijk by de Hooggeleerde Heer CAROLUS CLUSIUS te zien is, niet veel, doch in de teederheit en ſcherpigheit haar Bladeren verſcheelende, ende, in haare oeffeninge, van de Tamme zeer veranderlijk.

Asparagus Sativus, & Sylvestris. Spina muris. Clusius rarior. Plant. lib 5.

De *Asparagus Sativus*, of Tamme Asperſië, bemint een zeer vette, luchtige, wel omgeroerde, en klein gemaakte Grond, een opene, vrije, en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; verblijft lange Jaaren in't leeven, verdraagt alle ongeleegentheit des Winters, ende geeft alle Jaaren gemeinlijk volkomen rijpe Vrucht, van een aangenaame roode couleur, met ſwartachtig bruin Zaad van binnen gevult, door dewelke zy zo wel, als haare aangegroeide Wortelen, op volgende maniere vermeerdert mag worden.

Neemt een Bedde, of andere plaatze van uw Hof, zo groot gy wilt, meſt de zelfde zeer ſterk, met tweejarige Koeijemeſt, ende de Aerde wel klein gewreeven zijnde, maakt daar in gaatjes, twee vingeren breed diep, alle een voet wijd van malkanderen, werpt in een ieder twee

Maniere om Asparſien te zaaien.

Zaa-

Zaaden, voort na het eerste Quartier des wassenden Maans, in de Maart, bedekt de zelfde terstont met Aerde, ende in het laetste van October, met een Koeke, van vrisse Koeijemest, het geheele bedde over, laarze daar op also leggen tot midden in de Maart, ofte, na des Tijds gelegenheit, wat langer, wrijftze daar na, met uw handen, zo klein als mogelijk zal zijn, op de zelfde plaarze leggen blijvende, zo wordt door de vallende Regen, de vettheit van dien, na beneeden, tot op de Wortelen gedreeven, waar door zy merklijk aangroeijen.

Dit also alle jaaren gedaan zijnde, ende deze Jonge Planten, twee ofte drie jaaren, stil gestaan hebbende, worden uit haar eerste Aerde opgenomen, ende in de tweede, daar zy wel acht of tien jaaren lang, zonder eens gerept te worden, verblijven mogen, wederom op volgende maniere verplant; doch goede zorge draagende, dat, in het opneemen, de voornaamste Punten der Wortelen niet afgebroken ofte gestooten worden: want de Wortelen vergaan als dan, en moeten in de plaatze nieuwe maaken, waar door zy in't groeijen zeer verachten.

*Bereidinge
des Gronds.*

Graaft uit uw Bedde, een jaar te vooren stille zonder Vruucht gelegen hebbende, vier Houtvoet diep, ofte meer, alle de Aerde, legt daar onder in, een halfvoet hoog goed Zand, zonder eenige zoutigheid, legt daar op de hoogte van een Voet, eenjarige Koeijemest, treedt de zelfde een weinig dicht met voeten, legt dan daar op, drie vinger breed hoog, half Schaape- en half Duiven-mest, daar wederom op eenjarige Koeijemest, dan wederom drie vinger breed hooge half Schaape- en half Duiven-mest, ofte en kondt gy zo veel Duivenmest niet bekoomen, zo doet daar by zo veel Hoenderdrek, als u noch van noden zal zijn, dan al wederom, tot dat gy op drie vierendeel voets na met de ander Grond gelijk bent, legt dan vijf duimbreed goede ende zeer zandige Aerde, wel klein zijnde, daar boven op, ende zet daar op uwe Planten, een ende een halve Houtvoet van malkanderen, te weeten, yder Plante op een gemaakte hoogte, waar op in't midden de kop ofte het hoofd van de zelfde te staan koomt, zo dat de Wortelen daarom een weinig nederwaarts in't ronde komen te leggen, in de Maand van Maart, tegen de volle Maane, ende bedektze met de zelfde gansch zandige Grond, (zuiver en slecht gemaakt) drie duimbreed hoog, en laarze also staan, tot dat haare Wortelen, te zeer vermeenigvuldigt weezende, zy nootwendig moeten wederom opgenomen worden, het welke zelden, voor tien Jaaren gepasseert zijn, geschiedt. Ondertusschen, indien men alle Jaaren, in de Maart, de Wortelen van deeze, met een Vorke, een weinig oplicht, ende de zelfde van onderen niet alleen met tweejarige Koeijemest verziert, maar ook als dan alle doove of verdurvene Koppen daar uit zoekt en weg neemt, zo zullen zy in dikte zeer toeneemen, ende geweldig aangroeijen, inzonderheit als zy een zandige Grond genieten, die zy van Natuire geerne willen, ende daar in een verwonde-

*Sand en
zeer vette
Grond voor
deze alder-
best.*

rens

rens waardige dikte verkrijgen, het welke zy in andere Aerde onmogelijk vermogen. Alzo verzet, mogen niet, voor dat zy drie Jaaren ten minsten ſtil geſtaan hebben, voor d' eerſtemaal (op dat zy daar door des te ſterker en beeter zullen worden) niet alleen, maar ook daar na niet langer als tot den twintigſten Junij afgeſneeden zijn, zo wel jaarlijks wegnemende alle dunne als dikke Scheuten; want zo men de dikke afſnijden, ende de dunne ſtaan laten woude, zouden zy de Meester ſpeelen, ende de Planten zo zeer verſwakken doen, dat daarna aan de zelfde geen goede meer koomende gezien konden worden, vermits zy alle het voetzal na haar trekken.

Men moet ook goede zorge dragen, dat des Voorjaars, niet alle Spruiten afgeſneeden werden, maar nootwendig eenige van de beſte, om Zaad daar af te konnen gewinnen (indien men het begeert) ſtaan blijven; zouden anders de Wortelen daar door in haar kracht zeer gekrenkt worden.

Het Zaad volkomen rijp, ende in droog Weeder (gelijk men alle Zaden doen moet) gewonnen zijnde, zo laat men even wel haare Steelen ſtaan groeijen, tot den twintigſten van September, ende ſnijdze als dan eerſt af, veel bequaamer en beeter in de afgaande als waſſende Maane; Doch indien het eerder koomt te geſchieden, geeven zy noch lichtelijk voor de Winter nieuwe Scheuten uit, waar door zy in haar kracht minder wordende, het volgende Voorjaar veel dunner en kleinder Aſperſiën ten voorchijn brengen.

Op wat Tijd men dit Zaad, en alle andere afneemen ofte gewinnen moet.

Het geſchiedt ook wel, dat tuſſchen de oude Planten, door het van zelfs gevallene Zaad, dikwils Jongen opſlaan, die men zorgvuldig terſtont wegneemen moet, op dat zy de andere het voetzal niet komen te beneemen, ook alle Jaaren, moet men het gevallene Zaad neerſtig van de Bedden opgaaren, op dat daar van geen Jongen aangroeijen konnen.

Daar en boven, wordt men ook zomtijds gewaar, dat zommige Aſperſiën, met haar Wortelen, een weinig om hoog dijnen, het welke nochtans in eenige Zandgrond zelden, maar wel ter contrarie vernoomen wordt, waar voor, als ook de koude des Winters zeer wel koomt, dat zy in het laetſte van October, ofte begin van November, even voor de Vorſt, alle jaaren, met een vingerbreed hoog loutere Duivenmeſt, ende daar op twee vingerbreed hooge verſche ofte eenjarige Koeijemeſt bedekt worden, welke men in de Maart, met Handen klein wrijven, ende daar op leggen laat, zo zal men jaarlijks boven andere groote en delikaate Aſperſiën verkrijgen mogen.

De Wilde Aſperſië, in't Latijn *Corruda*, ofte (als boven gezegt) *Asparagus Sylvestris* genoemd, wordt, om haar teederheits wille, in deze Geweſten, voor Spijſe niet gebruikt.

Corruda.

Zy leeft van Natuire een zandige Aerde, met een weinig Veengrond, ende tweejarige Paerdemeſt doormengt, een warme, en wel ter Zonne

ne

ne geleegene plaatze, maatige vochtigheid; kan de koude Herfstregen, noch geenige Vorst verdraagen; wordt daarom met een wassende Maane van April, in een Pot, zo wel gezaait als geplant, in October binnen 's huis gebracht, droog de geheele Winter gehouden, ende in't begin van April, met een regenig Weeder, in de Lucht wederom gestelt. Ik hebbe hier van vier onderscheidelijke soorten, door Portugaals Zaad, voor deze aangewonnen, over de zeven jaaren gecultiveert gehad; noit nochtans eenige Bloemen, veel min Zaad, daar aangezien, vermits zy de koude Lucht, deezer Landen, niet verdraagen kunnen: Waarom zy ook met der Tijd verminderende, eindelijk vergingen.

HET CCLXIX. CAPITTEL. ERINUS van DIOSCORIDES.

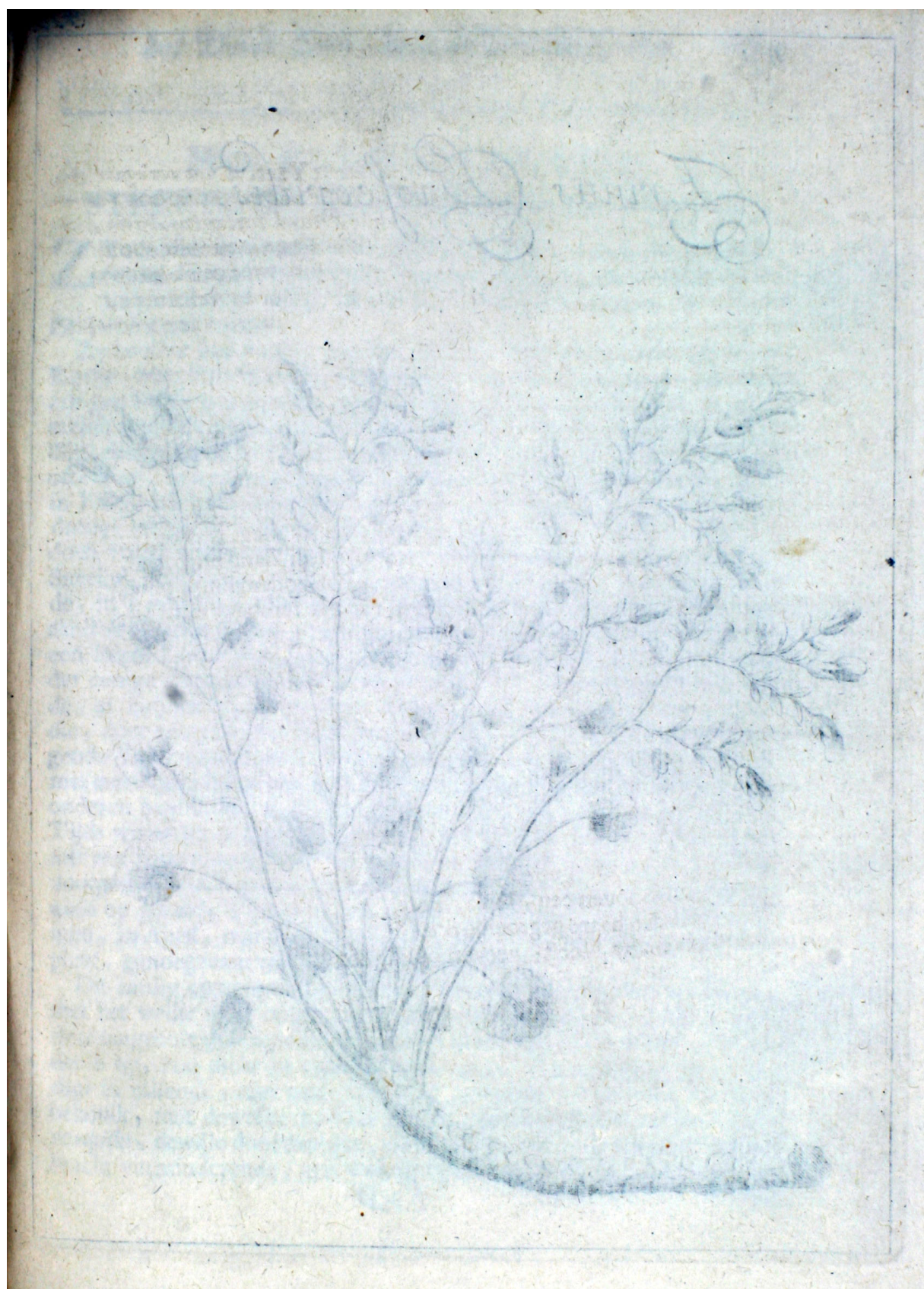
Echinus
Galen.
Erinus.
Dioscoridis.

D It raar en weinig bekend Gewas, is met geen andere Naame, dan deeze (mijns weetens) bekend, hoe wel het ook voor ECHINUS GALENI van veel gehouden, van MATTHIAS DE LOBEL CLINOPODIUM MINUS, ofte WILDE BASILICUM; ende op Latijn ERINUS DIOSCORIDIS genoemd wordt.

Zy liefst een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Koeijemest vermengt, een warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; vergaat van Natuire niet haastig, maar verblijft lange in't leeven; geeft, alle Jaaren, schoone bleek blaauwe Bloemen, doch niet als met zeer warme Zomers volkomen Zaad: verdraagt de koude des Winters, buiten staande, ongeerne; Wordt daarom, met een wassende Maane van April, in een Pot, zo wel gezaait als geplant, voor veele koude Herfstregen een weinig gewacht, ten halven van October, wat eer ofte later, na het weder zich aanstelt, binnen 's huis gebracht, ende op een luchtige plaats gestelt, al waar zy, door de Vensters, de stralen der Zonne, zo lange geniet, tot dat het, door d'aandringende Vorst, verhindert wordt. Gedurende de geheele Winter, moet zy niet als met matig laauw gemaakt Regenwater van boven onderhouden, daar na in Tijds de Lucht genieten, in het laetste van de Maart, met een zachte Regen, wederom buiten gezet; voor vriezende Nachten wel bewaart, en schraale Winden voorzichtig gewacht zijn.

Kan ook, in deze Quartieren, niet door Zaad, maar door haare by de zijde des Wortels uitlopende jonge Scheuten, die men, ten halven, op de maniere der Angelieren, insnijdt, ende Wortelen verkreegen hebbende, met een wassende Maane van April, in Potten verplant, alleen vermeerderd gemaakt zijn.

HET

Erinus Dioscoridis.

HET CCLXX. CAPITTEL.

STEEKENDE KAARDEN uit AMERICA.

ZYnde een ongemeen, en schoon Gewas, wordt op Latijn genoemd *DIPSACUS SPINOSUS AMERICANUS*. In't Hoogduitsch AMERICANISCHE KARTENDISTEL. Ende op François CHARDON ESPINEUX DES INDES.

Dipsacus spinosus Americanus.

Zy bemint een goede, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Koeije- ende Paerde-mest, van beiden even veel, wel door malkanderen gemengt, een warme, en bequaam ter Zonne staande plaatze, tamelijk veel vochtigheits, in Zomer Tijden; vergaat niet haast, maar blijft eenige jaaren in't leeven, wordt met een wassende Maane van April ofte May, in een Pot gezaait, brengt de tweede Zomer Bloemen voort, in Julio, uit haar doornige Knoppen, maar zelden, ten zy met zeer drooge en goede Tijden, volkoomen Zaad; is redelijk hart van aart, doch verdraagt ongeerne veel koude Herfstregenen, sterke Winden, Sneeuw, ofte swaare koude: Wordt daarom, in een Pot gestelt wezende, in't midden van October, wat eer ofte later, naa het Weder zich aanstelt, droog boven geworden zijnde, binnen's huis gebrocht, op een steeds Lucht genietende plaatze, ontrent het Venster, doch zonder eenige zijginge gezet; want dezelfde doet hem verminderen, ende, al quijnende, in kortheit sterven, gelijk ook veel meer andere, die, door eenige togt of zijginge, haastiger, als door eenige doordringende Vorst van't leeven berooft en weggenomen werden: wil alleen met een weinig laauw gemaakt Regenwater (geduirende de Winter) van onderen begooten, in vorstige Dagen verre van den Oven gestelt, by Tijds wederom de Lucht genieten, en in't begin van April of wat later, met een zoet regenig Weeder, buiten der Zonnestraalen, op een nieuw voorgestelt zijn; mag ook zo wel, door haar Zaad, rijp geworden zijnde, ende op gezeide Tijd en Maane gezaait, als aangewassene Jongen, die men, in April, met dezelfde Maane, van d' ouden neemt, ende verplant, genoegzaam vermenigvuldigt werden.

Dit aardig en aangenaam Gewas, heeft boven haar schoon gezicht, met het welke zy d' oogen des Aanschouwerste recht vermaakt, noch dezeaangeboorene eigenschap: dat zy meest alle de Bladeren, van onderen op, zoo dicht in een sluitende voegt, dat de Regen van boven daar in vallende, niet wederom uit mag loopen, maar dezelfde lange behoudt, met dewelke zy haar zelve, dorstig zijnde, vervriest ende verquikt, dewijle door droogte, de Bladeren met langzaamheit in haare kracht verminderende, een weinig openinge maaken, waar door het

Wonderlijke eigenschap dezer Plante.

Water nederwaarts zakt, ende de Wortel bevochtigende, de geheele Plante wederom in haar kracht herstelt.

HET CCLXXI. CAPITTEL. ROOMSCH NETELKRUID.

*Urtica Ro-
mana foliis
integrif, &
incifis.*

OP Nederlandfch alzoogenoemt, dewijle het zelfde in en omtrent de Stadt Romen, ook in meer andere warme Landen, veelvoudig groeit. In 't Latijn *URTICA ROMANA*. Op François *ORTIE ITALIENNE*. Ende in 't Hoogduitsch *WELSCHES NESSEL*. Hier van zijn my, in haar aart, twee veranderlijke foorten kenbaar, te weeten: *Urtica Romana foliis integrif*, Roomfch Netelkruid met geheele Bladeren; Ende *Urtica Romana foliis incifis*, ofte Roomfch Netelkruid met gekartelde of ingefneedene Bladeren. Beide van een Culture.

Zy beminnen een gemeine, flichte, ofte ook een vette, wel geöeffende Grond, liever een opene, als een fchaduwachtige plaatze, veel Waters, ende ook maatige vochtigheit; blijven niet meer dan een Zomer in 't leeuen, verkrijgen in de Herfft volkomen Zaad, ende vergaan door een kleine Vorft. Het Zaad wordt; alle Voorjaaren, met een waffende Maane van de Maart, op een nieuw, niet diep, wederom de Aerde bevoolen, ftaat ook door het neêrgevallene van zelf op, waar door zy genoegzaam aangereelt mogen worden.

HET CCLXXII. CAPITTEL. VERKEERD NETELKRUID.

*Lamium,
ejusque spe-
cies,*

WORDT in 't Nederlandfch niet alleen met deeze Naam, maar ook van veele *DOVE NETELN* genoemt. Op Latijn *LAMIUM*, of *URTICA INERS*. In 't Hoogduitsch *TAUBE NESSEL*. En op François *ORTIE MORTE* geheeten. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, acht onderscheidelijke foorten bekend, te weeten: *Lamium maculosum flore luteo*, Bonte Dove Netelen met een geele fchoone Bloem. *Folio caulem ambiente*, met Bladeren rontom den Steel zittende. *Sylvestre flore albo*, wilde met een witte Bloem. *Sylvestre flore purpureo*, wilde met een purpere Bloem. *Fœtidum flore rubro*, stinkende met een roode Bloem. *Pannonicum*, Dove Netelen uit Pannonien, die ook *Galeopsis Tragi*, ofte *Galeopsis* van *HIERONYMUS TRAGUS*, ende *Hanenkopff* geheeten is. *Scutellatum*, ofte *Scutellaria*, Dove Netelen met Zaad als een Schild ofte Helmet. Ende *Lamium bulbosum Americanum*, ofte *Americaanfch Dove Netelkruid* met een Bolwortel. Niet alle van een Culture.

*Galeopsis
Tragi.
Scutellaria.*

Zy

Zy beminnen nochtans alle een goede, zandige, gemeine, en wel gemeste Grond, een opene, en luchtige zoo lief, als een donkere plaatze, veel Waters; mogen harde Vorsten, buiten staande, zonder groote schaade verdraagen; geeven ook de meeste Tijd, volkoomen rijp Zaad, het welke met een wassende Maane van de Maart of April, niet diep, de Aerde bevoolen wordt, waar door zy zoo wel als haare aangewassene Jongen (die men, met gezeide Maane in April, van d' Ouden neemt, en verplant) bequaamlijk vermeerdeert kunnen zijn.

Het *Lamium folio caulem ambiente*, Dove Netelen met Bladeren om den Steel zittende: *Sylvestre flore albo*, wilde met een Bloem. Ende *Sylvestre flore purpureo*, ofte wilde met een witte purpere Bloem, dui- rende niet langer als een Zomer; hoe wel die met witte Bloemen ook des Winters, de meeste Tijd overblijft; worden alle Voorjaaren in April, met dezelfde Maane gezaait, koomen ook wel door het gevalle- ne Zaad van zelve voort, waar door zy genoeg vermeerdeert worden.

Het *Lamium maculosum flore luteo*, Bonte doove Netelen, met een geele Bloem. *Fætidum flore rubro*, stinkende met een roode Bloem: *Scu- ratum*, met een Schild Zaad: Ende *Pannonium*, ofte uit Pannonien, vergaan zo haastig niet, maar blijven lange Jaaren in 't leeven, lijden alle ongeleegentheit des Winters geduldiglijk, ende geeven, alleen in goede Zomers, rijp Zaad, het welke, op voorgenoemde Tijd, in de Aerde gelegd moet wezen, waar door zy zo wel, als haare aangegroei- de jonge Scheulkens, vermenigvuldigt kunnen worden.

Het *Lamium bulbosum Americanum*, Americaansch doove Netelkruid met een Bolwortel, zijnde een zienwaerdig en schoon Gewas, het tee- derste van allen, bemint een goede, zandige, Aerde, met een weinig tweejarige Paerdest, ende het Mól uit vergangene Boomen, ofte in plaatze van dien, van verotte Bladeren der Boomen doormengt, een warme, en wel geleegene plaatze, maatige vochtigheit, geeft, in de- ze koude Gewesten, noch Bloem, noch Zaad, ten zy met zeer war- me Zomers, en drooge Tijden; verdraagt, in geene manieren, veel koude Herfstregenen, Stormwinden, Sneeuw, of sterke Vorst: wordt daarom, niet alleen, met een wassende Maane van April, in een Pot gezaait, maar ook twee Jaaren daar in gestaan hebbende, op dezelfde Tijdt daar in wederom verplant, in 't begin van October, ofte een wei- nig laater, naa des Tijds gelegentheit, binnen 's huis op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weeder in geviert werdt, gestelt, met een weinig laauw gemaakt Regenwater (geduirende de Winter) van bo- ven begooten, en niet voor in 't begin of ten halven van April, met een zoete Lucht en Regen, wederom buiten, der zonnestraalen voor ge- zet. Kan ook niet door haar Wortel, (gelijk d' andere) maar Zaad al- leen vermenigvuldigt gemaakt zijn.

*Lamium
bulbosum
America-
num.*

HET CCLXXIII. CAPITTEL.

K N A W E L.

Polygonum angustifolium.

IN't Nederlandſch alſoo genoemd. Op Latijn POLYGONUM ANGUSTIFOLIUM, ofte Duizentknop met ſmalle Bladeren.

Wordt van Natuire, en uit eigene aangeboorene aart, een klein, en by der Aerden kruipend Gewas te zijn gezien, uit een bezondere eigenschap, in een opene, vrije Lucht, een maagere, en geheel zandige Grond zeer beminnde, verdraagt maatige vochtigheit, verblijft niet meer dan een Zomer in't leeven, want zy geeft voor de Winter, een volkomen rijp Zaad, in alle gelegenheit des Tijds, ende vergaat daar meede: moeten daarom, alle Voorjaaren, in April of Maart, met een waffende Maane, wederom gezaait, ende niet diep, de Aerde bevoolen zijn, koomen ook door het neêrgevallene van zelve genoegzaam voort. ziet cap. 372. 353. en 248.

HET CCLXXIV. CAPITTEL.

M U I R B L O E M.

Flos Keiri.
Leucojum luteum.
Viola lutea.

Flore pleno
&c.

EEn welriekende en zeer bevallige Plant, wordt daarom, in't Nederlandſch ook wel STEEN VIOLIERE genoemd, wijle zy veel op oude Muiren en vervallene Steenhoopen groeiende, ende aldaar van zelve voortkomende gezien wordt. Op Latijn FLOS KEIRI, LEUCOJUM LUTEUM, ofte VIOLA LUTEA. In't Hoogduiſch GALBE VIOLATEN ofte VIOLEN. Ende op Franſois GIROFFLEES JAUNES. Hier van zijn my, in haar aart, drie onderſcheidelijke ſoorten kennelijk geworden, te weeten: *Flos Keiri flore luteo pleno*, Geele dubbelde Steen Violiere. *Flore luteo pleno purpureo mixto*, Goudelaakens Muirbloem. Ende *Flore luteo ſimplici*, ofte met een enkelde geele Bloem. Alle weinig in haar Culture verſcheelende.

Zy beminnen, van Natuire, een goede, zandige Grond, met niet veel tweejarige Paerdenieft, ende een weinig klein geklopte roode Steen en Kalk uit oude Muiren genomen, genoegzaam doormengt, maatige vochtigheit, ende een opene, welter Zonne gelegene plaatze; mogen ook die met dubbelde Bloemen, zelden langer (jonk zijnde) als voor twee Winters, buiten, de Koude verdraagen; moeten daarom, met een waffende Maane van April, in Potten geplant, ende gedurende de geheele Winter, met weinig Water, op een niet al te warmen, maar luchtige plaatze ſtaande, binnen's huis bewaart worden: geeven

geeven deze ook ooit eenig Zaad; maar alleen die, wiens Bloemen enkel zijn, het tweede, ende ook het derde jaar, naa dat zy gezaait, ofte van zelve voort gekoomen geweest zijn, daar naa alle jaaren, zoo lang zy in 't leeven blijven: deze zijn hart van aart, en verdraagen veel Waters, strenge koude, ende alle andere ongelegenheit des Winters.

Wil jemant uit dit Zaad van enkelde Bloemen, dubbelde gewinnen, die zaaije het zelfde in de Maand van April, met een volle Maane, waar van de voort gekoomene Jongen, alle haar Zijdscheuten benoemen, ende alleen de middenste Hertlooten, daar de Bloem uit voortkomen- de verwacht wordt, gelaaren werdt, welke, indien zy meede Zijdtaks- kens quam te maaken, moeten zy ook by Tijds afgenoemen, ende de recht opgaande alleen met haar Bloemen daar aan gelaaten zijn.

*Om dub-
belde uit
Zaad van
enkelde
Bloemen te
verkrijgen.*

Hier van moet het Zaad met een volle Maane gewonnen, ende met dezelfde in gezeide Maand, wederom gezaait werden, zo zal men daar uit goede dubbelde Bloemen, eindelijk verkrijgen mogen, het welke anders ooit geschieden kan. Die met dubbelde Bloemen nimmermeer Zaad (als gezegt) voortbrengende, mogen nochtans door twee wee- gen aangeteelt en vermeerderd worden.

Eerstelijk, door haar Zijdtakken, die, hoe naarder aan de Wortel, hoe bequaamer, daar toe bevonden zijn, welke met een wassende Ma- ne van April, ten halven, gelijk de Angeliere infnijdt, de Knoppen der Bloemen alle daar afbreekt, ende met Aerde aanvult, zoo vatten zy genoegzaam Wortel.

Ten tweeden, door Taksken, met een volle Maane van de May, afgesneeden, die geen Knoppen of Bloemen hebben, welke men ter- stont in Potten, een halve vinger lank, ofte (naa haare lenkte) dieper, tot aan de bovenste top steekt, in een schaduwachtige plaatze, daar zy van de stralen der Zonne niet geraakt kunnen worden, meer dan zes Weeken bewaart, ende dikwils, met Regenwater begiet, zo bekliven gemeinlijk veel daar van, ende zy groeijen, tegen de Winter, of in 't volgende Voorjaar, voort.

HET CCLXXV. CAPITTEL.

STOKVIOLIERE.

Zynde een der bevalligste Gewassen, niet alleen, om haar liefse- lijke geur, maar ook zienswaardige, en 't oog behaagende couleur, die men vinden, ende met recht, tot een Pronk eens Tuins, aan- zienlijk stellen mag; wordt op Nederlandsch alsoo genoemd. In 't Latijn LEUCOJUM, ofte VIOLA ALBA ARBORESCENS, niet zoo zeer om haar Bloem als Bladeren wille, welke met een ruige ofte grijze wolachtigheit

*Leucorum
arborescens:
Viola alba
arborescens
Oorsaa-
ke deezes
Naams,*

bedekt, wit schijnen te zijn. Op Hoogduitsch GARTEN VEIEL of LEUCOJE. Ende in 't François VIOLIER, of GYROFLEES BLANCHES. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige schoone veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Leucojum incanum arborescens flore pleno rubro*, roode dubbelde boomachtige Stokvioliere. *Flore pleno albo*, met een witte dubbelde Bloem. *Pleno purpureo*, met een dubbelde purpure Bloem. *Pleno rubro & albo variegato*, met een dubbelde rood- en wit-bonte Bloem. *Pleno albo & purpureo variegato*, met een dubbelde wit- en purper-bonte Bloem. *Flore albo pleno folio farinaceo*, met een witte dubbelde Bloem en grijs meelachtig Bladt. *Flore rubro simplici*, met een roode enkelde Bloem. *Albo simplici*, met een witte enkelde Bloem. *Purpureo simplici*, met een purpure enkelde Bloem. *Rubro & albo variegato simplici*, met een rood- en wit-bonte enkelde Bloem. *Albo & purpureo variegato simplici*, met een wit- en purper-bonte enkelde Bloem. Ende *Flore albo simplici folio farinaceo*, ofte met een witte enkelde Bloem en grijs meelachtig Blad. Alle van een Culture.

Zy lieven, van Natuire, een goede, gemeine, zandige Grond, bestaande uit een deel Mol der verrotte Bladeren van Boomen, een deel twee of driejarige klein endé tot Aerde geworden Paerdemest, twee deelen gemeine swarte Grond, ende twee deelen grof Zand, wel door malkanderen vermengt, een warme plaatze, opene, en vrije Lucht, maatige vochtigheit; en mogen veelvoudige Herfstregen (waar door zy aan haar Stam, even in de Grond, lichtelijk in de Winter te verrotten geraaken) Koude of Vorstige Dagen ongeerne verdraagen; moeten daarom, in Potten ofte houten Vaatjes geplant, boven droog zijnde, in 't begin of ten halven van October (naa des Tijds gelegenheit) binnen 's huis gebrocht, op een lange Lucht genietende, zonder eenige tocht ofte zijginge, maar geen warme plaatze gezet, met weinig Waters onderhouden, ende in de Maart, met goede donkere, en geen zonschijnende Dagen, doch niet des Nachts, wederom buiten gestelt zijn, vermits de principaalste behoudenisse haars leevens, in Winter, Herfst, en Lentetijden, in een dikwils, ofte lang genietinge des Luchts, zonder Koude of sterke zuire Winden bestaat. Kan jemant deze, des Winters over, op een luchtige plaatze, dat zy niet bevrozen, zonder warmte van een Oven of Vier, dat haar haastig slap makende, eindelijk sterven doet, in een drooge gewulfd Kelder bewaaren, doet alderbest; doch zoo nochtans dat zy, de Vorst over zijnde, daar wederom uitgenoomen, ende een weinig Luchts gegeven worde, op dat zy niet te verschimmelen geraaken, zy bloeijen het tweede jaar (van Zaad opgekomen zijnde) de meeste Zomer door, geeven in de Herfst rijp Zaad, en blijven zelden langer dan vier Jaaren in 't leeven.

Om uit enkelde Blo-

Die dubbelt van Bloem gezien worden, geeven noit enig Zaad, worden niet te min door Zaad van enkelde voort, ende opvolgende maniere

niere konstig aangeteelt : Zaait het Zaad, daar wel eer dubbelde Bloemen zijn uit gekoomen geweest, waar aan men zien kan dat het van een goede aart is, in de Maart of April, een weinig voor of te met de volle Maane, in een magere, gemeine, zandige Grond, begietze eenste mets (opgekoomen weezende) als het van nooden zal zijn, met Regenwater, daar een weinig Tabak, ende een hand vol Alffen ingekookt geweest is, ende strooit over de zelfde, voort daar naa, noch nat zijnde, stof of puder van Tabak, zo worden zy van de Eerdvloeo en Slakken, niet geëeten of beschadigt; verplantze daar naa, een lidt van een vinger hoog gewassen zijnde, in d' Aerde, met een volle Maane, ruim een halve voet van malkanderen, of te ook wel een of twee in een Pot, (om des Winters niet alleen des te bequaamer over te houden, maar ook daar van te beeter Zaad te konnen gewinnen) neemt met een Mes, alle Zijdscheuten daar van weg, dat niet meer dan alleen de middenste Hertloote daar aan koomt te blijven, welke het volgende Voorjaar Bloemen verkrijgende, meede van alle haar Bladeren, op d' alderbovenste twee, of drie naa, ontbloot wordt, zoo dat alle het voetzelen kracht des geheelen Wortels, alleen in het Zaad zich vervoegt, waar door het veel dikker, als anders werdt, het welke met een volle Maane, bequaam en rijp genoeg zijnde, afgesneeden, in haare Peulen een tijd lank gelaaten, ende in 't volgende Voorjaar wederom, op gezeide Tijd, niet diep, in d' Aerde gelegd wordt, waar uit als dan veel excellente dubbelde Bloemen gewonnen mogen werden.

men dubbelde te verkrijgen.

Eerdvloeo en Slakken te verdrijven.

Deze *Leucoja* of te Stokviolieren, zijn van zo een Natuire, dat zy wel by gelegentheit, even boven d' Aerde of te Wortel, lichtelijk komen te kankeren, het welke men bequaamlijk helpen mag, indien men daar in wrijft puder van Tabak; ook worden deze Planten dikwils, door andere ongelegentheit der Natuire, flauw ende slap gemaakt, gelijk men mede aan andere bevint, het welke men terstont weg neemt, zo men haar begiet met half Regenwater, en half zoete Melk te zaamen, in een Pot gemengt; want dit verquikt wonderlijk, niet alleen deze, maar ook alle andere Gewassen des Aertrijks.

Remedie voor flauwta, ende krachteloosheit dezer, en andere Planten.

Boven alle deze genoemde soorten, worden noch andere meer gevonden, alle met enkele Bloemen, ende niet meer als een Zomer duirende, te weeten : *Leucojum rubrum annuum*, eenjarige roode Stokvioliere. *Marinum Lusitanicum flore purpureo*, Portugaalsche Zee Stokvioliere met een purpere Bloem. *Marinum Creticum*, Zee Stokvioliere uit Candiën. Ende *Leucojum montanum flore luteo*, of te Berg Stokvioliere met een geele Bloem; die ik, op voorgenoemde maniere gecultiveert, dikwils met dubbelde Bloemen verkreegen hebbe; worden ook in dezelfde Aerde, en Tijd, in Potten gezaait, welke, tegen de Winter, rijp Zaad gegeeven hebbende, vergaan; moeten daarom, alle Voorjaaren, wederom op een nieuw, d' Aerde bevoelen zijn, waar door zy eeuwigduirende blijven.

Leucojanus species.

Het

*Leucojum
sagittale
Creticum.*

Het *Leucojum Sagittale Creticum*, of Stokvioliere uit Candiën, met een Zaadpeule een Pijl niet onbillijk gelijkende, is teeder van aart, wordt des Winters, in een Pot gezet zijnde, (vermits zy buiten blijvende, haar strenge koude, ende andere ongeleegentheit geenzins verdraagen mag) binnen's huis, op voorgezeide maniere bewaart, geeft het tweede Jaar rijp Zaad, ende versterft van zelfver.

*Leucojum
marinum
vulgare al-
bum & lu-
teum.*

Het *Leucojum marinum flore luteo*, ofte Violiere met een geele Bloem aan de Zeekant groeiende; Ende *Marinum album*, of Zee Violiere met een witte Bloem, wassen niet (als gezeide) Struwelachtig om hoog, maar gelijk andere Planten, in een goede, gemeine, zandige, met een weinig oude Paerdemest doormengde Grond; zijn hart van Natuire, de felle koude, en des Winters ongeleegentheden, buiten staande, zonder eenige schaade lijdende, geeven de tweede Zomer volkomen Zaad, vergaan ook niet haastig, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven.

HET CCLXXVI. CAPITTEL.

Z O M E R Z O T J E.

*Leucojum
bulbosum,
ejusque spe-
cies.*

D Eze Bolplante, wordt niet alleen in 't Nederlandsch met deze Na-
me, maar ook van veele WITTE TYDELOOZEN genoemd. Op La-
tijn LEUCOJUM BULBOSUM, of VIOLA BULBOSA TRIFOLIA. Op
Hoogduitsch HORNUNGSBLUMEN ofte SCHNEETROPFFEN. Hier van
zijn my, in haar aart en Natuire, vier soorten bekend, te weeten: *Leu-
cojum bulbosum triphyllum*, Zomerzotje met drie Bladeren. *Bulbosum
hexaphyllum*, Zomerzotje met zes Bladeren. *Bulbosum hexaphyllum sero-
tinum majus*, Laate groot Zomerzotje met zes Bladeren. *Leucojum
bulbosum minimum Autumnale*, of Alderkleinst Zomerzotje in de Herfst
bloeiende. Alle van een Culture.

Zy beminnen, van Natuire, een goede, gemeine, zandige, ende
met tweejarige Paerdemest maatig verziene Grond, veel Regens, lie-
ver een schaaduachtige, als een wel geleegen plaatze, verdraagen alle
Koude en Vorst des Winters zonder schaade, mogen alle Jaaren, ofte
om het tweede of derde, in het midden van Julio, uit der Aerden ge-
noomen, op een drooge plaatze weg gelegd, en in September, voort
naa de volle Maan, in nieuws omgesmeeten, ende gemeste Grond we-
derom ingezet zijn; zy geevente mets volkomen rijp Zaad, het welke
met een volle Maan van genoemde Maand, een halve Vinger diep, de
Aerde bevoolen kan worden, waar door zy alle, doch veel bequaamer,
door haare aangewassene jonge Bollekens, die men, eer zy wederom in
d' Aerde gezet werden, van d' Oude neemen mag, aangeeteelt worden.

HET

HET CCLXXVII. CAPITTEL.

S A L A D E.

Z Oo zeer van een jegelijk gelieft, als wel bekend; wordt ook op Nederlandſch LATTOWE geheeten. In 't Latijn LACTUCA. Op Hoogduitsch LATTICH. Ende in 't François LAICTUE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige veranderlijke ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Lactuca vulgaris*, gemeine ſteek Lattouwe. *Crispa*, kroeze Salade. *Capitata*, Krop Salade. *Romana*, Roomſche Salade. *Longifolia*, lank gebladerde Salade. Ende *Rubra*, ofte roode Salade. Meest alle van een ende de zelfde Culture, waar van de Krop Salade, voor de beſte van allen gehouden werdt.

Lactuca es-jusque species.

Zy worden gemeinlijk in de Maart, een Dag ofte drie na de volle Maan, gezaait, ofte, om zeer vroeg te hebben, op een warme en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, in Februario, indien de Tijd het zelfde wil toelaaten, de Steek Lattouwe dik, ende de Krop Salade hol en luchtig, in een mulle, en met oude Paerdemest wel verziene Grond; mogen dikwils in droog Weeder begooten zijn; wijlze daar door te better groeijen; Wordt ook de Krop Salade, malzer en lieffelijker van ſmaak, zoo men de zelfde in het zeste Blad zijnde, daar zy dikſt ſtaat uit neemt, ende, na de volle Maan, op een opene, vrije en luchtige plaatze, ten minſten een halve Voet van malkander, verplant; worden ook als dan grooter, ende eerſt om t'ecten bequaam, als d'andere ſtaan gebleeven weezende, reeds verbruikt zijn.

Wil menze laat hebben, zoo worden zy, op gezeide Tijd en Grond, een Maand daar na gezaait ende verplant.

Wil iemant ook geſlooten Kroppen, in het laetſte van de May verkrijgen, die zaaije het Zaad, op een heel warme plaatze, in een afgaande Maan van Auguſtus of September, ende verplant daar van die, de welke van de Winter zijn over gebleeven, in gezeide warme plaatze, en wel gemeste Grond, tuſſchen de volle Maan ende het laetſte Quartier, in de Maart, zoo zal hy genieten het geen hy gezogt heeft; Doch deze blijven harder, zijn ook niet zoo mals en morwe, als die in de Zomertijden gecultiveert ofte geoeffent worden.

De Kroeze Salade, maakt noit eenige Kroppen, doch laet zich tot drie of vier maal affnijden, ende gebruiken, t'elkens wederom nieuwe Bladeren maakende, eer zy haar Steel, om te bloeijen, opwaarts ſchietende, zien laat.

Lactuca Soporifera odore Opy. & sylvestris costâ spinosa.

De *Lactuca Soporifera odore Opy*, ofte ſlaap verwekkende Salade, rui-kende als Opium, welke het tweede jaar bloeit, ende als dan vergaet;

R r r

Ook

Ook de *Lactuca sylvestris, costa spinosa*, ofte Wilde Salade, met een doornige rugge, in 't midden der Bladeren, van anderen verciert, niet meer dan een Jaar in 't leeven verblijvende, worden vermits haare onaangename geur en Natuire, voor spijsze niet gebruikt.

Zy geeven alle volkoomen rijp Zaad, in deze Gewesten, ende om weder gezaait te kunnen worden bequaam, uitgenoomen de *Lactuca capitata*, ofte Krop Salade, wiens Zaad in Brabant alderbest voortkoomende gewonnen wordt. ziet cap. 420. en 282.

HET CCLXXVIII. CAPITTEL.

H A A Z E P O O T.

OP Nederlandsch alzoogenoemt. Wordt in 't Latijn geheeten *Lagopus* ofte *PES LEPORIS*. Op Hoogduitsch *HASENFUSZ* of *KATZENKLEE*. Ende in 't François *PIED DE LIEVRE*. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vijf soorten bekend geworden, te weeten:

Lagopus spe- *Lagopus minor vulgaris*, kleine gemeine Haazepoot. *Latifolius Hispanicus*
cies. *flore rubro*, Spaansche breedbladige Haazepoot met een roode Bloem. *Angustifolius Hispanicus*, Spaansche smalgebladerde Haazepoot. *Supinus capite plano*, leggende Haazepoot met slechte Hoofden. Ende *Lagopus major perennis flore rubello*, ofte groote altijdduirende Haazepoot, met een roodachtige Bloem. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle, een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejarige Paerdesteef een weinig verzien, een warme en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet te veel vochtigheits; blijven (behalven de volgende) niet meer dan een Zomer in 't leeven, worden gemeinlijk alle Voorjaaren, daarom, met een wassende Maan van April, op een nieuw, in Potten, wederom niet diep, zonder verzet te worden, gezaait; uitgenoomen de kleine gemeine, die in de Aerde verblijft, ende van zelve dikwils opstaat: Geeven in goede en drooge Zomers, tegen de Winter, volkomen Zaad, ende versterven daar meede; mogen ook niet, dan alleen door dat zelfde, aangeteelt worden.

Lagopus Het *Lagopus major perennis flore rubello*, ofte groote altijdduirende Haazepoot, vergaat zoo haastig niet, maar blijft lange Jaaren in 't leeven; geeft, in deze Gewesten, zelden, ten zy met zeer heete Jaaren, eenig volkomen Zaad, istaamelijk hart van Natuire, blijft ook wel in slappe Winters, buiten staande, over, maar vergaat, door sterke Vorst: moet daarom, altijd in een Pot geplant, des Winters op een luchtige plaatze, binnen 's huis gezet, met slechts een weinig laauw Regenwater onderhouden (dewijl zy anders lichtelijk verrot) in 't begin van April wederom buiten gestelt, ende voor te veel vochtigheit naauwkeurig gewacht zijn.

zijn. Wordt ook zoo wel, door haare aangewassene jonge Wortelen, die men, met een wassende Maan in April of May, van d' Ouden neemt ende verzet, als Zaad vermeenigvuldigt. ziet cap. 295, en 246.

HET CCLXXIX. CAPITTEL.

LATHYRUS.

Dit teeder Gewas, is met geen andere Naame (mijns weetens) dan deze, zoo wel in 't Nederlandsch als Latijn bekend. Ende wordt op Hoogduitsch PLATTERBSEN geheeten. Hier van zijn my, verscheidene aardige soorten, in haar aart en Natuire, kenbaar geworden, te weeten: *Lathyrus annuus Americanus flore caeruleo*, ofte eenjaari-ge Americaansche Lathyrus met een schoone blaauwe Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Flore rubro*, met een roode Bloem. *Hispanicus flore luteo*, Spaansche Lathyrus met een geele Bloem. *Minor Lusitanicus*, kleine Portugaalsche Lathyrus. *Cordatus Lusitanicus*, Portugaalsche Lathyrus met Zaad een Hert gelijkende, welke ook wel *Pisum cordatum*, ofte Hertgelijkende Erwte genoemd wordt. *Perennis latifolius*, Altijdblijvende Lathyrus met breede Bladeren. Ende *Lathyrus perennis angustifolius*, ofte Altijdblijvende Lathyrus met smalle Bladeren. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Lathyrus species.

Pisum cordatum.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met maatig tweejarige Paerdemest verzien, een wel ter Zonne gelee-gene plaatze, maatige vochtigheit; geeven, tegen de Winter, volko-men Zaad, ende vergaan van zelfver; Worden daarom, in April, met een wassende Maane, alle Voorjaaren, op een nieuw, een stroobreed diep, de Aerde bevoolen, waar door zy eeuwigduirende verblijven.

Het *Lathyrus perennis latifolius*, of Altijdblijvende Lathyrus met bree-de Bladeren, veele zienswaardige by malkanderen gevoegde Bloemen, van een aangenaame couleur voortbrengende. Ende *Perennis angustifoli-us*, of Altijdblijvende Lathyrus met smalle Bladeren, vergaan van Na-tuire niet haastig, maar blijven dikwils meer als vijftien Jaaren in 't lee-ven, verdraagen veel vochtigheits, ende de strenge koude des Winters, buiten staande; geeven, met goede Zomers, jaarlijks volkomen rijp Zaad, het welke in April, met gezeide Maan, in d' Aerde gelegd zijnde, het vierde jaar daar naa, voor d' eerstemaal haar Bloem in 't licht brengt, waar door zy alleen vermeedert moogen zijn.

Lathyrus perennis &c.

HET CCLXXX. CAPITTEL.
STEEN LEEVER KRUID.

W Ordt in 't Nederlandsch met deze Naame alleen genoemd. Op Latijn LICHEN ofte HEPATICA. Op Hoogduitsch STEINLEBERKRAUT ofte BRUNNEN LEBERKRAUT. Ende in 't François HEPATIQUE.

Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee bijzondere foorten bekend, te weten:

Lichen majus & minus. *Lichen majus*, groot Steen Leverkruid. Ende *Lichen minus*, ofte klein Steen Leverkruid. Beide van een Culture.

Zy beminnen, uit een aangeboorne eigenschap, een gemeine harde Grond, in een donkere, en van Natuire vochtige plaatze gelegen; blijven gemeinlijk twee ofte ook wel drie Jaaren, doch zelden langer in 't leeven, verdraagen Sneeuw, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, zonder eenige schaade; geeven meede volkoomen rijp Zaad, het welke, op de zelfde plaatze needervalt, ook zelden gewonnen, maar van zelve nochtans weder voortkoomende gezien werdt, waar door zy alleen vermeerdert en aangeteelt worden. Ziet cap. 327.

HET CCLXXXI. CAPITTEL.
D A M A S T B L O E M.

En eedel, en van een jegelijk zeer begeert Gewas, wordt niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van zommige JUFFROUWEN VIOLIER genoemd. Op Latijn VIOLA MATRONALIS ofte VIOLA DAMASCENA. In 't Hoogduitsch WINTER VIOL. Ende op François VIOLETTES DE DAMES, ofte GIROFFLES DE DAMES.

Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, acht veranderlijke foorten bekend, te weten:

Viola Matronalis speciosissima. *Viola Matronalis major flore albo pleno*, groote witte dubbelde Damastbloem, op François *Blanche Mousquin* geheeten. *Major flore albo pleno lineis pallido rubris variegato*, groote dubbelde witte Damastbloem, met bleek roode streepen inwendig verziert. *Minor flore albo pleno*, kleine witte dubbelde Damastbloem. *Flore pleno purpureo*, met een dubbelde purpere Bloem. *Flore albo & purpureo variegato pleno*, met een dubbelde wit en

en purper bonte Bloem. *Viola Matronalis major pleno flore albo maculis rubris distincto*, groote dubbelde Damastbloem met bleekroode vlekken verciert. *Flore albo simplici*, met een witte enkelde Bloem. Ende *Viola Matronalis simplici*, ofte purpere enkelde Damastbloem. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen zoo wel een kleijige, met Zand gebrookene Aerde, als een goede van Natuire zandige, ende met tweejarige Paerdemeest genoegzaam verziene Grond, een luchtige, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, taamelijk veel Waters; geeven alle Zomers schoone welruikende Bloemen, doch die met enkelde alleen volkoomen rijp Zaad, verdraagen redelijk koude des Winters, ende alle andere ongeleegentheit van dien, hoewel zy ook oudt wordende, door veel Herfstregen, lichtelijk verrotten, blijven zelden langer dan vier Jaaren in 't leeven, ende worden alle, die met dubbelde Bloemen, vermits zy nooit eenig Zaad ten voorschijn brengen, alleen op volgende maniere aangeteelt ende vermeerdert gemaakt:

Snijdt af, alle de Steelen van deze Planten, een halve Vinger boven d'Aerde, als haar Bloemen ten naaften by vergaan zijn, met een afgaande Maane, zoo het geschieden kan, ende voor al niet eerder, want het zoude als dan, de geheele Plant lichtelijk koomen te krenken, vermits de Steelen in haar volkoomen kracht noch staande, afgesneeden zijnde, het natuurlijk naa booven gedreeven wordend Zap, waar door zy met alle de Bloemen gevoedt werden, haastig kooft uit te vloeijen, door het welke de gantsche Plante krachteloos gemaakt, ende dikwils geheel van 't leeven berooft wordt; Het welke, de Bloemen omtrent vergaan weezende, niet zoo lichtelijk te geschieden kooft, dewijle als dan haar drijvend Zap ('t geene de Natuire begeerde, volbrogt hebbende) vermindert, ende de Steelen verlatende, zich wederom naa de Wortel begeeft; die als dan een meerder voetzels genietende, veel jonge Scheutkens op een nieuw, voortbrengende gezien wordt, welke al groeiende Wortelen maaken, die men, in September, met een wassende Maane, van d'Ouden, met een Mes snijdt, ofte met Handen breekt, ende in vrisse gezeide Aerde verplant; want hier toe is deze Herfsttijd de bequaamste van 't geheele Jaar, ende overtreft verre de Voortijd daar in.

Doch zoo deze jonge Scheutkens, niet Wortels genoeg verkreegen hadden, ook de Plante zelve, door ouderdom, perikel liep te zullen vergaan, moet men hem geheel opneemen, ende in zoo veel deelen snijden, als hy lijden mag, dat aan een ieder deel nochtans iets van de oude Wortel verblijve, zoo zullen zy nieuwe Wortelen verkrijgen, voor de Winter voortschieten, ende veel grooter, en schoonder Bloemen, ook met minder perikel voortbrengen, als die in de Maart opgenoomen, ende verzet geworden zijn.

Daar en booven, kan men ook deze gezeide afgesneedene Steelen,

Op wat
maniere zy
worden
voortge-
teelt.

in stukken ruim een Vinger lank gefneden zijnde , op een donkere plaatze, terftont een halve Vinger lank in d' Aerde fteeken, ende in droog Weeder dikwils met Water begieten, zoo vatten zy haastig Wortelen, en groeijen voort.

Alle deze Planten, ziet men, dat zeer befchaadigt, niet alleen in de Herfft, maar ook in 't Voorjaar, van kleine groene Wormkens, die in de zelfde van zelf groeijen, jaa zomtijds geheel opgeëeten worden, waar voor men deze volgende remedie gebruiken mag:

Hoemen
deze Plan-
ten voor
groene
Wormkens,
en Rupzen
bevrijen
mag.

Zoekt alle de Bladeren, en Hertfcheuten dezer Planten, voorzichtig met een houten Prikje door, ende doodt de gezeide Wormkens of Rupzen; neemt dan Regenwater, daar oprechte Americaanfche ofte Virginiaanfche Tabaks Bladeren, vierentwintig uiren lank in geweikt hebben, begiet daar meede de Planten, driemaal op een heldere drooge Dag, des Morgens, Middags, ende des Avonds, om den derden, of vierden Dag, tot vijf, of zes verfcheiden maalen toe, zoo zullen zy alle fterven, ende niet licht daar wederom in groeijen, vermits zy dit krachtig nat, geenzins verdraagen moogen, ook de Planten zelf weelderig groeijen, en wederom vris worden, fchoon zy tot op de Wortel waaren afgebeeten geweest, want het is voedende van aart, en verfterkt de Planten zeer.

Dit zelfde doet ook het ftof ofte poeder van gezeide Tabak alleen, te weeten: zuivert eerft (als gezegt) de Planten van deze fchaadelijke Rupzen of Wormkens, ftrooit als dan in, ende over de Bladeren heene het zelfde, op een drooge Dag, eerft tweemaal des weeks, daar naa maar eens, tot den twintigften van November, indien het Weeder zulks toe laaten wil: Hier van fterven niet alleen deze groene Wormkens, maar ook alle Slakken, Aerdwormen, en ander fchaadelijk Gedierte, 't geen zich onder deze Planten verfchuilt, ende de zelfde hinderlijk is.

Viola Ma-
tronalis fl.
albo & pur-
pureo fim-
plici.

De *Viola Matronalis flore simplici albo & purpureo simplici*, witte ende ook purpere enkelde Damastbloem, verkrijgen alle Jaaren, tegen de Winter een perfect rijp Zaad, het welke, met een waffende Maane van de Maart, niet diep, de Aerde bevoolen moet zijn, koomen ook, door het neêrgevallene, genoegzaam van zelf voort, waar door zy alleen vermeerderd worden.

Willemant, uit de enkelde, dubbelde Bloemen verkrijgen; die zaaije dit genoemde Zaad, in de Maand van April, met een volle Maane, in goede zandige, en wel gemeste Aerde, op een opene, luchtige plaatze, ende lette op deze hier van in 't licht koomende jonge Planten, dat, als zy tegen de Herfft kleine Hertbladerkens verkrijgen, waar uit de volgende Zomer Steel en Bloemen voortkoomen, zy als dan fubtijslelijk, met een Pennemes, zonder den laegen Steel van den principaalen Hertfcheute te befchaadigen, moet weg genoomen worden, zoo dat geen andere Bloem, dan uit het binnenfte Herte ten voorschijn koomen

men mag, welke nochtans, by aldien zy eenige Zijdtakskenste maaken quam, gelijk zomtijds geschiedt, meede afgenoomen moeten zijn, op dat niet meer dan de eenige, alleen recht op gaande, met haar Bloemen te verblijven koome. Wint hier van, met een volle Maane het Zaad, zaait en cultiveert het wederom, op gezeide maniere, zoo moogt gy hier uit verkrijgen, het derde of vierde Jaar daar naa, heerlijke schoone dubbelde Bloemen, welke naa dien Tijd geen Zaad wederom geeven zullen, of zy schoon daar uit geteelt, ende voort gesprooten zijn; worden ook verbeetert, en geenzins minder gemaakt, indien zy met een volle Maane t' elkens verzet moogen werden.

HET CCLXXXII. CAPITTEL.

L A M P S A N A.

ALzo van een jegelijk genoemd, ende tot noch toe van jemant met geen andere Naame (mijns weetens) dan deze bekend.

Bemint, uit een aangeboorene aart, een gemeine, zoo wel zandige, als geen zandige, gemeste, als ongemeste Grond, liever een donkere of schaadowachtige, als een luchtige plaatze, veel vochtigheits, bloeit meer als de halve Zomer lank, blijft maar een Jaar in 't leeven, geeft, tegen de Winter, volkomen Zaad; ende werdt, door een kleine Rijk, ter neder gelegd; wordt daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, op een nieuw, niet diep, wederom de Aerde bevoolen, komt ook, door het neêrgevallene van zelve genoegzaam voort, waar door zy overvloedig vermeenigvuldigt gemaakt mag zijn.

HET CCLXXXIII. CAPITTEL.

P A T I C H.

WOrdt niet alleen op Nederlandsch met deze Naame, maar ook van zommige ROO RIDDER genoemd. In 't Latijn LAPATHUM. *Lapathum, ejusque species.*
Op Hoogduisch MENGELWURTS, ofte STREYFWURTZ. En-
de in 't François PAREILLE.

Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veel veranderlijke soorten bekend, te weeten:

Lapathum maximum rotundifolium floribus albis, aldergrootste Patich met ronde Bladeren, en witte Bloemen; of *Rhaponticum Prosperi Alpini*, *Rhabarbarum verum*.
Rhaponticum van PROSPER ALPINUS; het welke de oprechte Rhabar-
ber

Prof. Alp.
de Plant.
exod. 1. 2.

C. V.

Arch. Kirch.
Chin illust.
fol 185.

Rhabarba-
rum verum
fimbria-
tum.

ber of *Rhabarbarum verum* is, zoo daar van ATHANASIVS KIRCHERUS in zijn Boek genaamt *China Illustrata*, op het hondert vijf en tachtigste Blad, genoegzaam met een kenbaar Figure daar by gevoegt zijnde, getuigt; het welke tot dus verre, voor een jegelijk onbekent en onzeker geweest is. *Lapathum rotundifolium fimbriatum*, met ronde Bladeren, ende aan haar Randen gekrulde ofte gevoudene Patich, die in haar kracht de voorige niet wijkende is, met recht voor een *Rhabarbarum verum fimbriatum*, of oprechte Rhabarber met gekrulde Bladeren gehouden mag worden. *Lapathum hortense longifolium*, Hof Patich met lange Bladeren, die men, gemeinlijk *Patientia*, ofte Patientie noemt. *Sanguineum*, Patich met schoon roode als bloedige aaderen doorlopende Bladeren. *Acutum*, Patich met spitze Bladeren. *Hortense*, Hof Patich, die van een jegelijk *Spinachia*, ofte Spinagie geheeten is. *Folio minus acuto*, Patich met stompe Bladeren. *Aquaticum folio cubitali*, Water Patich met Bladeren van de vingeren af tot de ellebooge lank. *Obtuso Acetosa folio*, Patich met stompachtige Bladeren van Surkel. Ende *Lapathum Virginianum*, of Patich uit Virginien. Meest alle van een ende de zelfde Culture.

Patientia,
Spinackia.

Zy beminnen, van Natuire, een zandige, goede, luchtige, en wel gemeste Grond, een warme, opene, vrije, luchtige en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters, mogen Sneeuw, sterke Vorst, ende meer andere ongelegentheden des Winters taamelijk verdraagen; geeven de meeste Tijd volkomen rijp Zaad, en blijven lange Jaaren in 't leeven; doch het *Lapathum Sanguineum*, Patich met roode bloed aaderen. Ende *Patientia*, ofte Patientie, blijven niet langer, als twee Jaaren in 't leeven: De *Spinachia*, of Spinagie, maar een Zomer, in de Maart, na de volle Maane gezaait zijnde.

Het *Lapathum Virginianum*, Virginiaansche Patich, is zoo hart niet als d' anderen van aart, vermits zy lichtelijk, door een felle Vorst, wordt wechgenoomen; moet daarom, altijd een daar af, in een Pot gezet, ende des Winters, met weinig Waters verzien, binnen 's huis bewaart zijn. Is zeer krachtig tegen vergift, zoo wel uitwendig als inwendig gebruikt.

Alle deze soorten van Patich worden meest door Zaad (het welke met een wassende Maane van April, een stroobreed diep, de Aerde bevoolen moet zijn) maar weinig door haare Wortelen vermeerderd en aangequeekt.

Om vroeg in 't Voorjaar bequaame Spinagie te kunnen hebben, zal men het Zaad daar van, met een afgaande Maane in Augusto, holende lichtig zaaijen: waar van men twee of drie maalen, eer zy begint te schieten, snijden mag; des gelijken kan men ook doen die in 't Voorjaar gezaait is; want zy schiet, zoo haast zy booven afgesneden wordt, aan haare

haare Steel op een nieuw t' elkens wederom uit, ende geeft in plaatze van een, een drie dubbelde portie, aan haar Heer en Meester, het welke van die geene, welke dicht op malkander staat, geenzins geschieden mag. ziet cap. 389.

HET CCLXXXIV. CAPITTEL.

L A S E R P I T I U M.

EEn aardig Gewas, wiens Bladeren, met een verwonderens waardig blinkende glans, door de Natuire konstig verciert, met een bevallige aantreklijkheit gezien werden, wordt ook van zommige SILPHIUM ofte ANGELICA LUCIDA genoemd.

*Silphium
Angelica
lucida.*

Zy bemint, uit eigene aangeboorene aart, een goede zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, warme, en welgelegene plaatze, taamelijk veel Regens; verdraagt Sneeuw, Haagel, felle Vorst en alle ongelegenheit des Winters, buiten blijvende, zonder schaade; blijft niet meer als twee Zomers in 'tleeven; geeft het tweede Jaar Bloemen, ende, in Augusto, volkomen rijp Zaad, waar meede zy versterft: moet daarom, alle, ofte om het tweede Voorjaar, met een wassende Maane van April, wederom op een nieuw, niet diep, in een Pot of houten Vaatje gezaait zijn, waar door zy niet alleen vernieuwt, maar ook genoegzaam vermeerdert kan worden.

HET CCLXXXV. CAPITTEL.

L A V E N D E L.

I N't Nederlandsch alzo genoemd, niet alleen om haar deugdelijke kracht, maar ook bevallige geur, by een jegelijk aangenaam: wordt op Latijn LAVENDULA SPICA, ofte NARDUS ITALICA geheeten. In't Hoogduitsch LAVENDER. Ende op François LAVANDE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Lavendula major latifolia*, Groote breedbladige Lavendel. *Minor tenuiore folio*, Kleine Lavendel, met smaller Bladeren. *Flore albo*, met een witte Bloem. Ende *Lavendula folio dissecto*, ofte Lavendel met gesneedene Bladeren, welke van CAROLUS CLUSIUS *multifida* ofte *multifido folio*, dat is Veelbladig genoemd is. Niet alle van een Culture.

*Lavendula
ejusque spe-
cies.*

Zy beminnen een goede, gemeine, en matig gemeste Grond, een opene vrije Lucht, en warme, of wel ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters; blijven lange Jaaren in 'tleeven, verdraagen felle koude,

*Car. Clus.
var. Plan:
Hisor. l. 3.
C. 43. fol.
345.*

ende alle andere ongelegenheit des Winters; geeven jaarlijks aardige Bloemen, maar noit, in deze Landen, eenig rijp Zaad; worden niet te min, door haar veelvoudige Zijdtakskens, genoegzaam vermeerderd, die men, alle twee of drie Jaaren, met d' Ouden opneemen, en in een nieuwe Grond, tot aan de bovenste toppen, wederom inzetten moet, zo verkrijgen zy in korten Tijd alle nieuwe Wortelen, en groeijen voort.

*Lavendula
folio dissecto*

De *Lavendula folio dissecto*, ofte Lavendel met gesneedene Bladeren, zijnde veel reeder dan alle d' andere van aart, verdraagt, geen zins veel koude Herfstregenen, Rijp, ofte eenige Vorst: moet daarom, in een Pot gezet, in October binnen 's huis, op een zeer luchtige plaatze, daar gansch niet, ofte alleen met sterke Vorst, voor een kleine Tijd, door een yzere Oven, in geviert werdt, gebrocht, met zeer weinig laauw Regenwater (geduirende de geheele Winter) van onderen, door een Panne verzien (vermits zy door een weinig te veel haastig verderft) ende in de Maart, met goede Dagen, (om wederom te cerder Lucht, tot behoudinge haars leevens, te genieten) maar niet des Nachts, te mets wederom buiten gestelt zijn.

Zy geeft, in deze Gewesten (warm gezet) in de Herfst, volkomen rijp Zaad, het welke in April, met een wassende Maane, wederom, niet diep, hol ende lichtig, in Potten gezaait moet zijn, waar door zy alleen vermeerderd wordt, zelden langer in deze Landen, als twee Zomers in 't leeven blijvende.

HET CCLXXXVI. CAPITTEL.

T O N G E B L A D.

W Ordts alzo op Nederlandsch met deze Naame genoemt, om dat haar Bladeren, de gedaante van een Tonge niet onbillijk ver-
toonen. In 't Latijn LAURUS ALEXANDRINA, ofte BISLINGUA.

*Laurus A-
lexandrina
Bis lingua.
Laurus A-
lexandrina
vera.*

Op 't Hoogduitsch HAUCKBLAD, ofte AUFFENBLAD. Ende in 't Fran-
çois LAURIER ALEXANDRIN, ofte HERBE AUX LANGES. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee besondere soorten kenbaar gewor-
den, te weeten: Deze gezeide *Laurus Alexandrina*, ofte Tongeblad, uit wiens midden der Bladeren, noch andere kleinder als Tongekens aardig ten voorschijn komende gezien worden. En *Laurus Alexandrina vera*, of oprechte Tongeblad, welke op haar Bladeren geen andere, of Tongskens heeft; zijnde van een Culture.

Zy beminnen, van Natuire, een goede, gemeine, zandige, ende met tweejarige klein gewreevene Paerdemest, taamelijk wel verziene Grond, een vrije, luchtige, en genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters; zijn redelijk hart van aart, doch mogen de strenge koude des Winters, in deze Landen, buiten blijvende, quaalijk verdraag-

draagen : moeten daarom , in Potten geplant, des Winters binnen 's huis gezet, met maatige vochtigheit onderhouden, ende niet voor in 't laetste van de Maart of begin van April (naa des Tijds gelegenheit) wederom, met een regenige Lucht, buiten gestelt worden.

Zy geeven, in deze Gewesten, met heete en goede Zomers (doch niet altijd) uit het midden haarder Bladeren, kleine Sterswijs geformeerde Bloemkens, maar noit eenig Zaad ; mogen, niet tegenstaande, door haare aangewassene jonge Wortelen, die men, met een wassende Maane in de Maart of April, van d' Ouden neemt, ende verplant, bequaamlijk aangeteelt ofte vermeerdert zijn. ziet cap. 340.

HET CCLXXXVII. CAPITTEL.

L I M O N I U M.

IS met geen andere Naame als deeze, zoo wel in 't Nederlandsch, Latijn, als andere Spraaken (mijns weetens) bekend, zijnde een aardig Gewas. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vijf onderscheidelijke soorten bekend, te weeten : *Limonium marinum* Belgicum, Nederlandsch Zee Limonium. *Latifolium Lusitanicum*, breedbladig Limonium uit Portugaal. *Minus*, ofte *tenuifolium Lusitanicum*, klein, ofte kleinbladig Limonium uit Portugaal. *Elegans Syriaeum*, schoon Limonium uit Syriën. Ende *Limonium Capitatum Americanum*, ofte veelknoppig Limonium uit America. Niet alle van een Culture.

*Limony
species va-
ria.*

Zy beminnen gemeinlijk een goede, zandige, luchtige, met een weinig tweejaarig klein gewreevene Paerdemest, ende het Mol van verrotte Bladeren der Boomen, genoegzaam doormengde Grond, een opene, warme, en wel ter Zonne gelegene plaatze, taamelijk veel Waters, ende mogen ongeerne de koude des Winters, buiten gestelt zijnde, verdraagen ; worden daarom, met een wassende Maane van April, in Potten geplant, des Winters op een luchtige plaatze, binnen 's huis, zonder groote warmte bewaart, ende met een weinig laauw Regenwater onderhouden, te weeten ; Het *Limonium latifolium Lusitanicum*, breedbladig Portugaals Limonium. Ende *Minus Lusitanicum*, ofte klein Portugaals Limonium. Welke in deze Landen Bloemen, maar noit eenig rijp Zaad ten voorschijn brengen ; doch worden, door haare aangewassene Wortelen, die men, met een wassende Maane in April, van d' Ouden neemt, ende in Potten verplant, genoegzaam vermeerdert.

Het *Limonium Belgicum marinum*, of Nederlandsch Limonium, aan de Zeekant groeiende, hart van aart zijnde, verdraagt sterke Vorst, ende alle ongelegenheit des Winters, zonder moeilijkheit ; geeft, met goede Zomers, volkoomen Zaad, het welke, met gezeide Maan van A-

*Limoniura
marinum
Belgicum,*

pril, in een vochtige, met zout Zeezand vermengde Grond, gezaait wil zijn, wordt ook op voorgaande maniere, door haar Wortelen, vermeerderd, ende blijft lange Jaaren in 't leeven.

*Limonium
elegans Sy-
riacum,*

Het *Limonium elegans Syriacum*, ofte heerlijk Limonium uit Syriën, is veel teederder van Natuire: Liest een zandige Aerde, met tweejarige Paerdemeft, het Mol uit verdorvene Boomen, ende een weinig eenjarige Hoenderdrek doormengt, maatige vochtigheit; blijft niet meer als een Zomer in 't leeven; geeft, in deze koude Gewesten (warm staande) in de Herfst, met goede Jaaren, dikwils volkomen rijp Zaad, ende versterft daar meede, doch moet voor koude Winden, en Herfstregenen voorzichtig gewacht zijn, zal anders tot geen perfectie geraaken, maar veel eerder daar door verrotten: Wordt ook door dat zelfde alleen in April ofte May, met een aankoomende Maan, in een Pot, niet boven een stroobreed diep, luchtig gezaait, waar door zy wederom leevendig werden, ende eeuwigduirende verblijven kan: Mag ook niet meer als een, ofte ten hoogsten twee Planten, in een Pot, in 't midden ongerept verblijven; maar d' andere daar uitgenoomen, wederom in andere gestelt, ende een Dag of acht voor de Zonne gewacht zijn.

*Limonium
capitatum
Amer:*

Het *Limonium capitatum Americanum*, of Americaansch Limonium met veele Knoppen, zijnde een aanzienlijke Plant, omtrent drie en een halve Voet hoog groeiende; bemint een goede, zandige Aerde, met een weinig eenjarige klein gewreeven Hoenderdrek, ende het Mol uit van binnen verdorvene Boomen genoegzaam doormengt, een opene, warme, en bequaam ter Zonne geleegeene plaatze, inzonderheit voor alle koude Ooste- en Noorde-winden bewaart; vergaat niet haastig, maar wordt van Natuire oud, brengt alle Jaaren voort (inzonderheit met warme Zomers) kleine Bloemen, van een bleeke couleur, boven uit haar geschubde Hoofdekens, ten voorschijn koomende, doch zelden, in deze Quartieren, eenig rijp Zaad: Verliest des Winters booven haar Steelen en Bladeren, aan haar Wortel, omtrent de Aerde nochtans altijd eenige behoudende, waar uit het volgende Voorjaar, nieuwe uitschietende wederom gezien worden; zy verdraagt des Zomers veel, altijd in de Zonne warm gemaakt, Regenwater, in de Herfst weinig vochtheits, Stormwinden, Haagel, Vorst, en diergelijke ongeleegentheden: Wordt daarom, met een wassende Maane van April, in een Pot, zoo wel gezaait als geplant, in 't begin van October, wat eer of laater, naa des Tijds geleegeentheit, binnen 's huis gebrocht, op een luchtige plaatze, doch zonder eenige zijginge, zoo lange gestelt, tot dat het zelfde door d' aankoomende koude eindelijk belet werdt; Daar naa de koude vermeerderende, wordt zy verplaatst, ende moet de warmte des Viers, in een Oven gestookt, door den Dag genieten, vermits zy die geerne verdraagt, doch niet dicht by den Oven, moet ook, geduirende de geheele Winter, slechts een of twee maalen, een weinig laauw gemaakt

Re-

Regenwater van booven genieten; niet voor in 't begin, ofte ten halven van April, met een zoete Lucht en aangenaame Regen, wederom buiten gezet, voor koude Nachten, Sneeuwige vochtigheit wel gewacht, ende voorzichtig gedekt zijn.

Kan ook, in deze koude plaatzen, niet wel aangeteelt worden, vermits zy geen volkoomen Zaad verkrijgt, noch by haar Wortel (ten zy met lankzaamheit van Tijd) eenige uitloopzelen, Wortel van zelfs verkrijgende, of bequaam zijnde om in gefneeden te kunnen worden.

HET CCLXXXVIII. CAPITTEL.

L U B S T O K.

Niet alleen in 't Nederlandfch met deze Naame, maar ook van zommige LUBSTIKKEL, LAVASS, of LAVETSE genoemd. Wordt op Latijn geheeten LEVISTICUM, of LIGUSTICUM. In 't Hoog-*Levisticum.* duitsch LEIBSTOCKEL. Ende op François LIVESCHE.

Zy bemint, van Nature, een gemeine, doch liefst een zandige, en welgemeste Grond, taamelijk veel Waters, zo lief een donkere, als een opene vrije plaatze; geeft niet altijd, maar alleen, in goede warme Zomers, in deze koude Gewesten, een weinig Zaad, het welke haar perfectie (dat zelden geschiedt) verkreegen hebbende, met een wassende Maane van de Maart, ruim een stroobreed diep, ind' Aerde gelegd werdt, waar door zy, doch wel zo bequaam, door haare by de Wortel uitgeschootene Jongen, die men, op dezelfde Tijd, van d'Oude neemt, ende verplant, genoegzaam vermenigvuldigt kunnen worden. Is ook hart van aart, veel koude Regenen, Sneeuw, Haagel, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds, zonder schaa-
de, verdraagende.

HET CCLXXXIX. CAPITTEL.

WINDENDE PAERDS YZER.

IN 't Nederlandfch alzoogheeten. Wordt op Latijn genoemd FER-*Ferrum*
RUM EQUINUM VOLUBILE, ofte CONTRAVENENUM. Ende van de *equinum*
Spanjaars CONTRAYERVA; zijnde een raar, schoon, en ongemeen *volubile.*
Gewas, wiens rond en swartachtig bruin Zaad, Duizent zes Hondert *Contrave-*
twee en vijftig, my van den Heer JACOBUS SWANENBORG Consul der *nenum,*
Nederlanders, binnen Sint Lucar in Spaanjen, gezonden, met dezen
Opschrift geworden is: *Een Zaad uit America, met de laetste Spaansche Schee-*
pen gebrocht, welke my van de Schipper is meede gedeelt, wiens Wortel van de

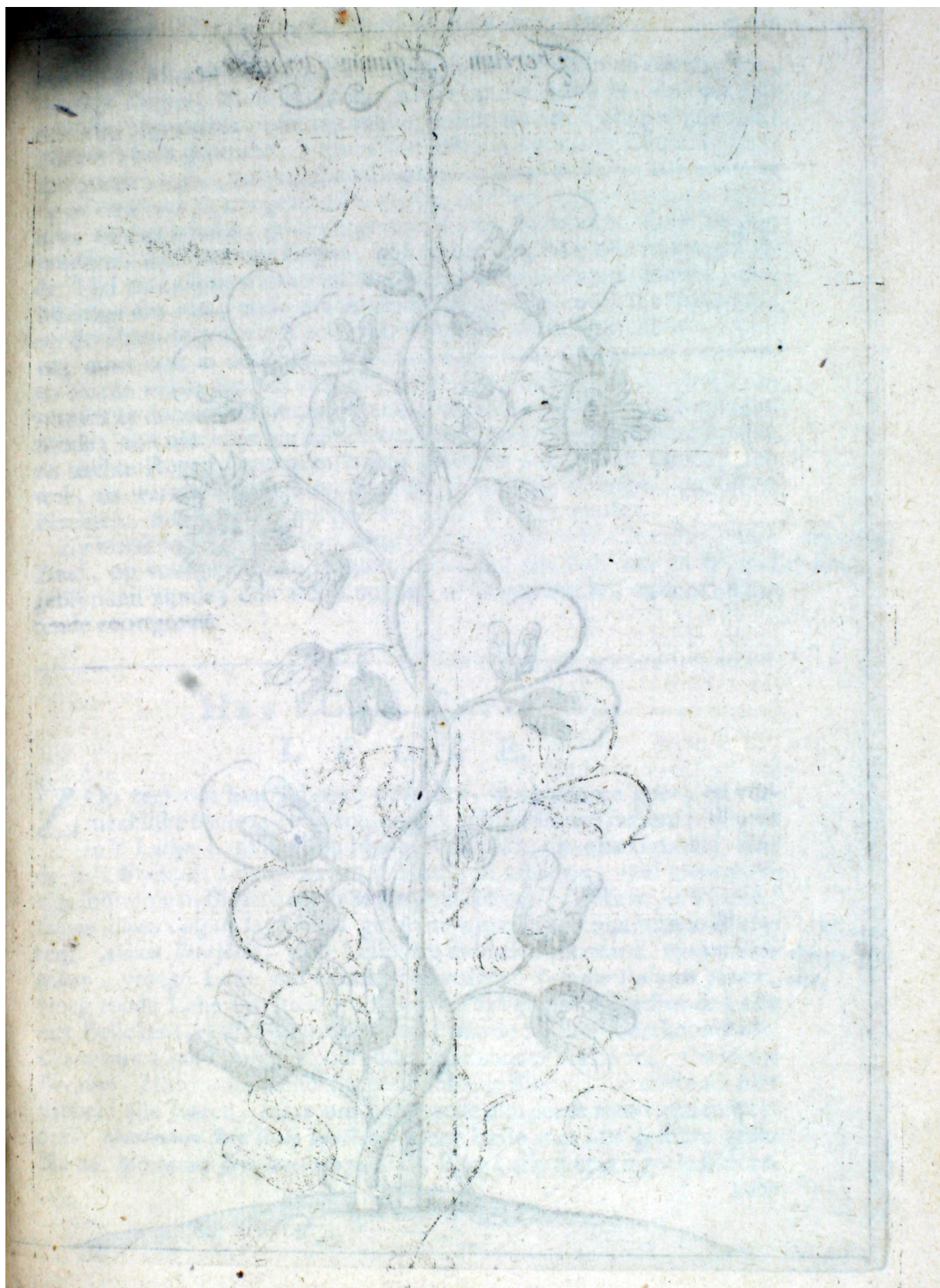
Spanjaarden hoog geacht wordt, vermits zy tegen alle Vergif (een Dragma ofte minder daar van gebruikt) zeer krachtig werkt.

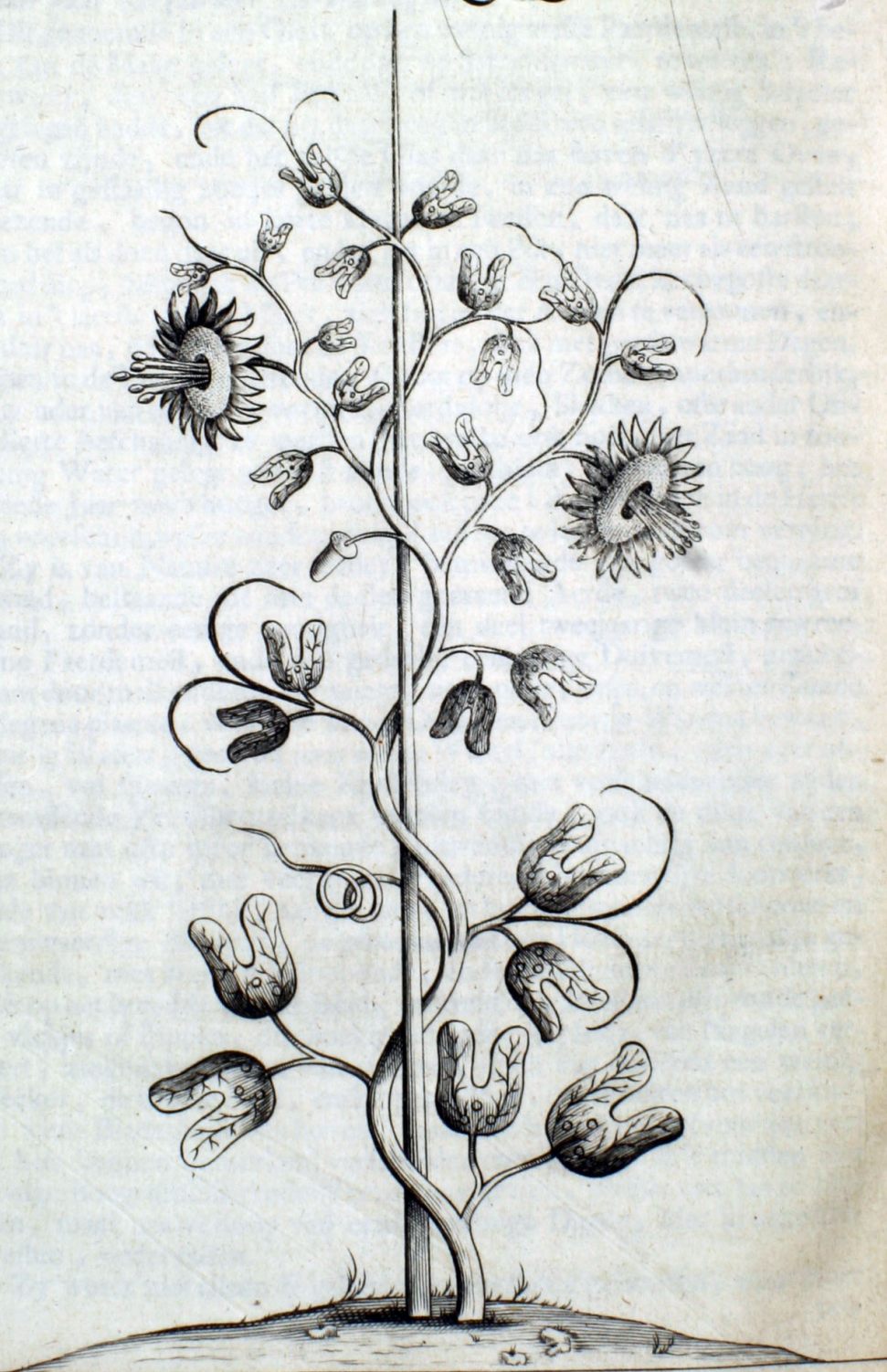
*Jonke Plan-
ten voor
Slakken,
Eerdvloije,
&c. te be-
schermen,*

Dit genoemde in een Glas, op een weinig vrisse Paerdemest, in 't begin van de Maart gelegd, ende daar op Salpeterwater, te weeten: Regenwater, daar een half Etmaal, of wat langer, een weinig Salpeter in gelegen hadde, tot dat het daar even in bedooven quant te leggen, gegooten zijnde, ende het zelfde Glas daar naa boven d' yzere Oven, waar in gestaadig zoetjes gevlert wierde, in een weinig Zand gestelt weezende, begon in korte Dagen te swellen, daar naa te barsten; nam het als doen daar uit, en lag het in een Pot, niet meer als een stroobreed diep, zette ook de Pot warm omtrent den Oven; het begofte daarom in 't laetste van de Maart, zich boven der Aerden te vertoonen, ende daar naa, de Zonne door de Vensters, ook met goede warme Dagen, buiten in de Lucht genietende, schoot op dien Zomer onverhinderlijk, of zonder van eenig Gewormte, Eerdvloije, Slakken, ofte ander Ongedierte beschaadigt te worden (het welke ook noit, het Zaad in zoodaanig Water gelegd geweest zijnde, geschiedt) drie voeten hoog, het tweede Jaar noch hooger, brocht ook twee à drie Bloemen in de Herfst ten voorschijn, welke zonder eenig Zaad naa te laten, wederom verging.

Zy is van Natuire zeer teeder, beminnde een goede bequaame Grond, bestaande uit drie deelen gemeene Aerde, twee deelen grof Zand, zonder eenige zoutigheid, een deel tweejarige klein gewreevene Paerdemest, ende een gedeelte eenjarige Duivemest, genoegzaam door malkanderen vermengt, een opene, vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-Winden bewaart, weinig Waters, geeft uit haar ronde Wortel (niet slecht, maar zeer onoffen, vol spleeten, kleine Knobbelen, met verscheidene ter zijden uitwassende Veezelwortelkens verzien zijnde, ook de dikte van een vinger min ofte meer hebbende, uitwendig bruinachtig van couleur, van binnen wit, met veel graauwe aaderen Marmorswijze doorwerkt, ende van reuk lieflijk, aangenaam, en bevallig weezende) schoone en zienswaardige Bladeren, de gedaante van een Hoefzyer niet qualijk gelijkende, met recht doorlopende, ende verscheidene dwars aaderen, ook op het breedste van het Blad, omtrent den Steel met drie ronde gele vlekjes of stippen, driehoekig zittende, in plaatze van Nagelen verciert, aangenaam groen van couleur, doch van onderen een weinig bleeker; de Bloem rond, ende open zijnde, heeft buiten om veel kleine witte Bladerkens van boven, maar wordt van binnen (voor zoo veel ik heb kunnen bemerken) verscheidenverwig, ook in 't midden met eenige hoog uitschietende Veezelkens gezien, welke niet lange blijven, maar naa verloop van eenige weinige Dagen, hier in onze Gewesten, nedervallen.

Zy wordt niet alleen de geheele Zomer droog gehouden, maar moet ook

Ferrum Equinum volubile

ook in de Maand van Augustus en September, voor veel vochtigheit, windige Dagen, koele Nachten, naauwkeurig gewacht, ook ten halven van September, ofte een weinig laater (naa des Tijds gelegenheit) binnen 's huis gebrocht, voor de Vensters (op dat zy der Zonnen glans, met goede Dagen, zo lang doenlijk genieten mag) gestelt, doch daar naa op een warmer plaatze gezet zijn, alwaar, door een yzere Oven, des Winters, naa het koud is, geduig geviert wordt, te weeten: Eerst om den tweeden, daar naa alle Dagen, ook op een Dag twee ofte driemaal, als de Tijd zulks kooft te vereischen, des Morgens om zeven uiren, des Middags om een, ende des Avonds om zes of zeven uiren wederom, op dat alzo de geheele Nacht daar in warm, ende de Vorst buiten blijve; moet ook in deze geheele Wintertijd, waar in zy alle de Bladeren en dunne ronde Steelen verliest, de minste vochtigheit niet genieten, vermits zy door de zelfde aangesteecken worden, ende lichtelijk vergaan zoude; ook niet voor ten halven van April, met een aangenaame Lucht, en zachte Regen, wederom buiten gebrocht, voor veel koude, zoo wel, als warme vochtigheit, haarige of schraale Winden, en koude Nachten, met een Glas wel gedekt, ende bewaart werden.

Zy wordt in deze Gewesten aangeteelt ende alleen vermeerdert, door Zaad, op voorgenoemde maniere, hoe wel een stuk van de Wortel gebrooken zijnde, ook wel Knoppen of Oogen maakt, ende uitschietende voortgroeit.

Aanteekeninge dezzer,

HET CCXC. CAPITTEL.

L E L I E.

Zoo zeer om haar schoone gedaante, aangenaame geur, en vermaaklijke couleur, van een jegelijk gelieft, als wel bekend: Wordt in 't Latijn LILIUM. Op Hoogduitsch LILIEN ofte GILGEN. Ende in 't François Lys genoemd. Hier van zijn my, veel zienswaerdige soorten van Bloemen, in haar aart en Natuire, bekend, te weeten: *Lilium album vulgare latifolium*, gemeine witte Lelien met breede Bladeren. *Album flore pleno*, witte Lelie met dubbelde Bloemen. *Byzantinum praeox*, vroege Lelie van Constantinopolen. *Rubrum-Italicum praeox*, vroeg roode Lelie uit Italien. *Cruentum bulbiferum*, bloedroode Lelie met Bollekens, tusschen de Bladeren, aan de Steelen voortkoomende. *Cruentum non bulbiferum*, bloedroode Lelie zonder Bollekens. *Cruentum flore pleno*, bloedroode Lelie met een dubbelde Bloem, die nochtans niet dubbeld alle Jaaren, maar om het tweede ofte derde alzo gezien worden. *Montanum flore luteo punctato*, Berg Lelie met een gestipte geele Bloem. *Montanum flore luteo non punctato*, Berg Lelie met een geele Bloem,

Lilium, ejusque species,

zon-

Martagon.

zonder stippen. *Montanum punctatum album*, witte Berg gestipte Lelie. *Non punctatum*, witte Berg Lelie zonder stippen. *Montanum flore purpurascens punctato*, purpere Berg Lelie met stippen. *Non punctatum*, purpere Berg Lelie zonder stippen. *Bysantinum serotinum*, laate Lelie van Constantinopolen, ofte *Martagon Constantinopolitanum*, Martagon van Constantinopolen gezegt. *Bysantinum serotinum flore miniato*, laate Lelie van Constantinopolen, met een zeer schoone Menie roode couleur, die van veele *Martagon Pomponij*, dat is: Martagon van Pomponius genoemt werdt. *Lilium Persicum*, Persiaansche Lelie. *Majus Morini*, groote Lelie van Morijn. *Montanum Canadense flore luteo*, Berg Lelie van Canada met kleine geele Bloemen. Ende meer andere. Alle, uitgenomen deze laetste, van een Culture.

Zy beminnen van Natuire, een goede, gemeine, zandige, luchtige, en bequaam gemeste Grond, een opene, vrije, en wel gelegene plaatze, veel Regens, verdraagen felle koude, ende alle andere ongelegenheit des Tijds zonder schaade; worden om het vierde Jaar, in het laetste van Julius, uit der Aerden opgenoomen, ende de Grond omgesmeeten, ook nieuws gemest zijnde, daar terstont wederom in gezet; Want zy mogen uit der Aerden niet lange blijven, ofte draagen het volgende Jaar swaerlijk eenige Bloemen. Men moet ook meest alle de Bollen van malkanderen scheiden, ende dezelve bijzonder, vier vingeren breed diep zetten, zoo draagen zy veel beeter, verkrijgen grooter Bloemen, worden ook als dan zeer vermeenigvuldigt.

Begeert jemand van deze laat ende ook vroeg Bloemen te zien, die zet de Bollen hoog, ende ook diep, zo zal hy van beiden verkrijgen. Want de hooge geeven vroeger, maar de diep gezette laater Bloemen.

Het *Lilium montanum Canadense flore luteo*, of Canadaansche Lelie met aardige kleine geele Bloemen, is veel teeder van aart, de felle koude des Winters, in deze Gewesten, ongeerne verdraagende: Moet daarom, in een Zonnebak, ofte Pot gestelt, ende des Winters binnen's huis gehouden, ook niet des Zomers, voor dat haare Bladeren geheel vergaan zijn, uit d' Aerde opgenomen, ende in een nieuwe Grond verplant zijn, worden anders van Natuire lichtelijk taay ofte slap, waar door zy met lankzaamheit verderven.

HET CCXCI. CAPITTEL.

M E Y B L O E M.

Lilium Con-
vallium
&c.

W-Ordt niet alleen met deeze Naame, maar ook in't Nederlandsch LELIE VAN DEN DALE genoemt. Op Latijn LILIUM CONVALLIUM, LILIUM VERNUM, ofte EPHEMERUM NON LETHALE. In't

In't Hoogduitsch MEYENBLUMLEIN, ofte MEYENREISZ. Ende op François MUGUET. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Lilium Convallium majus*, groote Meybloem. *Convallium flore albo*, Meybloem van een witte couleur. *Flore purpureo*, purpere Meybloem. Ende *Lilium Convallium minus*, ofte kleine Meybloem, die ook *Unifolium*, dat is, Eenblad gezegt is.

Zy groeijen, van Natuire, in allerlei aart van Grond, doch lieft die zandig, ende zo wel gemest als ongemest is, een donkere, ofte schaduachtige plaatze, lieven veel Waters, verdraagen felle koude des Winters; geeven zomtijds volkomen Zaad, doch worden door dat zelfde, zelden, maar alleen haare aangewassene Jongen vermeenigvuldigt: welke vijf Jaaren stil gestaan hebbende, opgenomen, ende met een wassende Maan in de Maart of April (van d' Ouden gescheiden zijnde) wederom verplant moeten werden: zouden anders in haare Bloem lichtelijk komen te verminderen, vermits zy in de Tijd te zeer door malkanderen groeijen.

HET CCXCII. CAPITTEL.

V L A S K R U I D.

ZYnde een wel bekend en zeer gelieft Gewas, vermits haar hoognoodige en groote bequaamheit voor alle sterfelijkheid; want gelijk het aldereerst aan den Mensch (nieuws gebooren zijnde) verleent wordt: wordt het ook wederom voor't alderlaetste aan zijn lichaam (de Ziele ten Hemel geklommen zijnde) door een dienstlijke vrywilligheid, als een zuiver kleedt, waar onder het zelve gelijk een menschelijke ongerechtigheit of verderflik schat in't verburgen weg gelegd en bedekt wort, ten besten besteedt. Wordt op Latijn LINUM. In't Hoogduitsch FLACHS. Ende op François DU LIN genoemd. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vijf onderscheidelijke soorten kenbaar, te weeten: *Linum Sativum*, gemein Vlaskruid. *Linum Catharticum minimum*, zeer klein purgeerend Vlaskruid. *Flore luteo*, Vlaskruid met een geele Bloem. *Arborefcens*, Boomachtig Vlaskruid. Ende *Linum Orientale*, ofte Oost-Indisch Vlaskruid. Niet alle van een Culture.

*Linum ejus-
que Species.*

Zy beminnen nochtans, op een na, alle, liever een zandige, als kleijige, en wel gemeste Grond, een opene, vrije, en bequaam ter Zonne gelegeene plaatze, blijven niet meer dan een Zomer in't leeven; geeven tegen de Herfst volkomen rijp Zaad, ende versterven daar mede: Worden daaromme, in de Maart ofte April, alle Voorjaaren, met een wassende Maane, op een nieuw wederom gezaait, waar door zy genoegzaam vermeerderd mogen zijn.

Kluchtige
eigenschap
dezer.

Het *Linum Sativum*, ofte gemein Vlaskruid, is van deze eigenschap, dat het alle voerzaamheit (daar het gezaait wordt) uit de Aerde naa zich trekt, ende zeer dorre ofte onvruchtbaar maakt. Is ook aanmerkenswaardig, dat hoe dichter gezaait, hoe het fijnder Vlas geeft: Ter contrarie hoe holder, hoe groover het wordt.

*Linum ar-
borefcens.*

Het *Linum arborefcens*, oft tot een Boomtje opwaffent Vlas, zijnde een aardige Plante, door Zaad uit Portugaal gezonden, my 1654. gelukkig voortgekomen; Bemint een goede, luchtige, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit, blijft lange Tijd in't leeven, geeft gemeinlijk alle Jaaren geele zienswaardige Bloemen, maar zelden volkomen rijp Zaad, in deeze koude Gewesten, ten zy met warme en drooge Zomers; verdraagt in geene maniere veel koude Herfstregenen, Mist, fterke Winden, of eenige Vorst: Wordt daarom, met een wassende Maane van April, in een Pot, zo wel gezaait als geplant; in't begin van October, wat eer of laater (na het Weder zich aanstelt) binnen 's huis gebracht, op een Lucht genietende plaatze, zo lange de uitwendige koude het zelfde koomt te verhinderen, gestelt, met slechts een weinig laauw Regenwaters, geduirende de geheele Winter, van boven begooten, ende niet voor in't begin, ofte ten halven van April, met een aangename Lucht en zoete Regen; der zonnestraalen wederom voorgezet, voor koude Nachten, haarige of schraale Winden, wel gewacht en voorzichtig gedekt.

HET CCXCIII. CAPITTEL.

W I L D T V L A S K R U I D.

Linaria.
&c.

IN't Nederlandsch also genoemd. Wordt op Latijn LINARIA, ofte LINUM SYLVESTRE. In't Hoogduitsch LEINKRAUT, KROTTEN FLASCH, ofte WILDER FLASCH. Ende op François LIN SAUVAGE geheeten. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veele aardige en zienswaardige soorten bekend, te weeten: *Linaria repens caerulea*, kruipend Wildt Vlaskruid met kleine bleekblauwe Bloemen. *Pannonica flore pallido*, Wildt Vlaskruid uit Pannonien met een bleeke Bloem. *Pannonica flore caerulea*, uit Pannonien met een blauwe Bloem. *Flore purpurea*, met een purpere Bloem. Ende *Pannonica flore variegata*, Pannonisch Wildt Vlaskruid met een bonte twee couleurde Bloem. *Angustifolia flore caerulea amplo*, smalgebladert Wildt Vlaskruid met een schoone groote Hemels blauwe Bloem. *Sedifolia*, met Bladeren van klein Huiflook. *Flore lutea*, met een geele Bloem. *Austriaca flore albo odorato*, Oostentrijks Wild Vlaskruid met een witte welriekende Bloem. *Valentina trifolia*, met een driebladig Loof van Valentien. *Lusitanica*, uit Portugaal.

Cre-

Cretica semine odorato, uit Candiën met een welriekend Zaad. *Linaria scoparia*, Beezem Wildt Vlaskruid, wijle daar van Beezemen in Italiën gemaakt werden; ook wel *Osyris*, ofte *Belvedere Italicorum* genoemd, om dat het met een vermaaklijke groenigheit vergiert zijnde, zeer schoon Pyramijds wijze opwaft, ende een aangenaam gezicht haaren Aanschouwer verleent. Ende meer andere. Niet alle van een Culture.

Osyris.
Belvedere
Italicorum.

Zy lieven nochtans alle een goede, gemeine, zandige, zo wel een ongemeste, als gemeste Grond, een opene Lucht, een warme, en wel geleegene plaatze, tamelijk veel Waters; geeven, tegen de Winter, rijp Zaad, ende vergaan, door weinig koude, te weten: Het *Linaria repens caerulea*, kruipend Wild Vlaskruid met een kleine bleek blaauwe Bloem. *Sedifolia*, met Bladeren van klein Huislook. *Valentina trifolia*, driegebladert Wildt Vlaskruid van Valentien. Ende *Linaria scoparia*, ofte Wildt Vlaskruid bequaam om Beezemen van te maaken, het welke, hier te Lande, zelden, dan met drooge en warme Zomers, rijp Zaad verkrijgt: moeten daarom, met een wassende Maane in April, alle Voorjaaren, op een nieuw, niet diep, wederom de Aerde bevolen zijn. Alle d' andere, als *Linaria Pannonica flore pallido*, Pannonisch Wildt Vlaskruid met een bleke Bloem. *Flore caerulea*, met een blaauwe Bloem. *Flore purpurea*, met een purpere Bloem. Ende *Flore variegato*, ofte twee gecouleurde Bloem. *Angustifolia flore caerulea ampla*, smalgebladert met een groote Hemels blaauwe Bloem. *Flore lutea*, met een geele Bloem. *Austriaca flore albo odorato*, Oostentrijks met een welriekende witte Bloem. Ende *Linaria Lusitanica*, ofte Portugaals Wildt Vlaskruid: vergaan zo haastig niet, maar blijven meerder Jaaren in't leeven; verdraagen redelijk de koude, en andere ongeleegentheit des Winters; geeven ook jaarlyks, met goede Tijden, genoegzaam rijp Zaad, het welke, met voorgenoemde Maane van April, in d' Aerde gelegd wordt, waar door zy zo wel, als haare de Grond doorlopende Jonge Scheutkens, die men, op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt, vermeenigvuldigt mogen zijn.

Het *Linaria Cretica semine odorato*, ofte Wildt Vlaskruid van Candiën met een welriekend Zaad, zijnde een aangenaam en schoon Gewas, bemint een goede zandige Aerde, met tweejarige Paerdemeft, ende een weinig Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een open, warme, en welter Zonne staande plaatze, maatige vochtigheit, wordt met een wassende Maane van April, in een Pot, niet boven een stroobreed diep, gezaait, ofte waar anders in opgekoomen zijnde, daar in geplaat; verdraagt geen zins eenige koude Herfstregenen, sterke Winden, Mist, ofte Vorst: Wordt daarom, in't begin van October, op een zo lange Lucht genietende plaatze gestelt, als de koude uitwendig vorstige Lucht, door d' opene Vensters dringende, het zelfde komt te beletten, daar na voor de Vorst wel gewacht, zonder nochtans de warmte des Viers te genieten, zoo 't doenlijk zal zijn, vermits zy dezelfde

Linaria
Cretica se-
mine odorato.

ongeerne verdraagen mag, moet ook niet, als met weinig laauw Regenwater (geduirende de geheele Winter) van boven, een of tweemaal be-
gooten, in't begin van April, met een zoete Lucht en Regen, wederom
buiten gebracht, voor rijpige koude Nachten, schraale Ooste- en Noor-
de-Winden wel gedekt, en zorgvuldig gewacht zijn.

Zy geeft, in deze koude Gewesten, de eerste Zomer schoone blaau-
we Bloemen, uit de Punten haarer teedere Takken voortkomende, maar
geen volkomen Zaad, welke nochtans, het volgende Jaar, haar volko-
mene rijpheit geniet: Doch de Natuire hier meede niet voldaan te heb-
ben zich vertoonende, drijft uit het midden der Steelen noch een an-
der Zaad tusschen de Bladeren uit, klein rond, van couleur grijs wit, en-
de gelijk een Druiventrosken neerwaarts hangende, aardig om zien, het
welke, in deze Landen geen perfecte volkomenheit te genieten komt,
als verlicht wel in heeter plaatzen. Wordt nochtans, door het eerst ge-
noemde rijp wordende, op voorgezeide Tijd en Maane, gezaait, be-
quaamlijk vermeerderd, en wederom leevendig gemaakt; Want zy hier
te Lande zelden langer als twee Jaren in wezen verblijft. Ziet 351. cap.

HET CCXCIV. CAPITTEL.

P A R L E N K R U I D.

*Milium So-
lis.*

*Lithosper-
mum,*

IS niet alleen in't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van zom-
mige STEEN ZAAD genoemd. Op Latijn MILIUM SOLIS, ofte LI-
THOSPERNUM. In't Hoogduitsch PERLKRAUT. Ende op François
GREMIL, ofte HERBE AUX PERLES. Hier van zijn my, in haar aardt
en Natuire, kenbaar geworden drie onderscheidelijke soorten, te wee-
ten: *Lithospermum hortense*, Hof ofte gemeen Parlenkruid. *Repens An-
chusae facie*, kruipend Parlenkruid met een gedaante van Anchusa. Ende
Lithospermum surrectum minimum, ofte Alderkleinste recht opstaande Par-
lenkruid. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, doch
luchtige, en wel gemeste Grond, een opene, vrije, en bequaam ter
Zonne geleegene plaatze, tamelijk veel Regens; verdraagen Sneeuw,
Hagel, felle Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters zon-
der moeilijkheit, blijven lange Jaaren in't leeven, ende geeven de
meeste Tijd volkomen rijp Zaad: Doch het *Lithospermum repens Anchusa
facie*, ofte kruipend Parlenkruid met een gedaante van Anchusa, bloeit
in deze Landen alle Jaaren, maar verkrijgt noit eenig rijp Zaad.

Het *Lithospermum surrectum minimum*, of alderkleinste opstaande Par-
lenkruid, blijft niet langer als een Zomer in't leeven, vermits het Zaad,
in de Herfst rijp geworden zijnde, van zelve vergaat: Wordt daarom,
alle

alle Voorjaaren, in April, met een wassende Maane, op een nieuw niet diep, in een warme plaatze, wederom gezaait, waar doorze alleen, gelijk ook het *Lithospermum hortense*, ofte *Milium Solis*, gemein Parlenkruid, wedrom vernieuwt en vermeenigvuldigt werdt.

Het *Lithospermum repens Anchusae facie*, kruipend Parlenkruid met een gedaante van Anchusa, kan niet dan door haar Scheutkens, die men in d' Aerde legt, ende Wortelen verkreegen hebbende, van d' Oude nemet ende verplant, vermeerdert gemaakt zijn.

HET CCXCV. CAPITTEL. SEVENGETYDENKRUID.

OP Nederlandsch, niet alleen met deze Naame, maar ook van veele LOTUSKRUID genoemd. In't Latijn LOTUS HERBA, LOTUS SATIVUS, ofte TRIFOLIUM ODORATUM. Op Hoogduitsch SIEBEN GEZEITEN, om dat het (gelijk zommige meinen) zevenmaal op een Dag in haar bevallige reuk veranderlijk gevonden wordt. Ende in't François TREFFLE ODORIFERANT geheeten. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veele aardige veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Lotus siliquosus quadrangulari flore rubro*, Zevengetijdenkruid met vierhoekige Peulen, ende een roode Bloem, die ook *Lotus tetragonolobus* geheeten is. *Siliquosus quadrangularis flore luteo*, Lotuskruid met een vierhoekige Peule en geele Bloem. *Flore luteo siliqua Ornithopodij*, met een geele Bloem, en Peule van Vogelvoet. *Vesicarius Hispanicus*, Spaansch Lotuskruid met Blaaskens. *Siliquosus coronatus marinus*, gekroont Zee Lotuskruid. *Siliquosus coronatus palustris Lusitanicus*, Portugaalsch gekroont Lotuskruid met Peulen, in waterachtige plaatzen groeiende. *Segetum flore luteo globoso*, Lotuskruid in't Kooren wassende, met een ronde geele knopswijze Bloem. *Pratensis siliquosus*, met Peulkens in Grassen velden voortkomende. *Barbaria frutex Dalechampi*, Heesterachtig Lotuskruid uit Barbarien van JACOBUS DALECHAMPIUS geteikent. *Lotus frutex elegans incanus*, ofte Zevengetijden Struwelkruid met aardige rui-ge Bladeren. Ende meer andere. Niet alle van een Culture.

Loti species varia.

Zy lieven nochtans alle een goede, zandige, gemeine, ende met tweejarige Paerdesteef tamelijk verziene Grond, een opene, warme, en wel ter Zonne gelegeene plaatze, maatige vochtigheit, en geeven in de Herfst gemeinlijk volkomen Zaad.

Het *Lotus Sativus*, of gemeine tamme Zevengetijdenkruid: *Siliquosus quadrangularis flore rubro*, met vierhoekige Peulen en een roode Bloem. *Siliquosus coronatus marinus*, gekroont Zee Lotuskruid: *Siliqua Ornithopodij*, met Peulen van Vogelvoet. *Vesicarius Hispanicus*, uit Spanjen met

Blaaskens : Ende *Lotus Segetum flore luteo globofo*, ofte Zevengetijdenkruid in't Kooren wassende, met een ronde knoopswijs geele Bloem, blijven niet meer als een Zomer in't leeven; geeven, tegen de Winter, met goede Tijden, rijp Zaad, ende verfterven daar meede : Worden daarom, alle Voorjaaren, in April, met een wassende Maane, op een nieuw, door dat zelfde, niet diep wederom in d' Aerde gelegd, en op deze maniere zo wel vernieuwt als vermeerderd gemaakt.

Het *Lotus siliquosus quadrangularis flore luteo*, Zevengetijdenkruid met een geele Bloem en vierhoekige Peulkens : *Siliquosus coronatus palustris Lusitanicus*, Portugaalsch Lotuskruid in waterachtige plaatzen wassende, met een kroonswijs gestelde Bloem en Zaad Peulen : *Barbaria frutex Dalechampi*, Heesterachtig Lotuskruid uit Barbarien, van den hoog geleerden

Lotus Barbariae Dalechampi.

Heer DALECHAMPIUS beschreeven. Ende *Lotus frutex elegans incanus*, of Zevengetijden Struwelkruid met schoone ruige Bladeren, vergaan zoo haastig niet, maar blijven eenige Jaaren in't leeven, verdraagen ongeerne, buiten staande, felle Vorst, ende diergelijke ongeleegentheeden des Winters; Moeten daarom, in Potten geplant, in October binnen's huis voor veel koude Herfstregenen gewacht zijnde, op een luchtige plaatze gezet, daar niet als met harde Vorst, door een Kachel, in geviert werdt, met slechts een weinig laauw Regenwater (geduirende deze Tijd) van boven begooten, ende in't begin van April, met een aangename Lucht en Regen, wederom buiten gebracht zijn. Geeven ook dikwils volkomen Zaad, het welke, met een wassende Maane van April ofte May, niet boven een stroobreed diep, de Aerde bevolen werdt, waar door zy zo wel als door lankzaam aangewassene Jongen, die men met gezeide Maane in April, van d' Ouden neemt, ende verplant, vermeerderd gemaakt worden.

Lotus tetragonolobus flore luteo.

Het *Lotus quadrangularis* ofte *tetragonolobus flore luteo*, laat zich ook wel door haar Scheutkens vermenigvuldigen, als men die, met een volle Maane, in de Maand van May of Junius afsnijdt, in een Pot steekt, op een donkere plaatze zes weeken nederzet, ende te mets met Regenwater van boven begiet, zo verkrijgen zy Wortelen, en groeijen voort. Het welke my, door nood daar toe gedwongen wordende (vermits daar niet meer als een klein en pover Plantje van behouden hadde) d' eervarentheit geleert heeft.

Lotus elegans frutex incanus.

Het *Lotus elegans frutex incanus*, is het teederste van allen, waarom men op dat zelfde goede acht, zonder verzuimenisse, in de Herfst en Winter, geeven moet.

HET CCXCVI. CAPITTEL.
M A L L O O T E.

DIt Gewas wordt niet alleen in't Nederlandſch met deze Naame, maar ook van zommige MELILOTE genoemd. Op Latijn MELILOTUS. In't Hoogduiſch GROSSER STEINKLEE, of BARENKLEE. Ende op François MELOT. Hier van zijn my, in haar aart, deze ver-
anderlijke ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Melilotus Officinarum* *Melilotus,*
vulgaris flore luteo, gemeine Malloote met een geele Bloem, in der Apo- *ejusque ſpe-*
teekeren Winkelen gebruikelijk. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Ita-* *cies,*
licus maximus, aldergrootſte Italiaanſche Melilote. *Italicus ſiliquofus*,
Peuldragende Italiaanſche Melilote. *Annuus odoratiſſimus Luſitanicus*,
zeer wel riekende Portugaalfche Malloote. *Inodorus ſupinus Luſitanicus*,
leggend Portugaalfch Melilote zonder eenige reuk. *Melilotus Sylveſtris*,
wilde Malloote. Ende meer andere. Niet alle van een Culture.

Zy lieven geerne een goede, zandige, en wel gemefte Grond, een
luchtige, vrije, en genoeg ter Zonne ſtaande plaatze, maatige vocht-
tigheit; geeven in de Herfft volkomen Zaad, ende worden, door een
kleine Rijp, van 't leeven berooft, ofte vergaan van zelve, vermits zy
niet meer als een Zomer blijven mogen; Werden daarom, alle Voor-
jaaren, met een waſſende Maane van April, op een nieuw, wederom
door Zaad, niet boven een ſtroobreed diep, de Aerde bevolen, voort-
geteelt ende vermeerdert.

Het *Melilotus Officinarum flore luteo & albo*, geele en witte Melilote
in alle Apoteeken gebruikelijk, vergaan het eerſte Jaar niet, maar het
tweede, perfect rijp Zaad gebrocht hebbende, verdraagen ook des
Winters ſterke Vorſt, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds, zon-
der ſchaade. Het Zaad wordt in genoemde Maand, en met de zelfde
Maane als vooren, gezaait, waar door zy alleen vermeenigvuldigt mo-
gen werden.

HET CCXCVII. CAPITTEL.
K L E I N M A A N K R U I D.

EEn klein en aardig Gewas, wordt in't Nederlandſch alzo. Op La-
tijn LUNARIA, ofte LUNARIA BOTRYTIS, om dat het in't midden *Lunaria,*
een klein ſteeltje uit geeft met veel Druifsgewijze Knopſkens (ge- *Botrytis,*
lijk het Botrijſkruid) kluchtig vergiert. In't Hoogduiſch MONDT-
KRAUT,

KRAUT of MONDRAUTE. En op François TAURE of LUNAIRE genoemd.

Zy bemint, van Natuire, een goede, zandige, luchtige, met een weinig tweejarige kleingewreevene, en tot Aerde gewordene Paerdest, ook het Mol der verrotte Bladeren van Boomen genoegzaam doormengt, een opene, luchtige en wel geleegene plaatze, veel Regens; verdraagt, hier te Lande, ongeerne veel scherp bijtende Sneeuwige vochtigheit, en sterke Vorst: moet daarom, in een Pot geplant zijnde, in October binnen 's huis gebrocht, op een luchtige bequaame plaatze gezet, daar geheel niet, of alleen, met een harde Vorst, in geviert werdt, met zeer weinig laauw gemaakt Regenwaters (geduirende deze Tijd) onderhouden, ende in 't laetste van de Maart, ofte begin van April (na des Tijds geleegentheit) met een zoete Regen, wederom buiten gestelt zijn; Verkrijgt noit eenig rijp Zaad, in deze Gewesten, wordt niet te min door haar jonge aangewassene uitloopzelen vermenigvuldigt gemaakt; Verliest midden in de Zomer haare Bladerkens, op welke Tijd zy opgenoomen, van haare nieuwe aangewassene Wortelkens ontbloot, ende terstont wederom ingezet mag worden, zo schiet zy wederom uit, en maakt een nieuw Loof, het volgende Jaar, in April.

HET CCXCVIII. CAPITTEL.

V Y G E B O O N.

Lupini specioses L.

IN 't Nederlandsch genoemd. Wordt op Latijn geheeten LUPINUS. In 't Hoogduitsch FEIGBONEN, ofte WEICHBOONEN. Ende op François LUPINS. Hier van zijn my, in haar aart, zes soorten bekend, te weeten: *Lupinus major latifolius caeruleo flore variegato*, groote breedbladige Vygeboon, met een blaauw en purper bonte Bloem. *Latifolius caeruleus medius*, middelbaare breedbladige Vygeboon met een blaauwe Bloem. *Minor caeruleus angustifolius*, kleine blaauwe Vygeboon met smalle Bladeren, die ook *Lupinus sylvestris*, ofte wilde Vygeboon geheeten is. *Flore carneo purpurascens*, Vygeboon met een donkere lijfverwde couleur. *Flore albo*, met een witte Bloem. Ende *Lupinus flore luteo odorato*, of Vygeboon met een geele welriekende Bloem. Alle van een Culture.

Zy lieven een goede, gemeine, zandige, weinig gemeste Grond, een opene Lucht, en warme, en wel geleegene plaatze, maatige vochtigheit, blijven niet langer als een Zomer in 't leeven, geeven voor de Winter volkomen rijp Zaad, ende vergaan van zelve: moeten daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart ofte April, wederom op een nieuw, in vriffe omgesmeetene Aerde, niet boven een halve vinger breed diep, gezet zijn, waar door zy alleen vermeerderd kunnen worden.

HET

HET CCXCIX. CAPITTEL.

W O U W E.

VAn alle de Nederlanders alzo geheeten. Wordt in't Latijn *LUTUM HERBA*, *LUTEA*, ofte *LUTEOLA* genoemd. Ende op Hoogduitsch *STREICHKRAUT*. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee bijzondere foorten kenbaar, te weten: *Lutea vulgaris*, ofte gemeine Wouwe. Ende *Luteola Cretica*, ofte Wouwe van Candiën. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een gemeine, goede, zandige, maagtig, ende ook met tweejarige Paardemeest wel verziene Grond, een opene Lucht, en wel geleegene warme plaatze, taamelijk veel Waters, verdraagen redelijk felle Koude, ende meer andere ongeleegentheden des Tijds.

Het *Lutum herba*, ofte gemeene Wouwe, blijft niet meer als twee Zomers in't leeven, geeft het tweede Jaar rijp Zaad, ende vergaat; moet daarom, alle Voorjaaren, oft en minsten om het tweede, door dat zelfde, niet diep, in d' Aerde gelegd zijnde, wederom vernieuwt worden; koomt ook, door het neêrgevallene van zelve dikwils op, waar door zy alleen vermeerderd wordt.

Het *Luteola Cretica*, ofte Wouwe van Candiën, geeft noit, in deze Landen, eenig rijp Zaad, vergaat ook zoo haaltig niet, maar blijft lange Jaaren in't leeven, wil geerne op haar Wortel, in de Winter, met Kif bedekt zijn, vermits zy, door de Vorst, dikwils te mets beschaadigt wordt; is daarom niet quaad, dat men daar van altijd een weinig, in een Pot, des Winters, binnen's huis bewaare: Kan ook door haar aangegroeide jonge Wortelen, die men, met een wassende Maane in April, van d'Ouden snijdt en verplant, vermeerderd gemaakt zijn.

HET CCC. CAPITTEL.

H O P P E.

BY veele zoo wel kenbaar, als tot des Menschen noodtdruftigheid gebruikbaar; wordt niet alleen in't Nederlandsch met deze Naame, maar ook wel *HOPPEKRUID* genoemd. Op Latijn *LUPULUS*. In't Hoogduitsch *HOPFFEN*. En op François *HOUBLON*. Hier van zijn my, in haar aart, twee bijzondere foorten bekend, te weten: *Lupulus sativus* of *Mas*, Tamme Hoppe, of Hoppe Manneken. Ende *Lupulus sylvestris* of *Femina*, Wilde Hoppe, of Hoppe Wijfken, welke van Natuire niet Wild

en is, maar alleen daarom zoo genoemd wordt, wijlze zonder eenige Culture of oeffeninge voortkoomende gezien wordt.

Zy lieven een losse, zandige, en vet gemeste Grond, een vrije, en wel ter Zonne geleegeene plaatze, maatige vochtigheit; geeven, in goede Tijden, volkomen rijp Zaad, blijven lange Jaaren in't leeven, worden in Wintersche Daagen, door sterke Vorst, niet licht beschaadigt, en moeten alle Voorjaaren in de Maart, van haare doode Struiken gezuivert, ende nieuws met goede Mest verzien zijn; moogen ook, door Zaad, het welke, met een afgaande Maan van April of May, niet diep in d' Aerde gelegd wordt, ende door aangewassene Wortelen niet alleen, maar ook door eenige afneedene nieuws uitlopende jonge Ranken, die men, met een afgaande Maane van de Maart, insteekt, ende haastig Wortel vattende, alzo sterk als d' Ouden opschieten, ook noch die de zelfde Zomer Vrucht draagen, aangeteelt werden.

Wil iemant hier van, goede ende bequaame Vrucht gewinnen, die neeme weg in de Maart, de helfte of wat meer van haaré jonge Scheuten, zoo worden zy krachtig, en verkrijgen veel en groote Bloemen, anders weinige, maar veel Bladeren: Deze jonge Scheuten opgezooden, ende voor Salade, ofte als Aspersien, zoo wel van de Wilde als Tamme, zijn voor een jegelijk, inzonderheit oude Lieden, zeer gezond.

Men kan ook deze Planten, om Prieelen, Boogen of Zitplaatzen, meede te bekleeden gebruiken, ende daar onder in heete Daagen, een aangename schaaduwe genieten.

HET CCCI. CAPITTEL.

J E N E T T E.

Oculus
Christi.

MEt deze Naame in't Nederlandsch, als ook CHRISTUS OOG genoemd. Op Latijn LYCHNIS, OCULUS CHRISTI of COELI ROSA. In't Hoogduitsch FRAUWEN ROSZLIN, HIMMELS ROSZLIN ofte WIDERSTOSZ. Ende op François OEILLETES ofte OEILLETES DE DIEU. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veel schoone veranderlijke soorten kenbaar geworden, waar van wy hier (wijlze alle niet van een ende de zelfde Culture te zijn bevonden worden) in't bezonder een weinig zullen spreken: Eerstelijk, het *Lychnis coronaria*, ofte Jenette, eertijds om Kranzen ofte Kroonen meede te vergieren gebruikelijk; Hier van zijn my, vijf bijzondere soorten bekend geworden, te weeten: *Lychnis Coronaria flore albo simplici*, Kroon Jenette met een witte enkelde Bloem. *Flore rubro simplici*, met een roode enkelde Bloem. *Flore variegato simplici*, met een bonte enkelde Bloem. *Flore rubro pleno*, met een roode dubbelde Bloem. Ende *flore albo pleno*, of met een witte dubbelde Bloem.

*Lychnis
Coronaria
fl: simp. &
pleno.*

Zy

Zy beminnen alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest verzien, maatige vochtigheit, inzonderheit in Herfst- en Winter-tijden, een opene en wel geleegene plaatze, verdraagen taamelijk de koude, en andere ongelegentheit des Winters; geeven het tweede Jaar volkomen Zaad, ende blijven zelden langer, als drie of vier Jaaren in 't leeven.

Het *Lychnis Coronaria flore pleno albo & rubro*, ofte Kroon Jenette met een witte en roode dubbelde Bloem, geeven noit eenig rijp Zaad, mogen nochtans door jonge Scheutkens, van zelyer Wortel verkreegen hebbende, of een weinig (gelijk de Angeliere) ingesneeden zijnde, aangeteelt en vermeerderd worden, welke men in April, met een wassende Maane, van d' Ouden voorzichtig neemt, ende in d' Aerde of Potten (om des Winters met weinig vochtigheit onderhouden, op een luchtige plaatze, binnen 's huis bewaart te konnen worden) verplant.

Wil iemant uit enkele Bloemen dubbelde gewinnen, die neem een jonge Plante, en snijde daar van af, in tijds, alle voortkoomende Scheuten, zoo dat niet meer als een, in 't midden uit het Herte voortkomende, ende daar aan niet meer, dan een eenige boven uitsteekende Bloem gelaaten werde, winne daar van het Zaad, met een volle Maane, zaay het zelfde niet diep, in een Pot, met een volle Maane van April, verplantze, ruim een vingerlid hoog geschooten zijnde, wederom met een volle Maane, in d' Aerde, ende neem (als gezegt) daar van alle de Zijdtakken wederom weg, zo zal hy, met het vierde Jaar ten langsten, daar uit zeer schoone dubbelde Bloemen verkrijgen moogen.

Het *Lychnis Byzantina*, dat ook in 't Latijn *Flos Constantinopolitanus* ofte *Hierosolymitanus*. Op Nederlandsch Bloem van Constantinopelen. Ende in 't Hoogduitsch *Ferusalem-blum* genoemd wordt; waar van my, vier onderscheidelijke soorten bekend zijn, te weeten: *Lychnis Byzantina flore minima pleno*, dubbelde Meny roode Bloem van Constantinopelen. *Flore miniato simplici*, met een enkele Meny roode Bloem. *Flore albo simplici*, met een enkele witte Bloem. Ende *variegato simplici*, ofte met een bonte enkele Bloem; beminnen te zaamen een goede, luchtige, zandige Grond, met tweejarige Paerdemest genoegzaam verzien, een warme, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze; verdraagen veel Regenen, sterke Koude, ende meer andere ongeleegentheden des Tijds; geeven, met goede drooge Zomers, volkoomen rijp Zaad, uitgenoomen die met dubbelde Bloemen; blijven lange Jaaren in 't leeven, ende worden niet alleen door 't gezeide Zaad, het welke met een wassende Maane van April of May, een stroobreed diep, in d' Aerde gelegd moet zijn, maar ook door aangegroeyde jonge Scheuten, die men, met de zelfde Maane in April, van d' Ouden neemt en verplant, alle bequaamlijk vermeerderd.

Het *Lychnis sylvestris flore simplici rubro*, ofte wilde Jenette met een enkele Bloem. *Flore simplici albo*, met een enkele witte Bloem.

Hoe men uit deze enkele dubbelde Bloemen zal konnen gewinnen.

Lychnis Byzantina. Flos Constantinopolitanus.

Lychnis sylvestris flore simplici.

simplici & *simplici pallido*, met een enkelde bleeke Bloem. *Flora albo pleno*, met een witte dubbelde Bloem. *Flora rubro pleno*, met een roode dubbelde Bloem.

Odontitis die ook *Lychnis Odontitis* ofte *Ocimastrum* geheeten is. Ende *sylvestris flora* *Ocimastrum* *alba Lusitanico*, ofte wilde Portugaalsche Jenette, met een witte Bloem.

Lieven boven genoemde Grond, de zelfde plaatze, niet te veel vochtigheids, blijven eenige Jaaren in 't leeven, ende geeven volkomen rijp Zaad, het welke met een volle Maane, in de Maart of April, niet diep de Aerde bevoelen moet zijn, waar door zy alleen vermeerderd worden.

Die met dubbelde Bloemen, noit eenig Zaad voortbrengende, worden niet te min, door haare jonge, ende tot geen Bloem noch geschooten hebbende Takkens, vermeerderd gemaakt, welke, of aan haare Plante gelaaten, ten halven ingesneeden, ende met Aerde bedekt zijnde, ofte in de Maand van May, met een volle of noch wassende Maane afgebrooken, niet gesneeden, in een Pot gesteecken, op een donkere plaatze, zes weeken lank geduirende buiten de Zonne gestelt, ende met Regenwater dikwils begooten, Wortelen verkrijgen.

Lychnis tomentosa marina. Het *Lychnis tomentosa marina*, ofte wolachtige Zee Jenette, verkrijgt, in deze Landen, noch Bloem, noch Zaad; liefst voorgezeide Grond, plaatze, en niet te veel vochtigheids, verdraagt taamelijk de koude des Winters, blijft eenige Jaaren in 't leeven, ende wordt alleen, door haar aangegroeide Wortelen, vermeenigvuldigt.

Lychnidis Het *Lychnis secunda*, *tertia*, *sexta* ende *octava Clusii*, de tweede, derde, zefte en achste soorte der Jenetten, op het 289. en 290. Blad der raare Planten van de Hooggeleerde Heer CAROLUS CLUSIUS beschree-

Clus. var. ven: Als ook *Lychnis pusilla Cretica*, kleine Jenette van Candiën. *Sega-* *Plant. fol.* *tum Lusitanica flore rubro pulchro*. Portugaalsche Jenette in 't Koren wassende, met een schoone roode Bloem. *Lusitanica flore rubello folliculo rotun-* *1896 190.* *do stipato*, Portugaalsche Jenette met een roodachtige Bloem, en rond in gedrongene dikke Zaadknoppe. *Lusitanica flore coccineo elegantissimo*, Portugaalsche Jenette met een treffelijke scharlaate Bloem. Ende *Lychnis* *hirsuta minima Lobelij*, ofte kleine ruige Jenette van de beroemde Heer

Mat. Lob. MATTHIAS DE LOBEL aangeteekent: beminnen de zelfde Aerde, en *fol. 413.* weinig Waters, blijven niet meer als een Zomer in 't leeven, geeven, tegen de Winter, met goede Jaaren, gemeinlijk rijp Zaad, inzonderheit warm, ofte in Potten gestelt zijnde, waar meede zy vergaan: moeten daarom, alle Voorjaaren, op een nieuw, niet diep, wederom gezaait, ende opgekoomen weezende, van haare plaatze niet genoomen, of, om haare teederheids wille, verplant zijn. Ziet cap: 445. en 439.

HET CCCII. CAPITTEL.

M A J O R A A N.

ZYnde een aangenaam, welriekende, zeer begeerde en bekende Plant, wordt niet alleen in't Nederlandsch met deze Naame, maar ook wel MARIOLEIN genoemd. Op't Latijn MAJORANA. In't Hoogduitsch MAJORAN of MEYRAN. Op François MARIOLEINE. Van deze zijn my, in haar aart en Natuire, vijf onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Majorana nobilis annua*, eedele Mariolein maar een Zomer blijvende. *Nobilis perpetua*, eedele Majoraan eenige Jaaren duirende. *Anglica perennis*, Engelsche Mariolein altijd overblijvende. *Majorana arborescens*, of Struwellige Majoraan. *Majorana Origanitis Lusitanica*, ofte Portugaalsche Majoraan als Orege ruikende. Niet alle van een Culture.

Majorana,

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, en met tweejarige Paerdemest wel verziene Grond, een opene, warme, vrije, bequaam ter Zonne gelcegene plaatze, en taamelijk veel Regens.

Het *Majorana Nobilis annua*, ofte eedele Mariolein, alle Jaaren vergaande, geeft noif, in deze Landen, eenig rijp Zaad, is zeer teeder van aart, ende vergaat met het aankomen des Winters; moet daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maan van de May, door Zaad, uit heete Gewesten gezonden, wederom vernieuwt zijn.

*Majorana
Nobilis an-
nua.*

De *Majorana Nobilis perpetua*, of des Winters overblijvende eedele Majoraan, wil op een zeer warme plaatze, voor alle koude Oofte- en Noorde-winden beschut, geerne geplaatst zijn, zoo blijft zy op't langste drie Jaaren leevendig, maar verkrijgt gantsch geen Zaad.

*Majorana
Nobilis per-
petua.*

De *Majorana Anglica perennis*, ofte altydduirende Mariolein, is hart van aart, alle ongeleegentheit des Winters, zonder schaade verdraagende, wordt van Natuire zeer oud, geeft met goede en heete Zomers, als 1652. 1665. en 69. volkomen rijp Zaad, maar anders niet, in deze Quartieren; het welke in de May, met een wassende Maane, niet boven een stroobreed diep, op een warme plaatze, gezaait wordt, waar door deze zo wel, als haar aangegroeide jonge Wortelen, die men, met een wassende Maane van de Maart of April, van d' Ouden neemt ende verplant, voortgeteelt ende vermeerdert gemaakt mag zijn.

*Majorana
Anglica
perennis.*

De *Majorana Origanitis Lusitanica*, of Mariolein uit Portugaal, als Orege ruikende, is teeder van aart, Sneeuw, Vorst, en andere ongeleegentheit des Winters, geenzins verdraagen mogende: moet daarom, in een Pot gestelt, des Winters binnen's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weeder in geviert werdt, gebrocht, met slechts een weinig laauw Regenwater, geduirende de geheele Winter, van bo-

*Majorana
Origanitis
Lusitanica.*

ven begooten, ende in Tijds met goede Dagen, wederom buiten gezet, voor koude Nachten, of schraale Winden wel gedekt zijn.

De *Majorana arborecens*, ofte tot een klein Boomtje opschietende Majoraan, is gelijk de voorige teeder van Natuire; moet daarom, in een Pot gezet, ende des Winters, voor veel Waters, gelijk ook in de Herfst, gewacht; binnen 's huis, daar niet als met vorstige Weeder ingeviert werdt, bewaart, niet voor in 't begin van April, ofte wat laater, wederom buiten gebrocht, ende, voor koude Nachten, ook haarige Winden, genoegzaam gedekt zijn; zy blijft eenige Jaaren in 't leeven, indien men haare Bloemen dikwils doet afsnijden; doch geeft, in deze Landen, noit eenig rijp Zaad; kan niet te min, door haar by de Wortel of boven de Aerde uitschietende jonge Looten, ingesneeden, ook van zelfs gewortelt zijnde, aangeteelt ofte vermeerderd gemaakt worden, met een wassende Maane van April of May, van d' Oude gescheiden, ende in andere Potten verplant werdende.

HET CCCIII. CAPITTEL.

T H Y M I A A N.

MEt deze Naame niet alleen, by alle Nederlanders, maar ook van veele THYM genoemd. In 't Latijn THYMUS of THYUM. Op Hoogduitsch WELSCH QUENDEL of THYMIAN. Ende in 't Francois THYM. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, zes besondere soorten kenbaar, te weten: *Thymus vulgaris latifolius*, Gemeine Breedbladige Thymiaan. *Vulgaris angustifolius*, gemeine Thymiaan met smalle Bladeren. *Creticus*, Thymiaan uit Candiën. *Marinus Lusitanicus*, Portugaalsch Zee Thymiaan. *Angustifolius aureus*, met smalle geele als goude Bladeren. Ende *Thymus latifolius argenteus*, ofte Thymiaan met breede en wit als silvere Bladeren. Niet alle van een Culture.

Thymi specios.

Zy lieven nochtans alle, van Natuire, een goede, gemeine, zandige Aerde, met slechts een weinig, tweejarige Paerdemest vermengt, vermits zy veel vettigheid geenzins verdraagen mogen, een warme, luchtige, en wel ter Zonne gelegene plaarze, veel Waters, blijven eenige Jaaren in 't leeven, verdraagen taamelijk sterke koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters, verkrijgen ook dikwils met goede Zomers volkomen Zaad, het welke met een wassende Maane van de May, een stroobreed diep, de Aerde bevoolen wordt, waar door zy bequaamelijk, doch veel beeter (mijns oordeels) door haare van zelfs Wortel geschooten hebbende Takskens, vermeerderd kunnen werden, geschiedende op deze maniere: Graaft uit der Aerden, alle twee of drie Jaaren, uw Planten, met een wassende Maane in de Maart, verdeelt.

deeltze van malkanderen, naa haare groote, verzetze terftont wederom, in een nieuws omgesmeetene Grond, ende met voorgezeide Mest een weinig verzien, zoo diep, dat de bovenste groene Toppen alleen daar uit koomen te steeken, zo schieten zy veelvoudige Wortelen, en worden overvloedig vermeerderd, want een jegelijk Steelken verkrijgt haar Wortel bijzonderlijk; het Zaad (als gezegt) wordt niet alleen gezaait, maar slaat ook dikwils van zelve op.

Het *Thymus Creticus*, Thymiaan van Candiën, ende *Marinus Lusitanicus*, ofte Zee Thymiaan uit Portugaal, zijn teederder van aart, gegeven, in deze koude Gewesten, geen volkomen Zaad, mogen ook, buiten staande, de Winterfche vorsten geenzins verdraagen, maar worden daar van haastig weggenomen: moeten daarom, in Potten geplant, in October, binnen 's huis gestelt, op een luchtige, en geen warme plaatze, met slechts een weinig vochtigheids, geduirende de geheele Winter, van boven verzien, ende in 't laetste van de Maart, of begin van April (naa des Tijds gelegenheit) met een zachte Regen, wederom buiten gebrocht, ende zeer warm gezet zijn.

Thymus Creticus, & marinus Lusitanicus.

Het *Thymus Latifolius argenteus*, breedbladig versilverde Thymiaan, ende *angustifolius aureus*, ofte smalgebladerd vergulde Thymiaan, veranderen met der Tijd, gelijk men ziet, ende haar schoonheit verliezende, worden eindelijk geheel groen, het welke lichtelijk voor te komen is, zoo men altijd de schoonste en bonste Takken inlegt, ende, Wortel vekreegen hebbende, op reeds genoemde Tijd, verplant; maar niet in de May, gelijk daar veele doen; want als dan gemeenlijk drooger Weeder, en meerder hitte zijnde, dezelve voor het meeste gedeelte vergaan. ziet cap. 408. en 396.

Thymus latifolius argenteus, & angustifolius aureus.

HET CCCIV. CAPITTEL.

P O L E Y E.

W Ordts niet alleen met deze Naame, maar ook PULEYE zoo wel van de Nederlanders, als Hoogduitzzen, ofte ook POLEY genoemd. Om dat het niet alleen door haar reuk de Vloojen verdrijft, maar ook dezelfde doodt, gelijk daar van LOBEL getuigt. Op Latijn PULEGIUM of PULLEIUM. Ende in 't François POULIOT. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Pulegium vulgare*, Gemeine Poley, die ook *Regium*, ofte Koninklijke Poley geheeten is. *Cervinum*, harten Poley. *Sylvestre*, wilde Poley. Ende *Pulegium Lusitanicum*, ofte Portugaalsche Poley. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, ende met tweejarige Paerdemest taamelijk verziene Grond, van Natuire, veel

Leb: fol. 591. Dod: L. 9. fol. 455. Pulegium.

veel vochtigheids, of een Waterachtige Aerde, een opene, vrije, en wel gelegene plaatze; geeven, in goede warme Zomers, hier te Lande, zomtjds volkoomen rijp Zaad, ende verdraagen felle Vorst, ook andere ongelegenheit des Winters: zonder groote schaade.

Pulegium Cervinum. Het *Pulegium Cervinum* of Harten Poleye, geeft noit, in deze Gewesten, eenig Zaad of Bloemen.

Pulegium Lusitanicum. Het *Pulegium Lusitanicum*, of Portugaalsche Poleye, in deze Gewesten, warm gezet, een volkoomen rijp Zaad voortbrengende, is het teederste van allen, verdraagt ongeerne veel koude Herfstregenen, Winden, ofte eenige harde Vorst: moet daarom, in een Pot geplant of gezaait, in October binnen 's huis, op een luchtige plaatze, zonder eenig Vier (vermits het haar schadelijker als de Vorst is) bewaart, ende gedurende deze Tijd, met zeer weinig laauw Regenwater verzien worden, zoude anders lichtelijk komen te verrotten, ende alzoo van 't leeven berooft te werden.

Zy kunnen alle, in deze Quartieren, niet alleen door Zaad, het welke met een wassende Maane van April, niet diep, in d' Aerde gelegd moet zijn; als aangewassene ende van zelfs Wortel verkreegen hebbende, jonge voortkruipende Scheutkens, die men, in September, of April, met genoemde Maane, afneemt en verplant, aangeeteelt worden.

HET CCCV. CAPITTEL.

O R E G E.

Origanum. IN't Nederlandsch, niet alleen met deeze Naame, maar ook van zommige GROOVE MAJORAAN. Op't Latijn ORIGANUM. In't Hoogduitsch WOLGEMUTH, ofte DOST. Ende op François ORIGAN, of MARIOLAINE BASTARDE geheeten. Hier van zijn my, in haar aart, vijf bijzondere soorten bekend, te weten: *Origanum verum Heracleoticum*, of *Hispanicum*, Spaansche ofte oprechte Orege by de Stadt Heraclea alderbest voortkomende. *Vulgare album*, gemeine Orege met een witte Bloem. *Vulgare purpureum*, gemeine Orege met een purpere Bloem. *Vulgare florerubicundo*, gemeine Orege met een bloedt roode Bloem. Ende *Origanum tuberosum Americanum*, of Americaansche Orege met veel geknobbeld Wortelen. Op deze laetste naa, alle van een Culture.

Zy lieven een goede, gemeine, zo wel steenige, zandige, als andere, gemeste, ende ook ongemeste Grond, een opene, en wel gelegene plaatze, veel, ende ook maatige vochtigheit; verdraagen felle Vorst en alle ongelegenheit des Winters; blijven lange Jaaren in 't leeven; geeven gemeenlijk, alle Jaaren, rijp Zaad; het welke met een wassende Maane, in de Maart of April, niet diep, de Aerde bevoolen zijn.

zijnde, overvloedig voortkoomt, waar door zy zoo wel, als door haar aangegroeide, ende van zelfs wortelende Jongen, die men, met genoemde Maane in April, van d' Ouden neemt, en verplant, genoegzaam vermenigvuldigt mogen zijn.

Het *Origanum tuberosum Americanum*, of Americaansche Orege met geknobbelde Wortelen, aardig, ende om zien bevallig, is tederder dan alle d' andere. Bemint een goede, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest, ende het Mol uit van binnen verdurvene Boomen doormengt, een warme, en wel ter Zonne gelcgene plaatze, taamelijk veel vochtigheids; blijft lange Jaaren in 't leeven; geeft, met alle warme Zomers, een roode niet onaangenaame Bloem, maar noit, in deze Gewesten, volkoomen Zaad; verdraagt geenzins eenige koude Herfstregenen, sterke Winden, of felle Vorst; wordt daarom, met een wassende Maane van April, in een Pot gezaait, maar niet voor het volgende Jaar verplant, in 't begin van October, wat eer of laater (naa des Tijds gelegentheit) binnen 's huis, op een luchtige plaatze, omtrent het Venster, doch zonder eenige zijginge, gezet, op dat zy der Zonnen glans zoo lang, als de uitwendige koude het zelfde koomt te beletten, genieten mag: verdraagt taamelijk de warmte des Viers, doch verre van den Oven, maar (geduirende deze Tijd) met een weinig laauw Regenwater, liever van onderen als van boven verzien; laat wel des Winters zommige Steelen en Bladeren vallen, houdt niet te min eenige groenigheit, met een aangenaame roodigheit, uit den geelen aardig vermengt. De Vorst daar naa over zijnde, geniet zy als vooren de Lucht, ende wordt, met een zachte Regen, in 't begin of ten halven van April, wederom buitengebrocht, voor Sneeuwige vochtigheit, koude Nachten, haarige en schraale Ooste- of Noorde-Winden, wel gedekt ende gewacht.

Zy wordt alleen, in deze Gewesten, door haar aangegroeide Wortel (die met veele Knoblen, leedswijze, aan malkanderen wonderlijk geschaakelt is, ook met een wassende Maane in April, van d' oude voorzichtig gescheiden, en in een Pot verplant wordt) vermeerdert gemaakt.

HET CCCVI. CAPITTEL.

B O K O R E G E.

En aardig en klein Gewas, wordt met deeze Naam in 't Nederlandsch, ende geen ander (mijns weetens) genoemd. Op Latijn *Tragoriganum*. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Tragoriganum Creticum*, & *Hissicum latifolium*, Bok Orege met breede Bladeren van Candiën. Ende *spanicum*.

X x x

Tra-

Tragoriganum Hispanicum angustifolium, of Spaansche Bok Orege met smalle Bladeren. Beide van een Culture.

Zy lieven een zandige, goede, gemeene Aerde, met een weinig tweejarige klein gewreevene Paerdemest, ende het Molder verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene vrije Lucht, een zeer warme plaatze, niet te veel vochtigheits, geeven, in deze koude Gewesten, Bloemen, maar geen perfect rijp Zaad: zijn teeder van aart, ende blijven van Natuire eenige Jaaren in't leeven, doch, in deze Landen, zelden langer als een Zomer, vermits zy d' ongeleegene Herfstregen, Wintersche koude, ende d' onnatuurlijke hette des Viers (binnen's huis staande) in geene manieren verdraagen mogen, en of menze hier voor vlijtig zoekt te bewaaren, zoo blijven zy eeven wel zelden over: kunnen daarom, niet als door nieuw, uit warme Landen ontfangen Zaad, het welke met een wassende Maane van de May, niet diep, in een Pot gezaait, ende niet verzet moet zijn, wederom vernieuwt of aangereelt worden.

HET CCCVII. CAPITTEL.

V E D E R I K.

Lysimachia
Species va-
ria.

MEt deze Naame in't Nederlandsch also genoemd. Wordt op Latijn geheeten *LYSIMACHIA*, naden Konink *LYSIMACHUS*, zoone van *AGATHOCLES*, welke d'eerste Vinder van deze te wezen gezegt werdt. In't Hoogduitsch *WEYDERICH*. Ende op François *SOURCY D'EAU*, *PELLEBOSSE*, ofte *CORNEILLE*. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, verscheidene aardige en zienswaardige soorten bekend, te weeten: *Lysimachia caerulea major spicata*, groote Vederik, met een blaauw geaarde Bloem. *Minor spicata caerulea*, kleine Vederik met een blaauw geaarde Bloem. *Lutea major vera*, oprechte groote Vederik met een geele Bloem, die ook *Salicaria* genoemd is. *Lutea minor*, kleine Vederik met een geele Bloem. *Lutea flore globofo*, met een geele ronde Bloem. *Galericulata*, Vederik met een blaauwe gehelmte Bloem, het welke ook *Herba Judaica*, ofte Jodenkruid geheeten wordt. *Siliquosa folio Salicis*, Vederik met Peulen en Bladeren als van Wilgeboomen, dat van sommige *Chamanerium* van *CONRADUS GESNERUS* te zijn, gehouden wordt. *Siliquosa Sylvestris major*, groote wilde gepeulde Vederik. *Media Sylvestris siliquosa*, middelbaare wilde Vederik met Peulen. *Siliquosa minor sylvestris*, kleine gepeulde wilde Vederik. *Purpurea spicata major*, groote Vederik met een purpere geaarde Bloem. *Minor spicata purpurea*, kleine Vederik met een geaarde purpere Bloem. Ende *Lysimachia Americana repens*, ofte kruipende Americaansche Vederik, ook wel

Salicaria.

Herba Iudaica.

Chamanerium Gesneri.

wel *Lyfimachia filiquosa hirsuta magno flore*, dat is ruige Vederik met Peulen, en groote Bloemen. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een gemeene, zandige, en wel gemeste Grond, een vrije, luchtige, en bequaam geleezene plaatze, veel Waters; blijven lange Jaaren in't leeven; geeven dikwils, inzonderheit met goede Zomers, volkomen rijp Zaad, mogen ook zonder eenige schaa- de verdraagen Hagel, Sneeuw, felle Vorst, ende andere ongeleegent- heden des Winters: kunnen ook niet alleen door Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart, niet diep, in d' Aerde gelegd moet zijn, maar ook, door haare aangegroeide Wortelen, op de zelfde Tijd, ofte in April van d' Ouden genomen, ende verplant, vermeenigvuldigt gemaakt worden.

Het *Lyfimachia filiquosa major, media, minor*, groote, middelmaati- *Lyfimachia* ge, ook kleine Vederik met Zaad Peulen. Ende *Americana repens*, ofte *Americana repens*, kruipende Americaansche Vederik, blijven niet langer als een jaar in't leeven, geeven tegen de Winter volkomen rijp Zaad, ende vergaan daar meede, komen door het neêrgevallene van zelf dikwils voort, worden ook met een wassende Maane van September of Maart, alle Voorjaaren, niet diep, de Aerde wederom bevolen, waar door zy al- leen t' elkens vernieuwt, mogen zijn.

HET CCCVIII. CAPITTEL.

D U L A P P E L.

ALzo in't Nederlandsch geheeten. Wordt op Latijn genoemd *MA- LUM INSANUM*. In't Hoogduitsch *MELANTZAN*, ofte *DOLLOPF- FEL*. Ende op François *VERANGENES*, ofte *POMMES D'AMOUR*. *Malum In- sanum*.

Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, twee onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Malum insanum folio spinoso*, Dul- appel met doornige Bladeren. Ende *Malum insanum folio non spinoso*, of- te Dulappel met geen doornige Bladeren. Beide van een Culture.

Zy beminnen een goede, zandige Aerde, met genoegzaam tweeja- rige Paerdemest, Mol van verrotte Bladeren der Boomen, ende eenjaari- ge Hoenderdrek door malkanderen vermengt, een opene, warme, en welter Zonne geleezene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde- Winden bevrijt: zijn van Natuire teeder, niet meer als een Zomer in't leeven blijvende. Worden daarom, in een Pot, met een wassen- de Maane van April of May, niet boven een stroobreed diep gezaait, dikwils met Regenwater, door der Zonnen warmte laauw gemaakt, be- gooten, ofte door een druipend Lapje, met d' eene zijde in't zelfde Wa- ter hangende, geduig bevochtigt, in of tegen de Herfst nochtans, voor

koude Regenen, en sterke Winden, voorzichtig gewacht, vermits zy door de zelfde zeer gekrenkt werden. Moeten ook in een Pot, niet meer als een of twee Planten ten hoogften (na zy groot is) in't midden stille staande, en ongerept verblijven, geeven alzo, in deze koude Gewesten, niet alleen Bloemen, maar ook groote, ende met geheel heete en drooge Zomers, een volkomen rijpe Vrucht, anders noit, waar na zy van zelfs verfterven, ofte door een kleine rijp gedoodt worden: Moeten daarom, alle Voorjaaren, op gezeide Tijd en plaatze, door Zaad (als boven genoemt) de Aerde bevolen, ende op nieuw vernieuwt werdende, wederom voortgebracht zijn.

HET CCCIX. CAPITTEL.

G O U D E N A P P E L.

Pomum a-
moris lu-
zeum, &
rubrum &c.
aurea Ma-
la.

OM haare schoone en vermaaklijke couleur, in't Nederlandsch, alzo ofte APPELEN DER LIEFDE genoemt. Wordt op Latijn POMUM AMORIS, ofte AUREA MALA. In't Hoogduitsch GOLTOPFFEL. Ende op François POMMES D'OREES, ofte ook wel POMMES D'AMOUR. geheeten. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, vier bezondere soorten bekend, te weeten: *Pomum amoris rubrum majus*, groote roode Appel der Liefde. *Rubrum minus*, kleine roode Goudenappel. *Fructu luteo majore*, groote Goudenappel met een geele Vrucht. Ende *Pomum amoris fructu luteo minore*, ofte Appel der Liefde, met een kleine geele Vrucht. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeene, zandige, ofte andere luchtige, doch met veel tweejarige Paerdemest doormengde Grond, een opene, luchtige, warme, vrije, en wel ter Zonnegeleegene plaatze, veel Waters, als zy groot beginnen te worden; blijven niet meer dan een Zomer in't leeven; geeven, tegen de Winter, een volkomen rijpe Vrucht, ende werden, door een kleine Vorst, van't leeven berooft: Worden daarom, alle Voorjaaren, met een wassende ofte afgaande Maane van April, niet diep, op een nieuw wederom gezaait, waar door zy eeuwigduirende verblijven. Zy groeijen zo weelderig in haare Steelen en Bladeren, dat men de zelfde een of tweemaal haar voornaamste Scheuten moet afsnijden, inzonderheit als de Vrucht zich gezet heeft, zo verkrijgen zy te meerder Lucht en Zonne, waar door zy t'eerder haare rijpheit verkrijgen.

HET CCCX. CAPITTEL.

N A S C H A I E.

W Ord't in't Nederlandsch met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) genoemd. Op Latijn SOLANUM of SOLATRUM. In't Hoogduitsch NACHTSCHADE. Ende op François MORELLE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, veele veranderlijke foorten bekend, te weten: *Solanum hortense officinarum*, Hof Naschaie in d' Apotekers Winkelen gebruikelijk. *Vesicarium*, Naschaie met Zaad-Blaaskens, werdende ook *Alkekengi*, ofte Joden Kerfse genoemd. *Vesicarium Indicum*, Indiaansche Naschaie met Zaadblaaskens. *Vesicarium nigrum*, swarte Naschaie met Blaaskens, die van veele *Pisum cordatum*, dat is Erwte een Hert gelijkende, gezegt is. *Spinosum Indicum*, Indiaansche Naschaie met Doornen. *Somniferum*, slaapmaakende Naschaie. *Lethale* ofte *Somniferum majus*, groote slaapmaakende, ofte Doodelijke Naschaie. *Pomiferum Aethiopicum*, appeldragende Naschaie uit Moorenlandt. Ende *Solanum tuberosum esculentum flore albo & caeruleo*, ofte Naschaie met eetbare en gezonde Bollekens, die ook *Papas Peruanorum*, dat is *Papassen van Peru* genoemd zijn, zo wel met een witte, als blaauwachtige Bloem. Ende meer andere. Niet alle van een Culture.

*Solanum
ejusque spe-
cies.*

*Alkekengi.
Joden Kerfse.
Pisum cor-
datum.*

*Papas Pe-
ruanorum.*

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, met tweejarige Koeije- en Paerde-mest, van ieder even veel, genoegzaam verziene Grond, een opene vrije Lucht, en warme welgeleegene plaatze, tamelijk veel Waters, en geeven volkomen rijp Zaad.

Het *Solanum officinarum*, ofte gebruikelijk Hof Naschaie, blijft, van Natuire, niet meer dan een Zomer in't leeven: Wordt alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, op een nieuw, wederom gezaait, ofte kooft van zelve genoegzaam voort, waar door zy altijd blijvende gezien werdt.

Het *Solanum vesicarium Indicum*, Indiaansche Naschaie met Blaaskens. *Spinosum Indicum*, Indiaansche Naschaie met Doornen. *Vesicarium nigrum*, swarte Naschaie met Blaaskens. Ende *Pomiferum Aethiopicum*, ofte appeldragende Naschaie uit Moorenlandt, blijven meede niet langer als een Jaar in't leeven; worden alle Voorjaaren, in April, met gezeide Maane, niet diep, in Potten, gezaait, op een heete en wel ter Zonne gelegeene plaatze gestelt, ende met maatige vochtigheit onderhouden, zo verkrijgen zy, met goede Zomers, volkomen rijp Zaad, ende vergaen daar meede. Doch moeten niet meer als een, ofte ten hoogsten twee Planten in een Pot verblijven, vermits de veelheit haarder Wortelen die zy maaken.

*Solanum
officinarum.*

*Sol. Vesi-
carium le-
thale. &c.*

Het *Solanum vesicarium*, ofte *Alkekengi*, Naschaie met Zaad Blaaskens.

Solanum somniferum, slaap verwekkende Naschaie. Ende *Solanum Le-shale*, ofte Doodelijke Naschaie, vergaan zo haastig niet, maar blijven eenige Jaaren in't leeven, verdraagen tamelijk de koude des Winters, en geeven jaarlijks rijp Zaad, het welke op voorgenoemde Tijd en Maane, de Aerde bevolen moet zijn, waar door zy zo wel, als haar voortlopende Wortelen, bequaamlijk vermeerderd worden; Doch het *Solanum Somniferum*, blijft niet wel altijd over, maar werdt, door een harde Vorst, lichtelijk weg genomen, sterft ook gemeenlijk, met het tweede Jaar, in deze Gewesten, en geeft qualijk volkomen Zaad.

Sol. tuberosum esculentum. Het *Solanum tuberosum esculentum*, ofte eetbaare Naschaie met Bollekens, vergaat ook zo haastig niet, begeert een zeer vette Grond, en veel Waters; geeft herte Lande zelden rijp Zaad, verdraagt ook ongeerne sterke koude des Winters, wordt niet te min, door haar veelvoudige ronde Bollekens, die men, met een volle Maan van October, uit der Aerden opneemt, in droog Zant, om des Winters voor spijsze gebruikt te kunnen worden, bewaart, ende in de Maart of April, met de zelfde Maane, in een altijd nieuws omgesmeetene, wel gemeste Grond, wederom inzet, waar toe men gemeenlijk de beste en grootste Bollen verkiest, genoegzaam jaarlijks vermeerderd.

HET CCCXI. CAPITTEL.

M A N D R A G O R A.

VAN Natuire een leeg Gewas, wiens Wortel voor een gedeelte eens Menschen gedaante gelijk schijnt, wordt zo wel in't Nederlandsch, Latijn, als François, met deze, ende geen andere Naame genoemd: hoe wel zommige der Françoisen deze ook MANDE GLOIRE, ende de Hoogduitschen ALRAUN noemen. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, twee bijzondere soorten kenbaar geworden, te weeten: *Mandragora Mas*, Mandragora Manneken. Ende *Mandragora fœmina*, ofte Mandragora Wijfje. Beide van een Culture. Van de welke het Manneken ronde, ende het Wijfje Peerswijze Vruchten geeft.

Mandragora Mas, & fœmina.

Zy beminnen een goede, luchtige, zandige, ende met tweejarige Paerdemest maatig verziene Grond, een warme, opene, en wel ter Zonne geleegen plaatze, voor koude Noorde- en Oofte-winden genoeg bewaart, tamelijk veel Waters, kunnen de koude des Winters, in November, dik met Stroo, Turfmol, ofte Kif geheel overdekt, ende in de Maart wederom ondekt wordende, redelijk verdraagen: Verkrijgen ook als dan, in Zomer Tijden, dikwils volkomen Vrucht, wiens Zaad, met een wassende Maane van April, in d' Aerde eens Pots, niet boven een stroobreed diep, gelegd moet werden; waar door zy alleen vermeerderd gemaakt mogen zijn.

HET

HET CCCXII. CAPITTEL.

M A R U M.

En kleine, doch welriekende Plant, is (mijns weetens) met geen andere Naame dan deze van iemand genoemd. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee onderscheidelijke soorten bekend, te weten: *Marum verum* ofte *commune Hispanicum*, oprechte ofte gemeene Spaansche Marum. Ende *Marum Creticum arborescens*, ofte Boomachtig Marum van Candiën, het welke breeder en groover van Bladeren is. Beide van een ende de zelfde Culture.

*Marum ve-
rum of com-
mune His-
panicum.
Creticum.*

Zy lieven, uit een Natuurlijke eigenschap, een goede, gemeene, zandige Aerde, met een weinig tweejarige klein gewreevene Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen verzien, een warme, vrije en wel ter Zonne gelegene plaatze, voor alle koude Winden beschut, weinig Waters; verdraagen geenzins eenige koude Nachten, Herfstregenen, Sneeuw, Haegel of Vorst: moeten daarom, in Potten gezet, in 't laetste van September, of begin van October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, maar niet daar in gevuirt wordt gestelt, met slechts een weinig laauw gemaakt Regenwater, eens ofte tweemaal, geduirende de geheele Winter, van boven besprengt, in 't begin van April, met een aangenaame Lucht en Regen, wederom buiten gebragt, voor koude Nachten, haarige Winden, wel en voorzichtig gedekt zijn.

Zy vallen van Natuire teeder van aart, vergaan niet haast, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven; geeft, ook het *Marum verum* of oprechte Marum, alle Jaaren Bloemen (welke indien zy niet tijdelijks worden afgesneden, de Plante in groot perikel om te verderven gelaaten wordt, kan ook als dan, in deze Gewesten, quaalijk des Winters in 't leeven verblijven) doch noit in deze Quartieren eenig rijp Zaad, het welke uit warme Landen gezonden weezende, in de Maand van April of May, met een wassende Maane, in Potten gezaait, ende opgekoomen, niet (ten zy om haar veelheits wille) verplant moet zijn, waar door zy alleen vermeerdert gemaakt kan werden.

Het *Marum Creticum arborescens*, of Boomachtig Marum van Candiën, geeft noit, in deze Landen (mijns weetens) Bloem, wordt niet te min, door haar afgesneden Takskens, die men, met een wassende Maane van April, of Augustus, in Potten steekt, op een schaduachtige plaatze stelt, ende zomtijds met Regenwater een weinig begiet, waar door zy Wortelen verkrijgen, aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt.

HET

HET CCCXIII. CAPITTEL. M A L R O V E.

*Marrubi-
um &c.
Prassium.*

IS niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook WITTE ANDOREN genoemd. Op Latijn MARRUBIUM, ofte PRASSIUM. In 't Hoogduitsch WEISZ ANDORN of MAROBEL. En op François MARRUBIN of MARROCHEMIN. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, zeven veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Marrubium nigrum*, of *Ballotte*, swarte Andoren, of *Ballotte*. *Album vulgare*, gemeine witte Malrove. *Aquaticum*, Water, ofte in vochtige plaatzen groeiende Andoren. *Creticum*, Malrove uit Candiën. *Hispanicum*, Spaansche Andoren. *Rotundifolium Montis Libani*, Malrove van den Berg Libanus met ronde Bladeren. En *Marrubium majus lanuginosum*, of groote Andoren, met ruige of zeer wollige Bladeren. Alle van een ende dezelve Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zo wel zandige, als andere, doch luchtige, en wel gemeste Grond, een opene, warme, en genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, taamelijk veel Regens; blijven zelden langer als drie, of ten hoogsten vier Jaaren, in 't leeven, verdraagen de koude des Winters, buiten staande, en geeven het tweede Jaar volkoomen rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane van April of Maart, niet diep, de Aerde wederom bevoolen wordt, koomt ook door het neêrgevallene dikwils van zelve op, waar door zy alleen vernieuwt werden.

*Marrubi-
um rotundi-
folium mon-
tis Libani.*

Hoewel nochtans het *Marrubium rotundifolium montis Libani*, of rond gebladerde Malrove van den Berg Libanus, vroeg opgekoomen zijnde, niet alleen het tweede, maar ook, de meeste Tijd, het eerste Jaar, een rechte perfectie, en bequaam rijp Zaad verkrijgt.

HET CCCXIV. CAPITTEL. M O E D E R K R U I D.

*Matricaria
fl. simp. &
pleno.*

Niet alleen met deze Naame, maar ook in 't Nederlandsch MATTER genoemd. Wordt op Latijn MATRICARIA, PARTHENIUM, AMARACUS GALENI, ofte LEUCANTHEMUM. In 't Hoogduitsch MUTTERKRAUT of MEIDBLUMEN. Ende op François MARONE geheeten. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vijf verscheidene soorten bekend, te weeten: *Matricaria flore simplici*, Moederkruid met een enkelde Bloem. *Flore albo pleno medio luteo*, Mater met een dubbelde witte en van binnen geele Bloem. *Matricaria flore toto albo plenissimo*, Moeder-

derkruid met een gansch witte zeer dubbelde groote Bloem. *Matricaria flore albo pleno fistuloso*, Moederkruid met een dubbelde witte Bloem, zijnde vol Pijpjes. Ende *Matricaria nudo capite*, ofte Mater met bloote Hoofdekens. Niet alle van een Culture.

Zy lieven nochtans alle een goede, gemeine, zoo wel zandige, als andere gemeste Grond, een opene, vrije, ende ook een schaaduachtige plaatze, veel Waters, ook maatige vochtigheit; blijven zelden langer als twee of drie Jaaren in 't leeven, verdraagen sterke koude, ende alle andere ongelegenheit des Winters geduldig, bloeijen het tweede Jaar, en geeven volkoomen rijp Zaad; het welke, met een wassende Maane van de Maart, niet diep, in d' Aerde gelegd wordt, koomen ook door het neêrgevallene genoegzaam van zelve voort, waar door zy overvloedig vermeerderd mogen zijn.

Het *Matricaria flore toto albo plenissimo*, ofte Mater met een geheel witte zeer dubbelde groote schoone Bloem, geeft noit, in deze Landen, eenig rijp Zaad, wordt niet te min, door haar ten halven in gesneedene, van zelve Wortel geschooten hebbende Taksken, ook de zelfde afgesneden, in een schaaduachtige plaatze, daar zy van de Zonne niet mogen bescheenen worden, gesteecken, dikwils met Water begooten, en Wortelen verkreegen hebbende, op een luchtiger plaatze verplant, aangeeteelt, of vermenigvuldigt.

HET CCCXV. CAPITTEL. P A E R D S B L O E M.

ALZOO op Nederlandsch genoemd. In 't Latijn MELAMPYRUM, ofte TRITICUM VACCINUM. Ende op Hoogduitsch KUHWOITZEN, ofte BRAUNFLEISCH BLUMEN. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, twee besondere soorten kenbaar geworden, te weten: *Melampyrum flore purpureo*, purpere Paerdsbloem. Ende *Melampyrum flore luteo*, ofte Gele Paerdsbloem. Beide van een Culture.

Zy beminnen een gemeine, luchtige, zandige, zoo wel ongemeste, als gemeste Grond, liever een matig warme, en schaaduachtige, als een heete, en open luchtige plaatze, niet te veel vochtigheits, blijven niet meer als een Zomer in 't leeven, geeven in de Herfst volkoomen Zaad, ende vergaan; moeten daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, wederom op een nieuw, niet diep, gezaait zijn, slaan ook van zelve op, waar door zy genoegzaam vermeerderd worden.

Y y y

HET

HET CCCXVI. CAPITTEL.

N I G E L L E.

D It teeder, en aardig Gewas, wordt met deze Naame in Nederlandſch genoemd. Op Latijn MELANTHIUM, NIGELLA, of NARDUS. In 't Hoogduitsch SANT CATHARINEN BLUMEN. Ende op François NIELLE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, acht veranderlijke ſoorten bekend, te weeten: *Melanthium ſativum*, tamme Nigelle. *Citrinum*, Nigelle met gecouleerde Bloemen, Zaad, en Bladeren van Citroen. *Nigella Citrina flore cœruleo*, Nigelle met een Citroen gecouleurt Zaad, en een blaauwe ſchoone Bloem. *Melanthium ſylveſtre*, wilde Nigelle. *Corniculatum majus Hispanicum*, groote Spaanſche Nigelle met een gehoornt Zaadknoppe. *Damaſcenum flore ſimplici*, Nigelle van Damasco met een enkele Bloem. *Damaſcenum flore pleno albo*, Nigelle van Damasco met een dubbelde witte Bloem. Ende *Melanthium Damaſcenum flore pleno pallido cœruleo*, of Nigelle van Damasco met een dubbelde bleekblaauwe Bloem. Alle van een Culture.

Zy lieven, van Natuire, een goede, zandige, luchtige, wel gemeste, en alle Voorjaaren nieuws gerepte Grond, een warme, vrije, en genoegter Zonne gelegene plaatze, veel, ende ook maatige Regen; blijven niet meer als een Zomer in 't leeven; geeven in de Herſit rijp Zaad, ende vergaan: moeten derhalven, alle Voorjaaren, met een waſſende Maane van de Maart, wederom op een nieuw, door Zaad, de Aerde, niet diep bevoolen zijnde, vernieuwt, ende alzo vermeerderd worden; komen ook dikwils, door het neêrgevallen, van zelve voort.

HET CCCXVII. CAPITTEL.

K O O R E N R O O S E.

*Nigella-
ſtrum
Pseudome-
lanthium.*

A Lzoo in 't Nederlandſch niet alleen, maar ook by veele GITH genoemd. Op Latijn NIGELLASTRUM, ofte PSEUDOMELANTHIUM. In 't Hoogduitsch RADEN, ofte KORNROSE. Ende op François YVRAYE, ofte NIELLE DES BLEDEZ.

Zy leeft een goede, gemeine, zandige, zoo wel gemeste, als ongemeste Grond, een vrije, bequaam ter Zonne gelegene, doch zoo veel de Wortel aangaat; leeft een ſchaaduwachtige plaatze, maatige vochtigheit, blijft van Natuire niet meer als een Zomer in 't leeven; geeft, in de Herſit, rijp Zaad, ende vergaat van zelve te niere: Wordt daarom, alle Voorjaaren door dat zelfde, met een waſſende Maane van de Maart

Maart of April, wederom op een nieuw, niet diep, de Aerde bevoolen, kooft ook dikwils door het neêrgevallene van zelve op, waar door zy genoegzaam vermenigvuldigt wordt.

HET CCCXVIII. CAPITTEL.

B I N G E L K R U I D.

IN 't Nederlandsch alzoogenoemt. Wordt op Latijn geheeten *MERCURIALIS*, naa haar eerste Vinder *MERCURIUS*. In 't Hoogduitsch *Mercurialis* BINGELKRAUT, *KUHWURTSZ*, ofte *MERCURIUSKRAUT*. Ende op François *MERCURIALE*. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie verscheidene soorten kenbaar geworden, te weeten: *Mercurialis Mas*, ofte *Testiculata*, Bingelkruid Manneken, ofte met Klootkens of Ballekens Zaad. *Femina*, ofte *Spicata*, Bingelkruid Wijfken, of met een Zaad op de maniere van een Aare gestelt. Ende *Mercurialis Sylvestris*, wilde Bingelkruid, ofte *Spicata montana*, dat is, Berg Bingelkruid met een geaarde Bloem. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, nieuws omgesmeetene, en wel gemeste Grond, zoo lief een donkere, als een vrije, luchtige, en bequaam geleegeene plaatze, veel Regens; blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven; geeven in de Herfst rijp Zaad, ende verfterven, door een kleine Rijp, ofte van zelve: worden zelden in 't Voorjaar gezaait, dewijle zy van zelfs, wederom overvloedig opflaan, daar zy eens gestaan hebben.

Het *Mercurialis spicata montana*, ofte Bingelkruid met een geaarde Bloem, op Bergachtige plaatzen groeiende, vergaat zoo haastig niet, maar blijft lange Jaaren in 't leeven, verdraagt sterke koude, ende alle ongelegenheit des Winters zonder schaade, verkrijgt, in deze Landen, jaarlijks Bloemen, maar noit eenig rijp Zaad, kan niet te min, door haar ter zijden uitloopenen jonge Scheuten, die men, met een wassende Maane in de Maart of April, van d'Ouden neemt, ende verplant, genoegzaam vermeerderd worden.

HET CCCXIX. CAPITTEL.

M E L I S S E.

Een wel bekende, ende (om haar deugdelijke aart) een zeer gebruikelijke Plante. Wordt in 't Nederlandsch niet alleen met deze Naam, maar ook *CONFILIE* genoemd. Op Latijn *MELISSA*, *MELISSOCIES*.

*Melissa folio
maculoso.
Melissophyl-
lum verum
Leon. Fuch-
sij.*

PHYLLUM APIASTRUM, of CITRAGO, dewijle de Bladeren gewreeven wordende, een aangename Citroengeur van haar geeven. En in't Hoogduitsch zo wel als François MELISSE. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, negen bijzondere zienswaardige soorten bekend, te weten: *Melissa vulgaris*, gemeene Melisse. *Vulgaris folio maculoso*, gemeene Melisse met schoone geel- en groen-bonte Bladeren. *Melissophyllum verum Fuchsij*, oprechte Conflie van LEONARDUS FUCHSIUS beschreeven. *Melissophyllum Turcicum flore albo*, Turksche Melisse met een witte Bloem. *Flore purpureo*, met een purpere Bloem. Ende *Flore caeruleo*, met een blaauwe Bloem. *Melissa Molucana*, ofte *Moluca laevis*, Moluksche Melisse, ofte Moluke met slechte Bladeren. Ende *Melissa Molucana spinosa*, ofte Melisse uit de Moluksche Eilanden met Doornen. Niet alle van een ende dezelfde Culture

Zy lieven nochtans alle een goede, zandige, gemeene Grondt, met tweejarige Paerdest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen genoegzaam doormengt.

De *Melissa vulgaris*, gemeene Conflie. *Folio maculosa*, met bonte Bladeren. Ende *Melissophyllum verum Fuchsij*, ofte oprechte Melisse van L. FUCHSIUS, zijn van Natuire langleevende, beminnen zo wel een schaduwwachtige, als een open vrije plaatze, veel Waters; verdraagen alle ongeleegentheit des Tijds; geeven, gemeinlijk alle Jaaren, volkomen rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart of April, niet diep de Aerde bevolen, ende dikwils met Water begooten moet zijn, waar door zy zo wel, als haare aangegroeide Wortelen, op de zelfde Tijd, van d' Ouden genomen, ende verplant, aangeteelt, ofte vermeerderd gemaakt mogen worden.

*Melissophyl-
lum Turci-
cum.
Melissa Mo-
lucana lae-
vis & spi-
nosa.*

Het *Melissophyllum Turcicum*, ofte Turksche Melisse, zo wel met een witte, purpere, als blaauwe Bloem: *Melissa Molucana laevis*, Molusche Conflie zonder Doornen, en *Moluca spinosa*, ofte Molusche Melisse met Doornen, blijven niet meer als een Zomer in't leeven, lieven een zeer warme, luchtige, en wel ter Zonne gelegeene plaatze, willen ook liefst, de beide Molusche Melissen, om haare teederheits wille, geerne in Potten gestelt, ende voor koude Noordewinden gewacht worden; verdragen maatige vochtigheit; geeven, in deze Gewesten, met goede Jaaren, dikwils volkomen rijp Zaad, ende vergaan van zelfs, ofte door een kleine Rijp: moeten daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van April, wederom in Potten nieuws gezaait, ende zo wel voor koude Nachten, als veel Waters, dewijle het Zaad daar door haastig verrot, wel gedekt ende gewacht, ook een tijd lank in warme Paerdest gestelt zijn; waar door deze schoone en zienswaardige Planten alleene vermeenigvuldigt, en weder in't licht gebrocht mogen worden.

HET CCCXX. CAPITTEL.

M E C H O A C A N.

WOrdt in't Nederlandsch alzoo, ende op Latijn MECHOACANNA genoemd, na de Provincie Mechoacan in America geleege, ^{Mechoacan} alwaar zy uit der Natuiren voortkoomende, van daar in deeze Landen eerst gebrocht is; doch my van Zaad 1652. gelukkig opgekoomen, ende, door naerstige zorg voorspoedig aangegroeit.

Zy bemint, uit een aangeboorne eigenschap, een goede, gemeene, zandige Aerde, met een weinig tweejarige klein gewreevene Paerdest, Mol der van binnē verdurvene Boomen, ofte, in plaatze van dien, het Mol der verrotte Bladeren van Boomen, ende eenjarige Hoenderdrek genoegzaam doormengt, een warme, vrije, en wel ter Zonne geleezene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-Winden bevrijt, maatige vochtigheit; is van Natuire teeder, geene sterke Winden, koele Herfstregenen, Rijp of Vorst dezer Landen verdragen konnende: Moet daarom, droog zijnde, in het laetste van September, binnē 's huis gebrocht, op een warme plaatze, daar de geheele Winter in geviert werdt, gestelt, voor een doordringende Vorst gewacht, met slechts een weinig laauw Regenwater, geduirende deze Tijd, van boven besprengt, ende niet voor in't midden van April, met een zoete Regen en aangename Lucht, wederom buiten gezet, ook voor koele Regenen, koude Nachten, voorzichtig gedekt ende gewacht worden.

Zy blijft, alzo gecultiveert, in deze koude Gewesten, lange Jaaren in't leeven, verliezende tegen de Winter, alle haar Loof, gelijk de Brionie, ende alle Voorjaaren in de May nochtans (als de zelfde) uit haar dikke Wortel (welke de verrottinge zeer onderworpen is) wederom nieuwe Scheuten voortbrengende. ^{ziet cap. 400.}

HET CCCXXI. CAPITTEL.

B E E R W O R T E L.

ALzo op Nederlandsch genoemd. In't Latijn MEUM, ofte FOENICULUM PORCINUM. Ende op Hoogduitsch BEERWURTZ. Hier van zijn my, in haar aart, twee veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Meum Athamanticum*, Beerwortel die van Natuire ontrent den Berg Athamas, in Theffalien leggende, waar na zy deze Naam ontfangen heeft, groeiende gezien wordt. Ende *Meum spurium*, ^{Meum Athamanticum, spurium.} ofte Bastaart Beerwortel. Zijnde van een Culture.

Y y y 3

Zy

— Zy beminnen beide, liever een zandige, als andere, doch met tweejarige Paerdemeft wel verziene Grond, een vrije, en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; blijven lange Jaaren in't leeven, verdraagen sterke koude, ende alle ongeleegentheit des Winters; geeven ook gemeenlijk, met goede Zomers, volkoomen rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane van October, in een Pot, ofte van de Maart in d' Aerde, om dat het langzaam opkooft, ruim twee stroobreed diep gezaait moet zijn, waar door zy zo wel, als haare aangewassene jonge Wortelen, die men, met gezeide Maane in de Maart ofte April, van d' Ouden neemt, ende verplant, aangeteelt, ofte vermeenigvuldigt gemaakt kunnen werden.

HET CCCXXII. CAPITTEL.

H E E R S.

MEt deze Naame niet alleen in't Nederlandsch, maar ook van veele GEERS, ofte HIRS genoemd. Op Latijn MILIUM, QUASI MILIUM, om datze door haare vruchtbaarheid, duizent koornen, in plaatze van een, ofte hondert voortbrengende gezien wordt. In't Hoogduitsch HIRSE, HIRSEN, ofte HIRST. Ende op François MILLET of MIL. Hier van zijn my, in haar aart, drie verscheidene soorten bekend, te weten: *Milium semine albo*, witte Heers. *Semine flavo*, geele Heers. Ende *Milium Gambaicum semine nigro*, ofte Gambaische Heers met een schoon swart blinkend Zaad; slechts een weinig in haar Culture verscheelende.

Milium album luteum.

De twee eerst genoemde, lieven een goede, gemeene, zandige Aerde, met maatig tweejarige Paerde- en Koeije-mest verzien, een luchtige, en genoeg ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; blijven niet meer als een Zomer in't leeven; geeven, tegen de Winter rijp Zaad, ende vergaan van zelve: moeten daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maan van April, wederom op een nieuw, niet diep, gezaait zijn, waar door zy alleen vermeerderd kunnen worden.

Milium Gambaicum.

Het *Milium Gambaicum*, of Gambaische Heers, is veel teederder van aart, maar grooter en sterker van Bladeren, blijft in deze Landen, niet meer dan een Zomer overig, wordt, met een wassende Maane van April ofte May, in een Pot, met goede luchtige Aerde, een weinig tweejarige Paerdemeft, het Mol der verrotte Bladeren van Boomen, ende eenjarige Hoenderdrek vermengt, gevult, niet boven een stroobreed diep gezaait; opgekoomen zijnde, niet verplant, noch ook meer als een, ofte ten hoogsten twee (na haare grootheid) daar in verblijven moet; lieft groote hette, ende een wel ter Zonne geleegene plaatze, voor alle koude Noorde- en Ooste-winden beschut, maatige vochtigheit, geeft vol-

volkomene Bloemen, maar noit eenig vast blijvend Zaad; lijdt ook, in geene manieren, de koude des Winters, maar vergaat van zelve, binnen 's huis, wel ofte niet gewacht zijnde. Moet daaromme, van Zaad, uit heete Landen gezonden, t' elkens op een nieuw de Aerde bevolen, ende alzo wederom vernieuwt zijn.

HET CCCXXIII. CAPITTEL.

DUIZENDBLAD.

IS niet alleen, in't Nederlandſch, met deze, maar ook by veele met de Naam van GERWE bekend. Wordt op Latijn genoemd MILLEFOLIUM, ofte ACHILLEA. In't Hoogduitsch GARBEN, SCHARFGRAS, ofte TAUSENTBLAT. Ende op François MILLEFUEILLE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige veranderlijke foorten bekend, te weeten: *Millefolium majus album*, groote witte Gerwe. *Majus purpureum*, groot purper Duizendblad. *Majus flore purpureo holoferico*, groote Gerwe met een purper fluweele Bloem. *Minus odoratum*, klein Duizendblad met welriekende Bloemen. *Minus flore luteo*, kleine Gerwe met een geel Bloem. *Millefolium aquaticum*, Water Duizendblad. *aquaticum fœniculaceum*, Water Gerwe met teedere Bladeren als Venkel. *Palustre minus*, kleine Water Gerwe. Ende *Millefolium aquaticum cornutum*, ofte Duizendblad, in waterachtige plaatzen groeiende, met een gehoort Zaad. Niet alle van een Culture.

*Millefolium
ejusque
species,*

Die op drooge plaatzen groeijen, lieven alle een goede, gemeene, zandige, liever gemeste, als ongemeste Grond, een opene, en wel geleegene plaatze, veel Regens, ende ook maatige vochtigheits; blijven eenige Jaaren in't leeven, verdraagen sterke Vorst, ende meer andere ongeleegentheden des Tijds; geeven ook dikwils volkomen Zaad, met goede Zomers, het welke, met een wassende Maane van de Maart, de Aerde bevolen kan zijn, waar door zy zowel, als door haar voortlopende jonge Scheutkens, gemeenlijk van zelve wortelende, die men, met genoemde Maane in April, van d' Oude neemen en verplanten mag, aangeteelt werden.

Het *Millefolium aquaticum*, ofte Water Duizendblad, wil qualijk, in eenige Hoven, ten zy in vochtige, schaduachtige, ofte andere plaatzen, alle Dagen, of om den tweeden Dag, met Water begooten wordende, groeijen; blijft als dan eenige Jaaren, brengt ook voort Bloemen, maar noit volkoomen Zaad: moet daarom, alleen, door haar voortkruipende Scheutkens, van zelve wortelende, aangequeekt zijn, welke qualijk in acht genomen wordende, haastig wederom vergaan. Ziet 448. cap.

*Millefolium
aquaticum.*

HET

HET CCCXXIV. CAPITTEL. RUITERS KRUID.

Militaris
aquatica.
Aloe palu-
stris.
Sedum a-
quaticum.

Niet alleen in't Nederlandsch met deeze Naame, maar ook wel KRABBen KLAUW geheeten. Wordt op Latijn genoemd MILITARIS AQUATICA, ALOE PALUSTRIS, SEDUM AQUATICUM, ofte MILITARIS AISOIDES.

Zy groeit, van Natuire, in staande Wateren of loopende Rivierkens, ende wordt noit in eenige andere soorte van Grond voorkomende gezien; kan daarom, in geene manieren, in Tuinen of Bloemhoven levendig gehouden zijn, wat moeite of ongeleegentheit daar toe aangewent wordt, gelijk my daar van d' eervarentheit zo dikwils geleert heeft: Doch een Gracht ofte Sloot gegraven, met Water verzien, ende daar in, met een wassende Maane van de May geplant, beklijft zy niet alleen, maar geeft ook Bloemen: de Bladeren verderven des Winters, schieten nochtans, alle Voorjaaren, in de May wederom Jongen uit de oude Wortel voort, waar door zy zo wel, als Zaad, in't Water neederzakken- de, aange teelt, en zonder eenige menschelijke hulpe, vermeerderd werdt.

HET CCCXXV. CAPITTEL. DRIE BLAD.

Trifolii spe-
cies varia.

By veele wel bekend, wordt niet alleen met deze Naame in onze Nederlandtsche taale, maar ook KLAVEREN genoemd. Op Latijn TRIFOLIUM. In't Hoogduitsch WIESENKLEE. Ende op Fran- çois TREFFLE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, zeer veel zienswaerde soorten kenbaar geworden, te weeten: *Trifolium bituminosum*, swaarriekend Drieblad. *Americanum spicatum flore purpurascens*, geëard Americaansch Drieblad, met een purperachtige Bloem. *Corniculatum majus & minus*, Groot en klein Drieblad, met een gehoornt Zaad. *Stellatum hirsutum subterraneum Lusitanicum*, Ruig gebladerd Portu- gaals Drieblad, met een rond als vol Sterren geformeerde Zaadknoppe op der Aerden leggende. *Arborescens Lusitanicum*, Boomachtig Portu- gaals Drieblad. *Acetosum flore luteo*, zuire Drieblad met een geele Bloem. *Acetosum flore magno caeruleo*, zuire Drieblad met een groote blaauwe Bloem. *Acetosum flore albo magno*, zuire Drieblad met een groote witte Bloem. *Stellatum hirsutum humifusum*, ruig gesterrent Drieblad, op der Aerden kruipende. *Canadense flore purpureo spicato*, Drieblad van Ca- nada, met een purpere geëarde Bloem. *Fragiferum perenne*, Langduirend Drie-

Drieblad met een Vrucht als een Aerdbesie. *Fragiferum hirsutum*. Drieblad met ruige Bladeren ende een Aerdbesie gelijkende Vrucht. *Fragiferum cornutum*, met een gehoornde Vrucht gelijk een Aerdbesie. *Fragiferum estivum rarum*, een aardig Aerdbesien draagend Drieblad, in de Zomer bloeiende, ende rijp Zaad verkrijgende. *Fragiferum estivum minimum*, alderkleinste Aerdbesien draagend Zomer Drieblad. *Aestivum capitulo turbinato*, Zomer Drieblad met een scherpe Knop. *Falcatum*, Drieblad met een Zaadpeule gelijk een Sikkel. *Capite hirsuto annuum Lusitanicum*, Eenjaartig Portugaalsch Drieblad met een ruige Knop. *Capite echinato Lusitanicum*, Portugaalsch Drieblad met een doornige Knop. *Vesicarium Indicum*, Indiaansch Drieblad met Blaaskens. *Siliquosum*, Drieblad met Peulkens. *Siliquosum Lusitanicum*, Portugaalsch Drieblad met Peulkens. *Siliquosum Africanum*, Africaansch Drieblad met Peulkens, dat van zommige *Mosambos d' Angola* genoemd wordt, met welke Naame het my ook voor dezen gezonden is. Ende veel meer andere, hier te verhaalen onnodig. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle, een zandige, goede, ofte ook wel andere gemeine, zoo wel met tweejarige Paerdemeest, als gantsch geen vettigheid verziene Grond, een opene, warme, en genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, taamelijk veel Waters, geeven gemeinlijk, inzonderheit met heete en drooge Zomers, volkoomen rijp Zaad, ende vergaan tegen de Winter, of blijven lange in 't leeven, als:

Trifolium Americanum spicatum, ofte Drieblad uit America met een geaarde purperachtige Bloem. *Cornutum majus & minus*, groot en klein Drieblad met een gehoornde Vrucht. *Stellatum hirsutum subterraneum Lusitanicum*, ruig Portugaalsch Drieblad, met een op der Aerden leggende Zaadknop, gelijk als met Sterren verzien. *Acetosum flore luteo, magno caeruleo & magno albo*, zuire Drieblad met een geele, groote blaauwe, en groote witte Bloem. Die ook in 't Nederlandsch zuire Klaveren, ende *Koekoeksbrood*, op Latijn *Oxys*, *Panis Cuculi*, ofte *Alleluja*, in 't Hoogduitsch *Saurerklee*, *Buchampffer*, ofte *Buchbrot*, op Fransois *Pain de Cocu* genoemd zijn. Ende *Fragiferum perenne*, ofte overblijvend Drieblad met een Vrucht op de maniere van een Aerdbesie. Welke alle niet alleen eenige Jaaren in 't leeven blijven, maar ook buiten gestelt wordende, de koude Wintersche Dagen, ende alle ongeleegentheit van dien, taamelijk verdraagen; worden ook, zoo wel door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van April, in d' Aerde eens Pots, niet boven een stroobreed diep gelegd moet zijn, als aangewassene Jongen, die men, op de zelfde tijdt van d'Ouden neemt, ende verplant, vermenigvuldigt.

Alle de ander genoemde, blijven niet meer als een Zomer in 't leeven, vermits zy ofte rijp, ofte geen volkoomen Zaad voortgebracht hebbende, even wel door kleine ongeleegentheit, ofte van zelf ster-

Trifolium Americanum spicatum, Cornutum, Stellatum &c.

ven ende vergaan : moeten daarom , alle Voorjaaren , met een wassende Maane van April , wederom op een nieuw , niet diep , in Potten gezaait , niet verplant , noch ook te veel in een gelaaten zijn , zouden anders te zeer verachten , ende daar door te minder rijp Zaad voortbrengen mogen , waar door zy alleen vermeerderd werden.

*Trifolium
arborescens
lusitanicum.*

Het *Trifolium arborescens Lusitanicum* , ofte Boomachtig Drieblad uit Portugaal , isteede van aart , ende eenige Jaaren in 't leeven blijvende ; mag in geene manieren de koude des Winters , in deze Gewesten verdraagen ; moeten daarom , in een Pot , met een wassende Maane van April , zoo wel gezaait , als geplant , voor veele koude Herfstregen gewacht , in 't begin van October binnen 's huis , op een luchtige , maar geen warme plaatze gezet , met weing laauw Regenwater (geduirende de Winter) verzien , voor Vorst wel gewacht , ende niet wederom , voor in 't begin van April , met een aangenaame Lucht en Regen , buiten gebrocht zijn.

Wordt ook alleen , door haar Zaad , in deze Quartieren , zelden haar volkomentheit verkrijgende , aangeteelt.

*Trifolium
Africanum
Siliquosum.
Mosambos
d' Angola.*

Het *Trifolium Africanum Siliquosum* , of Drieblad met Peulen uit Africa , ofte *Mosambos d' Angola* , is het teederste van allen , en aangenaam om te zien , lieft groote hette , en maatige vochtigheit ; kan geen sterke Winden , ofte eenige koude verdraagen , brengt voort , in haar Peulens , geen rijp Zaad , maar versterft haastig in de Herfst , door kleine ongelegentheit , ende wil niet overblijven.

*Trifolium
palustre.*

Het *Trifolium palustre* , ofte Water Drieblad , blijft van Natuire lang in 't leeven , in stilstaande Wateren , of vlietende Revierkens wassende , verdraagt alle ongelegentheit des Winters , geeft een wonderlijke schoone Bloem , ende ook , in zommige Jaaren , volkoomen Zaad , het welke in 't Water vallende , zoo wel door het zelfde , als haar aangegroeide jonge voortschietende Wortelen , vermeerderd mag worden.

In de Hoven gezaait ofte geplant , wast ongeerne , doch in een gegravene Waterkuile gestelt , beklijft het wel by gelegentheit , maar blijft zelden meer , als tweejaaren in 't leeven.

HET CCCXXVI. CAPITTEL. BRUIN ROOD VIER BLAD.

*Quadrifolium
Phœum.*

*Trifolium
fuscum.*

IN 't Nederlandsch also genoemt , om dat deze kruipende Plant meeft vier , minst drie ende vijf Bladeren , met een aangenaam Bruinroode couleur verzien , ten voorschijn brengt. Op Latijn *QUADRIFOLIUM PHŒUM* , ofte *TRIFOLIUM FUSCUM*. Ende in 't François *QUATRE FUEILLE BRUN*.

Zy bemint een goede, gemeine, zandige, luchtige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdesteelt verzien, een wel gelegene, ende geenzins belommerde plaatze, veel Waters; geeft in de Maand van Junius en Julius Bloemen, ende voor de Winter volkoomen Zaad, verdraagt sterke koude en alle andere ongelegenheit des Winters, zonder schaa-
de; wordt niet alleen door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van de Maart of April, niet diep, in d' Aerde gelegd moet zijn; maar ook by de Grond voortkruipende, ende zonder eenige moeilijk-
heit, van zelve wortelvattende jonge Scheutkens, die men, op de zelfde Tijd ofte Zomer, van d' Ouden neemt, ende verplant, ver-
meedert gemaakt.

HET CCCXXVII. CAPITTEL.

M O S C H.

WOrdt met deze Naame in 't Nederlandsch alzoogenoemt. Op Latijn *Muscus*. In 't Hoogduitsch *Mosz*. Ende op François *Mousch*. Hier van zijn my, in haar aart, veel kluchtige, ver-
anderlijke, zienswaardige soorten kenbaar geworden, waar van zom-
mige op en aan de Takken der Boomen, zonder menschelijke Cul-
ture onderworpen te zijn, van zelve, door een Almogende Handt,
eens wonderlijken Werkmeesters, konstig voortkomende gezien wor-
den; van de welke wy hier niet zullen spreken: maar alleen van die,
de welke in der Aerden groeijen, ende wiens Culture ons niet in alles on-
bekent is, te weeten: *Muscus terrestris dentatis*, Aerd Mosch met tan-
dekens. *Terrestris clavatus*, Aerd Mosch met kleine Scheuten als Kol-
veken. *Terrestris minor*, klein Aerd Mosch. *Coralloides*, Mosch Ko-
rals wijze groeiende. *Muscus aquaticus minor*, ofte klein Water Mosch; *se*.
Behalven deze laetste, alle van een Culture.

*Muscus;
ejusque spe-
cies diver-*

Zy beminnen een gemeine, slechte, zandige Aerde, een vrije, ope-
ne, luchtige, en vochtige plaatze, veel Waters; mogen de koude des
Winters, ende alle andere ongelegenheit van dien, taamelijk verdraa-
gen; geeven (mijns weetens) noit Zaad, maar worden alleen door haar
aangewassene jonge Scheutkens aangeteelt ende vermeerderd; welke van
d' Oude genoomen, ende in goede Grond gezet zijnde, daar in niet meer
als twee of drie Jaaren, ten hoogsten, leevendig blijven, vermits zy
de zelfde niet verdraagen moogen, waar door zy al quijnende vergaan.

Het *Muscus aquaticus minor*, ofte klein Water Mosch, groeit op geen
andere plaatze, als alleen in haar natuurlijke vochtigheit.

*Muscus a-
quaticus.*

HET CCCXXVIII. CAPITTEL. M U S C A R I.

*Muscari
Species tres.* Deze Eedele Bol Plante, om haar aangename, ende welriekende geur, van zich geevende, en kluchtige Druifswijs te zaamen gevoegde Bloem, alzoo niet alleen genoemd, maar wordt ook van zommige TICADI, ofte DIPCADI geheeten. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie verscheidene soorten bekend, te weeten: *Muscari flore obsoleto*, Muscari met een verouderde onaangename couleur. *Flore albido*, met een witachtige Bloem. Ende *Flore luteo*, ofte met een geele Bloem. Alle van een Culture.

Zy bemint een goede, zandige, gemeine Grond, met tweejarige Paerde- en Koeije-mest verzien, een opene, en wel te Zonne gelegene plaatze, maatige vochtigheit; verdraagt sterke koude, ende alle andere ongelegenheit des Winters, zonder eenige schaade; bloeit alle Jaaren, maar geeft niet altijd volkomen Zaad.

De Bolle, alle drie Jaaren, in 't begin ofte ten halven van Julius, uit der Aerden opgenomen, ende in een drooge plaatze gelegt zijnde, wordt in September, tegen de volle Maane, in nieuws omgesmeetene ende gemeste Grond, t' elkens wederom gezet. Wordt ook veel bequaamer, door haar aangegroeide jonge Bollekens, die men, opgenoomen weezende, van d'Ouden neemt, als Zaad, dat niet voor acht, of negen Jaaren, naa dat het met een volle Maane van September, de Aerde bevoolen geworden is, voor de eerste maal Bloeme geeft, aangeteelt.

HET CCCXXIX. CAPITTEL. C A M E L I N E.

*Camelina.
ofte Mya-
grum.* ALzo in 't Nederlandsch geheeten. Wordt op Latijn genoemd CAMELINA, ofte MYAGRUM. In 't Hoogduitsch FLACHTSDOTTERN, ofte LEINDOTTERN. Ende op François CAMELINE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier besondere soorten kenbaar geworden, te weeten: *Myagrum vulgare*, gemeine Cameline of Myagrum. *Monospermum*, Myagrum met een alleenig in haar Huiskens zittend Zaad. *Thlaspioides facie*, Cameline met een gedaante van Thlaspi. *Myagrum rotundum*, ofte rond Myagrum. Alle van een Culture.

Zy lieven een gemeine, goede, zandige, en wel gemeste Grond, een vrije, en bequaam ter Zonne gelegene plaatze, tamelijk veel Waters; blijven niet meer als een Zomer in 't leven, geeven in de Herfst volkomen

komen rijp Zaad, ende vergaan van zelfver, moeten daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van April ofte Maart, wederom op een nieuw, niet diep gezaait zijn; komen ook dikwils, door het nêergevallene Zaad van zelfver voort, waar door zy genoegzaam vermeerderd werden.

HET CCCXXX. CAPITTEL.

K R A A K E B E S I E N.

Niet alleen in't Nederlandsch, met deeze Naame, maar ook van veele POSTELBESIEN genoemd, om datze geëeten wordende een kraakend geluit van haar geeven. Op Latijn MYRTILLUS, ofte VACCINIA. In't Hoogduitsch HEYDELBEEREN. Ende op François AIRELLE ofte AURELLE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee besondere soorten bekend, te weeten: *Myrtillus fructu nigro*, swarte Krakebesië. Ende *Myrtillus fructu rubro*, ofte roode Krakebesië, die niet zo zeer als d' ander begeert wordt. Beide van een Culture.

Zy beminnen van Natuire, een gemeine, zandige, en maagere of dorre, doch luchtige Grond, in een goede Aerde geplant, geeven weinig, ofte geen Vrucht, verdraagen even wel veel Regens, sterke koude des Winters, ende andere ongelcegentheit des Tijds; worden, van Natuire, zeer oudt; verliezen in de laate Herfst haare Bladeren, welke vroeg in't Voorjaar wederom vernieuwt werdende gezien mogen zijn, kunnen ook niet door andere middelen als haare aangewassene jonge Scheutkens, Wortel verkreegen hebbende, die men, in October, ofte Maart, met een afgaande Maane, van d' Ouden neemt, ende verplant, vermeenigvuldigt werden.

HET CCCXXXI. CAPITTEL.

P E N N I N K S K R U I D.

OP Nederlandsch om haar gelijkende gedaante alzo genoemd. In't Latijn NUMMULARIA, ofte CENTIMORBIA. Op Hoogduitsch E-
GELKRAUT, ofte PFENNINGKRAUT. Ende in't François HERBE
MONNOYERE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie veran-
derlijke soorten kenbaargeworden, te weeten: *Nummularia flore luteo*,
Penningskruid met een geele Bloem. *Flore purpureo*, met een purpere
Bloem. Ende *Nummularia Americana*, ofte Americaansche Pennings-
kruid. Niet alle van een Culture.

Z z z 3

Zy

Zy beminnen, van Natuire, een luchtige, goede, gemeene, zandige, zo wel gemeste, als ongemeste Grond, liever een donkere, dan een opene, en wel ter Zonne geleegeene plaatze, veel Waters; verdragen felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, zonder schaade; geeven gemeinlijk alle Jaaren, in de Herfst rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart, niet diep, in d' Aerde gelegd wordt, koomen ook, door het néergevallen, dikwils van zelve genoegzaam voort, waar door zy zo wel, als haare by de Grond kruipende jonge Scheutkens, gemeinlijk van zelve wortelende, die men, de geheele Zomer, met gezeide Maane, afsteeken, en verplanten, ook terstont met Water begieten mag, vermeenigvuldigt gemaakt zijn kunnen.

Nummularia Americana,

De *Nummularia Americana*, ofte Penninkskruid uit America, zijnde een schoon en aardig Gewas; bemint een goede zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemeest, eenjarige Hoenderdrek, ende het Mol uit van binnen verdurvene Boomen doormengt, een opene, warme, en wel ter Zonne geleegeene plaatze, maatige vochtigheit; blijft eenige Jaaren in't leeven, kruipt niet gelijk d' andere by der Aerden, maar koomt alleen uit een dikke Wortel voort; geeft, in deeze koude Gewesten, noch Bloem, noch Zaad; verdraagt ongeerne koude Herfstregen, sterke Winden, Sneeuw, mistige Dampen, ofte felle Vorst: moet daarom, met een wassende Maane van April of May, niet boven een stroobreed diep, in een Pot gezaait, en het eerste en tweede Jaar, niet gerept zijnde, in't begin van October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze (daar niet als met Vorstig Weeder in geviert werdt) niet verre van een Venster, doch zonder eenige zieginge, gestelt, met slechts een weinig laauw Regenwater (geduirende de geheele Winter) van boven begooten, ende niet voor in't begin van April, met een aangename Lucht en Regen, wederom buiten gebrocht, voor Sneeuwige vochtigheit, koude Nachten, haarige en schraale Winden, wel gewacht ende gedekt zijn.

Zy wordt, in deeze Landen, door haare teedere Takken, die in d' Aerde geboogen weezende, eindelijk Wortelen vatten, zoberlijk vermeenigvuldigt.

HET CCCXXXII. CAPITTEL. N A R C I S S E.

Narcissus, ejusque species. **D**Eeze niet alleen om haar schoonheit, maar ook welriekende bevalligheit, van een jegelijk zeer gelieft, wordt niet alleen met deze Naame, maar ook, in't Nederlandsch SPAANSCH JENETTE, of JONQUILLEN genoemd. Op Latijn NARCISSUS. Ende in't Hoogduitsch

duitsch NARCISZ ROSZLEIN, ofte MERTSZBLUMEN. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, Drie en 't Negentig soorten kenbaar geworden, hier alle te verhaalen onnodig, dewijle zy meest van een ende de zelfde Culture te zijn gevonden worden.

Zy beminnen geerne, een goede, gemeene, zandige Grondt, met een weinig Veen Aerde, tweejarige Paerde- en Koeije-mest wel ver- zien, een vrije, warme, en wel ter Zonne geleezene plaatze, maati- ge vochtigheit; verdraagen taamelijk de koude des Winters, geeven jaarlijks gemeinlijk volkomen Zaad, inzonderheit met goede Zomers, doch die met dubbelde Bloemen te voorschijn koomen, noit: Worden ook, om het derde Jaar, uit der Aerden opgenoomen, te weeten de slechste, maar de beste van veele alle Zomers, in't begin ofte ten hal- ven van Julius, op welke Tijd het zeer gevoeglijk geschiedt, op een drooge bequaame plaatze gelegd, ende in September, met of tegen de volle Maan (van haare oude Vaezelwortelen eerst gezuivert zijnde) in nieuws omgesmeetene, vrisse, en gemeste Aerde (als vooren gezegt) taamelijk diep wederom ingezet, zo nochtans dat de Bolle zelfver, geen- zins aan de Mest koomt te geraaken, maar alleen de Vaezelwortel daar in kan speelen, op dat zy daar door de verrottinge niet koomt onderhaa- vig gemaakt te werden.

Zy worden gemeenlijk vermeerderd gemaakt door twee bijzondere manieren. Eerstelijk, door haare aangegroeide jonge Bollekens, die men, zeer gevoeglijk (opgenoomen weezende) van d' Ouden neemt, ende met de zelfde wederom inzer. Ten tweeden, door Zaad, het wel- ke, met een volle Maane van September of Augustus, een kleine Vin- ger diep, in een Var, in d' Aerde gestelt, gezaait moet zijn, komt als dan het volgende Voorjaar op, ende geeft zelden voor het zeste of zee- vende Jaar daar naa, voor d' eerstemaal, Bloem, waar in dikwils aardig- ge veranderinge, zo in stellinge, als couleuren gevonden wordt.

De *Narcissus Virginianus flore liliaceo albo extra rubello*, of Virginiaansche Narcisse, met een inwendig witte, maar uitwendig roode Lelibloem. *Rubeus Indicus*, roode Indiaansche Narcisse. *Marinus*, Zee Narcisse, die ook *Scilla*, *Pancratium marinum*, ofte *Hemerocallis Valentina* geheeten is. *Liliaceus rubeus Indicus*, die ook *Narcissus Jacobei*, ofte *Capitis Bona Spei* ge- noemt is, Indiaansche Narcisse met een Bloem op de maniere van een Lelie. *Tertius & quartus Matthioli*, de derde en vierde soorte van P. AND. MATTHIOLUS. *Bifolius Capitis Bona Spei*, twee gebladerde Narcisse van de Caap ofte uitsteekende Hooft van goede hoop. *Calcedonius*, Narcisse uit Calcedonien. Ende veel meer andere; zijn alle teeder van aart, de koude Lucht dezer Landen, des Winters, buiten staande, niet moogende ver- draagen: moeten daarom, in een Zonnebak of in Potten gezet, en binnen 'shuis, op een luchtige plaatze, met zeer weinige vochtigheids onder- houden, bewaart zijn.

Narcissus
Virginianus
&c.
Indicus.
Marinus.
Calcedoni-
cus &c.
Scilla.
Pancratium
marinum.
Hemerocal-
lis Valenti-
na.

Wil

Wil iemant deze of ook andere Bollen, verre ofte naa by verzenden, die legze geheel in Mosch, het welke op d' Aerde, en niet aan Boomen gegroeit is; want zy verblijven hier in beeter als in eenig ander ding, vermitze in drooge Dagen de zelfde voor al te veele uitdrooginge bewaart, ende in Regenige tijden een weinig vochtigheids, uit een aangeboorne aart, altijd aan zich trekkende, de Bollen daar van deelachtig maakt, zoo dat zy, of zy schoon in heete Dagen quamen een weinig, door een langduirige weg, uit te droogen, evenwel kunnen goed blijven.

HET CCCXXXIII. CAPITTEL.

P L O M P E.

*Nymphaea
Species.*

WOrdt met geen andere Naame, in 't Nederlandsch dan deeze (mijns weetens) genoemd. Wordt op Latijn NYMPHÆA. In 't Hoogduitsch WASSERMON, ZEE BLUMEN ofte HARWÜRTZ. Ende op François BLANC D'EAU. Hier van zijn my, in haar aart, vier onderscheidene foorten bekend, te weten: *Nymphaea major alba*, groote witte Plompe. *Minor flore albo*, kleine witte Plompe. *Major lutea*, groote Plompe met een geele Bloem. Ende *Nymphaea minor flore luteo*, ofte kleine geele Plompe. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy lieven, van Natuire, een geduurige vochtigheit, groeijen daarom geerne in staande Wateren, en loopende Revierkens, maar niet in eenige andere Grond, geeven alle Zomers niet alleen Bloemen, maar ook gemeinlijk volkoomen rijp Zaad, het welke, needer vallende, het volgende Voorjaar opschiet, ende de Bladeren plat op het Water legt, waar door zy zoo wel, als haare aangegroeide jonge Scheuten, van zelve Wortelen vattende, aangeteelt ende vermeerdert worden.

Wil iemant deze in zijn Tuin doen blijven, die graave een lankwerpige Gruppe of Sloot, welke geduurig met Water verzien is, plantze in de Grond van dien, in een luchtige vette Aerde, in April, met een wassende Maane, zo zal zy niet alleen beklijven, maar ook Bloemen voortbrengen, doch eindelijk wederom vergaan, gelijk my tweemaal geschiedt is.

HET CCCXXXIV. CAPITTEL.

V E L D S A L A D E.

*Olus albur.
Valeriana
campestris.*

IN 't Nederlandsch niet alleen met deeze Naame, maar ook van veele VETTE KOES, WIT MOES, ofte VELDKROPPEN genoemd. Wordt op Latijn geheeten OLUS ALBUM, of VALERIANA CAMPESTRIS. En de

de in 't Hoogduitsch SCHAFFMAULER, ofte WEISSMOOSZ. Zy bemint een goede, gemeine, nieuws omgesmeetene, en liever gemeste, als ongemeste Grond, een vrije, en wel gelegene plaatze, veel vochtigheits; blijft niet meer als een Zomer in 't leeven, in 't Voorjaar gezaait zijnde; want zy geeft voor de Winter volkoomen rijp Zaad, ende vergaat van zelve; Doch vermits zy, in Wintertijden, by veele voor Salade gebruikt werdt, wordt het zelfde Zaad (dat hoe ouder hoe beeter gehouden wordt) met een afgaande Maane, van Augustus of September, niet diep, in d' Aerde, hol ofte dicht (naa een jegelijks believen) gelegd, verdraagt als dan felle koude, ende alle andere ongelegentheit des Tijds geduldig, blijft ook de geheele Winter, tot aan April, om geëeten te worden bequaam, schiet daar naa in Bloem, en geeft in 't begin, ofte ten halven van Junius rijp Zaad, het welke haastig op d' Aerde nedervalt, waarom men daar iets onderleggen, en wel in acht neemen moet, of gaat, Regen daar opvallende, lichtelijk verlooren.

HET CCCXXXV. CAPITTEL.

V A L E R I A N E.

I Sniet alleen in 't Nederlandsch met deze, maar ook met de Naame van SPEENKRUID, ofte SINT JORISKRUID bekend. Op Latijn VALERIANA, PHU, ofte NARDUS RUSTICA. In 't Hoogduitsch BALDRIAN. Ende op François VALERIANE. Hier van van zijn my, in haar aart, veel veranderlijke zienswaardige soorten bekend, te weten: *Valeriana major vera*, Groote oprechte Valeriane. *Major Sylvestris*, groote wilde Valeriane. *Minor Sylvestris*, kleine wilde Valeriane. *Graca flore albo*, Grieksche Valeriane met een witte Bloem. *Graca flore caeruleo*, Grieksche met een blaauwe Bloem. *Cretica odorata*, welriekende uit Candiën. *Indica flore rubro & flore albo*, Indiaansche zo wel met een roode als witte Bloem. *Indica annua flore rubro & flore albo*, Indiaansche Valeriane maar een Zomer duirende, met een witte en met een roode Bloem. *Folio Scrophularia*, met Bladeren van groot Speenkruid. *Annua folio Scrophularia*, met Bladeren van groot Speenkruid alle Jaaren vergaande. *Valerianella Umbellata Lusitanica*, klein Valeriane, ofte Valerianelle uit Portugaal met veel Bloemen by malkanderen. Ende *Valerianella capitata Lusitanica*, ofte kleine Portugaalsche Valeriane met Bloemen Knopswijze te zaamen gevoegt. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle, een goede, zandige, luchtige, gemeine, en wel gemeste Grond, een bequaam ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters; verdraagen taamelijk de koude des Winters, ende andere ongelegentheit des Tijds, als daar zijn *Valeriana major vera*, oprechte

A a a a

grootte

Valeriana
Indica, folio
Scrophula-
ris, &c.

groote Valeriane. *Major Sylvestris*, groote Wilde. *Minor Sylvestris*, kleine Wilde. *Graca flore albo & caeruleo*, Griekſche met een witte ende ook blaauwe Bloem. *Indica flore albo & rubro*, Indiaanſche met een roode ende ook met een witte Bloem. Ende *Valeriana folio Scrophularia*, ofte Valeriane met Bladeren van groot Speenkruid : welke niet haaftig vergaan , maar lange Jaaren in 't leeven blijven ; geeven gemeinlijk Jaarlyks volkoomen Zaad , het welke met een waffende Maane van April, niet boven een ſtroobreed diep, de Aerde bevoolen wordt, waar door zy zo wel, als door haare aangegroeide jonge Wortelen, die men, op dezelfde Tijdt, van d' Ouden neemt, ende verplant, vermeerdert moogen zijn.

Alle de andere foorten, blijven niet langer dan een Zomer in 't wezen, brengen voort, tegen de Winter, een rijp Zaad, ende vergaan van zelve, ofte door een kleine Vorſt : moeten daarom, alle Voorjaaren, met een waffende Maane van de Maart of April (naa des Tijds gelegenheit) op een nieuw, in Potten, niet diep wederom gezaait, niet verplant, met maatige Vochtigheit onderhouden, ende in een opene, vrije, en zeer warme plaatze geſtelt zijn, waar doorze alleen vermeerdert ende wederom leevendig gemaakt worden.

Valeriana
Cretica odorata,

De *Valeriana Cretica odorata*, ofte welriekende Valeriane uit Candiën, zijnde de teederſte van alle, bemint een goede, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerde- en Koeije-mest te zaamen vermengt, een opene, warme, en wel ter Zonne geleezene plaatze, taamelijk veel Waters, blijft eenige Jaaren in 't leeven, geeft alle Zomers welriekende Bloemen, doch noit, in deze Geweſten, enig volkoomen Zaad, ende verdraagt ook, buiten ſtaande, ongeerne ſterke koude des Winters : moet daaromme, met een waffende Maane van April, in een Pot, zoo wel gezaait zijn, als geplant, in 't begin van October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze gezet, waar in niet als met felle Vorſt (om te quaalijker door te kunnen dringen) geviert wordt, vermits zy zoodanige warmte, boven Natuire gemaakt, inzonderheit een Tijd lank duirende, ongeerne verdraagt; zoude des weegen veel gevoeglijker zijn, zoo zy, voor de ſterke Vorſt, in een gewelfde Kelder zonder Vier, zoo lange bewaart kunnen worden; wil ook ſlechts met een weinig laauw Regenwater (geduirende deze Tijd) van boven verzien; in het laetſte van de Maart, ofte begin van April, met een aangename Lucht en zoete Regen, wederom buiten gebrocht; voor koude Nachten, Sneeuwige vochtigheit, haarige Winden, wel gedekt en gewacht zijn.

Wordt ook alleen, door haar aangegroeide Wortelen, zeer welriekende, ende ſwart van couleur zijnde, in deze Quartieren, vermeerdert, die men, in April, van d' Ouden neemt, ende, met boven genoemde Maane, in Potten of Aerde verzet.

HET CCCXXXVI. CAPITTEL.

Y Z E R K R U I D.

Alzo in 't Nederlandsch niet alleen, maar ook van veele YZERHART genoemd. Op Latijn VERBENA, ofte VERBENACA. In 't Hoogduitsch EISENKRAUT, ofte EISENHART. Ende in 't François VERVAINE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, zeven besondere soorten kenbaar geworden, te weeten: *Verbena communis*, Gemeine Yzerhart. *Verbenaca supina*, achter over leggende Yzerkruid. *Supina nodosa*, Leggende Yzerhart met Knobbelen. *Maxima Urtica folio*, aldergrootste Yzerkruid met Bladeren van Neetelen. *Maxima Canadensis Urtica folio variegato*, Aldergrootst Yzerhart van Canada met bonte Bladeren als Neetelen. *Verbena Americana radice grumosa*, Yzerkruid uit America met geknobbelde Wortelen. En *Verbena caudata Americana flore pallido caeruleo*, of Americaansch Yzerkruid met een lange Steert, en bleek blaauwe Bloemen. Niet alle van een Culture.

Verbena, ejusque species.

Zy lieven, van Natuire, een goede, luchtige, zandige, ende met tweejarige Paerdemeest genoegzaam verziene Grond, een vrije, warme, en wel ter Zonne gelegene plaatze, taamelijk veel vochtigheits; geeven alle Jaaren Bloemen, ende zommige volkomen Zaad.

De *Verbena communis*, Gemeine Yzerkruid. *Maxima Urtica folio*, aldergrootst Yzerhart met Bladeren als Neetelen. Ende *Verbena maxima Canadensis Urtica folio variegato*, ofte aldergrootste Yzerkruid uit Canada met bonte Bladeren van Neetelen, vergaan van Natuire niet haastig, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven; geeven gemeinlijk, met goede en drooge Zomers, volkoomen rijp Zaad, verdraagen veel Waters, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters; worden ook zo wel, door Zaad, het welke met een wassende Maane van April, niet diep, in d'Aerde gelegd moet zijn, als door haar by de Wortel uitge-loopene jonge Scheutkens, die men, op dezelfde Tijd, van d'Ouden neemt, ende verplant, vermenigvuldigt: Slaat ook wel, door het geval-lene Zaad, van zelve op.

Verbena maxima Canadensis.

Het *Verbena supina*, leggende Yzerkruid, wordt van Natuire niet zoudt, maar blijft zelden langer als een Zomer in 't leeven, liefst veel Waters, ende ook maatige vochtigheit, geeft in de Herfst volkoomen Zaad, het welke alle Voorjaaren, met gezeide Maane in de Maart, op een nieuw gezaait moet zijn, koomt ook door het neêrgevallene van zelve voort, waar door zy alleen vermeerdert mag zijn.

Verbena supina.

Het *Verbena supina nodosa*, ofte leggende Yzerhart met Knobbelen, zijnde het teederste van allen, wordt gemeinlijk, met een wassende Maane van April, in een Pot gezaait, niet verplant, voor veel koude

Verbena supina nodosa.

Herfstregenen bewaart, in 't begin van October, op een goede luchtige plaatze, niet verre van een Venster, doch zonder eenige zijginge gestelt, voor de warmte des Viers, zo veel mogelijk zal zijn, harde Vorst, ende te veel Waters, in deze Wintertijden, gewacht, vermits zy aan haare Wortel, door de zelfde lichtelijk verdervende, met lankzaamheit vergaat: moet ook niet, voor in 't laetste van de Maart, met goede Dagen, ofte in 't begin van April, met een aangename Regen, wederom in de Lucht gebrocht, ende voor koude Nachten, Sneeuwige vochtigheit, haarige en schraale Winden, wel gedekt ende bewaart zijn, zoo blijft zy zomtijds over, het welke nochtans, in deze koude Gewesten, zelden geschiedt, geeft ook dan volkomen Zaad, en versterft daar mede.

*Verbena
Americana
radice grumosa.*

De *Verbena Americana radice grumosa*, of Americaansch Yzerkruid met een geknobbelde Wortel, bemint een zandige, goede Aerde, met een weinig tweejarige klein gewreevene Paerdemest, eenjarige Hoenderdrek, ende zoo veel van het Mol der verrotte Bladeren van Boomen genoegzaam doormengt, een opene, warme, en wel ter Zonne gelegene plaatze, maatige vochtigheit; is van Natuire teeder, vergaat niet haast, maar blijft eenige Jaaren in 't leeven, geeft alle Zomers, een eenige Steel uit haar Wortel voortkoomende, in verscheidene Zijdtakken verdeelt, ende boven met groote heerlijke Bloemen, van een zeer schoone roode couleur verciert, in wiens midden een aangename rinkel geel van verwe, het gezichte boven maaten bevallig, gezien wordt, welke op haare Struik verderven, ende zonder eenig Zaad, in deze Gewesten, mede te deelen, nedervallen.

Het Zaad nochtans uit America gezonden, moet met een wassende Maane van April ofte May, in een Pot gezaait en geplant, voor veele koude Herfstregenen, Sneeuw, Rijk, ofte Vorst gewacht, en boven d' Aerde droog geworden zijnde, in 't begin van October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze gestelt, in dewelke alleen, geduirende de Vorst, gestookt wordt; ende dewijle zy, in deze Tijd, haar Steel en Bladeren, in April, wederom ten voorschijn komende, verliest, moet de Wortel, met een weinig laauw Regenwater, van boven eens ofte tweemaal ten hoogsten, geduirende de geheele Winter begooten zijn, dewijlze meerder geen zins zonder verrottinge verdraagen mag; Moet ook niet voor ten halven van April, wat eer ofte later, naa het Saizoen mede brengt, met een aangename Lucht en Regen, wederom buiten gebrocht, voor koude Nachten, en haarige Winden wel gedekt en bewaart worden.

*Verbena
caudata A-
mericana.*

De *Verbena Caudata Americana flore pallido caeruleo*, ofte Yzerkruid uit Americana met Steerten en een bleek blaauwe Bloem, blijft niet meer dan een Zomer in 't leeven; geeft noit, in deze Gewesten, eenig rijp Zaad, maar vergaat van zelfs tegen de Winter; Kan daarom niet, dan alleen uit nieuws verkreegen Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart, in een Pot, met zandige, tweejarige Paerde- ende een.

een weinig eenjarige Hoender-drek gemengde Grond gevult, gezaait, ende in een Zonnebak, in geduurige warme Paerdemest gestelt moet zijn, aangeteelt ofte vermeerderd worden.

HET CCCXXXVII. CAPITTEL.

S T A L K R U I D.

W Ord't niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van veele PRANGWORTEL genoemd. Op Latijn ONONIS, ANONIS, ARRESTA BOVIS, RESTA BOVIS, ofte NATRIX PLINY. *Ononis. Resta bovis, ejusque species.* In 't Hoogduitsch OCHSENBRECH, OCHSENKRAUT, ofte STALKKRAUT. Ende op François ARRESTEBEUF ofte BUGRANDES. Hier van zijn my, in haar aart en Natuure, veel aardige veranderlijke foorten bekend geworden, te weeten: *Ononis spinosa flore purpureo*, Steekende Stalkruid met een purpere Bloem. *Spinosa flore albo*, Prangwortel met Doornen ende een witte Bloem. *Non spinosa flore purpureo*, Stalkruid zonder Doornen met een purpere Bloem. *Non spinosa flore luteo*, met een geele Bloem en geen Doornen. *Non spinosa purpurascens Cretica*, Purper Stalkruid uit Candiën zonder Doornen. *Non spinosa flore rubello major Hispanica*, Groot Spaansch Stalkruid met een roode Bloem, en geen Doornen. *Non spinosa spicata flore rubello minor*, kleine Prangwortel zonder Doornen met een geaarde roode Bloem. *Non spinosa lutea odorata annua major*, geel welriekend Stalkruid zonder Doornen, niet meer als een Jaar duirende. *Non spinosa odorata lutea annua minor*, klein geel welriekend Stalkruid, maar een Zomer in 't leeven blijvende. *Lutea non spinosa montis Libani*, Geele Prangwortel zonder Doornen van den Berg Libanus. En *Ononis arborescens*, of tot een Boomtje opwassend Stalkruid. Niet alle van een Culture. Zy beminnen nochtans alle, een goede, zandige Aerde, met tweejarige Paerdemest maatig verzien, een vrije, warme, en wel ter Zonne gelegene plaatze, maatige vochtigheit; geeven, in goede Zomers, dikwils volkoomen rijp Zaad, ende blijven lange Jaaren in 't leeven.

Het *Ononis spinosa flore albo*, *flore purpureo*, & *non spinosa flore purpureo*, *Ononis spinosa flore albo.* Doornachtig Stalkruid met witte, met paerze, ende zonder Doornen met een paerze Bloem, zijn hart van aart, lijden, buiten staande, felle koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters, zonder schaade, blijven nochtans niet altijd groen, maar laten in de Herfst haar Bladeren vallen, welke te zaamen met haar Steelen, alle Voorjaaren, wederom uit haar Wortel voortkoomende gezien werden: moogen ook door Zaad, het welke, met een wassende Maane van April, niet diep, in d' Aerde gelegd wordt, vermenigvuldigt zijn. Alle de andere, mede eenige Jaaren blijvende, worden op dezelfde maniere gehanteert, doch

verdraagen geenzins sterke koude; moeten daarom, in Potten geplant, in October binnen gebrocht, luchtig gestelt, met weinig vochtigheids onderhouden, bewaart, ende niet voor in 't begin van April, met een aangenaame Regen, wederom buiten gestelt zijn.

Ononis non spinosa lutea odorata annua major & minor.

Het *Ononis non spinosa lutea odorata annua major & minor*, ofte groot en klein geel welruikend² Stalkruid zonder Doornen, niet meer als een Jaar duirende, worden ook in een Pot, met voorgenoemde Maane, d' Aerde bevoolen; bloeijen aardig, ende vergaan tegen de Winter van zelfs: met goede warme Zomers, rijp Zaad gegeven hebbende, het welke alle Jaaren, in April, wederom gezaait moet werden, moogen door dat zelfde alleen in 't leeven gehouden ende vermeerderd gemaakt zijn.

Ononis arborescens flore rubello.

Het *Ononis arborescens flore rubello*, ofte Boomachtig Stalkruid, met een schoone roodachtige Bloem, zijnde een aardig en zeer bevallig Gewas, blijft, in goede acht genoomen weezende, lange Jaaren in 't leeven, wordt meede (dewijl zy door sterke Vorst, en andere ongelegenheit des Winters, haastig werdt weg genoomen) in een Pot geplant, in October binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weder in geviert werdt, gestelt, met slechts een weinig laauw Regenwater, van boven begooten, ende niet voor in April, met een donkere Lucht en zachte Regen, wederom buiten gebrocht; zy blijft tot in October of November groen, laat als dan haar zienswaerdige getande Bladerkens, lankwerpig, ende met een aangenaame bleeke groenigheit verciert, haastig vallen, dieze in de Maart, door drift der Natuiren, wederom vernieuwt, geeft meede niet altijd, maar, in goede Zomers, dikwils perfect rijp Zaad, in deze Landen, het welke met een wassende Maane van April, niet booven een stroobreed diep, in een Pot gelegd wordt, waar door niet alleen deze schoone, maar ook haar by de Wortel uitloopende jonge Looten, die men voorzichtig, met een Pennemes, ten halven, op de maniere der Angelieren, insnijdt, met Aerde overdekt, ende Wortelen verkreegen hebbende, op genoemde Tijd, van d' Ouden neemt, ende in Potten verplant, aangeteelt of vermeerderd werdt.

HET CCCXXXVIII. CAPITTEL.

H A A N E K A M M E K E N S.

Onobrychis. Caput gallinaceum Belgarum.

DAarom in 't Nederlandsch met deze Naame alzoogenoemt, dewijle het Zaad van dien de zelfde zeer aardig vertoont. Op Latijn ONOBRYCHIS, CAPUT GALLINACEUM BELGARUM, ofte POLYGALA VERA DALECHAMPY. In 't Hoogduitsch KERSTWURTZEL. Ende op François SAINT FOIN. Hier van zijn my, in haar aart en Nature, twee besondere soorten bekend geworden, te weeten: Deze gezeide

*Ononis**Arborescens.*

zeide *Onobrychis*. Ende *Onobrychis Belgarum altera*, ofte tweede foorte van *Onobrychis* Haanekammekens der Nederlanders, die ook *Viola pentagonia*, Viole *Belgarum altera* met een vijfhoekig Zaadhuiskens, ofte *Speculum Veneris*, dat is, een Spiegel van Venus, om haar schoonheit genoemd wordt. *Speculum Veneris*.

Zy lieven een goede, gemeine, zandige, nieuws omgesmeetene, liever gemeste, als ongemeste Aerde, zo lief een schaadowachtige zomtijds, als een vrije, en wel ter Zonne gelegeene plaatze, taamelijk veel Regens; blijven niet meer als een Zomer in 't leeven; geeven tegen de Winter rijp Zaad, ende vergaan van zelve: moeten daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, niet diep, in d' Aerde gezaait zijn, koomen ook dikwils, door het neêrgevallen Zaad van zelve genoegzaam voort, waar door zy rijklijk vermeerdert mogen zijn.

HET CCCXXXIX. CAPITTEL.

G R O O T E K R O K.

IN 't Nederlandsch also genoemd. Wordt op Latijn geheeten *Orob*
us ofte *ARACUS LATIFOLIUS*. Hier van zijn my, in haar aart en
Natuire, vier onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Orob*
Venetus, groote Krok omtrent Venetien groeiende. *Pannonicus tenuiori* *Onobus Ve-*
folio, groote Krok uit Pannonien met teederer Bladeren, die ook *Orob*
secundus Clusij, de tweede groote Krok van CAROLUS CLUSIUS geheeten *Pannonicus*
is, ende van MATTH. DE LOBEL *Astragaloides* genoemd. *Quartus Clu-* *&c.*
sij, vierde foorte van CAR. CLUSIUS. Ende *Orob*
Clusius, of eerste groote Krok van CAR. CLUSIUS. Alle van een Culture. *Astraga-*
lodes. *Matt. Lob.*
p. 2. fol 92.
Clus. R. P.
lib. 6. fol.
230.

Zy beminnen een goede, gemeine zandige, en wel gemeste Aerde, een vrije, en genoeg ter Zonne gelegeene plaatze, veel Waters; blijven lange Jaaren in 't leeven, verdraagen alle ongeleegentheit des Winters zonder schaade, geeven vroeg in 't Voorjaar schoone Bloemen, ende gemeinlijk alle Jaaren, inzonderheit met goede drooge Zomers, volkoomen rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane, van September ofte Maart, niet boven een stroobreed diep, d' Aerde bevolen moet zijn, slaan ook door het neêrgevallene dikwils van zelve op, waar door zy zo wel, als door haar jonge aangegroeide Wortelen, die men met gezeide Maane, in de Maart ofte April, van d' Ouden neemt en verplant, aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt kunnen werden.

HET CCCXL. CAPITTEL.

A E R D A N G E L.

Tribulus terrestris. **M**Et deze Naame in 't Nederlandsch alzoogenoemt. Wordt op Latijn geheeten TRIBULUS TERRESTRIS. En in 't Hoogduitsch BURSELDORN.

Zy bemint, van Natuire, een goede, zandige Aerde, met een weinigtweejarige Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Bomen doormengt, een warme en welter Zonne gelegene plaatze, maatige vochtigheit; blijft niet meer als een Zomer in 't leeven; geeft, met goede Jaaren, in deze Quartieren, volkomen rijp Zaad, ende vergaat van zelve; moet daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van April, niet boven een stroobreed diep, in een Pot de Aerde bevoollen, niet verplant, noch ook niet meer dan twee in 't midden gelaaten zijn, vermits zy op de Aerde neder leggen, ende door de meenigte haarder Takskens, de Pot aan alle kanten vullen.

HET CCCXLI. CAPITTEL.

W A T E R N O T E N.

Tribulus aquaticus. **W**Ordt niet alleen in 't Nederlandsch, met deze Naame, maar ook by veele MINKYZERS genoemt. Op Latijn TRIBULUS AQUATICUS, ofte, om haar lieflijke smaak, CASTANEA PALUSTRIS. In 't Hoogduitsch WASSERNUSSE ofte SPITSNUSZ. Ende op François ESCARBOTZ, SALIGOTZ ofte CHASTAIGNES D'EAU.

Zy leeft, uit een aangeboorne eigenschap, een slijmerige vochtige Grond, in een opene, en vrije Lucht, ofte een klaer en helder Water zelve, waar in zy groeiende gevonden wordt; Kan daarom, in de Hooven quaalijk voortgebracht werden, ten zy men daar in een Gracht of groote Kuil graave, ende haar in de Grond van dien, in het Voorjaar te planten koomt, zoo beklijftze wel, groeit voort, ende wordt door sterke Vorst des Winters, niet lichtelijk beschaadigt, geeft ook als dan niet altijd, maar, in goede en heete Zomers, Bloemen, ende zelden of noit, in deze Gewesten een rijpe Vrucht of Zaad, welke aardig om zien is, ende het Hooft van een Osse met zijn Hoornen niet onbillijk vertoont; verliest alle Winters haar Bladeren, die tegens de May, t'elkens wederom vernieuwt wordende, ende boven het Water uitsteekende gezien werden.

Kan ook door geen ander middel, dan alleen het Zaad, rijp en goed ont-

ontfangen hebbende, aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt zijn. Het welke op volgende maniere (gelijk ik 't zelfde 1657. gedaan hebbe) geschieden mag: Neemt een Pot, maakt daar onder in een groot gat, vult de zelfde met zeer luchtige en zandige Aerde, met oude Paerdemest genoegzaam doormengt, legt daar in het Zaad, met een wassende Maane van April, een kleine Vingerbreed diep, zet de zelfde als dan op een warme, en maatig luchtige plaatze, geduirig nat houdende, zo koomt het uit der Aerden op, laat dan de Pot, in gezeide Gracht of Kuile, tot op de Grondzinken, zoo zalze lange Wortelen geschooten hebbende, tot boven het Water groeijen, doch niet lange Jaaren verblijven.

HET CCCXLII. CAPITTEL.

S P E E R K R U I D.

Zynde een klein en aardig Gewas; wordt niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook wel ADDERS TONGE of NATER TONGE genoemd. Op Latijn OPHIOGLOSSUM, LANCEA CHRISTI, LINGUA SERPENTINA, LUNARIA of HENOPHYLLUM. In 't Hoogduitsch NATERZUNGLEIN ofte ADDERS-ZONGE. Ende op François LANGUE DE SERPENT ofte HERBE SANS COUSTURE.

*Optis-
glossum.
Lancea
Christi
Lunaria,
&c.*

Zy bemint, van Natuire, een goede, gemeine, zandige, zoowel gemeste als ongemeste Aerde, zo lief een donkere of schaduwachtige plaatze, als een vrije Lucht, veel vochtigheids, verdraagt alle ongeleegentheit des Tijds, zonder schaade, geeft noch Bloem noch Zaad, maar wel een kluchtige Vrucht, gelijk een kleine Langie uit haar een eenigst Bladeken voort, welke, in 't laetste van Junius, te zaamen vergaan, ende niet wederom voor het volgende Voorjaar in de Maart, ten voorschijn koomende gezien worden. Kan niet te min door haar aangewassene jonge Wortelkens, die men, in de Maant van Augustus, met een wassende Maane, van d' Ouden neemt, ende verplant, aangeteelt of genoegzaam vermeenigvuldigt werden.

HET CCCXLIII. CAPITTEL.

W I N T E R G R O E N.

Alzo in 't Nederlandsch, ende met geen andere Naame (mijns weetens) genoemd. Op Latijn PYROLA, ofte TINTINNABULUM TER-
RÆ. In 't Hoogduitsch WINTERGRUNN, KUCHENSHELLE, of
HOLDTSMANGOLT. Ende op François LIMOIRE ofte BETE SAUVAGE.

*Pyrola, &c.
Tintinnabu-
lum terra.*

*Pyrola folio
dentato.*

Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Pyrola officinarum vulgaris*, gemein gebruikelijk Wintergroen. *Folio dentato*, Wintergroen met getande Bladeren. Ende *Pyrola Americana*, ofte Wintergroen uit America. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen, uit een aangeboorne eigenschap, een goede, gemeene Aerde, met zeer veel Zeezands, maar geenige Mest ofte vettigheid doormengt, zo lief een schaduwachtige, als een luchtige plaatze, veel Waters; blijven het geheele Jaar groen, geeven in de Maand van Junius ende Julius Bloemen, met zo een aangenaame, verquikkende ende bevallige reuk begaaf, dat zy de Meybloemkens, ofte *Lilium convallium*, ook meest alle d' andere Kruiden in lieflijkheit te boven gaan. Zy verderven niet haast, maar blijven eenige Jaaren in't leeven, brengen voort, met goede Zomers, volkomen rijp Zaad, en mogen allerleije ongeleegentheit des Winters verdraagen, worden ook niet alleen, door Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart of April, niet boven een stroobreed diep, in een Pot, met voorgenoemde Aerde gevult, gezaait moet zijn: Maar ook door haar aangegroeide en lankzaam voortkomende jonge Scheutkens, die men, op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt, en verplant, vermeerdert gemaakt.

*Pyrola A-
mericana.*

Het *Pyrola Americana*, ofte Winter groen uit America, een en een halve voet hoog wassende, lieft een zandige Grondt, met een weinig tweejarige Paerdemest, eenjarige Hoenderdrek, ende het Mol der van binnen verdurvene Boomen, ofte in plaatze van dien, der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, warme, luchtige, en vrije plaatze, maatige vochtigheit; blijft, van Natuire, lange Jaaren in't leeven; geeft, in drooge en warme Zomers, een geele Bloem, met een lange kelk ofte hals, maarnoit, in deze koude Landen, eenig volkoomen Zaad; Is teeder van aart, weinig koude Herfstregenen, Sneeuw, Rijp, ofte Vorst verdraagende: moet daarom, in een Pot, met een wassende Maane van April ofte May, het Zaad uit heete Gewesten ontfangen hebbende, zo wel gezaait, als geplant zijn, geduurig, met haar Pot, in warme Paerdemest gezet, in't begin van October, wat eer of later, na des Tijdsgeleegentheit, binnen 's huis, op een zeer luchtige plaatze gestelt, daar niet als met vorstig Weeder, door een yzere Oven, in geviert werdt, geduirende de geheele Winter, niet meer als eens, ofte ten hoogsten tweemaal, met een weinig laauw Regenwater van boven begooten, ende niet voor in't begin, ofte ten halven van April, met een aangenaame zoete Regen, en zachte Lucht, wederom buiten gebrocht, voor koude Nachten, Sneeuwige vochtigheit, haarige en schraale Winden wel gedekt, ende zorgvuldig gewacht zijn. Zy verliest des Winters alle de Steel en Bladeren, die gebloeit hebben, eenige by haar Wortel nochtans groen behoudende, die het vol-

volgende Jaar wederom opschieten, ende Bloemen voortbrengen. Zy mag ook niet, in deze Gewesten, door eenig ander middel, dan alleen, door haar sterke en tamelijk dikke Wortel, waar van men, met een wassende Maane in April, voorzichtig een gedeelte snijdt, in een Pot verplant, ende een Tijd lank voor veel Water zorgvuldig wacht, vermeerdert gemaakt zijn.

HET CCCXLIV. CAPITTEL.

V E L D T A J U I N.

MEt deeze Naame alzo, ende geen andere (mijns weetens) in't Nederlandsch genoemt. Op Latijn ORNITHOGALUM, of BULBUS LEUCANTHEMUS, Ende in't Hoogduitsch VOGELMICH, FELD- of AKKER-ZWIBEL. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, dartien veranderlijke soorten kenbaar, te weeten: *Ornithogalum Arabicum*, Velt-Ajuin uit Arabiën. *Neapolitanum majus & minus*, groot en klein Veldt-Ajuin van Napels. *Lacteum maximum*, zeer groot wit Veldt-Ajuin. *Luteum*, Veldt-Ajuin met geele Bloemen. *Umbellatum flore albo*, met groote breede witte Bloemen. *Spicatum flore pallido*, met een bleek geëarde Bloem. *Spicatum flore albo odorato*, met een wit geëarde welriekende Bloem. *Spicatum Narbonense*, van Narbone met een geëarde Bloem. *Pannonicum flore virescens*, uit Pannonien met een groenachtige Bloem. *Minus flore albo*, klein Veldt-Ajuin met een witte Bloem. *Majus Æthiopicum flore albo Capitis bona spei*, groot Veldt-Ajuin uit Moorenlant aan de Caap groeiende, met een schoone witte Bloem; die ik, by mijn Heer en goede vriend JOHAN VAN VELSEN, Klerk van haare E. Grootmogende de Staaten van Hollandt voor d' eerstemaal gezien heb. En *Ornithogalum Æthiopicum parvum Capitis bona spei*, ofte klein Veldt-Ajuin uit Moorenlant omtrent de Caap voortkoomende. Niet alle van een Culture.

Ornithogalum ejusque species.

Zy beminnen nochtans alle, een goede zandige, luchtige, ende met tweejarige Paerdemest wel doormengde Grond, een opene, vrije, en bequaam ter Zonne geleezene plaatze, niet te veel vochtigheits, verdraagen, alle ongeleegentheit des Winters geduldig, geeven ook, doch niet alle, noch ook alle Jaaren, volkomen rijp Zaad, het welke met een volle Maane in de Maand van September, een kleine vinger diep, de Aerde bevolen moet zijn, zo komt het in't volgende Voorjaar ten voorschijn, doch geeft niet voor het achste ofte neegende Jaar daar naa, haar eerste Bloem, waar onder gemeinlijk eenige veranderlijke couleuren voortkoomende gezien worden.

Haare Bollen worden alle Jaaren, ofte om de derde Zomer (het welke ik oordeele best te zijn) in het laetste van Julius, uit der Aerden opge-

noomen, op een drooge plaatze gelegd, ende de grond wederom (als boven gezeyt) gemest, ook van haare oude, doode, en onzuivere Vaezelwortelen gezuivert zijnde, in de zelfde met een volle of wassende Maane, van September, tamelijk diep, wederom gezet. Worden ook door Zaad niet alleen, maar ook veel bequaamer, door haare jonge aangewassene Bollekens, die men, uit d'Aerde genomen zijnde, van d'Ouden neemt, genoegzaam aangeteelt.

Ornithogalum Arabicum

Het *Ornithogalum Arabicum*, Veldt-Ajuin uit Arabiën. Ende *Ornithogalum majus & minus Ethiopicum Capitis bonae spei*, ofte zoo wel groot als klein Veldt-Ajuin uit Moorenland by de Caap wassende, zijn niet zoo hart van aart, vermits zy de sterke Vorst des Winters ongeerne verdraagen: moeten daarom, in Potten gestelt, ende in Winter Tijden, zonder eenige vochtigheit, op een luchtige plaatze, binnen 's huis, ofte in een Zonnebak daar buiten bewaart zijn.

Ethiopicum parvum Capitis bonae spei.

HET CCCXLV. CAPITTEL.

V O O G E L V O E T.

DAarom in't Nederlandsch also genoemd, wijle haar te zaamen gevoegde Zaadpeulkens een kromme Vogelvoet, ofte geslootene klauwekens der kleine Vogelen niet onbillijk gelijken. Op Latijn

Pes avis. **PES AVIS**, ofte **ORNITHOPODIUM**. In't Hoogduitsch **VOGELFUSZ**. Ende op François **PIED D'OISEAU**. Hier van zijn my, in haar aart en *Ornithopodium.* *&c.* Natuire, drie veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Ornithopodium majus*, groot Vogelvoet, welke ook *Scorpioides leguminosa*, dat is Scorpioenkruid met Zaadpeulekens gezegt. *Majus Creticum*, groot Vogelvoet van Candiën. Ende *Ornithopodium minus*, ofte kleine Vogelvoet. Meest alle van een Culture.

Zy beminnen, uit een aangeboorne eigenschap, een goede, gemeene, zandige, en weinig gemeste Grond, een opene, vrije, en wel gelegene plaatze, niet te veel Regens; blijven niet meer als een Zomer in't leeven; geeven in de Herfst volkoomen rijp Zaad, ende vergaan van zelf, ofte door een kleine Rijp: moeten daarom, alle Voorjaaren op een nieuw, met een wassende Maane van de Maart, niet boven een stroobreed diep, wederom gezaait zijn, waar door zy alleen vermeerderd mogen werden.

Ornithopodium Creticum.

Doch het *Ornithopodium majus*, groot Vogelvoet, ende *Majus Creticum*, ofte groot Vogelvoet van Candiën, koomen dikwils laat ten voorschijn, waar door zy verachterende, menigmaal geen rijp Zaad verkrijgen mogen; moeten daarom, in't begin van de Maart of het laetste van Februarij, met een wassende Maan, niet boven twee stroobreed diep, de

Aer-

Aerde bevolen zijn. Ook blijft als dan het *Ornithopodium minus*, of klein Vogelvoet, laat opkoomende, de meeste Tijd, des Winters buiten staande, zonder ongeleegentheit in 't leeven, ende een rijpe Vrucht gegeeven hebbende, versterft de tweede Zomer. *ziet cap. 405. en 255.*

HET CCCXLVI. CAPITTEL.

IRY S.

Alle ende een jegelijk wel bekend, vermits zy tot des Menschen onderhoudt veel gebruikt, en zeer begeert werdt. Is met deze Naame in 't Nederlandsch, ende geen ander (mijns weetens) genoemd. Op Latijn ORIZA. In 't Hoogduitsch RISZ. Ende op François RIZ. Zy groeit, van Natuire, gelijk alle Kooren, bemint een goede, gemeene, zandige Aerde, met tweejarige Paerdemest maatig verzien, een opene, warme, vrije en wel ter Zonne gelegene plaatze, voor alle koude Winden beschut, veel vochtigheids, inzonderheit met heete Dagen; blijft niet meer als een Zomer in 't leeven, geeft in deze koude Landen, noch Bloem, noch Vrucht, ende vergaat haastig, om haar teederheits wille, in de Herfst, door een weinig koude; het welke Niemand zal doen verwonderen, vermitze, in heete Gewesten, met een afgaande Maane van April, of wat eerder, een kleine Vingerbreed diep, d' Aerde bevolen zijnde, niet voor laat in d' Herfst haar rijpheit verkrijgt.

Oriza.

HET CCCXLVII. CAPITTEL.

PANIK KOOREN.

In 't Nederlandsch alzo genoemd. Op Latijn PANICUM, ofte MELINE. In 't Hoogduitsch HEYDELPFENNIGH ofte PFENNIGH. Ende op François PANIC. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Panicum vulgare*, gemeene Panik Kooren. *Panicum Indicum*, ofte Indiaansche Panik Kooren. Beide van een Culture.

Panicum vulgare.
Indicum.

Zy beminnen een goede, gemeene, zandige, en weinig gemeste Aerde, een vrije, warme en wel geleegene plaatze, niet veel vochtigheids; blijven maar een Zomer in 't leeven; geeven, tegen de Winter, volkoomen rijpe Vrucht of Zaad, inzonderheit met goede Jaaren, ende vergaan van zelfs: moeten daarom, alle Voorjaaren, met een afgaande Maane van April, wederom in d' Aerde, niet diep gezaait zijn, waar door zy t' elkens vernieuwt, ende alleen vermeerdert moogen worden.

B b b b 3

Het

Het *Panicum Indicum*, ofte Indiaansche Panik Kooren, teeder van aart zijnde, ende meerder hette, als onze Climaat meede brengt, begeerende, krijgt niet, als in zeer goede warme Zomers, laat in de Herfst, een genoegzaame rijpheit, ende vergaat dikwils door een kleine koude.

HET CCCXLVIII. CAPITTEL. P E O N I E.

*Pæonia
ejusque spe-
cies diversæ*

W Ordt in 't Nederlandsch met deze Naame genoemd. Op Latijn *Pæonia* naa d' Oude *MEDICUS* *Pœon*, van wien haar krachten eerst gevonden, ende bekend geworden zijn. In 't Hoogduitsch *PEONIEN* *BLUMEM*, *GICHTWURTZ* of *KONIG BLUM*. Ende op *François* *PIVOINE*. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, tien veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Pæonia flore albo pleno*, witte dubbelde Peonie. *Flore pleno incarnato durabilissimo*, met een langduirende dubbelde incarnate Bloem, welke veertien Dagen of meer gestaan hebbende, geheel wit wordt, in de Grond nochtans van haar eerste zeer bevalige couleur iets houdende. *Hispanica pumila flore parvo purpureo*, kleine Spaansche Peonie met een kleine purpere Bloem. *Mas latifolia flore rubro*, Peonie Manneken met breede Bladeren ende een roode Bloem. *Mas rotundifolia flore rubente*, Peonie Manneken met rondachtige Bladeren en roode Bloem. *Mas angustifolia flore pleno*, Peonie Manneken met smalle Bladeren en dubbelde Bloem. *Fœmina flore albo simplici*, Peonie Wijfje met een enkelde witte Bloem. *Fœmina flore rubro simplici*, Peonie Wijfje met een roode enkelde Bloem. *Pæonia fœmina flore rubro pleno*, Peonie Wijfje met een dubbelde roode Bloem. Ende *Pæonia Byzantina*, of Peonie van Constantinopolen. Alle van een Culture.

Zy lieven een goede, gemeine, zoo wel zandige als andere, doch genoegzaam gemeste Grondt, een vrije, luchtige, bequaam ter Zonne geleegene, ende ook een schaaduachtige plaatze, veel Waters; blijven lange Jaaren in 't leeven, verdraagen alle ongeleegentheit des Winters zonder schaade; geeven in de Herfst, alle Jaaren, een volkomen swart blinkend Zaad, waar onder zich eenige roode als onrijpe Korlen gemeinlijk aardig ende om zien bevallig vertoonen, het welke, met een wassende Maane van April, in d' Aerde, ofte in September in een Pot, een half Vingerbreed diep, gezaait moet zijn, vermits het lange, in de zelfde verblijft, jaa wel een geheel Jaar daar naa eerst opkoomende dikwils gezien wordt, geeft ook niet, voor de vijfte ofte zeste volgende Zomer haar eerste Bloem: waar door zy, doch veel bequaamer, door haare aangegroeide jonge Wortelen, klein of groot, geheel ofte in stukken gebrooken, die men, met een volle Maane in

Au-

Augustus of September, van d' Ouden neemt en verplant, aangequeekt ofte vermeerdert werden.

HET CCCXLIX. CAPITTEL.

P A N A X.

V An een jegelijk in 't Nederlandſch alzo, ende met geen andere Naame (mijns weetens, zoo wel op Duiſch als Latijn genoemt.

Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vijf onderscheidelijke ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Panax Heracleum*, Panax by de Stadt Heraclea voortkoomende, die men ook wel *Panax Herculeum*, *latifolium*, ofte *Spondilium Cyrenaicum* heet. *Panax leptophyllum*, ofte *angustifolium*, Panax met ſmalle Bladeren, die ook daarom van zommige *Panax ferulaceum*, ofte Panax met Bladeren van *Ferula* genoemt is. *Panax Syriacum*, Panax uit Syrien. *Chironium luteum*, Panax Chironium met een geele Bloem. Ende *Panax Chironium album*, ofte Panax Chironium met een witte Bloem. Niet alle van een Culture.

*Spondilium
Cyrenai-
cum.
Panicum Sy-
riacum.*

Zy beminnen nochtans alle, een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejarige Paerdemeſt genoegzaam vermengt, een opene, wel ter Zonne gelegene plaatze, taamelijk veel Waters; vergaan niet haast, maar blijven eenige Jaaren in 't leeuen; verdraagen felle koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters, zonder groote ſchaade; geeven ook, in deze Geweſten, volkoomen rijp Zaad, het welke, met een waſſende Maane van September of Maart, in een Pot, ruim een ſtroobreed diep, de Aerde bevoolen moet zijn, waar door zy alleen vernienigvuldigt kunnen werden.

Het *Panax Ferulaceum*, *Chironium luteum*, ende *Chironium album*, zijn niet wel zoo hart van Natuire; mogen, des Winters buiten blijvende, de koude en Vorſt zelden langer als een ofte twee Jaaren verdraagen, vermits zy door de zelfde verminderende, eindelijk vergaan, gelijk daar van de daagelijksche eervaarentheit genoegzaam leert: moeten daarom, in Potten geplant, des Winters binnen 's huis bewaart, ende op een luchtige plaatze, daar niet als met vorſtig Weeder in geviert werdt, met maatig laauw Regenwater van boven verzien, onderhouden; ook niet voor in 't laetſte van de Maart of begin van April, met goed Weeder, wederom buiten gebrocht, ende voor alle Nachtrijpen, ſchraale Winden genoegzaam gewacht zijn.

Wordt ook het *Panax Chironium luteum* & *album*, ofte geel en witte Panax Chironium, niet alleen door Zaad, met volgende Maane van April gezaait, maar ook door haar teedere, en altijd met groene Bladeren verciert blijvende Takſkens, die men, een weinig, op de maniere der

*Panax Chi-
ronium lu-
teum & al-
bum.*

Ange-

Angelieren insnijdt, of ook wel zonder dat in d' Aerde buigt, ende eindelijk Wortelen verkreegen hebbende, van d' Ouden neemt, ende met een wassende Maanc van April, in Potten verplant, vermeerdert gemaakt.

HET CCCL. CAPITTEL.

M A N K O P.

Niet alleen met deze, maar ook met de Naame van HEUL, In't Nederlandsch genoemt, Wordt op Latijn PAPAVER. In't Hoogduitsch WAGZAMEN, MOHN, ofte OLMAG. Ende op François PAVOT geheeten. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige schoone veranderlijke en zienswaardige soorten bekend, by veele (vermits zy een geheele Hof verçieren mogen) aangenaam, ende zeer begeert: zullen daarom, van zommige in't generaal, van eenige in't particulier (dewijle zy meerder opzicht ende Culture van nooden hebben) een weinig spreken.

Papaver sativum. Het *Papaver sativum*, ofte Tamme Heul, zoo wel met enkelde, als dubbelde bonte, ofte eencouleurige Bloemen, beminnen van Natuire een gemeine, zandige, nieuws omgesmeetene, liever gemeste, als ongemeste Grond, een vrije, luchtige, en wel geleegene plaatze, veel Waters, ende ook maatige vochtigheit, blijven niet meer, als een Zomer in't leeven, geeven alle Jaaren volkoomen rijp Zaad, ende vergaan van zelve: moeten daarom, altijd met een volle Maanc van de Maart, op een nieuw, hol ende lichtig, niet diep wederom gezaait zijn, koomen ook, door het neêrgevallene Zaad, genoegzaam van zelve voort, waar door zy overvloedig vermeerdert mogen zijn.

Om uit de-ze groote Bloemen te gewinnen. Wil jemant van deze dubbelde, groote, ende zeer excellente Bloemen gewinnen, van wat couleur zy ook mogen zijn, die neeme voor zich een Plante met een dubbelde Bloem, snijde daar af alle haar Zijdtakken by Tijd, dat niet meer als alleen de middenste, en daar aan een eenigste Hertknoppe verblijve, winne daar af, met een volle Maane, het Zaad, ende zaaije het zelfde op voorgenoemde Tijd wederom, zoo zal hy niet alleen schoone couleuren, maar ook meest al groote en dubbelde Bloemen daar uit verkrijgen.

Papaver Rhæas fl. pleno vario- rum colo- rum. Het *Papaver Rhæas*, ofte *Erraticum*, in't Nederlandsch Koornroose gezegt, *Flore pleno rubro obscuro*, met een donker roode dubbelde Bloem. *Flore rubro pallescente pleno*, met een bleek roode dubbelde Bloem. *Flore plenophaniceo*, met een dubbelde bruinroode brandende Bloem. *Flore pleno simbrato*, met een dubbelde Bloem met witte kanten. En *Flore pleno incarnato*, of met een dubbelde schoone lijfverwde Bloem, moeten op gezeide maniere opgesnoeijt, ende gehanteert worden, daar men Zaad af begeert te

te vergaaderen, doch ten minsten drie Hertbloemen, ofte meer, (zo men wil) daar aan behouden, dewijle men deze niet zoo wel, als de voorgaande, zoo om haar teederheits wille, als veelheit der uitschietende Takskens, cultiveren mag: moeten ook, met een volle Maan van de Maart, op een heel warme plaatze gezaait, ende de Bloemen afgevallen zijnde, de Knoppen voor de Regen wel gewacht werden, wantze door dezelfde lichtelijk koomen te bederven, zoo dat men dikwils daar van geen goed Zaad gewinnen mag.

Het *Papaver Rhœas flore simplici*, ofte Koornroose met een enkele Bloem, heeft geen Culture van nooden, dewijl zy haar Zaad laat vallen, ende van zelve, alle Voorjaaren, genoegzaam wederom opstaat, daar zy eens gestaan heeft. *Papaver erraticum flore simplici.*

Het *Papaver spinosum flore luteo simplici*, ofte Mankop met Doornen en een enkele geele Bloem, zijnde een aardig Gewas. Ende het *Papaver corniculatum minus flore rubro*, kleine Mankop met een roode Bloem, en gehoornt Zaadhuiskens. Ende *corniculatum minus flore violaceo*, ofte kleine Heul met een paerze Bloem, en gehoornt Zaadhuiskens, worden met een wassende Maane in de Maart, mede op een warme plaatze gezaait, geven ook in de Herfst volkoomen rijp Zaad, en vergaan gelijk d'andere, vermits zy niet langer in 't leeven blijven moogen. Het Zaad van dezen, inzonderheit van de Mankop met Doornen ende een geele Bloem, is van deze Natuire, datze gezaait zijnde, noit alle het eerste Jaar opkoomende gezien wordt, maar ook het tweede, derde, vierde vijfte, seste, jaa dikwils het thiende Jaar daar naa, als maar de Aerde eens wederom koomt gerept te worden, daar het verborgen legt. *Papaver spinosum.*
Papaver corniculatum minus.

Het *Papaver Corniculatum majus flore phœniceo*, & *flore luteo*, ofte groote Mankop zoo wel met een roode als geele Bloem, en gehoornde Zaadpeule, worden ook op voorgenoemde Tijd en plaatze gezaait, zijn harder van aart dan alle d'andere, als ook langer leevende, verdraagen sterke koude des Winters, ende alle andere ongelegentheit des Tijds; geeven, van Zaad voort gekoomen zijnde, de tweede Zomer Bloemen, ende ook alle Jaaren, zoo lange zy in 't leeven blijven (dat zelden meer als drie Jaaren gebeurt) volkomen rijp Zaad, waar door zy alleen vermeerdert, ende van zelve, door het neêrgevallene, dikwils voortkomende gezien worden. *Papaver corniculatum majus.*

HET CCCLI. CAPITTEL.

P A S S E R I N E.

ZYnde een teeder, en aardig gewas niet alleen, maar ook een medesoorte van LINARIA, ofte wild Vlas: Wordt met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) genoemd. Hier van zijn my, in haar

Passerina Umbellata. haar aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten bekend geworden; te weeten: *Passerina Umbellata*, Passerine met een gekroonde ofte in 't ronde Waaijers wijze zittende Bloem. *Ramosa*, Passerine met Takskens. *Globosa Lusitanica*. Ende *Passerina globosa Lusitanica*, ofte Passerine uit Portugaal met ronde Hoofdekens. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemeest vermengt, een oopene, luchtige, vrije, warme, en wel ter Zonne geleezene plaatze, tamelijk veel Reegens; blijven niet langer als een Zomer in 't leenen; geeven, teegen de Winter, volkoomen Zaad, inzonderheit met goede Tijden, ende versterken, door een kleine Vorst: Worden daarom, met een wassende Maane van de Maart ofte April, alle Voorjaaren, op een nieuw, niet diep, in een Pot ofte andere plaatze gezaait; waar door zy alleen vernieuwt, ende in 't licht wederom gebracht moogen werden.

HET CCCLII. CAPITTEL.

G L A S K R U I D.

WOrdt niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook **PARIETARIE** genoemd. Op Latijn **VITRARIA**, (om dat het Glas hier mede gewreeven wordende, door haar scherpigheit zuiver ende zeer klaar maakt) **HELXINE**, ofte **PARIETARIA**, dewijle het over al aan Steenen en Muiren geerne groeit; Waarom de Romeinen voor dezen den Kaizer **TRAJANUM** (om dat men zijn Naam op veel plaatsen in Muiren geschreeven, ende in Marmere Steenen uitgehouwen zag) **PARIETARIA** noemden. In 't Hoogduitsch **TAG UND NACHT**, **SANT PETERS KRAUT**, ofte **MAUR KRAUT**. Ende op François **PARIE-TAIRE**. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, kenbaar geworden vier bijzondere soorten, te weeten: *Parietaria major*, Groot Glaskruid. *Minor Ocymifolio*, Klein Glaskruid met Bladeren van Basilicum. *Palustris*, Water Glaskruid. Ende *Parietaria latifolia trimestris Lusitanica*, ofte breedbladig Glaskruid uit Portugaal, ruim drie Maanden in 't leeven blijvende. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Zy lieven, van Natuire, een gemeine, goede, zandige, en wel gemeste Grond, een oopene, warme en wel ter Zonne geleezene plaatze, maatige vochtigheit, ende ook veel Regens; blijven eenige Jaaren in 't leeven, verdraagen alle ongelegentheit des Winters; Van Zaad opgekoomen zijnde, bloeijen de tweede Zomer, en geeven volkoomen rijp Zaad: Het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte November, de Aerde, niet diep, bevoolen moet zijn, waar door zy veel bequaamer, als door haar aangewassene Wortelen, die men, alle Voorjaaren met water

met een wassende Maane in April, van d'Ouden neemt, ende verplant, vermenigvuldigt worden.

Het *Parietaria palustris*, ofte water Glaskruid, moet op een vochtige plaatze gestelt, ofte in een Pot geplant, en dikwils met Water verzien zijn.

Het *Parietaria latifolia trimestris Lusitanica*, ofte breedblaadig Portugaalsch Glaskruid, niet wel vier Maanden duirende, wordt, met een wassende Maane van April, in een Pot gezaait, warm gestelt, en met maatige vochtigheit onderhouden, zo geeft zy dikwils volkoomen Zaad, ende vergaet daar meede van zelfver.

HET CCCLIII. CAPITTEL.

P A R O N Y C H I A.

VAn deze, met geen andere Naame (mijns weetens) zoo wel in 't Latijn, als Nederlandsch genoemd, zijn my, in haar aart en Natuure, drie onderscheidelijke soorten bekend, te weten: *Paronychia Alsine folia*, Paronychia met Bladeren van Muir. *Altera Matthioli*, de tweede Paronychia van PET: AND: MATTHIOLUS, die ook van sommige *Centum grana*, ofte Hondert Knop geheeten is. En *Paronychia folio* *Crenato*, of Paronychia met gekerfde Bladerkens. Alle van een Culture.

Paronychia folio crenato.

Zy beminnen een gemeine, zandige, flechte, zoo wel ongemeste, als gemeste grond, een vrije, luchtige, en wel te Zonne geleegene plaatze, veel Regens, ende ook maatige vochtigheit; blijven niet meer als een Zomer in 't leeven; geeven, in 't begin van de Herfst, perfect rijp Zaad, ende vergaan: Moeten daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet diep, wederom op een nieuw gezaait zijn, koomen ook door het neêrgevallene Zaad van zelfver dikwils op, waar door zy genoegzaam vermeerderd werden.

HET CCCLIV. CAPITTEL.

V Y F V I N G E R K R U I D.

IN 't Nederlandsch also geheeten. Wordt op Latijn genoemd *QUINQUEFOLIUM*, ofte *PENTAPHYLLUM*. In 't Hoogduitsch *FUNFF-FINGER KRAUT*, ofte *FUNFF-BLAT*. Ende op François *QUINTE FUELLE*. Hier van zijn my, in haar aart en Natuure, kenbaar geworden tien onderscheidelijke soorten, te weten: *Pentaphyllum repens vulgare flore luteo*, gemein kruipend' Vijfvinger Kruid, met een geele Bloem. *Palustre*, in waterachtige plaatzen groeiende. *Luteum erectum*, opstaande

Pentaphylli species diverse.

Vijfvingerkruid met een geele Bloem. *Alpinum*, Berg Vijfvingerkruid: *Minus argenteum flore herbido muscoso*, klein Vijfvingerkruid met zilvere Bladeren, en groene mossige Bloemen. *Candidum Majus*, groot Vijfvingerkruid met witte zilverige Bladeren van onderen. *Supinum Tormentilla facie*, leggend Vijfvingerkruid met een gedaante van Tormentille. *Fragiferum latifolium majus*, groot Vijfvingerkruid, met breede Bladeren, en Vruchten als Aerdbesien. *Fragiferum angustifolium minus*, klein smalbladig Vijfvingerkruid, met Vruchten gelijk Aerdbesien. Ende *Pentaphyllum Siliquosum Syriacum*, ofte Vijfvingerkruid uit Syriën, met Peulen ofte Hauwekens. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen meest alle nochtans een zandige, goede, holle, en wel gemeste Grond, een opene, en genoegzaam ter Zonne gelegene, als ook een schaaduachtige plaatze, veel Waters; vergaan niet haast, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven, verdraagen felle koude en andere ongelegenheit des Winters; geeven, de meeste Tijd, des Zomers, volkoomen rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet booven een stroobreed diep, de Aerde bevoolen moet zijn, waar door zy zo wel, als door haar aangegroeide jonge Wortelen, die men, op de zelfde Tijd, van d'Ouden neemt, ende verplant, bequaamlijk vermeerderd werden: koomen ook door het neêrgevallene Zaad dikwils van zelve voort.

Pentaphyllum supinum Tormentilla facie.

Fragiferum latifolium majus & angustifolium.

Het *Pentaphyllum Supinum Tormentilla facie*, achter over leggende Vijfvingerkruid met een gedaante van Tormentille. *Fragiferum latifolium*, Ende *Fragiferum angustifolium*, groot breedbladig Vijfvingerkruid, ende met smalle Bladeren en Vruchten als Aerdbesien, vroeg in 't Voorjaar, met een wassende Maane gezaait, ofte van zelve voort gekoomen zijnde, bloeijen niet alleen de zelfde Zomer, maar geeven ook, voor de Winter, volwassene Vrugt en Zaad, waar mede zy verfterven, vermits zy langer niet leeven moogen; doch in de May ofte laater ten voorschijn koomende, blijven gemeinlijk des Winters over, en geeven het volgende Jaar een perfect rijp Zaad.

Pentaphyllum minus argenteum fl. herbido muscoso.

Pentaphyllum siliquosum syriacum.

Het *Pentaphyllum minus argenteum flore herbido muscoso*, ofte klein Vijfvingerkruid, met zilvere Bladeren en groenachtige mossige Bloemen, kan zoo veel Waters als d'andere niet verdraagen, moet daarom, een drooge plaatze genieten, zo blijftze beeter over, en langer in weezen.

Het *Pentaphyllum siliquosum Syriacum*, ofte Vijfvingerkruid uit Syriën met Zaadpeulen, zijnde een schoon Gewas, waar toe de Natuire haar hoogste vermoogen aangewent te hebben, met recht gezien wordt. Bemint een zandige, goede Aerde, met een weinig eenjarige Hoenderdrek, ende tweejarige Paerdemest bequaamlijk doormengt, een opene, vrije, luchtige, warme en wel ter Zonne gelegene plaatze, maa-tige vochtigheit; blijft uit een aangeboorne aart, niet meer dan een Zomer in 't leeven, geeft, in deze koude Gewesten, tegen de Herfst Bloemen,

men, maar niet, als met drooge en goede Zomers, volkoomen Zaad, waar mede zy vergaat: moet daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van April, op een nieuw, niet diep, in een Pot gezaait, niet verplant, noch ook daar meer als drie à vier Planten in gelaaten zijn, zouden anders malkanderen niet alleen het voedsel benemen, maar ook daar door geen volkoomen Zaad verkrijgen; moogen, hoewel zy niet meer als een houtvoets hoogte opwaarts schieten, doch den graagen Aanschouwer een aangenaam gezicht verleen.

HET CCCLV. CAPITVL.
D E U R W A S.

Niet alleen met deeze Naame in 't Nederlandsch, maar ook van zommige DEURBLAD genoemd. Wordt op 't Latijn geheeten *PERFOLIATA*. In 't Hoogduitsch DURCHWACHSZ, ofte BRUCHWURTZ. Ende op François *PERFOLIATE*. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vijf onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Perfoliata vulgaris*, gemein Deurwas. *Folio Plantaginis*, met Bladeren van Weegbre. *Longifolia*, met lange Bladeren. *Minima Bupleuri folio Fabii Columna*, alderkleinste Deurwas met Bladeren van Bupleurum ofte Haa-zeooren van de Hooggeleerde Heer *FABIUS COLUMNA*. Ende *Perfoliata montis Libani*, of Deurwas van den Berg Libanus. Alle van een Culture. *Fab Col: min. cogn. stirp. & rar. fol: 247.*

Zy lieven een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste Aerde, liever een opene, warme, en bequaam ter Zonne geleegene, als een schaduwachtige plaatze, tamelijk veel Waters ende ook maatige vochtigheid; blijven niet meer dan een Zomer in 't leeven; geeven, de meeste Tijd in de Herfst, volkoomen rijp Zaad, en vergaan daar meede: Moeten daarom, met een wassende Maane van de Maart ofte April, alle Voorjaaren, wederom op een nieuw, niet diep gezaait zijn, koomen ook eenige door het neêrgevallene Zaad, dikwils van zelve voort, waar door zy genoegzaam vermeerderd werden.

HET CCCLVI. CAPITTEL.

P E R S E N K R U I D.

M Et deeze Naame in 't Nederlandsch niet alleen, maar ook wel VLOOKRUID genoemd. Wordt op Latijn geheeten *PERSICARIA*, ofte *PIPER AQUATICUM*. In 't Hoogduitsch *PERSICHKRAUT*, *FLOCHKRAUT*, *WASSER PFEFFER*. Ende op François *CURAIGE*. Hier

van zijn my, in haar aart en Natuire, kenbaar geworden vier bezondere soorten, te weeten: *Persicaria maculosa major longifolia*, groot Persenkruid met lange swartgestipte Bladeren. *Maculosa major rotundifolia*, groot Persenkruid met ronde swartgevlakte Bladeren. *Non maculosa*, Persenkruid zonder vlekken. Ende *Persicaria minor*, ofte klein Persenkruid. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, drooge, ook vochtige, zoo wel gemeste, als ongemeste Grond, een oopene, luchtige, vrije, welgelegene, en ook een schaduwachtige plaatze, veel Waters; vergaan niet haast, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven, verdraagen felle koude, ende alle andere ongelegenheit des Winters zonder schaade; geeven ook dikwils volkoomen rijp Zaad, het welke in de Maart, met een wassende Maane, de Aerde bevoolen moet worden, koomt ook door het neêrgevallene genoegzaam van zelve op, waar door zy zoo wel, als door haar aangegroeide Jongen, die men, zoo wel in 't Voorjaar als Zomer, van d'Ouden neemt, verplant, ende terstont met Water verzieet, vermenigvuldigt moogen zijn.

HET CCCLVII. CAPITTEL.

VERKENS VENKEL.

ALzo niet alleen in 't Nederlandsch, maar ook van veele VERKENS STEERT genoemd. Wordt op Latijn geheeten PEUCEDANUM, na het Griexsche woordt *πευκη* het welke PINUS, een Pijn-otte Denneboom beteikent, dewijle de Wortel van deze, ende ook het Sap, een Gommachtige, Harsachtige, ende Pekachtige geur of stank, gelijk de Denneboomen, van haar geeven. Ook PINASTELLUM, ofte FOENICULUM PORCINUM. In 't Hoogduitsch HAARSTRANG, SCHWEBELWURTZ, ofte SEWFENCHEL. Ende op François, PEUCEDANNE. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, twee veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Peucedanum vulgare*, gemeine Verkens Venkel. Ende *Peucedanum majus Italicum*, ofte *Peucedanum Verum*, Groot Italiaansch, ofte oprecht Verkens Venkel. Beide van een Culture.

Peucedanum verum
vulgare.

Zy lieven een goede, gemeine, zandige, luchtige, en wel gemeste Aerde, een oopene, warme, vrije, en genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, tamelijk veel Waters; vergaan niet haast, maar blijven lange Jaaren in 't leeven, verdraagen, in deze Gewesten, felle koude, en alle andere ongelegenheit des Winters; bloeijen Jaarlijks, doch geeven niet, als met heete en zeer goede Zomers, volkoomen Zaad; het welke met een wassende Maane van November ofte Maart, (dewijle het lang in d'Aerde verblijft, eer het opkoomende gezien wordt) in een Pot,

Pot, ruim een stroobreed diep gezaait moet zijn; waar door zy zoo wel, ofte beeter, als door haar jonge aangewassene Wortelen, die men, met gezeide Maane, in April, van d'Ouden neemt, en verplant, vermeerderd worden.

HET CCCLVIII. CAPITTEL.

Z E E V E N K E L.

IN't Nederlantsch alzoogenoemt. Wordt op Latijn geheeten FOENICULUM MARINUM, CRETA MARINA, CRITHMUM MARINUM. In't Hoogduitsch MEERFENCHELL. Ende op François BACILLE, ofte FENOIL MARIN. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, bekend geworden twee bezondere soorten, te weten: *Crithmum marinum sine spinis*, Zee Venkel zonder Doornen, welke van veele ook *Petroselinum marinum*, ofte Zee Venkel genoemt is. Ende *Crithmum marinum spinosum*, ofte Zee Venkel met Doornen. Beide van een Culture.

Creta marina.
Crithmum marinum spinosum.
Et non spinosum.
Petroselinum marinum.

Zy beminnen een goede, luchtige, gemeine Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemeest, en veel zout Zee- of Duin-zand doormengt, een oopene, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige Regen; blijven lange Jaaren in't leeven; zijn teeder van aart, veele koude vochtigheits ofte felle Vorst geenzins, in deze Quartieren, verdraagende: Moeten daarom, in Potten gezet, in't begin van October, binnen's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met Vorstig weder in geviert werdt, verre van den Oven gestelt, vermits zy de warmte des Viers ongeerne verdraagen, voor een doordringende koude wel gewacht, slechts met een weinig laauw Regenwater (geduirende de Winter) van onderen verzien, ende niet voor in't begin van April, met een aangenaame Lucht en zoete Regen, wederom buiten gebrocht, voor veel Regens, koude Nachten, haarige en schraale Winden wel gewacht, ende voorzichtig gedekt zijn.

Zy geeven, in deze Landen, noit eenig volkoomen rijp Zaad, het welke nochtans ontvangen zijnde, met een wassende Maane van April, niet diep, de Aerde eens Pots bevoolen werdt, waar door zy zoo wel, als haare aangewassene jonge Wortelen, op gezeide tijd, van d'Ouden genoomen, vermenigvuldigt worden.

De Blaaderen, Bloemen, en Steelen van deze, gelijk de Agorken gehanteert en ingezet, zijn tot allerley Gebraad zeer dienstig, en smaaken excellent.

*De Blade-
ren, Bloe-
men, en Ste-
len van de-
ze, zijn, om
ingelegt te
worden, be-
ter dan A-
gorken.*

HET

HET CCCLIX. CAPITTEL.

P H A L A N G I U M.

*Phalangi-
um ejusque
Species.*

*Gladiolus
Americanus.*

*Phalangi-
um Virginia-
num.*

A Lleen met deze, ende geen andere Naame (mijns weetens) zo wel in 't Nederlandsch als Latijn genoemd, dewijle zy de beetende PHALANGIEN ofte vergiftige Spinnen geneest. Ende op Hoogduitsch ERDSPINNEN KRAUT. Hier van zijn my, in haar aart en Natuure, zes veranderlijke foorten kenbaar geworden, te weeten : *Phalangium ramosum*, Phalangium met Takken. *Non ramosum*, zonder Takken. *Allobrogicum majus flore Liliaceo albo*, groot Phalangium uit Savoyen met een witte Lelie Bloem. *Virginianum flore caeruleo*, Phalangium uit Virginien met een blaauwe Bloem, die ook van zommige *Gladiolus Americanus*, Americaansch Sweedkruid geheeten is. *Phalangium Virginianum flore albo*, ofte Virginiaansch Phalangium met een witte Bloem. Ende *Phalangium fistulosum*, ofte Phalangium met een Bloem als Orgelpijpen. Alle omtrent van een Culture.

Zy lieven een goede, zandige, gemeine, liever een gemeste als ongemestegrond, een opene, vrije, luchtige, en welgelegene plaatze, veel Waters; worden van Natuure oudt, verdraagen felle Vorst, ende alle ongelegentheit des Winters; bloeijen alle Jaaren, ende geeven in de Herfst rijp Zaad, het welke in een Pot, met een wassende Maane van de Maart, ruim een stroobreed diep gelegd wordt, waar door zy genoegzaam, doch veel gevoeglijker door haar jonge Wortelen, die men, in Augusto ofte September, met genoemde Maane, van d' Ouden nemen, ende verplanten moet, aangeteelt moogen zijn.

Het Zaad van *Phalangium Virginianum*, ofte uit Virginien, wordt niet in alles, ten zy met geheel warme Zomers, in deze Gewesten, volkomen rijp, op een wel ter Zonne geleegeene plaatze gestelt, ende met Water dikwils begooten zijnde : kan niet te min, door haar Wortelen (gelijk d' andere) vermeenigvuldigt werden.

Het *Phalangium fistulosum*, ofte Phalangium met Pijpjes, is het teederste van allen, koomt dikwils, buiten blijvende, door sterke Vorst, om 't leeven; is daarom goed, dat men van de zelfde altijd iets in een Pot, des Winters binnen 's huis, op een goede luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weeder in gevuilt wordt, bewaare, op dat men daar uit niet onverziens koomte te geraaken.

HET CCCLX. CAPITTEL.

M U I S O O R.

W Ord't niet alleen in 't Nederlandsch, met deze Naame, maar ook van eenige NAGELKRUID genoemd. Op Latijn PILOSELLA ofte AURICULA MURIS. In 't Hoogduitsch NAGELKRAUT. Ende op François PILOSELLE, OREILLE DE RAT of DE SOURIS. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderscheidene soorten bekend, te weten: *Pilosella vulgaris major*, gemeinē groote Muisoor. *Minor filiquosa*, kleine Muisoor met Zaadpeulkens. Ende *Pilosella umbellata*, ofte Muisoor met een Kroone, of met een ronde Kroonswijs gestelde Bloem. Niet alle van een Culture.

*Auriculā
Muris.*

Pilosella.

Zy beminnen nochtans alle, een gemeine, flechte, zandige, en met een weinig tweejarige Paerdemest doormengde Grond, een wel ter Zonne gelegeene plaatze, maatige vochtigheit; verdraagen taame-lijk de koude des Winters; blijven eenige Jaaren in 't leeven; geeven dikwils, inzonderheit met drooge Zomers, volkoomen rijp Zaad, het welke, om haar lichtigheit, lichtlijk van de Windt weg gedreeven werdt, waar door zy zoo wel, (in de Maart, met een wassende Maane in d' Aerde gelegte weezende) als door haar aangegroeide Jongen, op de zelfde Tijd van d' Ouden genoomen, vermeerderd moogen worden.

Het *Pilosella Umbellata*, of Muisoor met een Kroone, vrieft te mets, om haar teederheit, des Winters dood, moet daarom, altijd iets van in een Pot, des Winters binnen 's huis: met zeer weinige vochtigheits verzien, bewaart zijn, zoo blijft het onfeilbaar in 't leeven.

*Pilosella
umbellata.*

Het *Pilosella minor filiquosa*, ofte klein Muisoor met Zaadpeulkens, blijft niet langer als een Zomer in wezen; Wordt in de Maart, met een wassende Maane, alle Voorjaaren, niet diep gezaait, komt ook, door het neêrgevallene Zaad, van zelve dikwils voort, geeft in de Zomer rijp Zaad, en vergaat daar mede.

*Pilosella
minor fili-
quosa.*

HET CCCLXI. CAPITTEL.

L E O N T O P E T A L O N.

V An een jegelijk met deeze Naame alzoogenoemt, mag (mijns oordeels) ook wel in 't Latijn FUMARIA MAXIMA BULBOSA CRETICA, ofte in 't Nederlantsch (naa de groote gelijkenisse met de zelfde) Aldergrootste Holwortel van Candiën, (om datze op dat zelfde Eiland van Natuire groeiende gevonden wordt) geheeten zijn. Hier

*Fumariā
maxima
bulbosa Cre-
tica.*
van

Leontop:
Siliquosum
Creticum,
& Capita-
tum Ameri-
canum.

van zijn my, in haar aart en Natuire, twee zienswaerdige veranderlijke foorten bekend, te weeten: *Leontopetalon siliquosum Creticum*, Leontopetalon uit Candiën met Zaadpeulkens. Ende *Leontopetalon capitatum Americanum*, ofte Leontopetalon met Zaadbollekens uit America, hebbende kleine roodachtige Bloemkens aan veel langer Steelkens als d'ander zittende, ende uit zes Bladerkens bestaande, welke afvallende van veel aardige ronde Knopkens, op de maniere als Aerdbesiën, gevolgt werden: Wordt ook in de stellinge der Bladeren, die hooger opschieten, als veranderinge des Wortels, die niet zoo slecht, noch bruin eevenwel knobbelachtig, gelijk de andere, maar Roofachtig is, ende als uit verscheide deelen en Schubbekens bestaande, van genoegzaame ongelijkheit gezien. Beide van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemeest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een luchtige, warme, en wel ter Zonne geleegeene plaatze, niet te veel Waters, zijn teeder van aart, langleevende van Natuire, moogen geenige sterke Winden, koude Herfstreegenen, of eenige Vorst, in deze Gewesten, verdraagen: Moeten daarom, in Potten gestelt weezende, in het laetste van September, of begin van October, ten langsten, d'Aerde booven droog zijnde, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weeder in geviert werdt, gezet, geduirende de Winter, met slechts een weinig laauw Regenwater, van onderen, verzien, ende niet voor in 't begin van April, met een zachte Lucht en aangenaame Regen, wederom buiten gebrocht, voor koude Nachten, haarige en schraale Oofte- of Noorde-winden wel gewacht ende gedekt zijn.

Zy geeven, in deze Quartieren, in goede Zomers (doch niet altijd) Bloemen, maar noit volkoomen rijp Zaad; verliezen ook alle Jaaren, in het laetste van Junius, en begin van Julius, haare Bladeren, die uit haar ronde Bolle, in 't begin van de Maart, wederom op een nieuw voor den Dag koomende, gezien worden.

Deze Bollen, Loof en Steelen, vergaan zijnde, moeten droog gehouden, ende zorgvuldig, voor te veel Waters bewaart werden, zouden anders lichtelijk koomen te verrotten, gelijk my, van huis weezende, door d'onachtzaamheit mijns Hoveniers, overgekoomen is: Moeten daarom, opgenoomen, tot in October of in 't laetste van September, in droog Zand bewaart, ende met een volle Maane, wederom in Potten, met voorgenoemde Aerde gevult, gezet, ook terstont binnen 's huis (ten zy daar noch een aangenaame Regen mochte koomen te vallen) gebrocht zijn.

*Leontopetalon**Capitatum.*

HET CCCLXII. CAPITTEL.
TURKSCHE BOONE.

EEn welbekende, voedzaame, en zeer begeerde Vrucht, inzonderheit noch groen, ende met haar jonge Schelle afgesneeden werdende, is niet alleen met deeze Naame, maar ook in 't Nederlandsch ROOMSCHE BOONE genoemd. Op Latijn PHASEOLUS, FABA TURCICA, ofte ROMANA, ende SMILAX HORTENSIS. In 't Hoogduitsch WALSCHE BONEN, STEIGBONEN, GARTEN FASELEN, ofte TURCKISCHE BONEN. Ende op François FASIOLES, ofte PHASEOLES. Hier van zijn my veele zienswaardige soorten, zoo wel in deze, als verre geleegene heete Landen voort koomende, in haar aart ende Natuire, bekend: van de welke zelden eenige (hoewel in goede acht genoomen wordende) in deze onze Gewesten, haare perfecte rijpheit genieten: Zullen daarom alleen vijf bijzondere soorten, in deze koude Landen, alle Jaaren, haar volkoomene rijpheit verkrijgende, den welgezinden Leezer alhier vertoonen, ende daar van een weinig spreken, te weten: *Phaseolus major Turcicus fructu albo*, groote witte Turksche Boone. *Major fructu variegato*, groote Turksche Boone, met een bonte, of gecouleurde Vrucht. *Turcicus minor fructu rubro*, kleine Turksche Boone, met een roode Vrucht, zijnde niet alleen voldraagende, maar ook de delikaatste van allen, hebbende een Schelle die niet, ofte zelden hard, taay, draadig, ofte stokkig werdt, al heeft zy schoon haar groenigheit verlooren, ende reeds bleekwit gezien wordt, zijnde als dan ook de volkoomene Boonkens, zoo bequaam, smaakelijk, jaa aangenaamer, als andere, die noch klein, ofte half volwassen zijn. *Phaseolus minor Turcicus fructu albo minore*, kleine witte Turksche Boone, die om haare rondheits wille, van veele Turksche Erwte geheeten is. Ende *Phaseolus Americanus niger flore phœnicio*, ofte swarte Americaansche Boone, met een als brandende schoone roode couleur, het ooge zeer bevallig, die van veele Piet Heins Boonen genoemd zijn, om dat den Admiraal PIET HEIN 1628. de Spaansche Silvervloot genoomen hebbende, de zelfde eerst uit America in deze Landen gebrocht heeft. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy lieven een goede, luchtige, nieuws omgesmeetene, en niet alleen met oude tweejarige, maar ook versche ende noch warme Paerdesteef wel verziene grond: want deze, door haar natuurlijke warmte, de Boonen wel voortkoomen, ende zeer hoog opschieten doet; een luchtige, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, in 't eerste weinig, maar daar naa veel Waters; blijven niet meer als een Zomer in 't leeven, en

D d d d 2

geeven

Faba Romana

Phaseolus Turcicus, ejusque species.

Alle Plan-
ten boven
de Aerde
Vrucht dra-
gende, moe-
ten met een
afgaande
Maane de
zelfde be-
voelen wer-
den.

geeven in de Herfst een rijpe Vrucht, die men, in haar Schelle, aan den Struik, of zoo de Tijd, door veel Reegens, zulks niet toe laten wil- lende, afneemen, als zy haare groenigheit verloren heeft, ende alzoo op een luchtige plaatze droogen moet: Deze Vrucht groen, ende om te gebruiken goed zijnde, moet met handen afgebrooken, ende met geen Mes geraakt werden, vermits het Yzer de Planten zelfver schaade- lijk te zijn bevonden is. Zijn teeder van aart, en vergaan ofte van zelfver, ofte door een kleine Rijp: Moeten daarom, alle Voorjaaren, weder- om op een nieuw, niet eerder, als een Dag of drie voor de Maand van Mey, met een afgaande Maane, de Aerde, qualijk een Vinger breed diep, met haar Lapken om laege (op dat de Wortel, daar uit voortkoo- mende, te bequaamer nederwaarts schieten, ende de Boone zelfver te beeter uit d' Aerde opkoomen mag) bevoelen zijn, die men nochtans gemeinlijk twee Daagen te vooren (om zoo veel haastiger te doen was- sen) in Water weiken laat, waar door zy alle jaarlijks overvloedig ver- meerdert worden.

Ende alzoo dit teeder Gewas, niet in vermoogen heeft sich zelfver op- waarts te verheffen, zoude het op der Aerden kruipende, ende alzoo met weinig Vruchts beladen gezien werden, moet daarom, met een hooge Stok, ofte een twaalf of veertien voetige Sparre (die men eerst vast in de Aerde steekt, ende daar rondsomme acht ofte tien Boonen, (dewijle zy dikwils alle niet voortkoomen) legt, op maniere als vooren gezegt, verzien zijn.

Phaseolus
niger Ame-
ricanus flo-
re phæniceo.

De *Phaseolus niger Americanus flore phæniceo*, ofte swarte Americaansche Boone, met een hoog roode Bloem, wil geerne teegen een Muir ofte Heininge gestelt zijn, om datze groote hette begeert, ende ook lijden mag, geeft anders altijd geen volkoomen rijpe Vrucht, inzonderheit in regenige Zomers, zoo dat menze dikwils noch groen zijnde afplukken, en, om langzaam te kunnen droogen, binnen 's huis ophangen moet.

HET CCCLXIII. CAPITTEL.

C A N A R I Z A A D.

IN't Nederlandsch alzoo genoemd, om dat het uit de Canarische Ei- landen, te zaamen met de welzingende Vogelkens, dit voor haare spijze gebruikende, eermaals in deze Gewesten gebrocht is. Wordt op Latijn PHALARIS. En in't Hoogduitsch CANARIEN KRAUT geheeten.

Zy bemint, van Natuire, een goede, zandige, luchtige, ende met tweejarige Paerdemest, welgemeste grond, een opene, warme, en bequaam ter Zonne geleezene plaatze, voor alle koude Noorde-win- den genoegzaam beschut, weinig Regens, blijft niet meer als een Zomer in't

in't leeven, geeft, laat in de Herfst, rijp Zaad, doch niet perfect met slechte jaaren, ende versterft van zelfs, ofte door een haastig overkoomende Rijp of Vorst; Moet daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart ofte April, naa des Tijds gelegenheit, niet booven een stroobreed diep, op een nieuw, wederom de Aerde, nieuws omgesmeeten ende gemest, bevoolen zijn; zoo wordt het, op gezeide warme plaatze te beeter rijp, inzonderheidt zoo het opgekoomen wezende, voor de koude Voorjaars Nachten, en haarige of schraale Winden, met Stroo een weinig gedekt of gewacht zal zijn; waar doorze bequaamlijk vermenigvuldigt wordt.

HET CCCLXIV. CAPITTEL.

M U I S E K O O R E N.

Niet alleen met deze Naam in't Nederlandsch, maar ook van veele ROODEN DOLIK genoemd. Op Latijn PHOENIX, LOLIUM RUBRUM, HORDEUM MURINUM ofte TRITICUM MURINUM. In't Hoogduitsch BINTZENHELMER ofte WALTROHOR. Ende op François YVRAYE SAUVAGE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee besondere soorten kenbaar geworden, te weeten: Dit gemeine *Phoenix* ofte Muise Kooren. Ende *Phoenix alata Lusitanica*, ofte Muise Kooren met vleugelen uit Portugaal. Beide van een ende de zelfde Culture.

*Phoenix.
Hordeum
murinum.*

*Phoenix
alata Lusitanica.*

Zy lieven, van Natuire, een goede, luchtige, zandige, en wel gemeste Grond, een opene, vrije, en bequaam gelegeene plaatze, weinig vochtigheit; worden niet oud, maar blijven alleen een Zomer in't leeven; geeven in de Herfst volkoomen rijp Zaad, ende vergaan van zelfs, of door een koude Rijp: moeten daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van April ofte Maart, op een nieuw, niet diep, wederom de Aerde bevoolen zijn, waar door zy alleen vernieuwt, ende vermeerdert gemaakt moogen worden.

HET CCCLXV. CAPITTEL.

Y D E L E H A A V E R.

AL zoo op Nederlandsch genoemd. In't Latijn geheeten BROMUS HERBA, BROMOS STERILIS, FESTUCAGO GAZÆ, ÆGILOPS AL-TERA MATTHIOLI, ofte PHOENIX QUORUNDAM. En op François AVERON. Zy bemint een goede, gemeine, luchtige, gemeste, en ongemeste Grond, zo wel een vrije en wel ter Zonne gelegeene, als donkere

*Bromus
herba.
Festucago
Ægilops.*

D d d d 3

ofte

ofte schaaduachtige plaatze, verdraagt, van Natuire, weinig Waters; blijft niet meer dan een Zomer in 't leeven; met een wassende Maane in de Maart, niet diep de Aerde bevoolen zijnde, geeft, tegen ofte in de Herfst, volkoomen rijp Zaad, ende versterft van zelfver; Doch laater gezaait weezende, ofte van zelfver voortkoomende (het welke door het neêrgevallene Zaad dikwils geschiedt) blijft zonder eenige schaade of ongeleegentheit des Winters over, bloeit als dan de tweede volgende Zomer, ende verkrijgt in Tijds haar rechte volkoomentheit.

HET CCCLXVI. CAPITTEL.

P H L O M O S.

W Ordts met geen andere Naame, dan deze (mijns weetens) zo wel in 't Nederlandsch, als Latijn genoemd; een Plante zijnde tusschen het VERBASCUM, WOLLEKRUID, ende LYCHNIS, JENETTEKENS ofte CHRISTUS OOGEGESTELT. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee besondere soorten kenbaar geworden, te weeten:

Phlomos. Phlomos flore luteo parvo. Phlomos met een kleine geele Bloem, ofte *Verbasum montanum minus.* klein Berg Wollekruid, welke Naame, deze (mijns oordeels) recht voeren mag. Ende *Phlomos Lychnitis Clusij flore luteo magno*, ofte Phlomos met Bladeren, op de maniere van Jenettekens met een groote geele Bloem. Beide van een Culture.

Phlomos.
Verbasum
montanum
minus.
Phlomos
Lychnitis
Clusij.

Zy lieven een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig klein gestooten Steengruis, en tweejarige Paerdemest doormengt, een opene, vrije, warme, luchtige en wel ter Zonne geleegene plaatze, matige vochtigheit; blijven zelden langer als drie Jaaren in 't leeven; worden lichtelijk, door te veel koude Herfstregenen, ofte een langdurige of felle Vorst, buiten staande, beschaadigt en weg genoomen: Is daarom goed, dat men van een ieder een Plante in een Pot, met een wassende Maane gestelt, des Winters over, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, droog bewaare, en niet voor in 't laetste van de Maart, ofte begin van April, met een zoete Regen, wederom buiten brengt: zy bloeijen de tweede Zomer, geeven volkoomen rijp Zaad, in deze koude Landen, het welke, met een wassende Maane van April, niet booven een stroobreed diep, in d' Aerde gelegd wordt, waar door zy alleen vermeerderd, in deze Gewesten zoo wel als andere Landen, zijn moogen.

HET CCCLXVII. CAPITTEL.

P I M P I N E L L E.

IN't Nederlandsch alzoogenoemt. Wordt op Latijn geheeten PIMPINELLA, BIPINELLA ofte SANGUISORBA. In't Hoogduitsch BLUTKRAUT, BLUTWURTZ ofte WELSCH PIMPINELLE. En op Fransois SANGUISORBE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige aardige veranderlijke soorten bekend, te weten: *Pimpinella major inodora*, groote Pimpinelle zonder reuk. *Major Lusitanica*, groote Portugaalsche Pimpinelle. *Minor hortensis odorata*, kleine gemeine ruikende Pimpinelle. *Flore albo spicato*, Pimpinelle met een wit geëarde Bloem. *Agrimonoïdes Lusitanica*, Portugaalsche Pimpinelle met Bladeren op de maniere van Agrimonia. *Saxifraga major*, groote steenbreekende Pimpinelle, die ook wel Beurenaart, Bevernelle, ofte groote Steenbreek geheeten is. *Saxifraga minor*, kleine steenbreekende Pimpinelle. Ende *Pimpinella spinosa Cretica*, ofte steekende Pimpinelle van Candiën. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

*Pimpinella
species a
rie.*

*Pimpinella
saxifraga
major &
minor.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste Grond, een vrije en wel geleegene plaatze, veel vochtigheits; geeven zelden, als met goede warme Zomers, volkoomen rijp Zaad, blijven lange Jaaren in't leeven, verdraagen sterke koude, ende alle andere ongelegenheit des Winters zonder schaade; worden ook, zo wel door Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart of April, d' Aerde ruim een stroobreed diep, bevoolen moet zijn; komen ook, door het neêrgevallene, dikwils van zelve op, waar door zy zo wel, als door haar aangegroeide jonge Wortelen, die men, op gezeide Tijd en Maane, van de Ouden neemt ende verplant, vermeenigvuldigt werden.

De *Pimpinella Agrimonoïdes Lusitanica*, of Portugaalsche Pimpinelle met Bladeren van Agrimonia, is teeder van aart, de sterke Vorst dezer Landen niet verdraagen moogende; moet daarom, met een wassende Maane van April, in een Pot gezaait of geplant, voor veel Herfstregen wel gewacht, in October binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet, als met vorstig Weeder, in geviert wordt, ofte zonder eenig Vier, zoo het geschieden kan (vermits het best is) gezet, met zeer weinige Vochtigheits (geduirende de geheele Winter) van onderen verzien, ende niet voor in't laetste van de Maart, wederom buiten gebrocht, voor koude Nachten, veel Waters, haarige of schraale Winden, wel gewacht en gedeckt zijn: Kan ook niet, als door haar Zaad alleen, vermeerderd worden.

*Pimpinella
Agrimonoï-
des Lusita-
nica.*

De *Pimpinella spinosa Cretica*, ofte Doornige Pimpinelle van Candiën, zijnde het schoonste, doch teederste van alle, lieft een goede, gemeine,

*Pimpinella
spinosa Cre-
tica.*

zan-

zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemeest, eenjarige Hoenderdrek, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, luchtige, vrije, en zeer warme plaatze, voor alle koude Oofte- en Noorde-winden bewaart, maatige Vochtigheid; bloeit in deze Landen, doch geeft noit eenig rijp Zaad; verdraagt ook geenige Herfstregen, Vorst of andere ongeleegentheit des Winters: wordt daarom, met een wassende Maane van April of May, in een Pot, zoo wel gezaait als geplant, in 't laetste van September, of begin van October (naa des Tijds geleegentheit) de Aerde booven droog zijnde, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet, als met vorstig Weeder, voor een kleine Tijd, in gevuiert wordt, gebrocht, met slechts een weinig laauw gemaakt Regenwater, van onderen, in deze Winterdagen, eens ofte ten hoogsten tweemaal (vermits zy geenige nattigheid verdraagen mag) verzien, niet, voor in 't begin van April, met een aangename Lucht en Regen, wederom buiten gezet, voor koude Nachten, sneeuwige Vochtigheid, haarige of schraale Winden, wel gewacht en voorzichtig gedekt: Want zy, om haar teederheit, in deze en Winter-tijden, lichtelijk vergaat, hoewelze gelijk d' Andere steeds groen blijvende, ende haar kleine zoete Bladerkens niet, ten zy door Ouderdom, verliezende, gezien wordt. ziet cap: 397.

HET CCCLXVIII. CAPITTEL.

W E E G B R E.

*Plantago
ejusque
species.*

En wel bekend gewas, wordt niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van veele WEEGBRE, of WEGEBLAD genoemd. Op Latijn PLANTAGO. In 't Hoogduitsch WEGRICH, of SCHAFFZUNGE. Ende op François PLANTAIN. Hier van zijn my, in haar aart en Nature, veele veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Plantago vulgaris latifolia*, gemein Weegbre met breede Bladeren. *Latifolia media*, middelfoorte van Weegbre met breede Bladeren. *Latifolia rosea flore expansa*, Breedblaadige Weegbre met een platte Rooswijs uitgespannene Bloem. *Latifolia flore spicato*, Breedbladige Weegbre met een geäarde Bloem. *Alopecuroides Hispanica*, Spaansche Weegbre met een Bloem als een Vossesteert. *Quinque nervia*, Weegblad met vijf doorlopende aderen. *Aquatica latifolia*, Breedbladige Water Weegbre. *Aquatica minor angustifolia*, kleine smalgebladerde Weegbre, in Waterige plaatzen groeiende. *Marina*, Zee Weegbre, in zoute plaatzen voortkoomende, *Coronopoides Lusitanica*, Portugaalsche Weegbre, met een gedaante van Hartshoorn. *Coronopoides Lus. foliis tenuissime dissectis*, Weegbre met een gedaante van Hartshoorn, en dun gesneedene Bladeren.

deren uit Portugaal. *Plantago angustifolia hirsuta Coronopoides Lusitanica*, ruige en smalgebladerde Weegbre uit Portugaal, met de zelfde gedaante. En meer andere, hier te verhaalen onnodig. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle, een gemeine, liever zandige, gemeste, als andere ongemeste Grond, een vrije, warme, ende ook een schaaduwachtige plaatze, tamelijk veel Waters; vergaan niet haast, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven, verdraagen sterke koude des Winters zonder groote ongeleegentheit; geeven ook, gemeinlijk alle Jaaren, rijp Zaad, het welke des Voorjaars, met een wassende Maane van de Maart ofte April, in de Aerde gelegd kan zijn, koomen ook door het neêrgevallene van zelfver voort, waar door zy overvloedig, als ook door haar aangegroeide Jongen, vermeerderd werden.

De *Plantago Coronopoides Lusitanica*, of Portugaalsche Weegbre met een gedaante van Hartshoorn. Ende *angustifolia hirsuta Coronopoides Lusitanica*; ruige smalgebladerde Portugaalsche Weegbre met een gedaante van Hartshoorn, zijn teederder dan alle d' Andere van aart, verdraagen ongeerne veel koude Herfst- als warme-Regenen, vermits zy door de zelfde zo wel, als felle Vorsten, van 't leeven berooft werden: Moeten daarom, in een Pot gestelt, des Winters binnen 's huis, op een luchtige plaatze, zonder Vier, droog gehouden zijnde, bewaart; in 't laetste van de Maart, wederom buiten gezet, ende voor te veel Nattigheits, als ook koude Nachten, en haarige Winden gewacht worden; Moogen ook niet, gelijk de gezeide andere, door haar jonge Scheuten, maar alleen door Zaad, op voorgenoemde Tijd en Maane, de Aerde bevoolen, aangeteelt zijn.

*Plantago
Coronopoi-
des, & an-
gustifolia
hirsuta Lu-
sitania.*

HET CCCLXIX. CAPITTEL.

LEEGE ZEE ERWTEN.

Dit aardig, klein, en op Aerden leggend Gewas, wordt in 't Nederlandsch alzoo genoemd. Op Latijn *PISUM MARINUM ANGULOSUM*. Ende in 't François *POIS DE LA MER*.

Zy bemint een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejarige Paerdemest maatig verzien, een warme, luchtige, en wel geleegene plaatze, taamelijk veel Waters, blijft lange Jaaren in 't leeven, bloeit alle Zomers schoon, en geeft in alles perfect rijp Zaad; Verdraagt, buiten gezet, niet meer dan een ofte twee Jaaren, op 't hoogste, de felle koude des Winters, vermits zy daar af al quijnende sterft: Moet daarom, met een wassende Maane van de Maart, in een Pot, zoo wel gezaait, als geplant zijn, des Winters, op een goede warme plaatze, binnen 's huis gezet, dichte by den Oven, ofte ook verre daar van, met

*Pisum ma-
rinum an-
gulosum pe-
renne.*

E e e e

maa-

matig Regenwater van booven begooten, ende in het laetste van de Maart ofte begin van April, (naa des Tijds gelegenheit) met goed Weder, en aangename Regen, wederom buiten gebrocht zijn. Kan ook niet alleen door Zaad, het welke met een wassende Maane van April, niet diep, de Aerde bevoolen moet wezen, maar ook door aangewassene jonge Wortelen, die men, op de zelfde Tijd, van d'Oude neemt, ende verplant, aangeteelt ofte vermeerderd werden.

HET CCCLXX. CAPITTEL.

P O L I U M.

Zoo wel in 't Nederlandsch, als Latijn, ende geen andere Naame, (mijns weetens) naa het Grieksche wordt *πολίον* genoemd, het welke een witte wolligheit beteekent, waar mede deze bekleedt te zijn gezien wordt. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, eenige aardige en zienswaardige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten : *Polium montanum minus flore albo*, klein Berg Polium met een witte Bloem. *Montanum majus flore albo*, groot Berg Polium met een witte Bloem. *Montanum majus Candidum flore luteo*, groot wit Berg Polium met een geele Bloem. *Montanum Rosmarinifolio*, Berg Polium met Bladeren van Rosmarijn. *Repens tenuifolium*, kruipend Polium met teedere Bladeren. Ende *Polium Gnaphaloides tomentosum*, ofte Polium met witte zeer wollige Bladeren, en Bloemen als Gnaphalium. Meest alle van een ende de zelfde Culture.

*Polij species
varia.*

Zy beminnen, van Natuire, een goede zandige, gemeine grond; met een weinig tweejarige klein gewreevene Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, warme, en wel ter Zonne gelegeene plaatze, niet veel Vochtigheds; vergaan niet haastig, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven, bloeijen ook aardig alle Zomers, doch geeven zelden, ten zy met drooge en zeer warme Jaaren, in deze Gewesten, volkoomen rijp Zaad; moogen ook de ongetemperde Herfstregenen, en koude des Winters, ongeerne verdraagen: Wordt daarom zeer bequaam bevonden, dat zy met een wassende Maane van April, in Potten, niet booven een stroobreed diep, gezaait ofte geplant zijnde, in 't begin van October droog wezende, binnen 's huis, op een luchtig bequaame-plaatze werden gezet, daar geheel niet, ofte alleen met felle Vorst, in geviert werdt; gedurende deze Tijd, met slechts een weinig laauw Regenwater, van booven, maar eens ofte tweemaal ten hoogsten, begooten, vermits zy anders lichtelijk verrotten zouden, en niet voor in 't laetste van de Maart, ofte begin van April, naa des Tijds gelegenheit, met een zoete Lucht,

Lucht, ende aangenaame Regen, wederom buiten gebrogt worden.

Zy geeven (als gezegt) zelden in deze plaatzen, eenig Zaad, kunnen niet te min, door haar aangewassene jonge Scheutkens, die men, in d' Aerde legt, ofte met een Pennemes, ten halven, als de Angelieren, in April, voorzichtig insnijdt, met Aerde dekt, ende Wortelen verkreegen hebbende, van d' Ouden neemt, ende met een wassende Maane, van genoemde Maand, in Potten verplant, aangeteelt ofte vermeerdert zijn.

Het *Polium Gnaphaloides tomentosum*, ofte Polium met witte zeer wollige Bladeren en Bloemen als *Gnaphalium*; bemint een goede, luchtige holle Aerde, met de meeste part Zee-zand, ende een weinig tweejarige Paerdesteefst verzien, de zelfde voorgenoemde plaatze, Zon, en Waater; bloeit alle Jaaren wel, doch geeft noit eenig perfect rijp Zaad, is teeder van aart, schoon om zien, ende met zeer aardige, ruige, voor spits toegaande Bladerkens, op een wonderlijke en ongewoone maniere gestelt, vergiert; verdraagt ook geen zins koude Herfstregenen, Sneeuw, Hagel ofte Vorst; moet daarom (als d' andere) droog zijnde, binnen 's huis, op een zeer luchtige plaatze, met weinige Vochtigheds onderhouden, zoo wel voor 't Vier als Vorst inwendig dringende gewacht, ende niet, voor in 't begin van April, met een aangenaame Regen en zachte Lucht, wederom buiten gebrocht, voor koude Nachten, veel Vochtigheds, inzonderheid door Sneeuw veroorzaakt, haarrige of schraale Winden, wel gedekt en voorzichtig gewacht zijn.

Wil ook niet, dan alleen, door haar uit warme Landen ontvangen Zaad, in deze Quartieren, het welke, met een wassende Maane van de May, in een Pot, niet diep gezaaid, heel warm gestelt, ende niet veel begooten moet zijn, aangequeekt ofte wederom leevendig gemaakt werden.

HET CCCLXXI. CAPITTEL.

K R U I S B L O E M.

IN 't Nederlandsch alzoogenoemt. Wordt op Latijn geheeten *Flos AMBERUALIS*, ofte *POLYGALA*. Ende in 't Hoogduitsch *KREUZ-BLUME*. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, acht onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Polygala vulgaris flore purpureo*, gemeine Kruisbloem van een purpere couleur. *Flore albo* witte Kruisbloem. *Flore caeruleo*, blauwe Kruisbloem. *Flore carneo*, lijfverfde Kruisbloem. *Repens flore caeruleo*, kruipende Kruisbloem van een blaauwe couleur. *Valentina frutescens major Clusii*, groote Struvel Kruisbloem van Valentiën by de Hooggeleerde Heer CAR: CLUSIUS aangeteikent.

Polygala species.

Car. Cl.

rar: pl. hist. lib. 1. fol.

Valen-98.

Valentina frutescens minor, kleine heesterige Kruisbloem van Valentiën in Spanjen. Ende *Polygala frutescens Ruta folio*, ofte Struvel Kruisbloem met Bladeren van Wijnruite. Niet alle van een Culture.

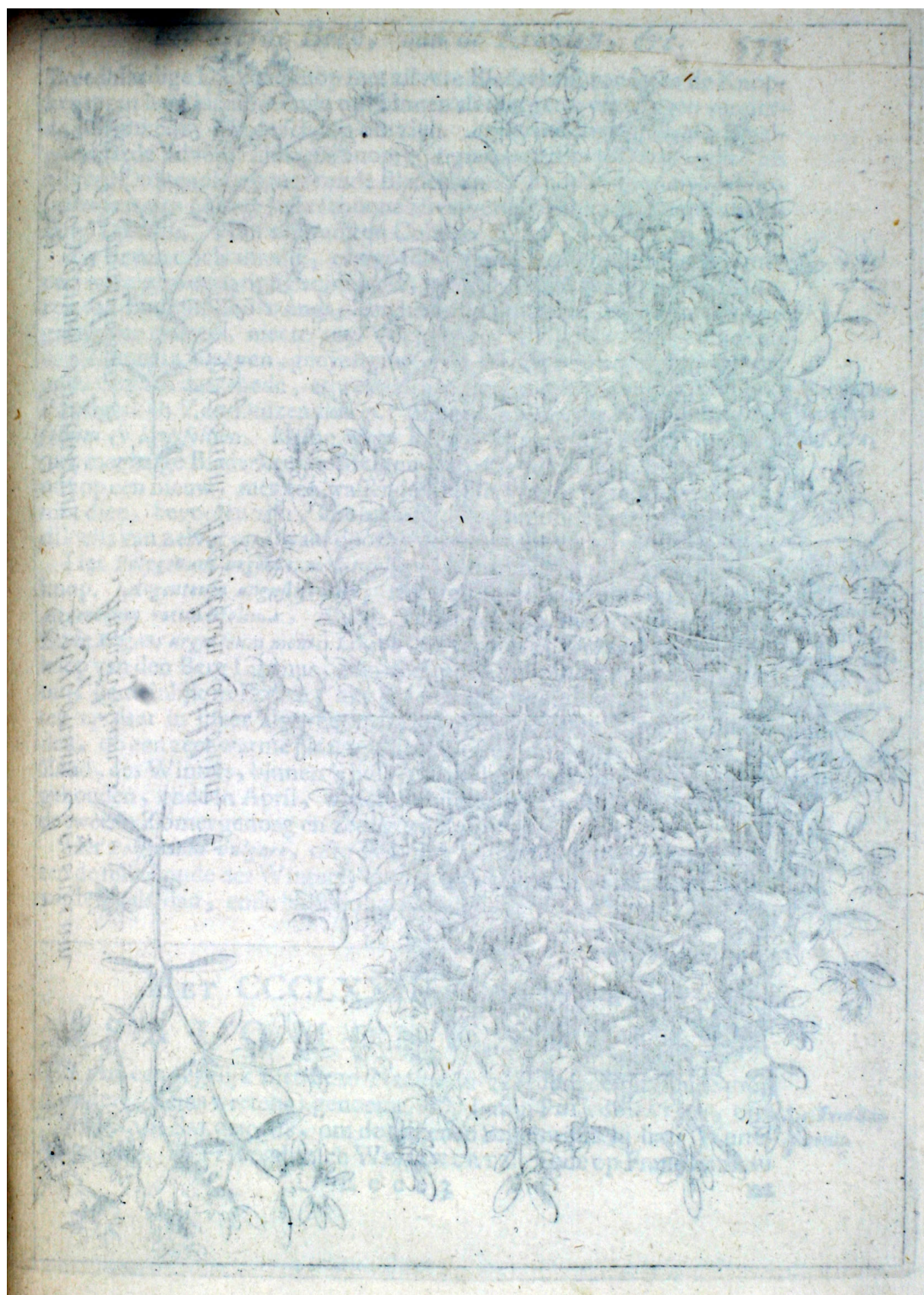
Zy beminnen, van Natuire, een zandige, gemeine, zoo wel flechte Grond, als met een weinig tweejarige Paardemeft verzien, een vrije, warme, en wel ter Zonne gelegeene plaatze, maatige Vochtigheid; vergaan niet haast, maar blijven lange Jaaren in 't leeven; geeven gemeinlijk alle Zomers, inzonderheit met goede Jaaren, volkoomen rijp Zaad, verdraagen sterke koude des Winters, ende alle andere ongeleegentheit van dien, zonder schaade, doch verliezen als dan, uitgenoomen het *Polygala repens flore caeruleo*, ofte kruipende blaauwe Kruisbloem, haare Bladeren.

Polygala Valentina Het *Polygala Valentina major & minor*, groote en kleine Heester-achtige Kruisbloem van Valentiën: Als ook *frutescens Ruta folio*, ofte *major, minor, & Ruta folio*. Stuvellige Kruisbloem met Bladeren als Wijnruit. Blijven altijd groen, ende verliezen noit alle haar Bladeren, ten zy door ouderdom; zijn teederder als d'andere van aart, niet konnende, buiten gezet, de koude des Winters, in deze Landen, noch eenige sterke Winden, verdraagen; Worden daarom, in Potten verplant, ofte, met een wassende Maane van April, daar in gezaait, in 't begin van October binnen 's huis, daar niet als met vorstig Weder in geviert werdt, gestelt; met weinig laauw gemaakte Regenwatersche vochtigheit onderhouden, ende niet voor in 't begin van April, met een donkere Lucht, en aangenaam Weder, wederom buiten, der Zonne straale voorgezet, voor koude Nachten, haarige of schraale Winden wel gedekt en gewacht. Konnen ook alle niet wel, dan alleen door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van April, niet diep, in een Pot de Aerde bevoolen moet zijn, vernieuwt ende vermenigvuldigt worden.

HET CCCLXXII. CAPITTEL.

D U I Z E N D K N O P.

ALzoo in 't Nederlandsch genoemt. Wordt op Latijn geheeten **POLYGONUM**, ofte ook wel **PROSERPINA**, om dat het by der Aerden kruipt. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, acht genoegzaam veranderlijke aardige en zienswaerdige soorten kenbaar geworden, te weeten: *Polygonum vulgare*, gemeine Duizendknop, *Montanum minus candidum rotundifolium*, kleine witte Berg Duizendknop, met ronde Bladerkens. *Montanum minus candidum longifolium*, klein witachtig Berg Duizendknop met lange Bladeren. *Marinum Lusitanicum*, Zee Duizendknop uit Portugaal. *Polygonum argenteum latifolium*, Breed-

Breedblaadige Duizendknop met zilvere Bladerkens rondsom de Knopkens van haar kleine, ende van binnen als met geele vezelingen vercierde Bloemkens, zijnde schoon om zien. *Argenteum angustifolium*, Smalgebladerde zilvere Duizendknop. *Argenteum rotundifolium*, witte als zilvere Duizendknop met ronde Bladerkens. Ende *Polygonum elegans argenteum montis Libani*, ofte schoone zilververwige Duizendknop van den Berg Libanus. Niet alle van een Culture.

Zy lieven nochtans alle, een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een luchtige, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet te veel Vochtigheits; blijven zelden langer als een Zomer in 't leeven, geeven teegen de Winter volkoomen rijp Zaad, ende vergaan daar mede, te weeten het *Polygonum marinum Lusitanicum*, Portugaalsch Zee Duizendknop. *Montanum minus candido flore rotundifolium & longifolium*, kleine witte Berg Duizendknop, met ronde en ook met lange Bladerkens: Moeten daarom, alle Voorjaaren, wederom op een nieuw, met een wassende Maane van de Maart, de Aerde, niet diep, bevoolen zijn, koomen ook, door het neêrgevallene Zaad, dikwils van zelf op, waar door zy genoegzaam vermeerderd werden.

Polygonum marinum Lus. &c.

Het *Polygonum argenteum latifolium*, Breedbladige zilvere Duizendknop. *Argenteum angustifolium*, smalgebladerde zilvere Duizendknop. *Argenteum rotundifolium*, zilvere Duizendknop met ronde Bladeren. Ende *Elegans argenteum montis Libani*, ofte schoon zilververwige Duizendknop van den Berg Libanus, zijn veel teederder van aart: worden daarom, gemeenlijk in Potten, met gezeide Maane gezaait, niet verplant, ten zy daar in meer alstwee ofte drie opgekoomen te zijn gezien werden, op een zeer warme plaatze gestelt, ofte brengen geen perfect rijp Zaad, des Winters, binnen 's huis, op een luchtige plaatze gezet, droog gehouden, ende in April, wederom buiten gebrocht, zoo geeven zy de tweede Zomer genoeg en zeer goed Zaad.

Polygonum argenteum latifolium, angustifolium, rotundifolium & Elegans argenteum montis Libani.

Het *Polygonum vulgare*, ofte gemeine Duizendknop, verdraagt buiten de felle koude des Winters, geeft het tweede Jaar volkoomen Zaad, versterft als dan, ende blijft ook zomtijds de derde Zoomer in 't leeven.

HET CCCLXXIII. CAPITTEL.

SALOMONS SEGEL.

IS van een jegelijk met deze Naame in 't Nederlandsch, ende geen andere (mijns weetens) genoemd. Op Latijn *POLYGONATUM*, ofte *Sigillum Salomonis*, om de teikenen Segelswijze in haar Wortelgedrukt. In 't Hoogduitsch *WEISZWURTZ*. Ende op François *SEAU*

DE SALOMON, SIGNET DE SALOMON, ofte GENICULIERE. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, zes besondere foorten bekend, te weeten: *Polygonatum vulgare*, gemein Salomons Segel. *Ellebori albi foliis*, Salomons Segel met Bladeren van wit Nieskruid. *Ramosum*, Salomons Segel met Takken. *Flore pleno*, Salomons Segel met een dubbelde Bloem. *Virginianum flore albo spicato*, Virginiaansche Salomons Segel met een wit geëarde Bloem. Ende *Polygonatum angustifolium*, ofte Salomons Segel met smalle Bladeren. Alle van een Culture.

Polygonatum Virginianum flore albo spicato. Zy beminnen een goede, gemeine, zoo wel andere, als zandige, doch bequaam gemeste Grond; een luchtige, en wel ter Zonne gelee-gene, ende ook een schaduwachtige plaatze, veel Waters, bloeijen vroeg in't Voorjaar, en verkrijgen, in't laetste van Julius, een volkomen Zaad, uitgenoomen het *Polygonatum Virginianum flore albo spicato*, of Virginiaansche Salomons Segel met een wit geëarde Bloem, het welke, in deze Gewesten, noit een perfecte volkomenheit geniet: Zijn hard van Natuire, verdragen felle koude, en alle andere ongeleegentheit des Tijds; Moogen ook zoo wel door Zaad, het welke met een wassende Maane van de Maart, niet booven een stroobreed diep, in d' Aerde ge-legt wordt, als door haare aangegroeide jonge Wortelen, alle Blade-ren tegen de Winter vallen latende, die men, op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt, ende verplant, aangeteelt zijn.

HET CCCLXXIV. CAPITTEL.

F O N T E I N K R U I D.

Potamogetum, ejusque species. Fontinalis. WOrdt in't Nederlandsch met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) van jemant genoemd. Op Latijn POTAMOGETUM, ofte FONTINALIS. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, vijf veranderlijke foorten kenbaar, te weeten: *Potamogetum majus latifolium*, groot Fonteinkruid met breede Bladeren. *Majus angustifolium spicatum*, groot geëarde Fonteinkruid met smalle Bladeren. *Majus vulgare*, gemein groot Fonteinkruid. *Minus*, klein Fonteinkruid. Ende *Potamogetum rotundifolium*, ofte Fonteinkruid met ronde Bladeren. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy groeijen, uit een aangeboorne eigenschap, in staande en ook loopende Wateren, maar geenzins buiten de zelfde; Moogen daarom, in de Hooven niet geoeffent zijn, ten zy men in de zelfde een Gracht of Vijver maake, en, met een wassende Maane van April, deze daar inzette, zoo groeijen zy niet alleen daar in voort, maar slaan ook, met der Tijd, van zelve op; bloeijen genoegzaam, doch geeven zelden volkoomen Zaad, verliezen ook des Winters alle haare Bladeren, plat op het

Polygonatum Flore Pleno. *Polygonatum Virginianum*
Flore Spicato.

het Water leggende, welke in de volgende Zomer wederom voortkoomende gezien worden.

HET CCCLXXV. CAPITTEL.

G A N S E R I C H.

MEt deze Naame niet alleen in 't Nederlandſch, maar ook GENS-
RYK, en van veele (om haar blinkende couleur) ZILVERKRUID
genoemt. Op Latijn ARGENTINA, POTENTILLA, ofte AGRI-
MONIA SYLVESTRIS. In 't Hoogduitsch GRENSICH, ofte GENSERICH.
En op François ARGENTINE, BECQ D'OYE, ofte TANESIE SAUVAGE.

*Argentina
Potentilla.*

Zy bemint, van Natuire, een gemeine, zandige, gebouwde, en
ongebouwde, vette of maagere Grond, liever veel Waters, als maatige
vochtigheit, zoo lief een opene, luchtige, vrije, en welgeleegene,
als een ſchaduwachtige plaatze; vergaat niet haalt, maar blijft eenige
Jaaren in 't leeven; geeft de meeste Tijd, in d' Herfft, volkoomen
Zaad; verdraagt felle koude, ende alle andere ongelegentheit des Win-
ters geduldig: Wordt ook zo wel, door Zaad, met een wassende Ma-
ne van September ofte Maart, niet diep, de Aerde bevoolen, of door het
neêrgevallene van zelfs genoegzaam voortgekoomen, als door haar krui-
pende jonge Scheutkens, die men, met gezeide Maane in April, van
d'Ouden neemt, ende verplant overvloedig vermeerdert.

HET CCCLXXVI. CAPITTEL.

V L O O K R U I D.

DAarom in 't Nederlandſch alzoogenoemt, dewijle het Zaad van
deze, de gelijkenisse van een Vlooije niet onbillijk vertoont. Op
Latijn PSILLIUM, ofte HERBA POLUCARIS. In 't Hoogduitsch
PSYLIEN KRAUT, FLOHE KRAUT. Ende op François HERBE DES
PULCES. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, twee bezon-
dere ſoorten kenbaar geworden, te weeten: *Psyllium annuum*, alle Ja-
ren vergaande Vlookruid. Ende *Psyllium radice perenni*, ofte altijd dui-
rende Vlookruid. Beide van een Culture geenzins zijnde.

*Psyllium.
Herba Polu-
caris.*

Zy lieven nochtans beide een goede, gemeine, zandige, nieuws
omgſmeetene, ende met tweejarige Paerdemeſt maatig verziene
Grond, een luchtige, vrije, en wel ter Zonne geleegeene plaatze, ta-
melijk veel Vochtighheits, ende geeven alle Jaaren, inzonderheit met
goede drooge Tijden, volkoomen Zaad.

Het

Psyllium
annuum.

Het *Psyllium annuum*, blijft niet meer als een Zomer in't leeven; ver-
gaat in de Herfst, haar Zaad tot een perfecte rijpheit gebrocht hebben-
de; moet daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de
Maart, op een nieuw, wederom, niet diep, gezaait zijn, koomt ook
door het neêrgevallene van zelfver genoegzaam voort, waar door zy
overvloedig aangeteelt mag werden.

Psyllium pe-
renne.

Het *Psyllium perenne*, wiens Bladerkens veel teederder te zijn gezien
worden, blijft lange Jaaren in't leeven, is hard van Natuire, zoo dat
zy des Winters buitenblijvende, sterke Vorst, ende alle andere onge-
leegentheit van dien, lichtelijk verdraagt, doch oudt wordende, wordt
door de zelfde van't leeven berooft; geeft ook zelden, ten zy met hee-
te en drooge Jaaren, volkomen rijp Zaad: niet te min, met een wassende
Maane van April, in een Pot geplant, des Winters binnen's huis, met
maatige Vochtigheid onderhouden, ende des Zomers, op een warme
plaatze gezet, verkrijgt zy een goed en in alles perfect rijp Zaad, waar
door zy niet alleen, op voorgenoemde Tijd gezaait zijnde, maar ook,
door haar dunne en teedere rijsachtige Takskens, die men, op de ma-
niere der Angelieren, voorzichtig met een Pennemes, ten halven in-
snijdt, met Aerde aanvult ofte bedekt, ende Wortelen verkreegen
hebbende, op de zelfde Tijd van d' Ouden neemt, ende verplant, ge-
voeglijk vermeerdert kan zijn.

HET CCCLXXVII. CAPITTEL.

K O K E N K R U I D.

Pulsatilla
fl. simp. &
pleno.
Herba Ven-
ti.

E En aardig gewas, wordt met deze Naame in't Nederlandsch alzo
genoemt. Op Latijn PULSATILLA, ofte HERBA VENTI, om dat
haar Zaad rijp zijnde, heen en weder van de Wind gedreewen, en
weg genoomen wordt. In't Hoogduitsch KUCHEN KRAUT. Ende op
François COQUELOURDES. Hier van zijn my, in haar aart ende Na-
tuire, twee veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Pul-*
satilla flore simplici, Kokenkruid met een enkele Bloem. Ende *Pulsa-*
tilla flore pleno, ofte Kokenkruid met een dubbelde Bloem. Beide van
een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, geheel zandige, en zeer weinig
of geen gemeste Aerde, een luchtige, vrije en wel ter Zonne gelee-
gene zoo lief, als een donkere ofte schaaduachtige plaatze, niet veel Re-
gens; blijven eenige Jaaren in't leeven, geeven, warm gestelt, gemein-
lijk alle Jaaren, volkoomen rijp Zaad, verdraagen felle koude, ende
diergelijke ongeleegentheden des Winters, zonder groote schaade;
moogen ook alleen, door haar Zaad, het welke, met een wassende Ma-
ne

ne van de Maart, niet booven een stroobreed diep, de Aerde bevoolen, ende zomtjids met Regenwaater begooten moet zijn, aangeteelt ofte vermenigvuldigt worden. Welke Jongen, het vierde en vijfte Jaar daarna, voor d'eerste maal, haare Bloemen brengen, die niet alleen purper, bleek purper, grijs, maar ook omtrent geheel wit van couleur, uit een ende het zelfde Zaad voortgekoomen te zijn, gezien worden. Op welke Zaad (dewijle het rijp geworden, door de Windt, schielijk verstuift) naauw gelet moet zijn.

HET CCCLXXXVIII. CAPITTEL.

S L E U T E L B L O E M.

Niet alleen met deze Naame in 't Nederlandsch alzoogenoemt; maar ook van Veele HEMELSLEUTEL, of SINT PIETERS KRUID geheeten. Op Latijn PRIMULA VERIS, HERBA PARALYSIS, ofte PARALYTICA. In 't Hoogduitsch SCHLUSSEL BLUMEN, HIMMEL SCHLUSSEL, ofte SANT PETERS KRAUT. Ende op François COCU, PRAYES DE COCU, ofte PRIMEVERE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, bekend meer dan zestig schoone, en zienswaardige, veranderlijke couleuren, uit Zaad, in weinige Jaaren, door naerftige oeffeninge, by my aangeteelt, welke noch daaglijks vermeerderd werden, zijnde niet alleen verzien met enkelde Bloemen, maar ook dubbelde, tweevoudige, ofte Bloem uit Bloem; hier alle te verhaalen (mijns oordeels) onnoodig; Eenige nochtans den welgezinden Leezer voor oogentellende, te weten: *Primula veris flore pleno sulphureo*, geele dubbelde Sleutelbloem. *Flore luteo pleno umbellato*, met een geele dubbelde Kroonswijs, veele op een Steel by malkanderen gevoegde Bloem. *Flore gemino toto albo magno*, met een groote spijrwitte Bloem uit Bloem. *Flore gemino magno roseo grato*, met een groote zeer aangename Rooscouleurde Bloem uit Bloem. *Purpureo*, met zoodaanige purpere couleur verzien. *Rubro*, roode. *Luteo*, geele. *Obsoleto*, met een als verouderde gecouleurde Bloem. *Ferrugineo*, met een Bloem van couleur als het roest aan 't Yzer. *Verbasculum Alpinum*, *Paralitica* of *variegato*, met een bonte Bloem uit Bloem. *Caula folioso*, met een gebladerde Steel, &c. *Primula Veris Alpina folio rotundo*, Berg Sleutelbloem met een rond Blad, die ook *Sanicula Alpina*, Berg Sanikel genoemt is. *Primula Veris Alpina folio oblongo*, Berg Sleutelbloem met lankwerpige Bladeren. *Primula Veris Alpina flore prolifero*, Berg Sleutelbloem met Bloem uit Bloem, drie gemeinlik booven een uit malkanderen voortkomende. Ende veel meer andere. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, liever zandige, als andere, doch

F f f f

wel

wel gemeste Grond, uit een aangeboorene eigenschap, veel liever een donkere ofte schaaduachtige, als een opene, luchtige, en wel ter Zonne gelegeene plaatze, veel Waaters, vergaan niet haast, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven, verdraagen felle koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters geduldig; bloeijen alle Voorjaaren, in April ende de Maant van May; geeven ook in 't laetste van Junius en begin van Julius, volkoomen rijp Zaad, het welke, de Knoppe van dien een weinig bleek geworden zijnde, ende zich aan haar eerste punt niet zeer veel geöpent hebbende, haastig daar uit op d'Aerde needer valt, zijnde bruin van couleur, en plachtig rond, waarom men, op het zelfde wel te deegen letten moet: Want men plukt als dan die geheele Knoppe, en al die rijp zijn, af, latende het Zaad (zoo veel mogelijk) daar in verblijven, ende bewaartze op een bequaame doch geenzins drooge plaatze, tot Augustus ofte September, als dan doet men het Zaad uit, ende wel gezuivert zijnde, zaait men het met een volle Maane, ofte een weinig te vooren, op een donkere, of schaduachtige plaatze, in een goede, gemeine, zandige Aerde (als vooren gezegt) met tweejarige Koeijemest genoegzaam verzien, zo dat het ruim een vingerbreed diep, daar onder verborgen te leggen kooft.

Dit, alzo de Aerde vertrouwt zijnde, wordt niet eerder, voor in de Maant van May, ofte het laetste van April, in het licht koomende, gezien, welke men in droog weder, zoo wel te vooren, als nu opkoomende, dikwils met Waater begieten moet, zoo koomen zy niet alleen te eerder voor den dag, maar groeijen ook te beeter voort, ofte staan gebleeven, ofte, al te dicht by malkanderen gevoegt zijnde, in Julio, een weinig voor of met de volle Maane, in nieuws omgesmeetene, en wel gemeste Grond, op een schaaduachtige plaatze verplant; want zy worden als dan sterk, en verkrijgen, het volgende Voorjaar, voor een groot gedeelte haar eerste Bloem, die niet alleen in grootheit, enkel- of dubbelheit der Bladeren, maar ook in schoonheit der veelvoudige couleuren, zoo veranderlijk en aangenaam is, dat zy, door d'Oogen, het Herte der graage Aanschouweren, met een inwendige aangenaame beweeginge bijzonderlijk vermaakt.

Daar en booven, ziet men gemeinlijk, dat de plaatze of Aerde daarze gezaait werden, (vermits haare donkerheit) met veel Wormen verrijkt is, die niet alleen de jonge opgekoomene Plantkens zeer hinderlijk zijn, maar ook dezelfde in de Aerde geheelijk naa haar trekken: Het welke men haastig voorkoomen mag, indien men op de Aerde stroit het Pulver ofte Stof van oprechte Virginiaansche Tabak, het welke, voor deze Beestkens, zoo krachtig en onverdraaglijk is, dat, zoo zy daar maar eens koomen aan te geraaken, terstont des doods eigen zijn: De Slakken en diergelijk gespuis, indien zy niet koomen te sterven, daar door opgeblaazen, ende als waaterzuchtig geworden zijnde, vlieden

*Remedie
voor Wormen,
Slakken, &c.*

den daar van, en koomen niet wederom; Ook zal men weeten, dat dit Pulver twee of driemaal bereegent, ofte met Waater overgooten zijnde, krachteloos gemaakt werdt, doch de Wortelen der Planten, tot een zeer voetzaame materie als dan is dienende; Moet daaromme, zoo dikwijls, als van nooden te zijn, geoordeelt wordt, vernieuwt zijn.

Alle oude Planten van *Primula Veris*, ofte Sleutelbloem, luchtig geplant staande, verliezen, in het midden van de Zomer, haare Bladeren, zoo dat zy ook geheel verdorret schijnen te zijn, doch schieten in de Herfst wederom nieuwe uit. Die de schaaduwe of donkerheit genieten, verliezen en behouden ook gemeinlijk eenige, koomen ook eerder met haar nieuwgebooren Loof wederom ten voorschijn.

Het *Primula Veris Alpina*, ofte *Sanicula Alpina*, Bergsleutel Bloem, ofte Berg Sanikel, wordt in een Pot gezaait, ende op de zelfde maniere voortgeteelt, op een donkere plaatze gestelt, geduurig vochtig gehouden, ende, des Winters, binnen's Huis, op een luchtige, en geen zins warme plaatze, doch zonder bevroozen te worden, bewaart: Ende dewijle deze aardt teederder, als d'andere van Natuire te zijn, gekent wordt, vrieft zy wel, in zommige Winters geheel dood: Moet daarom, op een warmer en luchtiger plaatze, voor koude Noorden en Ooste-Winden bewaart, ofte ('t welke beeter is) steeds een ofte twee in een Pot, om, in Winter Tijden, binnen's Huis gebrocht te konnen worden, geplant zijn.

*Primula
Veris Alpi-
na.
Sanicula
Alpina.
Verbascu-
lum Alpi-
num.*

Het Zaad van dezen, dat zeer klein, ende by naa als stof is, rijp geworden zijnde, (het welke niet als in goede Jaaren geschiedt) vergaan de Blaaderkens, ook wel eerder, ende daar en blijft niet, als een klein, groen gestreept, en rond Knopken, welke dikwijls, uit de Aerde, met haar Wortelkens, oprijft, ende alzo verdroogt; staat des weegen, daar op voorzichtig te letten, dat de zelfde wederom in de Aerde gebrocht, ende tot in de Herfst, met maatige vochtigheit onderhouden worde, op datmen daar uit niet plotzelijk te geraaken koomt, het welke menigmaal, door verzuimenisse, onbedachtelijk geschiedt.

De jonge Planten van Zaad voortgekoomen, geeven gelijk d'Andere, het tweede Voorjaar, haar eerste Bloem, ende daar naa alle Jaaren; Worden ook zoo wel, door aangewassene Jongen, die men, met een wassende Maane, zoo in Augusto als de Maart, van d'Ouden neemt, ende verplant, als door Zaad vermenigvuldigt.

HET CCCLXXIX. CAPITTEL.

L O N G E K R U I D.

Pulmonaria, ejusque species.

OP Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook van Veele ONZER VROUWEN MELKKRUID (dewijle haare Blaaderen met witte plakken gelijk Melk verzien zijn) genoemd. Wordt in 't Latijn geheeten PULMONARIA, ofte SIMPLITUM MACULOSUM. Op Hoogduitsch LUNGENKRAUT: Ende in 't François HERBE AUX POUMONS. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, kenbaar geworden vier veranderlijke soorten, te weeten: *Pulmonaria flore purpureo*, Longekruid met een purpere Bloem, *flore albo*, met een witte Bloem, *maculosa maxima*, zeer groot Longekruid met schoone witgeplakte blaaderen. Ende *Pulmonaria maculosa Gallorum*, ofte Longekruid der Françoisen, met aardige bonte blaaderen. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy lieven een gemeine, zoo wel zandige, als andere, doch welgemeste Grond, een opene, vrije, wel ter Zonne gelegene, ende ook een schaduwachtige plaatze, veel Waters; blijven eenige Jaaren in 't leeven; verdraagen felle koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters zonder schaade; geeven ook, alle Zomers, volkoomen rijp Zaad; het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet booven een stroobreed diep, de Aerde bevoolen moet zijn; waar door zy zoo wel, als door haar aangewassene Jongen, die men, met gezeide Maane in April, van d'Ouden genoomen zijnde, verplant, aangeteelt ende vermeerdt moogen werden; Welke op een plaatze een tijd lank stil gestaan hebbende, een nieuws omgesmeetene, en welgemeste Grond, zeer begeerende zijn.

HET CCCLXXX. CAPITTEL.

W I L D E D R A G O N.

Ptarmica vulgaris Pyrethrum sylvestre, &c.

IN 't Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook van sommige WILDE BERTRAM, ofte WILD TANDKRUID genoemd. Op Latijn PTARMICA VULGARIS, PYRETHRUM SYLVESTRE, ofte DRACO SYLVESTRIS. In 't Hoogduitsch WILDER BERTRAM. Ende op François PYRETHRE SAUVAGE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Ptarmica vulgaris folio crenato*, wilde Dragon, met gekartelde Bladeren. *Folio non crenato*, met

met flechte Bladeren. Ende *Ptarmica flore pleno*, wilde Dragon met dubbelde Bloemen, bevallig om zien. Alle van een Culture.

Zy lieven een goede, gemeine, zoo wel steenige, als zandige, doch wel gemeste Grond, een schaaduachtige, ende ook een opene, vrije plaatze, veel Waters; geeven alle Jaaren volkomen rijp Zaad, inzonderheit met een drooge Herfst, uitgenoomen, die met schoone dubbelde Bloemen, welke noit, in deze Landen, eenig Zaad (mijns weetens) heeft voortgebracht: moogen felle Vorsten, ende meer andere ongeleegentheden des Winters, zonder schaade, verdraagen, verblijven ook niet altijd groen, maar haare Steelen en Bladeren, door de koude, vergaan zijnde, schieten, des Voorjaars, by de Wortelen, wederom nieuws uit; zy kunnen niet alleen, door 't voorgenoemde Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart, niet diep, in d' Aerde gelegd wordt, maar ook door haar aangegroeide, de Grond doorlopende, ende van zelve Wortelen schietende jonge Looten, die men, op de zelfde Tijd en Maane, van d' Ouden neemt ende verplant, genoegzaam vermeerderd werden.

*Ptarmica
flore pleno.*

HET CCCLXXXI. CAPITTEL.

B E R T R A M.

Zoo wel van de Nederlanders, met deze Naame, als Hoogduitschen, ofte ook wel GEYFERWURTZ. Op Latijn PYRETHRUM of *Pyrethrum* PES ALEXANDRINUS. Ende in 't François PIED D' ALEXANDRE. *verum.*

Zy bemint van Natuire (zijnde een aardig Gewas) een goede, gemeine, zandige, met een weinig tweejarige Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengde Grond, een opene, warme en wel ter Zonne geleegeene plaatze, maatige vochtigheit; geeft gemeinlijk, inzonderheit met drooge Naajaaren, perfect rijp Zaad, doch kan in geene manieren d' ongeleegentheit des Winters, ofte veele Herfstregenen, buiten blijvende, verdraagen; moet daarom, met een wassende Maane van April, in een Pot geplant, voor veel vochtigheits naauwkeurig gewacht, ende des Winters, binnen 's huis, op een zeer luchtige plaatze, daar niet, als met vorstige Weeder, in gevult wordt, doch beeter, zoo het geschieden kan, zonder eenig Vier gezet, met zeer weinig, of haast geenige Vochtigheit (dewijl zy door de zelfde zeer licht vergaat) geduirende de Winter, onderhouden, ende niet wederom, voor in 't laetste van de Maart, of begin van April (naa des Tijds geleegeentheit) met een zoete Lucht en aangenaame Regen, buiten gebrocht, voor veel Waters, koude Nachten, haarige of schraale Oosten- en Noorde-winden, wel gewacht ende voorzichtig gedekt zijn.

Pes Alexandrinus.

Struthium Antiquorum.

te bloeijen, veele Knoppen, inzonderheit met heete Zomers, maar worden noit, in deze Gewesten, vermits haar koudheit, tot eenige openinge gebrogt, welke, indien zy haare perfectie quaamen te genieten, met een geele couleur zich vertoonē zouden; Want haare toegeslootene Knoppen worden alzoovān buiten gezien: Zy verliest niet, gelijk de voorige, alle haare Bladeren des Winters, maar behoudt altijd eenige groen by de Wortel, waar uit, de volgende Zomer, wederom nieuwe Steelen ten voorschijn koomende, gezien worden. Zy verdraagt geen zins veele koude Herfstregenen, Sterke Wind, Sneeuw, ofte eenige Vorst; Wordt daarom met een wassende Maane van April, door Zaad, uit heete Landen gezonden, opgekoomen zijnde, in een Pot geplant, in 't begin van October, de Aerde droog geworden wezende, binnen 's huis, op een bequaame luchtige plaatze, daar niet als met vorstig Weder in geviert wordt, gestelt, met zeer weinig laauw gemaakt Regenwaters (geduirende deze Tijd) van booven begooten, ende niet voor in 't begin, of ten halven van April, met een aangenaame Lucht, en zoete Regen, wederom buiten gezer, voor koude Nachten, Sneeuwige vochtigheit en schraale Oostewinden wel gedekt, ende voorzichtig gewacht.

HET CCCLXXXIII. CAPITTEL.

R O O S E W O R T E L.

ALzoovān 't Nederlandsch van een jegelijk genoemd, om dat dezelve met, handen gewreeven, een aangenaame geur, gelijk de Roosen, van zich geeft. Wordt daarom op Latijn geheeten RADIX ROSEA, of RHODIA RADIX. In 't Hoogduitsch ROOSENWURTZ. Ende op François RACINE SENTANT LES ROSES. Hier van zijn my, in haar aarten Natuire, twee veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Rosea Radix elatior*, hoogst opschietende Roosewortel. Ende *Rosea Radix crispiori folio humilior*, ofte leeger Roosewortel met kroezer ofte sterker getande Bladeren. Beide van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, en maatig gemeste Grond, een luchtige, en wel ter Zonne geleegeue plaatze, niet al te veel vochtigheits; Bloeijen alle Zomers, doch geeven noit, in deze Gewesten, eenig rijp Zaad; Worden niet te min, door haare aangegroeide jonge Wortelen, die men, met een wassende Maane van de Maart ofte April, van d'Ouden snijdt of breekt, ende niet haastig vergaan, maar lange Jaaren in 't leeven verblijven konnen, genoegzaam aangeteelt ofte vermenigvuldigt.

HET CCCLXXXIV. CAPITTEL.

R A D Y S.

EEn jegelijk wel bekend, ende van veele, om haar aangenaame, en vervrissende scherphheit, zeer begeert; wordt in 't Nederlandsch alzoogenoemt. Op Latijn RADICULA. In 't Hoogduitsch RERTICH. Ende op François RAIFORT. Hier van zijn my, in haar aart en Natuure, vier onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Radicula sativa minor*, kleine tamme gemeine Radijs. *Major sativa nigra*, groote tamme swarte Radijs. *Major sativa alba*, groote tamme witte Radijs, waar van zommige met lange, en zommige met ronde Wortelen gezien werden, die van veele Rommulatzen genoemt zijn. Ende *Radicula sylvestris*, ofte wilde Radijs. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, ende slechts met een weinig tweejarige Paerdemest verzien, vermits zy de vettigheid niet wel verdraagen konnende, daar door lichtelijk wormsteeckerig werden; een luchtige, vrije wel geleezene plaatze, en taamelijk veel Vochtigheits.

Radicula sativa minor.

Alles wat in der Aerden Vrucht geeft, moet met een wassende

Maane gezaait zijn.

Radicula sativa alba & nigra major.

Rommulatzes.

De *Radicula sativa minor*, ofte kleine gemeine Radijs, wordt met een wassende Maane van de Maart, alle Voorjaaren, niet diep d' Aerde bevoolen, ofte ook wel, om vroeg te hebben, in Februario, met de Latig Salade gezaait, schiet haastig op, ende geeft in de Herfst, een volkoomen Zaad, het welke, gelijk ook alle andere Zaden, met droog Weeder gewonnen moet zijn, waar meede zy vergaat: Wordt daarom, alle Voorjaaren, op een nieuw wederom in d' Aerde gelegd.

De *Radicula major sativa*, groote tamme Radijs, zo wel witte als swarte, moogen ook op voorgenoemde Tijd gezaait werden, doch schieten als dan haastig op, worden Stokkerig of Voos, ende zijn om te gebruiken onbequaam: Is daarom veel gevoeglijker, dat zy met een wassende Maane van Julius, ende niet eerder, door Zaad, d' Aerde bevoolen worden, zoo schieten zy niet voor de Winter, blijven ook, om te eeten, zeer bequaam; niet alleen in 't ooverige van de Zomer, maar ook de geheele Winter door, met een volle Maane, van October of November (naa des Tijds geleegeentheit) eenige opgenoomen, ende in droog Zand in in een Kelder, ofte andere plaatze, daar 't niet en vriest, gelegd zijnde: Is ook daaren booven goed, om alzo voor de wintersche sterke Vorsten, bevrijt te moogen zijn, vermits zy door de zelfde, dikwils buiten blijvende, van 't leeven berooft werden: welke daar naa in de Maart, met een volle Maane, wederom op een goede warme plaatze, in d' Aerde gezet moeten zijn, zo groeijen zy haastig voort in April, ende geeven,

in de Maand van Augustus, perfect rijp Zaad, het welke, op gezeide Tijd, de Aerde, niet booven een stroobreed diep, wederom bevoolen wordt. Deze, op haar Bladeren, met de Voet, te mets een weinig getreeden zijnde, worden aan haar Wortelen dikker als anders: worden ook de beste aan haar Bladeren gekent, die, hoe zachter in't handelen, hoe zy om t' eeten lieffelijker zijn: Hoe ook de schille van de Radijs dunner te zijn gezien wordt, hoe de zelfde van smaak aangenaamer bevonden zal werden.

De *Radicula sylvestris*, ofte wilde Radijs, is, om te gebruiken, van Natuure zeer scherp, ende, om t' eeten, in de Maart alderbequaamst; vergaat niet haast, maar blijft lange Jaaren in't leeven, en wordt, gelijk d' Andere, door Zaad vermeenigvuldigt. *Radicula sylvestris,*

HET CCCLXXXV. CAPITTEL.

PEPER WORTEL.

Niet alleen (om haar scherpe en bijtende smaak) in't Nederlandsch, met deze Naame, maar ook PEPER KRUID of MEER RADYS genoemd. Wordt op Latijn geheeten *RADICULA MAGNA*, *RAPHANUS RUSTICANUS* ofte *RAPHANUS MAGNUS*. In't Hoogduitsch *MERRETICH* ofte *KRAIEN*. Ende op François *GRAND RAFAIN* ofte *GRAND RAIFORT*. Hier van zijn my, in haar aart en Natuure, twee onderscheidelijk soorten bekend, te weeten: Deze gezeide *Raphanus Rusticanus*, ofte gemeine Peperwortel. Ende *Raphanus aquaticus officinarum*, of Water Peperwortel, in de Apotekers Winkelen gebruikelijk. Beide omtrent van een ende de zelfde Culture.

De *Raphanus magnus*, ofte Peperwortel, bemint een goede, zandige, ofte veel liever een Keisteenige, gemeine Aerde, met tweejarige Paerde- en Koeije-mest genoegzaam verzien, liever een vrije, en wel ter Zonne gelegene, als een schaaduachtige plaatze, veel Waters; geeft, in deze Landen, noch Bloem, noch Zaad; blijft lange Jaaren in't leeven, verdraagt felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters zonder schaade, wordt ook genoegzaam, door haar Wortel, vermeerderd; die men, in de Maand van September, ofte in't Voorjaar, in de Maart, met een volle Maan, af breekt, ende de dunste Wortelen, in wel gemeste steenige Aerde, over dwars, ofte in de lenkte, ende niet recht nederwaarts, een weinig meer als twee Vingerenbreed diep, verplant, zoo genieten zy meerder warmte van de Zon, en werden al zoo eerder dik, en, om te gebruiken, veel bequaamer gemaakt; verkrijgen ook haastiger Loof, en groeijen te beeter voort, hoe klein een stukje het ook mag zijn. *Raphanus magnus,*

*Raphanus
aquaticus.*

De *Raphanus aquaticus*, ofte Water Peperwortel, lieft de zelfde Aerde en plaatze, wil ook veel Regens van booven, ofte gegeven Water genieten; bloeit gemeinlijk alle Zomers, doch geeft niet, als met bequaame Jaaren, volkoomen Zaad; vergaat niet haast, maar blijft lange Jaaren in 't leeven; wordt ook niet alleen, door 't gezeide Zaad, het welke, met een wassende Maan van de Maart, op een donkere en vochtige plaatze, ofte in een Pot, altijd nat gehouden, gezaait moet zijn; maar ook door haar aangegroeide jonge Looten, die men, op gezeide Tijd, van d' Ouden neemt en verplant, genoegzaam vermeerderd.

HET CCCLXXXVI. CAPITTEL.

R A P E.

*Rapum.
Napus sativus & sylvest.*

Zoo zeer by een jegelijk bekend, als van veele, om voor een aangename spijs te gebruiken, begeert: wordt niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook wel RUIVE ofte KNOLLE genoemd. Op Latijn RAPA ofte RAPUM. In 't Hoogduitsch RUBEN. Ende op François NAVEAU. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, onder meer andere (hier te verhaalen onnoodig) vier voornaame foorten bekend, te weten: *Rapum rotundum*, ronde Rape, zoo wel witte, als geele. *Rapa oblonga*, lange Rape. *Napus*, steek Rape, die men ook Parijsche ofte Fransche Rape noemt, zijnde klein, lankwerpig, drooger ende zoeter dan alle d' andere. Ende *Napus sylvestris*, ofte *Rapum sylvestre*, wilde Rape. Alle van een Culture.

Zy lieven, van Natuire, een nieuws omgesmeetene, zandige, wel gemeste, vochtige, of ook slijmerige kleijige Aerde, een opene, vrije, bequaam ter Zonne geleege, en geenzins een schaauwachtige plaatze, al waar het noch zoo een goede Grond, veel Regens; blijven niet meer als tweejaaren in 't leeven; verdraagen geenderhande Vorst des Winters, en geeven, de tweede Zomer, volkoomen rijp Zaad, het welke twee Jaaren goed blijft: wordt ook niet alleen, met een wassende Maane van de Maart, maar ook, veel bequaamer, met de zelfde Maane, in Junio ofte Julio, de Grond vochtig zijnde, niet dicht gezaait, ofte zy worden lankwerpig, en blijven klein, maar indien het hol en luchtig geschiedt, blijven zy rondt, en worden grooter; ende of zy op zommige plaatzen, evenwel een weinig te dicht voortquamen, mag men haar (een Vinger dik geworden zijnde) tegen een volle Maane, in nieuws gemeste Grond, verplanten, zoo zullen zy veel heerlijker en grooter, daar naa gezien worden, doch moeten met Aerde geheel bedekt, ende het Loof een weinig, met de Voet getreden zijn, zoo trekt te meerder krachts in de Wortel ofte Rape, vermits de Bladeren geknueft worden-
de,

de, daardoor verfwakken, ende alzoo te minder voetzzaamheit van nooden hebben; moeten ook van het Onkruid wel gezuivert, ende rein gehouden worden.

Zy verkrijgen haare lieflijkheit, en aangenaame zoetigheit tegen de Winter, als het koud wordt, want de vochtigheit verlaat als dan de Bladeren, en vervoegt zich naa de Wortel.

Het beste Zaad wordt gewonnen van de aldergrootste, ende die verplant geworden zijn, het welke, drie daagen te vooren in Melk geweekt geweest, gezaait moet werden, zoo wordt de Vrucht daar van zoo veel te zoeter, welke met een volle Maane van November, uit de Aerde genoomen, ende in een Kelder, voor de Vorst, bewaart (om de geheele Winter gebruikt te kunnen werden) gelegd moet zijn, zoo blijft zy te langer goed.

Moet ook, met een volle Maane van de Maart, wederom in d'Aerde (daar men Zaad gedenkt van te gewinnen) gezet worden.

De *Napus Sylvestris*, ofte *Rapum Sylvestre*, Wilde Rape, is, om voor spijsze te gebruiken, geheel ondienstig, wordt daarom alleen om haar Zaads wille, waar van men Raap Olie maakt, daar toe zy genoeg bequaam is, met gezeide Maane van de Maart gezaait.

Rapa Sylvestris.

HET CCCLXXXVII. CAPITTEL.

Z O N N E D A A U W.

ZYnde een klein, aardig, en wonderlijk Gewas, hebbende des Zomers, in het alderhelderste en heetste weder van den Dag, de meeste Daauw of vochtigheit op haar Bladeren, zoo datze daar van blinkende gezien werden, waarom zy met deze Naame alzoo, ofte ook wel ZONDAAUW geheeten is. In't Latijn ROSSOLIS, RORELLA, ofte DROSIVM RECENTIORUM. Ende op Hoogduitsch SONNENTAUW, ofte SINDAUW. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten kenbaar, te weten: *Rossolis folio oblongo*, Zonnedaauw met een lankwerpig Blad. *Folio longissimo*, met een geheel lank Blad. Ende *Rossolis folio rotundo*, ofte Zonnedaauw met een gantsch rond Blad. Alle van een Culture.

Rossolis
Ejusque
Species.

Zy beminnen, van Natuire, een gemeine, zandige, zoo wel met tweejarige Paerdesteefst verzien, als ongemeste, doch luchtige, en vochte Grond, een opene, vrije, en wel ter Zonne geleezene plaatze, van't Onkruid genoegzaam gezuivert, veel Waaters, blijven gemeinlijk drie Jaaren, ende niet langer, in't leeven; verdraagen felle Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, geeven in de Herfst volkoomen rijp Zaad, het welke met een wassende Maane van

G g g g 2

April,

April, in een Pot, niet diep, hol ende luchtig, ook met een geduurige vochtigheit verzien, gezaait moet zijn; waar door zy alleen vermeerderd moogen worden.

Als men deze Planten uit het wilde haalen, ende eerst in de Hooven te cultiveren ofte oeffenen begeert, moet men haar, met een ronde klomp Aerde, uit steeken, op dat de Wortel niet gerept, noch ook haare Bladeren beschaadigt worden, ende alzoo, in een Pot, met voorgenoemde Grond gevult, voorzichtig planten, ook wel met Waater onderhouden, zoo verblijven zy eenige Jaaren goed, doch niet altijd.

HET CCCLXXXVIII. CAPITTEL. W O N D E R B O O M.

*Ricinus
Americanus major,
& minor.*

IN 't Nederlandsch alzoo genoemd, wordt ook van veele MOLLEKRUID geheeten, om dat deze schoone, en zienswaardige Plante (gelijk daar van zommige droomen) de Mollen verdrijven kan, het welke ons nochtans de daaglijkche eervarentheit geheel contrari bewijst. Op Latijn RICINUS, PALMA CHRISTI, CATAPUTIA MAJOR, ofte PENTADACTYLON. In 't Hoogduitsch WUNDERBAUM, ofte KREUTZBAUM. Ende op François PALME DE CHRIST. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee veranderlijke soorten bekend, te weten: *Ricinus major Americanus*, groote Americaansche Wonderboom. Ende *Ricinus Americanus minor*, ofte kleine Wonderboom uit America. Beide van een Culture.

Zy beminnen een gemeine, zandige, luchtige Aerde, met een gedeelte tweejarige Paerdemest, een weinig eenjarige Hoenderdrek, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een vrije, warme, en wel ter Zonne gelegeene plaatze, voor alle koude Oosten- en Noorde-winden beschut, taamelijk veel Vochtigheits; zijn teeder van aart, de koude dezer Landen, koele Herfstregenen, ofte geenige Vorst verdraagen moogende; Moeten daarom, met een wassende Maane van April, in Potten gezaait, geenzins verplant, ook niet meer dan een, vermits de veel- en groot-heit haarder Wortelen, daar in gelaa- ten worden, zoo geeven zy, inzonderheit de *Minor* ofte Kleine, laat in de Herfst, maar de *Major* ofte Groote, zelden, in deze Landen, vol- koomen rijp Zaad, ende versterven als dan langzaamlijk, hoewel zy, van Natuire, in *America*, en andere heete Landen, eenige Jaaren in 't leeven blijven; Hebb' ook eens, te weten, 1659. eene binnen 's huis (weezende een kleine soorte) de geheele Winter taamelijk droog, ende op een matige warme plaatze, daar niet als met vorstig Weder in ge- viert werde, bewaart, wel gedisponeert over gehouden, brengende in 't mid-

midden des volgenden Zomers, een goed, ende in alles perfect rijp Zaad: Het welke op voorgenoemde Tijd, de Aerde bevoolen worden-
de, eenige Jaaren daar naa achter malkanderen volgende, wederom
haar volkoomen perfectie voor de Winter verkreeg, zijnde als voor
half ofte meer het Climaat dezer Quartieren reeds gewent.

HET CCCLXXXIX. CAPITTEL.

R H A P O N T I C U M.

En aardig en fraai Gewas, wordt niet alleen met deze Naame,
zoo wel in 't Nederlandsch als Latijn, maar ook van zommige
PONTICA RADIX, ofte RHABARBARUM (hoewel zy de rechte niet
en is, gelijk te vooren gezeit) genoemd; Naa de Riviere RHA, aan
wiens kant deze (gelijk daar van AMMIANUS MARCELLINUS ge-
tuigt) overvloedig groeit: Welke Riviere van de Noordsche Bergen,
die men MONTES HYPERBOREI heet, door Sarmatien, tot in de Caspische
ofte Hircanische, van eenige de Turksche Zee genoemd, afkoomen-
de, vloeit. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee bezon-
dere soorten kenbaar, te weeten: *Rhaponticum majus folio Heleny*, groot
Rhaponticum, met Bladeren van Alantwortel. Ende *Rhaponticum Heleny*
folio minus, ofte klein Rhaponticum, met Bladeren van Alantwortel.
Beide van een Culture.

*Rhaponti-
cum Heleny
folio majus,
& minus.*

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met een wei-
nig tweejarige Paerdemest, eenjarige Hoenderdrek, ende het Mol-
der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een vrije, warme, en
wel ter Zonne geleegeene plaatze, maatige vochtigheit; blijven lange
Jaaren in 't leeven; geeven, alle Zomers, in deze Gewesten, Bloe-
men, maar noit eenig volkoomen Zaad, het welke, uit heete Landen
verkreegen zijnde, in een Pot, een half vingerbreed diep, met ge-
zeide Aerde gevult, in de Maant van April, met een wassende Maane,
gelegd moet werden, ende als dan opgekoomen weezende, niet voor
het derde Jaar daar naa, voor d' eerstemaal, haar Bloem ten voorschijn
brengt. Zy verdraagen ook ongeerne veel koude Herfstregen, ofte
sterke Vorst, buiten blijvende; Moeten daarom, met gezeide Tijd en
Maane, in Potten geplant; in October, binnen 's huis, op een luchtig
bequaame plaatze, daar niet, als met vorstig Weder, in geviert werd,
gestelt, met slechts een weinig laauw Regenwater (geduirende de ge-
heele Winter) van booven begooten, ende niet, voor in 't laetste van de
Maart, of begin van April (naa des Tijds gelegentheit) met een aange-
naame Lucht en zoete Regen, wederom buiten gebrocht, voor koude
Nachten, en veele Vochtighets genoegzaam bewaart, ofte gedekt zijn.

HET CCCLXC. CAPITTEL. M U I S D O O R N.

*Ruscus.
Spina mu-
rina.*

D It klein, en steeds groen blijvende Gewas, wordt niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naam, maar ook by veele STEEKENDE PALM geheeten. Op Latijn RUSCUS, BRUSCUS, MYRTACANTA, ofte SPINA MURINA. In 't Hoogduitsch MAUSDORN, MUESZDORN, ofte BRUSCH. Ende op François BRUSC.

Zy bemint een goede, gemeine, zoo wel zandige, als andere, doch wel gemeste Grond, een warme, vrije, en bequaam ter Zonne geleezene plaatze, veele vochtigheits; geeft noit, in deze Gewesten, Bloemen, veel minder eenige Vrucht, wordt hart van Natuire te zijn gekent, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, zonder schaade geduldiglijk verdraagende; blijft lange Jaaren in 't leeven, wordt ook alleen door haar lankzaam aanwassende Wortelen, die men in April, van d'Ouden afsnijdt, ende, met een wassende Maane, verplant, aangeteelt, ofte zooberlijk vermeenigvuldigt.

HET CCCLXCI. CAPITTEL. R U I T E.

V Aan een Jegelijk wel bekend. Wordt ook by Veele WYNRUIT in 't Nederlandsch genoemd. Op Latijn RUTA. In 't Hoogduitsch RAUTE ofte WYNRAUTEN. Ende op François RUA DE JARDIN. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Ruta vulgaris*, gemeine Ruite. *Montana Lusitanica*, Berguite uit Portugaal. Ende *Ruta montana tenuifolia*, ofte Berguite met teedere Bladeren. Niet alle van een Culture.

Zy lieven een goede, gemeine, zandige, ongemeste, doch met een weinig Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengde Grond, een vrije, warme, luchtige, wel ter Zonne geleezene plaatze, en niet te veele vochtigheits.

Ruta vulgaris.

De *Ruta vulgaris*, ofte gemeine Ruite, blijft eenige Jaaren in 't leeven, geeft alle Zomers volkoomen Zaad, verdraagt sterke koude, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds; Wordt ook alleen door 't gezeide Zaad, het welke, in een Pot, met een wassende Maane van October, of, met de zelfde Maane van de Maart, in de Grond, ruim een stroobreed diep, hol ende lichtig gezaait wordt, vermeenigvuldigt.

Ruta montana Lusitanica.

De *Ruta montana Lusitanica*, ofte Portugaalsche Berg Ruite, zijnde tce-

teeder van aart, ende zeer krachtig, ofte swaar van reuk, kan, in deze Landen, de koude des Winters, buiten blijvende, geenzins verdraagen; Moet daarom, in een Pot geplant, voor veele, zoo wel Zomersche als koude Herfst-regenen gewacht, in 't begin van October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, zonder eenig Vier, tocht ofte zijginge gestelt, maar eens met zeer weinig Waters van onderen verzien, ende niet voor in 't laetste van de Maart, ofte veel liever in 't begin van April, met een aangename Lucht en zachte Regen, wederom buiten gezet, voor Sneeuwige vochtigheit, koude Nachten, haarige of schraale Winden wel gedekt ende bewaart zijn.

De *Rutamontana tenuifolia*, ofte Bergruite met smalle dunne Bladeren, is zeer teeder van Natuire, kan in deze Gewesten noit des Winters overgehouden werden, wat moeite daar toe aangewent wordt, mag ook niet dan alleen door haar Zaad, uit heete Quartieren gezonden, het welke, met een wassende Maane van April, niet booven een stroobreed diep, in een Pot gezaait, ende niet verplant moet zijn, wederom vernieuwt, en aangeleeld worden.

Rutamontana tenuifolia.

HET CCCLXCH. CAPITTEL.

H A R M A L A uit S Y R I E N.

ALZOO, ende met geen andere Naame (mijns weetens) in 't Nederlandsch van jemant genoemd. Wordt op Latijn geheeten HARMALA SYRIACA; Schijnende een medefoorte van Wijnruite te zijn.

Harmala Syriaca.

Zy bemint een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest verzien, een opene, warme, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige vochtigheit; vergaat niet haast, maar blijft lange Jaaren in 't leeven; geeft, in deze koude Landen, met goede Zomers, Bloemen, maar geen volkoomen Zaad; is teeder van aart, veele koude Herfstregenen, ofte vorstig Weder geenzins verdraagen moogende: Moet daarom, met een wassende Maane van April, in een Pot, zoo wel gezaait zijn als geplant, in 't begin van October, binnen 's huis, op een luchtige, geheel, ende ook matig warme plaatze gezet, met weinig laauw Regenwater (geduirende de Winter) van onderen, in een Panne verzien, ende niet voor in 't begin van April, met een aangename Lucht en zachte Regen, wederom buiten gestelt, ook voor veele vochtigheits, als koude Nachten wel gedekt, ende bewaart zijn.

HET CCCLXCH. CAPITTEL.

S E R P E N T S T O N G E.

*Sagitta
aquatica
major, &
minor
Lingua
Serpentis,
&c.*

OP Nederlandsch alzoogenoemt, dewijle de Bladeren de gedaante van SLANGE TONGEN niet quaelijk vertoonen. In 't Latijn SAGITTA, SAGITTALIS, LINGUA SERPENTIS, ofte SERPENTARIA AQUATICA. Op Hoogduitsch PFEILKRAUT. Ende in 't François QUEVE d' ARONDELLE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee verscheidene soorten kenbaar geworden, te weeten: *Sagitta major aquatica*, groote Serpents Tonge. Ende *Sagitta aquatica minor*, ofte kleine Serpents Tonge. Beide van een Culture.

Zy groeijen, van Natuire, niet dan in loopende of stil staande Wateren, ende geenzins op een andere of drooge plaatze; Waaron zy in de Hooven quaelijk geoeffent kunnen werden, ten zy men een Gracht ofte Sloot in de zelfde graave, daar menze met een wassende Maane van April of May, in de grond van dien Plante, ende met Water vulle, zoo groeijen zy dikwils voort, tot booven het Water, verkrijgen een volkoomene perfectie, worden ook, door sterke Vorst, niet licht beschaadigt, ende verliezen, tegen de Winter, haare Bladeren, die in 't laetste van de May, wederom ten voorschijn koomende gezien worden.

HET CCCLXCIV. CAPITTEL.

S A V I E.

Salvia specios.

Alle ende een jegelijk wel bekend, wordt niet alleen met deze Naame, maar ook in 't Nederlandsch van veele SELVE of SALIE genoemt. Op Latijn SALVIA. In 't Hoogduitsch SALBEY. Ende op François SAUGE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, verscheidene aardige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Salvia latifolia maxima flore purpureo*, aldergrootste Savie met breede Bladeren, ende een purpere Bloem. *Angustifolia auriculata*, smal gebladerde Savie met ooren. *Angustifolia Nobilis flore albo*, eedele smal gebladerde Savie, met een witte Bloem. *Maculosa major*, groote Savie met rood-, wit- en groenbonte Bladeren. *Maculosa minor*, kleine bonte Savie, met wit en groen schoon gemarmerde Bladeren, welke wittigheit alle Jaaren, in 't laetste van Junius, ofte begin van Julius vergaat, ende het volgende Voorjaar, in de Maart, in voorige staat zich 't elkens wederom zien laat. *Altera minor maculosa*, tweede kleine soorte met bonte Bladeren. *Marmorata*, met

met zuiver wit als fijn gemarmerde Bladeren. *Marmorea altera*, tweede soorte met spijr witte grof gemarmerde Bladeren. *Lutea variegata*, met schoone geele plekken vergiert. *Salvia Cretica*, Savie uit Candiën. *Salvia agrestis*, Wilde Savie. Ende meer andere. Meest alle van een Culture.

Zy lieven ook alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met oude Koeije- en Paerde-mest genoegzaam verzien, een vrije en wel ter Zonne geleezene plaatze, liever veel Waters, als cenige droogte, hoewel zy de zelfde niet alleen, (de Tijd zulks mede brengende) maar ook felle Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters geduldig verdraagen; bloeijen alle Zomers, ende geeven de meeste Tijd volkoomen rijp Zaad, het welke met een wassende Maane van April, niet diep, maar hol ende luchtig, in d'Aerde gelegd wordt, waar door zy zoo wel, als door haare diep ingezette, ofte in de grond geboogene, ende haastig wortelschietende Takskens, ook de zelfde, met een volle Maane van April ofte May, eer zy noch aan 't Bloemschieten geraaken, afgesneeden, op een schaduwachtige plaatze ingesteeken, ende dikwils (om bequaamer te wortelen) met Waater begooten zijnde, welke men niet in May, gelijk daar veele doen, maar in de Maart, met een wassende Maane, op neemt, en verplant, zoo beklijven zy zonder faute, die anders, door de droogte van de May, dikwils vergaan, gelijk ons het zelfde de daagelijksche eervarentheit genoegzaam leert.

De *Salvia angustifolia nobilis flore albo*, ofte eedele smalgebladerde Savie, met een witte Bloem, valt van aart teederder dan d' andere, waarom zy door de Vorst lichtelijk weg genoomen wordt; is derhalven goed, dat men van de zelfde eenige, tegen de Winter, in een Pot zet, ende des Winters binnen 's huis, met maatige Vochtigheit verzien, bewaare.

Salvia angustifolia nobilis flore albo.

Daar en booven, is het niet ongerijmt, dat men een Plante ofte twee Wijnruite, omtrent de Savie stelle, om dat de Padden, en meer andere vergiftige Creaturen, haar krachtige reuk ongeerne verdraagen, die anders geerne (daar zy in ongeoeffende plaatzen gevonden worden) onder de zelfde schuilen, ende haar verblijf plaatze neemen, waar door zy een quaadaardigheit, aan zich te neemen kooft, jaa te mets geheel vergift werdt, zoo dat iemant, daar van gebruikende, in groot perikel, van 't leeven te verliezen, geraaken zoude.

HET CCCLXCV. CAPITTEL.

S A N I K E L.

IN 't Nederlandsch alzoogenoemt. Wordt op Latijn geheeten SANICULA ofte DIAPENSIA. In 't Hoogduitsch SANIKEL. Ende op Fransois SANICLE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuirc, twee be-

Diapensia.

H h h h

zon-

Sanicula officinarum & *guttata*. zondere foorten bekend, te weeten *Sanicula officinarum*, ofte Sanikel in d' Apoteken gebruikelijk. Ende *Sanicula guttata*, gesprengelde Sanikel, zijnde rond van Bladeren en altijd groen. Beide van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejarige Paerdemest genoegzaam verzien, liever een donkere of schaaduwach- tige, als een opene vrije plaatze, veel Waters; Vergaan niet haast, maar blijven lange Jaaren in 't leeven; geeven, met goede Zomers, vol- koomen rijp Zaad, verdraagen, buiten staande, felle koude, ende al- le andere ongeleegentheit des Winters, zonder schaade: worden ook niet alleen, door Zaad, het welke, met een wassende Maane van April, in een donkere plaatze, ofte Pot, dikwils met Water begooten, niet boven een stroobreed diep, gezaait moet zijn, als door haar aangewasse- ne jonge Looten, gemeinlijk van zelfver Wortelen verkrijgende, die men, op de zelfde Tijd van d' Ouden neemt en verplant, aangeteelt.

HET CCCXCVI. CAPITTEL.

K U N N E K E N.

Cunila.

Niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van vee- le SATUREIE ofte KOELE genoemd. Op Latijn SATUREIA of CU- NILA. In 't Hoogduitsch GARTEN ISOPE, SWIBEL HISSOP, KU- NELL ofte SATUREY. Ende op François SAVORIE. Hier van zijn my, in haar aarten Natuire, drie onderscheidelijke foorten kenbaar gewor- den, te weeten: *Satureia hortensis annua*, Hof ofte gemein Kunneke alle Jaaren vergaande. *Satureia perennis*, overblijvende, ofte eenige Ja- ren duirende Satureie, die ook *Thymbra legitima*, ofte oprechte Thym- bra genoemd is. Ende *Satureia* of *Thymbra montana Lusitanica*. Portugaal- sche Berg Kunneke. Niet alle van een Culture.

Zy lieven een goede, gemeine, doch liever een zandige, zoo wel met een weinig tweejarige Paerdemest, als geenige vettigheit verziene Grond, een opene, warme en wel ter Zonne gelegeene plaatze, veel Waters, ende ook maatige Vochtigheid.

Satureia annua.

De *Satureia annua*, ofte gemein Kunneke, blijft des Winters niet over, geeft in de Herfst volkoomen rijp Zaad, ende versterft als dan: moet daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane, van April ofte Maart, niet booven een stroobreed diep, wederom door het zelfde aangeteelt, ende vernieuwt zijn, kooft ook dikwils, door het geval- lene Zaad, van zelfver voort, daar zy cens gestaan heeft.

Satureia perennis.
Thymbra legitima.

De *Satureia perennis*, langduirende Satureie, ofte *Thymbra legitima*, oprechte Kunneke, geeft, in deze Gewesten, zelden, ten zy met zeer warme en drooge Zomers, eenig Zaad, blijft altijd groen, verdraagt ster-

sterke koude, ende andere ongelegentheit des Winters zonder schaade, wordt, om het derde Jaar, met een wassende Maane van de Maart, opgenoomen, en tot booven aan de Toppen, in nieuws omgesmeete, en gemeste Aerde gezet, zoo schieten alle de Takskens Wortelen, die men daar naa afneemen, ende op gezeide Tijd zeer vermeerderen mag.

De *Satureia montana Lusitanica*, ofte Berg Satureie uit Portugaal, vergaat ook niet haastig, maar blijft lange Jaaren in't leeven; vriest, om haar teederheits wille, in koude Tijden, dikmaals dood: moet daarom, altijd een weinig van de zelfde in een Pot gezet, ende des Winters binnen's huis, met niet veel Vochtighheits verzien, ook niet voor in't begin van April, met een zachte Regen, wederom buiten gebrogt, ende voor koude Nachten, of haarige Winden gewacht zijn; Geeft, hier te Lande, noit rijp Zaad, wordt niet te min, door haar Takskens, op voorgenoemde maniere gehanteert, vermeerdert gemaakt.

*Satureia
montana
Lusitanica.*

HET CCCXCVII. CAPITTEL.

S T E E N B R E E K.

OP Nederlandsch alzoogenoemt, wordt in't Latijn geheeten SAXIFRAGIA. Op Hoogduitsch STEINBRECH. Ende in't François SAXIFRAGO. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie veranderlijke soorten bekend, te weten: *Saxifragia alba*, witte Steenbreek. *Saxifragia aurea*, goude Steenbreek. Ende *Saxifragia Antiquorum*, ofte Steenbreek der Ouden. Niet alle van een Culture.

*Saxifragia
&c.*

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige, zoo wel gemeste, als ongemeste, ende met een goed gedeelte klein geklopte roode steen doormengde Aerde, een opene vrije Lucht, ende ook een schaaduachtige plaatze, veel Waters; geeven dikwils, met goede Jaaren, volkoomen Zaad, inzonderheit het goude Steenbreek; verdraagen alle ongelegentheit des Winters zonder schaade; worden ook zoo wel door Zaad, het welke met een wassende Maane van de Maart, op een schaaduachtige plaatze, niet diep, de Aerde bevoolen moet zijn, als door haar aangegroeide jonge Wortelkens, die men, op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt, ende verplant, bequaamlijk vermeerdert.

Het *Saxifragia Antiquorum*, ofte Steenbreek der Ouden, is teeder van aart, in deze koude Gewesten des Winters niet, ofte zelden overblijvende: Moet daarom, met een wassende Maane van April, in een Pot, niet booven een stroo breed diep, gezaait, in Zomer Tijden, met maatige vochtigheit verzien, op een vrije, luchtige, en wel geleegene plaatze gestelt, voor koude Herfstregenen, wel gewacht, in October

*Saxifragia
Antiquorum.*

binnen 's huis, op een luchtige, doch geen warme plaatze gezet, met slechts een weinig laauw Regenwatersche vochtigheit (geduirende deze Tijd) onderhouden, ende niet voor in de Maart, met een aangename Lucht en Regen, wederom buiten gebrocht, voor veel Vochtigheds, koude Nachten, haarige Winden wel gewacht en gedekt zijn: Vergaat ook niet haast, blijft altijd groen, ende eenige Jaaren in 't leeven: Geeft, met heete Zomers, volkoomen rijp Zaad, het welke, op voorgenoemde Tijd, de Aerde bevoolen moet zijn, waar door zy alleen vermeerderd werdt.

HET CCCXCVIII. CAPITTEL.

S C A B I O S E.

MEt geen andere Naame (mijns weetens) dan deze in 't Nederlandsch genoemt. Op Latijn SCABIOSA. In 't Hoogduitsch APOSTENKRAUT, GRINDTKRAUT, ofte SCABIOSE. Ende op François gelijk in 't Latijn SCABIOSA. Hier van zijn my, in haar aart en Nature, veele schoone veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Scabiosa major vulgaris*, gemeine groote Scabiose. *Major Hispanica*, groote Spaansche Scabiose. *Hircina*, Bok Scabiose. *Alpina*, Berg Scabiose. *Petrea tenuifolia*, smal gebladerde Scabiose, op Berg ofte Steenachtige plaatzen groeiende. *Petrea Lusitanica*, Portugaalsche Scabiose op Steenachtige plaatzen voort koomende. *Globosa foliis integris*, Scabiose met ongesneedene Bladeren en rond geknopte Bloemen. *Indica flore purpureo*, Indiaansche Scabiose met een purpere Bloem. *Indica flore purpureo & albo variegato*, Indiaansche Scabiose met een purper- en wit-bonte Bloem. *Indica flore rubro*, Indiaansche Scabiose met een roode Bloem. *Indica flore rubro & albo variegato*, Indiaansche Scabiose met een rood- en wit-bonte Bloem. *Indica prolifera*, Indiaansche Scabiose met Bloem uit Bloem. *Indica prolifera in flore prolifero*, Indiaansche Scabiose met een dubbelde Bloem uit Bloem, te weeten, uit de eerste Bloem zijnde de grootste, in 't ronde ter zijden vier, vijf, en ook somtijds zes Bloemen, kleinder dan de zelfde koomende, uit de welke een jegelijk in 't bezonder wederom twee, ende ook drie noch kleinder ten voorschijn gebrocht worden, het welke een schoon gezicht vertoont, doch niet alle Jaaren eeven gelijk gezien werdt. *Angustifolia pratensis hirsuta*, Scabiose met smalle ruige Bladeren op Graffige Velden groeiende. Ende meer andere. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejarige Paerdemest maatig verzien, een vrije, warme, en wel ter Zonne gelegeene plaatze, tamelijk veel Waaters, en blijven eenige Jaaren in 't leeven, te weeten:

*Scabiosa
species va-
tie.*

*Scabiosa
Indica pro-
lifera in flo-
re prolifero.
Ofte Sca-
biosia Indica
dupliciter
prolifera.*

Scab-

Scabiosa Indica dupliciter prolifera.

Scabiosa major vulgaris, groote gemeine Scabiofe. Ende *Petrea tenuifolia*, ofte Scabiofe met fmalle Bladeren, op Steenachtige plaatzen groeiende: Verdraagen sterke koude des Winters, veel Regens, ende geeven de meeste Tijd volkoomen Zaad, het welke met een wassende Maane van April, de Aerde, niet diep, vertrouwt moet zijn, waar door zy alleen vermeerderd werden.

De *Scabiosa Alpina*, Berg Scabiofe. *Hircina*, Bok Scabiofe. *Globosa foliis integris*, Scabiofe met ongesneedene Bladeren en ronde Bloemen. *Angustifolia pratensis hirsuta*, Scabiofe met smalle ruige Bladeren, op Grasvelden voort koomende. Ende *Scabiosa Indica*, ofte Indiaansche Scabiofe, met alle haar mede foorten: Blijven niet langer als twee Zomers in 't leeven; zijn teeder van aart, veel koude Herfstregenen, noch felle Vorst verdraagen moogende; moeten daarom, met een wassende Maane van April of May, in Potten gezaait of geplant, in 't begin of in 't laetste van October (naa des Tijds gelegenheit) binnen 's huis, op een luchtige plaatze gezet, daar niet, zoo het geschieden kan, ofte alleen met vorstig Weder, ende ook niet lange, in geviert wordt, vermits zy de zelfde slimmer als Vorst verdraagen moogen; met zeer weinige Vochtigheden onderhouden, in Tijds wederom de Lucht genieten, ook zomtijds, met goed Weder by Dage, buiten gestelt, des Nachts wederom in gebrocht, ende in 't begin van April geheel buiten gelaaten, doch voor koude Nachten, haarige en schraale Winden wel gewacht ende gedekt zijn: Geven als dan de tweede Zomer rijp Zaad, het welke te mets, in warme Jaaren, van het Indiaansche Scabiofe, vroeg op koomende, de eerste Zomer in de Herfst geschiedt, ende versterven als dan. Wiljemandt van de Indiaansche Scabiofe met Bloem uit Bloem alle Jaaren wederom zien, die winne het Zaad van de zelfde alleen, zaait het als gezegt, ende hy zal daar uit zoodaanige op 't nieuw verkrijgen.

De *Scabiosa major Hispanica*, groote Spaansche Scabiofe. Ende *Petrea Lusitanica*, ofte Portugaalsche Scabiofe op steenachtige plaatzen wassende, worden niet zoo oud, maar blijven slechts een Zomer in weezen, worden, met voorgezeide Maane, in Potten gezaait, ende niet meer als twee daar in gelaaten; geeven niet, als met goede Jaaren, voor de Winter, rijp Zaad, in deze Gewesten, en vergaan van zelfver, hoewel ik de groote Spaansche Scabiofe, laat op gekoomen zijnde, des Winters over gehouden hebbe, binnen 's huis lichtig altijd gestelt, ende voor de warmte des Viers wel gewacht weezende.

HET CCCLXCIX. CAPITTEL.

D U I V E L S B E E T E.

*Morsus
Diaboli.
Succisa.*

ZYn een medefoorte van SCABIOSE, wordt in 't Nederlandfch met deze Naame, ende geen ander (mijns weetens) van iemandt genoemd. Op Latijn MORSUS DIABOLI, ofte SUCCISA. In 't Hoogduifch TEUFFELS ABBEIS. Ende op François MORS DE DIABLE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee veranderlijke foorten kenbaar geworden, te weten: *Morsus Diaboli flore albo*, Duivels Beete met een witte Bloem. Ende *Succisa flore caerulea*, ofte Duivels Beete met een blaauwe Bloem. Beide van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, zoo wel gemeste, als ongemeste Grond, een vrije, en bequaam ter Zonne geleezene plaatze, maatige vochtigheit, verdraagen felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters zonder fchaade; blijven zelden langer als vier Jaaren in 't leeven, en geeven, in de Herfft; dikwils volkoomen rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart of April (naa des Tijds geleegentheit) niet diep, in d' Aerde gelegd wordt, koomt ook door het neêrgevallene genoegzaam van zelve voort, ende geeft, de tweede Zomer, haar eerste Bloem, waar door zy alleen vermeenigvuldigt moogen werden.

HET CCCC. CAPITTEL.

S C A M M O N I E.

Diagridium.

*Scammonea
vera Syriae
& Monspeliaca.*

EEn eedel en deugzaam Gewas, wordt in 't Nederlandfch alzo genoemd. Ende op Latijn SCAMMONEA ofte SCAMMONIUM. Wiens Zap in een QUEEAPPEL, met de flijmrigheit van PSYLLIUM ofte VLOOKRUID, daar by doende een weinig MASTIX, gekookt, DIAGRIDIUM genoemd wordt; zijnde een trefflijk purgeerend Medicament, by veele wel bekend. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee verscheidene foorten kenbaar geworden, te weten: *Scammonea vera Syriae*, oprechte Scammonie uit Syriën. Ende *Scammonea Monspeliaca*, of Scammonie van Mompeliers. Beide van een ende de zelfde Culture.

Zy lieven, van Natuire, een goede, gemeine, zandige Aerde, met het Mol der van binnen verdurwene Boomen, ofte, in plaatze van dien, het Mol der verrotte Bladeren van Boomen, ende geenige vettigheit vermengt, een wel ter Zonne geleezene plaatze, voor alle koude Ooste-

Oofte- en Noorde-winden beschut, maatige, ook voor al niet te veel Vochtighheids, en blijven lange Jaaren in 't leeven.

De *Scammonea vera Syria*, ofte oprechte Scammonie uit Syriën, geeft, in deze koude Gewesten, noch Bloem, noch Zaad, wordt zeer teeder van Natuire te zijn gekent; moet daarom, door Zaad, uit Syriën, of andere heete Landen, gezonden, in een Pot, met een wassende Maane van de May, niet booven een stroobreed diep, zoo wel gezaait als geplant zijn, ook niet meer als een (dewijle zy een dikke Wortel maakt) in de zelfde gelaaten zijn, zich op de maniere van een *Convolvulus* of Winde, om een Stok daar by gestelt windende; moet voor Rijp, Vorst, en koude Herfstregen naauw gewacht werden, vermits zy daar door lichtelijk verrot, in 't laetste van September, ofte begin van October (naa het Saisoen goed is) binnen 's huis, op een luchtige, en altijd warme plaatze, gebrogt, met weinig ofte geenige Vochtigheid, maar droog de geheele Winter (in de welke zy alle Bladeren verliest) gehouden, en niet, voor ten halven van April, met een zoete Lucht, en aangename Regen, die haar Bladeren doet wederom vernieuwen, buiten gestelt, voor veel Regens, koude Nachten, schraale Winden, wel gewacht ende voorzichtig gedekt zijn. Wordt ook niet, dan alleen door 't gezeide Zaad vermeerdert.

De *Scammonea Monspeliaca*, of Scammonie van Mompeliers, verkrijgt geenzins zoo een swaare Wortel, schiet uit de zelfde zomrijds Zijdscheuten, waar door zy haar, by gelegenheit, in April, met een wassende Maane, afgesneeden, ende in gezeide Aerde eens Pots gezet zijnde, zooberlijk laat vermeerderen; Moet ook zoo wel, des Zomers, voor veel Regens, gelijk des Winters bewaart, ende in Tijds binnen 's huis, op genoemde plaatze gestelt, en wederom uit gebrocht zijn. Zy geeft, alle Zomers, eenige Jaaren oud weezende, Bloemen, maar noit eenig Zaad, laat ook des Winters daar Bladeren vallen, ende verkrijgt nieuwen tegen de May wederom, die zich met haar Steelen om een stok draaijen en opwaarts klimmen.

*Scammonea
Monspeliaca.*

HET CCCCI. CAPITTEL.

N A A L D E K E R V E L.

Met deze Naame alzo in 't Nederlandsch genoemd. Op Latijn *Scandix*, ofte *Pecten Veneris*, om haar aardige teedere Bladeren. Ende in 't Hoogduitsch *Wilde Moren*. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Scandix major*, ofte *Pecten Veneris*, groote Naalde Kervel, ofte Venus Kam. Ende *Scandix minor*, klein Naalde Kervel, die ook

Pecten Veneris.

Per-

Perchepier Anglorum, ofte Perchepier van d'Engelschen geheeten is. Niet beide van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, liever gemeste, als ongemeste Grond, een vrije, en wel geleegene plaatze, veel Waters; geeven volkoomen rijp Zaad, ende vergaan.

*Scandix
major.*

Het *Scandix major*, ofte groote Naalde Kervel, blijft niet meer als een Zomer in 't leeven, moet daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, niet diep, wederom, in d' Aerde gelegd zijn; koomt ook, door het neêrgevallene Zaad, van zelfver genoegzaam op, waar door zy alleen vermeerdert kan zijn.

*Scandix
minor.*

Het *Scandix minor*, ofte kleine Naalde Kervel, een klein Zaad, dat geenzins het ander gelijkt, voortbrengende; vergaat niet zoo haastig, verdraagt felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters; bloeit de tweede Zomer, geeft, als dan, perfect rijp Zaad, ende versterft; koomt ook, door het neêrgevallene Zaad, overvloedig voort, daar het eens gestaan heeft, zoo dat het, wederom gezaait te worden, onnoodig is.

HET CCCII. CAPITTEL.

SCORPIOENSTEERT met BLADEREN van HAASE OOREN.

*Scorpioides,
ejusque spe-
cies.*

NAa de gedaante haars krom geboogenen Zaads, een Scorpioensteert niet onbillijk gelijkende, in 't Nederlandsch ende met geen andere Naame (mijns weetens) genoemd. Wordt op Latijn geheeten SCORPIOIDES. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, zes besondere soorten kenbaar, te weten: *Scorpioides Bupleuri folio*, Haaseooren met Bladeren van Bupleurum. *Altera Bupleuri folio*, tweede soorte van Haaseooren, ofte Scorpioideskruid, met Bladeren van Bupleurum. *Portulacæ folio*, met Bladeren van Porcelein. *Leguminosa*, Scorpioideskruid, ofte Haaseooren met Peulkens. *Leguminosa Lusitanica*, Haaseooren uit Portugaal met Peulkens. Ende *Scorpioides leguminosa secunda Lusitanica*, ofte tweede Scorpioideskruid, met zeer teedere en dunne, in 't ronde inwaarts gedraaide Peulkens uit Portugaal. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een gemeine, zandige, goede Aerde, met tweejarige Paerdemest maatig verzien, een opene, warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, niet te veel Vochtigheds; blijven niet meer als een Zomer in 't leeven; geeven tegen de Winter volkoomen rijp Zaad, ende vergaan: Moeten daarom, met een wassende Maane van de Maart of April, op een nieuw wederom, door het zelfde Zaad, de

de Aerde bevoolen zijn; waar door zy alleen aangeteelt moogen worden.

De foorten van *Scorpioides leguminosa*, ofte Scorpioideskruid met Peul- *Scorpioides*
Leguminosa
kens, zijn de teederste van alle, niet alle Jaaren haare perfectie genie-
tende; Moeten daarom, in Potten gezaait, niet verplant, en op een
zeer warme plaatze gestelt werden, zoo verkrijgen zy te beeter volkoo-
men rijp Zaad.

HET CCCCIII. CAPITTEL.

A D D E R S K R U I D.

OP Nederlandsch met deze, ende geen andere Naame genoemd.
Op Latijn SCORZONERA. In 't Hoogduitsch SCORZONERE ofte *Scorzoner-*
ra, &c.
SCHLANGEN MORD. Ende op François gelijk in 't Latijn SCORZO-
NERA; naa het woordt SCURZO, het welke in 't Spaansch een Adder
beteekent, vermits deze Plante haastig geneest, die van deze Beeften
ofte andere vergiftige Creaturen gebeeten zijn. Hier van zijn my, in
haar aart en Natuire, drie besondere foorten kenbaar geworden, te
weeten: *Scorzonera major latifolia flore luteo*, groot breedbladig Adders-
kruid, ofte Scorzonere met geele Bloemen. *Minor angustifolia flore luteo*,
kleine Adderskruid met geele Bloemen. Ende *Scorzonera flore rubro*, of-
te Adderskruid met een roode Bloem. Alle van een Cultuire.

Zy beminnen, van Natuire, geerne een goede, zandige Aerde,
met tweejarige Paerdemeft wel verzien, een vrije, en wel geleegene
plaatze, taamelijk veel Vochtigheits; blijven eenige Jaaren in 't lee-
ven, verdraagen, in deze Gewesten, felle koude, ende alle andere
ongeleegentheit des Winters; bloeijen niet alleen, maar verkrijgen
ook dikwils, inzonderheit in drooge Zomers, volkoomen rijp Zaad;
het welke, met een wassende Maane van April, niet diep in d'Aerde
gelegt moet zijn, waar door zy alleen vermeerderd werden.

Deze Jongen bloeijen zelden voor het Jaar daar naa, ofte ook wel het
derde, ende moeten ten minsten een voet van malkanderen gezet
worden.

HET CCCCIV. CAPITTEL.

G R O O T S P E E N K R U I D.

ALzoo in 't Nederlandsch genoemd. Wordt op Latijn geheeten *Scrophula-*
SCROPHULARIA. In 't Hoogduitsch BRANUWURTZ, ofte KNO- *via, ejus-*
TENKRAUT. Ende op François SCROPHULAIRE. Hier van zijn *que species;*
I i i i my,

my, in haar aart en Natuire, eenige zienswaerdige veranderlijke soorten bekend, te weten: *Scrofularia vulgaris major*, gemein groot Speenkruid. *Aquatica*, Water groot Speenkruid. *Sambuci folia flore purpureo majori*, groot Speenkruid met Bladeren van Vlier, en groote purpere Bloem. *Pannonica flore luteo*, Oostenrijks groot Speenkruid, met een geele Bloem. *Aestiva minor Urtica folio*, Zomer groot Speenkruid met Bladeren van Netelen. *Scordiana folio Lusitanica*, Portugaals groot Speenkruid, met Bladeren van Scordium ofte Waterloo. *Tenuifolia Ruta canina dicta*, groot Speenkruid met teedere Bladeren, Hondsruite genoemd. Ende *Scrofularia Ruta canina dicta Lusitanica*, ofte groot Speenkruid uit Portugaal, Hondsruite geheeten. Niet alle van een Culture.

Zy lieven nochtans een goede, gemeine, zoo wel zandige als andere, doch luchtige, vochtige, en wel gemeste Grond, zoo lief een bequaam ter Zonne gelegene, als een schaduwachtige plaatze, veel Waters, en verdraagen tamelijk de koude des Winters.

Scrofularia vulgaris. De *Scrofularia vulgaris major*, ofte gemein groot Speenkruid, blijft lange Jaaren in 't leeven; geeft, alle Zomers, volkoomen Zaad, het welke met een wassende Maane van April, in d' Aerde gelegd moet zijn, waar door zy zoo wel, als door aangewassene jonge Wortelkens, die men, op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt, en verplant, vermeerderd mag worden.

Scrofularia aquatica. De *Scrofularia aquatica*, Water groot Speenkruid. Ende *Scrofularia Pannonica flore luteo*, of Oostenrijks groot Speenkruid met geele Bloemen, blijven zelden meer als twee Jaaren in 't leeven, verdraagen de koude des Winters, geeven de tweede Zomer perfect rijp Zaad, het welke als vooren gezaait moet zijn; koomen ook, door het neêrgevallene, van zelve op, waar door zy genoegzaam aangeteelt moogen zijn.

Scrofularia Sambuci folia. De *Scrofularia Sambuci folia flore purpureo majori*, groot Speenkruid met Bladeren van Vlier, en groote purpere Bloem. Als ook *Scrofularia Ruta canina Lusitanica*, Portugaalsch groot Speenkruid, Hondsruite genoemd, blijven ook zelden meer als twee Jaaren in 't leeven, worden van de koude des Winters, buiten staande, gedoodt: Moeten daarom, in Potten gezaait, des Winters binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet, als met vorstig Weder in geviert werdt, gesteld, met maatige Vochtigheid verzien, niet voor in April, met een zoete Lucht en Regen, wederom buiten gebrocht, ende voor koude Nachten, als haarige Winden voorzichtig gewacht zijn. Zy verkrijgen de tweede Zomer rijp Zaad, ende vergaan als dan, zelden langer in weezen blijven.

Scrofularia aestiva. De *Scrofularia aestiva minor Urtica folio*, Zomer klein Speenkruid met Bladeren van Netelen. Ende *Scrofularia Scordiana folio Lusitanica*, ofte Portugaalsch groot Speenkruid met Bladeren van Waterloo, blijven niet meer als een Jaar in 't leeven; geeven niet alleen Bloemen, maar ook

ook goed Zaad, en verfterven daar mede; Moeten daarom, alle Voorjaaren, met een waffende Maane van de Maart, de eerfte in de Aerde, welke ook van zelve op ftaat, en d'ander in een Pot, niet diep wederom gezaait zijn.

De *Scrofularia tenuifolia Ruta canina dicta*, ofte groot Speenkruid met teedere Bladeren, Hond's Ruite geheeten, blijft eenige Jaaren in 't leven, verdraagt tamelijk de Winterfche koude; geeft, alle Jaaren, volkoomen Zaad, het welke, op voorgenoemde Tijd, in d' Aerde gelegd, en dikwils met Water begooten moet zijn, zoo koomt het te beer voort; bloeit het tweede Jaar, ende wordt door het zelfde alleen genoegzaam vermeerderd.

Scrofularia tenuifolia Ruta canina dicta.

HET CCCC.V. CAPITTEL.

B Y L K E N S K R U I D.

Zynde een aardig, en geen groot Gewas, wordt in 't Nederlandsch al zoo genoemd. Op Latijn *SECURIDACA*. Ende in 't Hoogduitsch BEYLKRAUT. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige veranderlijke foorten bekend, te weeten: *Securidaca major*, groot Bijlenskruid. *Minor*, klein Bijlenskruid. *Flore purpurea*, met een purpere Bloem. Ende *Securidaca vesicaria*, ofte Bijlenskruid met Blaaskens. Alle van een Culture.

Securidaca major, minor, &c.

Zy lieven, een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemeft, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije en wel ter Zonne gelegene plaatze, maatige Vochtigheid; blijven niet meer als een Zomer in 't leven; geeven niet, als met goede Jaaren volkomen Zaad, in deze Quartieren; moeten daarom, alle Voorjaaren, by tijds, met een waffende Maane van de Maart, niet booven een stroobreed diep, in Potten gezaait, droog gehouden, voor koude gewacht, niet verplant, noch ook niet meer als twee in een Pot, van een ieder gelaaten zijn, zo verkrijgen zy wel zomtijds (warm gestelt) een perfect rijp Zaad, ende vergaan daar meede: Hoe wel het *Securidaca purpurea*, of Bijlenskruid met een purpere Bloem, te mets in de Winter over blijft; moogen ook niet, dan alleen door 't gezeide Zaad, vermeerderd gemaakt werden.

Securidaca purpurea.

HET CCCCVI. CAPITTEL.

B O T E R B L O E M.

W Ordts in 't Nederlandsch met deze Naame niet alleen, maar ook van veele HAANEVOET genoemd. Op Latijn RANUNCULUS. In 't Hoogduitsch SCHMALTZBLUM ofte HANENFUSZ. Ende op François BASSINET, BACINET of GRENOILLE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuure, veel bijzondere aardige soorten bekend, hier alle te verhaalen onnoodig; Doch vermits zy in haar Culture veranderlijk zijn, zullen wy eenige der voornaamste, den welgezinden Leezer alhier voor oogen stellen, te weten: *Ranunculus Asiaticus*, Boterbloem uit Asiën; die ook *Ranunculus Turcicus grumosa radice*, of Turksche Haanevoet met een knobbelachtige Wortel geheeten is, waar van my, deze veranderlijke soorten, in haar onvergelykelijke schoonheit kenbaar zijn; als *Ranunculus Asiaticus Aleppo dictus*, Boterbloem uit Asiën Aleppo geheeten, zijnde van een zeer donkere bruin roode couleur. *Aleppo trafée*, bonte Aleppo. *Merveille de Paris*, het wonder van Paris, zijnde geel en rood gevlamt, die ook Aleppo gevlamt genoemd wordt. *Monstrum*, het Monster. Groot Monster met geel en rood gevlamt. *Grande Merveilleuse*, groot verwonderens waardige. *Grande merveilleuse panaché*, groot wonder met geel en rood gevlamt. *Grand Tulpant*, de groote Turksche Muts gevlamde van Houte. *Spharicus*, met een geheel ronde Bloem. *Spharicus trafée*, met geel en rood gevlamt. kleine Oranje. groote Oranje. Offbloed geheeten. *Romannus*, geel en rood gevlamt. *Seraphique*, met een bonte Bloem, een wit en rood gevlamde, dien ik zelve heb aangeteelt, daarom by veele, de gevlamde van MUNTING genoemd is. Ende meer andere, alle van een ende de zelfde Culture zoo wel als teedere Natuure; Moeten daarom op volgende maniere geoeffent zijn.

Plaatz.

Neemt een Bedde van uw Hof, zeer warm, voor alle koude Noorde- en Ooste-winden genoegzaam beschut, en, zonder eenige verhindernisse, vlak voor de Zonne open leggende, maakt daar af een Zonnebak, te weten: beschiet haar rondom, met houten Deelen, dat zy achter ongeveer twee Voeten, maar voor ten naasten by een halve, min ofte meer hooge gezien wordt; maakt daar op twee of drie houten Luiken ofte Vensteren, naa haar lengte, die men, voor Regen en Vorst, toe doet, doch voor de Zonne, als 't goed Weeder is, wederom openen kan. Graaft dan het Bedde diep uit, ende doet daar onder in, twee Voet hoog versche warme Paerdemest, dicht op malkanderen getreedene of gestamt, zonder eenige Aerde daar onder te geraaken. Neemt dan twee deelen Veenaerde, twee deelen Mol van verrotte Bladeren der Boomen, twee deelen gemeine Grond, daar des Jaars te vooren niet heeft

heeft op gestaan, zes deelen grof Zand, vier deelen tweejarige klein gewreevene Paerdemest, twee deelen tweejarige en tot Aerde gewordene Koeijemest, ende drie deelen een ofte tweejarige Hoenderdrek, alle te zaamen wel ende klein door malkanderen gewreeven ofte gemengt. Legt van deze alzoo bereide Grond (die men een tijdt lank te vooren vaerdig doen maaken, ende te mets eens om smijten moct) over de gezeide Paerdemest heen, ruim een halve voet hoog, legt daar op de Bollekens van deze, droog ende niet eerst in eenige vochtigheit geweeft hebbende, in de Maand van September, of begin van October, voort naa de volle Maane, een halve voet van malkanderen, ook wel in Februario ofte de Maart (naa des Tijds gelegenheit) om tweemaal des Jaars te willen hebben, hoewel het zoo goed niet en is als 't in de Herfst, vermits zy als dan geen Affetters ofte Jongen aan haar Wortel voort brengen, doch om te minder perikel van felle Vorst te lijden, zoo veel te beeter; Strooit als dan twee duim breed hooge, van de zelfde Aerde daar over heen, ende niet meer, maar wel een halve minder; want zy niet dieper leggen moogen, op dat zy niet te verrotten koomen, geeven ook daar door zomtijds te weiniger Bloemen; Doch twee duim diep (als gezegt) gestelt zijnde, veele Affetters ofte Jongen. Deze alzoo in d' Aerde gebrocht weezende, worden terstont met genoemde houten Vensters, om niet veel Waters te ontfangen, overlegt, niet alleen in deze Tijd, maar ook in 't Voorjaar, vermits zy de zelfde ongeerne verdraagen, doch niet gantsch toe, maar ten halven, ofte wat meerder open, en met Houtjes ondersteunt zijnde, op dat zy de Lucht en Zonne, die haar, ende de Aerde goed is, genieten konnen; niet te min, nieuws gezet weezende, moogen, voor d' eerstemaal, wel een weinig Regenwaters, van booven koomende, verdraagen, maar daar naa niet wederom, voor in de Maart met goed weder: Op welke Tijd men de Vensters geheel open stellen, ofte weg neemen mag, inzonderheit, zoo het niet veel meer rijpt, regent, ofte geen sterke Winden waaijen; want zy de zelfde in Knoppen, ofte geheel open staande, ongeerne verdraagen.

*Bereidinge
des Gronds.*

*Rechte Tijd
om te plan-
ten.*

Daar en booven, in de Winter, de Vorst sterk aankoomende, maakt men de Vensters voorzichtig toe, en belegtze booven, als ook rondom met warme Paerdemest, daar over heen dik met Stroo, op dat de Vorst en Sneeuw zoo min koomen door te dringen als moogelijk zal zijn: waar toe zeer goed is, indien men eerst een haaren kleed onder de Vensters legt.

Deze schoone Bloemen vergaan, de Bladeren geel geworden, ende verwelkt zijnde, neemt men de Bollekens uit der Aerden op, laatze niet langer leggen, of zouden verrotten, ende bewaartze op een drooge plaatze, tot dat zy wederom in gezet worden, daar men onverzuimelijk op letten moet.

*Tijd van
opneemen.*

Indien het geschiedt dat eenige Bladeren, buiten tijds, geel beginnen.

nen te werden, is een teeken van verdervinge, inzonderheit zoo men daar zoetjes aantrekt, en dat zy volgen; want als dan neemt menze op, zuivert haar van de verrottinge, en legtze in droog Zand, tot dat zy wederom de Aerde bevoolen worden.

Onder deze foorten van Bloemen worden ook enkele eencouleurige zoo wel als bonte gevonden, die alleen in deze Gewesten Zaad, maar zelden volkoomen rijp, ten voorschijn brengen: worden daarom alleen, door haar aangewassene jonge Bollekens, die men, opgenoomen weezende, van d' Ouden neemt, aangeteelt, ende vermeerdert gemaakt.

Wijders, wil iemand de moeite, om deze genoemde Zonnebak te laten maaken, niet geerne doen, ofte dat hy zo veel Bollekens niet en heeft, mag de zelfde op gezeide Tijd in Potten, ofte kleine houten Vatjes planten, niet met voorgenoemde Aerde, maar bestaande uit twee deelen goede Grond, twee deelen tweejarige Paerdemeest, drie deelen grof Zand zonder eenige zoutigheid, drie deelen Mol van verrotte Bladeren der Boomen, en twee deelen eenjarige Hoenderdrek vermengt, gevult, niet meer als eens laten beregenen, ook de geheele Winter zonder eenig Water, tot in 't begin van de Maart staan laten, als wanneer zy maatige Vochtigheid, tot half April, maar daar naa meerder genieten moogen: moeten ook des Winters, binnen 's huis staande, een geduirige Lucht, zoo lange het eenigzins geschieden kan, genieten.

Ranunculus arvensis echinatus.

De *Ranunculus arvensis echinatus*, ofte steekende Boterbloem op Grasachtige plaatzen voortkoomende, blijft niet langer als een Zomer in 't leeven, geeft in de Herfst, op een bequaame plaatze gestelt, ende te mets met Water verzien, volkoomen rijp Zaad, het welke, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, op een nieuw, wederom de Aerde bevoolen moet zijn, koomt ook wel door het neêrgevallen Zaad van zelf op, waar door zy alleen vermeerdert wordt.

Ranunculi species variae.

Alle d' andere foorten, als *Ranunculus Autumnalis Lusitanicus*, Portugaalsche Herfst Boterbloem, zoo wel met een enkele, als dubbelde Bloem. *Folio Plantaginis*, met Bladeren van Weegbre. *Dulcis Tragi*, zoete Boterbloem van HYERONIMUS TRAGUS. *Bulbosus*, met een Bolwortel. *Aponinus*, Italiaansche Boterbloem van den Berg Aponinus. *Flammeus major & minor*, groote en kleine brandende Boterbloem. *Niveus Anglicus*, Sneewitte Engelsche Boterbloem. *Radice grumosa folio Rute*, met een knobbelige Wortel en Bladeren van Ruite. *Lanuginosus angustifolius grumosa radice*, met een knobbelige Wortel en lange smalle wolachtige Bladeren. *Globosus*, met een schoone geele ronde Bloem. *Septentrionalis*, Boterbloem uit de Noorder Quartieren; Ende veel meer andere. Blijven lange Jaaren in 't leeven, geeven zelden rijp Zaad, verdraagen de koude des Winters buiten staande, zonder schaade, veel Voch-

Vochtigheits, beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejarige Koeije- en Paerde-mest genoegzaam vermengt, een vrije en wel geleegene plaatze, verliezen des Winters haar Loof, het welke in de Maart wederom voortkoomende gezien wordt, ende werden alleen door haare aangegroeide Wortelen, die men, met een wassende Maane, in de Maart ofte April, van d' Ouden neemt ende verplant, bequaamlijk vermeerderd.

Die met knobbelige Wortelen, kunnen ook gelijk de Asiaansche Botterbloemen, haare Bladeren vergaan zijnde, opgenoomen, ende in vrisse nieuws omgesmeetene, en voorgezeide wel gemeste Grond, alle Jaaren, met een volle Maane, van September of October, wederom gezet zijn.

HET CCCCVII. CAPITTEL.

K R U I S W O R T E L.

IS niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook KRUISKRUID ofte GRINDKRUID genoemd. Op Latijn SENECIO ofte ERIGERUM. In 't Hoogduitsch CREUZKRAUT ofte BALDGREISZ. Ende op François SENESSION. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier besondere soorten bekend, te weten: *Senecio vulgaris major*, gemein groot Kruiskruid. *Vulgaris minor*, klein gemein Kruiskruid. *Senecio major tomentosa*, groot Kruiskruid met ruige of wollige Bladeren. Ende *Senecio flore odorato*, ofte Kruiskruid met een ruikende Bloem. Alle van een ende de zelfde Culture.

*Senecio ,
ejusque spe-
cies.*

Zy beminnen allerlei aart van Grond, het zy gemeste, ofte ongemeste, zoo lief een opene, vrije, luchtige, warme, of wel ter Zonne geleegene, als een vochtige, donkere, ofte schaaduachtige plaatze, veel, ende ook weinig Waters; blijven niet meer als een Zomer in 't leeven, geeven tegen de Winter volkoomen Zaad, en vergaan: moeten daarom, met een wassende Maane, van de Maart ofte April, alle Voorjaaren, op een nieuw, niet diep, wederom gezaait zijn, koomen ook, de geheele Zomer door, van zelfs genoegzaam voort, die als dan geen Zaad verkrijgen, kunnen in de Winter onbeschaadigt overblijven, ende het tweede Jaar haar perfectie genieten, waar door zy alleen vernieuwt, ende vermeerderd worden.

HET CCCCVIII. CAPITTEL.

W I L D E T H Y M U S.

IN't Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook van zommige QUENDEL genoemd. Op Latijn SERPYLLUM. In't Hoogduitsch QUENDER ofte HUENERKOEL. Ende op François PILLOLET of SERPOLET. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Serpyllum vulgare majus*, gemeine groote wilde Thymus. *Vulgare minus*, kleine gemeine Quendel. Ende *Serpyllum Citratum*, ofte Quendel met een geur van Citroen. Alle van een ende de zelfde Culture.

*Serpyllum
majus.
Minus.
Citratum.*

Zy lieven, van Natuire, een goede, gemeine, zandige, zoowel gemeste, als ongemeste Aerde, een opene, luchtige, vrije en wel ter Zonne gelegene plaatze, maatige Vochtigheid, ende ook veel Waters; vergaan niet haast, maar blijven eenige Jaaren in't leeven, verdraagen felle koude, en alle andere ongeleegentheit des Winters zonder groote schaade; bloeijen de meeste Zomer, en geeven, met goede Jaaren, zomtjids volkoomen Zaad, het welke, met een wassende Maane, van April of May, niet diep in d' Aerde gelegd moet zijn, waar door zy zoowel, als door haar jonge Takskens, die men, de meeste Zomer in de zelfde buigen, en gewortelt zijnde (het welke haastig geschiedt) van de Oude neemen en verplanten mag, vermeerderd kunnen worden. Welke laetste verplantinge voor de Herfst nochtans, ende niet laater zijn moet, op dat zy voor de Winter noch jonge Wortelen schieten mogen, zouden anders lichtelijk geraaken te versterven, het welke dikmaals geschiedt, inzonderheit door sterke Vorst, twee of drie Jaaren stil gestaan hebbende, waar over zy niet wel vermoogen.

HET CCCCIX. CAPITTEL.

S E S A M U M.

ZOo wel in't Nederlandsch als Latijn met deeze Naame genoemd. Op Hoogduitsch LEINDOTTER ofte FLACHSZDOTTER. Ende in't François JUJOLINE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Sesamum officinarum* *verum*, oprecht Sefamum. Ende *Sesamum Americanum flore luteo magno*, ofte Sefamum uit America met een groote geele Bloem. Beide van een ende de zelfde Culture.

*Sesamum
verum &
Americanum.*

Zy

Zy lieven een gemeine, goede, zoo wel zandige, als andere, doch met tweejarige Paerdesteef genoegzaam verziene Grond, een vrije, luchtige, en wel gelegeene plaatze, veel Waters; blijven niet meer als twee Jaaren in't leeven, verdraagen, in deze Quartieren, sterke Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Tijds zonder schaade, bloeijen schoon, de tweede Zomer, wiens Bloemen gemeinlijk, tegen den Avond zich openen, de geheele Nacht alzoo verblijven, maar des Morgens, de Zonne voortgekoomen zijnde, haar wederom sluiten, ende verderven, alle Dagen wederom vernieuwt wordende; geeven ook volkoomen rijp Zaad, en vergaan als dan, welke, alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet diep wederom, de Aerde bevoolen moet zijn, koomen ook, door het neêrgevallene Zaad, genoegzaam van zelve op, waar door zy overvloedig vermeerderd werden.

HET CCCCX. CAPITTEL.

S E S A M O I D E S.

WOrdt zoo wel in't Nederlandsch, Latijn, als andere Taalen, met deze ende geen andere Naame (mijns weetens) genoemd.

Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, twee veranderlijke foorten kenbaar geworden, te weeten: *Sesamoides Salamanticense majus & minus*, groot en klein Sesamoides van Salamanca. Beide van een ende de zelfde Culture.

*Sesamoides
Salamanti-
cense majus,
& minus.*

Zy beminnen een zandige, goede, gemeine Grond, met een weinig tweejarige Paerdesteef verziene, een luchtige, warme, ende genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, maatige en voor al niet te veel Vochtigheds, blijven drie, ende ook vier Jaaren in't leeven; geeven zelden, in deze Gewesten, ten zy, met goede, warme en drooge Zomers, volkoomen rijp Zaad; verdraagen geenzins veel koude Herfstregenen, ofte eenige Vorst; moeten daarom, met een wassende Maane van April; in Potten zoo wel gezaait, als geplant zijn, in't begin ofte ten halven van October (naa des Tijds gelegeentheit) binnen 's huis, op een lang Lucht genietende plaatze gezet, daar gantsch geen Vier ofte zeer weinig in gestookt wordt, vermits zy daar door haastig verderven, met slechts een weinig laauw Regenwater verziene (geduirende de geheele Winter) dewijle zy daar over geenzins moogen, ende niet voor in't begin van April, met een aangename Lucht en Regen, wederom buiten gebrogt, voor koude Nachten, veel Vochtigheds, haarige Winden wel gedekt ende voorzichtig gewacht zijn.

HET CCCCXI. CAPITTEL.

S E S E L I.

EEn aangenaam Gewas, wordt van een jegelijk alzo, ende niet anders genoemd. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, eenige zienswaardige veranderlijke soorten bekend, te weten: *Seseli pratense*, Seseli op Grasvelden groeiende. *Palustre lactescens*, Water Seseli met een melkachtig Zap. *Creticum*, Seseli uit Candiën, ofte ook *Tordilium*. *Tordilium* geheeten. *Creticum minus*, klein Seseli van Candiën. *Montis Libani*, van den Berg Libanus. *Massiliense*, omtrent Marseillen groeiende. *Peloponense majus Cicuta folio*, groot Seseli van Peloponessus met Bladeren van dulle Kervel. *Peloponense minus Cicuta folio*, klein Seseli van Peloponessus met Bladeren van dulle Kervel. *Peloponense Lusitanicum*, Portugaalsch Peloponessus Seseli. *Aethiopicum Herba*, Seselikruid uit Moorenland. Ende *Seseli Aethiopicum frutex*, ofte Boomachtig Seseli uit Moorenland. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest vermengt, een luchtige, warme, en wel ter Zonne geleezene plaatze, niet te veel Vochtigheits, geeven ook niet alle in deze Gewesten, volkoomen Zaad.

Seseli pratense. Het *Seseli pratense*, op grasachtige plaatsen groeiende. *Palustre lactescens*, met een melkachtig Zap in vochtige plaatsen voortkoomende. *Creticum*, *cum majus & minus*, groot ende klein Seseli van Candiën; zijn tamelijk hart van aart, verdraagen felle koude, ende alle andere ongelegenheit des Winters geduldig; bloeijen het tweede Jaar, geeven volkoomen Zaad, ende versterven: Moeten daarom, alle Voorjaaren, ofte om het tweede, met een wassende Maane van de Maart, op een nieuw, niet diep, wederom gezaait zijn, koomen ook uit het neêrgevallene Zaad, van zelve op, waar door zy alleen vermeerderd werden.

Seseli montis Libani. Het *Seseli Montis Libani*, ofte Seseli van den Berg Libanus, wordt, met genoemde Maane van April, in een Pot gezaait, ende warm gezet, blijft niet langer als een Zomer in 't leeven, bloeit in de Herfst, geeft ter naauwer nood, met goede Zomers, in deze Quartieren, volkoomen Zaad, ende vergaat.

Seseli Massiliense. Het *Seseli Massiliense*, Seseli van Marseillen. *Peloponense Lusitanicum*, Seseli uit Portugaal gelijkende een weinig die van Peloponessus. Ende *Aethiopicum frutex*, ofte Heesterig Seseli uit Moorenland, vergaat niet haast, maar blijven lange Jaaren in 't leeven, moogen geen zin veel Waters, ofte Herfstregenen, veel min eenige Wintersche koud verdraagen; worden daarom, in Potten gezet zijnde, in 't begin van

Octo

October, binnen 's huis, op een goede, luchtige plaatze, daar niet, dan met vorstig Weder, in geviert werdt, gestelt, met weinig laauw Regenwater onderhouden, ende niet voor in 't begin, ofte ten halven van April, met een sachte Regen, wederom buiten gebrocht, voor koude Nachten, of schraale Winden, wel gewacht ende gedekt.

Zy verkrijgen in deze Gewesten, zelden, ten zy met heel warme en drooge Zomers, volkoomen Zaad, het welke, met een wassende Maane van April, in Potten gezaait moet zijn, waar door zy bequaamelijk, gelijk ook het *Seseli Ethiopicum frutex*, door haar by ofte booven de Wortel uitgelopenene jonge Looten, die men, in April, met een volle Maane, ten halven, gelijk de Angeliere, insnijdt, in de Aerde buigt, ofte met de zelfde bedekt, ende, Wortel verkreegen hebbende, van d'Ouden neemt, ende verplant, vermenigvuldigt werden.

De *Seseli Ethiopicum Herba*, ofte Sefelikruid uit Moorenland, blijft ook lange Jaaren in 't leeven, wordt des Winters, binnen 's huis bewaart, vermits zy, door de Vorst, buiten blijvende, gedoodt werdt; geeft een volkoomen rijp Zaad, het welke, met genoemde Maane van October ofte Maart (dewijle het lange in de Aerde verblijft eer het opkooft) in een Pot, een halve vinger diep, gelegd moet zijn.

Het *Seseli Peloponense majus & minus Cicutæ folio* ofte groote, ende kleine Peloponesche Sefeli, worden, van Natuire, zeer oudt, verdraagen felle Vorst, ende alle andere ongelegentheit des Winters; geeven, meest alle Jaaren, perfect rijp Zaad, het welke, met de zelfde Maane van October ofte Maart, in een Pot, de Aerde vertrouwt moet wezen, koomen ook uit het neêrgevallene Zaad, zomtijds van zelvêr op, waar door zy vermeerderd werden. Seseli Peloponense majus & minus.

ziet cap. 416. hier toe behoorende.

HET CCCCXII. CAPITTEL.

S U I K E R W O R T E L.

VAn veele, om haar lieflijke smaak, en aangenaame geur, zeer begeert, wordt in 't Nederlandsch met deze Naame genoemd.

Op Latijn SISR, SISARUM, SERVILLUM, ofte SACCHARÆ RADICULÆ. In 't Hoogduitsch GIERLIN, ofte ZUCKER WURTZEL. Ende op François CHERVY.

Zy bemint een goede, gemeine, zoo wel zandige, als andere, doch luchtige, en wel gemeste Grond, veel Waters, een vrije, bequaam ter Zonne gelegeene, ende ook een schaduwachtige plaatze; bloeit niet alle Jaaren, maar zomtijds, verzet wordende; geeft, in deze Landen, noit volkoomen Zaad, verdraagt felle koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters zonder schaade. Kan niet te min, door haar

Sisarrum.
Saccharæa
radiculæ.
&c.

aangegroeide jonge Wortelen, die men, alle Voorjaaren, tegen de volle Maane van de Maart ofte April, zoo men wil, ofte anders om het tweede Jaar opneemt, de diksten, om voor Spijze gebruikt te kunnen worden, daar afneemt, de dunste wederom inzet, om aangeteelt te worden.

Om deze Tijd des Jaars (dewijle zy als dan, om geëeten te werden, bequaamt zijn) plach eertijds de Kaizer TIBERIUS, uit Duitlandt, alle Jaaren, naa Romen deze te laten voeren, vermits hy in haar bevallige smaak behaagen nam.

Wil jemant hier van een delikaate Salade genieten, die bedekke, in't Voorjaar, drie of vier Vingeren hooge, met zeer zandige Aerde, de nieuwe uitloopende Scheutkens, zo schieten zy door de zelfde; neemt daar naa de Aerde weg, ende gy zult bevinden, dat de Scheuten, ende Bladeren, zoo hoog de Aerde geleegen heeft, geel geworden zullen zijn, welke afgesneden, ende voor Salade gebruikt, zeer delikaat bevonden werden.

HET CCCCXIII. CAPITTEL.

SISYRINCHIUM.

Dit aardig Bolgewas, wordt by niemant anders, dan alleen met deze Naame (mijns weetens) genoemd.

Bemint, uit een aangeboorne eigenschap, een zeer zandige goede Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemelt, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een warme, vrije, en wel ter Zonne geleegene plaatze, weinig Waters, lijdt ongeerne, buiten staande, felle koude dezer Landen: moet daarom, in een Pot gezet, des Winters binnen 's huis, zonder eenige Vochtigheid, op een tamelijk warme plaatze bewaart, ende niet voor in't laetste van de Maart, met een zachte Regen, wederom buiten gebrocht zijn. Zy geeft een Bloem het eerste, ende ook het tweede Jaar, naa dat zy uit Spanjen, ofte andere heete Landen, nieuws, in deze Gewesten, gezonden ofte gebrogt is, daar naa slechts om het tweede, ende eindlijk gantsch geen meer, vermits zy de onaangenaamheit dezes Climaats qualijk verdraagen mag: Wordt, alle Jaaren, gelijk d' andere Bollen, in't begin van Julius opgenoomen, ende de Aerde vernieuwt, als mede gemest zijnde, in September, met een volle Maane, wederom ingezet.

HET CCCCXIV. CAPITTEL.
W A T E R E P P E.

IN't Nederlandsch alzoogenoemt. Wordt op Latijn geheeten SIUM, LAVER, PASTINACA AQUATICA. In't Hoogduitsch WASSER EP- PICH, WASSER MARCK, ofte BRUNNEN PETERLIN. Ende op Fran- çois BERLE. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, twee be- zondere soorten kenbaar geworden, te weeten: *Sium majus verum*, groote oprechte Water Eppe. Ende *Sium minus alterum*, ofte tweede kleine Water Eppe. Beide van een Culture.

Sium
Laver.
Pastinaca
aquatica.

Zy beminnen, van Natuire, een gemeine, zandige, vochtige ofte waterachtige Aerde, liever een donkere of schaaduachtige, als een vrije plaatze; veel Regens; blijven eenige Jaaren in't leeven; bloeijen alle Zomers, geeven dikwils volkoomen rijp Zaad, verdraagen felle Vorst des Winters, ende worden, zoo wel, door Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart, niet diep, de Aerde bevoolen, ende dikwils met Water begooten moet zijn, als door haar aangewassene en by de Aerde kruipende jonge Scheuten, van zelve Wortelen verkrijgende, ende, met gezeide Maane van April, van d' Ouden genomen, ende verplant, vermeerderd gemaakt.

HET CCCCXV. CAPITTEL.
Y Z E R K R U I D.

ALzoogenoemt SIDERITIS. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige aardige veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Sideritis flore albo*, Yzerkruid met een witte Bloem. *Montana Lusitanica*, Berg Yzerkruid uit Portugal. *Heraclea Fabij Columna*, Yzerkruid van Hera- clea, by de Hooggeleerde Heer FABIVS COLUMNA alzoogenoemt. *An- gustifolia Hispanica*, Spaansch Yzerkruid met smalle Bladeren. *Montana Gallica flore albo punctato*, Berg Yzerkruid uit Frankrijk met een witte Bloem en purpere stippen. *Montana flore purpureo magno*, Berg Yzer- kruid met een groote purpere Bloem. *Arvensis*, Yzerkruid op Gras- velden voortkoomende. *Cretica odorata*, welriekend Yzerkruid van Candiën. Ende *Sideritis foetida flore luteo spicato*, ofte stinkend Yzer- kruid met een geel geaarde Bloem, die ook van eenige *Hyssopus foeti- dus*, ofte stinkend Yzop geheeten wordt. Niet alle van een Culture.

Sideritis
Species di-
versa.
Fab Co-
lumn minus
cogn. Stir.
fol. 129.

Hyssopus
foetidus.

Zy beminnen alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met maa-
K k k k 3. tige

rige tweejarige Paerdemest vermengt, een warme en wel ter Zonne geleegene plaatze, en niet al te veel Vochtigheits.

Sideritis
flore albo.
mont. flore
pur. magno.

Het *Sideritis flore albo*, Yzerkruid met een witte Bloem. Ende *Sideritis montana flore purpureo magno*, ofte Berg Yzerkruid met een groote purpere Bloem, blijven niet meer als een Zomer in 't leeven, worden daarom, alle Voorjaaren, op een nieuw, met een wassende Maane van April, niet diep, wederom gezaait; koomen ook, uit het neêrgevallen Zaad, van zelve op, waar door zy genoegzaam vermeerderd worden, vermitsze niet eerder, voor het zelfde, in de Herfst, haar volkoomme perfectie verkreegen te hebben gezien wordt, verdort ende vergaat.

Sideritis
mont. Lusit.
anica.
Heraclea
Fab. Colum.
Hispan. angustifolia.

Het *Sideritis montana Lusitanica*, Portugaalsch Berg Yzerkruid. *Heraclea Fab. Columna*, Yzerkruid van FABIVS COLUMNA beschreeven, niet verre van den Stadt Heraclea groeiende. Ende *Sideritis angustifolia Hispanica*, ofte Spaansch smalgebladerd Yzerkruid, blijven gemeinlijk, in deze Gewesten, twee Jaaren in 't leeven, verdraagen ongeerne veel koude Herfstregenen, of sterke Vorst; moeten daarom, met een wassende Maane van April, in Potten, hol ende luchtig, gezaait zijnde, in 't begin van October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet, als met vorstig Weeder, in geviert werdt, gezet, slechts met een weinig laauw Regenwater (geduirende de geheele Winter) vermits zy anders, de verrottinge haastig onderdaanig gemaakt zouden worden, onderhouden, ende niet, voor in 't begin van April, met een zoete Lucht en aangenaame Regen, wederom buiten gezet, voor koude Nachten, veel Waters, haarige of schraale Winden, wel gewacht en gedekt zijn: Bloeijen de tweede Zomer, ook wel zomtjids de eerste, laat in de Herfst, maar geeven noit, in deze koude Gewesten, eenig perfect rijp Zaad, vermits zy zonder het zelfde naa te laten versterven.

Sideritis
montana
Gallica.
Cretica
odorata.
Fœtida fl.
lut. spicato.
Arvensis.

Het *Sideritis montana Gallica flore albo punctato*, Fransch Berg Yzerkruid met een wit gestipte Bloem. *Arvensis*, op Grasvelden voortkoomende. *Cretica odorata*, ruikend Yzerkruid van Candiën. Ende *Sideritis fœtida flore luteo spicato*, ofte stinkend Yzerkruid, met een geel geaarde Bloem, blijven eenige Jaaren in 't leeven, geeven alle Zomers volkoomen rijp Zaad, verdraagen felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters, zonder schaade, worden ook alleen, door haar Zaad, het welke, op voorgenoemde Tijd, niet booven een stroobreed diep, in d' Aerde gelegd werdt, aangeteelt ende vermenigvuldigt.

Doch het *Sideritis Cretica odorata*, niet zoo hart van Natuur zijnde, wordt zomtjids, door sterke Vorst, geheel van 't leeven berooft: moet daarom, in een Pot gezet, des Winters binnen 's huis, op een luchtige, maatig, ofte geheel warme plaatze, in koude Dagen gebrogt, met weinig Vochtigheits onderhouden, ende in 't laetste van de Maart, ofte begin

begin van April (naa des Tijds gelegenheit) met een regenige Lucht wederom buiten gestelt zijn.

Zy bloeijen de tweede Zomer, met een wassende Maane van April, des Jaars te vooren door Zaad voortgekoomen zijnde, van Augustus af, tot in de Maart, de geheele Winter door, met zoo een kluchtige veelvoudigheid van Bloemen, dat het een Plante zonder Loof, ende niet als uit witte Bloemen alleen bestaande, geoordeelt werdt, vermits de eene ter naauwer nood vergaan weezende, d'anders reeds voortgekoomen te zijn met vermaak gezien word; zo dat men aan deze, op een Tijd of uire, niet alleen rijp Zaad, maar ook onrijp, en geheel opene Bloemen aanschouwen mag: welke met haar groene, veelvoudige kleine Steelen, tot een weinig booven de Grond afgesneeden wordende, de Wortel op een nieuw wederom uitloopt, zijnde in alle haar deelen (de Wortel uitgenoomen) krachtig, sterk, ende niet onaangenaam van reuk, een Houtvoet hoog, met een bleeke groenigheit verciert, en kleevende van aart, als zy wordt aangeraakt.

HET CCCCXVI. CAPITTEL.

S E R M O N T E I N.

WOrdt met geen andere Naame, in 't Nederlandsch (mijns weetens) dan deze genoemd. Op Latijn SILER MONTANUM, ofte LIGUSTRUM VERUM DODONÆI. Ende in 't François SERMONTAINE.

Siler montanum.

Zy bemint een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejarige Paerdemest genoegzaam verzien, een warme, vrije en wel ter Zonne gelegeene plaatze, veel Waters; verdraagt, buiten staande, taamelijk de koude des Winters, ende meer andere ongelegenheeden van dien; verkrijgt zomtijds, in deze Gewesten, met goede Zomers, Bloemen, maar noit eenig rijp Zaad; Doch in een Pot gezet, ende, des Winters, binnen 's huis bewaart, bloeit zy, eenige Jaaren oud geworden zijnde, alle Zomers, ende brengt voort in alles een volkoomen Zaad, het welke, met een wassende Maane, van October of de Maart, in een Pot, een halve Vingerbreed diep, de Aerde, hol en luchtig, bevoolen moet zijn, waar door zy zoo wel, als door haar aangegroeide jonge Looten, die men, met genoemde Maane in April, van d' Ouden neemt en verplant, aangeteelt worden.

HET CCCCXVII. CAPITTEL. S T E E K E N D E W I N D E.

Zarzaparilla. **O**P Nederlandsch alzo genoemd. Wordt in't Latijn geheeten SMILAX ASPERA, CONVULVULUS ACUTUS, ZARZA PARILLA, of SALSA PARILLA PERUVIANA MINOR, ten aanzien van d' oprechte SALSA PARILLA, welke veel grooter van Bladeren is, en noit, in deze Landen, bloeiende gevonden wordt, anders de zelfde in zommige deelen zeer gelijk. Op Hoogduitsch STEKEND WIND. Ende in't François LISET PICQUANT. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier bezondere soorten bekend, te weeten: *Smilax aspera vulgaris*, gemeene steekende Winde. *Smilax aspera folio maculoso*, steekende Winde met een lankwerpig wit gestipt Loof. *Smilax major lavis*, of groote steekende Winde met gladde Bladeren. Ende *Salsa parilla vera*, ofte *Smilax peruviana legitima*, oprechte Salsa parille. Meest alle van een Culture.

Smilax aspera vulgaris & Sm. asp. maculosa.

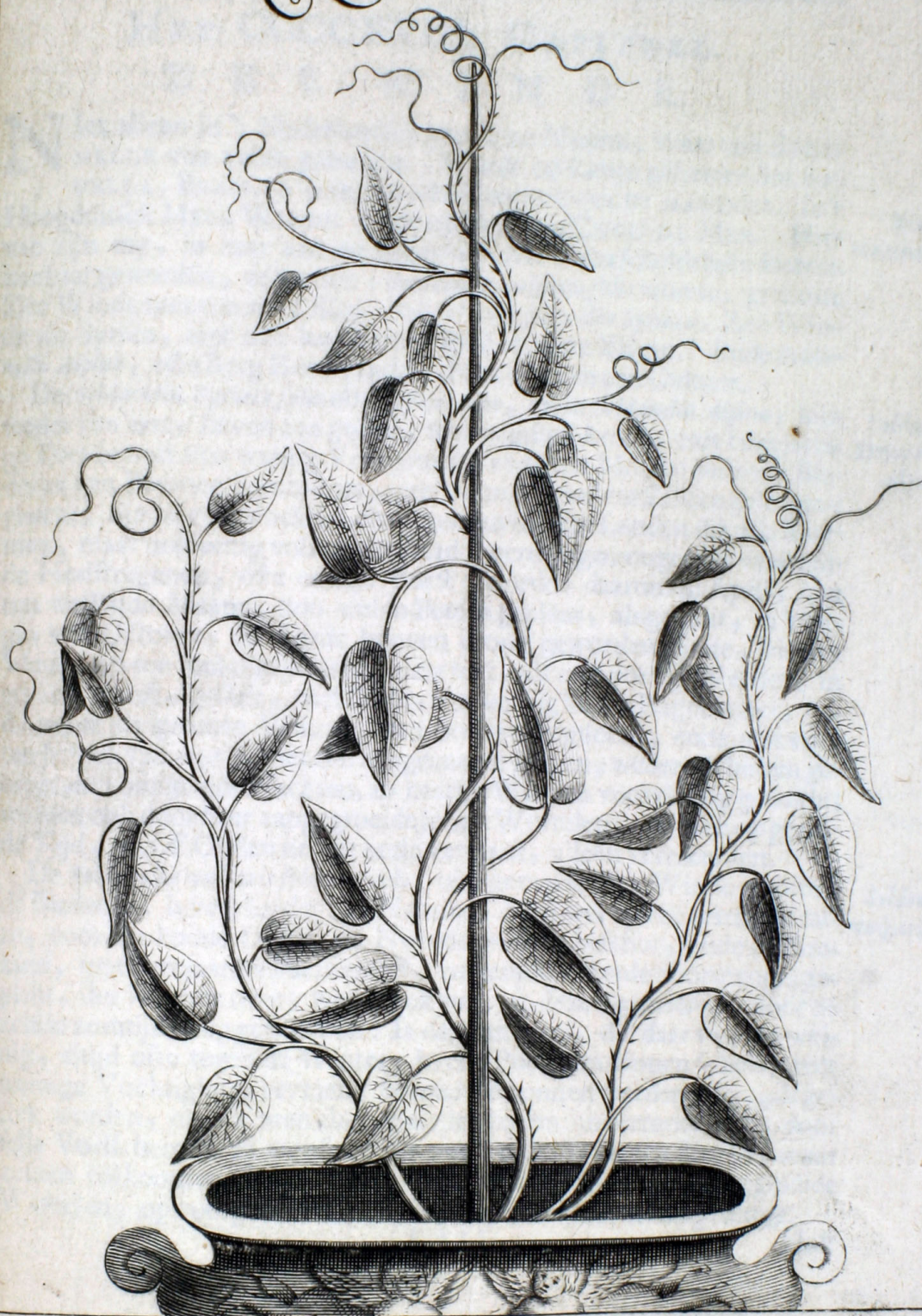
Zy beminnen een goede, gemeene, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemeest, en het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, luchtige, vrije, warme en wel ter Zonne geleegene plaatze, matige Vochtigheid; zijn teeder van aart, de felle Vorst dezer Landen, niet verdraagen konnende: moeten daarom, in Potten gezet weezende, in October binnen 's huis gebrogt, op een matig warme plaatze gezet, met een weinig laauw gemaakt Regenwater (geduirende de geheele Winter) onderhouden, ende niet voor April, met een zachte Regen, wederom buiten, der Zonnestraalen voor gestelt, ende voor koude Nachten, als ook schraale haarige Winden wel gewacht zijn.

Salsa parilla vera.

De *Salsa parilla vera*, ofte oprechte Salsa parille, is wel zoo teeder van Natuire, moet daarom, des Winters, in een geduirig warme plaatze gestelt, met weinig laauw gemaakt Regenwater, van onderen, verzien, ende niet voorten halven van April, ofte wat laater wedcrom buiten gezet zijn.

Zy geeven, in deze Gewesten, veel by malkander gevogde, kleine sterswijs gestelde wirachtige Bloemkens, maar noit eenig Zaad; worden niet te min, door haar by de Wortel uitschietende jonge Scheutkens, die men, in April, met een wassende Maane, van d' Ouden neemt, en, tot eens Vingers lenkte, booven de Aerde, afgesneden weezende, in Potten verplant, bequaamelijk vermeerdert: want zy vatten als dan haastiger nieuwe Wortelen, dat anders lankzaam geschiedt, en groeijen t' eerder voort.

Sarza Parilla Vera

HET CCCCXVIII. CAPITTEL.
Z E E W I N D E.

Niet alleen in 't Nederlandsch met deze Naame, maar ook SODANELLE van veele genoemd. Wordt op Latijn geheeten SOLDANELLA, BRASSICA MARINA ofte CONVULVULUS MARINUS. In 't Hoogduitsch MEER WINDE. Ende op François CHOU DE MER. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, drie onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Soldanella vulgaris folio rotundo*, gemeine Zee Winde met een rond Blad. *Folio oblongo flore albo Syriaca*, Zee Winde uit Syriën, met een lankwerpig Blad en witte Bloem. Ende *Soldanella Alpina*, ofte Berg Zee Winde. Niet alle van een Culture.

*Brassica
marina.*

De *Soldanella Syriaca folio oblongo flore albo*, ende *Soldanella Alpina*, zijn reeder van aart, lieven een goede, zeer zandige Aerde, met tweejarige Paerdemest een weinig Veengrond, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een warme en wel ter Zonne geleezene plaatze, niet te veel Vochtigheits; geeven in deze Landen dikwils Bloemen, maar noit eenig volkomen Zaad; verdraagen ongeerne veel koude Herfstregenen, ofte eenige Vorst: worden daarom in April, met een wassende Maane, zoo wel in Potten geplant, als gezaait, in 't begin van October, de Aerde booven droog geworden zijnde, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet, als met vorstig Weeder, in geviert werdt, gestelt, met slechts een weinig laauw Regenwater, gedurende de geheele Winter, van booven begooten, ende niet voor ten halven van April, met een aangename Regen, wederom buiten gebrogt, en voor koude Nachten, als haarige Winden voorzichtig gewacht; worden ook door haar aangegroeide jonge Wortelen, die men op gezeide Tijd, van d' Ouden neemt ende verplant, alleen vermeerderd.

*Soldanella
Syriaca.
Alpina.*

De *Soldanella vulgaris folio rotundo*, ofte gemeine Zee Winde met ronde Bladeren, is veel harder van Natuire, blijft wel op een warme plaatze, voor de koude Ooste- en Noorde-winden beschut, ende in Zeezand, met tweejarige Paerdemest, en gemeine Aerde doormengt, geplant, des Winters over; wordt ook wel, in deze Quartieren, door de zelfde zomtijds weg genoomen: Is daarom goed, dat daar van een weinig, altijd ofte tegen de Winter, in een Pot, om binnen 's huis, met weinige Vochtigheits verzien, bewaart te kunnen werden, by tijds gestelt worden, op dat men daar van niet koome onvermoedelijk, door felle Vorst berooft te werden; zy geeft ook alle Jaaren Bloem, maar zelden volkoomen Zaad, wordt niet te min, door haar aangegroeide Wortelen, op voorgenoemde Tijd, verplant en vermeenigvuldigt.

*Soldanella
vulgaris.*

HET CCCCXIX. CAPITTEL.

HEIDENS WONDKRUID.

*Consolida
Saracenica.*

BY veele wel bekend, wordt met deze Naame in 't Nederlandsch alzoo genoemd. Op Latijn CONSOLIDA SARACENICA ofte SOLIDAGO SARACENICA. In't Hoogduitsch HEIDNISCH WUNDTKRAUT. Ende op François CONSOULDE SARACINNE.

Zy bemint een gemeine, goede, liever zandige, als andere, doch vochtige, en wel gemeste Grond, een luchtige, ende ook een schaduwwachtige plaatze, veel Waters; blijft eenige Jaaren in't leeven, verdraagt alle ongelegenheit des Winters, bloeit alle Zomers, maar geeft niet, als met zeer goede en drooge Naajaaren, perfect rijp Zaad, het welke, in een Pot, ruim een stroobreed diep, met een wassende Maane, van October ofte Maart, dewijle het lange in d' Aerde verblijft, gelegd moet zijn: waar door zy zoo wel, als door haar aangegroeide, ende de Grond doorlopende jonge Wortelen, die men, met gezeide Maane in April, zoo wel als Maart, van d' Ouden neemt ende verplant, vermeerderd mag werden.

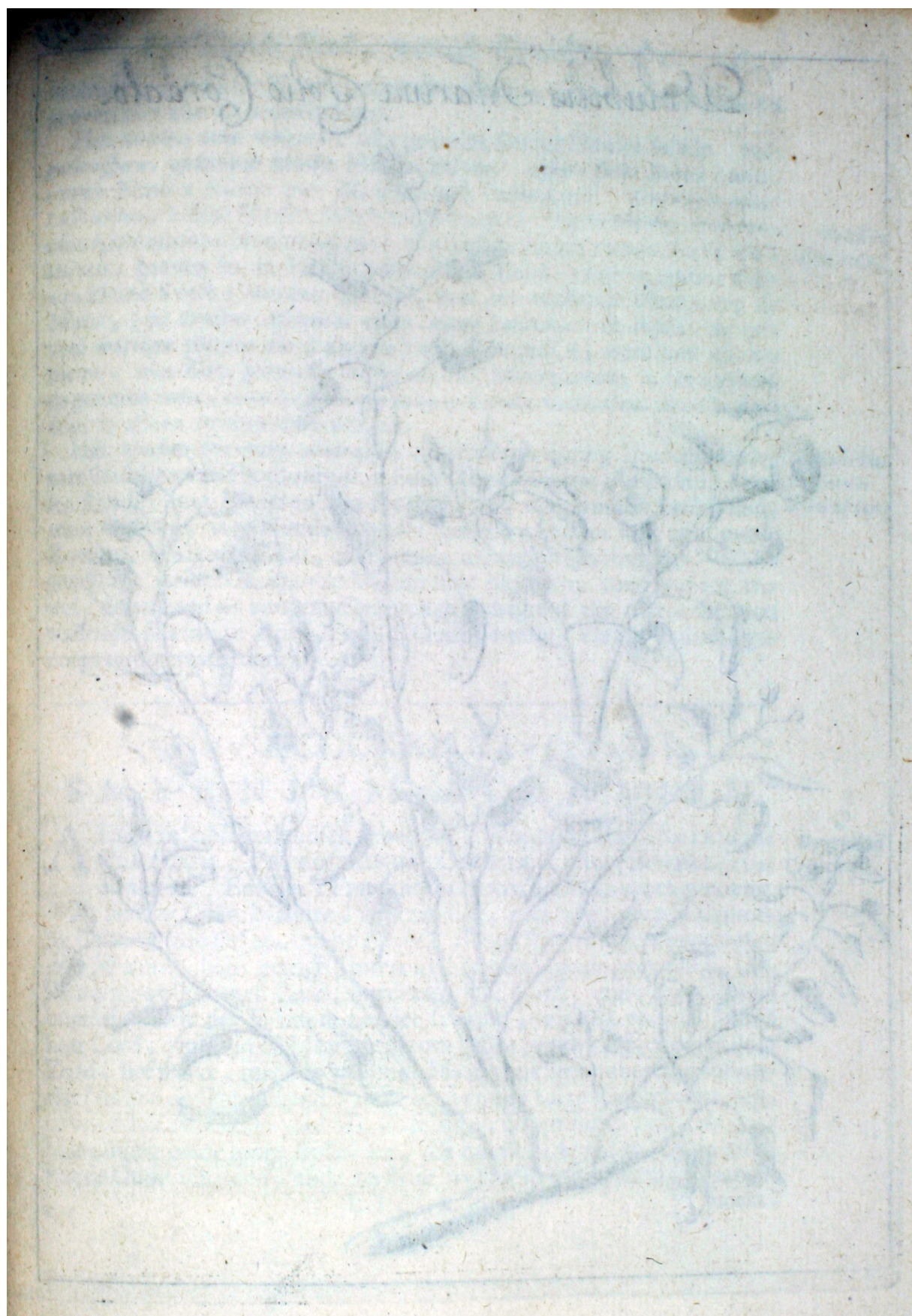
HET CCCCXX. CAPITTEL.

HAASEN SALADE.

*Sonchus
ejusque spe-
cies.
Lactuca
Leporina.*

MEt deze Naame niet alleen in 't Nederlandsch, maar ook GANSEN DISTEL, KONYNEN KRUID of MELK WEYE genoemd. Op Latijn SONCHUS, BRASSICA LEPORINA, ofte LACTUCA LEPORINA. In't Hoogduitsch HASEN KOHL. Ende op François PALAIS DE LIEVRE ofte LAISSERON. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Sonchus larvis vulgaris*, gemeine gladde ofte slechte Haasen Salade. *Vulgaris aspera*, gemeine rouwe ofte steekende Haasen Salade. *Hieracites major* ofte *arborescens*, groote of tot een Boom opwassende Haasen Salade, met Bladeren van Havikskruid. *Hieracites minor*, kleine Haasen Salade met Bladeren van Havikskruid. *Hieracites minor Lusitanicus*, kleine Portugaalsche Haasen Salade, met Bladeren van Havikskruid. *Aspera foliis Dentis Leonis*, rouwe Haasen Salade met Bladeren van Papenkruid. Ende *Sonchus Africanus*, Africaansche Haasen Salade. Niet alle van een Culture.

Zy lieven meest alle een goede, gemeine, zoo wel zandige, als andere, doch welgemeste Aerde, zoo lief een schaduwachtige, als een luch-

Volubilis Marina Folio Cordato.

luchtige, en wel ter Zonne gelegene plaatze, veel Vochtigheits, en geeven niet alle volkoomen Zaad.

Het *Sonchus lavis vulgaris*, ofte gemeine slechte Haafen Salade. *Vulgaris aspera*, gemeine rouwe Haafen Salade. *Aspera foliis Dentis Leonis*, rouwe Haafen Salade met Bladeren van Papenkruid. *Hieracites minor Lusitanicus*, kleine Haafen Salade uit Portugaal. Ende *Sonchus Africanus*, ofte Africaansche Haafen Salade, blijven niet langer als een Zomer in 't leeven, geeven in de Herfst volkoomen Zaad, ende vergaan, door een kleine Vorst: werden daarom, met een wassende Maane van de Maart, (de *Sonchus Africanus* ende *minor Lusitanicus* in April, op een veel warmer plaatze als d'andere) alle Voorjaaren, wederom op een nieuw, niet diep gezaaid, koomen ook genoegzaam, uitgenoomen de gezeide twee, door het neêrgevallene Zaad, van zelf voort, waar door zy alleen vermeerderd worden.

Sonchus Africanus.

Het *Sonchus Hieracites arborescens*, ofte Boomachtig Haafen Salade, met Bladeren van Havikskruid. Ende *Hieracites minor*, ofte kleine Haafen Salade, met Bladeren van Havikskruid, vergaan zoo haastig niet, maar worden, van Natuire, oudt; geeven niet, als met zeer goede Zomers, eenig rijp Zaad, verdraagen alle ongelegentheit des Winters geduldig, verliezen tegen de Winter haar Bladeren, ende worden zoo wel, door Zaad als aangewassene jonge Scheuten, die men, met een wassende Maane in April, van d'Ouden neemt, ende verplant, genoegzaam vermeerderd.

Sonchus Hieracites arborescens.

HET CCCCXXI. CAPITTEL.

S M Y R N I U M van C A N D I E N.

AL zoo in 't Nederlandsch geheeten. Wordt op Latijn SMYRNium *Smyrniun* CRETICUM, PETROSELINUM CILICIAE, ofte HIPPOSELINUM *Creticum.* AGRESTE. Ende in 't François SMYRNium DE CANDIE genoemd.

Zy bemint, van Natuire, een zandige, gemeine, doch welgemeeste Grond, zoo lief een opene, vrije, als een schaadowachtige plaatze, veel Waters; blijft eenige Jaaren in 't leeven, geeft gemeinlijk, alle Zomers, volkoomen Zaad; verdraagt felle Vorst, ende meer andere ongelegentheit des Winters zonder schaade, verliest voor de Herfst haar Loof, wordt in de Maart wederom groen, ende mag, zoo wel door Zaad, het welke, met een wassende Maane van September ofte Februarus (indien de Grond open is) niet booven een halve Vingerbreed diep, op een schaadowachtige plaatze, in de Aerde gelegd moet zijn, als door haar aangegroeide jonge Bollekens, die men, in Augusto, opneemen, van de Oude scheiden, ende terstont wederom inzetten mag, aangequeekt,

queekt, ofte vermeerderd worden; koomt ook, door het neêrgevalle-
ne Zaad, van zelve, zomtijds veelvoudig voort.

HET CCCCXXII. CAPITTEL.

F I E K R U I D.

Sophia.

VAn een jegelijk op Nederlandsch met deze Naame, ende geen
andere (mijns weetens) genoemd. Wordt in 't Latijn geheeten
SOPHIA, ofte SERIPHIMUM GERMANICUM. Ende op Hoogduitsch
WELSAMEN, ofte SOPHIE KRAUT.

Zy leeft van Natuire, een zandige, gemeine, zoo wel goede als
slechte, gemeste, als ongemeste, vochtige, als drooge Grond, zoo
lief een opene, vrije, als een donkere schaauwachtige plaatze, veel
Waters, ende ook weinige Vochtigheits; blijft niet meer als een
Zomer in 't leeven; geeft voor de Winter, volkoomen Zaad, ende
vergaat van zelve: Wordt daárom, met een wassende Maane van de
Maart, alle Voorjaaren, wederom op een nieuw, niet diep de Aerde
bevoolen, koomt ook, door het neêrgevallene Zaad, van zelve over-
vloedig voort, daar's eens gestaan heeft, waar door zy genoegzaam
vermeerderd mag zijn.

HET CCCCXXIII. CAPITTEL.

S T A C H Y S K R U I D.

ALZOO in 't Nederlandsch niet alleen, maar ook van veele RUI-
KEND ANDOREN genoemd. Wordt op Latijn geheeten STACHYS.
In 't Hoogduitsch REICHENDE ANDORN. Ende op François SAU-
GE SAUVAGE. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, drie be-
zondere aardige soorten bekend, te weeten: *Stachys vera Dioscoridis*,
oprechte Stachyskruid van DIOSCORIDES. *Lanuginosa Hispanica*, Spaansch
ruikend Andoren, met wolachtige Bladeren. En *Stachys spinosa Clusij*,
ofte doornachtig Stachyskruid van de Hooggeleerde Heer CAROLUS
CLUSIUS. Niet alle van een Culture.

Zy beminnen, van Natuire, een goede, gemeine, zandige Aerde,
met een weinig tweejarige Paerdemest doormengt, een warme, vrije,
en wel ter Zonne geleezene plaatze, niet veel Waters, en geeven ge-
meinlijk volkoomen Zaad.

*Stachys ve-
ra Dioscori-
dis.*

Het *Stachys vera Dioscoridis*, ofte oprechte Stachyskruid van PEDACIUS
DIOSCORIDES, blijft niet meer als een Zomer in 't leeven, wordt, met
een

een wassende Maane van April, in een Pot, niet booven een stroobreed diep gezaait, opgekoomen zijnde, niet verplant; verdraagt weinige Vochtigheits, bloeit in deeze Gewesten genoegzaam, maar verkrijgt zelden, ten zy zeer warm gezet, ende niet, als met goede Zomers, volkoomen Zaad.

Het *Stachys lanuginosa Hispanica*, Spaansche ruikend Andoren, met ruige Bladeren, is hard van aart, lijdt niet veel Waters, maar wel, buiten blijvende, de koude en alle andere ongelegenheit des Winters, zonder schaade, geeft, de tweede Zomer, volkoomen Zaad, ende vergaat daar mede: Wordt daarom, in voorgenoemde Tijd, op een nieuw, wederom niet diep de Aerde bevoolen, koomt ook wel, door het neêrgevallene Zaad, van zelve voort, waar door zy bequaamlijk vermeerdert mag zijn.

Het *Stachys spinosa Clusij*, ofte Stachyskruid met Doornen van CAR. CLUSIUS, is veel teederder van aart, wordt met de zelfde Maane van April, in een Pot niet diep gezaait, met maatige Vochtigheid onderhouden, voor koude Herfstregenen als Vorst naauw gewacht, in 't begin van October, binnen 's huis, op een lang Lucht, maar weinig Viersgenietende plaatze, doch zonder eenige zieginge gestelt, droog (geduirende de Winter) onderhouden, ende niet, voor in 't laetste van de Maart ofte begin van April (naa des Tijds gelegenheit) met een aangename Lucht, en zachte Regen, wederom buiten gebrocht, voor koude Nachten, haarige of schraale Winden wel gewacht ofte gedekt zijn.

HET CCCCXXIV. CAPITTEL.

L U I S K R U I D.

IN 't Nederlandsch alzoogenoemt: Op Latijn STAPHISAGRIA, ofte PEDICULARIS. In 't Hoogduitsch LEUSZKRAUT, ofte SFEICHEL-KRAUT. Ende op François HERBE AUX POVILLEUX.

Zy bemint een goede, gemeine, zandige Aerde, met genoegzaam tweejarige Paerdemeest, ende een weinig Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een warme, vrije, en wel ter Zonne gelegene plaatze, maatige Vochtigheid, blijft niet meer als een Zomer in 't leeven, geeft in deeze Gewesten zelden, met goede Zomers perfect rijp Zaad, ten zy het in een Pot, ruim een stroobreed diep, met een wassende Maane van Februarius (vermits het wel vijf of zes Weeken in de Aerde verblijft eer het voor den dag koomende gezien wordt) eerst binnen 's huis gezet, daar naa buiten in warme Paerdemeest, tot aan de boovenste Rand des Pots gestelt, ende voor koude Dagen, zoo wel als

Nachten gewacht, gezaait werde; zoo verkrijgt het veelmaals haar volkoomentheit, versterft als dan, ende kan door het zelfde, alle Voorjaaren, wederom vernieuwt of leevendig gemaakt zijn.

HET CCCCXXV. CAPITTEL. S T E C H A S K R U I D.

ZYnde een zeer Medicinaale, ende genoegzaam ruikende Plant, wordt met deeze Naam in 't Nederlandsch genoemd. Op Latijn STACHAS. In 't Hoogduitsch STICHASKRAUT. Ende op François STICHEDES. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, vier onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten, *Stachas Arabica Officinarum*, Stechaskruid uit Arabiën in de Apotekers Winkelen gebruikelijk. *Arabica prima Clusij*, eerste Arabisch Stechas van CAROLUS CLUSIUS. *Arabica folio Crispo*, Arabisch Stechaskruid met kroefse Bladeren. Ende *Stachas Citrina*, ofte Stechaskruid met aardige Citroen geele Bloemen. Niet alle van een Culture.

*Stachas
Arabica
prima Clusij
folio crispo.*

Zy beminnen nochtans alle een goede, gemeine, zandige Aerde, met tweejarige Paerdemest, Mol uit van binnen vermolde Boomen, ende een weinig eenjarige Hoenderdrek, taamelijk vermengt, een warme, luchtige, en wel ter Zonne geleegeene plaatze, in Zomer Tijden, veel Vochtigheits; blijven eenige Jaaren in 't leeven, verdraagen geenzins veel koude Herfstregenen, ofte Vorst: Moeten daarom, met een wassende Maane van April, in Potten, hol ende luchtig, niet booven een stroobreed diep gezaait, in het laetste van September, ofte begin van October (naa het Saizoen bequaam is) binnen 's huis, op een luchtige plaatze, zonder eenige zicginge, daar niet, als met vorstig Weder, in geviert werdt, gestelt; met niet veel laauw gemaakt Regenwater (geduirende de Wintertijd) van onderen in een Panne, ofte zoetjes met de Hand, van booven, begooten, ende niet, voor in 't begin van April, met een aangename Lucht en Regen, wederom buiten gestelt, voor koude Nachten, veel Waters, haarige of schraale Winden wel gewacht, ende voorzichtig gedekt zijn; zoo bloeijen zy niet alleen jaarlijks, in deze koude Gewesten, met een geduirige groente verciert blijvende, maar geeven ook, met goede Zomers, volkoomen rijp Zaad, ende steeds Scheutkens, by de Wortel niet alleen, maar ook aan haar dikke Steelen ten voorschijn koomende, gelijk by my zoo vaak gezien is, de zelfde drie, vier, ende ook wel vijf Jaaren in 't leeven bewaarende, inzonderheit indien zy voor te veel Vochtigheits (daar zy lichtlijk door versterven) bewaart werden.

Stachas Citrina.

Het *Stachas Citrina*, ofte Stechaskruid met Citroen geele Bloemen, is

is veel harder van Natuire, blijft gemeinlijk des Winters, buiten staande, inzonderheit met maatige koude, twee ofte drie Jaaren in't leeven, doch wordt, door sterke Vorst, zomtijds lichtelijk gedoodt: Moet daarom, van het zelfde altijd iets in een Pot gezet, des Winters met maatige Vochtigheid onderhouden, binnen 's huis bewaart, in 't laetste van de Maart, wederom buiten gestelt, ende in Zomertijden, vermits haare veelvoudige Wortel, met veel Waters verzien werden. Zy verkrijgt alle Jaaren, in deze Landen, veelvoudige aangename geele Bloemen, maar noit eenig volkoomen Zaad; wordt niet te min, door alleen haar Jonge, by de Wortel uitlopende, van zelfs Wortelen verkrijgende, ofte in de Aerde geboogene Scheutkens, die men, met een wassende Maane van April, May, ofte Junius, van d' Ouden neemt, ende, ten halven afgesneeden zijnde, verplant, genoegzaam vermeerderd.

HET CCCCXXVI. CAPITTEL.

W O R M K R U I D.

Niet alleen in't Nederlandsch met deze Naame, maar ook van veele REINVAAR genoemd. Wordt op Latijn geheeten TANACETUM, ofte ATHANASIA. In 't Hoogduitsch REINFARN. Ende op Francois ATHANASIE. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, drie veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Tanacetum vulgare*, gemein Wormkruid. *Crispum*, Wormkruid met kroeze Bladeren. Ende *Tanacetum inodorum*, ofte Wormkruid zonder reuk. Alle van een ende de zelfde Culture.

*Tanacetum
vulgare.
Crispum.
Inodorum.*

Zy lieven, van Natuire, een gemeine, zandige, of steenige, zoo wel ongemeste, als vet gemeste Grond, een wel ter Zonne geleegeene plaatze, liever veel Waters, als maatige Vochtigheid: geeven alle Jaaren volkoomen rijp Zaad, verdraagen felle koude, ende alle andere ongelegentheit des Winters zonder eenige schaade; worden ook zoo wel, door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet booven een stroobreed diep, in de Aerde gelegd moet zijn, of ook van zelf dikwils opstaat, als door haar, by de Wortel veelvoudige jonge uitlopende Looten, die men, op de zelfde Tijd, van de Ouden neemt, ook met gezeide Maane in September, afgesneeden wordende, verplant, aangeteelt ende genoegzaam vermeerderd.

HET CCCCXXVII. CAPITTEL.

T E U C R I U M.

WOrdt niet alleen op Nederlandsch, maar ook Latijn, Hoogduitsch, en andere spraaken alzo, ende niet anders (mjns weetens) naa TEUCER, de broeder van AJAX genoemd, welke van deze d' eerste Vinder geweest te zijn, by PLINIUS, in het vijfde Capittel, van zijn vijf en twintigste Boek geleezen werdt. Hier van zijn my, in haar aart en Natuure, vier onderscheidelijke soorten bekend, te weeten: *Teucrium vulgare*, gemein Teucrium: *Pratense spurium*, Bastaart Teucrium op Grasvelden voort koomende. *Bæticum arboreseens*, Boomachtig Teucrium uit de Provincie van Boetia in Andalufie leggende. Ende *Teucrium verum officinarum fruticans*, ofte oprecht Boomachtig Teucrium in de Apoteekers Winkelen gebruikelijk. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Teucrium vulgare & pratense spurium, Het *Teucrium vulgare*, gemein Teucrium, ende *Teucrium pratense spurium*, ofte Bastaart Teucrium in Grasachtige plaatzen groeiende, lieven een goede, gemeine, zandige, met oude Paerde- of Koeije-mest wel verziene Grond, een opene, en bequaam ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters, ende ook maatige Vochtigheid, verblijven lange Jaaren in 't leeven, bloeijen aardig, geeven dikwils volkoomen rijp Zaad, verdraagen felle Vorst, en alle andere ongeleegentheit des Winters geduldig, worden ook, zoo wel door Zaad, het welke, met een wassende Maane, van de Maart ofte April, niet diep, in d' Aerde gelegd moet zijn, als door haar aangewassene jonge Wortelen, die men, op de zelfde Tijd, van d' Ouden neemt en verplant, genoegzaam vermeerderd.

Teucrium Bæticum & verum officinarum, Het *Teucrium Bæticum*, ofte Teucrium uit Andalufie. Ende *Teucrium verum officinarum fruticans*, ofte oprechte Heesterachtig Teucrium, zijn veel teederder van aart, vergaan niet haast, worden ook, buiten staande, door felle Vorst, lichtelijk van 't leeven berooft: moeten daarom, in Potten, met een wassende Maane van April, niet booven een stroobreed diep, hol en luchtig gezaait, zoo wel als geplant zijn, voor veel koude Herfstregenen gewacht, in 't begin van October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet, als met vorstig Weeder, in geviert werdt, of ook wel (geduirende de Vorst) in een gewelfde Kelder, zonder bevroozen nochtans te worden, gezet, met niet te veel laauw Regenwater, van onderen, door een Panne verzien, ende niet, voor in 't begin van April, met een zoete Lucht en aangename Regen, wederom buiten, der Zonnestraalen voorgestelt, ende voor koude Nachten, als haarige of schraale Ooste- en Noorde-winden voorzichtig gewacht zijn.

Zy geeven gemeinlijk, in deze Gewesten, jaarlijks volkoomen rijp Zaad, inzonderheit met goede Zomers, waar door zy alleen (op voorgenoomde Tijd en plaatze, de Aerde bevoolen) ende niet wel door haar geduirige by de Wortel uitlopende jongen, vermits zy geen Wortelen verkrijgen willen, aangeteelt werden. Lieven ook een goede zandige Grond, met tweejarige Paerdemeft, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een heel warme plaatze, veel Waters; verliezen noit haar Bladeren, ten zy zy in gebrek of lijden zijn, maar blijven steeds groen, en altijd een jeugdig.

HET CCCCXXVIII. CAPITTEL.

T H A P S I A.

MEt deze Naame zoo wel in 't Nederlandsch, als Latijn bekend; hoewel ook van MATTHIAS DE LOBEL, TURBITH GALLICUM. Turbith Gallicum. Ende by de Françoisen TURBIT genoemd. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, verscheidene aardige veranderlijke foorten kenbaar geworden, te weeten: *Thapsia major latifolia prima Clusij*, groote breedbladige Thapsia zijnde d'eerste foorte van CAR: CLUSIUS. Thapsia species varia. *secunda latifolia Clusij*, tweede foorte met breede Bladeren van de zelfde CLUSIUS. *Minor latifolia Peloponensis*, kleine breedbladige Thapsia van Peloponessus. *Major angustifolia glabra*, groote Thapsia met smalle blinkende Bladeren. *Major angustifolia minus glabra*, groote Thapsia met smalle en minder blinkende Bladeren. *Angustifolia media*, middel foorte van smalgebladerde Thapsia. *Angustifolia minor*, kleine smalgebladerde Thapsia. Ende *Thapsia tenuifolia minima*, ofte alderkleinste smalgebladerde Thapsia. Meest alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, wel, maatig, ofte weinig gemeste Aerde, een warme, en genoegzaam ter Zonne gelegene plaatze, veel Waters, en ook geen overvloedige Vochtigheid; worden, van Natuire, zeer oud, bloeijen dikwils, ende geeven om de tweede, ofte alle Zomers volkoomen Zaad (uitgenoomen het *Thapsia minor latifolia Peloponensis*, of kleine breedbladige Thapsia van Peloponessus, dat noch noit by my gebloeit heeft, niet tegenstaande het zelfde reeds negen Jaaren mijne cuire onderworpen geweest, en noch is) verdraagen felle Vorst, en alle ongeleegentheit des Winters, inzonderheit met droog Turfmol bedekt, ende daar over Pannen (om niet nat te kunnen worden) gelegd, verliezen niet voor tegen de Winter haar Bladeren, worden ook gemeinlijk alleen door Zaad (weinig door Wortelen) het welke, met een wassende Maane, van October ofte Februarius (vermits

het lange in d'Aerde verblijft) in een Pot, een kleine vingerbreed diep, gezaait moet zijn, aangeteelt.

Zy werden alle in Augusto (het Zaad rijp geworden zijnde) zo iemand zulks beliest, opgenoomen, ende terstont wederom geplant; want als dan de rechte, en bequaamste Tijd, om te moogen geschieden, bekend geworden is, jaa men legtze droog in een Dooze, en zendze waar men wil, het welke, op andere Tijden, geenzins zonder schaade geschieden mag, hoe wel zy ook in't Voorjaar, met een wassende Maane van de Maart, niet zonder perikel uit der Aerden genoomen zijn moogen; geeven ook als dan, niet voor het tweede Jaar daar naa, wederom eenige Bloemen; waarom de boven gezeide Tijd, als bequaamst gevolgt moet zijn.

Het *Thapsia minor latifolia Peloponensis*, is teeder van aart, geenzins selle Vorst verdraagende, wordt daarom, in een Pot gezet, des Winters binnen's huis, op een bequaame luchtige plaatze gebrogt, met zeer weinig laauw Regenwater (geduirende de Winter) van booven begooten, in't begin van April, wederom buiten gestelt, ende voor veel Regens zorgvuldig gewacht, vermits zy door de zelfde lichtelijk verderft; zy verliest, gelijk ook doet het *Thapsia major latifolia prima & secunda Clusij*, d'eerste en tweede groote Thapsia van CAR: CLUSIUS met breede Bladeren, in de Maand van Julius, haar Bladeren, op welke Tijd (zoo het noodwendig is) haar Wortelen zonder eenig gevaar, uit de Aerde genoomen, ende met nieuwe Grond (als vooren gezeit) wederom verzien moeten zijn.

HET CCCCXXIX. CAPITTEL.

T H A L I C T R U M.

OP Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook wel, om de geele couleur haarer Wortelen, van zommige VALSCHE RHABBARBER genoemd; wordt meede in't Latijn THALICTRUM. Ende op Hoogduitsch WIESEN RAUTE geheeten. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier onderscheidelijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Thalictrum majus vulgare flore albo*, gemein groot Thalictrum met een witte Bloem. *Hispanicum majus flore luteo*, groote Spaansche Thalictrum met een geele Bloem. *Pratense flore viridi*, Thalictrum op Grasvelden voortkoomende met een groene Bloem. Ende *Thalictrum minimum Cordi*, ofte alderkleinste Thalictrum van VALERIUS CORDUS. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy lieven een goede, gemeine, zandige, wel gemeste Grond, zoo lief een opene, luchtige, vrije en wel ter Zonne geleegene, als een schaa-

*Thalictri
species qua-
tuor.*

schaduwachtige plaatze, veel Waters; blijven lange Jaaren in 't leeven, bloeijen alle Zomers; geeven, met goede drooge Tijden, volkoomen rijp Zaad, verdraagen sterke koude, en alle andere ongelegenheit des Winters zonder schaade; moogen ook niet alleen, door Zaad, het welke, met een wassende Maane van October, in een Pot binnen 's huis gezet (dewijle het raamelijk lang in d' Aerde verblijft, eer het opkoomende gezien wordt) of in de Maart, op een schaduwachtige plaatze, een halve vingerbreed diep gezaait moet zijn: maar ook, door haar by de Wortel uitlopende jonge Scheutkens, die men, met genoemde Maane in April, van d' Ouden neemt ende verplant, genoegzaam vermeerdert gemaakt werden.

HET CCCCXXX. CAPITTEL.

T U L P E.

DEze in haar veelvoudige schoonheit, der veranderlijke en zienswaardige couleuren, andere verre overtreffende BOLPLANTE, wordt in 't Latijn zo wel als François TULIPA. Ende op Hoogduitsch THUMPAL ofte TULPANT, na het Turksche woord DULPANT, ofte TULIPANT, het welke een *Mutsken* of *Hoedeken* beteikent, genoemd. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, kenbaar geworden meer dan driehondert bijzondere aardige soorten, alle na malkanderen hier op te noemen onnodig geoordeelt, wijle zy van een ende de zelfde Culture te zijn, bevonden werden.

*Tulipa, e-
jusque spe-
cies.*

Zy beminnen alle een zandige, goede, gemeine Aerde, met een weinig Veengrond, ende tweejarige Paerdemest maatic verzien, een opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleezene plaatze, niet te veel vochtigheits; zijn hart van Natuire, verdraagen sterke koude, en alle ongelegenheit des Winters geduldig; bloeijen in de Maand van May, en geeven, in deze Gewesten, gemeinlijk alle Jaaren, volkoomen Zaad; doch die niet meer dan een Blad uit d' Aerde ten voorschijn brengen, geeven voor dat Jaar, geenige Bloemen, veel minder rijp Zaad.

Zy worden alle Jaaren, in 't begin van Julius, uit der Aerden opgenomen, uitgezondert die, van de welke men gedenkt Zaad te gewinnen, welke zo lange staan moeten, tot het Zaad volkomen geworden is; mogen als dan meede opgenomen, op een drooge plaatze, binnen 's huis, bewaart, ende in September, met een wassende of volle Maane, van haar buitenste bast, en oude Wortel, op't laetste, gezuivert zijnde, wederom in frisse, nieuw gemeste, zandige Aerde, alle Jaaren op een bijzondere plaatze, (zo jemant de gelegenheit heeft) vermits zy de veranderinge des Gronds, van Natuire, lieven, ende in de zelfde voorspoe-

*Tijd van
opneemen,
en wederom
Planten.*

diger groeijen, ook beeter Bloemen voortbrengen, vier vingeren breed diep, ofte een weinig daar over, gezet werden; Hoewel zy ook een ofte twee jaaren overftaan kunnen, doch wordt in geene maniere zo goed gehouden, want zy als dan lichtelijk geraaken te verrotten, vermits de Grond te zeer op malkanderen gepakt wordende, het Water na beneden des te fwaarder doordringen mag. Ook zal men gedenken, dat d' Aerde, waar uit de Bollen genoomen zijn (indien zy in de zelfde wederom in gezet zullen worden) alle Weeken eens, tot dat zy daar wederom in geplant werden, omgeroert ofte gesmeeten moet zijn, op dat zy vris en luchtig blijvende, niet moffig, schimmelig, of qualijk ruikende worde, vermits de Bollen daar door bederven zouden: Moet ook als dan de zelfde Grond, om het derde of vierde Jaar ten langften, met voorgenoemde Mest, en vris Zand, daar geenige zoutigheid by gevonden wordt, wederom vernieuwt zijn.

Zy werdt niet alleen in deze, maar ook andere Landen, doortwee bijzondere middelen aangeteelt en vermeerdert gemaakt, te weeten: Eerftelijk door Zaad. Ten tweeden, door haar aangewassene Bollekens.

*Tyd om
zaayen.*

Het Zaad heeft haar volkomen perfectie, als de Knop of het Huiskens daar het in beslooten te zijn gezien wordt, haar groenigheit verloren heeft, ende van malkanderen berft, als dan werden zy afgesneeden, op een drooge plaatze binnen 's huis gelegd, ende in September, het Zaad daar uitgenomen zijnde, tegen de volle Maane, in een houten Vat met Aerde (het welke in de Grond begraaven, en neffens de zelfde, tot booven toe, met Aerde gelijk gemaakt werdt) op een donkerachtige, en geen warme plaatze, een vinger breed diep gezaait, waar in het zelfde des volgenden jaars, gelijk Gras of Bieslook opkomende vernomen wordt.

Deze jonge Bollekens, neemt men niet op, voor dat zy daar in twee Jaaren gestaan hebben, ook niet eerder voor haar teeder Loof of Bladen verwelkt zijn, ende zerze in 't laetste van Augustus (dewijl zodanige kleine en teedere Bollekens, niet zoo lange als de groote uit de Aerde verblijven kunnen) in een ander, en warmer, ook alle Jaaren op een bijzondere plaatze, wederom in de Grond, tot dat zy eindelijk Bloemen verkrijgen, het welke gemeinlijk niet eerder voor dat zy zeven, acht, negen, en ook wel tien Jaaren oudt geworden zijn, geschiedt.

*Wat Zaad
om te zaaij.
en best ge-
oordeels
wordt.*

Hier uit werden veel veranderlijke, zeer schoone, vermaaklijke couleuren aangeteelt, die zy niet alleen met haare eerste Bloem voortbrengen, maar ook van Jaar tot Jaar veranderen, ende d' een d' ander in schoonheit te boven gaat, inzonderheit, zo zy uit het Zaad van een witte Bloem, met een sterke swarte Grond, ofte paerze couleur (welke de beste om te zaaijen gehouden worden) voortgekomen zijn.

Deze jonge Bollekens, al eer zy noch eenige Bloem gedraagen hebben,

ben, schieten dikwils uit eenige nieuwe, zeer diep in d'Aerde, die men Zinkers noemt, wordende doorgaans eens zoo groot, als d'Ouden geweest zijn, vermits zy het voertzel alleen na haar trekken, waar door d'Ouden ten eenemaal verteeren, zoo dat zy niet meer dan een leedige bast behouden, gelijk daar van d'cervarentheit zelve getuigen kan.

Wat Zinkers zijn.

Welke Zinkers, in't opneemen, wel moeten nagezocht zijn: want indien zy in d'Aerde verblijven, koomen het volgende Jaar zoo diep te zinken, dat zy qualijk daar na gevonden kunnen worden: Is daarom goed, dat men het Bedde of plaatze daar deze geplant worden, onder met steenen, of een houten Vloer verzie, waar door haar het zinken benomen werdende, te bequamer gevonden, ende uitgenomen mogen zijn.

Ten tweeden geschiedt ook een vermeerdering van deze, door jonge aangewassene Bollekens, uit d'Oude voortspuitende, onder de welke meede dikwils eenige Zinkers gevonden werden, uit d'Aerde genomen, ende van haare Moeder gescheiden zijnde (gelijk gemeinlijk geschiedt) maar lang zoo veel niet, als die van Zaad gekomen zijn, bloeijen ook eerder; Want zy geeven het volgende Jaar, het tweede, ook wel het derde (na zy groot zijn) haare eerste Bloem.

Ten laetsten, is het aanmerkens waerdig, dat alle Tulpen steeds niet even schoon verblijven, maer gemeinlijk alle twee Jaaren veranderen: Want die de eene Zomer zich boven maaten schoon van couleuren vertoont heeft, zal het volgende Voorjaar eencouleurig, ende van geen aanzien te voorschijn komen, daar na wederom schoon, ende zo aangenaam van verwe, dat men qualijk gelooven zoude, uit een ende de zelfde Bolle zo een groote veranderinge gereezen te zijn. Hebbe ook, door cervarentheit, dikwils bevonden, dat een Bol van deeze, een Bloem schoonder dan oit te vooren gegeven hebbende, terstont daar na vergaan is, als willende noch voor 't laetste, haar uiterste kracht en alvermogen der Natuire te werk stellende, d'oogen haars Meesters, met een opgehoopte schoonheit der aangenaame couleuren vermaaken, op dat zy in zijne gedachtenisse te langer verblijven, na haar dood loflijk geroemt, ende te hooger geacht mogt worden.

Hier by werd ik de Bloemhandel dezer Tulpen gedenkende, welke in het Jaar onses Heeren 1634. 1635. 1636. ende 1637. in Holland zeer in swang ging, ende als doen voor de grootste Koopmanschap geacht, vermits daar veel meede gewonnen worde, zoo dat zommige Weewers haare Touwen, ende verscheiden gemeine Winkeliers haare waaren verkosten, ende alleen de handeling der Tulpen aannaamen, welke men beeter dan Goud, ende kostelijker als Paerlen, ofte eenig dierbaar Gesteente reekende. Want men koft als doe voor een Vigeroij (zijnde een nietige Bloembolle) deze volgende waaren, te weeten:

M m m m 3

Twee

Twee lasten Terwe, waerdig	448 Guldens.
Vier lasten Rogge.	558
Vier vette Offen.	480
Acht vette Verkens.	240
Twaalf vette Schaapen.	120
Twee Oxhoofden Wijn.	70
Vier Tonnen acht Guldens Bier.	32
Twee Tonnen Boter.	192
Duizend pond Kaes.	120
Een Bedde met zijn toebehooren.	100
Een Pak kleederen.	80
Een zilvere Beeker.	60
	2500 Guldens.

Het welke van veele met recht waerdig te noteeren gerekent geworden is.

Doch hier by is 't niet alleen gebleeven; Want men verkofte naaderhand, tot meerder verwonderinge in 't openbaar by het Gewigte, ende een jegelijk na haar Naam, als volgende blijkt:

400 Aafen *Admiraal Liefkens* voor 4400 gulden. 59 Aafen van de zelve voor 1015 gulden. 446 Aafen *Admiraal van der Eyk* voor 1620 gulden. 214 Aafen *van der Eyk* voor 1045 gulden. 523 Aafen *Grebbe* voor 1485 gulden. 106 Aafen *Schilder* voor 1615 gulden. 200 Aafen *Semper Augustus* voor 5500 guldens. 280 Aafen met een dubbelde Bloem voor 1200 gulden. 410 Aafen *Viceroy* voor 3000 gulden. 658 Aafen de zelfde voor 4200 gulden. 1000 Aafen *Gouda* voor 3600 gulden. Ende veel meer andere, hier alle op te noemen onnodig.

Noch is verkoft aen N. N. een vierendeel pond *Witte Kroonen*, voor de somma van vijf hondert vijf en twintig guldens, en vier Koeijen, die zoo haast de leverantie geschiedt is, gereedt zijnde, van den Stal geeft, ende in des verkoopers huis geleidt zouden mogen worden.

Noch is overgenomen, van N. N. twee pond *Switzers*, welke hy gekoft hadde voor duizend twee hondert guldens, dit den Overneemer tot zijn last neemende, ende daarenbooven zoude den ander hebben een Quarteel Pruimen, hem datelijk te leveren, ende noch binnen veertien Dagen duizend vierhondert Gulden, te tellen ofte in Banco af te schrijven.

Is ook verkoft aen N. N. een pond *Geele Kroonen*, voor achthondert Guldens, mits hem vereerende Laken tot een Pak kleederen met een Mantel, na 't oordeel van alle Kenders, over de acht Guldens d' elle waerdig.

Is ook gekoft van N. N. een pond witte Kroonen, voor drieduizend, en tweehondert Guldens, mits hem vereerende tweehondert Guldens, ende een zilveren Schaal, zestig Guldens waerdig geacht.

Is ook over gedaan aen N. N. vijf pond *Geele Kroonen*, van den geenen

nen diese gekoft hadde voor driehondert vijf en zeeventig Guldens ider pond, 't welk hy tot sijne last neemt, ende den ander gereed geeft zijn Paerd met zijn Kales, twee zilvere Beekers, ende hondert vijftig Guldens.

Noch zijn te zaamen veraccordeert N. N. en N. N. dat den eenen zal aenneemen zefstien Morgen Lands, waerdig na taxatie van goede Luiden zefstienduizend Guldens, waar voor den ander hem zal leeveren zo veel Tulpebollen van die waerde, mits dat de Leevenaar der Tulpebollen alle Jaaren zal moeten aenneemen de Affetteren, ende de vervallen daar af, vijf Jaar geduirende, tot een vijfde part van de capitaale somma.

Op de zelfde conditie is mede verkoft een Huis, vierduizend vierhondert Guldens waerdig gerekent.

Is ook gekoft van N. N. een pond *Centen* voor eenduizend achthondert Guldens, mits haar geevende haar beste weerschijne Rok, een oude Roozenobel, ende een Penninksken met een zilvere Kettingie, om aan een Kinds hals te mogen hangen.

Een Perzoon hadde gekoft een *Viceroy* van hondert en vijf en zeeventig Aafen in de Aerde geplant zijnde, voor negenhondert Guldens, welke een ander van hem over nam, mits hem vereerende een Kleed met een Mantel, zoo kostelijk als hy zelver wilde, ende noch daer en booven, als de leeverantie zoude geschieden, duizend Guldens; het Kleed werde hem daadelijk afgescheurt, ende liet het met goude Kant boorden, de panden met groen Fluweel, ende de Mantel heel gevoert.

Is ook verkoft aen N. N. een *Brabancon Spoor*, weegende driehondert en zeeventig Aafen in d' Aerde geplant staande, voor zeeven hondert Guldens, mits gereed geevende tweehondert Guldens, een Kabinet Kasken van Ebbenhout gemaakt, met een vermeenigvuldigende Spiegel daar in, ende noch een groot stuk Schildery, zijnde een Bloempot.

Is ook verkoft aen N. N. een *Semper Augustus*, weegende hondert drie en tneegentig Aafen, voor de somma van vierduizend zeshondert Guldens, daar en boven noch een nieuws wel toegemaakte Karoffe, met twee Appelgrauwe Paerden, ende alles wat daar toe behoort, welke in de Tijd van vier weeken zouden geleevert, ende het Geld daadelijk in Banco afgeschreeven worden.

Is ook gekoft van N. N. een *Gouda* van hondert en elf Aafen, voor zeeven hondert Guldens, met de leverantie te betalen, gereed vier Roosenobels met een Ysleede, Zaadel, Toom, ende 't geene tot een Paerd behoort.

Is ook verkoft een Hof aen N. N. met de Bloemen ende de Plantingen zoo als het stonde in zijn Heiningen, voor achtduizend Guldens te betalen, als de Bloemen in haare Zaisoen staan, doch zoude den Verkooper eenige Bloemen die hy daar uit kiezen zoude, ende hem noemen

men, zoo het den Kooper begeert, bedraagende omtrent tweeduizend Guldens.

Noch is overgenomen van N.N. een *Verbeeterde Spinnepop*, van vierhondert Aafen, reeds geplant zijnde, dien hy voor zeeven hondert Guldens gekoft hadde, mits hem datelijk vereerende hondert Schip-pont Edamsche Kaeze.

Noch is verkoft een *Semper Augustus* van tweeëntneegentig Aafen, voor de somma van tweeduizend Guldens, welke daadelijk in de Bank afgeschreeven werde, met deze restrictie, dat hy die niet zoude mogen wederom verkoopen, ofte veralieneeren zonder consent van die, van de welke hy dezelve gekoft hadde.

Is mede aan de meestbiedende verkoft aen Tulpe Bollen op den 5 February 1637. op de Zaal van de nieuwe Schutters Doele, voor de Erfgenaamen van Wouter Bartholomeusz, in leeven Castelein van de oude Schutters Doele, tot Alkmaar, voor de somma van neegentig duizend Guldens.

In dezen tijd, zoo ons getoont is, uit d' aanteikeningen van een curieus Liefhebber en loofwaardig Getuige, is, ongeëischt, voor een Tulpebol, geboden twaalf morgen Lands, gelegen in de Schermer.

Als van gelijken, dat zeeker treffelijk Man t' Amsterdam, aan iemand te Haarlem de *Semper Augustus* verhandelt hadde, met die verbintenisse, dat niemand van haar beiden de zelve, zonder elkanders kennisse, zoude mogen verhandelen; zoo wierdt nochtans den Eersten swak gemaakt, door het aanpresentsen van zeeker zindelijk Spaans Cabinet, daar hy lang om gevrijt hadde, en geerne tienduizent Gulden voor gegeven zoud hebben, welk hem gegeven worde, met drie duizent Gulden daar booven, voor een *Semper Augustus*. Den ander, zulks hoorende, neemt ook zijn slag waar, en verhandelt drie Bollen van den *Semper Augustus*, voor de somma van dertigduizent Gulden, in Banco te trekken. Dien zelve Heer, t' Amsterdam, wierdt aangeboden, vijftien duizent Gulden jaarlijks, voor zijn Tuin te huur, tot zeven aan malkander volgende Jaaren, (bedragende in dien tijd de somma van hondert en vijfduizent Gulden) onder verbintenisse de qualiteit en quantiteit daar in te laaten; zoo dat de voordeelen alleen zouden bestaan in d' aanwas.

Hier door worde niet alleen dezen wonderbaarlijken koophandel (waar aan een jegelijk behaagen hadde, vermits alleen een Perzoon, verswijge veel andere, wiens Naame ik hier (om reedenen) niet en verhaale, by de zelfde in de Tijd van vier Maenden gewonnen hadde, over de zestig duizend Guldens) door *Eedelluiden, Borgerlijke staaten, Boeren, Schippers, Voerluiden, Weewers, Turfdragers, Schoorsteenveegers*, ende andere; maar ook door *Vrouwen* ende *Dienstmeiden* van dag tot dag, op hoope van in korten rijk te werden, vermeerdert, ende haare Collegie sterker gemaakt. Zoo dat eindelijk eenige der voornaamste dezen handel

del voor geen oprechte koopmanschap langer houdende, vermits zy daar uit meerder schaade voor zommige, als eenige reeds profijt daar uit getrokken hadden, ende meer andere inconvenienten onfeilbaar te gemoete zagen. Want eenige in haare op te brengene penningen begofsten te tardeeren, zommige ter contrarie eenig voordeel gedaan hebbende, die in haar eigen huis Kleinbier, ende Meelenbry qualijk krijgen konden te voeren, nu niet wisten hoe zy haar aanstellen zouden: want Wijn was haar nauwlijks genoeg, men moſte Wijn Brule, ofte heete Wijn met Zuiker daar in, ofte ten minſten Spaanſche Wijn, een Hoentje gelaerſt en geſpoort, ofte andere delicateſſen hebben, alzo in veelen de natuurlijke regel ofte maniere van leeven te buiten gaande. Zy koſten Waagenen, Kaleſſen, Paerden, ende leefden heerlijk; niemant wifte hoe hoog hy zijn ſtaat zetten wilde, d' een was grooter Meester dan d' ander, ende niemant woude malkanderen wijken, ofte iets toegeeven. Hebben daarom de FLORISTEN den 24 February 1637. van alle Hollanſche Steeden, binnen *Amſterdam* vergadert zijnde, een accoort geſlooten: dat alle koopen van TULPEN, die gedaan zijn tot ultimo Novembris, duizend zeshondert zesendartig toe, incluyſ, ſtilo novo, gehouden zullen moeten werden, ende de koopen die daar na zijn geſchiedt, zal den *Kooper* moogen nalaaten, mits geevende aan den *Verkooper* tien per Cento, ende in de Maand van Martius duizend zeshondert zevenendartig nieuwe ſtijl, den *Verkooper* aanzeggende, of hy den koop wil houden ofte niet.

Dit alzo gedaan, bleeven noch zommige in groot bedenken, met vreeze, dit Accommodament, niet tegenſtaande geteikent, by eenige evenwel in 't heimelijk, ende ook wel openbaarlijk (wijle die van *Amſterdam* haare conſent hier in niet gedraagen hadden) noch mogte te buiten gegaan worden, hebben diesweegen tot meerder beveſtinge van het zelfde eenige Requeſten aan haare Eedele Groot Moogende, *De Heeren Staaten van Holland ende Weſtvrieſland*, in den Haage gepreſenteert, ende ingegeeven. De welke om meerder inconvenienten in dezen raazenden Koophandel te vermijden, ende tot meerder ruſte ende welvaaren haarder Ingezeeten te bevorderen, hebben den 27 April duizend zeshondert zevenendartig, een Placcaat in alle Steeden van Holland, ende Weſtvrieſlandt doen publiceeren, ende opentlijk aanſlaan; in het welke zy de Planters van TULPEN authoriſeerden, haare verkofte TULPEN, tot laſte van haare Koopers, die, haare gekofte TULPEN t'ontfangen, in gebreeke bleeven, naar voorgaende behoorlijke inſinuatie te behouden, of verkoopen, om haar kort daar na op de zelfde Koopers te verhaalen, in gevalle verſtaan zoude moogen werden, dat die voorchreeven koopen haar effect behoorden te forteeren. Blijvende middelertijd alle vordere contracten van TULPEN, in ſuſpens ende ongeprejudiceert.

Hier door kreeg dezen ongehoorden koophandel, zoo een haastige val en ondergank, dat men korts daarna een Bolle voor vijftig guldens koste, die weinig weeken te vooren, over de vijfduizend gekost hadde. Waar door men overal, een gemeine ontsteltenis der gemoederen, dezer koopluiden merklijk vernam, vermits d' eene den ander met deerijffe en groote meedoogentheit aanzag, niet dorvende wederom met haare waaren ten voorschijn koomen; Zoo dat eenige na dien tijd, geruist in stilheit haar leeven aanstelden, daar by rijk geworden zijnde; Eenige ter contrarie onnoozel en slegt daar afkoomende, kondendit Eclyptisch Schrikkeljaar, in de donkerheit haarder beurzen niet verdraagen, keerden daarom onvernoegt wederom tot haare gewoonlijke Weewerspoel, of voorige hanteeringe, met een bedroeft gezigt.

Ende indien deze, met recht een Tulpsche of zotten handel, langer in staat gebleeven hadde, zoude geheel Holland daar door in haar koophandel bedorven geworden zijn; want men konde voor d' alderflechte Bolle, die men voor dezen, ende noch op de Mesthoop werpt, bekoomen wat men dochte of woude; de betaalinge en zoude meede voortaan niet meer met geld, maar alleen met deze Bloemen geschiedt zijn.

Heb ook van verscheidene lofwaardige Mannen gehoord, die daar af notitie gehouden hadden, dat, in een eenige Stad van Holland, in de tijd van drie Jaaren, meer dan tien Milionen guldens aan deze Bloemen verhandelt geworden zijn.

Mijn Vader hadde ook duizend zeshondert zesëndertig, aan een van Alkmaar geboortig, eenige weinige Bollen verkoft, voor de somma van zeeven duizend guldens, met deze conditie, dat zoo verre inde tijd van zes Maanden geen afflag quam voor te vallen, als dan de koop vast verblijven, maar indien zy binnen dien tijd geschiede, tien per cento geeven zoude; het welke alzo gebeurde: want de afflag binnen dien tijd geschiede, ontving derhalven zevenhondert gulden, voor niet met allen, ende behield zijne Bollen, die hy veel liever geleevert soud hebben.

Dit alles, beminde Lezer, heb ik daarom niet verfwijgen willen, op dat onze Nakoomelingen, dit als in een Spiegel zien, ende tot waarfchouwinge hier aan gedenken zouden, wy ook zelver hier door vermaant mogten worden, tot zulken onbehoorlijken handel niet wederom te vervallen.

Oorspronk Die (mijns oordeels) uit Vrankrijk zijn oorspronk eerst genoomen
dezer won- schijnt te hebben; Want de Grooten aldaar, inzonderheit binnen Paris
derlyke een weinig voor, en om dien zelfden tijd, dezer raazernijen, voor slechts
handeling. een afgebrooken Tulp, eenige hondert, ja duizend guldens (naa zy
schoon van couleur was) gaaven, die zy aan haare Matressen, en andere
Dames, om haare gunst te gewinnen, vereerden. Welke van haar
aangenoomen zijnde, aan de linker zijde des Lichaams, daar het herte on-

onder verborgen legt, gehegt ende vast gemaakt worde, waar meede zy praalden; de zelfde meerder als de schoonste Diamant ofte Peerl des werelds achtende.

Doch den Hollandschen afslag dezer Bloemen, by haar vernoomen, werde ook deze grootachtinge, met haare haast vervallene schoonheit vermindert, ende verdweenen te zaamen als rook.

HET CCCCXXI. CAPITTEL. VREEMDE WILDE KERSSE.

Niet alleen met deze Naame in 't Nederlandsch, maar ook van zommige WISSELKRUID ofte WILDE MOSTAART. Wordt op Latijn geheeten THLASPI. In 't Hoogduitsch BAURSENFF, BAWRENKRE ofte WILDERKRESZ. Ende op François SENEVE SAUVAGE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige zienswaardige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Thlaspi latius Dodonai*, breede Wildekerffe van den hooggeleerde Heer REMBERTUS DODONÆUS. *Thlaspi latius flore sulphureo*, breedbladige Wildekerffe met een geele swaavelachtige Bloem. *Creticum umbellatum flore albo*, Wildekerffe uit Candiën, met een wit gekroonde Bloem. *Creticum umbellatum flore purpureo*, Wildekerffe van Candiën, met een purpere Bloem. *Creticum semper virens surrectum flore purpureo*, recht opstaande altijd groenblijvende Wildekerffe uit Candiën, met een purpere Bloem. *Creticum semper virens repens flore albo*, altijd groenblijvende Wildekerffe van Candiën kruipende by der Aerden, met een witte Bloem. *Mechliniense*, Wildekerffe omtrent Mechelen groeiende. *Umbellatum elegans Lusitanicum*, aardige Wildekerffe uit Portugaal, met een gekroonde ofte in 't ronde wajerswijze gestelde Bloem. *Umbellatum majus Gallicum*, groote Wildekerffe uit Vrankrijk, met een gekroonde Bloem. *Umbellatum minus Gallicum Iberidis folio*, kleine Wildekerffe uit Vrankrijk, met een gekroonde Bloem en Bladeren van Iberis. *Clypeatum*, *Thlaspi*, ofte Wildekerffe, met een rond Zaad gelijk een Schild. *Clypeatum segetum Lusitanicum*, *Thlaspi* uit Portugaal in 't Koorn wassende, met een Zaad gelijk een Schild. *Clypeatum Montis Libani*, Wildekerffe van den Berg Libanus, met een Zaad Schildswijs gestelt. *Saxatile perpetuum*, Altijdduirende Wildekerffe op steenige plaatzen voortkoomende. *Pratense flore albo*, Wildekerffe op Grasvelden groeiende, met een witte Bloem. *Minimum*, alderkleinste Wildekerffe. *Minimum spicatum lunatum Fab. Columna*, alderkleinste geaarde Wildekerffe, met een Zaad rond gelijk de Maane. *Thlaspi Medicorum*, Wildekerffe der Mediçijn Meesteren. Ende veel meer andere. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Thlaspi
species di-
verse.

Zy beminnen nochtans alle, een goede, gemeine, zandige Aerde; met een weinig tweejarige Paerdemest doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije en wel ter Zonne geleegeene plaatze, maatige vochtigheit; geeven, de meeste Tijd alle Jaaren, volkoomen rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte April, jaarlijks op een nieuw, niet booven een stroobreed diep, gezaait moet wezen, koomen ook eenige, door het neêrgevallene, van zelve op, waar door zy alleen wederom vernieuwt ende vermeerderd gemaakt moogen zijn; Want zy blijven voor het meeste gedeelte niet meer als een Zomer in't leeven.

Thlaspi Doch het *Thlaspi Creticum semper virens surrectum flore purpureo*, ofte al-
Creticum tijd groen blijvende opstaande *Thlaspi* van Candiën, met een purpere
semper vi- Bloem. *Creticum semper virens repens flore albo*, altijd groen blijvende krui-
rens surre- pende *Thlaspi* uit Candiën, met een witte Bloem. En *Thlaspi saxatile per-*
etum fl. pur. petuum, ofte langduirende Wildekerfse op steenige plaatzen groeiende,
 &c. vergaan zoo haastig niet, maar blijven eenige Jaaren in't leeven, ver-
 draagen geenzins veel koude Herfstregenen, ofte sterke Vorst, moe-
 ten daarom, in Potten gezet, ofte met gezeide Maane van April, daar
 in niet diep gezaait, in October, op een luchtige plaatze, daar niet als
 met vorstig Weeder in geviert wordt gestelt, met slegts een weinig laauw
 gemaakt Regenwater (geduirende de geheele Winter) onderhouden,
 niet voor in't begin van April, met een regenige Lucht, wederom buiten
 gezet, ende voor koude Nachten, of haarige Winden een weinig gewacht
 zijn. Zy bloeijen alle Zomers vroeg in't Voorjaar, geeven ook, in
 deze Gewesten, een volkoomen Zaad, waar door zy alleen vermeerderd
 gemaakt moogen werden; Hoewel het *Thlaspi Creticum semper virens repens*
flore albo, zich door haar aangegroeide jonge Lootkens, van zelve Wor-
 telen verkreegen hebbende, die men, op gezeide Tijd, van d' Ouden
 neemt ende verplant, meede vermeerderen laat: Doch vermits zy op
 deze Tijd, gemeinlijk in volle Bloeme staan, moet men de zelfde eerst
 afsnijden, ende als dan verzetten, zouden anders te swaarder beklijven,
 jaa daar door geheel vergaan.

Thlaspi Het *Thlaspi Mechliniense*, ofte Wildekerfse omtrent Mechelen ten voor-
Mechlinien- schijn koomende, blijft niet meer als twee Zomers in't leeven, wordt
se. met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet diep de Aerde
 bevoolen, komt ook door het neêrgevallene Zaad, van zelve voort,
 bloeit het tweede Jaar, geeft volkoomen Zaad, ende versterkt van zel-
 ver.

HET CCCCXXXII. CAPITTEL.
T O R M E N T I L L E.

A Lzoo in 't Nederlandsch geheeten. Wordt op Latijn genoemd *TORMENTILLA*, vermits de Pouder dezès Wortels, ofte het Water waar in zy gezooden geweest is, niet alleen de pijn, door iets vergiftigs veroorzaakt, maar ook der tanden, eertijds van de Romeinen *TORMENT* genoemd, verdrijven mag, ofte ook wel *SEPTIFOLIUM*. In 't Hoogduitsch *BIRCKWURTZ* ofte *ROTHEILWURTZ*. Ende op François *TORMENTILLE*. *Tormen-
tilla.
Septifolium.*

Zy leeft een goede, gemeine, zandige, luchtige, ende met tweejarige Paerdemest maatig verziene Grond, een welter Zonne geleegene plaatze, ende zoo het geschieden kan, aan haar Wortel een weinig schaaduwe, veel Waters; blijft eenige Jaaren in 't leeven, verdraagt felle koude, en alle andere ongeleegentheit des Winters zonder schaade, bloeit alle Zomers, ende geeft een perfect rijp Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte April, na des Tijds geleegentheit, niet booven een stroobreed diep, de Aerde bevoolen moet zijn, waar door zy zoo wel, als door d' aangegroeide jonge Wortelkens, die men, met de zelfde Maane in April, van d' Ouden neemt en verplant, vermeenigvuldigt wordt.

HET CCCCXXXIII. CAPITTEL.
B O K S D O O R N.

W Ordts op Nederlandsch met deze Naame, ende geen andere (mijns weetens) genoemd. In 't Latijn *TRAGACANTHA*, *POTERIUM*, ofte *SPINA HIRCI*. Ende op François *BARBE DE RENARD*, ofte *RAMEBOVE*. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuure, twee bijzondere soorten kenbaar geworden; te weten: *Tragacantha vulgaris*, gemeine Boksdooorn. Ende *Tragacantha tomentosa Cretica*, ofte ruige Boksdooorn uit Candiën. Niet alle van een ende de zelfde Culture. *Tragacan-
tha.
Poterium.
Spina Hirci.*

Zy beminnen nochtans beide, een goede, gemeine, zandige Aerde, met een weinig tweejarige Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, luchtige, warme, vrije en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige Vochtigheid; blijven lange Jaaren in 't leeven; geeven meest alle Zomers Bloemen, maar zelden in deze Gewesten volkoomen Zaad; moogen niet te min, door

haar aangegroeide jonge of oude Takken, die men in de May, met een Pennemes voorzichtig ten halven, op de maniere der Angelieren, insnijdt, met Aerde bedekt, ende het eerste ofte tweede Jaar, Wortelen verkrijgende, niet eerder voor het derde Jaar daar na, (vermits de Wortel noch jonk en teeder zijnde, het zelfde niet verdraagen mag) van d'Oude neemt, ende verplant, aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt zijn.

Het Zaad nochtans, uit andere warme Landen ontfangen hebbende, wordt in een Pot, met voorgenoemde Aerde gevult, niet booven een stroobreed diep, met een wassende Maane van de May, hol ende luchtig gezaait, warm gestelt, ende zomtijds, met een weinig in de Zonne laauw geworden Regenwaters van booven begoten.

Tragacantha vulgaris. De *Tragacantha vulgaris*, ofte gemeine Boksdoorn, is hart van Natuure, blijvende op een warme plaatze, voor alle koude Noorde- en Ooste-winden beschut, buiten gezet, eenige Jaaren des Winters dikwils over, inzonderheit met droog Turfmol bedekt zijnde, doch verliest eindelijk, door een felle Vorst, te zaamen met haar kluchtige groenigheit het leeven zelve; Is daarom goed, dat men daar van altijd een in een Pot plante, ende de zelfde des Winters, met weinige vochtigheit verzien, binnen 's huis bewaare.

Tragacantha tomentosa Cretica. De *Tragacantha tomentosa Cretica*, ofte Wolachtige Boksdoorn uit Candiën, is zoo hart van Natuure niet, verdraagt ongeerne veel koude Herfstregenen, ofte eenige Vorst; Moet daarom in een Pot gestelt zijnde, in 't begin van October, binnen 's huis gebrocht, op een luchtige plaatze, daar niet als met Vorstig weder in geviert werdt gestelt, met zeer weinig Vochtigheds onderhouden, niet voor in 't begin van April, met een aangename Lucht en zoete Regen, wederom buiten gezet, ende voor koude Nachten, of schraale Winden gewacht zijn.

HET CCCCXXXIV. CAPITTEL.

B O K S B A A R D.

Tragopogon. *Barba Hirci.* I N 't Nederlandsch niet alleen met deze Naame, maar ook van veele SALSEFY genoemd. Wordt op Latijn geheeten TRAGOPOGUM, ofte BARBA HIRCI. In 't Hoogduitsch BOKSBART. Ende op François BARBE DE BOVE. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuure, vijf, in haare Bloeme veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Tragopogon flore purpureo*, Boksbaard met een purpere Bloem. *Flore pallido coerulesco*, met een bleek blaauwe Bloem. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Flore luteo*, met een geele Bloem. Ende *Tragopogon suavarubente flore Fabij Columna*, ofte Boksbaard met een lieflijke roode Bloem. Alle van een Culture.

Zy

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, en wel gemeste Aerde, een opene, vrije, luchtige, en bequaam ter Zonne geleegeene plaatze, veel Waters, blijven niet meer dan twee Zomers in 't leeven, verdraagen felle Vorst, en alle andere ongeleegentheit des Tijds, bloeijen het tweede Jaar, geeven volkomen rijp Zaad, ende vergaan daar mede; Moeten derhalven alle, ofte om het tweede Voorjaar, met een wassende Maane van de Maart ofte April, op een nieuw, niet diep, wederom gezaait zijn, komen ook, door het neêrgevallene Zaad, van zelve op, waar door zy overvloedig vermeerdert mogen zijn.

HET CCCCXXXV. CAPITTEL.
WATERSTERREKRUID.

MEt deze Naame in 't Nederlandsch alzoo genoemd. Wordt op Latijn geheeten **TRIPOLIUM**, **AMELLUS MARINUS**, ofte **ASTER MARINUS**.

*Tripolium.
Aster ma-
rinus.
Amellus
marinus.*

Zy wast van Natuire aan d'Oever van op- en af-loopende Rivieren, dikwils met zout Water bevochtigt wordende: doch met de geheele klomp Aerde aan haar Wortel verblijvende, opgenoomen, ende in goede versche Grond, met Zand, ende een weinigtweejarige Paerdemest verzien, verplant zijnde, groeit in de Hooven wel. Bemint een opene, luchtige, vrije, en bequaam ter Zonne geleegeene plaatze, veel Waters, blijft eenige Jaaren in 't leeven, verdraagt felle Vorst, en alle andere ongeleegentheit des Winters geduldig; geeft aardige langduurende Bloemen, ende, met drooge Zomers, volkomen rijp Zaad, het welke met een wassende Maane van de Maart ofte April, in een Pot, met goede Aerde, en zout Zeezand gevult, ruim een stroobreed diep gezaait, ende dikwils met Water van booven begoten moet zijn, zo komt het voort, dat anders zelden geschiedt, waar door zy aangeteelt, ende alleen vermeerdert gemaakt werden mag.

HET CCCCXXXVI. CAPITTEL.
AMERICAANSCHETERWE.

ZYnde een aardig Gewas, wordt alzoo in 't Nederlandsch genoemd. Op Latijn **TRITICUM AMERICANUM**. In 't Hoogduitsch **WEIZEN AUS INDIEN**. Ende op François **BLED**, ofte **FOURMENT d'INDES**.

*Triticum
America-
num.*

Zy groeit tot de hoogte van drie voeten opwaarts, in deze koude Gewesten, met veelvoudige by malkanderen gevoegde, en uit de Wortel voort-

voortkomende Bladeren, zijnde een houtvoet of anderhalf, min ofte meer lank, een kleine vinger gemeinlijk breed; ende met een aangename donkere groenigheit vergiert, waar uit verscheidene Steelen voortkomende gezien worden, geelachtige groen van couleur begaaf, met Aaren ruim een halve houtvoet lank, als met veele leeden op malkanderen groeiende, ende aan beide zijden met uitsteekende Knopkens, waar aan het Zaad vast houdt, als schubachtige vleugelkens, wonderlijk en aardig booven malkanderen zittende, verzien. Vergaat niet haast, maar blijft eenige Jaaren in 't leeven, is teeder van Nature; geeft, met heete Zomers, volkomen Zaad; lieft een gemeine zandige Aerde, met slechts een weinig tweejarige Paerdemest, ende het Mol der verrotte Bladeren van Boomen doormengt, een opene, vrije, warme, en wel ter Zonne geleege[n]e plaatze, voor alle koude Noorde- en Ooste-winden beschut, maatige Vochtigheid, verdraagt geen zins koude Herfstregenen, ofte eenige felle Vorst: moet daarom, in een Pot staande, in 't begin van October, binnen 's huis, op een luchtige plaatze, daar niet als met Vorstig weder ingeviert werdt, gezet, met weinig Waters verzien (vermits zy door de zelfde lichtelijk verrot) ende niet voor in 't begin van April, met een aangename Lucht en zachte Regen, wederom buiten gebrocht, voor koude Nachten, veele vochtigheits, haarige, of schraale Winden wel gewacht, ende genoegzaam gedekt zijn.

Het Zaad wordt met een wassende Maane van de May, in een Pot, niet diep, de Aerde bevoolen, ende met een weinige Vochtigheid verzien, waar door zy zoo wel, als door haare aangewassene jonge Scheutkens, altijd groen blijvende, die men op de zelfde Tijd van d' Oude, met een Mes voorzichtig snijdt, ende in Potten verzet, aangequeekt, ofte vermenigvuldigt wordt.

HET CCCCXXXVII. CAPITTEL. T O R R E K R U I D.

Turritis.

DAarom op Nederlandsch also genoemd, vermits haar Steelen Torres- ofte Naaldes-wijze groeiende gezien worden. In 't Latijn TURRITIS, of TURRITA. Hier van zijn my, in haar aart en Nature, vier besondere soorten kenbaar geworden, te weeten: *Turritis major*, groot Torrekruid. *Minor longifolia*, klein lank gebladert Torrekruid. *Minor Plateau*, klein Torrekruid, van PLATEAU beschreeven. Ende *Turritis Lusitanica*, ofte Portugaalsche Torrekruid. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige Aerde, met maatige twee-

tweejarige oude Paerdesteef verzien, een opene, luchtige, warme, en wel ter Zonne geleegeene plaatze, maatige vochtigheit, verdraagen taamelijk Vorst, en andere ongeleegentheit des Winters, bloeijen de tweede Zomer, geeven volkomen Zaad, ende vergaan, om dat zy zelden langer in 't leeven verblijven kunnen; Worden ook in April, met een wassende Maane, in een Pot wederom zo wel gezaait als verplant, waar door zy alleen vermeerderd mogen zijn.

HET CCCCXXXVIII. CAPITTEL.

S O T S K N O D Z E.

Niet alleen in 'tNederlandsch met deze Naame, maar ook van sommige DODDEN, DULLEN, ofte DOLZEN genoemd. Wordt op Latijn geheeten TYPHA PALUSTRIS, ofte SCEPTRUM MORIONIS. In 't Hoogduitsch WASSERKOLBEN, MOSZKOLBEN, ofte NARRENKOLBEN. Ende op François ROUSEAU, ofte MASSE DE JONC. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, twee veranderlijke soorten bekend, te weeten: *Typha major*, groote Sotsknodze. Ende *Typha minor*, ofte kleine Sotsknodze. Alle van een ende de zelfde Culture.

Typha.
Sceptrum
morionis.

Zy groeijen geerne, uit een-aangeboorne eigenschap, in morassige plaatzen, staande Wateren, ende loopende ondiepe Rivierkens, willen daarom in Hooven of andere Grond ongeerne, maar wel met een wassende Maane van April, in een Vijver gezet, voortkomen; hoewel zy daar in zo hoog geenzins opschieten, ook kleinder Vruchten geeven. Zijn hart van aart, swaare koude, en sterke Vorst verdraagen konnende, waar door haare Bladeren verdorren, doch in het Voorjaar wederom uit loopen; zy geeven in de Herfst een bloeiende Vrucht op lange Steelen wassende, die men Knodzen ofte Dodden noemt, als vooren gezegt, welke gantsch geen Zaad voort en brengen, ende niet alleen in de Herfst, maar ook de geheele Winter op haare Steel goed, ende als onverderflijk blijven kunnen: Worden ook alleen door haare vermeerderende Wortelen, lange Jaaren goed blijvende, vermenigvuldigt

○ ○ ○ ○

HET

HET CCCCXXXIX. CAPITTEL.

V A C C A R I A.

*Lychnis
perfoliata
rubra.*

M Et deze Naame zoo wel op Nederlandsch, als Latijn, ook van sommige LYCHNIS PERFOLIATA, ofte LYCHNIS PERFOLIATA RUBRA, ende geen ander (mijns weetens) genoemd.

Zy bemint een goede, gemeine, zandige, ende met maatigtwee-jaarige Paerdemest verziene Grond, een opene, warme, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleegene plaatze, maatige Vochtigheid; blijft niet meer dan een Zomer in 't leeven, ende geeft in de Herfst volkomen rijp Zaad; het welke alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet booven een stroobreed diep, wederom op een nieuw, de Aerde bevoolen moet zijn, koomt ook door het neêrgevallene zomtjids genoegzaam voort, waar door zy overvloedig vermeerdert mag worden, ende als eeuwigduirende verblijven kan.

HET CCCCXL. CAPITTEL.

E E R E N P R Y S.

*Veronica,
ejusque spe-
cies.*

A Lzo in 't Nederlandsch genoemd. Wordt op Latijn geheeten VERONICA. In 't Hoogduitsch EHRENPREISZ ofte GRUNDHEIL. Ende op François VERONIQUE. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vijf besondere soorten kenbaar geworden, te weeten: *Veronica vera*, oprechte Eerenprijs. *Mas repens*, Eerenprijs Manneken, by de Aerde kruipende. *Minor Serpilli folia*, kleine Eerenprijs, met ronde Bladeren van wilde Thymus ofte Quendel. *Maxima Spicata*, Aldergrootste Eerenprijs, met een blaauw geaarde Bloem. Ende *Veronica Supina Teucrium pratenfis facie*, ofte leggende Eerenprijs, met een gedaante van Teucrium op Grasvelden groeiende. Alle van een Culture.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, maatig ende ook wel gemeste Grond, zo lief een warme, vrije, en genoegzaam ter Zonne geleegene als een schaduwachtige plaatze, veel Regens, ende ook maatige Vochtigheid, blijven van Natuire eenige Jaaren in 't leeven, verdraagen felle koude, en alle andere ongeleegentheit des Winters geduldig; geeven ook dikwils, met goede Zomers, volkomen rijp Zaad, het welke met een wassende Maane van de Maart ofte April, niet booven een stroobreed diep, in d' Aerde hol ende luchtig gelegd moet zijn, waar door zy zo wel, als door haar aangewassene jonge Looten, die men op de

de zelfde Tijd (van zelve Wortelen geschooten hebbende) van d' Ouden neemt, ende verplant, aangeteelt ofte vermeerderd gemaakt mogen zijn.

Het *Veronica minor Serpilli folio*, ofte kleine Eerenprijs, met Bladeren van Wilde Thymus, blijft van Natuire niet zo lang in 't leeven; geeft de tweede Zomer volkomen rijp Zaad, ende versterft als dan gemeinlijk, koomt ook niet alleen, door het op voorgenoemde Tijd gezaaide, maar ook van zelfs neêrgevallene Zaad, genoegzaam voort, waar door zy bequaamlijk vermeerderd mag zijn.

*Veronica
minor Ser-
pilli folio.*

HET CCCCXLI. CAPITTEL. W I T Z E N.

BY veele wel bekend, wordt op Nederlandsch alzo geheeten. In 't Latijn VICIA. Op Hoogduitsch WICKEN. Ende in 't François VESCE. Hier van zijn my, in haar aart ende Natuire, zes veranderlijke soorten bekend, te weten: *Vicia major vulgaris*, groote gemeine Witzen. *Minor vulgaris*, kleine gemeine Witzen. *Minima*, alderkleinste Witzen. *Africana*, Witzen uit Africa. *Hispanica*, Spaansche Witzen. Ende *Vicia hirsuta*, ofte Witzen met een ruige Vrucht of Peule. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

*Vicia spec-
ies.*

Zy beminnen nochtans alle, een goede, gemeine, zoo wel zandige, als andere, gemeste, als ongemeste, doch van Natuire een droogachtige Grond, zoo lief een opene, vrije, en luchtige, als een schaadowachtige plaatze, maatige Vochtigheid; blijven niet meer als een Zomer in 't leeven, geeven in de Herfst volkoomen rijp Zaad, ende vergaan daar meede; moeten daarom, alle Voorjaaren, met een wassende Maane, van de Maart ofte April (na des Tijds geleegentheit) niet diep, wederom op een nieuw, in d' Aerde gelegd zijn, waar door zy alleen vermeerderd moogen wezen.

De *Vicia major & minor vulgaris flore caeruleo purpurascense*, ofte groote en kleine gemeine Witzen, met een uit den blaauwen purperachtige Bloem, vergaan zo haastig niet, maar blijven eenige Jaaren in 't leeven, verdraagen felle koude, en alle andere ongeleegentheit des Tijds, verliezen des Winters haar Bladeren, schieten vroeg wederom uit, geeven aardige Bloemen, en volkoomen rijp Zaad, het welke, op voorgenoemde Tijd de Aerde bevoolen wordt, waar door zy genoegzaam vermeerderd werden.

*Vicia major
& minor
&c.*

HET CCCCXLII. CAPITTEL. DRIE COULEURIGE VIOLETTE.

EEn aangenaam en zienswaardig Gewas, wordt in 't Nederlandsch alzoo geheeten. Op Latijn, om haar schoone verscheidenheit der aangenaame couleuren, *VIOLA TRICOLOR*, ofte *VIOLA TRINITATIS* genoemd. In 't Hoogduitsch *TREIFALTICHEIT BLUMEN*, ofte *KRIECHENDE VIOLE*. Ende op François *PENSEES* ofte *MENUES PENSEES*. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weten: *Viola tricolor magna*, groote Driecouleurige Violette. *Tricolor flore parva*, kleine Driecouleurige Violette. *Flore albo*, met een witte Bloem. *Flore purpureo*, met een geheel purpere Bloem. *Flore luteo amplo odorato*, met een groote geele welriekende Bloem. *Flore luteo amplo odorato variegato*, met een groote geel bonte welruikende Bloem. Ende *Viola assurgens flore caeruleo*, ofte opstaande Violette met een blaauwe couleur. Niet alle van een ende de zelfde Culture.

Zy beminnen nochtans alle, een goede, zandige, drooge, ongemeste, ende ook een vochtige, en wel gemeste Aerde, een opene, vrije, luchtige zoo wel, als een schaauwachtige plaatze, veel Regens, ende ook maatige Vochtigheid, verblijven gemeinlijk niet meer als een Zomer in 't leeuen, vermits zy tegen de Winter Zaad gegeven hebbende, verfterven. Worden daarom, alle Voorjaaren, op een nieuw, met een wassende Maane van de Maart, ofte in September wederom gezaait, koomen ook, daar zy eens gestaan hebben, door het neêrgevalene Zaad, overvloedig genoeg ten voorschijn, niet alleen in de Voortijd, maar ook Zomer, en tegen de Herfst zelf, welke, als dan de koude des Winters verdraagende, over blijven, ende de geheele Zomer door, met schoone en vermaaklijke Bloemen verciert zijnde gezien worden, waar door zy genoegzaam aangeteelt ende vermeerdert gemaakt moogen werden.

Viola tricolor fl. luteo amplo odorato, & variegato. De *Viola tricolor flore luteo amplo odorato*, groote Driecouleurige geele welruikende Violette. Ende *flore luteo amplo odorato variegato*, ofte groote geel bonte welruikende Violette, vergaan niet het eerste Jaar, gelijk d'andere van Zaad, met een wassende Maane in April, niet diep gezaait, voortgekoomen zijnde, maar verblijven twee, ende ook wel drie Jaaren in 't leeuen.

Viola assurgens flore caeruleo. De *Viola assurgens*, of rechtopstaande Violette met een blaauwe Bloem, blijft lange Jaaren in 't leeuen, verdraagt felle Vorst, ende alle andere ongeleegentheit des Winters zonder schaade; bloeit alle Zomers, en geeft

geeft volkomen Zaad, het welke op gezeide Tijd, in een Pot, niet booven een stroobreed diep, d' Aerde bevoolen wordt.

HET CCCXLIII. CAPITTEL.
M A A R T S C H E V I O L E.

Ok in 't Nederlandſch MAARTSCHE VIOLETTE genoemd, by een jegelijk wel bekend. Wordt op Latijn geheeten VIOLA MARTIA, VIOLA NIGRA, VIOLA PURPUREA, ofte VIOLARIA. In 't Hoogduitsch MERTZ VIOLEN, ofte BLAAUW VIOLEN. Ende op François VIOLETTE DE MERS. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vijf onderscheidelijke ſoorten bekend, te weeten: *Viola Martia flore ſimplici* *caeruleo*, blaauwe enkelde Maartsche Viole. *Flore caeruleo pleno*, met een dubbelde blaauwe Bloem. *Flore ſimplici albo*, met een enkelde witte Bloem. *Flore pleno cinero*, met een dubbelde graauwe Bloem. Ende *Viola inodora Sylveſtris*, ofte wilde Maartsche Viole zonder reuk. Alle van een ende de zelfde Culture.

Viola Martia, ejusque species.

Zy beminnen een gemeine, zandige, liever gemefte, als ongemefte Aerde, zoo lief een vrije, en wel ter Zonne geleegene, als een ſchaduwachtige plaatze, veel Waters; blijven eenige Jaaren in 't leeuen; bloeijen niet alleen, maer geeven ook alle Jaaren volkomen Zaad, het welke niet t' effens, maar met der Tijd, haar rijpheit verkrijgt, ten halven van Junius beginnende, ende tegen October eindigende, worden niet alleen onder haar Bladeren, maar ook half, ende zommige Knoppen ſchier geheel onder d' Aerde, en Steelen verborgen leggende, gevonden; het welke niet eerder voor dat het volkomen geworden is, afgeplukt moet zijn, te weeten: als de Knoppen daar het in legt van couleur blaauw, ende het Zaad zelf van binnen na den geelen trekt, dat te vooren bleek wit is: Indien men langer wacht, barſt de Knoppe ſchielijk van een, en valt het Zaad op de Aerde neder. Zo men dit kan afplukken met een volle Maane, zoo blijft het langer goed, ende heeft haar hoogſte volkomentheit, doch blijft niet langer als een Jaar, ofte anderhalf, om gebruikt te kunnen worden bequaam.

Dit zelfde nieuws gewonnen zijnde, moet binnen's huis op een houten bord ofte tafel, luchtig ende hol, om te droogen, drie ofte vier weken lang gelegd werden, als dan van de Huiskens gezuivert, ende op een drooge plaatze, op dat het niet ſchimmelig te ruiken kome, be-
waart zijn.

Zy verdraagen wijders ſterke Vorſt, en alle andere ongelegentheit des Tijds, blijven ſteeds groen, ende worden niet alleen door genoemde Zaad, het welke met een waſſende Maane van de Maart, niet diep

d' Aerde bevoolen wordt : maar ook door het neêrgevallene, 't welk genoegzaam van zelve op staat, als aangewassene jonge Looten, van zelve Wortelen verkrijgende, die men op genoemde Tijd van d'Ouden neemt, ende verplant, aengeteelt ofte bequaamlijk vermeerdert.

Viola Martia flore pleno caeruleo, & cinereo pleno, dubbelde blaauwe, en graauwe Maartfche Viole, verkrijgen noit eenig Zaad, worden niet te min door haare jonge aangegroeide Scheutkens, van zelve Wortelen schietende, die men op gezeide Tijd, ook met de zelfde Maane van Augustus ofte September, om het tweede Jaar, op neemt, ende verplant (of zy worden enkelt van Bloem, ofte vergaan) aangequeekt, ende vermenigvuldigt.

HET CCCCXLIV. CAPITTEL.

G U L D E N R O E D E.

IN 't Nederlandsch alzo (om de schoone couleur der Bloemen) ende geen andere Naame (mjns weetens) genoemd. Wordt op Latijn geheeten VIRGA AUREA. In 't Hoogduitsch WUNDKRAUT, ofte FEDDERKRAUT. Ende op François VERGE d' OR. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, vier besondere soorten kenbaar geworden, te weten :

Virga aurea officinarum latifolia major, groote breedbladige Guldenroede, in de Apotekers Winkelen gebruikelijk. *Officinarum latifolia minor*, kleine breedbladige Guldenroede, by de Apotekers gebruikelijk. *Latifolia peregrina*, vremde breedbladige Guldenroede. Ende *Virga aurea angustifolia peregrina*, ofte vremde Guldenroede met smalle Bladeren. Alle van een ende de zelfde Culture.

Zy lieven een gemeine, zandige, wel gemeste Grond, een vrije, warme, luchtige, en bequaam ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters; blijven lange Jaaren in 't leeven; bloeijen alle Zomers schoon; geeven dikwils, met goede Jaaren, volkomen rijp Zaad; verdraagen felle koude, en alle andere ongeleegentheit des Winters zonder schaa-de; worden ook zoo wel, door het genoemde Zaad, 't welk met een wassende Maane van April, zo geerne in een Pot, als andere plaatze, niet aanbooven een stroobreed diep, in d'Aerde gelegd wil zijn, als door haare gegroeide jonge Wortelen, die men op de zelfde Tijd van d'Ouden neemt, ende verplant, genoegzaam vermeerdert gemaakt.

HET CCCCXLV. CAPITTEL.
V L I E G E N E T.

A Lzoo op Nederlandsch van veele genoemd. In 't Latijn VISCARIA, ofte LYCHNIS SYLVESTRIS VISCOSA. Hier van zijn my, in haare aart en Natuire, twee veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weeten: *Viscaria flore rubro*, Vliegenet met roode Bloemen. Ende *viscaria flore carneo*, ofte Vliegenet met een lijfverfde Bloem. Beide van een ende de zelfde Culture.

Lychnis sylvestris viscosa.

Viscaria flore rubro, & carneo.

Zy beminnen een goede, gemeine, zandige, zoo wel ongemeste, als gemeste Grond, een vrije, en genoegzaam ter Zonne geleegene plaatze, veel Waters, ende ook matige Vochtigheid; blijven niet meer als een Zomer in 't leeven; geeven in de Herfst, volkomen rijp Zaad, versterven van zelfs, ofte door een kleine Rijp: Worden daarom alle Voorjaaren, met een wassende Maane van de Maart, op een nieuw, niet diep, wederom d' Aerde bevoolen, komen ook door het neêrgevallene Zaad van zelfver genoegzaam voort, daar zy eens geplant geworden zijn, waar door zy overvloedig vermeerdert, ende als eeuwigduurende gemaakt mogen worden.

HET CCCCXLVI. CAPITTEL.
G E I T E N B A A R D.

Z Ynde een wel bekend, doch zienswaardig Gewas, wordt niet alleen met deze Naam in 't Nederlandsch, maar ook van veele REYNETTE genoemd. Op Latijn ULMARIA, om dat haar Bladeren die van den Olm ofte Ipenboom een weinig gelijk schijnen: REGINA PRATI, ofte BARBICAPRA. In 't Hoogduitsch WALDGEISBAARD. Ende op François BARBE DE CHEURE. Hier van zijn my in haare aart en Natuire, twee besondere soorten bekend, te weeten: *Ulmaria*, ofte *Regina prati flore collecto*. Geitenbaard met een dichte zaamen geslootene Bloem. Ende *Ulmaria peregrina flore sparso*, ofte vremde Geitenbaard met holle, ofte van malkanderen gescheidene Bloem. Die ook van den Hooggeleerden Heer JACOBUS THEODORUS TABERNÆMONTANUS *Drymopogon* geheeten wordt. Alle van een Culture.

Ulmaria: Regina prati. Barbicapra.

Drymopogon.

Zy beminnen van Natuire, een goede, gemeine, vochte, zandige, en wel gemeste, ofte ook een vette kleijige Aerde, zoo lief een luchtige, en wel ter Zonne geleegene als een schaaduwachtige plaatze, veel

veel Waters; blijven lange Jaaren in 't leeven; verdraagen sterke Vorst, en alle andere ongeleegentheit des Winters, zonder schaade; geeven, by goede Zomers, volkomen rijp Zaad.

Doch het *Ulmaria peregrina flore sparso*, ofte vremde Geitenbaard met een holle Bloem in deze koude Gewesten zeer zelden, het welke, met een wassende Maane van September, in een Pot, om dat het lang in d' Aerde verblijft, eer het opkomende gezien wordt, ofte in de Grond, in de Maand van Maart, een half vingerbreed diep, op een schaduwachtige plaatze, gezaait moet zijn, waar door zy, doch wel zo wel door haar aangegroeide jonge Wortelen, die men, met genoemde Maane in April, van d'Ouden afsteekt, ende verplant, bequamenlijk aangeteelt mogen worden.

HET CCCCXLVII. CAPITTEL.

A E R D B E S I E.

Alle ende een jegelijk, zoo wel om haar aangename smaak, als verkoelende deugzaame kracht, genoegzaam bekend, endeseer begeert; Wordt in 't Nederlandsch alzoogenoemt. Op Latijn FRAGA, de Plante zelve FRAGARIA. In 't Hoogduitsch ERDBEEREN, ende ERDBEERENKRAUT. Maar op François FRAISES. Hier van zijn my, in haar aart en Natuire, eenige kluchtige veranderlijke soorten kenbaar geworden, te weten: *Fragaria fructu rubro major*, groote Aerd-besienkruid met een roode Vrucht. *Minor fructu rubro*, kleine Aerd-besienkruid met een roode Vrucht. *Fructu albo*, met een witte Vrucht. *Fructu hirsuto*, met een gantsch ruige Vrucht. Ende *Fragaria flore pleno*, ofte Aardbesienkruid met een dubbelde zienswaardige Bloem. Alle van een ende de zelfde Culture.

*Fragaria
fructu hirsuto.*

Flore pleno.

Zy beminnen een gemeine, goede, luchtige, en wel gemeste Grond, zoo lief een opene, vrije, bequaam ter Zonne geleege, als een donkere ofte schaduwachtige plaatze, veel Waters; geeven een smaakelijke Vrucht, door vergiftige Creaturen niet licht besmet, ofte beschadigt wordende; verdraagen felle koude, ende alle andere ongeleegentheit des Winters zonder groote hindernisse, worden ook gemeinlijk door haare aangewassene, ofte van zelve voortgekome Jongen, aangeteelt ende vermenigvuldigt.

Wil imand hier van Jaarlijks goede, groote, en delikate Vruchten genieten, die moet alle jonge Scheutkens geduurig afneemen, van 't Onkruid genoegzaam zuiveren, in drooge Dagen met Regenwater dikwils begieten, ende om het derde, ofte vierde Jaar, ten alderlangsten, met een wassende Maane van Augustus, (welke de bequaamste Tijd des

des gantschen Zomers, vermits zy als dan het volgende Jaar Vruchten komen te draagen) ofte in de Maart, in voorgenoemde Grond niet diep, omtrent een voet van malkander, planten : waar door zy overvloedig vermeerdert mogen zijn.

HET CCCXLVIII. CAPITTEL.
DUIZENDBLAD met BLADEREN
van DUIZENDBLAD.

IN't Nederlandsch alzo, en met geen andere Naame (mijns weetens) van iemand genoemd. Wordt op Latijn geheeten *ACHILLEA STRATIOTES*, ofte *MILLEFOLIUM NOBILE FOLIIS MILLEFOLII*, vermits zy niet anders, dan voor een rechte meedesoorte van Duizendblad, Gerwe, ofte *Millefolium*, om haar groote gelijkenisse, met de zelfde, bekend mag zijn.

Achillea
Stratiotes.
Millefolium
Nobile foliis
Millefolii.

Zy bemint een goede, gemeine, zandige, liever gemeste, als ongemeste Grond, een opene, vrije, luchtige, en wel ter Zonne geleezene plaatze, voor alle koude Ooste- en Noorde-winden beschut, verdraagt veel, ende ook weinig Vochtigheits, groote ende ook maatige hette in Zomertijden; Bloeit gemeenlijk, in deze Quartieren, alle Jaaren, maar geeft zelden eenig volkomen rijp Zaad: is tamelijk hart van Natuire, buiten de koude dezer Landen (niet al te sterk zijnde) matiglijk verdraagen konnende; docht te sterk en langduurig weezende, gaat door de zelfde dikwils verloren; is daarom niet ongevoeglijk, dat men daar van t' elkens, tegen de Winter, een weinig in een Pot, by d' een of ander Plante insteeke, ende alzo geduirende de koude bewaare, op dat men daar uit niet kooft onvermoedelijk te geraaken.

Zy geeft (als gezegt) geen volkomen Zaad, ten zy met zeer goede Jaaren, kan niet te min door haar de Aerde doorlopende jonge Scheutkens, van zelfs genoegzaam Wortelen verkrijgende, die men zo wel in Augusto, als Maart ofte April, met een wassende Maane van d'Ouden neemt, ende verplant, bequaamlijk vermeerdert gemaakt worden.

HET CCCXLIX. CAPITTEL.
M A A N K R U I D.

ZYnde een aardig Gewas, op de Aerde kruipende; wordt in't Nederlandsch alzo genoemd, om dat het Zaad plat ende rond, gelijk de Maane, twee gemeinlijk by malkanderen zittende, gezien werdt.

P p p p

Op

Lunaria.

Op Latijn LUNARIA. In't Hoogduitsch MONDKRAUT. Ende op François LUNAIRE.

Zy bemint, uit een eigene aangeboorene aart, een luchtige, nieuws omgesmeetene, ende met tweejarige Paerdemest taamelijk versiene Grond, een opene, vrije, warme of wel ter Zonne geleezene plaats, maatige Vochtigheid; blijft, van Natuire, niet meer dan een Zomer in 't leeven; geeft in de Herfst rijp Zaad, in 't begin van May opgekomen zijnde, anders qualijk ofte zeer laat, ende versterft daar meede.

Moet daarom, alle Jaaren, door haar volkomen geworden Zaad, met een wassende Maane van April, de Aerde, niet booven een stroobreed diep, bevoolen wordende, wederom vernieuwt ofte vermeerderd gemaakt zijn. ziet het 44 Capittel dezes Boeks, na het welke dit behoorde gestelt geweest te hebben.

Einde des Derden Boeks.

RE

REGISTER.

der CAPITTELEN

Des Derden Boeks.

A

A Erdakers.	cap. 54	fol. 269
Aerdangel.	cap. 340	fol. 547
Aerdbesie.	cap. 447	fol. 650
Aerdnoten.	cap. 91	fol. 314
Adderskruid.	cap. 403	fol. 603
Affodillen.	cap. 64	fol. 287
Africaansche Bloem.	cap. 213	fol. 418
Ageratum.	cap. 17	fol. 230
Agrimonie.	cap. 18	fol. 230
Ajuin.	cap. 23	fol. 236
Veld Ajuin.	cap. 344	fol. 549
Zee Ajuin.	cap. 27	fol. 239
Akeleije.	cap. 55	fol. 270
Alantwortel.	cap. 195	fol. 405
Aloë.	cap. 29	fol. 241
Alffen.	cap. 4	fol. 217
Alyffum.	cap. 33	fol. 248
Ambrosia.	cap. 40	fol. 255
Ammi.	cap. 35	fol. 250
Anemone.	cap. 39	fol. 253
Angelica.	cap. 42	fol. 256
Angelieren.	cap. 59	fol. 276
Anthyllis.	cap. 44	fol. 258
Anys.	cap. 43	fol. 357
Anyskruid uit America.	cap. 267	fol. 470
Aphace.	cap. 45	fol. 259
Apocynum.	cap. 53	fol. 268
Aristolochie.	cap. 61	fol. 280
Articiokken.	cap. 150	fol. 363
Articiokken onder d' Aerde.	cap. 243	fol. 444
Asperfie.	cap. 268	fol. 471
Astragalus.	cap. 66	fol. 289
Averuit.	cap. 3	fol. 215

B

Baccharis.	cap. 74	fol. 297
------------	---------	----------

Balsam-

Register der Capittelen des Derden Boeks.

Balsaamappel.	cap. 75	fol. 297
Basilicum.	cap. 154	fol. 366
Wilde Basilicum.	cap. 155	fol. 367
Bataten.	cap. 244	fol. 445
Beekbunge.	cap. 37	fol. 251
Been.	cap. 77	fol. 301
Beerwortel.	cap. 321	fol. 527
Beerenklaauw.	cap. 6	fol. 221
Beerenoor.	cap. 70	fol. 292
Beete.	cap. 78	fol. 301
Beetewortel.	cap. 180	fol. 394
Bernagie.	cap. 86	fol. 308
Bertram.	cap. 381	fol. 583
Betonie.	cap. 79	fol. 302
Bilsenkruid.	cap. 254	fol. 456
Bingelkruid.	cap. 318	fol. 525
Bylzenskruid.	cap. 405	fol. 605
Byvoet.	cap. 56	fol. 271
Bloem des Lijdens.	cap. 216	fol. 421
Boekweite.	cap. 204	fol. 410
Boelzenskruid.	cap. 19	fol. 231
Bok Orege.	cap. 306	fol. 515
Boksbaard.	cap. 434	fol. 640
Boksdoorn.	cap. 433	fol. 639
Boonen.	cap. 146	fol. 360
Turkscheboonen.	cap. 362	fol. 565
Vygeboonen.	cap. 298	fol. 506
Booterbloem.	cap. 406	fol. 606
Brasilie Peper.	cap. 114	fol. 335
Bruinelle.	cap. 95	fol. 317
Bruinette.	cap. 100	fol. 322
Bruinrood Vierblad.	cap. 326	fol. 532
Bryonie.	cap. 92	fol. 315
Buiskool.	cap. 90	fol. 311
C		
Cameline.	cap. 329	fol. 534
Camille.	cap. 99	fol. 321
Canarizaad.	cap. 263	fol. 566
Cardinaalsbloem.	cap. 215	fol. 420
Cariophyllate.	cap. 122	fol. 341
Carline.	cap. 116	fol. 337
Caucalis.	cap. 126	fol. 344
Cepæa.	cap. 130	fol. 347
		<u>Cerinthe.</u>

Register der Capittelen des Derden Boeks.

Cerinthe.	cap. 134	fol. 352
Chamædris.	cap. 136	fol. 353
Ciceren.	cap. 142	fol. 358
Cicoreye.	cap. 149	fol. 363
Circæa van Parys.	cap. 151	fol. 365
Coloquintappel.	cap. 157	fol. 369
Comijn.	cap. 163	fol. 375
Hofcomijn.	cap. 121	fol. 341
Condrielle.	cap. 141	fol. 357
Conyza.	cap. 161	fol. 373
Coriander.	cap. 162	fol. 375
Cortuse.	cap. 166	fol. 378
Cymbalarie der Italiaanen.	cap. 176	fol. 391
D		
Damaftbloem.	cap. 281	fol. 486
Datura.	cap. 178	fol. 392
Deurwas.	cap. 355	fol. 559
Dictamnus.	cap. 186	fol. 399
Dille.	cap. 41	fol. 256
Distel.	cap. 118	fol. 338
Driedistel.	cap. 119	fol. 340
Kruisdistel.	cap. 120	fol. 340
Doronicum.	cap. 188	fol. 401
Dorycnium.	cap. 189	fol. 401
Dragon.	cap. 190	fol. 402
Wildedragon.	cap. 380	fol. 582
Drieblad.	cap. 325	fol. 530
Drie couleurge Violette.	cap. 442	fol. 646
Druivenkruid.	cap. 89	fol. 311
Duivekervel.	cap. 224	fol. 427
Duivelsbeete.	cap. 399	fol. 600
Dulappel.	cap. 308	fol. 517
Dullekervel.	cap. 147	fol. 361
Duizendblad.	cap. 323	fol. 529
met Bladeren van Duizendblad.	cap. 448	fol. 651
Duizendknop.	cap. 372	fol. 574
Duizendkoorn.	cap. 248	fol. 449
Duizendschoon.	cap. 60	fol. 279
E		
Eedel Leverkruid.	cap. 245	fol. 446
Eerdnooten.	cap. 54	fol. 269
Eerenprijs	cap. 440	fol. 644
Elatine.	cap. 193	fol. 404

Eli-

Register der Capittelen des Derden Boeks.

Elichryfon.	cap. 194	fol. 405
Endivie.	cap. 148	fol. 362
Ephemerum van Mathiolus.	cap. 1	fol. 211
Epimedium-kruid.	cap. 196	fol. 406
Eppe.	cap. 52	fol. 265
Watereppe.	cap. 414	fol. 615
Erinus van Dioscorides.	cap. 269	fol. 474
Erwten.	cap. 145	fol. 359
Leege Zee Erwten.	cap. 359	fol. 571
Efula.	cap. 124	fol. 342
F		
Fenegriek.	cap. 218	fol. 423
Ferula.	cap. 206	fol. 411
Filipendule.	cap. 210	fol. 415
Water Filipendule.	cap. 211	fol. 416
Fiekruid.	cap. 422	fol. 622
Fluweelbloem.	cap. 34 en 213	fol. 249 418
Fonteinkruid.	cap. 374	fol. 576
Fraxinelle.	cap. 221	fol. 425
G		
Galege.	cap. 226	fol. 419
Ganfebloeme.	cap. 98	fol. 319
Ganferig.	cap. 375	fol. 577
Geitenbaard.	cap. 446	fol. 649
Gengber.	cap. 265	fol. 468
Gentiane.	cap. 227	fol. 429
Gerwe.	cap. 323	fol. 529
Gingidium.	cap. 229	fol. 432
Glaskruid.	cap. 352	fol. 556
Glaux.	cap. 231	fol. 434
Gnaphalium.	cap. 234	fol. 436
Godsgenaade.	cap. 237	fol. 440
Gouden Appel.	cap. 309	fol. 518
Goudbloeme.	cap. 108	fol. 328
In waterige plaatsen groeiende.	cap. 109	fol. 329
Goudenkruid.	cap. 246	fol. 447
Gras van Parnassus.	cap. 236	fol. 438
Groote Krok.	cap. 339	fol. 545
Groot Speenkruid.	cap. 404	fol. 603
Guichel Heil.	cap. 36	fol. 251
Gulden Roede.	cap. 444	fol. 648
H		
Haanekammekens.	cap. 338	fol. 544
		<u>Wilde</u>

Register der Capittelen des Derden Boeks.

Wilde Haanekammekens.

Haaseoor.	cap. 212	fol. 417
Haasepoot.	cap. 135	fol. 352
Haafen Salade.	cap. 278	fol. 484
Harmala uit Syriën.	cap. 420	fol. 620
Havikskruid.	cap. 392	fol. 593
Hederik.	cap. 250	fol. 450
Heers.	cap. 201	fol. 409
Heidens Wondkruid.	cap. 322	fol. 528
Hemionitis.	cap. 419	fol. 620
Hermodaetelen.	cap. 12	fol. 226
Herts Gespan.	cap. 156	fol. 368
Hertshoorn.	cap. 115	fol. 336
Hertstonge.	cap. 164	fol. 376
Hoef blad.	cap. 11	fol. 226
Hoe langer Hoe liever.	cap. 72	fol. 295
Hollewortel.	cap. 137 en 191	fol. 354 403
Hondstonge.	cap. 225	fol. 428
Hondstand.	cap. 175	fol. 390
Hontjesdraf.	cap. 182	fol. 396
Hoppe.	cap. 240	fol. 442
Huislook.	cap. 300	fol. 507
Hyacinth.	cap. 131	fol. 348
Hypecoon.	cap. 252	fol. 452
	cap. 255	fol. 458

Jacea.

Jalappe.

Jenette.

Ydele Haaver.

Yfop.

Yzerkruid.

Indiaansche Doornappel.

Indiaansch Kruidtje Roer my niet.

Indiaansche Weite.

Indiaansche Vijge.

Jobs Traanen.

Juca uit America.

Uit Brasiliën, &c.

K

Kaarden uit America met Doornen.

Kaizerskroon.

Kalfsmuil.

Kalfsvoet.

cap. 257	fol. 460
cap. 2	fol. 212
cap. 301	fol. 508
cap. 365	fol. 567
cap. 256	fol. 459
cap. 336 en 415	fol. 541.615
cap. 208	fol. 414
cap. 247	fol. 447
cap. 223	fol. 426
cap. 207	fol. 412
cap. 266	fol. 469
cap. 264	fol. 467
cap. eod.	fol. eod.

cap. 270	fol. 475
cap. 165	fol. 377
cap. 46	fol. 259
cap. 57	fol. 272
	Kali

Register der Capittelen des Derden Boeks.

Kali.	cap. 132	fol. 350
Kauwoorde.	cap. 169	fol. 381
Kerffe.	cap. 262	fol. 465
Wildekerffe.	cap. 263	fol. 466
Vremde Wildekerffe.	cap. 431	fol. 637
Kervel.	cap. 128	fol. 345
Kivytsbloem.	cap. 222	fol. 426
Kleef kruid.	cap. 47	fol. 260
Kliffenkruid.	cap. 71	fol. 294
Klokjes.	cap. 110	fol. 330
Knawel.	cap. 273	fol. 478
Knuiflook.	cap. 21	fol. 234
Koeooge.	cap. 97	fol. 318
Kokenkruid.	cap. 377	fol. 578
Komkommer.	cap. 172	fol. 385
Kool.	cap. 90	fol. 311
Koraalkruid.	cap. 184	fol. 397
Koorenbloem.	cap. 173	fol. 387
Koornroose.	cap. 317	fol. 524
Kottoenkruid.	cap. 235	fol. 438
Kraakebesien.	cap. 330	fol. 535
Krappe.	cap. 49	fol. 262
Kruidtje roer my niet.	cap. 261	fol. 464
Kruisbloem.	cap. 371	fol. 573
Kruiswortel.	cap. 407	fol. 609
Kunneke.	cap. 396	fol. 596
L.		
Lampfana.	cap. 282	fol. 489
Lappa Boaria.	cap. 127	fol. 345
Laferpitium.	cap. 284	fol. 491
Lathyrus.	cap. 279	fol. 485
Lattouwe.	cap. 277	fol. 483
Steen Lattouwe.	cap. 113	fol. 334
Lavendel.	cap. 285	fol. 491
Lelie.	cap. 290	fol. 497
Leontopetalon.	cap. 361	fol. 563
Lepelblad.	cap. 153	fol. 366
Limonium.	cap. 287	fol. 493
Linsen.	cap. 143	fol. 359
Lis.	cap. 104	fol. 324
met ruikende Bladeren.	cap. 103	fol. 324
met stinkende Bladeren.	cap. 105	fol. 326
Lombaarsche Linse uit Brasil.	cap. 160	fol. 373
		Longe

Register der Capittelen des Derden Boeks.

Longekruid	cap. 379	fol. 582
Look zonder Look.	cap. 22	fol. 235
Berglook.	cap. 25	fol. 237
Huislook.	cap. 131	fol. 348
Knoplook.	cap. 21	fol. 234
Waterlook.	cap. 138	fol. 355
Lubstok.	cap. 288	fol. 495
Luiſekruid.	cap. 107 en 424	fol. 328 623
M		
Maagdepalm.	cap. 152	fol. 365
Maankruid kleine.	cap. 297	fol. 505
Maartſche Viole.	cap. 443	fol. 647
Madelieven.	cap. 76	fol. 298
Majoraan.	cap. 302	fol. 511
Malloote.	cap. 296	fol. 505
Malroye.	cap. 313	fol. 522
Malue.	cap. 32	fol. 246
Geele Malue.	cap. 31	fol. 245
Witte Malue.	cap. 30	fol. eod.
Mandragora.	cap. 311	fol. 520
Mankop.	cap. 350	fol. 554
Manſoor.	cap. 58	fol. 275
Marietten.	cap. 112	fol. 333
Mariolein.	cap. 302	fol. 511
Marum.	cap. 312	fol. 521
Mechoacan.	cap. 320	fol. 527
Medica oprechte.	cap. 219	fol. 424
Medica gemeine.	cap. 220	fol. eod.
Meeſterwortel.	cap. 67	fol. 289
Melde.	cap. 68	fol. 290
Meliſſe.	cap. 319	fol. 525
Melone.	cap. 171	fol. 383
Meybloem.	cap. 291	fol. 498
Meyer.	cap. 69	fol. 291
Moederkruid.	cap. 314	fol. 522
Mollugo.	cap. 50	fol. 264
Moly.	cap. 26	fol. 238
Mofch.	cap. 327	fol. 533
Moſtart uit Arragon.	cap. 202	fol. 409
Mottenkruid.	cap. 80	fol. 303
Muir.	cap. 28	fol. 240
Muirbloem.	cap. 274	fol. 478
Munte.	cap. 101	fol. 322
		Berg-

Register der Capittelen des Derden Boeks.

Bergmunte.	cap. 102	fol. 323
Muscari.	cap. 328	fol. 534
Muisdóorn.	cap. 390	fol. 592
Muisekoorn.	cap. 364	fol. 567
Muisoor.	cap. 360	fol. 563
N		
Naaldekervel.	cap. 401	fol. 601
Nachtbloem, welriekende.	cap. 249	fol. 449
Narcisse.	cap. 332.	fol. 536
Naschaje.	cap. 310	fol. 519
Naterwortel.	cap. 84	fol. 307
Navelkruid.	cap. 167	fol. 379
Netelkruid van Romen.	cap. 271	fol. 476
Verkeerd Netelkruid.	cap. 272	fol. eod.
Nieswortel.	cap. 107	fol. 327
Nigelle.	cap. 316	fol. 524
O		
Ochrys der Grieken.	cap. 144	fol. 359
Oijevaarsbek.	cap. 228	fol. 431
Oogenklaar.	cap. 140	fol. 356
Oogentrooft.	cap. 203	fol. 410
Orege.	cap. 305	fol. 514
Bok Orege.	cap. 306	fol. 515
Offetonge.	cap. 87	fol. 309
Kleine Offetonge.	cap. 38	fol. 252
P		
Paapenschoe.	cap. 106	fol. 327
Paerdesteert.	cap. 197	fol. 406
Paerdsbloem.	cap. 315	fol. 523
Paerdsyfer.	cap. 205	fol. 411
Windende Paerdsyfer.	cap. 289	fol. 495
Panax.	cap. 349	fol. 553
Panikkooren.	cap. 347	fol. 551
Pareye.	cap. 24	fol. 237
Parlenkruid.	cap. 294	fol. 502
Paronychia.	cap. 353	fol. 557
Passerine.	cap. 351	fol. 555
Pastinaake.	cap. 181	fol. 395
Patich.	cap. 283	fol. 489
Peen.	cap. 179	fol. 393
Penninksbloemen.	cap. 85	fol. 307
Penningskruid.	cap. 331	fol. 535
Peperwortel.	cap. 385	fol. 587
		Pe-

Register der Capittelen des Derden Boeks.

Pepone.	cap. 170	fol. 382
Persenkruid.	cap. 356	fol. 559
Pestilentiewortel.	cap. 73	fol. 296
Peterselie.	cap. 52	fol. 265
Phalangium.	cap. 359	fol. 562
Phlomos.	cap. 366	fol. 568
Pimpinelle.	cap. 367	fol. 569
Plompe.	cap. 333	fol. 538
Pœonic.	cap. 348	fol. 552
Poleye.	cap. 304	fol. 513
Polium.	cap. 370	fol. 572
Porcelain.	cap. 238	fol. 441
Zee Porcelein.	cap. 239	fol. 442
R		
Radijs.	cap. 384	fol. 586
Rakette.	cap. 198	fol. 407
Eedele Rakette.	cap. 199	fol. 408
Italiaansche Rakette.	cap. 200	fol. eod.
Rape.	cap. 386	fol. 588
Raponce.	cap. 111	fol. 331
Rhaponticum.	cap. 389	fol. 591
Ridderspooren.	cap. 183	fol. 396
Riet.	cap. 62	fol. 282
Rietgras.	cap. 93	fol. 316
Roosewortel.	cap. 383	fol. 585
Ruerkruid.	cap. 209	fol. 415
Ruite.	cap. 391	fol. 592
Rijs.	cap. 346	fol. 551
Ruiterskruid.	cap. 324	fol. 530
S.		
Saffraan.	cap. 168	fol. 380
Wilde Saffraan.	cap. 117	fol. 338
Salade.	cap. 277	fol. 483
Veld Salade.	cap. 334	fol. 538
Salomons Segel.	cap. 373	fol. 575
Santorie.	cap. 129	fol. 346
Sanikel.	cap. 395	fol. 595
Savie.	cap. 394	fol. 594
Scabiose.	cap. 398	fol. 598
Scammonie.	cap. 400	fol. 600
Scharleye.	cap. 251	fol. 451
Schilddraagend' Hedyfarum.	cap. 241	fol. 443
Scordotis van Plinius.	cap. 139	fol. 355

Schor-

Register der Capittelen des Derden Boeks.

Scorpioenssteert met Blad. van Haaseooren.	cap. 402	fol. 602
Senegroen.	cap. 94	fol. 317
Sermontein.	cap. 416	fol. 617
Serpentstonge.	cap. 393	fol. 594
Serratula.	cap. 259	fol. 462
Sesamoides.	cap. 410	fol. 611
Sesamum.	cap. 409	fol. 610
Sefeli.	cap. 411	fol. 612
Sevengetijdenkruid.	cap. 295	fol. 503
Sigmaartskruid.	cap. 5	fol. 219
Sintjacobskruid.	cap. 260	fol. 463
Sintjanskruid.	cap. 253	fol. 454
Sifyrinchium.	cap. 413	fol. 614
Slangenhoofd.	cap. 88	fol. 310
Sleutelbloem.	cap. 378	fol. 579
Berg Sleutelbloem.	cap. eod.	fol. eod.
Smeerwortel.	cap. 133	fol. 351
Smyrnium van Candien.	cap. 421	fol. 621
Sotsknodze.	cap. 438	fol. 643
Speerkruid.	cap. 342	fol. 547
Spinagie.	cap. 283	fol. 490
Americaansche met Bolwortelen.	cap. 244	fol. 445
Springkruid.	cap. 123	fol. 342
Stachyskruid.	cap. 423	fol. 622
Stalkruid.	cap. 337	fol. 543
Standelkruid.	cap. 82	fol. 305
Steen Leevekruid.	cap. 280	fol. 486
Steenbreek.	cap. 397	fol. 597
Roode Steenbreek.	cap. 210	fol. 415
Sterrekruid.	cap. 65	fol. 288
Water Sterrekruid.	cap. 435	fol. 641
Stoëbe.	cap. 258	fol. 461
Stechaskruid.	cap. 425	fol. 624
Stokvioliere.	cap. 275	fol. 479
Suikerwortel.	cap. 412	fol. 613
Suiring.	cap. 7	fol. 222
Swalnewortel.	cap. 63	fol. 286
Sweerdkruid.	cap. 230	fol. 433
Synnauw.	cap. 20	fol. 233
Tandekenskruid.	cap. 185	fol. 398
Terwe uit America.	cap. 436	fol. 641
Teucrium.	cap. 427	fol. 626
		Tha-

Register der Capittelen des Derden Boeks.

Thalictrum.	cap. 429	fol. 628
Thapfia.	cap. 428	fol. 627
Thymiaan.	cap. 303	fol. 512
Wilde Thymiaan.	cap. 408	fol. 610
Tongblad.	cap. 286	fol. 492
Tormentille.	cap. 432	fol. 639
Torrekruid.	cap. 437	fol. 642
Tulpe.	cap. 430	fol. 629
Tunisbloem.	cap. 213	fol. 418
Tweeblad.	cap. 83	fol. 306
Vaaren.	cap. 13	fol. 227
Boomvaaren.	cap. 14	fol. 228
Grachtvaaren.	cap. 15	fol. 229
Steenvaaren.	cap. 16	fol. 230
Vaccaria.	cap. 439	fol. 644
Valeriane.	cap. 335	fol. 539
Vederik.	cap. 307	fol. 516
Veldcypres.	cap. 137	fol. 354
Venkel.	cap. 217	fol. 423
Verkens-venkel.	cap. 357	fol. 560
Zee-venkel.	cap. 358	fol. 561
Verkensbrood.	cap. 174	fol. 389
Vierblad met bruin roode Bladeren.	cap. 326	fol. 532
Vingerhoed.	cap. 187	fol. 400
Vlaskruid.	cap. 292	fol. 499
Wild Vlaskruid.	cap. 293	fol. 500
Vliegenet.	cap. 445	fol. 649
Vlookruid.	cap. 376	fol. 577
Voogelvoet.	cap. 345	fol. 550
Vrouwenhaar.	cap. 19	fol. 224
Vijfvingerkruid.	cap. 354	fol. 557
Waalwortel.	cap. 96	fol. 218
Walmeester.	cap. 48	fol. 261
Walstroo.	cap. 51	fol. 264
Waternoten.	cap. 341	fol. 546
Wederdoot.	cap. 10	fol. 225
Weede.	cap. 233	fol. 435
Weegbre.	cap. 368	fol. 570
Wilde Galiga.	cap. 177	fol. 392
Wilde Vlier.	cap. 192	fol. 403
Winde.	cap. 158	fol. 369
		Stee-

Register der Capittelen des Derden Boeks.

Steekende Winde.	cap. 417	fol. 618
Zee Winde.	cap. 418	fol. 619
Wintergroen.	cap. 343	fol. 547
Witzen.	cap. 441	fol. 645
Woekelaar.	cap. 98	fol. 319
Wolfsmelk.	cap. 125	fol. 343
Wolfswortel.	cap. 8	fol. 223
Wollekruid.	cap. 81	fol. 304
Wonderboom.	cap. 388	fol. 590
Wonderbleom van Peru.	cap. 2	fol. 212
Wormkruid.	cap. 426	fol. 625
Wouwe.	cap. 299	fol. 507
Z		
Zeepkruid.	cap. 382	fol. 584
Zipollen.	cap. 23	fol. 236
Zoethout.	cap. 232	fol. 435
Zomerzotje.	cap. 276	fol. 482
Zonnebloem.	cap. 214	fol. 419
Zonnedaauw.	cap. 387	fol. 589
Zonnewende.	cap. 242	fol. 444

INDEX CAPITULUM.

LIBRI TERTII.

Abrotanum.	cap. 3	fol. 215
Abfinthium.	cap. 4	fol. 217
Abutylon Avicenna.	cap. 31	fol. 245
Acanthus.	cap. 6	fol. 221
Acetosa.	cap. 7	fol. 222
Achillea Stratiotes.	cap. 448	fol. 651
Aconitum.	cap. 8	fol. 223
Acorus.	cap. 103	fol. 324
Adiantum.	cap. 9	fol. 224
Ageratum.	cap. 17	fol. 230
Agrimonia.	cap. 18	fol. 230
Alcea.	cap. 5	fol. 219
		Alchi-

Index Capitulū Libri Tertii.

Alchimilla.	88 .qao	cap. 20	fol. 233
Alliaria.	88 .qao	cap. 22	fol. 235
Allium.	88 .qao	cap. 21	fol. 234
Allium Alpinum.	87 .qao	cap. 25	fol. 237
Aloë.		cap. 29	fol. 241
Alfina.	47 .qao	cap. 28	fol. 240
Althæa.	77 .qao	cap. 30	fol. 245
Althæa lutea.	47 .qao	cap. 31	fol. eod.
Alyssum.	77 .qao	cap. 33	fol. 248
Amaranthus.	84 .qao	cap. 34	fol. 249
Amara dulcis.	47 .qao	cap. 191	fol. 403
Ambrosia.	47 .qao	cap. 40	fol. 255
Amellus marinus.	77 .qao	cap. 435	fol. 641
Ammi.	77 .qao	cap. 35	fol. 250
Anagallis.	87 .qao	cap. 36	fol. 251
Anchusa.	87 .qao	cap. 38	fol. 252
Androsæmum.	81 .qao	cap. 253	fol. 454
Anemone.	87 .qao	cap. 39	fol. 253
Anethum.	88 .qao	cap. 41	fol. 256
Angelica.	88 .qao	cap. 42	fol. eod.
Angelica lucida.	88 .qao	cap. 284	fol. 491
Anisoides Americana.	88 .qao	cap. 267	fol. 470
Anisum.	88 .qao	cap. 43	fol. 257
Anthyllis.	88 .qao	cap. 44	fol. 258
Antirrhinum.	88 .qao	cap. 46	fol. 259
Aparine.	88 .qao	cap. 47	fol. 260
Aphaca.	88 .qao	cap. 45	fol. 259
Apios.	88 .qao	cap. 54	fol. 269
Apium.	81 .qao	cap. 52	fol. 265
Apocynum.	88 .qao	cap. 53	fol. 268
Aquilegia.	88 .qao	cap. 55	fol. 270
Argentina.	88 .qao	cap. 375	fol. 577
Aristolochia.	88 .qao	cap. 61	fol. 280
Armerius.	88 .qao	cap. 60	fol. 279
Artemisia.	88 .qao	cap. 56	fol. 271
Arum.	88 .qao	cap. 57	fol. 272
Arundo.	88 .qao	cap. 62	fol. 282
Asarum.	88 .qao	cap. 58	fol. 275
Asparagus.	88 .qao	cap. 268	fol. 471
Asperula.	88 .qao	cap. 51	fol. 264
Asphodelus.	88 .qao	cap. 64	fol. 287
Asplenium.	88 .qao	cap. 16	fol. 229
Aster.	88 .qao	cap. 65	fol. 288
			Astra-

Index Capitum Libri Tertii.

Astragalus.	o2 .qao	cap. 66	fol. 289
Atriplex.	22 .qao	cap. 68	fol. 290
Auricula muris.	12 .qao	cap. 360	fol. 563
Auricula Urſi.	72 .qao	cap. 70	fol. 292
Baccharis.	82 .qao	cap. 74	fol. 297
Balsamina.	08 .qao	cap. 75	fol. eod.
Barba Hirci.	18 .qao	cap. 434	fol. 640
Barba Jovis.	88 .qao	cap. 131	fol. 348
Barbi capra.	48 .qao	cap. 446	fol. 649
Basilicum.	101 .qao	cap. 154	fol. 366
Batatas.	04 .qao	cap. 244	fol. 445
Becabunga.	784 .qao	cap. 37	fol. 251
Been album.	78 .qao	cap. 77	fol. 301
Bellis.	88 .qao	cap. 76	fol. 298
Bera.	88 .qao	cap. 78	fol. 301
Bera tubra.	88 .qao	cap. 180	fol. 394
Betonica.	08 .qao	cap. 79	fol. 302
Bifolium.	14 .qao	cap. 83	fol. 306
Bislingua.	24 .qao	cap. 286	fol. 492
Bismalua.	482 .qao	cap. 30	fol. 245
Bistorta.	782 .qao	cap. 84	fol. 307
Blattaria.	84 .qao	cap. 80	fol. 303
Blitum.	44 .qao	cap. 69	fol. 291
Borrago.	84 .qao	cap. 86	fol. 308
Botrys.	74 .qao	cap. 89	fol. 311
Branca Urſina.	74 .qao	cap. 6	fol. 221
Brassica.	48 .qao	cap. 90	fol. 311
Brassica marina.	22 .qao	cap. 418	fol. 619
Bryonia.	88 .qao	cap. 92	fol. 315
Bromus Herba.	72 .qao	cap. 365	fol. 567
Brunella.	778 .qao	cap. 95	fol. 317
Bugla.	10 .qao	cap. 94	fol. eod.
Buglossum.	00 .qao	cap. 87	fol. 309
Bulbocastanum.	82 .qao	cap. 91	fol. 314
Bulbonach.	72 .qao	cap. 85	fol. 307
Bupthalmum.	20 .qao	cap. 97	fol. 318
Bupleurum.	82 .qao	cap. 135	fol. 352
Cacubalum.	12 .qao	cap. 28	fol. 240
Calamintha montana.	qao	cap. 102	fol. 323
Calamus aromaticus.	qao	cap. 103	fol. 324
Calceolus Mariæ.	20 .qao	cap. 106	fol. 327

Index Capitulum Libri Tertii.

Calendula.	cap. 108	fol. 328
Caltha palustris.	cap. 109	fol. 329
Camelina.	cap. 329	fol. 534
Camomilla.	cap. 99	fol. 321
Campanula.	cap. 110	fol. 330
Canna Indica.	cap. 62	fol. 282
Capillaris.	cap. 10	fol. 225
Capillus Veneris.	cap. 9	fol. 224
Capficum.	cap. 114	fol. 335
Cardamine.	cap. 262	fol. 465
Cardiaca.	cap. 115	fol. 336
Carduus.	cap. 118	fol. 338
Carlina.	cap. 116	fol. 337
Caryophyllata.	cap. 122	fol. 341
Caryophyllus Hortensis.	cap. 59	fol. 276
Carthamus.	cap. 117	fol. 338
Carum.	cap. 121	fol. 341
Cataputia.	cap. 123	fol. 342
Caucalis.	cap. 126	fol. 344
Centaureum.	cap. 129	fol. 346
Cepa.	cap. 23	fol. 236
Cepa marina.	cap. 27	fol. 239
Cepæa.	cap. 130	fol. 347
Cerefolium.	cap. 128	fol. 345
Cerithe.	cap. 134	fol. 352
Ceterach.	cap. 16	fol. 229
Chamædrys.	cap. 136	fol. 353
Chamæpitys.	cap. 137	fol. 354
Chelidonium.	cap. 140	fol. 356
Chondrilla.	cap. 141	fol. 357
Chrysanthemum.	cap. 98	fol. 319
Cicer.	cap. 142	fol. 358
Cichorium.	cap. 149	fol. 363
Cicuta.	cap. 147	fol. 361
Cinera vulgaris.	cap. 150	fol. 363
Cineraria.	cap. 260	fol. 463
Circæa Lutetiana.	cap. 151	fol. 365
Cirsium luteum.	cap. 119	fol. 340
Citrago.	cap. 319	fol. 526
Cyanus.	cap. 173	fol. 387
Cyclamen.	cap. 174	fol. 389
Cymbalaria Itolorum.	cap. 176	fol. 391
Cynoglossum.	cap. 175	fol. 390

Index Capitulorum Libri Tertii.

Cyperus.	cap. 177	fol. 392
Clematis Daphnoides.	cap. 152	fol. 365
Clematis Passiflora.	cap. 216	fol. 421
Clinopodium.	cap. 155	fol. 367
Cnicus.	cap. 117	fol. 338
Cochlearia.	cap. 153	fol. 366
Colchicum.	cap. 156	fol. 368
Colocynthis.	cap. 157	fol. 369
Colubrina.	cap. 84	fol. 307
Colutea Brasiliensis.	cap. 160	fol. 373
Consolida major.	cap. 96	fol. 318
Regalis.	cap. 183	fol. 396
Saracenis.	cap. 419	fol. 620
Convolvulus.	cap. 158	fol. 369
Conyza.	cap. 161	fol. 373
Coriandrum.	cap. 162	fol. 375
Cornu cervi.	cap. 164	fol. 376
Corona Imperialis.	cap. 165	fol. 377
Coronopus.	cap. 164	fol. 376
Cortusa.	cap. 166	fol. 378
Cotyledon.	cap. 167	fol. 379
Crassula.	cap. 133	fol. 351
Creta marina.	cap. 358	fol. 561
Crista Galli.	cap. 212	fol. 417
Chrithmum marinum.	cap. 358	fol. 561
Crocus.	cap. 168	fol. 380
Cucumer.	cap. 172	fol. 385
Cucurbita.	cap. 169	fol. 381
Cuminum.	cap. 163	fol. 375
Cunila.	cap. 396	fol. 596
D		
Datura.	cap. 178	fol. 392
Daucus.	cap. 179	fol. 393
Delphinium.	cap. 183	fol. 396
Dens Canis.	cap. 182	fol. 396
Dentaria.	cap. 184	fol. 397
Dentillaria.	cap. 185	fol. 398
Diapensia.	cap. 395	fol. 595
Dictamnus.	cap. 186	fol. 399
Digitalis.	cap. 187	fol. 400
Dipsacus.	cap. 118	fol. 339
Dipsacus Spinosus Americanus.	cap. 270	fol. 475
Doronicum.	cap. 188	fol. 401
		Do-

Index Capitum Libri Tertii.

Dorycnium.	cap. 189	fol. 401
Dracunculus.	cap. 190	fol. 402
Dulcamara.	cap. 191	fol. 403
E		
Ebulus.	cap. 192	fol. 403
Echium.	cap. 88. 106.	fol. 310
Echinomelocactus.	cap. 208	fol. 414
Elatine.	cap. 193	fol. 404
Elichryson.	cap. 194	fol. 405
Endivia.	cap. 148	fol. 362
Enula Campana.	cap. 195	fol. 405
Ephemerum Mathioli.	cap. 1	fol. 211
Epimedium Herba.	cap. 196	fol. 406
Equisetum.	cap. 197	fol. eod.
Eranthemum.	cap. 100	fol. 322
Erinus Dioscoridis.	cap. 269	fol. 474
Eruca.	cap. 198	fol. 407
Ervilia.	cap. 145	fol. 359
Eryngium.	cap. 120	fol. 340
Erysimum.	cap. 199	fol. 408
Esula.	cap. 124	fol. 342
Eufrafia.	cap. 203	fol. 410
Eupatorium.	cap. 19	fol. 231
F		
Faba.	cap. 146	fol. 360
Fagotriticum.	cap. 204	fol. 410
Ferrum equinum.	cap. 205	fol. 411
Ferrum equinum volubile.	cap. 289	fol. 495
Ferula.	cap. 206	fol. 411
Festucago.	cap. 365	fol. 567
Foeniculum.	cap. 217	fol. 423
Foenum Burgundiacum.	cap. 219	fol. 424
Foenum Græcum.	cap. 218	fol. 423
Ficus Indica.	cap. 207	fol. 412
Filago.	cap. 209	fol. 415
Filipendula.	cap. 210	fol. eod.
Filipendula aquatica.	cap. 211	fol. 416
Filix.	cap. 13	fol. 227
Fistularia.	cap. 212	fol. 417
Flos Adonis.	cap. 100	fol. 322
Africanus.	cap. 213	fol. 418
Cardinalis.	cap. 215	fol. 410
Cuculi.	cap. 60	fol. 280

Index Capitum Libri Tartii.

Keiri.	cap. 274	fol. 478
Passionis.	cap. 216	fol. 421
Solis.	cap. 214	fol. 419
Tunetanus.	cap. 213	fol. 418
Venti.	cap. 39	fol. 253
Fragaria.	cap. 447	fol. 650
Fraxinella.	cap. 221	fol. 425
Fritillaria.	cap. 222	fol. 426
Fru mentum Indicum.	cap. 223	fol. eod.
Sarracenicum.	cap. 204	fol. 410
Fumaria.	cap. 224	fol. 427
Bullosa maxima Cretica.	cap. 361	fol. 563
Bulbosa radice cava.	cap. 225	fol. 428
G		
Galega.	cap. 226	fol. 429
Gallium.	cap. 48	fol. 261
Gentiana.	cap. 227	fol. 429
Geranium.	cap. 228	fol. 431
Gingidium.	cap. 229	fol. 432
Gladiolus.	cap. 230	fol. 433
Glans Terræ.	cap. 54	fol. 269
Glaſtum.	cap. 233	fol. 435
Glaux.	cap. 231	fol. 434
Glycirrhiza.	cap. 232	fol. 435
Gnaphalium.	cap. 234	fol. 436
Goffipium Herba.	cap. 235	fol. 438
Gramen Parnassi.	cap. 236	fol. eod.
Gratiola.	cap. 237	fol. 440
H		
Halimus.	cap. 239	fol. 442
Harmala Syriaca.	cap. 392	fol. 593
Hedera Terreſtris.	cap. 240	fol. 442
Hedysarum clypeatum.	cap. 241	fol. 443
Helenium.	cap. 195	fol. 405
Helianthemum Indicum tuberosum.	cap. 243	fol. 444
Heliotropium.	cap. 242	fol. eod.
Helleborus.	cap. 107	fol. 327
Hemionitis.	cap. 12	fol. 226
Hepatica.	cap. 245	fol. 446
Herba Doria.	cap. 246	fol. 447
Impatiens.	cap. 261	fol. 464
Mimosa.	cap. 245	fol. 447
Viva.	cap. eod.	fol. eod.
		Her-

Index Capitulorum Libri Tertii.

Herniaria.	cap. 248	fol. 449
Hesperis odorata.	cap. 249	fol. eod.
Hieracium.	cap. 250	fol. 450
Hirundinaria.	cap. 63. 140	fol. 286. 356
Hordeum murinum.	cap. 364	fol. 567
Horminum.	cap. 251	fol. 451
Hyacinthus.	cap. 252	fol. 452
Hyoscyamus.	cap. 254	fol. 456
Hypocoum.	cap. 255	fol. 458
Hypericum.	cap. 253	fol. 454
Hyssopus.	cap. 256	fol. 459
I		
Jacea.	cap. 257	fol. 460
Jacobæa.	cap. 260	fol. 463
Jalappa.	cap. 2	fol. 212
Jasminum.	cap. 46	fol. 174
Iberis.	cap. 263	fol. 466
Imperatoria.	cap. 67	fol. 289
Impia.	cap. 209	fol. 415
Intibum.	cap. 148	fol. 362
Irio.	cap. 199	fol. 408
Iris.	cap. 105	fol. 325
Juca Americana.	cap. 264	fol. 467
Brasiliana &c.	cap. eod.	fol. eod.
K		
Kali.	cap. 132	fol. 350
L		
Lacryma Jobi.	cap. 266	fol. 469
Lactuca.	cap. 277	fol. 483
Lagopus.	cap. 278	fol. 484
Lamium.	cap. 272	fol. 476
Lampfana.	cap. 282	fol. 489
Lancea Christi.	cap. 342	fol. 547
Lapatum.	cap. 283	fol. 489
Lappa.	cap. 71	fol. 294
Lappa Boaria.	cap. 127	fol. 345
Laserpitium.	cap. 284	fol. 491
Lathyrus.	cap. 279	fol. 485
Lavendula.	cap. 285	fol. 491
Laver	cap. 414	fol. 615
Laurus Alexandrina.	cap. 286	fol. 492
Lens.	cap. 143	fol. 359
Leontopetalon.	cap. 361	fol. 563

Leu-

Index Capitum Libri Tertii.

Leucojum arborefcens.	cap. 275	fol. 479
Bulbotum.	cap. 276	fol. 482
Levisticum.	cap. 288	fol. 495
Lichen.	cap. 280	fol. 486
Lilium.	cap. 290	fol. 497
Lilium convallium.	cap. 291	fol. 498
Limonium.	cap. 287	fol. 493
Linaria.	cap. 293	fol. 500
Lingua cervina.	cap. 11	fol. 226
Linum.	cap. 292	fol. 499
Lithospermum.	cap. 294	fol. 502
Lonchitis aspera.	cap. 15	fol. 229
Lotus herba.	cap. 295	fol. 503
Lunaria.	cap. 449	fol. 652
Lunaria Brotytis.	cap. 297	fol. 505
Lupinus.	cap. 298	fol. 506
Lupulus.	cap. 300	fol. 507
Luteola.	cap. 299	fol. eod.
Lutum Herba.	cap. eod.	fol. eod.
Lychnis.	cap. 301	fol. 508
Lycopsis.	cap. 115	fol. 336
Lyfimachia.	cap. 307	fol. 516
M		
Majorana.	cap. 302	fol. 511
Malua.	cap. 32	fol. 246
Malum infanum.	cap. 308	fol. 517
Mandragora.	cap. 311	fol. 520
Marrubium.	cap. 313	fol. 522
Marum.	cap. 312	fol. 521
Maru Herba.	cap. 134	fol. 352
Matricaria.	cap. 314	fol. 522
Mechoacanna.	cap. 320	fol. 527
Medica vera.	cap. 219	fol. 424
Vulgaris.	cap. 220	fol. eod.
Melampyrum.	cap. 315	fol. 523
Melanthium.	cap. 316	fol. 524
Melilotus.	cap. 296	fol. 505
Meliffa.	cap. 319	fol. 525
Meliffophyllum.	cap. eod.	fol. eod.
Melo.	cap. 171	fol. 383
Mentha.	cap. 101	fol. 322
Mercurialis.	cap. 318	fol. 525
Meum Athamanticum.	cap. 321	fol. 527
		Mili-

Index Capitum Libri Tertii.

Militaris aquatica.	cap. 324	fol. 530
Milium.	cap. 322	fol. 528
Milium folis.	cap. 294	fol. 502
Millefolium.	cap. 323	fol. 529
Millefolium nobile foliis Millefolii.	cap. 448	fol. 651
Mirabilis Peruviana.	cap. 2	fol. 212
Mollugo.	cap. 50	fol. 264
Moly.	cap. 26	fol. 238
Morsus Diaboli.	cap. 399	fol. 600
Muscari.	cap. 328	fol. 534
Muscus.	cap. 327	fol. 533
Myrrhis.	cap. 128	fol. 346
Myrtillus.	cap. 330	fol. 535
N		
Napellus.	cap. 8	fol. 223 & seq.
Napus Sativus.	cap. 386	fol. 588
Narcissus.	cap. 332	fol. 536
Nasturtium.	cap. 262	fol. 465
Sylvestre.	cap. 263	fol. 466
Nicotiana.	cap. 254	fol. 456
Nidus Avis.	cap. 83	fol. 306
Nigella.	cap. 316	fol. 524
Nigellastrum.	cap. 317	fol. eod.
Noli me tangere.	cap. 261	fol. 464
Nummularia.	cap. 331	fol. 535
Nymphæa.	cap. 333	fol. 538
O		
Ochrys Græcorum.	cap. 144	fol. 359
Ocymum.	cap. 154	fol. 366
Olus album.	cap. 334	fol. 538
Onobrychis.	cap. 338	fol. 544
Ononis.	cap. 337	fol. 543
OEnanthe.	cap. 211	fol. 416
Ophioglossum.	cap. 342	fol. 547
Opuntia.	cap. 207	fol. 412
Orchis.	cap. 82	fol. 305
Origanum.	cap. 305	fol. 514
Oriza.	cap. 346	fol. 551
Ornithogalum.	cap. 344	fol. 549
Ornithopodium.	cap. 345	fol. 550
Orobus.	cap. 339	fol. 545
P		
Pagimirioba.	cap. 160	fol. 373
		Panax

Index Capitulum Libri Tertii.

Panax.	cap. 349	fol. 553
Panicum.	cap. 347	fol. 551
Papaver.	cap. 350	fol. 554
Papaver spumeum.	cap. 77	fol. 301
Paralitica Alpina.	cap. 378	fol. 579
Parietaria.	cap. 352	fol. 556
Paronychia.	cap. 353	fol. 557
Passerina.	cap. 351	fol. 555
Pastinaca.	cap. 181	fol. 395
Pecten veneris.	cap. 401	fol. 601
Pentaphyllum.	cap. 354	fol. 557
Pepo.	cap. 170	fol. 382
Perfoliata.	cap. 355	fol. 559
Periploca.	cap. 53	fol. 268
Perficaria.	cap. 356	fol. 559
Petasites.	cap. 73	fol. 296
Petromarula Cretica.	cap. 113	fol. 334
Petroselinum.	cap. 52	fol. 265
Peucedanum.	cap. 357	fol. 560
Pœonia.	cap. 348	fol. 552
Phalangium.	cap. 359	fol. 562
Phalaris.	cap. 363	fol. 566
Phaseolus Turcicus.	cap. 362	fol. 565
Phlomos.	cap. 366	fol. 568
Phoenix.	cap. 364	fol. 567
Phyllitis.	cap. 11	fol. 226
Pilosella.	cap. 360	fol. 563
Pimpinella.	cap. 367	fol. 569
Piper Brasilianum.	cap. 114	fol. 335
Pisum.	cap. 145	fol. 359
Pisum marinum angulosum.	cap. 369	fol. 571
Plantago.	cap. 368	fol. 470
Plumbago.	cap. 185	fol. 398
Polemonium.	cap. 77	fol. 301
Polium.	cap. 370	fol. 572
Polygala.	cap. 371	fol. 573
Polygonum.	cap. 372	fol. 574
Angustifolium.	cap. 273	fol. 478
Polygonatum.	cap. 373	fol. 575
Polypodium.	cap. 14	fol. 228
Polytrichum.	cap. 9	fol. 224
Pomum Amoris.	cap. 309	fol. 518
Spinosum opuntiatum.	cap. 208	fol. 414
		Por-

Index Capitum Libri Tertii.

Porrum.	cap. 24	fol. 237
Portulaca.	cap. 238	fol. 441
Portulaca marina.	cap. 239	fol. 442
Potamogetum.	cap. 374	fol. 576
Potentilla.	cap. 375	fol. 577
Poterium.	cap. 433	fol. 639
Primula veris, ejusque species.	cap. 378	fol. 579
Pseudo Melanthium.	cap. 317	fol. 524
Pseudo Orchis.	cap. 83	fol. 306
Psyllium.	cap. 376	fol. 577
Ptarmica.	cap. 380	fol. 582
Pulegium.	cap. 304	fol. 513
Pulmonaria.	cap. 379	fol. 582
Pulsatilla.	cap. 377	fol. 578
Pyrethrum.	cap. 381	fol. 583
Pyrola.	cap. 343	fol. 547
Q		
Quadrifolium Phœum.	cap. 326	fol. 532
R		
Radicula.	cap. 384	fol. 586
Radix cava.	cap. 225	fol. 428
Ranunculus.	cap. 406	fol. 606
Raphanus magnus.	cap. 385	fol. 587
Rapa.	cap. 386	fol. 588
Rapistrum.	cap. 201	fol. 409
Rapunculus.	cap. 111	fol. 331
Refeda.	cap. 200	fol. 408
Rhabarbarum.	cap. 283	fol. 390
Rhaponticum.	cap. 389	fol. 591
Ricinus Americanus.	cap. 388	fol. 490
Rosea Radix.	cap. 383	fol. 585
Rosfolis.	cap. 387	fol. 589
Rubia.	cap. 49	fol. 262
Ruscus.	cap. 390	fol. 592
Ruta.	cap. 391	fol. 592
S		
Sagitta aquatica.	cap. 393	fol. 594
Salvia.	cap. 394	fol. 594
Salsæ Parilla.	cap. 417	fol. 618
Sambucus humilis.	cap. 192	fol. 403
Sanicula.	cap. 395	fol. 595
Alpina.	cap. 378	fol. 579
Saponaria.	cap. 382	fol. 584
		Satu-

Index Capitum Libri Tertii.

Satureia.	cap. 396	fol. 596
Satyrium.	cap. 82	fol. 305
Saxifragia.	cap. 397	fol. 597
Scabiosa.	cap. 398	fol. 598
Scammonium.	cap. 159 & 400 fol.	372. 600
Scandix.	cap. 401	fol. 601
Scilla.	cap. 27	fol. 239
Scolopendria.	cap. 11	fol. 226
Scordium.	cap. 138	fol. 355
Scordotis Plinii.	cap. 139	fol. eod.
Scorpioides.	cap. 402	fol. 602
Scorfonera.	cap. 403	fol. 603
Scrofularia.	cap. 404	fol. eod.
Securidaca.	cap. 405	fol. 605
Sedum.	cap. 131	fol. 348
Senecio.	cap. 407	fol. 609
Serpyllum.	cap. 408	fol. 610
Serratula.	cap. 259	fol. 462
Sesamoides.	cap. 410	fol. 611
Sesamum.	cap. 409	fol. 610
Seseli.	cap. 411	fol. 612
Sideritis.	cap. 415	fol. 615
Sigillum Salomonis.	cap. 373	fol. 575
Siler montanum.	cap. 416	fol. 617
Sinapi Arragonicum.	cap. 202	fol. 409
Sisarum.	cap. 412	fol. 613
Sium.	cap. 414	fol. 615
Sisyrrinchium.	cap. 413	fol. 614
Smilax aspera, ejusque species.	cap. 417	fol. 618
Smyrnum Creticum.	cap. 421	fol. 621
Solanum.	cap. 310	fol. 519
Soldanella.	cap. 418	fol. 619
Sonchus.	cap. 420	fol. 620
Sophia.	cap. 422	fol. 622
Sparganium.	cap. 93	fol. 316
Spatula foetida.	cap. 105	fol. 326
Spinachia.	cap. 283	fol. 490
Spinachia Americana tuberosa.	cap. 244	fol. 445
Spondilium.	cap. 6	fol. 221
Spina murina.	cap. 390	fol. 592
Stachys.	cap. 423	fol. 622
Staphisagria.	cap. 424	fol. 623
Stoebe.	cap. 258	fol. 461

Sta-

Index Capitum Libri Tertii.

Stæchas.	cap. 425	fol. 624
Stramonium.	cap. 178	fol. 392
Struthium Antiquorum.	cap. 382	fol. 584
Succisa.	cap. 399	fol. 600
Symphitum.	cap. 96	fol. 318
T		
Tamus.	cap. 92	fol. 315
Tanacetum.	cap. 426	fol. 625
Telephium.	cap. 133	fol. 351
Teucrium.	cap. 427	fol. 626
Thaliætrum.	cap. 429	fol. 628
Thapsia.	cap. 428	fol. 627
Thlaspi.	cap. 431	fol. 637
Thymus.	cap. 303	fol. 512
Tithymalus.	cap. 125	fol. 343
Tormentilla.	cap. 432	fol. 639
Trachelium Americanum.	cap. 215	fol. 420
Tragacantha.	cap. 433	fol. 639
Tragopogum.	cap. 434	fol. 640
Tragoriganum.	cap. 306	fol. 515
Tribulis aquaticus.	cap. 141	fol. 546
Terrestris.	cap. 140	fol. eod.
Trichomanes.	cap. 10	fol. 225
Trifolium.	cap. 325	fol. 530
Tripolium.	cap. 435	fol. 641
Triticum Americanum.	cap. 436	fol. eod.
Tulipa.	cap. 430	fol. 629
Turritis.	cap. 437	fol. 642
Tussilago.	cap. 72	fol. 295
Typha.	cap. 438	fol. 643
V		
Vaccaria.	cap. 439	fol. 644
Vaccinia.	cap. 330	fol. 535
Valeriana.	cap. 335	fol. 539
Verbascum.	cap. 81	fol. 304
Verbena.	cap. 336	fol. 541
Veronica.	cap. 440	fol. 644
Vetonica.	cap. 79	fol. 302
Vicia.	cap. 441	fol. 645
Victorialis longa.	cap. 25	fol. 237
Vinca Pervinca.	cap. 152	fol. 365
Viola lunaris.	cap. 85	fol. 307
Lutea.	cap. 274	fol. 478

Ma-

Index Capitum Libri Tertii.

Mariana.	cap. 112	fol. 333
Martia.	cap. 443	fol. 647
Matronalis.	cap. 281	fol. 486
Tricolor.	cap. 442	fol. 646
Virga aurea.	cap. 444	fol. 648
Viscaria.	cap. 445	fol. 649
Ulmaria.	cap. 446	fol. 649
Umbilicus Veneris.	cap. 167	fol. 379
Urtica Romana.	cap. 271	fol. 476
Z		
Zarzaparilla.	cap. 417	fol. 618
Zinziber.	cap. 265	fol. 468

N A-

N A B E R I C H T.

*Waar in aangewezen wordt eenige noodige vermeerdering,
by den Aucteur, in't beschrijven des Werks, versuimt;
beneffens de verbeetering der Drukfouten.*

Fol. 4. lin. 1. een beeter Boom. Leeft daar na, men Ent ook wel met voorge-
noemde wassende Maane in 't laetste van Augustus ofte begin van September,
als de Boomen stille staan, ende niet meerder schieten, het welke zoo wel als in de
Maart geschieden kan, vermits de Boomen noch als dan haar Zap behouden;
maar laater gedaan, beklijft niet, de wijle in 't laetste van September, het Zap voor
het meeste gedeelte wederom na de Wortel keert: Doch moet men niet neemen
van het hout, de zelfde Zomers geschooten (als noch te week en teeder zijnde)
maar onder van het oude eenjarige hout (het welke in de kloove gezet wordt)
en booven een weinig van het nieuwe behoudende, zoo gaat het veelmaals aan,
en loopt vroeg in 't Voorjaar uit mer d' andere; inzonderheit zoo daar op geen al te
felle Winter volgende gevoelt wordt.

Fol. eod. lin. 23. na de woorden, zeer gevoeglijk af. Leeft als volgt:

Hier en booven, wil Iemand door maniere van Enten een goede vaste Boom
verkrijgen, die snijde zijn Ente (niet meer dan drie ofte ten hoogsten vier Knop-
pen lank zijnde) een lid van een vinger ofte zomtijds wat langer (na de Boom dik
ofte dun zich vertoont, op de welke zy gezet zal worden) aan beide zijden recht
tegen malkander over, tot in het hout de Bast af, zo dat zy onder spits kooft toe
te gaan, steektze dan in de kloove, niet dat de beide Basten, te weeten van de En-
te ende des Booms met malkanderen van buiten slegt ende net over een koomen:
Maar zoo verre inwaarts, dat de buitenste Bast des Entes met de binnenste Bast des
Booms naast aan 't hout over een kooft, zo vat de Ente te beeter, eerder en ster-
ker, vermits zy te bequaamer het Zap, tusschen de binnenste Bast ende het hout
zich verhoudende, aan haar trekt: Wast ook als dan de Ente inwaarts, ende loopt
haastig, effen ende sterk over, schiet ook alzo opwaarts tot een vaste en schoo-
ne Boom.

Doch zoo men de Ente zet, dat beide buitenste Basten over een koomen, zal
de Ente niet alleen te swaarder vatten; maar ook lange zoo goed geenzins toe-
groeijen, wast ook als dan gemeenlijk uitwaarts, het welke zeer misstaat, waar
door het de meeste Tijd een swakke Boom verblijft, werdt ook door sterke Win-
den lichtelijk gebrooken, ofte geheel uit zijn aangegroeide plaatze van booven
neder gerukt. Is daarom niet quaad, dat men zodanige bekleevne Enten het
tweede Jaar ten halven wederom afsnijde, ende de nieuws geschootene Looten
aan een bygestelde stok vast binde, zoo werden zy vaster, onder dikker, en lij-
den daar na te minder gevaar.

Daar en booven zult gy noch Beminde Leezer weeten, dat, indien gy een Tak
wilt inleggen ofte laten zuigen, moet gy de zelve (meer dan een lid van een vin-
ger

ger lank, aan beide zijden de Bast tot in het hout schuins afgesneeden weezende; zoo dat de smalste zijde in de kloove des Booms gelegd komt te werden) booven inwaarts drukken, dat de buitenste Bast van de Tak met de binnenste Bast van de Stam, daar zy in groeijen zal, wel over een kooft: Doch moet onder geheel contrarie, te weeten, de buitenste Bast van de Tak met de buitenste Bast van de Stam bequaamlijk over een komen, vermits zy alzoo onder alderceerst vatten, ende als dan booven ook te bequaamer over loopen, voort schieten, ende gierlijk inwaarts groeijen.

Fol. 5. lin. 41. ende verteert worden, leeft na deze woorden als volgt: Daer en booven, indien Iemand vreesachtig is, door de koude des Luchts, zijn Boomen in bloeizel weezende, van de Nachtrijpen lichtelijk overvallen te zullen worden, die begiete met Water alle Avonden de Wortelen zijner Boomen, zoo lange zy in Bloeme staan, zoo zullen zy zelden van de zelve beschaadigt kunnen worden, vermits hier door het zap der Boomen zeer vermeerderd werdt, door het welke zy een grooter kracht verkrijgen, ende alzoo de rijpende koude des Nachts, zonder schaade, te beeter wederstaan moogen.

Fol. 6. lin. 12. MALUS LIMONIAE, leeft, MALUS LIMONIA.

Fol. 11. lin. 24. fris, leeft, vris: Ook zoo dikwils als het gezien wordt.

Fol. 22. lin. 2. Water, leeft, Water als het in 't zieden is, ende &c. Fol. eod. lin. 8. zaamen tot, leeft, te zaamen tot &c. Fol. eod. lin. 10. lange gekookt, leeft, lange gekookt zijnde. Fol. eod. lin. 13. dunken zal, leeft, dunken zal; doch met geen handen, maar een leepel, zonder daar in te aazemen, vermits door het zelve het nat lichtelijk verandert.

Fol. 23. lin. 24. PUMULA, leeft, PUMILA.

Fol. 25. lin. 11. ALBX, leeft, ALBO. Fol. eod. lin. 34. maar niet te min, leeft, mag niet te min &c.

Fol. 31. lin. 38. uit Judæa, leeft, uit Judæa.

Fol. 36. lin. 14 en 15. Zaad voortgebracht, leeft, Zaad voortgebracht: Zijnde het zelfde Gewas, het welke binnen Romen in het Hof van den Cardinaal ODOARDUS FARNESIUS 1625, ende meer Jaaren daar na, gebloeit heeft, gelijk daar van THOBIAAS ALDINUS verhaalt, zijnde van Zaad uit America gezonden, gelijk deze voortgekomen geweest.

Fol. 43. lin. 8. MALOCOTONS, leeft, MELOCOTONS. Fol. eod. lin. 11. AVONDT PERSIK, leeft, AVANT PERSIK. Lin. eod. welriekende Vrucht, leeft hier na, MALUS PERSICA TRICOLORATA, ofte Persikboom met een drie couleurse gladdede Vrucht, zijnde eerst swart gelijk Pek, daar na groen, ende eindelijk uit den blaauwen rood. MALUS &c.

Fol. 44. lin. 32. verbleiven, leeft, verbeiden.

Fol. 45. lin. 3. de Montoise, leeft, de Montaigne.

Fol. 48. lin. 33. GALLA MAIER, leeft, GALLA MAIOR.

Fol. 51. lin. 10. haare Bloemen, zoo men de &c. leeft, haare Bloemen gemeenlijk van een geele couleure, en zeer klein, in ruige lankwerpige afhangzelen te zaamen gevoegt, niet onbillijk Katte- ofte Vosse-steertkens gelijkende (waar van zommige Graauw, zommige Zilververwig, eenige Geelachtig, ende zommige geheel Swart gezien werden) doch niet altijd een volkoomen rijp Zaad, ook niet over-

overvloedig, dewijle doorgaans de meeste Bloemen nedervallen, maar in kleine quantiteit, zijnde zeer klein, lankwerpig, ende van couleur swart als het rijp is, het welke in 't begin van *Junius*, tot in 't eerste van *Julius* geschiedt, in welke Tijd druifswijze te zaamen gevoegde, bleekbruine huiskens, welke haar openende, zich een witte wolligheid vertoont, ende daar in het Zaad, van de Wind gemeinlijk weg ende op de Aerde needer gedreeven werdende: Het welke indien het op Lindoen de Huiskens, van haar Zaad ontbloot zijnde: Waarom een jegelijk die iets jaaren gemeinlijk, opgenoemde Tijd, meer als veertien Dagen voor ende een weinig na Sint Jan geschiedt, beelden haar zommige Vrouwen in, dat deze plakken in 't Linnen door den Honingdaauw, op dien Tijd des Nachts vallende, veroorzaakt wordt, daar het doch door geen andere als deze oorzaake te wege gebracht werdt, het Linnen omtrent de *Wilgeboomen* gespreit ofte neêrgelegd weezende. Verdraagen ook sterke Vorst, &c.

Fol. eod. lin. 18. swaerlijk geschiedt, hoe wel &c. leeft, swaerlijk geschiedt, vermits het zoo licht door de Wind wechgedreeven wordt; Kan men de zelfde nochtans alle jaaren, door het neêrgevallene van zelve voortgekoomen te zijn, genoegzaam zien, waar van de Jongen &c.

Fol. eod. lin. 23. zijn moeten. Leest daar naa. Doch indien iemand in 't begin van *Junio*, vlijtig op het Zaad wil acht geeven; eer het door de Wind verstuift, kan het genoegzaam verkrijgen, ook terstont niet diep in d' Aerde, op een schaduachtige plaatze, dikwils met Water begooten, gelegd worden, zoo koomt het haastig na veertien Dagen ten voorschijn, en schiet noch voor de Winter een Vinger lang ofte meerder opwaarts.

Tentweeden, &c.

Fol. eod. lin. 36. geworden is. Want men &c. leeft, geworden is. Want men zeer quaalijk het Zaad van deze verneemen kan, vermits de Bloemkens, in haare ruige Kattesteertkens veelvoudig te zaamen gevoegt, uitgebloeit hebbende, alle gemeinlijk terstont nedervallen, waar door men daar van onmogelijk eenig Zaad gewinnen mag.

Fol. 58. lin. 12. Graaf van *San Amour*, leeft, Graaf van *Saint Amour*.

Fol. 68. lin. 1. om sien, die, leeft, om zien.

Fol. 74. lin. 6. te weeten *Rhus Virginiana*, leeft, te weeten deze genoemde *Sumach arbor*, ofte Sumachboom, die ook in 't Latijn *Rhus Virginiana* &c. Fol. eod. lin. 7. gezegt, leeft, gezegt is. Fol. eod. lin. 16. *Rhus Coriariorum*, ofte Leertouwers *Rhus*, leeft, *Rhus Coriariorum*, Leertouwers *Rhus* ofte *SMAK* genaamt.

Fol. eod. lin. 31. brengt voort, leeft, brengen voort.

Fol. 75. lin. 13. *Rhus Virginiana*, gezet, leeft, *Rhus Virginiana*, ofte gemeine Sumachboom gezet &c.

Fol. 78. lin. 12. *Palma Sylvestris* gezegt, leeft, *Palma Sylvestris*. Ende in 't Hoogduitsch *Tamarinden Baum* gezegt.

Fol. 84. lin. 3. die niet alleen, leeft, die alleen een weinig kleinder; Doch ook met een Mutken ofte &c. Fol. eod. lin. 8. *Folium Indicum*, leeft, *Folium Indum*.

Fol.

Fol. 86. lin. 11. CERATIA SILIATA, leeft, CERATIA SILIQUA. Fol. eod. lin. 13. CAROUGLER, leeft, CAROUGIER.

Fol. 87. lin. 16. als Hoogduitsch, ende, leeft, als Hoogduitsch, ARBUTUS BAUM, ende &c.

Fol. 93. lin. 25. zijnde. Wilt, leeft, zijnde, zoo nochtans dat de inwendige Korle geenzints geraakt werde. Wilt &c.

Fol. 94. lin. 9. *βάλανον κρησφικόν*, leeft, *βάλανος κρησφικόν*.

Fol. 102. lin. 11. TEMUIFOLIA, leeft, TENUIFOLIA. Fol. eod. lin. 17. te zien is. *Myrtus* &c. Leeft, te zien is, welke haar niet lankwerpig (gelijk in deze Figure qualijk geteikent is) maar geheel rond (blijkende uit dit een ter zijden gestelde vijf gebladerde Taksken) vertoonen. *Myrtus* &c.

Fol. 104. lin. 3. gemaakt worden, leeft, gemaakt worden; zo vatten zy alle genoegzaam Wortel, uitgenomen de *Myrtus flore pleno*, of *Myrtus* met dubbelde Bloemen, welke op deze maniere swaarljk wil voortgeteelt zijn.

Fol. 108. lin. 31. drie zijde, leeft, die zijden.

Fol. 113. lin. 36. LAURUS TINNUS FOLIO, leeft, LAURUS TINNUS MINOR FOLIO &c.

Fol. 119. lin. 7. PATER NOSTRES, leeft, PATER NOSTRE.

Fol. 129. lin. 20. COGGYGRIA PLINI, leeft, COGGYGRIA PLINII.

Fol. 136. lin. 15. betoogende, leeft, betoogene. Fol. eod. lin. 22. dat niet, leeft, ende niet.

Fol. 145. HET XVII. CAP., leeft, HET XXVII. CAP. BOOM MALUWE, leeft, BOOMMALUE; Ook zoo dikwils het woord Maluwe gezien wordt, leeft altijd, Malue.

Fol. 150. op de kant, *Purpureo pl.*, leeft, *Purpureo-ceruleo pleno*.

Fol. 151. lin. 23. *Luteo pleno*, ofte dubbelde, leeft, *Luteo pleno*, ende *Luteo pleno rubris maculis variegato*. Geele dubbelde Roofe; ende dubbelde geele Roofe met roode strecken en plekken vergiert; zijn van deze &c. Fol. eod. lin. 25. wil zijn, leeft, willen zijn. Fol. eod. lin. 32. gezien worden, leeft, gezien worden, waar onder zich in d'een een aardig rood vermengt.

Fol. 152. lin. 9. *Hierichontea*, leeft, *Hierichontea*. Op de kant *Hierichontea*, leeft, *Hierichontea*.

Fol. 157. lin. 12. gelijk in, leeft, gelijkze in.

Fol. 158. lin. 12. CORNUS FOEMINA, leeft, CORNUS FOEMINÆ.

Fol. 163. HET XLIV. CAP., leeft, HET XXXIX. CAP. Fol. eod. lin. 18. in Potten verplant, leeft, in Potten verplant moeten zijn.

Fol. 165. lin. 5. gelijk duizend, leeft, als duizend. Fol. eod. lin. 36. *Phyllirea* genoemd, leeft, *Phyllirea* genoemd is.

Fol. 167. lin. 13. ARGANTINA, leeft, ARGENTINA. Fol. eod. lin. 18 en 23. Silverblad, leeft, Silverboom.

Fol. 168. lin. 16. zy moet, leeft, zy moeten.

Fol. 173. lin. 30. voortbrengen, leeft, voortbrengen, inzonderheit zoo zy alle Voorjaaren in Februario, van haare jonge overvloedige Takken (gelijk te geschieden behoort) gesnoeit worden.

Fol. 177. lin. 5. ten halven, leeft, ten halven of wat naader aan den Stam &c. Fol.

Fol. 179. lin. 2. wel gelijken, leeft, wel gelijkt.

Fol. 185. lin. 35. door eenjarige, leeft, door een ofte tweejarige &c.

Fol. 186. lin. 3. breed, inzonderheit, leeft, breed, ook een diep, inzonderheit. Fol. eod. lin. 32. *Equinoctium*, leeft, *Æquinoctium*.

Fol. 188. lin. 22. en raare couler. Leeft, en raare couleur. Niet te min, wil iemand patientie hier toe gebruiken, die neeme de Korlen uit groote en gantsch rijpe Druiven, zaaije de zelfde met een volle Maane van October, in goede zandige Aerde, een vingerbreed of wat meerder diep, op een warme en wel ter Zonne geleegene plaatze, zoo koomen zy het volgende Voorjaar of Zomer op, hoewel zommige Korlen dikwils niet voor het tweede Jaar ten voorschijn koomende gezien werden.

Fol. eod. lin. 43. van aart geneegen is) leeft van aart geneegen zijn.)

Fol. 190. lin. 16. moogen zijn, leeft, moogen zijn. Doch blijven noch langer goed, en alderbest, zoo men (als vooren gezegt) afgesneeden, ende de Steelen terstont op het afgesneedene (om de vochtigheit daar in, ende alzoo te langer en beter goed te moogen behouden) met lak verziert, in een groote vierkante pot, van binnen en buiten verglaast, daar toe expreffelijk gemaakt, de zelfde hangt, dat zy malkanderen niet koomen te geraaken, doch moet het dekzel daar op zeer wel sluiten, ofte toegemaakt worden, op dat daar by geen Lucht en koome, zouden anders bederven: Zet dan de Pot op een donkere plaatze in een Kelder, en opentze, als gy daar uit begeert te neemen.

Fol. 191. op de kant, *Vitedra Virginia*, leeft, *Vitedra Virginiana*.

Fol. 195. lin. 35. verplant, met, leeft, verplant, ook met &c. Fol. eod. lin. 40. Weeken, een, leeft, Weeken, geen.

Fol. 196. lin. 30. *fructu caeruleo*, leeft, *fructu caeruleo*, Brommelbesien met een blaauwe Vrucht. Ende *Rubus non spinosus major odoratus* &c.

Fol. 199. lin. 5. met MYRTENBLETTERN, leeft, mit MYRTENBLETTERN.

Fol. 200. lin. 36. *flore pleno purpureo*, leeft, *flore simplici purpureo*.

Fol. 201. lin. 4. brandende Klim, leeft, brandende Klim. *Cærulea Pannonica*, Oostenrijksche Klim met een aardige blaauwe Bloem. Ende &c.

Fol. 203. HET LII. CAP. leeft, HET LXII. CAP.

Fol. 204. lin. 2. de Steel geheel bloot, leeft, de Steel geheel bloot is; de andere woorden moeten uitgedaan zijn. Fol. eod. lin. 4. zy brengt uit haare, leeft, zy brengt uit ofte booven haare. Op de zelfde linie, groene aaren, leeft, groene aaren, op de maniere als het *Cystus* zijn *Hypocistus* doet, een groote vinger min ofte meer lang, en taamelijk dik, welke &c. Fol. eod. lin. 7. doch grooter, leeft, doch grooter, niet onordentelijk gestelt, &c. Fol. eod. lin. 13. *Indicum major*, leeft, *Indicum majus*. Zoo ook op de kant, *arborescens major*, leeft, *arborescens majus Africanum*.

Fol. 211. lin. 2. Op't Latijn gezegt, leeft; Wordt op Latijn gezegt. Fol. eod. lin. 3. MATTHIOLI, leeft, MATTHIOLI, dewijle ANDREAS MATTHIOLUS de zelfde beschreeven heeft.

Fol. 213. lin. 24. en tien uiren, leeft, en tien uiren voor de Middag. Fol. eod. lin. 25. Zonnen warmte, leeft, der Zonnen warmte, welke haare teedere vochtigheit, haast verteert &c. Fol. eod. lin. 31. Het Zaad dezer Planten, leeft, Het Zaad dezer langduirige Planten. Fol. eod. lin. 33. groen zy, leeft, groen zijnde, Fol.

Fol. 215. lin. 2. de Spanjaarden het Gewas ofte Bladeren van dien niet beschrijven, leeft, de Spanjaarden dit zelfde niet beschrijven. Fol. eod. lin. 3. tot noch toe bekend, leeft, tot noch toe te recht bekend. Fol. eod. lin. 6. de hoogste Dosis) van dezen, leeft, de hoogste Dosis) ofte een halve van dezen.

Fol. 218. op de kant, *Absinthium seriphium Belgicum & Santonicum*, leeft, *Absinthium umbelliferum angustifolium*, & *marinum folio Lavendula*.

Fol. 221. lin. 7. ACANTHUS SATIVIS, leeft, ACANTHUS SATIVUS.

Fol. 224. lin. 1. schoone Bloeme, leeft, schoone Bloeme; Die ook *Napellus Gloriosus*, ofte Heerlijke Wolfswortel gedoopt is.

Fol. 228. lin. 10. *Virginianum*, ofte Boom &c. leeft, *Virginianum* ofte *Sensibile*, Boom Vaaren uit Virginien, ofte gevoelige Boom Vaaren. Alle &c. Fol. eod. lin. 25. gezien zal worden, leeft, gezien zal worden. Waarom het wel te recht met de Naame van *Polypodium Sensibile*, ofte gevoelige Boom Vaaren geheeten mag zijn.

Fol. 231. lin. 37. alle de Zomers, leeft, alle des Zomers.

Fol. 232. lin. 21. purper verwe verzien, leeft, purper verwe, ook kleine bruinachtige Bloemkens aan zeer dunne en teedere Steelkens, in 't rondom van de zelfde recht opstaande, ende verscheiden by malkander zittende vergiert, uit weinige Bladerkens, doch in 't midden met eenige geele af hangzelkens bestaande.

Fol. 233. lin. 14. ende vermeenigvuldigt, leeft, ende vermeenigvuldigt werden.

Fol. eod. lin. 19. bekend twee, leeft, bekend drie. Fol. eod. lin. 21. ende *Alchimilla* &c. leeft, *Alchimilla spicata Americana*, Americaansche Synnaw met een geaarde Bloem. Ende *Alchimilla Pentaphylla*, ofte Synnaw met Bladeren van Vijfvingerkruid, blinkende van onderen gelijk zilver.

Fol. 234. lin. 18. maatig vermeerderd. Leest daar naa als volgt:

Het *Alchimilla Pentaphylla*, ofte Synnaw met Bladeren van Vijfvingerkruid, zijnde een schoon Gewas ende laeg by der Aerden blijvende, blijft meede eenige Jaaren in 't leeven, geeft de meeste Tijd jaarlijks rijp Zaad, verdraagt taamelijk de koude en andere ongeleegentheit des Winters; doch maatige Vochtigheit: Moet daarom, op een warme of drooge plaatze zijn gestelt, zoo blijftze te langer in 't leeven: Wordt zeer zoberlijk door haar ter zijden uitschietende Lootekens; Doch zeer bequaam door Zaad, het welke, met een wassende Maane van de Maart ofte September, niet diep de Aerde bevoolen moet werden, vermeerderd gemaakt.

Fol. 235. lin. 21. KNOBLAUCHKRAUT, leeft, KNOBLAUCHKRAUT, ZALTZKRAUT. Lin. eod. ALLIAYRE, leeft, ALLIAIRE, *Herbe aux Aulx*, of *aux Ailletz*.

Fol. 243. lin. 12. bevonden hebbende, leeft, gevonden hebbende.

Fol. 245. WITTE MALUWE, GEELE MALUWE, leeft, WITTE MALUE, GEELE MALUE.

Fol. 247. lin. 5. zeer lange, leeft, zeer lange het tweede Jaar &c.

Fol. 249. lin. 22. *Tricolor*, met drie, leeft, *Tricolor sive Quadricolor*, met drie &c.

Fol. 258. lin. 33. Maane van April, leeft, Maane van de Maart ofte April.

Fol. 260. lin. 35. Moet daaromme, leeft, Moeten daaromme.

Fol.

Fol. 262. lin. 13. met Aaren, leeft, met Aaren *Minor Hispanica*, kleine Spaansche Krappe.

Fol. 269. lin. 31. ofte Winden, leeft, ofte Winde.

Fol. 270. lin. 10. *Aquilegia Stalleta*, leeft, *Aquilegia Stellata*.

Fol. 274. lin. 3. lijden wil, leeft, lijden willen.

Fol. 275. lin. 10. oogen ziet, leeft, oogen ziet, ende deze Figure genoegzaam uitwijst, alwaar het ook van d' Indiaanen *Culeas* genoemd wordt.

Fol. 284. lin. 10. *Calamus Saccharatus*, leeft, *Calamus Saccharatus*.

Fol. 290. lin. 17. en is dat zy, leeft, en is, om dat zy.

Fol. 292. lin. 35. dat zy stille staande, leeft, daar door zy stille staande, &c.

Fol. 293. lin. 15. het Zaad hier van de Aerde, leeft, het Zaad hier van (zijnde van de schoonste en donkerste couleuren gewonnen, om daar uit wederom te beeter voort te doen koomen, gelijk doorgaans geschiedt; Vermits van gemeine couleuren, niet als slechte Bloemen voortgebragt moogen worden) de Aerde &c.

Fol. 294. lin. 6. leeft aldus:

De *Auricula Urſi* & *flore Borraginis*, of Beerenoor met een Blad en Bloeme van Bernagie, legt haar ruigachtige kluchtige donker groene getande Bladeren, van onderen met sterke veelvoudige Aaderen en roosachtige haarige wolligheid verzien, plat op de Aerde neder, is niet zoo hart van aart als de andere, vermits zy niet alleen in Wintertijden, buiten gestelt zijnde, door felle Vorſten, maar ook door al te veel Vochtigheds, lichtelijk van't leeven berooft wordt: Is daarom veel bequaamer, dat zy in een Pot, met voorgenoemde Aerde, en veel Zands doormengt, gevult, een weinig hooge, om des Regens wille, als zy al te veel is (anders onnoodig) gestelt, met maatige Vochtigheid geduig verzien, ende in't laetste van October binnen's huis gebrogt, op een luchtige plaatze, verre van den Oven, ofte daar gantsch geen vier in gemaakt wordt, gezet, als dan met weinig Waters, zonder nochtans de Aerde geheel droog te laten werden, onderhouden, ook in't begin van April, met een regenachtige Lucht, wederom buiten gestelt, ende voor te veel Regens (die zy anders geerne geniet) in deze Tijd, als koude of haarige Ooste- en Noorde-winden, naauwkeurig gewacht worde, zoo blijftze bequaamer in't leeven: Inzonderheit, zoo zy in Zomertijden op een donkere of schaduwachtinge plaatze, van de Zonneſtraalen bevrijt, geduig vochtig gehouden wordende, gezet werdt. Het welke, indien het door verzuimenisse kooft nagelaaten te worden, zal men door der Zonnen kragt, de Bladerkens op te krimpen, ende in weinig Dagen de geheele Plante door droogte vergaan te zijn, haaltig verneemen.

Kan ook niet alleen door haar Zaad, het welke met een wassende Maane van de Maart, in een Pot, twee ſtroobreed diep, hol en luchtig gezaait, ende op een donkere plaatze gestelt moet zijn, maar ook door haar aangewassene Jongen, die men zoo wel in April, als Augusto, van d' Oude neemen, ende, met gedachte Maane, verplanten mag, aangeteelt ofte vermeerdert gemaakt werden.

Fol. 304. lin. 4. besprengt, zoo, leeft, besprengt moet worden, zoo &c.

Fol. 308. lin. 3. veel Waters, verdraagen, leeft, veel Waters, en verdraagen.

Fol. 309. lin. 5. in een Pot, leeft, in een Pot, ofte andere warme plaatze in de Aerde, niet &c.

Fol. eod. lin. 8. blijven mag. Leest, blijven mag. Koomt ook zelden van veele korlen Zaads, meer dan een ofte twee, ja dikwils niet een ten voorschijn, al is het Zaad noch zoo rijp (zijnde rondachtig plat, gelijk een Schild, ende van onderen met een holligheit verzien) doch zomtijds na verloop van zommige Maanden, de Aerde gerept wordende, ziet men hier of daar eene in 't Licht verschijnen. Houde daaromme voor best, dat men het Zaad in een Pot in Januario zaaije, ende dikwils met Water verzie, ofte in de Aerde met voorgenoemde Maane van October ofte November : Zoo koomt het in 't Voorjaar op in weinig getal.

Fol. eodem lin. 22. *LANGUE DE BEUF*, leest, *LANGUE DE BEUF*, ofte *Buglosse*.

Fol. 311. lin. 31. witte Sluitkool. *Capitata*, leest, witte Sluitkool. *Sabanda* ofte *Capitata*.

Fol. 313. lin. 9. in 't Voorjaar wederom, leest, in 't Voorjaar met zijn geheele, en geen zins uitgeholt hoeft.

Fol. 314. lin. 6. van geen aanzien. Leest daar naa als volgt : Men zaait ook het Zaad van deze met ofte voort naa de volle Maane van Augustus, in Zeepvaatjes ofte houten Bakken, tamelijk hol, welke men des Winters binnen's huis, op een zeer luchtige plaatze, doch voor de warmte des Viers zoo veel moogelijk zal zijn, bewaart, met slecht een weinig Vochtigheds (vermits zy lichtelijk anders verrotten) onderhoudt, ende in de Maart, met genoemde Maane, ook in voorgezeide Aerde met verhaalde Boore uitgenoomen wordende, verplant; zoo verkrijgen zy vroeg in de Zomer goede en welgestelde Bloemen.

Fol. 315. lin. 34 en 35. *Tamus*, wilde, leest, *Tamus*, swarte wilde Wijngaart.

Fol. 326. lin. 19. van September, gelegd, leest, van September ofte October, gelegd.

Fol. eod. lin. 31. in September, wederom, leest, in September ofte October, wederom.

Fol. 328. lin. 29. Moet daaromme, leest, Moeten daaromme.

Fol. 330. lin. 34. rijp Zaad, verdraagen, leest, rijp Zaad, ende verdraagen &c.

Fol. 332. lin. 25. met Klokskens, leest, met Klokskens ende Bladeren van Vlas-kruid.

Fol. 335. lin. 27. een knie in de Aerde, leest, een knie diep een kuile in de Aerde.

Fol. 337. lin. 28. leest als volgt :

De *Carlina minor magno flore*, of kleine Carline met een groote Bloeme, van Nature niet meer als een Zomer duirende, bloeit wel, uit een aangeboorne eigenschap, in warme Landen, als ook voor d' eerstemaal, alhier, met een wassende Maane van April, gezaait, en droog gehouden zijnde, zomtijds in deze Quartieren, de eerste Zomer in 't laetste van Augustus ofte begin van September, ende versterft daar mede : Maar geeft als dan zelden eenig volkoomen Zaad, inzonderheit door veel gevallene Regen, die het zelfde haastig koomt te verderven : Doch gemeinlijk hier te Lande ziet men haar, niet voor het tweede, ende ook dikwils het derde Jaar een Bloeme ten voorschijn brengen; in een Pot gestelt, voor te veel Waters, de geheele Zomer voornaamelijk in de Herfst, gewacht, in October, booven droog weezende, op een luchtige plaatze binnen 's huis gezet, gedui-

geduirende de geheele Winter met weinig ofte geenige Vochtigheid onderhouden, maar droog bewaart, ende niet voor in 't laetste van de Maart ofte begin van April wederom buiten gebrogt, ook voor koude Nachten, haarige Winden, inzonderheit veel Waters voorzichtig gewagt wordende, gelijk ik door eigen ondervindinge zoo menigmaal bevonden heb: Brengt als dan eerst voort in deze Gewesten perfect rijp Zaad, inzonderheit voor Regen (de Bloem oopen ofte gestooten, by Dag zoo wel, als Nacht weezende) wel gedekt geweest zijnde, waar naze van zelfs vergaat.

Moet daaromme des Voorjaars met genoemde Maane van April, door Zaad, in een Pot, niet booven een stroobreed diep, de Aerde wederom bevoolen werden, waar doorze eeuwigduirende gemaakt wordt.

Fol. 344. lin. 11. (gelijk het *Tithymalus*, leeft, (gelijk die van het *Tithymalus* &c.

Fol. 346. lin. 1. op François CERFVEIL, leeft, op François CERFVEIL uitgesproken.

Fol. 348. lin. 27. bleek van, leeft, bleek wit van Couleur &c. Fol. eodem lin. 28. zittende. Ende leeft, zittende, ook met een gantsch witte Bloem vergiert; Mag daarom ook wel (mijns oordeels) te recht *Sedum minus Album*, ofte klein wit Huislook genoemd werden. Fol. eodem lin. 29. Roode wolfachtige, leeft, Roode wolachtige. Fol. eod. lin. 31. Paerdemest verziene, leeft, Paerdemest wel verziene &c.

Fol. 349. lin. 26. Aerde staande, leeft, Aerde staan.

Fol. 350. lin. 1. om zien is, leeft, als volgt:

Het *Sedum minus Arborescens*, ofte klein Boomachtig Huislook, waft van Natuire ongeerne tot een Boomtje opwaarts, maar geheel Struwelachtig, vermits het zeer veele scheuten 't effens uit haare wortel voortbrengt: Moet daaromme een ofte twee slechts gelaaten, ende de andere alle weg genoomen worden, zoo werdt het gelijk een Boomtje gezien. Geeft noit in deze Gewesten eenige Bloeme, veel min Zaad; Kan niet te min door haare menigvuldige looten, met der Tijd wortelen verkrijgende, aangeteelt ende vermeerderd worden: Verdraagt ook ongeerne eenige felle Vorst en langduirige Winter, maar wordt door de zelfde dikmaals van 't leeven berooft: Is daarom goed, dat men daar van altijd een weinig in een Pot stelle, ende des Winters met matige Vochtigheid binnen 's huis luchtig bewaare, om daar uit niet lichtelijk te geraaken.

Het *Sedum minus album* ofte *Densifolium*, klein wit Huislook, is hart van aart, alle ongeleegentheit des geheelen Jaars geduldig verdraagende, bloeit in de Maand van Junius, ende geeft dikwils volkoomen Zaad, het welke met de eerste wassende Maane, voort na dat het gewonnen is, een stroobreed diep de Aerde bevoolen moet zijn, zoo koomt het eerst het Voorjaar daar na ten voorschijn, waar door het, doch veel bequaamer door haar teedere Takskens, slechts een weinig ofte geen Wortel verkreegen hebbende, welke men door het geheele jaar, met genoemde wassende Maane, verplanten mag, vermeerderd kan worden.

Fol. eod. lin. 18. zal beeter zijn. Leeft, zal beter zijn. Dit zelfde geschiedt ook, als men eenig Zaad in de Urine van een Mensch laat weken, waar van de opgekoomene Planten zeer krachtig wassen. Doet ook de zelfde alle harde schillen van Zaaften haastig vermorwen, ende alzo te beter voortkoomen.

- Fol. eod. lin. 7. Bladeren, onder, leeft, Bladeren, die onder &c.
- Fol. 351. lin. 3. neêrgevalle, leeft, neêrgevallene.
- Fol. 353. lin. 9. CHESNETTE, leeft, CHESNETTE gezegt.
- Fol. 354. lin. 3. Hoogduitsch VERGISSMICHNIGT, leeft, Hoogduitsch SCHLAG-KRAUT ofte VERGISSMICHNIGT.
- Fol. 356. lin. 3. Daarom beter zijnde, leeft, waar daarom beter &c.
- Fol. 359. lin. 18. eeuwigduirende verblijven, leeft, eeuwigduirende verblijven mag.
- Fol. 375. lin. 16. gemaakt mag werden, leeft, gemaakt moogen werden.
- Fol. 379. lin. 1. (van Natuire geerne genietende, die ook &c. leeft (die zy van Natuire geerne geniet, ende haar ook &c.
- Fol. 380. lin. 37. geeft niet voor, leeft, geeft niet op die Tijd voor &c.
- Fol. 381. lin. 7. doch zy behoe-, leeft, Doch zy behoeven.
- Fol. 387. lin. 6. dan over goede Azijn, leeft, dan over goede Bordeusche Azijn (vermits de zelfde zelden ofte noit eenig pand ofte fluis, gelijk alle andere soorten van dien lichtelijk doen, verkrijgt ofte zet.)
- Fol. 388. lin. 8. Zomer in 't leeven, leeft, Zomer gemeinlijk in 't leeven: Niet te min heb de zelfde des Winters wel overgehouden, inzonderheit van 't jaar 1670 en 1671. schietende zoo sterk, dat zy in 't begin van Junius, geheel opene Bloemen, den graagen Aanschouwer vertoonde &c.
- Fol. 392. lin. 22. *Spinossima*, leeft, *Spinossima*.
- Fol. 396. lin. 1. in een Kelder in droog, leeft, in een Kelder, ook wel in droog &c.
- Fol. 397. lin. 27. derde Jaar, leeft, derde of vierde Jaar.
- Fol. 399. lin. 27. Lucht Regen, leeft, Lucht en Regen &c.
- Fol. 410. lin. 27. wordt alleen, leeft, worden alleen.
- Fol. 413. lin. 39. warmer Landen; zy, leeft, warmer Landen, uitgenoomen in 't Jaar 1669. waar inze eenige weinige Vruchten en Bloemen ten voorschijn brochten: Zy &c.
- Fol. 414. lin. 11. van onderen haar lichaam, leeft, van onderen uit zijn lichaam.
- Fol. 415. lin. 11. Bloemen vergiert, wiens, leeft, Bloemen vergiert, gelijk deze Figure genoegzaam aanwijft, wiens &c. Fol. eodem lin. 13. hadde haar Bloem verlooren, was, leeft, hadde zijn Bloem verlooren, en waar &c.
- Fol. 420. lin. 21. haar verwonderens waerdige weerschijnende, leeft, haar wonderbaarlijke weerschijnende &c.
- Fol. 421. lin. 27. des Lijdens, van een blaauwe, leeft, des Lijdens, met een blaauwe.
- Fol. 439. lin. 17. maatige Vochtigheid, leeft, maatige ende ook veel Vochtigheits.
- Fol. 444. lin. 3. SCORPIURIS, leeft, SCORPIURUS.
- Fol. 447. lin. 15. drie soorten, leeft, vijf bijzondere soorten kenbaar. Fol. eod. lin. 17. naa deeze woorden, Tweede Gevoelig ofte Kruidtje Roer my niet, leeft, *Viva frutescens*, Struwel Kruidtje Roer my niet. *Herba Mimosa arborescens*, Boomachtig Kruidtje Roer my niet. Ende *Herba Mimosa major*, ofte groot Indiaansch Kruidtje Roer my niet. Alle van een &c.

Fol. 448. lin. 16. op welke maniere ik gecultiveert hebbe, leeft, op welke maniere gecultiveert hebbe het &c. Fol. eod. lin. 19. krijgen kunnen. Haare, leeft, krijgen kunnen: Ende het *Herba Viva fruticescens*, ofte Struwel Kruidtje Roer my niet, over drie houtvoeten, waar aan tusschen de Bladeren twee Bloemkens zich vertoonden. Haare &c. Fol. eod. lin. 31. Het *Herba Sensifica major*, of groot Gevoelig of Kruidtje Roer my niet, doet even als het voorgaande, doch &c. leeft. Het *Herba Mimosa major*, of groot Kruidtje Roer my niet blijft, aangeroot weezende, ongevoelig staan, doch &c. Fol. eod. lin. 34. Het *Herba Mimosa frutex*, leeft, Het *Herba Mimosa Arborescens*, ofte &c. Fol. eod. lin. 36. onbeweeglijk staan; gaf niet &c. leeft, onbeweeglijk gelijk het voorgaande staan; Doch gaf niet &c.

Fol. 453. lin. 15. geen Bloem; leeft, geen Bloem; inzonderheit zoo zy vette Aerde genieten: Fol. eod. lin. 16. in Potten gestelt, leeft, in Potten met slechte gemeene maagere, doch zeer zandige Grond gevult, gestelt, &c.

Fol. 463. lin. 9. *marina altera*, leeft, *marina altera, sive Viridis*. Fol. eodem lin. 10. welke Bladeren veel groender zijn, leeft, welke Bladeren zonder wittigheit veel groender, de Bloemen grooter, veelvoudiger en holler gestelt zijn.

Fol. 472. lin. 23. Koeijemest, leeft, Koeijemest met versche Draf vermengt. Fol. eodem lin. 25 en 26. zal zijn, leeft, zal zijn, en doet daar by genoegzaam Draf. Fol. eod. lin. 28. Aerde, leeft, Aerde met vrisse Draf doormengt. Fol. eod. lin. 33. Zandige Grond, leeft, Zandige Grond met een goed gedeelte Draf verzien zijnde. Fol. eodem lin. 40. Koeijemest, leeft, Koeijemest, ende een taamelijke quantiteit Draf doormengt.

Fol. 477. lin. 10. Wilde met een Bloem, leeft, Wilde met een witte Bloem.

Fol. 486. lin. 21. *Viola Damascena*. In 't Hoogd: leeft, *Viola Damascena*: ook van eenige HESPERIS. In 't Hoogd: &c.

Fol. 487. lin. 4. *Matronalis simplici*, leeft, *Matronalis Flore simplici Purpureo*.

Fol. 488. lin. 42. moet weg, leeft, moeten weg.

Fol. 506. lin. 22. *ceruleo Flore variegato*, leeft, *ceruleo Flore & Purpureo variegato*. Fol. eod. lin. 23. Bonte Bloem. *Latifolius &c.* leeft, Bonte Bloem. *Major Tricolor*, groote Vygeboon met drie couleuren, te weeten Blaauw, Purper ende Wit. *Latifolius &c.*

Fol. 537. lin. 39. meer andere; leeft, meer andere uit warme Landen voortkommende: zijn &c. Fol. eod. lin. 43. bewaart zijn, leeft, bewaart, ook met gantsch geen vette, (in de welke zy zelden door geilheit Bloemen draagen) maar een slechte gemeene zeer zandige maagere Aerde (waar in zy als armoede lijdende, tot bloeijen gedrongen worden) verzien zijn; zoo verkrijgenze een genoegzame bloeiende schoonheit in deze koude gewesten, anders zelden ofte nooit. Moeten ook alle jaaren (als vooren gezegt) opgenoomen, op de zelfde Tijd wederom gezet, ende niet als om het tweede of derde Jaar van haare oude vaeselwortelen gereinigt, ook met taamelijke Vochtigheid in Zomertijden onderhouden zijn.

Fol. 539. lin. 25. *Indica flore rubro & flore albo*, leeft, *Indica Multiflora Alba: Et Rubra*. Fol. eod. lin. 26. als Witte Bloem, leeft, als Witte Veelvoudige Bloem.

Fol. 541. lin. 7. 8. 9. 10. *maxima Urtica folio &c.* leeft, *Maxima Urtica folio sive Spicata*, Aldergrooste Yzerkruid met Bladeren van Neetelen, ofte Yzerkruid met een aarswijze gestelde Bloem. *Botryoides Major Canadensis*, groot Yzerhart van Ca-

Canada met een Druifswijze gestelde Bloem. Fol. eodem lin. 18. 19. 20. 21. leeft deze Naamen alzoó wederom.

Fol. 555. lin. 38. genoemd. Hier, leeft, genoemd. In't Latijn PASSERINA. Hier &c.

Fol. 570. lin. 22. WEEGBRE, leeft, WEGBRE.

Fol. 579. lin. 29. roeft aan't Yzer, leeft, roeft, aan't Yzer. *Flora variegato &c.* Fol. eodem lin. 30. *caula folioso*, leeft, *caule folioso*. Fol. eod. lin. 31. die ook *Sanicula Alpina*, leeft, die ook *Sanicula Alpina*, *Verbasculum Alpinum*, ofte *Paralytica Alpina*, &c. Fol. eod. lin. 34. drie gemeinlijk, leeft, drie ofte twee gemeinlijk &c.

Fol. 582. lin. 4. *Simplisium Maculosum*, leeft, SYMPHYTUM MACULOSUM.

Fol. 595. lin. 17. begooten zijnde, leeft, begooten zijnde, vermeerdert gemaakt moogen werden.

Fol. 599. lin. 33. als twee daar, leeft, als twee of drie daar &c. Fol. eodem lin. 35. des Winters over, leeft, des Winters meermaals over &c.

Fol. 600. lin. 1. zijn een, zijnde een &c.

Fol. 606. lin. 22. bonte Bloem, een wit en rood, leeft, Bonte Bloem. Een Wit en Rood gevlamt &c.

Fol. 607. lin. 2. Paerdemest, leeft, Koeijemest. Fol. eod. lin. 3. Koeijemest, leeft, Paerdemest. Fol. eodem lin. 7. Legt daar, leeft, Legt daar op een stroobreed hoog Zand, daar geen zoutigheid by en is, ofte half Zand ende half slechte maagere Grond te zaamen gemengt, zet daar &c. Fol. eodem lin. 9. of begin van October, leeft, laetste van October, ofte begin van November, &c. Fol. eod. lin. 15. als dan twee duim, leeft, als dan een duim. Lin. eodem van de zelfde, leeft, van het zelfde Zand ofte slechte gezeide gemengde Zandaerde &c. Fol. eod. lin. 16. over heen, leeft, over heen, daar over wederom een duimbreed van voorige genoemde goede Grond.

Fol. 615. lin. 29. *flore luteo Spicato*, leeft, *Spicata Flore luteo*.

Fol. 617. lin. 3. Zy bloeijen, leeft, Zy bloëijet.

Fol. 619. lin. 3. BRASSICA MARINA, ofte, leeft, BRASSICA MARINA. VOLUBILIS MARINA, &c.

Fol. 645. lin. 33. en 34. vermeerdert werden. Leeft, vermeerdert werden. Mogen ook de Paerden door deze Gemeine Witzen ofte Wikken, met Haaver te eeten gegeven wordende, wel gestelt, ende zeer vet gemaakt werden.

Fol. 648. lin. 30. aan booven een, leeft, booven een &c. Fol. eodem lin. 31. haare gegroeide, leeft aan haare gegroeide &c.

Fol. 650. lin. 2. geeven by, leeft, geeven ook by &c.

E I N D E.

Fol. 448. lin. 16. op welke maniere ik gecultiveert hebbe, leeft, op welke maniere gecultiveert hebbe het &c. Fol. eod. lin. 19. krijgen kunnen. Haare, leeft, niet, over drie houtvoeten, waar aan tuffchen de Bladeren twee Bloemkens zich lig of Kruidtje Roer my niet, doet eeven als het voorgaande, doch &c. leeft. Het *Herba Mimosa major*, of groot Kruidtje Roer my niet blijft, aangeroot weezende, ongevoelig ftaan, doch &c. Fol. eod. lin. 34. Het *Herba Mimosa frutex*, leeft, Het *Herba Mimosa arborefcens*, ofte &c. Fol. eod. lin. 36. onbeweeglijk ftaan; gaf niet &c. leeft, onbeweeglijk gelijk het voorgaande ftaan; Doch gaf niet &c.

Fol. 453. lin. 15. geen Bloem; leeft, geen Bloem; inzonderheit zoo zy vette Aerde genieten: Fol. eod. lin. 16. in Potten gefteit, leeft, in Potten met flechte gemeine maagere, doch zeer zandige Grond gevult, gefteit, &c.

Fol. 463. lin. 9. *marina altera*, leeft, *marina altera, five Viridis*. Fol. eodem lin. 10. welke Bladeren veel groender zijn, leeft, welke Bladeren zonder wittigheit veel groender, de Bloemen grooter, veelvoudiger en holler gefteit zijn.

Fol. 472. lin. 23. Koeijemest, leeft, Koeijemest met verfche Draf vermengt. Fol. eodem lin. 25 en 26. zal zijn, leeft, zal zijn, en doet daar by genoegzaam Draf. Fol. eod. lin. 28. Aerde, leeft, Aerde met vriffe Draf doormengt. Fol. eod. lin. 33. Zandige Grond, leeft, Zandige Grond met een goed gedeelte Draf verzien zijnde. Fol. eodem lin. 40. Koeijemest, leeft, Koeijemest, ende een taamelijke quantiteit Draf doormengt.

Fol. 477. lin. 10. Wilde met een Bloem, leeft, Wilde met een witte Bloem.

Fol. 486. lin. 21. *Viola Damascena*. In't Hoogd: leeft, *Viola Damascena*: ook van eenige HESPERIS. In't Hoogd: &c.

Fol. 487. lin. 4. *Matronalis simplicis*, leeft, *Matronalis Flore simplicis Purpureo*.

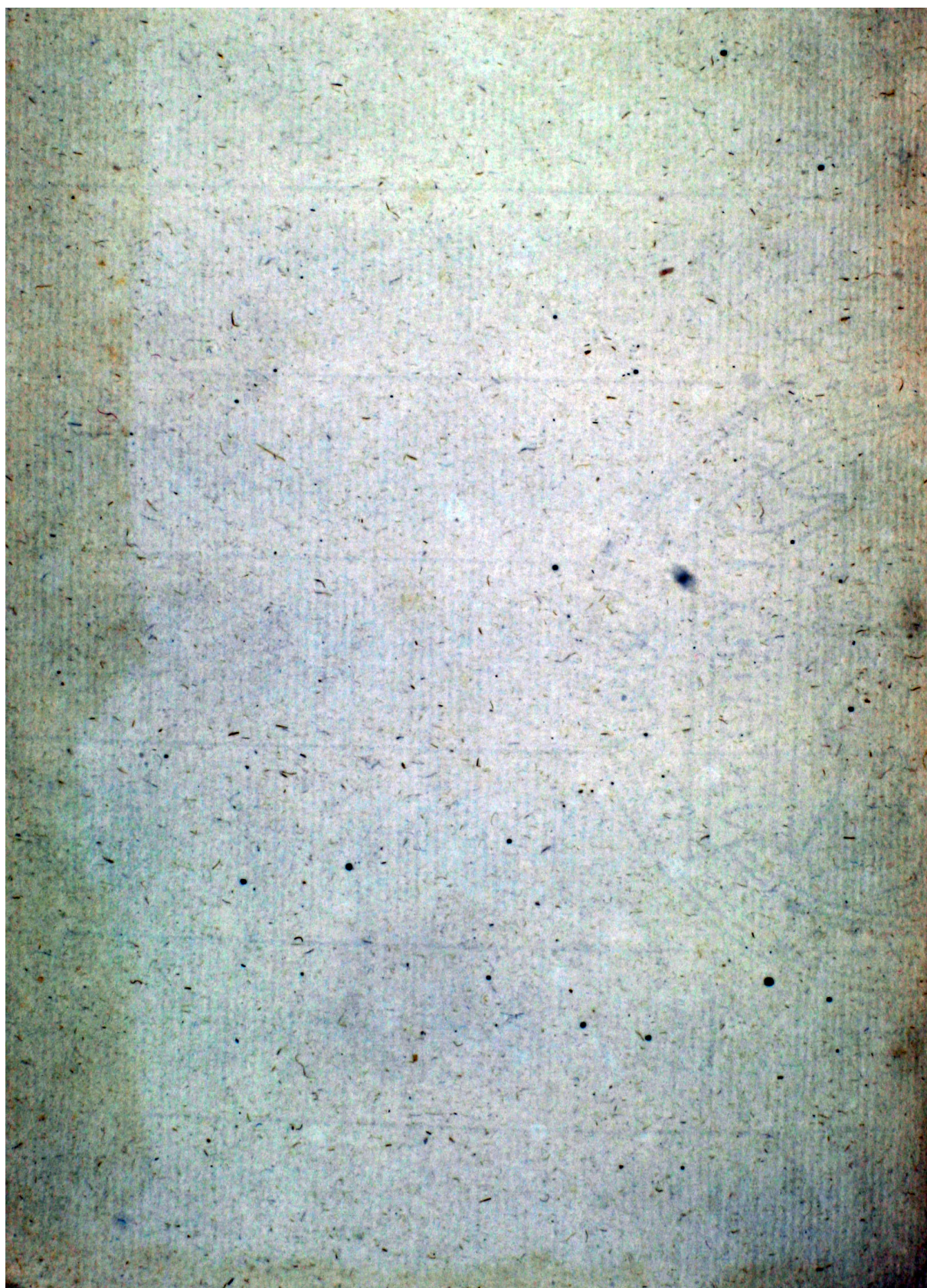
Fol. 488. lin. 42. moet weg, leeft, moeten weg.

Fol. 506. lin. 22. *caeruleo Flore variegato*, leeft, *caeruleo Flore & Purpureo variegato*. Fol. eod. lin. 23. Bonte Bloem, *Latifolius &c.* leeft, Bonte Bloem, *Major Tricolor*, groote Vygeboon met drie couleuren, te weeten Blaauw, Purper ende Wit. *Latifolius &c.*

Fol. 537. lin. 39. meer andere; leeft, meer andere uit warme Landen voortkommende: zijn &c. Fol. eod. lin. 43. bewaart zijn, leeft, bewaart, ook met gantsch geen vette, (in de welke zy zelden door geilheit Bloemen draagen) maar een flechte gemeene zeer zandige maagere Aerde (waar in zy als armoede lijdende, tot bloeijen gedrongen worden) verzien zijn; zoo verkrijgenze een genoegzaame bloeiende fchoonheit in deze koude gewesten, anders zelden ofte nooit. Moeten ook alle jaaren (als vooren gezegt) opgenoomen, op de zelfde Tijd wederom gezet, ende niet als om het tweede of derde Jaar van haare oude vaefelwortelen gereinigt, ook met taamelijke Vochtigheit in Zomertijden onderhouden zijn.

Fol. 539. lin. 25. *Indica flore rubro & flore albo*, leeft, *Indica Multiflora Alba: Et Rubra*. Fol. eod. lin. 26. als Witte Bloem, leeft, als Witte Veelvoudige Bloem.

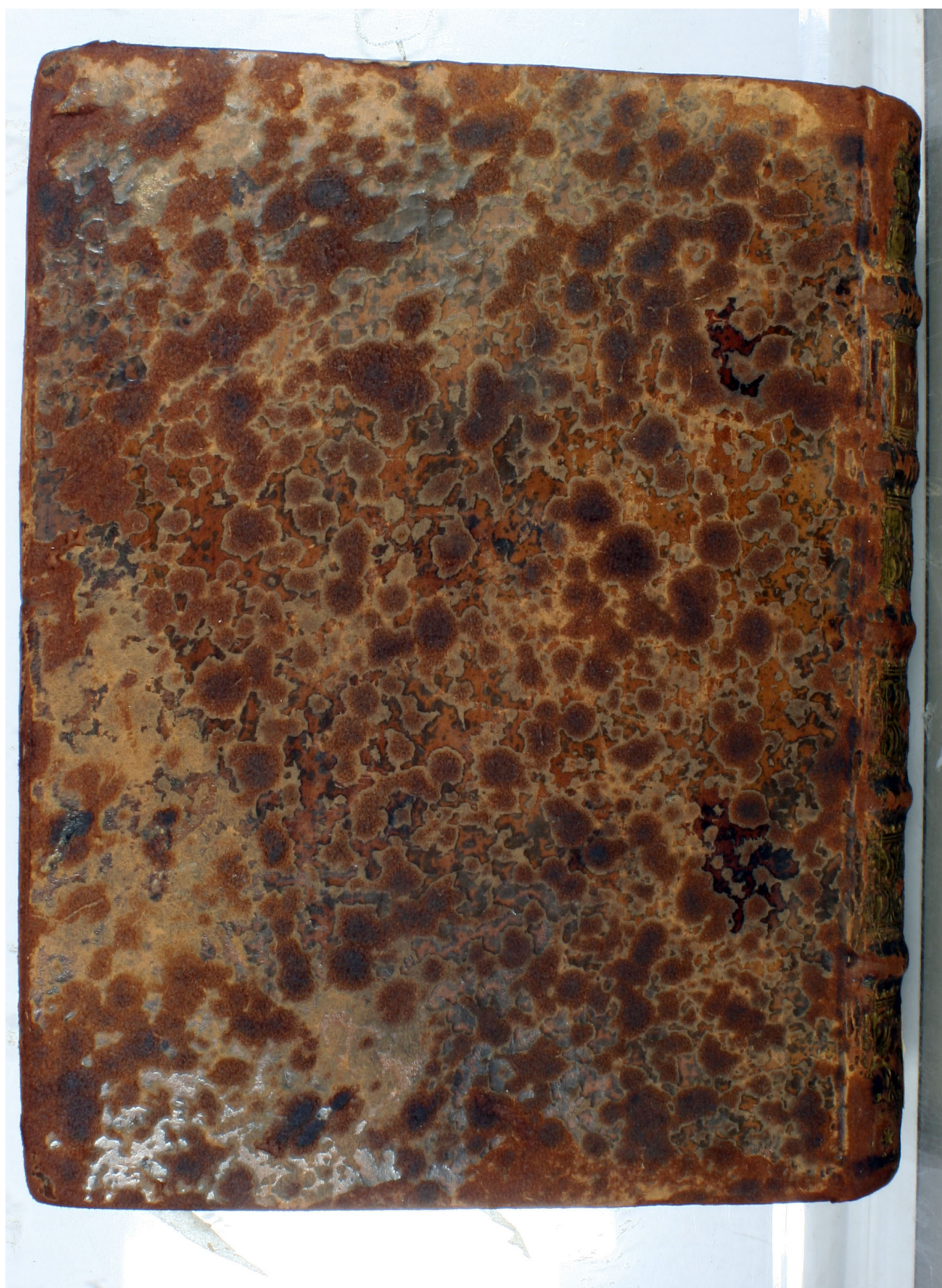
Fol. 541. lin. 7. 8. 9. 10. *maxima Urtica folio &c.* leeft, *Maxima Urtica folio five Spicata*, Aldergrootste Yzerkruid met Bladeren van Neetelen, ofte Yzerkruid met een aarswijze gefteide Bloem. *Botryoides Major Canadensis*, groot Yzerhart van Ca-

-dc

-e

